UNIVERSAL
LIBRARY

OU_224653

UNIVERSAL
LIBRARY

©UP—391—29-4-72—10,000.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. ۹۱۵ ج ۳۹۱ Accession No. ۱۱۴۸۰

Author جلال، فاضل علی

Title گنجینۂ ظہیر نامہ

This book should be returned on or before the date last marked below.

بتایید سخن آفرین بزرگ تازگی بخش گلشن دوجهان

گلدسته لغات و محاورات و اصطلاحات شیوای اردوی معلی نافع محققان حقائق و موسوم به

گنجینه زبان

واسطه تاریخی

گلشن فیض

۱۹۰۰ء

از مسلفتی طبع بهار پیرای محقق بعدیل سرآمد اهل کمال حکیم سید من علی جلال راسکی

در مطبع نامی منشی نول کشور بیاد طبع رونقی تازه یافت

۲ ۹۱۵۷۳۹۱۵
ج - گ

بسم الله الرحمن الرحیم

حمدی که شایان ذات باری بود هیچ لغت گنجایش بیان آن ندارد و نعتی که خاتم پیغمبران را سزد هیچ زبان یارای گویائیش ندارد و منقبتی که شرماح اولیا سید اوصیا علی مرتضی علیه التحیه والثنا را سزاوار باشد هیچ بیان بسخن سنجیش نیرزد ناگزیر عنان کمیت خامه تحریر را ازین هر سه مرحله شوار گزار منعطف میگرداند و بجولان گاه مدح و ستایش یگانه تاز عرصه جهانبانی شه سوار مضمار کامرانی منعم فیض گستر معطی والا گوهر شهریار قاهر و فیضرسانی تاجدار کشور قدردانی خسرو ستاره سپاه خدیو کیوان بارگاه دارای دارا دربان بهرام دوران ولی نعمی نواب محمد کلب علیخان بهادر دام اقبالهم نواب نامدار حاجی حرمین شریفین فرزند دلپذیر دولت انگلشیه مشیر قیصر هند فرمانروای دارالریاست مصطفی آباد معروف بهرام پور لازالت شموس دولتهم بازغة الی یوم النشور فی جهاندنیا خسرو عالیجاهی که فلک رفعت این شان و شوکت تابع فرمان واجب الاذعان اوست و فنی شهریار والا بارگاه

دیباچه بدین اوج رفعت متمنی زمین بوس آستان بلند نشان او سکندری کرنخبت
سکندری بمنصب آئینه داری شاهد اقبالش سرفراز و فریدونی که فر فریدونی لغبر بانه دارد
خداوند جاه و جلالش ممتاز سلیمانی که تاجداران عالم بالا خود را از زمره هواخواهان
تخت بلندش می شمارند و سلطانی که نجتیاران والا خویشتن را از گروه ترقی طلبان نخبت
ارجمندش می پندارند عادلی که پیش عدالتش باد عدل کسری بر طاق نسیان نهاده
و یادی که حضور سخاوتش نقش سخای حاتم طائی را از صفحه خاطر محو ساخته باد و جم فراموشی
جاداده صفت شکنی که افسانه صف آرائیش داستان رستم گرد را گرد ساخته و تیغ افگنی
که گرمی بازار تیغ آزمائیش هنگامه معرکه آرایان آفاق را سرد خوشا بنده پروری که
از آئین بنده پروریش خلائق از پابندی رنج و غم آزاد و جذبه فیض گستری که گلشن
فیضش را بپرستک خلخ و نوشادکرمی که خاصیان سراپا تصور را چشمداشت آرمش کل بیاز
و رحیمی که جرائم بندگان حضور را بر نظر عفو مش ناز بالای ناز فریاد رسی که بدر بعد لتش
ظلم ظالمان از آه مظلومان بصد التجا مغفرت خواه و داد بخشی که بعهد سلطنتش حقای
معشوقان بیداد گر از وفای عاشقان خونین جگر بهزاران نیاز دست بسته ملتمس عفو
گناه جوئی که بمشاهده جوش گوهر بارش ابر نیسان شرمسار و دریادلی که بمجانسه چشمه
فیض جانبخش بر دریا بار روانی و متواضر جیب گل بزر بخشی او چون کیسه سنعمان پر درد آمن
شبنم از گهر افشانیش مانند بساط جوهریان پر از در نظر مهرش داغی جگران را مرهم
کافور و نگاه قهرش دیده وران را نمونه صاعقه طور شمیم لطفش هوش ربای نکهت
گلستان و نسیم خلقش تازگی افزای عطر سنبلستان دانائیکه دانایان فرنگ را
درس فرهنگ دانائی داده و طلسم کشائیکه بر روی افلاطون ابواب عقلا و خرد گشاکرد

گشادہ آویزہ کہ پرتو فیضش مجمعیش در بزم ادیبان یگانہ چراغ علم ادب برافروختہ و بطلیعہ سیح
رائے سلیمش جالینوس زمانہ را با شارات شفا آگین قانون مسیحائی آموختہ نا ملے کہ علو
شعرش شعری آسمان بلاغت را از پایہ رفعت بحضیض فرومایگی انداختہ و نا ثرے کہ
بر جلوۂ عروس نثرش نثرۂ فلک فصاحت خود را نثار ساختہ ابیات تجلیے کہ زموسی
ربود ہوش بطور * بشکل کلب علیخان دگر نمود ظہور * نجستہ سرور سلطان شکوہ را نازم *
کہ رشک برگلشن دارد افسر فغفور * دم نگارش وصف کلام شیر نیش * چو خیل مور دود
بر ورق حروف سطور * فضائے رزمگہش شاہراہ قہر و غضب * بساط بزمگہش کارگاہ
سوز و سرور * بخوان شرع بہین ہم نوالۂ شبلی * ببزم عشق مہین ہم پیالۂ منصور *
زروے رابطۂ حسن ماہتاب جمال * بحسب ضابطۂ جاہ آفتاب ظہور * بحکم مرتبہ او حاکم
وفلک محکوم * زراہ قاعدہ شرع آمرست و او مامور * زہے وزیر و خہے شہریار دانا دل *
تو شاہ کشور حسن و خرد ترا دستور * بنائے منظر جاہ ترا ز حل معمار * ثوابت کرۂ چرخ ہشتمین
مزدور * ثنا گر تو سکندر بپارجای جلال * تفاخر تو ارسطو بدرسگاہ شعور * برائے
بزم نشاط تو شمع چون ریزند * نہ پیہ گاو بکار آورندنے کافور * زفیض نسبت
خلق تو عنبر سارا * بجائے موم برآید زخانۂ زنبور * بدہر تا بود آئین کہ در نوا آرند *
رباب و بربط و قانون و نے بمحفل سور * ببزم عیش تو ناہید باد زمزمہ سنج نسیم
عطر فروش از شمیم طرۂ حور * محب زلطف تو بالندہ چون نوا از ساز * عدو زبیم
تو نالندہ چون خر طنبور * اما بعد فقیر ہیچمدان کج مج بیان خوشہ چین خرمن
سخنوران زلہ ربائے خوان پایۂ اہل زبان احقر عباد ایزد متعال حکیم سید ضامن علی
لکھنوی متخلص بہ جلال میگوید کہ از زمانے کہ یکہ تاز زبان اردو معلے میدانگاہ سخن علم

روائی برافراشته هیچکس از سخنوران اُردو زبان لغتے که جامع جمله محاورات وکنایات و
مصطلحات وامثلهای زبان اردو معلے باشد وجامع بعضے لغات که نزد همه فصحای متاخرین
یا بعض متروک الاستعمال اند ومتجمع بعضے آن لغات بود که در تکلم ایشان فصحای متاخرین
باهم اختلاف دارند یعنے چند فصیح بریک وضع برزبان آرند وچند بوضع دیگر نه نگاشته پس
بنابرین مؤلف متهام به سعی بلیغ وکوشش تمام وجستجوی بسیار واستقرای تام در مدت چند
سال جامع این کتاب جامع گردید ونیز فوائد چند مانند تحقیق حلیه لغات وحل معانی بیان
محل استعمال اوشان درضمن فارسی وعربی بعضے لغات ومحاورات وکنایات پس از تفحص و
جستجوی بے پایان که برای اختصار هر جا علامت فارسی ف وعلامت عربی ع نوشته شده است
واندراج نظائر واسناد بیشتر لغات ومحاورات وکنایات ومصطلحات ومثلها از کلام سائقین
نامور شعرای معتبر اُردو زبان واشارت بروز مرهٔ قدما وبه الفاظ ومحاورات متروک
الاستعمال نزد فصحای این زمان واطلاع بر محاورات مردان وزنان ومحاورات
عوام وبازاریان برین تالیف افزود وموسوم به گلشن فیض که اسم تاریخی سال
اختتام این تالیف ست شود وحرف اول را باب وحرف ثانی را فصل مقرر ساخت
وبترتیب حروف دیگر موافق ترتیب حروف تهجی پرداخت امید از دیده وران باانصاف
وبالغ نظران والا اوصاف آنکه هر جا خطائے ویا لغزے از مؤلف سراپا خطا و
نقصان واقع شده باشد حتے الامکان باصلاح آن کوشند ورنه بذیل عفو ودامن غطا
پوشند وهو الموفق والمستعان۔

آرند چنانکہ جرأت گوید ؎ اب آبنی سے جان پہ جانے سے آپ کے ✤ کیا آئے تم کہ دم مین بس آکر چلے گئے ✤ شاعر گوید ؎ تیوری جو اوسکی چڑھگئی عاشق پر آبنی ✤ بنکر ادا بنی تو بگڑکر قضا بنی ✤

آبی - موحدہ تحتانی معروف قسمی از نان خمیری بود کہ در تنور پزند ✤

آپ - الف ممدودہ بہای فارسی کشیدہ بمعنی خود بود و کلمۂ باشد برای تعظیم مخاطب ف جناب ✤

آپا - لغت ترکی ست ف خواہر ✤

آپا دھاپی و آپ دھاپ - بای فارسی بالف کشیدہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ بای فارسی دوم تحتانی معروف و در لغت دوم ہر دو بای فارسی در آخر زدہ چیزی برای خود خواستن نہ برای دیگرے ف خود کامی ع نفسی نفسی چنانکہ جرأت گوید ؎ جاتے ہی اوسکے کیا کہون بس حال پڑ ال دی ✤ تاب و توان و صبر کی یان آپا دھاپی نے

آپ رو پ - رای مہملہ بوا و معروف و بای فارسی زدہ کلمۂ ایست کہ بمعنی خود بدولت مستعمل ست الا نزد بعضے فصحای این زبان متروک الاستعمال ست ✤

آپ سے آپ - کلمۂ ایست کہ فائدۂ معنی لفظ خود بخود دہد ف خود بخود ✤

آپ سے باہر ہو جانا و آپ سے گذر جانا - کنایہ از بیخود شدن بود ف از خود رفتگی چنانکہ شاعر گوید ؎ شیخ کو یاد خدا مین بھی نپایا بیخود ✤ کیا خودی ہی کہ کبھی آپ سے باہر نہوا ✤ شیخ ناسخ میفرماید ؎ ملگیا محبوب سے جو آپ سے باہر ہوا ✤ ایسی از خود رفتگی کیا ہی عزیمت دور کی ✤ خواجہ میر درد میفرماید ؎ پوچھہ مت قافلۂ عشق کدھر جاتا ہے ✤ راہ رو آپ سے اس رہ مین گذر جاتا ہے ✤

آپ مین آنا - کنایہ از بہوش آمدن و بخود آمدن باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ تنگ آکر مری بالین سے تو اولٹا پھرتا ✤

کشیدہ مثلی ست بجای زنند کہ کسے ادنے ہمراہ شخص اعلی بمصیبتے گرفتار آید ٭

آثار - مثلثہ بالف کشیدہ ورے مہملہ زدہ پہنائے دیوار راگویند چنانکہ رشتاق غفور بر عایت ہمین معنی سیفرمایند ؎ دیوار بیاگر کے آخر بجکو دیوار محبت نے ٭ دکھائی دیتے تھے اسکے برے آثار پہلے سے ٭

آج - بجیم زدہ ف امروز ع الیوم - وکنایہ از زمانۂ حال نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہزار مرحبا پائے ثبات پر صدقے ٭ اگر یہ ہاڑ بھی ہوتے تو آج کل جاتے ٭

آج کد ھر چاند نکلا - مثلیست مشہور برکسے زنند کہ بعد مدت مدید نزد کسے آید ٭

آج کل - کنایہ از زمانۂ قریب تر باشد خواہ گذشتہ بود خواہ آئندہ ونیز کنایہ از لیت ولعل بود چنانچہ ناسخ مرحوم میفرمایند ؎ کہیو پیامبر کہ یہاں تو ہو آج کل ٭ حالت وہاں تباہ ہو بیتاب وصل کی ٭ ولہ فیض بہار عام نبی ہو تو آج کل ٭ سنبل کی شاخ سا ہے مرا جسم زار سبز ٭ ف امروز وفردا ٭

آج کیا جاتی دنیا دیکھی - مثلیست بجائے زنند کہ کسے کاری کند کہ از کردن آن کار ہمیشہ انکار داشتہ باشد اسیر گوید ؎ نبض بیمار کی اے رشک مسیحا دیکھی ٭ آج کیا جاتی ہوئی آپ نے دنیا دیکھی ٭

آخور - خای معجمہ بوا ومجہول ورے مہملہ علف اسپ کہ برائے خوابیدن اسپ زیر آن گسترانند ف آخور بوا ومعدولہ ونیز کنایہ از شئے ناکارہ باشد

آدمی - کنایہ از خادم ونوکر بود ف آدم ٭

آدمی کا جنگل - کنایہ از آبادی بود کہ دران کثرت مردم باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ قیس کے قیس جانی مین لیکن ٭ وحشی ہون آدمی کے جنگل کا ٭

آدھا - دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ف نیم ع نصف واگر آن چیز مؤنث باشد بجای الف آخر تحتانی معروف آرند چرا کہ الف علامت تذکیر وتحتانی علامت تانیث ست ٭

آدھا ساجھا - سین مہملہ وجیم مخلوط الہا بالفہا کشیدہ شرکت بالمناصفہ باشد ٭

آدھا ہو جانا - ہائے ہوز بوا ومجہول جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از رنج والم تحلیل گرفتن باشد

وشجرہا و صور تہائے کاغذ و ابریق از لاک رنگارنگ کردہ نصب کنند و پیشاپیش در شادی عروسی برندف کاغذین باغ چنانچہ رشک مغفور میفرماید ؎ جب تو نہو تو یون گل گلشن ہین عارضی ٭ آرائشون ہین جیسے لگائین کترکے پھول ٭

آڑا - رائے ہندی بالف کشیدہ ہر چیز کج باشد از طول و عرض ف اُریب ع محرف ونوعی از قماش ابریشمی باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کوئی سیدھی بات صاحب کی نظر آئی نہین ٭ آپ کی پوشاک کو کپڑا بھی آڑا چاہیے ٭

آڑا چوتالا - نام یکی از اصول موسیقی بود کہ ہر یکے را ازان اصول تال گویند ٭

آڑ پاڑ - بائے فارسی بالف کشیدہ و رائے ہندی زدہ بمعنی اعتماد سست باشد ٭

آڑ بت - رائے ہندی مخلوط الہا مفتوح بفوقانی کشیدہ بمعنی جای معتمد علیہ ساہوکاران باشد ٭

آڑے آنا - رائے ہندی تحتانی مجہول الف بالف نون و الف مصدری کنایہ از مددگاری نمودن و بکار آمدن کسی بوقت باشد شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ ٹلگئی غیر کے سر پر مرے سر کی آفت ٭ میرے آڑے بخدا میری وفا ئین آئین ٭

آڑے ہاتھون لینا - ہائے ہوز بالف کشیدہ فوقانی مخلوط الہا بواو مجہول ونون مختفیہ لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری عاجز کردن بود کسی را بحرکوید ؎ آستین سے نہ کھلا ساعد سیمین اوسکا ٭ آڑے ہاتھون لیا مجھ کو اسے پنجۂ مرجان لیتا ٭ شاعرے گوید ؎ فرقت جانان مین کی ہی اسنے کیا کیا کچھ وحشی ٭ آڑے ہاتھون لینگے اکدن گردش تقدیر کو ٭

آس - بسین مہملہ کشیدہ ف امید ع رجا ٭

آس بندھنا - امیدوار چیزے بودن باشد ٭

آس ٹوٹنا - نا امید شدن از حصول چیزے بود ٭

آس دینا - امیدوار کردن بود کسی را بچیزی ٭

آس پاس - بائے فارسی بالف و سین مہملہ کشیدہ ف گرداگرد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آس پاس ہین

آسمان میں تھگلی لگانا - فوقانی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی ساکن لام تحتانی معروف لام دوم مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خبر مقام ہای دور و بلند آوردن و بمقامات دور و بلند رسانی کردن بود شاعرے گوید ؎ لاتی ہے دور دور کی آہ رسا خبر ٭ تھگلی لگانے والی ہے یہ آسمان میں ٭

آسمانی تیر - کنایہ از تیر شہاب باشد ٭

آسن - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ ران یارا گویند و نوعی از نشستن فقیران ہنود باشد چنانکہ میر تقی میر گوید ؎ کتبالک دھونی لگائے جوگیون کی سی رہون ٭ بیٹھے بیٹھے در پہ تیرے میرا آسن جل گیا ٭ و نیز انواع پاگرفتن زنان بود ہنگام جماع ٭

آسن لینا - عبارت از پاگرفتن زنان بود ہنگام جماع کردن و انواع این بسیار ست ٭

آسن مار کر بیٹھنا - عبارت از نشست درویشان ہنود باشد جرأت گوید ؎ شائد آجائے کبھی ہاتہ عروس گیتی ٭ ایسی امید پہ ہم بیٹھے ہین آسن مارے ٭

آسن جمانا - چسپانیدن رانہا بود بر زین اسپ سواران را ٭

آسنی - نون تحتانی معروف فرش کوچک تر موافق نشستن باشد کہ آنرا گسترندہ عابدان ہنود پرستش سازند ٭

آغوں - غین معجمہ بواو معروف و نون مخففہ کلام اول گویائی اطفال باشد کہ آن کلام را باین کلمہ تعبیر کنند ٭

آفت - این لفظ دارد و بصلہ آنا و ڈھانا و لانا و توڑنا مستعمل ست ٭

آفتابہ - بمعنی ظرف لولہ دار کہ بدان وضو کنند فارسی ست ٭

آفتابی - موحدہ تحتانی معروف چیزے کہ آنرا در آفتاب پناہ چہرہ نمایند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ رشک سے تانہ آفتاب جلے ٭ اسلیے منہ پر حائل آفتابی ہے ٭

آکا - کاف بالف کشیدہ کلمہ بود کہ بدو ضعفان و سرہنگان باہم یکی دیگر را بدین کلمہ

آگ کا درخت — رستنی باشد کہ آنرا مار گویند شاعرے گوید ؎ اوس بیابان مین تھی گرمی سخت ٭ تھا شجر بھی تو آگ کا تھا درخت ٭

آگ کھانا انگارے نگلنا مثلیست مفہومش آنست کہ انجام بد کردن بد باشد ٭

آگ کی مول بکنا — کاف تحتانی مجہول میم بواو مجہول و لام کشیدہ باے موحدہ مکسور کاف ساکن نون و الف مصدری کنایہ از گران فروختہ شدن چیزے بود خواجہ آتش ؎ دکھاؤ منہ کے صفا اگدن اپنے دندان کی ٭ گہر ہین آگ کے مول اپنی آبداری سے ٭ شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ ابھی تو آگ کے مولون گل رخسار بکتی ہین ٭ کمین قیمت کھلے انکی خط رخسار بیچک ہو ٭

آگ لگانا — لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف آتش زدن بود و کنایہ از جانب کسے بدگوئی کردہ کسے را غضب آلود کردن باشد جرأت گوید ؎ یہان پھونک دیا دہان یار کو بھڑکایا ٭ نالے بھی قیامت ہین کچھ آگ لگانے کو ٭ حضرت برق میگویند ؎ بزم جانان مین بندھی میری جو آہون کی ہوا ٭ جل گئے دیکھ کے سب آگ لگانے والی ٭

آگ لگنا — کنایہ از برافروختہ شدن کسی بود ٭

آگ لگی — لام مفتوح کاف فارسے تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ ہرگاہ زنے بازنے خلاف طبع گوید این کلمہ بر زبان آید و این محاورہ زنانہ است و گاہے بر زبان مردان نیز استعمال یابد ٭

آگ لینے آنا — لام و نون تحتانی مجہول الف و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از آمدن و شتاب رفتن بود میر تقی میر میگوید ؎ جا مجھے سوختہ کے پاس سے جانا کیا تھا ٭ آگ لینے مگر آئے تھے یہ آنا کیا تھا ٭

آگ مین آگ لگانا — کنایہ از زدودبالا گردن خشم کسی بود از طرف کسے بد گوئی نمودہ ٭

آگ ہو جانا — کنایہ از غضبناک شدن بود ٭

آگے — کاف فارسی تحتانی مجہول ف روبرو و پیش ع حضور و زمانہ پیشین نیز بود ٭

آگے خدا کا نام — محاورہ ایست بجا گویند

که بر کسے یا بر چیزے ہیچ کس یا ہیچ چیز را تفوق در حسن و خوبی نباشد بجز ذات الٰہی شاعرے گوید ؎ مہر و مہ سے کم نہین تو حسن مین ٭ اے صنم آگے خدا کا نام ہی ٭

آگے آنا - پیش آمدن نتیجہ کردار نیک خواہ کردار بد بود غالب دہلوی ؎ خوش ہوتی ہین پر وصل مین یون مر نہین جاتے ٭ آئی شب ہجران کی تمنا مرے آگے ٭

آگے ناتھ نہ پیچھے پگھا - نون بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ نون نافیہ بہاے مختفیہ بائے فارسی تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول بائے فارسی دوم مفتوح کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ کسے را گویند کہ از زن و فرزند و یگانہ ہیچ نداشتہ باشد ٭

آلا - لام بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول زخم تازہ کہ التیام نداشتہ باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پھر بہار آئی چمن مین زخم گل آئے ہوے ٭ پھر مرے داغ جگر آتش کے پرکالے ہوے ٭ ایضاً برق میگوید ؎ وصل مین بھی ہے وہی آہ وہی نالہ ہے ٭ کچھہ نہ مرہم سے ہوا زخم جگر آلا ہے ٭ دوم باصطلاح گنجفہ بازان دو طرف سر کردن را گویند شاعرے گوید ؎ سر گنجفہ بازی مین وہ جاتے ہین عدو کو ٭ مجکو ہے رسید اسلیے آلا نہین کرتے ٭

آم - بروزن نام ف انبہ و لفزک ع انبج ٭

آمد و آمدنی - مداخل را گویند کہ ضد مخارج باشد ٭

آم کے آم گٹھلیون کے دام مثلیست بجاے زنند کہ فائدہ کسے در تجارت چیزی بہر نہج باشد ٭

آنا - نون بالف کشیدہ سواے معنی مصدری محاورۃً بمعنی امر نیز آید چنانکہ جرأت گوید ؎ خدا جانے کہ از خود رفتگی لیجاے ہی کیدھر ٭ یہ کہنا جب کسیکا یاد آتا ہی ادھر آنا ٭ و این صورت یعنی مستعمل شدن مصدر بمعنی امر در ہر مصدر ممکن الوقوع

ست ونیز کلمہ بود کہ بر حصہ شانزدہم یک روپیہ اطلاق کنند +

آنا جانا - جیم ونون بالفہا کشیدہ **ف** آمد ورفت +

آن بان - موحدہ با الف ونون وصعدار بود برق مغفور ؎ منہ سے جوبات نکلی وہی کی تمام عمر + قائل ہون برق آپکی اِس آن بان کا + شاعرے گویدہ ؎ جگر کے درد سے مرتی ہین اف نہین کرتے + تمام ہوتے ہین اور آن بان باقی ہے +

آنتون کا قل ہو اللہ پڑھنا - کنایہ از شدت اشتہای طعام باشد ؎ در فاقہ بود شیخ ناسخ میفرمایند ربا عی ہو رنج مرے دل کو دیا ہمارا رام + جز یاد الٰہی نہین مجکو کچھ کام + فاقون سے تباہ میری حالت ہے، مگر + آنتین پڑھتی ہین قل ہو اللہ یدام +

آنچ - نون غنہ جیم فارسی زدہ **ف** زبانہ آتش ع شعلہ ومجازاً ضرر وآسیب +

آنچ آنا - الف ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از رسیدن ضرر وآفت باشد حضرت برق میفرمایند ؎ کچھ ضرر آتش خسار سے ابرو کو نہین + آنچ آتی نہین اوس نہر کی تلوارون پر +

آنچل - جیم فارسی مفتوح بلام کنارۂ چادر ودوشالہ ومانند آن بود +

آنچل پلّو - بای فارسی مفتوح لام مشدد بواو معروف قسمے از دوپٹہ باشد کہ در دامن وبنارس بافند وہر دو کنارہ عرض دریں پلّو

آندھی - دال مہملہ مخلوط الہا بتحتانی معروف **ف** تند باد وباد گرد +

آندھی آنا - الف بالف نون والف مصدری آمدن باد تند بود بگرد وغبار شاعرے گویدہ ؎ رونے بیٹھا مین اگر بڑھگئی دریا کو سون + آہین جب بھر نے لگا ہر طرف آندھی آئی +

آندھی آوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظہ وتای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ہمان آمدن باد تند بود بگرد وغبار

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اچپلی گھر سے جو وحشت مجھ پریشان حال کو ✤ آندھیان اوٹھین بگولے آئے استقبال کو ✤

آندھی چلنا - وزیدن باد تند بود ✤

آندھی ہونا - کنایہ از جلد تر مستعد و آمادہ شدن کسے بر کارے باشد ذوق دہلوی گوید ؎ تو مکدر نہو تو عشق میں ہم ✤ ایک آندھی ہیں خاک اوڑانے کو ✤ جون نقش قدم بیٹھیں جو یار کے کوچے میں ✤ تو اونکو ہوا اوان کی آندھی ہے مٹانے کو ✤

آنسو - سین مہملہ بواو معروف ف اشک ع دمع ✤

آنسو پچھنا - بای فارسی مضموم جیم فارسی مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تلی شدن بدیدن حال دیگری مانند حال زبون خود بود نواب مرزا تجو صاحب ہندی تخلص میفرمایند ؎ میرے رونے پر اونکو رقت ہی ✤ کچھ تو آنسو پچھے نمیت ہے ✤

آنسو پچانا - بای فارسی تحتانی معروف جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ضبط کردن اشکباری بود خواجہ وزیر صاحب وزیر تخلص میگویند ؎ تو نے ڈھکا کے ہمیں غیر کو ساغر جو دیا ✤ ساقیا رہ گئے ہم آنکھ میں پیکر آنسو ✤ ایضاً شک مغفور میفرمایند ؎ ناتوانی یہ گلوگیر ہوئی ہے میرے ✤ آنسو بھر لاکے جو پچاؤں تو اوچھو ہو جائے ✤ ایضاً شیخ امداد علی بحر میگویند ؎ مثل مستسقے کہا تک ضبط سے آنسو پیئیں ✤ دونوں آنکھوں کے عوض دل پر ورم ہو جائیگا ✤

آنسو ڈھلنا - دال ہندی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تبدیج آمدن اشک از چشم بر رخسار ہا ✤

آنسو ونکا تار - کنایہ از اشکباری علی الاتصال ✤

آنسو نکلنا - نون و کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری ف برآمدن اشک از چشم ✤

آنک - بکاف زدہ نشان سکہ زر و رقم

حساب ہنود دو دختن رقم بر جامہ وامر بود
بہ تخمین کردن ٭

آنکنا - کاف زدہ نون والف مصدری تخمینہ کردن

آنکھ - کاف مخلوط الہا زدہ ف چشم ع عین
ومجازاً بصیرت وشناخت را نیز گویند ٭

آنکھ اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ سوی بالا نگریستن
بود چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎ ممکن نہین
وہ آنکھ اوٹھا کر ہمین دیکھین ٭ مانع ہر حیا تیر
لگایا نہین جاتا ٭ شاعرے نیز گوید ؎ وہ
ادھر آئے تھے تعظیم کو اوٹھنا کیسا ٭ آنکھ بھی
ضعف تھا ایسا کہ اوٹھائی نہ گئی ٭

آنکھ اوجھل پہاڑ اوجھل مثلیست مشہور
چنانکہ میر لقی مفقور میفرماید ؎ مرگیا کوئی ہن
اسی غم مین ٭ آنکھ اوجھل پہاڑ اوجھل ہے ٭

آنکھ بچا کر نکل جانا - بطوریکہ از جائی رفتن
کہ کسے نہ بیند ٭

آنکھ بدل جانا - موحدہ ودال مہملہ ہر دو
مفتوح لام ساکن جیم بالف کشیدہ نون و
الف مصدری کنایہ از بیوفائی بود شاعری
گوید ؎ مانگتے جاتے وہ دل آنکھ بدلتے
جاتے ٭ بیوفائی کے بھی انداز نکلتے جاتے ٭

آنکھ بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بہر دو
الف کشیدہ کنایہ از علاج چشم بود کہ حکمان میکنند ٭

آنکھ بند ہوجانا - کنایہ از خواب مرگ بود ٭

آنکھ بھر آنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای
مہملہ زدہ الف بالف نون والف مصدری
کنایہ از پر اشک شدن چشم بود ہنگام رنج
وملال ٭

آنکھ بھر کر دیکھنا - کنایہ از بخوبی تمام کسے را
دیدن بود شاعرے گوید ؎ خرابات جہان
مین جسکو پایا اپنے مطلب کا ٭ نہ دیکھا آنکھ بھر کر
شیشۂ خالی کو ساغر نے ٭

آنکھ بیٹھ جانا - موحدہ مفتوح تحتانی و
تای ہندی مخلوط الہا زدہ جیم ونون بالفہا
کشیدہ ف چشم در گوافتادن ناسخ ؎ روتے
روتے جو مری بیٹھ چلی ہین آنکھین ٭ کیا
مرے پاس سے وہ آفت جان اوٹھتا ہے ٭ و

کنایہ از رسیدن ہیچ صدمہ و ملال و نیز کنایہ از نقصان عظیم شدن در مال بود۔ رشک مغفور ؎ جب نظر آئی تری مردمک چشم سیاہ ٭ دیکھنا دیدۂ بے نور زحل بیٹھ گیا ٭ شاعری گوید ؎ دیکھکر چشم سیہ کو یہ اوٹھایا صدمہ ٭ آنکھ بادام کی اک شوخ حسین بیٹھ گئی ٭

آنکھ پھر جانا۔ بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رائے مہملہ زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بے اعتنائی نمودن از کسے بود منشی مظفر علی اسیر میفرمایند ؎ آنکھ اوسکی پھری مجھسے یہ باور نہین آتا ٭ کیا ضعف سے بیمار کو چکر نہین آتا ٭

آنکھ پھیر گنا۔ بای فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری ف جہیدن چشم بود و گویند کہ از جہیدن چشم راست خوشی و از جہیدن چشم چپ رنج حاصل میشود چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ تقدیر شکل ہجر کی تکتی ہی وصل مین ٭ رہ رہکے بائین آنکھ پھڑکتی ہی وصل مین ٭ و شاعری نیز گوید ؎ تڑپ کے دل نے تو وصل کی شب دکھائی صبح فراق جانان ٭ اب آنکھ کا رنگ دیکھتے ہین کہ رنج دیتی ہی کیا پھڑک کر ٭ آنکھ پھوٹ مرنا۔ کنایہ از شخص بدمعاش و مفسد باشد ٭

آنکھ پھوڑنا۔ بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف کور کردن ٭

آنکھ پیہ ٹیڑھی کرنا۔ تای ہندی تحتانی مجہول رائے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری از نظر کج دیدن باشد کسے را جرأت ؎ کیا غضب ہے اوسنے کی بس آنکھ پھون ٹیڑھی وہین ٭ کچھ اشارون سے کہا جب یار سے اغیار نے ٭

آنکھ چلنا۔ جیم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تاب بیخوابی کسے نداشتن بود حضرت برق میفرمایند ؎ نگہ گرم یار دیکھی ہی ٭ کب کسی سے یہ آنکھ جاتی ہے ٭

آنکھ جھپکنا۔ جیم مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری

کنایہ از خواب آمدن بود چنانکہ مصحفی گوید
؎ شاید رہیو تو رے شب ہجر ہم جھپکی نہین
آنکھ مصحفی کی ۔ و شاعری نیز گوید ؎ فراق جانان
مین چین کیسا خیال دلبر مین خواب کیسا ۔
ستم کیا قلب نے ٹھہر کر غضب کیا آنکھ نے
جھپک کر ۔ و نیز کنایہ از تاب مقابلہ کسے
نیاوردن باشد شاعرے گوید ؎ جمال یار
کے اے آنکھ ہم ہین دیکھنے والے جھپک
جانا نہ محشر مین کہین خورشید محشر سے ۔
آنکھ جھکانا ۔ جیم فارسی مخلوط الہا مضموم
کاف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از شرمندہ
و محجوب شدن باشد شاعرے گوید ؎ آنکھ
جب اوس فتنہ گر کی جھک گئی سر خم ہوا ۔
وہ جو زیر خاک تھے اونکا عجب عالم ہوا ۔
آنکھ چرانا ۔ جیم فارسی مضموم رای مہملہ و نون
بالف کشیدہ چشم دزدیدن و چشم پوشی کردن
بود شیخ امداد علی بحر میفرمایند ؎ تیری صورت
سے پری شرم کا پتلا نکلی ۔ آنکھ سے آنکھ
چرائے ہوے حور آنکلی ۔ ایضاً رشک مغفور

میفرمایند ؎ پھول آگے ترے پکڑتے ہین
کان ۔ نرگس آنکھین اگر چراتی ہے ۔
آنکھ ڈالنا ۔ دال ہندی بالف کشیدہ
و لام زدہ نون و الف مصدری بار بار کسے را
بنظر خواہش دیدن ۔
آنکھ دکھانا ۔ دال مہملہ بکسور کاف مخلوط الہا
و نون بالف کشیدہ ف چشم نمائی جرأت گوید ؎
میری رونی پہ تو ہوتی ہو بہت جی سی خفا ۔ پر نہین
دیکھتی تم آنکھ دکھانا اپنا ۔ مرزا برق میفرمایند ؎
سنائین باتین جو کچھ حال دل کہا اونسے ۔ دکھائین
آنکھین اگر ذکر انتظار آیا ۔
آنکھ دکھنا ۔ دال مضموم کاف مخلوط الہا ساکن
نون و الف مصدری درد چشم را گویند ۔
آنکھ سیدھی ہونا ۔ کنایہ از نظر لطف دیدن بود
آنکھ سے گرنا ۔ کنایہ از ذلیل و حقیر شدن کسے
و چیزے در چشم کسے بود ۔
آنکھ کا اندھا گانٹھ کا پورا ۔ کاف بالف کشیدہ
الف مفتوح نون ساکن دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
کاف فارسی و نون غنہ و تاے ہندی

مخلوط الہا زدہ بای فارسی بواو معروف رائے
مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ بطور نابینایان چیزے
خرید کند یعنے قیمت آن چیز از انچہ باید زیادہ تر دہد
آنکھہ کا پانی ڈھل جانا - کنایہ از بیحیا
و بیمروت شدن باشد بحر گوید ؎ مرے
جس پر نہ چار آنسو بہائے او سے مرد ہے پر
ہوا ثابت کہ پانی ڈھل گیا چشم مروت کا ✤
آنکھہ کا پردہ - بای فارسی مفتوح رائے
مہملہ ساکن دال مہملہ بہای مختفیہ بالف کشیدہ
عبارت از محجاب کردن مستورات از کسے بود
و طبقہ از طبقات چشم باشد ✤
آنکھہ کا تارا - فوقانی و رائے مہملہ بالفہا
کشیدہ کنایہ از روشنی چشم بود شیخ امداد علی
بحر میفرماید ؎ یا اگر اپنے ستارے کی
نظر سیدھی ہے ✤ روبرو آئیگا تو آنکھہ کا
تارا ہو کر ✤
آنکھہ کا تل - فوقانی مکسور بلام خال مرد مک
چشم را گویند شاعرے گوید ؎ سما گیا ہے
کوئی یون ہماری نظرون مین ✤ کہ آنکھہ مین
نہین گنجایش آنکھہ کے تل کی ✤
آنکھہ کا جالا - جیم و لام بالفہا کشیدہ مرضے
از امراض چشم بود شیخ ناسخ میفرماید ؎
سیکھتی مین روتے روتے مین ہوا بے یار
کور ✤ نشے کے ڈورون کی جا آنکھون مین
جالا ہو گیا ✤
آنکھہ کا غبار - کنایہ از صاف نظر نہ آمدن
باشد چشم را شاعرے گوید ؎ کچھہ آنسون
مین نہ نکلا سوائے حسرت دید ✤ ملال دل
مین رہا آنکھہ مین غبار رہا ✤
آنکھہ کھلنا - کنایہ از ہوشیار شدن بود
میر درد مغفور گوید رباعی اے درد بہت کیا
پر یکھا ہمنے ✤ دیکھا تو عجب جہان کا لیکھا ہمنے ✤
بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھہ ✤ جب آنکھہ کھلی
تو کچھہ نہ دیکھا ہمنے ✤
آنکھہ کی برائی بھون کے آگے مثلیت
بجائے زنند کہ کسے عزیز قریب یا دوست کے سامنے اذیت گویند
آنکھہ کی پتلی - کاف تحتانی معروف بای
فارسی مضموم فوقانی ساکن لام تحتانی معروف

ف مردمک چشم ع حدقہ ✤
آنکھہ کی سیل - سین مہملہ تحتانی معروف
ولام کنایہ از شرم وحیوت بود ✤
آنکھہ کی کیچڑ - کاف تحتانی معروف
جیم فارسی مفتوح بہ رای ہندی کنایہ از
چرک گوشہ چشم بود ✤
آنکھہ لڑانا - لام مفتوح رای ہندی و
نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از دیدبازی
کردن باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ کس سے
منظور ہے قاتل کو لڑانی آنکھین ✤ ہے
سیاہی دنگہہ تیغ وسپر آنکھون مین ✤
آنکھہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و
نون بالفہا کشیدہ کنایہ از عشقبازی بود
شاعرے گوید ؎ ہر بار بزم یار مین اپنی
طرف جھکے ✤ شیشے سے آنکھہ صورت
ساغر لگائیے ✤
آنکھہ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری کنایہ از خوابیدن
بود مرزا رفیع السودا میگویند ؎ سودا
سرہانے جو گیا شور قیامت ✤ خدام ادب
بولے ابھی آنکھہ لگی ہے ✤ ونیز کنایہ از
عاشق شدن باشد جرأت گوید ؎
آنکھہ لگتی نہین جرأت مری اب ساری رات
آنکھہ لگتے ہی یہ کیسا مجھے آزار لگا شاعرے
گوید ؎ بیمار عشق نرگس گلشن بھی ہے
ضرور ✤ چھپتی نہین ہے آنکھہ مقرر لگی ہوئی ✤
آنکھہ مارنا - میم بالف ورای مہملہ زدہ نون
والف مصدری منع کردن کسے از کارے
بود بزدن چشم ف چشمک زدن ✤
آنکھہ مچولا - میم مضموم جیم مفتوح بواو زدہ
لام بالف کشیدہ نام بازی طفلان باشد
لاستاذ مؤلفہ ؎ بند ہو جائین اگر دیکھی
وہ طفل خوش چشم ✤ کھیلین آنکھون سے
ابھی آنکھہ مچولا آنکھین ✤
آنکھہ ملانا - میم مکسور لام ونون بالفہا
کشیدہ مخاطب ومتوجہ شدن بکسے بود
شاعرے گوید ؎ ملکی ہے جب سے تیری غیر کی
محفل مین آنکھہ ✤ کو نہین مجھسے جدا مین

اوڑہ ہون تو اور رہے ✤

آنکھیہ نیچی کرنا۔ نون تحتانی معروف جیم فارسی تحتانی معروف کاف مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری خواندن ونوشتن ودوختن ومانند آن کارہای دیگر کردن بود ✤

آنکھ نیچی ہونا۔ ہائے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از شرمندہ شدن بود ✤

آنکھون پر بٹھانا۔ کمال اعزاز واکرام کردن کسی باشد ✤

آنکھون پر پٹی باندھ لینا۔ کنایہ از بیمروتی وچشم پوشی نمودن بود ✤

آنکھون پر دیوار اوٹھانا۔ کنایہ از دیدہ ودانستہ انکار نمودن از امری بود ✤

آنکھون سکھ کلیجہ ٹھنڈک این محاورہ زنانست بجائے گویند کہ کسے را دیدہ خوشنود وشادمان کردد ✤

آنکھون سے کوئی کام کرنا۔ برضا ورغبت کردن کاری باشد جرأت گوید ؎ کسکے آنیکی خبر آئی جو ایسا پیک اشک ✤ پیش قدمی کے لیے آنکھون سے دوڑا جاے ہی ✤

آنکھون کا جاتے رہنا۔ کاف مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ کاف دوم بالف کشیدہ جیم بالف فوقانی تحتانی مجہول رای مہملہ مفتوح ہاے ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از کور شدن بود شاعرے گوید ؎ آنکھیں مثل یعقوب ترے ہجر مین ایسا رویا ✤ آنکھیں جاتی رہین اے یوسف ثانی میری ✤

آنکھون کا چاننا۔ جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری گردش زدود از دو چشم بود ✤

آنکھون کا کھٹکنا۔ کاف مخلوط الہا وتای ہندی مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از درد چشم بود شاعرے گوید ؎ بہت تکلیف دیتا ہی کھٹکنا چشم گریان کا ✤ ٹپکنا اشک غم کا ہی نکلنا دل سے پیکان کا ✤

آنکھون کے اندھے نام نین سکھ کاف تحتانی مجہول الف مفتوح نون ساکن دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول نون بالف

وسیم زدہ نون مفتوح تجتانی ونون زدہ سین مہملہ مضموم کاف مخلوط الہا زدہ شایست بجائے زبندکہ کسے را یا چیزے را کسے با وجود توانائی نہ
آنکھون کے ڈورے - دال ہندی واو مجہول رای مہملہ تجتانی مجہول کنایہ از سرخی ہر دو چشم بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بہار موجۂ ہستی ہے اون آنکھون کے ڈورون مین
بھرا ہی بادۂ گلرنگ نرگس کے کٹورون مین
آنکھون کے ڈھیلے - دال ہندی مخلوط الہا ولام تجتانی مجہول کنایہ از ہیئت مجموعی ہر دو چشم بود
آنکھون کے گڑھے - کنایہ از غور عمیقین بود بحر ؎ اے انتظار جان مسافر نہ گڑ پڑی
اندھی کنوئین ہین آنکھون مین اپنی گرو نہیں
آنکھون کے نیچے اندھیرا آجانا - حالتی باشد کہ ہنگام برخاستن ضعفا را حادث شود اسیر گوید ؎ بندھا کب تصور تری گیسو کا
کہ آنکھون کے نیچے اندھیرا نہ آیا
آنکھون مین آنکھین ڈال کے بیٹھنا کنایہ از نگران حال ماندن کسے باشد
آنکھون مین اندھیرا چھا جانا - ہمہ عالم تیرہ و تار نظر آمدن بود در اندوہ یا غصہ
آنکھون مین پردے پڑ جانا - باے فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن دال مہملہ تجتانی مجہول باے فارسی دوم مفتوح رای ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از غفلت بود شاعرے گوید ؎ وہ تو آتے تھے کہ نظرون مین سما جائین مرے پڑ گئے آنکھون مین پردے ہوئی غفلت مانع
آنکھون مین پھرنا - باے فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ساکن ونون بالف کشیدہ کنایہ از تصور کسے یا چیزے باشد شیخ ناسخ ؎ جنکی رفتار کے پامال ہین ہم وہی آنکھون مین پھرا کرتے ہین حضرت برق میفرمایند ؎ روتے روتے ہنس پڑا جب یاد آیا محکو تو میری آنکھون مین وہ جوڑا زعفرانی پھر گیا
آنکھون مین پی جانا - باے فارسی تجتانی معروف جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از نظر خواہش

دیدان بود کسے را تا دیر شاعرے گوید رخ
محبوب کا نظارہ کیے جاتے ہین ٭ شربت حسن کو
آنکھون مین پیے جاتے ہین ٭

آنکھون مین تلنا - فوقانی مضموم لام ساکن
نون و الف مصدری سنجیدہ شدن کسے در امر
نظر باشد شیخ امداد علی بحر گوید تلگی مہر و وفا
ای یار اپنی آنکھ مین ٭ جب ترازو سینہ مین تیری
نظر ہونے لگا ٭

آنکھون مین چربی چھانا - جیم فارسی مفتوح رای
مہملہ ساکن موحدہ تحتانی معروف جیم فارسی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از نہ دیدن
کسے بود کسی را با وجود پیش نظر بودن او بسبب
کبر و نخوت و غرور وغیرہ شاعری گوید ترے
ہوتی جو محفل مین قضا پروانی کو لائی ٭ دیا جی شمع
اوسنے یہ چربی آنکھون مین چھائی ٭

آنکھون مین چکا بوندھ آنا - جیم فارسی مفتوح
کاف بالف کشیدہ جیم فارسی دوم مفتوح بواو
و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ الف با
نون و الف مصدری خیرہ شدن چشم بود از
دیدن شے نورانی ٭

آنکھون مین حلقے پڑ جانا - حای حطی
مفتوح لام ساکن قاف تحتانی مجہول بای فارسی
مفتوح بر رای ہندی زدہ جیم بالف کشیدہ نون
و الف مصدری مشہور ست شیخ ناسخ فرماتے ہین
پڑ گئے ہین ناتوانی سے جو حلقے ان دونون
سب کو میری چشم تر پر شبہہ ہے گرداب کا ٭

آنکھون مین خاک ڈالنا - کنایہ از کردن
کارے بود پیش چشم کسے بطوریکہ آنکس بر آن کار
آگاہ نشود بحر گوید دوڑا تین دیکھنے جو
سواری یار کو ٭ آنکھون مین خاک ڈال کے گھوڑا ہوا ہوا

آنکھون مین خون اوترنا - خای معجمہ بواو
معروف و نون معانہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی
مفتوح رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از دیدن کسی غضب آلود شدن باشد ٭

آنکھون مین رات کٹنا - رای مہملہ بالف و فوقانی
کشیدہ کاف مفتوح بتای ہندی زدہ نون و الف
مصدری کنایہ از بیداری تمام شب بود ٭

آنکھون مین رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف

مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری نگاہ داشتن
کسے یا چیزے بود ✤
آنکھون مین سرسون پھولنا - کنایہ از نظر
آمدن کیفیتی وبہارے در سرور نشۂ مے ومانند
آن بود بحر گوید ؎ سرسون بھی نہین پھولتی
آنکھون مین ہمارے ✤ جب تک کہ چڑھا جائز
نہ دو چار گھڑی پھول ✤
آنکھون مین سمانا - سین مہملہ مفتوح میم
بالف کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از ماندن
کسے در تصور کسے ہر وقت بود حضرت برق
میفرمایند ؎ عجز نظرون پہ چڑھاتا ہی گراتا ہے
غرور ✤ چھوٹے ہوجاتے ہین آنکھون مین
سمانے والے ✤
آنکھون مین کھب جانا - کاف مخلوط الہا
مضموم باے موحدہ ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ
کنایہ از نہایت مرغوب وپسندیدہ شدن رنگ
چیزے وکسے یا حسن چیزے وکسی بود در نظر
شاعرے گوید ؎ کسی سرمہ کو یہ رتبہ نہین اے
شام وصال ✤ کیا کبھی جاتی ہی آنکھون مین
سیاہی تیری ✤
آنکھون مین کھٹکنا - کاف مخلوط الہا
وتاے ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون
والف مصدری کنایہ از ناگوار شدن کسی یا چیزے
بود در نظر بحر گوید ؎ یہ ملاقاتین کھٹکتی ہین
فلک کی آنکھ مین ✤ دیکھنا بھی اوس پری کا
مغتنم ہوجائیگا ✤
آنکھون مین گھر کرنا - کاف مخلوط الہا فارسی
مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مفتوح رای مہملہ
ساکن نون والف مصدری کنایہ از کردن
کاری بود پیش نظر کسے بطوریکہ آنکس بر کردن
آن کار مطلع نشود میر تقی مغفور میفرمایند ؎
چوری مین دل کے وہ ہنر کر گیا ✤ دیکھتے ہی
آنکھون مین گھر کر گیا ✤ ایضاً خواجہ آتش گوید
؎ تا صبح گفتگو تھی نگاہون مین یار سے ✤
آنکھون مین دشمنون کے کیا گھر تمام رات ✤
وکنایہ از منظور نظر کسی شدن نیز بود کسے یا چیزی را
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ نظر لطف کی حسرت
ہی ہمین وے نصیب ✤ کسطرح سر سے گھر اون آنکھون مین کرلیتا

آنکھین آنا - الف بالف نون والف مصدری کنایہ
از آشوب چشم بود حضرت رشک میفرماید ؎
آنکھین تری جو آئین تو بیمار چشم کو ٭ مرنے کے
انتظار مین گھڑی گنوا رہا ٭

آنکھین اوٹھنا - ہمان کنایہ از آشوب
چشم باشد ٭

آنکھین بچھانا - موحدہ مکسور جیم فارسی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از کمال
تواضع و فروتنی پیش آمدن از کسے بود مگر گوید ؎
نصیب کسکے یہ عاشقون مین بنے دل مین رہ
گلعذار بیٹھے ٭ بچھاؤن قدمونکے نیچے آنکھین
جو میری آنکھون پہ یار بیٹھے ٭

آنکھین بند ہو جانا - موحدہ مفتوح بنون
ودال مہملہ زدہ ہای ہوز بو او مجہول جیم ونون
بالفہا کشیدہ عبارت از خواب آمدن بود و نیز
عبارت از غافل شدن باشد و کنایہ از خواب
مرگ نیز بود ٭

آنکھین پتھرانا - بای فارسی مفتوح فوقانی
مخلوط الہا ساکن رای مہملہ ونون بالفہا کشیدہ
کنایہ از بے نور شدن ہر دو چشم باشد ہنگام حیرات
گوید ؎ کہیو اے پیغامبر آنکھین تو یون پتھرا گئین
جلد آیو پنجوا جی ہم منتظر ہین دیر کے ٭ شاعر
گوید ؎ معلوم نہین آپ نے یا حضرت موسیٰ ٭
کیا طور پہ دیکھا ہی کہ پتھرا گئین آنکھین ٭

آنکھین پھاڑ کے دیکھنا - بای فارسی مخلوط
الہا بالف کشیدہ ورای ہندی زدہ کاف تحتانی
مجہول دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری کنایہ از بہ غور تمام
کسے را یا چیزے را دیدن باشد شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ اب سوزن مژہ سے نہ فکر رفو کر و دیکھو
نہ آنکھین پھاڑ کے دل تمسے پھٹ گیا ٭

آنکھین پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح بفوقانی کشیدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ
کنایہ از شے کم قیمت و زر اندک را در خیال نیاوردن
بود بسبب دیدن مال و دولت بسیار ٭

آنکھین پھر جانا - کنایہ از متغیر شدن
ہیئت ہر دو چشم باشد ہنگام اختصار حیرات
گوید ؎ پھر گئین آنکھین اوسکی انتظار مین آہ ٭ اس

کی آنکھیں ✤ میر تقی مغفور ؎ رات گذری ہی مجھے نزع میں رو رو تی ✤ آنکھیں پھر جائینگی اب صبح کی ہوتے ہوتے

آنکھیں پھوٹنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از کور شدن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وہ بحر حسن جو نظر آتا نہیں کبھی ✤ کیا پھوٹ پھوٹ جاتی ہیں آنکھیں حباب کی

آنکھیں جلنا ۔ سوزش ہر دو چشم بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ میری آنکھیں جلتی ہیں دم بھر نہیں گرد یکھتا ✤ کیا اشراو لشاہی تیری شعلۂ رخسار کا ✤

آنکھیں چار کرنا ۔ عبارت از دو چار شدن بود شاعر گوید ؎ کبھی آنکھیں ہمسے دوچار کیں تو ✤ ہزار جانیں نثار کیں ✤ دیے ہیں حسینوں کو لاکھ دل جو کیا ہی ایک نظر سے خوش ✤

آنکھیں چڑھنا ۔ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ظہور آثار نشہ بود در چشم پہا شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دکھا کے باغ میں آنکھیں چڑھی ہوئیں اپنی ✤ وہ نشہ دیدۂ نرگس سے آج اوتار آیا ✤

آنکھیں چوندھیانا ۔ جیم فارسی مفتوح بواو ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ تحتانی ونون بالفہا کشیدہ ف خیرگی چشم ✤

آنکھیں چھت سے اوپر چھت کو لگ جانا ۔ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح فوقانی کشیدہ سین مہملہ تحتانی مجہول لام مفتوح کاف فارسی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از حیرت زدہ و دنگ شدن باشد جرأت گوید ؎ گری یوں بتر غم پر کہ آنکھیں لگ گئیں چھت سے ✤ نظر آیا تھا جرأت ہمکو جلوہ بام پر کسکا ✤ لمؤلفہ ؎ مری گھر کیوں نہ آیا وہ شب وعدہ یہ حیرت ہی ✤ جو سوئے در لگیں تھیں اب وہ آنکھیں لگ گئیں چھت کو ✤

آنکھیں دیکھنا ۔ کنایہ از اطوار و انداز ہای دیدہ در خود آن اطوار و انداز پیدا کردن بود شاعر گوید ؎ بیوفائی جو کری تم سے تو کچھ دور نہیں ✤ یار دیکھی ہیں مری دل نے تمہاری آنکھیں ✤ جرأت گوید ؎ کہ کیونکر نہ حسرت کری سب سے بیغل جرأت ✤ کہ فن شعر میں دیکھی ہیں ایسے ہیر کی آنکھیں ✤

آنکھیں ڈبڈبانا ۔ ہر دو دال ہندی مفتوح موحدہ اول ساکن موحدہ دوم ونون بالفہا کشیدہ ف گردیدن آب در چشم شاعر گوید مثنوی شیشۂ مے کو لگ گئی ہچکی ✤

دُبدبا آنی چشم ساغر بھی ٭

آنکھین سفید ہوجانا - سین مہملہ مفتوح فا بتحتانی مجہول و دال مہملہ زدہ کنایہ از نابینا شدن باشد شیخ ناسخ میگویند ؎ دیکھون سیاہی شب فرقت مین تا کجا ٭ ہون انتظار صبح مین آنکھین کہین سفید ٭

آنکھین سینکنا - سین مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از دید بازی حسینان باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ایک دن سینکین تھین آنکھین روی آتشناک سی ٭ جل گیا تا زنظر ہر دیدہ اخگر ہوگیا ٭ ایضاً شیخ امداد علی بحر گویند ؎ قابل دید پیر و تربے رخسارے ہین ٭ جن آنکھون کو مین سینکون یہ وہ انگارے ہین ٭

آنکھین کھلجانا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہشیار شدن باشد شاعری گوید ؎ کھلگئین آنکھین جو مین عشق مین مدہوش ہوا ٭ آگیا ہوش میں جسوقت سے بیہوش ہوا ٭ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ کھل گئین آنکھین تیری لوٹا ہی قد کو دیکھکر ٭ میل سرمہ چشم قمری مین منور ہوگیا

آنکھین لگنا - کنایہ از نگران بودن بجائی باشد تا دیر در انتظار کسے شیخ ناسخ ؎ لوٹتی ہین خاک پر آنکھین لگی ہین سوی بام ٭ طالب معراج ہین افتادگان کوی دوست ٭

آنکھین مانگنا - کنایہ از جستن روشنی و طلب کردن نور بینائی بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تمہاری زلف نے گالون کو کالی دن دکھائی ہین ٭ در روزن سے آنکھین مانگتے بچھو نکلتے ہین ٭

آنکھین نکالنا - نون بکسور کاف بالف و لام کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از نگاہ قہر و غضب بجانب کسے دیدن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دیکھا آنکھون کو مین نے کسدن ٭ مجھپر نہ عبث نکال آنکھین ٭

آنکھین نکلوانا - نوعی از تعزیر مجرمان بود چنانچہ جرأت گوید ؎ نہین کرنے کا رسوا تجکو مجسے روٹھ مت جانا ٭ جو پھر محفل مین

روؤن تو مری آنکھین نکلوانا +

آنکھین نیلی پیلی کرنا - نون ولام اول وبائے فارسی ولام دوم ہر چہار تحتانی معروف کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری ہمان بنگاہ قہر وغضب جانب کسے دیدن باشد جرأت گوید ؎ روز آنکھین نیلی پیلی کرتا ہی وہ شوخ + بزم مین تو چشم حسرت سے نہ دیکھا کرین +

آنول - نون غنہ واو مفتوح بلام کشیدہ انچہ ہنگام زادن ہمراہ کودک از شکم مادر برآید +

آواگون - واو بالف کشیدہ کاف فارسی دواو ہر دو مفتوح بنون زدہ مشہور ست ف وع تناسخ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ اگر آواگون سچ ہے تو پھر دونون جنم لینگے + سیہ گون زلف سانپون مین دل پر داغ ہورون مین +

آواز - بروزن آغاز فارسیست ودر استعمال ہندیان مؤنث ست +

آواز بھاری ہوجانا - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف ف گران شدن آواز شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نہ سنا پر نہ سنا کیا ہی گران گوش ہین گل + ہوگئی نالون سے آواز عنادل بھاری +

آواز بیٹھ جانا - موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی مخلوط الہا زدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از گرفتگی آواز بود شاعر ہی گوید ؎ ایک دن ہونگے یہ نالے بسبب خاموشی + کیا قیامت ہی جو آواز حزین بیٹھ گئی +

آواز پڑ جانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ ف آواز گرفتن ع بحۃ الصوت +

آواز دینا - آواز کردن بود +

آواز کا پاٹ - بائے فارسی بالف وتای ہندی کشیدہ باصطلاح مغنیان پہنای آواز را گویند +

آواز کا رعشہ - ف لرزیدن آواز بحر گوید ؎ اے بحر فی الحقیقت کامل ہوا اپنے فن مین + آواز مین ہی رعشہ لغزش نہین سخن مین +

آواز لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفها کشیده کنایه از نقابت نقیبان وآواز بلند کردن مغنیان باشد ٭

آواز مین تیّی لگ جانا - بای فارسی مفتوح نوقانی مشدّد تحتانی معروف لام مفتوح کاف فارسی زده جیم ونون بالفها کشیده باصطلاح مغنیان ناصافی وبدی آواز بود چنانکه شاعرے گوید بمصرعه نقش گل گائے تو تیّی لگ گئی آواز مین ٭

آوازه کسنا - کاف مفتوح سین مهمله ساکن نون والف مصدری کنایه از طعنه زدن بر کسے بود شاعرے گوید ؎ دیر سے آزردہ ہو کر مین جو کعبی کو چلا ٭ سنکھ نے مجھپر کسا آوازہ بسم الله کا ٭ شیخ امداد علی بحر ؎ مغبچے آوازہ کستے ہین مری دستار پر ٭ ٹوکرا سر پر یہ کبتک عزت وتوقیر کا ٭

آو بھگت - تعظیم وتواضع را گویند ٭

آہا ہا - ہر دو ہای هوز بالفها کشیده کلمه بود که هنگام وجد وتعریف کسے گویند وهنگام هوسی ومباهات نیز بر زبان آرند ف آہا ٭

آہٹ - ہاے هوز مفتوح بفوقانی هندی کشیده آواز اندک اندک که از آمد ورفت کسی بگوش رسد ف سکپوی شیخ ناسخ میفرماید ؎ مانگتے ہین یہ دعا سونے کے وقت اے یار ہم ٭ ہون ترے پاؤن کی آہٹ سے کہین بیدار ہم ٭

آہ بھرنا - ہاے هوز زده موحده مخلوط الها مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری کنایه از آه کشیدن بود ٭

آہ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای هندی ساکن نون والف مصدری کنایه از ظاهر شدن اثر آه مظلومان بود چنانکه جرأت گوید ؎ کہا جو مین نے کہ ہے دلجلون کی آہ اک برق ٭ تو بول اوٹھا وہ تجھی پر پڑیگی آہ تری ٭ حضرت رشک میفرمایند ؎ پڑ گئین آہین ہماری وہ مسین بھیگتی ہین ٭ چار بوسے نہ دیے اس سے ہوا چار ابرو ٭

آہر جاہر - ہر دو ہاے هوز مفتوح بهر دو رای مهمله

زدہ آمد و رفت مردمان باغ بجائے ✤

آہ کرنا و آہ کھینچنا - ترجمہ آہ کردن و آہ کشیدن بود ✤

آیا گیا - آیندہ و رونده را گویند ✤

آئے دن - کلمہ بود کہ مفہومش ہر روز باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آئے دن یار کی صورت کا تماشائی ہے ✤ آئینہ بھول گیا میری طرح گھر اپنا ✤

فصل ہائے عربی

ابا - موحدہ مشدد با الف کشیدہ کلمہ بود کہ کودکان پدران را گویند ✤

ابابیل - بروزن عزازیل طائریست مشہور ف پرستوک و باد خورک ع خطّاف ✤

ابر - نوعے از جوہر شمشیر باشد ✤

ابر اوٹھنا - نمایان شدن ابر بود بر آسمان از جانبے ✤

ابر کھلنا - برطرف شدن ابر بود جرأت ؎ دیوان شیشہ جلدی کہتے ہین منہوس کھلجائے ✤ مبادا ابر یہ اے ساقی مدہوش کھلجائے ✤

ابرک - الف و رائے مہملہ ہر دو مفتوح بمجمد زدہ و کاف کشیدہ نوعیست از سنگ سفید و براق کہ تو بر تو بود ف ستارہ زمین ع کوکب الارض و طلق و ابرق ✤

ابری - رای مہملہ تحتانی معروف رنگی بود کہ بر کاغذ و چرم و چوب کنند ✤

اب سے دور - کلایست بحاورہ زنان کہ مفہومش آن بود کہ خدا نکند کہ حالا واقعہ گذشتہ بوقوع آید ف دور از حال جرأت گوید ؎ جیتی ہی رکھا کیا ہمین مجبور کرنے ✤ مرجائے پہ بھی اب سے کہا دور کرنے ✤ مرزا جان طپش ؎ خدا کسیکو نہ آزار عشق دے اے یار ✤ کبھی ہمین بھی یہی عارضہ تھا اب سے دور ✤

اب کے - کاف تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بر آرند زمانہ آیندہ گویند ف آیندہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ ضرور تربت مجنون پہ گل چڑھاؤنگا ✤ جو اب کے خیر سے فصل بہار مین گذری ✤

آبیز - الف مفتوح موحدہ تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ چیزے بود سفید رنگ کہ ہنود در ایام

ہولی بر کید یگر انداز ند چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ اوسکے حضور ابیر ہوا رنگ یاسمن ✤ رنگت گلون کی بنگئی بنگا گلال کا ✤

فصل ہاے فارسی

ایا ہیچ — الف مفتوح ہاے ہوز مفتوح بجیم کشیدہ مردم بیدست و پا و از کار رفتہ را گویند ✤

اپنا — الف مفتوح باے فارسی ساکن نون بالف کشیدہ ف یگانہ و ترجمہ خویشتن نیز بود ✤

اپنا دام کھوٹا تو پرکھنے والے کو کیا دوس — شمایت بجای گویند کہ کسی فرزند یا عزیز یا دوست کسی را کہ بد روش و بد وضع بود بشمار او بد گویند ✤

اپنا سا منہ لیکے رہجانا — کنایہ از مایوس و شرمسار گشتن کسے پیش کسے باشد ہیچ سخن گفتہ جرأت گوید ؎ لیکے رہجاتا ہم منہ اپنا سا جب منہ پر کوئی ✤ بات اوسکی نرم مین کچھ ہماری لائے ہے ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گئے جو شکوے کو اپنا لیکے رہگئے منہ ✤ ہلی زبان نہ منہ مین کلام ہو نہ سکا ✤

اپنا منہ دیکھو — کلمہ ایست کہ ہر گاہ کسے از کسے چیزے طلب کند او این کلمہ بر زبان آرد و مفہومش آن بود کہ شما قابلیت ندارید کہ این شے بشما بدہم چنانکہ مومن خان دہلوی گوید ؎ جب کہا یار سے دیکھا صورت ✤ ہنسکے بولا کہ دیکھو اپنا منہ ✤

اپنا نام نہ رکھین — کلمہ ایست کہ ہر گاہ عزم بالجزم کارے کنند این کلمہ بر زبان آرند چنانکہ جرأت گوید ؎ گر تمکو اپنا نہ دلارام رکھینگے تو دیکھیو جرأت ہی نہ ہم نام رکھینگے ✤

اپنایت — تحتانی مفتوح بفوقانی کشیدہ ف یگانگی ✤

اپنی ایڑی دیکھو — محاورہ ایست بجای گویند کہ کسے بیساختہ ستایش و تعریف زیبائی یا آرایش کسے نماید و این در اصل محاورہ زنان ست جرأت گوید رباعی کل رنگ حنا کی سرخ کر پاؤن کو ✤ بیٹھا تھا چمن مین بیچ و سرو دلجو ✤ مین نے جو کہا کہ ہے کف پا پہ بہار ✤ کہنے لگا ہنسکے اپنی ایڑی دیکھو ✤

اپنی پڑ جانا - بائی فارسی مفتوح رائی ہندی ساکن جیم ونون بالف ہاکشیدہ کنایہ از مبتلائے فکر کاری بودن باشد مرزا عالی جاہ مغفور شہید اتخلص میفرمایند ؎ تلقین پڑھیں تجہیز یا فاتحہ احباب ٭ اپنی یہ پڑی ہی کہ تحسیکی نہین سنتے ٭

اپنی راد ھا کو یاد کرنا - کنایہ از راہ خود گرفتن و خوش بودن باشد ٭

اپنے سر پر آئی بلا لینا - شیخ ناسخ گوید ؎ آئی نہ بلا اپنے سر سب کو بچایا ٭ اے جان ہی غمخوار پہ احسان ہمارا ٭

اپنی سی کرنا - سین مہملہ تحتانی معروف کاف مفتوح رائی مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از حتے الامکان خود سعی کردن درکاری بود

اپنی فصد دینا - کنایہ از علاج کردن جنون خود بود

اپنے قدح کی خیر منانا - کنایہ از بہتری و انتفاع خود خواستن بود خواجہ آتش گوید ؎ ساقیا جام کو اللہ سلامت رکھے ٭ یہ قدح میرا ہی خیر اسکی مناتا ہون مین ٭

اپنے کام سے کام - میر تقی مرحوم گوید ؎ بوسہ لیکر سرک گیا کل مین ٭ کچھ کہو کام اپنے کام سے ہے ٭

اپنے کیے کی سزا پانا - جرأت گوید ؎ یار و میرے دل کی قلق کا فکر کرو مت جانی دو ٭ اپنے کیے کی سزا تو پائی اوسکو یونہین کڑھانی دو ٭

اپنی گور اپنی منزل - شیلیت مشہور بجاے زنند کہ سخن در نیک اعمالی و بد اعمالی رود خواجہ آتش گوید ؎ آسمان پر روح تن زیر زمین کیونکر بجاے ٭ اپنی گور اپنی اپنی منزل چاہیے ٭

اپنے نصیبون کو رونا - از شکایت بخت بود جرأت گوید ؎ رو اب دل نصیبون کو اپنے کہ یا نسے وہ ٭ رُک رُک کی تیری اشک بہانے سی او ٹھہ گیا ٭

اپنی والی پر آجانا - پرورش سخن خود نمودن باشد واین خاص محاورہ زنانست ٭

اپھرنا - الف مفتوح بائی فارسی مخلوط ہا مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری

پر باد شدن شکم بود و کنایہ از غرور کردن مردم کمینہ باشد باندک مقدور بحر سیگویند
ع کل تنگ حوصلہ تھا نہ دولت بچا سکا +
سونے کا ایک کھاسے نوالہ ابھر گیا +

فصل تای فوقانی

اترانا - الف مکسور فوقانی ساکن رای مہملہ و نون بالفہا کشیدہ ف نازیدن و خود پسندی کردن مرزا اسد اللہ خان غالب میفرمایند
ع ہوا ہی شہ کا مصاحب پھرے اتراتا + وگرنہ شہر میں غالب کی آبرو کیا ہے
اترسوں - الف و فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ بواو مجہول و نون غنہ روزے باشد قبل از دو روز گذشتہ یا بعد از دو روز گذشتہ +
آتنا سامنہ نکل آنا - الف مکسور فوقانی ساکن نون بالف کشیدہ کنایہ از برداشتن ہیچ رنج و صدمہ بود مومن خان دہلوی گوید
ع ہوئی بلبل ثنا خوان دہان تنگ غنچہ کا آتنا نکل آیا گل کی + جو فروردین میں منہ غنچہ کا اتنا نکل آیا

اتے میں - نون تحتانی مجہول میم تحتانی مجہول و نون مختفیہ ف درین ہنگام +
اتو - بفوقانی مشدد و واو معروف متعارف ست ف اتو تخفیف فوقانی +
اتو ساز - متعارف ست ف اتو کش بہ تخفیف فوقانی +
اتو کرنا - معروف ست ف آزردن و کنایہ از سرا پا مجروح و ضرب رسیدہ کردن کسی نیز بود میر تقی میر گوید
ع وہ اتو کش کا مجھے تڑپ گیا ہے سر گرم جفا + مارے تلواروں کے اوسنے بہتوں کو اتو کیا +

فصل تای ہندی

اٹا لیا - الف مفتوح تای ہندی لام بالفہا کشیدہ ف بار خانہ +
اٹکل - الف مفتوح تای ہندی ساکن کاف مفتوح بلام زدہ ف اندازہ لاستاذ مؤلفہ
ع کن حسینوں سے تمکو دون نسبت + سب سے اچھے ہو میری اٹکل میں +
اٹکل پچو - سخنیکہ قصیدہ نگویند +

اٹکن بٹکن - اول وسوم وپنجم وہفتم مفتوح دوم وچہارم وششم وہشتم ساکن ایکے ازبازی وختران بود ٭

اٹکنا - ہرچند معنی آید اوّل درآویختن چیزے باچیزے دوم درآویختن کسے باکسے چنانچہ مرغ جنگی بامرغ جنگی سوم بازماندن ازرہ روی درراہ رفتن چہارم درنگ وتوقف کردن درائنای خواندن کتاب پنجم کنایہ ازدل بستگی وتعلق طبیعت باکسے بود جرأت ے اٹکا ہر دل اوس جاکہ یہ کہتی ہین تبکرار ٭ کیا جانیے کیا ہونی ہے جرأت نہین معلوم ٭

اٹکھیلی - الف مفتوح تای ہندی ساکن کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول لام تحتانی معروف روش ورفتار نازہست طفلان ومعشوقان بود ف رفتار کج وواکج ٭

اٹکھیلیون سے چلنا - تحتانی بواو مجہول ونون مخفیہ سین مہملہ تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح لام ساکن ہمان رفتار کج وواکج طفلان ومعشوقان بود شیخ ناسخ میفرمایند ے اٹکھیلیون سے چلتے ہو تم مجکو ڈر یہ ہے ٭ او لجھین کہین نہ گیسو خمدار پاؤن مین ٭

اٹل - بروزن اجل کسی وچیزی کہ ازجا نہ جنبد ف بارگران ومردم ناکارہ ٭

اٹم - بروزن اسم ف انبار ٭

اٹنا - الف مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری پرشدن چیزی بود ازخاک ٭

اٹھا - الف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ ورق گنجفہ بود کہ دران ہشت صفحہ باشد

اٹھلانا - الف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا ساکن لام ونون بالفہا کشیدہ ف نازیدن ٭

اٹھنی - الف وتای ہندی ہردو مفتوح نون مشدد تحتانی معروف نیم روپیہ ونیم اشرفی باشد

اٹھوارا - ہر ہشت روز راگویند ٭

اٹھوانس - الف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا زدہ واو بالف کشیدہ ونون غنہ وسین مہملہ زدہ ف ہشت پہلو ٭

اٹھوانسا - سین مہملہ بالف کشیدہ فصل ہشت ماہہ کہ ازشکم مادر برآید ٭

اَیٹرن - الف مفتوح تای هندی تحتانی مجهول رای مهمله مفتوح ببون زده چیزے که بران رشته خام پیچیده ف چنگلوک ✤

اَیٹرن کاوا - کاف مد واو بالف کشیده نوعے از گردش دادن اسپ بود که چابکسواران میگردانند ✤

فصل جیم

اِجارے دینا و اِجارے لینا - هر دو معروف ست برق مغفور میفرماینده گزنک کوچک مین جاکر کباب لیتے هین ✤ وه رند هین که اجارے شراب لیتے هین ✤

اَجی - الف مفتوح جیم تحتانی معروف کلمه بود که یک دیگر را که باهم در مرتبه مساوی باشند گوید شیخ ناسخ میفرماینده دل هر مین هے جسم مین نه جی هے ✤ کچهه میری خبر تمهین اجی هے ✤

اَجیرن - الف مفتوح جیم تحتانی معروف رای مهمله مفتوح ببون چیزے که بار خاطر بود ف ناگوار ✤

فصل جیم فارسی

اَجار - بروزن نهار چیزیست که از انبه و خرپزه و دیگر اثمار میسازند در سرکه خواه عرق نعناع انداخته و با طعام خورند ف آچار بالمد

اِجار اوٹهنا - کنایه از طیار شدن اجار بود که لائق خوردن گردد ✤

اِجار ڈالنا - دال هندی بالف ولام زده نون و الف مصدری ساختن آچار بود و نیز کنایه ایست از نیکه چیزے کسے را نزد خود مدتے نگاه داشته فاسد گرداند ✤

اچاری - رای مهمله تحتانی معروف ظرف زجاجی بود که دران آچار و مانند آن نهند ✤

اَچانک - نون مفتوح بکاف کشیده بروزن ومعنی یکایک بود ف ناگاه ع لغتهٔ ودفعتهٔ ونام شهریست جانب مشرق ✤

اَچپل - الف مفتوح جیم فارسی ساکن با فارسی مفتوح بلام زده ف شوخ وچالاک حرات گوید ؎ یه حالت هے که کهه اوٹهتا هون بهولا سے رقیبون کو ✤ کوئی دم اور اوس اچپل کو بٹهاؤ گے تو کیا هوگا ✤

اَچپلاہٹ - لام بالف کشیده های هوز بتحتانی

ہندی کشیدہ شوخی وچالاکی را گویند مانند شوخی رفتار اسپ وچالاکی تپیدن برق ومانند آن جرأت گوید ؎ نظر اوس برق وش کی اچپلاہٹ جسکو آئی ہو ٭ کھلے عقدہ اوسی پر آہ اپنے تلملانے کا ٭

اچکن - الف مفتوح جیم فارسی ساکن کاف مفتوح نون قسمے از قبا باشد کہ مردان می پوشند

اچنبھا - الف وجیم فارسی ہر دو مفتوح نون زدہ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ف شگفت بکسر تین ع تعجب شیخ ناسخ میگوید ؎ کیوں اچنبھا ہی مجھے ناسخ فراق یار کا ٭ ایک دن نادان فراق روح وتن ہوجائیگا ٭

اچھا - الف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ ف خوب ونیک ونیز جواب بجا آوری حکم کسے باشد ونیز کلمہ بود کہ چون در جواب سخن کسے بر زبان آرند مفہوم آن بود کہ فہمیدہ خواہد شد مثال ہر دو از مؤلف ؎ لے وعدۂ تسکین کوئی مثل دل بتیاب ٭ کہنا ہوں جو میں لیا یار کی تصویر سے اچھا ٭ کہتا ہوں جو میں وادی وحشت کی کڑی کیا ٭ آتی ہے صدا پاؤں کی زنجیر سے اچھا ٭ وگاہے زائد ہم می آید برائے ربط کلام چنانکہ غالب دہلوی گوید ؎ ہم پیشہ وہم مشرب وہم راز ہے میرا ٭ غالب کو برا کیوں کہو اچھا مرے آگے ٭

اچھا ہوجانا - کنایہ از تندرست وصحیح شدن باشد از بیماری رشک مرحوم ؎ تھا ہی رنجور فرقت کا علاج ٭ مرگیا بیمار اچھا ہوگیا ٭

اچھوت - الف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مضموم بفوقانی کشیدہ چیزیکہ بتصرف کسے نیامدہ باشد ٭

اچھوتا - الف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف فوقانی کشیدہ زر وطعام نذر خدا ورسول وائمہ علیہم السلام باشد ٭

اچھوتی - فوقانی تحتانی معروف زنی کہ بتصرف مردان نیامدہ باشد وہر چیز مانند صحنک از قسم مؤنثات کہ نذر جناب سیدہ وخدا ورسول وائمہ ہدا کردہ باشند ٭

اچھی طرح - کلمہ ایست کہ بوقت مزاج پرسی کسے بر زبان آرند ٭

فصل حاے حطی

احسان اوٹھانا و احسان لینا۔ ممنون شدن بود ٭

احسان کرنا۔ نیکی کردن بکسے باشد ٭

فصل خاے معجمه

اختر بختر۔ رخت و اسباب بود ٭

اخ تھو۔ الف مفتوح خاے معجمه ساکن فوقانی مخلوط الها بواو معروف کلمه بود که بر مقام نفرت از چیزی بر زبان آرند و اشاره بخنگیدن خانه جنگان هم باشد ٭

فصل دال مهمله

ادبدا کے کرنا۔ الف مفتوح دال مهمله ساکن موحده مفتوح دال مهمله دوم بالف کشیده کاف تحتانی مجهول کاف دوم مفتوح بر اے مهمله زده نون و الف مصدری دانسته کاری کردن بشتاب ٭

ادلا بدلا و ادل بدل موحده مفتوح دال مهمله ساکن لام بالف کشیده عوض و بدل چیزی بود که کسی دهنده دیگرے گیرند ٭

اُدھا۔ الف مفتوح دال مهمله مخلوط الها مشدد بالف کشیده نیمه هر چیزی باشد و نام بازی طفلان بود که باهم قرار دهند که هرگاه چیزی بدست کسی بینند این لفظ بر زبان آرند پس نیمی از ان طفل را دادن شود شیخ ناسخ میفرماید ؎

عهد طفلی مین رها غم هی تفکر اپنا ٭ کھیل مین بھی کبھی آدھا نه بدا یاری کا ٭

ادھار۔ الف مفتوح دال مهمله مخلوط الها بالف کشیده و رے مهمله زده چیزیکه از ان نفع گرسنگی شود و سیری نشود ف نیم سیر ٭

اِدھَر۔ الف و دال مهمله مخلوط الها هر دو مفتوح رای مهمله ساکن قماشی بود سفید و چیزے را گویند که در وسط هوا بود و بکسر اول بمعنی اطراف باشد ٭

اِدھر کی دُنیا اُودھر ہُوجانا۔ کنایه از انقلاب زمانه بود اسیر گوید ؎ یه کس مه کی ترچھی نظر ہوگئی ٭ ادھر کی جو دنیا اودھر ہوگئی ٭

اِدھر کے نہ اُودھر کے ہُونا۔ کنایه از مردود هر دو جانب شدن باشد چنانکه شاعرے گوید ؎ نه خدا ہی ملا نه وصال صنم نه ادھر کے ہوے نه اودھر کے ہوے ٭ گئے دونون جہان کی کام سے ہم

نہ ادھر کے ہوے نہ اودھر کے ہوے * میر تقی مرحوم گوید مصرعہ مثل گل بازی نہ ادھر کے نہ اودھر کے

اِدھر یا اودھر ہونا - از مشکل جانکنی نجات یافتن بود میر تقی مرحوم گوید گرچہ کس گنتی میں ہوں پر ایک دم تو مجھ تک آ * یا ادھر ہون یا اودھر کبتک شمار دم کروں *

اَدھ کچرا - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا زدہ کاف مفتوح جیم فارسی زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ف نیم خام *

اَدھ کچلا - کاف مضموم جیم فارسی ساکن لام بالف کشیدہ چیزیکہ نیم کوفتہ باشد ف بلغور بالضم *

اَدھ گلا - کاف فارسی مفتوح لام بالف کشیدہ ف نیم خام *

ادھ موا - میم مضموم واو بالف کشیدہ ف نیم جان *

ادھن - بروزن چمن آنچہ بیکہ در دیگ برای پختن طعام اندازند تا گرم شود *

ادھورا - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف رای مہملہ بالف کشیدہ ف کار ناتمام *

اَدّھی - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا مشدد بتحتانی معروف ہشتم حصہ پول باشد *

اَدھیڑ - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا بتحتانی مجہول ورای ہندی زدہ کسیکہ نہ پیر باشد نہ جوان مرد باشد خواہ زن ف میانہ سال *

اَدھیلا - دال مہملہ مخلوط الہا بتحتانی مجہول لام بالف کشیدہ نیم پول راگویند *

اَدھیلی - لام بتحتانی معروف نیم روپیہ راگویند

فصل الف ہندی

اَڈّا - الف مفتوح دال ہندی مشدد بالف کشیدہ چہار معنی دارد چہار چوبکہ بستہ زنان کہ بران جامے باقند جائے نشستن کہاران کہ از انجا بکرایہ روند معتدار تھان گوٹہ و کناری و مانند آن چوبیکہ در عرض قفس بندند تا مرغان بران نشینند ف آدھ بالف ممدودہ *

اَڈیان - دال ہندی مشدد مکسور تحتانی بالف ونون مخفیہ پارچہ ہای بانات ومانند آن کہ

دریا پوش ٹاٹ باقی بجائے باشند دوزند ✤

فصل رائے مہملہ

اردلی - دال مہملہ مفتوح لام تحتانی معروف سواری امیران راگویند ✤

اردلی اوترنا - الف بواو غیر ملفوظ و قانی مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری گائیدن چندکس باشد یک زنرا در یک جلسہ ✤

ارسال - الف مکسور رائے مہملہ ساکن سین مہملہ بالف ولام کشیدہ زری کہ از تحصیل علاقہ در سرکار فرستادہ شود ✤

ارگجا - الف مفتوح رائے مہملہ زدہ کاف فارسی مفتوح جیم بالف کشیدہ عطر مصالح باشد کہ تواہل و خوشبوہا در دیگ انداختہ عطر کشند و بر گنبد ع غالیہ ✤

ارگن - کاف فارسی مفتوح نون بروزن و معنی ارغن سازیست مشہور و گویند لغت انگریزیست کہ در اردو مستعمل ست ✤

ارے - الف مفتوح رائے مہملہ تحتانی مجہول کلمہ خطاب باشد بجای ای کہ حرف ندا است و

فصل رائے ہندی

تحتانی معروف زن مخاطبہ محقر را خطاب کنند ✤

اڑ - الف مفتوح برائے ہندی خلل معدہ باشد کہ کودکان را بہ ثقالت غذا شود ف تخمہ ✤

اڑا اڑا کر بیٹھ جانا - الف مفتوح بہ رائے ہندی زدہ الف دوم مفتوح رائے ہندی دوم بالف کشیدہ کاف مفتوح رائے مہملہ زدہ موحدہ مفتوح تحتانی رائے ہندی مخلوط الما زدہ جیم و نون بالف کشیدہ افتادن عمارتی و مکانے بادا از بلند بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎

ہجر جانان میں جو رونے کو میں کل بیٹھ گیا ✤
اڑا اڑا کر وہیں گردوں کا محل بیٹھ گیا ✤

اڑبڑ - الف و موحدہ ہر دو مفتوح بہر دو رائے ہندی زدہ ناہمواری راہ و نشیب و فراز آن باشد

اڑگڑا - کاف فارسی مفتوح رائے ہندی بالف کشیدہ جائیکہ انجا اسپان را دویدن آموزند تا ہموار و آراستہ شوند ✤

اڑنا - نون و الف مصدری از جا بجنبیدن بود ف توسنے کردن و سد راہ شدن چیزی بود

که بسبب آن چیزی از یک طرف بآن طرف و از آن طرف باین طرف نیاید و نرود ٭

اڑنگا - الف و رای هندی هر دو مفتوح نون ساکن کاف فارسی بالف کشیده نوعی از بند کشتی باشد که کشتی گیران پای خود بپای حریف آویخته بر زمین افگنند ٭

اڑنگا مارنا - کنایه از خارج شدن در کار کسے باشد ٭

اڑنگ بڑنگ - کنایه از سخنان مهمل و بے سر و پا باشد ٭

اڑی - الف مفتوح رای هندی تحتانی معروف کنایه از کار مشکل بود لکوله ٭ آسان و هی آئین تو هو نزع کی مشکل ٭ سانس اڑ گئی ہے سینه مین بیڈھب یه اڑی ہے ٭ و نیز باصطلاح قمار بازان چند داو مشکل آیند

اڑیل - بر وزن اکمل آنچه که در راه رفتن از جانب جانب رود ٭

اڑیار - میم بالف کشیده و رای مهمله زده کسیکه دغا بازی شیوه او باشد و متعارفست

شیخ امداد علی بحر گویند ٭ انپر رتبه سے جو بڑہ بڑہ کے بہت بولتے ہین ٭ منه کے بهل اونکو گراتا ہے اڑیار گھنٹہ ٭

فصل زای فارسی

اژدهات - الف مفتوح زای فارسی ساکن دال مهمله مخلوط الها بالف و فوقانی کشیده ف هفت جوش ع فلزات ٭

فصل سین مهمله

اُستانی - الف مضموم سین مهمله ساکن فوقانی بالف کشیده نون تحتانی معروف زنیکه دختران را خواندن و دیگر هنرها آموزد وزن اُستاد را نیز گویند ف آتون ٭

فصل شین معجمه

اش اش - هر دو الف مفتوح بهر دو شین معجمه کلمه ایست که بمعنی شادمانی کردن و وجد نمودن آید و ظاهر ا این محاوره هندیانست چرا که در عربی و فارسی نقش نمی شود و آنیکه در کلام شیخ ناسخ منغور ترکیب آمده است اغلب که در کلام فارسیان ملاحظه فرموده باشند

یا حضرت شیخ را مسامحه شده باشد یعنی در لغات عربیه که اشاش بروزن هشاش بمعنی شادمانی کردن موجود ست کمافی الصراح عجب نیست که حضرت شیخ آنرا اش اش بهر دو الف مفتوح خوانده و لفظ عربی دانسته در کلام خود ترکیب آورده باشند و آن شعر اینست ؎ همسفر اش اش وه هی جسپه جی غش هی ✤ دشت غربت مقام اش اش ہے ✤ و نیز گفته که این کلمه را بجای هر دو الف بهر دو عین مهمله نویسند یعنی عَش عَش نزد مولف مستهام انیم خطاست ✤

اَش اَش کرنا - وجد و شادمانی کردن بود ✤

استخاره آنا و استخاره کا راه دینا - حکم خدا شدن برای ارتکاب امرے باشد جرأت گوید ؎ اب جو ملنا نہین قسمت مین تو وان جانے کو ✤ استخاره بھی ہمین راہ نہین دیتا ہے ✤

استخاره دیکھنا و استخاره کرنا - مشوره کردن از جناب باری بود در امرے ✤

اشرفی - گلیست زرد رنگ که مدور باشد ✤

اشرفی بوٹی - منوحده بود و معروف تا ہندی تجتانی معروف گلهای مدور طلائی که بر کنواب و مانند آن بافند بر هر یکے ازان طلا قش نمانند ✤

فصل صاد مهمله

اصیل - بروزن کفیل تیغ شمشیر آبدار و نیزه زن طباخه و خدمت کننده را گویند ✤

فصل فا

اُف - الف مضموم بفا کلمه باشد که هرگاه هیچ اذیتی بدل رسد این کلمه از زبان برآید شیخ ناسخ میفرماینده ؎ هر دم مجھے جلاتی ہو کہتے ہو اُف نکر ✤ انسان کو بھی تمنے سمندر بنا دیا

اُف رے - کلمه ایست که بمحل زیادتی و افزونی چیزے بر زبان آرند ✤

اُف کرنا - همان کلمه باشد که هنگام دردمند شدن بر زبان آرند و کنایه از سوختن تمام اسباب و متاع خانه کسے بود مومن دہلوی گوید ؎ دود شمع بزم نے گھر پھونک کر اُف کر دیا ✤ کیا دلائی یاد وہ زلف خمیده مو ہمین ✤

افتاد - رود اد و حادثه را گویند ✤

افتاد پڑنا - پیش آمدن حادثه بود از خواست و دعا

افشان - ریزہ ہای زر و نقرہ کہ بآرایش جبین وزلف معشوقان بکار آیند ✤

افشان چیدنا - الف مفتوح فا ساکن شین معجمہ بالف ونون مختفیہ جیم فارسی مضموم نون ساکن نون والف مصدری افشاندن ریزہ ہای زر خواہ نقرہ بر جبین وزلف زنان بود و معشوقان را برای زیب و زینت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نماز سے لالہ زار شفق کو خجل کیا ✤ افشان چنی تو چاندنی کا کھیت کٹ کیا ✤

افیم - بر وزن حکیم عصارہ کوکنار ست ف تریاک ع افیون چنانکہ سودا در مثنوی ہجو دختر دایہ میگوید ؎ ذرہ او سکو نہو خدا کا یم ✤ روے لڑکا تو دے زیادہ افیم ✤

افیمی - میم تحتانی معروف ف تریاکے ✤

فصل کاف

اکا - کاف بالف کشیدہ چند معنی دارد اول ورق گنجفہ بود کہ دران یک صفر باشد شاعر گوید ؎ گردون کی گنجفہ مین اراذل کی حیثیت ہے ✤ سر تاج آفتاب ہی اکا غلام کا ✤ دوم نگینہ بود کہ علاقہ بندی کرا نیدہ بر بازو بندند مرزا برق میفرماید ؎ دو چندان ہو گیا زیور سے عالم اوس پر یرو کا ✤ گل خورشید ٹیکا ہی قمر اکا ہی بازو کا ✤ سوم سپاہے کہ خبر مردمان تمن بہ دار تمن رساند و این در فوج ہندوستانی بود ف خانماوہ چہارم بہل بود کہ یک اسپ آنرا کشد پنجم آن یکہ گدر بر داشتن کہ پہلوانان بسبب طولانی و گران بودن دور ابر داشتن نتوانند چنانکہ بحر گوید ؎ کچھہ کم نہین ہی نعل سی پھول اوسکی ہاتہ مین ✤ اوسنے چھڑی اوٹھائی تو اکا اوٹھالیا ✤ ششم شمعدانی کہ یک شمع بران روشن کنند و فارسی انہمہ یکہ بود ✤

اکا دکا - محاورہ ایست کہ مفہومش یکدو بود ✤

اکارت - الف مفتوح کاف بالف کشیدہ رائے مہملہ بفوقانی کشیدہ ف بیفائدہ ✤

اک انگ - اول بکسور دوم ساکن الف مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ کسیکہ تنہا و یکرنگی شیوہ او باشد و نوعی از چوب بازی بود ✤

اِکائی - الف مکسور کاف بالف کشیده نمره تحتانی معروف مرتبه اول از مراتب شمار اعداد بود ❊

اِک پیچا - الف مکسور کاف ساکن بای فارسی تحتانی مجهول جیم فارسی بالف کشیده نوعے از دستار باشد چنانکه خواجه آتش گوید ؎ یار کے اِک پیچے کا اسمین کاف نهین ❊ طره زرین کمان لاے کی دستار مین ❊

اکتارا - الف مکسور کاف ساکن فوقانی در رای مهمله بالف کشیده نوعے از قماش بود و قسمے از سناز باشد که پیشتر آنرا گدریان مینوازند ❊

اکتالا - نام یکے از اصول نغمه بود ❊

اکدرا - اول مکسور دوم ساکن دال مهمله مفتوح رای مهمله بالف کشیده مکانے باشد اندرون خانه که یک در دارد چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کعبه کوئی بنائے کلیسا کوئی اور بتخانا کوئی اس دل کے اکدرے کا نهین دوسرا جواب ❊

اکدال - اول مکسور دوم ساکن دال هندی بالف ولام کشیده کاردے مانند آن که تیغ و دسته اش از یک پاره آهن بود چنانکه حضرت رشک میفرمایند ؎ قد هی لوٹا سا کمر هی گرگ برگ تصویر ❊ کوئی تصویر سے اکدال کٹاری رکھنا ف یک لخت ❊

اکڑ - الف وکاف هر دو مفتوح برای هندی زده غرور و نخوت و کبر باشد ❊

اکڑنا - نون والف مصدری ف نازیدن و تنیدن و غرور کردن و نیز از شدت سرما درهم کشیده شدن کسے باشد ❊

اِکلوتا - اول مکسور دوم ساکن لام مفتوح واو زده فوقانی بالف کشیده پسر یکه هیچ برادر و خواهر نداشته باشد و اگر دختر است همین باشد بجاے الف در آخر تحتانی معروف آرند ❊

اکھاڑا - الف مفتوح کاف مخلوط الها و رای هندی بالف کشیده جائیکه کشتی گیرند ف کشتیگاه و برانجمن عیش و نشاط نیز اطلاق کنند چنانکه گویند پریون کا اکھاڑا ❊

اکھڑا - الف مکسور کاف مخلوط الها مفتوح تای هندی مشدد بالف کشیده چیزے چند ایکجا

باشند ف فراہم ع جمع ٭

اکہر ابدن - الف مکسور کاف مفتوح ہای ہوز ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ کنایہ باشد از بدن کسے کہ لاغر بود و گاہی فربہ نشود چنانچہ حضرت رشک میفرمایند ؎ اور دیکھو کیا گھلاتی ہی دولائی یار کی ٭ آگے دوہرا تھا مرا تن اب اکہرا ہوگیا ٭

اکہل کمرا - الف و کاف مخلوط الہا مفتوح لام ساکن کاف مخلوط الہا دوم مضموم رائے مہملہ بالف کشیدہ ف بدمزاج و ناآشنا ٭

فصل کاف فارسی

اگاری - الف مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ رائے ہندی تحتانی معروف رسنی کہ در گاو و اسپ و بیخ استوار کنند ٭

اگد - الف مفتوحتین بروزن ابد کلمہ باشد کہ بیلیانان پیل را ازان برانند ٭

اگر - معروف ست ف عود ع عُود ٭

اگر کی بتی - کاف تحتانی معروف مشدد مفتوح نونی مشدد تحتانی معروف فتیلہ مانندے بود کہ از برادہ اگر و صندل و دیگر خوشبوہا سازند و آنرا بہر خوشبو در محفل ہا و بر مزارہا سوزانند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بتی اوسکی میل کی بتی اگر کی بنگئی ٭ ریزہ ریزہ میل صندل کا برادہ ہوگیا ٭ و شاعرے نیز گوید ؎ سوز باطن سے مرے زخم جگر کی بتی ٭ یون دھوان دیتی ہے جس طرح اگر کی بتی ٭

اگروالا - واو و لام بالفہا کشیدہ و قسمے از ہنود باشد کہ گوشت گاو نمیخورند ٭

اگری - الف و کاف فارسی مفتوح رائے مہملہ تحتانی معروف رنگ بود مانند زنگ اگر ف عودے تنبیہ کسانیکہ اگری بروزن سفری را بروزن اجنبی گویند غلط گویند چیرا کہ لفظ اگر است اگر ہ نیست پس ہمزہ قبل تحتانی از کجا آمد ٭

اگلا زمانہ - زمانہ پیشین باشد ٭

اگلا وقت - ہمان زمانہ پیشین بود ٭

اگلے زمانے والے - جہانیان پیشین

میر وزیر علی صبا گوید ؎ کوچۂ عشق کی راہ پوچھ نہ کوئی ہمسے پوچھے ٭ خضر کیا جانین غریب اگلے زمانے والے ٭

اگلے لوگ - ہمان مردمان پیشین میر تقی مغفور گوید ؎ میر کو کیون نہ مغتنم جانین ٭ اگلے لوگون مین اک رہا ہے یہ ٭

اگن بوٹ - الف مفتوح کاف فارسی نون ساکن موحدہ بواو مجہول وتای ہندی کشیدہ ناو دخانی باشد کہ از صنعت انگریزان بزور دود اندرون دریا رود ٭

اگولا - الف وکاف فارسی مفتوح واو زدہ لام بالف کشیدہ ہر چہ از برگہا بر سر نیشکر باشد ٭

اگھوری - الف مفتوح کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجہول رائے مہملہ تحتانی معروف کسیکہ گندہ خورو گندہ نوش باشد ف بلید

اگیا بیتال - الف مفتوح کاف فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ موحدہ مفتوح بتحتانی زدہ فوقانی بالف ولام کشیدہ روشنی چراغ دمانند آن کہ مسافران را بوقت شب در صحرا بیکجانب اکثر معلوم شود ف چراغ غول ٭

فصل لام

الاپ - الف مفتوح لام بالف کشیدہ وبای فارسی زدہ نوعے از خواندگی پیش از نغمہ بود ف سر آوازہ ٭

الاپنا - نون والف مصدری ف سر کشیدن ٭

الائچی دانہ - نوعیست از شیرینی کہ اندرونش دانہ ہیل مانند آن پر کنند وخاص در لکھنؤ میسازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خریداری ہی اوس خال لب شیرین کی دنیا مین ٭ الائچی دانی حلوائی بھرین شکر کے بورون مین ٭

الاو - الف مفتوح لام بالف کشیدہ وواو موقوفہ جائیکہ آتش افروزند برای نفع گرمی سرما رشک مغفور گوید ؎ اپنے جاڑے ہین اور نالہ و آہ ٭ اس طرح کا کوئی الاؤ نہین ٭

اللہ - کلمہ ایست کہ بمقام استعجاب گویند ف اللہ اللہ بتکرار جرأت گوید ؎ اوس در کے ہوتے دربان تو دل مین یہ تو کہتے ✤ اللہ ہم بھی بیٹھے کس آستان پر ہین ✤ شاعرے گوید ؎ اللہ ان بتون کی یہ کچھہ بدگمانیان ✤ کیجیے چلا توساتہ مرے برہمن ہوا ✤

اللہ اللہ کرنا - خدا را یاد کردن بود ✤

اللہ رے - رای مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ جہت اظہار عظمت و بزرگی و زیادتی امرے بر زبان آرند چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ اللہ رے وفور اشک آتشین ✤ نظر آون مین بلبلا ہی فلک خون ناب کا ✤ و گاہی بتخفیف الف دوم لفظ اللہ نیز آید چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اللہ رے سوز عشق تری سربلندیان ✤ زیر زمین جلا مین فلک پر دھوان گیا ✤ بنابر شعرای متقدمین اللہ اللہ رے تکرار لفظ اللہ نیز گفتہ اند الا نزد شعرای متقدمین تکرار متروک الاستعمال ست ✤

اللہ کرے - کلمہ ایست دعائیہ کہ مشعر بر طلب آرزوی از خدا باشد بحر گوید ؎ چھنے ندیا ایک مجھے لاکھہ جھڑے پھول ✤ اللہ کرے خانۂ گلچین مین پڑے پھول ✤

البیلا - الف مفتوح لام ساکن موحدہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ کسے کہ بی پروا باشد جرأت گوید ؎ گوش گل چل کھولدی آتا ہی البیلا کوئی ✤ کان پر اپنے دھری پھولون کی سمرن اے صبا ✤

الخالق - الف مفتوح لام ساکن خاے معجمہ بالف کشیدہ لام دوم مفتوح بقاف زدہ قبای سنجاف دار و پردہ بریدہ را گویند بحر گوید ؎ طرۂ خورشید ہی جسکا وہ ہی تیری دستار ✤ کہکشان بیل ہی جسکی تری الخالق ہے ✤

السیٹھہ - الف مفتوح سین مہملہ تحتانی معروف و تای ہندی مخلوط الہا زدہ ف فریب ✤

الغوزا - الف مفتوح لام ساکن غین معجمہ واو مجہول زای معجمہ بالف کشیدہ قسمے از ساز بود کہ مینوازند ف توتک ✤

الغارون - الف مفتوح لام ساکن غین معجمہ

بالف کشیده رای مهمله بوا و مجهول و نون مخفیه
چیزے بسیار و با افراط را گویند ٭

الفتی - الف و لام هر دو مفتوح فا ساکن
فوقانی تحتانی مجهول عبارت از بیگانگان و
اغیار بود ٭

الف کھینچنا - الف مفتوح لام مکسور
فا ساکن کاف مخلوط الها مفتوح تحتانی و
نون غنه و جیم فارسی زده نون و الف مصدری
خط کشیدن فقیران مسلمان از سبزی تا موے
سر کہ خط راست باشد شیخ امداد علی بحر منیر مانند
ے حضرت عشق پھینکے نہ کسی رنگ مین بحر ٭
کیون الف تخیم کے انگشت نما ہوتا ہے ٭

الف ہونا - کنایه از راست شدن است بود
شیخ امداد علی بحر گوید ے کسی موقع پر اپنی شہسواری
بن نہین پڑتی ٭ الف ہو کر گرا دیتا ہے گھوڑا
بخت و اژون کا ٭ ف چراغ پا شدن ٭

الفی - الف مفتوح لام ساکن فا تحتانی معروف
چند معنی دارد اول کاغذ بادی کہ پارہ کاغذ
دراز بر نگ دیگر از سر تا نہا تیش بچسپانند
دوم خطوط راست کوتاہ کوتاہ کہ بر جامہ بافند
یا بر قاب چینی و چوبدستی کشند و بر ہر یکے از ان ہا
اطلاقش کنند سوم نوعی از پیراہن بی آستین از دلان باشد
الکسی - الف مفتوح لام ساکن کاف
مفتوح سین مہملہ تحتانی معروف ف
سستی و کاہلی ٭

الگ الگ - تکرار کلمہ تنفر بود کہ ہر گاہ
از کسے بیزار شوند این کلمہ بر زبان آرند شاعر
گوید ے جب گرم اختلاط ہوا مین شب وصال
کہنے لگا وہ حور شمائل الگ الگ ٭

الگ تھلگ - فوقانی مخلوط الہا و لام ہر دو
مفتوح بکاف فارسی کشیدہ کسیکہ کنارہ کش
از کسے باشد و لفظ ثانی از توابع بود جرأت گوید
ے دن عید کے جو مجھسے رہا وہ الگ تھلگ ٭
ظاہر تھا اوس سے یہ کہ گلے اسکے کیا لگون ٭

لگے تلگے کرنا - الف و لام ہر دو مفتوح لام
دوم مشدد تحتانی مجہول فوقانی و لام سوم ہر دو مفتوح
لام چہارم مشدد تحتانی مجہول کاف مفتوح رای مہملہ
ساکن نون و الف مصدری محاورہ ایست کہ

مفهوم شب خرچ نمودن زر کسے را خاطر خواه خود بود ✤
الماغوچی - الف مفتوح لام ساکن میم بالف کشیده غین معجمه مفتوح بواو و نون غنه زده جیم فارسی بتحتانی معروف اسباب و اشیای ناکاره را گویند ✤
آلم غلم - الف و غین مفتوح هر دو لام مشدد مفتوح بمیم زده همان اسباب و اشیای ناکاره بود و سخنان بیهوده و لغو را نیز گویند ف یاوه ع مهمل ✤
النگ - الف ولام هر دو مفتوح بنون و کاف فارسی زده بمعنی طرف و جانب و دیوار یکجانب بود و مشترک ست در هندی و فارسی چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آئینه خانهٔ دل حیران ہی کیا وسیع ✤ سد سکندر ایک اسکی النگ ہے ✤
اُلّو - الف مضموم لام مشدد بواو معروف جانوریست مشهور ف چغد ع بوم کنایه از شخص احمق نیز باشد ✤
اُلوپ آنجن - الف مفتوح لام بواو مجهول و باے فارسی کشیده الف دوم مفتوح نون ساکن جیم مفتوح بنون سرمه باشد که هر که در چشم خود بکشد سے آنرا نه بیند ف سرمهٔ خفا بجر گویند سنگار اوسنے کیا ہی اسلیے آنکھون سے اوجھل ہی ہمارے واسطے گویا اُلوپ انجن وہ کاجل ہی ✤
اُلو ماخرا - میم بالف کشیده خاے معجمه مفتوح راے مهمله بالف کشیده کنایه از مرد بی عقل و ابله باشد
اُلھڑ - الف مفتوح لام مخلوط الهاء مشدد مفتوح بر اے هندی زده مردم ناتجربه کار بود ف ساده ✤

فصل میم

امام باڑہ - الف مضموم میم بالف و میم کشیده موحده بالف کشیده بر اے هندی مفتوح بهاے مختفیه مکانیکه دران نقل مزار سید الشهداء کنند و مجلس عزاے امام حسین علیه السلام برپا کنند ف روضه محترم ✤
آمان - الف مفتوح میم مشدد بالف کشیده و نون مختفیه کلمه ایست که هنگام خطاب با دربان گویند
امتحان - این لفظ در اردو بصله دینا و لینا و کرنا مستعمل ست ✤

اَمبٹ - الف مفتوح میم مکسور تبای ہندی کشیدہ انچہ بے نشان و نابود نشود **فائدہ** در ہندی الفیست مفتوح کہ در ابتدای کلمہ امر آمدہ افادہ معنی نفی کند چون اٹل و الگ و امٹ کہ ہر سہ کلمہ یعنی ناجنبیدہ و نیامیزندہ و معدوم نشوندہ باشند

امر جانا - الف مفتوح میم ساکن جیم و نون بالف نا کشیدہ بعد زوال درد از اعضا کیفیتے شبیہ بدرد در اعضا باقی ماندن ✤

اَمچور - جیم فارسی بواو معروف و رائے مہملہ پارہ انبہ خام خشک شدہ باشد کہ جہت ترشی در طعام اندازند انبہ پارہ ✤

امرت - الف مکسور میم ساکن رائے مہملہ مفتوح بفوقانی کشیدہ مقابل و ضد زہر باشد و در استعمال مذکر ست چنانکہ زہر مرزا برق مغفور میفرمایند ؎ چارہ اسکا نہین برگشتہ جو قسمت ہوجاے ✤ زہر مرنے کے لیے کھائین تو امرت ہوجاے ✤ **لمؤلفہ** ؎ مری لیے ہر جو امرت نگاہ قہر اوسکی ✤ عدو کے حق مین اوسکی دیکھتا ہون سم بھی نہین ✤

اِمرتی - فوقانی بتحتانی معروف بروزن جنتی قسمے باشد از شیرینی عمدہ کہ حلوائیان سازند ✤

اَمرس - الف مفتوح میم ساکن رائے مہملہ مفتوح بسین مہملہ چیزے باشد خوردنی کہ از شیرہ انبہ پختہ میسازند و بین و تو بر تو باشد

اَمرود - فارسیست ع گمشدی ✤

اَمرکا ڈھمکا - الف مفتوح میم ساکن کاف بالف کشیدہ دال ہندی مخلوطا الہا مفتوح بمیم ساکن کاف بالف کشیدہ ف فلان و بہمان ✤

اَمل بید - الف و میم ہر دو مفتوح لام ساکن موحدہ بتحتانی مجہول و دال ہندی زدہ و میم از لیمو بود شبیہ بنارنج کہ سوزن دران گذشتہ شود

امل بیل - موحدہ بتحتانی مجہول و لام زدہ گیاہیست مانند لیمان کہ بدرخت پیچد و بجاے لام اول رائے مہملہ ہم درین لغت مستعمل ست چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کوئی پھل پائیگا کیا تخم محبت بو کر ✤ اس امر بیل مین تو برگ و ثمر مجھہ بھی ملین

اَمنڈنا - الف مضموم میم مفتوح بنون غنہ و دال ہندی زدہ نون و الف مصدری بجوش

آمدن دریا و اشک وغیره بود شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ آمدے ہین اپنے اشک بڑی زور
شور پر ٭ پانی نہ بھیر دین کہین دریا شور پر ٭
امنگ - الف مضموم میم مفتوح بنون و
کاف فارسی کشیده ف جوش و خروش ع
ولوله بحر گوید ؎ اکڑ کے چلتے ہین رکھ رکھ کے
ٹوپیان ٹیڑھی ٭ اُمنگ پر ہین گے زمانے کے
نوجوان کیا کیا ٭

فصل نون

اَن - بالف مفتوح بروزن تن کلمه ایست
برائے نفی کہ بر کلمه دیگر آمده افاده معنی نفی کند
چنانکه انجان و ان پڑھ و انملا بمعنی نادانسته
و ناخوانده و ناآموخته باشد ٭
اَنّا - نون مشدد بالف کشیده زنیکه شیر کودکان
دهد ف دایه ع مرضعه ٭
اناپ شناپ - الف و شین معجمه مفتوح
هر دو نون بالف و بای فارسی کشیده کلمه ایست
که بر گفتارهای بیمعنی و کارهای بیهوده اطلاق کنند ٭
انار - الف مفتوح نون بالف و رای مهمله کشیده

ظرفی بود گلی که دران باروت پُر کرده در شب برات
و شادیها سر کنند که از شعله های آن گلها بر آید ٭
انارا - رای مهمله بالف کشیده نوعی از چشم
کبوتران باشد ٭
انار بھرنا - موحده مخلوط الها مفتوح برای
مهمله زده نون بالف کشیده عبارت از باروت
پُر کردن بود در انار آتشبازی برای سر کردن ٭
انار چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الها مضموم
واو مجهول و رای هندی زده نون و الف مصدری
عبارت از سر کردن انار آتشبازی باشد شیخ امداد
بحر گوید ؎ محرم کی ستاری ٹوٹتے ہین پستان
کے انار چھوٹتے ہین ٭
انار دانا - دال مهمله بالف کشیده و نون معجمه
زده نون و الف مصدری همان سر کردن انار
آتشبازی باشد ٭
انارڈی - الف مفتوح نون بالف کشیده رای
هندی تبختانی معروف کسیکه دخل در کار ناندارد ٭
ان پڑھ - الف مفتوح بنون زده بای فارسی
مفتوح به رای هندی مخلوط الها زده کسیکه

ما خواندہ بود ✤

انترا - الف مفتوح بنون زدہ فوقانی مفتوح رائے مہملہ بالف کشیدہ نام دستے بود از دستہائے چوببازی وفقرہ بود در الفاظ غنا ✤

انتر بید - فوقانی مفتوح برائے مہملہ زدہ موحدہ تحتانی مجہول ودال مہملہ زدہ نام ملکیست میان گنگ وجمن ف میان دوآب ✤

اِن تلون تیل نہین - الف مکسور نون ساکن فوقانی مکسور لام بواو مجہول ونون مخفیہ میم تحتانی مجہول ونون مخفیہ فوقانی تحتانی مجہول ولام زدہ نون مفتوح باکر ہوز تحتانی معروف ونون مخفیہ مثلیث بجائے زنند کہ کسے یکا یک بمیروتی گفتند شیخ امداد علی بحر گوید رباعی روشن ہو چراغ عشق کچھ کھیل نہین ✤ جیا آنکھ بلائین آنکھ سے سیل نہین ✤ کرتی ہین یہ تلیان اشارہ ہمکو ✤ کولھو مین بھی پلوان تلون تیل نہین ✤

انترٹی - الف مفتوح بنون غنہ وفوقانی زدہ رائے ہندی تحتانی معروف ف رودہ ع معا

انتظار - این لفظ در زبان اردو بصلہ کرنا مستعمل ست ✤

انتقام - این لفظ بزبان اردو بصلہ لینا مستعمل ست ✤

انتی - الف مفتوح بنون زدہ فوقانی تحتانی معروف قسمے از زیور باشد کہ زنان در گوش دارند برق منظور میفرمایند ✤ پہنی ہین اور حسین نے موتی کی انتیان ✤ پھبتی کسنیکے کان جواہر کی کان پر ✤

انٹا - الف مفتوح بنون زدہ تائے ہندی بالف کشیدہ گلولۂ کلان بندوق وحب کلان تر از افیون بود ✤

انٹاچت - جیم فارسی مکسور بفوقانی کشیدہ کسیکہ بر پشت بیفتد ✤

انٹی - تائے ہندی تحتانی معروف مقداری از رشتہ وابریشم خام کہ مدور پیچیدہ برائے فروختن در بازار برند ✤

انٹی باز - موحدہ بالف وزائے معجمہ کشیدہ کسیکہ مال کسے بفریب برد ✤

انٹی کرنا - مال کسے بفریب گرفتن ✤

انجان - الف مفتوح نون ساکن جیم بالف کشیده و نون معلنه ف نادانستع الجنبی سنج امداد علی بحر گوید ؎ اہل جوہر کو زمانے سے شکایت ہی عبث ٭ جاننے والے نہ باقی رہے انجان رہے ٭

انجر پنجر - الف و بای فارسی ہر دو مفتوح به نون زده ہر دو جیم مفتوح بہر دو رائے مہملہ ساکن عضو عضو آدمی و پارہ پارہ ہر چیز باشد

انجھکھر - الف مفتوح نون ساکن جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح به رای مہملہ زده سنجتان با اثر راگویند ف افسون ع سحر ٭

اندارا - الف مکسور نون ساکن دال و رائے مہملہ بالفہا کشیده چاہی کہ عریض باشد و آب بسیار دارد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا کمی ہی برکت چاہیے ساقی تیری ٭ جام سب حوض ہین خم جتنے ہین اندارے ہین ٭

اندر این کا پھل - الف مکسور بنون غنه و دال مہملہ زده رای مہملہ بالف کشیده تحتانی مفتوح بنون زده کاف بالف کشیده بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام بار درختے بود کہ تلخ باشد ف شرنک و خربزہ تلخ ع حنظل و کنایہ از کسیکہ در صورت خوب و در سیرت بد باشد ٭

اندر - بروزن بندر ف اندرون ٭

اندر سبا - الف مفتوح بنون غنه دال مہملہ مفتوح به رائے مہملہ زده سین مہملہ بالف کشیده نان آرد برنج بود کہ به شکر خمیر نموده در روغن بریان کرده بالایم برشکال فروشند ٭

اندر سے کی گولیان - سین مہملہ تحتانی مجہول کاف تحتانی معروف کاف فارسی بواو مجہول لام مکسور تحتانی بالف کشیده و نون مختفیہ گلولہا کہ از ہمان آرد برنج بشیره خمیر کرده کنجد سفید بران پاشیده سازند و بروغن بریان کرده بفروشند ٭

اندروالا - کنایہ از دل بود و این محاوره زنان ست ٭

اندری نجری - الف مخلوط النون مکسور دال مہملہ ساکن رائے مہملہ تحتانی معروف

موحده مفتوح جیم زده برای مهمله دوم تحتانی معروف طریقه ضبط انزال بود که بدان مشق منی بدیه بیرون آید ✤

اندھا آئینہ - آئینه باشد که دران هیچ معلوم نمیشود ✤

اندھا جب پتیا ہی جب دو آنکھین پائے - مثلیت مشهور بجاے گوئید که از وقوع امرے نا امید باشند ✤

اندھا دھند - الف مخلوط النون مفتوح دال مهمله مخلوط الها بالف کشیده دال مهمله مخلوط الها دوم مضموم بنون و ذال مهمله زده کنایه از غفلت شعاری حاکم و والی شهر باشد بارعایا

اندھا کنوان - کاف مخلوط النون مضموم واو بالف کشیده و نون مختفیه کنایه از چاه تاریک و لاے ناک بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اے انتظار جان مسافر نه گر پڑے ✤ اندھی کنوین ہین آنکھون مین اپنے گرے کبھی نہین ✤

اندھڑ - الف مفتوح به نون زده دال مهمله مخلوط الها مفتوح برای هندی زده با تندرا گویند ف صرر ✤

اندھیارا - الف مخلوط النون مفتوح دال مهمله مخلوط الها زده تحتانی و رے مهمله یعنی کشیده تاریکی باشد لیکن این لفظ نزد فصحاے این زمان متروک الاستعمال ست ✤

اندھیاری - رے مهمله تحتانی معروف دو معنی دارد اول تاریکی و باین معنی نزد فصحاے این زمان متروک الاستعمال ست دوم پوشش باشد که بر دیدہاے اسپ اندازند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ شهسواری کا جو اوس چاند کے ٹکڑے کو ہے شوق ✤ چاندنی نام ہے شبدیز کی اندھیاری کا ✤

اندھیر - الف مفتوح نون ساکن دال مخلوط الها تحتانی مجهول رے مهمله زده کنایه از خلاف انصاف بود یعنی ظلم شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جب سے پنہان ہی وہ رشک مہر و ماہ ✤ رات دن زیر فلک اندھیر ہے ✤

اندھیرا - الف مخلوط النون مفتوح دال مخلوط الها تحتانی مجهول رے مهمله بالف کشیده

ف تاریکی ع ظلمت ✤

اندھیری - رای مہملہ تحتانی معروف شب تاریک تر را گویند و جامہ کہ بر چشمہای اسپ بندند تا شوخی نکند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نہیں اب وہ چمک امین جو پھیروں ہاتھ گالوں پر اندھیری ہے ہمہ حسن کو خط روی گلگوں کا ✤

اندھیری رات - رای مہملہ بالف و تاے کشیدہ ف شب تار ✤

اندھیری کوٹھری - کاف بواو مجہول و تاے ہندی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ تحتانی معروف ف مکان تاریک کنایہ از اندرون شکم انسان نیز بود ✤

اندھیری گور - ف گور تیرہ و تار لہ ؎ اندھیری گور رہا گھر شب وصال کے بعد جلا نہ پھر کبھی یوں گل چراغ خانہ ہوا ✤

اندھیرے گھر کا اوجالا - کنایہ از کسیکہ خانہ کسے از و آباد بود میر تقی مرحوم گوید ؎ خیال نہ کیوں ایسے ماہ طلعت کا ✤ اندھیرے گھر کا ہمارے وہی اوجالا ہے ✤

اندھے کے ہاتھ بٹیر لگا - الف مفتوح بنون زدہ دال مخلوط الہا تحتانی مجہول کاف تحتانی مجہول ہاے ہوز بالف کشیدہ و قوقانی مخلوط الہا ساکن موحدہ مفتوح تاے ہندی تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ مثلی گویند بجائیکہ مردم کم حوصلہ را چیزی میسر شود ✤

اندھے کی لاٹھی - لام بالف کشیدہ تاے ہندی تحتانی معروف کنایہ از یک پسر یا یک دختر باقی ماندہ کسے بود ✤

اندھی نگری چوپٹ راجا - الف مفتوح بنون زدہ دال مخلوط الہا تحتانی معروف نون مفتوح کاف فارسی ساکن رای مہملہ تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح بواو زدہ بای فارسی مفتوح بتاے ہندی کشیدہ رای مہملہ بالف و جیم کشیدہ مثلیست بجای زنند کہ والی شہر غافل از حال رعایا باشد و بیداد و جور بر رعایا بدو راہ یابد ✤

اندا - الف مفتوح بنون زدہ دال ہندی

بالف کشیدہ تخم حیوانات باشد ف خایع بیضۂ
وخایۂ آدمی را نیز گویند کہ از آلات تناسل بود ✤
انڈا اکھٹکنا - عبارت از برآمدن بچہ وفرخ از بیضہ بود ✤
انڈا گندا ہونا - متعفن وخراب گردیدن بیضۂ مرغان باشد ✤
انڈویان - واو مکسور تحتانی بالف کشیدہ
ونون مخفیہ چیزے بود کہ از پارچہ جامہ دورہ
مانند حلقہ ہا دوختہ نوجوانان وپہلوانان
بر بازو ہا بندند ✤
انڈے دینا - الف مفتوح نون ساکن
دال ہندی تحتانی مجہول نون والف مصدری
کنایہ از بیضہ دادن مرغان وجانوران بود ✤
انڈے سینا - سین مہملہ تحتانی مجہول
نون والف مصدری نشستن مرغان بود
بر بیضۂ خود ف بیضہ پروردن واین کلمہ را
از راہ مزاح وخوش طبعی در حق مردم خانہ نشین
وآسایش طلب نیز گویند ✤
انڈی لڑانا قسمے از قمار بازی بود کہ بیضہ ہاے
ماکیان را باہم شرط بستہ می جنگانند پس ہر کہ بیضۂ او
از بیضہ دیگری شکستہ شود آنکس شرط بدہد ✤

انس - الف مفتوح بہ نون وسین مہملہ
زدہ ف توان ع طاقت ✤
انکھڑیان - الف مخلوط النون مفتوح
کاف مخلوط الہا ساکن رائے ہندی مکسور
تحتانی بالف کشیدہ ونون مخفیہ ہر دو چشم
معشوقان را گویند خواجہ آتش میفرماید
ے اون انکھڑیون مین اگر نشۂ شراب آیا
سلام جھک کے کرونگا جو پھر حجاب آیا شیخ
امداد علی بحر گوید ے دو چار کو جو قتل کرین
اوسکی انکھڑیان ✤ شیرون سے بھی زیادہ
غزالون کی دھاک ہو ✤
انکھی - الف مفتوح نون ساکن کاف
مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف لفظے کہ
قابل گفتن نباشد ✤
انگ - الف مفتوح بنون وکاف فارسی
زدہ ف تن ع بدن ✤
انگ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری کنایہ از جزو بدن شدن
طعام ودیگر اشیاے خوردنی بود چنانکہ شاعر

گویند ع موتیون کا بھی نوالہ نہ مری انگ لگا ٭

انگارون پر لوٹنا - رای مہملہ بوا و مجہول ونون مختفیہ بای فارسی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ لام بوا و مجہول وتای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از سوختن برشک وحسد وغیرہ بود ملوفہ ؎ بنادون آہ سوزان کھینچکر تارون کو میں انگارون ٭ خدا چاہے تو انگارون پہ لوٹے آسمان برسون ٭

انگارے برسنا - کنایہ از نازل شدن قہر وغضب الٰہی ست جرأت گوید ؎ بغیر از نخل شعلہ مزرع دل سے ہوگیا پیدا ٭ کہ جائے ابر اس کھیتی پر انگارے برستے ہین ٭

انگرکھا - الف مخلوط النون وکاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا بالف پیراہن مردان باشد کہ زیر قبا و بی قبا پوشند شاعرے گوید ؎ پتا کمر کا سوا اسکے کچھ نہین ملتا ٭ انگرکھے پر ہی کمربند ڈاب مین تلوار ٭

انگڑائی لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری ف خمیازہ کشی ٭

انگڑکھنگڑ - الف مفتوح بہ نون زدہ کاف فارسی مفتوح بہ رای ہندی ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح بہ نون دوم زدہ کاف فارسی دوم مفتوح بہ رای ہندی دوم زدہ اسباب خانہ داری باشد ٭

انگشتانہ - الف مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مضموم شین معجمہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ نون مفتوح بہای مختفیہ چیزے کہ خیاطان ہنگام دوختن جامہ در انگشت پوشند تا سوزن بانگشت ضرر نرساند ٭

انگنا برس - الف مفتوح نون زدہ کاف فارسی مکسور نون بالف کشیدہ موحدہ ورای مہملہ ہر دو مفتوح بسین مہملہ زدہ بجاورہ زنان کنایہ از سال ہشتم عمر کودکان باشد ٭

انگنا مہینا - الف مفتوح نون ساکن کاف فارسی مکسور نون بالف کشیدہ میم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف نون والف کشیدہ بجاورہ زنان کنایہ از ماہ ہشتم حمل زنان باشد ٭

انگور - الف مفتوح بنون زدہ کاف فارسی

بوا و معروف و رائے مہملہ کنایہ از زخم کہ بہ بہی
برآید یعنی المتیام گیرد شیخ ناسخ میفرماید
؎ توڑتا ہی محتسب شیشہ مے انگور کا ✤
توڑنا لازم ہے مجبوز زخم کے انگور کا ✤

انگور بندھنا - موحدہ مخلوط النون
مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف
مصدرے کنایہ از بہی برآمدن زخم باشد
ع المتیام لمؤلفہ ؎ نگاہ مست کی خنجر
نے ساقی گھاؤ ڈالے ہین ✤ ٹپک نکلے
شراب انگور اگر زخم جگر بانادھے ✤

انگور پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح تبائے ہندی کشیدہ جیم و نون
بالفہا کشیدہ شق شدن ہمان زخم کہ بہی
برآمدہ باشد چنانکہ شیخ ابراہیم ذوق گوید
؎ پھر پھٹا زخم کا انگور مبارک ای ذوق
دل زخمی کو ترے بادۂ عشرت کے مزے ✤

انگور کی ٹٹیان - تای ہندی مفتوح
تای ہندی دوم مشدد مکسور تحتانی بالف
کشیدہ و نون مختفیہ تاکہای انگور را گویند ✤

انگوری بیل - رای مہملہ تحتانی معروف
موحدہ تحتانی مجہول و لام تصویر تاک انگور
کہ در جامہ بافند یا از رشتہ ہا دوزند ✤

انگھڑ - الف مفتوح نون ساکن کاف
فارسی مخلوط الہا مفتوح بہ رائے ہندی
زدہ چیزے کہ نادرست باشد ✤

انگیا - الف مفتوح بنون غنہ و کاف
فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ جامہ کہ
زنان بر پستان بندند ف شاماک و
شامالچہ و سینہ بند و برسند ✤

انگیا کا بنگلا - موحدہ مخلوط النون
بکاف فارسی زدہ لام بالف کشیدہ پارہ
از گوٹہ و چٹکی و مانند آن کہ زنان بر سینہ بند
خود دوزند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بند
یہ کھینچے کہ گانون سے ملادین چھاتیان ✤
آئینون سی سیج دیا بنگلا تری شاماک کا ✤

انگیا کا ٹھپا - تای ہندی مخلوط الہا
مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ رشتہ
تابیدہ کہ اندرون گوٹ پائین سینہ بند باشد

چنانکہ شیخ امداد علی بحر بر عایت ہمین معنی
سیگوید ؎ اپنی انگیا کی کٹوری نہ دکھاؤ
مجکو ✤ کہین ٹھرے کی ہوس مین نہ یہ میخوار
بندھے ✤

انگیا کا گھاٹ ۔ کاف فارسی مخلوط الہا
بالف و تای ہندی کشیدہ گریبان سینہ بند
باشد شاعرے گوید ؎ محرم مین اپنے
یار نے ٹانکا ہی گوکھرو ✤ میلا لگا ہے
چھڑیون کا انگیا کے گھاٹ پر ✤

انگیا کے پان ۔ بای فارسی بالف کشیدہ
و نون معلنہ پارچہ ہای خورد از ہر دو پارچہ
ہر دو کٹوری سینہ بند زنان باشد شیخ
امانعلی سحر مرحوم گوید ؎ بوسہ لیا ہی یار کی
انگیا کے پانکا ✤ کھایا ہی پان آج نئے
خاصدان کا ✤

انگیا کے پیٹھے ۔ بای فارسی مفتوح تای
ہندی مخلوط الہا تجتانی مجہول گوٹ
پہن کہ بر ہر دو آستین سینہ بند زنان
باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ انگیا کی
آستینون سے اللہ کی پناہ ✤ باڑھین
سر و ہیون کی ہین پیٹھے چڑھے نہین ✤

انگیا کی چڑیا ۔ جیم فارسی مکسور رای
ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ و زای
را گویند کہ بدان اتصال ہر دو کٹوری سینہ بند
زنان بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ محرم
مین کیا ہی نور کی چڑیا بنائی ہے ✤ بجلی کی
پریستاری کی آنکھین کرنکے پاؤن ✤

انگیا کی دیوارین ۔ دال تجتانی معروف
و او بالف کشیدہ رای مہملہ تجتانی مجہول
و نون مخفیہ پارچہ ہاے کلان از ہر دو
پارچہ ہر دو کٹوری سینہ بند زنان باشد
لمؤلفہ ؎ نگاہ شوق اپنی وصل کی
شب سر کو ٹپکا کی ✤ سحر تک شام سے اوشوخ
دیوارون سے انگیا کی ✤

انگیا کی ڈوری ۔ دال ہندی بواو
مجہول رای مہملہ تجتانی معروف ریسمانے
باشد از ابریشم کہ زنان گرد گریبان ما یحچہ
دوزند شیخ امام علی سحر گوید ؎ خط محور سیہ

تری انگیا کی ڈوری ڈور ہے ✤ غیرت قطبین ہین ای ماہ پیکر چھاتیان ✤

انگیا کی کٹوریان - کاف مفتوح تای ہندی بواو مجہول رای مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ ونون مخفیہ یارچہ ہا از سینہ بند زنان کہ بر ہر دو پستان ماند کہ آنرا محرم نیز گویند شیخ امان علی سحر گوید ؎ پھول انگیا ہین جو رکھے اوس بہار حسن نے ✤ پھولون کی دونے کی صورت ہر کٹوری ہوگئی ✤

انمل - الف مفتوح نون ساکن میم مکسور بلام چیزے کہ از چیزے امیزش ندارد ✤

انملا - الف مفتوح نون ساکن میم مکسور لام بالف کشیدہ کسیکہ با کسے نیامیزد لمولفہ ؎ پائی وہ آنکھ جو نہ ہوئی اپنی عشق مین ✤ وہ دل ملا ہمین کہ رہا ہمسر انملا ✤

انمول - میم بواو مجہول ولام زدہ چیزے کہ قیمت ندارد یعنی نہایت بیش بہا بود ف قیمتی ✤

انتاس - الف ونون ہر دو مفتوح نون دوم مشدد بالف وسین کشیدہ بیخ تخرہ باشد کہ ازان مربا سازند و بلاؤ پزند ✤

انوٹ - الف مفتوح نون ساکن واو مفتوح بتای ہندی کشیدہ نوعے از زیور زنان ہنود باشد ✤

انوکھا - الف مفتوح نون بواو مجہول کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ سخن نو و خلاف واقع بود و کسیکہ کار نو کند و این در اصل محاورہ زنانست ✤

انہونی - الف مفتوح نون ساکن ہای ہوز بواو مجہول نون دوم تحتانی معروف امر یکہ ناشدنی بود ✤

انی - الف مفتوح نون تحتانی معروف بروزن غنی دو معنی دارد نوک کفش باشد شیخ ناسخ میفرماید قطعہ پھبتی یہ نئی ہے ماہ نو پر ✤ گویا ترے جوتی کی انی ہے سوچ تو بنا سنہری اوگی ✤ سوچ کی کرن کرن نبی ہے نوک تیزہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رہا ہی اوسکی مژگان پر ندا یہ مرغ جان بسمل ✤

کیا ہی ہمنے برجھی کی انی پر آشیان برسون ✤
ونیزہ دستے باشد در چوبازی وضربے باشد
درنیزہ بازی ✤

اُنائی - الف مفتوح نون ساکن تحتانی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کسیکہ حرکات وسکنات او از شایستگی بیرون باشد ✤

اُنیلا - الف ونون مفتوح تحتانی ساکن لام بالف کشیدہ کسیکہ ناآزمودہ کار باشد ✤

فصل واو

اُو - الف بواو مجہول کلمہ ندا باشد کہ بمخاطب حقیر ازان خطاب کنند خواجہ آتش میفرماینید
ع ہم بھی کشتے ترے نیرنگی کے ہین یاد رہے
اوزمانی کی طرح رنگ بدلنے والے ✤

اوائل - الف مفتوح واو بالف کشیدہ ہمزہ مکسور بلام رسنے باشد باریک کہ بر چوبہاے چرخہ تنند ومیدان رشتہ از دوک گذرانیدہ بندند تا بسبب آن رشتہ دوک زگردش آید ✤

اوبالا - لام بالف کشیدہ طعامے کہ ذران روغن نیفتند ✤

اوبس جانا - موحدہ مضموم سین مہملہ ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ برگشتن طعام از معدہ اصلی خود ✤

اوبکائی - موحدہ ساکن کاف بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف حرکت معدہ باشد برائے دفع غذا ومواد ع تہوع شاعرے گوید
نہین بچتی ہے اسے دُور ہے ساقی مین شراب
شیشۂ مے کو مرض ہوگیا اوبکائی کا ✤

اوبلنا - موحدہ مفتوح لام ساکن نون والف مصدری جوش زدن وجوش کردہ افتادن آب دیگ بودف سرجوش ع غلیان وکنایہ از انچہ در دل باشد آنرا ظاہر کردن بود لمؤلفہ
دل مین جو کچھ تھا وہ کہہ ڈالتے مست مے عشق ✤ آگیا ہوش ذرا خم کو اوبلنے نہ دیا ✤

اوبھار - موحدہ مخلوط الہا بالف وراے مہملہ کشیدہ برآمدن ہر چیز باشد کہ افزونی تدریج پیدا کند ومانند دنبل وپستان وف برآمدگی
ع نمو - رشک مرحوم فرمایند
چشم گردون کی نہین دیکھا یہ سینے کا اوبھار ✤ آپ اوسنے

اپنی آنکھون سے لگائین چھاتیان ✦

او بھارنا - نون والف مصدری برآوردن هر چیز باشد از چیزے وکنایه از بر غلانیدن کسے نیز هست ع اغوا شاعر گوید ؎ رندو چلو او بھار کے زاہد کو پھلین ✦ نوروز ہے وہ کھیل رہے ہین گلی مین رنگ ✦

او بھرنا - موحدهٔ مخلوط الها مفتوح برائے مہملہ زدہ نون والف مصدری برآمدن چیزے باشد از چیزے ف نمایان شدن ع ظہور وکنایه از سر برآوردن کسے نیز باشد لمؤلفه ؎ یہی کرتا ہے اشارے کوئی اوٹھتا جوبن ✦ یون محل پاکے او بھرتے ہین او بھرنے والے ✦ ودرین جمله لغات واو بسبب املا نوشته میشود مگر خوانده نمے شود ✦

اوپ - الف بواو مجہول وبائے فارسی کشیده وف تب ع جلا شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا ضیائے حسن ہے جھمکا ثریا ہو گیا ✦ اوپ کا نون سے ہوئی ایسے گہر اختر بنے ✦

اوپج - الف بواو غیر ملفوظ بائے فارسی مفتوح بجیم زده سخن نو وامر نو وباصطلاح مغنیان تان باشد که بصورت نو برآورند ✦

اوپج کی لینا - کنایه از سخن نو گفتن وامر نو کردن کسے بود ✦

او پجنا - نون والف مصدری همان تان برآوردن بصورت نو باشد مغنیان را ✦

اوپچی - الف بواو مجہول وبائے فارسی زده جیم فارسی تحتانی معروف کسیکه جمله سلاح جنگ برخود آراسته دارد ✦

اوپر اوپر جانا - کنایه از بیکار رفتن بود چنانکه میر تقی مغفور میفرمایند ؎ شرم آلود تیری آنکھین خاک مین ہمکو ملائینگی ✦ کیا یہ نگاہین نیچی نیچی اوپر اوپر جائینگی ✦ جرأت گوید ؎ دیکھو بس غیر سے تم گرمی محبت نہ دکھاؤ اوپر اوپر نہین جانیکا جلانا اپنا ✦

اوپر دھڑی - دال مہملہ مخلوط الها مفتوح رائے ہندی تحتانی معروف سخن بستن برکسے که خلاف واقع باشد ف بالابندی ع تہمت ✦

اوپر والا - واو ولام بالفها کشیده باصطلاح

زنان ماه نورا گویند چنانکه میر انشاء الله خان
در رنجتی گوید ؎ جبتک اندر نہ چلا آئے وہ
باہر والا ✤ ای دوانوج دکھائی پڑی اوپر والا ✤
اوپر والیان - بمجاورہ زنان کنایہ از
غلیواز ہا بود کہ ہندی آن چیلین باشد ✤
اوپنی - نون تحتانی معروف آلہ جلادادن
کارد و شمشیر بود ✤
اوتار - الف مفتوح بواو زدہ فوقانی بالف
ورائے مہملہ کشیدہ بزبان ہندی بزعم و گمان ہنود
کسانی را گویند کہ قابل پرستش بودند و بضم الف
و واو غیر ملفوظ بمعنی فرو شدن نشہ بود یعنی
خمار باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مستوترقی
اور تنزل ہی پتیس ویس ✤ جب نشہ چڑھ چکا
تو محل ہے اوتار کا ✤
اوتارا - الف مضموم بواو غیر ملفوظ فوقانی
ورائے مہملہ بالفہا کشیدہ فرود آمدن مردمان بود
از کشتی و کنایہ از تصدق بود ✤
اوتار چڑھاؤ - جیم فارسی مفتوح زای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ و واو پستی و بلندی
راہ و کمی و بیشی آواز مغنیان بود ✤
اوتارنا - نون و الف مصدری ف فرود
آوردن و این لفظ بچند معنی دیگر ہم مستعمل شود
اول بمعنی کشیدن چنانچہ تصویر اوتارنا نقشا
اوتارنا شبیہ اوتارنا دوم بمعنی بریدن و پرانیدن
چنانچہ سر اوتارنا ناک اوتارنا سوم بمعنی نو شتن
چنانچہ نقل اوتارنا پنجم بمعنی تصدق کردن
چیزے را یا کسی را بر کسے ✤
اوتاری ہونا - متوجہ و مستعد شدن بکاری
بود مرزا رفیع سودا ؎ سنکھ جھف قشون یہ
خزان آئے جس گھڑی ✤ ہو کر اوتاری کیجیے
میدان مین کارزار ✤ جرأت گوید ؎ ہمین
کیا خطرہ جان ہی کہ ہین ہم نام کو جرأت ✤ نون
پھر کیون کہ میدان محبت مین اوتاری ہم ✤
اوتر تا چاند - کنایہ از آخر ماہ بود ✤
اوترنا - فوقانی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و
الف مصدری ف فرود آمدن و کنایہ از کم شدن
و زوال چیزے بود چنانکہ گویند دریا اوتر گیا
تپ اوتر گئی و کنایہ از بیرونقی چیزی ہم باشد

چنانکه گویند چهره او ترا سوا ہی منه او ترا سوا ہی
مرزا برق مرحوم فرمایند ؎ دمبدم صدمه فرقت سے
یه چهرا او ترا ✤ که مصور سے نه هرگز کبھی نقشا اوترا
وکنایه از جای خود فرود آمدن استخوان عضوی نیز بود
از بر داشتن بار گران و مانند آن چنانکه گویند
شانه او ترگیا کلائی او ترگئی چنانکه ناسخ مرحوم منعم مانند
؎ بار دامن سے او کھڑ جائے نکیون تیری کمر ✤ استین سے
یه سوا بوجھ که شانه او ترا ✤

اوٹ - الف بوا و مجهول و تای هندی کشیده
پرده را گویند عموما و چهار چوب جامه دوخته را
خصوصا و در استعمال مؤنث ست ✤

اوٹ پٹانگ - الف بوا و معروف و تای
هندی کشیده بای فارسی مفتوح تای هندی
دیگر بالف و نون غنه و کاف فارسی کشیده
سخن بیهوده و مرد یاوه باشد میر تقی مرحوم گوید
؎ سین نے کیا اس محزل کو سهل کها ✤ قافیه هی تھا
اسکے اوٹ پٹانگ ✤

اوٹنگا - الف بوا و غیر ملفوظ تای هندی مفتوح
بنون زده کاف فارسی بالف کشیده جامه که از
قامت کوتاه باشد ✤

اوٹھان - الف بوا و غیر ملفوظ تای هندی
مخلوط الها بالف کشیده و نون زده ابتدا
و آغاز کسے بود ✤

اوٹھانا - الف بوا و غیر ملفوظ تای هندی
مخلوط الها و نون بالف کشیده چند معنی دارد
۱- برداشتن اسباب و اشیای گران ۲- بلند کردن
دیوار مانند آن ۳- عیان کردن و ظاهر نمودن
چنانکه آفت اوٹھانا فساد اوٹھانا شر اوٹھانا
شور اوٹھانا غل اوٹھانا ۴ متحمل گشتن چنانکه
رنج اوٹھانا صدمه اوٹھانا داغ اوٹھانا ناز
اوٹھانا احسان اوٹھانا ۵ خرچ کردن چنانکه
روپیه اوٹھانا مال اوٹھانا ۶- کنایه از بدست
گرفتن کلام الله برای قسم خوردن بود ✤

اوٹھائی گیرا - همزه تحتانی معروف کاف
فارسی تحتانی معروف رای مهمله بالف کشیده کسیکه
چیزها بدزدی بردارد ✤

اوٹھ بیٹھ - الف بوا و غیر ملفوظ و تای هندی
مخلوط الها زده موحده مفتوح تحتانی و تای هندی

مخلوط الہا زدہ ف نشستن و برخاستن بود و نوعے از تعزیز نیز بود چنانکہ معلم و ادیب کودکان خطا وار را حکم بہ نشستن و برخاستن کنند ✤

اوٹھتا جوبن - فوقانی بالف کشیدہ جیم بواو مجہول موحدہ مفتوح بنون کنایہ از نموے پستان زنان نوخاستہ بود ✤

اوٹھتی بیٹھ - فوقانی تحتانی معروف بای فارسی تحتانی مجہول و تای ہندی مخلوط الہا زدہ آخر شدن بازارے باشد و کنایہ از اتمام شدن کاری نیز بود مانند عہد دولت و محمد حسن و جوانی کسے وغیر آن ✤

اوٹھتی جوانی - تای ہندی مخلوط الہا زدہ فوقانی تحتانی معروف جیم مفتوح واو بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از آغاز شباب بود ✤

اوٹھتی کونپل - کاف بواو مجہول و نون غنہ بای فارسی مفتوح بلام برگہا کہ اول بدرخت پدید آیند و کنایہ از نموے پستان زنان نوخاستہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بہار حسن ہے اوس گلبدن پر اوٹھتی کونپل ہے ✤ جو گلدستہ ہے قد پھولون کی ڈالی منہ پر انجیل ہے ✤

اوٹھ جانا - جیم و نون بالفہا کشیدہ ف برخاستہ شدن و کنایہ از مردن باشد جرأت گوید ؎ جبتک تو آئے آئے کہ دنیا ہی سے کوئی ✤ لے جہان تیرے دیر گانے سے اوٹھ گیا

و کنایہ از مفقود و معدوم شدن چیزے نیز باشد جرأت گوید مصرعہ الفت کا کچھ اثر ہی زمانہ سے اوٹھ گیا ✤

اوٹھ رہنا - موقوف ماندن کارے بر وقتے باشد ✤

اوٹھنا - نون و الف مصدری ف برخاستن

اوجاڑ - جیم بالف و رای ہندی کشیدہ ویران از ویران شدن بود ف ویران ع خرابہ و امر از ویران کردن نیز باشد ✤

اوجاگر - بمعنی روشن آید جرأت گوید ؎ خانہ دل ہوا اوجاگر کیون نہ جلوے سے ترے ✤ تو ہے انسان یا پری غلمان یا حور ہے ✤

اوجالا - جیم و لام بالفہا کشیدہ و او جیالا

بمعنی روشنی بودع ضو لیکن دوم نزد فصحاے
این زمان متروک الاستعمال واول مستعمل چنانکه
شاعرے گوید ؎ رخ وزلف پرجان کھویا
کیہا + اندھیرے اوجالے مین رویا کیا +

اوجڑا - رای ہندی بالف کشیدہ کلمہ ایست
کہ چون زنان برکسے غصہ کنند این کلمہ برزبان آرند

اوجلا - جیم ساکن لام بالف کشیدہ ف سفید
ومجاورہ زنان گازر راگویند +

اوجلی - لام تحتانی معروف شئے مؤنث
کہ سپید بود از قسم لباس وفرش وغیرہ ومجاورہ
زنان زن گازر راگویند +

اوجھڑ - الف وجیم مخلوط الہا مفتوح بواو
ورای ہندی زدہ ضرب سپر کہ برسپر حریف ہنگام
جنگ زنند سنج امالغلی سحر گوید ؎ ابروکی
یہ جنبش ہے کہ تلوار کی بجبک + پتلی کی یہ
چل پھر ہے کہ اوجھڑ ہے سپر کی +

اوجاٹ - الف بواو غیر ملفوظ جیم فارسی
بالف وتاے ہندی کشیدہ بنیراری طبیعت و
مردم از مکان وکاروبار باشد +

اوچٹنا - جیم فارسی مفتوح تاے ہندی ساکن
نون والف مصدری برخاستہ شدن دل از
کاری یا ازچیزے وبرجستن شمشیر ومانند آن برچیزے
سخت رسیدہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوسکا
نہ دل بڑھا تو لہو میرا گھٹ گیا + مین کٹ گیا
جو نیمچہ اوسکا اوچٹ گیا +

اوچکا - جیم فارسی مفتوح کاف مشدد بالف
کشیدہ ناگاہ برندہ چیزے بودیدن دی +

اوچک لیجانا - جیم فارسی مفتوح کاف
ساکن لام تحتانی مجہول جیم ونون بالف کشیدہ
ف بیک ناگاہ بردن +

اوچھا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ
کسیکہ احسان برکسے کند وبرزبان آرد وکسیکہ
سبک وضع وفرومایہ بود وزخمی کہ کم وناقص بود
خواجہ آتش میگوید ؎ کچھ جو غیرت ہی تو
اوسفاک اک وار اور بھی + زخم اوچھے
ہنستے ہین منہ پر تری تلوار کی +

اوچھال چھکا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف
ولام کشیدہ جیم فارسی مخلوط الہا دوم مفتوح

کاف مشدد بالف کشیدہ کنایہ از زنیکہ او باش باو
او چھو - جیم مخلوط الہا مشدد بواو معروف
گرہ شدن آب وجز آن در گلو بود در شک مغفور
گوید ؎ ہجر مین حلق سے پانی کا اوتر نا کیسا
یہون آب دم شمشیر تو او چھو ہو جاے +
او د ل - الف بواو معروف دال مہملہ بالف
کشیدہ رنگی بود مانند گل نافرمان ف کبود +
او د اس - الف بواو غیر ملفوظ دال مہملہ
بالف وسین مہملہ کشیدہ کسیکہ برخاستہ خاطر بود
از ہر چیز و رنگی کہ درمان شوخی نباشد بران
نیز اطلاق این لفظ کنند شیخ ناسخ میفرماید۔
؎ اور چلا باغ سے تیرے آگے + رنگ گل
اسقدر او د اس ہوا + وشمعے کہ دوشنیش بیرونق
باشد آنرا نیز گویند چنانکہ صبا گوید ؎ شب
فراق مین سر دھن رہا ہون روتا ہون +
او د اس صورت شمع سر مزار ہون مین +
او د اسی - سین مہملہ تحتانی معروف
برخاستگی خاطر بود از ہر چیز و نیز بر عدم شوخی
رنگ و بیرونقی روشنی شمع و چراغ اطلاق کنند

لمؤلفہ ؎ ہوا کرے شب وعدہ نہ آئیگا
کوئی + پکارتی ہوا او د اسی یہ شمع محفل کی +
او د اسی بر سنا - آثار ویرانی و وحشت
پدید شدن از جائی یا چیزی بود کہ موجب برخاستگی
خاطر شود +
او د اسی چھا جانا - جیم فارسی مخلوط الہا
بالف کشیدہ بہمان معنی بود کہ بالا گفتہ شد +
او دھار کھانا - کاف مخلوط الہا و نون
بالفہا کشیدہ وام گرفتہ خوردن باشد و کنایہ بود
از قصد کردن کارے کہ موقوف علیہ کارہاے
دیگر بود شاعرے گوید ؎ خریدے کسی یوسف
کو جان بیچ کے آج + اسی پہ حضرت دل مین
او دھار کھائے ہوے +
او دھم - الف بواو معروف دال مہملہ
مخلوط الہا مفتوح بمیم کشیدہ شور و ہنگامہ
و غلغلہ بود میر تقی مغفور میفرماید مثنوی گرم
کچھہ ہنگامہ یہ بھی کم نتھا + اس روش کی دھوم
او دھم نتھا +
او دھم مچانا - شور و ہنگامہ برپا کردن بود +

اوُدھیر بُن - دال مہملہ مخلوط الہا بتحتانی مجہول در آخر ہندی زدہ موحدہ مضموم بنون فکر و اندیشہ بسیار کردن در کار اہم و مشکل باشد متواتر و پیاپے قلندر بخش جرأت گوید ؎ باعی کیا کیا حرص و ہوس کی دھن ہی دلکو ؎ کس کس دھب کی اودھیر بُن ہے دلکو ؎ تشویش معاش مغز جان کھاتی ہے ؎ دنیا کی غرض تلاش گھُن ہے دلکو ؎

اوُدھیڑنا - نون و الف مصدری دوختہ را کشودن ؎

اور - بروزن غور ف دیگر و چیز یکہ علیحدہ از چیزے بود ف بیگانہ مع غیر و نیز کلمہ عطف در ہندی بود و بدہ بمعنی تخفیف و او یعنی بروزن اَر نیز آید ؎

اورگی - کاف فارسی تحتانی معروف انچہ بران ٹاٹ باف کردہ بر کفشہا دوزند و این لغت بدون رے مہملہ ہم مستعمل ست چنانکہ سندش در سند لغت اتی کہ بمعنی نوک کفش آید گذشت ؎

اوڑانا - رائے ہندی و نون بالفہا کشیدہ ف پرانیدن ؛ کنایہ از برباد دادن زر و مال بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ موسم گل میں ہمیں تو داغ ہوا افلاس کا ؎ آگے آنکھوں کے زرِ گل یوں اوڑائے عندلیب ؎ و کنایہ از بذروی بردن چیزے را نیز بود چنانکہ حضرت برق میفرماید ؎ کثرتِ دید نے نیلم کو بنایا یاقوت ؎ کیا اوڑا لیگئی مستی کی دھڑی میری آنکھہ ؎

اُوڑان گھائی - کنایہ از فریب دہی بود ؎

اُوڑتے اوڑتے طاق پر بیٹھنا - کنایہ از رفتہ رفتہ مشہور شدہ تا بحد اشتہار رسیدن سخن بود چنانکہ جناب میرزا والا جاہ عاشق تخلص میفرماید ؎ ای پری کہہ نہ عاشقِ ابرو اوڑتے اوڑتے نہ طاق پر بیٹھے ؎

اوڑتی چڑیا پہچاننا - الف مضموم بہ رائے ہندی زدہ فوقانی تحتانی معروف جیم فارسی مکسور بہ رائے ہندی زدہ تحتانی بالف کشیدہ کنایہ از رمانی الضمیر و راز پوشیدہ کسے آگاہ شدن باشد ؎

اوڑتی سی خبر - خبر یکہ ہنوز قدری پوشیدہ باشد یعنی خوب مشتہر نبودہ باشد ٭

اوڑ جائے - کلمہ بود بمحاورہ زنان کہ در خشم و غضب بہ نسبت کسی یا در حق چیزے بر زبان آرند چنانکہ جرأت گوید مصرعہ اوڑ جاے عشق جس سے سبھی ننگ اوڑ گیا ٭

اوڑ چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از شان و شوکت نمودن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی جو زیب بدن جامۂ زری ہو جاے ٭ یہ اوڑ چلون کہ پری کو بھی بے پری ہو جاے ٭

اوڑ گیا - کلمہ ایست بمحاورۂ زنان کہ ہنگام خشم و غضب در حق کسے بر زبان آرند و اگر زن باشد اوڑ گئی گویند ٭

اوڑنا - نون والف مصدری ف پریدن ع طیران و کنایہ از پنہان داشتن سخن راز و نیز کنایہ از تیز رفتن در راہ بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ اوڑ گیا مجکو نظر آتے ہی کیا وہ شہسوار ٭ رشتۂ نظارہ گویا تازیانہ ہو گیا ٭

و کنایہ از بریدہ و قطع شدن چیزے نیز بود از تیغ و کارد وغیرہ چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ چھٹ گیا سفاک میرے قتل کی تدبیر سے ٭ دردسر اوسکا گیا جسدم مرا سر اوڑ گیا ٭ و کنایہ از نشانہ تیر یا گلولہ بندوق و مانند آن گردیدن چیزے نیز باشد چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ ایسے تیر افگن سے بچکر مرغ دل کیونکر اوڑے ٭ جس جگہ کا اوسنے پرتا کا وہی پر اوڑ گیا ٭ و کنایہ از ناپدید و معدوم شدن کسی چیزے نیز بود چنانچہ برق گوید ؎ قتل پر آمادہ قاتل جب ہوا قسمت یہ ہے ٭ تیغ ناپیدا ہوئی دنیا سے خنجر اوڑ گیا ٭ و کنایہ از جست و خیز نیز بود چنانکہ برق گوید ؎ آگئی آفت اگر اوس شوخ کی مژگان سی ٭ پر لگے بر چھون سمند ناز دلبر اوڑ گیا ٭

اوڑنچھو ہونا - رای ہندی مفتوح نون ساکن جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف کنایہ از رفتن کسے بزودی و شتاب و دور شدن دشمن بطوریکہ نشانش نماند ف ناپدید شدن

اُوڑن کھٹولا - کاف مخلوط الہا مفتوح تائے ہندی بوا و مجہول لام بالف کشیدہ کنایہ از تخت پریان بود کہ بروی ہوا میرود ✤

اوڑھنی - نون تحتانی معروف چادرے کہ دختران و عروس بالاے لباس زنانہ پوشند ✤

اوسان - الف مفتوح بوا و زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ ہوش و حواس را گویند میر تقی گوید مصرعہ دیکھتے ہی شمشیر بکف کچھ آج مرے اوسان گئے ✤ حضرت برق میفرماید ؎ رستم کی ہستی نہ چلی تیری سامنے ✤ اوڑ جائین تجکو دیکھ کے اوسان سورکے ✤

اوسون پیاس نہین بجھتی تمثیلیست بجائے زنند کہ کسے قصد برآوردن ہوس بسیار خود را لبشی قلیل نماید میر تقی میر میفرماید ؎ دل کی دو اشک سے نہ نکلی پھر اس ✤ اوسون بجھتی نہین ہی پیاس کہین ✤

اوس پڑجانا - بای فارسی مفتوح را مہملہ ہندی ساکن جیم و نون بالفہاک شیدہ کنایہ از بیرونق شدن چیزے بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پھنچ جو موتیون کی کرن پھول یارنے ✤ تارون پر اوس پڑ گئی خورشید ٹھٹھر گیا ✤ ایضاً مؤلف گوید ؎ بلبل کی اشکباری دکھلائیگی تماشا ✤ شبنم پر اوس اکدن پڑ جائیگی چمن مین ✤

اوشغلا - الف بوا و غیر ملفوظ شین معجمہ ساکن غین معجمہ مضمون لام بالف کشیدہ کارے و سخنی بود بطرز نو ✤

اوشغلا چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا بوا و مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری سخنی بود فساد انگیز کہ عوس را بدان جنگانند و تماشا کنند ✤

اوکت - سخنے و کارے کہ بطرز نو باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ ملا غیر سے جا جفا کیا نکالی ✤ اوکت لیکے آخر ادا کیا نکالی ✤

اوکڑو بیٹھنا - الف بوا و غیر ملفوظ کاف ساکن رائے ہندی بوا و معروف موحدہ مفتوح

تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری نوعے از نشستن بود کہ ہر دو سرین متصل فرش خواہ زمین باشند و ہر دو زانو بشکم چسپند ف عنچہ نشستن ٭

اوکسانا - کاف ساکن سین و نون بالفہا کشیدہ سر فتیلہ روشن از طرف چراغ زیادہ کردن تا روشنی دہد و افروختہ کردن کسے را ف فساد ف اشتعا لک ٭

اوکسنا - کاف مفتوح سین زدہ نون و الف مصدری کنایہ از سر برآوردن و نمود پیدا کردن و باختیار خود شدن باشد ٭

اوکنا - الف بوا و مجہول و کاف زدہ نون و الف مصدری قے کردن بود ٭

اوکھاڑ پچھاڑ - کاف مخلوط الہا بالف و را ہندی کشیدہ بائے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف و را ہندی کشیدہ کلمہ ایست کہ مفہومش برہمی و درہمی چیزے باشد ٭

اوکھلی مین سر دیا تو دھمکون سے کیا ڈر - مثل ست بجائے زنند کہ کسے بجائے ہولناک قدم زند و از ہول آن اندیشہ کند ٭

اوکھیڑنا - الف بوا و غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و را ہندی زدہ نون و الف مصدری ف برکندن و برآوردن چیزے بود و درین لغت بجائے تحتانی الف نیز آید و کنایہ از خارج گردانیدن و بیدخل کردن کسے از صحبت کسے نیز بود ٭

اوکیلنا - الف بوا و غیر ملفوظ کاف تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری پیچ و تاب رشتہ تابیدہ را کشودن بود ٭

اوکتانا - الف بوا و غیر ملفوظ کاف فارسی ساکن فوقانی و نون بالفہا کشیدہ دل تنگ شدن از کارے بود خواجہ آتش ؎ جوش وحشت مین جو اوکتائے کبھی اوٹھ بھاگا ٭ سیکڑون کوس غزالون نے نپایا محکو ٭

اوگارنا - کاف فارسی بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری صاف کردن چاہ بود از گل و لائے ٭

اوگال - کاف فارسی بالف و لام کشیدہ

ثقل پان خائیده باشد که بیفگنند +

اوگاندآن - دال بالف کشیده و نون زده
کنایه ازان ثقل پان اندازند +

اوگٹاپنچی - الف مضموم کاف فارسی ساکن
تاے هندی بالف کشیده باے فارسی مفتوح
تحتانی زده و نون غنه جیم تحتانی معروف
بمحاوره زنان طعن و تشنیع و احسان سابق
را یاد کردن بود +

اوگٹنا - الف مضموم کاف فارسی مفتوح
تاے هندی ساکن نون و الف مصدری ساوک
و احسان را هنگام غصه ظاهر کردن و این
محاوره زنان ست +

اوگرا - الف بواو مجهول و کاف فارسی زده
راے مهمله بالف کشیده طعام که از دال و برنج پزند
و روغن دران نینداز ند +

اوگلنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف فارسی
مفتوح لام زده نون و الف مصدری فرو بردن
از حلق برون افگندن و برآمدن شمشیر از نیام
بدون کشیدن چنانکه حضرت برق میفرماید

ے بھوین کجکلاهی سے نهان بین پهی تیغ ابرو
اوگلتی نهین + و کنایه از زر متصرف آورده اما زدادن
نیز کنایه از شکوه کسی نمودن بود +

اولتی - فوقانی تحتانی معروف راه کردن آب
باران از سقف سفاله پوش یا خس پوش
برزمین چکیدف دلهل برو زن بلبل +

اولٹا - الف مضموم واو غیر ملفوظ لام ساکن تاے هندی
بالف کشیده و معنی دار داول و آخر نون ع معکوس دوم
دستو دپاے مقابل دست و پاے راست دست و پاے چپ ع

اولٹا دهڑا باندهنا - کسیکه برخود اراده
تهمت نهادن کند آنکس را بدان تهمت متهم کردن با

اولٹ پلٹ - لام مفتوح تاے هندی کشیده
باے فارسی مضموم لام دوم مفتوح تاے هندی
دوم کشیده راست و وارون شدن چیزی بود
میر انیس علیه الرحمه در مرثیه میگویند ے یون گهر
اولٹ پلٹ تها امام حجاز کا + جس طرح ٹوٹ جاتے
لنگر جهاز کا +

اولٹے پاون پهرنا - تاے هندی تحتانی
مجهول باے فارسی بالف کشیده و واو و نون مخفیه

باب فارسی

باء فارسی دوم مخلوط الہا مکسور سوم مہملہ زدہ نون والف مصدری ف برقفا گشتن ع رجعت القہقری حضرت برق میفرمایند ؎ تعرا کے اولٹی پاؤن پھرا منہ کو پھیر کر ✤ میرے سیاہ خانے سے خورشید بدر گیا ✤ لمولفہ ؎ میرے گھر آکے پھر اوہ چاند اولٹے پاؤن ✤ دیکھلو بیتے ند دیکھا ہوگا اولٹا دیا

اولٹی سانس سین مہملہ بالف ونون غنہ و سین مہملہ دوم زدہ کنایہ از نفس نارا ست بود کہ در نزع باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پھر گیا ہے اودھر اولٹا کوئی آتے آتے ✤ سانس اولٹی دل بیتاب ادھر لیتا ہے ✤

اولٹی سیفی - تای ہندی تحتانی معروف سین مفتوح تحتانی زدہ فا تحتانی معروف کنایہ باشد از واژون خواندن کلام اللہ وغیرہ جہت اہلاک دشمن وعدو شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چین ابرو نے دکھایا اولٹی سیفی کا اثر ✤ یار کا نقش جمالی بھی جلالی ہو گیا ✤

اولٹی کبیر کی - الف بواو غیر ملفوظ ولام ساکن تای ہندی تحتانی معروف کنایہ از سخن ژرویشان باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ بیہودہ گفتگو نہیں مرد فقیر کی ✤ سیدھی ہے سمجھے تو اگر اولٹی کبیر کی ✤ و ازملیش است کہ درویش و شاعرے بود در ہنود کہ تناسخ کبیر بود و سخن اکثر بر عکس مشہور میگفت ✤

اولٹی گنگا بہنا - کنایہ از بوقوع آمدن کار بود کہ خلاف دستور باشد ✤

اول جلول - الف بواو معروف ولام زدہ جیم مفتوح لام دوم بواو معروف ولام سوم زدہ سخنان بیمعنی وامور لاطائل بود ✤

اولجھن - الف بواو غیر ملفوظ ولام ساکن جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ خفقان را گویند

اولجھنا - الف مضموم بواو غیر ملفوظ لام مفتوح جیم مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری باہم پیوستن موہا کہ گرہ در گرہ شوند و در آویختن خار با بدامن جامہ وکنایہ از مباحثہ و در آویختن کسے با کسے باشد لمولفہ ؎ لپٹنا اوس سے میرا وصل ہے دست و گریبان کا ✤ اولجھنا مجھسے اوسکا رابطہ ہے خار و دامان کا ✤

اول قول - سخنان لغو و بیهوده را گویند *

اولما - الف بواو مجهول و لام زده میم بالف کشیده پوست انسان خواه حیوان کنار آب گرم از گوشت جدا شود ف تفسیده *

اولهنا - الف بواو غیر ملفوظ لام مفتوح ها هوز زده نون و بالف کشیده قابل کردن کسی بود ملامت کرده ف نکوهیدن ع الزام *

اولیل - الف بواو غیر ملفوظ لام تحتانی مجهول و لام زده جست و خیز اسپ را مانند *

اومس - میم مفتوح بسین مهمله گرمی که باحتباس هوا بود *

اون - الف بواو معروف و نون معلنه موی حیوانات بود که از ان جامه ها بافند ف پشم *

اوفا - نون بالف کشیده نوعے از شمشیر که سبک باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہے جو عاشق تیری ابرو پر ہلال * آگے تھا تیغ اب وہ اونا ہو گیا *

اونٹ دیکھیے کس کل بیٹھے مثلیست بجائے زنند که گویند چه رود هدف شتر بکدام پهلو نشیند مرزا رفیع السودا میفرمایند قطعه شیخ کے قد کی درازی کے تئیں حال میں دیکھ * یاد آتا ہے جوانوں کے تئیں رقص گاہ * کودنے کو جو اوٹھا سر پہ اوٹھائی مجلس * دیکھیے بیٹھے ہے یہ اونٹ تو بیٹھے کس کل *

اونٹ کٹارا - کاف مفتوح فوقانی و رائے مهمله بالف کشیده گیاهی باشد خار دار ف اشتر خار *

اونٹ کے منہ مین زیرہ مثلیست بر کسی زنند که چیزے یابد که لائق او نباشد اسیر گوید ؎ کھا گیا بیفائدہ محکو فلک * اونٹ کے منہ کا مین زیرا ہو گیا *

اونجل - الف بواو غیر ملفوظ و نون ساکن جیم مفتوح بلام مقدار دو کف دست بهم پیوسته بود مثل غله و مانند آن که بکسے دهند *

اونچا - الف بواو معروف و نون غنه جیم فارسی بالف کشیده ف بلند ع عالی و کنایه از کسیکه رتبه برتر داشته باشد شاعر گوید

ہرگز نہ مہ و مہر سے آنکھ اپنی لڑیگی ۔ جب آنکھ پڑیگی کسی اونچے پہ پڑے گی ۔

اونچا س ۔ الف بواو غیر ملفوظ و نون غنہ جیم فارسی بالف و سین کشیدہ ف بلندی ع علو و بنون زدہ بروزن قسطاس عدد مشہور ف نہیل و نع تسع و اربعون ۔

اونچا سنا ۔ سین بضموم نون ساکن نون والف مصدری سخن نشنیدن بود تا و شنیدن آن سخن بآواز بلند گفتہ شود شیخ امداد علی بحر گوید ۔ اونچا سنیں بات شیطون کی سنیں ۔ اب خاموش ہو جبین ۔ فلک سنتا ہے اونچا ہم عبث فریاد کرتے ہیں ۔

اونچان ۔ الف بواو غیر ملفوظ و نون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ و نون معلنہ ف فراز ع اوج ۔

اونچا نیچا ۔ الف بواو معروف و نون غنہ نون دوم تحتانی معروف ہر دو جیم فارسی بالفہا کشیدہ ف نشیب و فراز راہ ۔

اونچائی ۔ الف بواو غیر ملفوظ و نون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ف بلندی ع علو ۔

اونچ نیچ ۔ الف بواو معروف و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ کنایہ از نشیب و فراز زمانہ بود شاعر گوید ۔ الفت میں اونچ نیچ نہ سوجھی جہان کی ۔ پوچھی زمین کی تو کہی آسمان کی ۔

اونچی چوٹی ۔ جیم فارسی تحتانی معروف جیم فارسی دوم بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف نوعے از بافتن موہای سر زنان بود کہ مشاطہ مے بافد شاعرے گوید ۔ تشبیہے ہوے ہین رو بر و مشاطہ کی ۔ یہ اشارہ ہے کہ گندھوائینگے اونچی چوٹی ۔

اونچی دکان ۔ کنایہ از دکان مشہور و نامی بود آتش گوید ۔ مستون کو بلندی نہ دکھا اے فلک دون ۔ اونچی تری گنبد سے ہر اک مغ کی دکان ہے ۔

اونچی دکان پھیکا پکوان ۔ دال مہملہ مضموم کاف بالف کشیدہ و نون زدہ بافارسی

مخلوط الہا بتحتانی معروف کاف بالف کشیدہ
بای فارسی دوم مفتوح کاف ساکن واو بالف کشیدہ
ونون زدہ مثلیث مشہور بجای زنند کہ انچہ گمان
کسے بر شخص مشہور و نامی باشد بوقت آزمایش
خلاف آن یابد ✤

اونچے سر - جیم فارسی تحتانی مجہول سین مہملہ
مضموم برای مہملہ زدہ عبارت بود از سر و دہاکہ
باواز بلند سر اینید ✤

اوند - الف بواو مجہول ونون غنہ و دال مہملہ
زدہ ریسمانیکہ بچھپر بستہ آنرا بمیخ دیوار و مانند آن
استوار کنند تا چھپر بجای خود قائم ماند ✤

اوندھا - الف مفتوح بواو زدہ ونون غنہ
دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ کسے و چیزیکہ
واژون باشد ف نگون ✤

اونگلی دانتون کے نیچے دبانا - کنایہ از
تاسف و افسوس کردن باشدف انگشت
بدندان شدن ✤

اونگلی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ ونون و
الف مصدری کنایہ از پوشیدہ آزار دادن بود کسے ✤

اونگلیان اوٹھنا - تای ہندی مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری ف انگشت نمائشدن
شاعرے گوید ؎ کشتہ دست حنائی مین ہوائے
سفاک ہم ✤ ہر طرف سے اونگلیان اوٹھتی ہین
اپنی لاش پر ✤

اونگلیان چٹکانا - جیم فارسی مفتوح تای
ہندی زدہ کاف ونون بالفہا کشیدہ کج کردن
انگشتان بود تا صدا از بند انگشتان برآید
ف خمانیدن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہماری
مرگ ہی تیری ادا پر او قاتل ✤ تینچے چلتے ہین
ہمپر نہ اونگلیان چٹکا ✤

اونگلیان چمکانا - جیم فارسی مفتوح میم
زدہ کاف ونون بالفہا کشیدہ دستہا مانند
کردہ خم کردن انگشتان بود زنان و مخنثان را
برای جنگ باخود ہا مرزا برق میفرمانند ؎
مہر مجہ کو دکھاتا ہے بہت نخوت سے ✤ اونگلیان
تو بھی تو اے مہر منور چمکا ✤

اونگلیو نچانا - تحتانی بواو مجہول ونون
مخفیہ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن نون

مفتوح جیم فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از زشت و حقیر نمودن بود کسے را ٭

اونگلیون کی پوریں - کاف تحتانی معروف با ی فارسی بوا و مجہول رائے مہملہ تحتانی مجہول و نون مخفیہ فاصلہ ہائی کہ درمیان پیوندہا ے انگشتان باشد ٭

اونگھتے کو ٹھیلتے کا بہانا - فوقانی تحتانی مجہول کاف بوا و مجہول تاے ہندی مخلوط بہا تحتانی مجہول و لام زدہ فوقانی دوم تحتانی مجہول کاف دوم بالف کشیدہ موحدہ مخلوط بہا و نون بالفہا کشیدہ مثلیست بجاے زنندگہ کسے را کردن کاری خود منظور نباشد و دیگری درین حال مانع آید شیخ ناسخ میفرماینده مرہا تھا آپ بیچ ناحق ہوا بدنام تو ٭ اونگھتے کو ٹھیلتے کا اب بہانا ہوگیا

اوہی - الف بوا و معروف ہاے ہوز تحتانی معروف کلمہ باشد کہ اکثر بر زبان زنان ہنگام ناز و غمزہ وغیرہ جاری شود ف و خ ٭

فصل ہاے ہوز

اہا ہا ہا - الف مفتوح ہر سہ ہاے ہوز بالفہا کشیدہ کلمہ ایست کہ ہنگام خوشی و مباہات و تحسین زبان آرند و بعد الف ہم این لغت آمدہ است چنانچہ در باب الف محمدودہ گذشت ف آہا ٭

اہلے گہلے پھرنا - اول و پنجم مفتوح دوم و ششم یعنی ہر دو ہاے ہوز ساکن ہر دو لام بہر دو تحتانی مجہول بجاورہ زنان بر خود نازیدن کسی را

اہیری - رائے مہملہ تحتانی معروف راگ باشد منجملہ راگ ہا ٭

فصل تحتانی

ایام - بجاورہ زنان ہند ایام حیض گویند ٭

ایتر - الف تحتانی معروف فوقانی مفتوح برائے مہملہ زدہ آدم دون و کمظرف بود ف خودنما ٭

ایر پھیر - الف تحتانی مجہول و رائے مہملہ زدہ با ی فارسی مخلوط بہا تحتانی مجہول و رائے مہملہ زدہ خریدن و فروختن اسباب و اجناس بود ٭

ایر پھیر کے تولنا - فوقانی بوا و مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری و زن کردن جنس بود در ہر دو پلہ میزان باین طور کہ نصف آن جنس بہ

ور یک پله وزن کنند و نصف در پله دیگر تا شبهه
کمی جنس نماند +

ایڑ - الف بواو مجهول و رائے ہندی اسپ را
بپاشنه زدن بود ف پاشنه کردن ع تمیز

ایڑ کرنا و لگانا - لام مفتوح کاف فارسی
و نون بالف ها کشیده همان بپاشنه زدن اسپ را
بود ف اسپ انگیز +

ایڑیاں رگڑنا - تحتانی بالف کشیده و نون
مخفیه رائے مهمله و کاف فارسی مفتوح رائے ہندی
ساکن نون و الف مصدری کنایه از بسر کردن
زندگانی بمصیبت و تکلیف بود بجر گوید ایڑیاں
کیوں کر نہ رگڑوں کیوں گیا تھا دیکھنے + او س
پری کے رقص کی ٹھوکر ہوئی تعزیر پا +

ایڑی چوٹی پر سے وارنا - کنایه از بالائے
سر و پای کسے گردانیدن چیزی با کسے باشد و این
محاورهٔ زنان ست +

ایسا تیسا - کلمه ایست که در آزردگی و خشم
در حق کسے بر زبان آرند +

ایسی تیسی - فوقانی مفتوح تحتانی زده سین

مهملهٔ تحتانی معروف کاف مشدد - که بهنگام غصه اکثر
بر زبان آید در حق و نسبت کسے و مفهومش
قریب بدشنام ست +

ایسے ہیں - کلمه ایست که مفهومش همین موقع
و همین محل ست +

ایسے ویسے - الف و واو هر دو مفتوح تحتانی
زده هر دو سین مهملهٔ تحتانی مجهول کنایه از مردم
فرومایه و بے حقیقت و غیر فنی اعتبار باشد
ف چنین و چنان +

ایک - الف تحتانی مجهول کاف کشیده ف یک
ع واحد و کنایه از یکتا و یگانه روزگار نیز باشد +

ایکا - کاف بالف کشیده یک زبان و یکدل
بودن چند کسی بود بر کاری ع اتفاق +

ایک آدھ - کلمه ایست که بقلت تعداد چیزی استعمال کنند +

ایک ٹک دیکھنا - که دمه اولی و ثانی همه را
یکسان شمردن بود +

ایکا ایکی - الف دوم تحتانی مجهول کاف دوم
تحتانی معروف ف یکایک و ناگاه ع دفعتہً +

ایک اینٹ کے لیئے مسجد ڈھانا - مثلی ست

بر کسے زنند کہ جہت نفع قلیل نقصان شئی عظیم گوارا کند و پاس ایمان ہم نماید خواجہ آتش گوید
ع کون چھینے بت کو تو مرے برہمن کے دلکو کون * اینٹ کی خاطر کوئی کافر ہی مسجد ڈھائیگا
ایک حمام مین سب ننگے۔ مثلیست مشہور آنست کہ حال ہمہ یکسانست *
ایک در بند ہزار در کھلے۔ مثلیست مشہور بجائے زنند کہ امید حصول مطلب کسے از جائے منقطع نشود *
ایک رنگ آنا ایک رنگ جانا۔ کنایہ از متغیر شدن رنگ روے کسے بود از ہیچ ترس و بیم *
ایک سر ہزار سودا۔ سین مہملہ مکسورہ بر رائے مہملہ زدہ ہاے ہوز مفتوح نراو معجمہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ سین مہملہ مفتوح بواو زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ مثلی ست بجائے زنند کہ بر کسے ہجوم کار و افکار باشد شاعرے گوید ع دل ترے گیسو دن مین اوجھا ہی * ایک سر ہے ہزار سودا ہے *
ایمان ٹھکانے ہونا۔ کنایہ از بجا ماندن ایمان باشد ذوق دہلوی گوید ع اگرچہ دل ہی ٹھکانے تو دل و دین اک زمانے سے * نہین اسپر بھی او کافر ترا ایمان ٹھکانے سے *
ایمان کی کہنا۔ حق حق گفتن *
ایمان لانا۔ کنایہ از بحق دانستن امرے باشد مومن خان دہلوی گوید ع اگر مشہور ہو فسانہ اپنی بت پرستی کا * برہمن کیا عجب ایمان لے آئین نبارس مین *
ایمین۔ الف تحتانی مجہول میم مفتوح نون ساکن نام راگنی باشد از راگنیہاے مشہور *
آین۔ الف مفتوح تحتانی و نون غنہ کلمہ ایست کہ در مقام تعجب و تہدید و استفہام گویند *
اینٹ کی لینی پتھر کی دینی۔ مثلیست بجائے زنند کہ چون کسے بکسے بدی کند آنکس نیز باین کس بدی کند *
اینٹھنا۔ نون و الف مصدری ف پیچیدن و کنایہ از گرفتن چیزے از کسے بود بفریب *
اینچا کھینچی۔ الف مفتوح تحتانی و نون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا مفتوح

تحتانی ونون غنہ جیم فارسی تحتانی معروف
چیزی واحد را بطرف خود کشیدن دوکس بود
ف کشاکش ✤
ایندڑنا - الف مفتوح تحتانی ونون غنہ و
دال ہندی زدہ نون و الف مصدری خراسیدن
بناز وتکبر بود چنانکہ سودا گوید ؎ جوبن تاک
ایندڑتے ہین پڑے سیکڑی مین مست ✤ زاہد
بھلا عیش ہے باغ بہشت مین ✤ خواجہ آتش گوید
؎ ایندڑتا تھا تیرے مستون کی طرح سی باغ مین ✤
صاحب کیفیت اینے سلسلہ مین تاک تھا ✤

باب بائے موحدہ

فصل الف

بابو - بروزن قابو گدا را گویند ومردم ہنود
بنگالہ را نیز گویند ✤
بات - موحدہ بالف وفوقانی کشیدہ ف سخن
ع قول وپیام عقد نکاح وخطبہ را نیز گویند وکنایہ
از طرز وروش وناز وانداز وحسن وخوبی وغیرہ
نیز بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نہ تری گات
بُری ہے نہ تری بات بُری ✤ نظر آئی نہ مجھے تیری
کوئی بات بُری ✤
بات بدلنا - موحدہ دوم ودال مہملہ مفتوح
لام ساکن نون والف مصدری ف سخن گردانیدن ✤
بات بڑھانا - سخن را طول دادن بود در اثنائے گفتگو
؎ سجھون کی ہر زبان پر داستان میری خموشی
کی ✤ مرے کم بولنے نے بات یہ کیسی بڑھائی ہے ✤
بات بنانا - موحدہ دوم مفتوح ہر دو نون با نقطہا
کشیدہ ف سخن سازی ✤
بات پر آجانا - انچہ از زبان گفتہ باشند آنرا
کردن بود مرزا برق مرحوم فرمایند ؎ بات پر آکے جو انسان
باغ رضوان چھوڑ دے ✤ یہ نہین ممکن کہ عاشق
کوے جانان چھوڑ دے ✤
بات پوچھنا - کنایہ از ملتفت ومتوجہ شدن
بطرف کسے بود ✤
بات ٹھہرنا - تای ہندی مخلوط الہا وہای ہوز
ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری
کنایہ از نامزد شدن مرد بازن وزن با مرد بود ✤
بات چیت - گفتگو را گویند ✤
بات جانا - بے اعتبار شدن بود ✤

بات دوہرانا - دال مہملہ مضموم بواو غیر ملفوظ ہاے ہوز ساکن رے مہملہ بالف کشیدہ نون و الف مصدری سخن گفتہ را باز گفتن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تو ہوا شیرین سخن مشہور اس باعث سے یار ٭ بات دوہرانا ترا قند مکرر ہو گیا ٭

بات رہجانا - ذکر نیکی یا بدی کسے یا عزت و آبرو ے کسے باقی ماندن باشد رشک مرحوم ؎ ان بتون سے جورہ و رسم ہی جاری رکھنا ٭ اے خداوند جہان بات ہماری رکھنا ٭ مومن خان دہلوی ؎ ہوئی تاثیر آہ و زاری کی ٭ رہگئی بات بیقراری کی ٭

بات کا پورا - کسیکہ انچہ بگوید آنرا بکند ٭

بات کاٹنا - کاف بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از قطع کردن سخن کسی بود پیش از تمام شدن سلسلہ سخن او جرأت گوید ؎ ہماری بات کاٹی غیر کی تائید کی اوسنے ٭ گھٹانا اسکو کہتے ہین بڑھانا اسکو کہتے ہین ٭

بات کرنا و بات کہنا - ہر دو بمعنی سخن گفتن باشد

بات کہنے مین کوئی کام کرنا - کنایہ از جلد تر کردن کاری باشد جرأت گوید ؎ بات کہنے مین وہ کیونکر نہ جلادے مردہ ٭ اوسکی جو بات ہے جرأت وہ ہی اعجاز کے ساتھ ٭

بات گرہ مین باندھنا - کنایہ از یاد داشتن سخن تشنیع کسے بود بحر گوید ؎ کلام تلخ بھی شیرین لبون سے سن اے بحر ٭ گرہ مین باندھ نہ بات انکی نشکر کی طرح ٭

باتونی - موحدہ بالف کشیدہ فوقانی بواو معروف نون تحتانی معروف کسیکہ بسیار سخن گوید

باتین بنانا - فوقانی تحتانی مجہول و نون غنہ سخنہاے یاوہ کردن ف سخن تراشیدن

باتین چھانٹنا - کنایہ از سخنان طنز آمیز گفتن بود در حق کسے ٭

باتین سنانا - کنایہ از طعن و تشنیع نمودن بود بر کسے ٭

باجری - رائے مہملہ تحتانی معروف رنگے باشد از ماکیان ٭

باجی - موحدہ بالف کشیدہ جیم تحتانی معروف خواہر کلان را گویند ٭

باچھین آنا - کنایہ از شگافتہ شدن ہر دو گوشہ لبہا باشد ٭

باچھین کھلجانا - کاف مخلوط الہا مکسور لام ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از خندیدن بعد ٭

باداُم - فارسیست ٭

باداچہ - موحدہ بالف کشیدہ دال مہملہ بالف وچیم زدہ جیم فارسی مفتوح ہای مختفی در آخر پارہ نقرہ خواہ طلا خواہ مس وبرنج کہ بصورت مخروطی ساختہ بر صندوقچہا وکندہ صندوق نصب کنند ٭

بادامی - میم تحتانی معروف درج مخروطی را گویند کہ دران زیور ومانند آن نہند وقسمی از خواصہ ہای مادرزاد بود کہ اندک آلتناسل داشتہ باشد ٭

بادخایہ - مرضے بود کہ در خایہ ہا نزول آب شود وآماسند ٭

بادلا - موحدہ بالف کشیدہ ودال مہملہ زدہ لام بالف کشیدہ تارہای باریک نقرہ وطلا باشد کہ بکار کارچوب ومانند آن آرند ٭

بادہوائی - سنخی وچیزیکہ اعتبار نداشتہ باشد بحر گوید مصرعہ کہ بیان بادہوائی ہمہ سلیمان کا ہے ٭

بادیا - موحدہ بالف کشیدہ ودال مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ ظرفے باشد مانند پیالہ از مس ونقرہ وغیرہ کہ دران ناخورش دارند ف پیالہ ٭

بادی چور - موحدہ بالف کشیدہ دال مہملہ تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول در اے مہملہ زدہ کسیکہ در دزدی کمال دارد یعنی سارق کامل بود چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید ؎

لے ہی جاتی ہے زر گل کو اوڑا ٭ صبح کی بھی بادی چور ہے ٭

باران کوٹ - موحدہ بالف کشیدہ رائے مہملہ بالف ونون معانہ ساکن کاف بواو مجہول وتای ہندی زدہ جامہ بود از گلیم سیاہ کہ مردمان فوج انگریزی وغیرہ در ایام سرما وبرشکال پوشند تا از باران محفوظ مانند وسرما نخورند ٭

بارانی - فارسیست ٭

بارگیر - موحدہ بالف ورائے مہملہ زدہ کاف فارسی تحتانی معروف ورائے مہملہ زدہ کسیکہ اورا بر اسپ خود نوکر کنانند ٭

بارہ ابرن سولہ سنگار ۔ الف مفتوح موحدہ ساکن رائے مہملہ مفتوح نون ساکن سین مہملہ بواو مجہول الف بہای ہوز سین مہملہ مکسور الف نون مکسور کاف فارسی بالف کشیدہ ورائے مہملہ زدہ آرایش و تزئین کامل زنان بود ف ہر شش ✤

بارہ امام ۔ دوازدہ امام علیہم السلام اند

بارہ بات ۔ موحدہ دوم بالف کشیدہ وتای ہندی زدہ ہر چہ خراب و آوارہ باشد چنانکہ ذوق دہلوی گوید رباعی دل اپنا غم دہر سے کرتو نہ اوچاٹ ✤ جب آرچ کثیر روز مصیبت کے کاٹ ✤ اے ذوق فلک ایسے بارہ حصہ ✤ سودا ہو نہ کیون زیر فلک بارہ بات ✤

بارہ دری ۔ دال مہملہ مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف ایوان پختہ امراکہ دوازدہ در دارد خواہ برابر خواہ پنج در پیش و پنج در پس و دو در پہلو دارد شاعرے گوید ✤ شش در سیاہ کچھ یار بھی کچھ ہم بھی ہین شش در سفید ہین شب وصل عجب بارہ دری ہین ✤

بارہ سنگا ۔ سین مہملہ مکسور نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ جانوریست باشد کہ دو شاخ کلان دارد و ہر شاخ شاخہای بسیار دارد ف گوزن ع ایل ✤

بارہ مہینے ۔ میم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف نون تحتانی مجہول ف دوازدہ ماہ و کنایہ از تمام سال بود ✤

بارہ وفات ۔ واو مفتوح فا بالف کشیدہ وتای زدہ بمعاورہ زنان نام ماہ ربیع الاول بود

باری واژ ۔ وال مہملہ بالف ورای مہملہ کشیدہ چوکیدار و نگہبان امرا بود در فرہنگہا

باریکا ۔ کاف بالف کشیدہ موقلم مصوران باشد کہ ازان خط باریک کشند و آن خط باریک را ہم گویند کہ علاوہ جدول بر کنارہ صفحات کتاب باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ وصف خط ہی کہین دیوان مین کہین وصف کمر ✤ چاہیے جدول زنگار مین اک باریکا ✤

باریکی تپ ۔ موحدہ بالف کشیدہ رای مہملہ

و کاف تحتانی معروف غوقانی ببای فارسی کشیده پتے را گویند که یک روز درمیان گذاشته آید ف تپ نوبه ✤

باڑا - رای ہندی بالف کشیده زر خیرات که بفقرا تقسیم کنند اسیر گوید ؎ اتنک کمان کو تمنے بڑی دیر کی اسیر ✤ باڑا تو اس گلی مین فقیرون کو بٹ گیا ✤

باڑھ - موحده بالف کشیده ورای ہندی مخلوط الہا ساکن چند معنی دارد ۱- دم شمشیر را گویند ۲ صیقل زخمان را گویند ۳ سر شدن توپہا و بندوقہا بود یک دفعه ۴ درازی قامت بحر گوید ؎ کیا ابھی دن سن ہین اوس محبوب کے نام خدا ✤ باڑھ پر آنے دو قد شمشیر دم ہو جائیگا ✤ برآمدگی و نمو ہر چیز ۵ زیاده شدن آب دریا بحر گوید ؎ باڑھ پر اوس دن سی ہی دریا حسن اوس ترک کا ✤ نیمچا جس روز سے زیب کمر ہوئی لگا ✤

باڑھ چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زده و نون و الف مصدری سر شدن توپہا و بندوقہا باشد یکدفعه ✤

باڑھ چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم بواو مجہول و رای ہندی زده نون و الف مصدری ہمان سر کردن توپہا و تفنگہا بیکبار بود ✤

باڑھ داغنا - سر کردن توپہا و بندوقہا بود بیکبار ✤

باڑھ دینا - کسے را بر کاری تیز کردن بود آتش گوید ؎ کب اشاره نہین آنکھونکو وہ بلکین کرتین ✤ باڑھ دیتی نہین ترکونکو یہ خنجر کرتن ✤

باڑھ رکھنا - رای مہمله مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن نون بالف کشیده تیز کردن شمشیر و کارد بود بر سنگ فسان ✤

باڑھ ڈلانا - دال مہمله بکسور لام بالف کشیده نون و الف مصدری سی را بر کاری آماده و تیز کردن بود ✤

باڑھ کاٹے نام تلوار کا مثلیت معروف چنانکه شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ سرمہ ہی سفاک شہره ہی نگاہ یار کا ✤ سچ کہا ہے

باڑھ کاٹنے نام ہو تلوار کا ٭

باڑھ کا ڈوڑا - کنایہ از نشان دم شمشیر بود ٭

باڑھ کر جانا - کاف مکسور بروے مہملہ ساکن جیم و نون بالف ہا کشیدہ و ندانہ دار شدن دم شمشیر بود ٭

باڑھ مارنا - میم بالف کشیدہ و رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری ہمان سر کردن تو پہاڑ تفنگہا بود بیکبار ٭

باڑھ مڑ جانا - میم مضموم رائے ہندی ساکن جیم و نون بالف ہا کشیدہ برگشتن دم شمشیر بود ٭

باڑھیا - موحدہ بالف کشیدہ و رائے ہندی مخلوط الہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ تیز کنندہ شمشیر و کارد بود بر سنگ فسان ٭

بازار - فارسیست ٭

بازار بند ہونا - کنایہ از بند شدن دکانہاے بازار بود ٭

بازار کھلنا - کنایہ از کشودہ شدن دکانہاے بازار بود ٭

بازار کی مٹھائی - کاف تحتانی معروف میم مکسور تاے ہندی مخلوط الہا بالف ہمزہ تحتانی معروف کنایہ از چیزے باشد کہ بہمہ کس دستیاب شود شاعرے گوید ؎ آیکا بوسہ لب شیرین ٭ اتبو بازار کی مٹھائی ہے

بازار گرم ہونا - کنایہ از کثرت خرید و فروخت اشیا بود شیخ ناسخ مصرعہ آتش شوق زلیخا نے کیا بازار گرم ٭

بازار لگنا - اسباب و اشیا بر دکانہا نہادن و دکانداران را در بازار آمدہ بر سر فروخت باشد مومن خان دہلوی گوید ؎ تو کسیکا بھی خریدار نہیں پر ظالم ٭ سر فروشوں کا ترے کوچے میں بازار لگا ٭

بازو پھڑکنا - شگونیست مشعر بر ملاقات دوستے

بازی - فارسیست ٭

بازی بدنا - موحدہ مفتوح دال مہملہ ساکن نون و الف مصدری شرط کردن با کسے بود ف گرد بستن ٭

بازی جیتنا - جیم تحتانی معروف و تاے زدہ نون و الف مصدری شرط از کسے گرفتن بود

بشرط غالب آمدن ٭

بازی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف فریب دادن وزر بشرط بکسے دادن بود ٭

بازی کرنا - کاف مفتوح بر راے مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ واژدن شدن کبوتر کابلی بود در ہوا و واژدن شدن مردم رسن باز بر زمین ٭

بازی کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ فریب خوردن از کسے کہ فریبندہ باشد ٭

بازی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ نون والف مصدری ف گرو بستن ٭

بازی ہارنا - ہاے ہوز بالف کشیدہ و راے مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ در شرط از کسے مغلوب شدن بود ٭

باس - موحدہ بالف و سین مہملہ کشیدہ ف بوے رایحہ ٭

باسن - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ ظرفے باشد خواہ از گل خواہ از مس خواہ از نقرہ و طلا و بہنج ف آوند ع انا بالکسر ٭

باسی - سین مہملہ تحتانی معروف طعام شب ماندہ و آب شب ماندہ بود ف شبینہ ٭

باغ باغ ہونا - کنایہ از خوشدلی بسیار بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ٹھنڈی ہوا ہے سیر لب جو ہے باغ ہے ٭ اک گل سے ہمکنار ہیں دل باغ باغ ہے ٭

باغ لگانا - درخت گلہا وغیرہ در زمین نشاندن باقی ساقی - یعنی باقیماندہ آید و لفظ دوم ملازم تواے ست جرأت گوید ؎ دور مین وائے نصیب اپنے تب آئی باری ٭ باقی ساقی رہی جب سے نہ ذری شیشے مین ٭

باگ اوٹھانا - کنایہ از اسپ تاختن بود ٭

باگ ڈور - دال ہندی بواو مجہول و راے مہملہ زدہ رسنے بود کہ اسپ کتل را بدان کشند ف پالہنگ ٭

باگ روکنا - راے مہملہ بواو مجہول و کاف زدہ نون والف مصدری لگام باز کشیدن ستور تا باز ایستد ٭

باگ کا پودھا - استعارہ است کنایہ از لگام سب باشد

باگ لینا - کنایہ از تاختن اسپ بود +
باگ مڑنا - میم مضموم رائے ہندی ساکن نون
والف مصدری عبارتست از برگشتن اسپ بجانب
دیگر بدر راہ و کنایہ از پژمردن دانہای چیچک بود
کہ با طفال برمے آید +
باگ موڑنا - میم بواو مجہول و رائے ہندی زدہ
نون و الف مصدری ف عنان پیچیدن +
باگیسری - موحدہ بالف کشیدہ کاف فارسی
تحتانی مجہول و سین مہملہ رسیدہ رائے مہملہ تحتانی
معروف نام راگنی باشد از شش و سی راگنی مشہور
بال - بروزن سال ف موی ع شعر و کنایہ
از خطے بود کہ در ظرف چینی و آبگینہ و غیرہ از
شکستن افتد ف - موی چینی شیخ ناسخ گوید
ے چینی سے صاف تربت چین ہی ترا بدن +
پھبتی تری کمر پہ ہے چینی کے بال کی +
بال انا - افتادن خطے در ظرف چینی مانند
آن بود +
بالا - لام بالف کشیدہ سہ معنی دارد اینچہ خورد
مردم باشد ف کودک ع طفل ۲ حلقہ سیم و طلا
بود کہ زنان در گوش دارند بحر گوید ے
لائی نہ تاب چشمۂ عارض کو دیکھکر + تڑپی
یہ مچھلی کان سے بالا نکلگیا + ۳ نام سید سالار
مسعود نہادہ اند +
بالا بتانا - موحدہ دوم مفتوح فوقانی و
نون بالف نہا کشیدہ حیلہ کردن باشد در سخنان
بحر گوید ے مبارک ہو صاحب کو بندا بڑھانا
غلامون کو بالا بتانے سے حاصل +
بالا کپی - کاف مضموم بای فارسی مشدد
تحتانی معروف آلہ بود کہ ہر چیز بر داشتن
نتوانند بدان بردارند مانند چوبہای کلاتر
و کندہ تر و سنگہای گران کہ بر بلندی و
عمارت کشند ع جر ثقیل +
بال اوترنا - کنایہ از ریختن موہای سر بود
شاعرے گوید ے تمام دانت گری بال
اوتر گئے ساری + خزان رسیدہ ہوے اسچو
برگ بار شباب +
بال بال - بروزن خال خال کنایہ از ہمہ و جمیع
و سراپا باشد ف موہبو شیخ ناسخ گوید ے

موے کمر نظر ہی نہ آئے تو کیا کرون ✤ تو لف
ورنہ کی ہے ترے بال بال کی ✤

بال باندھا ہونا - موحدہ دوم بالف نون
غنہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ تابع کسے
بودن باشد ✤

بال باندھی کوڑی اوڑانا - دال مہملہ
مخلوط الہا تحتانی معروف کاف مفتوح بواو
زدہ رای ہندی تحتانی معروف قادر انداز
بودن باشد یعنی ہر نشانہ را بیفگندن ✤

بال بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بینہا
کشیدہ خمدار و پیچ کردن موہای سر بود ✤

بال بیکا ہونا - موحدہ تحتانی معروف
کاف بالف کشیدہ کنایہ از آفت صدمہ خفیفہ
رسیدن بود اسیر گوید ؎ شانہ اغیار تو
کرتے ہین تری زلفون مین ✤ ہاتہ کاٹون
جو کوئی بال ہو بیکا تیرا ✤

بال پکنا - کنایہ از سفید شدن موہای سر
باشد بیخر گوید ؎ پکے بالون مین بھی خامی کا
اثر ہے بال بال ✤ آدمی خاطی ہے پر دردہ
ہے کچے شیر کا ✤

بال پھٹنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
تای ہندی ساکن نون والف مصدری ف
کفیدن موے ✤

بال جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای
ہندی زدہ نون والف مصدری افتادن
موہا شد خواہ از شانہ خواہ بعد از صحت از
مرضی موخورد ✤

بال چننا - جیم فارسی مضموم نون ساکن
نون والف مصدری کشیدن موہا شد از
سادات خواہ تمام موخواہ موے سفید از
موہای سیاہ ✤

بال خورا - خای معجمہ بواو مجہول رای مہملہ
بالف کشیدہ مرضے بود کہ موی را بر نیاندف
موخورہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھلا کیا
ہمسری تجھسے کرینگے مہر و مہ دونون ✤ نکالیں
بال تو اپنے سرون کے بال خورون مین ✤

بال رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
ساکن نون والف مصدری مونہادن بر سر

ونترا شیدن ✤

بال سلیمانا - سین مہملہ مضموم لام ساکن جیم مخلوط الہا بالف نون والف مصدری شانہ کردن ✤

بالکا - موحدہ بالف کشیدہ ولام زدہ کاف بالف کشیدہ شاگرد وپس رو فقیران بود کہ بعد فقیر جانشین او شود ✤

بال کا پھندا - کاف بالف کشیدہ ہای فارسی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ حلقہ مو بود کہ دران مرغان را صید کنند شیخ ناسخ میفرماید ؎ اور طائر او سمین پھنستے ہین تو اسمین مرغ دل ✤ بال کے پھندے کو کیا نسبت کمر کے بال سے ✤

بال کا چابک - کاف بالف کشیدہ جیم فارسی بالف کشیدہ موحدہ مضموم بکاف کشیدہ تازیانہ کہ از موساز ند شاعر گوید مصرعہ بال کے چابک ہین گیسو یار کے ✤

بال کھڑے ہونا - حالتے بود کہ پیش از آمدن تپ وہنگام بیم وترس عارض گردد ف موی بر تن خاستن ع اقشعرار چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ ہر موی تن سے ہم تری تعظیم کرتے ہین ✤ بال اپنے خوف قہر وغضب سے کھڑے نہین ✤

بال کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از وا کردن مو ہا از سر باشد زنان را برای فریاد ونوحہ کردن شاعر ے گوید ؎ کھولکر بال پریشان نکر روح کو تو ✤ اور مرے سوگ کے پردے مین سنورنے والے ✤

بال کی کھال کھینچنا - کنایہ از دقت پسندی وحل نمودن امرے کہ دقیق تر باشد ف موشگافی ✤

بال لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ستردن موی زہار باشد ✤

بالو - بروزن آنسو ف ریگ ع رمل ✤

بالو شاہی - شین معجمہ بالف کشیدہ ہای موز تحتانی معروف قسمے از شیرینی باشد کہ در گھی ولعد از ان در بنارس خوب میشود ✤

بانونکی ٹوپی - لام بواو مجہول ونون مخفیہ کاف تحتانی معروف تای ہندی بواو مجہول بای فارسی تحتانی معروف کلاہیکہ از موسازند وبرسر مے پوشند ٭

بالی - بروزن عالی سہ معنی دارد - ۱ - چیزیکہ جای ماندن دانہ غلہ باشد در ترہ غلاف خوشہ ع سنبلہ بجر گوید ۵ تاب رخ سے مرتبہ بالی کا عالی ہوگیا ٭ خرمن ماہ درخشان گھٹکے بالی ہوگیا ٭ ۲ زیور باشد کہ حلقہ کوچک بود وزنان در گوشہا دارند ف گوشوارہ لاستاذ مؤلفہ اچھی چھی بالیان قسمت نے پہنائین اوسے ٭ اس سے بڑھکر عمد طفلی مین خوش اقبالی نہین ٭ ۳ دختر خرد سال راگویند ٭

بالی بھولی - لام تحتانی مجہول موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول لام دوم تحتانی مجہول کودکان را گویند خواہ پسران باشند خواہ دختران ٭

بالی کی سوئیان - سین مہملہ بواو معروف ہمزہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ ونون غنہ سوزن مانند کہ گرداگرد خوشہ ہای گندم باشد ٭

بامحصنی - موحدہ بالف ومیم مخلوط الہا زدہ نون تحتانی معروف زن برہمن راگویند و خزندہ باشد مانند چھپکلی سہ کہ رنگین بود ودم سرخ دارد ومرغے بود کہ در چشم مردم بہم رسد کہ موہای پلک بر بزاند ٭

بانا - موحدہ ونون بالف کشیدہ چند معنی دارد - ۱ - تارہا کہ در عرض جامہ وقماش باشند بعد تنیدن تارہا در طول ف پود ۲ حربہ باشد مانند سیف کہ در آہن تیغ دو دمہ نصب کنند واز ہر دو دست در جنگہا گردانند ۳ چیزی باشد از تارہای نقرہ خواہ طلا خواہ رشتہ خواہ ابریشم کہ مردان دلاور در کلاہای خود دارند کہ نشان دلاوری بود مرزا برق میفرمایند ۵ کس شان کا آنا ہی بانکون مین یگانا ہی ٭ اک پاؤن مین بانا ہی اک کان مین بالی ہے ٭ ۴ کنایہ از پیشہ باشد شیخ ناسخ میفرمایند ۵ حقارت سے نظر کرتے ہو کیا چاک گریبان پر ٭ نہ سمجھو مفلسی ہم عشقبازون کا یہ بانا ہی ٭

بانا باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ ونون غنہ

و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
کنایہ از دعوی یکتائی کردن در کارے بود بگوید
ے سر اوٹھایا بہت آشفتہ سری مین ہمنے ✤
بیڑی پہنی کہ فن عشق مین بانا باندھا ✤
بانٹ - موحدہ بالف و نون غنہ و تای ہندی
زدہ سنگ وزن کردن بود و باصطلاح گنجفہ بازان
تقسیم نمودن اوراق گنجفہ را گویند و امر بود بہ
تقسیم نمودن ✤
باندھنا - نون و الف مصدری ف بستن
ع رتق بالفتح و نیز عبارت از بستن مضایین
و قوافی در شعر بود ✤
باندھنوں - موحدہ بالف و نون غنہ و دال
مہملہ مخلوط الہا زدہ نون بواو معروف و نون
مختفیہ چیزے از صنعت رنگریزان بود کہ
رشتہ سفید بر جامہ سفید جا بجا بستہ جامہ را
رنگین سازند تا جائیکہ رشتہ بستہ باشد انجا
سفید ماند و باقی ہمہ جامہ رنگین شود ف
گلبند و گلبندی و کنایہ از تہمت و بہتان نیز بود
باندھنو باندھنا - ہمان کنایہ از تہمت و

اتہام باشد کہ بر کسے قرار دہند آتش گوید ے
کرینگے افتراشاعر قبائے یار پر کیا کیا ✤ ہینگے
باندھنوں اوس لٹ پٹی دستار پر کیا کیا ✤
باندی - موحدہ بالف و نون غنہ دال مہملہ
تحتانی معروف ف کنیز ع جاریہ و بدال
ہندی چوبستی گندہ و کوتاہ بود کہ سرہنگان
و بازاریان در دست دارند ✤
بانسا - سین مہملہ بالف کشیدہ ف بن بنی ✤
بانس پر چڑھنا - کنایہ از رسوائی بود
جرأت گوید ے عیب کرنے کو ہنر چاہیے دنیا
مین ضرور ✤ بانس پر بھی جو چڑھ نٹ تو ہنر
لے اوترے ✤
بانسلی - لام تحتانی معروف نے بود کہ آنرا
نوازندہ از زبان سوراخ بر آورند ع مزمار شاعری
گوید ے کہتی ہے اسکے نالون کی تاثیر دل گداز
یہ بانسلی کسیکا دل درد مند ہے ✤ و درین لغت
بجای لام رائے مہملہ ہم آمدہ ✤
بانسی - سین مہملہ تحتانی معروف قسمے از
برنج باشد کہ بسیار تحفہ و پاکیزہ بود ✤

بانک - موحدہ بالف ونون غنہ وکاف زدہ چند معنی دارد - ۱ - ورزشے بود مردان دلیران راکہ بدان ورزش کار دازدست حریف بستانند ۲ قسمے از زیور باشد کہ زنان بر بازوہا دارند وقسمے از چوڑی نیز باشد کہ ساخت آن کج بود وآنرا زنان در ہر دو ساعد پوشند ۳ کجی ونا راستی دریا را بود کہ براہ نا راست روان شوند

بانکا - کاف بالف کشیدہ سر ہنگ وبد وضع را گویند کہ کلاہ ودستار کج دارد ف سلحشور وقسمے از کارد کج بود *

بانکپن - موحدہ بالف ونون غنہ وکاف زدہ بای فارسی مفتوح بنون زدہ سر ہنگی وبد وضعی بود وتکرار در ہر سخن بانداز بد وفساد وجنگ وجدل باشد شاعر گوید ؎ فلک سیدھا کبھی ہوتا تو ہم بھی اوس سے جھک جاتے * نہ اوسنے کجروی چھوڑی نہ ہمنے بانکپن اپنا *

بانکی ادا - عبارت از ادائے معشوقان باشد *

بانگی - بنون زدہ وکاف فارسی تحتانی معروف نمونہ وچاشنی چیزے بود *

بانھہ - موحدہ بالف کشیدہ ونون غنہ وہای ہوز زدہ ف بازو وکنایہ از معرفت وسیلہ بود

بانی - نون تحتانی معروف سخنان باقافیہ مشتمل بر افسانہ حال کسے باشند کہ نوعے از گدایان دوچوب در ہر دو دست گرفتہ ہم میزنند وآن کلمات را میخوانند *

بانیان - موحدہ بالف ونون مخففہ تحتانی بالف ونون مخففہ مخالف راست بود ف دست چپ ع یار دسازی باشد کہ آنرا باطبلہ نوازند ف بم وطبلہ را بفارسی زیر گویند لمؤلفہ ؎ صدا جاتی ہے دور تک بائیں کی * فلک سن رہا ہے گمک بائیں کی *

بانیان پاون پوجنا - کنایہ است از تضرع واجتناب کردن چنانچہ سودا گوید ؎ جسنے سجدہ کیا نہ آدم کو * شیخ کا پوجتا ہے بایان پاؤں *

بائیں دہنے - ہمزہ تحتانی مجہول ونون مخففہ رسیدہ دال ہمزہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون تحتانی مجہول جانب چپ وجانب راست بود

شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بائین دہنے ہین جو
دونون تیری ابرو ماہ نو ✤ ایک چاند اور انتیس کا
ہے ایک پورے تیس کا ✤
بائین ہاتھ کا کام - کنایہ از کار آسان تر باشد ✤
باؤ - موحدہ بالف و واو وقف باسم شیخ
ناسخ میفرمایند ؎ کٹی پیادہ روی مین نہ راہ
منزل عشق ✤ مرون تو باؤ کے گھوڑے پہ
اب سوار ہو تین ✤ و مرضیہ باشد کہ مردان و
زنان بدکار را لاحق شود ✤
باؤ بندی - موحدہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ
بتحتانی معروف چیزیکہ از خیال خود بستہ شود
و بے اصل باشد ✤
باورچی - فارسیست ع طباخ ✤
باؤگولا - کاف فارسی بواو مجہول لام بالف
کشیدہ مرضیہ بود کہ ریاح در شکم بگردد و منجمد
شود و مرض مہلک ست ف دل بضم دال مہملہ ✤
باؤلا - لام بالف کشیدہ مرد دیوانہ و مست
را گویند ✤
باؤلی - لام بتحتانی معروف چاہی بود بس
عریض و تا آب زینہ ہا دارد و ازان زینہ ہا آب
آرند و زن مجنونہ را نیز گویند ✤
باؤلی دینا - کنایہ از تیز کردن جانور شکاری
بود بر جانور دیگر ف بولی دادن چنانچہ اسیر
گوید ؎ دی دل کی باؤلی تیری آنکھون کو
اسلیے ✤ ان آہوون کو شیر بنانا ضرور تھا
باہر آ - موحدہ بالف کشیدہ ہاے ہوز مکسور
رے مہملہ بالف کشیدہ و سینی بود در چوپ بازی کہ
بر جانب راست روی حریف زنند ✤
باہر ہونا - کنایہ از عدم تعمیل حکم کسے باشد
استاد مولفہ ؎ خط سے تجکو ننگ آتا ہے
تو لکھنا چھوڑ دون ✤ ہون کسی عنوان تیرے
حکم سے باہر نہین ✤
بائب - موحدہ بالف کشیدہ ہمزہ مکسور بعد
زدہ بروزن نائب بر نشانہ نرسیدن تیر و بود
و پہلو تہی کردن از جاے و علحدہ بودن چیزے از
چیزے چنانکہ رشک مغفور میفرمایند ؎ دل نے
ہمنے راہ پائی کعبۂ مقصود کی ✤ راستی اسکے سوا
جتنے تھے بائب ہو گئے ✤ و کارگر نشدن سخن

گوشہ بود از چہار گوشہ چہار طرف عالم ✤

یائی - موحدہ بالف کشیدہ ہمزہ بتحتانی معروف بادے باشد کہ از موضع برابر برآید خواہ باصدا باشد خواہ بے صدا وزن مغنیہ کامل را نیز گویند ✤

فصل بای موحدہ

ببرا - موحدہ مفتوح موحدہ دوم زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ رنگ بود از رنگ کبوتران کہ بر بازوہای کبوتران نیلہ نقطہ سیاہ بود ✤ بعضی

ببری - موحدہ مفتوح موحدہ دوم زدہ رائے مہملہ بتحتانی معروف موہای کہ گرد اگرد سر نمناف پلہ و مادہ ہمان رنگ کبوتر باشد کند کور شدہ ✤

ببول - موحدہ اول مفتوح موحدہ دوم بواؤ معروف ولام زدہ درختے ست خاردار از ✤ مغیلان ✤

ببولا - گرد باد یعنی بگولا را گویند بلکہ نزد بعضے فصحا بجای بگولا ببولا گفتن صحیح ست چنانکہ برق منفور میفرمایند ؎ خاک آلودہ جو گردش کو تو ببولا اوٹھا ✤ دوسرے لوگ یہ سمجھے کہ ببولا اوٹھا ✤

ببی - موحدہ اول مفتوح موحدہ دوم مشدد بتحتانی معروف بوسہ را گویند کہ بکمال محبت از کسی گیرند ع قبلہ بالضم ✤

فصل بای فارسی

بیت - موحدہ مکسور بای فارسی مفتوح بفوقانی زدہ مصیبت و رنج بود بجاورہ زنان ✤

بپھرنا - موحدہ مکسور بای فارسی مخلوط ہا مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری حملہ ور شدن شیر و سگ بود بر شکار خود شاعرے گوید ؎ جہان کہین نظر آیا وہ شوخ آہو چشم ✤ بپھر گیا دل دیوانہ شیر نر کی طرح ✤ ایضاً صبا گوید ؎ بپھرا ہی ہڈیون پہ مرے شیر کی طرح ✤ دیکھو کوئی ذرا سگ دلدار کا مزاج ✤ و کنایہ از خشمناک شدن مردم نیز بود ✤

فصل تای فوقانی

بت - موحدہ مکسور فوقانی زدہ سن و عمر باشد و بضم بای موحدہ کنایہ از کسے کہ خاموش بود و ہیچ سخن نکند شاعرے گوید ؎ بت بنا یہ بتون نے کہ قیامت ہیں بھی ✤ داد مانگی نہ خدا سے یونہیں خاموش رہے ✤ و نیز بان بازاریان

مشتے را گویند کہ باہم زنند ✤

بتّا ۔ موحدہ مضموم فوقانی مشدد بالف کشیدہ بمعنی حیلہ باشد ف بہانہ ✤

بتا بتانا ۔ ف فریب دادن ✤

بتاسا ۔ موحدہ مفتوح فوقانی وسین مہملہ بالف ہا کشیدہ چیزے بود مجوف مانند حباب کہ حلوائیان از قوام شکر سازند و این لفظ را شعرا بادلاسا و شناسا قافیہ سازند لاستاد مؤلفہ ؎ کھانے کے واسطے جو وہ آئینہ رو
اوٹھائے ✤ چھالے کا ہو یقین بتاسے کے
عکس پر ✤ ایضاً بحر گوید ؎ حسن اوس
گل کا وہ شیرین ہے جو دیکھے شیرین ✤ عرق
شرم مین گھلجاے بتاسا ہو کر ✤

بتاش پھینی ۔ موحدہ مفتوح فوقانی بالف کشیدہ وسین مہملہ زدہ بای فارسی مخلوط الہا بتحتانی مجہول نون بتحتانی معروف نوعے از مصنوعات حلوائیان است کہ آنرا با شیر و قند خورند ✤

بتاسے کا قفل ۔ قفل بدو رراگویند ✤

بتانا ۔ موحدہ مفتوح فوقانی ونون بالف کشیدہ بمعنی آگاہ نمودن و آموزانیدن و بیان کردن باشد و گاہی بمقام تخویف و ترسانیدن کسے نیز این کلمہ را بر زبان آرند چنانکہ جرأت گوید ؎ نہ پوچھ شیخ کہ دل کیونکہ لے لیا اوسنے ✤ بتانے تجکو جا سدم وہ عشوہ گر ہوتا ✤ واگندہ دستار کہ بسبب آن دستار گندہ شود و اندرون پچہای دستار دارند ع بطانہ و حلقہ باریکے بود از طلا و نقرہ کہ زنان در دستہا دارند ف دستینہ و دستوانہ ✤

بت بنا ۔ موحدہ مفتوح بفوقانی کشیدہ موحدہ دوم مفتوح نون بالف کشیدہ کسیکہ سخن ساز بود میر مظفر علی اسیر گوید ؎ باتین بنائین ہمنے جو وصف دہن مین تیرے کہے وہ ہنسکے بولے آپ بھی کتنے ہین بت نبے ✤

تتنگڑ ۔ موحدہ مفتوح فوقانی مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح بر ہے ہندی ساکن سخن دراز بیفائدہ باشد ✤

بت ہو جانا - موصدہ مضموم بفوقانی زدہ ہای ہوز بواو مجہولہ جیم ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ از خاموش شدن کسے باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ ہم بھی کچھ عشق بتان مین آہ بت سے ہو گئے ۔ ناتوانائی سے کوئی عضو ہاتہا ہی نہین ہلتا گویند ؎ بت بنا یا یہ بتون نے کہ قیامت مین بھی ۔ داد مانگی نہ خدا سے یونہین خاموش رہے ۔

بتی - موصدہ مفتوح فوقانی مشدد تحتانی معروف چند معنی دارد - ۱ فتیلہ کہ از چربی یا از موم سازند ۲ شمع ۳ فتیلہ کہ از پنبہ ورشتہ وجامہ تابیدہ سازند وبدان چراغ روشن کنند ۴ افروزہ خواہ در زخم نہند تا دہن زخم فراخ شود ۵ فتیلہ زخم خواہ در بینی نہند تا آب نزلہ جاری شود ۶ قسمے از پیچیدن دستار باریک بود بر سر سپاہیان وپیادگان رایہ نے وچوب باریک طولانی کہ در عرض تر کہا نہادہ بندند وبران سفالہ پوشانند ۷ فتیلہ کہ از لاک سازند وبدان سر نامہ خطوط بندکنند فتیلہ مانندے بود کہ از برادہ صندل واگر ودیگر خوشبوہا سازند وآنرا بر آتش خوشبو در محفلہا سوزانند ۸ فتیلہ بود پر از باروت کہ بدان توپہا سر کنند ۹ گوشت دو جانب استخوان حیوانات بود کہ بہ نسبت گوشت جاہای دیگر نرم ولذیذ تر بود ۱۰ تابیدہ چرک بود کہ دلاکان از کیسہ دوست از بدن جدا کنند وبموصدہ مکسور کانہ بود کہ اطفال ہنگام بازی چالیک یعنی گلی دندانہ دوندہ ہمین لفظ بر زبان آرند ۔

بتیلے بازی - موصدہ مضموم فوقانی مشدد تحتانی مجہول موصدہ دوم بالف کشیدہ رائے مہملہ تحتانی معروف کنایہ از دندان دزدی باشد ۔

بتیسی - موصدہ مفتوح فوقانی مشدد دو سین مہملہ تحتانی معروف کنایہ از دندان دزدی باشد ۔

فصل تای ہندی

بٹ - موصدہ مفتوح تای ہندی کشیدہ چند معنی دارد - ۱ چیزے کہ از فربہی بر شکم و

گردن پدید آید ۲- قسمی از برہمنان کہ آن مردم کشمیر اند واصل کشمیری ہمان قوم ست ۳- جانکے از معدہ حیوانات بود کہ آن پرگوشت بہ نسبت دیگر جاہا باشد وخوب پختہ میشود و آنرا نانخورش سازند ۴- ورم کہ از صدمۂ ضرب بر بدن مردم پدید آید و بیک دو روز خود بخود بہ شود ✤

بٹنا - موحدہ مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری ف تابیدن و تافتن ع فتل بالفتح و بضم موحدہ آرد جو و زرد چوب و دیگر ادویہ خوشبو کہ بر بدن عروس و داماد مالند تا بدن را خوشبو کند ✤

بٹھانا - موحدہ مکسور تای ہندی مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ ف نشانیدن و استخوان از جا رفتہ مردم را بجای خود آوردن ✤

بٹے بازی - موحدہ مفتوح تای ہندی مشدد بتحتانی مجہولہ موحدہ بالف کشیدہ زای معجمہ بتحتانی معروف شعبدہ گری بود ✤

بٹیر باز - کسے کہ بٹیر را بجنگاند ✤

بٹیر کا بہ جانا - موحدہ دوم مفتوح ہای ہوز ساکن کنایہ از تباہ گشتن حال بٹیر باز بود

فرق افتاون بود با عتبار خردہ کردن و دارد امور ذاتی خواہ صفاتی کہ ہیچ عیب و نقص آن بود ✤

بٹن - موحدہ و تای ہندی ہر دو مفتوح نون ساکن تار زر و سیم کہ تابیدہ باشند و بکار کار چوب آرند ✤

بٹنا - موحدہ مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری ف تابیدن و تافتن ع فتل بالفتح و بضم موحدہ آرد جو و زرد چوب و دیگر ادویہ خوشبو کہ بر بدن عروس و داماد مالند تا بدن را خوشبو کند ✤

بٹھانا - موحدہ مکسور تای ہندی مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ ف نشانیدن و استخوان از جا رفتہ مردم را بجای خود آوردن ✤

بٹے بازی - موحدہ مفتوح تای ہندی مشدد بتحتانی مجہولہ موحدہ بالف کشیدہ زای معجمہ بتحتانی معروف شعبدہ گری بود ✤

بٹیر باز - کسے کہ بٹیر را بجنگاند ✤

بٹیر کا بہ جانا - موحدہ دوم مفتوح ہای ہوز ساکن کنایہ از تباہ گشتن حال بٹیر باز بود

۱- گلولہ بازیگران بود کہ ظاہر کنند و غائب نمایند و بر کمان دوانند ۶- آئینہ کوچک در کہ در خانہ کوچک نصب کردہ غریبان روی خود دران بینند ۷- انعام کہ بمغنیان و مطربان دہند

بٹنا لگنا - در زر رائج الوقت بہ نسبت زر قدیم فرق افتاون بود با عتبار خردہ کردن و دارد امور ذاتی خواہ صفاتی کہ ہیچ عیب و نقص آن بود ✤

لسبب نا یافتن دانہ +

بٹیر کا جگانا - بجیم مفتوح کنایہ از آواز کردن بٹیر بازان در گوش بٹیران بود بوقت شب +

بٹیسر - موحدہ مفتوح تای ہندی تحتانی مجہول سین مہملہ مفتوح رای مہملہ زدہ نام جائیست سعد ہنود قریب دریای جمن کہ آبہا از انجا خرید کردہ مے آورند +

فصل جیم

بجا - موحدہ مفتوح جیم بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ در جواب سخن بزرگان و امیران بزبان آرند و امر بود از نواختن +

بجا لانا - تعمیل حکم کسے نمودن بود +

بجلی - موحدہ مکسور جیم ساکن لام تحتانی معروف چند معنی دارد - ۱ - انچہ از ابر با آواز فرو ریزد و بر ہر کہ افتد بسوزد ف برق ع صاعقہ ۲ - زیور باشد مانند نعل از طلا و نقرہ مرصع و سادہ کہ زنان در بنا گوش آویزند بجر گوید ؎ جب تمہاری کان کی بجلی چمک کر رہ گئی + میری آنکھوں سے سمان دکھلا دیا برسات کا + ۳ - تخم انبہ خام باشد ہ حکیمان چیزے از سیماب ساختہ اند و آنچنان است کہ چند ظروف شیشہ بود و یک زنجیر طولانی دارد و بانیک آن زنجیر را در دست گیرند بسبب گردش آن آلات آنچنان صدمہ باغشتان رسد کہ بیفتد +

بجلی ٹوٹی بجلی گری - بجاورۂ زنان کلمہ نفرین و بد دعا باشد +

بجوگ - موحدہ مکسور جیم بواو مجہول کاف فارسی کشیدہ مراد دن حرج و مرج بود چنانکہ بجر گوید ؎ ہر کچھ نہ کچھ تو بجوگ ناحق نہیں یہ بروگ + کیسا لگا جی کو روگ ای بجر کیا حال ہے +

بجھانا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ سہ معنی دارد - ۱ - کشتن آتش وغیرہ ۲ - تیز کردن کارد و شمشیر و مانند آن در آب ف آب دادن ۳ - انداختن آہن یا نقرہ گرم کردہ در آب

بجھاوٹ - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و او مفتوح تای ہندی زدہ تیز کردن کارد و شمشیر و مانند آن بود در آب +

بجھا ہوا پانی - آبے کہ آہن یا نقرہ گرم کردہ

دران انداز نمدف آب داغ ✤

بجھا ہوا دل - کنایہ از دل افسردہ باشد
لمؤلفہ ✤ انجمن ہی اپنی بے رونق بغیر
اوس ماہ کے ✤ جل رہی ہی شمع محفل مین بجھے
دل کی طرح ✤

بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا زدہ نون
والف مصدر کشتہ شدن آتش وغیرہ بود و کنایہ
از افسردگی دل و تیز شدن کارد و شمشیر و مانند ان
در آب و انداختہ شدن آہن و نقرہ گرم کردہ
در آب باشد ✤

بجھے ہوئے تیور - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا
تحتانی مجہول ہاے ہوز مضموم واو تحتانی
مجہول فوقانی تحتانی مجہول واو مفتوح بر سر ے
مہملہ زدہ کنایہ از ظاہر شدن آثار ملال و افسردگی
طبع بود از نگاہ ✤

فصل جیم فارسی

بچا - موحدہ مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ
کلمہ بود کہ بحقیر ترین مردم گویند ف مردک ✤

بچا کھچا - باقیماندہ چیزے بود ✤

بچاؤ - موحدہ مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ
وواو پناہ از آفتی بود ع حفظ بالکسر ✤

بچپن - موحدہ مفتوح جیم فارسی ساکن با ے
فارسی مفتوح نون زدہ ف کم سنی ✤

بچت - موحدہ و جیم فارسی ہر دو مفتوح فوقانی
ساکن باقی ماندن چیزے از صرف کردن بود ✤

بچکانا - موحدہ مفتوح جیم فارسی ساکن
کاف و نون بالف کشیدہ پاپوش اطفال بود و
خواجہ سرا کہ پروردہ خواجہ سرا ے دیگر باشد ✤

بچھڑا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
ساکن را ے ہندی بالف کشیدہ بچہ نر گاؤ باشد
ف گوسالہ ✤

بچھڑنا - موحدہ مکسور جیم فارسی مخلوط الہا
مفتوح بر سر ے ہندی زدہ نون والف مصدری
جدا شدن کسے از کسے بود ✤

بچھڑیا - موحدہ مفتوح و تحتانی بالف کشیدہ
بچہ مادہ فیل را گویند ✤

بچھناک - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
ساکن نون بالف و کاف کشیدہ قسمے از دوائی مملک بود

گویند سم قاتل ست ف ببیں ✤

بچھوا - موحدہ مکسور جیم فارسی مخلوط الہا ساکن واو بالف کشیدہ نام زیور زنان ہنود بود بجر گوید ؎ پایمالی کسکو کہتے ہین وہان کہتے ہین سر ✤ جب خرام اوسنے کیا بچھوے شمشیر پا ✤ ونام سلاحی بود کہ کج باشد مانند نیش عقرب بجر گوید ؎ پیٹ سے پاؤن نکالے ہین کچھوا تو تمنے ✤ چھولیا مین نے جو انوٹ کو تو بچھوا کھینچا ✤ و قسم از چاہار بود کہ بسیار تیز بود و زبان را گزد سبب فور نفخل ✤

بچھونا - موحدہ مکسور جیم مخلوط الہا بواو مجہول نون بالف کشیدہ ف بستر ج بساط بالکسر ✤

بچھیا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ بچہ مادہ گاؤ باشد ✤

بچھیرا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول رائے مہملہ بالف کشیدہ بچہ نر اسپ بود ف کرہ ع مہرہ بالضم ✤

بچے بھرانا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مشدد تحتانی مجہول موحدہ دوم مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ و نون بالفہا کشیدہ خورش دادن غا

بود بچہ ہاے خورد را بہ دہان ✤

بچے نکلوانا - نون مکسور کاف مفتوح بلام زدہ و او و نون بالفہا کشیدہ چوزہ از بیضہ جانوران بیرون آوردن ع افتراج بالکسر

فصل خای حطی

بحالی - بر وزن سفالی مقابل برطرفی بود ✤

بحثنا - موحدہ مفتوح حای مہملہ و ثای مثلثہ بر دو زدہ نون و الف مصدری گفتگو کردن بود ✤

فصل خای معجمہ

بخار - بضم اول تپ را گویند شیخ ناسخ منیر ماہ ؎ یہ نازکی کے ہین معنی کہ باغ مین وہ گل ✤ قریب آتش گل جب گیا بخار آیا ✤ و کنایہ از ملال و کدورت بود ✤

بخار نکالنا - کنایہ از بر آوردن رنج و کدورت دل بود خواجہ آتش گوید ؎ نالان رہے ہم کوچہ محبوب مین آتش ✤ بلبل نے بخار اپنا گلستان سے نکالا ✤

بخرا - موحدہ مفتوح خای معجمہ ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ مرادف حصہ بود ✤

بخشی - موحده مفتوح خای معجمه ساکن شین معجمه تحتانی معروف کسیکه تنخواه فوج و نوکران تقسیم کند ف میر سپاه و میر شکر ٭

فصل دال مهمله

بد - موحده مفتوح دال مهمله ساکن دنبلی که در پنجوله ران برآید بضم موحده روز پنجم از هفته بود ف چهارشنبه ع اربعا ٭

بدا بدی - موحده مفتوح دال مهمله بالف کشیده موحده دوم مفتوح دال مهمله دوم تحتانی معروف کاری کردن بود شرط بسته که نکردن آن ممکن نبود ف شرطے ٭

بد ذات شیوخ و شریر و مفسد را گویند جرأت گوید ؎ اس ابرہن پاؤن مین کمان ختر زکو ٭ رتبی ہر دم ابتو وہ بد ذات کہین اور ٭

بد رنگ - ہشت نرد از شانزدہ نرد چہار بود ٭

بد رنویسی - ماہیت حساب دریافتن بود ٭

بدشگنی - شین معجمہ و کاف فارسی ہر دو مضموم نون تحتانی معروف شگون بد بود فتیح امداد علی بحر گوید ؎ موت کو بدشگنی جانکے ایسا بھوے ٭ گور یاد آئی کسیدن نہ کفن یاد آیا ٭

بدلا - لام بالف کشیدہ ف پاداش ع عوض بالکسر ٭

بدلا لینا - قصاص گرفتن باشد ٭

بدلی - بروزن اصلی ف ابر ع سحاب و بجای شخص معین یا فوج معین آمدن شخص دیگر یا فوج دیگر باشد ٭

بدلی پھٹنا - جدا شدن اجزای ابر و لمبن بود از ہم ٭

بدلی چھا جانا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ محیط شدن ابر بود بہر طرف آسمان ٭

بدلی چھٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بنون مخنہ مفتوح تای ہندی زدہ نون و الف مصدری گم شدن ہجوم ابر بود ٭

بدلی گھر آنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ زدہ الف ممدودہ نون و الف مصدری ہمان محیط شدن ابر بود بہر طرف آسمان ٭

بدمزہ ہونا - میم و زای معجمہ مفتوح بہای مخفی

ہائے ہوز بود او مجہول نون و الف مصدری ترش و
شدن بود ٭

بدن ۔ بمعنی جسم عربی ست و تن و باصطلاح
ہندیان اندام نہانی را گویند ٭

بدنا ۔ موحدہ مفتوح دال مہملہ ساکن نون و الف
مصدری و شرط بستن ٭

بدن بگڑ جانا ۔ کنایہ از مجذوم شدن کسی
باشد خواجہ آتش گوید ؎ اژدر اکسیر کا مین
قدم سے تیرے پایا ہی ٭ جذامی خاک رہ ملکر
بناتے ہین بدن بگڑا ٭

بدن ٹوٹنا ۔ کنایہ از اعضا شکنی باشد کہ
در تپ و مانند آن بود ناسخ گوید ؎ ساتھ شمشیون
کے بدن ٹوٹنے لگتا ہی مرا ٭ ساقیا مجکو کبھی تو بہ
مے راس نہین ٭

بدھنا ۔ موحدہ مکسور دال مہملہ مخلوط الہا ساکن
نون و الف مصدری جاروزدہ شدن کسے و
آفت زدہ شدن باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
بدھا ہوا ہون ازل سے مین ترک چشمون مین ٭
کسی پر انکا چلا تیر مین نشانہ ہوا ٭ و نیز سوراخ

شدن گوہر بود و موحدہ مفتوح بدال مہملہ مخلوط الہا
زدہ سبوچہ گلی لولک دار کہ دران آب نہند ٭

بدھی ۔ موحدہ مفتوح دال مہملہ مشدد مخلوط الہا
بتحتانی معروف گل ہائے بر شتہ کشیدہ را گویند ع
سلک و کنایہ از زخم تیغ و نشان ضرب چہ بدستی و
تازیانہ کہ بر بدن افتد خواجہ آتش گوید ؎
ہار پھولون کے پہنتے ہر تو میری خاطر ٭ بدھی زخمون
کی کرے تیغ تمہاری طیار ٭ و نیز جریم پارہ موتر اشان بود
کہ استرہ بران مالند و تسمہ بود کہ بدان بر ہا کشند
تا در چوب و مانند آن سوراخ شود ٭

بدھیان پڑنا ۔ موحدہ مفتوح دال مہملہ مشدد
مخلوط الہا مکسور تحتانی با الف کشیدہ و نون تحتانیہ
بای فارسی مفتوح بر رائے ہندی زدہ نون و الف
مصدری نشانہای چوبدستی و تازیانہ و زخمہای تیغ
بر بدن آدمی رسیدن بود خواجہ آتش گوید ؎
نازک اندامی مین کیا نسبت کسیکو یار سے ٭ بدھیان
پڑتی ہین اوس گل کے بدن پر ہار سے ٭

فصل دال ہندی

بڈھر ا بڈھری ۔ ہر دو موحدہ مضموم ہر دو دال ہندی

ہندی مخلوط الہا ساکن ہر دو رای مہملہ یکے بالف کشیدہ دوم تجتانی معروف گیاہی بود خوشبو کہ در رنگ اگری بکار برند ✤

فصل رای مہملہ

بر — مجاورہ زنان شوہر را گویند ✤

برابری کرنا — کاف مفتوح بر رای مہملہ زدہ نون والف مصدری خود را ہمتای کسے شمردن ف راستا راست ✤

بُرا بھلا کہنا — موحدہ مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ موحدہ مخلوط الہا دوم مفتوح لام بالف کشیدہ کاف مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری ف نکوہیدن ع تانیب ✤

بُراچیتنا — موحدہ مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ جیم فارسی تجتانی معروف وفوقانی زدہ نون والف مصدری ف بذخواستن ✤

برا کام کرنا — کاف بالف ومیم کشیدہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف کار بد کردن وکنایہ از عیب زنا و وزدی وغیرہ نیز بود ✤

بُرا لگنا — ناگوار شدن چیزے بود ✤

بُرا ماننا — ناخوش شدن باشد ✤

بَرامدا — موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ ومیم زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ عمارتے کہ بر دروازہ وجز آن بلند بنا کنند ✤

برانا — موحدہ ورای مہملہ ہر دو مفتوح ف پرہیز کردن ع اجتناب ورای مہملہ مشدد ونون بالف کشیدہ بانگ بلند کردن مردم بود با سخنان در خواب ف سکاچ ع کابوس بحر گوید ۵ استقدر غیر سی کھٹکا ہی یہان آنکھون مین ✤ ہم جو سوتی ہین بھی برائے ہین للکارے ہین ✤ وبرائے مہملہ ساکن والف ممدودہ برآمدن خواہش ومدعائے دلی کسے بود ✤

برانڈی — موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف ونون غنہ دال ہندی تجتانی معروف شراب را گویند ✤

براؤ — موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ وواو زدہ بیزاری از چیزے بود ف پرہیز ع اجتناب ✤

برآورد — موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف واو مضموم

بر رای مہملہ و دال مہملہ زدہ حساب کردن چیزے و حساب کردن تخواہ کسے یا بلور تخمینہ بود ✤

بر اہو۔ کلمہ نفرین و بد دعا باشد کہ در حق کسے بر زبان آرند موسن خان گوید رباعی ہذا نام کیا ترا برا ہو اسے دل ✤ ناکام کیا ترا برا ہوا ہے دل ✤ موسن کر یتون سے کیا سو دکا بھلا ✤ کیا کام کیا ترا برا ہو اسے دل ✤

بر بائی کرنا۔ کاف مفتوح بر رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری علامت بدی کردن و عیب شمردن ✤

بر بر انا۔ ہر دو موحدہ مضموم بہر دو رای مہملہ اول ساکن و دوم بالف کشیدہ نون و الف مصدری ف پاشیدن ✤

بر تاؤ۔ موحدہ مکسور بر رای مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ بمعنی طاقت و حوصلہ باشد ✤

بر تاؤ۔ موحدہ مفتوح بر رای مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ و واو موقوف کردن کاری باشد چنانکہ شایستہ آن کار بود ✤

بر تن۔ موحدہ مفتوح بر رای مہملہ زدہ فوقانی مفتوح بنون ف آوندے ظرف ✤

برتنا۔ موحدہ و رای مہملہ مفتوح فوقانی ساکن نون و الف مصدری کردن کاری چنانکہ شایستہ آن کار بود ✤

بر تھیت۔ نیزہ بازرا گویند ✤

برداشت کرنا۔ موحدہ مفتوح رای مہملہ ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ و شین معجمہ و فوقانی زدہ گوارا کردن عتاب و قہر را گویند ✤

بر رجانا۔ موحدہ و رای مہملہ اول ہر دو مفتوح رای مہملہ دوم ساکن نون و الف مصدری بجی پیدا کردن چیزے بود از قسم چوب و تختہ بسبب خشکی و بار ✤

برساتی۔ فوقانی تحتانی معروف علتے و خارشتے کہ اسپ و اشتر را در فصل باران پدید آید ✤

برس پڑنا۔ کنایہ از دشنام دادن و بخشان بد گفتن کسی را متصل شیخ امداد علی بجر گوید ✤ رنج دیتا ہی ہمین باران کے قطرون سی سوا ✤ یون فلک ہم پر برس پڑتا ہی ہر برسات مین ✤

برس کے برس دن۔ روزے از سال باشد کہ خوشی و جشن بدان روز تعلق دارد مانند ایام

عیدهای اهل اسلام و روزهای خوشی ایشان ✤
برسی - کنایه از فاتحه مردگان اهل اسلام که بعد سال گذشتن میشود ✤
برطرف کرنا - موحده مفتوح برای مهمله ساکن طای مهمله رای مهمله مفتوح فا ساکن کاف مفتوح برای مهمله زده نون والف مصدری هندی را از نوکری معزول کردن ✤
برطرفی - فا تحتانی معروف از نوکری معزول شدن بود ✤
برف - فارسیست و در استعمال هندیان مونث مع ثلج ✤
برف والا - کسیکه برف فروشد ✤
برفی - فا تحتانی معروف قسمی بود از شیرینی که سفید باشد ✤
برفیا - فا مکسور تحتانی بالف کشیده همان برف فروش بود ✤
برگد کی داڑھی - کاف تحتانی معروف رسیده دال مهمله بالف کشیده رای هندی مخلوط الها تحتانی معروف ریش درخت برگد بود که از شاخها برآمده بر زمین رسد ✤
برنگا - بفتح موحده و رای مهمله مفتوح بنون زده و کاف فارسی بالف کشیده و تخمهای کوچک که بر چوبهای سقف خانه داشته بر ان خاک اندازند و صحن بام سازند ✤
برہی روٹی - موحده مکسور رای مهمله یای هوز تحتانی معروف نانی بود روتة که اندرون آن گوشت قیمه خواه دال نخود پخته و سائیده با مصالح پر سازند و بر تابه پزند خواه در روغن بریان سازند ✤
بری - موحده مفتوح رای مهمله تحتانی معروف قمیصیست که پیشتر از شب عقد از قسم قماش و زیور و مانند آن از طرف داماد بخانه عروس برند و شیرینها و آنرا ساچق نیز گویند و بکسر موحده کلمه ایست که فیلبانان بوقت منع کردن بفیل گویند ✤
بریانی - موحده مکسور رای مهمله یای ساکن تحتانی بالف کشیده نون تحتانی معروف قسمی از پلاؤ باشد ✤

فصل رائے ہندی

بڑ - موحدہ مفتوح رای ہندی ساکن سخنان فقیران دیوانہ و مجذوب و مردم مجنون بود کہ در عالم بیخودی بر زبان آرند خواجہ آتش گوید ؎ سمجھے لیتے ہین مطلب اپنے اپنے طور پر سامع * اثر رکھتی ہے آتش کی غزل مجذوب کی بڑ کا *

و در ختے بود کلانتر کہ آنرا برگد نیز گویند و در فصل سابق گفتہ شد *

بڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ف کلان و قسمے از غذا باشد کہ آرد ماش خواہ مونگ مقشر سائیدہ قرص بستہ در روغن بریان کنند و در جغرات اندازند تا نرم و خستہ شود و خواہ ہمان قرص شیرین کردہ بریان کنند و آن را میٹھا بڑا گویند *

بڑا آدمی - الف بالف دال مہملہ مفتوح میم تحتانی معروف کنایہ از کسے کہ امیر باشد و معظم بود *

بڑا آزار - کنایہ از تب دق بود کہ مرض عظیم است *

بڑا بول - موحدہ دوم بواو مجہول لام زدہ ف لاف و گزاف *

بڑا بول قاضی کا پیادہ - مثلیست مشہور *

بڑا پا - بای فارسی بالف کشیدہ ف بزرگی *

بڑا دن - دال مہملہ مکسور نون ساکن بحساب انگریزیان انتہاے درازی شب و ابتداے درازی روز بود و آن بست و پنجم ماہ دسمبر یعنے ماہ دوازدہم سال انگریزیست کہ شب آن روز بپایان میرسد و روز یک یک دقیقہ زیادہ میشود شیخ ناسخ میفرمایند رباعی مشہور بڑا دن ہی یہ کیون دنیا مین * کوئی نظر آتی نہین توجیہ ہمین * ہے رات بڑی تمام راتون سے آج * اس کی شب کو لازم ہے بڑی رات کہین * و شاعر ہجر گوید ؎ روز ہجر بہت ترسا ہی بہت طولانی * نظر آتا ہی بڑا دن بھی ہرا تھوارے مین *

بڑا روگ - ہمان بڑا آزار باشد کہ بالا نوشتہ شد بحر گوید ؎ دشمن کو بھی نہو یہ بڑا روگ ہجر کا * سو دن کے ہم علیل ہوے ایک رات مین *

بڑائی - ہمزہ تحتانی معروف بزرگی خلاف خردی و تعریف و توصیف کسے و چیزے بود

ف ستائش ٭

بڑائی کرنا - میم بالف کشیدہ در آخر مہملہ زدہ نون و الف مصدری خود را ستودن بود ف خودستائی ٭

بڑبڑ - ہر دو موحدہ مفتوح ہر دو رای ہندی ساکن بسیار سخن گفتن بلاف و گزاف باشد ٭

بڑبڑانا - ہر دو موحدہ مضموم رائے ہندی اول ساکن رائے ہندی دوم بالف کشیدہ نون و الف مصدری سخن زیر لب گفتن کنیز و غلام باشد ف ژکیدن ٭

بڑبڑیا - ہر دو موحدہ مفتوح ہر دو رائے ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ سخن بسیار بلاف و گزاف گوید ف فراخ دہن ٭

بڑبھس - موحدہ مضموم رای ہندی ساکن موحدہ دوم مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ ساکن عادت و خوی بد باشد کہ در سیرانہ سائی لاحق میشود ع خرافت بالفتح ٭

بڑدنتا - موحدہ مفتوح رای ہندی ساکن دال مہملہ مفتوح بنون غنہ تای ہندی مشدد بالف کشیدہ کسیکہ دندان او کلان و دراز باشند ف دراز دندان ٭

بڑکنا - موحدہ مفتوح رای ہندی ساکن کاف مفتوح نون مشدد بالف کشیدہ کسیکہ گوشہا دراز و کلان دارد ف دراز گوش ٭

بڑمارنا - سخنان بیکہ دیوانہ و مجذوب گوید خواجہ آتش میفرماید ؎ کونسی جا ہے جہاں تیری نہیں ای یار مست ٭ دیکھیے جس کو ہے تو بڑمارتے ہین چار مست ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بڑمار او ٹھاپ نسکار از مجبت ٭ ہر مست ہے شیشے کی طرح پیٹ کا ہلکا ٭

بڑنگا - موحدہ مفتوح رای ہندی ساکن نون مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ ف کلان بینی ٭

بڑھانا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ زیادہ و دراز کردن چیزی باشد ع تطویل مدح کسے از حد زیادہ گفتن و کنایہ از خاموش کردن چراغ و برآوردن زیور از دست و پا و غیرہ و ببرداشتن

دستر خوان و بلند کردن کاغذ بادی در هوا و
بڑھاوا - موحده مفتوح رای هندی مخلوط الها
دو او با الف کشیده توصیف و مدح بی اصل باشد
بڑھتی دولت - فوقانی تحتانی معروف
دال مهمله مفتوح بواو زده لام مفتوح بفوقانی
کشیده دولتی که ترقی کند
بڑھ چلنا - موحده مفتوح رای هندی
مخلوط الها ساکن جیم فارسی مفتوح بلام زده
نون بالف کشیده کنایه از زیاده اختلاط کردن
از معمول بود
بڑھکر بولنا - از حد ادب گذشته گفتگو
کردن باشد
بڑھنا - موحده مفتوح رای هندی مخلوط الها
زده نون و الف مصدری زیاده شدن
دراز شدن و کنایه از مرتبه پست بمرتبه عالی
رسیدن باشد
بڑھیا - موحده مفتوح رای هندی مخلوط الها
زده تحتانی بالف کشیده هر چیز بیش قیمت را
گویند مانند تماشا و غیره قیمتی و بضم موحده

زن پیر بود قف پیرزال ع عجوز
بڑھیل - موحده مضموم رای هندی مخلوط الها
مفتوح بتحتانی و لام زده همان پیرزال است
بڑھی - موحده مفتوح رای هندی مخلوط الها
مفتوح تحتانی زده کسیکه چوب تراشد قف
درود گر ع نجار و طائریست سبز و بالایش
سرخ دارد و منقار کلان و از کنجشک زیاده بود
و بر چوب درخت چسپیده منقار زده کرمها
برآورده خورد قف دار کوب
بڑی - موحده مفتوح رای هندی تحتانی
معروف چیزیست بود که دال ماش یا مونگ را نرم
کرده در آب سائیده ازان قرص برابر نقل
سازند و خشک کرده پزند و شوربا کنند و
نان خورش سازند
بڑی آنکھہ - رای هندی تحتانی معروف
صفتی ست از صفات چشم چنانکه گویند
ع آنکھیں ہیں بڑی جنکی وہ بیدید بڑے
ہیں چیرنے نہیں آتے مری تربت پہ ہرن
پھول

بڑی بات - کنایہ از امر عظیم بود ٭

بڑے بول کا سر نیچا - موحدہ مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول موحدہ دوم بواو مجہول لام زدہ کاف بالف کشیدہ سین مہملہ مکسور بہ رای مہملہ زدہ نون تحتانی معروف جیم فارسی بالف کشیدہ شلمیست کہ ہرگاہ کسے لاف وگزاف کند این کلمہ بر زبان آرند میر درد مغفور گوید قطعہ

ہم یہ کہتے تھے کہ نادان ہی جو دل اور کو دی ٭
دیکھیں تو پھیریں لے دل ہمسے وہ کون ہیا ہے ٭
سو اب اک شخص کے ہی زیر قدم سر اپنا ٭ سچ کہا ہے کہ بڑے بول کا سر نیچا ہے ٭

بڑی چیز و بڑی روئی - رای ہندی تحتانی معروف رای مہملہ بواو مجہول وتای ہندی تحتانی معروف باصطلاح زنان قرآن را گویند ٭

فصل رای معجمہ

بزدلا - موحدہ مضموم رای معجمہ ساکن دال مہملہ مکسور لام بالف کشیدہ کسیکہ از جنگہا و معرکہا بگریزد و بذل ع جان

فصل سین مہملہ

بساطی - کسیکہ آئینہ و شانہ و مانند آن فروشد

ف خردہ فروش ٭

بسانا - موحدہ مفتوح سین مہملہ ونون بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول آباد نمودن ومعاف آباد کردن دوم خوشبو دادن نیچہ و کنجد و لباس وغیرہ بود ع ترویج بہر دو معنی شاعری گوید

ع یہ آکے روح نے قصر بدن بسایا تھا ٭ کہ بوے گل نے مرا پیرہن بسایا تھا ٭

بساوٹ - موحدہ مفتوح سین مہملہ بالف کشیدہ واو مفتوح بتای ہندی زدہ خوشبوی باشد کہ در نیچہ اندازند و خوشبو کردن چیزہا ہم گویند ع امداد علی بحر گوید ع ہمنے جو یار مین پائی ہے بساوٹ شب وصل ٭ کوئی دولہا یہ نہ پاگا دولہن مین خوشبو ٭

بسا ہندا - موحدہ مکسور سین بالف کشیدہ ہای ہوز مخلوط النون بدال مہملہ زدہ بوی اصلی گوشت بود ف ابگندہ ع زہمت بالکسر ٭

بسا ہندا - ہای ہوز مخلوط النون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ گوشتے بود کہ بعد پختن بوے اصلی خود دارد ف بدبو ٭

بس بونا - کنایه از بد کردن و حق کسے خواه ورق خود بود *

بست - موحده مفتوح سین مهمله و فوقانی زده مرادف چیز بود میگویند چیز بست یعنی اسباب و اشیا *

بستر ا - ف بستر ع فرش *

بستر کرنا - سکونت و رزیدن بجای بود *

بستنی - موحده مفتوح سین مهمله ساکن فوقانی مفتوح نون تحتانی معروف رسیده پوشش پنجرها و پوشش دستار و لباس که دران نبندند ف نیفه *

بستی - موحده مفتوح سین مهمله ساکن فوقانی تحتانی معروف ف آبادی ع معموره *

بس چلنا - هیچ اختیار داشتن باشد *

بسر کرنا - موحده و سین مهمله مفتوح رای مهمله ساکن کاف مفتوح رای مهمله دوم زده نون و الف مصدری اوقات گذاری و بانتها رسانیدن زندگی مانند آن *

بس گی گانٹھ - اول مکسور سین مهمله زده کاف تحتانی معروف کاف فارسی بالف کشیده و نون غنه و تای هندی مخلوط الها زده کنایه از کسے که شیوه او فتنه انگیزی باشد *

بسم اللہ - تقریبی بود در اهل اسلام که کودکان را بمکتب نشانند و کتابے شروع کنانند شیخ یا هیچ بزرگ میفرمایند قامت موزون نظر آئی مجھے جای الف تھا شروع عاشقی دن اپنی بسم اللہ کا بڈ کلمہ تعظیم نیز بود که هر گاه شخص معظم و صحبتی آمده نشیند این را بر زبان آرند *

بسم اللہ کا گنبد - کنایه از جای امن و پناه بود چنانکه آتش گوید ؎ طاق ابرو ہین بسمہ اللہ کا گنبد طبع اوس دلخواہ کے * عمر ہوتی ہے بسر گنبد مین بسم اللہ کے

بسنا - موحده مفتوح سین مهمله ساکن نون بالف کشیده ف آباد شدن و خوشبو شدن چیزها از گل و عطریات نیز باشد *

بسنت - موحده و سین مهمله هر دو مفتوح نون و فوقانی زده نام فصل ابتدای بهار است قریب به نوروز که مردم دران جشن ها کنند و لباس زرد پوشند و در استعمال مذکر است *

بسنت کی خبر نہین - محاورہ ایسا ہے معروف کہ بیشتر بر بیخبر بودن کسے از امور عالم بر زبان آرند

بسنتی - فوقانی تحتانی معروف رنگ زرد راگویند وہمان لباس کہ در بسنت پوشند شاعر گوید ؎ جوڑے بسنتی پہنے ہین گلہای باغ نے ؎ سچ پوچھیے تو رنگ پہ فصل خزان بھی ہے ؎

بسنتی پوش - کسیکہ لباس زرد دارد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ غم اگر مجکو یونہین ہی اوس بسنتی پوش کا ؎ جسم تو کیا زرد سب میرا لہو ہو جائیگا ؎

بسورنا - بکسر موحدہ وضم سین مہملہ وواو معروفہ ورے مہملہ زدہ ونون والف مصدری ابتدای گریہ باشد کہ روی بصورت گریہ کنندہ سازند

بسہری - موحدہ مکسور سین مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رے مہملہ تحتانی معروف مرضیست کہ در اطراف سر انگشتان پیدا شود ف خوے درد ہ ع داخس ؎

بسیرا - موحدہ مفتوح سین مہملہ تحتانی مجہول رے مہملہ بالف کشیدہ ماندن مرغان باشد بر یک درخت ہنگام شب ف چاوچاو ؎

بسیرا بولنا - موحدہ دوم بواو مجہول ولام زدہ ونون والف مصدری آواز کردن مرغان خوش آواز بر درختان بود ؎

بسیرا لینا - ہمان بوقت شب ماندن مرغان باشد بر یک درخت ؎

فصل غین معجمہ

بغارا - موحدہ مضموم غین معجمہ بالف کشیدہ رے مہملہ بالف کشیدہ خواہ روزن در و دیوار بود خواہ زخم در بدن انسان خواہ چاک در جامہ ؎

بغبغا - ہر دو موحدہ مفتوح غین معجمہ اول ساکن غین معجمہ دوم بالف کشیدہ گوشت زیر زنخدان کہ زیادہ بود ف غبغب وغبب بروزن ادب ؎

بغبغانا - نون بالف کشیدہ آواز کردن کبوتر باشد ؎

بغل - فارسیست ع الط وبمعنی پارچہ بن آستین پیراہن ہندیست ف پشتک پیراہن ع بلغۃ القمیص ؎

بغل گند - کاف فارسی بنون ودال مہملہ زدہ بوی بد کہ از بغل مردمان آید ؎

بغل گیر ہونا - کاف فارسی تحتانی معروف و سر مہملہ زدہ ہاے ہوز بواو مجہول و نون بالف کشیدہ ف ہم آغوش شدن ع معانقہ +

بغلیں مارنا - کنایہ از نگاہداشتن چیزے در بغل بود ذوق دہلوی گوید ؎ اوسنے جب مال بہت ردّ و بدل مین مارا + مین نے دل اپنا اوٹھا اپنی بغل مین مارا +

بغلی - نوعے از جنبانیدن مگدر ہا بود کہ ہر مگدر بہ دوش اندرون آمدہ بالا رود +

بغلی گھونسا - کاف مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ سین مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از دشمنی کہ قریب نشستہ بود ف دشمن بغلی +

بغلیں بجانا - موحدہ مفتوح جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از خوشی کردن و خندہ کردن بر رنج کسے بود ع شماتت +

بغلیں جھانکنا - لام تحتانی مجہول و نون مخففہ جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از شرمندہ و محجوب گشتن بود +

بغلیں لینا - لام تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ موی بغل ستردن موتراشان +

فصل الف

بفا - بروزن وفا انچہ بسبب یبس و خشکی دماغ از سر بر آید ف سبوسہ +

فصل القاف

بقال - عربی ست ف تره فروش و سبزی فروش +

بقچی - موحدہ مضموم قاف ساکن جیم فارسی تحتانی معروف ف بقچہ +

بقرہ عید - موحدہ مفتوح قاف ساکن را مہملہ مفتوح عین مہملہ تحتانی معروف و دال مہملہ زدہ ف عید قربان ع عید الاضحی و آن روز دہم ماہ ذیحجہ بود +

فصل الکاف

بک - موحدہ مفتوح بکاف زدہ بسیار حرف زدن مردم بود و بضم اول قماشیست کہ باریک تر و لطیف تر بود +

بکا - موحدہ مضموم کاف مشدد بالف کشیدہ مشت خاک و غبار و مانند آن بود مرزا برق [illegible]

ع اوس گل کے سامنے نہیں جمتی گلون کے رنگ ❊ بگے اوڑا رہا ہے چمن بین گلال کے ❊

بکاؤ - موحده مکسور کاف بالف کشیده همزه بواو معروف چیزے که در معرض بیع بود و هنوز فروخته نشده باشد ف فروختنی ❊

بک بک - هر دو موحده مفتوح هر دو کاف ساکن بسیار حرف زدن بیفائده بود ف کاد کاد ❊

بکبک جھک جھک - گفتگوی قصه و فساد باشد

بکنا - موحده مضموم کاف ساکن تاي هندي بالف کشیده انگشتان دست گسترده چیزی را گرفتن بطوری که آن چیز آنقدر باشد که انگشتان بسبب زیاده بودن باهم چسپیده شوند ❊

بکٹھا - موحده مفتوح کاف ساکن تاي هندي مخلوط الها بالف کشیده مزه بد بودن زمخت ع عفص ❊

بکری - موحده مکسور کاف ساکن راي مهمله تحتانی معروف ف خریداری ❊

بکری کی ماں کب تک خیر منائیگی مثلیست بجائی زنند که در پناه ماندن کسے از هیچ آفت متصور نباشد ❊

بکسنا - موحده مکسور کاف مفتوح سین مهمله ساکن نون و الف مصدری ف شکفتن غنچه و مانند آن ❊

بکسوا - موحده مفتوح کاف زده سین مهمله مضموم واو بالف کشیده سوزن و حلقه آهنین بود که در سر تنگ اسپ و اشتر و استر دوزند ❊

بکواس - موحده مفتوح کاف ساکن واو بالف و سین مهمله زده ف بیهوده گوئی ❊

بکھان - موحده مفتوح کاف مخلوط الها بالف کشیده و نون معلنه ساکن بیان کردن حال پوشیده ناگفتنی کسے بود ❊

بکھرنا - موحده مکسور کاف مخلوط الها مفتوح راي مهمله زده نون و الف مصدری پریشان شدن موی سر و پریشان شدن دانه ها بود ع انتشار

بگی - موحده مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف بسیار سخن یاوه گوینده بود ف در ارتفس ❊

بکتھی - موحدہ مفتوح کاف مخلوط الف و تحتانی معروف جای ازدیدن آدمی کہ پائین استخوان پہلو بود ف قبر عہ ✤

بکھیڑا - موحدہ مفتوح کاف مخلوط الف تحتانی مجہول رائے ہندی بالف کشیدہ ف ہنگامہ و خرخشہ ع فساد و کنایہ از تعلقات دنیوی نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مزارون تین نہین ہے خانۂ دنیا کی آرایش ✤ مرے پر فیصلہ ہے جیتے جی ہمارا بکھیڑا ہے ✤

بکھیڑیا - موحدہ مفتوح کاف مخلوط الف تحتانی مجہول رائے ہندی زدہ تحتانی بالف کشیدہ مفسد را گویند ف بکیہ ✤

فصل کاف فارسی

بگاڑ - موحدہ مکسور کاف فارسی بالف و رائے ہندی کشیدہ ف آزردگی ع ملالت و نادرستی چیزے را نیز گویند ✤

بگاڑنا - نون و الف مصدری آزردہ کردن کسے را از خویشتن بود و نیز بمعنی خراب و تباہ کردن باشد کسے را و از ہیئت اصلی تبدیل کردن بود چیزے را ✤

بگٹٹ - موحدہ مفتوح کاف فارسی ساکن تای ہندی مضموم بتای ہندی دوم زدہ و انیدن اسپ بود بطورے کہ گویا لگام ندارد ✤

بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح بر رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری سہ معنی دارد ۱- خراب و تباہ شدن کسے ۲- از ہیئت خود برگردیدن چیزے ۳- آزردہ شدن کسے از کسے بود ف روے ترش کردن ✤

بگڑے دل - کسیکہ بر ہر سخن آمادہ بفساد باشد

بگھار - بفتح موحدہ و کاف فارسی مخلوط الف با لف کشیدہ و رائے مہملہ زدہ پیاز و سیر کہ در روغن داغ کردہ بر دال نخودہ اندازند ف سیر داغ ✤

فصل لام

بل - موحدہ مفتوح بلام زدہ بچند معنی آید ۱- کجی رشتہ تابیدہ ۲- کجی موہاے زلف ۳- کج و اج شدن کمر در رفتار بسبب نزاکت ۴- کجی شمشیر کہ بسبب کدام صدمہ در شمشیر افتد و از مشکل بر نیاید ف فرق و شبہہ در قیمت

چیزے و در حساب حضرت رشک سفر مانید
ے حشر مین بستہ گیسو نہین چھٹنے والے ✤
جو حساب انکے نکالے تو بڑا اہل ہوگا ✤ و کبر
و غرور بجر میگویند ے کیون نہ بلکین ہون
جفا کار جو آفت ہون بھوین ✤ بل ہے
تیرون کو کمانون کی توانائی کا ✤ فرق در نظر
محبت و شفقت ۔ جبین و شکن کہ برابر و
افتند ۹۔ فدیہ و تصدق لاستاذ المؤلفہ
ے زلف پیچان کا ہے جو سودائی ✤ دل و
جان و جگر وہ بل دیگا ✤ و بموحدہ مکسور
بروزن دل سہ معنی دارد یکے لفظی بود کہ گربہ را
بدان رانند دوم مخانہ موش و مار و عقرب
و ہر خزندہ زمین سوم کاغذے بود دانگبزی
کہ مانند سنبدوی آنرا میخرند و بعد شش ماہ
ز نفع آن از انگبزان یابند و بضم موحدہ
بروزن گل فرج زن را گویند ف کس
ع فرج ✤
بل آنا ۔ کج و خمیدہ شدن رشتہ تابیدہ
و مانند آن بجر گویدے ہم بھی کم ملنے لگے
اونسے جو وہ کھنچنے لگے ✤ گھٹگیا رشتۂ
الفت جو بہت بل آئے ✤ و نیز بہین در ارباب
افتادن شاعرے گوید ے ای پیچ و تاب
عشق مری سیتوری کیا چڑھی ✤ بل آگیا
تو ابروے قاتل مین آئیگا ✤
بلا ۔ موحدہ مضموم لام مشدد و بالف کشیدہ
انچہ از آب بر میخیزد ف قیہ آب ع حباب
بالضم و بکسر موحدہ گربہ نر را گویند ✤
بلا بدتر ۔ موحدہ مفتوح لام بالف کشیدہ
موحدہ دوم مفتوح دال مہملہ ساکن فوقانی
مفتوح رائے مہملہ ساکن چیز بد و
ناگوار را گویند ✤
بلا بو نجا ۔ موحدہ مفتوح لام بالف کشیدہ
موحدہ دوم بواو مجہول و غین معجمہ زدہ میم بالف
کشیدہ ہمان چیز بد و ناگوار باشد ✤
بلا جانے ۔ کلمہ ایست کہ جہل بے پروائی
بر زبان آرند ✤
بلا سے ۔ سین مہملہ تجتانی مجہول کلمہ ایست
کہ مفہومش چہ پرواست باشد ✤

بلا لگنا - مبتلا شدن ببلائے بود ٭

بلالون - کلمہ خوشامد و چاپلوسی بود و این خاص محاورہ زنان باشد ٭

بلا مین پڑنا - ہمان گرفتار بلا شدن باشد ٭

بلاق - موحدہ مضموم لام بالف کشیدہ و قاف زدہ زیورے کہ در دیوار مینی آویزند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اجی یہ عرش معلا کے گوشوارے کا ٭ گہر کہانسے تمہارے بلاق مین آیا ٭

بلاوا - موحدہ مضموم لام و واو بالف ہا کشیدہ طلب کسے از جاے بود ٭

بلائین لینا - لام تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ ف بلا گردان شدن ٭

بلبل - ہر دو موحدہ مضموم عربیت ف ہزار و در استعمال ہندیان مؤنث ست و مذکر ہم آمدہ ٭

بلبلا - ہر دو موحدہ مضموم لام اول ساکن لام دوم بالف کشیدہ ف غوزہ آب ع حباب خواجہ میر درد مرحوم میفرمایند ؎ گار خون کا بحر و بر مین جوش ہے بیہوش ہے ٭ ہمنے دریا مین بھی دیکھا بلبلون کا جوش ہے ٭ ایضاً مرزا برق میفرمایند ؎ اللہ رے وفور یم اشک آتشین ٭ نظر ون مین بلبلے فانوس خون ناب کا ٭

بلبلانا - ہر دو موحدہ مکسور لام اول ساکن لام دوم بالف کشیدہ نون و الف مصدری ف در پیچیدن و غلطیدن ع تضرع ٭

بلبل چشم - ہر دو موحدہ مضموم ہر دو لام ساکن جیم فارسی شین معجمہ و میم زدہ چادرے و کمربندے کہ مانند چشم بلبل بافتہ باشند برق مرحوم میفرمایند ؎ بلبلین آنکھین بچھا سیر کو جائے جو تو ٭ فرش بلبل چشم کا ہو جاے یکسر باغ مین ٭

بل بے - موحدہ مفتوح لام ساکن موحدہ دوم بتحتانی مجہول کلمہ بود کہ بجاے تعجب بر زبان آید چنانچہ میر تقی صاحب مرحوم میفرمایند ؎ بل بے ظالم تیری بے پروائیان ٭ جانین مشتاقون کی لب پر آئیان ٭ ایضاً خواجہ آتش

میفرمایند ۵ خانه خراب نالون کی بل بی شرارتین ۵ بہتی ہین پانی ہو ہو کے سنگین عمارتین ۵

بل پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از چین در ابرو و فرق در حساب افتادن بود ۵

بل توڑ - موحده مفتوح لام ساکن فوقانی بوا و مجہول و رای ہندی زده ریشے کہ از شکستن مو بر بدن پدید آید ۵

بلبچک - موحده و جیم فارسی ہر دو مفتوح لام و کاف ہر دو ساکن ضرب قبضہ شمشیر بود کہ بر کسے زنند ۵

بل دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری تافتن رسن و رشتہ بود ۵

بل کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف خمیدن و ناز کردن ۵

بلکنا - موحده مکسور لام مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری گریہ و نالہ کردن بود ۵

بل کھانا - موحده مفتوح لام ساکن کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ پیچیدن و جنبیدن زلف و کمر بود و بمعنی غصہ و پیچ و تاب طبع ہم مے آید شیخ ناسخ میفرمایند ۵ دیکھکر چوٹی کو اڑی تک جو بل کھانی لگا ۵ سنگ پای یار سے سر مین نے توڑا سانپ کا ۵ ایضاً حضرت برق میفرمایند ۵ پڑی عشق گیسو مین سر پر یہ پیچ ۵ کہ بل کھا کے مین سلسلا ہو گیا ۵

بل کی لینا - کاف تحتانی مجہول نون و الف لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری بمعنی غرور کردن بود شاعرے گوید مصرعہ بل کی لیتے ہین ترے گیسو نے خمدار سے ۵

بل گوندھن - کاف فارسی بوا و معروف نون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون زده شادی بافتن موہاے دختران باشد کہ آنرا عوام بیاہ فارسی گویند ۵

بلا - احمق را گویند ۵

بلّم - موحده مفتوح لام مشدد مفتوح میم زده حربہ بود مانند نیزه کہ چوبہایش از غلاف نقره و طلا ساخته پیشاپیش سواری امیران برند و دور باش ۵

بل نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری دو معنی دارد اول دور شدن کبر و نخوت از کسے شاعر گوید ؎ نگاہ کج سے فلک دیکھتا او دھر اکڑ کر بل جو یار کی چتون مین تھے نکل جاتے دوم برآمدن کجی از رشته تابیده و تیغ و مانند آن شاعرے گوید ؎ رشتۂ الفت کا بالکل بل نہین نکلا ابھی کچھ مری تیوری مین ہے کچھ یار کی چتون مین ہے

بلی - موحده مفتوح لام مشدد تحتانی معروف چوب گنده دراز بود که بر سقف های خانه نهند و بران سفاله پوشانند ف شهتیر و دار بام و بموحده مکسور جانورے بود مشهور که موش ها خورد ف گربه ع ہمره و چو بیکه هر دو مصرع دروازه ازان بندسازند

بلی لوٹن - موحده مکسور لام تحتانی معروف لام دوم بواو مجهول تای هندی بنون زده گیاهیست که آنرا گربه دوست دارد ف بادرنجبویه

فصل میم

بم - موحده مفتوح بمیم زده غل و فریاد باشد و چو بیکه در بگهی انگریزی باشد که دران چوب اسپهای بگهی بندند و سوراخے بود که آب دیوار را شسته بطرف دیگر رود و صدائے بود که هنود در راه های معبد خود این صدا دهند ف

بم پھوٹنا - موحده مفتوح میم ساکن بای فارسی مخلوط الها بواو معروف و تای هندی زده نون و الف مصدری آمدن آب باشد از سوراخ دیوار خانه ف

بم مچانا - میم دوم مفتوح جیم فارسی و نون بالف ها کشیده ف فریاد کردن بود

فصل نون

بن - بموحده مفتوح ف دشت ع صحرا و بموحده مکسور بمعنی بدون باشد چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ لیتے لیتے کر وطن تجھ بن جوگھر آتا ہون مین ف نام لے لیکر ترا راتون کو چلاتا ہون مین ف لیکن نزد فصحا این زبان

متروک الاستعمال ست ✤

بنا - موحدہ مفتوح نون بالف کشیدہ نوشہ و داماد را گویند در ایام شادی عروسی ف کد خدای عروس ✤

بن آنا - موحدہ مفتوح نون ساکن الف بالف کشیدہ نون و الف مصدری درست شدن کاری باشد از کسے شاعرے گوید ؎ جتنا برعکس کیا جاے اوسے مجسے کرے ✤ ابتو بگڑا ہی وہ بت غیر کی بن آئی ہے ✤

بناس پتی - موحدہ مفتوح نون بالف کشیدہ وسین مہملہ زندہ یای فارسی مفتوح فوقانی تحتانی معروف برگ درختان صحرا باشد کہ ساکنان دشت خورند ہر گاہ غلہ نیابند ✤

بنانا - کارے ساختن و کنایہ از خندہ زنی کردن بر کسے بود شاعرے گوید ؎ قدرت اوسکی کہ بزم جانان مین ✤ ہمکو بگڑی ہوے بناتے ہین ✤

بناؤ - موحدہ مفتوح نون بالف کشیدہ و واو ف آرایش ع زینت و درستی چیزے را نیز گویند ✤

بناوٹ - واو مفتوح تبای ہندی زدہ سخنی کہ برای مصلحت وقت گویند و اصلی ندارد ف سخن سازی ع تصنع و کارے کہ برای نمودن دیگران کنند بجہ گوید ؎ خدا علیم ہی ہر شخص کی بناوٹ کا ✤ کہو نماز یو سجدے کیے کہ سر ٹیکا ✤ ایضاً برق گزیدہ موت ہی اونکا ہنسی مین یہ بناوٹ کا بگاڑ ✤ جان تک ہمتو لڑائی مین لڑا دیتے ہین ✤ و نیز ساخت چیزے باشد از دست کسی و بضم موحدہ بافیدن بود ✤

بن بلاؤ - موحدہ مفتوح نون ساکن موحدہ دوم مکسور لام بالف کشیدہ و واو ف گریہ و زاری ✤

بن پڑنا - کنایہ از دست آمدن کاری باشد شاعرے گوید ؎ پاتا ہون بگڑنے مین بھی سو لطف ✤ ہر طرح سے اونکی بن پڑی ہی ✤

بنت - بفتحتین چیزے بود کہ بر پارچہ و ریسمان و طولانی جامہ تارہاے زرد سیم و مانند آن دوزند

و آنرا برای زینت گرد اگرد جامه دوزند ✤

بنجارا - موحده مفتوح جیم و رای مهمله بالف کشیده سوداگر حمایه اشیاء عموماً و سوداگر غله خصوصاً ع تاجر ✤

بنجر - موحده مفتوح نون ساکن جیم مفتوح برای مهمله زده زمینی که دران هیچ نروید ف زمین مرده و خشک ✤

بند - فارسیست ✤

بند کرنا - کاف مفتوح برای مهمله زده نون و الف مصدری خاموش کردن یعنی کسی را در گفتگو و بحث ✤

بند ہونا - ہای هوز بواو مجهوله نون و الف مصدری خاموش شدن کسی بود در گفتگو و بحث بمقابله کسی ✤

بندا - موحده مضموم نون ساکن دال مهمله بالف کشیده ف گوشواره حضرت برق میگوید ؎ شوخیِ رنگ گل رخسار او سیر ختم ہے ✤ عکس سے لعلِ یمن ہیرے کا بندا ہو گیا ✤

بندال - موحده مکسور بنون زده دال مهمله بالف کشیده و لام زده دوا ایست که حیض و بچه بیندازد - موحده مفتوح نون ساکن دال مهمله مفتوح برای مهمله زده ف میمون ع قرده و آبادی جزیره ہاے دریای شور نیز بود ✤

بندرابن - موحده مخلوط النون مکسور دال مهمله ساکن رای مهمله بالف کشیده موحده دوم مفتوح بنون نام شهریست کنار دریای جمن جانب مغرب انکا پنور ✤

بندر والا - موحده و دال هر دو مفتوح نون و رای مهمله ساکن واو و لام بالفها کشیده کسے را گویند که میمون را رقص کردن آموزد و در بازار ہا رقصانیده گدائی کند ف میمون باز

بندریا - موحده مخلوط النون و دال مهمله مفتوح رای مهمله ساکن تحتانی بالف کشیده ماده میمون بود ع زناة و خوشه گاه که خار بار یک دارد و در جامه بچسبد ✤

بندلی - موحده مخلوط النون مکسور دال مهمله ساکن لام تحتانی معروف چیزیکه باشد مدور از شیشه که زنان ہنود برای ترئین در وسط

پیشانی دارند ✤

بندوڑ - موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ بواو مجہول و رائے ہندی زدہ کنیز را گویند کہ بدخو و بدمزاج باشد ✤

بندھا پانی - آب استادہ را گویند خواجہ آتش گوید ؎ آئنہ دیکھہ ہوا یار عرق رحمت منزل خوف شناور کو بندھا پانی ہے ✤

بندھانی - موحدہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ نون تحتانی معروف آنکہ شہ تیر و سنگہا از بازار برداشتہ آورد باجرت و مزد ✤

بندھا ہوا خوب مار کھاتا ہی - مثلیست ہر کسی زند کہ ناچار و مجبور بود و دران حالت ہر صعوبتی و رنجے کہ آنرا پیش آید بر خود گوارا کند ✤

بندھن - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ حلقہ رسنی و رشتہ و مانند آن کہ بدان چیزے بندند ف بند ✤

بندھنا - موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری ف بستہ شدن و کنایہ از بستہ شدن مضمون و قافیہ در شعر نیز بود ✤

بندھن ہار - موحدہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بنون ساکن ہای ہوز بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ چیزے بود کہ در رسن خواہ در رشتہ گلہا و برگہا و میوہا بستہ برد خانہ شادی باغبانان آوردہ بندند ✤

بندھوا - موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا ساکن و او و الف کشیدہ ف قیدی بحر گوید ؎ کیون جرم عاشقی پہ کرتے ہو یار جان بندھوے ہین گیسوون کے جکڑے ہوے ہین ہم

بندیلا - موحدہ مضموم بنون غنہ دال مہملہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ قوم ہنود ✤

بندیل کھنڈ - موحدہ مضموم دال مہملہ تحتانی مجہول و لام ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح بنون و دال ہندی زدہ شہر و آبادی بندیلان و اطراف آن آبادی و اضلاع آن باشد ✤

بنڈا - موحدہ مفتوح نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ بیخے بود کہ گرد اگرد آن اروی

پیدا شود و آنرا نیز مانند اروی با گوشت پزند
و نان خورش سازند ✤

بنڈی - موحدہ مفتوح نون ساکن و دال مہملہ
ہندی تحتانی معروف قسمی از زیر اہن باشد
کہ کوتاہ از جامہ و زیر اہن بود و زیر جامہ پوشند ✤

بنڈیلا - موحدہ مخلوط النون و دال مہملہ
ہر دو مفتوح تحتانی ساکن لام بالف کشیدہ
خوک صحرائی بود ف لغزا ✤

بنڑا - موحدہ مفتوح نون ساکن رائے
ہندی بالف کشیدہ ف نوشہ و اگر زن باشد
بجاے الف تحتانی معروف آرند ✤

نبس پھوڑ - موحدہ مخلوط النون مفتوح
بسین مہملہ زدہ باے فارسی مخلوط الہا بواو مجہول
و رائے ہندی زدہ کسی کہ نے شگافد و پنجرہ و سبد
و باد زن و مانند آن از پوست نے سازد ف
نے شگاف ✤

نبسلوچن - موحدہ مفتوح نون زدہ بسین
مہملہ مفتوح لام بواو مجہول و جیم فارسی مفتوح
نون چیزے بود کہ از نے برآید ف طباشیر ✤

نبسوڑی - موحدہ مخلوط النون مفتوح
بسین مہملہ زدہ واو بالف کشیدہ رائے ہندی
تحتانی معروف جاے بود کہ درختان نے
آنجا بافراط باشند ف نے زار و درختہاے
بہم پیوستہ نے رانیز گویند ✤

نبسی - موحدہ مفتوح نون ساکن بسین مہملہ
تحتانی معروف آہنی سرکج کہ در رشتہ بستہ
ماہی را بدان شکار کنند ف شست ✤

نبکیت - موحدہ مخلوط النون مفتوح کاف
مفتوح تحتانی و فوقانی زدہ کسیکہ سلحشوری
کند ف سلحشور ✤

نبکیتی - فوقانی تحتانی معروف رسیدہ
ف سلحشوری حضرت بحر میفرمایند معشوق
سے چلتی نہیں عاشق کی نبکیتی ✤ اس کام میں
کچھ کام نہیں تیغ و سپر کا ✤

نبکی - نشان بسیار کوچک و خرد را گویند
ف خال ع نقطہ ✤

نبگالہ - موحدہ مفتوح بنون زدہ کاف فارسی
و لام بالف کشیدہ ملکی ست معروف ✤

بنگالی - لام تحتانی معروف مردم بنگاله را گویند و بالبو نیز خوانند ✤

بنگلا - موحده مخلوط النون مفتوح کاف فارسی ساکن لام بالف کشیده چند معنی دارد - ۱- زبان بنگاله باشد ۲- قسمی از برگ تنبول بود که عوام خورند ۳- مکان مربع که از سفاله خواه از کاه پوشند و بیشتر اماکن نصاری چنین بود نهم نام فیض آباد ست ✤

بن مانس - موحده مفتوح بنون زده میم بالف کشیده نون مفتوح بسین مهمله مردم وحشی باشند که مانند میمون اند و زبان میمون دارند ف نساس ✤

بنبا - موحده مفتوح نون ساکن نون و الف مصدری بر چند معنی آید - ۱- درستی کاری ۲- درست شدن کسے سحر گوید ✤ بنگی آگر کوے یار مین ہم ✤ نئے بگڑے تھے اس بہار مین ہم ✤ ۳- وضعے ساختن که مردم بران خنده زنی کنند و بضم باے موحده ف بافتن و بکسر موحده ف چیدن ✤

بنبو - موحده مفتوح نون مشدد بلو و مجهول عروس را گویند و در محاورهٔ زنان یکدیگر را گویند

بنبوان کنڈا - موحده مکسور نون ساکن واو بالف کشیده و نون مختفیه کاف مفتوح بنون زده دال هندی بالف کشیده پاچک که از صحرا چیده آورند ف پاچک دشتی ✤

بنولا - موحده مکسور نون مفتوح بواو زده لام بالف کشیده تخمے که از پنبه برآید ف پنبه دانه ✤

بنی - موحده مفتوح نون تحتانی معروف عروس نوکتخدا را گویند ✤

بنیا - موحده مفتوح نون ساکن تحتانی بالف کشیده کسیکه غله فروشد ف غله فروش ع بدان و کنایه از مردم ساده و راست طبع و بی فساد بود و در هنود سوے برهمن را گویند ✤

بنیٹی - موحده و نون مفتوح تحتانی زده تاے هندی تحتانی معروف چوبے بود که بهر دو سرش مشعل بسته و مشتعل کرده در شبها جنبانند بطورے که گرداگرد جنباننده حلقه شعاع معلوم میشود ف شعلهٔ مجاله ✤

بنینی - موحده مفتوح هر دو نون بهر دو تحتانی معروف زن غله فروش بود ع بدّاله +

فصل واو

بو - موحده بواو معروف فارسیست ع نکهت و بواو مجهول مربود بکاشتن ف بکار رفتح موحده شاخ بنائی که در زمین گستر دیا چیزی پیچیده رود مانند شاخ کدو و مانند آن ع یقطین

بو آنا - الف بالف کشیده نون و الف مصدری ف آمدن بو

بوا - موحده مضموم واو بالف کشیده خواهر کوچک گویند وزنی که زن دیگر را خواند بهمین لفظ خوانند +

بوائی - موحده مکسور واو بالف کشیده همزه تحتانی معروف ترکیدن پا شنبا شد ف کفیدگی پا +

بو باس - کلمه ایست که بمعنی بو مستعمل شود +

بو بک - موحده بواو معروف موحده دوم مفتوح بکاف زده کسیکه عقل ندارد ف نادان ع احمق +

بو بو - هر دو موحده بهر دو واو معروف کنیز ذی عزت را گویند و بزبان قصبه خواهر را گویند +

بو پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الها بواو معروف و تای هندی زده نون و الف مصدری کنایه از عیان شدن راز نهان بود بجر گوید ؎ عمر بھر پھوٹتی تین ہم نہ کبھی بو پھوٹے ہ جام آنکھو نمین چھپا رکھتی ہین مینا دل مین +

بوتا - موحده بواو معروف فوقانی بالف کشیده قوت و طاقت را گویند +

بوتل - موحده بواو مجهول زده فوقانی مفتوح لام ساکن چیزی باشد مانند شیشه که گنده تر از شیشه بود و دران شراب و شربتها و عرقها دارند +

بوٹ - موحده بواو مجهول و تای هندی زده ملخ سبزه زار و گیاه باشد که می پرد و بزبان انگریزی ناؤر گویند چنانکه لمبوٹ ناؤ در از تر و اگن بوٹ ناؤ یکه از دود آتش روان شود و موحده بواو معروف و تای هندی زده نخود خام که در غلاف بود ف دلمل و نوعی از پاپوش بود که انگریزان پوشند و آن بصورت موزه است مگر کوچک تر و سبکتر از ان +

بوٹا - موحده بواو معروف تای هندی بالف کشیده درخت گل را گویند ف گلبن و تصویر گل و برگ که بر کاغذ یا بر سنگ یا بر دیوار کشند و یا از ریشته خواه ابریشم خواه تار زر و نقره بجامه

وبانات ومخمل دوزند یا برجامہ طبع نمایند بحر گوید
ے اپنی بہار خاک دکھائیں غریب لوگ ✤ بوٹی
نہ جھینٹ کی ہے نہ بوٹا ہے شال کا ✤ وبواو مجہول
پارچہ خوب گندہ وشہتیر باشد ✤
بوٹا ساق - صفت قد معشوق بود چنانکہ شیخ ناسخ
میفرماید ے گڑ گئی گلبدن ترے بوٹا سے قد کو
دیکھکر ✤ تھا کف گل میں جو زر گویا دفینا ہوگیا
بوٹی - موحدہ وتای ہندی بواو وتحتانی معروف
ہر درخت کہ بے ساق بود وبرگ درختان را نیز
گویند کہ کیمیاگران تلاش آن می کنند شیخ امداد علی
بحر گوید ے داغ کی بوٹی سے کشتہ کرکے اپنے
نفس کو ✤ بحر تھا مرد فقیر اب کیمیاگر ہوگیا ✤
ایضاً شیخ ناسخ میفرمایند مصرعہ بوٹیاں
ڈھونڈھنے کو طالب اکسیر چلی ✤ وصورت
گل وبرگ کہ بر کاغذ یا سنگ یا دیوار کشند وخواہ
اندشتہ خواہ از ابریشم خواہ از تار زر ونقرہ
برجامہ دوزند یا طبع نمایند وموحدہ بواو مجہول
وتای ہندی بتحتانی معروف پارچہ خورد گوشت
را گویند ✤

بوٹی چڑھنا - کنایہ از فربہ شدن آدمی باشد
بوجھ - موحدہ بواو مجہول وجیم مخلوط الہا
زدہ ف بار وبواو معروف دانش وفہم و
نیز اصطلاحی بود در گنجفہ بازی ونیز امر باشد
از فہمیدن ✤
بوجھل - موحدہ بواو مجہول جیم مخلوط الہا
مفتوح بلام زدہ چیزے کہ گران باشد ف
سنگین ع ثقیل ✤
بوجھنا - موحدہ بواو معروف وجیم مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری ف دانستن و
فہمیدن ✤
بوچا - موحدہ بواو معروف جیم فارسی بالف
کشیدہ کسے کہ گوش ندارد وبواو مجہول قسمے
از سواری امیران بود کہ کہاران بردارند ✤
بوچڑ - موحدہ بواو معروف جیم فارسی مفتوح
راے ہندی ساکن فروشندہ گوشت گاو
باشد ع قصاب ✤
بوچھار - موحدہ مفتوح بواو زدہ جیم فارسی
مخلوط الہا بالف کشیدہ وراے مہملہ زدہ ریزہ ہاے

آب باران که بسبب هوا اندرون خانه مسقف آید وکنایه از دشنام های بسیار بکسے دادن وسخنهاے بسیار گفتن وزر بیحساب دادن وتیر ها وگلوله های بیشمار بر کسے زدن بود ✤

بوچھاری - رای مهمله بتحتانی معروف چیزے از کاه سازند وپیشاپیش صفه وایوان اندازند تا قطرهاے باران باندرون خانه نرسد ✤

بودا - موحده بواو ومجهوله دال مهمله بالف کشیده کسیکه جرأت نداشته باشد ف شتر دل ع جبان وجامه وجزآن که بسبب کهنگی ببقا قت شده باشد ✤

بودار - دال مهمله بالف کشیده ورای مهمله زده چرمے بود که درمین انبارها پیش جمع کنند و هرگاه ستاره سهیل برآید وبران تابد جمله چیزها نرم وخوشبو وتحفه شود مانند صابر ف بلغار ع ادیم شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سینے مین داغ محبت هے سهیل یمنی ✤ چرم بودار کی هے اپنے بدن مین خوشبو ✤ ونیز سگ شکاری بود که بوے شکار درراه ها گرفته تا شکار برسد ف بوی پرست ✤

بورا - موحده بواو ومعروف ورای مهمله بالف کشیده ریزهٔ چوب که از آره وسوهان افتد ف برادہ وسبوسہ وبواو ومجهول خرطیه بود از پلاس که شکر وغله ومانند آن دران آورند ف تنگ بر وزن سنگ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تبرک ہوگئی ہم وحشیون کی خاک صحرا مین ✤ بگولے پھرتے ہین صرصرون کی صورت اپنے بورون مین ✤

بورانی - فارسیست که از بادنجان وجغرات سازند ✤

بورکا لڈو - موحده بواو معروف ورای مهمله زده کنایه از چیزے بود که یافتن ویافتن آن هر دو باعث پشیمانی وحسرت میشود چنانکه حضرت برق میفرمایند ؎ لذت فراق ووصل کی دونون مین دل کو زہر ✤ بوسے دہان یار کے لڈو ہین بورکے ✤

بورتا - موحده بواو ومجهول ورای مهمله زده فوقانی بالف کشیده رنگی از اسپ بود ف بور ✤

بوریا - موحده مفتوح واو ساکن رای مهمله زده هاے هوز بالف کشیده ف دیوانه ع مجنون ✤

بوریا - فارسیست ع حصیر ✤

بوڑھا - موحده بواو معروف رای هندی مخلوط الها بالف کشیده ف پیر ع شیخ بالفتح ✤

بوڑی - موحده بواو معروف رای هندی تبتانی معروف آهن سرنیزه باشد ✤

بوڑی بردار - نیزه بردار و سنان بردار باشد

بوغما - موحده بواو مجهول وغین معجمه زده میم بالف کشیده مرض اسپ بود که از تمام بدن اسپ عرق ریزد ✤

بوگرانکالنا - موحده بواو مجهول وکاف فارسی زده رای مهمله بالف کشیده سست گردانیدن کسے بود از ضرب لگد وچوب ✤

بوکھلانا - موحده مفتوح واو ساکن کاف مخلوط الها زده لام ونون بالفها کشیده دیوانه شدن باشد ✤

بول - بواو مجهول ولام زده ف سخن عربی کلام ولفظ وفقره از فقرات سرائیدن را نیز گویند ✤

بولانا - موحده مفتوح واو ساکن لام ونون بالفها کشیده ف دیوانه شدن ✤

بول بالا - موحده بواو مجهول ولام زده موحده دوم ولام بالفها کشیده کنایه از بلند نامی وشهرت باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ آج مورون همسے وصف قد بالا هوگیا ✤ عالم بالا تک اپنا بول بالا هوگیا ✤

بولتا - فوقانی بالف کشیده دم ونفس انسانی بود ✤

بول جانا - کنایه از جواب دادن وانکار نمودن کسے از کردن کارے براه عجز بود اسیر گوید ؎ دلا کہا نگیا کچھہ بھی تیغ کے نیچے ✤ زبان بولگئی وقت امتحان دیکھا ✤

بول چال - موحده بواو مجهول ولام زده جیم فارسی بالف ولام کشیده طرز زبان وگفتگو کسے بود مرزا برق میگویند ؎ زنده هین تجھسے نام مسیح وکلیم کے ✤ دیکھا نهین شبه کهین اس

بول چال کا ✤

بولنا - نون والف مصدری سخن گفتن شد با

بولی - تحتانی معروف زبان ولغت مردم وکنایه از آواز حیوانات بود ✤

بولیان مارنا - کنایه از سخنان طنزیه گفتن بنسبت کسے بود ✤

بونا - موحده بواو مجهول نون والف مصدری تخم افشاندن بود در زمین تا برآید وبفتح موحده مرد کوتاه قامت را گویند که نمونیاورد ✤

بوند - موحده بواو معروف ونون غنه ودال مهمله زده قطره آب وخون ومنی وغیره باشد

ف چکه ع رشحه ✤

بوندا - دال مهمله بالف کشیده ریزه ریزه آهن وسرب باشد که در بندوق پر کرده بدان شکار طیور کنند ✤

بوندا باندی - موحده دوم بالف کشیده ونون غنه دال مهمله تحتانی معروف اندک باران را گویند که بارد ع تقاطر ✤

بوندی - موحده بواو معروف ونون غنه دال مهمله تحتانی معروف قطره باران باشد ونام جائیست که آنجا کشار غوب میسازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بهید کهل جای جو آنسو کوئی جاری ہو جای ✤ مژه کر تر مجھے بوندی کی کٹاری ہو جاے ✤

بونڈلا - موحده مفتوح بواو ونون غنه ودال ہندی زده لام بالف کشیده خاکے که از ہوا پیچیده بلند شود ف گرد باد ✤

بونڈی - موحده بواو مجهول ونون غنه دال ہندی تحتانی معروف غوزه خشخاش که ازان افیون برآورند وانچه بر سر پوست بعض اثمار مانند بادنجان وکدو وانار باشد آنرا نیز گویند ف کلاه ✤

بونکلنا - موحده بواو معروف نون بکسور کاف مفتوح بلام ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول زائل شدن بوی چیزے دوم برآمدن بو از چیزے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مقام حسرت وافسوس ہے یه گلشن ہستی ✤ نه نکلی گل ہم آئی تھی برنگ

بو نکلتے ہین ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎
اگر یار در نہو پانی چھڑک کر امتحان کر لو ✤ وہ
عاشق ہون مری مٹی سے بھی بوئے وفا نکلے ✤

بو لیسیا - موحدہ مفتوح و او تحتانی مجہول
و سین مہملہ زدہ تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ
علت مشائخ دارد ع مالیون ✤

فصل ہای ہوز

بہ - موحدہ مکسورہ ہای ہوز سوراخ
گوش و بینی زنان کہ در ان زیور پوشند و
سوراخ گوہر دانند آن نیز بود ✤

بھابھی - موحدہ مخلوط الہا بالف
کشیدہ موحدہ مخلوط الہای دوم تحتانی
معروف زن برادر را گویند ✤

بھاپ - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
و پای فارسی زدہ ہوای گرم کہ از دیگ و
طعام تازہ و دہن برآید ✤

بھاٹ - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
قوای ہندی زدہ شخصے کہ مدح و تعریف
ہر کس و ناکس کردہ گدائی کند ف

بادفروش و باد پیما ✤

بھاٹا - موحدہ مخلوط الہا و تاے ہندی
بالف کشیدہ کم شدن موج دریای شور بود ع
جزر ✤

بھادون - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
دال مہملہ بواو مجہول و نون مختفیہ ماہ دوازدہم باشد
از سال فصلی کہ بعد ازان سال شروع شود ✤

بھارجا - موحدہ مخلوط الہا بالف و رای مہملہ
زدہ جیم بالف کشیدہ شعبہ از شعبہای راگ و
راگنی بود چنانکہ بجز مزاحف از بحور سالم بر می آیند ✤

بھاری - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
رای مہملہ تحتانی معروف خلاف سبک بود
ف گران ع ثقیل و کنایہ از طول و درازی
شب اندوہ شاعرے گوید ؎ نہین معلوم
کسکے گھر وہ رشک ماہ مہمان تھا ✤ یہ کافر شب
جو گذری ہے نہایت ہمپہ بھاری تھی ✤ و بال
شدن چیزی مانند زندگی کہ در رنج و ملال گذرد
و کنایہ از قدر و مرتبہ و کنایہ از شئے گران بہا
مثل زیور و دوشالہ وغیرہ و کنایہ از غمگین و

اندوہگین شدن دل باشد ✤

بھاری بھر کم - شخص گران جثہ را گویند وکنایہ از شخص ذیقدر و ذیمرتبہ نیز بود ✤

بھاری پتھر چوم کر چھوڑ دینا - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رائے مہملہ تحتانی معروف بای فارسی مفتوح فوقانی مخلوط الہا مشدد مفتوح برای مہملہ زدہ شلست بجائے گویند کہ کسے در اختیار خود نباشد چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید ؎ بت کی الفت سے ہمنے منہ موڑا ✤ بھاری پتھر تھا چوم کر چھوڑا ✤ ایضاً از بحر رباعی اوس بت کو نہ چھوڑتی تھے پر چھوڑ دیا ✤ اس پیار مین دیکھا جو ضرر چھوڑ دیا ✤ اک بوسے پہ سو ناز نہ اوٹھے ہمسے ✤ بھاری پتھر تھا چوم کر چھوڑ دیا ✤

بھاری سہرا - موحدہ مکسور ہای ہوز بالف کشیدہ رائے مہملہ تحتانی معروف سین مکسور ہای ہوز ساکن برائے مہملہ بالف کشیدہ قسمے از سلک دراز گلہا باشد کہ گلہا متصل در رشتہ کشند و بر سر عروس و داماد بندند کہ بدرازی از سر تا قدم باشد ✤

بھاڑ - موحدہ مخلوط الہا بالف و رائے ہندی کشیدہ ف گلخن ✤

بھاڑ جھونکنا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری ف گلخن افروزی ✤

بھاڑ مین پڑے - اور بھاڑ مین جائے - محاورہ زنان ست کہ ہرگاہ امری خلاف طبع ایشان واقع شود این کلمہ بر زبان آرند ✤

بھاکا - موحدہ مخلوط الہا وکاف بالف کشیدہ زبان اصلی ہنود باشد کہ دران زبان کبت و دوہرا وغیرہ گویند ✤

بھاگ - موحدہ مکسور ہای ہوز بالف و کاف فارسی کشیدہ نام راگ باشد از راگہای مشہور و موحدہ مخلوط الہا بالف وکاف فارسی کشیدہ نصیب و قسمت باشد بزبان بھاکا ✤

بھاگ لگنا - لام مفتوح بکاف فارسی زدہ نون والف مصدری محاورہ ایست مشہور بجائے گویند کہ کسے از کسے خود را بسبب یافتن

ان بوسہ اوس بت کا کسی منہ موڑا ✤

ہیچ مرتبہ دور گشتہ و غرور کند شاعرے گوید ؎
بجھانے آئین نہ آنسو جو دل مین آگ لگے ٭
خدا کی شان یہ فرقت مین انکو بھاگ لگے ٭
ایضاً میر تقی مغفور میفرمایند ؎ آنکھہ ہر ایک
کی دوڑی ہی کفک پر تیرے ٭ پاؤن سے
لگ کے تری مہندی کو کچھہ بھاگ لگے ٭

بھاگا بھاگ - ہر دو موحدہ مخلوط الہا بالف
کشیدہ ہر دو کاف فارسی یکے بالف کشیدہ
دوم زدہ بمعنی گریزا گریز باشد ٭

بھاگارتی - رای مہملہ مفتوح فوقانی
بتحتانی معروف دریائیست کہ بطرف غرب
کلکتہ روانست بدینطور کہ از جانب جنوب
آمدہ و بطرف شمال رفتہ ٭

بھاگتے کی لنگوٹی - مثل ہیزند
بجائیکہ بدست آمدن چیزے از کسے مشکل
بود و ہر قدر کہ ازان یابند غنیمت شمارند

بھاگڑ - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف
فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ سامان
گریختن مردمان باشد از خوف کسے ٭

بھاگنا - موحدہ مخلوط الہا بالف و کاف
فارسی زدہ نون و الف مصدری ف
گریختن ع فرار ٭

بھال - موحدہ مخلوط الہا بالف و لام زدہ
پیکان تیر و سر نیزہ بود و مترادف لفظ
دیکھہ باشد ٭

بھالا - لام بالف کشیدہ ف نیزہ بود
ع رمح بالضم و مترادف لفظ دیکھا باشد
میگویند دیکھا بھالا ٭

بھالو - لام بوا و معروف خرس را گویند ٭

بھانا - موحدہ مخلوط الہا و نون بالفہا
کشیدہ پسند آمدن کدام چیز بود شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ بھاگتی کو لنگوٹی وہ بات
بتون کی ورنہ ٭ نہ کمر رکھتے ہین کافر
نہ دہان رکھتے ہین ٭ و بہوحدہ مفتوح
و ہای ہوز و نون بالفہا کشیدہ جاری کردن
آب و اشک و مانند آن بود ٭

بھانپنا - موحدہ مخلوط الہا بالف و نون
غنہ و بای فارسی زدہ نون و الف مصدری

چیزی را بنظر تامل و خواہش دیدن باشد ✤

بھانجا - موحده مخلوط الہا بالف ونون معلنه زده جیم بالف کشیده پسر خواہر باشد ف اجدرع ابن الاخت ✤

بھانج بہو - نون مفتوح جیم ساکن موحده دوم مفتوح بای ہوز بواو معروف زن خواہر زاده باشد ✤

بھانج داماد - دال مہمله بالف کشیده میم بالف ودال مہمله زده شوہر دختر خواہر بود ✤

بھانجی - موحده مخلوط الہا بالف ونون معلنه زده میم تحتانی معروف دختر خواہر را گویند ع بنت الاخت ✤

بھانجی مارنا - موحده مخلوط الہا بالف ونون غنه زده جیم تحتانی معروف میم بالف در آخر مہمله کشیده نون والف مصدری سخنے درحق کسے از کسے گفتن کہ باعث ناکامی او گردد ✤

بھانڈ - نون غنه ودال ہندی زده درعرف نقال را گویند ✤

بھان متا - میم مفتوح فوقانی بالف کشیده مرد یکه شعبده بازی کند ف حقه باز ✤

بھانمتی - میم مفتوح فوقانی تحتانی معروف زن که شعبده بازی کند ف زن حقه باز ✤

بھانمتی کا تماشا - شعبده بازیہای زن حقه باز بود ✤

بھاؤ - سر روزن ناؤ قیمت جنس که در بازار بہمان قیمت فروخته شود ف نرخ وبہای ملفوظه طرف وجانب روانی آب بود ✤

بھاؤ بتانا - موحده دوم مفتوح فوقانی ونون بالف کشیده اشارہای رقاصه بود در رقص کردن از دستها ✤

بھاوج - موحده مخلوط الہا بالف کشیده واو مفتوح بجیم زده ف زن برادر ✤

بھاؤ کرنا - کاف مفتوح بہ رائے مہمله زده نون والف مصدری ف نرخ کردن ✤

بھائی - موحده مخلوط الہا بالف کشیده ہمزه

تحتانی معروف رسیده ف برادر ع لخ
و بکسر موحده و های هوز بالف کشیده و همزه
تحتانی معروف چیزیست مشهور که کودکان
را بخواب گاهی بخنداند و گاهی بگریاند چنانکه
گویند بهائی بهنساتی هی بهائی رولاتی هے
و گویند که این خیالات اند که کودکان را
بخنداند و بگریانند چنانکه شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ افسوس بهائی نے بھی مجکو
طفلی مین نه عشق کی خبر کی ۞ و اینا بعض
سخنوران این لفظ را بچیایی نظم کرده اند
چنانکه خواجه اسمتعلق در مثنوی خود گفته است
؎ روتے روتے جو نیند آتی تھی ۞ بچیایی
اوسے بهنساتی تھی ۞ از روی لفظ و املا
هر دو وجه غلط است ۞
بھائی بند - موحده دوم مفتوح بنون و
وال مهمله زده رشته داران را گویند ۞
بھائی چارا - کسے را برادر خود کردن بود
ع اخوت ۞
بھائین بھائین - هر دو همزه تحتانی
مجهول و نون غنه کلمه ایست که بر ویرانی
ائمنه اطلاق کنند ۞
بھبوت - موحده مخلوط الها مفتوح
موحده بواو معروف و فوقانی کشیده خاکستری
که بر چهره مالند ۞
بھبھا - هر دو موحده مفتوح های اول ساکن
های دوم بالف کشیده کسیکه کار بے تدبیر
و بے مشورت کند ف خودرا ۞
بھبھاس - موحده اول مخلوط الها
مکسور موحده دوم مخلوط الها بالف کشیده
و سین مهمله زده نام راگے بود از راگهای هندی
بھبھٹ - موحده مخلوط الها مفتوح موحده
دوم مخلوط الها مشدد و مفتوح رای مهمله هندی
ساکن اژدحام و هجوم مردم بود در بازار
برائے خرید چیزے ۞
بھبھک - هر دو موحده مخلوط الها مفتوح
کاف زده بوے تیز شراب و بوی خون و
مانند آن بود ۞
بھبھوکا - موحده مخلوط الها اول مفتوح

موحدہ مخلوط الہای دوم بواو معروف کاف بالف کشیدہ رنگ بسیار سرخ باشد و کنایہ از کسے کہ سرخ پوش بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ دبی تھی آگ جو سینے مین وہ بھڑک اوٹھی ✤ کل اوس بھبھوکے نے دکھلائی جو بھڑک ہمکو ✤

بھپارا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بای فارسی و رای مہملہ بالف ہا کشیدہ بخار ادویہ باشد کہ جوش دادہ آن بخار را در گوش یا اعضای دیگر رسانند ✤

بھبکنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ ظرفی باشد از مس یا نقرہ کہ دہن نے دران نہادہ عرق کشند ✤

بھبکنا - موحدہ مخلوط الہا و بای فارسی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری صدای خشمگین زدن بر کسے بود ✤

بھپکی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن کاف بتحتانی معروف ہمان صدای خشمگین زدن بر کسے ✤

بھپوری - موحدہ مخلوط الہا و بای فارسی مفتوح و او ساکن رای مہملہ بتحتانی معروف چیزے باشد کہ از آرد و مونگ مقشر سازند ✤

بہت - موحدہ مفتوح ہای ہوز مضموم فوقانی ساکن ف بسیار و فراوان ع کثیر چنانکہ میر انشاء اللہ خان انشا گوید ؎ ہین اوس صنم کی ہے الفت بہت ✤ جھکے جسکے سجدے کو پتھر کے بت ✤

بھتا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح فوقانی مشدد بالف کشیدہ طعام کہ فوج را در راہ ہا کہ برای جنگ روند دہند و مقرر کنند ✤

بہتات - موحدہ مفتوح بہ ہای ہوز زدہ فوقانی بالف کشیدہ و فوقانی زدہ ف بسیاری ع کثرت ✤

بہت اچھا - کلمۂ بود کہ چون در جواب سخن کسے گویند مفہوم آن بود کہ فہمیدہ خواہد شد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی جو روتے ہین

جھنجلا کے یار کہتا ہے ✤ مین سُن رہا ہون کر وتم فغان بہت اچھا ✤ ونیز کلیہ بود کہ جواب بجا آوری حکم کسے باشد بگر گوید وظیفہ بُرا بھلا ہمین کہنے سے فائدہ کیا ہے ✤ چمن سے جاتے ہین اے باغبان بہت اچھا ہمارے رہنے سے تجکو جو آگ لگتی ہے ✤ جلائے دیتے ہین ہم آشیان بہت اچھا

بھتنا - موحدہ مخلوط الہا مضموم نوقانی زدہ نون بالف کشیدہ خبیث را گویند و اگر زن خبیثہ بود بجای الف تحتانی معروف آرند ✤

بھتی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح نوقانی مشدد تحتانی معروف طعام مردہ بود کہ بعد مردن کسے پزند و تقسیم کنند ف شب غریب ✤

بھتیجا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح نوقانی تحتانی معروف جیم بالف کشیدہ پسر برادر را گویند ف برادر زادہ ✤

بھتیج بہو - جیم ساکن موحدہ دوم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف زن برادر زادہ را گویند ✤

بھتیجا داماد - شوہر دختر برادر را گویند

بھتیرا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن نوقانی تحتانی مجہول راے مہملہ بالف کشیدہ ف بسیار و فراوان و جمع این ہر گاہ آرند بجای الف تحتانی مجہول آورند ✤

بھٹ - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تای ہندی کشیدہ خانہ گرگ و روباہ و شغال و مانند آن بود ✤

بھٹا - موحدہ مخلوط الہا مضموم تای ہندی مشدد بالف کشیدہ خوشہ ذرت بود و ذرت غلہ باشد کہ آنرا بہندی جوار گویند ✤

بھٹک - موحدہ مخلوط الہا و تای ہندی مفتوح کاف ساکن فراموشی راہ را گویند ف گمراہی ✤

بھٹکانا - تای ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ نون و الف مصدری گمراہ کردن کسے بود ✤

بھٹکنا - موحدہ مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون بالف کشیدہ گمراہ شدن کسے باشد ٭

بھٹکٹیا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن کاف و تای ہندی دیگر مفتوح تحتانی مشدد بالف کشیدہ ف باد انجان بری ع شوکتہ العقرب ٭

بھٹی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشدد تحتانی معروف ف گلخن کور بالضم ٭

بھٹیارا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن تحتانی و رای مہملہ بالف ہا کشیدہ کسیکہ در سرا ہا خدمت مسافران کند ف سردار ٭

بھٹیارخانہ - رای مہملہ زدہ خانہ کہ دران اکثر شور و فساد برپا باشد ٭

بھٹیاری - رای مہملہ تحتانی معروف زنیکہ خدمت مسافران سرا کند ٭

بھج - موحدہ مخلوط الہا مضموم بجیم زدہ بزبان ہندی الاصل بازو را گویند ٭

بھجالی - موحدہ مخلوط الہا مضموم جیم بالف کشیدہ لام تحتانی معروف قسمے از کارد کج باشد کہ سلاح مردم کوہی بود ٭

بھجاوٹ - موحدہ مخلوط الہا مضموم جیم بالف کشیدہ واو مفتوح تای ہندی زدہ طخت پہن و گندہ بود کہ بر شہتیرہای سقف نہند ٭

بھجبند - یکے از زیور بازو زنان بود ٭

بھجنگ - موحدہ مخلوط الہا مضموم جیم بنون و کاف فارسی زدہ چیزی کہ سیاہ باشد ٭

بھجنگا - کاف فارسی بالف کشیدہ طائری باشد سیاہ رنگ ٭

بھجیا - موحدہ مخلوط الہا بجیم زدہ تحتانی بالف کشیدہ پوست و برگ شلجم و کدو و غیرہ کہ کوفتہ پزند و نانخورش سازند ٭

بھچک - موحدہ مخلوط الہا مفتوح جیم فارسی مفتوح بکاف زدہ حیران و متحیر باشد مرزا رفیع السودا گوید ؎ حسن ایسا کہ جس کو دیکھ کے ماہ غب چار دہم ٭ یک بیک دیکھی تو یک چند

وہ رہچاے بھچک ✤

بھدنا - موحده مخلوط الہا مکسور دال مہملہ زدہ نون و الف مصدری سرایت کردن نمک و مانند آن باشد در چیزے ✤

بھدرا - موحده مخلوط الہا و دال مہملہ مشدد مفتوح رای مہملہ بالف کشیده مرد کہ ریش و بروت و فتره و ابرو و رعم اسوات بستر اندوف دک زده دو قتیلت منحوس بقدار دو از ده ساعت کہ بعد از سر شبانہ روز بسبیل دورے آید و مبدا آن از ہنگام ابتدای اجتماع شمس و قمر ست ف بت بالضم ✤

بھدرک - موحده مخلوط الہا مفتوح دال مہملہ ساکن رای مہملہ مفتوح بکاف کشیده استواری و سلیقہ کار کردن بود و این مجاوره زبان ست ✤

بھر - موحده مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زده کلمہ باشد کہ فائده معنی تمام و کامل و مقدار چیزے بخشد چنانکہ گویند رات بھر و ماہ بھر

بھرا - موحده مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ بالف کشیده کسیکہ قوت سماعہ نداشتہ باشد ف کر ع اصم و بموحده مخلوط الہا مفتوح و رای مہملہ مشدد با الف کشیده سنخان ترغیب و اغوا و حیلہ و حوالہ باشد و بموحده مخلوط الہا مضموم و رای مہملہ مشدد بسیار سیاہ و قیر را گویند ✤

بھراٹا - موحده مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد و تای ہندی بالفہا کشیده صدا ے پریدن مرغان بود ✤ بھرا گھر کنایہ از خانہ آباد باشد شیخ ناسخ میفرماید ✤ نظر آتا نہیں جب اوسکی سوا کچھ مجھکو ✤ کیون نظر آئے نہ بے یار بھرا گھر خالی ✤

بھرانا - موحده مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ و نون بالفہا کشیده دانہ دادن مرغان کبوتران وغیرہ بو و بچہ ہای خود را منقار در منقار گرفتہ ✤

بھرانا - موحده مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن الف محدوده نون و الف مصدری چند معنی دارد ۱- مندمل شدن زخم ۲- پر اشک شدن چشم ۳- اندوہگین شدن دل چنانچہ میگویند کہ زخم بھر آیا

آنکھ بھر آئی دل بھر آیا +

بھر اؤ - بموحدہ مخلوط الہا مفتوح و واو موقوف
انباشتگی مغاک ہای زمین از خس و خاشاک
و مانند آن بود +

بھر بھرا - ہر دو موحدہ مخلوط الہا مضموم
رای مہملہ اول ساکن دوم بالف کشیدہ خلاف
سخت باشد ف خستہ +

بھر بھرانا - نون و الف مصدری خواہش
کردن طبیعت بود بجانب کسی بقصد محبت او +

بھر بھراہٹ - ہر دو موحدہ مخلوط الہا
مضموم ہای ہوز مفتوح بتای ہندی ساکن
ف خستگی دہبر دو موحدہ مخلوط الہا مفتوح
ف درماندگی ع تو رم +

بھر پانا - موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ ہای
فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از وصول یافتن
چیزے از کسے بود تمامہ و گاہے مفہوم مشترک بیچ
نیافتن نیز باشد چنانکہ حضرت سودا میفرمایند
ب جام خالی ہے جو ساقی نے مجھے ڈھکایا ہے مین
کہا بخشے صاحب مجھے مین بھر پایا +

گوید ب شیشہ ہا تہ آیا نہ ہمنے کوئی ساغر پایا +
ساقیا لے تری محفل سے چلے بھر پایا +

بھر پائی - پہ ہمزہ تحتانی معروف کلمہ بود کہ
ہر گاہ تمام زر تنخواہ وصول شود این کلمہ
بر زبان آرند +

بھر پور - بای موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ
بای فارسی بواو معروف و رای مہملہ زدہ یعنی تمام و کامل
باشد شیخ ناسخ میفرمایند ب کیا حسن ہے اگر اک شب نظر آیا
بھر پور + ساغر ماہ کاگردون نے کنارا تو را +

بھر تا - موحدہ مخلوط الہا مضموم بہ رای
مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ کوفتہ و بریان
کردہ بادنجان و کدو و شلجم وغیرہ بود کہ ناخورش
سازند +

بھر تری - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای
مہملہ ساکن فوقانی مفتوح رای مہملہ دوم تحتانی
معروف قسمے از فقیران ہنود باشد +

بھر تی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ
ساکن فوقانی تحتانی معروف کنایہ از شتن
فوج بود بجاے مردمان معزول و متوفی

ونیز انچه میان چیزے آگنده کنند ف
آگنده ع حشو بالفتح ✤
بھرس نکالنا - موحده مخلوط الها و کاف
مضموم رائے مهمله وسین مهمله ساکن نون مکسور
کاف بالف کشیده ولام زده نون والف
مصدری بیطاقت کردن کسے را به ضرب
لکد وچوب بود ✤
بھرس نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح
بلام زده نون والف مصدری بیطاقت
شدن بود به ضرب لکد وچوب وغیره ✤
بھرلینا - موحده مخلوط الها مفتوح
به رائے مهمله زده لام تحتانی مجهول نون والف
مصدری آگنده کردن چیزے از چیزے
وتمامه گرفتن زر خود از کسے ✤
بھرم - موحده مخلوط الها ورائے مهمله
هر دو مفتوح بمیم کشیده اعتبار چیزے
وکسے را گویند ✤
بھرنا - نون والف مصدری چند معنی
دارد ۱- پر کردن وپر شدن ظرف از
آب ومانند آن ۲- آلوده کردن وآلوده شدن
چیزے از چیزے ف آمودن وآلودن
۳- صرف کردن عمر خود با مردم بد مزاج
ف بسر بردن به تمام کردن ایام زندگی
در رنج واندوه ۵- التیام زخم بود از
استعمال مرهم وغیره غالب میفرمائیده
دوست غمخواری مین میری سعی فرمائینگے
کیا ✤ زخم کی بھرنے تلک ناخن نه بڑھے
آئینگے کیا ✤ ۶ کسے را از جانب کسے پر ملال
وپر غضب کردن ✤
بھروپ - موحده مفتوح ہای هوز ساکن
رائے مهمله بوا ومعروف وبای فارسی کشیده
تغیر کردن صورت بود ف صورت بازی ✤
بھروپیا - بای فارسی مکسور تحتانی بالف
کشیده کسے را گویند که خود را هر دفعه بصورت
دیگر نماید که مردمان او را نشناسند وفریب
خورند ف رنگ آور وصورت باز ✤
بھروسا - موحده مخلوط الها مفتوح
رای مهمله بوا ومجهول سین بالف کشیده

ف امیدِ اعتماد ✤

بھری - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ تحتانی معروف طائریست کہ مرغان را شکار کردہ میخورد وزنے را گویند کہ قوت سامعہ ندارد ✤

بھڑ - موحدہ مخلوط الہا مکسور بر رائے ہندی زندہ کریست پرندہ از قسم موذیات کہ نیش دارد و ہرگاہ آن نیش را بکسی خلد سوزش افگند و ورم آرد ف کلیز بروزن مویز و بموحدہ مخلوط الہا مفتوح مردم مسخرہ را گویند ✤

بھڑاس - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رائے ہندی بالف و سین مہملہ زدہ کینہ باطنی و غبار خاطر را گویند ✤

بھڑاس نکالنا - نون مکسور کاف بالف و لام زدہ نون و الف مصدری کینہ باطنی و غبار خاطر بر آوردن ✤

بھڑائیگ - موحدہ مفتوح بہای ہوز زدہ رائے ہندی بالف کشیدہ ہمزہ مکسور بجیم فارسی زدہ مقامیست مشہور جانب شمال آنروی دریای گھاگرا کہ دران مزار سالار غازی خواہرزادہ سلطان محمود غزنوی مقرر کردہ اند و ہر سال در ماہ جیٹھ کہ ماہ نہم سال فصلی بود شادی عروسی آن مقرر کردہ اند و مردم اجلاف از دحام کنند ✤

بھڑبھونجا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای ہندی ساکن موحدہ دوم مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ جیم بالف کشیدہ ف گلخن افروز ✤

بھڑک - موحدہ مخلوط الہا و رای ہندی مفتوح کاف ساکن سہ معنی دارد - ۱ - رم و وحشت ۲ - شعلہ افروزی آتش ۳ - شوکت و جاہ و لوازم ظاہری شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہو بھڑک جتنی زیادہ جاہ کی اوتنا زوال ✤ سب ستارون سے ہے روشن تر ستارہ صبح کا ✤

بھڑکا چھٹا - موحدہ مخلوط الہا مکسور بر رائے ہندی زدہ کاف بالف کشیدہ جیم فارسی

مخلوط الہا مفتوح تاے مشدد و بالف کشیدہ ف
خانہ زنبور ع حشرم ✤

بھڑکے چھتے کو چھیڑنا - کنایہ از برانگیختن
فتنہ و فساد با شخصے یا چیزے ایذا دادہ شاعر
گوید ؎ دل لگا باہم موے مژگان ... ✤
بھڑکے چھتے کو ہنے چھیڑا ہے ✤

بھڑکانا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح ہر اے
مہملہ زدہ کاف و نون بالف ہاکشیدہ تیز کردن
آتش بود ع التہاب و کسے را بر کارے
برافروختہ کردن ف آغازیدن ✤

بھڑکنا - موحدہ مخلوط الہا و رائے ہندی
مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
سہ معنی دارد - ۱ - شعلہ ور شدن آتش باشد
ع التہاب ۲ - وحشت کردن جانوران وحشی
بودف رمیدن خواجہ آتش گوید ؎ دل
وحشی کی بتابی کر کی جاک سینے کو پھنس
کی تیلیاں ٹوٹینگی یہ ہمارا گر بھڑکا ✤ ۳ کنایہ
از آگاہ شدن از امر خوفناک باشد خواجہ
آتش گوید ؎ ہماری قبر سے شاید کہ بوے
شیر آتی ہے ✤ وگرنہ یار کا گھوڑا تو ہاتھی سے
نہین بھڑکا ✤

بھڑمل - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رائے
ہندی ساکن میم مفتوح بلام زدہ مردم مسخرہ و
بے شرم باشد ✤

بھڑنا - موحدہ مخلوط الہا مکسور رائے ہندی
زدہ نون و الف مصدری متصل شدن چیزے
باشد و کنایہ از با کسے جنگ و مباحثہ کردن
نیز بود لمؤلفہ ؎ بہت تو گفتگو کرتا ہے
ہمسے حرمت مے مین ✤ بلا کر پیر مغ کو تجسی
اسے واعظ بھڑاتے ہین ✤

بھڑوا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بر اے
ہندی زدہ و او بالف کشیدہ کسیکہ زنان را
بمردان و مردان را بزنان برساند ف
قلتبان ع دیوث ✤

بھڑوائی - ہمزہ تحتانی معروف اجرت
و مزد قلتبانی بود ✤

بھڑی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رائے ثقیلہ
تحتانی معروف آموزانیدن پرواز بکبوتران باز

بھساکو - موحدہ مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ بالف کاف بواو معروف قسمی از تنباکو بود کہ تلخ نبود و در قلیان کشند *

بھسڑ - سین مہملہ مشدد مفتوح بہ رائے ہندی زدہ کسیکہ بسیار فربہ باشد و سست گوشت بود ع عصفاح *

بھسکو - سین مہملہ مفتوح کاف مشدد بواو مجہول زنے کہ سبک وضع و ہرجائی باشد *

بھسم - سین مہملہ مفتوح بمیم زدہ چیزے کہ سوختہ خاک شود *

بھسمنت - سین مہملہ ساکن میم مفتوح بنون زدہ و فوقانی کشیدہ ہمان انچہ سوختہ خاک شود چنانکہ حضرت سودا میفرمایند ؎ شعلہ ہیرا اگر ہو تیری تیغ * کاہ سے کوہ تک ہو سب بھسمنت *

بھس مین چنگی ڈال جمالو دور کھڑی - مثل میزنند بزنے کہ آتش افروزی و فتنہ انگیزی کردہ خود تماشا کند *

بہشت مین لات مارنا - لام بالف و فوقانی کشیدہ میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری محاورہ ایست بجائے گویند کہ کسے از نیکان بہ بدی پیش آید نسبت الیشان کلمات بد گوید *

بہشتی - موحدہ و ہای ہوز مکسور شین معجمہ ساکن فوقانی تحتانی معروف کسیکہ آب روشانہ ع سقا *

بہک - موحدہ و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف زدہ از راہ راست دور شدن بود و نیفتادن تیر و مانند آن بر نشانہ *

بہکانا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن کاف و نون بالف ہا کشیدہ کسے را از راہ راست بجانب فساد بردن و فریب دادن *

بھک منگا - موحدہ مخلوط الہا مکسور کاف ساکن میم مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ کسیکہ گدائی کند *

بہکنا - موحدہ و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری برگردیدن کسے بود از راستی *

بھکوا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح و کاف ساکن

واو بالف کشیده مرد مسخره و یاوه گو را گویند ✤

بھگا - موحده مخلوط الها مضموم کاف فارسی بالف کشیده نافهم و بے عقل و ابله را گویند و بفتح موحده مخلوط الها بٹیر را گویند که از جنگ گریخته باشد ✤

بھگت - موحده مخلوط الها مفتوح کاف فارسی مفتوح بفوقانی زده قسمے از مذاہب ہنود باشد که ترک لحومات کند و نیز کلمه ایست که بر خرابی و زبونی حال کسے اطلاق کنند چنانکه رشک مغفور میگوید ؎ اوس بت نے اپنے گھر سے نکالا اپنے دوست ✤ بیت الصنم مین برہمنون کی بھگت ہوئی ✤

بھگت باز - کسیکه پیشه او تماشا ساختن و رقصانیدن امردان بود از ہنود ✤

بھگت بنانا - موحده مفتوح ہر دو نون بالف کشیده وضع ساختن که بران مردم خنده زنی نمایند ✤

بھگو - موحده مخلوط الها مفتوح کاف فارسی مشدد بواو معروف آدمی و جانور گریخته را گویند که از جنگ بگریزد ✤

بھگوڑا - کاف فارسی بواو مجهول را هندی بالف کشیده ف گریز پا ✤

بھگونا - موحده مخلوط الها مکسور کاف فارسی بواو مجهول نون بالف مصدری ف تر کردن و خیسانیدن ✤

بھل - موحده و ہاي ہوز مفتوح لام ساکن مرکبے بودمانند ارابه که مردمان بران سوار شوند و نرگاوان کشند و بموحده مخلوط الها مفتوح بلام زده جانب و طرف بود چنانکه گویند سر کے بھل و آنکھون کے بھل بجر گویند ؎ نہ جائین یار کے کوچے مین ہم یہ مشکل ہے ✤ جو کاٹا کوئی کوچے تو سر کے بھل جاتے ✤ و در محاورہ اہل دہلی بغیر ہاي مخلوط التلفظ است یعنی بل و بکسر موحده مخلوط الها قومے بود از ساکنان جانب جنوب که توانا و قوی بوند و بیشتر پہلوانی کنند ✤

بھلا - موحده مخلوط الها مفتوح لام بالف کشیده ف خوش و نیکو ع حسن و کلمه باشد زائده که برای تحسین کلام آرند چنانکه در ین مصرعه ست

ع کیا کرونگا مین بھلا باغ احباری لیکر ✤
آشیانے کو ہی اک مشت خس و خاریست ✤
و نیز کلیہ بود کہ چون کسے آواز دہد این کلمہ در
جوابش بر زبان آرند و برائے تنبیہ کسے ہم
بزبان آورند چنانکہ گویند بھلا کیا کرتے ہو ✤
بھلا چنگا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح لام
بالف کشیدہ جیم فارسی مفتوح بنون زدہ کاف
فارسی بالف کشیدہ تندرست و صحیح بود شاعر
گوید ع کیا کہون دل مائل زلف دوتا
کیونکر ہوا ✤ یہ بھلا چنگا گرفتار بلا کیونکر ہوا
بھلا مانس - میم بالف کشیدہ نون مفتوح
بسین مہملہ زدہ ف مرد آدمی ✤
بھلانا - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام و
نون بالفہا کشیدہ ف فراموش کردن
ع نسیان و موحدہ مفتوح بہای ہوز زدہ
لام و نون بالفہا کشیدہ طفل را از گریہ باز داشتن
و کسے را سخن بے اصل گفتہ تسلی دادن و
دل را بسیر و تماشا خوش داشتن ✤
بھلاوا - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام و واو
بالفہا کشیدہ مغالطہ دادن کسے بکردن کاری ✤
بھلاوان - موحدہ مخلوط الہا مکسور لام
بالف کشیدہ واو بالف و نون مخففہ بار دختی باشد
ف بلادر ✤
بھلائی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح لام بالف
کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ف نکوئی ✤
بھلبھلانا - ہر دو موحدہ مخلوط الہا مضموم
لام اول ساکن لام دوم و نون بالفہا کشیدہ
بریان کردن چیزے بود در خاکستر سوزان ✤
بھلسنا - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام مفتوح
بسین مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف
سوختن ✤
بھلکڑ - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام مفتوح کاف
مشدد و مفتوح بہ رائے ہندی زدہ فراموش
کنندہ باشد ع ناسی ✤
بھل منسی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ
میم مفتوح بنون زدہ سین مہملہ تحتانی معروف
ف آدم گری ع آدمیت ✤
بہلنا - موحدہ و ہای ہوز ہر دو مفتوح لام ساکن

نون والف مصدری خوش ماندن از سیر و تماشا
و مشغول بودن بشغلے بحر گوید ؎ کبھی نہ ایسی
تماشے دکھائے دنیا نے ٭ کہ چار روز تو ہم غمزدے
بہل جاتے ٭

بہن - بروزن سمن ف خواہر ع اخت ٭

بہنا - موحدہ مفتوح ہاے ہوز ساکن نون و
الف مصدری روان شدن آب و اشک وغیرہ بود

بہنایا - زنے را بزنے دیگر رشتہ خواہری
پیدا کردن کہ آن زن خواہر حقیقی او نباشد ٭

بھنانا - موحدہ مخلوط الہا مضموم ہر دو نون
بالفہا کشیدہ بریان کنانیدن غلہ در کاہن بود
و باصطلاح خرمہرہ گرفتن پول و پول گرفتن
روپیہ و روپیہ گرفتن اشرفی باشد میر وزیر علی
صبا گوید ؎ سکہ بٹھلائینگے بازار قیامت
مین ضرور ٭ درہم داغ محبت کے بھنا دوانے ٭
و بموحدہ مکسور و نون اول مشدد و بالف کشیدہ
و نون والف مصدری دوران سر بود سبب
کدام صدمہ و کنایہ از تنگ و عاجز آمدن از
کسے ہم باشد ٭

بھنبھنانا - ہر دو موحدہ مخلوط الہا مکسور
نون اول ساکن نون دوم بالف کشیدہ
کسیکہ در بینی سخن گوید ٭

بھنبھنانا - نون والف مصدری سخن گفتن
در بینی و پریدن گمان بود گرو طعام و شیرینی ٭

بھنبھوڑنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ موحدہ مخلوط الہا دوم بواو مجہول و رائے
ہندی زدہ نون والف مصدری گزیدن
جانوران درندہ باشد مانند سگے گربہ ٭

بھنبھیری - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بنون غنہ موحدہ دوم و رائے مہملہ تحتانی معروف
نوعے از کرم پردار باشد کہ در ماہ آخر ماہہاے
برشکال پیدا میشود و دراز تر باشد ٭

بھنڈ - موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون و دال
ہندی زدہ چیزے خشک شدہ و با ہم مجتمع شدہ
باشد کہ بسہولت شدہ و بشکل از ہم جدا گردد و اکثر
اطلاق این لفظ بر تنباکو مجتمع شدہ میشود ٭

بھنڈارا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ
دال ہندی و رائے مہملہ بالفہا کشیدہ طعام دادن

ہندوان باشد بہ فقیران ہنود و ضربی باشد
در چوب بازی کہ بر جانب چپ شکم حریف زنند ✤
بھنڈاری - رائے مہملہ تحتانی معروف
کسیکہ از جانب کسی غلہ بہ فقیران دادہ باشد ✤
بھنڈسار - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بنون غنہ و دال ہندی زدہ سین مہملہ بالف
کشیدہ و رائے مہملہ غلہ بود کہ ہنگام ارزانی خرند
شود و بوقت گرانی فروختہ شود ✤
بھنڈساری - رای مہملہ تحتانی معروف
کسیکہ در ارزانی غلہ بخرد و در گرانی بفروشد
ف کیسہ دار ع بدال ✤
بھنڈی - موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون
زدہ دال ہندی تحتانی معروف ثمری باشد
از قسم بقولات کہ با گوشت پزند و نانخورش
سازند **ف** بامیا ✤
بھنڈی خانہ - بیای مجہول مکانیکہ در آنجا
اسباب قلیان و آب امیران باشد **ف**
آبدار خانہ ✤
بھنکار - بکسر موحدہ مخلوط الہا نشستن و
برخاستن مگسان بود بر شیرینی و مانند آن ✤
بھنکنا - موحدہ مخلوط الہا مکسور نون مفتوح
بکاف زدہ نون و الف مصدری نشستن و
برخاستن مگسان بود بر چیز خوردنی یا بر مردم ✤
بھنگ - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون و
کاف فارسی زدہ برگی باشد کہ نشہ دہد ف بنگ ع قنب ✤
بھنگا - موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون زدہ کاف
فارسی بالف کشیدہ کسے کہ ہنگام دیدن
مردم مردمان چشمانش بطرف گوشہ چشم
روند و سفیدی پدید آید و بموحدہ مخلوط الہا
مضموم بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ
جانورے از حشرات الارض کہ در ہوا پرد **ف**
پشہ ریزہ ع جرجس ✤
بھنگرا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ
و کاف فارسی زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ تنوین
بھنگراج - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ و کاف فارسی زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ
جیم طائرے بود کوچکتر از زاغ کہ خوش آواز
بود آنرا پرورند ✤

بھنگڑ - موحده مخلوط الها مفتوح نون زده کاف فارسی مفتوح بر رای هندی مهمله زده کسیکه بسیار بنگ خورد *

بھنگی - موحده مخلوط الها مکسور نون زده کاف فارسی تحتانی معروف چیزے بود کراز گل سازند و میان آن چوب باریک نهند که دسته دار شود و زیر آن ظرف گل یک سوراخ کنند و بر زمین بقوت هر دو دست بجنبانند که در حرکت آید و بسبب آن سوراخ آواز سیاه پوست زنے را گویند که بوقت دیدن مردمان چشم او بگوشهٔ چشم بروند و سفیدی چشم نماید و بموحده مفتوح و های هوز مخلوط النون ساکن چیزے بود که کهاران در نیم پارچه در طول بهر دو طرف دو دام رسن آویزند و بار و اسباب دران هر دو دام نهاده از جاے بجاے برند و بموحده مخلوط الها مفتوح بروزن جنگی کسیکه بنگ خورد و بزبان قصبه وده جاروب دهنده و نجاست بردارنده را گویند ع کناس *

بھنگیڑا - موحده مخلوط الها و النون مفتوح کاف فارسی تحتانی مجهول رای هندی بالف کشیده نبگ فروش باشد و زنیکه بنگ فروشد آنرا بھنگیڑن نویسند بجاے الف آورده میگویند *

بھننگ - موحده مخلوط الها مکسور نون مفتوح نون و کاف فارسی زده صدای ضعیفے که بگوش رسد *

بھنور - موحده مخلوط الها و النون و هر دو مفتوح رای مهمله ساکن آب دریا که حلقه زند گرداب و چرخاب و استعمال مذکر است *

بھنور کلی - کاف مفتوح لام تحتانی معروف حلقه بود از آهن خواه برنج خواه نقره خواه طلا که بر گلوی حیوانات مانند سگ و گبر و آهو اندازند *

بھنوئی - موحده مفتوح بهای هوز زده نون بواو مجهول همزه تحتانی معروف شوهر خواهر باشد ف یزنه *

بهنی - موحده مضموم های هوز ساکن نون تحتانی معروف قیمت سودائی بود که در اول فروختن انچیز بدست آید و آنرا شگون نیک دانند ف دست فال ودست لاف *

بهو - موحده مفتوح های هوز بواو معروف زن پسر را گویند ف بیو بفتح اول واو معروف وشهناز و نوعی از چراغدان بود که چون دران چراغ را نهند چراغ از آسیب باد تند محفوظ ماند *

بهوانی - موحده مخلوط الها مفتوح واو بالف کشیده نون تحتانی معروف نام معبود هنود بود که آنرا پرستند و بزبان هنود چیچک را انگیز گویند *

بهوبهل - موحده مخلوط الها مضموم واو معروف موحده مخلوط الها دوم مفتوح بلام زده خاکستر گرم سوزنده بود ف جربر *

بهوپالی - موحده مخلوط الها بواو مجهول بای فارسی بالف کشیده لام تحتانی معروف نام راگنی بود از بهی وشش راگنی مشهور *

بهوت - موحده مخلوط الها بواو معروف وفوقانی زده شیطان موذی را گویند ع جنیث *

بهوج پتر - موحده مخلوط الها بواو مجهول وجیم زده بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد مفتوح برای مهمله زده پوست درختی بود مستحکم وجوهردار که درنے قلمیان پیچند وبران جامه بندند واز کوههای شمالی آورند ف توز *

بهوچکا - موحده مخلوط الها مفتوح بواو زده جیم فارسی مفتوح کاف مشدد بالف کشیده متعجب وحیران را گویند *

بهوڈل - موحده مخلوط الها بواو مجهول دال هندی مفتوح بلام چیزی بود سفید وبراق که کاسه گران بر کاسه های گلی پاشند *

بهورا - موحده مخلوط الها بواو معروف رای مهمله بالف کشیده کبوتر نیلگه که جابجا پرهای سفید برآورد *

بهورے بال - رای مهمله تحتانی مجهول

موحدہ بالف کشیدہ ولام زدہ موہاے کہ سیاہی آن سفیدی زند ✤

بھورہو جانا - موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول ورائے مہملہ زدہ تمام شدن وبآخر رسیدن چیزی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہجر کی شب کا جو ہی ایسا ہی طول ✤ صبح ہوتے ہوتے اپنی بھورہے ✤

بھوری - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بواو وزدہ رائے مہملہ تحتانی معروف نانی بود کہ بزخاکستر یا چاپ پرندف انگشتو اوسکار بضم ✤

بھوڑ - موحدہ مخلوط الہا مضموں بواو معروف ورائے ہندی زدہ زمین کہ دران جملہ ریگ باشد ونشیب وفراز دارد وزریکہ ہنود بوقت آوردن عروس بقصد ادہند ✤

بھوڑی کا کھانا - موحدہ مفتوح ہاے ہوز بواو مجہول رائے ہندی تحتانی مجہول طعامیکہ باعروس ازخانہ پدر ومادر آید ع ولیمہ بالفتح ✤

بھوسا - موحدہ مخلوط الہا بواو معروف سین مہملہ بالف کشیدہ پوست وکاہ غلہ بود کہ ستوران خورند ف تتبع تین لکھنؤ بھوسی - سین مہملہ تحتانی معروف ثقل آرد بود ف سبوس ع نخالہ ✤

بھوک - موحدہ مخلوط الہا بواو معروف وکاف زدہ خواہش معدہ بود طعام را ف گرسنگی ع جوع وکنایہ از مطلق خواہش ہم بود ✤

بھوکا - کاف بالف کشیدہ مردے کہ گرسنہ باشد وکنایہ از خواہان چیزے بود بحر گوید ؎ بھجوا دو گھر میں بحر کے ایجان حاضری ✤ بھوکا تمہاری وید کا کچھ کھاکے مرگیا ✤ دوائے باشد دست آور ومیران جنگی کہ درایام جنگ نیدن دہند وبہر سہ معنی باستعمال مؤنث ست ✤

بھوگ - موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول وکاف فارسی زدہ دولت راگویند وبزبان قدیم ہند دشنام راگویند چنانچہ شاعرے درہجو ہندوے گفتہ مصرعہ دشنام چند

جمع شدہ بھوگ پندشد ✤ وطعامی بود دانند
جملوا کہ ہنود آنرا پزند وخورانند وآنرا بھوگ
نیز گویند چہ موہن بزبان قدیم ہنود نام
کنھیاست کہ او معبود ہنود ست وبھوگ
طعام را گویند یعنی خوردنی کنھیاست ✤
بھول ۔ موحدہ مخلوط الہا بواو معروف
ولام زدہ ف فراموشی ع نسیان وسہو ✤
بھولا ۔ موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول لام
بالف کشیدہ کم عقل ونادان بود شاعرے
گوید ؎ وہ قتل کرکے مجھے ایسے بنگئے بھولے ✤
کہ لوگ کہتے ہین اسپر ہین گمان نہین ✤
بھولا البسرا ۔ موحدہ مخلوط الہا بواو معروف
لام بالف کشیدہ موحدہ دوم مکسور سین مہملہ
زدہ رے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ راہ گم کردہ باشد
وچیزیکہ فراموش شدہ باشد ع منسی ✤
بھول بھلیان ۔ موحدہ مخلوط الہا
بواو معروف ولام زدہ موحدہ دوم مخلوط الہا
مضموم لام دوم مفتوح تحتانی مشدد وبالف
ونون مختفیہ عمارتے وایوانی کہ درہاے اماکن متعدد
بیک صورت دارد کہ رونده دران ایوان
بسبب اشتباہ راہ گم کند وبرون آمدن
نتواند بجر گوید ؎ بھٹک کے کوئی گیا
دیر کو کوئی کہے ✤ عجیب بھول بھلیان ہے
مرحلہ دل کا ✤
بھول کے آنا ۔ از غلط بجاے آمدن شاعرے
گوید ؎ مرے مکان پہ دھوکا رقیب کے
گھر کا ✤ کسیکا بھول کے آنا بھی یادگار رہا ✤
بھول کی یاد کرنا ۔ از غلط یاد آوردن
کارے راواز فراموشی کسے رایاد کردن باشد ✤
بھولنا ۔ موحدہ مخلوط الہا بواو معروف
ولام زدہ والف مصدری ف فراموش
کردن وکنایہ از اعتماد کردن بر کسے یا چیزے
بود شاعرے گوید ؎ جس پہ بھولے ہوے
تھے ہم وہ سخن یاد آیا ✤ دم جو ٹوٹا ہمین وہ
عہد شکن یاد آیا ✤
بھون ۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بواو زدہ
ونون غنہ ف ابروے حاجب وبہون
باستعمال مونث است وابرو مذکر ✤

بھونپو - موحده مخلوط الہا بواو مجہول نون غنه بای فارسی بواو معروف نام گلی باشد که طفلان نوازند +

بھونچال - موحده مخلوط الہا مفتوح نون غنه جیم فارسی بالف کشیده ولام زده جنبیدن زمین باشد از حکم الٰہی ف بدھمین ع لرزله بحر گوید ۵ ایسی گردش ہمنے کی چلائی سب گرد باد + ایسے تڑپے خاک پر لرزا جرا بھونچال کو + و باستعمال مذکر است و اصل این لغت بھوین چال ست چه بھوین بزبان پوربیان زمین را گویند و چال جنبیدن بود +

بھونڈا - موحده مخلوط الہا بواو مجہول نون غنه دال ہندی بالف کشیده زشت وزبون گویند +

بھونڈ بیرا - موحده مخلوط الہا مضموم نون غنه ودال ہندی زده بای فارسی مفتوح تحتانی زده رای مہمله بالف کشیده ف سبز پا ع منحوس واگر آن سبز پا زن باشد بجای الف تحتانی معروف آرند +

بھونرا - موحده مخلوط الہا مفتوح بواو زده ونون غنه رای مہمله بالف کشیده زنبور سیاهی باشد که در چوبهای مجوف آشیان سازد و عاشق گلهاست بر اے عرق و بوگرفتن بر گلهای نشیند ف بود با شیخ ناسخ میفرماید ۵ یاسمن سے گالو نیر چاروں طرف چاروں مست ہین + آنکھین ہین بھونر یکا جوڑا زلف جوڑا سانپ کا +

بھونری - موہاے جسم که بر جسم حلقه زند بحر گوید ۵ عرق آیا ہی جب اوسکے طلائی رنگ چہرے پر + ہوئی ہی گال کی بھونری بھنور سونے کے پانی کا +

بھونکنا - موحده مخلوط الہا بواو مجہول نون غنه وکاف زده نون والف مصدری ف خلانیدن وبموحده مخلوط الہا مفتوح بواو زده ونون غنه آواز کردن سگ بود ف زبونی ع عوعو نفتجتین +

بھونتا - موحده مخلوط الہا بواو معروف ونون زده نون والف مصدری ف بریان کردن بدانکه در الفاظ ہندی ہرگاه دو حرف از یک جنس در دو کلمه بہم آیند بنوعیکه آخر کلمه

اول واول کلمۂ آخر دو حرف متجانس باشند مانند بھوننا ومانناو چھاننا واوس سے واس سے انہمین جاہا بریک حرف اکتفا کردن وتشدید دادن خطاست واگر دو حرف یک جنس از یک کلمہ بود بر یک حرف اکتفا کنند مانند بلّی ولتّو وکتا ولگّی وکوّا وجزآنہا *

بھونی بھانگ - موحدہ مخلوط الہا بواو معروف نون بتحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا دوم بالف ونون غنہ وکاف فارسی زدہ کنایہ از نبودن چیزے بود بسبب افلاس وتہیدستی میر تقی مغفور فرمایند مصرعہ گرمی سبزہ رنگون سے اور گھر مین بھونی بھانگ نہین *

بھی - موحدہ مخلوط الہا بتحتانی معروف کلمہ ایست بمعنی نیز وہم ع ایضاً وبموحدہ مخلوط الہا مفتوح وہمزہ بتحتانی معروف کلمہ ایست کہ ہنگام خطاب ہمسران وخوردان بر زبان آرند وبموحدہ مفتوح وہاے ہوز بتحتانی معروف کتاب مانند بود محاسبان ومہاجنان را بصورتیکہ اوراق طولانی جمع کردہ یک سر آنہا را جلد بندند ودر طول اوراق حساب خودہا نویسند وتہ کردہ بند کنند ف اوارہ *

بھیا - موحدہ مفتوح ہاے ہوز ساکن بتحتانی بالف کشیدہ طغیان آب بود از جوش دریا کہ خانہا خراب کند ف سیل ع طوفان وبموحدہ مخلوط الہا مفتوح وبتحتانی مشدد بالف کشیدہ ف برادر *

بھیانک - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بتحتانی بالف کشیدہ نون مفتوح بکاف کشیدہ زدہ ف وحشت زدہ ع متوحش *

بھیجا - موحدہ مخلوط الہا بتحتانی مجہول جیم بالف کشیدہ مغز سر باشد *

بھیجنا - جیم ساکن نون والف مصدری ف فرستادن ع ارسال *

بھیچنا - موحدہ مخلوط الہا بتحتانی معروف وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کسی را بزور بسینہ چسپانیدن بود ف فشردن *

بھیدہ - موحدہ مخلوط الہا بتحتانی مجہول ودال مہملہ زدہ ف راز ع سر *

بھیدی - دال مہملہ تحتانی معروف کسیکہ رازدان کسے باشد ٭

بھیر - موحدہ مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف وراے مہملہ زدہ قطار مردمان سفری بود کہ ہمراہ لشکر باشند ٭

بھیرون) - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تحتانی زدہ راے مہملہ بواو مجہول ونون غنہ نام راگ باشد از شش راگ مشہور ٭

بھیرون ناچنا - نون بالف کشیدہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از دگرگون شدن رنگ صحبت بود ٭

بھیروین - راے مہملہ زدہ واو تحتانی معروف ونون غنہ نام راگنی بود از سی و شش راگنی مشہور ٭

بھیڑ - موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف وراے مہملہ زدہ انبوہ مردم را ہر جا کہ بود گویند ف بسیار وبیع از دحام وبموحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول قسمے از گوسپند کم قیمت کہ از موہانش گلیم بافند ف میش ع خبان ٭

بھیڑا - راے ہندی بالف کشیدہ مبش نر بود ع گبش وبموحدہ مفتوح وہاے ہوز تحتانی مجہول راے ہندی بالف کشیدہ یار درختے بود ف بلیلہ ع بابیلج ٭

بھیڑ بھڑکا - موحدہ مخلوط الہا وراے ہندی ہر دو مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ ہمان انبوہ مردم باشد ٭

بھیڑ پڑ جانا - کنایہ از ہیچ مصیبت افتادن بر کسے بود آتش گویند گردن کو جمجکا سے صف عشاق کھڑی ہے ٭
اوس ترک کی تلوار پہ کیا بھیڑ پڑی ہے ٭

بھیڑ چھٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ تاے ہندی ساکن نون والف مصدری کم شدن ہجوم مردم باشد بھر گویند دم نکلے ہجوم غم سے کیونکر ٭
کچھ بھیڑ چھٹے تو راستا ہو ٭

بھیڑنا - نون والف مصدری بند کردن یارہاے دربا شد ٭

بھیڑیا - تحتانی بالف کشیدہ ف گرگ

ع ذنب ورنگ بود از رنگہاے کاغذ بادی ۔

بھیڑ یا دھسان ۔ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ بالف کشیدہ ونون مہملہ اندازہ وطریق کلمہ پیش بود کہ بہر بانے کہ یکے ازان رود ہمہ ہا بدانطرف روند ۔

بھیس ۔ موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول وسین مہملہ زدہ لباس وہیئت ووضع بود ۔

بھیس بدلنا ۔ تبدیل کردن لباس و ہیئت ووضع باشد ۔

بھیک ۔ موحدہ مخلوط الہا مکسور تحتانی معروف وکاف زدہ گدائی بود ۔

بھیک کا ٹکڑا ۔ تاے ہندی مضموم کاف زدہ ۔ ہندی بالف کشیدہ لقمہ گدائی بود وکنایہ از کسے باشد کہ بدرش غیر معین بود ومادرش زانیہ باشد ۔

بھیک کا ٹھیکڑا ۔ تاے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف رائے مہملہ بالف کشیدہ وفوقانی کاسۂ گدائی وکنایہ ع کشکول وکنایہ از چیزے کہ ہر جا آنرا برد بوسیلۂ ان نفع بردارند ۔

بھیک سین پچھوڑ ۔ بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا واو مجہول ورائے ہندی زدہ مثلیث بجاے زنند کہ کسے سائل را چیزے بدہد وسائل تکرار بشی وکمی کند ۔

بھیگنا ۔ کاف فارسی زدہ نون والف مصدری کہ ترشدن از آب ومانند آن ۔

بھیلسا ۔ موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ شہریست کہ تنباکو آنجا خوب میرویدہ ۔

بھیلیا ۔ موحدہ مفتوح ہای ہوز تحتانی مجہول ولام زدہ تحتانی بالف کشیدہ کہ یکے شکار جانوران کنند بدین صورت کہ نرگاؤ درست کنند ودرپس آن پوشیدہ شوند خود را متصل حیوانات رسانند برای شکار کردن ۔

بھینٹ ۔ موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول ونون غنہ تاے ہندی کشیدہ چیزے را عوض چیزے یا کسے را عوض کسے دادن وگرفتن بود بحر گویدہ ۔ کس و نانس کو

دبوکر ہوا پائی مشہور ✤ بھینٹ مجکو یہ ترا چاہ زنخدان لیتا ✤

بھینس - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تحتانی زدہ ونون غنہ وسین مہملہ زدہ جانوریست کہ از شیر آن ماست سازند وروغن برآورند ف گاومیش ع جاموش ✤

بھینسا - سین مہملہ بالف کشیدہ گاومیش نر را گویند ✤

بھینی بھینی بو - ہر دو موحدہ مخلوط الہا وہر دو نون ہر دو تحتانی معروف موحدہ سوم بواو مجہول بوے خوش وبوے شیرینی گلہاے تازہ گلزار باشد کہ دماغ را تازہ سازد ✤

فصل یاے تحتانی

بے - موحدہ تحتانی مجہول کلمہ حقارت بود کہ برائے مرد محقر بزبان آرند وگاہی الف مفتوح در اولش زیادہ کنند وتحتانی معروف مخفف بی بی باشد کہ صاحب خانہ وزن معظمہ را گویند ✤

بیا - موحدہ مفتوح تحتانی بالف کشیدہ طائریست مشہور برابر گنجشک کہ آشیانہ خوب بافد وتعلیم مردم خوب می آموزد چنانچہ زنگیر وانگشتر بہر کس کہ خواہد در منقار خود گرفتہ وپریدہ باو میرساند ف کیبوع تُنوط بضم نوقانی ونون مفتوح وواو مشدد مکسور وطاے مہملہ ساکن ✤

بی بی کا دانہ - کنایہ از صحناک بود کہ بران نذر حضرت فاطمہ علیہا السلام میدہند وزنان عفت مآب ونساے عصمت انتساب آنرا خورند ✤

بیاز - باے موحدہ تحتانی بالف مجہول کشیدہ وزاے معجمہ بروزن راز آنچہ زر نقد وام دادہ زیادہ ازان گیرند ف سود ع ربا بالکسر ✤

بیازو - زاے معجمہ بواو معروف بروزن بادو ف زرسودی ✤

بیاسی - موحدہ مفتوح تحتانی بالف کشیدہ سین مہملہ تحتانی معروف عدد بیست مشہور ف ہشتاد ودو ✤

بیالیس - لام تحتانی معروف و سین مہملہ زدہ عدد بیست معروف ف چہل و دو +

بیاہ - بکسر اول بروزن راہ شادی عروسی را گویند +

بیاہتا - فوقانی بالف کشیدہ زنیکہ در نکاح بسامان شادی عروسی آمدہ باشد +

بے بیدھا موتی - ہر دو موحدہ تحتانی مجہول دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ میم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف گہرے کہ در و سوراخ نکردہ باشند +

بیپار - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ بای فارسی بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ فروخت ہر جنس بود ف سوداگری ع تجارت +

بیپاری - فروشندہ ہر جنس بود ف سوداگر ع تاجر +

بے پر کی اوڑانا - موحدہ تحتانی مجہول بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف الف بواو و غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از گفتن سخنیکہ اصلش ہیچ نباشد و دروغ محض بود +

بے تالا - موحدہ تحتانی مجہول فوقانی ولام بالفہا کشیدہ کسیکہ بیوزن غنا سراید +

بیت بازی - باہم بحث کردن در شعر بود بطور یکہ ہر کس از دیگرے بیتی طلبد کہ اول حرفش حرف آخر بیت اینماس باشد و اگر حریف آن بیت نخواند مات گویند ع انتقال +

بیٹ - موحدہ تحتانی معروف و تای ہندی زدہ فضلۂ طائران باشد ف پیخال +

بیٹا - موحدہ تحتانی مجہول و فوقانی ہندی بالف کشیدہ ف پسر و پور ع ابن و ولد +

بیٹ کرنا - موحدہ تحتانی معروف و تای ہندی زدہ کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری برانداختن طائران بود ع خندق بالفتح +

بیٹھنا - موحدہ مفتوح تحتانی و فوقانی

ہندی مخلوط الہا زدہ ونون والف مصدری چند معنی دارد - ۱- نشستن مردم بود در جائے ۲- افتادن سقف خانہ و دیوار شاعر گوید ؎ غم نہین گھر جو مرا موسم باران مین گرا + قصر جانان کی تو دیوار نہین بیٹھ گئی + ۳- افتادن تیر باشد بر نشانہ شاعر گوید ؎ بیٹھے خدنگ یار ہی آکر خدا کرے + تنہا دل حزین ہے کوئی ہمنشین نہین + ۴- راست آمدن چیزے در چیزے ۵- کور شدن چشم بود ۶- تباہ شدن کسے از غم و تہیدستی باشد +

بیٹھہ رہنا - رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از کسے آزردہ شدہ بخانہ خود نشستن و ترک روزگار کسی نمودن ف خانہ نشین +

بیٹھک - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بکاف کشیدہ قسمے از ورزش پہلوانان کہ را نہا طیار شود ف شلنگ و نوعے از نذر زنان ضعیف المذہب باشد +

بیٹھکا - موحدہ مفتوح تحتانی و فوقانی ہندی مخلوط الہا زدہ کاف بالف کشیدہ جای نشستن مردمان باشد ف نشستگاہ +

بیٹھن - موحدہ تحتانی مجہول تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ جامہ کہ در آن تھانہای قماش بستہ برای فروخت دارند و کنایہ بود از چیزے کہ آنرا نمونہ چیزے گردانند +

بیٹھکانے - موحدہ تحتانی مجہول تای ہندی مخلوط الہا مکسور کاف بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول کسے و سخنے کہ مکان و دخل ندانستہ باشد +

بیٹھے بٹھائے - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول موحدہ دوم مکسور تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی مجہول کلمہ باشد کہ بامر ناگہان و بے سبب بر زبان آید ف یکایک +

بیج - موحدہ تحتانی معروف و جیم زدہ ف تخم ع بذر بالفتح و کنایہ از نطفہ باشد +

بیجاسار - موحده تحتانی معروف جیم بالف کشیده سین مهمله بالف و رای مهمله زده درختے باشد صحرائی کہ از چوب آن آلات مزامیر سازند ✤

بیجک - موحده تحتانی معروف جیم مفتوح بکاف کشیده آنچہ سوداگران قیمت خرید جنس باتمامی اخراجات محصول و کرایہ وغیرہ نوشتہ نزد خود نگاہ دارند تا ہنگام فروخت آن ملاحظہ نمودہ سود و سفعت سوائے زر جمع و سرمایہ خود کنند ✤

بیجو - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ جیم بواو معروف خنیاگری بود در فن موسیقی کامل از قوم ہنود کہ در تمام ہندوستان مشہور ست ✤

بیچ - موحدہ تحتانی معروف ف میان ع وسط بفتحتین و بین بالفتح ✤

بیچا - موحدہ تحتانی معروف جیم فارسی بالف کشیدہ صورتے سازند برای ترسانیدن اطفال کہ آنرا دیدہ خوف ناک خوانند و بگریزند ✤

بیچ کی اونگلی - موحدہ تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ کاف تحتانی معروف الف مضموم بواو غیر ملفوظہ و کاف فارسی زدہ و لام تحتانی معروف انگشت میانہ بود ع و ثانی بالضم ✤

بیچ کی سرا - نام سرائیست در لکھنؤ چنانکہ بحر بر عایت ہمین معنی گوید ؎ بین العدین سے یہ انسان ✤ دنیا اک بیچ کی سرا ہے ✤

بیچنا - موحدہ تحتانی مجہول و جیم فارسی زدہ نون بالف کشیدہ ف فروختن ع بیع بالفتح ✤

بیچون بیچ - موحدہ تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول و نون غنہ موحدہ دوم تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ و سطے کہ در میان بود شبہہ نباشد ع وسط بالفتح ✤

بیچین - موحدہ تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح تحتانی و نون معلنہ زدہ ف بے آرام ✤

بیچینی - نون تحتانی معروف ف بے آرامی و بیقراری ✤

بے حال - موحدہ تحتانی مجہول حاے حطی بالف کشیدہ و لام زدہ ف ماندہ و ضعیف و بیمار ✤

بید - موحدہ تحتانی مجہول و دال مہملہ زدہ نام کتب ہنود ست کہ بزعم ایشان از کتب

آسمانیست وبموحدہ مفتوح بروزن قید طبیب
ہنود بود کہ بطریقہ خود علاج بیماران کند ضد
یونانیان ف چارہ گر ٭

بیدھا ہوا — دال مہملہ مخلوط الصا بالف کشیدہ
ہای ہوز مضموم واو بالف کشیدہ دو معنی
دارد ا - گوہر سوراخ کردہ شدہ ۲ - کسیکہ
سحر کردہ شدہ وآفت زدہ باشد ٭

بیدھڑک — موحدہ بتحتانی مجہول دال
مہملہ مخلوط الصا وراے ہندی مفتوح بکاف
کشیدہ کسی کہ بیخوف وخطر بود بحر گویند ٭
ہم لوٹتے ہین دولت دیدار بیدھڑک ٭ زلفین
او ٹھائین اونے کہ پہرا او ٹھالیا ٭

بیدھنا — دال مہملہ مخلوط الصا زدہ
نون والف مصدری سوراخ کردن وگوہر
ومانند آن بود ف سفتن ومعنی سحر وجادو
کردن برکسی نیز بود تا در قابوی او می آید

بیڈول — موحدہ بتحتانی مجہول دال ہندی
مفتوح بواؤ ولام زدہ چیزیکہ بدنما وسخنی کہ
ناگوار باشد ٭

بیڈھب — موحدہ بتحتانی مجہول ودال ہندی
مخلوط الصا مفتوح بموحدہ ساکن چیزی کہ در
اختیار نباشد ف بی تابو ٭

بیڈھنگا — موحدہ بتحتانی مجہول دال ہندی
مخلوط الصا بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ
مردیکہ کار ناشائستہ کند ٭

بیدید — موحدہ بتحتانی مجہول دال مہملہ بتحتانی
معروف ودال مہملہ دوم زدہ کنایہ از کسیکہ
بیہروت وبیہودہ باشد ٭

بیر — موحدہ بتحتانی مجہول وراے مہملہ
بارد رختی بود ف کنار ع ثمرۃ السدر وبتحتانی
معروف ضمیمہ اگویند کہ افسونگر از زیر درافسون بر سر سلط
سازد وبموحدہ مفتوح بمعنی عداوت وبغض بود
شیخ ناسخ میفرماید ع کیا تجھے دیکھا جوای صحرا نورد
لیلی ومجنون باہم بیر ہے ٭

بیرا — موحدہ مفتوح بتحتانی
ساکن راے مہملہ بالف کشیدہ چوبی باشد
کہ بر بازوہای درد وسہ جا نصب کنند تا آن
چوب در دیوار مانند وبازوہاے

ر روازہ محکم و استوار شوند و نجنبد +

بیراگی ـ کاف فارسی تحتانی معروف قسمی از فقیران بنور باشد و چیزی باشد که خواه از چوب خواه از نی سازند که شاخها دکچی دارد و فقیران بران تکیه زده نشینند ف ظفر تکیه +

بیر بہٹی ـ موحدہ تحتانی معروف و رای مہملہ و موحدہ دوم مفتوح های ہوز مضموم تای ہندی مشدد تحتانی معروف عنکبوتی باشد سرخ که در باران اول فصل باران از زمین برآید و آنرا میگیرند و خشک میکنند و در دوا بکار برند +

بیرج ہونا ـ بیمروتی کردن بود +

بیروپ موحدہ تحتانی مجہول رای مہملہ بواو معروف و بای فارسی زدہ ف بدنما +

بیروزہ ـ رای مہملہ و ضم بواو مجہول دوائے بود کہ از کوھا آورند و آنرا گندہ بیروزہ نیز گویند

بیری ـ موحدہ مفتوح تحتانی ساکنہ رای مہملہ تحتانی معروف ف ثمن ع عدد و این محاورہ زنان ست و بموحدہ تحتانی مجہول درخت کنار گویند

بی ریشا ـ موحدہ تحتانی مجہول رای مہملہ تحتانی معروف شین معجمہ بالف کشیدہ کسیکہ ہنوز ریش بروت و برنیامدہ باشد ف بکل و سادہ ع امرد +

بیڑا موحدہ تحتانی مجہول رای ہندی بالف کشیدہ ف ناوع سفینہ و فلک بالضم جہیزی بود کہ از پارہای نی و سن بشکل ناو بستہ زنان جہت اغہار شن کردہ ببروز ہر جمعہ ماہ بھادون در لکھنؤ و بروز ہر پنجشنبہ در کانپور بدریا اندازند و دران روز مردمان بر لب دریا جمع شوند و کنایہ از چند کسان اہل سپاہ نیز بود و بجز گویدہ ہی بہ سامان تباہی ایک دل نکرین ہزار + اب جہاز زندگی لشکر کا بیڑا ہو گیا + و موحدہ تحتانی معروف چند برگ پان مصالح نہادہ بپیچند و در برگہای دیگر سبز برگ دھاک یا برگ کیلہ بستہ در تقریب شادیہا او زند و بہ مردمان تقسیم کنند +

بیڑا اوٹھانا ـ موحدہ تحتانی معروف رای ہندی بالف کشیدہ الف مضموم بواو غیر ملفوظہ تای ہندی مخلوط الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ذمہ خود گرفتن

کاری بود از کارہای مشکلہ شاعری گوید ؎
بیڑا اوٹھا کے یار تو آیا تھا قتل پر * کچھ خون
پیکے تیغ بھی منہ لال کر چلی ایضاً بحر گوید ؎
زمانے میں جو ہم مشتاق آئے بوسہ لیکے * تمان
ہندنے بیڑا اوٹھایا بیدہانی کا *

بیڑا یا رہونا — باے فارسی بالف کشیدہ و
رای مہملہ زدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف
مصدری کنایہ از آسان شدن مشکلی باشد بحر گوید
؎ نہ تھی امید دریای شہادت پیر کلینگے * خدا کو
ابرو رکھنی تھی بیڑا پار ہونا تھا *

بیڑا چڑھانا جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا
ونون بالفہا کشیدہ مشہور است شیخ امداد علی بحر گوید
؎ ندر کی جان اپنی بحر عشق کی پیر کنے *
گھاٹ پر بیڑا چڑھایا یار کے شاک نے

بیڑا چھوٹنا — بدریا انداختہ شدن ناو یکہ
از پارہ ہای نی وخس درست سازند و دران چراغہا
روشن کنند بحر گوید ؎ کشتے بادہ کبھی ہمسے کنارے
نکرے * آرزو ہے کہ یہ بیڑا لب کوثر چھوٹے *

بیڑی موحدہ بتحتانی مجہول رای ہندی
بتحتانی معروف چند معنی دارد اول حلقہ باشد
کہ از آہن سازند و در پا و ہم بجہان اندازند
تا گریختن نتوانند ۲ — چیزی بود کہ دو رسن
دران بستہ دو کس بکنار رود آب ایستادہ ازان
آب برداشتہ در کشت زار روان سازند
تا آب بزراعت خشک شدہ برسد ۳ —
چیزی بود از آہن خواہ نقرہ خواہ از رشتہ خواہ
از ابریشم کہ در پاہای طفل خود برای نذر اندازند
۴ — کنایہ از تعلقات دنیوی بود مانند
زن و فرزند وغیرہ *

بیڑیاں بھرنا — موحدہ مخلوط الہا
مفتوح برای مہملہ زدہ نون والف
مصدرے کنایہ از زنجیر ہا در ہر دو پاے
کسی کردن بود *

بیڑیاں پڑنا — زنجیر ہا در ہر
دو پاے کسے افتادن بود ف پا بزنجیر
شدن *

بیڑی کٹنا — موحدہ بتحتانی مجہول
رای ہندی بتحتانی معروف کاف مفتوح

تای ہندی ساکن نون والف مصدری
کنایہ از رہا شدن از قید تعلقات دنیوی
بود شاعری گوید ؎ پائی نجات قید
علائق سی اینچنون ٭ تیرے سبب سے
پاؤنکی بیڑی یہ کٹ گئی ٭

بیس — موحدہ بتحتانی معروف
وسین مہملہ زدہ عدد یست مشہور ف
بست ع عشرون ٭

بیساکھ — موحدہ مفتوح بتحتانی زدہ
سین مہملہ بالف کشیدہ وکاف مخلوط الہا
زدہ نام ماہ ہشتم بود از سال فصلی واین
ماہ سوم تابستانست ٭

بیساکھی — کاف مخلوط الہا بتحتانی
معروف خریزہ را گویند کہ در ماہ مذکور پیدا
میشود و ستونی باشد کہ زیر چھپر ہا استادہ
دارند ٭

بیسر — موحدہ بتحتانی مجہول سین مہملہ
مفتوح برای مہملہ زدہ بزبان اصلی ہندی
آن حلقہ طلای ونقرہ بود کہ زنان در بینی
دارند ٭

بیسرا — موحدہ بتحتانی مجہول سین مہملہ
مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ در سرایدن
اوازا واز قانون پست وبلند شود وایں
زن مغنیہ اینچنین باشد بجای الف تحتانی
معروف آرند ٭

بیسن — موحدہ بتحتانی مجہول سین مہملہ
مفتوح بنون زدہ آرد نخود را گویند ٭

بیس وانی — نون بتحتانی معروف ظرفیکہ
اندران آرد نخود را برای شستن دست
بعد طعام خوردن نگاہ دارند ٭

بیسوا — موحدہ بتحتانی مجہول وسین
مہملہ رسیدہ واو بالف کشیدہ زنی کہ در
بازار نشیند واز مردمان اجرت جماع گیرد
ف تجنیس شیخ ناسخ میفرمایند مصرع دنیا اک
ذال بیسوا ہے ٭

بیکل — موحدہ بتحتانی مجہول کاف
مفتوح لام ساکن ف بی آرام ٭

بیکلی — لام بتحتانی معروف ف بی آرامی

وکنایہ از مرض رحمی بود کہ زنان را میشود بسبب
برداشتن بار یا کثرت مجامعت ✤

بے کھٹکے - موحدہ تحتانی مجہول کاف
مخلوط الف مفتوح تائے ہندی ساکن کاف
تحتانی مجہول کہ یکہ بخوف وخطر بود ✤

بیگار - کاف فارسی بالف زائے معجمہ کشیدہ
کار بیمزد ✤

بیگاری - زائے معجمہ تحتانی معروف کسیکہ
از و کار بے مزد گیرند بجبر گویند ✤ بیگاریوں
کی شکل بسر کی جہان مین ✤ پٹارے
باندھ باندھ کے ہمنے اوٹھائے رنج ✤

بیگم - موحدہ تحتانی مجہول کاف فارسی
مفتوح میم زدہ دختر سید یا ور زنان
میران را نیز گویند ✤

بیگمات - کاف فارسی مفتوح میم بالف
کشیدہ وفوقانی زدہ جمع بیگم ست ساختہ
اہل ہند ✤

بیگمی - میم تحتانی معروف قسم دوم نیپر
باشد کہ نمک دران کم بود و قسمے از برگ پان

باشد کہ سفید و تحفہ بود ✤

بیگین - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ کاف
فارسی مفتوح بنون معلنہ ثمرے باشد کہ
با گوشت و بے گوشت پزند و انخورش
سازند ف بادنگان ع بادنجان ✤

بے گھر ا - موحدہ تحتانی مجہول کاف
فارسی مخلوطا کہا مفتوح رائے ہملہ بالف
کشیدہ مروے کہ خانہ ندارد ف بے خانماں ✤

بیل - موحدہ تحتانی مجہول چند معنی
دارد - ۱ - انچہ از نباتات کہ درخت آن ساق
ندارد و بر زمین گسترد خواہ بر درخت و
چوبہا پیچیدہ رود ف بیارہ و دور کارہ
ع اقیطین ۲ - چیزے کہ پہنا کہ از ابریشم
و تار زر بافند و گرد اگرد قبائے نخواب
وزربفت و اطلس و لبادہ ہا دوزند ۳ -
تصویر شجرہا کہ بر جامہ طبع نمایند خواہ از
رشتہ و تارہائے ابریشم بر جامہ دوزند
۴ - از قبیل تصدق بود کہ در شادی وغمی
از سر عروس و داماد گزرانیدہ بمطربان

ومبارکباد خوانان تقسیم کنند ع نثار بانصیب
۵ ۔ ثمرے بود برابر خربزہ کہ مغز آن پرقت نامی
ترش وبوقت پختگی شیرین بود ودرخت کلانتر
برگ فور وتر دارد وموحدہ مفتوح بروزن بیل
زنگاور اگویند ع ثور بالفتح ٭
بیلا ۔ موحدہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ
گلے بود خوشبو دسفید کہ ازان عطر کشند ونیز
تصدق وخیرات راگویند شاعرے گوید ۵
خیرات کرکہ نام ہوسو ہین ہزار ہین ٭ بیلا ہمارے
دے ہین روزگار ہین ٭ وموحدہ تحتانی
معروف کسیکہ ناآزمودہ کار بود شاعرے مثنوی
گوید ۵ تو بھی واللہ کتنا بیلا ہے ٭ مرہٹی کیلا
کمر کا ڈھیلا ہے ٭
بیلا بٹنا ۔ عبارت از تصدق وخیرات وداد
ودہش باشد حضرت برق گویند ۵ عجب
برسات کا عالم ہے بیلا روز بٹتا ہے ٭ ہمیشہ
مینہ برستا ہے یہان دینار ودرہم کا ٭
بیل بٹا ۔ موحدہ مفتوح تای ہندی مشدد بالف
کشیدہ ہمان نثار وتصدق بود کہ بر سر عروس و
داماد گردانیدہ در محفل شادی بمطربان ومغنیان دہند
بیلچہ ۔ جمع فارسی ہمای مصغرہ چیزیست کہ بدان
زمین را ہموار کنند فارسیست ٭
بیل منڈھی چیز حنا ۔ کنایہ از درست آمدن
کار ے باشد بجا گرید ۵ ہوے نہاد حمائل
کسیکی گردن مین ٭ چڑھی نہ بیل منڈھے
گلشن جوانی کی ٭
بیلین ۔ موحدہ تحتانی مجہول لام مفتوح بنون
زدہ چوبیکہ ازان گلولہ نمیر را پہین کنند ف
چوب خ نحور بالکسر ٭
بیما ۔ موحدہ تحتانی معروف میم بالف کشیدہ
اسباب فرستادن بود از جاے بجاے باجرت
شبہ طیکہ اگر اسباب مرسلہ تلف شود برنہ دہندہ
آن دہد ٭
بے ماتا ۔ موحدہ تحتانی مجہول میم بالف
فوقانی کشیدہ برادر یکہ مادرش دیگر بود ف
برادر علاتی ٭
بین ۔ موحدہ مفتوح تحتانی زدہ ونون معلمہ
یاد کردن صفات میت بود زنان را کہ آن گفتگو

کردہ گزیدہ و گریانندہ معروف
سانپ بود کہ چوبے دارد و زیر ہر دو سر چوب
یک یک کمر و دارد **ف** کنگر ٭

بینا - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ نون بالف
کشیدہ زیورے بود کہ بر پیشانی عروس بندند ٭

بینٹ - موحدہ تحتانی مجہول و نون غنہ و
تای زدہ ی زدہ **ف** دستہ ٭

بینڈا - موحدہ تحتانی مجہول نون غنہ دال
ہندی بالف کشیدہ انچہ بچہ در شکم دارد باشد
و چوبیکہ بدان در دانند تا گرد کشودہ نشود **ف**
قدر رنگ و پراندہ و بسکلہ ٭

بینڈی - موحدہ و دال ہندی ہر دو تحتانی
معروف چھپیدہ سنگ کہ بدان چارپائی و مانندان
بافند و تحتانی اول مجہول چوب یا چیز دیگر کہ
محرف و کج باشد ٭

بینڈی کھوٹڑی - تحتانی اول مجہول دال
مہملہ ہندی تحتانی معروف کاف مخلوط الہا
بواو مجہول و بای فارسی زدہ رای مہملہ تحتانی
معروف شخص کم فہم و جاہل را گویند ٭

بے نقط سنانا - موحدہ تحتانی مجہول
نون مضموم قاف مفتوح طاے حطی ساکن سین
مہملہ مضموم ہر دو نون بالف ہا کشیدہ بالصطلاح
اہل ہند دشنام دادن بود و اعم ازیں گویند
سنا کیا - بے نقط سنانا ہی تیرا دہان تنگ
گویا - ہیچ کلمہ دشنام ہو گیا ٭

بے نماز - بجاورہ زنان کنایہ از زنے کہ
حائض باشد و فارسیست ٭

بینتھا - موحدہ مفتوح تحتانی و نون غنہ
تای ہوز مفتوح تای مخلوط الہا مشدد بالف
کشیدہ رای کہ بدست چپ کار ہا کنند **ف** ٭

بینی - موحدہ تحتانی مجہول نون تحتانی
معروف چوبے طولانی کہ در کنارہ یک پارہ
دراز دو پارہ باشد **ف** بینی بروزن سینی ٭

بیونت - موحدہ مخلوط التحتانی بواو مجہول
و نون غنہ و تای کشیدہ قطع و بریدہ جامہ را گویند ٭

بیونتنا - نون و الف مصدری قطع کردن
جامہ و قماش بود ٭

بیوہار - موحدہ مخلوط التحتانی بواو مجہول

ہائے ہوز بالف ورائے مہملہ زدہ معاملہ خرید و فروخت باشد باہم ٭

بیہڑ - موحدہ تحتانی معروف ہائے ہوز مفتوح بہ رائے ہندی زدہ زمینی کہ نشیب و فراز داشتہ باشد ف جرجر بروزن صرصر خواجہ آتش میگوید ؎ بلندو پست عالم کا بیان تحریر کرتا ہے ٭ قلم ہے شاعروں کا یا کوئی رہرو ہی بیہڑ کا ٭

باب بائے فارسی

فصل الف

پاپ - بای فارسی بالف کشیدہ و بائے فارسی زدہ ف گناہ ع اثم ٭

پاپڑ - بای فارسی دوم مفتوح بہ رائے ہندی زدہ نان تنک بود از آرد مونگ و ماش کہ چنین کردہ و خشک نمودہ نگاہ دارند و ہرگاہ خواہند بر آتش گرم کردہ خورند ٭

پاپیر ملینا - موحدہ تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از مصیبت [illegible] بنج بہ کشتن بود ٭

پاپی - بای فارسی دوم تحتانی معروف ف گنہگار ع اثم و مجرم و بخیل را نیز گویند ٭

پاپی کنوان - کاف مضموم نون غنہ و او بالف و نون مخففہ چاہیکہ مردمان را غرق کند بجر گویند ؎ کس نہ ناک کوڈ بو کر ہوا پاپی مشہور ٭ بھینٹ مجکو یہ ترا چاہ زنخدان بتا ٭

پاتھنا - فوقانی مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری بہن کردن سرگین بود تا پاچا پسازند

پاٹ - تای ہندی زدہ چند معنی دارد - ۱ - پہنائے دریا بود بحر گویند ؎ مزید آبرو موقوف ہے تیری توجہ پر ٭ بچھا ہی آئینہ کے گھر میں نادر پاٹ جیحون کا ٭ ۲ - یک سنگ بود از دو سنگ آسیا - ۳ - پہنائے قماش باشد ع عرض ۴ - غرائم ہنود بود کہ در مہمات و مشکلہائے خود از برہمنان بخوانند ۵ - چوبکہ در پہنائے سر چاہ نہند و بران پانہادہ آب کشند ع نعاسہ ۶ - بلندی آواز و مد صوت مغنیان بود ٭

پاٹا - تای ہندی بالف کشیدہ چوب بہن

یا سنگے بود کہ گازران جامہ چرک آلودہ بران زنند تا صاف شود ف گورک ✤

پاٹک - تای ہندی مفتوح بکاف زدہ قسمی از برہمنان باشد ✤

پاٹنا - تای ہندی زدہ نون و الف مصدری پر کردن و اندودن چاہ و مغاک از خاک و خس و خاشاک و مانند آن تا بند شود و کنایہ از بسیار دادن زر و سیم باشد کسے را ✤

پاٹھا - تای ہندی مخلوط بالف کشیدہ بچہ نر فیل بود ع ذغفل ✤

پائی - تای ہندی تجتانی معروف میدان معین دوانیدن اسپ بود در طول ✤

پاجامہ - فارسیست و شلوار و تبنان نیز گویند ✤

پاجی - بروزن حاجی ف دون و فرومایہ ع رذیل ✤

پاچھنا - جیم فارسی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری و شنہ زدن بر گوشت حیوانات برای کباب ساختن و دشنہ زدن بر گوشت انسان برای چسپانیدن شاخہا تا خون کشند و دشنہ زدن بر غوزۂ خشخاش جہت برآوردن افیون ✤

پاد - بروزن شاد ف گوز ع ریح ✤

پادالپونی - دال مہملہ بالف کشیدہ بای فارسی بواو مجہولہ نون تجتانی معروف مردے کہ بزدلہ و جبان باشد ✤

پادامی - سیم تجتانی معروف قسمی از صیادان کہ مرغان را در دام شکار کنند ✤

پادری - دال مہملہ زدہ رای مہملہ تجتانی معروف عالم قوم نصاری بود و این لغت انگریزیست ✤

پار - بای فارسی بالف و رای مہملہ کشیدہ آنروے دریا و آن طرف ہر چیز بود ✤

پارا - رای مہملہ بالف کشیدہ جوہریست کانی ف سیماب ع زیبق ✤

پارچیا - رای مہملہ ساکن جیم فارسی مکسور تجتانی بالف کشیدہ پارچہ فروش بود ف خردہ فروش ✤

پارس - رای مهمله مفتوح سین مهمله ساکن سنگے باشد که از مس کردن بدان آهن میشود ف

پارسال - رای مهمله ساکن سین مهمله بالف ولام کشیده ف سال گذشته +

پارسناتھ - رای مهمله مفتوح سین مهمله ساکن نون بالف وتای مخلوط الها نزده نام بتی ست پرستشگاه جوهریان +

پارنا - بای فارسی بالف ورای مهمله کشیده نون والف مصدری دودهٔ چراغ گرفتن بود شاعرے گوید ؎ بیقراری همین دیتا ہے تمهارا کاجل + آج کیا آتش سیماب سے پارا کاجل +

پاری - بروزن عاری قند سیاه که بدور و منجمد کرده آورند وفروشند +

پاڑھ - بای فارسی بالف ورای هندی مخلوط الها چوبهای که برای ساختن مکانات استاده کرده بران نشسته مکان را بلند کنند ف خوابانفتح +

پاڑھا - رای هندی مخلوط الها بالف کشیده جانوریست مانند گوسفند مگر شاخها آنچنان ندارد ف کوتاه پا +

پازیب - زای معجمه تحتانی مجهول وموحده کشیده زیورے باشد که زنان در پا دارند دوقت خرامیدن آواز دهد ف خلخال وپابرنجن +

پاس - بای فارسی بالف وسین مهمله زده ف نزدیک ع قریب +

پاسا - بای فارسی وسین مهمله بالف کشیده قرعه که بدان نرد بازند ع کعب بانفتح +

پاسا پلٹنا - بای فارسی ولام هر دو مفتوح تای هندی ساکن نون والف مصدری کنایه از انقلاب زمانه بود +

پاسا پھینکنا - بای فارسی مخلوط الها تحتانی مجهول ونون غنه وکاف زده نون والف مصدری ف قرعه زدن +

پاس بیٹھنے والا - موحده مفتوح تحتانی وفوقانی مخلوط الها زده نون تحتانی مجهول واو ولام بالفها کشیده ف همنشین ع مصاحب +

پاسی - سین مہملہ تحتانی معروف کسیکہ نگہبانی اسباب خانہ و دہ در شبہا کند ف پاسبان ✤

پاگر - بروزن چاکر درختے باشد کہ ازان وسایہ دار و ریشہ ہا ازان برآیند و آویزند ✤

پاکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ دیوارے باشد محاذی و مقابل در سر دو پہلوی مکان ✤

پاکھر - کاف مخلوط الہا مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ انچہ بروز جنگ بر اسپ اندازند و بمنزلہ زرہ است ف برگستوان و گجیم ✤

پاکی لینا - کاف تحتانی مجہول نون و الف مصدری ستردن موہای زہار بود ✤

پاگل - کاف فارسی مفتوح بلام دیوانہ و مجنون را گویند و این لفظ از بدایت حکومت انگریزی مستعمل گردیدہ است ✤

پال - بروزن سال سہ معنی دارد ۱ - خیمۂ کوچک بود ۲ - پردہ کہ بر ستون کشتی بندند ف بادبان ۳ - میوۂ پرورده کہ از شاخ بریدہ خواہ افتادہ باشد و آنرا در خانہ پرورند ف خانہ رس ✤

پالا - بروزن کالا چیزے کہ در فصل سرما از آسمان بارد و نبات و غلہ را سوزاند و کشتی گاہ کشتی گیران را نیز گویند ✤

پالاپڑنا - بائے فارسی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری در اختیار کسے بودن کسے باشد آتش گوید ✤ پینام اجل ہوتے ہین اس عشق کے صدمے ✤

پالا نفس سرد سے اکڑنڈالے ✤

پالا پوسا - بائے فارسی بر او مجہول سین مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ آنرا پرورش کردہ باشند ✤

پالتھی - بائے فارسی بالف کشیدہ و لام و فوقانی مخلوط الہا تحتانی مجہول نوعے از نشست مردم بود کہ چار زانو نشینند ✤

پالتھی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ پائے راست بر ران چپ و پائے چپ بر ران راست کشیدہ دراز شدن بود برائے شنا کردن در آب ✤

پالتھی مار کے بیٹھنا - میم بالف و رائے مہملہ

زده کاف تحتانی مجهول موحده مفتوح تحتانی
وفوقانی مخلوط المانده نون والف مصدری
چار زانو نشستن بود ✤
پالٹ - لام مفتوح تبای هندی زده دستر
بود در چوب بازی که بر پای حریف زنند
بحر گوید ؎ لڑے جو دوست تو جھک کر
لڑیں یہ لازم ہے ✤ وہ ٹھاٹھ باندھیے
چاکی ہو ہاتھ پالٹ کا ✤
پال ڈالنا - دال هندی بالف ولام کشیده
نون والف مصدری خوابانیدن میوه تا رسیده
بود تا پخته شود ✤
پالک - لام مفتوح بکاف زده تره ایست
که با گوشت وبے گوشت پخته نا خورش
سازند ف اسپانخ واسپناخ ✤
پالک جوہی - جیم وهای هوز بواو وتحتانی
معروف نباتے ست که ضماد آن قوبا را لفع دهد
پالکی - لام ساکن تحتانی معروف سواری
متعارف ست که کهاران بردارند شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ ایسے گرے ہین ہم کہ
نہ اوٹھینگے حشر تک ✤ تابوت ہی پہ جایہینگے
ہمکو نہ پالکی ✤
پالنا - نون بالف کشیده ف پروردن
ع تربیت وگهواره رانیز گویند ✤
پالو - لام بواو معروف جانوری را گویند که
در خانه پرورند خلاف وحشی ✤
پالی - لام تحتانی معروف مکانیکه مرغان
وبهیمان را دران جنگانند ✤
پان بروزن نان برگ تنبول را گویند و
این مخصوص هندوستان جای دیگر نمیشود
وفارسیان تنبول گویند وپان هم باخفاے
نون در کلام خود آورده اند واین صورت
تفریس ست ✤
پانا - نون بالف کشیده ف یافتن ع
نیل بالفتح ✤
پان پتا - بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد والف
کشیده عبارت از پان ودیگر لوازم خانه داری تا
پان پھول - بای فارسی دوم مخلوط الها
بواو معروف ولام زده کنایه از سر انجام کار بود

چنانکہ میگویند دائی کے سر پان پھول و
کنایہ از اطفال نازک اندام ہم بود ✤
پانچ - بای فارسی بالف ونون غنہ وجیم فارسی
زدہ عدد یست مشہور **ف** پنج ع خمس و
کنایہ از کسے کہ نہایت فرزانہ وہوشیار باشد ✤
پانچون اونگلیان گھی مین - تشلیث
بجاے زنند کہ کسے را در خانہ کسے اختیار
کلی باشد شاعرے گوید کھاتے ہین کھانا
کسیکے ساتھ دونون وقت ہم ✤ آج کل کیا گھی
مین ہین پانچون ہماری اونگلیان ✤
پانچون اونگلیان برابر نہین ہوتین -
تشلیث متعارف ومفہومش آن بود کہ
حق تعالی در عالم یکے را بر دیگرے فائق و
افضل خلق فرمودہ است تمام مردم یکسان
نیستند ✤
پانچون سوارون مین نام لکھوانا -
تشلیث بجاے زنند کہ کسے خود را در زمرہ
ہم آوران شامل کند ✤
پانس - [illegible]

مہملہ زدہ فضلہ خاک شدہ کہ در زراعت و
بن درختان برائے نشو و قوت نباتات اندازند
ف بارو کود ✤
پانڈے - بای فارسی بالف ونون غنہ
دال ہندی تبحتانی مجہول نوعے از انواع
برہمنان بود ✤
پانی - بای فارسی بالف کشیدہ نون تبحتانی
معروف **ف** آب ع ماء واین لغت در
فارسی ہم آمدہ [illegible]
کہ خروس را ہنگام خنگ [illegible]
کنند و ہرگاہ درست شود باز آورند جنگ
پانی آنا - الف ممدودہ نون والف مصدری
کنایہ از ابر و سامان بارش نظر آمدن آب
از زخم و یا آب نزلہ از چشم خواہ از [illegible]
شدن باشد ✤
پانی اوٹھانا - [illegible]
تمام سنہ ہی خطہ [illegible]
جذب کردن آب باشد آرد و گل [illegible]
بسبب بسیست [illegible]

پانی اوٹھنا - الف مضموم بواو وخیر بلفوظہ
تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
برخاستن ابر بود از طرفے وصرف شدن آب
بود در کارے ✤

پانی باندھنا - موحدہ بالف ونون غنہ
ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
اب جاری را بستن تا روان نشود در زراعتہا
بکار آید ✤

پانی بجھانا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا
ونون بالف کشیدہ آہن خواہ نقرہ در آتش
گرم کردہ در آب سرد انداختن کہ تاثیر آب پیدا گردد

پانی برسنا - موحدہ مفتوح رای مہملہ مفتوح
بسین مہملہ زدہ نون والف مصدری باریدن
آب باران بود ✤ بارش ع سطر ✤

پانی بڑھنا - موحدہ مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری زیادہ
شدن آب دریا وآب چاہ وآب تالاب بود ✤

پانی بھجنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
[illegible] ساکن نون والف مصدری آب

کشیدن از چاہ بود وکنایہ از عاجز آمدن
در ہیچ کمال وہنر از کسے باشد شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ حضور دیدہ نمناک پانی بھرنے
ہین ✤ یہان نظر مین ہے مشکیزۂ پر آب بھٹا ✤

پانی پانی ہونا - تکرار لفظ پانی وہای ہوز
بواو مجہولہ ونون والف مصدری خجل شدن
وشرمندگی کشیدن باشد شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ آبرو کو روؤن گا اک دن جو رونا ہے
یہی ✤ پانی پانی استو مین اے چشم تر ہونا لگا

پانی پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی
زدہ نون والف مصدری کنایہ از باریدن
باران بود ✤

پانی پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور
بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ
از تباہ وخراب شدن چیزے بود حضرت
برق سیفر مانیدہ ؎ دیکھکر آنسو مزاج ہا جانی
پھر گیا ✤ میری کشت آرزو پر آج پانی پھر گیا ✤

پانی پھونکنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو
معروف ونون غنہ وکاف زدہ نون والف

مصدری دعای وافسونے کہ بر آب دم کنند ✤
پانی پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری بر ہمان معنی آید و نیز مالیدن آب زر و نقرہ بر طرف مسی و برنجی باشد حضرت برق میفرمایند ؎ رنگ عارض کو پسینے نے دوچند ان کر دیا ✤ جام سیم ماہ پر سونے کا پانی پھر گیا ✤
پانی پینا - بای فارسی بالف ونون غنہ تحتانی مکسور کہ آنرا ہمزہ میخوانند وفوقانی تحتانی معروف پائین ہر چیز بود کہ بران خوابند مثل پلنگ وتخت خلاف سرہانا ✤
پانی ٹپکانا - تای ہندی مفتوح بای فارسی زدہ کاف ونون بالف ہاکشیدہ کنایہ از چکانیدن آب بود در حلق ہنگام نزع ✤
پانی ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف و رای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از کم شدن آب چاہ بود لاستاذ المولفہ ؎ خشک ہی چاہ ذقن رنگ ہی رخسار و نیز باغ شاداب ہی گو پانی کنوئیں کا ٹوٹنا ✤
پانی چیچا - بای فارسی بالف کشیدہ ونون غنہ وہمزہ مکسور جیم فارسی بالف کشیدہ یک پارہ از دو پارہ شلوار باشد ف بادرہ ✤
پانی چرانا - جیم فارسی مضموم رائے مہملہ ونون بالفہا کشیدہ آب دزدیدن زخمی بود
پانی چوانا - جیم فارسی مضموم واو بالف کشیدہ نون والف مصدری چکانیدن آب باشد در حلق کسے ہنگام نزع حضرت بحر میفرمایند ؎ وہ مسیحی دم نزع آیا تو ہوتا مرے منہ میں پانی چوایا تو ہوتا ✤
پانی چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون والف مصدری ترک کردن آب بود بسبب مرض وکنایہ از آمدن آب از فرج زنان ہنگام جماع باشد ✤
پانی دینا - دال مہملہ تحتانی معروف نون و الف مصدری آب دادن ہنود بود اموات خود را در ایام چند و نیز آب دادن بدرختان بود ✤
پانی رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از آب در حلق بیمار

وکار دبودف آب زادن ✤

پانی روکنا - رای مهملہ بواو مجہول وکاف زدہ
زدن آب بیمار یا برای دفع زہر وہندکردن آب
بر فوج دشمن بود ✤

پانی سے پتلا ہونا - سین مہملہ بتحتانی مجہول
بای فارسی مفتوح فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ
ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ
از ذلیل وبے آبرو شدن کسے بود شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ موجزن ایسے ہین یہان دیدہ
ترمین دریا ✤ پانی سے پتلے ہوے اپنی نظر مین دریا

پانی کا ہگا منہ پر آنا - کاف بالف کشیدہ
ہای ہوز مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ میم مضموم
نون غنہ وہای ہوز زدہ بای فارسی مفتوح
رای مہملہ ساکن الف ونون ہر دو بالفہا کشیدہ
کنایہ از کردہ خود یافتن بود ✤

پانی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
والف مصدری [illegible]
راہنگام مضمضہ کردن [illegible]

پانی مانگنا - [illegible]

زدہ نون والف مصدری کنایہ از طلب کردن
آب باران بود شیخ ناسخ ؎ گر نہین باران
رحمت اشک حسرت ہی سہی ✤ میری کشت
آرزو کو ایک پانی چاہیے ✤

پانی مرنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن نون
والف مصدری جذب شدن آب بود در دیوار
یا مکان کہ بدان خوف افتادن باشد وکنایہ
از عیب مردم بود خواہ در نسب خواہ در ذات
آنکس وکنایہ از شرمندگی وانفعال نیز باشد
چنانکہ شاعری گوید ؎ گر ائے چار آنسو بھی
نہ آکر میرے مردے پر ✤ سبب کوئی تو ہوگا
او نمین پانی کچھ تو مرتا ہے ✤

پانی مین آگ لگانا - کنایہ از کار مشکل
کردن بود کہ از دیگرے ممکن نباشد شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ نہین ہم بادہ گار نگ یہ خمار
نے رندو ✤ دکھایا شعبدہ تازہ لگا کر آگ پانی مین

بفرستند کہ آب پیمائی کند تا مدت معین ✤

پانی نہ مانگنا - نون مفتوح میم بالف ونون غنہ وکاف فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از مردن کسے باشد فوراً و دفعۃً خواجہ آتش گوید ؎ پانی مانگے نہ کبھی ترچھی نگہ کا مارا ✤ دل کافر سے ہے چشم بت بیباک سیاہ ✤ بحر گوید ؎ آب شمشیر اجل کی ہے تری ابرو مین ✤ جسکو یہ مارا وتارے وہ نہ پانی مانگے ✤

پانی ہوجانا - کنایہ از رقیق وگداز شدن چیزے سخت بود بحر گوید ؎ بحر پتھر پانی ہوتے ہین مری روداد سے ✤ دیکھکر آئینہ محبوبہ دیدہ تر ہوگیا ✤ ونیز کنایہ از گشتن کار دشوار بود کیف گوید ؎ طبیعت مین یہ نہین روانی رہیگی ✤ زمین سخت پتھر سی پانی رہیگی ✤

پاؤلا - بای فارسی بالف وواو زدہ لام بالف کشیدہ حصۂ چہارم یک روپیہ بود ✤ چہار آنہ ✤

پاؤن - بای فارسی بالف وواو مبدل بہمزہ ونون بالفہا کشیدہ شتاب رفتن بود اسیر گوید مصرع اک ذرا پاون اوٹھائے ہوے جانا قاصد ✤

پاؤن اوٹھا جانا - کنایہ از گریختن شاد بحر گوید ؎ نافہم لوگ بیٹھے ہین بن بن کے خار بحر ✤ محفل سے اوٹھے جاتے ہین اہل سخن کے پاؤن ✤

پاؤن اوڑانا - الف مضموم بواو غیر ملفوظ را ے ہندی ونون بالفہا کشیدہ خالی دادن پا باشد از ضرب حریف ✤

پاؤن بھاری ہونا - موحدہ مخفی بالفہا بالف کشیدہ را ے مہملہ تحتانی معروف کنایہ از بار دار شدن زنان باشد ✤

پاؤن بھر جانا - موحدہ مخفی طا مضم

برای مہملہ زدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از شل گشتن پا یا بود از طے نمودن راہ دور ودراز ٭

پاؤن پاؤن صندل کے پاؤن کلمہ بود کہ پرورش کنندگان اطفال چون دائیہ و مانند آن ہنگام استادہ شدن طفل و اندک راہ رفتن این کلمہ بر زبان آورند ٭

پاؤن پڑنا - بای فارسی مفتوح برای ہندی زدہ نون والف مصدری بر پای کسے افتادہ عفو جرائم خواستن وکنایہ از منت پذیر شدن نیز بود میر تقی گوید ؎ وہ سر جہا ہی اتنا اپنی فروتنی سے ٭ کھویا ہمیں نے اوسکو ہر لحظہ پاؤن پڑ کر ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کھودے وہ میری قبر اگر کوئی یار مین ٭ تابوت سے نکل کے پڑون اوسکے پاؤن ٭

پاؤن پکڑنا - بای فارسی وکاف مفتوح ہای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از قدمبوسی کسے بود ٭

پاؤن پوجنا - بای فارسی بواو معروف وجیم زدہ نون والف مصدری ہمان کنایہ از پابوسی باشد ونیز کنایہ از احترام کردن از کسے بود لاستاذ المؤلف ؎ عجیب رنگ ہے بس پوجیے تمہارے پاؤن ٭ نہ آنے کے لیے مہندی لگاؤ عید کے دن ٭

پاؤن پھسلنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ مفتوح لام ساکن نون والف مصدری لغزش پا بود ٭

پاؤن پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا بتحتانی مجہول وراے مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از رفتن نو عروس وزجہ در خانہ عزیزان وقریبان خود بود واین محاورہ زنان ست ٭

پاؤن پھیلانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بتحتانی زدہ لام ونون بالفہا کشیدہ دراز کردن پا بود وکنایہ از زیادہ طلبی وطمع نمودن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎

پاؤن پھیلاونا استو مرے پاس آنے مین ✤
ایڑیان تمنے رگڑوائین ہین اے یار بہت ✤
پاؤن ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف
وتای ہندی دوم زدہ عبارت از شکستہ
پائی بود بجز گوید ؎ ٹے کس سے ہو دادے
محبت ✤ چلتے ہوے پاؤن ٹوٹتی ہین ✤
پاؤن توڑ کے بیٹھنا - فوقانی بواو
مجہول و رای ہندی زدہ کاف تحتانی
مجہول موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ
از کوتاہ کردن ہمت بود برای تلاش معاش
وغیرہ شاعرے گوید ؎ کھینچے ہاتہ جو کچھہ
دست رس انسان کا ہو ✤ توڑ کر بیٹھہ رہے
پاؤن کو زانو کی طرح ✤
پاؤن ٹکنا - تای ہندی مکسور کاف ساکن
نون والف مصدری کنایہ از قیام کردن
کسے بود بجائے ✤
پاؤن تھکنا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری زائل
شدن طاقت راہ رفتن بود از رہروی
ف واماندگی ✤
پاؤن جمنا - جیم مفتوح میم ساکن نون
والف مصدری کنایہ از قائم شدن پاے
کسے بود بجائے ✤
پاؤن چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن
نون والف مصدری عبارت از خرامیدن
کودکے بود کہ تازہ برفتار آمدہ باشد ✤
پاؤن چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا
بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف
مصدری کنایہ از جاری شدن خون حیض
بود زنان را ✤
پاؤن دبانا - دال مہملہ مفتوح موحدہ و
نون بالف ہا کشیدہ ف مشت مالی کردن ✤
پاؤن رہجانا - رای مہملہ مفتوح ہای ہوز
ساکن جیم ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ از
سلب طاقت پا ہا بود خواہ از مرض خواہ
از بسیار راہ رفتن شاعرے گوید ؎
پاؤن کبھی کوچۂ جانان مین حیف ✤ رہ نگرے

نقش قدم کی طرح ٭

پاؤن سوجانا - سین مہملہ بواؤ مجہول جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از بیحس وحرکت شدن پا ہا باشد ف خوابیدن پا بکسر میگوید ؎ دوست کب دوست کا ہوتا ہے خلل راحت ٭ سو گئے پاؤن تو ہاتھون سے جگایا نہ گیا ٭

پاؤن کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از ترک کوچہ گردی کردن بود

پاؤن گاڑنا - کاف فارسی بالف وراے ہندی کشیدہ نون والف مصدری عبارت از قیام کردن کسے بجاے و باز نہ جنبیدن از جائی بود ف پاؤن جمانا یعنی ثابت قدم گردیدن ؎ انتظار سرو قامت میں درختون کی طرح ٭ میں کھڑا رہتا ہون پہرون پاؤن اپنے گاڑ کر ٭ میر تقی گوید ؎ یارب رہ طلب میں کوئی کب تلک پھرے ٭ لکھیں دے کہ بیٹھ رہون پاؤن گاڑ کر ٭

پاؤن گورمین لٹکانا - کاف فارسی بواؤ مجہول وراے مہملہ زدہ سیم تحتانی مجہول ونون مختفیہ لام مفتوح تاے ہندی ساکن کاف ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از آمادہ مرگ شدن بود بحر گوید ؎ ہجر میں پیش نظر مرگ کا سامان رہے ٭ پاؤن لٹکائی سوے گور میں انسان رہے ٭

پاؤن لڑکھڑانا - لام مفتوح راے ہندی ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح راے ہندی ونون بالفہا کشیدہ لغزش پا بود از ضعف خواہ از مستی شاعر گوید ؎ نکہت آئی ہے گلستان میں وہ مستانہ بہار ٭ لڑکھڑائی سرو جیتی ہے تسیم گلزار ٭

پاؤن لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیدہ پاؤن شستا وران شنا بود

پاؤن لگالنا - نون مکسور کاف بالف ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از ۱۰ خود سپردن شدن باشد شاعر گوید ؎ پھر ولولہ سا اوٹھا کچھ دشت نوردی کا ٭ اس وحشت دل نے پھر کچھ پاؤن نکالی ہین ٭

پاہ - دوا لیست مشہور ٭

پائل - ہمزہ مکسور بلام زیر یست مشہور

ف پابرنجن ع خلخال و کسے را گویند کہ از پا ہا پیدا شدہ باشد و فیل کہ چالاک و تیز رو بود چنانکہ شاعرے گوید مصرعہ

بچھڑ یا سواری کی پائل ہوئی ٭

پائی - ہمزہ بتحتانی معروف حصہ چہارم یک آنہ بود ف پاؤ ٭

فصل موحدہ

پیبی - بائے فارسی و موحدہ ہر دو مفتوح ہمزہ بتحتانی معروف طائریست مشہور کہ خوش آواز بود و چند موی سیاہ بر سر دارد کہ بالاے گردنش مانند و کبوتر شیرازی کہ جملہ سفید باشد و پرہاے رنگین بر سر و گردن دارد ٭

فصل بائے فارسی

پیڑ - بائے فارسی مفتوح بائے فارسی دوم مشدد مفتوح بہ رائے ہندی زدہ پارہ از کہگل خشک شدہ کہ از دیوار ہا جدا شدہ باشد و چرک و ریم خشک شدہ کہ بر اطراف زخمہا چسپیدہ ماند ٭

پیڑ انا - بائے فارسی مفتوح بائے فارسی دوم ساکن رائے ہندی و نون بالف کشیدہ پارہ پارہ شدن ہر چیز بود بسبب خشک شدن و نیز خشک شدن کہار را گویند ٭

پیڑ یا کتھہ - ہر دو بائے فارسی مفتوح رائے ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ کاف مفتوح لفوقانی مخلوط بالف زردہ مسمی از کتھا باشد کہ سفید بود و در مرہم اندازند و در ادویہ بکار برند ٭

پپوٹا - اول مفتوح دوم بواو مجہول تاے ہندی بالف کشیدہ ف نیام چشم ٭

پپیانا - اول مکسور دوم ساکن تحتانی و نون بالف کشیدہ بریم آوردن زخم و جراحت بود ٭

پپیہا - اول مفتوح دوم بتحتانی معروف ہاے ہوز بالف کشیدہ چیزے بود کہ از گل خواہ مس و آہن خواہ از تخم انبہ خواہ برگہا ساختہ در دہن دارند و ازان صدا بر آرند کہ آن صدا

بدون آن چیز بر نیاید و نام جانور یست
که از کوهها در فصل باران می آید و آواز
خوش دارد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عهد
طفلی سے بھری ہین اوسمین شور انگیزیان +
اوسکے مٹی کے بنیے پر گمان تھا صور کا +

فصل تای فوقانی

پت - بای فارسی مکسور تحتانی کشیده خلطے
باشد از اخلاط اربعه ع صفرا، +
پتا - فوقانی مشدد بالف کشیده عضویست
از اعضای اندرونی ف زهره ع مراره
وکنایه از تاب وطاقت وتحمل بود و بفتح
اول برگ درخت ف برگ ع ورق و
زیوری بود از طلا و نقره که زنان در گوش
دارند و بفتح اول وتخفیف فوقانی نشان و
علامت چیزے باشد +
پتا کھڑکنا - کاف مخلوط الها و رای هندی
مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری
آواز کردن برگ بود از وزیدن باد وکنایه از
اندیشه خفیف باشد آتش گوید ؎ خزان

کے موسم سے اسمین بہار فکر رنگین ہے +
چمن کا اپنے صرصر سے کبھی پتا نہین کھڑکا +
پتا لگنا - نشان یافتن چیز گم شده بود +
پتا مارنا - بای فارسی مکسور فوقانی مشدد
بالف کشیده میم بالف وراے مهمله کشیده نون
والف مصدری کنایه از ضبط کردن خشمه
وتحمل نمودن بود +
پتانا - بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد و
نون بالف کشیده کنایه از حیرت زده وهوش
باخته شدن بود خواجه آتش گوید ؎ صنوبر
سے جو کرتا قد کشی تو + نگڑ جاتا تو پتا یا تو موتا +
پتاور - واو مفتوح براے مهمله زده گیاهی
باشد دراز تر که ازان چهپر و پر چهتی وغیره
سازند +
پت جھڑ - بای فارسی مفتوح بفوقانی کشیده
جیم ملحوظ الها مفتوح براے هندی زده فصل
خزان را گویند آتش گوید ؎ زوال حسن
ہے عاشق کنارہ کرتے جاتے ہین + بہار
باغ ہوتی ہے خزان موسم ہے پت جھڑ کا +

پتّر - اول مفتوح دوم مشدد مفتوح بر سه مهمله چیزی باشد که از آهن خواه مس و برنج ساخته بر مفصل چوبها نصب کنند تا هر چه از چوب باشد مانند صندوق و صندوقچه اجزا الیشان علیحده علیحده نشوند ٭

پتّرا - رای مهمله بالف کشیده تقویم پنود بود که سعد و نحس تمام سال آینده دران نویسند ٭

پتلا - اول مفتوح دوم ساکن لام بالف کشیده ف باریک و تنک ع رقیق و بضم اول صورت حیوانی خواه انسانی بود که از آرد خواه گل خواه از طلا و نقره و مانند آن سازند و کنایه از قبضه تیغ نیز بود ٭

پتلا حال ہونا محاوره ایست مشهور بجر گوید

مصرعه کمر نے کیا حال پتلا ہمارا ٭

پتلا خاک کا - کنایه از انسان بود بجر گوید

حسن کی آتش کو بھڑکاتی ہین جب ناز و ادا ٭
شعله بنکر جلوه دکھلاتا ہی پتلا خاک کا ٭

پتلی - اول مضموم دوم ساکن لام تحتانی معروف چهار معنی دارد - ۱ - سیاہی چشم ف مردمک ع انسان العین ۲ صورت انسانی و حیوانی که از گل و مانند آن سازند ع بعبت شاعر گوید

کیا کیا تماشے ہون جو دوالی کی رات آوے ٭
جاگین لبسان دیدۂ بیدار پتلیان ٭ ۳ حلقه سم اسپ را گویند ۴ - یعنے سازند که آنرا هنگام شب برتار رقصانند ٭

پتلی آواز - بفتح اول آواز نرم را گویند ٭

پتلی کمر - بفتح اول عبارت از نکر معشوقان بود ٭

پتلیان پھر جانا - بکسر بای فارسی مخلوط الهیا کنایه از تغیر هیئت سر و چشم هنگام احتضار بود شاعرے گوید

ہوا تو خدا کیواسطے منه پھیر کر نه بیٹھه ٭ آنکھون مین دم ہی پھر گئین اے یار پتلیان ٭

پتلیون کا تماشا - رقصیدن لعبتان باشد برتار هنگام شب ف لعبت بازی خوانده آتش گوید

آنکھین عاشق کو نه تو ای گل عناد کھلا ٭
پتلیون کا کسی نادان کو تماشا دکھلا ٭

پتنگ - بای فارسی و فوقانی هر دو مفتوح نون و کاف فارسی زده سه معنی دارد - اول کاغذے که آنرا پرانند شیخ ناسخ میفرماید

اوس شمع رو کی بزم مین گرتا ہی جب نه تب ٭ پروانه ہے

ولاکہ ہمارا تپنگ ہو ✤ دوم کرمے بود عاشق چراغ
وشمع ف پروانع فراش مرزا تقی ہوس گوید
ع لیلی کے سوز غم سے بھرے کیون نہ قیس آہ ✤
جلنے کو کوئی شمع کے پوچھے تپنگ سے ✤ سوم چوبی
بود رنگین کہ بدان رنگ گرفتہ جامہ را رنگین سازند
بحر گوید ع رنگینی بہار چمن بے ثبات ہے ✤
کپڑے رنگے ہوئے ہین گلون کے تپنگ سے ✤
تپنگا - کاف فارسی بالف کشیدہ بر دو معنی آید
اول پارہ کاہی کہ بہنگام آتش افتادن بہوا رود
و ف پرکالہ و پلیتہ دوم کرمے بود پردار کہ گرد
چراغ آید و بسوزد ف پروانع فراش میر تقی
مغفور میفرماید ع گہ نمک اسکو داغ کا پایا ✤
گہ تپنگ چراغ کا پایا ✤
تپوا - اول مفتوح دوم ساکن و الف کشیدہ و رائے مہملہ
و نبالہ کشتی بود کہ بدان کشتی را بہ پارو کہ خواہند
گردانند ف ونبالہ کشتی ع سکان ✤
تپواس - بای فارسی مفتوح فوقانی ساکن و او
بالف و سین مہملہ زدہ چوبہائی کہ در رضا نہادن
کبوتران و خانہ کہ بازہا و ران مانند در عرض نصب
کنند و بران چوبہا کبوتران و بازہا نشینند ف
پتوار ✤
تپھر - بای فارسی مفتوح فوقانی مخلوط الہا
مشدد مفتوح بر رائے مہملہ زدہ ف سنگ
ع حجر بفتحتین و سنگ کہ از باران بارد آنرا نیز
گویند ف تگرگ و کنایہ از ہر چیز سخت بود و
بمعنی ہیچ ہم مستعمل ست چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ع کچھ سمجھ بوجھ کے انسان ہی انسان
ہے ✤ کوئی سمجھا جواوسے موم وہ تپھر سمجھا ✤
یعنی ہر کہ او را مانند موم فہمید ہیچ نفہمید ✤
تپھرانا - بای فارسی مفتوح فوقانی مخلوط الہا
رای مہملہ بالف کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ
از بے نور شدن چشم ہا بود بہنگام مرگ ✤
تپھراؤ - رای مہملہ بالف و واو بر کسے سنگ زدن
پیاپے باشد ف سنگ باران ✤
تپھر برسنا - موحدہ و رائے مہملہ ہر دو مفتوح
سین ساکن نون و الف مصدری کنایہ از
تگرگ باریدن بود بجر میگویند وہ مقدر ہے
جو مانگون مینہ برسنے کی دعا ✤ برسین تپھر ابر سے

بالاے سر برسات ہین ✤

پتھر پڑنا - محاورہ ایست کہ مفہومش آفتادہ شدن بود میر تقی مغفور میفرمایند ؎ حرم کو ہم گئے یا بتکدے کو ✤ جہان دیکھا وہان پتھر پڑے ہین ✤ ایضاً میر وزیر علی صبا گوید ؎ فرقت ساقی مین یہ مقسوم پر پتھر پڑے ✤ ہین الگ کونے مین ٹوٹے شیشہ و ساغر پڑے ✤

پتھر چٹا - باے فارسی و فوقانی مخلوط الہا بہ راے مہملہ زدہ جیم فارسی مفتوح تاے ہندی بالف کشیدہ گیاہی باشد کہ ساقہاے نرم مانند خرفہ دارد و آن الف گوسپند انست و نام قسمی از ماہی نیز بود ✤

پتھر چٹانا - نون و الف مصدری کنایہ از کارد و تیغ و مانند آن را بر سنگ مالیدہ آب دادن بود ✤

پتھر لڑھکانا - نام مصدر ے ہندی مخلوط الہا ساکن کاف و نون بالفہا کشیدہ غلطانیدن سنگ بود و کنایہ باشد از خواہان خرابی و مرگ کسے شدن ✤

پتھری - راے مہملہ تحتانی معروف سنگے کہ در واسترہ بدان تیز کنند و سنگے کہ از ان آتش برآرند و سنگے کہ در مثانہ پیدا شود و ازان بول بدقت آید ف سنگر نیزہ ع حصبا ر بالفتح والمد و عصفو باشد طائران حلال را کہ انچہ سنگ دردانہ خورند دران رفتہ تحلیل شود ف سنگدان ✤

پتی - باے فارسی مفتوح فوقانی مشدد تحتانی معروف برسہ معنی آید اول برگ کوچک درختان بود دوم حصہ خرید چیزے باشد در شرکت چند کسان کہ ہر حصہ را پتی گویند سوم زیور بود کہ زنان در بناگوش آویزند بجر گوید ؎ دل ترے آنے سے ٹھہرا عاشق بیتاب کا ✤ کان کے پتے سے مسکا بنگیا سیماب کا ✤ وباے فارسی مکسور و فوقانی مشدد تحتانی معروف مرضے بود از ہیجان خون کہ در تمام بدن سرخ شود و خارش آورد ف بستم ع شرلے ✤

پتیانا - باے فارسی مفتوح فوقانی ساکن تحتانی و نون بالفہا کشیدہ باور کردن امرے بود کہ این ہم خواہد گشت ✤

پتیل - باے فارسی مفتوح فوقانی تحتانی معروف

ولام زدہ قماش باریک را گویند ❊

پتیلا - لام بالف کشیدہ انچہ دران طعام پزند ف دیگچہ و پاتیلہ ع باطیہ و اگر دیگچہ خورد و کوچک باشد بجاے الف تحتانی معروف آرند ❊

پیتینا - بای فارسی و فوقانی ہر دو مفتوح بہ تحتانی زدہ نون بالف کشیدہ طائرے باشد برابر گنجشک کہ رنگ سبز دارد و دمش کلانتر بود و گرم خوارست ❊

فصل تائے ہندی

پٹ - بائے فارسی مفتوح تائے ہندی بر دو معنی آید اول پارۂ از دو پارۂ دریا شد شیخ ناسخ میفرماید ؎ نسیم آہ کے جھونکے سے کھول دون دم میں ❊ بھڑا ہوا ترے دروازے کا اگر پٹ ہو ❊ دوم چیزے کہ بر رو افتادہ باشد ف واژون ❊

پٹا - تائے ہندی بالف کشیدہ چیزی بود از اسلحہ کہ بدان جنگ میکنند و تبائے ہندی مشدد بسہ معنی دارد اول تسمہ کہ در گلوی گربہ و میمون و بز اندازند و دران رسن بندند تا نگریزد ع قلادہ بالکسر دوم کاغذے کہ زمینداران بابت محصول آمدنی تمام سال زمین مفوضہ خود بحاکم نوشتہ دہند کہ موافق آن بعد گذشتن سال از زمینداران گیرند سوم موہاے فروہشتہ سر مردان کہ بعضے تا بناگوش و بعضے تا زیر بناگوش دارند ف فرخاک ❊

پٹاپٹ - ہر دو بای فارسی مفتوح ہر دو تائے ہندی بے بالف کشیدہ یکسان کن آوازے کہ از افتادن اثمار از اشجار آید ❊

پٹاپٹی کا پردہ - ہر دو بای فارسی مفتوح ہر دو تائے ہندی بے بالف کشیدہ دوم تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ بای فارسی سوم مفتوح ہر سہ مہملہ زدہ دال مہملہ مفتوح بہای مختفیہ پردہ باشد

پٹاخا - خاے معجمہ بالف کشیدہ قسمے ست از آتشبازی کہ آواز دہد و کنایہ از زن بدکار و فاحشہ بود ❊

پٹارا - بای فارسی مکسور تائے ہندی در اے مہملہ بالف ہا کشیدہ انچہ از بید و پوست نے سازند مدور و بران چرم تنند و روغن کنند خواہ سادہ دارند و دران لباس وغیرہ نہند و ہر چہ از مس و آہن انگریزی و چوب سازند مربع خواہ مستطیل برائے نہادن اسباب و اشیاف جامہ دان ع منباہ

بکسر میم وسکون موحدہ واگر آنرا خورد و کوچک سازند بجای الف آخر تحتانی معروف آورده پٹاری گویند ٭

پٹاؤ - بای فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیده دو او تخته ہا باشد که بر دروازه خانه نهند وبران دیوار کشند ٭

پٹپٹانا - ہر دو بای فارسی مکسور تای ہندی اول ساکن تای ہندی دوم نون بالف کشیده حسرت کشیدن وافسوس کردن بود ٭

پٹپر - ہر دو بای فارسی مفتوح تای ہندی وراے مهمله ساکن بیابانی که بے درخت وگیاه باشد

ف ہا سون ٭

پٹ پڑنا - ہر دو بای فارسی مفتوح تای ہندی وراے ہندی ہر دو ساکن نون بالف کشیده بر پہلو افتادن تیغ باشد ٭

پٹرا - راے مهمله بالف کشیده تخته چوبی گویند ٭

پٹری - راے مهمله تحتانی معروف چند معنی دارد اول تخته کوچک راگویند دوم کناره چمن و گلزار بود که پهن کرده بران گیاه رویانند سوم نشانے بود که بر جامه ہا بافند چہارم از نقره وطلا وس مربع کنایده دعاے بران نقش کنانده در پیکل وبازو دارند پنجم راہنما چه پایندان بزرین اسپ بود سواران راشاه سے گوید ؎ قابو ہیں کسکے تو سن آیام اسکا ٭ اسپر کوئی سوار نہ پٹری جما سکا ٭

پٹس - بای فارسی مکسور تای ہندی مشدد مفتوح بسین مهمله زده ماتم کردن بر مرده باشد ٭

پٹکا - بای فارسی مفتوح تای ہندی ساکن کاف بالف کشیده ف کمربند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لباس فاخره پر کیون نہواوے اغنا[illegible] ہوا آنکھون کی پٹی بنارسی پٹکا ٭

پٹکنا - بای فارسی وتای ہندی مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری چیزی را بر زمین زدن وکم شدن آماس وورم را نیز گویند ٭

پٹکی پڑے - بالضم کلمه ایست بمحاوره زنان که مفهوم مش تعریب نفرین وبد دعا باشد ٭

پٹنا - بای فارسی مفتوح تاے ہندی ساکن نون بالف کشیده سه معنی دارد اول نام شہریست جانب شرق دوم اندوده شدن سقف وچوبہاے بام از خاک یا سفالے از خاک وخس وخاشاک

تا صحن شود و سوم وصول شدن زر قرضہ کہ بر کسی
باشد و باے فارسی مکسور کوبیدہ شدن کسے بود از
ضرب لگد و چوب وغیرہ ٭

پٹو - باے فارسی مفتوح تاے ہندی مشدد و او
معروف چیزے بود مانند بانات مگر از بانات
کم قیمت بود ف رغزہ بروزن سبزہ ٭

پٹوا - باے فارسی مفتوح تاے ہندی ساکن
و او بالف کشیدہ کسیکہ ابریشم باہم پیچد ف
علاقہ بندو زری باف و تخمے نیز باشد ٭

پٹواری - رای مہملہ تحتانی معروف کسیکہ
حساب دیہ و قصبہ دانستہ باشد و آن از
قسم ہنود بود ٭

پٹہ - باے فارسی مفتوح بتاے ہندی مخلوط الہا
بچہ مادہ و نر بود از مرغ و بضم باے فارسی سرین
[illegible] و معنی شانہ و نوبیز
استعمال کنند ٭

پٹھا - باے فارسی مفتوح تاے ہندی مشدد
مخلوط الہا با لفہا کشیدہ چند معنی دارد اول
قسمے از رگ گندہ بود ف بزع عصب دوم

بچہ کبوتر و مرغ و بوم را گویند ف فروک سوم
شاگرد پہلوانان را نیز گویند چہارم قسمے از زر باف
بود کہ پیرامون دوپٹہ ہا دوزند و پہناور بود پنجم
برگ خشک شدہ تنبا کوی خوردنی بود و بضم
باے فارسی سرین اسپ باشد ع کفل ٭

پٹھان - بفتح باے فارسی و تاے ہندی مخلوط الہا
بالف کشیدہ و نون ملحقہ افغان را گویند ٭

پٹھو - باے فارسی مکسور تاے ہندی مخلوط الہا
بواو معروف کسیکہ پیوستہ پس و کسے ماند ٭

پٹھیا - باے فارسی مفتوح تاے ہندی ساکن
تحتانی بالف کشیدہ بچہ مادہ گاو و گاومیش
و بز بود ٭

پٹی - باے فارسی مفتوح تاے ہندی مشدد
تحتانی معروف چند معنی دارد اول پارچہ
طولانی کہ بر جراحت بندند ف رگ بند و
جراحت بند و پارہ طولانی نوار و مانند ہم باشد
دوم چوب کلان چارپائی کہ دو طرف میباشند
سوم قسمے از شیرینی بود کہ حلوائیان میپزند
چہارم حصہ زمین زمینداری باشد پنجم نوع

از فیض

از بافتن موہای سر زنان بود ششم قسمے از بندش دستار بود ہفتم نوعے از پیچیدن رشتہ کاغذ بادی بود کہ آنرا پٹی دار گولہ گویند ✤

پٹیان - بای فارسی مفتوح تای ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ ونون مخففہ موہای ہر دو طرف سر دختران باشد ✤

پٹی آنکھون مین باندھنا - کنایہ از چشم پوشی وبیروتی باشد ✤

پٹی پڑھانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ فہمانیدن کسے باشد کسے را از جانب کسے شیخ امداد علی بجر گوید ؎ بوسہ دین اپنے مصحف رخسار کا ہمین ✤ مکتب نشین حسین یہ پٹی پڑھے نہین ✤

پٹیت - بای فارسی مفتوح تحتانی وفوقانی زدہ شخصے بود کہ در فن پٹا بازی مہارت دارد وآن سلاحی باشد مانند شمشیر کہ دست تا مرفق در قبضہ اش کردہ آنرا ہم جنبانند وکبوتری را گویند کہ تمامہ سرخ یا زرد یا سیاہ یا نیلا بود وہالہ پرہای سفید در گلو برآورد ✤

پٹیتی - بای فارسی وفوقانی ہندی مفتوح تحتانی زدہ فوقانی تحتانی معروف دشمنی وعداوت را گویند وماہر بودن در فن جنبانیدن پٹا کہ یکے از سلاح ست ✤

پٹیلا - بای فارسی مفتوح تای ہندی مفتوح تحتانی زدہ ولام بالف کشیدہ نادری بود دراز در عرض کہ بر واز تختہ ہا فرش کنند تا بہل و پالکی واسپان ومانند آن سوار شدہ از دریا بگذرند ✤

پٹین - بای فارسی مضموم تای ہندی تحتانی معروف ونون معلنہ زدہ قسمے از روغن باشد کہ بدان آئینہ بچوب وصل کنند ودر چوب بدان بند کنند ولغت انگریزیست ✤

پٹے ٹکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری نوعے از آرایش موہای سر بود زنان را شاعرے گوید ؎ زلفین بنا رہی ہین رشک پری بنینگے ✤ اوڑتا ہی پر لگا کر پٹے ٹکالتے ہین ✤

فصل جیم

پجاپا - بای فارسی مضموم جیم و بای فارسی دوم بالفها کشیده جای پرستش هنود ف پرستشگاه ع معبد *

پجوڑا - بای فارسی و جیم هر دو مفتوح بواو زده رای هندی بالف کشیده کسیکه زیاده تر در رذالت باشد ع ارذل *

فصل چیم فارسی

پچ - بای فارسی مفتوح بچیم فارسی پرورش سخن وجانب داری کسے بود ف طرفداری ع جنبه لفتحتین *

پچارا - بای فارسی مضموم چیم فارسی ورای مهمله بالف کشیده خرقه وپنبه ولیشم وغیره که بر سر چوب بندند وبدان روغن دمانند آن بچیزے مالند *

پچاس - بر وزن اساس عدد معروف ف پنجاه ع خمسون *

پچانا - بای فارسی مفتوح چیم فارسی ونون بالفها کشیده ف گوارا کردن ع هضم و کنایه از زوال کسے گرفته باز ندادن باشد *

پچاؤ - بالفتح وواو موقوف گوارا شدن طعام بود

پچپچا - هر دو بای فارسی مکسور چیم فارسی اول ساکن چیم فارسی دوم بالف کشیده طعام که آب ورطوبت او جذب نشده باشد وبمرتبه پختگی نرسیده باشد *

پچتانا - بای فارسی مفتوح چیم فارسی ساکن فوقانی ونون بالفها کشیده ف افسوس خوردن ع تاسف *

پچر - بای فارسی وچیم فارسی مشدد هر دو مفتوح رای مهمله ساکن چوبچه که در سوراخهای چوب برای تنگ کردن سوراخ نشند ف لغار ع فانه وکنایه از سعی کننده کسے بود از کسی *

پچرپچرانا - بای فارسی دوم مفتوح هر دو رای هندی زده نون والف مصدری کنایه از آهسته آهسته گفتن رسیدن بود *

پچکانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفها کشیده ف فانه زدن *

پچرمارنا - میم بالف ورای مهمله زده نون و

الف مصدری کسے را از جانب کسی کندن و دشمنی کردن بود +

پچک - بای فارسی و جیم فارسی مفتوح کاف ساکن تہ بیضہ مرغان بود مقابل سر و این مصطلح کسانیست کہ با ہم بیضہ مرغان را جنگانند +

پچکاری - بای فارسی مکسور جیم فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف چیزیست میان تہی کہ دو اد ران کردہ بر جہا اندرونی رسانند و نیز چیزیست کہ در ایام نوروز و ہولی رنگ دران پر کردہ بر مردم اندازند شیخ ناسخ سفر مایند ؎ روی گا رنگ اگر حوض مین ہو عکس فگن + طور فوارے مین ہو رنگ کی پچکاری کا +

پچکڑ - بای فارسی مفتوح جیم فارسی کاف مفتوح بر ہے ہندی زدہ ف سر خنگ و این محاورہ بازاریانست +

پچکلیان - کاف مفتوح بلام زدہ تحتانی بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ آبی کہ زانو ہا از پا و پیشانی خلاف رنگ بدن داشتہ باشد +

پچکنا - بای فارسی مکسور جیم فارسی مفتوح بکاف زدہ نون و الف مصدری گوا فتادن در ظرف مس و نقرہ و مانند آن بسبب کدام صدمہ و خائف شدن کسے از کسے بود +

پچلونا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی ساکن لام بواو مجہول نون بالف کشیدہ معجونے کہ دران پنج نمک باشد نمک سانبھر نمک لاہوری نمک سیاہ نمک شور نمک سنگ و آن ہاضم بود +

پچنا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی ساکن نون بالف کشیدہ فارسی گوارا شدن طعام ع انہضام +

پچونی - بای فارسی و جیم فارسی مفتوح و او ساکن نون تحتانی معروف چیزے کہ اندرون شکم قریب معدہ میبا شد یعنی امعا وغیرہ ف تو بر تو +

پچھاڑنا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف در ہے ہندی کشیدہ نون و الف مصدری بر زمین افگندن انسان را و گاؤ و بز و مانند آن را +

پچھاڑی - باے فارسی مکسور جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ راے ہندی تحتانی معروف رسنی باشد کہ بر باہاے اسپ و اشتر بندند ف شکیل ع شکال بالکسر *

پچھاڑین کھانا - باے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ نون و الف مصدری ف بر زمین غلطیدن *

پچھان - باے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف و نون مخفیہ طرف مغرب باشد *

پچھتا - باے فارسی و جیم فارسی مخلوط الہا ہر دو مفتوح فوقانی مشدد بالف کشیدہ جوان کشیدہ قامت را گویند *

پچھلا - باے فارسی مکسور جیم فارسی مخلوط الہا ساکن لام بالف کشیدہ وقت سحر خوردن در ایام صیام باشد و آخر شب و چیز پسین و مردم پسین نیز بود *

پچھلا پہر - باے فارسی و ہاے ہوز مفتوح راے مہملہ ساکن پاس آخرین شب و روز باشد *

پچھلپائی - باے فارسی مکسور جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ باے فارسی دوم بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنے کہ ساق حرہ باشد گویند در پاے او پنجہ پس و پاشنہ پیش باشد و جگر اطفال میخورد *

پچھلگو - بواو معروف کسیکہ طفیلی کسی باشد *

پچھم - باے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد مفتوح بمیم زدہ جانب غرب باشد مقابل شرق *

پچھنا - باے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ نون بالف کشیدہ آلہ حجامان باشد کہ آنرا بر گوشت زدہ بالاے آن شاخہا چسپانند تا خون برآید ف دشنہ *

پچھنے دینا - نون تحتانی مجہول دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از طعن و تشنیع کردن باشد *

پچھنے لگانا - لام و کاف فارسی مفتوح بالف کشیدہ نون و الف مصدری ف دشنہ زدن و کنایہ از طعن و تشنیع کردن ہم باشد *

پچھوا - باے فارسی مفتوح بجیم فارسی مخلوط الہا

زدہ واو بالف کشیدہ بادیکہ از مغرب آید ع دبور وبہای فارسی مکسور پارچہ از سینہ بند زنان بود کہ جانب پشت بندند ٭

پچھواڑا - رای ہندی بالف کشیدہ عقب و پشت خانہ و مکان را گویند ٭

پچھوائی - ہمزہ تحتانی معروف ہمان باد مغربی باشد

پچھوڑنا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط ہا واو مجہول ورائے ہندی زدہ نون و الف مصدری غلہ را بغلہ افشان پاک کردن باشد ٭

پچھیاؤ - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط ہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ و واو ہمان ہوا جانب مغرب را گویند ع دبور بالفتح ٭

پچکی - بای فارسی مفتوح جیم فارسی تحتانی معروف چیزے کہ بچیزے درمی آید و پیوند وف پرچین

بکسر اول چیزے کہ از صدمہ چیزی پچین شود ٭

پچکیت - بکسر اول وفتح دوم وسکون تحتانی و فوقانی معروف ست و کنایہ کسے را نیز گویند کہ شیوہ او فریب دادن بمردمان باشد ٭

پچپچی - معروف ست و کنایہ از فریب دادن کسے بچیزے نیز بود ٭

پچیسی - سین مہملہ تحتانی معروف بازیے باشد از آلات قمار کہ ہفت ضرب ہرہ دران بجای پانسہ باشد کہ ہر بار بیفگنند ٭

فصل دال مہملہ

پیدا - بای فارسی مکسور دال مہملہ مشدد بالف کشیدہ طائریست باشد برابر گنجشک کہ خوش آواز بود وچیزیکہ از رشتہ خواہ ابریشم بر چیلہ کمان کروہ بافند و دران گلولہ نہادہ افگنند ٭

پیڑی - بای فارسی مکسور دال مہملہ ساکن رائے ہندی تحتانی معروف طائری باشد کوچک از گنجشک کہ آنرا اطفال پرورند ٭

پیدم - بروزن قدم عدے باشد مشہور و آن مصدر و بود و نشانے بود در پای مردم کہ بسیار مبارک باشد ٭

پدمنی - بای فارسی مفتوح دال مہملہ ساکن میم مفتوح نون تحتانی معروف قسمے از زن بود کہ نازک تر باشد

پدی کی ضامنی - کنایہ از ذمہ داری و ضمانت شخص معل ضعیف باشد ٭

فصل رائے مہملہ

پر - بای فارسی مفتوح بہ رائے مہملہ کلمہ بود کہ برائے ربط

کلمات آرندف برع علے و بمعنی مگر ولیکن ہم آید
واین لغت ببآے فارسی مفتوح کہ در آخرہاے مختفی دارد
نیز مستعمل ست الا نزد بعضے از فصحاے متاخرین بمعنی
دوم ونزد بعضے بہر دو معنی متروک الاستعمال ست ✤
پرا - بروزن سرا سپاہیان کہ برابر ایستند.
ف پرّہ ع صف ✤
پرا باندھنا - بای موحدہ بالف ونون غنہ و
دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
صف بستن باشد ✤
پرا تم - اول مضموم چہارم مفتوح زنی را گویند کہ
مانند زنان جہاندیدہ وکار آزمودہ سخنہا گوید واین
محاورہ زنانست ✤
پرا ٹھا - بای فارسی مفتوح رآے مہملہ بالف کشیدہ
تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ نافی بود در معنی
کہ تو بر تو پزند ف نان دشتری ✤
پرانا - بای فارسی مضموم رآے مہملہ ونون بالف
کشیدہ ف کہنہ ع مندرس ✤
پرانی کھوپری - نون تحتانی معروف کاف
فارسی مخلوط الہا بواو مجہول وبای فارسی زدہ رآے مہملہ
تحتانی معروف بمحاورہ عوام مردم کہن سال گویند ✤
پرانے لوگ - نون تحتانی مجہول لام بواو مجہول
وکاف فارسی زدہ کنایہ از مردم کلان سال و
ملازمان قدیم باشد ✤
پرایا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ وتحتانی بالفہا
کشیدہ بیگانہ را گویند واگر آنکس یا آن چیز مؤنث
باشد بجاے الف آخر تحتانی معروف آرند ✤
پرب - بروزن طرب نوعے از نگین الماس باشد ✤
پرت - بای فارسی ورآے مہملہ ہر دو مفتوح فوقانی
ساکن ف تودہ ولا ✤
پرتلا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی
مفتوح لام بالف کشیدہ تسمہ پہن کہ از دوش تا کمر
دارند ودران شمشیر حمائل کنند ف دوال شمشیر
ع حمالہ بالکسر شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو لگا گلا
جو قاتل سر مئہ دنبالہ دار ✤ تیری شمشیر نگہ کو پرتلا ہونگا
پرجلنا - بای فارسی مفتوح رآے مہملہ ساکن جیم
مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از
نارسائی بود شاعرے گوید ؎ جلیں کیونکر نہ وہ پر نارسا
کے لغت عین اوسکے ✤ پر جبریل پروانہ ہی جسکی شمع رفعت

پرجمنا - بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن جیم مفتوح میم ساکن نون والف مصدری کنایہ از خبر رسیدن فعال کسے بحاکم بود بجر گویند آتی ہین بجر صدر کچہری سے کچھ ملول ٭ **پرجانگا** کوئی کہ مجلکار رقم ہوا ٭

پرجانا - بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن جیم فارسی ونون بالفہا کشیدہ رام کردن جانوران وحشی ومردمان واطفال بود ٭

پرچک - بای فارسی مضموم بر رائے مہملہ زدہ جیم فارسی مفتوح بکاف کشیدہ سخنے کہ کودکان را بر کردن فعل ممنوع مؤید شود ف حمایت ٭

پرچک دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری سخنے گفتن کہ کودکان را بر کردن فعل ممنوع مؤید گردد ف حمایت کردن ٭

پرچھا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ زدہ جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ دو معنی دارد اول کم شدن ہجوم دوم فیصلہ قصہ وفساد خواجہ آتش گوید ع ہنس کے بولا یار مین ماری خوشی کے مر گیا ٭ قصہ طولانی تھا دو باتون مین پرچھا کر دیا ٭

پرچھاوان - واو بالف کشیدہ ونون مخففہ ف سایہ ع ظل آتش گوید ع چمن آئینہ ہے

پرچنا - بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن جیم مفتوح میم ساکن نون والف مصدری کنایہ از خبر رسیدن فعال پرہای طائران باشد بعد کندیدن ف پر برآمدن

پرجھاڑنا - جیم مخلوط الہا بالف وراے ہندی زدہ نون بالف کشیدہ بال وپر افشاندن مرغان بود شیخ ناسخ میفرمایند ع ذکر پرواز تو کیا تنگ ہے ایسا یہ چمن ٭ جھاڑ بھی سکتے نہین ہم کبھی شہپر اپنا ٭

پرجھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از افتادن پرہای مرغان بود ٭

پرچ - بای فارسی ورائے مہملہ ہر دو مفتوح بجیم فارسی زدہ چیزی بود کہ از چوب یا بنج نے سازند وآنرا بجای قبضہ در چوبہا دارند وچوب بازی کنند ونام راگنی بود از سی وشش راگنی مشہور ٭

پرچا - اول مفتوح رائے مہملہ ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ پارہ از کاغذ ومانند آن بود ف پارہ ع قطعہ وکنایہ از خبر نیز باشد ٭

پرچا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن

گل عکس ہی رخسار گلگون کا ✤ رہا جو سرو پر چھاؤان ہے تیرے قد موزون کا ✤

پر چھائین - بائے فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ بہ تحتانی معروف ونون مخفیہ **ف** سایہ و پرتو ع ظل وعکس ✤

پر چھتی - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح نوقانی تحتانی معروف چیزے باشد از کاہ وسفال کہ سر دیوارہائے خام بدان پوشانند تا اثر آب باران بدیوارہا نرسد شاعرے گوید **مصرع** پر چھتی بال ہما کی سر دیوار بندھی ✤

پر دادا - ہر دو دال مہملہ بالفہا کشیدہ جد پدر باشد واگر جدۂ پدر بود بجائے الف آخر تحتانی معروف آرند ✤

پر دیس - بائے فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن دال مہملہ تحتانی مجہول وسین مہملہ زدہ جائیکہ دور از وطن بود ع غربت ✤

پر دیسی - بائے فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن دال وسین مہملہ تحتانی مجہول ومعروف **ف** غربت زدہ ع غریب الوطن ✤

پردے کی بُو بُو - بائے فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن دال مہملہ وکاف تحتانی مجہول ومعروف بر دو بائے موحدہ بوا ومعروف **ف** زن پردہ نشین ع مخدرہ ✤

پُرزا - بائے فارسی مضموم رائے مہملہ ساکن زائے معجمہ بالف کشیدہ پارہ کاغذ وآہن ومانندان باشد

پُرزے اوڑانا - الف بوا وغیرہا فوظ رائے ہندی ونون بالفہا کشیدہ پارہ پارہ نمودن جامہ وکاغذ ومانندآن بود ✤

پرسا - بائے فارسی مضموم رائے مہملہ ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ دلاسائی وارثان اموات باشد ع تعزیت وپُرسہ در فارسی معنی خبر گرفتن وپرسیدن آمدہ ✤

پُرسا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری وارثان مردگان را دلاسا دادن وسخنان صبر گفتن بود ✤

پرسالینا - لام تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ

شنیدن سخنان صبر و تسلی بود از مردمان و از ثان مردگان را ✤

پرستان - بای فارسی و رائے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ و نون مخلفہ جائیکہ دیوان و پریان میمانند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ محل پراوسکے پرستان کا ہوا دھوکا ✤ رقیب پر مجھے عفریت کا گمان ہوا ✤

پرسرام - بای فارسی و رائے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن رائے مہملہ دوم بالف و میم کشیدہ نام شخصے بود از عشاق ✤

پرسون - بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن سین مہملہ بواو مجہول و نون مخففہ پیش روز گذشتہ و بعد روز آیندہ را گویند **ف** پریروز دیس فردا ✤

پرشہر - بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن سوائے وطن را گویند ✤

پرکا کبوتر اوڑانا - بازی کودکان بود و شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مرغ دل تب ہے آپکا ہی صید ✤ جب کبوتر اوڑاتے تھے پرکا ✤

پرکٹ - کاف مضموم تبای ہندی طائری باشد کہ پر و بال آن بریدہ شود ✤

پرکٹا - کاف مفتوح تبای ہندی بالف کشیدہ ہمان طائر بال و پر بریدہ بود ✤

پرکھبہ - بای فارسی و رائے مہملہ ہر دو مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن شناسیدن زر مسلوک بود از قلب و خالص و شناختن نیک و بد را ✤

پرکھنا - بای فارسی و رائے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری **ف** سرہ کردن ✤

پرکھیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ زر قلب و خالص بشناسد **ف** درم گزین ع صراف ✤

پرگیری - بروزن کشمیری پر یکہ بر چوب تیر نشانند **ف** پر تیر ع قدہ بالضم ✤

پرمازنا - کنایہ از قصد پرواز نمودن بود **ف** پرزدن ✤

پرمٹ - میم مفتوح تبای ہندی کشیدہ جائیکہ محصول از تاجران گیرند ✤

پرمل - میم مفتوح بلام زدہ چیزے باشد کہ دانہای جوار کہ از قسم غلہ باشد نیسا ئیدہ بریان کنند و مردمان خورند ✤

پرن - بروزن چمن اصول نواختن طبلہ باشد کہ

ہنگام رقص وغنا می نوازند ✤

پرنالا - نون ولام بالفها کشیده چیزیکه ازان آب باهما فرو ریزد ف ناودان ع میزاب ✤

پرنالی - لام تحتانی معروف طیاری وتنومندی اسپ بود وآنچنانست که سرین های اسپ گنده وسطبر شود ومیان هر دو فاصله پدید آید ف ناوکفل ✤

پرنالی پڑنا - بای فارسی دوم مفتوح رائے ہندی ساکن نون والف مصدری همان تنومندی اسپ باشد ✤

پرنانا - هر دو نون بالفها کشیده جد مادر را گویند ف فرجد واگر جده مادر باشد بجاے الف آخر تحتانی معروف آرند ✤

پُروا - بای فارسی مضموم رائے مهمله ساکن واو بالف کشیده بمعنی مشرق وزد ع قبول بالفتح وصبا ونیز آبادی چند خانه را گویند در میدان وصحرا ع قریه ✤

پروار - بروزن خروار گروه مردم کمازیک خاندان باشد ✤

پروان - واو بالف ونون معلنه نامے از قسم بادبان کشتی باشد ✤

پروان چڑھنا - جیم فارسی مفتوح بر رائے ہندی مخلوط الهاز ده نون والف مصدری عبارت از پرورش کامل یافتن طفال بود ✤

پُروائی - بای فارسی مضموم بر رائے مهمله زده واو بالف کشیده همزه تحتانی معروف همان باد جانب مشرق بود ✤

پروایا - بای فارسی مفتوح رائے مهمله ساکن واو وتحتانی بالفها کشیده چیزے از چوب سازند وزیر پایهای پلنگ نهند ف زیرپایه ✤

پروتا - بای فارسی مفتوح رائے مهمله بواو مجهول فوقانی بالف کشیده پسر پسر پسر باشد واگر دختر پسر پسر باشد بجاے الف تحتانی معروف آرند ✤

پرونا - بای فارسی مکسور رائے مهمله بواو مجهول نون والف مصدری رشته در سوزن ومروارید وگلها ومانند آن در رشته کردن بود ✤

پرہیزی کھانا - بای فارسی مفتوح رائے مهمله ساکن های هوز تحتانی مجهول زائے معجمه تحتانی معروف کاف

مخلوط الہا و نون با لفہا کشیدہ غذای کہ موافق بیمار باشد
پریت - بای فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول
و فوقانی زدہ شیطانے کہ مردم آزار بود +
پر دیکھا - کاف مخلوط الہا با لف کشیدہ فکر و تامل را
گویند حضرت میر درد میفرمایند رباعی اے درد
بہت کیا پر دیکھا ہمنے + دیکھا تو عجب یہاں کا دیکھا
ہمنے + بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھ + جب
آنکھ کھلی تو کچھ نہ دیکھا ہمنے + رباعی دیگر اسیدن کا
جو اول ہی پر دیکھا ہوتا + یا تک کا ہیکو میرا
لیکھا ہوتا + ان خانہ خراب اپنی آنکھوں سے
ہاے + ای کاش نہ مین نے اوسکو دیکھا ہوتا +
پریو ا - واو با لف کشیدہ تاریخ اول ماہ ہنود باشد
و ہر ماہ بحساب آنہا یا نزدہ روز بود و قسمے از
طائر کوچک دراز باشد کہ بر کنار آب می نشیند
و حلال ست +
پری - بای فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف
چیز خوبصورت و تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بمعنی
آنطرف آید و این محاورہ قدما بودہ نزد فصحاے
این زمان متروک الاستعمال ست و با فارسی

درای مہملہ ہر دو مفتوح تحتانی زدہ طائری باشد
دراز پا و دراز منقار و آن چند قسام بود کنارہ
آب مے نشیند و حلال ست +

فصل رای ہندی

پڑ - بضم بای فارسی و رای ہندی با لف کشیدہ
تختہ کاغذ کہ دران چیزہا نہادہ بند کنند و از
رشتہ پیچند تا کشادہ نشود ف چکسہ و جرم
خشک شدہ دہل و طبلہ را نیز گویند و بفتح بای
فارسی ف افتادہ +
پڑا پانا - بای فارسی دوم و نون با لف ہا کشیدہ
کنایہ از چیز افتادہ را یا فتن بود +
پڑاقا - قاف با لف کشیدہ قسمے ست از آبشاری
کہ آواز دہنگام سر کردن و این خاص زبان فصحاے
لکھنؤ ست چرا کہ اہل دہلی بدنمینی پٹاخا گویند +
پڑاقے کی گوٹ - کاف فارسی بواو مجہول و تاے
ہندی کشیدہ معروف ست کہ قطعہ ہاے رنگ بزنگ دارد
پڑاگرا - کاف فارسی بسور رای مہملہ با لف کشیدہ
چیز افتادہ را گویند و کنایہ از کسیکہ بحقیقت بود +
پڑاؤ - بواو جاے فرود آمدن کاروان و لشکر باشد +

پڑاؤ مارنا - میم بالف کشیدہ و رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری تاخت و تاراج و غارت مردم قافلہ باشد در روز یا در شب ف روز زدن و شبخون زدن *

پڑجانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالف کشیدہ دراز شدن بود *

پڑوس - بای فارسی مفتوح رای ہندی بواو مجہول و سین مہملہ زدہ ف ہمسایگی ع جوار *

پڑوسی - سین مہملہ تحتانی معروف ف ہمسایہ ع جار *

پڑھالکھا - رائے ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ لام مکسور کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ تمہ باشد کہ خواندن و نوشتن داند *

پڑھنا - بای فارسی مفتوح رائے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف خواندن و تعلیم گرفتن از کسے ع قرأت و تعلم *

پڑھنت - رائے ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ و فوقانی کشیدہ عبارت از خواندن الفاظ سحر و افسون بود ساحران و افسونگران را چنانکہ حضرت سودا میفرمایند ؎ سحر صولت کے سامنے تیری * سامری بھولجاے اپنی پڑھنت *

پڑیا - بای فارسی مضموم رائے ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ پارہ کاغذ پیچیدہ کہ دران دوا و مانند آن دارند ف چکسہ بالفتح *

فصل سین مہملہ

پسانا - بای فارسی مفتوح سین مہملہ و نون بالفہا کشیدہ برآوردن آب از برنج جوش کردہ بود *

پساؤ - بواو ہمان آب برآوردہ برنج جوش دہ باشد

پسائی - بای فارسی مکسور سین مہملہ بالف ہمزہ تحتانی معروف مزد سائیدن غلہ و مانند آن باشد ف تردہ بروزن پردہ *

پستول - بای فارسی مکسور فوقانی مفتوح بواو ولام زدہ تپنچہ را گویند ف تفنگچہ شاعر ے گوید ؎ کب اونکی محوابرو و گیسو نکلگے * تلوار یہ چل گئی کہیں پستول چلگئی *

پسرنا - بای فارسی و سین مہملہ مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری دراز شدن زن باشد پیش مرد *

پسرھٹا - ہای ہوز مفتوح تای ہندی مشدد

بالف کشیده بازاریکه دران دکانهاے توابل فروشان
و دوا فروشان باشد ✤
پسلی - بروزن اصلی استخوان پهلو را گویند ف
وندع فتح باللک ✤
پسلی پھڑکنا - بای فارسی مخلوط الها و را ے
هندی سر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف
مصدری کنایه از آگاه شدن کسے از امرے بود
که با و اطلاع ازان نداده باشند بحر گوید ؎
لاحق حال ہی مہجور کو رنج ایک نه ایک ✤ پسلی
پھڑکی خفقان کی جو ذرا دل ٹھہرا ✤
پسنا - بای فارسی مکسور سین مهمله ساکن نون
و الف مصدری ف سائیده شدن و کنایه از
دلداده و فریفته شدن بر کسے بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ وہ اختلاط کیے پس گیا مین باتون
مین ✤ نئے ستم کیے اوسنے جو مہربان ہوا ✤
پسندے - دال مهمله تحتانی مجهول یا ے
طولانی گوشت بود که برا ے کباب سیخ تر اشند ✤
پسنہاری - بای فارسی مکسور سین مهمله مفتوح
نون ساکن ہاے هوز بالف کشیده را ے مهمله تحتانی
معروف زنیکه غله را آرد کند ف آسیابان ✤
پستو - بای فارسی مکسور سین مهمله مشدد و واو
معروف کرمے بود کوچکتر از پشه که بمیوه و سبزی
ف کیک بالفتح ع برغوث ✤
پسوج - بفتح بای فارسی بروزن عروج دو خت
اول را گویند که بران دوخت باریک کنند ✤
پسوجنا - نون و الف مصدری همان دو
کردن باشد که بعد ازان دوخت باریک کنند ✤
پسیجنا - بای فارسی مفتوح سین مهمله
تحتانی معروف و جیم زده نون و الف مصدری
عرق آوردن دستها بهنگام کردن کاری با
و کنایه از ترحم نمودن بر کسے بود شاعرے
گوید ؎ دل یار کا پسیجے تو نالے کا ہون مؤثر
تر ہو وہ آنکھ نام کو جسمین نمی نہین ✤
پسینا - بای فارسی مفتوح سین مهمله تحتانی
معروف نون بالف کشیده ف نوع عرق تحتانی
پسینا آنا - الف ممدوده نون و الف مصدری
ف عرق آمدن و کنایه از شرم و غیرت بسیار
آمدن هم باشد میر مظفر علی اسیر میگویند ؎

محفل یار مین اغیار کا آنا کیسا ✤ آگیا مجکو پسینا جو ہوا بھی آئی ✤

پسینے پسینے ہوجانا - ہر دو نون تحتانی مجہول های ہوز بواو مجہول میم بالف کشیدہ نون والف مصدری بسیار عرق آمدن بود خواہ از گرمی خواہ از ضعف خواہ از غیرت ✤

فصل شین معجمہ

پشتک - بای فارسی مضموم شین معجمہ ساکن فوقانی مفتوح بکاف زدہ لگد اسپ بود کہ از ہر دو پا زند ف جفتہ ✤

پشتک مارنا - میم بالف و رای مہملہ زدہ نون والف مصدری ہر دو پا زدن اسپ بود ف جفتہ زدن ✤

پشتین - بای فارسی مضموم شین معجمہ ساکن فوقانی مفتوح بتحتانی و نون معلنہ آبا و اجداد باشند ف پشت بہ پشت ✤

پشتو - بای فارسی مفتوح شین معجمہ ساکن فوقانی بواو مجہول زبان افغانان باشد ✤

پشتو لیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ قسم

از لباس باریک بود کہ آنرا زنان پوشند ✤

پشم - بای فارسی مفتوح شین معجمہ و میم زدہ کسے و چیزے را گویند کہ ناکس و فرومایہ و بحقیقت باشد ✤

فصل کاف

پکا - بای فارسی مفتوح کاف مشدد و بالف کشیدہ ف پختہ و مکان پختہ و شئے کامل العیار را نیز گویند و کنایہ از مرد دم ہوشیار و جہاندیدہ

پکا پیسا - کنایہ از مرد ہوشیار و زیرک باشد و این محاورہ زنانست ✤

پکار - بروزن بخار امر بود از آواز دادن و بمعنی تلاش و جستجو نیز آمدہ ✤

پکارنا - نون والف مصدری آواز دادن باشد

پکڑ - بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن بمعنی گرفت کردن و سخن کسے بود ف گرفتہ و کشتی گرفتن پہلوانان نیز بود کہ باہم درآویزند ✤

پکڑ دھکڑ - دال مہملہ مخلوط الہا و کاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن گرفتار کردن مردمان

گنہگار بود ✤

پکڑنا - نون والف مصدری ف فرو گرفتن ✤

پکسانا - بای فارسی مفتوح کاف ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ نون والف مصدری پختہ گشتن میوہا باشد۔ درخانہا ✤

پکنا - نون والف مصدری ف پختہ شدن ع نفج بالضم خواہ پختہ شدن میوہ باشد خواہ طعام خواہ مادہ خواہ ریش وکنایہ از سفیدی آوردن موہای سیاہ باشد ✤

پکوان - واو بالف ونون معلنہ ہر چیز از آرد وشیرین ونمکین در روغن بریان کنند ✤

پکھال - بای فارسی مفتوح کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ واو ملائم زدہ مشکے بود کہ برگاؤ وشتر نہادہ آوردند ✤

پکھاوج - بای فارسی مفتوح مخلوط الہا بالف کشیدہ واو مفتوح بجیم زدہ قسمے باشد از سازہا کہ آنرا نواز ندف مندل ✤

پکھراج - بای فارسی مضموم کاف مخلوط الہا زدہ رے مہملہ بالف وجیم کشیدہ جوہریست زرد رنگ ✤

پکی کرنا - بای فارسی مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از استحکام باشد در وعدہ وقرارداد امرے از کسے ✤

فصل کاف فارسی

پگڈنڈی - بای فارسی مفتوح کاف فارسی ساکن دال مہملہ ہندی مفتوح نون ساکن دال ہندی دوم تحتانی معروف ف جادہ ✤

پگڑ - کاف فارسی مشدد بہ رائے ہندی دستار کلانتر راگویند ✤

پگڑی - بای فارسی مفتوح کاف فارسی ساکن رائے ہندی تحتانی معروف ف دستار ع عمامہ بالکسر ✤

پگڑی اٹکنا - الف مفتوح تای ہندی مفتوح بکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہمسری ومقابلہ باشد شاعر گوید

ع گدائی ہمسری کرتی ہے اپنی ہو شاہی سے

یہاں کچکول کی اٹکی ہے پگڑی کج کلاہی سے ✤

پگڑی اوچھلنا - الف بواو غیر ملفوظ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از ذلت و رسوائی کسے بود بجائے خواجہ آتش گوید ؎ شیخی و متانت نہیں میخانے میں چلتی * یاں پگڑی اوچھلتی ہے خرابات مغاں سے ہے *

پگڑی باندھنا - موحدہ بالف ونون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دستار بستن دستار نبدان بود *

پگڑی بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از برادر خود کردن کسی را بودع اخوت شاعری گوید ؎ عشق تباں میں دیکھا یہ لطف سب سے طرا * بدلی گئی ہے پگڑی شیخ اور برہمن میں *

پگڑی رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دستار بر سر نہادن بود *

پگھلنا - بای فارسی مکسور کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری ف گداختن *

فصل لام

پل - بای فارسی مفتوح بلام پارۂ از ساعت شبانروز بود ف دم ع لحظہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ نہ وہی دیدہ تر اشکوں سے اک پل خالی * کبھی ہوتی نہیں پانی سے یہ بادل خالی *

پلا - بکسر بای فارسی ولام مشدد و بالف کشیدہ ف سگ بچہ و بفتح بای فارسی میدان و دوری زمین و کنار رہا در رود و شالہ و مانند آن باشد و ہر دو پارچہ کلاہ مانیز گویند مرزا برق میفرماید ؎ اوسکا لباس کہنہ ہے یہ اطلس فلک * پلے ہیں مہر و ماہ پرانی کلاہ کے *

پلاؤ - بای فارسی مفتوح لام بالف کشیدہ و واو و ترکیب بر سنج و گوشت بود و فارسیت *

پلپلانا - بای فارسی مکسور لام ساکن با فارسی دوم مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری در آمدن در جای باشد بخوف و خطر ف ناگاہ رسیدن *

پلپلا - هر دو بای فارسی مکسور لام اول ساکن لام دوم بالف کشیده هر چه نرم باشد و بضم هر دو بای فارسی چیزے که میانش خالی شده باشد ع مجوف و اگر آنچیز ہا مؤنث باشد بجاے الف تحتانی معروف آرند ٭

پلپلانا - هر دو بای فارسی مضموم لام اول ساکن لام دوم و نون بالف ما کشیده چیزے را بی چاویدن خوردن بود و بکسر هر دو بای فارسی انبه را نرم کرده خوردن باشد ٭

پلپلی ٹھیکری - هر دو بای فارسی مکسور لام اول ساکن لام دوم تحتانی معروف تاے ہندی مخلوط الها تحتانی معروف و کاف زده رے مهمله تحتانی معروف کنایه از فرج زنان باشد ٭

پلٹن - بای فارسی مفتوح لام ساکن تاے ہندی مفتوح بنون گروه ہزار مردمان فوج را گویند ٭

پلڑا - بای فارسی مفتوح لام ساکن رے ہندی بالف کشیده ف پایه ترازو ع کفه ٭

پلک - بای فارسی و لام هر دو مفتوح بکاف کشیده موے مژه را گویند ف مژه ع جفن ٭

پلکا - بای فارسی مکسور لام ساکن کاف بالف کشیده کبوتر ابلق خواه سیاه و سفید خواه سبز و سفید خواه سرخ و سفید خواه زرد و سفید باشد ٭

پلک جھپکنا - جنبیدن مژه بود و کنایه از زمانه که بقدر یک جنبش مژه باشد ٭

پلک مارنا - بای فارسی و لام هر دو مفتوح کاف ساکن میم بالف و رے مهمله زده نون و الف مصدری ف مژه زدن ٭

پل مارنا - میم بالف و رے مهمله کشیده نون و الف مصدری ف مژه زدن و کنایه از زمانه اقل بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ایسے مری مژه کے ہین با دل بھرے ہوے ٭ پل مارنے مین دیکھیے جل تھل بھرے ہوے ٭

پلک نواز - کسیکه بیک جنبش مژه یعنی بیکدم نوازد و غنی کند و این صفت باریتعالی ست ٭

پلکنا - بای فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری پرورش یافتن بود و بکسر با فارسی در جا خوف تر فتن از دلا و ری

پلنگ - بای فارسی و لام هر دو مفتوح بنون و کاف فارسی زده چارپائی را گویند که بران خوابند ٭

پلنگڑی - بای فارسی ولام مفتوح بنون غنه و کاف فارسی زده راے ہندی تحتانی معروف چارپائی کوچک ونازک راگویند ٭

پلول - بای فارسی وواو ہر دو مفتوح ہر دو لام ساکن نام ثمرے باشد کہ باگوشت وبی گوشت پزند ونا نخورش سازند ودرین لغت بجای لام اول راے مہملہ ہم مسموع ست ٭

پلونٹھی کا لڑکا - بای فارسی ولام ہر دو مفتوح بواو زده ونون غنه تای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیده لام مفتوح بہ راے ہندی زده کاف دوم بالف کشیده طفل اول باشد خواہ پسر خواہ دختر ف بخری وبختری ع ولد الاکبر ٭

پلی - بروزن ولی چیزیست کہ بدان روغن چراغ از سبو برآرند ف تشه ٭

پلیتھن - بای فارسی مفتوح لام تحتانی مجہول رسیده فوقانی مخلوط الہا مفتوح بنون زده بزبان قدیم خشکی راگویند وآن آرد باشد کہ آنرا گسترانیده گلوله آرد بران پہن سازند ف پرسم ٭

پلیتھن بکالنا - نون مکسور کاف بالف ولام زده نون والف مصدری کنایه از تغییر کردن حال کسے بود از ضرب چوب ولکد ٭

فصل نون

پین - بروزن کن بزبان اصلی ہندی تصدق وخیرات راگویند وبفتح بای فارسی کلمه باشد کہ ہرگاہ در آخر لفظے آرند فائده معنی مسن وسال بخشد مانند لڑکپن وبچپن یعنی سن طفلی وگاہے فائده معنی مصدری دہد مانند دیوانہ پن وبیباکپن وبانکپن وڈھیٹ پن کہ مراد ازان دیوانگی وبیباکی وبانکپنی وڈھٹائی باشد ٭

پنا - بزیادت الف کلمه بود کہ ہرگاہ در آخر لفظے آرند ہمان فائده ہا بخشد کہ مذکور شد چنانکہ لڑکپنا وبچپنا وبانکپنا وڈھیٹپنا میگویند وبتشدید نون بالف کشیده نیز مروج گویند کہ از جواہر ست ونیز چیزیست کہ تر ہندی راد آب مایه نمک وغیره دران آمیزند ونا نخورش سازند ٭

نیبھتا - بای فارسی مفتوح بنون زده موحده مخلوط الہا مفتوح بفوقانی مشدد بالف کشیده بہ نیچ نیچه کہ در آب اندازند ٭

پنپنا - بای فارسی ونون ہر دو مفتوح بای فارسی ومیم ساکن نون والف مصدری تازه شدن وفربہ شدن بود یعنی

پنجرا - باے فارسی مکسور بنون غنہ وجیم زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ ف پنجرہ بنون زدہ وجیم ورائے مہملہ مفتوح ودر آخر ہاے مختفیہ ع قفس ٭

پنجشاخا - باے فارسی مفتوح نون وجیم زدہ شین معجمہ وضاد معجمہ بالف ہا کشیدہ چیزے باشد شبیہ بہ پنجہ آدمی از آہن خواہ چوب کہ پنجشاخ دارد ودران فتیلہ ہا روشن کنند شیخ ناسخ فرماید ؎ تری سواری مین کب پنجشاخے ہین اے سرو ٭ جلو مین تجھ سے گلستان سے ہی چنار آیا ٭

پنجون کے بل چلنا - باے فارسی مفتوح نون ساکن جیم بواو مجہول ونون مخفیہ کاف تحتانی مجہول موحدہ مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ جیم فارسی مفتوح بلام ساکن نون والف مصدری کنایہ از بہ غرور وتکبر خرامیدن بود بجرگوید ؎ جو تا نیا پہنکے وہ پنجون کے بل چلے ٭ کپڑے بدلکے جامے سے باہر نکل چلے ٭ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ بانکی ادا سے قتل او مجنون نے کیا ہمین ٭ مہندی لگا کے پاؤن مین پنجون کے بل چلے ٭

پنجہ - بمعنی پنج انگشت فارسی ست وبمعنی دو پنجہ ہم آمدہ

خمیدہ پہلوی حیوانات کہ کنا سان وفاکروبان بدان برازمردم برداشتہ درسبد خود اندازند ہندی ست ٭

پنجہ پھیرنا - باے فارسی مخلوط الہا مکسور بتحتانی مجہول ورائے مہملہ زدہ نون والف مصدری پنجہ گردانیدن حریف بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ پنجہ اوسکا کیون نہ پھیرے پنجۂ خورشید کو ٭ دو کرے جب ایک اونگلی کا اشارہ چاند کو ٭

پنجہ کرنا - کاف مفتوح رائے مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ پنجہ کردن بود ٭

پنجہ لیجانا - لام بتحتانی مجہول رسیدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ ف پنجہ افشردن ٭

پنجے جھاڑ کر پیچھے پڑنا - کنایہ از گرد شدن کسے بطورے کہ او را رہائی دشوار شود شیخ ناسخ میفرماید ؎ لیگیا صحرا کی جانب وان آہو شوق شکار ٭ شیر غم پیچھے پڑا یان کیا ہی پنجے جھاڑ کر ٭

پنجیری - باے فارسی مفتوح نون ساکن جیم ورائے مہملہ تحتانی معروف خورشے باشد کہ آرد وشکر

وزنخبیل بهم آمیخته در روغن بریان کرده در شادی
ازاله بکارت عروس در هندوستان تقسیم کنند ٭
پنیچ - بای فارسی مفتوح بنون وجیم فارسی زده
مردمانی که فیصله نزاع مردمان کنند ع
حکم بفتحتین ٭
پنچایت جیم فارسی بالف کشیده تحتانی مفتوح
بفوقانی زده جمع شدن مردم بود برای فیصله امری ٭
پنچکی - جیم فارسی مفتوح بکاف مشدد تحتانی معروف
آسیائی که بمدد آب گردد آسیاب ٭
پنچم - جیم فارسی مفتوح بمیم زده نام سُر باشد
از هفت سُر مشهور که جزو اعظم غناست ٭
پنچورا - جیم فارسی بواو مجهول رای مهمله بالف
کشیده ظرفی بود که از گل سازند و پائین آن
سوراخها کنند و هرگاه سرش از کف دست بند
کنند آب از سوراخهایش بچکد واین از بازیهای
اطفال ست ٭
پنچھالا - بای فارسی مضموم بنون زده جیم فارسی
مخلوط الها بالف کشیده لام بالف کشیده کسی را
گویند که همیشه با کسے ماند ٭

پندرہ - بای فارسی مفتوح بنون زده رای
مهمله مفتوح بهای مختفیه عدد یست مشهور ف
پانزده ع خمسه عشر ٭
پنڈا - با فارسی مکسور بنون زده دال مهمله بالف کشیده بدن آدمی
باشد ف تن ع جسد بفتحتین شیخ ناسخ میفرماید ؎
مرگیا ہون مین گوری پیا پر پہون کفن برگ یاسمن اپنا ٭
پنڈ ایچھیکا ہونا - بای فارسی دوم مخلوط الها
بتحتانی معروف کاف بالف کشیده های هوز بود
مجهول نون والف مصدری بمجاوره زنان تپ
خفیف را گویند ٭
پنڈارا - بای فارسی مخلوط النون مکسور دال
هندی ورای مهمله بالفها کشیده قومے بود در انهرن
ع قطاع الطریق ٭
پنڈت - بای فارسی مفتوح بنون زده دال هندی
مفتوح بفوقانی کشیده دانندهٔ علوم هنود در اگویند ٭
پنڈلی - بای فارسی مخلوط النون مکسور بدال هندی
زده لام تحتانی معروف عضوی باشد از مفصل
زانو تا بند پای ساق ٭
پنڈول - بای فارسی مخلوط النون مکسور دال هندی

بواو مجهول ولام زده قسمی از خاک باشد که سفید و خوشبو بود و بجای آهک بر دیوارها مالند ✤

پنس - بای فارسی مکسور نون مفتوح سین مهمله زده در افعل سواری نصاری باشد که کهاران برآرند و این زمان جماعه امیران هند بران سوار شوند شیخ امداد علی بحر گوید ✤ پنس جو اونکی ملی سڑک پر تڑپ گئی اپنی جان مضطر ✤ سوی یہ بچود کہ نام لیکر بلا تامل پکار اوٹھے ✤

پنساری - بای فارسی مفتوح نون زده سین مهمله بالف کشیده رای مهمله تحتانی معروف کسیکہ توابل وادویہ فروشد ف پنیوا ✤

پنسال - بای فارسی مفتوح نون ساکن سین مهمله بالف ولام زده شناخت همواری زمین باشد از آب کہ آب را جاری کرده پیمایش کنند ✤

پنسل - بای فارسی مکسور نون ساکن سین مهمله مفتوح بلام قلم اسرب باشد کہ انگریزان بدان نویسند ولغت انگریزیست ✤

پنسوئی - بای فارسی مفتوح نون ساکن سین مهمله بواو معروف همزه تحتانی معروف ناؤ کوچک تر باشد

پنسیری - سین مهمله ورای مهمله هر دو تحتانی مجهول ومعروف سنگ وزن کردن پنج سیر بود ✤

پن کپڑا - کاف مفتوح بای فارسی ساکن رای هندی بالف کشیده پارچه بود کہ از آب تر کرده بر جراحت بندند ✤

پنکٹی - کاف مضموم تای هندی مشدد تحتانی معروف ظرفی بود از سنگ کہ پان را دران کوبند ومردمان بے دندان آن پان را خورند ✤

پنکھا - کاف مخلوط الها بالف کشیده ف بادزن وباد فرع مروحه ✤

پنکھا جھلنا - جیم مخلوط الها مفتوح بلام زده نون والف مصدری ف جنبانیدن بادزن بود

پنکھڑی - کاف مخلوط الها مفتوح رای هندی تحتانی معروف ف برگ گل ع ورق بفتحتین ✤

پنکھیا - کاف مخلوط الها مکسور تحتانی بالف کشیده بادزن کوچک را گویند ✤

پنکھ لگ جانا - کاف مخلوط الها تحتانی مجهول لام مفتوح کاف فارسی ساکن جیم ونون بالف کشیده بمجاوره زنان کنایه از بیتابی وقرار

پنگا - بای فارسی مکسور بنون زده کاف فارسی بالف کشیده کسیکه پایهایش کج باشد و در رفتار عاجز باشد ٭

پنگھٹ - بای فارسی مفتوح نون ساکن کاف فارسی مخلوط الها بفوقانی هندی کشیده چاهی یا چشمه که مردم از انجا آب گیرند ف آبخور ع منهل بالفتح ٭

پنّا - بای فارسی مضموم نون ساکن نون دوم بالف مصدری نام آباواجداد کسے گرفته دشنام دادن بود ٭

پنّو - بای فارسی مفتوح نون مشدد بواو معروف نام شخصی بود عاشق سسی که در باب سین مهمله آید انشاء الله تعالی و قصهٔ آنها مشهور است ٭

پنوار - بای فارسی مخلوط بنون مفتوح واو بالف کشیده و رای هندی زده و خفی باشد که تکلم از ذکر نام سبوه گویند ع سبوه بتخ ٭

پنوارنا - رای هندی بالف کشیده سخن طولانی را گویند ف افسانه ٭

پنواڑی - بای فارسی مفتوح نون ساکن واو بالف کشیده رای هندی تحتانی معروف جائیکه درخت تنبول روید ٭

پنوانا - بای فارسی مضموم بنون زده واو و نون دوم بالف کشیده کسی را از کسے دشنام دادن و بد گویانیدن بود ٭

پنہانا - بای فارسی مکسور نون مخلوط الها و نون دوم بالف کشیده ف پوشانیدن لیکن این لغت نزد بعضے از فصحای این زمانه متروک الاستعمال است بجایش پہنانا استعمال کنند یعنی بای فارسی مفتوح های هوز ساکن هر دو نون بالف کشیده و همین اصح باشد ٭

پنھیاری - بای فارسی مفتوح بنون مخلوط الها زده تحتانی بالف کشیده رای مهمله تحتانی معروف زنے که باجرت آب از چاه کشیده بخانها رساند ٭

پنی - بای فارسی مفتوح نون مشدد تحتانی معروف ورق ارز یر باشد که بر چیزها دوست برنج چسپانند ٭

پنیاسوت - بای فارسی مفتوح نون ساکن تحتانی بالف کشیده سین مهمله بواو مجهول و فوقانی کشیده تالابے که آب از زمین دران برآید و باقیماند ٭

پنیالا - لام بالف کشیده میوه باشد خوش الذقه که برابر جامن بود و رنگ عنابی دارد حضرت شیخ سلمه فرمایند ؎ اے مصور چاتیون کے بدلے تو نیچے انار و بھٹنیون کے بدلے پنیالی بنانا چاہیے ٭

پنیر - فارسیست ع همین پنجتین و تشدید نون ٭

پنیر چمانا - جیم مفتوح میم و نون بالف کشیده مایه

وکارے شروع نمودن کہ ازان بسیار کارہا برآید از نفس اللغی لغت مؤلفہ میر علی اوسط رشک ✣

فصل واو

پو - بای فارسی مفتوح بواو سفیدہ صبح باشد وصفر کعبتین باشد در قمار کہ اکثر ضرورت آن در قمار بازی مے شود ✣

پوا - بای فارسی مفتوح واو مشدد وبالف کشیدہ چہارم حصہ از سیر بود کہ وزن متعارف ست ✣

پواج - بفتح اول وواو وبالف کشیدہ وجیم زدہ پاچیان راگویند واین جمع مصنوعی ست ع از دل ✣

پوائی - ہمزہ تحتانی معروف یک پا از جفت پاپوش باشد ✣

پوپلا - بای فارسی بواو مجہول وبای فارسی دوم زدہ لام بالف کشیدہ کسیکہ دندان او افتادہ باشند ف بے دندان ع ادرد بہر دو دال مہملہ ✣

پوپھٹنا - بای فارسی مفتوح بواو زدہ بای فارسی دوم مخلوط الہا مفتوح تبای ہندی ساکن نون والف مصدری روشن شدن صبح بود ف چاک صبح ع فلق ✣

پوت - بای فارسی بواو مجہول وفوقانی زدہ دانہاے بارنیک بود کہ منسلک سازند وبکارہا آیدو رنگارنگ سازند ف شیہ ✣

پوتا - فوقانی بالف کشیدہ پسر پسر راگویند ف نبیرہ ع حافد ومحصول زمین ہر روع را نیز گویند کہ حاکمان از مزارعان گیرند ✣

پوتڑا - تبای زدہ وراے ہندی بالف کشیدہ پارچہ خواب اطفال نوزائیدہ بود وپارچہ کہ زیر بیمار گسترانند ✣

پوتڑوں کے امیر - کسانیکہ در دولت مادر پیدا شدہ باشند ✣

پوتنا - نون والف مصدری گل سفید بر دیوارہا مالیدن بود ولفظ آن گل را نیز گویند کہ برائے سفیدی بر دیوارہا مالند وبا یعنی پوتا بغیر نون ہم مسموع ست ✣

پوتھی - فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف کتاب نجوم وکتاب علم موسیقی وکتاب علم ہنود را گویند گرہ سیر را نیز نامند ✣

اے لکھنؤ ۱۲

پوتی - فوقانی تحتانی معروف نبیرہ دختر پسر راگویند ✣

پوٹ - تبای ہندی کشیدہ بقیہ کہ در ان طعام یا اسباب بستہ آورند ف بدرہ و رخت کفن کہ در ان مُردہ را بپیچند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا کیا عذاب گور میں ہوتے ہیں دیکھیے ٭ گٹھری مرے گناہوں کی مُردے کی پوٹ ہے ٭

پوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ ف چینہ دان وسکاک ع حوصلہ ٭

پوٹ کی چادر - چادر یکہ بالای کفن مردہ دارند و با آن دفن کنند ٭

پوٹلی - لام تحتانی معروف لتہ کوچک کہ در ان دوا برای تکمید یا خیسانیدن بندند ٭

پوجا - بای فارسی بواو معروف جیم بالف کشیدہ بندگی و عبادت ہنود باشد ف پرستش ٭

پوجنا - جیم ساکن نون و الف مصدری پرستیدن اصنام بود و دادن زر بکسے عبث و ناحق باشد ٭

پوچھن - بای فارسی بواو مجہول جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون لتہ کہ بدان نجاست پاک کردہ بنگلند و بقیہ چیز لیسیدہ باشد ٭

پوچھنا - جیم فارسی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری صاف کردن چیرک و آلایش و آلودگی چیزے بود از چیزے و بواو معروف ف پرسیدن ٭

پودنا - بای فارسی بواو مجہول و دال مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ دائرے باشد خوش آواز برابر کنجشک ٭

پودہ - بای فارسی مفتوح بواو و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ بمعنی اولاد کثیر و نسل بسیار باشد ٭

پودھا - دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ درخت کوچک یکسالہ خواہ دوسالہ بود ف نہال بحر گوید ؎ سرو شمشاد کے پودے ہی جو نمودار ہوئے ٭ تیرا بوٹا سا قدای رشک چمن یاد آیا ٭

پور - بای فارسی بواو مجہول و رای مہملہ زدہ پارہ از سہ پارہ انگشت و فاصلہ کہ میان دو پیوند چوب و نے و نیشکر باشد ف بند شیخ ناسخ میفرماید ؎ اوس بت شیریں ادا کی پور پور ٭ بے تکلف نے شکر کی پور ہے ٭

پورا - بای فارسی بواو معروف رای مہملہ بالف کشیدہ ف ہمہ ع تمام و کامل و کنایہ از مقدرت و طاقت و قوت نیز باشد چنانکہ مومن خان مولوی گوید

ے کچھ دیر کا بھی دیکھ لے اے آہ کھٹکا نا کس
پوری یہ تو لیتی ہی تاثیر دعا قرض ✤

پورا ہونا - برآمدن آرزو و ارمان و امید غیرہ

پورب - رای مہملہ مفتوح بوحدہ کشیدہ جانب
مشرق را گویند ع شرق ✤

پوربی - رای مہملہ زدہ موحدہ تحتانی معروف نام
براگنی بود از سی و شش راگنی مشہور در مردم مشرق
را نیز گویند ✤

پوری - رای مہملہ تحتانی معروف چیزے از قسم
سوہنات کہ تمام و کامل باشد چنانکہ پوری بات
و پوری زمین و نانے باشد تنک کہ در روغن بریان
کنند ف چریک و سنبوسہ ع قطاف بالضم ✤

پوزی - زای معجمہ تحتانی معروف تسمہ کہ گرداگرد
دہان اسپ از گوشہایش بگذرانند ✤

پوس - بای فارسی بواو معروف و سین مہملہ
زدہ نام ماہ چہارم باشد از سال فصلی و دران
غلبت سرما بود ✤

پوست - بروزن دوست ف کوکنار ع
خشخاش ✤

پوستی - فوقانی تحتانی معروف کنیکہ آب
کوکنار خورد تا نشہ شود ✤

پوسیرا - بای فارسی مفتوح بواو زدہ سین
مہملہ تحتانی بہول رای مہملہ بالف کشیدہ حصہ
چہارم سیر باشد ✤

پوشاک - بای فارسی بواو مجہول شین معجمہ بالف
و کاف زدہ جامہ کہ پوشند ف پوشش ع
لباس بالکسر ✤

پوکھر - بای فارسی بواو مجہول کاف مخلوط الہا
مفتوح برای مہملہ دستی باشد در قعر چوب بازی
کہ بالای کمر حریف جانب راست آن زنند ✤

پولا - بای فارسی بواو مجہول لام بالف کشیدہ
چیزے کہ از اندرون خالی باشد ف میان تہی
ع مجوف و بواو معروف چند خس بستہ باشد کہ
بران پوشش سکان کنند ✤

پون - بای فارسی و واو ہر دو مفتوح نون ساکنہ
زدہ ف باد ع ہوا چنانکہ میر تقی میر میفرماید
ے رکھا کر ہاتہ دل پر آہ کرتے ✤ نہیں رہتا چراغ
ایسی پون سین ✤ و باد سحر را نیز گویند کہ از وزیدن

آن مردم آسیب زده میشوند بجر گویند ۵ تنگے
چنتا باغ سے نکلا میں دیوانون کیطرح دیوان
تھی باد خزان مجکو جھپٹیا ہوگیا + الا انجا یون
بسکون واو بروزن نون آمده است پس در صحتش
تامل ست وسه حصه چیزے را نیز گویند وقتیکه
این کلمه با کلمه دیگر بیامیزد و مانند پون پسیا و
پون روٹی و پون پاؤ +

پونجی - بای فارسی بواو معروف و نون غنه
جیم تحتانی معروف قدے از مال که خرید و فروخت
ازان شروع نمایند ف مایع بضاعته بالکسر +

پونگا - بای فارسی بواو مجهول و نون غنه زده
کاف فارسی بالف کشیده استخوان ساق پا باشد
و نے گفته و مجوف را نیز گویند +

پونی - نون تحتانی معروف فتیله نیمه بندانی
کرده شده که برای رشتن مسازند ف سبک +

پوی - بای فارسی بواو و تحتانی مجهول بناتے
بود که بدان نانخورش سازند +

پوئی - همزه تحتانی معروف دوانیدن اسپ
بود بے محابا ف پویه +

پوئیون جانا - تحتانی بواو مجهول و نون مخففه
جیم و نون بالف ها کشیده پویه رفتن اسپ بود +

فصل های ہوز

پھاٹک - بای فارسی مخلوط الها بالف کشیده
تای هندی مفتوح بکاف زده درکلان را گویند
که در احاطه و دیوانخانه امیران نصب کنند +

پھاڑ - بای فارسی مخلوط الها بالف کشیده ورای
هندی زده امر بود بدریدن جامه و کاغذ مانند
آن و فتح بای فارسی و های ہوز بالف کشیده ورای
هندی زده و ف کوه ع جبل بفتحتین و کنایه
از چیز دراز و سنگین بود +

پھاڑا - بای فارسی مفتوح های ہوز ورای
هندی بالف ها کشیده یادکردن مراتب هدد باشد
محاسبان را +

پھاڑ ٹوٹنا - تای هندی بواو معروف و تای
هندی دوم ساکن نون و الف مصدری کنایه
از رسیدن رنج سخت بود بجر گویند کیا شکوه
سنگ کوه کان بجر + همیر تو پھاڑ ٹوٹتے ہین +

پھاڑ سا دن - کنایه از روزی که بسیار دراز باشد +

پہاڑ سی رات - کنایہ از شبے کہ بسیار دراز باشد +
پہاڑ کاٹنا - کاف بالف وتاے ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از کردن کار دشوار تر باشد شاعرے گوید ؎ کیا کہیے کہ نکلا اس شب غم کو کیا بر + کس طرح یہ پہاڑ کٹا کچھ جھیٹ پہاڑ کا درہ - ف درہ کوہ +
پہاڑ کا دامن - بیابانے کہ پیش کوہ بود ف دامن کوہ +
پہاڑ کے پتھر ڈھونا - کنایہ از کمال محنت کشی وجفاکشی باشد +
پہاڑ کی چوٹی - جیم فارسی بواو مجہول تاے ہندی تحتانی معروف بلندی کوہ بود ف قلہ کوہ +
پہاڑ کی گھاٹی - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ تاے ہندی تحتانی معروف راہے از راہ ہاے بالاے کوہ بود +
پہاڑنا - باے فارسی مخلوط الہا بالف وراے ہندی زدہ نون والف مصدری ف دریدن ع تخریق +
پہاڑی - باے فارسی وہاے ہوز ہر دو مفتوح بالف کشیدہ راے ہندی تحتانی معروف کوہے کہ کوچک تر باشد ع جبلہ +
پہاڑیا - تحتانی بالف کشیدہ کہ یکے ساکن کوہ بود ف کوہی +
پہاڑی کوا - زاغ سیاہ تر را گویند ع غداف باقسم +
پھاگ - باے فارسی مخلوط الہا بالف وکاف فارسی کشیدہ ساگ ورنگ کہ در موسم ہولی بود شنیدہ ناسخ گوید ؎ اشک خونی رنگ نالہ راگ آہ واہ کیا خوش رنگ ابکا پھاگ ہے +
پھاگن - باے فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف فارسی مضموم نون زدہ نام ماہ ششم باشد از سال فصلی وآن ماہ ابتداے موسم گرماست +
پھاند - باے فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون غنہ ودال مہملہ زدہ حلقہ ہا باشد کہ دران مرغان وپیلان وجملہ حیوانات نر شکار کنند
پھاندنا - نون والف مصدری ف برجستن وفیز برجستن نر حیوانات بود بر مادہ +
پھاندی - دال مہملہ تحتانی معروف

بستہ و پشتارۂ نیشکر باشد ✤

پھانس - بنون غنہ و سین مہملہ زدہ خسے و ریشہ چوبے و خارے کہ در بدن آدمی خلد ✤

پھانسنا - نون و الف مصدری کسے را گرفتار کردن و بدام آوردن باشد و کنایہ از فریب آوردن نیز بود ✤

پھانس چھپنا - جیم فارسی مضموم بای موحدہ مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری خلیدن ریشہ چوبے و خارے و مانند آن بود در بدن آدمی

پھانس گڑنا - کاف فارسی مفتوح را ے ہندی زدہ نون و الف مصدری ہمان خلیدن ریشہ چوب وغیرہ بود در بدن آدمی ✤

پھانس لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری ہمان خلیدن خار و ریشہ چوب وغیرہ بود در بدن انسان ✤

پھانس نکالنا - نون مکسور کاف بالف و لام زدہ نون و الف مصدری برآوردن ریشۂ چوب و خار و مانند آن بود کہ در بدن آدمی فرو رفتہ باشد ✤

پھانسی - سین مہملہ تحتانی معروف حلقہ ریسمانے کہ در گردن مجرمان اندازند برائے کشتن ف کنند یل ✤

پھانسی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری حلقہ ریسمان در گلوی مجرمان افگندہ کشیدن تا گلوی اوشان خفہ شود و کشتہ شوند ✤

پھانک - بای فارسی مخلوط الہا بنون غنہ و کاف زدہ پارۂ از خربوزہ و ہندوانہ و مانند آن بود کہ ازان تراشند ف برین ولا ہورہ و در استعمال مؤنث ست ✤

پھانکنا - نون و الف مصدری ف فرو بردن چیزے بے چاویدن آن ✤

پھاوڑا - بای فارسی مخلوط الہا بالف و ہمزہ مضمومہ ے ہندی بالف کشیدہ افزارے ست کہ زمین بدان کنند ف کلند و کلنگ ✤

پھاوڑی - ے ہندی تحتانی معروف افزارے ست کہ بدان خاکروبہ و سرگین آب کشند ف پاوڑا و چوبے باشد کہ بدان

ورزش کنند ✤

پھاہا - ہای ہوز دوم بالف کشیدہ پارچہ باشد کہ بران مرہم چسپانیدہ بر زخم ورزش نہند ✤

پھبتی - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ ساکن فوقانی تحتانی معروف چیزی را بچیزے تشبیہ دادن کہ مشابہت دارد شاعر گوید ؎ کسین ہم رندیہ پھبتی کہ قسمت انکی روتی ہے ✤ اگر پیشانی زیادہ سے آرے ضرور ٹپکے ✤

پھبن - بای فارسی مخلوط الہا و موحدہ ہر دو مفتوح بنون زدہ ف زیبائش و در استعمال مؤنث ست بجر گوید ؎ چل لیا جوبن تو کیا معشوق پن مین رگیا ✤ داغ حسرت بنکے منہ کا تل پھبن مین رگیا ✤

پھبنا - موحدہ ساکن نون و الف مصدری زیبائش چیزے باشد بر کسے ✤

پھپھڑ - با ے فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن با ے فارسی دوم مفتوح بتای ہندی کشیدہ شور و غوغا و فساد باشد ✤

پھپھک - بای فارسی مخلوط الہا و با ے فارسی دوم ہر دو مفتوح بکاف زدہ افزونی بدن و درخت بود ف بالیدگی ع نمو ✤

پھپھکنا - نون و الف مصدری ف مابین

پھپھپھا - بای فارسی مخلوط الہا مضموم بای فارسی دوم بالف کشیدہ شوہر خواہر پدر را گویند

پھپھس - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی مخلوط الہا دوم مشدد مفتوح سین مہملہ ساکن خیار و ترب و مانند آن گندیدہ بود و میانش خالی باشد و ہر کس از مردم کہ گندگی بدنما داشتہ باشد ✤

پھپھولا - بای فارسی مخلوط الہا اول مفتوح دوم بواو مجہول لام بالف کشیدہ ف آبلہ ✤

پھپھوندی - بای فارسی مخلوط الہا ے دوم بواو معروف و نون غنہ دال مہملہ تحتانی معروف چیزی باشد کہ بسبب طوبت بر چیزے نشیند ف بوزو بوزک بالفتح ✤

پھپھوندی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری ف بوزک افتادن بجر گوید ؎ غم سے ہوے ہین بال ہمارے

سفید بجر ✤ سر کو پھپھوندی لگ گئی آنکھون کی سیل سے ✤

پھپھی - باے فارسی مخلوط الہا مضموم باے فارسی مخلوط الہا دوم تحتانی معروف خواہر پدر را گویند ع عمہ ✤

پھٹ - باے فارسی مخلوط الہا مکسور تاے ہندی کشیدہ کلمہ نفرین بود و باے فارسی مخلوط الہا مضموم فراخ انگریزی باشد کہ بست و چہار گرہ دارد ✤

پھٹا - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی ✤ شد و بالف کشیدہ پارہ نے بود کہ طولاً دریدہ باشد

پھٹا کا - تاے ہندی و کاف بالفہا کشیدہ یک سو شدن معاملہ بود ع فیصلہ ✤

پھٹکار - باے فارسی مخلوط الہا مکسور تاے ہندی زدہ کاف بالف و رے مہملہ کشیدہ ف ملامت کردن و بفتح اول بر صدا تازیانہ و مانند آن اطلاق کنند ✤

پھٹکری - کاف مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف دوائے بود کافی ف شب یمانی ع زاج ✤

پھٹکن - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی ساکن کاف مفتوح بنون ساکن ہر چیز از افشاندن غلہ از قسم دانہ و ریزہ و خس و خاشاک برآید ✤

پھٹکنا - باے فارسی مخلوط الہا و تاے ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری افشاندن غلہ از غلہ افشان باشد و کنایہ از آمد و شد کردن در جاے بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہر ایک پھول کا دامن صبا جھٹکتی ہے پھبھی ادھر جو مری خاک جا پھٹکتی ہے ✤

پھٹکی - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی زدہ کاف تحتانی معروف قفسی مانند سبد باشد و دران صیادان طائران نوگرفتار آورند شیخ ناسخ میفرماینده ؎ اڑ ایجا ہنگا شوق چمن پھٹکی کی پھٹکی کو ✤ عبث صیاد پھٹکی مین مرے پر بند کرتے ہین ✤ و بضم باے فارسی مخلوط الہا پارہ و قطرہ از خون و ریم و مانند آن باشد ✤

پھٹنا - باے فارسی مفتوح و تاے ہندی ساکن نون و الف مصدری سہ معنی دارد اول دریدہ شدن ع خرق دوم کفیدن چون کفیدن موہاے سر

ومانند آن بسبب خشکی ع شق سوم کنایہ از جدا جدا شدن چیزی بود مانند جدا شدن اجزائے ابر از ہم +

پھٹے سے منہ - بائے فارسی مخلوط الہا مکسور رائے مہملہ شدہ تحتانی مجہول سین مہملہ تحتانی مجہول میم مضموم مخلوط النون بہائے ہوز زدہ کلمہ باشد کہ در مقام نفرین کسے را گویند +

پھٹے مین پاؤن دینا - بائے فارسی مخلوط الہا مفتوح ہائے ہندی تحتانی مجہول میم تحتانی مجہول ونون مخفیہ بائے فارسی بالف کشیدہ وواو ونون مخفیہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از دخل دادن در کارے بود +

پھٹیل - بائے فارسی مخلوط الہا مضموم تاے ہندی مشدد مفتوح تحتانی ولام زدہ یکے از جفت جانوران کہ باندف تنہا ع فرد +

پھدکنا - ہر دو بائے فارسی مخلوط الہا مفتوح دال مہملہ اول ساکن دال مہملہ دوم بالف کشیدہ نون والف مصدری برآمدن دانہا و مثور بافراط باشد و جسم در جہاے اندک +

پھدکی - بائے فارسی مخلوط الہا مضموم دال مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف طائرے بود کوچک تر از گنجشک +

پھر - بائے فارسی مخلوط الہا مکسور رائے مہملہ کلمۂ بود کہ فائدہ معنی لفظ بازو پس پشت چنانکہ گویند پھر کیا ہوا یعنے بازچہ شد وامر بود از گردیدن وبائے فارسی وہائے ہوز ہر دو مفتوح بروزن سحر چہارم حصہ روز یا شب باشد ف پاس و پہر بسکون ہائے ہوز +

پھرا - بروزن صحرا پاس و محافظت چیزے از مردمان کنانیدن بود ف پہرہ بہائے مخفیہ در آخر وبائے فارسی مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ مشدد بالف کشیدہ تختۂ طولانی کہ از چہار طرف شہتیر از آرہ راندن برآید +

پھرانا - نون والف مصدری ف جست کردن +

پھرت - بائے فارسی مخلوط الہا مکسور رائے مہملہ مفتوح فوقانی کشیدہ حرکت وگردش را گویند +

پھرتی - بائے فارسی مخلوط الہا مضموم فوقانی تحتانی معروف ف چالاکی +

پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رائے مہملہ زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ واپس شدن چیزے کہ خریدہ شدہ باشد و گردیدن چیزے مانند آسیا و سر و منحرف گشتن کسے از کسے ✤

پھرکی - کاف تحتانی معروف چیزے مدور باشد از چرم خواہ از چوب خواہ از سنگ کہ شاخ چوبے بدان نصب کنند و آنرا گردانند ف فرفروک و فرفرہ و چرم پارہ گرد کہ در دوک نہند تا دوک بدان گردد ✤

پھر مانگ - کلمہ ایست کہ چون فقیرے بر در کسے آید و سوال کند در جواب سوالش این کلمہ گویند چنانکہ شیخ ناسخ میگوید ؎ خوش نہ تا تو کبھی منہ سے نہ کہتا پھر مانگ ✤ کیا ہوا اوس سے جو سائل مین ہوا بوسہ کا ✤

پھرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری بچند معنی آید اول گردیدن چیزے مانند آسیا و سر مردم و دیگر اشیاے گردندہ دوم منحرف گشتن کسی از کسے مرق مرعوم گوید ؎ خار خار غم سے روے شادمانی پھر گیا ✤ تو جو پھرے اے بہار زندگانی پھر گیا ✤ سوم واپس شدن چیزے کہ خریدہ شدہ باشد چہارم خرامیدن منجم کنایہ از برآمدن باشد ✤

پھرسرا - بای فارسی مخلوط الہا و رائے مہملہ مفتوح سہ ہوز زدہ رای مہملہ دوم کشیدہ ہر چیز خشک شدہ شاہ بعد تر شدن مانند ریسہ و زخم خشک شدہ را نیز گویند چنانچہ خفتہ زخم خشک میفرمایند ؎ دیدیا قاتل ذی آستیغ کا تازہ نشان ✤ جب سنا زخم دل ہا پھر ہرا ہو گیا ✤ و اطلاش بر بخ پختہ کہ از اختا گویند ہم مسموع ست و پارچہ نشان و علم را نیز گویند و ستارچہ و قطرہ و شقہ ✤

پھرہری - بای فارسی مخلوط الہا مضموم رائے مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رائے مہملہ دوم تحتانی معروف موی بر اندام بر خاستن بود ع قشعریرہ و ہم چیزے باشد کہ اندکی پنبہ نرم بر سر شاخ باریک پیچیدہ خارش گوش را بدان دفع نمایند و بای فارسی مخلوط الہا مفتوح آنچہ از اشیای مؤنثہ کہ بعد تر شدن خشک شود مانند راہ و جز آن ✤

پھرہری لینا - لام تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ ف بر فراختن ع اقشعرار ✤

پھری - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ

تحتانی معروف چیزے مانند سپر باشد کہ گرہ نے
از رشتہ بافند و فن چوب بازی بدان آموزند ✤
پھریا - رائے مہملہ ساکن تحتانی بالف کشیدہ چادرے
باشد کہ پوشش و لباس زنان ہنود بود ✤
پھڑ - برائے ہندی جاے قمار باشد کہ قمار بازان
آنجا نشستہ گرد بندند و دو چوب دراز کہ ہر دو جانب
پہل در طول دارند ✤
پھڑ پھڑانا - رائے ہندی دوم و نون بالف ہا
کشیدہ ف تپیدن ✤
پھڑک - رائے ہندی مفتوح بکاف زدہ ہمان
تپیدن بود و پاہاے کبوتر را گرفتہ تپانیدن ہرگاہ
در خانہ حریف بیفتد یا در کبوتران حریف بماند ✤
پھڑکنا - بنون و الف مصدری ف تپیدن
ع اضطراب و کنایہ از فریفتہ شدن بر چیزے
و کسے باشد شیخ امداد علی بحر گوید ✤ اوصاف
کیا بیان کریں زلف یار کے ✤ دیکھا وہ جال مرغ
دل اپنا پھڑک گیا ✤
پھسا وا - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح سین
مہملہ بالف کشیدہ و او و بالف کشیدہ جاے گرفتار شدن
کہ ازان برآمدن دشوار باشد ✤
پھسپھسا - ہر دو باے فارسی مخلوط الہا مضموم
سین مہملہ اول ساکن سین مہملہ دوم بالف کشیدہ
خلاف آشکار باشد و اگر آن شے مؤنث باشد
بجاے الف تحتانی معروف آرند ✤
پھسکی - کاف تحتانی معروف یکے کہ بی صدا برآید
پھسلن - باے فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ
ساکن لام مفتوح بنون زدہ جائیکہ قدمہا
در انجا بلغزد ع مزلہ ✤
پھسلنا - لام ساکن نون و الف مصدری
ف لغزیدن و شکوخیدن ✤
پھسلنا پتھر - سنگے ست متعارف کہ بران
نشستہ لغزند ف نخشک ذوق دہلوی گوید ✤
مین کہان سنگ دریا ہوں جاؤن گا ✤ کیا وہ
پتھر ہے پھسلنا کہ پھسل جاؤنگا ✤
پھسنا - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح سین
مہملہ ساکن نون و الف مصدری گرفتار شدن
کسے بجاے کہ برآمدن از انجا دشوار باشد و گرفتہ
شدن چیزے در چیزے و کنایہ از عاشق و دلدادہ

شدن بود ✤

پھکڑ — باے فارسی مخلوط الہا مفتوح کاف مشدد و مفتوح بر رائے ہندی زدہ گفتگوی پوچ و بمعنی راگویند کہ باہم در بازاریان میشود ✤

پھکل — کاف مشدد و مفتوح بلام زدہ آہک سوختہ بود کہ ہنوز آب دران نینداختہ باشند و در گچ بکار آرند ✤

پھکنا — باے فارسی مخلوط الہا مضموم کاف ساکن نون بالف کشیدہ ف شوختن و کنایہ از سوختہ شدن با آتش محبت و غم و تب بود ف سوزش و عضوے کہ دران بول حیوانات ماند ع شانہ

پھکنی — نون تحتانی معروف پارۂ نے بود مجوف کہ بدان آتش دمند و باے فارسی مخلوط الہا مفتوح دو اہاے خشک کہ با آب فرو برند بجاے پھکیت — باے فارسی مخلوط الہا مکسور کاف مفتوح تحتانی و فوقانی زدہ کسیکہ ماہر فن چوب بازی بود ✤

پھل — باے فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام ف بارع ثمر و کنایہ از تیغ و کٹار و پیش قبض و سنان و کارد باشد و باے فارسی و ہاے ہوز ہر دو مفتوح بر وزن خلل بمعنی ابتداے کار ہا باشد و پارۂ پنبہ حلاجی کردہ شدہ نیز باشد کہ ہین کردہ باشند ✤

پھل آنا — باے فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ الف ممدودہ نون و الف مصدری ف بار آمدن بحر گویند ع باغ میرا ہوا ابر باد جو با دل آئے

پتھروں کی ہوئی بوچھار اگر پھل آئے ✤

پھلا — باے فارسی مخلوط الہا مفتوح ہاے ہوز ساکن لام بالف کشیدہ انچہ اولین باشد و اگر آن شئے مؤنث باشد بجاے الف تحتانی معروف آرند ف اولین ✤

پھلانا — باے فارسی مخلوط الہا مضموم لام و نون بالف ہا کشیدہ دم دمیدہ چیزے را آماسیدن بود ✤

پھلجھڑی — لام ساکن جیم مخلوط الہا مفتوح رائے ہندی تحتانی معروف نوعے از آتشبازیست ف گل چکان بفتح جیم فارسی بگر گویند ع شب کو سینے سے نکلتی ہی جو آہ شعلہ بار ✤ رنگ اوڑاتی ہی ہماری پھلجھڑی مہتاب کا ✤

پھلڑا — باے فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ رائے ہندی بالف کشیدہ تیغ و شمشیر را گویند کہ

در قبضہ دارند +

پھلکا - باے فارسی مخلوط الہا مضموم بلام مفتوح کاف بالف کشیدہ نانے باشد خمیری کہ بر تابہ پزند و ہر گاہ بعد لفظ ہلکا آید معنی سبکی بخشد +

پھلکاری - راے مہملہ تحتانی معروف جامہ باشد کہ گلہا جدا جدا بران بافند شیخ ناسخ گوید

ے ہے وہ نخل چمن حسن یہ ہین پھول اوسکے +
جسم محبوب ہین کرتا نہین پھلکاری کا +

پھل کرنا - باے فارسی و ہاے ہوز ہر دو مفتوح بلام زدہ کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون و الف مصدری تقدیم در کار ہا کردن بود +

پھل لگنا - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ لام دوم مفتوح بکاف فارسی زدہ نون و الف مصدری ف بار آوردن درخت +

پھلنا - نون و الف مصدری ف بار آوردن درخت و کنایہ از مبارک بودن چیزے باشد بر کسے شیخ امداد علی بحر گوید ے مین تو دنیا سے گیا خلد سے آدم نکلے + او نکو گندم نہ پھلا اور مجھے وانہ عشق + و نیز کنایہ از دانہاے چیچک و دانہاے گرمی بوفور برآمدن در بدن بود شیخ امداد علی بحر گوید ے بادہ خواری کا مرض یہ اپنے آب و گل مین ہے + پھلگیا جب نخل تن انگور ہر دانہ ہوا +

پھلوا - باے فارسی مخلوط الہا مضموم بلام مفتوح و او و الف کشیدہ دوائیست مشہور +

پھلواری - راے مہملہ تحتانی معروف ف گلزار چہ و باغچہ +

پھلی - باے فارسی مخلوط الہا مضموم لام مشدد تحتانی معروف ف گل چشم و چیزے بود کہ بوے بادیان دارد و با چاے گرم کردہ خورند و باے فارسی مخلوط الہا مفتوح لام غیر مشدد تحتانی معروف بارہ و ثمر لوبیا و کرسنہ و باقلا و کیلہ و مانند آن بود کہ آن غلاف تخم آن درخت ست +

پہلے پہل - باے فارسی مفتوح ہاے ہوز ساکن لام تحتانی مجہول باے فارسی دوم ہاے ہوز ہر دو مفتوح لام ساکن ف نخستین نخستین ع اول الاول شیخ امداد علی بحر گوید ے اول ہی محبت مین گئے منزل اول + کیا مین ہوا کہو

سفر پہلے پہل کا ✤

پھلیل - بای فارسی مخلوط الہا مضموم لام تحتانی مجہول لام دوم زدہ روغن کنجد باشد کہ دانہای کنجد را در گلہای بسیار چند شبان روز خوشبو کردہ روغن کشند ✤

پھلیندا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح لام تحتانی مجہول نون غنہ دال مہملہ بالف کشیدہ جامن کلان را گویند ✤

پھن - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کفچہ مار را گویند ✤

پہناوا - بای فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن نون و واو بالف کشیدہ لباس و زیور موافق عادت ہر کس کہ پوشیدن اختیار میکنند ✤

پھندا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ حلقہ رسن و حلقہ سوو حلقہ ابریشم کہ صیادان برای شکار کردن جانوران سازند ف پای دام خواجہ آتش میفرماید ؎ سودا ہوا ہی مرغ جنون کے شکار کا ✤ پھندا بنا رہا ہوں گریبان کے تار کا ✤

پھندا پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از گرفتہ شدن نفس بود در گلو ہنگام نوشیدن آب و مانند آن شاعری گوید ؎ باعث توبہ مے گسیوے ساقی کی ہی یاد ✤ بادہ نوشی جو کروں حلق میں پھندا پڑ جاے ✤

پھندنا - بای فارسی مخلوط الہا و النون مضموم دال مہملہ زدہ نون بہ الف کشیدہ چیزی بود کہ از رشتہ خواہ ابریشم خواہ کلابتون سازند و در سر تازیانہ و اطراف جھالر ہا دارند ✤

پھندیت - بای فارسی مخلوط الہا و النون مفتوح دال مہملہ مفتوح تحتانی زدہ و فوقانی کشیدہ صیاد پیلان را گویند و از حیوانات مانند آہو کہ آہو را صید کنند و بٹیر ہا نیز کہ از آواز آنہا بٹیر ہای صحرا جمع شوند و بدام افتند شیخ امان علی سحر گوید ؎ سحر صریر قلم ہی پھندیت کی آواز ✤ بٹیر اوج مضامین کی ہیں جناب عزیز ✤

پھنسی - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون ساکن سین مہملہ تحتانی معروف دانہ کوچک کہ بر اندام

ظاہر شود ع بشر بالضم +

پھنکا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف بالف کشیدہ بدست گرفتہ فرو بردن چیزے خشک از حلق بود شاعرے گوید ؎ آبروے جو ملا اکسیر سمجھے فقرمین + خاک کا پھنکا بھی سونے کا نوالا ہو گیا +

پھنکار - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون زدہ کاف بالف در آے مہملہ کشیدہ نفس کشیدن و دم برآوردن مار باشد ف قسمت شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ خدا حافظ ہی اوسکی کا کل پیچان کے مفتون کا + اثر اس سانپ کی پھنکار سے اوڑتا ہی افسون کا +

پھنکی - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح نون زدہ کاف بتحتانی معروف دوای خشک سائیدہ کہ بے چاویدن از حلق فرو برند ع سفوف +

پہننا - بای فارسی وہای ہوز ہر دو مفتوح نون ساکن نون والف مصدری پوشیدن لباس و زیور و مانند آن بودف پوشیدن +

پھننگ - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون مفتوح نون دوم و کاف فارسی زدہ سر شاخ درخت بود +

پھنسو - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون مشدد بواو مجہول آلہ تناسل کودکان مرد را گویند +

پھوٹ - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف وتای ہندی شکستہ قسمے از خیار گندہ و درازتر بود کہ ہنگام پختگی بشگافد و آنرا با قند و نبات و شکر بخورند و کنایہ بود از علیحدگی و جدائی کہ میان دو کس یا چند کسان افتد ع نفاق میر و دوست علی خلیل میگویند ؎ دل مجھسے منحرف ہی کچھ انقلاب ہوگا + جس گھر مین پھوٹ ہوگی وہ گھر خراب ہوگا + و بواو مجہول کلمہ ایست زشت و بد کہ در حق کسے گویند چنانکہ بحر سلمہ گوید ؎ ہم جانتے ہین آپکی یہ بد زبانیان + کچھ دل مین پھوٹ ہی جو لبو بیر بھی پھوٹ ہی +

پھوٹ بہنا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از زار زار گریستن و نیز آشکارا کردن سخن راز و کینہ پنہان باشد +

پھوٹ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن

نون و الف مصدری کنایہ از جدائی افتادن باشد میان دو کس یا چند کسان +

پھوٹ پھٹک - بای فارسی مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ کنایہ از جدائی و علیحدگی بود +

پھوٹک - تای ہندی مفتوح بکاف کشیدہ چیزے کہ از دو اہا ریزہ ریزہ ماند و این از ہموی معلوم میشود +

پھوٹ کر رونا - تای ہندی زدہ کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن رای مہملہ دوم بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از بسیار گریستن باشد اسیر گوید ؎ بعد مدت جو کانٹوں سے آکر + بہت پھوٹ کر روئے چھالے ہمارے +

پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف تای ہندی زدہ نون و الف مصدری چند معنی دارد اول شکستہ شدن ہر چیز مانند ظرف گلی و ظرف زجاجی و جز آن دوم نمایان شدن رنگ بود از سیطرف بآن طرف حضرت برق میفرمایند ؎ دم میکشی پھوٹ نکلا یہ رنگ + صراحی تمہارا گلا ہو گیا + ایضاً شاعرے گوید ؎ نزاکت اوس گل کی دیدنی ہے + کہ سرخی پھوٹ نکلی رنگ پان کی + سوم ظاہر شدن بوی چیزی باشد شاعرے گوید ؎ کیا کرتا ہے مرغان چمن کو ذبح چھپ چھپکر + ضرور اک روز بو پھوٹے گی گلچین جن ہلیل کی + چہارم مشہور شدن سخن پنہان پنجم برآمدن برگ ہا از شاخہای شجر شاعرے گوید ؎ حسن کی او بھتی جوانی نے دکھائی ہے بہار + کو ہا ہین پھوٹی ہین نخل قامت دلدار سین + ششم شکستہ شدن ریش قلم و پختہ ہفتم کور شدن چشم ہشتم مجروح شدن سر از ضرب چوب و سنگ و خشت نہم تغیر بدن مردم از خیدام دہم عیان شدن مداد در کاغذ از سیطرف بآن طرف شاعرے گوید ؎ چپکے نہین قلم کے فقط اشک نامہ پر + وہ کچھ لکھا کہ روئی سیاہی بھی پھوٹ کر + یازدہم آمیزش نمودن راز دار کسے با دیگران از نیکس جدا شدہ رشک مرہم میگوید ؎

دل سے درست پہونچے گا حال شکستگی ✤
تمام مجسے پھوٹ کے دلدار سے ملا ✤

پھوڑا - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول اے ہندی بالف کشیدہ ف ریش ع دمل ✤

پھوڑا پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی زدہ نون والف مصدری شکستہ شدن ریش باشد ✤

پھوڑا نکلنا - نون بکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری برآمدن ریش بود ع قرح ✤

پھوڑنا - نون والف مصدری شکستن ظرف وسرو کور نمودن چشم باشد ✤

پھوڑیا - واو غیر ملفوظ تحتانی بالف کشیدہ ریش کوچک کہ زیادہ برنیاید ✤

پھوسڑا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف وسین مہملہ زدہ رای ہندی بالف کشیدہ ریشہ ابریشم وصوف وکاغذ ونمد آن بود ✤

پھوک - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول وکاف کشیدہ فضلہ ہر چیز کہ بعد فشردن ازان باقی ماند ✤

پھول - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ چند معنی دارد اول گل دوم قسم شیخ امداد علی بحر سیفر ماینده ؎ عمر بھر پھول پیئین ہم نہ کبھی بو پھوٹے ✤ جام آنکھون مین چھپا رکھتی ہین مینا دل مین ✤ سوم شرارۂ آتش بحر گوید ؎ چینگے ندیا ایک مجھے لاکھہ جھڑے پھول ✤ اللہ کری خانہ گلچین مین پڑے پھول ✤ چہارم قسمے از اقسام سفت جوش بود بحر گوید ؎ رانگا ہوا گر دست برنجن تو ہے چاندی ✤ وہ گل جو نہ پھنے تو ہین سونے کی کڑے پھول ✤ پنجم کنایہ از شئے سبک شاعرے گوید ؎ اوس گل نے ہاتھ جب سے تابوت مین لگایا ✤ کیا پھول ہو گیا ہے مردہ مرا کفن مین ✤ ششم کنایہ از فاتحہ روز سوم یا پنجم مردگان اہل اسلام شیخ ناسخ سیفر ماینده ؎ جو آئے وہ تو نہ پھولا سمائون قبر مین مین ✤ خیر کرے کوئی اوس

گل کو میرے پھولون کی ✤

پھولا - لام بالف کشیدہ مرضے بود کہ مزعفران را لاحق شود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یارب اوس گل کی محبت مین دم اپنا نکلے ✤ جان پھولے سے جو بچ جاے تو کانٹا نکلے ✤

پھولام - لام بالف و میم کشیدہ نوعے از قماش بود کہ دران تصویر گلہا بافند ✤

پھول اوترنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از شکستہ و جدا شدن گلہا بود از شاخ لاستاذ المؤلفہ ؎ جذب بحد کہان گل باغ جنان کہان ✤ کس کس جگہ چڑھے ہین کہان سے اوتر کے پھول ✤

پھول اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ تاے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ بود از رسمے کہ در فاتحہ روز سوم یا پنجم مردگان اہل اسلام ادا کنند و متعارف شاعر گوید ؎ وہ عندلیب خزان دیدہ تھی تری عاشق ✤ کہ جسکے پھول سے پہلے مرگ زرد ہو کے اوٹھے ✤

پھول پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری افتادن شرارہ آتش بود بجاے ✤

پھول جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری افتادن گلہا از شاخ بود و کنایہ از گل فشان شدن چراغ و گفتن سخنہاے رنگین باشد ✤

پھول چڑھانا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از نہادن گلہا بر مزار ہا بود شاعر گوید ؎ سکیڑون ہار اونھین پہنا دیے ہونگے ہمنے ✤ کیا اگر قبر پہ دو پھول چڑھا جاتے ہین ✤

پھول کمھلانا - کاف مضموم بمیم مخلوط الہا لام و نون بالف کشیدہ و ث پژمردہ شدن گل بود

پھول کھلنا - کاف مخلوط الہا مکسور لام ساکن نون و الف مصدری شگفتہ شدن گل بود و کنایہ از شادی و تہنیت کسے باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎

نوعروسان بہاری کے مگر پھول کھلے ✤ نوبتین غنچہ بجاتے ہین چمن زارون مین ✤

پھول کی جگہ پنکھڑی - مثلیت بجای زنند کہ کسے بمقام زیادہ کردن امر کمی نماید بجر گوید ؎ پھول کی جا پنکھڑی ای رشک گل ✤ داغ دل پر ہے عنایت آپ کی ✤

پھول مرجانا - میم مفتوح ہای مہملہ زدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان پژمردہ شدن گل ہا کند شاعرے گوید ؎ تازہ لحد مین بھی نہ کیا اوسنے روح کو ✤ دو پھول بھی چڑھائے تو وہ بھی مرے ہوئے

پھول مرجھانا - میم مضموم رای مہملہ ساکن جیم مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان پژمردہ شدن گل باشد ✤

پھولنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ نون والف مصدری چہار معنی دارد ۱- شگفتہ شدن گلہا ۲- نمودار شدن شفق بر آسمان ۳- آماسیدن بدن ۴- کنایہ از مغرور شدن کسے بود شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ خار کہتے ہین اوٹھا کر اونگلیان گل کی طرف ✤ پھولے جا ہین وہ کیا ہی جنکو پھاتی ہے ہوا ✤

پھولنا پھلنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون والف مصدری عبارت از سرسبزی وبار آوری اشجار باشد وکنایہ از سرسبز وخوشحال شدن کسے نیز بود واین ہر دو لفظ معا استعمال یابند شاعرے گوید ؎ کبھی نالے نے دکھائی نہ بہار تاثیر ✤ شجر ای عشق دیا پھولنے پھلنے نہ دیا

پھول والون کا میلا - سیم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ روزی معین بود در شہر دہلی کہ آن روز مجمع گلفروشان بجای معین میشود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گلی کا ہار تعشق ہی گورے گالون کا ✤ گلی مین یار کے میلا ہی پھولوالون کا ✤

پھولون کا گہنا - کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن نون بالف کشیدہ زیور یکہ از گلہا سازند و زنان آنرا پوشند ✤

پھولون کی چادر - مشہور ست ف چادر گل مرزا برق میفرماید ؎ سراپا داغ کھا کر مر گیا ہون برق فرقت مین ✤ کفن تقدیر نے مجکو دیا پھولون کی چادر کا ✤

پھولوں کی چھڑی - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی معروف چوبے کہ دران گلہا درکشیدہ باشند ف شاخ گل *

پھول وہی جو مہیسر چڑھے - واو مضموم ہاے ہوز تحتانی معروف جیم ہوا و مجہول میم مفتوح ہاے ہوز دوم تحتانی مجہول سین مہملہ مفتوح رای مہملہ زدہ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول مثلیست مشہور بجای زنند کہ چیزے پسندیدہ عمائد شود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کب شعر ہمنے یار کے آگے پڑھے نہیں * کہدن ہمارے پھول مہیسر چڑھے نہیں *

پھولے نہ سمانا - لام تحتانی مجہول نون نا فہمیدہ ہاے مختفیہ سین مہملہ مفتوح میم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از فرط خوشی و جوش مسرت باشد شاعرے گوید ؎ کانٹا لگا ہے کلیجہ میں کس مرغ کو چمن میں * پھولے نہیں سماتے گل اپنے پیرہن میں *

پھونپچ - ہاے فارسی مفتوح ہاے ہوز مضموم واو غیر ملفوظ و نون غنہ و جیم فارسی زدہ ف رسائی *

پھونچا - ہاے ہوز ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ ف بند دست ع زند بالفتح *

پھونچا ہوا - ہاے ہوز دوم مضموم واو بالف کشیدہ کنایہ از کسیکہ مقبول بارگاہ جناب باری بود بحر گوید ؎ اوسکی گلی کا نام ہے میدان امتحان * پھونچا ہوا وہی ہے جو آفت رسیدہ ہے *

پھونچنا - نون و الف مصدری ف رسیدن *

پھونچی - جیم فارسی تحتانی معروف زیور باشد کہ زنان بر دست بندند ف دست بند *

پھونک - ہاے فارسی مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ و کاف کشیدہ بادی کہ از دہان بر چیزے دمند ف ایف *

پھونک پھونک کر قدم رکھنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ قاف و دال مہملہ مفتوح میم ساکن رای مہملہ دوم مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آہستہ آہستہ قدم نہادن و نیز خائف و ترسان ماندن بود بحر گوید ؎ یہ جا ہیں کہ رکھیں قدم پھونک پھونک کر * چیونٹی بھی اپنے پاؤں کے نیچے نہ آئے رنج *

پھونک مارنا - میم بالف و رای مہملہ زدہ نون و الف

مصدری با دو ہین بر چیزے دمیدن ٭

پھونکنا - نون و الف مصدری بر دہن دمیدن چیزے باشد و دمیدن ناقوس و ضو وغیرہ نیز بود حضرت برق میفرمایند ؎ اذان دی کعبے مین ناقوس دیر مین پھونکا ٭ کہان کیا تجھا عاشق تجھے پکار آیا ٭

میر دوست علی خلیل گوید ؎ نالی کرتا ہون ترے دل مین اثر ہو کہ نہو ٭ صور مین پھونکتا ہون مجکو خبر ہو کہ نہو ٭ و نیز سوختن خانہ و جز آن بود ٭

پھوہا - باے فارسی مخلوط الہا بوا و مجہول ہاے ہوز بالف کشیدہ فتیلہ پنبہ را گویند کہ در شیر تر کردہ بدہان بچہ ہا نہند تا بمکند ٭

پھوہار - باے فارسی مخلوط الہا بوا و خیر ملفوظ ہاے ہوز بالف و رے مہملہ کشیدہ باران ضعیف را گویند ف اکاک ع رشاشہ ٭

پھوہڑ - باے فارسی مخلوط الہا بوا و معروف ہاے ہوز مفتوح بر رے ہندی زدہ آنرا گویند زن بود خواہ مرد ف بے سلیقہ ٭

پہیا - باے فارسی مفتوح ہاے ہوز ساکن تحتانی بالف کشیدہ پایہ گردون دار را بہ دبل بعد ٭

پھیپھڑا - باے فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و باے فارسی مخلوط الہا دوم زدہ رے ہندی بالف کشیدہ عضوے بود متصل دل ف شش ع ریہ ٭

پھیپھڑ اجلانا - جیم مفتوح لام و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خیر خواہی کسے بود ٭

پھیر - باے فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و رے مہملہ زدہ فرق معنی در سخنہا بود و بجی را، باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مثل قاصد آنے مین جو دیر ہو موت کی بھی راہ مین کیا پھیر ہے ٭

پھیرا - رے مہملہ بالف کشیدہ رفتن بجاے و باز آمدن از انجا و نیز گرداگرد شے مدور را گویند ع حلقہ ٭

پھیر بدل - سہ حدہ و دال مہملہ مفتوح بلام زدہ دادن چیزے و عوض آن گرفتن چیزے بود بحر گوید ؎ اس دل کی عوض مانگتے تقدیر سے تجھ کو کیا کیجیے موقع نہین اب پھیر بدل کا ٭

پھیر دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف واپس دادن چیزے بود ع ردبالفتح ٭

پھیر لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری

ف واپس ستاندن چیزے بودیع استرداد ✤

پھیرنا - نون والف مصدری ف بازدادن و گردانیدن ✤

پھیری - رائے مہملہ تحتانی معروف دورۂ مقرری گدایان بود بجا ہاجت گدائی ✤

پھیکا - بائے فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ طعام بی نمک و میوہ کہ شیرین نباشد و کنایہ از چیزے کہ بے رونق و بے رنگ باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ جنگ تجھ مین ہی کہان اوسمین کہیون نہ پھیکا ہو رنگ سونیکا ✤

پھیلنا - بائے فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و کاف زدہ نون والف مصدری ف انداختن چیزے بود ✤

پھیلنا - بائے فارسی مخلوط الہا مفتوح تحتانی ولام زدہ نون والف مصدری ف پراگندہ و گشادہ شدن ✤

پھیلی - بائے فارسی مفتوح ہائے ہوز تحتانی مجہول لام تحتانی معروف کلاہی کہ نام و مطلب دران پنہان دارند ف چیستان ع لغز ✤

پھین - بائے فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون معلنہ کف کہ برلب شیر و دیگ پدید آید ف کفک ع زبد بفتحتین ✤

پھینٹا - بائے فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنہ تائے ہندی بالف کشیدہ نوعے از دستار باشد کہ بے قالب بر سر پیچند ✤

پھینٹنا - تائے ہندی ساکن نون والف مصدری برہم کردن آرد باشکر یا قند خمیر کردہ برائے انچنین طعام مانند برہ و جلیبی و جز آن ✤

پھینچنا - بائے فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ نون والف مصدری شستن جامہ باشد بے صابون کہ خوب صاف نشود ✤

پھینی - بائے فارسی مخلوط الہا و نون تحتانی مجہول و معروف قسمے از شیرینی بود کہ حلوائیان میسازند و آنرا با قند و شیر خورند ✤

فصل بائے تحتانی

پے - بائے فارسی مفتوح تحتانی بروزن مے تہمت و نقص و عیب را گویند ✤

پیار - بائے فارسی مخلوط التحتانی مکسور بالف کشیدہ

ورای مہملہ زدہ بروزن کار محبت را گویند ف
دوستی ع حُب چنانکہ مرزا رفیع السودا میفرماید
ے پیار اشفاق وفا مہر محبت الطاف + دلکو
جس سے وزلیا کونسا اقرار نتھا +
پیارا - رای مہملہ بالف کشیدہ یار و دوست و
محبوب را گویند و اگر مؤنث باشد بجای الف آخر
تحتانی معروف آرند +
پیارنگا - بای فارسی مکسور تحتانی بالف کشیدہ
ورای مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ کاف فارسی بالف
کشیدہ دوائیست ہندی +
پیاز - بروزن راز ف پیاز بروزن حجاز
ع بصلہ +
پیاس - بای فارسی مخلوط التحتانی بالف کشیدہ
وسین مہملہ زدہ ف تشنگی ع عطش چنانکہ
شیخ ناسخ مغفور میفرمایند ے ہون ملک ہے اور
تیرے عشق مین ہو بھوک لگتی ہے مجھکو پیاس ع
پیاسا - سین مہملہ بالف کشیدہ ف تشنہ بفتح
پیاسا کنوین کے پاس جاتا ہے کنوان
پیاسے کے پاس نہین آتا - مثلست بجای

ورند کہ کسے کہ ہیچ غرض از کسے دارد کہ کس را
نزد خود طلبد و خود نزد او نرود +
پیاس بجھنا - موحدہ مضموم جیم فارسی مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری رفع شدن تشنگی باشد +
پیاس لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
و الف مصدری ف تشنہ شدن +
پیاس مارنا - میم بالف کشیدہ ورای مہملہ زدہ نون
و الف مصدری ضبط کردن تشنگی بود +
پیال - بروزن زوال کاہ غلہ باشد مانند
شالی و کودرم کہ مردم بی قدرت در فصل سرما آرا گسترانیدہ
بران خوابند و گاوان خورند +
پیالا - بای فارسی مخلوط التحتانی و لام بالف کشیدہ و تحتانی
مسکن فیما بین و معنی چوبیازان بنابر چوبیازان ہلی خندلسی گویند
پیالا مجھ آزاد کا بھری ساقی + نہین میرے لیے لاہوا چاہتا ہے +
پیالی - بای فارسی مکسور تحتانی بالف کشیدہ لام تحتانی
معروف پیالہ کوچک تر باشد ف فنجان و این
لغت بہ بای فارسی مخلوط الیا نیز آمدہ +
پیپ - بای فارسی تحتانی معروف و ہای فارسی
دوم کشیدہ ف ریم و موشت +

پیپا - بای فارسی دوم بالف کشیده چیزے کہ از چوب مانند خم سازند و دران آب و شراب آرند ✤

پیپل - بای فارسی تحتانی معروف بای فارسی دوم مفتوح بلام زده درختے باشد کلان تر و برگہا پہن دار و برابر برگ تنبول و ہنود آن درخت را پرستش کنند و دوائے بود مشہور و آن ثمر نباتی بود ف فلفل دراز ع دار فلفل ✤

پیپلا - بای فارسی دوم ساکن لام بالف کشیدہ جانب انتہائی شیخ بود کہ نوکدار باشد ✤

پیتاوا - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن فوقانی و واو بالف ہا کشیدہ چرمے باشد کہ در کفش نہند ف پاے تابہ ✤

پیترا - بای فارسی مفتوح تحتانی و فوقانی زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ قدم نہادن بود موافق انداز فن چوب بازی و بمعنی نشان قدم نیز آید ✤

پیترے بدلنا - رائے مہملہ تحتانی مجہول حذف و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری رفتار ے بود بطریق قدم نہادن و برداشتن ہنگام چوب بازی چنانکہ سیوز یر علی صبا گوید ؎

یکساں رہا نہ ٹھاٹھ کسی کا جہان میں ✤ کون آسکے پیترے نہ یہاں پر بدلا گیا ✤

پیتل - بای فارسی تحتانی معروف فوقانی مفتوح بلام زدہ یکے از ہفت جوش بود کہ بدان ظروف و زیور وسازند و قچہ و سلاح سازند و بر نجع ع فرند بکسر فا و نون ✤

پیٹ - بای فارسی تحتانی مجہول و تای ہندی کشیدہ ف شکم ع بطن و کنایہ از حمل زنان نیز باشد و تحتانی معروف ف پشت ع ظہر بالفتح و امر بود بزدن کسے ✤

پیٹا - تحتانی مجہول تای ہندی بالف کشیدہ رشتہ کاغذ بادی کہ بر خانہائے مردم و راہ ہا تنیدہ باشد و کنایہ از حمایت و قابو کسے بود ✤

پیٹا توڑنا - فوقانی بو او مجہول و رائے ہندی دہ نون و الف مصدری از میان شکستن رشتہ کاغذ بادی بود ہنگام پرانیدن ✤

پیٹ بھرا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ بالف کشیدہ ف سیر ع شبعان و کنایہ از غنی و مالدار باشد ✤

پیٹ بھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ را مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از سیر خوردن بود +

پیٹ پالنا - بای فارسی تحتانی مجہول و تاے ہندی کشیدہ بای فارسی دوم بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از وقت گرسنگی ہر چہ بسر آید سیر خوردن بود +

پیٹ پالنا - بای فارسی مفتوح بالف کشیدہ و لام زدہ نون والف مصدری ف پرورش شکم باشد

پیٹ پر ہاتھ مارکر - بای فارسی تحتانی معروف و تاے ہندی زدہ بای فارسی دوم مفتوح بہ را مہملہ ساکن ہاے ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ تاے ہندی مخلوط الہا بو او مجہول و نون غنہ و کاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از تحسین و شاباش بود +

پیٹ پیٹ ایک ہو جانا - بای فارسی دوم تحتانی معروف و تاے ہندی کشیدہ حالتے باشد کہ مردمان را در گرسنگی و فاقہ کشی بہرسد +

پیٹ پیچھے برا کہنا - بدگفتن کسے را بود در غیبت او ع غیبت بالکہ +

پیٹ چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری روان شدن شکم بود +

پیٹ رکھوانا - رے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن واو و نون بالف کشیدہ آبستن شدن زن از کسے و آبستن کردن مرد زنے را +

پیٹ رہنا - رے مہملہ مفتوح ہاے ہوز ساکن نون والف مصدری ف باردار شدن ع حمل بالفتح

پیٹ سے پاؤں نکالنا - کارہاے ناشایستہ کردن مردم راست باز بود شیخ امداد علی بحر گوید

پیٹ سے پاؤں نکالے ہیں کچھ اتو تمنے + چھپو لیا ہمنے جو انوٹ کو تو بچھوا کھینچا +

پیٹ سے ہونا - ہمان باردار شدن زنان فود ع حمل +

پیٹ کا دھندا - کنایہ از تدبیر اکل و شرب بود +

پیٹک پہیا - بای فارسی تحتانی معروف تاے ہندی مفتوح بکاف زدہ بای فارسی دوم مفتوح بہاے ہوز زدہ تحتانی بالف کشیدہ ف گریہ وزاری ع جزع و فزع +

پیٹ میں پانی نہ پچنا - میم تحتانی مجہول و

نون مخفیہ بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف
نون نافیہ و بای فارسی مفتوح جیم فارسی زدہ نون الف
مصدری کنایہ از ہمان سخن راز کسے شنیدہ نہ پوشیدن
بود شاعرے گوید ؎ شیشے کی طرح پیٹ مین بچتا
نہین پانی ✦ پی ہے مے غم راز چھپایا نہین جاتا ✦
پیٹ کا ہلکا - بای فارسی تحتانی مجہول کاف
بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح بلام زدہ کاف دوم
بالف کشیدہ کسے را گویند کہ سخن راز کسے شنیدہ پوشیدہ
نگہدارد و بادیگران بگوید شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ٹہرا راوٹھا پیچ نہ سکا راز محبت ✦ ہر مست ہے
شیشے کیطرح پیٹ کا ہلکا ✦
پیٹ کو لگنا - ف گرسنہ شدن باشد ✦
پیٹ کے بال - موہای کہ بر بدن و سر طفل در
شکم مادر روئیدہ ✦
پیٹ کی مار دینا - گرسنہ داشتن کسے برائے
عداوت یا تنبیہ بود ✦
پیٹ کے لیے دوڑنا - در تلاش معاش
دویدن کسے بود ✦
پیٹ گرانا - کاف فارسی مکسور رسے مہملہ
ونون بالف ہا کشیدہ حمل انداختن زنان بود ✦
پیٹ لگانا - بای فارسی تحتانی معروف و تای
ہندی کشیدہ لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ
نون و الف مصدری کسے را مغلوب کردن بود کنایہ
پیٹ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون و الف مصدری مغلوب شدن از کسے در کشتی بود
و کنایہ از آرام یافتن کسے بجای بود شیخ ناسخ میفرماید
؎ لگ گئی ہماری فرقت مین یہ بستر سے پیٹ
اوٹھہ چلون بالفرض مین تو ساتھ ہی بستر چلے ✦ و نیز
کنایہ از مجروح شدن پشت بود از ہم پیوستگی بستر تا زمانہ دراز شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ مگر کبھی پیٹ لگتی نہین ہے زمین کو ✦ عشق کا
میں نے فیض لیا اوٹھا لیا ✦ و بای فارسی تحتانی مجہول چسپیدہ شدن
شکم از فاقہ کشتی و نیافتن طعام بود شیخ ناسخ میگوید ؎ باغی
جو یا بدل ما تجلل کا پیٹ ✦ چپٹ کر گئی اشتہا تمام
اپنا پیٹ ✦ روٹی ہی کا اسکو ہے تصور دن رات ✦
لگ جائے نہ کس طرح چپاتی سا پیٹ ✦
پیٹ مارنا - ہای فارسی تحتانی مجہول و تای
ہندی کشیدہ میم بالف و رای مہملہ زدہ نون و الف
مصدری کنایہ از ہلاک کردن از کار و باشغل خود نا

شیخ ناسخ سیفرماینده نظر آیا جو پیٹ ساقی کا
شیشۂ مے نے اپنا مارا پیٹ +

پیٹ مین بیٹھنا و پیٹ مین گھسنا - با کسے محبت پیدا کردن برای مطلب خود باشد +

پیٹ مین چوہے چھوٹنا - کنایہ بود از اضطراب و اضطرار مردم را بسبب ہیچ ترس و بیم رو دہد +

پیٹنا - بای فارسی تحتانی معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری زدن کسے بود از دست و چوب و سینہ و سر کوبیدن در ماتم کسے نیز بود +

پیٹو - بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی بواو معروف بسیار خورندہ را گویند ف شکم خوارہ ع اکول بالفتح +

پیٹ والی - واو بالف کشیدہ لام تحتانی معروف کنایہ از زن باردار باشد ع حاملہ و حبلی +

پیٹھا - بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بابے و ثمرے باشد ببار بر کدوی دراز گفتہ ترازان کہ بدان مربا و شیرینی سازند +

پیٹھنا - بای فارسی مفتوح تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری در آمدن کسے و چیزے باشد در جای و چیزے +

پیٹی - بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی تحتانی معروف بر چند معنی آید اول صندوقی بود کہ اسباب سر کردن توپ مانند گولا و باروت وغیرہ دران نگاہ دارند دوم آگندۂ مو باف زنان باشد وآن جامہ بود کہ اول مشاطہ آخر ابرموی سر زنان بپیچد پس بالای آن مو باف بپیچد تا مو باف گنبدہ شود سوم پارچہ کہ بر شکم طفل نوزائیدہ بستہ شود ف غنداق ع قماط بالکسر چہارم رشتہ کہ اطفال در شکم مرغے کہ آنرا در ہندی بیا گویند مفتوح و تحتانی بالف کشیدہ گویند می بندند پنجم برزنے از کہ بندا طلاش کنند ششم قسمی از نیفہ پایجامہ بود +

پی جانا - بای فارسی تحتانی معروف جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از ضبط اشکباری و ضبط سخن بود نظیر اول از اوستاد مولف ؎ یاد ساقی کی ہی یہ کیا تا ہون آنسو ضبط سے + آنکھین بھر آئین ساغر مے اشک باد اہو گیا + نظیر دوم از خواجہ آتش

لبون تک آئی ہوئی بات پھیکی سو بار پوچھا کی دل نے نہ اذن بیان حال دیا +

پیچ - بر وزن ہیچ برج و مرج باشد و چسپیدن و پیوستن رشته کاغذ بادی باشد بار رشته کاغذ بادی دیگران و تحتانی معروف آب برنج پخته باشد که آنرا برآورند و خورند بدان آهار سازند ظرف آشام +

پیچ اوٹھانا - تحتانی مجهول کنایه از رنج کشیدن بود آتش گوید ؎ اوٹھائے عشق پیچان کی طرح سے + گلستان جہان مین پیچ پر پیچ +

پیچ پڑنا - باے فارسی دوم مفتوح برائے ہندی زده نون و الف مصدری برج و مرج شدن بود در رشته کاغذ بادی در رشته کاغذ بادی دیگران افتادن باشد چنانکه در سند بمعنی اول مرزا برق مغفور میفرمایند ؎ پڑے عشق گیسو مین سر پر پیچ + کہ بل کھاکے مین سلسلا ہوگیا + و خواجه آتش نیز گوید ؎ جواب خط خبر داری کا لانا + نہ پڑنے پائے کچھ اے نامہ بر پیچ +

پیچ پی ہزار نعمت ٹھائی - باے فارسی تحتانی معروف و جیم فارسی زده باے فارسی دوم تحتانی معروف مثلث بجاے زنند که کسی را انچه میسر آید خورده شکر جناب باری بجا آورد +

پیچک - باے فارسی تحتانی مجهول و جیم فارسی مفتوح بکاف زده رشته تا بداده که بر چیزے پیچند تا درہم نشود و تنیچه را نیز گویند که نال آن پیچدار بود +

پیچ کرنا - کنایه از فریب کردن بود آتش گوید ؎ نہین دم باہم ہمکو ندے دم + کرے جو پیچ اے یار اوس سے کر پیچ +

پیچ لڑانا - لام مفتوح رائے ہندی بالف کشیده نون و الف مصدری ہمان رشته کاغذ بادی بارشته کاغذ بادی دیگر انداختن بود +

پیچ مین آنا - میم تحتانی مجهول و نون مخففه الف و نون بالفها کشیده بر دو معنی آید اول پیچ زیان و نقصان مثلث دوم بفریب آمدن میر حسن گوید ؎ نہ کسی کی زلف سے کام تھا نہ کسیکا گیسو ہی دام تھا + ہمین تو فراغ مدام تھا مگر اب کے پیچ مین آ گئے +

پیچان - واو بالف کشیده ونون زده نوعے از تکلیفان بود که نیچه آن از تارهای آهن وچست وغیره سازند ف نریچ +

پیچھا - بای فارسی تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الها بالف کشیده پس باشد که مقابل پیش بود ع اخیر وغائبانه را نیز گویند ومعنی درپے آزار شدن کسے وتعاقب کردن کسے هم باشد +

پیچھا کرنا - پس رفتن وسراغ کردن هم می باشد +

پیچھالینا - لام تحتانی مجهول نون والف مصدری درصدد کسے افتادن بود +

پیچھے - جیم فارسی مخلوط الها تحتانی مجهول ف پس ع بعد وعقب ومعنی غیبت نیز آید +

پیچھے پڑنا - جیم فارسی مخلوط الها تحتانی مجهول بای فارسی دوم مفتوح برای هندی زده نون والف مصدری کنایه از دشمنی کردن ونیز درصدد کسے افتادن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کسی نے مجکو نه پهونچایا میری منزل پر + هر اک کی پیچھے پڑا گردرِ بگذر کی طرح +

پیخانہ - مکان ریدن مردم بود ف آبخانه ع بیت الخلا ومستراح +

پیدل - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن دال مهمله مفتوح لام ساکن ف پیاده ع راجل +

پیر - بفتح اول بروزن سیر زبان سندی قدیم پار را گویند ف پاع قدم وبکسر اول وتحتانی معروف روز دوشینه را گویند +

پیرا - بافتح ورای مهمله بالف کشیده شگون قدم هر چیز باشد مانند اسپ وزن وبنده چنانکه بحر گوید ؎ تم جو آئے جسم مین جان آگئی + جان من پیرا تمهارا خوب ہے +

پیراک - رای مهمله بالف وکاف کشیده ف شناور ع سباح بحر گوید ؎ آپ اپنے آنسوؤن مین به چلے مثل تگرگ + گوکه سبقت لیگئے هم ناتوان پیراک سے +

پیرکوا - بای فارسی مفتوح تحتانی زده رای مهمله مفتوح بکاف زده واو بالف کشیده جانور که باشد سیاه برابر بگس که در آب پیدا شود وزیر کشتیها با فراط ماند ف غوشه +

پیر کی چوٹی - بای فارسی تحتانی معروف رائے مہملہ زدہ کاف تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول تا ہندی تحتانی معروف کنایہ از عظمت و بزرگی بودن باشد کہ بطریق تمسخر گویند

پیرنا - بای فارسی مفتوح تحتانی ورائے مہملہ زدہ نون والف مصدری ف شناکردن ✤

پیڑ - بای فارسی تحتانی مجہول ورائے ہندی زدہ ف درخت ع شجر ✤

پیڑا - رائے ہندی بالف کشیدہ گلولہ آرد خمیر کردہ کہ برائے پختن نان سازند ف زوالہ و قسمے از شیرینی ہا - مشہور ✤

پیڑو - رائے ہندی بواو معروف ف زہار ع عانہ ✤

پیڑو اونچا - الف بواو معروف و نون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ زہار گوشت ناک بود ✤

پیڑو کی آنچ - کنایہ از محبتیکہ زن را بمرد باشد ✤

پیڑھی - بای فارسی تحتانی معروف رائے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف چیزے باشد مانند چارپائی کہ بران زنان نشستہ چرخہ گردانند یا زنان فاحشہ تزئین کردہ بران نشینند و شبہا از شہتہای مردم باشد ✤

پیڑی - بای فارسی تحتانی مجہول ورائے ہندی تحتانی معروف بیخ چوب شہتیر و نے باشد ✤

پیزار - بای فارسی مفتوح تحتانی زدہ ورائے مہملہ بالف ورائے مہملہ کشیدہ ف پا افزار و کفش و پاپوش ع نعل ✤

پیزار سے - سین مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ہا شد کہ مفہومش چہ پروا است بود و این محاورہ زنان است خواجہ میر درد مرحوم میفرمایند ؎ مجھے دے کر دشنام کہ تم کیا نہوگے خوش اب بھی تو پیزار سے ✤

پیسا - بای فارسی مفتوح تحتانی زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ ف پول ع فلس ✤

پیس ڈالنا - بای فارسی تحتانی معروف و سین مہملہ زدہ دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ نون والف مصدری ف سائیدن و کنایہ از تباہ کردن کسے بود برنج رسانیدن شاعرے گوید ؎ رات دن پیر و جوان پر کیا ستم ہے جو رہے ✤ پیس ڈالے آسیائے چرخ تیرا دور ہے ✤

پیسنا - نون والف مصدری ف سائیدن و کنایہ از ہمان تباہ کردن کسے بود کہ گفتہ شد ✤

پیش - بای فارسی تحتانی مجہول و شین معجمہ کشیدہ دانہ کلان کہ مقدم و بالاے ہمہ دانہ ہا

تسبیح بودف امام وشنگونه تسبیح و پارچه از پارچه‌ها
پیراهن مردان را نیز گویند که پیش پیراهن باشد ٭
پیشاب - بای فارسی تحتانی مجهول شین معجمه
بالف و موحده کشیده ف کمیز و شاش ع بول ٭
پیش خدمت - زنیکه خدمت کننده زنان
امیرن بود ٭
پیشوائی - بای فارسی تحتانی مجهول شین معجمه
رده واو بالف کشیده همزه تحتانی معروف استقبال
کردن کسے بود ع استقدام ٭
پیک - بای فارسی تحتانی معروف و کاف زده
آب دهن یا نقل پان باشد که سرخ برآید ٭
پیکدان - دال مهمله بالف کشیده و نون معلنه
ظرف انداختن نقل پان بود که از مس و نقره و غیره
میسازند و بر فرش نهند ٭
پیکر ما - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن کاف
مفتوح رای مهمله ساکن میم بالف کشیده گرد شهر
و معابد خود گردیدن هنود بود بروز معین خود ٭
پیکرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و
الف مصدری بریدن یا ها باشد ف پے زدن
ع عقور بالفتح ٭
پیگو - کاف فارسی بواو معروف کوهے بود
که اسپ میانه قد مبازار از انجا آورند ٭
پیلا - بای فارسی تحتانی معروف لام بالف کشیده
ف زرد ع اصفر ٭
پیلک - ببر و زن انیک طائری بود قدر زاغ
و خوش آواز که مردمان پرورند ٭
پے لگانا - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن
لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیده نون والف
مصدری کسے را به عیب و تهمت نسبت کردن
و در چیزی نقص برآوردن باشد ٭
پیلینا - بای فارسی تحتانی مجهول و لام زده
نون و الف مصدری پس پا کردن کسے را از
جای و عاجز کردن کسے را و اگر در آخر لفظ ڈنڈ
آید افاده معنی ورزش دهد که دست و پا بزمین
نهاده کنند چنانکه گویند ڈنڈ پیلنا و اگر در آخر
لفظ تیل آید افاده معنی روغن برآوردن کند ٭
پیلو - بای فارسی تحتانی معروف لام بواو معروف
درختی ست که از شاخ و بیخ مالیش مسواک سازند

ف درخت مسواک و مرغے باشد ف پیل مرغ
و نام راگنی باشد از سی و شش راگنی مشهور ✤

پیمان - فارسیست ع عهد ✤

پیمان توڑنا - خوقانی بواو مجهول و رے ہندی
زده نون و الف مصدری ف پیمان شکستن ✤

پینا - بای فارسی تحتانی معروف کشیدن آب
و شیر و شراب و دوا و غیره بود ف آشامیدن
و ثفل کنجد را نیز گویند ✤

پینتالیس - بای فارسی مفتوح تحتانی فوقانی
غنه فوقانی بالف کشیده لام تحتانی معروف و
سین مهمله زده عدد یست مشهور ف چهل و
پنج ع خمسة و اربعون ✤

پینتیس - بای فارسی مفتوح تحتانی و نون غنه
فوقانی تحتانی معروف و سین مهمله زده عدد ست
مشهور ف سی و پنج ع خمس و ثلثون ✤

پیندا - بای فارسی تحتانی مجهول و نون غنه
دال مهمله بالف کشیده جانب زیرین سر طرف باشد

پیندیکا ہلکا - دال مهمله تحتانی مجهول
بای موز مفتوح بلام زده کاف بالف کشیده
کسیکه بر بخشش اعتماد نباشد گاہی چنین و گاہی
چنان گوید و مرد لچر و پوچ باشد ✤

پینڈی - بای فارسی تحتانی معروف و نون
غنه دال ہندی تحتانی معروف گلوله ہاے
میده که در روغن بریان کرده و با شکر و میوه
آمیخته بندند و در شادی عروسی تقسیم کنند ✤

پینک - بای فارسی تحتانی معروف نون
مفتوح بکاف زده مقدمه خواب باشد که
در نشه افیون و پوست آید ف پنکی و ماودن
ع سنة بالکسر ✤

پینکالنا - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن
نون مکسور کاف بالف کشیده و لام زده نون و
الف مصدری نقص برآوردن و چیزے بود
ع اتهام حضرت رشک میفرمایند ۵ شک
یه ساقی سے ہے جائیگا جو میخانون مین ✤ پے
نکالیگا کسی طرح کی پیمانون مین ✤

پینگ - بای فارسی تحتانی مجهول و نون غنه
و کاف فارسی زده بهوا آمدن و رفتن گهواره
بود هنگام جنبش آن ✤

پینگ بڑھانا - آمد و شد گھوارہ را افزودن در ہوا بود +

پینگ لگانا - گھوارہ را جنبش آوردن تا در ہوا برود و بیاید +

پیوڑی - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول زدہ رای ہندی تحتانی معروف خاکی باشد زرد متجر کہ بدان رنگ کنند +

پیوسی - سین مہملہ تحتانی معروف شیر اول زایندان حیوانات و انسان بود و آن قسم شیر تا سہ روز ماندن آغوز و بلغتین ع لبا +

پیوند - فارسیت ع رقعہ +

پیوند لگانا - لام مفتوح کاف بالف کشیدہ نون و الف مصدری رقعہ بر رقعہ دوختن +

پیوندی بیر - بای فارسی تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ کنارے کہ در وقت شاخ درخت دیگر بستہ باشند و بنوکند و ثمر کلانتر دہد کہ بسیار خوب و شیرین بود +

پیوندی موچھین - سیم بواو معروف جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون مخفیہ بوت ہا کہ بر رخسارہا نشند و مدور سازند و از حد بروت نگذارند +

باب تای فوقانی

فصل الف

تا - فوقانی بالف کشیدہ کلمہ باشد کہ اطفال روی خود پوشیدہ باز نمایند و این کلمہ زبان آرند +

تاب تلی - فوقانی بالف و بای موحدہ کشیدہ فوقانی دوم بکسور لام مشدد تحتانی معروف مرض سپرز را گویند در عوام ع درم الطحال +

تا بڑ توڑ - فوقانی بالف کشیدہ موحدہ مفتوح بای ہندی زدہ فوقانی بواو مجہول و رای ہندی زدہ ف پیالی و زوا از و در ع توالی و تواتر +

تاب - فارسیت +

تاب لانا - فوقانی بالف و بای موحدہ کشیدہ لام بالف کشیدہ نون و الف مصدری ف برداشت +

تاپنا - نون بالف کشیدہ گرد آتش بودن برای گرمند سرما بود +

تاتا تھئی - ہر دو فوقانی بالفہا کشیدہ فوقانی سوم مخلوط الہا مفتوح ہمزہ تحتانی معروف نقطہ دار کہ رقاصان ہنگام رقص گویند ف ہر دو فوقانی بفتح +

تارا - فوقانی و رائے مہملہ بالف خشیدہ ف ستارہ دختر نجم و کوکب
تارا ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف و تائے ہندی دوم زدہ نون والف مصدری ف پروین افتادن ع بعور بالفتح لاستاذ مؤلفہ ؎ لامکان جا کے پھر اجب شررنالۂ دل چاہل عرش برین بولے کہ تارا ٹوٹا ٭

تارا ڈوبنا - دال ہندی بواو معروف وموحدہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از فروشدن ستارہ بود ع اخفاق بالکسر سیر انیس در مرثیہ میفرمایند ؎ صبح شب فراق ہی پیارون کو دیکھ لو ٭ جی بھر کے ڈوبتے ہوے تارون کو دیکھ لو ٭ لمؤلفہ ؎ دل خیال رخ دلبرین ہمارا ڈوبا ٭ صبح ہوتے ہوے کل شب کو یہ تارا ڈوبا ٭

تارا سی آنکھین ہوجانا - سین مہملہ تحتانی معروف الف بالف ونون غنہ کاف مخلوط الہا بنجانی مجہول ونون مختفیہ کنایہ از پاک وصاف شدن چشمہا از آشوب چشم بود ٭

تار بندھنا - کنایہ از عدم الاتصال و پیہم آمدن یا رفتن چیزے از جاے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ قمر چہرہ اگر مائل گلبازی ہو ٭ گل خورشید کا گیندے کی طرح تار بندھے ٭

تار پتار ہونا - بای فارسی مفتوح فوقانی دوم بالف کشیدہ ورائے مہملہ زدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری ابتر شدن کار کسے باشد ع انتشار ٭

تار ٹوٹنا - کنایہ از موقوف شدن اتصال آمد وشد چیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ جوش گریہ نے کیا ہی ناتوان اتنا مجھے ٭ ٹوٹنا ممکن نہیں ہے آنسوون کے تار کا ٭

تار دبکنا - دال مہملہ موحدہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری بہن کردن تار زر و نقرہ وغیرہ بود ٭

تار کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کشیدن تار زر و نقرہ وغیرہ بجہت دراز کردن بود در خبتری آتش گوید ؎ صاف یون کرتا ہے شانہ موے جعد یار کو ٭ خبتری مین کھینچتے ہین جسطرح

سے تارکو ٭

تارون کی چھاؤن - فوقانی بالف کشیدہ و رائے مہملہ بواو مجہول و نون غنہ کاف تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و واو و نون غنہ زدہ کنایہ از آخر شب باشد شیخ امداد علی بحر میگویند ؎ ہر ایک داغ سینہ مین ہی کوکب سحر ٭ تارون کی چھاؤن جان مسافر نکل چلے ٭

تارے توڑنا - تای ہندی بواو مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از کردن کارے بود کہ از دگران آن کار نشود شیخ امداد علی بحر میگویند ؎ نورے پر کیجیے اسپند تارے توڑ کر ٭ رشک ماہ چاردہ جام ہلالی ہو گیا ٭

تارے چھکنا - رائے مہملہ تحتانی مجہول جیم فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مفتوح بکاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آمدن شب باشد ٭

تارے دیکھنا - رسمی بود در ہندوستان کہ زچہ در روز ششم طفل را در آغوش گرفتہ زیر آسمان آید و ستارہ ہا بیند ٭

تارے گننا - کاف فارسی مکسور و نون و الف مصدری کنایہ از بیداری عاشق بود در شبہای ہجران ف اختر شماری شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تارے گنتے رات کٹتی ہے نہین آتی ہے نیند ٭ دلکو تڑپاتا ہے ہجر آنکھون کو ترساتی ہے نیند ٭

تاڑ - فوقانی بالف کشیدہ و رائے ہندی زدہ درختی باشد راست و کلانتر کہ از برگ آن بادہا سازند ف تاڑ و درخت ابوجہل امریود بدریا افتاد ف دریاب ٭

تاڑنا - نون و الف مصدری بر دو معنی آید ۱ - دریافتن آتش گوید ؎ بوسہ لب مین اور نسے کیا مانگون ٭ تاڑ جاتے ہین وہ طلب کی آنکھ ٭ ۲ - وزن کردن سنگ با سنگ دیگر بود ٭

تاڑی - رای ہندی تحتانی معروف و معنی دارد - ۱ - آب ثمر درخت ابوجہل بود کہ نشہ آورد و مردمان خورند ف تاری بہ رائے مہملہ ۲ - آہن

گرفت کنار را نا مند که از سلحه است اسیر گوید
ع اوس ترک کو ہی نشہ سے نفرت یہ ساقیا
نے ڈھال مین ہی پھول نہ تاڑی کٹار مین ✤
تاشا - شین معجمہ بالف کشیدہ چیزے کہ
آنرا باد ہل نوازند **ف** خمک ✤
تاش - بروزن ماش جامہ کہ تار از حریر و
پود از تاہای زرد دارد ع نسج سیخ امداد علی
بحر گویند ع شامیانہ تاش کا گنبد طلائی
پاسہیے ✤ گور مین بھی آدمی جویا ہی عز و جاہ کا
تافتان - فوقانی بالف کشیدہ و فاے
زدہ فوقانی دوم بالف و نون مختفیہ قسمے از
نان خمیری بود کہ گرد باشد و کنارہای گندہ
دارد و بسیار نرم بود **ف** تفتان ✤
تافتہ - فارسیست و آن نوعی از بافتہ و
پارچہ ابریشمی ست ✤
تاک - فوقانی بالف کشیدہ و کاف زدہ دیدن
بانتظار و غور باشد و امر بدین نیز آمدہ ✤
تاک جھانک - جیم مخلوط الہا بالف و نون
غنہ و کاف زدہ کنایہ از نظر بازی بود بجر گویند

ع بس ہی یہی علاج ان آنکھون کو پھوڑ دو
چھٹ جاے تاک جھانک کا لیکا کیطرح ✤
تاک لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و
نون بالفہا کشیدہ ہمان انتظار وقت بود
و نیز انتظار وقتی برای ضرر رسانیدن کسے و
اندیشہ کردن برا ے حرف گیری بود ✤
تاک مین رہنا - در انتظار و کمین کسے
نشستن بود ✤
تاکنا - نون و الف مصدری دیدن بخیال
و غور بود و نشانہ را از دیدبان دیدن ✤
تاگا - کاف فارسی بالف کشیدہ رشتہ بود
خواہ نام خواہ تا بیدہ ✤
تال - بروزن مال موزون بہ علم موسیقی بود
ف خمک بالضم و تشدید میم مفتوح شیخ ناسخ
میفرماید ع جان دین کیونکر نہ اوس مطرب
پہ کے عشق مین ✤ تالی کا سننا ہماری جان کو
سہل ہو گیا ✤ و تالاب را نیز گویند ✤
تال دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری دست بر دست زدن کہ صدا ے آن

با اصول آید ف خمک زدن ✤

تال کھانا - میم مفتوح کاف مخلوط الها و نون بالف ها کشیده تخمی ست پهن که در معجونات اندازند ✤

تالمیل - میم تحتانی مجهول و لام زده کنایه از راه و رسم و ملاقات بود شیخ امداد علی بحر گویند
ع هوا ہی آج کل ایسی ہے تالمیل اپنا ✤ کہ جسکے رقص مین توڑا ہے بھاؤ گھونگھٹ کا ✤

تالو - لام بواو معروف جای از پیش سر باشد که در کودکی نرم و جهنده بود ف تشنک بروزن چشمک ع یا فوخ و اندرون دهن بالای زبان بود ف کام ✤

تالو اوٹھانا - عبارت ازان بود که قابله کام اطفال را هنگام پیدایش از انگشت خود بردارد و راست کند ف بناگوش کردن

تالو سے زبان لگنا - سین مهمله تحتانی مجهول زای معجمه مفتوح بای موحده بالف کشیده و نون زده لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری کنایه از خاموشی باشد شیخ ناسخ
میفرماید ع ترے آگے جو نکلے بات منہ سے یہ نہین ممکن ✤ زبان شمع کو لگتی نہین محفل مین تالو سے ✤ مومن دہلوی گوید ع نہ انتظار مین یان آنکھ ایک آن لگی ✤ نہ ہاے ہاے مین تالو سے شب زبان لگی ✤

تالی - بروزن خالی هر دو دست را بر هم زدن تا صدا بر آید ✤

تالی بجانا - ف خرسک زدن ✤

تالی دونون ہاتھ بجنا - مثل میزنند بجائیکه مراد این باشد که جنگ یا محبت از یک طرف نمیشود تا جانب دیگر نخواهد شاعر گوید ع دیکھو الفت سے ادھر گر دو طرفی منظور ہے ✤ تالی دونون ہاتھ بجتی ہے مثل مشہور ہے ✤

تامجان - فوقانی بالف و میم زده جیم بالف و نون زده جامه زره سواری باشد که بران امیران نشینند و کهاران بردارند و آنرا هوادار نیز گویند ✤

تامڑا - رای هندی بالف کشیده جوهریست که یاقوت سیاه باشد و نگینه انگشتری بدان سازند

تان - فوقانی بالف ونون معلنه کشیده آواز بلند باشد. در سرائیدن وآهن گلان بود درمیانه هوادار وهوده ✤

تانا - نون بالف کشیده بر دو معنی آید اول وآتش نهادن زر وسیم بود جهت آزمایش خالص وغیر خالص بودن آن چنانکه آتش گویند امتحان عاشق صادق کاسزاوار نهین ✤ زر خالص کو بھی اے یار کوئی تاتا ہے ✤ دوم مارکه درطول قماش بافند ف تار ✤

تانا بانا - موحده ونون بالف ها کشیده تار ها یکه درطول وعرض قماش بافند ف تار وپود ✤

تانبا - فوقانی بالف کشیده ونون غنه موحده بالف کشیده جوهریست کانی ف مس بالکسر ع نحاس بالضم ✤

تانبچون - موحده ساکن جیم فارسی بواو معروف ونون معلنه زده ریزه مس بود ف توبال ✤

تانبے تاثیر - موحده تحتانی مجهول چیزیکه موافق ضرورت وخوراک کسے بود که نه زیاده شود ازان نه کم واین محاوره زنان ست ✤

تانت - فوقانی بالف ونون غنه وفوقانی کشیده ف رودهٔ ✤

تانتا - فوقانی دوم بالف کشیده فتن مردمان وحیوانات بسیار پس یکدیگر بود ✤

تانتوا - فوقانی دوم مضموم واو بالف کشیده مرضی باشد معروف که بیشتر کمر دمان جانب مشرق لاحق شود ✤

تانتیا - فوقانی دوم مکسور تحتانی بالف کشیده مردم ناتوان راگویند که دراز باشد ف لاغر ع سخنی ✤

تانسنا - فوقانی بالف کشیده ونون غنه وسین مهمله زده نون والف مصدری پند کردن وترسانیدن کسے بود تا بد کردار نشود ف چشم نمائی ✤

تانسین - فوقانی بالف ونون معلنه زده سین مهمله مفتوح تحتانی ونون معلنه زده نام منغنے بود از مردم هنود که در فن موسیقی کامل بود ودرین فن صاحب تصانیف ست ✤

تانتا - نون اول زده نون دوم و الف مصدری ف تنیدن +

تاؤ - فوقانی بالف کشیده و واو یک ورق دراز کاغذ که بدان ورقهای کتاب سازند ف تا +

تاوا - واو بالف کشیده پس یدن کبوتران گرداگرد خانه و مکان بود +

تاؤپیچ - بای فارسی تحتانی مجهول و جیم فارسی زده ف پیچ و تاب +

تاؤپیچ کھانا - کاف مخلوط الها بالف کشیده نون و الف مصدری ف خشم گرفتن +

تاؤکھانا - سوخته شدن چیزی را گویند که بر آتش نهاده توام آن کرده باشند +

فصل بای موحده

تب - بروزن شب کلمه بود که فائده معنی آنزمان و آنوقت بخشد شیخ ناسخ میفرماید

ع خط کے آغاز مین تو نے جسے ہوا صاف تو کیا
لطف تب تھا کہ صفائی مین صفائی ہوتی +

و بمنزله جزای شرط نیز باشد +

تباکھیر - موحده بالف کشیده کاف مخلوط الها تحتانی مجهول و رای مهمله زده تباشیر بود و بعضی گویند سفید آنرا تباکھیر و کبود آنرا تباشیر گویند +

تبلا - فوقانی مفتوح بموحده ساکن لام بالف کشیده نوعی از مزامیر باشد که در غنا و رقص نوازند ف طبله +

تبلی - لام تحتانی معروف کیسه بود از تسمه اسباب بندوق که در ان گلوله بندوق و مانند آن دارند و تخته بود بر کدوی تنبوره و ستار +

تبلیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیده طبله نواز را گویند +

فصل بای فارسی

تپ - فوقانی مفتوح بای فارسی بخار را گویند ف تب بموحده زده ع حمی بالضم و بزبان هنود پرستش کردن را گویند +

تپائی - فوقانی مکسور بای فارسی بالف کشیده همزه تحتانی معروف تخته نشستن مردمان و نهادن اسباب باشد ف خرزین و سه پایه +

تپاک - فوقانی مفتوح بای فارسی بالف کشیده و کاف زده ف گرمجوشی ع اختلاط شیخ ناسخ

سیفرماینید ۵ تری جلانے کو اے سنگدل صنم
ہمنے ۵ اک اور صاعقہ طور سے تپاک کیا ۵
تپش - فوقانی مفتوح بای فارسی مکسور شین معجمہ
شدت گرمی را گویند کہ در فصل تابستان باشد ۵
تپک - بروزن فلک در دریشے بود کہ دمبدم
خیزد و بقرار دارد ۵
تپ کا موتنا - فوقانی مفتوح بای فارسی ساکن
کاف بالف کشیدہ میم بواو معروف و فوقانی زدہ
نون و الف مصدری کنایہ از تبخالہ برآمدن بربہائے
صاحب تپ بود ف تبخال و تبخالہ ۵
تپکنا - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح کاف
ساکن نون و الف مصدری در دکردن ریش بود توقف ۵
تپنا - فوقانی مفتوح بای فارسی ساکن نون و الف
مصدری گرم شدن مکان از تابش آفتاب بود ۵
تپنچا - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح جیم فارسی
بالف کشیدہ تفنگ کوچک را گویند ف تفنگچہ ۵

فصل تای فوقانی

تتا - فوقانی مفتوح فوقانی دوم مشدد بالف
کشیدہ گرم را گویند و کنایہ از مرد جری و دلاور
و زود رنج و مغلوب الغضب باشد ۵
تتا توا - فوقانی سوم مفتوح و او بالف کشیدہ
تابہ سوزان و کنایہ از کسیکہ در ہر سخن مستعد فساد شود ۵
تتالا - فوقانی اول مکسور نام یکی از اصول موسیقی
بود یعنے تال ۵
تتا ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون و الف
مصدری خشم آلود و غضبناک شدن بود ۵
تتر بتر - فوقانی اول مکسور فوقانی دوم مفتوح
ہر دو مہملہ زدہ موحدہ مکسور فوقانی سوم مفتوح
ہر دو مہملہ زدہ ف پریشان و متفرق شدہ ۵
تتلانا - فوقانی مضموم بفوقانی دوم ساکن
لام و نون بالف کشیدہ حرفے بجای حرفے برآمدن
از گرانی زبان مثلاً بجای کاف تای فوقانی برآمدن ۵
تتمبا - فوقانی اول مکسور فوقانی دوم مفتوح
میم زدہ موحدہ بالف کشیدہ بجاورہ زنان تکرار
لفظی و طول سخن را گویند ۵
تتو تمبو - فوقانی مفتوح فوقانی دوم مشدد
بواو مجہول فوقانی سوم مخلوط الہا مفتوح میم زدہ
موحدہ بواو مجہول مع الساوادن کسی را ف آرے بلے ۵

تتہرا - ہر دو فوقانی مفتوح ہای ہوز ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ ظرف گرم کردن آب بود ف سبوع مسخنہ بالکسر ✤

تتیا مرچ - ہر دو فوقانی مفتوح تحتانی مشدد بالف کشیدہ میم مکسور بہ رائے مہملہ و جیم فارسی زدہ فلفل باشد برابر بابیلہ کوچک و رنگ سبز دارد و زبان را بسیار گزند ✤

فصل جیم

تج - فوقانی مفتوح بجیم زدہ ف دار چینی ع سلیخا

تجارینا - فوقانی مفتوح جیم ساکن و الف مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری ترک کردن کاری و دانستہ از دست دادن چیزے بود ✤

تجنا - نون و الف مصدری ہمان ترک کردن کاری و دانستہ از دست دادن چیزے بود و الف فوقانی مضمیمہ کاہیدہ و الاغر شدن باشد بسبب رنج و غم ✤

تجہ - فوقانی مضموم جیم مخلوط الہا ساکن کلمہ بود کہ ہرگاہ بالفظ کو یعنی کاف بو او مجہول استعمال کنند فائدہ معنی ترا بخشد و اگر بالفظ سے یعنی سین مہملہ تحتانی مجہول استعمال کنند فائدہ معنی از تو دہد و اگر بالفظ مین یعنی میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ استعمال کنند فائدہ معنی در تو نبخشد و بہر صورت بدون ہای ہوز ہم درست ست ✤

تجھی - فوقانی مضموم جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول ف ترا ✤

فصل حائے حطی

تحریر - بروزن تقریر چیزے از گوشہ و دالان و بافتہ و مانند آن کہ کنار لباس پوشیدنی زیر سجاف و مغزے دوزند و بمعنی گرداندن آواز در حلق و طرب انگیز کردن آواز فارسیست ✤

فصل خائے معجمہ

تخت - فوقانی مفتوح بجای معجمہ و فوقانی دوم زدہ بمعنی اعلے و کلان تر بود مثلاً گویند تخت گاؤن یعنے دیہ کلان تر و اعلے ✤

تخت کی رات - کاف تحتانی معروف رائے مہملہ بالف و فوقانی کشیدہ کنایہ از شب زفاف بود ✤

تختہ اولٹنا - کنایہ از تہ و بالا و منقلب شدن زمینی آباد باشد ✤

تختہ تباہ ہونا - کنایہ از تباہ و خراب شدن

ہیچ مقام آباد بود ✤

تختی — فوقانی دوم تحتانی معروف تختۂ چوبی باشد کہ طفلان بران مشق نوشتن کنند ✤ بلیسہ ع لوح و لوحے باشد از سیم و زر و مس و الماس و شیم کہ بران دعا ہا و نقوش نویسانیدہ کنندہ کنانیدہ در گردن دارند و بمعنی وضع و انداز جسم ہم آمدہ و سینہ پہن کبوتر را نیز گویند ✤

فصل رائے مہملہ

ترا — فوقانی مکسور رائے مہملہ بالف کشیدہ کلمہ بود کہ از ان خطاب بناکسان کنند ✤ از تو ✤ ترا را — فوقانی مفتوح ہر دو رائے مہملہ بالفہا کشیدہ جست کردن اسپ باشد خواجہ آتش گوید ؎ غبار راہ ہین گو آج ہم ان زین سواروں ہین ✤ سمند عمر منزل طے کریگا دو تراروں ہین ✤

ترا ابجر نا — موحدہ مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری ہمان جست کردن اسپ بود ✤

تراسی — فوقانی مکسور رائے مہملہ بالف کشیدہ سین مہملہ تحتانی معروف عدد یست مشہور ✤ ہشتاد و سہ ع ثلثہ و ثمانون ✤

تراش — فوقانی مفتوح رائے مہملہ بالف و شین معجمہ زدہ وضع و آراستگی باشد حضرت رشک میفرمایند ؎ پاؤن تو چومتا رہون دست صنم تراش ✤ سب سے علحدہ ہے تری اے صنم تراش

تراش خراش — ہمان وضع و آراستگی بود

ترانوے — فوقانی مکسور رائے مہملہ بنون کشیدہ و نون معلنہ زدہ و او تحتانی مجہول عدد یست مشہور ✤ نود و سہ ع ثلثہ و تسعون ✤

تراہ — فوقانی مکسور رائے مہملہ بالف کشیدہ و ہای ہوز زدہ نام شہریست کہ شمشیر و کارد کلان آنجا خوب میسازند ✤

تراہا — ہای ہوز بالف کشیدہ راہی کہ جماعت شدن سہ راہ باشد ✤

تراہ تراہ — ہر دو بر وزن نگاہ قحط آب و قحط ہر چیز بود و فریاد و الامان را نیز گویند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تلوار دہ تراہ کی باندھے تو سب ملک ✤ کرنے لگین تراہ تراہ آسمان ✤

تراہی — ہای ہوز تحتانی معروف شمشیر و کارد

ومانند آن که بمقام تراه ساخته باشند ✤

ترائی - بروزن گدائی هر دو طرف دریا و آب جاری بود که زمین نمناک باشد ✤

تربوز - فوقانی مفتوح بر رای مهمله زده موحده واو معروف وزای معجمه زده ف هندوانه ع بطیخ اخضر

تربیدی - فوقانی مکسور رای مهمله ساکن موحده تحتانی مجهول دال مهمله تحتانی معروف قسمی از ریحان بود

ترپنی - نون تحتانی معروف نام سه دریاست زیر قلعه الهآباد جانب جنوب و شرق و آن سه دریا گنگ ست که از جانب شرق قلعه آمده و جمن که از جانب جنوب قلعه رسیده و میان هر دو دریا آبی جوش زده از زمین برآمده و نام آن سرسوتی ست و این هر سه ملحق شدند و الحال سرسوتی معلوم نمیشود الا جای آن باقیست شیخ ناسخ میفرماید ؎ تین ترپنی تو دو آنکھین مری ✤ اب الهآباد بھی بیچ ہے

ترپ - فوقانی در رای مهمله هر دو مضموم بای فارسی ساکن جماعت هشتاد سواران بود و هر گاه هشت ترپ شود آنرا رسالہ گویند و لغت انگریزیست و فوقانی مضموم رای مهمله مفتوح بای فارسی ساکن امرا زدوختن بالای دوخت اول بود ✤

ترپن - فوقانی مکسور رای مهمله ساکن بای فارسی مفتوح نون زده عددی بود مشهور ف پنجاه وسه ع ثلثة وخمسون ✤

ترپنا - فوقانی مضموم رای مهمله مفتوح بای فارسی ساکن نون والف مصدری قسمی از دوختن باشد بالای دوخت اول ✤

ترپولیا - فوقانی مکسور رای مهمله ساکن بای فارسی مفتوح واو زده لام مکسور تحتانی بالف کشیده سه درکلان که در ابتدای بازار چوک سازند که در هر در باسواری وحاپوس بگذرند ✤

ترپھلا - فوقانی مکسور رای مهمله ساکن بای فارسی مخلوط الها مفتوح لام بالف کشیده عبارت از ہلیلہ وبلیلہ وآملہ باشد ✤

ترت - فوقانی مضموم بر رای مهمله زده وفوقانی کشیده ف جلد وشتاب ✤

ترت پھرت - بای فارسی مخلوط الها مضموم بر رای مهمله زده وفوقانی کشیده چالاکی وشتابی باشد ف فرت فرت ✤

ترتراتا - ہر دو فوقانی مفتوح رائے مہملہ اول ساکن رائے مہملہ دوم و فوقانی سوم بالفہا کشیدہ طعام پُر روغن باشد کہ روغن ازان چکد ف چرب ع مدہن بالضم ✤

ترتریا - ہر دو فوقانی مضموم ہر دو رائے مہملہ ساکن تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ جلد جلد سخن گوید ✤

ترچھا - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن چیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ چیزے کہ کج در عرض و طول باشد ع محرف و قسمے از قماش باشد کہ بدان زیر جامہ ہا سازند ✤

ترچھی نظر و ترچھی نگاہ - نظر قہر و نگاہ خشم باشد و کنایہ از نگاہ ناز معشوق بود خواجہ وزیر سگویند ے ترچھی نظروں سے نہ دیکھو عاشق دلگیر کو ✤ کیسے تیر انداز ہو سیدھا تو کر لو تیر کو ✤

ترس - بروزن جرس ف بخشودن ع ترحم ✤

ترسٹھ - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن سین مہملہ مفتوح تبای ہندی مخلوط الہا زدہ عدد بیست مشہور ف شصت و سبع ثلثہ و ستون ✤

ترس کھانا - فوقانی و رائے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ رحم کردن بود بر کسے ✤

ترسنا - نون و الف مصدری امید و ازمانیدن باشد کسے بر اے چیزے کہ بدست نیاید یا از دست رفتہ ف فرو سیدن ✤

ترسول - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن سین مہملہ بواو معروف و لام زدہ چیزے باشد از آہن کہ بالای معبد ہنود نصب کنند و چیزے بود مانند پنجہ کہ فقیران ہنود در دست دارند ✤

ترشاوا - فوقانی مضموم رائے مہملہ ساکن شین معجمہ و واو بالفہا کشیدہ درختہای لیمو و نارنگی و مانند آن بود از جموضات ✤

ترشائی ہمزہ تحتانی معروف ف **ترشی** ع جموضت بالفتح ✤

ترشان - فوقانی مضموم بر اے مہملہ زدہ فا بالف کشیدہ و نون معلنہ سوہان اندرون بندوق باشد کہ آہن اندرون بندوق را بدان صاف کنند ✤

ترک - فوقانی مفتوح بر اے مہملہ و کاف کشیدہ چوب سائبان بود کہ آنرا از سفال پوشند و کلمہ باشد کہ

در آخر صفحه اول نویسند که همان کلمه را ابتدای سطر اول صفحه دوم نوشته باشند اسیر گوید ؎ بهر تسکین دیکھتا ہون ہجر مین جب مین کتاب ٭ ترک ایک اک جزو کی دو دو پھر ملتی نہین ٭ ف پاورق ع خارجه ٭

ترکاری - فوقانی مفتوح رای مهمله ساکن کاف بالف کشیده رای مهمله دوم تحتانی معروف ف ترع بقله ٭

ترکی تمام ہونا - فوقانی مضموم به رای مهمله مفتوح کاف تحتانی معروف کنایه از ختم شدن سپه گری کسی مانند آن بود منشی مظفر علی اسیر گویند ؎ اے ترک تو بھی اب نکر یگا کسیکو قتل ٭ مین کیا تمام ہون تری ترکی تمام ہے ٭

ترم - فوقانی و رای مهمله هر دو مضموم میم ساکن مرمار فوج انگریزان باشد که بدان بحکم حاکم خود مشغول شوند ٭

ترمتی - فوقانی مضموم رای مهمله مفتوح میم ساکن فوقانی تحتانی معروف جانوری بود شکاری که صید کنجشک و ابابیل و مانند آن کند ف ترستای بضم اول و سکون رای مهمله و میم ٭

ترمری - فوقانی مکسور رای مهمله ساکن میم مکسور رای مهمله دوم تحتانی مجهول آثار دهنیت باشند که بر آب یا بر شوربای گوشت پدید آیند ٭

ترنا - فوقانی مکسور رای مهمله ساکن نون و الف مصدری بالای آب بودن چیزے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جو تیرے دشت مین مجنون کبھی مین رو ؤنگا ٭ ترے گا خیمۂ لیلی حباب کی بدلی ٭ و کنایه از نام ور شدن و از رتبه پست رتبۂ عالی یافتن و از کار نیک مستوجب ثواب شدن کسی بود در شک منظور میفرمایند ؎ بحر ہستی سے کنارہ کرنے مین تر جائینگے ٭ اے اجل ڈوبے ہوؤن سے آشنائی خوب ہے ٭ شاعرے گوید ؎ ہزارون آشنائی عشق نام آور ہین عالم مین ٭ بہت سے تر گئے ڈوبے ہوئے دریائے الفت کے ٭

ترنگ - فوقانی و رای مهمله هر دو مفتوح بنون و کاف فارسی زده تعلی و الف و گاف باشد چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تو مرے لکد سے شیشہ و ساغر جو ساقیا ٭ یہ بھی اک اپنی نشہ امی کی ترنگ ہے ٭

تروٹ - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن واو مفتوح تباہی ہندی کشیدہ نوعی از انواع غنا باشد ٭

تُرہی - فوقانی مضموم رائے مہملہ ساکن ہائے ہوز تحتانی معروف قسمے از نباتی باشد کہ کناسان و خاکروبان نوازند و در فوج ہند بجای تُرم باشد ٭

تُرہیا - فوقانی مضموم رائے مہملہ مفتوح ہائے ہوز ساکن تحتانی بالف کشیدہ ہمان ترہی نواز بود ٭

تریا چلتر - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن تحتانی بالف کشیدہ چیم فارسی ولام و فوقانی مشدد و ہر سہ مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ فریب و مکر زنان بود خواجہ آتش گوید ؎ عبث کرتا ہو واعظ میرے آگے ذکر حوروں کا ٭ یعنی میں نے بہت تریا چلتر کی کہانی ہے

تریل - فوقانی در رائے مہملہ ہر دو مفتوح تحتانی ولام زدہ مادہ پیل مست باشد کہ پیشاپیش پیل رود و بر آن علف پیلان آورند ٭

تُرئی - فوقانی مضموم رائے مہملہ مفتوح ہمزہ تحتانی معروف ثمری از بقولات ست کہ انسان خورش سازند ٭

فصل رائے ہندی

تڑاتڑ - ہر دو فوقانی مفتوح رای ہندی اول بالف کشیدہ رائے ہندی دوم زدہ آواز زدن پاپوش و دست و چوب بود ٭

تڑاقا - قاف بالف کشیدہ قحط و نایابی چیزی باشد ٭

تڑاق پڑاق - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح ہر دو رای ہندی بالف کشیدہ و ہر دو قاف زدہ زدن کسے بود و کردن کاری بچالاکی و زودی باشد ٭

تڑانا - فوقانی مضموم رائے ہندی و نون بالف کشیدہ ف گسیختن ٭

تڑپ - فوقانی و رائے ہندی مفتوح بہ فارسی کشیدہ بیقراری و اضطراب باشد ٭

تڑپڑ - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح ہر دو رائے ہندی ساکن گفتن چیزے بود در جواب کسی بزودی بدون توقف ٭

تڑپنا - فوقانی و رائے ہندی ہر دو مفتوح بائے فارسی ساکن نون و الف مصدری ف تپیدن ٭

تڑقنا - فوقانی و رائے ہندی ہر دو مفتوح قاف ساکن نون و الف مصدری ف دریدہ شدن ع شق و کنایہ از کسے رنجیدہ شدن بسخنان درشت گفتن بود ٭

تڑکا و نور کا تڑکا - فوقانی مفتوح رائے ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ اول صبح صادق بود چنانکہ حضرت برق سیفرمایند ؎ مانند صبح یار مین جلوہ ہی نور کا ✤ کہتے ہین لوگ چہرے کو تڑکا ہی نور کا ✤

تڑنا - فوقانی مفتوح بہ رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف سنجیدہ شدن در ترازو سنج امداد علی بحر گوید ؎ ہم پلہ ہوے اوس سے نہ چھوٹے نہ بڑے پھول ✤ آنکھون مین تلا یار ترازو مین تڑے پھول ✤

تڑیانا - فوقانی مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی و نون بالفہا کشیدہ پریدن مرغ بال و پر بستہ بود بنہاں گسیختہ ✤

تڑیڑا - فوقانی مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول رائے ہندی دوم بالف کشیدہ آبیکہ گرم کردہ خوارد و اعضا بدان جوشیدہ بر عضوی کہ درد داشتہ باشد یا صدمہ رسیدہ باشد ریختین ع نطول بالضم و نیز ریختین آب بر عضوی کہ نجاست آن دور کردہ باشند یا بر جامہ کہ پاک کردہ باشند شاعرے گوید ؎ نہ کہہ آلودہ دامن عاشق گریان کو ای واعظ ✤ ٹپکنا آنسوون کا داغ عصیان کو تڑیڑا ہی ✤

فصل سین مہملہ

تلا - فوقانی مفتوح سین مہملہ ساکن لام بالف کشیدہ ظرفی باشد از مس و برنج و نقرہ و طلا برای شستن دست و رو و پا ✤

فصل عین مہملہ

تعزیہ - فوقانی مفتوح بہ عین مہملہ ساکن رائے معجمہ مکسور تحتانی مفتوح بہای مختفیہ نقل مزار جناب سید الشہدا علیہ السلام را گویند کہ بران نوحہ و گریہ کنند و بدین معنی ہندیست چہ در عربی بمعنی تعزیت داری و پرسہ است ✤

تعزیہ اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ نقل مزار سید الشہدا از تعزیہ خانہ برداشتن برای دفن کردن در زمین بود ✤

تعزیہ ٹھنڈا کرنا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری نقل مزار سید الشہدا از زمین دفن نمودن ✤

تعزیہ پکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری نقل مزار سید الشہدا در تعزیہ خانہ نہادن ✤

فصل غین معجمہ

تقدیر۔ فوقانی مفتوح غین معجمہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ معنائی کہ معماران برائے سرشتن آہک با آب با گل سازند ✤

تقدیر۔ بروزن تعمانشان و علامت را گویند و مقتضای تحقیق آنست کہ اصل این لغات تقدیم میم بر غین معجمہ بیس تقدیم غین بر میم از راہ ناداستگی بر السنہ مردم جاری شدہ است و از قبیل الفاظ غلط است ✤

فصل قاف

تقدیر آزمانا۔ فوقانی مفتوح قاف ساکن دال مہملہ تحتانی معروف و رائے مہملہ زدہ الف بالف و زائے معجمہ زدہ میم و نون بالفہا کشیدہ بخت آزمائی بود

تقدیر بگڑنا۔ موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از تباہی بخت بود شاعرے گوید ؎ راحت ہی عاشقوں کے لیے رنج عشق مین ✤ بگڑا ہوا نصیب یہان کارساز ہے ✤

تقدیر پھر جانا۔ بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ساکن جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از برگشتگی بخت بود شاعرے گوید ؎ تیری نگہ جو ای بت بے پیر پھر گئی ✤ برگشتہ دوست ہو گئی تقدیر پھر گئی ✤

تقدیر پھوٹنا۔ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بدی بخت بود خواجہ آتش میگوید ؎ صحرای مغیلان کا مگر رخنہ آیا ✤ پھوٹی ہوئی تقدیر لیے آبلہ آیا ✤

تقدیر جاگنا۔ جیم بالف کشیدہ و کاف فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از موافقت بخت باشد

تقدیر چمکنا۔ جیم فارسی و میم مفتوح کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ہمان مساعدت و ترقی بخت بود شاعرے گوید ؎ رہتا ہی ابتو آٹھہ پہر رو بروے یار ✤ شاطہ آئینہ کا مقدر چمک گیا ✤

تقدیر سیدھی ہونا۔ سین مہملہ و دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف کنایہ از موافقت و کارسازی تقدیر بود خواجہ آتش میگوید ؎ بزنگ آئینہ انسان کی ہی تقدیر اگر سیدھی ✤ موافق ہی زمانہ دوست دشمن کی نظر سیدھی ✤

تقدیر کا بدا۔ موحدہ مفتوح دال مہملہ بالف کشیدہ کنایہ بود از انچہ مقدر شدہ است ✤

تقدیر کا بل۔ موحدہ مفتوح بلام کنایہ از کجی بخت بود

شاعرے

شاعر ے گوید ؎ تمھاری برہمی آشفتہ مثل زلف رکھتی ہے ۔ تمھین سیدھی جو رہتی بل نکلجاتا نہ قسمت کا

تقدیر کا بناؤ - عبارت از سازگاری بخت بود ۔

تقدیر کا پھیر - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ کنایہ از برگشتگی بخت بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ دیر قاصد کو لگی جو راہ مین ۔ تیری قسمت کا دلایہ پھیر ہے ۔

تقدیر کا سوجانا - سین مہملہ بواو مجہول جیم و نون بالف ہاکشیدہ کنایہ از ناموافقت بخت بود شاعر گوید ؎ رات کو کیا کیا جگایا نالۂ شبگیر نے ۔ ایسے سوتی تھی کہ کروٹ ہی نہ لی تقدیر نے ۔

تقدیر کا کھیل - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ کنایہ از گردش شمہ ہای تقدیر بود حضرت برق میفرمایند ؎ مجسا دیوانہ پھینے زلفون مین تو کیجیے ۔ بیچ نھا قسمت کا اپنی کھیل تھا تقدیر کا ۔

تقدیر کا لکھا - لام مکسور کاف مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ بمعنی خط تقدیر بود شاعر ے گوید ؎ حاصل جو دربار پہ ملتھے کو رگڑیے ۔ تقدیر کے لکھے کو مٹایا نہین جاتا ۔

تقدیر پر لڑنا - لام مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از کارسازی تقدیر بود دلاستان صعوبت آئی جو وہ پری تو ہرائی بگڑ گئی ۔ تقدیر لڑ گئی تو لڑائی بگڑ گئی ۔

فصل کاف

تپک - فوقانی مفتوح بکاف کشیدہ بر دو معنی آید اول کلمہ باشارکہ فائدہ معنی انتہا و نہایت بخشد ف تا ع الی دوم ترازوی کلان را گویند ف کپتان ع قبتان و بضم فوقانی قافیہ دسیج بود ۔

تپکا - فوقانی مضموم کاف مشدد بالف کشیدہ تیری کہ در دو پیکان نباشد شیخ امداد علی بحر سیگویند ؎ کس طرح سوراخ ہو سینہ کسی بے پیر کا ۔ تیر تکا ہی ہماری آہ بے تاثیر کا ۔ و بکسر فوقانی پارچہ خورد گوشت را گویند ۔

تپکان - فوقانی مفتوح کاف بالف کشیدہ و نون ساکن صدمہ رسیدن از شئے متحرک بود ۔

تپکل - فوقانی مضموم کاف مشدد مفتوح بلام نوعی از کاغذ بادی باشد ۔

تپکلا - فوقانی مفتوح کاف ساکن لام بالف کشیدہ

ن درازی که در دو کدان باشد ف دوک و بکسر
فوقانی بفتح کاف ولام مشدد نوعی از پیچیدن رشته
کاغذ بادی بود که در انگشت نرو انگشت خنصر
پیچند چنانکه شاعرے گوید بمصرعه سادی کے
جو گوے ہین تو ما بجھے کے تکلے *

تکما - فوقانی مضموم کاف ساکن میم بالف کشیده
حلقه کوچک که ازان گوی گریبان بگذرانند ف
گوی آنگل و در فارسی تکمه گوی گریبان را گویند *

تکنا - فوقانی مفتوح کاف ساکن نون والف
مصدری ف نگریستن و فوقانی مکسور کاف مضموم
نون مشدد بالف کشیده چیزے که سه گوشه دارد *

تکونا - فوقانی مکسور کاف بواو مجهول نون بالف
کشیده هر چیز که سه گوشه دارد ع مثلث *

تکی - فوقانی مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف
ف دیدن *

تکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفها
کشیده ف تاخیر دیدن *

تکیا - فوقانی مفتوح کاف ساکن تحتانی بالف
کشیده جائیکه مردگان را دفن کنند ف گورستان
حضرت برق میفرمایند ؎ پیام موت یا وصل ہے
فرقت مین عاشق کو سلائیگا ہمین تکیے مین
تکیه تیرے پہلو کا *

تکیا کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و
الف مصدری کنایه از اعتماد کردن بر کسی باشد *

تکیا لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون
بالفها کشیده ف پشت به تکیه و پشت بدیوار کرده
نشستن بود *

تکینی - کاف تحتانی معروف نون تحتانی معروف
بالش کوچک را گویند *

فصل کاف فارسی

تگا - فوقانی مکسور کاف فارسی مشدد بالف کشیده
کیکه خمیده و کج میخرامد *

تگر - فوقانی و کاف فارسی مفتوح رای مهمله زده
اسم هندی اسارون ست و اسارون دوا میست *

تگدما - فوقانی مفتوح کاف فارسی ساکن دال
مهمله مفتوح میم بالف کشیده حساب تیاری چیزے
را گویند *

تگنا - فوقانی مکسور کاف فارسی ساکن نون

بالف کشیدہ ف سہ چند ٭

فصل لام

تل - بکسر فوقانی می باشد معروف کہ از ران روغن میگیرند ف کنجد ف خال را نیز گویند و کنایہ از خال مردمک چشم ہم میباشد ٭

تلا - فوقانی بکسر لام مشدد بالف کشیدہ ہر دو معروف ستار را گویند کہ طلائی باشد و بفتح اول و لام بالف کشیدہ چرم زیرین کفش را گویند ٭

تلاجی - فوقانی مفتوح لام بالف کشیدہ جیم تحتانی معروف ہر چہ از قسم بقولات و ترہ ہا در روغن بریان کنند ٭

تلاطی - میم مفتوح لام تحتانی معروف ف بیقراری ع اضطراب ٭

تل بیٹھنا - فوقانی مضموم لام ساکن موحدہ مفتوح بہ تحتانی و ہای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری در ترازو نشستن بطوریکہ در یک پلہ خود نشینند و در پلہ دیگر ہموزن خود خواہ جواہر خواہ طلا خواہ نقرہ خواہ مس خواہ غلہ و دیگر اشیا نہند و آنرا تصدق کنند صبا گوید ؎ تل بیٹھے آپ برہمن کی بن پڑی ٭ صدقہ کی تپلی سے بت آزر بدل گیا ٭

تلپٹ - فوقانی مفتوح لام ساکن با فارسی مفتوح بتای ہندی کشیدہ ف رایگان ع تلف شیخ ناسخ میفرماید ؎ جو دل کو دیتے ہو ناسخ تو کچھ سمجھ کر دو ٭ کہیں نہ سفت میں دیکھو یہ مال تلپٹ ہو ٭

تلپٹ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری رائیگان و گم کردن مال کسے بود ٭

تلپچھٹ - فوقانی مفتوح لام ساکن جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بتای ہندی کشیدہ چیزی کہ در آب و شراب و مانند آن تہ نشین گردد ف دُرد بجر گوید ؎ دورۂ آخر میں کیفیت نہیں ٭ رنگ کیا دیکھا ہے تلپچھٹ دیکھیے ٭

تلسی - فوقانی مضموم لام ساکن سین مہملہ تحتانی معروف گیاہیست خوشبوف شاہسپرغم و نازبو ع ریحان ٭

تل شکری - نوعیست از شیرینی کہ حلوائیان سازند بجر گوید ؎ اوسکے خال و لب شیرین کا جو کرتا ہوں بیان ٭ منہ میں بنتی ہے زبان تل شکریکا مکھ

تلک - فوقانی ولام هر دو مفتوح بکاف کشیده مزید علیه کلمه تک باشد که فائده معنی نهایت وانتها دهد ف تا ع اے چنانکه سیخ ناسخ میفرمایند ؎

کل تلک بیدرفه ناسخ غم پہ غم کھایا کیا * آج وہ خود گور کے منہ کا نوالا ہو گیا *

الا نزد اکثر فصحای متاخرین این لفظ متروک الاستعمال ست زیرا که تصرف هندیان در الفاظ هندیه یا کم کردن حرفے بود یا بزیاده نمودن حرفے پس انچه دران تصرف بکمی حرف بود پیش اکثر فصحای متاخرین جایز الاستعمال ست و پیش اقل متروک الاستعمال چنانکه یہاں وہاں جہاں را تخفیف های هوز واو ور برو زن غور و پر برو زن در را تخفیف واو ورا مهمله بیشتر فصیحان میگویند وانچه دران تصرف بزیادت حرف باشد نزد اکثر فصحای متاخرین متروک الاستعمال نزد قلیل جایز الاستعمال چنانکه آنکر مزید علیه آنگر بزیادت نون را و بھالنا مزید علیه بھالنا تا مزید علیه تک بزیادت لام را پیشتر فصیحان میگویند و جایز الاستعمال دانند و بکسر فوقانی نشانی آنکه نون از سیند ور وغیره بر پیشانی خود دهند

تل کی اوٹ پہاڑ - کاف تحتانی معروف الف بواو مجهول و تای هندی کشیده باء فارسی مفتوح های هوز بالف ورائے هندی زده مشکل ست بجائی رسند که در پرده شئے ادنے شئے بزرگ و عظیم باشد *

تلکی ترازو - فوقانی مضموم بلام زده همان ترازو که در یک پله اش آدمی نشیند و در پله دیگر بهموزن آدمی غله یا شئے دیگر باشد که آنرا تصدق کنند لمؤلفه ؎ کہینگا کہ میزان مین خوشی یا تا وہ جس روز تل کو ترازو مین ہوگا *

تلملانا - فوقانی مفتوح بلام زده میم مفتوح لام و نون بالف کشیده ببیتابی کردن بوجع اضطراب ؎ بچھڑ گیا ہے میان بحر سے کوئی شاید یہ ادھر ادھر پڑے پھرتے ہین تلملائی ہوے *

تلنا - فوقانی مضموم لام ساکن نون و الف مصدری ف سنجیده شدن و کنایه از آمادگی کسے بر کار ے بود *

تل تل نظر آنا - کنایه از گفتگو چشم چار کنند *

تلوار باندھنا - از عهده بالف کشیده فرمان غیر و وال مهمله مخلوط الف نون و الف مصدری

بستن تیغ در کمر بود سپاهیان و سرهنگان را شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیرے ابروں نہ کیتی اگر ای یار بندھی ٭ کمر قافیہ شعر مین تلوار بندھے ٭

تلوار سر سنا - کنایہ از تیغ زنی پیہم و متصل باشد ٭

تلوار بند - موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ کمیکہ تیغ بندد شیخ ناسخ میفرماید ؎ کیون نہ شدوائی بھوین اپنی وہ طفل آزاد کا ٭ سیچ ہی یہ ہوتا ہین درویشون مین کم تلوار بند ٭

تلوار چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از روان شدن تیغ بود در کار زار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جان بسمل یہ دعا مانگ رہی ہی سر راہ ٭ کوچہ زخم مین پھر یار کے تلوار چلے ٭

تلوار کا ابر - چیرے باشد بر تیغ مانند جوہر

تلوار کا بل - موحدہ مفتوح بلام کنایہ از خمی کہ در شمشیر افتد از ہیچ صدمہ شاعری گوید ؎ کیا نہ قتل کسی سخت جان کو ای قاتل ٭ تمام بل تری تلوار کے نکل جاتے ٭

تلوار کا پانی - کاف بالف کشیدہ باے فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از آب و جلای تیغ بود آتش گوید ؎ سیکڑون تشنہ دیدار ہین معلوم نہین ٭ کسکی قسمت کا ہی پانی تری تلوار کے پاس ٭

تلوار کا پٹھا - باے فارسی مفتوح تاے ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ کنایہ از دم شمشیر بود کہ پہن باشد بحر گوید ؎ ازل سے قاتلون کو نقش خوبی سے ہے محرومی ٭ کسی تلوار کے پٹھی پر اتو ہو نہین سکتا ٭

تلوار کا پھل - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ کنایہ از پیکر تیغ بود شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ مرہم کی عوض زخم پر اب چاہیے تیزاب ٭ انگور مین پایا نہ مزا تیغ کے پھل کا ٭

تلوار کا چھالا - جیم فارسی مخلوط الہا و لام بالفہا کشیدہ کنایہ از داغی کہ در آہن شمشیر باشد مرزا برق میفرماید ؎ گھل گیا ایسا کہ مین جب اوسکی نظرون پر چڑھا ٭ صاف شمشیر نگہ کو جسم چھالا ہو گیا ٭

تلوار کی دھورا - دال ہندی بواو مجہول

مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از نشان دم تمشیر بود
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ میری زخمون مین اگر
ٹانکے لگانے ہین مجھے ✤ پہلے لاجراح ڈورا
یار کی تلوار کا ✤

تلوار کا کسانا - کاف مفتوح سین مہملہ ونون
بالف کشیدہ کنایہ از خم کردن تیغ بود حضرت
برق میفرمایند ؎ امتحان پر تو اصیلون کی
نظر جھکتی ہے ✤ وقت پر میری بھی تلوار
کسائی ہوتی ✤

تلوار کا گھاٹ - کاف فارسی مخلوط الہا
بالف وفوقانی کشیدہ از جائیکہ آغاز خم تیغ در
تیغ باشد آنرا گویند شیخ ناسخ میفرمایند ؎
قاتل عالم ہے عریانی مین عالم یار کا ✤ گھاٹ
اوسکے تیرنے کا گھاٹ ہے تلوار کا ✤

تلوار کا گھاٹ سے پڑنا - سین مہملہ
تحتانی مجہول بای فارسی مفتوح رای ہندی
ساکن نون والف مصدری افتادن
ضرب تیغ بر کسے باشد از جائیکہ آغاز
خم تیغ بود ✤

تلوار کا مالا - میم ولام بالفہا کشیدہ پیوندے
کہ در آہن تیغ باشد لاستاد مؤلفہ
؎ اے شہادت مین نہین غالب
جڑاؤ ہار کا ✤ چاہیے زیور مین مالا تیغ
جوہر دار کا ✤

تلوار کا منہ - میم مضموم بنون غنہ وہای ہوز
زدہ کنایہ از تیزی دم تیغ بود خواجہ آتش گوید
؎ پھیر نیگے نہ منہ کو تری تلوار سے قاتل ✤
ہم دل کے کڑے ہین وہ اگر منہ کی کڑی ہے ✤

تلوار کا ہاتھ - ہاے ہوز بالف کشیدہ
وفوقانی مخلوط الہا زدہ کنایہ از ضرب تمشیر
بود کہ بر کسے زنند ✤

تلوار کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف
مصدری کنایہ از جنگ شمشیر بود شاعرے گوید
؎ علی وہ ہے کہ نہ جسکی کہین رکے تلوار ✤ خدا کا
قہر وغضب شیر حق کی تھی تلوار ✤ علی نے کود کے
بیر العلم مین کی تلوار ✤ جو شاہ جن یہ نہ کہتا
نہ چھوڑتی تلوار ✤ علی امام منت ومنم غلام علی ✤
ہزار جان گرامی فدائے نام علی ✤

تلوار کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کشیدن تیغ از نیام بود بوقت جنگ ٭

تلوار کی آنچ - کنایہ از گزند و آسیب شمشیر بود ٭

تلوار مارنا - میم بالف وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری **ف** تیغ زدن ٭

تلوون سے لگنا سر مین جا کے بجھنا - کنایہ از نہایت برافروختہ شدن بود ٭

تلوے دھو دھو کے پینا - کنایہ از کمال اطاعت کردن بود ٭

تلوے چھلنی ہو جانا - کنایہ از بسیار گردیدن باشد ٭

تلوے کھجلانا - کاف مخلوط الہا مضموم بجیم زدہ لام ونون بالفہا کشیدہ کنایہ ایست مشہور از صحرانوردیدن آتش گوید ؎ ہمیشہ تلوے کھجلایا کیے شوق بیابان مین ٭ رہی نالان ہماری پاؤن کی زنجیر زندان مین ٭ ذوق ہلدی گوید ؎ رخصت اے زندان جنون زنجیر در کھڑکائے ہے ٭ شرہ خار دشت پھر تلوا مرا کھجلائے ہے

تلی - فوقانی مفتوح لام تحتانی مجہول **ف** زیر وپائین **ع** تحت شیخ ناسخ گوید ؎ ضعیف ہی کروب مرون کہسار کی تلی ٭ آجاؤن مین جو سایۂ دیوار کے تلے ٭ وبکسر فوقانی ولام مشدد تحتانی معروف عضویست اندرون شکم **ف** سپرز **ع** طحال وکبد را نیز گویند ٭

تلے اوپر ہونا - الف بواو معروف ہاے فارسی مفتوح بہ راے مہملہ زدہ ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از زیر وبالا شدن دل برہم ودرہم گشتن مردمان بود **ع** انقلاب وانتشار ٭

تلے اوپر کے لڑکے - کاف تحتانی مجہول لام مفتوح بہ راے ہندی زدہ کاف دوم تحتانی مجہول پسرے کہ بعد پسرے ودختری کہ بعد دختری خواہ پسر بعد دختر خواہ دختر بعد پسر بیواسطہ پیدا شود ٭

فصل میم

تماش بین - فوقانی مفتوح میم بالف وشین معجمہ کشیدہ موحدہ تحتانی معروف ونون بعلامت کنایہ از کسیکہ زن باز وعیاش بود واو باش وضع باشد تمامی میم تحتانی معروف نوعی از قماش باریک

رشک مرحوم گوید ؎ ہمین گردون زمانا یا تمہین آرا آرا
ری ٭ اسکے بقیے سے تمامی ہے ہمین تماش تمہین ٭

تمتمانا و تمتماہٹ - فوقانی مفتوح میم ساکن فوقانی دوم مفتوح میم بالف کشیدہ نون والف مصدری سرخ شدن روی مردم بود در آفتاب یا در شدت تب شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تمتما جاتا ہے چہرہ چاند سورج کی طرح ٭ دم بھر اوس جان نزاکت پر جو پڑ جاتی ہے دھوپ ٭

تمہارا - فوقانی مضموم میم مخلوط الہا در آخر مہملہ بالفہا کشیدہ کلمہ باشد کہ فائدہ معنی بر آنہا شمارند ٭

تمہارا سر - سین مہملہ مکسورہ بہ بر سر مہملہ زدہ محاورہ ایست کہ ہرگاہ از کسے بر ہم شوند این کلمہ بر زبان آرند چنانکہ شاعرے گوید ؎ پوچھتا ہے جو اوسے راز دہن ٭ ہنسکے فرماتے ہین تمہارا سر ٭

تمہارا کلیجا - کلمہ ایست کہ ہرگاہ کسے خلاف مزاج کسے ہیچ سخن گوید این کلمہ بر زبان آرند ٭

تمہارے منہ مین گھی شکر - کلمہ ایست کہ مفہوش آن بود کہ گفتہ شما خدا راست آرد ٭

فصل نون

تُن - بفوقانی مضموم درختے بود دراز کہ تخم او را در آب جوشانیدہ رنگ ازان بر آرند و جامہ را رنگین کنند و بفوقانی مفتوح امر بود از کشیدن و گردن بلند کردن ٭

تنا ریزی - کلماتے باشد معین مخنیان را ٭

تنبورا - فوقانی مفتوح بنون غنہ موحدہ بواو مجہول و الف مہملہ بالف کشیدہ ساز بست معروف

ف تنبورہ بنون زدہ و در آخر ہائی مختفیہ مرسوم طنبورہ بطا حطی ٭

تنبول - فوقانی مفتوح نون ساکن موحدہ بواو مجہول و لام زدہ برگ پان را گویند و پان با خفاست نون ٭

تنبولن - فوقانی مخلوط النون مفتوح موحدہ بواو مجہول لام مفتوح بنون زدہ زنکہ پان فروشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ تنبولن کی بھی اکطرف کو دکان ٭ تنبولن نزاکت مین تھی لہان پان ٭

تنبولی - لام تحتانی معروف کسیکہ پان فروشد

تُن تُن - ہر دو فوقانی مضموم بہر دو نون زدہ

آواز سے کہ از تار ساز برآید ✤

تنتنا - غصہ و غضب را گویند ✤

تنتنکار - فوقانی مفتوح بنون و فوقانی دوم زدہ کاف بالف و رائے مہملہ کشیدہ کسیکہ نوازندہ سازے بود کہ دران تارہا باشند مانند رباب و سرود و ستار و مانند آن ✤

تنتا توڑی - فوقانی دوم بالف کشیدہ فوقانی سوم بواو مجہول و رائے ہندی تجتانی معروف جدائی خواستن از کسے باشد بخشم و خشونت ✤

تن پھن - فوقانی با ہاے فارسی مخلوط الہا بضم ہر دو نون زدہ سخنان خشم آلودہ از کسے گفتن بود و درین لغت بجاے فا باے فارسی مخلوط الہا ہم گوش زد است ✤

تنکا - فوقانی مکسور نون زدہ کاف بالف کشیدہ ف خس و برگ و کاہ ✤

تنکا سر سے اوتارنا - فوقانی مکسور نون ساکن کاف بالف کشیدہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از احسان خفیف نمودن بر کسے بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎

بار احسان کب اوٹھا سکتے ہین ہم نازک مزاج ✤

غیر نے تنکا اوتارا در دسر ہونے لگا ✤

تنکی - فوقانی مضموم نون ساکن کاف تجتانی معروف نوعی از نان بود کہ تنک تر و خستہ تر باشد ✤

تنکے چننا - فوقانی مکسور نون زدہ کاف تجتانی مجہول جیم فارسی مضموم بنون ساکن نون و الف مصدری کنایہ از دیوانہ و سودائی شدن بود شیخ ناسخ ؎

سیر مانیدہ باغبان آتا نہین گلگشت کو وہ رشک گل ✤ تنکے اب چننے لگا دیوانہ گلچین ہو گیا ✤

ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ جوہر اپنی آئینہ رخسار کا دکھلائیگا ✤ سبزۂ خط یہ کہ تنکے مجھے چنوائیگا ✤

تنکے کا سہارا - کاف بالف کشیدہ سین مہملہ مفتوح ہاے ہوز و رائے مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از توانائی قلیل کہ از حمایت کسے حاصل شود خواجہ آتش گوید ؎ قلزم عشق مین تنکے کا سہارا کچھ نہ ڈھونڈ ✤ آسرا وہ نہین لیتے جو خدا رکھتے ہین ✤

تنکے کی اوٹ پہاڑ - کاف دوم تجتانی معروف الف بواو مجہول و تاے ہندی کشیدہ باے فارسی مفتوح ہاے ہوز بالف و رائے ہندی کشیدہ ضلمیت مشہور بجاے زنند کہ شے ادنی پوشندہ شے اعلے شود ✤

فصل واو

تو - فوقانی بواو معروف کلمهٔ باشد که هنگام خطاب بناکسان گویند **ف** تو بواو مجهول و بو او مجهول کلمهٔ باشد که خبرای شرط بود چنانکه گویند جو وہ بلا ئینگے تو ہم جائینگے و با ینمعنی بفتح فوقانی نیز آمده و بواو مجهول زائد ہم آید برای تحسین کلام یا برای تاکید چنانکه دیکھو تو و سنو تو +

توا - فوقانی مفتوح و او بالف کشیده بر دو معنی آید اول پارهٔ مدور از آہن که بر آتش نہاده بران نان پزند **ف** تابه دوم پارهٔ مدور سفالین که در جلیم قلیان بالای تنباکو نہاده بران آتش نہند +

توبڑا - فوقانی بواو مجهول و موحده زده برای ہندی بالف کشیده کیسه که دران دانه پر کرده باسب خورانند **ع** علیقه +

توبه - عربی ست +

توبه توڑنا - فوقانی بواو مجهول و رای ہندی زده نون و الف مصدری شکستن عهدی بود که برای نکردن گناه بندند **ف** توبه شکستن شاعری گوید ؎ زاہدکا دل نہ خاطر میخوار توڑیے + سو بار توبه کیجیے سو بار توڑیے +

توبه کرنا - کاف مفتوح رای مہمله ساکن نون و الف مصدری عهدی که برای گناه نکردن کنند **ف** توبه کردن +

توپ - فوقانی بواو مجهول و بای فارسی کشیده متعارف ست +

توپ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری سر شدن توپ بود +

توپ چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الها بواو معروف و رای ہندی زده نون و الف مصدری سر کردن توپ بود +

توپ دم کرنا - دال مہمله مفتوح میم ساکن کاف مفتوح رای مہمله زده نون و الف مصدری کسے را بدم توپ دادن بود +

توپنا - زیر زمین دفن کردن و پنہان کردن بود

توتا - فوقانی بواو مجهول فوقانی دوم بالف کشیده بر دو معنی آید اول طائریست معروف که سبز رنگ باشد **ف** توتی بہر دو تای قرشت و واو و تحتانی ہر دو معروف **ع** طوطی بہر دو طاء حطی

دوم آلہ از آلات تفنگ بود و آن آہنے بود کہ فتیلہ بندوق بران نہند کہ بدان آتش بباروت رسد ف ماشہ خواجہ آتش گوید ؎ کلمہ پڑھینگے دونون مرد خانہ جنگ کا ٭ زاغ کمان ہو ہمین کہ توتا تفنگ کا ٭

توتا چشم - کنایہ از کسیکہ بیوفا و بیمروت بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بحر چشم دوستی سبزان دنیا سی نرکھہ ٭ بیوفا سب ہین یہ طوطا چشم کسکے یار ہین ٭

توتا پالنا - طول دادن مرض بود از بیماری ٭

توتلا - فوقانی بواو مجہول و فوقانی دوم زدہ لام بالف کشیدہ کسیکہ در تلفظ اوتای فوقانی بسیار بر آید ع تمتام ہر دو فوقانی ٭

توتو - ہر دو فوقانی بہر دو واو معروف کلمہ باشد کہ سگ را ازان طلبند ٭

توتو مین مین - ہر دو میم مفتوح تحتانی و نون مخففہ کنایہ از باہم جنگیدن دو کس بود بگفتگوی ناسزا ٭

توتی - ہر دو فوقانی بواو و تحتانی معروف طائریست بزرگ بخشک و این بغیر آن توتی ست کہ در ہند آنرا توتا گویند ف خشک توتی گوئی

توتے اوڑ جانا - ہر دو فوقانی بواو و تحتانی مجہول کنایہ از باختہ شدن ہوش و حواس بود چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ اوسنے دیکھا جو اوٹھہ کے سوتے سے ٭ اوڑ گئے آئینہ کی توتی کے ٭ و ظاہر ازین محاورہ قدماست زیرا کہ در محاورۂ فصحا حال توتے ہاتھون کے اوڑ جانا مسموع ست ٭

توتی بولنا - فوقانی اول بواو و دوم تحتانی معروف و حدہ بواو مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از شہرہ آفاق شدن کسی بود در ہیچ کمال یا حسن و جمال یا اقتدار و غنا و استعمال ندکرست برق مغفور میفرمایند ؎ کیا بولتا ہے توتی شیرین مقال یار ٭ شہرہ جہان مین ہی خط بمثال کا ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شہرہ ہے اوس سبزۂ خسار کا ٭ خوب توتی بولتا ہے یار کا ٭

توتی کا پڑھنا - فوقانی دوم تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ بای فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از سخن سرائی طولی بود ٭

توتی کی آواز نقار خانے مین کون سنتا ہے مثلیست مشہور بجائے زنند کہ در مجمع کسان سماعت

سخن ناکسان نشود ذوق دہلوی گوید ؎ سری نالون سے چپ ہین مرغ خوش الحان زمانی مین ٭ صید القوتی کی سنتا کون ہے فقار خانے مین ٭

توتے کی طرح آنکھہ بدلجانا - کاف تجتانی معروف علامت حطی در اے مہملہ ہر دو مفتوح حاء حطی سالن الف بالف ونون غنہ وکاف مخلوط الہا زدہ موحدہ ودال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از دفعتہ بیروت شدن بود اسیر گوید ؎ خط بھیجنے لگا جو اوس آئینہ رو کو مین ٭ توتے کی طرح آنکھہ کبوتر بدل گیا ٭

توتے کی طرح پڑھنا - ہای فارسی مفتوح رائے مہملہ بالف کشیدہ ہندی مخلوط الہا ساکن نون والف مصدر خی اندن کسے را بنہجیکہ انچہ تعلیم کنندہ گوید آنکس نیز ہمان سخن بگوید ٭

توتے ہاتھون کے اوڑجانا - ہای ہوز بالف کشیدہ فوقانی مخلوط الہا بواو مجہول ونون مخفیہ کاف تجتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ بہ رائے ہندی زدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ ہمان کنایہ از حیران گشتن وباختہ شدن ہوش وحواس بود

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عقل کے جال مین کب حسن خداداد آیا ٭ اوڑ گئے ہاتھون کے توتے جو وہ صیاد آیا ٭

توڑ - فوقانی بواو مجہول در اے مہملہ زدہ پوشش باشد از نبات وغیرہ کہ بر پالکی سواری زنان و سکھپال ومانند آن اندازند وبران کارچوب نیز بود ودر اصل لفظ ترکیست کہ در اردو مستعمل ست شیخ ناسخ فرمایند ؎ چرخ پر تارے نظر آتا ہین جب چھٹکے ہوے ٭ جانتا ہون اوس پری کی پالکی پر تور ہے ٭

تورا - فوقانی بواو مجہول در اے مہملہ بالف کشیدہ رتبہ وبزرگی را گویند کہ کسے دہد ویکے خوان یا چند خوان طعام الوان باشند کہ ہر یک را از اعزہ واحباب در تقریب شادی عروسی ودیگر شادیہا منعمان تقسیم کنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خدا کے فضل سے مہمان ہین خوان توکل پر ٭ ہمارے نام کا حصہ نہین منعم کے تورون مین ٭

توڑ - فوقانی بواو مجہول در اے ہندی زدہ بر چند معنی آید اول آب دوغ ع مارا رائب دوم

کشادن بندی کہ نیزہ بازان و کشتی گیران و نیزہ بازی و کشتی بر حریف بندند ف بدل التحتین سوم زور روانی آب دریا ش امداد علی بحر گوید ؎ خیر ہو ہم عاشقون کا عشق ہے دریا کی قہر ٭ ٹوٹنا ہی توڑ کے پانی مین دم بہر اک کا ٭ چہارم فیصلہ قیمت چیزے بود ف گذشتن تیر و گلولہ تفنگ ازین طرف بآن طرف از زشانہ بود لاستاذ لمؤلفہ ؎ سخت جانی سے کیا تن کو حصار آہنی ٭ آج تیرے تیر کا دیکھینگے زور اے ستمگر آزما تو ٭

توڑا اسم ہندی بالف کشیدہ بمعنی آمدہ کہ ہزار روپیہ و اشرفی باشد خواجہ آتش میگوید ؎ مانگتا ہون مین خدا سے اپنی دس سے دل غ عشق ٭ بادشاہ حسن کی کشکہ کا توڑا چاہیے ٭ ۲- زنجیر طلائی خواہ نقرئی کہ در گلو و دست و پا ہا دارند و آنچہ پہلوانان بر بازو بندند آن زنجیر فولادی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پہنون زنجیر مین اب عاشق دیوانہ مزاج ٭ تیری گردن کا یہ گہنا ہی اشارا توڑا ٭ خواجہ آتش گوید ؎ فصل گل مین بیڑیان کاٹی ہین میری پاؤن کی ٭ اے جنون حداد کے سونے کا توڑا چاہیے ٭ ایضاً از شیخ ناسخ ؎ دھوئیے پائے حنائی آب جوی باغ مین ٭ پاؤن مین شمشاد کے سونے کا توڑا چاہیے ٭ ۳- فتیلہ بہ کردن بندوق بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بھر ساقی مین بھے گردن مینا ہی تفنگ ٭ آتش سے کا ہی ہر ایک شرارا توڑا ٭ ۴- کمیابی و نایابی چیزے را گویند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عاشق زلف معنبر ہین خریدار تمام ٭ کیون نہ تیرا ہو اب اے عنبر سارا توڑا ٭ ۵- گردشے کہ رقاصان در رقص نمایند بجز گوید ؎ دیکھنے والون کے محفل مین نہ کیون دل ٹوٹین رقص مین لے جو وہ رقاصہ ستمگر توڑا ٭

توڑ جوڑ- جیم بوا و معروف و رائے ہندی زدہ شکستن و درست کردن و دانائی و فیلسوفی و نفاق و افتراق کنانیدن میان دو کس بود ٭

توڑ کرنا- کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کشادن بندیکہ نیزہ بازان و کشتی گیران بر حریف بندند خواجہ آتش گوید ؎ اے دل صد چاک اب جھگڑ زندگی سے ہو نہ تنگ پیچ کا

اون گیسوون کے شانہ بن کر توڑ کر ✤ ونیز فیصلہ کردن قیمت چیزے کہ آنرا خرید نمایند ✤

توڑنا - نون والف مصدری ف شکستن وکنایہ از علیحدگی ونفاق خواستن بود از کسے وعلیحدہ کردن کسے را از کسے نیز باشد ✤

توسہی - فوقانی مفتوح واو ساکن سین مہملہ مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف کلمۂ باشد کہ فائدہ معنی کلمۂ یا لضرور دہد شیخ ناسخ سیفرمایند ؎

روئے ناصح اپنے منہ پر رکھکے دامان توسہی ✤ یان پائے نہ اک تار گریبان توسہی ✤

توشیخانہ - فوقانی بواو مجہول شین معجمہ تحتانی مجہول خای معجمہ بالف کشیدہ نون مفتوح بہای مختفیہ مکانیکہ دران پوشاک درخت امیران ماندف توشک خانہ ✤

تول - فوقانی بواو مجہول ولام زدہ حاصل المصدر از سنجیدن ووزن نمودن بود وامر ہم از سنجیدن باشد ✤

تولا - لام بالف کشیدہ نام وزن دوازدہ ماشہ باشد ف تولچہ ✤

تولا ماشا - میم وشین منقوطہ بالفہا کشیدہ مزاج مریضے را گویند کہ در اندک زمان اعتدالی بیکدم دگرگون شود

تولنا - نون والف مصدری ف سنجیدن ووزن کردن ✤

تومنا - فوقانی بواو معروف ومیم زدہ نون والف مصدری پنبہ را پارہ پارہ کردن بود بجر گویند ؎ روشن کرین چراغ جو رندون کی قبر پر پنبی بنائین پنبۂ مینا کو تو م کر ✤

توبنا - فوقانی بواو مجہول ونون غنہ موحدہ بالف کشیدہ نوعے از کدوی دراز بود کہ تلخ باشد واگر نہ کوچک باشد آنرا توبنی گویند شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ کیا ہی آج تو مجلس کو مست او مطرب ✤ تری ستاری کی توبنی ہی کیا کدوی شراب ✤ وتونبڑی نیز گویند بزیادت رائے ہندی قبل تحتانی ✤

توند - فوقانی بواو مجہول ونون غنہ ودال مہملہ زدہ ف فربہی شکم ✤

توندیلا - فوقانی بواو غیر ملفوظ ونون غنہ ودال مہملہ تحتانی معروف لام بالف کشیدہ کسیکہ شکم او فربہ وکلان باشد ف شکم دار ✤

تونسا - فوقانی مفتوح بواو ونون غنه وسین مهمله زده از گرمی آفتاب متاذی شدن بود +

تویکا ہنسنا - فوقانی مفتوح واو تحتانی مجهول کاف بالف کشیده های ہوز مخلوط النون مفتوح سین مهمله ساکن نون والف مصدری امریست متعارف وآنرا اشگون نیک دانند

شیخ ناسخ میفرماید ؎ نہین غم گر رقیب روسیہ ہی
خنده زن ہمپہ + شگون شادی کا لیتے ہین
تو احبوقت ہنستا ہے +

فصل های ہوز

تھا - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیده ضمیر فعل ماضی مذکر واحد ست +

تھاپ - بہای فارسی کشیده دست زدن مطربان باشد بر طبله +

تھال - فوقانی مخلوط الہا بالف ولام کشیده ظرفی باشد پہن ومدور از برنج ومس ونقره ومانند آن وکوچک آنرا تھالی گویند بجای الف تحتانی معروف آورده شیخ ناسخ میفرماید ؎ عجب انداز ہے ساقی ہتیلی پر پیالی ہے + کف زرگین نہین لعل بدخشان کی یہ تھالی ہی +

تھالا - لام بالف کشیده مغاکی باشد مدور وکم عمق زیرورختان که آنرا از آب پر دارند شیخ ناسخ میفرماید ؎ یاد جو آیا چمن مین وہ نہال باغ حسن + میرے اشکون سے لبالب یکقلم تھالے ہوے +

تھالی جوڑ - پیاله وظرف زیرین وسرپوش موافق پیاله بود که پیاله میان آن دارند +

تھالی کا بیگن - لام تحتانی معروف کاف بالف کشیده موحده مفتوح تحتانی زده ونون غنه کاف فارسی مفتوح بنون مثلیت بر کسے زنند که ہرکه اورا ہیچ طمع ندہد ستایش وجنبانکس میکند

تھامنا - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیده ومیم زده نون والف مصدری گرفتن چیزے بدست بود وباز داشتن کسے از ہیچ قصد وارادہ

تھان - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیده ونون زده بر دو معنی آید ۱ - حد معینه مقدار قماش وگوٹه ومانند آن ف طاقه ۲ - جائیکه اسپ وپیل را آنجا بندند ف آخور +

تھانا - نون بالف کشیدہ جائیکہ مردمان از طرف کوتوال وحاکم شہر جہت سیاست ونگہبانی اہل شہر میمانند ٭

تھان کا تڑا - کاف بالف کشیدہ تای ہندی مفتوح رای مہملہ مشدّد وبالف کشیدہ آپس کہ در آخر خود شرارت وسرکشی نماید ٭

تھانگی - نون غنہ کاف فارسی تحتانی معروف کسیکہ بظاہر خودرا ذی اعتبار نماید وبباطن شریک دزد ومحرم راز اد بود وامداد واعانت کند دزد افسار ٭

تھانے دار - نون تحتانی مجہول الف مہملہ بالف ورای مہملہ کشیدہ سرگروہ ہمان مردمان سیاست کنندہ اہل شہر کہ از طرف حاکم شہر بجای میمانند ٭

تھاہ - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیدہ وہای ہوز زدہ تہ دریا وچاہ وتالاب وحوض بود ف نمک ویا یاب وکنایہ از ادراک معنی ومطلب سخن وحال دل کسے بود خواجہ آتش گوید ؎ پست فطرت سے سوا ے ہیچ کچھ حاصل نہیں ٭ یا گیل کشتی کو کردیتا ہے پانی تھاہ کا ٭ ونیز صبا گوید ؎ غوطے کھلواتے ہیں یہ رہزن تری اے بحر حسن ٭ تھاہ اک اک بات کی دو دو پہر ملتی نہیں ٭

تھاہ لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری دریافت کردن حد آب دریا وچاہ ومانند آن در عمق وکنایہ از دریافت کردن انتہای حالات بود ٭

تہائی - فوقانی مکسور ہای ہوز بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف سوم حصہ چیزی را گویند ٭

تھپیڑ - فوقانی مخلوط الہا وبای فارسی مشدّد مفتوح رای ہندی ساکن ضرب دستی کہ بر روے کسے زنند ف طمانچہ ٭

تھپکنا - فوقانی مخلوط الہا وبای فارسی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری خوابانیدن کودکان بود دست ملایم بر ایشان زدہ ٭

تھپکی - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن کاف تحتانی معروف دست زدن بر تیغ حریف ومانند آن کہ وارثون افتد ٭

تھپیڑا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی

تجتانی مجہول رائے ہندی بالف کشیدہ ضرب دستی
ومانند آن کہ بر روی کسے افتد شیخ امداد علی بحر
گویند ؎ پری کیا تیری آگے لاف مارے
حسن مین کوئی ✤ چراغ انجمن کو بال پروانہ
تھپیڑا ہے ✤ وکنایہ از ضرب باد تند کہ بر روے
مردم افتد نیز بود ✤

تھکارا — فوقانی مخلوط الہا مضموم فوقانی
دوم ساکن کاف وراے مہملہ بالف کشیدہ بجاورہ
زنان مرض ہیضہ را گویند و در زمان سابق
زکام را میگفتند ✤

تہرا — فوقانی مکسور ہاے ہوز ساکن راے مہملہ
بالف کشیدہ چیزے کہ سہ تا باشد ✤

تھرانا و تھرتھرانا — ف لرزیدن ✤

تھرتھرکانپنا — ہر دو فوقانی مخلوط الہا
مفتوح بہر دو راے مہملہ زدہ کاف بالف کشیدہ
ونون غنہ وباے فارسی زدہ لرزیدن اندام یا
بشدت انگزند سرما یا از تب لرزہ ✤

تھرتھرکمپنی — طائرے باشد بر اب کنجشک
ہر جا نشیند خود را لرزاند ✤

تھرتھری — ہر دو فوقانی مخلوط الہا مفتوح
راے مہملہ اول زدہ راے مہملہ دوم تجتانی معروف
ف لرزہ ع نافض ✤

تھرکنا — فوقانی مخلوط الہا مکسور راے مہملہ
مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری ف
رقصیدن ✤

تھڑی — فوقانی مخلوط الہا مضموم راے ہندی
تجتانی معروف کلمہ نفرین باشد ✤

تھس مھس بجاورہ زنان خراب و تباہ کردن
وشدن باشد ✤

تھکا — فوقانی مخلوط الہا مفتوح کاف مشدد
بالف کشیدہ ہر چیز منجمد و مدور را گویند ✤

تھکا اونٹ سرا کو دیکھتا ہے — فوقانی
مخلوط الہا مفتوح کاف بالف کشیدہ الف بواو
مجہول ونون غنہ وتاے ہندی کشیدہ سین مہملہ
مفتوح راے مہملہ بالف کشیدہ کاف بواو مجہول
دال مہملہ تجتانی مجہول وکاف مخلوط الہا زدہ
فوقانی بالف کشیدہ ہاے ہوز مفتوح تجتانی زدہ
مثلیت مشہور بجائے زنند کہ کسے از کردن کار

عاجز آمده باشد ازان مخلصی خواهد ذوق دهلوی
گوید ؎ لحد کو چاهیے یون پیرشت خم دیکھے
سر اکو جیسے تھکا اونٹ دمبدم دیکھے

تھکنا - فوقانی مخلوط الها مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری ف مانده شدن وشل گشتن

تھکیا - فوقانی مخلوط الها مفتوح بکاف زده تحتانی بالف کشیده قرص زرد سیم که کوچک باشد

تھگلی - فوقانی مخلوط الها مکسور کاف فارسی ساکن لام تحتانی معروف ف پیوندع رقعه

تھگلی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفها کشیده پارچه جامه دریده دوختن بود ف رقعه دوختن وکنایه از رسائی کردن بجای وخبر آوردن ازجای بود

تھل - فوقانی مخلوط الها مفتوح بلام خیزی باشد مدور که از تارهای زر ونقره سازند وبر سر جامه که خواهند دوزند

تھل بیڑا - موحده تحتانی مجهول رائے هندی بالف کشیده سراغ خیزی وجای قرارگرفتن کسے بود بجر گوید ؎ خدا کهین تو لگا دیگا ابنا تھل بیڑا ؎ نهوا گر نهین کشتی کا ناخدا پیدا

تھم - بوزن غم ستون مکان باشد ف پاعز

تھمنا - فوقانی مخلوط الها مفتوح میم ساکن نون والف مصدری ف باز ایستادن

تھن - فوقانی مخلوط الها مفتوح بنون پستان گاو ودگو سپند ومانند آن بود ع ضرع

تھنال - فوقانی مفتوح های هوز ساکن الیخه پائین نیام پیش قبض از مس وبرنج ونقره وغیره بود ف بن مسغل

تھوتنی - فوقانی مخلوط الها بواو معروف فوقانی زده نون تحتانی معروف ف دهن اسپ

تھوڑا - فوقانی مخلوط الها بواو مجهول رائے هندی بالف کشیده ف اندک ع قلیل

تھوڑا تھوڑا ہونا - فوقانی مخلوط الها دوم بواو مجهول رائے هندی بالف کشیده های هوز بواو مجهول نون والف مصدری کنایه از شرمندگی وانفعال بود شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ بڑھتی ٹبر ھتے حسن روز افزون نے یہ پایا فروغ
تھوڑا تھوڑا یار کی آگی قمر ہونے لگا

تھوک - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف و کاف کشیدہ آب دہن معروف تف ع بزاق +

تھوکنا - نون والف مصدری ف آب دہن اندا ختن و کنایہ از بدگفتن کسے را بود شاعر گوید ؎ بدکہتی ہمہ سازی خلق ای دوست + دشمن کو زمانہ تھوکتا ہے + و نیز کنایہ از توجہ کردن بسوئے کسی یا چیزے بود آتش گوید ؎ دنیا کو تھوکتا ہے + ہمین مردان راہ عشق + نامرد دیکھیں آنکھوں پہ اس پیر زن کے پاؤں +

تھوئی - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف یاے تحتانی معروف آشے کہ از بغور گندم سازند و بتعار

تھوئی - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف نون تحتانی معروف ف ستون ع استوانہ +

تھوئی - فوقانی مخلوط الہا مفتوح واو مفتوح تحتانی زدہ کسیکہ عمارت تعمیر کند ف معمار ع

تھوہڑ - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف ہاے ہوز مفتوح بر اے ہندی زدہ درختے ست مشہور کہ زہر دار باشد و شیر ازان برمی آید ف زقوم ع زقوم +

تھی - فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف ضمیر فعل ماضی مونث واحد بود +

تھیلا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح تحتانی زدہ لام بالف کشیدہ کیسہ کہ کلان بود +

تھیلی - لام تحتانی معروف کیسہ کہ کوچک باشد

تھیوا - فوقانی مخلوط الہا تحتانی مجہول واو بالف کشیدہ نگین بر انگشتری باشد خواہ نگینہ نقرہ و مس و آہن بود خواہ نگینہ عقیق و

فصل تحتانی

تیا - فوقانی مکسور تحتانی بالف کشیدہ ورق کاغذ باشد کہ سہ صفر دارد +

تیجی - فوقانی تحتانی مجہول و با فارسی زدہ جیم فارسی تحتانی معروف لوے از دوخت بود +

تیتر - فوقانی مفتوح بر اے مہملہ زدہ مرغے ست مشہور ف تیہو ع تیہوج +

تیتر کے منہ کچھی - مثلے ست کہ بمحل قسمت آزمائی زنند +

تیجا - فوقانی تحتانی معروف جیم بالف کشیدہ روز سوم بعد وفات را گویند +

تیجیات - فوقانی تحتانی مجہول وجیم زدہ بائے فارسی بالف وفوقانی کشیدہ دو بائیست معروف ف ساذج ہندی ٭

تیرا - فوقانی تحتانی مجہول رائے مہملہ بالف کشیدہ کلمہ باشد کہ ازان خطاب بمردم فرومایہ وناکس کنند ٭

تیراک - فوقانی مفتوح تحتانی زدہ رائے مہملہ بالف وکاف کشیدہ ف شناور ٭

تیراو - رائے مہملہ بالف کشیدہ وواو وجائیکہ آب قابل شناکردن بود آنش گویند ع کھاتے ہین نحوطے راہگذر کوی یار ہین ٭ رہتا ہی میرے اشکون سے تیراو وچار ہاتہ ٭

تیرتھ - فوقانی تحتانی معروف رائے مہملہ مفتوح بفوقانی مخلوط الہاء زدہ معبد ہنود بود ٭

تیری - رائے مہملہ تحتانی معروف کلمہ باشد کہ زن فرومایہ وناکس را ازان خطاب کنند ٭

تیر کرنا - فوقانی تحتانی مجہول ورائے مہملہ زدہ کاف مفتوح رائے مہملہ دوم ساکن نون والف مصدری بسر کردن بود **لمؤلفہ** ع برسات ہی اوتھین کی جو کرتے ہین رہ کے تیر ٭ کمل کے نیچے پیر مغان کی دکان ہین ٭

تیرنا - فوقانی مفتوح بہ تحتانی ورائے مہملہ زدہ نون والف مصدری ف شنا کردن ٭

تیرہ - فوقانی تحتانی مجہول رائے مہملہ مفتوح ہائے ہوز عدد لیست مشہور ف سیزدہ ع ثلثہ عشر ٭

تیرہ تیزی - فوقانی دوم تحتانی مجہول رائے معجمہ تحتانی معروف سیزدہ تاریخ اول ماہ صفر را گویند

تیزی - نام ماہ صفر باشد بجاورہ زبان ٭

تیس - فوقانی تحتانی معروف وسین مہملہ زدہ عدد لیست مشہور ف سی ع ثلثون ٭

تیس دن - دال مہملہ مکسور نون کنایہ از تمام ماہ بود

تیسرا - رائے مہملہ بالف کشیدہ ف سوم ع ثالث

تیس مارخان - بہادر ودلاور را گویند ٭

تیسون کلام - سین مہملہ بواو مجہول ونون مخفیہ کاف مفتوح لام بالف ومیم کشیدہ کنایہ از سی پارہ کلام الٰہی باشد بحر گوید ع قسم نہ کھاؤن گا تیسون کلام کی اے بحر ٭ کیسکا خواب مین بوسہ تو لا کلام لیا ٭

تیغا - فوقانی تحتانی مجہول فین معجمہ بالف کشیدہ سند شدن زر باشد بطوریکہ باز کشادہ نشود شیخ

امداد علی بحر گوید ؎ تیغ کے نیچے بچی سر رکھکر پھل
پائینگے ہم ۔ اسپر تیغا در باغ ارم ہوجائیگا ۔

تیکھا ۔ معشوق کج کلاہ و تیز زبان و وضعدار باشد ۔

تیکھی چتون ۔ فوقانی و کاف مخلوط الہا تحتانی معروف جیم فارسی مکسور فوقانی دوم ساکن واو مفتوح نون زدہ نگاہ کج و شوخ معشوقان بود ۔

تیل ۔ فوقانی تحتانی مجہول و لام زدہ ف روغن ع دہن ۔

تیل پانی کا گلاس ۔ بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ کاف فارسی مکسور لام بالف و سین مہملہ کشیدہ مشہور ست شاعر گوید ؎ تیل پانی کے وہ چڑھے تھے گلاس ۔ جنسی شرمائے ساغر الماس ۔

تیل ماش ۔ قدری روغن سیاہ و ماش کہ برائے تصدق کسے فرستند و کنایہ از مطلق تصدق نیز ست

تیلی ۔ لام تحتانی معروف فروشندہ روغن سیاہ باشد و فوقانی و لام ہر دو تحتانی معروف سیخ باریک چوب و نے و آہن و مانند آن بود ۔

تیلیا کمیت ۔ تحتانی دوم بالف کشیدہ کاف مضموم میم مفتوح تحتانی و فوقانی کشیدہ اسپر اگویند کہ رنگش مائل بتیرگی بود ۔

تیلیا کتھا ۔ کاف مفتوح تای مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ نوعے از کتھہ باشد کہ اندکے مائل بتیرگی بود ۔

تین ۔ فوقانی تحتانی معروف و نون معلنہ عدد بست معروف ف ۔ ع ثلث ۔

تین پانچ ۔ بای فارسی بالف و نون غنہ و جیم فارسی زدہ کنایہ از تکاپوی کردن و امر ے بود ۔

تینتڑا ۔ فوقانی تحتانی مجہول و نون غنہ و فوقانی دوم زدہ رے ہندی بالف کشیدہ پسرے کہ بعد دو دختر پیدا شود ۔

تینتڑی ۔ رے ہندی تحتانی معروف دختر ے کہ بعد دو پسر پیدا شود ۔

تین تیرہ ۔ کنایہ از پریشان و متفرق بودن

تین حرف ۔ کنایہ از نفرین بود ۔

تین کانے ۔ کاف بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول سہ صفر بر سہ قرعہ نرد بازی باشد کہ یک یک صفر در ہر قرعہ ہنگام انداختن قرعہا پدید آید ۔

تیغیدن - نون بواو مجہول و نون مختفیہ ف ہر سہ
تیور - فوقانی تحتانی مجہول واو مفتوح ہر سہ
مہملہ زدہ انداز صورت و نگاہ را گویند ٭

تیور آنا - الف بالف کشیدہ نون و الف مصدری
کنایہ از پیدا شدن تیرگی پیش نظر و گردیدن سر
ہنگام برخاستن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ناتوانی کا بُرا ہو ہم اودھر کو ہو چلے ٭ تیور آ آ کر
گر گر پڑے جا یا نگیا ٭

تیور انا - فوقانی مخلوط التحتانی مکسور بواو مجہول
راء مہملہ و نون بالفہا کشیدہ ہمان آمدن تیرگی و تاریکی
پیش چشم و گردیدن سر بود کہ مردم ازان صدمہ
بر زمین افتد ٭

تیور بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا ساکن
نون و الف مصدری کنایہ از فشان افسردگی دل از
نگاہ پیدا شدن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎
خوش نگاہوں کو جلاتی ہیں وہ دبر پلکیں چشم
جو کہ کی بجھا دیتی ہیں تیور پلکیں ٭

تیور بدلجانا - موحدہ و دال مفتوح لام ساکن
جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از تغیر انداز نگاہ بود

تیور بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح
براء ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از خشم آلود
شدن نگاہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پیسکر میر
کیا جب اون نگاہوں نے مجھے ٭ آنکھ سیدھی ہو گئی
بگڑی ہوئے تیور بنے ٭

تیور جلنا جیم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری
کنایہ از تاب نظارۂ شئے تابندہ نیاوردن بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ خاصیت آفتاب کی کچھ ہیں
خوبرو ٭ تیور جاہیں جو سینکلے نکھیں حسین ہی ٭

تیور میلے ہونا - سیم مفتوح تحتانی زدہ لام
تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از آزار تکدر و ملال از نگاہ پیدا شدن
بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نہ لغزش ہو قدم کو
عشق میں تیور نہ میلے ہوں ٭ سنبھالا چاہیے
اس بوجھ کو سر پر تحمل سے ٭

تیوری - فوقانی مکسور تحتانی غیر ملفوظ و واو و نون
سہ مہملہ تحتانی معروف چین جبین و ہمان انداز
نگاہ بود ٭

تیوری بدلنا - موحدہ و دال مہملہ مفتوح لام ساکن

نون و الف مصدری همان تغیر انداز نگاه بود ✤

تیوری چڑھانا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الهاء نون بالفها کشیده کنایه از چین بر جبین شدن بود مؤلفه ؎ چار پھول آکر جو تو ای گل چڑھا جا تا نہین ✤ تیوریان تو میری تربت پر چڑھا جا یا نکر ✤

تیوہار - فوقانی مکسور تحتانی غیر ملفوظ و واو زده های هوز بالف و رای مهمله کشیده روز معین جشن بهنود خواه روز معین جشن مسلمانان مانند هولی و دسهره و عید فطر و عید اضحی باشد ✤

تیہا - فوقانی تحتانی مجهول های هوز بالف کشیده خشم و غصه بود ✤

تئین - فوقانی مفتوح همزه تحتانی معروف و نون مخفیه کلمه ایست از کلمات روابط که فائده معنی لفظ را دهد شاعر ے گوید ؎ ناز پرورده جو استغنا کی ہین اونکو تئین ✤ اک قدم راه طلب طے کرنی سو فرسنگ ہی ✤ لیکن این روزمره قدماست متاخرین ترک کرده اند و نمیگویند ✤

باب تای ہندی

فصل الف

باپ - تای ہندی بالف و بای فارسی کشیده بر دو معنی آید اول سم اسپ دوم گرده پا چار پائی و مانند آن ✤

ٹاپا - تای ہندی و بای فارسی بالفها کشیده قفسی که خروس و ماکیان را دران بند کنند ✤

ٹاپٹی - تای ہندی بالف کشیده و بای فارسی زده تای ہندی دوم تحتانی معروف نوعے از تماش ابریشمی بود که زنان ازان پائجامه سازند ✤

ٹاپنا - سرگشته و پریشان شدن و تلاش نمودن بود

ٹاپو - تای ہندی بالف کشیده بای فارسی بواو معروف زمینی که از کم شدن آب دریا اندرون دریا نمایان شود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مروت تشنه دیدار سے کرتا نہین کوئی ✤ جنھین دریا سمجھتا ہون مین وہ ٹاپو نکلتے ہین ✤

ٹاٹ تای ہندی بالف و تای ہندی کشیده چیزے است مثل کرپاس که از ریسمان پوست درخت سن بافند فرش پلاس ✤

ٹاٹ اولٹنا - الف بواو غیر ملفوظ لام مفتوح تای ہندی زده نون و الف مصدری کنایه از مفلس و محتاج شدن ساہوان باشد تا اذ مؤلفه

ٹ خط نے کھوئی جو ترے حسن کی دولت کھوئی ٭
واقعی ٹاٹ مہاجن نے جو اولٹا اولٹا ٭

ٹاٹ بافی جوتا - موحدہ بالف کشیدہ فاتحتانی معروف جیم بوا و معروف فوقانی بالف کشیدہ پاہیے بود کہ تارہای زر و نقرہ بر کرپاس گندہ دوختہ بران دوزند ٭

ٹاٹ مین مونج کا بنجیہ - میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ میم بوا و معروف و نون غنہ و جیم زدہ کاف بالف کشیدہ موحدہ مفتوح خای معجمہ ساکن تحتانی مفتوح بہای مخفیہ مثلیث بجا آرند کہ در جزیرہ شابہ را کسی ہم پیوندد

ٹالنا - تای ہندی بالف لام زدہ نون و الف مصدری دفع کردن کسی یا قدر بود و معنی حیلہ بمون و استعاذہ نیز آید ٭

ٹانٹھا - تای ہندی بالف کشیدہ نون غنہ تای ہندی دوم مخلوط الصابالف کشیدہ کہ یکہ تواناً بود ٭

ٹانڈا - تای ہندی بالف کشیدہ و نون غنہ دال ہندی بالف کشیدہ گرد ہم کہ باہم متفق شدہ سفر کنند ٭ کاروان ع قافلہ -

ٹانک - تای ہندی بالف و نون غنہ و کاف کشیدہ انچہ از پنبہ و غیرہ بقدر کمان آوختہ و کمان را

بدان سنجند تا بوقت پیوستن سوفار تیر بجا پیکان معلوم شود کہ باینقدر کشش کمان پیکان تیر بقبضہ خواہد پیوست چنانکہ گویند ایک ٹانک کی کمان دو ٹانک کی کمان و بعض نوشتہ اند کہ ٹانک وزن دست در کمان بقدر بست و چہار سیر کمانی نفس اللغات یعنی لغت مؤلفہ سید علی اوسط رشک مرحوم ٭

ٹانک رکھنا - نوشتن چیزی بود برای یادداشت ٭

ٹانکا - تای ہندی بالف کشیدہ و نون غنہ کاف بالف کشیدہ و ف دوخت و پیوند مفصل زیر و زبر و پیش رانیز گویند ٭

ٹانکنا - نون و الف مصدری ف دوختن ٭

ٹانکی - کاف تحتانی معروف خرقہ باشد چہ بہ بین دوخته آہنین کہ در ان آب پر کردہ نگاہدارند در آب ہندوانہ بر آہ استحان نجتہ و خام آن دانند باشد سنگ تراشان را کہ بدان شگاف در سنگ اندازند ٭

ٹانکی ٹوٹنا - کاف تحتانی مجہول تای ہندی بوا و معروف و تای ہندی دوم زدہ نون و الف ف شکستن دوخت ہای ہمامہ خواہ زخم بود ٭

ٹانکی وینا - وال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف

مصدری ف دوختن جامہ خواہ زخم ✤

ٹانکی کھانا - کاف مخلوط الما و نون بالفنا کشیدہ کنایہ از دوزانیدن زخمہا بود زخمیان را ✤

ٹانکی کھل جانا - کاف مخلوط الما مضموم لام ساکن جیم و نون بالفنا کشیدہ ف کشادہ شدن دوختہا بود ✤

ٹانکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفنا کشیدہ ف دوختن جامہ و زخم و مانندآن ✤

ٹانگ - تای ہندی بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف فارسی زدہ ف پای قدم ✤

ٹانگ اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تا سے ہندی مخاطب الما و نون بالفنا کشیدہ کنایہ از برداشتن پای زنان ہنگام وباع کردن بود ✤

ٹانگ کے نیچے سے نکال دینا - کنایہ از مغلوب و عاجز کردن بود کسے را ✤

ٹانگنا - نون و الف مصدری ف آویختن ع تعلیق ✤

ٹانگھن - تای ہندی بالف کشیدہ و نون غنہ کاف فارسی مخلوط الما مفتوح بنون زدہ نوعے از اسپ بود کہ متعارف ست ✤

فصل موحدہ

بیر - تای ہندی مفتوح موحدہ مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ خویشان و عزیزان ف خویشاوند ع اقربا ✤

فصل بای فارسی

پٹیا - تای ہندی مفتوح بای فارسی کشیدہ چیزے باشد مانند رہوار و گبھی و غیرہ کہ چون آنرا بکشانند از آفتاب محفوظ دارد ✤

پٹا - تای ہندی مفتوح بای فارسی مشدد بالف کشیدہ نوعے از سرو دباشد و عدد رفتن گلولہ بندوق کہ تا آنجا رفتہ بیفتد ✤

پٹ پٹ - ہر دو تای ہندی مفتوح بہر دو بای فارسی کشیدہ آواز چکیدن قطرات آب و اشک و مانندآن بود ✤

پٹس - اندک علاقہ و وسیلہ را گویند ✤

پٹکا - تای ہندی مفتوح بای فارسی ساکن کاف بالفنا کشیدہ دو معنی دارد اول پیہم چکیدن قطرہا ی آب و اشک وغیرہ بود شاعر سے گوید ع تسو آنبدھا

جب اوس صنم کا ٭ لگا ٹپکا ٹپکنے چشم نم کا ٭ دوم ثمر انبہ را گویند کہ پختہ شدہ خود از شاخ درخت بیفتد آتش گوید ؎ مضمون کہون آتش انھین یا آم انھین سمجھون ٭ یا تہ آئے ہین دو چار یہ تقدیر سے ٹپکے

ٹپکنا - تاے ہندی و باے فارسی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری سہ معنی دارد اول چکیدن آب و اشک و مانند آن دوم چکیدن ثمر از درخت مانند انبہ وغیرہ سوم کنایہ بود از کسے کہ در کارزار زخمی شدہ بر زمین بیفتد خواجہ آتش بیفرماید ؎ خون تیغ زنون کی دم شمشیر سے ٹپکے ٭ کیا یہا نہ کماندار ترے تیر سے ٹپکے ٭

فصل تاے ہندی

ٹپونجیا - تاے ہندی مفتوح بتاے ہندی دہ باے فارسی بواو معروف و نون غنہ و جیم زدہ تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ مال اندک برائے خرید و فروخت دارد ف کم مایہ ع قلیل البضاعت خواجہ آتش گوید ؎ حکم کر آتش کہ بازار محبت بند ہو ٭ اب کریں ٹپونجیے گرم اپنی دکانداریان ٭

ٹٹو - تاے ہندی مفتوح تاے ہندی دوم مشدد بواو و معروف نوعے از اسپ کہ کم قیمت و کوچک بود ف یابو ٭

ٹٹولنا - تاے ہندی اول مفتوح تاے ہندی دوم بواو مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری در تاریکی بدست جستن چیزے و نیز جستن بنہانی چیزے را و کنایہ از دریافت کردن مافی الضمیر کسی بود لولفہ ؎ سارے جہان مین ڈھونڈھا پر تیرا کہین پتا نہ پایا ٭ دل کو ہوا کل ٹٹولا وہ مستعد نہین تھی ٭

ٹٹی - تاے ہندی اول مفتوح تاے ہندی دوم مشدد تحتانی معروف چیزے کہ از نے و کاہ بستہ بجاے دیوار و پردہ قائم کنند و کنایہ از پردہ و حجاب ہم باشد ٭

ٹٹیری - تاے ہندی مفتوح تاے ہندی دوم و رائے مہملہ تحتانی معروف مرغیست معروف کہ سرگاہ در موسم باران آواز کند گویند کہ آب از جناب باری طلب میکند ٭

ٹٹی کا آئینہ - کاف بالف کشیدہ الف بالف ہمزہ تحتانی معروف نون مفتوح بہاے مختفیہ نوعے از آئینہ باشد کہ معروف ست بحر گوید ؎ دیکھکر

چہرہ شفاف کہا طوطیون نے ✤ آج آئینہ کی ٹٹی لیے صیاد آیا ✤

ٹٹی کی آڑ شکار کھیلنا - کاف تحتانی معروف الف بالف ورای ہندی زدہ شین معجمہ مکسور کاف بالف ورای مہملہ کشیدہ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از پوشیدہ کاری کردن بود شاعرے گوید مثنوی تھی نہایت وہ شوخ دیدہ کھلاڑ ✤ کھیلتی تھی شکار ٹٹی کی آڑ ✤

فصل خای معجمہ

ٹخ ٹخ - ہر دو تای ہندی مکسور ہر دو خای معجمہ زدہ کلمہ بود کہ اسپ را بدان رانند ✤

ٹخنا - تای ہندی مفتوح خای معجمہ ساکن نون بالف کشیدہ ف شانہ نگ ع کعب ✤

فصل رای مہملہ

ٹر - بالفتح گفتگوے پوچ باشد ✤

ٹرا - تای ہندی مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ سخت گفتار بود و اسپ کہ بد و آزار دہندہ سوار باشد و تای ہندی مضموم وانہ یاروت و دانہ ہر چیز کہ خلد ✤

ٹرانا - نون والف مصدری ف سخت گفتاری

ٹرٹر - ہر دو تای ہندی مفتوح بہر دو رای مہملہ ساکن آواز کردن غوک باشد ✤

ٹرخل - تای ہندی مفتوح بر رای ہندی زدہ خای معجمہ مفتوح بلام کشیدہ زن فاحشہ را گویند ف سلیطہ زن ✤

فصل رای ہندی

ٹڑھ مونہا - تای ہندی مکسور بر رای ہندی مخلوط الہا زدہ بیم مضموم بواو غیر ملفوظ و نون غنہ ہای ہوز بالف کشیدہ کسیکہ دہانش کج بود ✤

فصل سین مہملہ

ٹس - تای ہندی و سین مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن نوعے از تماش ابریشمی کم قیمت بود ✤

ٹسکنا - تای ہندی و سین مہملہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری متاثر شدن چیزے بود از اثر چیزے ✤

ٹسوے بہانا - تای ہندی مکسور سین مہملہ ساکن واو تحتانی مجہول سہ حرف مفتوح ہای ہوز و نون بالفہا کشیدہ بجاری کردن آب از چشم گریہ کردن را گویند

ف اشکباری ٭

فصل کاف

ٹک - تای ہندی مضموم بکاف کشیدہ کلمہ ایست کہ فائدۂ معنی زمان اندک دہد چنانکہ شاعر گوید ؎ او دامن او ٹھاکے جانے والے ٭ ٹک خاک سے ہمکو بھی او ٹھالے ٭ الافی زمانناً متروک الاستعمال است

ٹکا - تای ہندی مفتوح کاف بالف کشیدہ دو پول را گویند ف تنکہ ٭

ٹکٹکی - ہر دو تای ہندی مفتوح کاف اول زدہ کاف دوم تحتانی معروف نگریستن کسی یا چیزے نادیر باشد ٭

ٹکٹکی باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ بجانب کسے یا چیزے نادیر نگران بودن منشی مظفر علی اسیر گوید ؎ لیکے پاؤن کی آواز ہر جانب سے آتی ہے ٭ کدھر آنکھین لگائے ٹکٹکی عاشق کدھر باندھی ٭ ایضاً شاعرے گوید ؎ گئی دن ٹکٹکی کی باندھنی کے ٭ اب آنکھین رہتی ہین دو دو پہر بند ٭

ٹکٹکی - تای ہندی مکسور کاف ساکن تای ہندی دوم تحتانی معروف سر چوبے باشند کہ درآن مجرمان را در سیاستگاہ بستہ بزنند ٭

ٹکر - تای ہندی مفتوح کاف مشدد مفتوح بر سر مہملہ زدہ سر و پیشانی بر سر و پیشانی کسے یا سنگ یا دیوار و مانند آن زدن بود و کنایہ از شخص مقابل و شئے مقابل نیز بود چنانکہ میر تقی گوید ؎ یہ مشت خاک یعنے انسان ہے ٭ ورنہ او ٹھائی کنے اس آسمان کی ٹکر ٭

ٹکرانا - تای ہندی مفتوح رای مہملہ ونون بالفہا کشیدہ سر و پیشانی بسنگ یا دیوار و مانند آن زدن حضرت برق میگویند ؎ کیا ئی راہین نکالین رنج ہجر یار مین ٭ سر کے ٹکرانے سے در بن نیکلے دیوار مین ٭

ٹکر کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ضرب خوردن سر و پیشانی از دیوار یا ستون و مانند آن بود ٭

ٹکر لڑنا - لام مفتوح رای ہندی زدہ نون و الف مصدری پیشانی خود را بہ پیشانی دیگری زدن لمؤلفہ ؎ چھوڑیے اپنے مقدر کو ترے عشق

مین یون ✤ جیمین آتا ہے کہ اغیار سے ٹکر لیتی ✤

ٹکر لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفا کشیدہ زدن سر و پیشانی بدیوار یا ستون و مانند آن ✤

ٹکر لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری پیشانی خود بہ پیشانی دیگرے زدن در جنگ کشتی دکنایہ از مقابل و برابر شدن کسے یا چیزے بود کسے و چیزے بجر گوید ؎ دیکھی خدائی کعبہ کی امداد ابرہا ✤ یعنی ہی ٹکر لوٹے کے ابابیل فیل سے ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎ شکوہ مین ترے ہاتھی کی کیا بیان کرون ✤ جو پیل چرخ سے لیتا ہے اوج مین ٹکر ✤

ٹکر مارنا - سیم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ہمان زدن سر و پیشانی بر سر و پیشانی دیگرے یا بدیوار یا بسنگ و مانند آن بود ✤

ٹکڑا - تای ہندی مضموم کاف ساکن رائے ہندی بالف کشیدہ پارہ ہر چیزے را گویند ف پارہ ع قطعہ بالکسر ✤

ٹکڑا سا توڑ کے ہاتھ مین دیدینا - سین مہملہ بالف کشیدہ فوقانی بوا و مجہول و رائے ہندی زدہ کاف تحتانی مجہول ہر دو دال مہملہ پر نقطہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از جواب سخت و درشت دادن کسے را بود ✤

ٹکڑا مانگنا - سیم بالف کشیدہ ونون غنہ وکاف فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از گدائی کردن بود ف گدائی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دینے والے کا کب احسان گدا لیتے ہین ✤ آبرو بیچ کے ٹکڑا فقرا لیتے ہین ✤

ٹکڑ گدا - تای ہندی مضموم کاف مفتوح برائے ہندی زدہ کاف فارسی مفتوح دال مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ بہر درے سوال کردہ ہیچ بیارد ف گداع فقیر ✤

ٹکڑی - تای ہندی مضموم کاف ساکن رائے ہندی تحتانی معروف کبوتری چند کہ باتفاق مے پرند و باتفاق مے نشینند شیخ ناسخ ؎ یاد آجاتی ہی ٹکڑی اوس کبوتر باز کی ✤ کیا اوڑا دیتے ہین میری نیند تاروں رات کو ✤ وکنایہ از مردم چند کہ متفق باشند نیز بود ✤

ٹکڑے اوڑانا - رائے ہندی تحتانی مجہول الف بوا و غیر ملفوظ رائے ہندی دوم و نون بالفا کنایہ از جدا جدا کردن اعضائے کسے باشد از

تیغ و مانند آن و پارہ پارہ کردن نامہ و جامہ
نیز بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ بعد مدت کے
جنون قاصد محبوب آیا ✤ جیب کے ٹکڑے
اوڑے جب کوئی مکتوب آیا ✤

ٹکڑے پکانا - بای فارسی مفتوح کاف و نون
بالفہا کشیدہ پارچہ ہای نان خشک را شکر و قند
در روغن گاو پختن بود ✤

ٹکڑے توڑنا - نوقانی بواو مجہول و رای
ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از طعام
خوردن کسے بر دستارخوان کسے علی الدوام بود

ٹکڑے ٹکڑے کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ
ساکن نون و الف مصدری ہمان جدا جدا کردن
اعضای کسے باشد از تیغ و مانند آن ✤

ٹکسال - تای ہندی مفتوح کاف ساکن سین
مہملہ بالف و لام کشیدہ جائیکہ دران بر سیم و زر
سکہ زنند ف درم سرا و سراجہ ضرب و ضرابخانہ
ع دار الضرب شیخ ناسخ میفرماید ؎ سیم
و زر کے دیکھنے سے خوش نہ کیوں انسان ہو
تو تیای چشم ہوتا ہے دھوان ٹکسال کا ✤ و نیز
نام محلہ ایست در لکھنؤ کہ شیخ ناسخ مغفور انجا سکونت
داشتند و قبر آن مغفور ہم دران جاست ✤

ٹکسال باہر - موحدہ بالف کشیدہ ہای ہوز
مفتوح بر رای مہملہ زدہ نقدی را گویند کہ سکہ
آن خارج از سکہ دار الضرب باشد و کنایہ از
کسیکہ در کسے ہنر دفن پیرو و شاگرد ہیچ یکے
از اساتذہ معتبر نبود لمؤلفہ ؎ الگ جاتی ہیں
کوسون تیرے دیوانون کی ڈھری سے ✤ یہ
دو سودائی قیس و کوہکن ٹکسال باہر ہین ✤

ٹکسال چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای
ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
دریافت کردن سرہ و ناسرہ زر بود و زریکہ در
دار الضرب ممتحن و مقبول شدہ رائج شود و کنایہ
از ذوی اعتبار گشتن کسے بود در فنے و علمے پیش
کاملین آن علم و فن امتحان دادہ ✤

ٹکنا - تای ہندی مکسور کاف ساکن نون و
الف مصدری ف قیام گرفتن بجائے ✤

ٹکور - تای ہندی مکسور کاف بواو مجہول و
رای مہملہ زدہ دو معنی دارد - ۱ - پارچہ گرم کردہ

بر عضوے از اعضا نہادن ع کماد ۲- آوازی کہ از فقارہای نوبت برآید بجر گوید ۵ نوبت سنی بصبح شب وصل یار کی ✤ ٹکرا کے سر کو مر گئے پہلی ٹکور پر ✤

ٹکھائی - تای ہندی مفتوح کاف ساکن ہای ہوز بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زن بازاری بود کہ دو پول معمول خود گرفتہ از مردان جماع کنانند ✤

ٹکیا - تای ہندی مکسور کاف ساکن تحتانی بالف کشیدہ نانی کہ کوچک تر و قدری گندہ باشد ✤

فصل لام

ٹلجانا - تای ہندی مفتوح لام ساکن جیم ونون بالف نہا کشیدہ از جای بجاے دیگر رفتن و دور شدن بود بجر گوید ۵ ہزار سر مرے پائے ثبات کی صدقے ✤ اگر پہاڑ بھی ہوتے تو آج ٹلجاتے ✤ حضرت برق میفرمایند ۵ بلائے شب ہجر ٹلتی نہیں ✤ قیامت تلک توپ چلتی نہیں ✤

ٹلنا - تای ہندی مضموم لام ساکن نون والف مصدری آہستہ آہستہ از جای بجاے رفتن بود ✤

فصل میم

ٹمٹما - تای ہندی مکسور میم مشدد بالف کشیدہ مرد کوتاہ قامت وکم ظاہر را گویند و نعتی از زبان بازاریان ست کہ متعارف ست ✤

فصل نون

ٹن - تای ہندی مفتوح بنون پاس سخن را گویند

ٹنڈا - تای ہندی مضموم نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ کسیکہ دست ندارد ✤

ٹنڈیان کسنا - تای ہندی مضموم نون ساکن دال ہندی مکسور تحتانی بالف کشیدہ ونون مختفیہ بمجاورہ زنان بستن دستہای گنہگار بود ✤

ٹنگڑی - تای ہندی مخلوط النون مفتوح کاف فارسی ساکن رای ہندی تحتانی معروف ف پاے قدم ✤

فصل واو

ٹوپ - تای ہندی بواو مجہول و بای فارسی کشیدہ کلاہی بندہ دار کہ در سر ما بر سر نہند و کلاہ آہنی باشد کہ بر وقت جنگ بر سر دارند ف خود ع مغفر ✤

ٹوپی - بای فارسی تحتانی معروف ف کلاہ ع قلنسہ و کنایہ از کلاہ مانندی بود کہ بر سر باز نہند کہ علامت سکاریست ف طُمّاغہ خواجہ وزیر گوید ۵

وہ بدگمان ہون کہ خط دیکے بند کین آنکھین ٭
چڑھائی باز کی ٹوپی سر کبوتر پر ٭

ٹوپی اوچھالنا - الف بواو غیر ملفوظہ جیم فارسی مخلوطا الما بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از وجد و خوشی کردن و فخر سباہات نمودن بود

ف کلاہ بر آسمان انداختن و کلاہ بہوا انداختن خواجہ آتش میفرماید ؎ اوتری ہوتم جو غسل کو عالم ہی وجد کا ٭ دریا اوچھالتا ہی کلاہ حباب کو ٭
شاعرے دیگر گوید ؎ آیا ہی جیسے ساقی اندرے جوش شادی ٭ شیشے بھی انجمن مین ٹوپی اوچھالتی ہین

ٹوپی بدلنا - کنایہ از برادر خود کردن کسے را و اتحاد پیدا نمودن از کسے بود آتش گوید ؎ آئی جو کیف مے مین وہ گلگشت باغ کو ٭ عنچے سے ٹوپی لالے سے پگڑی بدل چلے ٭

ٹوپی دار بندوق - دال مہملہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ نوعے ست از بندوق ٭

ٹوٹا - تای ہندی بواو مجہول تای ہندی دوم بالف کشیدہ نقصان در تجارت و کمی آمدنی در علاقہ نبود

ٹوٹ پڑنا - تای ہندی بواو معروف و تای ہندی دوم زدہ نون والف مصدری ف شکستن ع انکسار ٭

ٹورا - بواو معروف مردم بدوضع و کوتاہ قامت را نامند ٭

ٹورے - تای ہندی بواو مجہول رائے ہندی تحتانی معروف را گنی بود منجملہ راگنی ہا ٭

ہندی کشیدہ ہای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از ہمہ تن متوجہ شدن کسے بر کارے و از ہر سو آمدہ افتادن چند کس بود بر یک کس خواہ برائے تیمار و پرسش خواہ برائے ضرر رسانیدن و کشتن ٭

ٹوٹ ٹوٹ کر برسنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن موحدہ و رائے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از باریدن باران بشدت تمام بود لمؤلفہ ؎ پہلا ہی دن تھا ہمکو کیے ترک میکشی ٭ برسا ہی کیسا رات کو منہ ٹوٹ ٹوٹ کر ٭

ٹولکا - تای ہندی بواو مجہول و تای ہندی دوم زدہ کاف بالف کشیدہ حیلہ بیکار کہ زنان در بیشتر اوقات برای دفع امراض وغیرہ مے کنند و متعارف است

ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف و تای ہندی دوم زدہ نون والف مصدری ف شکستن ع انکسار ٭

ٹوٹے - تای ہندی بواو مجہول رائے ہندی تحتانی معروف را گنی بود منجملہ راگنی ہا ٭

ٹوکرا - تای ہندی بواو مجہول وکاف زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ظرفے کلان کہ از چوبہای باریک سازند ف سید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مغنیے آوازہ کستے ہین مری دستار پر ٭ ٹوکرا کبتک یہ سر پر عزت و توقیر کا ٭

ٹوکری - رای مہملہ تحتانی معروف ہمان ظرف کہ حک بود کہ از چوبہای باریک سازند ف سید شاعر گوید ؎ جوہر نہین ہین گویا گلشن ہی اک شگفتہ ٭ آئینہ عکس رخ سے پھولون کی ٹوکری ہی ٭

ٹوکری ڈھونا - مزدوری کردن بود ٭

ٹوکنا - تای ہندی بواو مجہول وکاف زدہ نون والف مصدری ف تعرض کردن ع تعرض و عین الکمال بکسی رسانیدن نیز بود ٭

ٹول - تای ہندی بواو معروف ولام زدہ قماشی باشد سرخ رنگ کہ مشہور ست ٭

ٹولی - تای ہندی بواو مجہول لام تحتانی معروف گروہ چند کسان را گویند ٭

ٹونا - تای ہندی بواو مجہول نون بالف کشیدہ نوعے از جادو و افسون باشد و الفاظ باشند کہ زنان مغنیہ در شادی عروسی وقتیکہ داماد در خانہ عروس آمدہ نزد عروس نشیند و رسمہا آغاز شوند پیشتر ازین

ٹونٹا - تای ہندی بواو مجہول نون غنہ تای ہندی دوم بالف کشیدہ پارچہ نے باشد و قسمے از اقسام آتشبازی بود ٭

ٹونٹی - تای ہندی دوم تحتانی معروف ف لولہ و آبریز ٭

ٹوہ - تای ہندی بواو مجہول وہای ہوز زدہ ف جستجو و تلاش ع تفحص ٭

ٹوہیا - ہای ہوز مکسور تحتانی بالف کشیدہ ف جوینده ع متفحص ٭

فصل ہای ہوز

ٹھا - تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ باصطلاح مغنیان حد معینہ بلند کردن آواز بود در غنا کہ مضاعف آنرا دون گویند ٭

ٹھاٹھ - تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ و تای ہندی مخلوط الہا زدہ چیزیکہ از بارہای نے و چوبہای دیگر و مانند آن جہت سائبان خانہ بندند و چند معنی دیگر نیز دارد اول زیب و زینت و آرایش بود ع بجمل

دوم جلوس و سامان سواری باشد سوم قسمے از استادن هنگام چوبازی بود چهارم پرباز دن کبوتر از خوشی باشد و پرباز ده افزان دادن خروس نیز بود پنجم انداز رفتار خروس هنگام جنگ کردن با خروس دیگر باشد ٭

ٹھاٹھ باندھنا - موحده بالف کشیده و نون غنه و دال مهمله مخلوط الها زده نون والف مصدری ستن چیزی از پاره های نے و مانند آن بود جهت سائبان خانه ٭ و همان استادن در چوبازی بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لڑی جو یار تو جھک کر زمین پہ لازم ہے وہ ٹھاٹھ باندھیے چاکی ہو ہاتھ پالٹ کا ٭

ٹھاٹھیدلنا - موحده و دال مهمله هر دو مفتوح لام ساکن نون والف مصدری آرایش کردن بطرز نو بود ٭

ٹھاٹھمارنا - میم بالف و رے مهمله کشیده نون والف مصدری جنبانیدن بال و پر بود مرغان را و پرزدن باشد کبوتران را بر آے پرواز ٭

ٹھاٹھر - تاے ہندی مخلوط الها دوم مفتوح بر آے مهمله زده خانه کبوتران که قابل پرواز باشند و خانه مرغان جنگی و انچه که از پاره های نے و مانندان بندند و دران خانه ها دارند بر آے نهادن چراغان جهت روشنی ٭

ٹھاکر - تاے ہندی مخلوط الها بالف کشیده کاف مضموم بر آے مهمله ساکن خداوند و مالک ده بود ٭

ٹھاننا - تاے ہندی مخلوط الها بالف کشیده و نون زده نون والف مصدری قرار دادن امرے در دل بود که چنین خواهد شد لمؤلفه ؎ جرأت پڑی نه بات کی بھی رعب یار سے ٭ دل مین رہی گئی تھی جو کچھ دل مین ٹھاننکر ٭

ٹھائیں ٹھائیں - هر دو همزه بهر دو تحتانی مجهول و هر دو نون مخفیه کنایه از گفتگوی بیهوده و مباحثه بیکار بود ٭

ٹھپّا - تاے ہندی مخلوط الها مفتوح با فارسی مشدد بالف کشیده نقش بود و نیز آله که بر از نقش کنند ٭

ٹھٹ - تاے ہندی مخلوط الها مفتوح تاے ہندی زده انبوه مردم که بجاے بود ٭

ٹھٹھا - تاے ہندی مخلوط الها مفتوح تاے ہندی مخلوط الها دوم مشدد بالف کشیده خنده که با آواز بلند

بودف قہقہ ٭

ٹھٹھا لگانا - لام مفتوح کاف ونون بالفہا کشیدہ خندہ باواز کردن بودف قہقہ زدن ٭

ٹھٹھا مارنا - میم بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری ہمان خندہ کردن باواز بلند بودف قہقہ زدن ٭

ٹھٹھر نا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مخلوط الہا دوم مفتوح براے مہملہ زدہ نون والف مصدری افسردہ شدن گیاہ وآتش ومانند آن از شدت سردی بود میر تقی منظور فرمایند ؎ اے آہ سرد عرصۂ محشر مین یخ جما ٭ جاتا ہون مین سنون کہ جہنم ٹھٹھر گیا ٭

ٹھٹھکنا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مخلوط الہا دوم مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری توقف کنان بجای رفتن بود بجر گوید ؎ ستمگری مین بڑھے کوئی تجھسے کیا سفاک ٭ بلا بھی دیکھ کے سایہ ترا ٹھٹھکتی ہے ٭

ٹھٹھول - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مخلوط الہا دوم بواو مجہول ولام زدہ کسیکہ شیوہ خوش طبعی ومزاح وظرافت باشد ع ظریف ٭

ٹھٹھولی - لام تحتانی معروف ف خوش طبعی ع ظرافت ٭

ٹھٹھیرا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مخلوط الہا دوم تحتانی مجہول رائے مہملہ بالف کشیدہ سازندہ ظروف مسین بودف مسگر ٭

ٹھٹھیرے ٹھٹھیرے بدلائی تثلیث بجای زنند کہ در وقت ہم پیشہ ودو ہم فن جنگ ومباحثہ فتند ٭

ٹھڈا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح دال ہندی مشدد بالف کشیدہ پارہ راست نے کہ در کاغذ بازی بود

ٹھڈی - تای ہندی مخلوط الہا مضموم دال ہندی تحتانی معروف ف زنخدان ع ذقن واین لغت بتای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول ورائے ہندی تحتانی معروف نیز آمدہ ٭

ٹھسرا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح ای مہملہ مشدد بالف کشیدہ بریسہ معنی آید اول رشتہ تابیدہ کہ اندرون گوٹ پائین سینہ بند زنان باشد دوم نوعے از شراب بود بجر گوید ؎ اپنی انگیا کی ٹھسری نہ دکھاؤ مجکو ٭ کہین ٹھسرے کی ہوس مین نہ یہ بیوپار بندھی ٭

سوم خشت نیم پختہ را گویند ✤

ٹھس - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح سین بیسکہ کاہل و ناکارہ بود ✤

ٹھسا - سامان و اسباب ظاہر و پوشاک و زیور و زرک و جلوس سواری بود ✤

ٹھکانا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور کاف و نون بالفہا کشیدہ ف جاے ماندن ✤

ٹھکانے کی بات - نون تحتانی مجہول کاف تحتانی معروف موحدہ بالف و تای کشیدہ سخنیکہ معقول باشد ✤

ٹھکانے لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از رایگان نہ شدن و بجاے رسیدن و بکار آمدن چیزے بود شاعر گوید ؎ ہزار شکر کہ میخانے مین گرا پس مرگ ✤ ٹھکانے لگ گئی رند خراب کی مٹی ✤

ٹھکرانا - تای ہندی مخلوط الہا مضموم کاف ساکن رے مہملہ و نون بالفہا کشیدہ ف پامال کردن ✤

ٹھگ - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بکاف فارسی کشیدہ ف راہزن ع قاطع الطریق خواجہ حیدر علی آتش گوید ؎ طریق مشک کا سالک ہی واعظون کی نہ سن ✤ ٹھگون کی بات کا کیا اعتبار راہ مین ہے ✤ و کنایہ از کسیکہ کسے را بفریب آوردہ چیزے بگیرد ✤

ٹھگنا - نون و الف مصدری ف راہزنی کردن و کسے را بفریب آوردہ چیزے از و گرفتن بود

ٹھلیا - تای ہندی و ہای ہوز سر دو مفتوح بلام زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از گرفتن کسے از جاے بود شاعرے گوید ؎ کل اوس طرف جو سیر کنان تم نکل گئے ✤ صحن چمن ہی سرو و صنوبر ٹہل گئے ✤ و گاہی بر مردن کسے ہم اطلاق کنند ✤

ٹھہانا - نون و الف مصدری ف آہستہ آہستہ خراسیدن ✤

ٹھلیا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور لام ساکن تحتانی بالف کشیدہ ف سبو چینکی ✤

ٹھمری - تای ہندی مخلوط الہا مضموم میم ساکن رے مہملہ تحتانی معروف نوعے از سرود باشد ✤

ٹھلکی - تای ہندی مخلوط الہا مضموم میم ساکن

کاف تحتانی معروف رشتہ کاغذ بادی را از دست جنبانیدن تا کاغذ بادی بر روے ہوا قائم ماند ٭

ٹھکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری رشتہ کاغذ بادی را ہمان از انگشت جنبش دادن بود ٭

ٹھن ٹھن - ہر دو تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بہر دو نون زدہ آوازی کہ از گھڑیال و گھڑی و گھنٹہ وغیرہ پیدا شود ٭

ٹھنا - تای ہندی مفتوح ہای ہوز ساکن نون بالف کشیدہ ف شاخ درخت ٭

ٹھنڈ - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون و دال ہندی زدہ ف خنکی ع بر دوت آتش گوید ؎ فراق یار مین لی ہی جو مین نے ٹھنڈی سانس ٭ ہوئی ہی گرمی مین جاڑے کی طرح پیدا ٹھنڈ ٭

ٹھنڈا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ ف خنک ع بارد و کنایہ از کسیکہ گرم خو و شوخ طبع نباشد خواجہ آتش گوید ؎ معشوق بھی کوئی نظر آتا ہی تو ٹھنڈا ٭ اوقات بسر ہوتی ہی کشمیر مین میری ٭

ٹھنڈا پڑ جانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از سست و بیرونق شدن باشد ٭

ٹھنڈا رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از آرام دادن و آسایش رسانیدن بکسے بود ٭

ٹھنڈا وقت - کنایہ از وقتیکہ پیش از گرم شدن آفتاب باشد یعنی وقت صبح و آخر روز را نیز گویند ٭

ٹھنڈا ہونا - ہای ہوز بو او مجہول نون بالف کشیدہ سرد شدن باشد و چند کنایہ نیز دارد اول کنایہ از خاموش شدن چراغ و شمع دوم کنایہ از افتادن و شکستہ شدن بعض اشیای متبرکہ چون افتادن قرآن شریف از دست یا طاق وغیرہ و افتادن علم تعزیہ خانہ برزمین و شکستہ شدن رشتہ تسبیح و حمائل و مانند آن بود چنانکہ اسیر گوید ؎ سلسلہ اشک کا توڑے تو مرا دیدۂ تر ٭ موتیون کا نکرو تم ابھی مالا ٹھنڈا ٭ سوم کنایہ از بے رونق شدن ہیچ بزم و ہنگامہ بود اسیر گوید ؎

قیس و فرہاد جو گندے تو ہوا دور مرا ✤ نرہا معرکہ
عشق کا پالا ٹھنڈا ✤ چہارم کنایہ از شہید و کشتہ شدن
بود پنجم کنایہ از دفن شدن تعزیہ و ضریح بروز
عاشورا در زمین باشد ششم کنایہ از برآمد جان
از بدن انسان خواہ حیوان ہفتم کنایہ از راحت و
آرام یافتن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اس
جینے کی نہین دلکو لگی ہے ایسی ✤ ٹھنڈی ہو جائے
اک دن کہ جلا کرتے ہین ✤

ٹھنڈائی - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ دال ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف
دوائے نوشیدنی را گویند ع تبرید لاستاذ مولفہ
؎ بادہ انگور کو سمجھا ٹھنڈائی مین مریض ✤
ہجر ساقی مین کباب آیا کبابا ہو گیا شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ آتے عیسی بھی تو ہوتا نہ مداوا میرا ✤
گھونگر زہر ٹھنڈائی مین شفا مل جاتی ✤

ٹھنڈک - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن
دال ہندی مفتوح بکاف کشیدہ ف خنکی و سردی
ع برد ✤

ٹھنڈیان - دال ہندی مکسور تحتانی بالف
کشیدہ و نون مخفیہ بجاورہ زنان دانہای چیچک
را گویند ✤

ٹھنڈے ٹھنڈے جانا - ہر دو دال ہندی
بہر دو تحتانی مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از
بوقت سرد یعنی پیش از گرم شدن آفتاب بجائے
رفتن بود میر تقی مغفور میفرمایند ؎ دل سے
کہدو کہ آہ سرد کسا تہ ✤ ٹھنڈے ٹھنڈے چلو تو چل نکلی
ٹھنڈی سانس - تحتانی معروف سین مہملہ
بالف و نون غنہ و سین مہملہ دوم کشیدہ ف دم سرد
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ٹھنڈی ٹھنڈی مری
سانسین ہی مجھے کافی ہین ✤ ہجر مین ہین یہ عبث
سرد ہوا کے جھونکے ✤

ٹھنڈی سانسین بھرنا - دم سرد کشیدن
بود چنانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند مصرع ٹھنڈی
سانسین بھرین ہین جلتے ہین کیا تاب ہین ہین ✤

ٹھنڈی گرمیان - کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن
میم مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخفیہ شوخیہای
بے تاثیر معشوق و مانند آن بود شاعرے گوید ؎
کچھ ٹھنڈی گرمیان سی جو تمین میری آہ مین ✤ وہ بھی تو

دیکھا ہوں

دیکھتا ہون اوٹھینگی نگاہ مین +

ٹھنگنا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور نون غنہ و
کاف فارسی زدہ نون بالف کشیدہ ف پستہ قد واگر
زن پستہ قد باشد بجاے الف تحتانی معروف آرند +

ٹھنی - تای ہندی مفتوح ہای ہوز ساکن نون تحتانی
معروف شاخ کوچک درخت بود ف شاخچہ +

ٹھوس - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول و سین
مہملہ زدہ ف پُرع مصمت +

ٹھوسنا - تای ہندی مخلوط الہا بواو معروف و
سین مہملہ نون والف مصدری پر کردن چیزے
اندرون چیزے بود +

ٹھوکا دینا - تای ہندی مفتوح ہای ہوز بواو
مجہول کاف بالف کشیدہ دال تحتانی مجہول نون
والف مصدری کسی را ازدست یا پا جنبانیدن بود
تا کہ ہیچ امر متنبہ و خبردار گردد شاعرے گوید
یہ وہ کمبخت ہی سونے نہ دیگا وصل کی شب بھی +
ٹھوکے اضطراب قلب ہمکو رات بھر دیگا +

ٹھوکر - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول کاف
مفتوح برای مہملہ زدہ فتادن پای بر سنگ راہ
و مانند آن بود کہ پای را ازان صدمہ رسد +

ٹھوکر کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ
ضرب خوردن پا از سنگ کہ در راہ افتادہ باشد
ف پیش پا خوردن +

ٹھوکر لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون
بالفہا کشیدہ صدمہ رسانیدن چیزے را سر پا زدہ
کہ در راہ افتادہ باشد ف سر پا و پشت پا زدن
شیخ ناسخ میفرماید ؎ دشت جنون مین آج
وہ آتش قدم ہون مین + ٹھوکر لگا کے سنگ کو
اختر بنا دیا +

ٹھوکر مارنا - میم بالف در اے مہملہ کشیدہ نون با
الف مصدری ہمان سر پا زدن چیزے را بود کہ در راہ
افتادہ باشد +

ٹھوکر مین کھانا - کاف مخلوط الہا و نون با الفہا
کشیدہ ہمان پای را صدمہ ہا رسیدن از سنگ راہ
در راہ فتن بود و کنایہ از خراب و تباہ گردیدن نیز بود
شاعرے گوید ؎ کل کے سینے سے ہاے آہ تو نے
کیا پایا + ہزارون ٹھوکر مین کھاتی پھری تڑپا کیا +

ٹھوکنا - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول کاف

زده نون والف مصدری ف کوفتن ع قرع وکنایه از زدن کسے را بچوب ولکد باشد ٭

ٹھونگ - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول وفتح نون غنه وکاف فارسی کشیده منقار زاغ را گویند ٭

ٹھہرنا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح ہای ہوز مفتوح بر سر همله زده نون والف مصدری ومعنی دارد اول درنگ کردن ع تاخیر دوم قرار گرفتن ع سکون وقرار داده شدن امری نیز بود ٭

ٹھیس - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول وسین همله کشیده رسیدن صدمه خفیف بود بشیشه وعضو ورد مند ومانند آن از شئے دیگر کہ سخت بود شیخ ناسخ گویند ؎ مرے ساغر کو نہ ٹھیس ہی ڈھکیل ای میفروش ٭ شیشه دل ٹوٹ جاتا ہی ذرا سی ٹھیس مین ٭

ٹھیس لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری بہمان معنی بود کہ گفته شد ٭

ٹھیک - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف وکاف کشیده ف چست ودرست وظرف گلی باشد کہ دران آتش را زیر خاکستر پنہان کرده نگاہدارند

ٹھیکا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول کاف بالف کشیده نشستگاه وجای قرار گرفتن مردم بود ومعنی اجاره وقرارداد امرے ہم مستعمل ست ٭

ٹھیکا بھرنا - جست وخیز کردن اسپ بود ٭

ٹھیکا لینا - اجاره گرفتن بود ٭

ٹھیک بنانا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف وکاف کشیده موحده مفتوح ہر دو نون بالف کشیده کنایه از عاجز کردن وذلیل وخوار نمودن کسے را بود ٭

ٹھیکرا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف وکاف زده رای همله بالف کشیده ف سفال ریزه ع خذف ٭

ٹھیکری - رای همله تحتانی معروف سفال ریزه خرد باشد وبمجاوره زنان مقام زیرناف را گویند ف عانه ٭

ٹھیکے - تای ہندی مخلوط الہا وکاف تحتانی مجہول موہای کہ مردان بر سر دو رخسار گذارند بطوریکه آماده از موہای بروت پیوسته شوند وکاف تحتانی معروف انبار ہیزم باشد ٭

ٹھیلنا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ف راندن و ہنبانیدن

ٹھینا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ بجاورہ زنان طعن و تشنیع بود +

ٹھینٹھہ ہندی - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنہ و تای ہندی مخلوط الہا دوم زدہ زبان ہندی محض کہ آمیزش نداشتہ باشد +

ٹھینٹھی - چرک گوش کہ منجمد شود +

ٹھینگا دکھانا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنہ کاف فارسی بالف کشیدہ دال مہملہ مکسور کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ نراز انگشت راست کج کردہ بکسے نمودن بود +

ٹھینگے سے - کاف فارسی و سین مہملہ سر دو تحتانی مجہول بجاورہ زنان کلمہ ایست کہ چون بر زبان آرند مفہوم شش آن باشد کہ چہ پروا ست +

فصل تحتانی

ٹیان - تای ہندی مفتوح تحتانی مشدد بالف کشیدہ و نون مخفیہ نوعے از خرمہرہ بود کہ کوچکتر باشد و بضم اول توتی پست قد را گویند +

ٹیپ - تای ہندی تحتانی معروف و با فارسی کشیدہ بیت سوم مسدس را گویند یعنی ہر دو مصراع آخر را از مسدس و مراد ف دستہ و قشون نیز بود ف ٹیپ و اصطلاحیست در گنجفہ بازی کہ یک ورق حریف را از دو ورق زنند +

ٹیڑھا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول رائے ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ف کج و کژ ع منحنی و معوج و اگر چیز کج مونث باشد بجائے الف تحتانی معروف آرند +

ٹیڑھا تار - فوقانی بالف و رائے مہملہ کشیدہ تار زر و نقرہ بود کہ آنرا در اصل کج سازند و در کار زردوزی صرف نمایند شیخ ناسخ میفرماید ؎

ہی مناسب کیا ہی کج ہونا نری رفتار کا + پاؤن میں ایجان جوتا بھی ہی ٹیڑھے تار کا +

ٹیڑھی آنکھ - کنایہ از نظر کج بود +

ٹیڑھی ٹوپی - تای ہندی بوا و مجہول با فارسی تحتانی معروف کلاہی کج کردہ بر سر نہند +

ٹیڑھی کھیر - کاف مخلوط الہا تحتانی معروف و رائے مہملہ زدہ کنایہ از کارے کہ کردنش مشکل بود +

ٹیڑھے ہونا - رائے ہندی مخلوط الہا تجتانی مجہول کنایہ از آزردہ شدن بود ف

ٹیڑی - تای ہندی در رائے ہندی ہر دو تجتانی معروف ف ملخ ع جراد ف

ٹیڑی دل - دال مہملہ مفتوح بلام کشیدہ ف ملخ ع گوسپند

ٹیس - تای ہندی تجتانی معروف و سین مہملہ کشیدہ ف درد ع ضربان شیخ ناسخ میفرماید

ع اوس مسیحای زمان سے ہے یہ ناسخ کا کلام
کچھ علاج آتا ہی تجکو میرے دل کی ٹیس کا ف

ٹیسنا - تای ہندی تجتانی معروف و سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف درد کردن ع ضربان ف

ٹیسو - تای ہندی تجتانی مجہول سین مہملہ واو معروف گلدست مشہور ف گل پلاس و نیز تصویر گلی باشد کہ کودکان آنرا در ایام دسہرہ ہنود خانہ بخانہ و کوبکو ہنگام شب می برند شیخ امداد علی بحر میفرماید

ع ہر اک صاحب حشم کا
دور ہی دس روز عالم مین ف دسہرے تک
ہماری شہر مین ٹیسو نکلتے ہین ف

ٹیکا - تای ہندی تجتانی معروف کاف بالف کشیدہ نشان جبین ہنود را گویند کہ از صندل وغیرہ مید ہند ف قصہ شیخ ناسخ میفرمایند

ع برا ہو بدبخت عاشق کا نہ دین ہو بر یاد
یون کسیکا ف بنای عشق تہا ن مین ٹیکا نشان سجدہ مرے جبین کا ف و نیز زیبا ست کہ زنان بر پیشانی دارند ف

ٹیکرا - تای ہندی تجتانی مجہول و کاف زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ ف زمین بلند ع نجد

ٹیکن - تای ہندی تجتانی مجہول کاف مفتوح بنون زدہ ف تکیہ گاہ ع متکا ف

ٹیکنا - نون و الف مصدری قائم کردن پا و عصا و مانند آن بر زمین بود ف

ٹیلا - تای تجتانی معروف لام بالف کشیدہ ف زمین بلند ع نجد شیخ ناسخ میفرمایند

ع جس شعلہ رو کو دیکھیے عالم ہی نور کا
ٹیلا ہمارے شہر مین ہے نام طور کا ف

ٹیم - تای ہندی تجتانی مجہول و میم شعلہ چراغ را گویند ف زبان چراغ ع زبان آتش ف

ٹیم تام - تای ہندی تحتانی معروف و میم زدہ تای ہندی دوم بالف و میم کشیدہ ف زیب و آرایش ع زینت ٭

ٹینٹ - تای ہندی تحتانی مجہول و نون غنہ و تای ہندی دوم کشیدہ مرضے از امراض حشم بود

ٹینی - تای ہندی بہ تحتانی مجہول نون تحتانی معروف قسمے از خروس و ماکیان کہ بد اصل بود ٭

باب جیم

فصل الف

جاٹ - جیم بالف و تای ہندی کشیدہ قومیت مشہور ٭

جادو - فارسیست ع سحر ٭

جادو جگانا - جیم فارسی مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از آزمایش سحر باشد ساحران راشاعرے گوید ؎ سوتے ہین فتنہ خوابیدہ کی صورت معشوق ٭ جاگتے ہین یہ جگائے ہوے جادو کی طرح ٭

جادو چلنا - کارگر شدن سحر ساحران باشد ٭

جادو کا پتلا - کاف بالف کشیدہ بای فارسی مضموم فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ صورت حیوانی خواہ انسانی کہ جادوگران برای سحر کردن سازند شیخ ناسخ گویند ؎ نقش ہین تسخیر دل کے واسطے نقش قدم ٭ سایہ تیرا ای پری جادو کا پتلا ہو گیا ٭

جاڈھکنا - بجای رفتن بود جرات گوید ؎ لا یار اس کوچے سے لیکن وہین جا دھکا کھا پھر ٭ دل بیتاب مرا دیکے جھکائی مجکو ٭

جاڑا - رای ہندی بالف کشیدہ سرما موسم سرما بود ف زمستان ع شتا

جاگیر - بوعدہ پسند خریدن چیزے بود کہ اگر پسند نشود واپس کنند ٭

جاگ - جیم بالف و کاف فارسی کشیدہ ف شب بیداری ٭

جاگیر - کاف فارسی تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ قطعہ از ملک کہ از سرکار شاہی جہت کسے مقرر گردد و روزینہ اندک طالب العلمان کہ برای تعلیم طفلان مقرر شود ٭

جاگنا - نون و الف مصدری ف بیدار ٭

جال ـ جیم بالف ولام کشیده ف دام ع شبکه ٭
جالا ـ لام بالف کشیده ف تنیده ع عنکبوت
ع نسج عنکبوت و مرضے بود از امراض چشم ف
سپیده ع سبل ٭
جال بچھانا ـ موجده بکسور جیم فارسی مخلوط الها
ونون بالفها کشیده ف دام گستردن و کنایه از
فریب دادن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہاتھ
آتا ہی مقدر سے ہمارے دولت ٭ جال کس کسنے
بچھایا نہیں دانائی کا ٭
جال پھیلانا ـ بای فارسی مخلوط الها مفتوح
تحتانی زده لام ونون بالفها کشیده بهمان معنی و
همان کنایه بود که گفته شد ٭
جال لگانا ـ لام مفتوح کاف فارسی ونون
بالفها کشیده بهمان دام گستردن بود برای صید
جانوران ٭
جال مارنا ـ میم بالف ورای مهمله کشیده نون
والف مصدری صید کردن جانوران بود بدام
وکنایه از فریب کردن بود ٭
جال مین پھنسانا ـ بای فارسی مخلوط الها
مفتوح نون غنه سین مهمله ونون بالفها کشیده
جانوران را بدام وکسے را بفریب آوردن بود ٭
جال مین لانا ـ میم تحتانی مجهول ونون مخفیه
لام ونون بالفها کشیده کنایه از بفریب اوردن
بود کسے را ٭
جالی ـ جیم بالف کشیده لام تحتانی معروف چند
معنی دارد ۱ـ کشیده زنان که دران خانها باشند
وآنرا زنان در لباس مخصوصهٔ خود صرف کنند ۲ـ
پاره سنگ مشبک یا چوب مشبک بود که گرداگرد
مقبره ها نصب کنند شیخ ناسخ میفرماید ؎
آسمان پر نظر جو کی شب ہجر ٭ سمجھے ہم مقبرے کی
جالی ہے ٭ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب
وہ آیا فاتحے کو ہمنے یہ آہین بھرین ٭ پھر انہی
قبر کا روضہ کی جالی ہوگیا ۳ـ پرده سخت که
اندرون ثمر خام انبه پیدا شود ۴ـ دام مانندی
که دران کاه فروشان کاه از صحرا آورند ٭
جالی لوٹ ـ لام بواو مجهول وتای هندی کشیده
تماشے ست بار یک که دران خانها باشند وآنرا مضمون
انگریزان ست وآنرا زنان ومردان هر دو در کنار

خود صرف کنند ✤

جام چڑھانا - نوشیدن آب و شراب کہ در کاسہ بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یہی وظیفہ ہے دن رات محکو مستی مین ✤ چڑھاؤن جام کوئی نشہ کا اوتار ہوا ✤

جام چلنا - کنایہ از گردش جام شراب بود ✤

جامدانی - جیم بالف کشیدہ و میم زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ نون تحتانی معروف آنچہ دران جامہ نہند ف جامہ دان و چیزے مانند خریطہ بود مربع و چہار گوشہ کہ از تارہای زر بافند و علاقہ بندی کنانند و در محرم تقسیم نمایند و تماشے ست مشہور کہ بران گلہا و بوٹہ ہا و بیلہا بافند و بس نازک و لطیف باشد و گران بہا بود مرزا برق میفرمایند ؎ جام کی مے سے مرے جامے کو افشانی کرو ✤ سیکشون کی بر مین ایسی جامدانی چاہیے ✤

جامن - میم مفتوح بنون ثمریست مشہور ✤

جامے سے باہر ہونا - میم و سین مہملہ تحتانی مجہول موحدہ بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح بر اے مہملہ زدہ ہای ہوز دوم بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از بیخودی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اپنے جامے سے وہین ہو گئے باہر لاکھون ✤ گھر سے پوشاک بدلکر جو وہ باہر آیا ✤

جان - فارسیست و: علان نون در ہندی کلمہ تعظیم باشد کہ در آخر اسم آرند چنانکہ گویند آبا جان و اماں جان و نیز کلمہ محبت بود کہ معشوق را ازان خطاب کنند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ میری تربت پہ خدا را گذرا اے جان کرو چاک کو جسم کرو جسم کو پھر جان کرو ✤

جانا - جیم و نون بالف کشیدہ ف رفتن ✤

جان بوجھ کے کوئی کام کرنا - دیدہ و دانستہ کردن کارے باشد ✤

جان پر کھیلنا - بای فارسی مفتوح بر اے مہملہ زدہ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ف جان بازی بجر گویا ؎ ہم جان پر بھی کھیل کے جیتے نہ یار سے ✤ ہمنے یہ داؤ بڑھ کے لگایا تھا ہر گیا ✤

جان پہچان - بای فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ و نون معلنہ کسیکہ از و

شناسائی باشد چنانکہ میر سوز مرحوم گوید مصرعہ
یہ کشتہ تو کچھ جان پہچان نکلا ٭
جان جوکھم - زیان جان بود بحر گوید ؎
خدا بچائے محبت مین جان جوکھم سے ٭ بسیج ایسن
ہے عاجز یہ لاادوا ہے مرض ٭
جان جوکھون - جیم بواو مجہول کاف مخلوط الہا
بواو مجہول ونون مختفیہ ہمان زیان جان بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ جان جوکھون ہی چاہنا تیرا ٭
نہود شمن بھی مبتلا تیرا ٭
جانچ - جیم بالف کشیدہ ونون غنہ وجیم فارسی
زدہ ف اندازہ ع تخمین ٭
جانچنا - نون والف مصدری اندازہ وتخمین
کردن بود ٭
جان دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری کنایہ از جان بحق تسلیم کردن بود ٭
جان کا جنجال - کاف بالف کشیدہ جیم
مفتوح نون ساکن جیم دوم بالف ولام کشیدہ
چیزے کہ بسبب ناگوار خاطر بودن ازان تنگ باشند ٭
جان کا روگ - رائے مہملہ بواو مجہول وکاف
فارسی کشیدہ متعلق شدن امرے کہ زیست را
بے لطف دارد شاعرے گوید ؎ خدا کبھی مرض
عشق آدمی کو نہ دے ٭ کہ روگ جان کو دلکو
عذاب ملتا ہے ٭
جان سے دور - محاورہ ایست مشہور کہ مردان
وزنان ہر دو بر زبان آرند ٭
جان کا عذاب - کنایہ از ہمان امرے کہ ناگوار
خاطر باشد ٭
جان کو جان نہ سمجھنا - کاف بواو مجہول
جیم دوم بالف کشیدہ ونون معلنہ نون نافیہ
مفتوح بہای مختفیہ سین ومیم ہر دو مفتوح جیم
مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری کنایہ از
عزیز نداشتن جان را بود ٭
جان کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا
کشیدہ کنایہ از ننگ وعاجز کردن بود میر تقی
میر میگویند ؎ شوق ہمکو کھپائے جاتا ہے ٭
جان کو کوئی کھائے جاتا ہے ٭ حضرت برق
سیفرماینید ؎ غیر سے لیکے پان کھاتے ہین ٭
ناک مین دم ہی جان کھاتے ہین ٭

جان کھونا - جان دادن بود ٭

جان لینا - ف ہلاک کردن ٭

جان مارنا - سعی وکوشش وجفاکشی ومحنت ومشقت بسیار کردن باشد ونیز تنگ وعاجز کردن کسے بود کسے را ٭

جانگاہ - ران راگویند ع فخذ ٭

جانگیا - نون غنہ وکاف فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ ف تنبان ٭

جان میں جان آنا - میم تحتانی مجہول نون تحقیقیہ جیم دوم بالف کشیدہ ونون معلنہ الف بالف نون والف مصدری کنایہ از تسلی شدن وتسکین وتقویت یافتن باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ آجائے ابھی جان میں جان آؤ اگر تم ٭ تن ہجر میں بیجان ہی اے یار ہمارا

جان نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف جان برآمدن وکنایہ از نہایت شیفتگی وفریفتگی بود بر کسے یا چیزے ٭

جانور - نون زدہ واو مفتوح بہ سر مہملہ زدہ حیوان راگویند خواہ چرندہ باشد خواہ پرندہ ومشترک ست در ہندی وفارسی کنایہ شخص بیخبر دوحشی راگویند ٭

جان مار - نون زدہ ہای ہوز بالف ورائے مہملہ کشیدہ کسیکہ جان دہد ٭

جان ہی تو جہان ہی - محاورہ ایست معروف میر تقی گوید ؎ میر عمداً بھی کوئی مرتا ہی ٭ جان ہی تو جہان ہے پیارے ٭

جانے دو - کلمہ ایست کہ بر اے رفع ملال وشیر برزبان آرند چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ قتل کیے پر غصہ کیا ہی نفس ہماری اوٹھانے دو ٭ جان ہی ہم بھی جاتے رہی ہیں تم بھی آؤ جانے دو ٭

جائی - ہمزہ تحتانی معروف دختر رانامند ٭

جائی جوہی - ہای ہوز تحتانی معروف جیم بواؤ معروف ہای ہوز دوم تحتانی معروف گلیست متعارف ٭

جایا - تحتانی بالف کشیدہ پسر راگویند ٭

فصل ہای موحدہ

جب - جیم مفتوح بموحدہ کشیدہ ف ہرگاہ

جبد - جیم و موحدہ ہر دو مفتوح دال مہملہ ساکن ف گران ع ثقیل ✤

جبڑا - جیم مفتوح موحدہ ساکن رائے ہندی بالف کشیدہ گرد اگرد دہان باشد ف چانہ ع فک ✤

جب نہ تب - کلمہ ایست کہ بجائے لفظ بارہا واکثر آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ وہ گئے دن جو ہمیشہ مجھسے سیدھی آنکھ تھی ✤ جب نہ تب تین اب تو پاتا ہوں نگاہ یار کج ✤

جبھی - جیم مفتوح موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف ف ہمان دم ✤

فصل بائے فارسی

جپنا - جیم مفتوح بائے فارسی ساکن نون و الف مصدری ذکر کسے بار بار نمودن و یاد کردن بود یہم ✤

فصل فوقانی

جتانا - جیم مفتوح فوقانی و نون بالفہا کشیدہ. آگاہ کردن بود ف آگاہیدن ✤

جتن - جیم و فوقانی مفتوح نون زدہ فکر و تدبیر را گویند ✤

جتنا - جیم مکسور فوقانی ساکن نون بالف کشیدہ ف ہر قدر ✤

جتھا - جیم مفتوح فوقانی مخلوط الہا بالف کشیدہ ف گروہ ع حزب ✤

فصل تائے ہندی

جٹ - جیم مضموم تائے ہندی کشیدہ دو سر و دو چیز کہ بہم اتحاد و اتفاق دارند ✤

جٹا - جیم مفتوح تائے ہندی بالف کشیدہ موہائے پیچیدہ و دراز کہ بر سر جوگیان باشد مانند رسن ✤

جٹا دھاری - جیم مفتوح تائے ہندی بالف کشیدہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رائے مہملہ تحتانی معروف ہمان فقیران ہنود و مارے کہ موہا بر سر دارد ف مار کہنہ ✤

جٹی بھوین - جیم مضموم تائے ہندی مشدد تحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا مفتوح واو تحتانی مجہول و نون مخففہ ہر دو ابرو کہ پیوستہ باشند ف ابروی پیوستہ آنش گوید ؎ عاشقوں سے اپنی وہ جٹی بھوین ٹیڑھی ہوئیں ✤ اہل قبلہ سے پھرا منہ کعبہ کی محراب کا ✤

فصل رائے مہملہ

جرار - جیم مفتوح رای مہملہ مشدد بالف و رائے مہملہ دوم کشیدہ ف دلیرع جری ✤

فصل رائے ہندی

جڑ - جیم مفتوح برائے ہندی فتبخ و بن ع اصل ✤

جڑاؤ - جیم مفتوح رای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ بواو معروف زیور مرصع را گویند ✤

جڑنا - نون والف مصدری زدن چیزے اندرون چیزے بودرع ترصیع و کنایہ از غمازی کردن نیز بود و بضم جیم بہم پیوستہ شدن اجزائے چیزے کہ شکستہ یا دریدہ باشد و کنایہ از جفت شدن نیز بود ✤

جڑی بوٹی - جیم مفتوح رای ہندی تحتانی معروف با ہمزہ بواو و تای ہندی تحتانی معروف درخت بیساق کہ برائے کیمیا ساختن تلاش کنند ✤

فصل سین مہملہ

جس - جیم مفتوح بسین مہملہ کشیدہ بمعنی تاثیر و برکت بود شاعرے گوید ؎ تاثیر یہاں بھی نالہ مین مثل جرس نہین ✤ یہ وہ زمانہ ہے کہ کسی شے مین جس نہین ✤

جست - جیم مفتوح بسین مہملہ و فوقانی کشیدہ نوعے از فلزات بود ف روح توتیا ✤

فصل فا

جفتا - جیم مضموم فا ساکن فوقانی بالف کشیدہ تار تار شدن جامہ شستہ باشد ✤

جفتے پڑنا - فوقانی تحتانی مجہول ہائے فارسی مفتوح برائے ہندی زدہ جیم و نون بالف ہا کشیدہ ہمان تار تار گشتن جامہ بود شیخ ناسخ گوید ؎ رات بھر تڑپے فراق یار مین ہم اسقدر ✤ پڑ گئے جفتے ہزارون چادر مہتاب مین ✤ و کنایہ از بسیار و حقیر شدن بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوس سمندر کے دوپٹے کی چناوٹ دیکھکر ✤ پڑ گئے جفتے گلون کی چادر توقیر مین ✤

جفتی کھانا - فوقانی تحتانی معروف کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ جفت شدن جانوران بود و بادہ خود تا بیضہ ندہند و بچہ برآورند ✤

فصل کاف

جکڑنا - جیم و کاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری محکم بستن چیزے بود ف استوار بستن ٭

فصل کاف فارسی

جگ - بالفتح ف گیتی ع عالم و بالضم روزگار دراز و نیز دو نرد چوسر کہ یکجا باشند اسیر گوید ؎ چاہے جو زندگی تو نہو یار سے جدا ٭ چوپڑ مین جگ جو پھوٹ گیا نرد مر گئی ٭

جگاوری - جیم مضموم کاف فارسی بالف کشیدہ و دال مہملہ زدہ رای مہملہ تحتانی معروف کہ یکہ باستانی و دیرینہ باشد ٭

جگالی - لام تحتانی معروف انچہ گاو و شتر و گوسپند خوردہ خود را باز معدہ بہ بہن آوردہ بخایند و فرو برند ف نشخوار بروزن دشوار ع جرہ ٭

جگالی کرنا - کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف نشخوار کردن ٭

جگت - جیم و کاف فارسی ہر دو مفتوح تباے کشیدہ گرد گرد چاہ کہ از خشت و سنگ سازند ف لب چاہ و بضم جیم لطیفہ و سخن تازہ و بندلہ را گویند

جگت اوستاد - جیم و کاف فارسی ہر دو مفتوح ف اوستاد روزگار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بحر سکو فیض پہونچا اونکی تحقیقات سے ٭ منصف ناسخ کا کیا کہنا جگت اوستاد ہین ٭

جگت رنگ - بضم اول ف لطیفہ گو و بندلہ سنج

جگرا - جیم مکسور کاف فارسی ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ ف تاب و توان و دلاوری و طاقت و شجاعت ٭

جگر سراہنا - تعریف تاب و تحمل کسے نمودن باشد

جگمگانا - تابندگی و روشنی چراغان و مانند آن بود ٭

جگنو - جیم مضموم کاف فارسی ساکن نون بواو معروف ف کرمک شب تاب و کرم شبچراغ ع جُباحِب ٭

جگنی - نون تحتانی معروف نوعے از زیور باشد کہ زنان در گلو پوشند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ترے زیور کی نگینن رات کو ایسے چمکے ٭ ایک جگنی سی

ہوے سیکڑون جگنو پیدا ٭

جگہ - جیم وکاف فارسی ہر دو مفتوح ہاے ہوز ساکن ف جاے ع محل ٭

فصل لام

جل - بافتح پرندہ ایست خوش آواز بزرگتر از کنجشک وبزبان ہندی الاھل آبدا گویند ٭

جلاب - جیم مضموم لام مشدد با الف وموحدہ کشیدہ دواے مسہل را نامند ٭

جلاپا - جیم مفتوح لام وباے فارسی بالفہا کشیدہ بجاورہ زنان کنایہ از سوختن برنج وغم بود ٭

جلانا - جیم مفتوح لام ونون بالفہا کشیدہ ف سوزانیدن وکنایہ از رنج دادن بود ویکسر جیم زندہ کردن مردہ باشد ٭

جُلاہا - جیم مضموم لام وہاے ہوز بالفہا کشیدہ ف جامہ باف وجولاہ ع نسّاج ٭

جل بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از سوختہ خاکستر شدن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جب ہجر مین باغ کو گیا ہون ٭ مین آتش گل مین جل بجھا ہون ٭

جلترنگ - جیم مفتوح لام ساکن فوقانی ورائے مہملہ ہر دو مفتوح بنون زدہ وکاف فارسی کشیدہ سازیست مشہور کہ آنرا مینوازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ قدمون کے ساتھ ساز طرب ہے جنون مین بھی ٭ جو کا سا آہی کا ہی وہ جلترنگ ہی ٭

جل تھل - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ کنایہ از بحر وبر بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ایسے مری مژہ کے ہین بادل بھرے ہوے ٭ پل مارنے مین دیکھے ہین جل تھل بھرے ہوے ٭

جلسہ - جیم مفتوح لام ساکن سین مہملہ مفتوح بہاے مختفیہ انجمن عیش ونشاط را گویند واین مہند ست ٭

جل مانس - جیم مفتوح لام ساکن میم بالف کشیدہ نون بسین مہملہ کشیدہ ف مردم آبی ٭

جلن - بروزن علن ف سوزش ٭

جلنا - جیم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف سوختن وکنایہ از سوختن برنج وغم نیز بود ونیز کنایہ از افسردہ شدن گیاہا ونباتات باشد از کثرت برف باری ژالہ وباران کہ قابل نشو ونما نماند

خواجہ آتش گوید ؎ جوش گریہ سے نشان سبزۂ مژگان سٹا * سچ ہے جل جاتی ہین اکثر بوٹیان برسات مین * ایضاً میر تقی مرحوم گویند مصرع مین وہ درخت تھا کہ اوگا اور جل گیا *

جلندر - جیم ولام ہر دو مفتوح نون ساکن دال مہملہ بر اے مہملہ زدہ بیماری باشد کہ شکم آدمی بزرگ شود ف استسقا *

جلوخانہ - جیم مکسور لام مفتوح بواو زدہ خاے معجمہ بالف کشیدہ نون مفتوح بہاے مختفیہ صحنیکہ پیش دروازۂ شاہان باشد شیخ ناسخ میگویند ؎ زندان ہمارے رہنے کو کاشانہ ہوگیا * دشت جنون تمام جلوخانہ ہوگیا *

جلوس - جیم مضموم لام بواو معروف وسین مہملہ زدہ حشم سواری شاہان و امیران باشد ف نر

جلیبی - جیم مفتوح لام تحتانی مجہول موحدہ تحتانی معروف قسمے از شیرینی بود کہ حلوائیان سازند ف زلیبا *

جلے پاؤن کی بلی - بای فارسی بالف کشیدہ دواو و نون غنہ کاف تحتانی معروف موحدہ مکسور لام مشدد مکسور تحتانی معروف کسیکہ ہرزہ گرد بود ف سگ پاسوختہ *

جلے پھپھولے پھوڑنا - بای فارسی مخلوط بالہا مفتوح بای فارسی دوم مخلوط بالہا بواو مجہول بای فارسی سوم مخلوط بالہا بواو مجہول وراے ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از ظاہر نمودن رنج و سوختگی خاطر بسخنان شکایت آمیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اپنے جلے پھپھولے کہان جاکے پھوڑیے * احباب سے بھی اپنے ہین ہم بیشتر جلے *

جلے تن - لام تحتانی مجہول کسیکہ متحمل سخن کسی نبود و شیوۂ او رشک و حسد نمودن بر ہر کسے نیز باشد *

جلی کٹی - کنایہ از سخنہاے رشک و حسد بود کہ باہم در دو کس بیشوند *

فصل میم

جمالگوٹا - جیم مفتوح میم بالف کشیدہ ولام زدہ کاف فارسی بواو مجہول تاے ہندی بالف کشیدہ دواے مسہل ست ف ماہود انوع حب الملوک *

جمالی - قسمے از خربزہ باشد *

جمانا - جیم مفتوح میم ونون بالف ہا کشیدہ قائم کردن چیزے بجائے دبستن آب وشیر ومانند آن بودع جماؤ

جماؤ - جیم مفتوح میم بالف کشیدہ وواو ف فراہم شدن مردم ع مجمع ✤

جماہی - ہای ہوز تبتانی معروف ف فازہ ودہن دریدہ شاعرے گوید ؎ کرے اثبات دہن لاکھ جماہی تیری ✤ خامشی کہتی ہے جھوٹی ہے گواہی تیری ✤

جماہی لینا - لام تبتانی مجہول نون والف مصدری ف فازہ کشیدن ع تثاوب ✤

جم جم - ہر دو جیم مفتوح بہر دو میم ساکن کلمہ ایست دعائیہ کہ زنان بیشتر بمواقع استعمالش برزبان آرند ومفہومش آن بود کہ انچہ گویند خدا ہمچنین کند وگاہے این محاورہ برزبان مردان ہم آید چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہو چکی طفلی چڑھا نشہ جوانی کا اونھین ✤ ابتو جام بادہ گلرنگ جم جم چاہیے ✤

جمدھر - دال مہملہ مخلوطا الہا مفتوح ہر سہ حرف مہملہ زدہ نوعے از خنجر باشد ورنگے از رنگہای کاغذ بادی بود ✤

جمعرات - جیم مضموم میم وعین مہملہ زدہ را

مہملہ بالف وفوقانی کشیدہ روزے را گویند کہ پیش از روز جمعہ باشد ف پنجشنبہ ع یوم الخمیس ✤

جمگھٹ - جیم مفتوح میم ساکن کاف فارسی مخلوطا الہا مفتوح تبای ہندی کشیدہ نام شب آخر دوالی بود وفراہم شدن قماربازان را وران شب نیز گویند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دوالی اوسنے بھری جان پوج بیٹھے ہم ✤ چراغ گور ہمارا دیا ہے جمگھٹ کا ✤ شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہجوم کیتے رہا جانباز یون ترے آگے ✤ جواریون کا دوالی کو جیسے جمگھٹ ہو ✤

جمگھٹا - تای ہندی بالف کشیدہ فراہم شدن مردم بود بجائے ع مجمع ✤

جمنا - جیم مفتوح میم ساکن نون بالف کشیدہ قائم شدن وبستہ شدن چیزے بود ع جمود ودریائیست معروف ✤

جمو گا - جیم مفتوح میم بواو مجہول کاف فارسی بالف کشیدہ مرضیست کہ بکودکان عارض شود ع ام الصبیان وام الشیاطین ✤

فصل نون

جنبات - جیم مکسور نون مشدد بالف وفوقانی

کشیدہ ف دیوان ع جنبہ ٭

جن اوترنا - جیم مکسور نون زدہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری بہوش آمدن دیوانگان وسودائیان وآسیب زدگان بود وکنایہ از فرو شدن غصہ کسے نیز باشد برق مغفور میفرماید ؎ ای پری مردے سے کیا ضد ہے کہا تک غصہ ٭ جان دی میں نے مگر جن نہ تمہارا اوترا ٭

جنتر - جیم مفتوح نون ساکن فوقانی مفتوح بہ رائے مہملہ سازیست کہ آنرا بین نیز گویند وافسون نیز باشد وظرفے کہ مہوسان دران روغن وعرق کشند نیز بود ٭

جنتری - رائے مہملہ تحتانی معروف بر دو معنی آید ۱ - آہنے کہ دران سوراخ ہا باشد خورد وکلان وزرگران تار نقرہ وطلا برائے دراز کردن دران سوراخہا میکنند ف شفشاہنگ وشاخسارہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رکھتی تھے جو مزاج مین بل تار کیطرح ٭ وہ لوگ جنتری مین کھنچے گور تنگ سے ٭ ۲ حساب یکسالہ منجمان وآن ورقے چند باشد کہ دران حرکات واحوال کواکب سیارہ ثبت نمایند ف وع تقویم ٭

جنجال - جیم مفتوح نون ساکن جیم دوم بالف ولام کشیدہ امرے وچیزے راگویند کہ بسا ناگوار خاطر باشد ٭

جن چڑھنا - جیم مکسور نون ساکن جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ کنایہ از دیوانہ ومجنون وخشمناک شدن کسے بشدت بود آتش گوید ؎ موسم گل ہے جنون ہی شور وشر پران دنون ٭ جن چڑھا رہتا ہی دیوانون کے سر پران دنون ٭

جنگل - جیم مفتوح نون زدہ کاف فارسی مفتوح بلام مشترک درہندی وفارسیست ع ع صحرا ٭

جنگلا - جیم مخلوط النون مفتوح کاف فارسی ساکن لام بالف کشیدہ برسہ معنی آید اول ویرانہ دوم چوبہا وآہن کہ بسر دیوار مکان وگرداگرد عمارت نصب کنند سوم راگ باشد منجملہ راگ ہا درنظیر ہر دو معنی اخیر مرزا برق میفرماید ؎ چوگرد میری ہتی ہر لوگونکی ہٹیان ٭ وحشت ذاہل شہر کو جنگلا بنا دیا ٭ ایضاً ؎ جوش جنون مین رہتی ہین صحرا کے سامنے ٭ جنگلا وہ روز گاتے ہین آکے سامنے ٭

جنگلی - لام تحتانی معروف ف وحشی ع صحرائی و کنایہ از کسے کہ وحشی بود نیز باشد ٭

جنگل مین منگل - میم مفتوح نون زدہ کاف فارسی مفتوح بلام زدہ کنایہ از مہیا شدن سامان عیش و طرب باشد در دشت و صحرا صبا گوید ؎ آیا اپنے پاس وہ ماہ دو ہفتہ شہر سے ٭ اے جنون لے دن پھرے جنگل مین منگل ہوگیا ٭

جنگل مین مور ناچا کسنے دیکھا - میم بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ نون و جیم فارسی بالف کشیدہ کاف مکسور سین مہملہ ساکن نون تحتانی مجہول دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ شلیست بجای زنند کہ کسے را در عالم غربت ہیچ اقتدار و ترقی حاصل شود ٭

جنم - جیم و نون ہر دو مفتوح بمیم زدہ ف آفرینش ع فطرت و خلقت و بزعم ہنود آمدن روح از قالب اول بقالب دیگر بود ٭

جنم تیرا - بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد و مفتوح رائے مہملہ بالف کشیدہ ف زائچہ ع تقویم ٭

جنم گھٹی - چیزیکہ از ابتدای پیدایش آنرا خورند و داخل عادت شود ٭

جنم لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری پیدا شدن باشد و تناسخ نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ای بتو ہم بھی تو جانین کہ جنم لیتے ہین ٭ تم ہین سے کوئی صنم جان ہماری ہو جای ٭

جنما - جیم مفتوح بنون ساکن نون و الف مصدری ف زائیدن ٭

جنیو - جیم مفتوح نون تحتانی مجہول و واو زدہ بروزن غریو رشتہ کہ ہنود بگردن و دوش فگنند ف کمر ع زنار و در استعمال مذکر ست چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دھاگا دیا تون نے خفا دیکھکر مجھے ٭ اوٹھا جو مین جنیو کمر سے لپٹ گیا ٭

جنیو کا ہاتہ - دستے باشد در شمشیربازی و چوبازی کہ بر حریف زنند ٭

فصل واو

جو - جیم بواو مجہول ف ہرگز و نیز حرف شرط بود ف اگر ٭

جوا - واو بالف کشیدہ بر دو معنی آید - اسپر بازی کہ دران شرط و گرو بندند و در شرط دادہ و گرفتہ شود

ف منگ ع قمار ۲- چوبے کہ بر گردن گاؤ ان ارابہ و ہل نہند ف جغ ع لُبا و بفتح جیم و واو بالف کشیدہ ف دانہ سیر ✤

جواب پانا - جیم مفتوح و او بالف و موحدہ کشیدہ بای فارسی و نون بالف کشیدہ کنایہ از برطرف شدن کسے از نوکری باشد ✤

جواب پڑھنا - باصطلاح سوز خوانان اعادہ کردن مصرعہ اول مرثیہ باشد ✤

جواب دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از برطرف کردن کسے باشد از نوکری و خلاف او گفتگو کردن نوکر یا غلام و کنیز از آقای خود ✤

جوابی - باصطلاح سوز خوانان کسیکہ اعادہ مصرعہ اول مرثیہ کند ✤

جوار - جیم مضموم و او بالف و رائے مہملہ کشیدہ غلہ باشد کہ آنرا در گلخن بریان کردہ خورند ف زیادت و افزون شدن موج دریای محیط را نیز گویند ع مد ✤

جواری - جیم مضموم و او بالف کشیدہ رائے مہملہ تحتانی معروف ف قمار باز و بفتح جیم چیزے باشد درستار و تنبورہ کہ خوش آوازی تارہا موقوف بر درستی آنست ✤

جوا کھیلنا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ف قمار بازی ✤

جوانی کی اُمنگ - جیم مفتوح و او بالف کشیدہ نون و کاف تحتانی معروف الف مضموم میم مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ ف ولولہ جوانی باشد ✤

جوانی کی نیند - نون تحتانی معروف و نون غنہ و دال مہملہ زدہ ف خواب جوانی ✤

جوبن - جیم بو او مجہول موحدہ مفتوح بنون زدہ ف خوبی ع حسن و جمال ✤

جوبن ڈھلنا - زوال حسن بود میر تقی گوید ؎ ساقی نشے ہین تجھے لنڈھا شیشہ شراب ✤ چل اب کہ درخت تاک کا جوبن ہی ڈھلگیا ✤

جوت - جیم بو او مجہول و فوقانی کشیدہ ف روشنی و تاب آفتاب و مانند آن ✤

جوتا - جیم بو او معروف فوقانی بالف کشیدہ ف پاپوش و جفت پاپوش ع نعلین شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جوتا نیا پہنکے وہ نچوں کے

بھل چلے * کپڑے بدل کر جامے سے باہر نکل چلے *

جوتری - جیم واو و فوقانی مشدد ہر سہ مفتوح رائے مہملہ تحتانی معروف چیز یست خوشبوف بزبازع لبا سہ *

جوتشی - جیم بواو مجہول و فوقانی زدہ شین معجمہ تحتانی معروف ف ستارہ شناس ع منجم *

جوتنا - جیم بواو مجہول و فوقانی زدہ نون بالف مصدری شگافتن زمین از پوے دراز آہن زدہ بود جہت کشتکاری ف قلبہ رانی و نرگاوان واسپ و اشتر وغیرہ را در ہل و گجی وغیرہ بستن تا کہ آنرا بکشند *

جوتی - جیم بواو معروف فوقانی تحتانی معروف ف پاپوش و جفت پاپوش ع نعلین شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تھا فلک حیرت مین یہ شاعر ہین یہ سیارہین * کل جو چمکے تیرے جوتی کے ستارے رات کو * و جیم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف رسی باشد کہ ہر دو طرف چوب تیاز و سندند و پلہ ہا بدان آویزند *

جوتیان چٹخانا - کنایہ از کوچہ گردی ہرزہ گرد باشد

جوتی سے و جوتی کی نوک سے - جیم بواو معروف فوقانی تحتانی معروف سین مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست مجاورہ زنان کہ مفہوم شمار اچہ باشد *

جو جاگے گا سو پائیگا - مثلیست مشہور شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یہ مثل سچ ہے جو جاگے گا سو پائیگا دلا * بخت بیدار آسمان ہے دیدہ بیدار کا

جو جو - ہر دو جیم ہر دو واو معروف چیزی باشد کہ اطفال را بدان ترسانند و کنایہ بود از ہر چیز مہیب و ہر کسے کہ ہیبتناک باشد *

جورو - جیم بواو مجہول رائے مہملہ بواو معروف ف زن و ہمخوابہ ع زوجہ و صاحبہ *

جوڑ - جیم بواو مجہول و رائے ہندی زدہ چند معنی دارد ۱ - ہمسر و ہمتا ۲ - بند اعضا ع مفصل ۳ - پیوند ۴ - ظروف کہ باہم سلسلہ دارند و در رنگ موافق باشند ۵ - جماعت مرثیہ خوانان را گویند و کنایہ از تہمت و بہتان کردن و سخن بے اصل بر کسے بستن نیز باشد شاعر سے گوید ؎ توڑ نینگے یون کہ پھر نہ ملے غیر سے وہ شوخ * جس روز کوئی جوڑ ہمارا بھی چلگیا *

جوڑا - ای ہندی بالف کشیدہ چہار معنی دارد
۱- جفت ہر چیز ع زوج لاستاذ للمؤلفہ ؎
لکھا ہی دو خطون مین حال فریاد شب فرقت ٭
کبوتر کیا کرونگا چاہیے سرخاب کا جوڑا ٭ ۲- کنایہ
از پیراہن بود ع لباس شیخ امداد علی بحر مغفرتہ
؎ وای غربت اس طرح نکلا مین جیسے بوے گل ٭
اے جنون جوڑا گلی کا بھی وطن مین رہگیا ٭ ۳-
باصطلاح مہوسان چیزے باشد کہ نصف مس و
نصف سیم یا طلا را بہم گداختہ میسازند خواجہ آتش
گوید ؎ نہین کچھ قدر اوسکی صاحب اکسیر کے
آگے ٭ مہوس سے بنے ہر چند آبے تاب کا جوڑا ٭
۴- کنایہ از نعلین بود خواجہ آتش گوید ؎
لگاؤن ماہ کے سر پر اگر ہاتھ آئے اے آتش ٭
ستارون کا وہ پائے مہر عالم تاب کا جوڑا ٭

جوڑا باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
ہمان گرہ دادن موہای سر بود بر سر آوردہ شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ رات پوری نظر آتی تھی کھلے
بالون سے ٭ ہو گیا پھیلا پہر اوسنے جو جوڑا باندھا ٭

جوڑا کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و
لام زدہ نون و الف مصدری کشادن ہمان موہا
کہ بر سر آوردہ گرہ دہند ٭

جوڑ توڑ - بہر دو واو مجہول ہمان سخن بے اصل
کہ بر کسے بندند ٭

جوڑ چلنا - جیم بواو مجہول و رے ہندی زدہ
جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری
کنایہ از بستہ شدن تہمت بود بر کسے ٭

جوڑ مارنا - میم بالف و رے مہملہ کشیدہ نون و الف
مصدری کنایہ از تہمت کردن بود بر کسے ٭

جوڑنا - جیم بواو مجہول و رے ہندی زدہ نون و
الف مصدری ف پیوستن ع وصل ٭

جوڑی - رے ہندی تجتانی معروف دو کس و دو چیز
کہ ہمسر باشند و خواہ در امرے مشارکت و اتفاق دارند

تیغ امان علی سحر گوید ؎ فرشتے دو دو مقرر ہین ہر شہر کے لیے ✤ لگین ہین جو ڑیان ہر کارون کی خبر کرنے ✤

جوش - فارسیست ع ہیجان ✤

جوش آنا - ف جوشیدن وکنایہ از ولولہ امر ہے بود ✤

جوش کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ ف جوشیدن ✤

جوش مارنا - میم بالف ورے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف جوش زدن ✤

جوش مین آنا - میم تحتانی مجہول ونون مخفیہ الف ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ولولہ امر ہے بود ✤

جوشن - جیم مفتوح بواو زدہ شین معجمہ مفتوح بنون زیر یست معروف کہ بر بازو بندند ف بازو بند ✤

جوکھون - جیم بواو مجہول کاف مخلوط الہا بواو مجہول ونون مخفیہ ف لیان ع نقصان پیرہنی گوید ؎ آفات ہین ہین مرغ چمن گل کے شوق مین ✤ جوکھون ہزار رنگ کی رکھتی ہین جان پر ✤

جوگ - جیم بواو مجہول وکاف فارسی کشیدہ ف درویشی ع فقیری ✤

جوگا - کاف فارسی بالف کشیدہ فضلا فیون را گویند ✤

جوگر جے ہین وہ برسے نہین مثلیست بر کسے زنند کہ خشم وغصہ بسیار بالاف وگزاف بسیار کند لیکن ہیچ نتیجہ اش ظہور نیاید ✤

جوگن - کاف فارسی مفتوح بنون زن ہندو کہ بوضع درویشی باشد ✤

جوگنی - کاف فارسی ساکن نون تحتانی معروف چیزیست مشہور بنا بر مذہب ہنود چنانکہ رجال الغیب در اہل اسلام ✤

جوگی - کاف فارسی تحتانی معروف درویش ہندو را گویند ✤

جوگی کسکے میت ہوتے ہین - کاف مکسور سین مہملہ ساکن کاف دوم تحتانی مجہول میم تحتانی معروف وفوقانی کشیدہ مثلیست مشہور ومیت بمعنی دوست باشد میر حسن در مثنوی گوید ؎ مسافر سے کرتا ہی کوئی بھی پیت ✤ مثل ہے کہ جوگی ہوے کسکے میت ✤

جون - جیم بواو معروف ونون مخفیہ ف پوست

ع قمل و بواو مجہول در ہندی حرف تشبیہ بود چنانکہ شاعرے گوید ہ مصرعہ رہگیا جوان آئینہ مین اوسکو حیران دیکھکر * الافصحای این زمان در کلام خود ش نمی آرند پس گویا متروک ست *

جون تون جیم و فوقانی بواو مجہول و نون مختفیہ کلمہ بود کہ مفہومش بسیار مور باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ہ دن گذر جاتا ہے جون تون رات کٹتی ہی نہین * ناگوار اسجر مین ہے چاندنی ہوتی ہے دھوپ *

جون جون - تکرار کلمہ ایست کہ مفہومش ہر قدر باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ہ اور آنوار تھے ارین جبرین فریاد پہ جون جون ہمین * ہر دہان زخم سے کرنے لگے فریاد ہم *

جونک - جیم بواو مجہول و نون غنہ و کاف کشیدہ ف زالو دیو چہ ع علق *

جونک پتھر مین لگنا - ہای فارسی دفوقانی مخلوط الہا مفتوح را مہملہ ساکن میم تحتانی مجہول و نون مختفیہ لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از امر محال و امر نا شدنی باشد شیخ امداد علی بحر گوید ہ جونک پتھر مین نہین لگتی فغان بیکار ہے * ان بتون کے دل مین کاہے کو اثر ہونے لگا *

جونکین لگانا - کاف تحتانی مجہول و نون مختفیہ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف زلو چسپانیدن ع ارسال العلق *

جوہر کرنا - جیم مفتوح بواو زدہ ہای ہوز مفتوح بر رای مہملہ زدہ کاف مفتوح بر رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری خود را خود کشتن بود ف خودکشی شیخ ناسخ میفرمایند ہ جان شیرین کب گئی ہے کوہکن کی رائگان * کہتے ہین شیرین نے آخر آپ کو جوہر کیا *

جوہر کھلنا - کنایہ از ہنر خواہ عیب کسی بر کسے ظاہر شدن بود بحر گوید ہ ہمارے دل کے نہ جوہر کھلے حسینون پر کبھی نہ آئینہ دست نگار مین ہوتا * ایضاً شاعرے گوید ہ دوست دشمن کو نہ پہچانا کھینچی جب میان سے * پھول گرے جوہر تری شمشیر جوہردار کے *

جوہی - جیم و ہای ہوز بواو تحتانی معروف گلیست

معروف وقسمے از آتشبازی بود کہ گلہاے بسیار
ازان برآید ٭

جوہین - جیم بوا و مجہول ہای ہوز بتحتانی معروف
ونون مخفیہ ف ہرگاہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
حسن کا اک شعبدہ ہی جو ادا ہی یار کی ٭ کھلگیا
جوڑا جوہین عقرب سے اژدر ہوگیا ٭

فصل ہاے ہوز

جھابا - جیم مخلوط الہا و موحدہ بالفہا کشیدہ ظرف
آبگینہ باشد کہ در قصرہا آویختہ دران روشنی کنند ٭

جھاڑ جیم مخلوط الہا با الف و رائے ہندی کشیدہ
بہ دو معنی آید ۱- درخت صحرائی کہ شاخ و برگ بسیار
برآورد و کوتاہ قامت باشد ۲- پیکر آبگینہ و بلور
کہ مانند درخت باشد و در قصرہا امیران آویختہ
آنرا روشن کنند آتش گوید ؎ دین نہ ارباب
صفا ہرگز کسیکے دلکو رنج ٭ گوشۂ دامن سی اوجھا

جھاڑ کب بلور کا ٭ کنایہ باشد از ہر سنگے کہ
بہیم متصل ہم گفتہ شود چنانکہ گویند گالیون کا
جھاڑ باندھ دیا ٭

جھاڑا - رائے ہندی بالف کشیدہ ف تلاشی

جھاڑا لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف
مصدری ف جامہ ہاے کسے جستن ٭

جھاڑ پھونک - دعائیکہ بدان دفعیہ سحر و
افسون و آسیب کنند ٭

جھاڑ جھنکاڑ - درخت کہ بسیار شاخ و برگ دارد ٭

جھاڑکا ازار بند - نوعے از شلوار بند بود
کہ زنان در پایجامہ اندازند ٭

جھاڑکا کانٹا - کاف بالف کشیدہ و نون غنہ
تاے ہندی بالف کشیدہ خار درخت صحرائی بود و کنایہ
از کسیکہ با کسے درآویزد و بمشکل رہا کند ٭

جھاڑنا - نون و الف مصدری چہار معنی دارد
۱- رفتن ۲- افشاندن ۳- کنایہ از سبک و ذلیل
کردن بود کسے را ۴- کلمانیکہ آنرا خواندہ جہت
دفع آسیب و دفع گزند مار و عقرب و ازالہ بعض امراض
مانند ورم و طحال و بعض درد ہا چون درد سر و مردم
دم کنند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ عقرب
کو ہوگیا آسیب جو توڑا ہے خم ٭ جوتیون سے
سیکشو جن آج جھاڑا چاہیے ٭

جھاڑو - رائے ہندی بوا و معروف و بارو ٭

چھاڑ و تارا - خوقانی در رائے مہملہ بالفہا کشیدہ ستارہ دنبالہ دار را گویند کہ گاہ گاہ بر آسمان نمودار شود ✤

جھاڑو دینا - دال حملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری صاف کردن مکان و فرش بود از خس و خاشاک و کنایہ از زوال و اسباب تمامہ از خانہ کسی بدزدی بردن و تباہ کردن کسے از قدم بد و نحوست خود نیز بود ✤

جھاڑی - رائے ہندی تحتانی معروف درخت صحرائی کہ کوچک تر باشد ✤

جھاگ - جیم مخلوط الہا بالف و کاف فارسی کشیدہ ف کف ع زبد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پڑ گیا کیا عکس مارے ناف کا ✤ کیون لب دریا پہ اتنا جھاگ ہے ✤

جھالا - جیم مخلوط الہا و لام بالف ہا کشیدہ بارشے را گویند کہ بزور بارید و جلد تر بگذرد و استاذ مؤلفہ ؎ دریا بحر ہین دیدہ گریان مین اے سحاب ✤ یہ وہ نہین برسکے جو جھالا لگا گیا و نوعے از زیور گوش زنان باشد و آن چند سلک مروارید باشند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ساقی مزہ ہی گرمیون مین آب سرد کا ✤ بوتل شراب ناب کی شورے مین جھال دے ✤

جھان - جیم مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ و نون غنہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی ہر گاہ و ہر جا دہد ✤

جھانٹ - جیم مخلوط الہا بالف و نون غنہ و تاے ہندی کشیدہ موے زہار بود ف رم و کنایہ از شرم و بے حقیقت نیز بود ✤

جھانجھ - جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ ؎ سنا کے یار نے بالون کو جب پنجوڑا ہے ✤ دکھا دیا ہی سمان موتیون کے جھالون کا ✤

جھال - لام مفتوح بر رائے مہملہ رشتہ ہا خواہ تار ہاے ابریشم خواہ مقیش کہ گرد اگرد جامہ و آفتاب گیر و مسند و غیرہ جہت آرایش دوزند ف مسلسل ✤

جھالنا - لام ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول ظرف شکستہ سین و مانند آنرا پیوستن بود مسگران را دوم سرد نمودن آب و شراب و مانند آن در شورہ و برف شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ساقی مزہ ہی گرمیون مین آب سرد کا ✤ بوتل شراب ناب کی شورے مین جھال دے ✤

و جیم زده دو طبق کوچک روئین که باهم زنند و همراه دهل نوازند ف سنج ع ضج و در استعمال مذکر ست و بمعنی خواهش بسیار نیز آید و بدینمعنی مؤنث ست +

جھانک تاک - غور و خیال و تدبیر را گویند +

جھانکنا - جیم مخلوط الها بالف کشیده و نون غنه و کاف زده نون و الف مصدری سر از دریچه برآوردن و از روزن در و دیوار کسے را دیدن بود +

جھانکی - کاف تحتانی معروف ف روزن +

جھانگیری - جیم مخلوط الها بالف کشیده و نون غنه کاف فارسی و ر و ے مهمله هر دو تحتانی معروف نوعے از زیور دست زنان بود که مرصع میباشد +

جھانوان - واو بالف کشیده و نون مخفیه سنگے بود خشن که ازان کفهای پارا مالند ف سنگ پاشیخ ناسخ میفرماید ؎ تیری تلوے اورون کے مُنہ سے سوا شفاف ہین + آئینہ بھی انکے آگے صاف جھانوان ہوگیا +

جھانولی - گردانیدن چشم باشد معشوقان را بنازو ادا که بیننده را بیقرار و بیتاب کند +

جھاؤ - جیم مخلوط الها بالف کشیده همزه بواو معروف ف درخت گز ع طرفا +

جھائین - همزه تحتانی معروف و نون مخفیه ف کلف میر تقی گوید ؎ روکشی کو اوسکے منہ بھی چاہیے + ماہ کے چہرہ پہ ہین نیلے نیلے داغ شاعرے گوید ؎ ابر تینک کا آنا کیا چاندپر خوش آئے + جسکی نظر مین اوسکی مُٹھے کی جھائیان ہون + وزنگے خفیف که در آئینه نشیند +

جھائین جھائین - هر دو همزه تحتانی مجهول و نون مخفیه کنایه از شور و غوغا بود +

جھپّان - جیم مخلوط الها مفتوح بای فارسی مشدد و بالف کشیده و نون زده نوعے از سواری باشد که زنان امیران بران سوار شوند و کهاران میبرند +

جھپٹنا - جیم مخلوط الها و بای فارسی هر دو مفتوح تای هندی ساکن نون و الف مصدری ف دویدن و شتاب رفتن +

جھپ جالیا - جیم مخلوط الها مفتوح بای فارسی کشیده جیم دوم بالف کشیده و لام زده تحتانی بالف

کشیده قسمے از صیاد ماهیان بود که دام مدور در
آب زده ماهی کوچک برآرد و کسے را نیز گویند که
دغا باز و جعلساز باشد +

جھپ جھپ - هر دو جیم مخلوط الها مفتوح
بهر دو باے فارسی کشیده ف جلد جلد +

جھپک - جیم مخلوط الها و باے فارسی هر دو مفتوح
بکاف زده بر هم زدگی مژگان را گویند +

جھپکنا - نون و الف مصدری ف نهشدن
چشم و بر هم زدگی مژگان +

جھپیٹا - جیم مخلوط الها مفتوح باے فارسی
تحتانی مجهول تاے هندی بالف کشیده سایه
و آسیب بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تنکے
چنتا باغ سے نکلا مین دیوانون کی طرح + پون تھی
باد خزان نے کو جھپیٹا هوگیا +

جھٹ - جیم مخلوط الها مفتوح تاے هندی
کشیده ف زود و جلد +

جھٹ پٹ - جیم مخلوط الها و باے فارسی هر دو
مفتوح بهر دو تاے هندی کشیده ف جلد تر و
شتاب تر شیخ ناسخ میفرماید ؎ گلے سے
آ کے لگو یا مرا گلا کاٹو + جواهر مین آپ کو منظور هے
وه جھٹ پٹ هو +

جھٹ پٹا - جیم مخلوط الها و باے فارسی هر دو
مضموم تاے هندی اول کشیده تاے هندی
دوم بالف کشیده هنگام غروب آفتاب بود
خواجه آتش گوید ؎ یار آنکلا تو تھا صورت
دکھاتا مین کسے + جھٹ پٹے کا وقت تھا شمس
و قمر کوئی نه تھا +

جھٹکا - جیم مخلوط الها مفتوح تاے هندی
زده کاف بالف کشیده بر چهار معنی آید - ۱ - افشاندن
جامه و مانند آن بزور ۲ - بطرف خود کشیدن بزور
بقوت ۳ - کنایه از هیچ رنج و صدمه و مصیبت باشد
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ زلف کے ایک هی جھٹکے
مین کلیجا پھڑکا + بهت ایوب کو دعوے تھا
شکیبائی کا + بهکشتن حیوانات بطور ریکه کافران
کشتند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بنایا امن مسلمان
سے نه کافر سے + کهین هوا مین ذبیحه کهین هوا جھٹکا

جھٹکا اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تاے
هندی مخلوط الها و نون بالفها کشیده کنایه از

آفت رسیدہ شدن بود شاعرے گوید ؎
اوٹھاتا ہے وہی دل عشق مین جھٹکے پر اپنے جھٹکے
کسیکی زلف نے سایے مین اپنے جسکو پالا ہو ٭

جھٹکا پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری صدمہ رسیدن از حرکت چیزے بود ٭

جھٹکا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری افشاندن چیزے و کشیدن چیزے بزور و قوت بود و کسے را بہیچ صدمہ رسانیدن و کشتن حیوانات را بطریق کافران باشد ٭

جھٹکا کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ہمان آفت رسیدہ شدن بود شاعرے گوید ؎ عمر بھر یاد رہیگا ہمین او آفت جان
دل پھنسا کر ترے گیسو مین وہ جھٹکا کھایا ٭

جھٹکنا - جیم مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری ف دامن جامہ و مانند آن افشاندن و کنایہ از زار و ناتوان شدن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کپڑے پھٹے جنون مین تو دیکھا
یہ اپنا حال ٭ دبلی سا ہو گیا بدن ایسا جھٹک گیا

جھجک - جیم مخلوط الہا مکسور جیم فارسی مفتوح بکاف کشیدہ ف بیم ع خوف ٭

جھجکنا - نون والف مصدری ف ترسیدن ٭

جھجاؤ - جیم مخلوط الہا مفتوح جیم دوم بالف کشیدہ ہمزہ و او معروف ہر چہ از ملبوسات کہ دراز تر دہنہا ور تر باشد ٭

جھجر و جھجری - ہر دو جیم اول ہر دو لغت مخلوط الہا مفتوح قسمے از آوند گلی بود کہ دران آب در موسم گرما غوب سرد و خنک میشود ٭

جھڈو - بواو معروف مرد ناکارہ و بیحیا باشد ٭

جھر جھرا - ہر دو جیم مخلوط الہا مکسور رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ جامہ تنک و کاغذ باریک را گویند ٭

جھر جھری - ہر دو جیم مخلوط الہا مضموم رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم تحتانی معروف تب خفیف را نامند ٭

جھرمٹ - جیم مخلوط الہا مضموم بہ رای مہملہ زدہ میم مضموم تبای ہندی کشیدہ گرد آمدن مردمان

بجای بودن ابنوہ مردم ✤

جھرمٹ مارنا - میم بالف زدہ مہملہ کشیدہ نون والف مصدری پوشیدن روز چہرہ بود از چادر و مانند آن خواجہ حیدر علی آتش گوید ؎ بگیر مشتاق طالب جلوہ دیدار کے ✤ بالا دوالا اوس پری پیکر نے جھرمٹ مار کے ✤

جھرنا - جیم مخلوط الہا مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ ف چشمہ و آبشار و چیزے بود کہ بدان آب آشامیدن را صاف کنند و نیز آلہ باشد آہنین مشبک و جز و ایشان کہ سورا خہا دارد کہ بدان شیرہ را صاف کنند ✤

جھروکا - جیم مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ بواو کاف بالف کشیدہ ف دریچہ ع غرفہ مرزا برق سفر ما نیند دیکھا جو حال زار جھروکون سے جھانک کر ✤ گھر مین بلا لیا مجھے گھبرا کے سامنے ✤

جھری - جیم مخلوط الہا مضموم رائے مہملہ مشدد بتحتانی معروف شکنے کہ بر جلد بدن در حالت پیری افتد ف آژنگ لاستاذ مؤلفہ ✤ زار ہون قید کی بقایدہ تدبیرین ہین ✤ جھریان جلد بدن کی مجھے زنجیرین ہین ✤

جھر - جیم مخلوط الہا مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ دو معنی دارد - ۱ - جزوی از قفل ف نرمادگی ۲ - باریدنے کہ متصل بارد ✤

جھر بیری - موحدہ بتحتانی مجہول رائے مہملہ بتحتانی معروف ف کنار دشتی ✤

جھڑپ - جیم مخلوط الہا و رای ہندی ہر دو مفتوح بای فارسی کشیدہ صدمہ چیزی بچیزے رسیدن بود و قصہ و گفتگوی اندک را نیز گویند ✤

جھڑکی - جیم مخلوط الہا مکسور بہ رائے ہندی زدہ کاف بتحتانی معروف سخن درشت بود ف نکوہش ✤

جھڑکی پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری مورد عتاب کسے شدن بود ✤

جھڑکی دینا - دال مہملہ بتحتانی مجہول نون و الف مصدری سخن درشت گفتن کسی را باشد ف نکوہش و سرزنش کردن ع زجر و توبیخ

جھڑکنا - رائے ہندی مفتوح بکاف زدہ نون والف مصدری بمان نکوہش و سرزنش کردن کسے را بود ✤

جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح بہ رائے ہندی زدہ نون والف مصدری ف فرو ریختن و کنایہ از منی افتادن مرد و زن بود ✤

جھڑوس - بروزن غروس مرد بے حمیت و قرمساق را گویند ✤

جھڑی - جیم مخلوط الہا مفتوح رای ہندی بتحتانی معروف باران شدید کہ متصل بارد ✤

جھڑی بندھنا - موحدہ بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری بار یدن باران علی الاتصال باشد ✤

جھڑی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری بمان معنی بود کہ گفتہ شد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب مین روتا ہون تو لگتی ہے جھڑی ساون کی ✤ جب دھوان اٹھے سے اوٹھتا ہے گھٹا آتی ہے ✤

جھک - جیم مخلوط الہا مفتوح بکاف کشیدہ ف دیوانگی ع جنون ✤

جھکی - کاف مشدد بتحتانی معروف ف دیوانہ ع مجنون ✤

جھکانا - جیم مخلوط الہا مفتوح کاف و نون بالفہا کشیدہ ف مغالطہ دادن خواجہ حیدر علی آتش میفرمایند ؎ ٹکڑے کر پہ کہین تیغ دوسر کی چوٹ ✤ سر کو جھکا کے چل چکی قاتل کمر کی چوٹ ✤ و جیم مخلوط الہا مضموم کاف و نون بالفہا کشیدہ خم کردن چیزے کہ راست باشد ف خمانیدن ✤

جھکاؤ - خمیدگی چیزے باشد و کنایہ بود از گرد آمدن و رجوع کردن خلق بر کسے یا بجائے ✤

جھکائی - مغالطہ بود ✤

جھکائی دینا - مغالطہ دادن باشد ✤

جھکڑ - جیم مخلوط الہا و کاف مشدد مفتوح رائے ہندی ساکن بادے کہ تیز و تند وزد ف جک ✤

جھک مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از سخنان لغو و بیہودہ گفتن بود ف جک زدن

ع ہذیان +

جھکنا - جیم مخلوط الہا مضموم کاف ساکن نون والف مصدری ف خمیدن وکنایہ از فروتنی بودع تواضع شاعرے گوید ؎ دل مین تو ہے ادبت مغرور جھکتے کس سے ہم + سر خدا جانے ترے سجدے مین کیونکر خم ہوا +

جھکور - جیم مخلوط الہا مفتوح کاف بواو مجہول وراے مہملہ زدہ ف جنبش باد +

جھگڑ - جیم مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی مشد وبالف وراے ہندی کشیدہ بسیار بحث کنندہ راگویند ع تجاث +

جھگڑ - جیم مخلوط الہا وکاف فارسی ہر دو مفتوح راے ہندی ساکن طائریست شکاری وامر بود بمباحثہ کردن +

جھگڑا - جیم مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی ساکن راے ہندی بالف کشیدہ ف خرخشہ ع فساد +

جھگڑا چکانا - جیم فارسی مضموم کاف و نون بالفہا کشیدہ فیصل کردن قصہ بود شاعر گوید ؎ یا تو غیرون ہی کا ہو یا ہو وہ دلبر اپنا + آج جھگڑا ہی چکا لیتے ہین چلکر اپنا +

جھگڑالو - لام بواو معروف ف خرخشہ کنندہ +

جھگڑنا - نون والف مصدری ف ساختہ کردن وخرخشہ نمودن +

جھل - جیم مخلوط الہا مفتوح بلام ف خشم ع غصہ +

جھلا - لام بالف کشیدہ ف بخشم آمدہ ع مغلوب الغضب +

جھلانا - نون والف مصدری ف بخشم آوردن وبضم جیم مخلوط الہا وتخفیف لام جنبانیدن باد پیچ وبوعدہ دروغ کسے را امید وار داشتن بود شاعرے گوید ؎ جھولا برسات مین وہ جھولتے ہین غیر کے ساتھ + ہمکو وعدون ہی مین برسون سے جھلا رکھا ہے +

جھلا جھل - تابندگی نقرہ وطلا ونقرہ باف وطلا باف باشد +

جھلا جھل - ہر دو جیم مخلوط الہا مضموم بہر دو لام

زدہ دنبالہ کاغذ بادی را گویند ٭

جھلجھلاہٹ - جیم مخلوط الہا مفتوح لام ساکن جیم مخلوط الہا دوم مفتوح لام دوم بالف کشیدہ ہاے ہوز مفتوح تبای ہندی کشیدہ و ہاے ہوز باشد کہ از نمک پاشیدن بر جراحت محسوس شود یا از تیزے فلفل وغیرہ لب و زبان را حاصل گردد ٭

جھلک جیم مخلوط الہا و لام ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ ف پرتو تاب و نمائش اندک شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ چھپ گئے اک جھلک دکھا کر ہم رہ گئے اشک بار بنا کر ٭

جھلکانا - نون و الف مصدری ف تابیدن ٭

جھلکی - کاف تحتانی معروف ف پرتو و تاب و خود نمائی اندک ٭

جھلم - جیم مخلوط الہا مکسور لام مفتوح بہ میم زدہ چیزے بود مانند زرہ کہ مردان جنگی آنرا بر سر افگنند مرزا رفیع السودا میفرماید ؎ بن خود ایک دم نہیں رہتا سر حباب ٭ ڈالے رہی ہے منہ پہ جھلم سنکے آب ار ٭

جھلملانا - جیم مخلوط الہا مکسور لام ساکن میم مکسور لام دوم و نون بالف ہا کشیدہ نمایش چراغ یا ستارہ بطور یکہ روشنی خوب ندہد صبا گوید ؎ بجھے جو وہ شب نقاب اوٹھا کر بجھنے لگی شمع جھلملا کر ٭

جھلی اول و سوم مکسور رشتہ دریچہ گویند کہ ہر گاہ خواہند کتابند ہر گاہ خواہند بر بندند و نوعے از زیور گوش زنان بود ٭

جھلنا - جیم مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری دو معنی دارد ۱ - باد دادن منبا نیدن ۲ - آب را در شورہ و برف سرد کردن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شور بختی کی نوز سن ہی یہ مینجھارون پر ٭ شورے ہین شیشے برانڈی کے جھلا کرتے ہین ٭

جھلی - جیم مخلوط الہا مکسور لام مشدد تحتانی معروف ف پوست اندرون تخم ع غشاء

جھمکا - جیم مخلوط الہا مضموم میم ساکن کاف بالف کشیدہ دو معنی دارد ۱ - پروین را گویند ع ثریا ۲ - نوعے از زیور گوش زنان بود

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یار کی بالی کا جھمکا قدرت
اللہ ہے ✤ عقد پروین کان مین زہرہ کی زیور ہوگیا ✤

جھمکڑا - جیم مخلوط الہا و میم مفتوح کاف ساکن
رائے ہندی بالف کشیدہ ف کرسہ و فرع تجمل شاعری
گوید ؎ ساتھ ہین شوخی و انداز و ادا حلوہ
و ناز ✤ کس جھمکڑے سے شب وصل وہ محبوب آیا ✤

جھمیلا - جیم مخلوط الہا مفتوح میم تحتانی مجہول
لام بالف کشیدہ قصہ و فساد کہ بیجا و عبث باشد
و اسباب و اشیا کہ ناپسند خاطر باشند ✤

جھنجلانا - جیم مخلوط الہا مضموم بنون غنہ و
جیم دوم زدہ لام و نون بالفہا کشیدہ ف پیچ
و تاب خوردن و غصہ کردن ✤

جھنجھوٹی - جیم مخلوط الہا مکسور بنون غنہ جیم
مفتوح بواو زدہ تاے ہندی تحتانی معروف نام
راگنی باشد از راگنی ہاے مشہور ✤

جھنجھوڑنا - جیم مخلوط الہا مکسور بنون غنہ
جیم بواو مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف
مصدری و ستہا یا پاہاے کسے را از دست گرفتہ
جنبانیدن تا از خواب بیدار شود یا از بیخبری
خبردار گردد میر وزیر علی صبا گوید ؎ شرم سے
سر نہ اوٹھایا ترے رخ کے آگے ✤ باغ مین گل نے
صبا نے بھی جھنجھوڑا کیا کیا ✤ ایضاً شاعرے
گوید ؎ کب جاگتی ہین وہ جو تغافل کے کشتی
ہین ✤ کتنا ہی شور حشر جگائے جھنجھوڑ کر ✤

جھنجھٹ - ہر دو جیم مخلوط الہا مفتوح بنون
و تاے ہندی زدہ گفتگوی فساد و نزاع را گویند ✤

جھنجھنا - ہر دو جیم مخلوط الہا مضموم نون
اول ساکن نون دوم بالف کشیدہ چیزے باشد
مدور از قسم بازی طفلان میانہ تہی کہ از چوب
یا مس و مانند آن سازند و اندرونش سنگریزہا
پر کنند و دستہ دران نصب کنند و بدست اطفال
دہند تا بجنبانیدن آن آواز پیدا شود ف
اُ ٹ گنڈو ✤

جھنجھیا - جیم مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ و جیم
زدہ تحتانی بالف کشیدہ سبوے گلی باشد کہ دران
سوراخہاے بسیار کردہ چراغ اندرونش نہادہ در
ایام دسہرہ زنان ہنود مانند مٹیسو خانہ بخانہ میبرند ✤

جھنجھی کوڑی جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ

جیم تحتانی معروف کاف مفتوح بواو زدہ رے آخر ہندی تحتانی معروف ف خرمہرہ شکستہ ✤

جھنڈ۔ جیم مخلوط الہا مضموم بنون ج دال ہندی زدہ ابنوہ درختان راگویند کہ یکجا باشد و بر کثرت سوہاے سر مردم نیز اطلاق کنند ✤

جھنڈا۔ جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ ف نیزہ ع علم و نشانیکہ در بازار ہا و دیگر جاہا بر اے علامتے نصب کنند ✤

جھنڈا کھڑا کرنا۔ استادہ کردن نشان بود جہت استغاثہ و اجتماع مردم ✤

جھنڈا گاڑنا۔ کاف فارسی بالف و رائے ہندی کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از عمل کردن در جائے بود شیخ ناسخ میفرماید ؎

دل کو اوس محبوب کے اے دل مسخر کیجیے ✤ عرش پر گاڑے کا جھنڈا آج گاڑا چاہیے ✤ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہماری داغ کا سکہ ہے ہفت کشور مین ✤ گڑا ہی عرش پر جھنڈا ہمارے نالون کا ✤

جھنڈی۔ جیم مخلوط الہا مضموم بنون زدہ دال ہندی تحتانی معروف درخت کوچک صحرائی را گویند شاعرے گوید ؎ قدم جو دشت مین دیوانے نے ترے رکھا ✤ نہال ہو گئین سب جھنڈیان بیابان کی ✤ و بفتح جیم مخلوط الہا نشان کوچک بود کہ آنرا بر دوشتہ پیش پیش سواری امیران برند ✤

جھنڈے پر چڑھنا۔ دال ہندی تحتانی مجہول بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون بالف کشیدہ کنایہ از رسوا شدن کسے و مشتہر گردیدن امرے بود بحر گوید ؎ کلمۂ باطل سے جھنڈے پر نہ چڑھ ✤ نقطۂ منصور سن کچھ دھیان کر ✤

جھنکار۔ جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف بالف و رائے مہملہ کشیدہ صدائے کہ از شکستن ظروف آبگینہ و چینی وغیرہ و جنبیدن زنجیر آہنین برآید شاعرے گوید ؎ ٹوٹا جو شیشۂ دل کسکو خبر نہوگی ✤ جھنکار کیا سنے گا ساقی نہ انجمن مین ✤ ایضاً شیخ ناسخ گویند ؎ قیس کوئی ہاتھی ہے رعب آواز جرس ✤ سننے والا ہی مری زنجیر کی جھنکار کا ✤

جہنم مین پڑنا جہنم مین جانا - ہر دو کلمہ ایست کہ ہنگام خشم و غضب در حق کسے یا چیزے بر زبان آرند چنانکہ میر تقی مرحوم میفرماید ؎ جاے ہے جی نجات کے غم مین ۔ ایسی جنت گئی جہنم مین ۔

جھوپڑا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول و ہای فارسی نیز رائے ہندی بالف کشیدہ خانۂ فقیران و مسکان خصوصاً کہ از برگ خرما سازند گویند خواجہ آتش گوید ؎ فکر سامان چین کی ہے بہار آئی ہے ۔ جھوپڑا ڈالا ہے صیاد نے گلزار کے پاس ۔

جھوٹ - جیم مخلوط الہا بواو مضموم و تاے ہندی کشیدہ ف دروغ گفتن ؎

جھوٹا - تاے ہندی بالف کشیدہ کسیکہ دروغگو بود ع کاذب و آبخہ از آب و طعام خوردہ کسے قیماند

جھوٹا کام - کاف بالف و میم کشیدہ کار زبون و بد بود کہ در اصل دران زر و سیم نباشد ۔

جھوٹا موتی - میم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف گوہر مصنوعی بود کہ از آبگینہ سازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اشک بے تاثیر سے کمدہ نہ ٹپکے آنکھ سے ۔ جھوٹے موتی کی طرح بے آبرو ہو جائیگا ۔

جھوٹا نگ - نون مفتوح بکاف فارسی کشیدہ نگینہ آبگینہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لخت جگر سے میری قیمت مین بڑھ چلے تھے ۔ جھوٹے پڑے نگینے سب اوسکے نورتن مین ۔

جھوٹا ہونا - کنایہ از بیکار و ناقص شدن چیزے باشد چون قفل و مانند آن بحر گوید ؎ بعد مدت مقرر وعدہ خلافی وہ ہوا ۔ کھا گیا قفل در یار کا جھوٹا ہو کر ۔

جھوٹ بولنا - سوحدہ بواو مجہول و لام نہ نون و الف مصدری ف دروغ گوئی ۔

جھوٹے کے دفتر - کاف تحتانی مجہول و ال مہملہ مفتوح فاساکن فوقانی مفتوح بر اے مہملہ کنایہ از داستانہا و افسانہا بود ۔

جھوٹ موٹ - میم بواو معروف و تاے ہندی کشیدہ ف دروغ و لفظ دوم از توابع ست بحر گوید ؎ کیون مری ماتم مین کرتے ہو تاسف ۔ جھوٹ موٹ ۔ خاک دل مین حزن ہوگا آنکھ مین آنسو نہین ۔

جھوٹی قسم - تاے ہندی تحتانی معروف فا

وسین مہملہ ہر دو مفتوح میم وف سوگند دروغ یعنی
امداد علی بگر گوید سا گر یاد دوگے بوسہ مصحف خسیار کا
مجھے ۔ جھوٹی قسم نہ کھاؤ کلام مجید کی ۔

جھوٹی مہندی ۔ جیم مکسور بہاے ہوز و نون
غنہ زدہ دال مہملہ تحتانی معروف حنا و الیہ
شاعرے گوید ۔ سیکڑوں کے خون اس دست
حنائی نے کیے ۔ دیتی ہے تمغی گواہی جھوٹی مہندی آپکی

جھوٹے وعدے ۔ تاے مہندی تحتانی مجہول
واو مفتوح عین مہملہ ساکن دال مہملہ تحتانی مجہول
وعدہ ہاے دروغ کہ وفا نشوند ۔

جھوجرا ۔ جیم مخلوط الہا بواو مجہول و جیم زدہ
بر اے مہملہ بالف کشیدہ چیزے ذی تخلخل بود ع
متخلخل ۔

جھور ۔ جیم مخلوط الہا مفتوح بواو و راے ثقیلہ
سخنان خشم و غصہ کہ باہم یکدیگرے راگویند ۔

جھول ۔ جیم مخلوط الہا بواو معروف و لام زدہ
جامہ باشد کہ بر پشت پیل اندازند ف جل و جیم
مخلوط الہا بواو مجہول و لام زدہ ناہمواری
جامۂ دوختہ و ناہمواری رفتار پیل باشد ۔

جھولا ۔ جیم مخلوط الہا بواو معروف و لام ہاے
کشیدہ ف بادبیچ ع ارجوحہ و بواو مجہول
ہاے ہوازی چیزے باشد و خریطہ باشد زباتات
خواہ چرم وغیرہ کہ اسباب بندوق انگریزی در آن
دارند و خریطہ بود کہ پس پالکی بندند و دران اسباب
نہند و مرض فالج را نیز نامند چنانکہ شیخ امداد علی
بگر گوید ۔ بھنس کے ہم دام محبت مین پھنسے
لاعلاج ۔ زلف کے جھولے نے مارا دل کس بیکس کا

جھولنا ۔ جیم مخلوط الہا بواو معروف و لام زدہ
نون و الف مصدری در بادبیچ نشستہ جنبش دادن
بادبیچ را و کنایہ از امید وار چیزے ماندن بود از
کسے بوعدہ ہاے دروغ او تا مدت دراز شیخ ناسخ
گوید ۔ امید وصل مین ہم جھولتی ہین برسون سے
وہان رقیبون مین تیاریان ہین جھولون کی

جھولی ۔ جیم مخلوط الہا بواو مجہول لام تحتانی
معروف جامہ باشد کہ فقیران پارچہ ہاے نان و
مانند آن دران نہند ۔

جھوہر ۔ جیم مخلوط الہا بواو معروف میم مفتوح
بر اے مہملہ زدہ ہجوم چند کسان و چند چیز را نیز

کہ یکجا بود چنانکہ بحر گوید ؎ رس بھری آنکھ ہے محبوب کی باشان عسل ✤ گرد زنبور کا مجمع ہے کہ جھوم پڑیں ✤

جھومنا - جیم مخلوط الہا بواو معروف وہم زدہ نون والف مصدری جنبیدن بود در عالم مستی و وجد ✤

جھونا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول نون بالف کشیدہ جامۂ باریک تروتنک تر را گویند ✤

جھونٹے - جیم مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ تای ہندی بتحتانی مجہول موہای سر زنان را گویند ✤

جھونج - جیم مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ وجیم زدہ ف آشیانۂ مرغان ✤

جھونک - جیم مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ وکاف کشیدہ بر دو معنی آید اول چربیدگی یک پلہ ترازو بر پلۂ دیگر دوم مرادف بار بود در شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بڑھتی جاتی ہے نزاکت یار کے بالوں کے ساتھ ✤ جھونک زلفوں کا بھی اب بار کمر ہونے لگا ✤ ودر تانیث وتذکیر این لفظ اختلاف ست نزد بعضے مذکر ست و نزد بعضے مؤنث ✤

جھونکا - کاف بالف کشیدہ بچند معنی آید اول وزیدن باد کہ بتندی وزد شیخ ناسخ مفرماید ؎ خاک مجمعہ کشتۂ کاکل کی جو برباد ہوئی ✤ ہوگئی غالیہ سا باد صبا کے جھونکے ✤ دوم بجنبش آمدن چیزے مانند باد پیچ وشاخ درخت وزلف ومانند آن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دیکھیے ازدہے کے منہ میں کسے جھونکتی ہے ✤ زلف رخسار پہ لیتی ہے بلا کے جھونکے ✤ ایضاً ؎ کیا ہی خوش رنگ ہے پہونچے کی لچک سے مہندی ✤ جس پہ سرسبز نہیں شاخ حنا کے جھونکے ✤ سوم مرادف بار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ کمر بال سے باریک نظر آتی ہے ✤ کب سنبھالے گئے گیسوے دوتا کے جھونکے ✤ چہارم کنایہ از غلبہ خواب باشد مرزا برق میفرمایند ؎ رات دن رعشۂ پیری سے نہیں ہے آرام ✤ جھونکے دیتے ہیں مجھے خواب فنا کے جھونکے ✤

جھونکنا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ

و کاف زده نون و الف مصدری ف اندختن +
جھونکے آنا - کاف تحتانی مجہول الف و نون
بالفها کشیده بار بار سرنگون شدن در غلبه
خواب باشد +
جھونکے لینا - کاف و لام تحتانی مجہول نون
و الف مصدری بار بار سرنگون ساختن از غلبه خواب بود +
جھیپنا - جیم مخلوط الها تحتانی مجہول و ہاے
فارسی زده نون بالف کشیده ف نگاه دزدیدن +
جھیل - جیم مخلوط الها تحتانی معروف و لام
زده ف تالاب و آبگیر ع غدیر شیخ ایداد علی
بحر گوید ؎ کچھ کم نہین چھری سی وطن کی مفارقت +
یہ مچھلی گلو بریده نکلتی ہے جھیل سے +
جھیلنا جیم مخلوط الها تحتانی مجہول و لام
زده نون و الف مصدری را ہی که در آن آب
باشد آنرا طے کردن و کنایه از سر آفات گذشتن
بود نظیر معنی اول از مرزا والاجاه بہادر ؎
نصف شب کو یار بلوائے اگر برسات مین +
جھیل کر ہم جائین پانی تا کمر برسات مین +
و نظیر معنی دوم از رشک منفور ؎ شب ہجران
تو جھیل ڈالی تھی + نالۂ صبحگاه نے مارا + و
از شاعرے دیگر نیز ؎ پیر کر اوستاد تک پہونچے
ہو سمندر بھی اگر + جھیلیے جو آئے آفت جان پر
برسات مین +
جھینکنا - جیم مخلوط الها تحتانی معروف
و نون غنه و کاف زده نون و الف مصدری
ف زار نالی کردن +
جھینگر - جیم مخلوط الها تحتانی معروف و نون
غنه کاف فارسی مفتوح بر سر مهمله زده جانوریست
که در فصل باران آواز کند ف زیر و زنجیره
ع جنبذب +

فصل تحتانی

جی - جیم تحتانی معروف بر دو معنی آید اول
جان چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ دل برین
ہے جسم مین نہ جی ہے + کچھ میری خبر تمھین
اجی ہے + دوم کلمۂ باشد که ہر گاه کسے
خطاب کند یا سخنے به پرسد در جواب این کلمه بر زبان
آرند ف آری ع بلی و نیز کلمه بود که در آخر اسماء فائده
معنی تعظیم دہد چنانکه گویند شیخ جی میر جی حکیم جی

وبفتح جیم کلمہ باشد کہ فائدہ معنی تعدد دہد چنانکہ گویند جے آدمی ہین سب ایک وضع کے ہین ٭

جی آجانا جیم تحتانی معروف الف بالف جیم دوم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از عاشق شدن بود شاعرے گوید ع آگیا جی صنم پہ جی ہی تو ہے ٭ لگ گئی طبع آدمی ہی تو ہے ٭

جی اوچٹ جانا - برخاستگی خاطر بود از کارے میر تقی گوید مصرع جی کچھ اوچٹ گیا ہے اب نالہ وفغان سے ٭

جیب - جیم تحتانی مجہول وموحدہ کشیدہ کیسہ کہ زیر دامن پیراہن یا زیر گریبان باشد ف جیب بالفتح شاعرے گوید ع قاضی کو بھی تو لائے ہین میکش فریب ہین ٭ بوتل لگی ہوئی ہے لبادے کی جیب مین ٭

جی بُرا کرنا - بے کردن بود بعد طعام خوردن واین محاورہ زنانست ٭

جی بھٹکنا - جیم تحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا وتای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از مائل شدن طبیعت بود بہر جانب شیخ امداد علی بحر گوید ع لبونپہ رُک گیا سینے مین دم کبھی اُسکا ٭ تمہارے واسطے کیا کیا نہ شب کو جی بھٹکا ٭

جی بہلنا - جیم تحتانی معروف موحدہ وہای ہوز مفتوح لام ساکن نون والف مصدری مشغول بودن طبع بود بکارے ٭

جیبی - جیم تحتانی معروف بای موحدہ تحتانی معروف آلہ باشد از مس خواہ نقرہ کہ برے اصناف کردن زبان بالای زبان گردانند ٭

جیت - جیم مفتوح تحتانی وفوقانی زدہ دختر ست مشہور وجیم تحتانی معروف وفوقانی زدہ بازی بردن در قمار ونیز غلبہ وفتح وفیروزی یافتن بر کسے بود ٭

جیتا - فوقانی بالف کشیدہ ف زندہ ع حی ٭

جیتا چنوانا - جیم فارسی مضموم نون ساکن واو ونون دوم بالفہا کشیدہ کنایہ از کسے را زندہ پیوند دیوار نمودن بود چنانکہ شاعرے گوید ع کبھی دیکھا ہو نظر بھر کے جو پیشانی کو مچکو چنوا ئیے جیتا زر افشان کی طرح ٭

حصہ دوم

جیتا لہو - لام مفتوح ہای ہوز بواو معروف کنایہ از خون تازہ بود کہ از جسم برآمدہ باشد *

جیتنا - نون والف مصدری ف بازی بردن وغلبہ وفتح وفیروزی یافتن *

جیتے جی - جیم تحتانی معروف فوقانی تحتانی مجہول جیم دوم تحتانی معروف کلمہ ایست کہ مفہومش تا دم زندگی باشد ع مادام الحیات شیخ ناسخ میفرماید ؎ نا توانی سے ہمارے جیتے جی * خانہ زنجیر سونا ہو گیا *

جیٹھ - جیم تحتانی مجہول وتای ہندی مخلوط الہا زدہ نام ماہ نہم باشد از ماہ ہای سال فصلی وبحاورہ زنان برادر شوہر را گویند کہ از شوہر کلان باشد *

جی چاہنا - جیم تحتانی معروف جیم فارسی بالف کشیدہ وہای ہوز زدہ نون والف مصدری ف خواہش طبع *

جی چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از بد دل وبیدل شدن بود شیخ ابراہیم ذوق میفرماید ؎ ہاتھ آکر دل وحشی جو کوئی چھوٹ گیا ہوس صید مین صیاد کا جی چھوٹ گیا *

جیسی روح ویسے فرشتے - مثلیست بر کسے زنند کہ میلان طبیعتش بسوی چیزے حسب اقتضای طبیعتش بود *

جی سے گذر جانا - کنایہ از جان بحق تسلیم نمودن بود بحر گوید ؎ تیر نگاہ یار کو تار نفس کہون * گذرا جو سینے سے تو مین جی سے گذر گیا *

جی سنسنا جانا - کیفیتیست کہ اکثر بضعف وناطاقتی لاحق مردم شود مومن دہلوی گوید ؎ آہ سرد ہماری فلک سے پھری نہو * پہلی ہی چال یہ کہ جی سنسنا گیا *

جی کو مارنا - کنایہ از ضبط خواہش دل بود میر تقی مغفور میفرماید ؎ آرزو مین ہزار رکھتے ہین * تو بھی ہم جی کو مار رکھتے ہین *

جی گری جانا - کنایہ از سستی وضعف وانحلال طبیعت بود *

جی کی جی مین رہنا - بر نیامدن آرزوی دلی بود خواجہ میر درد گوید ؎ جی کی جی ہی مین رہی بات نہ کھولی بائی * ایک بھی اوس سے ملاقات نہونے پائی *

جی گھبرانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ ساکن ہای مہملہ ونون بالفہا کشیدہ ف خفقان ع توحش *

جیلخانہ - جیم تحتانی مجہول ولام مزدہ خانۂ معجبہ بالف کشیدہ نون مفتوح بہای مختفیہ خانۂ کہ دران گنہگاران را اسیر کنند ف زندان ع محبس شیخ ابراہیم ذوق گویند ؎ کیون نہ ہر تار مین ہو دل ہون گرفتار کہ زلف ٭ جیلخانہ ہی محبت کی گرفتار و نکا

جی لگنا - جیم تحتانی معروف لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری مشغول شدن دل بود بکارے ٭

جی مین آنا - میم تحتانی مجہول ونون مختفیہ الف ونون دوم بالف ہا کشیدہ در دل آمدن خیالے باشد ف اندیشیدن ٭

جیوٹ - جیم تحتانی معروف واو مفتوح تاے ہندی کشیدہ دلیر و بہادر را گویند خواجہ آتش گوید ؎ نہ تیغ عشق کے منہ چڑھ دلا خدا سے ڈر ٭ اسی کڑی مین تو جی چھوٹتا ہے جیوٹ کا ٭

باب جیم فارسی

فصل الف

چابنا - جیم فارسی بالف کشیدہ وموحدہ زدہ ونون والف مصدری ف چاویدن الاخیر فصیح ست

چاپ - جیم فارسی بالف وبای فارسی کشیدہ آواز پا کہ ہنگام رفتار مردم بگوش رسد ف سکپوے ٭

چاٹ - جیم فارسی بالف وتاے ہندی کشیدہ ف مزہ ع ذوق شاعرے گوید ؎ اچھا لگا لیا مرے لہاے زخم کو ٭ منہ نے کسیکی تیغ کے بوسون کی چاٹ پر ٭ ویز امرا زلیسیدن بود ٭

چاٹنا - نون والف مصدری ف لیسیدن ٭

چادرا - جیم فارسی بالف کشیدہ ودال مہملہ زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ ف چادر مرزا برق میفرماینند ؎ منہ چھپانے سے بڑھا حسن دوچندان اونکا ٭ چادرا چادر مہتاب ہی رخسارون پر ٭

چادر ہلانا - ہاے ہوز مکسور لام ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از امان خواستن سپاہ مغلوب بود در جنگ از فوج غالب ٭

چار - عدد یست مشہور مشترک در ہندی وفارسی ف چہار ع اربع ٭

چارا - رای مہملہ بالف کشیدہ کاہ کہ اسپان وگیر

بہائم را خورانند ف آخر ع علف خواجہ در زیر
گوید ؎ کھا گیا مجھ ناتوان کو غم مری خوش چشم کا
ہوکے کاہیدہ اسی آہو کا چارا ہو گیا ✦
چار ابرو کا صفایا - معروف ست چنانکہ شیخ
امداد علی بحر گوید مصرع چار ابرو کا صفایا کیون
قلندر ہو لیتے ✦
چار آنکھہ ہونا - الف بالف کشیدہ و نون غنہ
و کاف مخلوط الف نازدہ ہای ہوز بواو مجہول نون
و الف مصدری ف دو چار شدن لاستاذ لکھنو
؎ اوس سے چار آنکھہ مین ہوتے ہی جو کل
بیٹھہ گیا ✦ نگہہ یا رتھی یا تیر اجل بیٹھہ گیا ✦
چار باغ - گلہا و بوٹہ ہا کہ در ہر چہار گوشہ
رومال شالی بافند و خواہ از تار ہای پشمینہ
و ابریشم دوزند ✦
چار بند - موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ
زدہ ہر چہار جانب پشت بود یعنے زیر و بالا و
چپ و راست شاعرے گوید ؎ نازک وہ ہین
کہ باندھی جو انگیا کے کسکے بند ✦ کہتے ہین درد
ہونے لگا چار بند مین ✦

چار پائی - بای فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی
معروف پلنگ را گویند کہ بران خوابند میر تقی
مرحوم گوید ؎ تری گلی سے سدا اک کشندۂ
عالم ✦ ہزارون آتے ہوئے چار پائیان دیکھیے
و ہمزہ تحتانی مجہول جمع چار پایہ بود ف
چار پایہ ہا ع بہائم شیخ ناسخ میفرمایند ؎
اس درجہ ہمنے آدمیون سے اوٹھائے رنج ✦
اب زندگی کرینگے بسر چار پاؤن مین ✦ اینجا
ہمزہ بحالت خود باقی ست و یای مجہول جمع بواو
بدل شدہ است ✦
چار جامہ - پوششے کہ بر پشت اسپ انداختہ
سوار شوند فارسیست ✦
چار چاند لگ جانا - جیم فارسی بالف کشیدہ
و نون غنہ و دال مہملہ زدہ کنایہ از بلند رتبہ و
ممتاز گردیدن کسے باشد شیخ امداد علی بحر گوید
؎ گر جای آنکھہ سے جو ہو تجسے دو چار چاند ✦
چار ابرون نے تجکو لگائی ہین چار چاند ✦
چار چشم جیم فارسی مفتوح بشین معجمہ و میم کشیدہ
کسیکہ ہمیروت بود حضرت رشک میفرمایند ؎

موچھیں کیا نکلیں کہ ڈالی نگہہ قہر و عتاب ✤
چار چشم آپس ہوئی جب سے ہوئی چار ابرو ✤

چار چوٹ کی مار - جیم فارسی بواو مجہول و تاے ہندی مشدد کاف تحتانی معروف میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ از دست و پا و چوب و تازیانہ زدن بود کسے را ✤

چار خانہ - خاے معجمہ بالف کشیدہ نون مفتوح بہاے مختفیہ نوعے از قماش باشد کہ چہار چہار خانہ دارد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
کوئی لباس اس شہر کے لیے نہ زیبا تھا ✤ پسند خاص عناصر کا چار خانہ ہوا ✤

چار دن کی چاندنی - دال مہملہ مکسور نون ساکن کاف تحتانی معروف جیم فارسی بالف و نون غنہ و دال مہملہ زدہ نون تحتانی معروف مشابہت مشہور کہ بر حسن و جمال و شوکت و جاہ و عیش و عشرت سریع الزوال زنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چار دن کی چاندنی اس سیکدۂ عین عیش ہے ✤ ساقی شب کا بھی آخر دور ساغر ہو گیا ✤

چار زانو بیٹھنا - زاے معجمہ بالف کشیدہ نون بواو معروف موحدہ مفتوح تحتانی و تاے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری نوعے از نشست مردم بود ف چار زانو زدن

چار کانے - کاف بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول باصطلاح نرد بازان داؤ باشد در نرد بازی کہ ہر گاہ ہر سہ قرعہ نرد بازی را بیندازند چہار صفر در ہر سہ قرعہ نمایان شوند دو صفر در یک قرعہ و یک یک در ہر دو ✤

چار کے کاندھی جانا - کاف تحتانی مجہول کاف دوم بالف کشیدہ و نون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بعد مرگ در تابوت رفتن بود کہ چہار کس تابوت را بردارند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
تیری گلی سے جان بلب اک ناتوان گیا ✤
کیا جانے اوٹھکے چار کے کاندھی کہان گیا ✤

چار ون شانے چت گرنا - زاے مہملہ بواو مجہول و نون مختفیہ شین معجمہ بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول جیم فارسی مکسور بقوقانی کشیدہ کاف فارسی

پرا مہملہ زدہ نون و الف مصدری باصطلاح کشتی گیران برپشت افتادن حریف بودف چارشانہ افتادن ٭

چارہاتہ پاؤن - مراد از ہر دو دست و ہر دو پا باشد ٭

چاق - بمعنی چست و درست ترکیست ٭

چاقو - آلہ آہنین کہ قلم و مانند آن ازان تراشند ترکیست ٭

چاک - جیم فارسی بالف و کاف کشیدہ ف چرخ کوزہ گر شیخ ناسخ میفرماینده ؎ کیا کلال قضا نے خمیر خاک بتان ٭ یہ مہر و ماہ پیالے ہین چرخ گردان چاک ٭

چاکی - کاف تحتانی معروف دستے بود در چوبہای کہ چوب بر سر حریف گردانیدہ ہر جا کہ خالی یابند بزنند

چال - جیم فارسی بالف و لام کشیدہ سہ معنی دارد - ۱ - رفتار ۲ - روش و طرز میر تقی گویده ؎ چلتے ہین ناز سے جب ٹھوکر لگے ہے دل کو آتی نہین سمجھ مین ان کی لبرون کی چالین ٭ ۳ نرد چہ سعد و مہرہ شطرنج را از یک خانہ بخانہ دیگر نہادن بحر گویده ؎ یہ چوسر عشقبازی کی ہے اے دل ٭ نچلنا چال وہ جس سے ہو گھر بند ٭ و کنایہ بود از فریب کردن کسے بمعنی شاعر گویده ؎ ٹھہر ٹھہر کے نہ چل خنجر بت قاتل ٭ کہ جانتی ہے یہ چالین رگ گلو تیری ٭

چالا - لام بالف کشیدہ بر دو معنی آید - اسم رفتن نوعروس از خانہ داماد بخانہ پدر و مادر خود در ایام معین تا چہار بار شیخ امداد علی بحر گویده ؎ نوعروس باغ کی شادی مجھے ماتم ہوئی ٭ پاؤن پھیرا باغ مین گلچین کے گھر چالا ہوا ٭ ۲ - روز سعد روانگی کہ دران روز ارادہ سفر کنند میرزا برق میفرماینده ؎ جیتے رہے فراق مین دی جان وصل مین ٭ او سدن چلے یہان سے کہ چالا نکل گیا ٭

چال ڈھال - دال ہندی مخلوط الما بالف و لام کشیدہ ف روش ع طرز اسیر گویده ؎ طرز خرام کرتی ہے سر سیکڑون قلم ٭ تلوار چل رہی ہے نئے چال ڈھال پر ٭

چالیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسے کہ فریب کردن شیوۂ او بود ٭

چالیس - لام تحتانی معروف وسین مہملہ زدہ عددیست مشہور ف چہل ع اربعون +

چالیسوان - فاتحہ مردگان اہل اسلام باشد بعد چہل روز از مردن ف چہلم +

چانپ - جیم فارسی بالف ونون غنہ وبای فارسی کشیدہ آلہ بود آہنین از آلات بندوقی کہ شصل روزنہ بندوق چسپان سازند وبدان آتش بہ باروت بندوق رسد +

چاند - جیم فارسی بالف کشیدہ ونون غنہ ودال مہملہ زدہ دو معنی دارد - ۱ - ماہتاب ع قمر ۲ - ماہ ع شہر خواجہ آتش میگویند ۵ وہ ماہ آج جو آیا تو کل کیا غرا + نشاط وعیش مین گذرا کبھی نہ سارا چاند +

چاند پر خاک ڈالنے سے خاک نہین پڑتی مثلیت مشہور بجائی زنند کہ مردم بی عیب را کسے بہیچ عیب متہم کند خواجہ آتش گوید ۵ چاند کے اوپر نہین پڑتی کسی صورت سے خاک + منہ تو دیکھین لیکے یوسف کے برادر آئینہ +

چاند تارا - فوقانی ورائے مہملہ بالفہا کشیدہ کاغذ بادی بود کہ دران تصویر ماہ واختر از کاغذ رنگین ساختہ چسپانند شیخ امداد علی بحر گوید ۵ کاغذون گھٹتے ہین وہ جب تم بڑھاتے ہو تینگ + چاند تارون پر تمھارا چاند تارا ڈورہے ایضاً حضرت برق میفرمایند ۵ عکس خال و ابرو خمدار سے ای مہروش + کاغذ بادی ہوا یہ چاند تارا ہو گیا +

چاند دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول وکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ماہ نو دیدن بود ع اہلال بالکسر شیخ امداد علی بحر گوید ۵ آب روان کاج نکرے ضد سے بحر کے + ماہ ربیع کا بھی ہو دیکھے وہ یار چاند +

چاندرات - رائے مہملہ بالف وفوقانی کشیدہ شبے کہ روز سلخ گذشتہ مے آید ف شب ہلال +

چاند سورج - سین مہملہ بواو معروف رائے مہملہ مفتوح بجیم زدہ زیوریست از طلا خواہ نقرہ بصورت ماہ وخورشید کہ زنان در موہای سر آویزند آتش گوید ۵ بنینگے کسکا زیور چاند سورج پگڑھا کرتی ہین زرگر چاند سورج +

چاند کا ٹکڑا - کاف بالف کشیدہ تای ہندی مضموم بکاف زدہ رای ہندی بالف کشیدہ کنایہ از حسین وخوبصورت بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تو ہی ایسا چاند کا ٹکڑا کہ ہوتے چاند کے ٹکڑے تارے تری جانب اشارے رات کو ٭

چاند کا کھیت کرنا - برآمدن ماہ بود از افق آسمان چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ یون ترے رخ سے عیان ہے تری تن مین مہتاب ٭ کھیت جس طرح سے کرتا ہی چمن مین مہتاب ٭

چاند گہن - کاف فارسی وہای ہوز ہر دو مفتوح بنون زدہ گرفتگی ماہ را گویند ع خسوف شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خط شبرنگ یہ گالون پہ نہین دھیان کرو ٭ ہے اجی چاند گہن بوسہ کوئی دان کرو ٭

چاند ماری - میم بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف تصویر ماہ بر دیواری کشیدہ آنرا نشانہ بندوقہا کردن بود بحر گوید ؎ گلے کے طوق سے اوبھرے ہوے پستان مقابل ہین ٭ قواعد چاند ماری کے نظر آتے ہین گورون مین ٭

چاندنا - نون بالف کشیدہ رنگی از کبود تر بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ گھر مرا تاریک ہی ایسا کہ لیکر خط یار ٭ چاندنا آیا تو وہ کالا کبوتر ہوگیا ٭

چاندنی - نون تحتانی معروف بر سہ معنی آید ۱ - پرتو ماہ ف مہتاب ۲ - فرشے کہ از جامہ سفید سازند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اے ماہ مرے کفن کے لائق ٭ تری محفل کی چاندنی ہے ٭ ۳ - گلیست معروف ٭ ٭

چاندنی چوک - جیم فارسی مفتوح بواو وکاف زدہ چار سوی ست مشہور در دہلی ٭

چاندنی چھٹکنا - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری پراگندہ شدن پرتو ماہ بود بہر طرف شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ حسن ہے جو کبھی شب کو تم نکلتے ہو ٭ زمین پہ سایئ کی جا چاندنی چھٹکتی ہے ٭

چاندنی دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول وکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از

سیر شب ماه بود که در باغ رفته خواه در دریا به کشتی سوار شده تماشا کنند ✤

چاندنی رات - رای مهمله بالف و نون و قافی کشیده ف شب مهتاب ✤

چاندنی کا کھلنا - کاف مخلوطا الها مکسور لام زده نون و الف مصدری کنایه از نور افشان شدن ماه بود ✤

چاندنی کا کھیت - کاف مخلوط الها تحتانی مجهول و فوقانی کشیده کنایه از پرتو ماه باشد که بهر طرف بالای زمین گسترده بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سیر کو نکلا جو وہ رشک قمر برسات مین ✤ چاندنی کے کھیت نے پایا ثمر برسات مین ✤

چاندنی کا کھیت کرنا - کاف مفتوح رای مهمله زده نون و الف مصدری گسترده شدن پرتو ماه بهر طرف بالای زمین باشد اسیر گوید ؎ گیسو تمهارا چهره روشن سی ہٹ گیا ✤ یو چاندنی نے کھیت کیا ابر چھٹ گیا ✤

چاندنی کو سونپنا - آنست که هر گاه کسی را زخم رسد چند پر کاه افروزند و بگوید این زخمی را بچاندنی سپرد میکنم و دیگرے گوید من گواه ام تا سه شب از ابتدای زخم رسیدن همی کنند ✤

چاندی - دال مهمله تحتانی معروف ف سیم ع فضه و کنایه از زر سعت آمدن کار ها بود چنانکه شاعرے گوید ؎ بنے اوس سیم تن سی یا بگڑتے ✤ هر طرح عاشقون کی چاندی سہتے ✤

چاندیخانه - جائیکه زرگران ظروف زر و نقره در سرکار امیران سازند ✤

چاندی کی جوتی - کاف تحتانی معروف جیم وفوقانی بواو و تحتانی معروف کنایه از زر یکه کسے فرمایه را بر اے سرنگون کردن و راضی نمودن اواز خویش دهند ✤

چاہین ماہین - رقص طفلان باشد در بازی که دستهای یکدیگر گرفته دور رقصند و همین الفاظ بر زبان آورند ✤

چاول - جیم فارسی بالف کشیده واو مفتوح لام زده ف برنج ع اُرز ✤

چاہ - جیم فارسی بالف کشیده و های هوز زده ف خواهش و دوستی ع طلب و عشق ✤

چاہت - ہای ہوز مفتوح بفوقانی کشیدہ ف دوستی و خواستگاری ع عشق و طلب ✤

چاہنا - نون و الف مصدری ف خواستن و دوستی کردن ع طلب و محبت ✤

چاہیتا - ہای ہوز بتحتانی معروف بفوقانی بالف کشیدہ کسے کہ محبوب کسے باشد ✤

چاہیے - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ باید و شاید بخشد ✤

چاے - برگیست کہ آنرا در آب جوشانیدہ شیرین ساختہ در موسم سرما نوشند و فارسیت ✤

چاے پانی - بای فارسی بالف کشیدہ نون بتحتانی معروف دعوت و ضیافت اگر زبان بود و قت صبح

فصل بائے موحدہ

چبا چبا کے باتین کرنا - کنایہ از در پردہ سخنہاے طنز گفتن بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید

ے اک رنگ پان ہے اوسکا دل خون کن ہمان ہے
پھبتا ہے اوسکو باتین کرنا چبا چبا کر ✤

ایضاً شیخ ناسخ میفرماید ے یون نہ باتین چبا چبا کے کرو ✤ مہربان بات ہی نبات نہین ✤

چبانا - جیم فارسی مفتوح موحدہ و نون بالف کشیدہ ف خائیدن ع مضغ و قصد گفتن سخن کردہ نگفتن آن سخن بود ✤

چبوترا - جیم فارسی مفتوح موحدہ بواو معروف و نون بفوقانی زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ زمین بلند مسطح بود ف چوترہ ع مصطبہ ✤

چبھنا - جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف خلیدن ✤

چبھونا - جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول نون و الف مصدری ف خلانیدن ✤

چبینا - جیم فارسی مفتوح موحدہ بتحتانی مجہول نون بالف کشیدہ ہر غلہ کہ در دہان بریان کردہ چاوند

چبینی - نون بتحتانی معروف غلہ بریان کردہ کہ مزدوران خورند ✤

فصل بائے فارسی

چپ - جیم فارسی مفتوح بای فارسی کشیدہ کاغذ بادبزن و جامہ و مانند آن کہ نصف سفید و نصف بزنگ دیگر بود یا نیمی برنگ و نیمی برنگ باشد بضم جیم فارسی خاموشی و سکوت و نیز کسیکہ ہیچ سخن نگوید

ف خاموش ع ساکت وامر هم باشد از خموشیدن ف خموش ✤

چپاتی - جیم فارسی مفتوح بای فارسی بالف کشیده فوقانی تحتانی معروف بمعنی نان تنک بود و مشترک ست درهندی وفارسی ع فطیری ✤

چپاتی ساپیٹ - بای فارسی دوم تحتانی مجهول وتای هندی زده شکم مردم که از فاقه خشک چسپیده باشد ✤

چپا چپا - عبارت از کوبکو وکوچه بکوچه بود شیخ ابراهیم ذوق گوید ؎ پری جا کر نئی دنیا سے بھی گر ڈھونڈو دنیا مین ✤ تو خالی خاک آدم سے نہ چپا پھر زمین نکلے ✤

چپت - جیم فارسی وبای فارسی پر دو مفتوح فوقانی کشیده ضرب دست که بر سر کسے زنند و نا محاوره بازاریان ست ✤

چپٹا - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن تای هندی بالف کشیده ف پهن ع مفرح ✤

چپٹ باز - موحده بالف وزای معجمه کشیده زنے که بالاے زنے دیگر برآمده فرج خود را بزور جنبش مالد ودفع شهوتش کند ف طبق زن وستر باز ع سحاقه ✤

چپٹی - تاے هندی تحتانی معروف بر دو معنی آید ۱ - هر شے مؤنث که پهن بود ف مفرطح ۲ - همان فرج مالیدن زنی بر فرج زنے دیگر بود برای دفع شهوتش ف طبق زنے ع سحق ✤

چپٹی لڑنا - لام مفتوح رای هندی ساکن نون والف مصدری ف طبق زدن ع مساحقه ✤

چپچپاہٹ - هر دو جیم فارسی مکسور بای فارسی اول ساکن بای فارسی دوم بالف کشیده ها ے هوز مفتوح تبای هندی کشیده ف چسپیدگی ع لزوجت ✤

چپراس - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن رای مهمله بالف کشیده وسین مهمله زده چیزے بود پهن ومدور که از برنج باشند وبران نام هیچ امیر کنده بود وملازمان آن امیر بکمر خود بندند وفراوانی پهن را نشان گویند ✤

چپراسی - سین مهمله تحتانی معروف کسیکه چپراس در کمر بندند ✤

چپڑا - رای ہندی بالف کشیدہ **ف** لک و لاکھ

چپڑخندی - خای معجمہ مفتوح نون ساکن دال مہملہ تحتانی معروف زن سہرزہ گرد و بازاری را گویند ✤

چپڑغٹو - کسیکہ اسیر بلا و گرفتار بود ✤

چپڑنا - جیم فارسی مضموم بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون و الف مصدری **ع** غن مالیدن برنان و مانند آن بود ✤

چپڑی روٹی - رای ہندی بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف نانے کہ بران روغن مالیدہ باشند ✤

چپکا - جیم فارسی مضموم بای فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ **ف** خاموش **ع** ساکت ✤

چپکن - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن کاف مفتوح بنون زدہ نوعے از پیراہن باشد کہ بالاے پیراہن دیگر پوشند **ف** قباع قبا

چپکنا - جیم فارسی مکسور بای فارسی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری **ف** چسپیدن **ع** لصوق و کنایہ از تعلق پیدا کردن زنان با بمرد و مرد را بہ زن بود ✤

چپکی - خاموشی بود **ع** سکوت چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ بات کس سے کروں چپکی مجھے لگ جائی نہ کیون ✤ وہ نہین ہای مجھے جسکی ہے گفتار پسند ✤

چپ لگجانا - جیم فارسی مضموم بہ بای فارسی کشیدہ لام مفتوح کاف فارسی ساکن جیم ونون بالف کشیدہ **ف** خاموش گردیدن ✤

چپنا - جیم فارسی مفتوح بای فارسی زدہ نون و الف مصدری بہ ظاہر شدن عیب خود شرمندہ شدن بود ✤

چپنی - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن نون تحتانی معروف نوعے از سرپوش بود وکاسہ زانو را نیز گویند **ف** آئینہ زانو ✤

چپی - جیم فارسی مفتوح بای فارسی مشدد تحتانی معروف پاہای کسے را از دستہا کوفتن بطوریکہ باعث استراحت او باشد **ف** مشت مال ✤

چپی کرنا - کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون

الف مصدری بہمان معنی بود کہ گفتہ شد شیخ ارادتی بحر گوید ؎ اوقی خدمت مین شب وصل گذاری ہمہ چپتی کرنے کبھی بنیکے کبھی پنکھا کھینچا ؎

چپیٹ - جیم فارسی مفتوح باے فارسی تحتانی مجہول و تاے ہندی کشیدہ مرادف ضرب بود ؎

فصل فوقانی

چت - جیم فارسی مکسور فوقانی کشیدہ سیکہ بر پشت افتادہ و بر پشت خوابیدہ باشد ف ستان بالکسر ع مستلقی ؎

چتلا - جیم فارسی مکسور فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ نوعے از خربزہ بود کہ بر پوستش نث نہا باشند ؎

چت لیٹنا - لام تحتانی مجہول و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف بر پشت خوابیدن ع استلقا ؎

چتون - جیم فارسی مکسور فوقانی ساکن و او مفتوح بنون زدہ ف نگاہ ع نظر ؎

چتھا - جیم فارسی مضموم فوقانی مخلوط بہا مشدد بالف کشیدہ بثیر را گویند کہ از بثیر دیگر آنرا مجروح کنانیدہ باشند ؎

چتھاڑ - جیم فارسی مکسور فوقانیہ مخلوط الہا بالف و راے ہندی کشیدہ کنایہ از ذلیل و زبون شدن کسے یا چیزے بود ؎

چتی - جیم فارسی مکسور فوقانی مشدد تحتانی معروف ف نشان و داغ و قسمے از آثار دہا بود ؎

فصل تاے ہندی

چٹ - جیم فارسی مفتوح بتاے ہندی کشیدہ زخم آتشک را گویند و بکسر جیم فارسی پارچہ طولانے جامہ وغیرہ کہ بسیار کم عرض باشد ؎

چٹاخا - جیم فارسی مفتوح تاے ہندی و خاے معجمہ بالفہا کشیدہ آوازے کہ در شکستن چوب نرم و خیار انگشتان پیدا شود ؎

چٹان - جیم فارسی مفتوح تاے ہندی بالف کشیدہ و نون زدہ سنگ کلان بود ف خرسنگ ع صخرہ ؎

چٹانا - نون و الف مصدری ف لیسانیدن ؎

چٹائی - جیم فارسی مفتوح تاے ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف فرش فقرا و غربا بود کہ آنرا از کاہ و پوست نے بافند و گسترند نشینند

ف بوریاع حصیر ✤

چٹپٹا - جیم فارسی و بای فارسی ہر دو مضموم تای ہندی اول ساکن تای ہندی دوم بالف کشیدہ چیزہاے خوردنی کہ اندران تیزی فاغل خوب بود ✤

چٹ چٹ - ہر دو جیم فارسی مفتوح بہر دو تاے ہندی کشیدہ آواز یکہ از سوختن اسپند در آتش واز خماندن انگشتان پیدا شود ✤

چٹ چٹ بلائین لینا - کنایہ از بلاگردان شدن کسی بہر دو دست بود بطور یکہ آواز از انگشتان پیدا شود شیخ ناسخ میفرماید

ے تری بلائین مری طرح یہ بھی لیتا ہے ✤
نکینو کر آگ ہین اسپند کی یہ چٹ چٹ ہو ✤

چٹخارا - اول مفتوح دوم ساکن خاے معجمہ و رائے مہملہ بالف ہا کشیدہ آوازیکہ از کام و زبان بوقت لذت یافتن چیزے برآید ✤

چٹخنا - جیم و تای ہندی ہر دو مفتوح خاے معجمہ ساکن نون و الف مصدری آزردہ شدن و آزردہ شدہ سخن گفتن بود ✤

چٹکا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ مزہ چیزے بود کہ زبان خوکردہ آن شدہ باشد خواجہ آتش گوید

ے علاج ہی نہین کچھ تیرے نام کی رٹکا ✤
چھڑائے سے نہین چھٹتا زبان کا چٹکا ✤

چٹ کر جانا - اول مفتوح دوم ساکن عبارت از خوردن چیزے بود ✤

چٹکلا - جیم فارسی و کاف ہر دو مضموم تاے ہندی ساکن چیزے نادر و بدیع باشد از قسم طلسمات و سخن نادر و بدیع را نیز گویند ✤

چٹکنا - جیم فارسی و تاے ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری بر چند معنی آید ۱ - ترکیدن رنگ و مانند آن ۲ - آزردہ شدہ سخن گفتن ۳ - آواز دادن اسپند و رکال در آتش ۴ - آواز دادن بند انگشتان ہنگام خماندن ۵ شگفتن غنچہ گل نظیر معنی اول از شیخ امداد علی بحر ے عیش رقیب کو ہے فکر آتش افروزی ✤ دہان کہ رنگ ہمارا جمانہ پھر چٹکا - نظیر معنی دوم از

شاعرے ؎ چٹک کر بولتی ہین ہمسے غنچے بھی گلستان مین ✦ لب خاموش تک اے باغبان باتین سناتے ہین ✦ نظیر معنی سوم از شیخ امداد علی بحر ؎ کیا دخل مین نے شکوہ کیا ہو فراق مین ✦ چٹکا کبھی نہ آگ سے دانہ سپند کا ✦ نظیر معنی چہارم و پنجم از شاعرے کہ ہر دو معنی از یک شعر او مستفاد میشوند ؎ اونگلیان تیری جو چٹکین کبھی اے رشک مہ ✦ مجکو غنچون کے چٹکنے کی صدا ئین آئین ✦

چٹکی - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن کاف تحتانی معروف پیوستن سر انگشت زبر سر انگشت دیگر بود و نیز چیزے باشد کہ زنان از گوٹہ و بچکہ سازند و بر جامہ ہا دوزند و گاہے آنرا بشکل کشتی سازند و کشتی کی چٹکی گویند و سرپوش پیالہ بندوق و ناخنہ گلبدن و شروع را نیز گویند ✦

چٹکی بجانا - موحدہ مفتوح جیم و نون بالفہا کشیدہ آوازے کہ از اصطکاک سر انگشت زبر با سر انگشت دیگر بر آید ف فتک زدن و انگشت زدن ع زنجرہ ✦

چٹکی لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری گرفتن گوشت کسے بدو سر انگشت یا بدو سر ناخن چنانکہ بدرد آید ف نشکنج و کنایہ از پوشیدہ آزار رسانیدن بکسے و پوشیدہ مانع آمدن باظہار امرے بود شاعرے گوید ؎ مین نالہ کرتے کرتے قیامت مین رہگیا ✦ چٹکی وہ لی کسی نے دل داد خواہ مین ✦

چٹکیون مین اوڑانا - کنایہ از سخنان کسے بخیال نیاوردن و بران خندہ زنی کردن بود بحر گوید ؎ پھولون کے دل سے پوچھیے بلبل کے زمزمے ✦ غنچون نے چٹکیون مین اوڑایا تو کیا ہوا ✦

چٹنی - جیم فارسی مفتوح تای ہندی ساکن نون تحتانی معروف چیزے کہ از اشیای ترش و فلفل و نمک و پودینہ و کشنیز سبز و مانند آن ساختہ ہمراہ طعام خورند و نیز ہر چیز کہ آنرا بلیسند ف چشنی ع لعوق ✦

چٹورا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی بواو مجہول رائے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ پرورش زائقہ زبان کند

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ زہی انصاف مجکو بد معاش احباب کہتے ہین ✤ لہوا پنا پیون مین تو گنا جاؤن چٹورون مین ✤

چٹھا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ داغ کہ بر جلد بدن از احتراق وجوش زدن خون نمایان شود و بکسر جیم فارسی زری کہ روزمرہ بمزدوران تقسیم کردہ شود یا بعد ہر ماہ بنوکران ومشاہرہ داران دادہ شود ✤

چٹھی - جیم فارسی مکسور تای ہندی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف **ف** خط ع مراسلہ و کاغذ پارہ خورد کہ نام کتاب بران نوشتہ بر کتاب چسپانند خواہ بران قیمت نوشتہ در دوشالہا وقماش دارند ✤

چٹھی نویس - زن نویسندہ را گویند کہ در محل امیران نوکر شود ✤

چٹی - جیم فارسی مفتوح تای ہندی مشدد تحتانی معروف نقد یکہ کسے را بجبر واکراہ داده شود یا بضمن کسے خرچ کردہ شود ✤

چٹیا - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ موے چند کہ بر سر کودکان بگذارند

چٹیل - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن تحتانی مفتوح بلام زدہ کسیکہ ضرب رسیدہ باشد **ف** خستہ وبفتح اول میدانے کہ دران ہیچ درخت سایہ دار نباشد **ف** کفدست شاعرے گوید ؎ کوسون کا وہ چٹیل ایک میدان ✤ انسان وہان کہین نہ حیوان ✤

چٹیلا - جیم فارسی مضموم تای ہندی تحتانی مخفف لام بالف کشیدہ بہمان معنی بود کہ بالا مذکور شد **ف** خستہ ✤

چٹیلنا - لام ساکن نون والف مصدری **ف** خستہ کردن ✤

فصل جیم فارسی

چچا - جیم فارسی اول مفتوح جیم فارسی دوم بالف کشیدہ برادر پدر بود **ف** عم وع عم ✤

چچوڑنا - جیم فارسی اول مکسور جیم فارسی دوم بواو مجہول ورای ہندی زدہ نون والف مصدری کمیدن پستان دایہ بود طفل را ✤

چچی - جیم فارسی اول مفتوح جیم فارسی دوم تحتانی

معروف زن برادر پدر باشد ف زوجہ عمو ٭

فصل خاے معجمہ

چخ - بروزن نخ قصہ و فصاد بود بدون زدو کوب ٭

چخ چخ - بروزن فرسخ تکرار لفظے باشد کہ ہنگام فساد باہم کنند ٭

چخی - بتحتانی مجہول لفظے بود کہ زنان محل ہنگام اختلاط خواہ ہنگام عتاب باہم گویند ٭

فصل دال ہندی

چڈو - جیم فارسی مضموم دال مہملہ مشدد بواو معروف زن بدکار بود ف روسپی ع فاحشہ و زانیہ ٭

چڈا - جیم فارسی مفتوح دال ہندی مشدد بالف کشیدہ کسی را گویند کہ مسخرہ باشد ٭

چڈھا - جیم فارسی مفتوح دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ف پیغولہ ران ٭

چڈھی چڑھانا - دال ہندی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ بہ پشت و سر دوش کسی سوار کردن بود ٭

فصل رای مہملہ

چراغ - فارسیت ع سراج و در ہندی کنایہ از فرزند را گویند ٭

چراغ بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری ف کشتہ شدن چراغ ع انطفاء شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جی لیتی ہی وہ زلف سیہ فام ہمارا ٭ بجھتا ہی چراغ آج سر شام ہمارا ٭

چراغ بڑھنا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از خاموش گشتن چراغ بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیا صبا لائی ہی مژدہ آمد محبوب کا ٭ ناگہان میرا چراغ داغ ہجران بڑھگیا ٭

چراغ ٹھنڈا کرنا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از خاموش کردن چراغ بود شاعرے گوید ؎ راحت فلک نگذاری مین دی دل جلون کو موت ٹھنڈا کیا چراغ ہمارے مزار کا ٭

چراغ جلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون و الف مصدری ف افروختہ شدن چراغ ٭

چراغ جلے - جیم مفتوح لام تحتانی مجہول کلمہ
ایست کہ اطلاقش بروقت شام کنند شیخ ناسخ
میفرماید ؎ وہ کہہ گئے تھے کہ آئینگے ہم چراغ جلے
تمام رات چراغون سے اپنے داغ جلے ✤

چراغدان - فارسیست وچراغوارہ وچراغیایہ
نیز آمدہ ✤

چراغ رخصت ہونا - کنایہ از خاموش شدن
چراغ بود بجر گوید ؎ کیا خبر تھی صبح ہو جائیگی
تیرے نور سے ✤ شام سے میرا چراغ خانہ
رخصت مانگتا ✤

چراغ سے پھول جھڑنا - سین مہملہ تحتانی
مجہول بائے فارسی مخلوط الہا بواو معروف و
لام زدہ جیم مخلوط الہا مفتوح بہ رائے ہندی زدہ
نون والف مصدری کنایہ از شرافشان شدن
چراغ باشد رشک مرحوم میفرماید ؎ تیر
شہاب چاندنی راتون مین دیکھکر ✤ سمجھا مین
جھڑ رہے ہین چراغ قمر کے پھول ✤ وہرگاہ
چراغ خانہ شرافشان شود مردم گویند کہ
ہیچ شادی در پیش خواہد شد یعنی شگون نیک
میدانند چنانکہ شاعرے گوید ؎ پھول
جھڑتے ہین چراغ شب فرقت سے قلق ✤ شاید
وصل صنم ہوگی ہمارے گھر مین ✤

چراغ سے چراغ جلنا - مثلیست مشہور
بجائے زنند کہ فیض از کسے بکسے رسد شاعرے
گوید ؎ داغ جگر کو فیض ہوا دل کے داغ سے
آفاق مین چراغ ہی جلتا چراغ سے ✤

چراغ کا ہنسنا - کاف بالف کشیدہ ہائے
ہوز مخلوط النون مفتوح سین مہملہ زدہ نون
والف مصدری کنایہ از گلفشان شدن چراغ
باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ اوس شمع رو کو
کیا ہی مرے مرنے کی خوشی ✤ ہنستا ہی دیکھتا ہون
چراغ مزار کو ✤ شیخ ابراہیم ذوق ؎ مین جو
شہید ہون لب خندان یار کا ✤ کیا کیا چراغ
ہنستا ہی میرے مزار کا ✤

چراغ تلے اندھیرا - کاف تحتانی
مجہول نون تحتانی معروف جیم فارسی تحتانی مجہول
الف مفتوح بنون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول
رائے مہملہ بالف کشیدہ مثلیست بجائے زنند کہ از

عادلان ظلم واز روشن دلان بخیری بوقوع آید
چنانکہ شاعرے گوید ؎ سیاہی اور محبت اغ
کے نیچے ✤ غضب ہے یہ کہ اندھیرا چراغ کے نیچے ✤

چراغ گل پگڑی غائب ۔ کاف فارسی مضموم
بلام زدہ ہائے فارسی مفتوح بکاف فارسی ساکن
رائے مہملہ ہندی تحتانی معروف غین معجمہ بالف کشیدہ
ہمزہ مکسور بموحدہ کشیدہ مثلیت بجائے گویند
کہ کسے از صحبت کسے مردمان را غافل یافتہ
چیزے ببرد لاستاذ مؤلفہ ؎ چراغ عقل کا
درگاہ عشق مین گل ہے ✤ کہ پگڑیان متولی
اوتار لیتے ہین ✤

چراغ گل ہونا ۔ کاف فارسی مضموم بلام زدہ
ہائے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری ✤
کشتہ شدن چراغ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مری
روشن رہی اباغ اپنا ✤ ساقیا گل نہو چراغ اپنا ✤
وکنایہ از ببرد رفتی کسے یا چیزے بود پیش ازے
یا چیزے خواجہ آتش گوید ؎ زلف پیچان سے
پریشان حال سنبل ہوگیا ✤ گل ترے آگے
چراغ لالہ وگل ہوگیا ✤

چراغ لیکے ڈھونڈنا ۔ لام تحتانی مجہول کاف
تحتانی مجہول دال ہندی مخلوط الہا بواو معروف
ونون غنہ ودال ہندی دوم زدہ نون والف
مصدری کنایہ از غایت جستجوی کسے وچیزے بود
شیخ ناسخ مغفور میفرمایند ؎ گل کر دیا جو اوس
گل ترنے چراغ گل ✤ ڈھونڈ اچراغ لیکے نپایا
سراغ گل ✤ آتش مرحوم میفرمایند ؎ بیزار
زندگی سے ہون یہ شوق مرگ مین ✤ ڈھونڈتا ون
چراغ لیکے جو پیدا مزار ہو ✤ شاعرے گوید ؎
چراغ لیکے ارادہ تھا یار کو ڈھونڈین شب
فراق تھی کوئی چراغ بھی نملا ✤

چراغ مین بتی پڑنا ۔ کنایہ از وقت شام بود
شیخ امداد علی بحر گویند ؎ ابھی چراغ مین بتی
پڑی نہ تھی اے بحر ✤ شب وصال کے مشکی کو
تازیانہ ہوا ✤

چراغی ۔ غین معجمہ تحتانی معروف نقدے کہ
ہنگام فاتحہ دادن برچیزے زیر چراغ گذارند و
آنرا فاتحہ دہندہ بگیرد ✤

چراغی چڑھانا ۔ جیم فارسی مفتوح رائے ہندی

مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ ہمان معنی باشد
کہ بالا مذکور شد شاعرے گوید ؎ کس شمع رو
نے آکے دیا میرا فاتحہ ٭ پروانوں نے چڑھائی
چراغی مزار پر ٭

چرانا - جیم فارسی مفتوح رائے مہملہ و نون بالف ہا
کشیدہ ف چرانیدن و کنایہ از بفریب آوردن
بود کسے را شاعرے گوید ؎ فریب دیتی ہیں کیا
محبوب یار کی آنکھیں ٭ بہت سے ایسے ہرن
ہیں مرے چرائے ہوئے ٭ و بتشدید رائے
مہملہ در کردن زخم و جراحت در حالت خشک
شدن بود و بضم جیم فارسی و رائے مہملہ غیر مشدد
ف دزدیدن ع خیانت ٭

چراہنہ - جیم فارسی مکسور رائے مہملہ بالف
کشیدہ ہائے ہوز مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ
زدہ بوے کہ از سوختن استخوان و چرم و نانہ
آن برآید ف خنجیر ٭

چراہندا - دال مہملہ بالف کشیدہ طعامے کہ
بوے سوختہ دارد و بد مزہ بود ٭

چراہندے ہونا - دال مہملہ تحتانی مجہول
ہائے ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ
از ناخوش شدن بر سخن کسے بود ٭

چرائی - جیم فارسی مضموم رائے مہملہ بالف
کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف خوردنی بہائمہ
بود ف گیاہ ع علف و بمعنی چراگاہ نیز
آمدہ ف سبزہ زار ع مرتع ٭

چربانک - جیم فارسی مفتوح رائے مہملہ باکاف
موحدہ بالف و نون غنہ و کاف کشیدہ کسیکہ
چالاک بود ٭

چربہ اوتارنا - نقل برداشتن تصویر یا نقش
دیگر بود کاغذ خواہ پوست آہو و چیزے کردہ
بالاے آن نہادہ و کنایہ از انداز و روش
کسے در خود پیدا کردن نیز باشد ٭

چربی - جیم فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن موحدہ
تحتانی معروف چیزے بود سپید کہ بر پشت
مانند روغن منجمد باشد ف پیہ ع شحم ٭

چرجانا - جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از
پندار و تکبر بود شاعرے گوید ؎ چرے
ہوے ہے زمانے کے شوخ چشموں کو ٭ دماغ

دشت مین ملتا ہین غزالون کا +

چرچا - جیم فارسی مفتوح رائے مہملہ زدہ جیم فارسی دوم بالف کشیدہ گفتگوے کسے نمودن ف واگویم ع تذکرہ +

چرچا کرنا - کاف مفتوح برائے مہملہ زدہ نون والف مصدری ہمان گفتگوے کسے کردن بودف واگفتن ع تذکرہ +

چرچٹا - جیم فارسی مکسور رائے مہملہ زدہ جیم فارسی دوم مکسور تاے ہندی بالف کشیدہ بوتہ پرچانے ست کہ بدامن ومانند آن بچسپد +

چرخ - اول مفتوح برائے مہملہ وخاے معجمہ زدہ آلہ کہ آنرا گردش دادہ ظروف مسین وغیرہ راصیقل گران مصفا کنند +

چرخا - خاے معجمہ بالف کشیدہ چرخے بود کہ بدان زنان ریسمان پنبہ ریسند ف دولاب ع دولاب الغزل +

چرخ پوجا - باے فارسی بواو معروف جیم بالف کشیدہ تماشائیست مشہور وصورتش اینست کہ شہتیرے بالاے زمین نصب کنند وریسمانے دران بندند وخارآہنین در استخوان پشت مردم زدہ دران ریسمان آویختہ چرخ دہند مردم راچنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ سنہ سوے چرخ دنی رکھتے ہین جو گردش مین + چرخ پوجا کا دکھاتے ہین تماشا مجکو +

چرخ چڑھانا - مصفا کردن ظروف مسی وغیرہ بود برآلہ کہ آنرا چرخ گویند وتیز نمودن کارد ومانند آن بود بر سنگ فسان +

چرخا کاتنا - کاف بالف کشیدہ وفوقانی زدہ نون والف مصدری ہمان ریسمان پنبہ ریسیدن بود زنان راع اغزال +

چرخی - خاے معجمہ تحتانی معروف برسہ معنی آید اول چوب گردندہ بود کہ بدان از چاہ آب کشند ف دولاب دوم چیزے بود چوبین کہ بران رشتہ کاغذ بادی پیچند کہ ہنگام کشیدن رشتہ بگردد وچرخ زند سوم نوعے از آتشبازی ست کہ ہنگام سرشدن بچرخ آید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آہ سوزان کی ہوائی

نہ گئی تا بفلک ✤ چرخ چرخی کی طرح سے شرر افشان ہوا ✤

چرس - جیم فارسی ورائے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن چیزے از مسکرات بود کہ مانند تنباکو در چلم قلیان نہادہ کشند و بضم جیم فارسی ورائے مہملہ شکن جامہ و چین بود ✤

چرسا - جیم فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ دلو چرمی بود کہ از آن آب از چاہ کشند ✤

چرکا - کاف بالف کشیدہ زخم خفیف تیغ و مانند آن بود آتش گوید ✤ چرکے سے بھی کیا نہ کبھی ہمکو سرفراز ✤ قاتل کی تیغ مین نہ تو زنگ کا خم ہوا ✤

چرکٹا - کاف مفتوح تائے ہندی بالف کشیدہ کسیکہ علف برائے پیلان آرد ✤

چرکنا - جیم فارسی مکسور رائے مہملہ مفتوح کاف زدہ نون و الف مصدری ف اندک بر از کردن ✤

چرم - جیم فارسی و میم ہر دو مضموم آدمی و حیوان لاغر را گویند ✤

چرنا - جیم فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف چریدن ع رتع و قسمے از شلوار کہ تا پائچہ بود کہ بہ کنیزان و غلامان و مہمانان پوشانند و بکسر جیم فارسی دو پارہ شدن چوب و مانند آن باشد ✤

چرنجی - جیم فارسی مکسور رائے مہملہ مفتوح بواو زدہ و نون غنہ جیم تحتانی معروف میوہ ایست مشہور ف نقل خواجہ ع سب سمنہ ✤

چری - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف ف چریدن آتش گوید ✤ سبزہ مری تربت کا سر اغوب ہوا ہے ✤ ایسے مین ہرن آئین تو موقع ہے چری کا ✤

فصل رائے ہندی

چڑ - جیم فارسی مکسور رائے ہندی مخففے شنیدنش یا چیزے کہ دیدنش ناگوار خاطر دوم درین لغت رائے ہندی یا مخلوط استلفظ ہم مسموع ست ✤

چڑ چڑا - ہر دو جیم فارسی مکسور کسیکہ از بیماری

یا تہید ستی بدخو و بدمزاج شدہ باشد ✤

چڑا - رائے ہندی بالف کشیدہ ف کنجشک ✤

چڑنا - نون و الف مصدری سخت شنیدہ یا چیزے دیدہ ناخوش و ترش گشتن بود ✤

چڑھانا - جیم فارسی مفتوح رائے ہندی مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ بر سہ معنی آید اول چیزے را از پائین ببالا بردن دوم نذر کردن چیزے چون شیرینی و گلہا و زر نقد و مانند آن بفرزانہ یا در درگاہ یا نہادن ذوق دہاوی گوید ؎ حضرت عشق کی درگاہ مین آکر اے ذوق ✤ دل دین دیتی ہین سب گبر و مسلمان چڑھا ✤ میر وزیر علی صبا گوید ؎ نذر و ترتب مجنون آج گل چڑھاؤن گا ✤ جواب کے خیر سے فصل بہار مین گذری ✤ سرم کنایہ از ہمہ کشیدن آب و شراب و غیرہ بود کہ در کاسہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دولتسرای میکدہ زندون کے واسطے ✤ جسنے کہ یک جام چڑھایا وہ جم ہوا ✤

چڑھاؤ - رائے ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ و واو و بلندی راہ بود و جانبی کہ آب دریا ازان جانب روان شدہ بطرف دیگر رسد و شاعر گوید ؎ کنایہ از ضبط و انسکون سے ہنا نہ آنکھ سے ✤ پیراک ہی وہ ہی کہ چڑھی ہو چڑھاؤ پر

چڑھاوا - زیور یکہ عروس را از خانہ داماد پیش از عروسی رود ✤

چڑھائی - ہمزہ تحتانی معروف دو معنی دارد اول زمینے کہ بطرف او بلند باشد دوم لشکر کشی و ہجوم کردن مردمان بر کسے بود بحر گوید ؎ منزل عالی ہے ارباب تواضع کی لیے ✤ جو چڑھائی پر چڑھے گا بحر خم ہو جائیگا ✤ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لشکر غم کی چڑھائی ہے خبردار اے دل ✤ موجہ ٹوٹنے پائے نہ شکیبائی کا ✤

چڑھتا چاند - کنایہ از ہ وج ماہ بود ✤

چڑھنا جیم فارسی مفتوح رائے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری از پستی بہ بلندی رفتن بود ف برآمدن ع صعود و زیادہ شدن آب دریا نیز باشد ✤

حرف چ موقوف

چڑھوان - جیم فارسی در اے ثقیلہ مخلوط الہاء مفتوح واو مشدد بالف کشیدہ ونون مختفیہ قسمے از پاپوش بود کہ آنرا مردان پوشند +

چڑھتیا کسیکہ بر اسپ دیگرے نوکر شود ف بارگیر وکنایہ از فاعل بابون نیز بود +

چڑیا - جیم فارسی مکسور رائے مہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ گنجشک مادہ را گویند خصوصاً ع عصفور وہر طائر کوچک بود عموماً ونیز پارہ چوبے بقدر مشت کہ خمیدہ تراشند ومیان آن سوراخ کنند وسر ستون بران کنند وزیر چھپر یا سقف استادہ دارند ونیز در زنانہ کہ ازان ازار بند اندازند وپوشند +

چڑیا خانہ - مکانیکہ دران طیور در سرکار امیران میمانند +

چڑیل - جیم فارسی مضموم رائے ہندی مفتوح تحتانی ولام زدہ زن جنیہ را گویند تا دد غول

چڑیمار - جیم فارسی مکسور رائے ہندی تحتانی معروف میم بالف ورائے مہملہ کشیدہ کسیکہ صید بدام کند ف دامیار ع صیاد الطیور +

فصل سین مہملہ

چسک - بروزن فلک انچہ کنارہ جامہ ہائے پوشیدنی از گوٹہ وطلا وغیرہ زینتی دہند وسنجاف دوزند +

چسکا - جیم فارسی مفتوح سین مہملہ ساکن کاف بالف کشیدہ خوگر شدن زبان بود بمزہ چیزے مرزا برق گویند ؎ بوسہ طلب کیا تو دیا ہنسکے یہ جواب + منہ کی کھلائیگا تجھے چسکا زبان کا +

چسکی - جیم فارسی مضموم سین مہملہ زدہ کاف تحتانی معروف اندک آشامیدن افیون بود افیونیان را خلاف وقت +

فصل شین معجمہ

چشک - جیم فارسی وشین معجمہ ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ طعامی کہ باد چیان از مطبخ امیران برائے نوردن خود آرند نخواجہ آتش گوید ؎ آتش ہمیشہ سیر مواخوان تن سے بہ نیت کور رکھیے برے لب کی چشک بھرا +

فصل غین معجمہ

چغلی کھانا - جیم فارسی مضموم غین معجمہ ساکن لام

تجتانی معروف کاف مخلوط الها و نون بالفها کشیده
سخنهای راز کسے پیش کسے گفتن بود ف سخن چینی
ع غمازی ✤

فصل قاف

چق - بالکسر بمعنی معروف ترکیست ✤

چقّر - جیم فارسی مضموم قاف مشدد مفتوح بر را
مهمله ف چشمه صبا گوید ؎ کانطوفنپه لوٹتا ہون
مین دیوانه دشت مین ✤ پانی کی جا لهوسی ہین
چقّر بهرے ہوے ✤

چقمق پتهری - جیم فارسی مفتوح قاف زده
میم مفتوح بقاف بائے فارسی مفتوح بفوقانی
مخلوط الها زده رائے مهمله مکسور تجتانی معروف یعنی
معروف آردوست ✤

فصل کاف

چک - بکسر جیم فارسی در دکمر را گویند خواجه
آتش گوید ؎ اے حسینو کیا ہو میرے قتل کی
تدبیر مین ✤ چک کمر مین آنیکی بال آیگا شمشیر مین
و چلمن را نیز گویند ف چق ✤

چکا چوندهه - جیم فارسی مفتوح کاف بالف کشیده

جیم فارسی دوم مفتوح بواو و نون غنه و دال مهمله
مخلوط الها زده کنایه از خیرگی چشم بود بدیدن
شئے نورانی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سورج بھی
کو بجر چکا چوندھ ہو گئی ✤ تمنے ذرا جو داغ سے
بچا ہا اوٹھا لیا ✤

چکّا دهی - اول مفتوح کاف مشدد و بالف
کشیده دال مهمله مفتوح هاے هوز تجتانی معروف
ف جغرات چکیده و منجمد ✤

چکارا - اول بکسور کاف و رائے مهمله بالفها
کشیده دو معنی دارد اول قسمے از آهو که بسیار
چالاک و نازک بود دوم نام سازیست نظیر معنی
اول از شیخ ناسخ ؎ خشم آلوده جو دیکھی آنکھه
اوس صیاد کی ✤ شیر آہو ہو گیا آہو چکارا ہو گیا ✤

چکانا - اول مضموم کاف و نون بالف کشیده
ف نرخ کردن جنسے و کنایه از فیصله کردن قصه
نیز بود ✤

چکت مارنا - اول و دوم مفتوح بفوقانی زده
میم بالف و رائے مهمله کشیده نون و الف مصدری
و معنی زدن حیوان خواه انسان برگرفت مکسی یا

چکتی - اول مفتوح دوم ساکن فوقانی تحتانی معروف دُم گوسپند بود که پہن باشد و ہم پیہ بود ف دنبہ آنیہ و ہر گروہ بود عموماً مانند پارۂ از صابون کہ پہن باشد و خطوط انگریزان را نیز گویند +

چکٹنا - جیم فارسی مکسور کاف مفتوح تبای ہندی زدہ نون و الف مصدری فتیلہ فتیلہ شدن موہائے سر و کثیف گشتن جامہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آلودگی کے واسطے اپنا بناؤ تھا + نکھرے یہ ہم کہ جامۂ ہستی چکٹ گیا +

چکچکی - ہر دو جیم فارسی مفتوح کاف اول ساکن کاف دوم تحتانی معروف چیزے بود مدور کہ از چوب سازند و در ایام عشرہ محرم پیش علما و ضریح ہا در ہر دو دست گرفتہ بر ہم زنند تا آواز ازان برآید ف سنگ +

چکڈھیا - کسیکہ موی ریش او انک و متفرق باشد زیر نخ ف تکہ ریش +

چکر - جیم فارسی و کاف مشدد ہر دو مفتوح بر رائے مہملہ زدہ دو معنی دارد اول گردش و گردیدن ع دور دوم حربۂ آہنی باشد کہ سپاہیان با خود دارند و بر دشمن زنند چنانکہ شاعری گوید ؎ قتل ہو جاؤں جو آنکھ اوسکی پھری میری طرف نگہ نازکی گردش مجھے چکر ہو جائے +

چکر آنا - الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از گردیدن سر بود خواجہ آتش گوید ؎ پیچ دیتی نہیں وہ زلف معنبر کیا کیا + گردش چشم سے آتے نہیں چکر کیا کیا +

چکرانا - جیم فارسی مفتوح کاف ساکن رائے مہملہ و نون بالفہا کشیدہ ف گردیدن سر و کنایہ از شدت دوار و حیران گشتن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیری صورت دیکھکر چکرا گئے نقاش چین + خانۂ ارژنگ فانوس خیالی ہو گیا +

چکر کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ ف گردش کردن +

چکر لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف گرد گردیدن ع طواف شاعری گوید ؎ گیسو کے حلقے کہتے ہین کر لیجئے طواف دل کعبے کے گرد سیکڑون چکر لگائیے +

چکلا - اول مفتوح دوم ساکن لام بالف کشیده بر سه معنی آید اول کچهری ارباب نشاط دوم علاقه جات ملک سوم هر چیز که بهن باشد ف بهن آور *

چکلے دار - لام تحتانی مجهول دال مهمله بالف و رائے مهمله کشیده ناظم علاقه جات ملک بود *

چکما - اول مفتوح دوم ساکن میم بالف کشیده ف فریب *

چکما دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون والف مصدری ف فریب کردن و نیز اصطلاحے بود از اصطلاحات گنجفه بازی شاعرے گوید ؎ کسکو معلوم نهین گنجفه بازی تیری * کونسا فرد بشر هے جسے چکما ندیا *

چکما کهانا - فریب و الزام خوردن از حریف بود

چکن - بکسر اول و فتح دوم نوعے از کشیده بود که از تارهاے ابریشم رنگارنگ خواه رشته ساده بر جامه نقش کنند ف چکن بکسر تین *

چکنا - اول بکسور دوم ساکن نون بالف کشیده ف چرب ع مدهن و چیزے که روی ملاست بود آنرا نیز گویند ف نخشان ع الملس *

چکنا چپڑا - کسیکه خوش پوش و خوش لباس باشد

چکنا چور - اول مفتوح دوم ساکن نون بالف کشیده جیم فارسی دوم بواو معروف و رائے مهمله زده ریزه ریزه شدن ظرفے بود بر زمین یا سنگ و مانند آن افتاده شیخ ناسخ سیفر ماینده ؎ شا شیشه گردون هوا بهی چکنا چور * پهینک مارین هم اگر نشے مین ساغر اپنا *

چکنا گهڑا - اول بکسور دوم ساکن نون بالف کشیده کاف فارسی مخلوط الها مفتوح رائے هندی بالف کشیده کنایه از کسیکه شرم و غیرت ندارد خواجه آتش گوید ؎ بوسه جو خال لب کا لیا یار ذکا * اس تل کا تیل پکی هو چکنے گهڑے هوے *

چکنانا - اول بکسور دوم ساکن هر دو نون بالفها کشیده ف چرب کردن ع تدهین *

چکنائی - همزه تحتانی معروف ف چربی ع دهنیت *

چکنی باتین - اول بکسور دوم ساکن نون تحتانی معروف موحده بالف کشیده فوقانی تحتانی مجهول و نون مخفیه کنایه از سخنان دلفریب و کلمات خوشامد بود *

چکنی ڈلی - دال ہندی مفتوح لام تحتانی معروف مشہور ست وآن قسمے از نوفل باشد کہ با عطر و پان بردہم زنند ۔

چکنے گھڑے پر پانی نہ ٹھہرنا - اول مکسور ہم ساکن نون تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رے ہندی تحتانی مجہول با ابجد بوا و معروف و نون خفہ و دال مہملہ زدہ نون بہ ہای مختفیہ تاے ہندی مخلوط الہا و ہای ہوز مفتوح رے مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از منفعل نہ گشتن کسیکہ شرم و غیرت ندارد ۔

چکنی مٹی - نون تحتانی معروف میم مکسور تاے ہندی مشدد تحتانی معروف گلیست مشہور ف گل چسپان ع طین لازب ۔

چکوا چکوی - ہر دو جیم فارسی مفتوح ہر دو کاف ساکن واو اول بالف کشیدہ واو دوم تحتانی معروف جفت سرخاب بود ف جفتک ۔

چکوترا - اول مفتوح کاف بوا و مجہول و قوقانی زدہ رے مہملہ بالف کشیدہ ثمریست متعارف کہ شبیہ بہ ترنج و نارنج باشد ۔

چکور - اول مفتوح کاف بوا و مجہول و رے مہملہ زدہ مرغیست مشہور و گویند کہ عاشق ماہ بود ف کبک ع جمل بجر گوید ۔ بالای بام آج وہ دیکھیے چاندنی ۔ بھاری ہے چاند چودھویں شب کا چکور پر ۔

چکھنا - جیم فارسی مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف چشیدن و خوردن ۔

چکھی - اول مفتوح کاف مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف ف خوردن و نیز دانہ خوردن مرغان و غیرہ

چکئی - اول و دوم مفتوح تحتانی زدہ چوبے بود گرد و مدور کہ طفلان دران رشتہ پیچیدہ بگردش آرند شیخ امداد علی بحر سیگویند ۔ دفعتہ پھر گئی وہ آنکھ چکئی کی صورت ۔ سرمے کا نیچے مژگان نچوڑ دورا کھینچا ۔

چکی - اول مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف دو پارہ سنگ باشد گرد و مدور یکے بالا دوم پائین کہ دران غلہ سایند ف آسیا ع رحی ۔

چکی چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری گردیدن آسیا بود در غلہ سائیدن ۔

چکی کا پاٹ - بای فارسی بالف وتای ہندی کشیدہ یک پارہ از دو پارۂ سنگ آسیا بود ٭

چکی رہنا - رای مہملہ مفتوح بای ہوز زدہ نون و الف مصدری از آثر سینہ دندانہ آسیا سنگ تیز کردن بود ف آثر دن ٭

فصل کاف فارسی

چگنا - جیم فارسی مضموم کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ف دانہ چیدن مرغان بود ٭

فصل لام

چل - جیم فارسی مضموم بلام ف فارش ع حکہ وبفتح اول امر بود از رفتن وکلمہ بیزاری ونفرت نیز باشد و بیکلمہ بود کہ معشوقان در اختلاط وگرمجوشی گویند جرأت گوید ؎ اگر کچھ حرف مطلب اوس پر یرو سے مین کہتا ہون ٭ تو کیا منہ پھیر کہتا ہے چل بے تجکو سودا ہے ٭

چلا - جیم فارسی مکسور لام مشدد بالف کشیدہ تا ینکہ از خمیر میدہ وشکر درست ساختہ در روغن برآن کنند ٭

چلا باندھنا - اول مکسور لام مشدد بالف کشیدہ موحدہ بالف ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ہمیت کہ برای حصول مراد در شتہ در علمہا ومنبر وضریح روضہ اقدس امام حسین علیہ السلام وضریح دیگر روضہ ہای مقدس بندند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہمنے کیا کیا ترے ملنے کی مرادین مانین ٭ چلے درگاہون مین دونے سر بازار بندھے ٭

چلا کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کشادن ہمان رشتہ بود کہ جہت حصول مراد در علم ومنبر وضریح روضہ ہای مقدس بندند بوقت حاصل شدن مراد ٭

چلا کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی و نون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از چہل روز بجای معتکف بودہ ہمی از اسمای الٰہی خواندن باشد بحر گوید ؎ مار کر محکوم وہ تا سب ہوے سفاکی سے ٭ معتکف تیغ ہوئی تیر نے چلا کھینچا ٭

چلانا - جیم فارسی مکسور لام مشدد ونون بالفہا کشیدہ ف شور وغوغا کردن ٭

چلبلا - اول مضموم دوم ساکن موحدہ مضموم لام بالف کشیدہ کسیکہ چالاک وشوخ باشد واین کلمہ

درکودکان مستعمل ست ✤

چل بسنا - اول مفتوح دوم ساکن موحده مفتوح سین مهمله زده نون والف مصدری کنایه از هستی بعدم رفتن بود بحر گوید ؎ چل بسا جوبن تو کیا معشوق پن مین رہگیا ✤ داغ حسرت سبکے منه کا تل پھبین مین رہگیا ✤

چل پھر - جیم فارسی مفتوح بلام زده بای فارسی مخلوط الها مکسوره بہ رائے مهمله چالاکی وگردش ✤

چلتا - جیم فارسی مکسور لام ساکن فوقانی بالف کشیده نوعے از پیراہن مردان جنگی بود ف چلقد بالکسر ✤

چلت پھرت - جیم فارسی مفتوح بای فارسی مخلوط الها مکسور لام و رائے مهمله هر دو مفتوح بفوقانی کشیده چالاکی وگردش بود ✤

چلتر - جیم فارسی ولام وفوقانی مشدد هر سه مفتوح بہ رائے مهمله زده فریب ومکر را گویند ✤

چلتی پھرتی چھاؤن - فوقانی تحتانی معروف بای فارسی مخلوط الها مکسور بہ رائے مهمله زده فوقانی دوم تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الها بالف وواو مبدل بہمزه ونون غنه زده کنایه از دولت وجاه وترقی دنیوی بود کہ گاہے ہست وگاہے آنجاست شاعرے گوید ؎ ہم پر بھی پڑگئی نظر مہر یار کی ✤ اس چلتی پھرتی چھاؤن کا ہی اعتبار کیا ✤

چل چلاؤ - ہر دو جیم فارسی مفتوح لام اول ساکن لام دوم بالف کشیده وواو وف سواروی میرود مغفور میفرماینده ؎ ساقیا اب لگ رہے ہی چل چلاؤ ✤ جب تلک بس چل سکے ساغر چلے ✤

چلکا - اول مکسور دوم ساکن کاف بالف کشیده سیم سکه زده را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ روشن ہو کیون نہ داغ کے سکون سے نام عشق ✤ چلکے خدا نے جسکو دیا وہ چمک گیا ✤

چلم - بکسر تین فارسیست وستر قلیان نیز بہند ومجاورۂ اہل ہند بفتح دوم ست ✤

چلمچی - اول مکسور دوم ساکن جیم فارسی دوم تحتانی معروف طشتیکه دران دست ودہن شویند ف چلمچی حرف سوم بای فارسی ✤

چلمن - اول مکسور دوم ساکن میم مفتوح بنون زده

قسمے از پردہ باشد کہ چاکہا بسیار دارد شاعرے
گوید ؎ مجھسے منظور اوسے پردہ ہی تو اپنے
آگے ٭ لیکے میرے دل صد چاک کی چلمن ڈالی ٭
چلمین بھرنا - جیم فارسی مکسور لام ساکن
میم تحتانی مجہول ونون مخفیہ موحدہ مخلوط الہا
مفتوح بہ رے مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ
از خدمتگذاری کسے بود بحر گوید ؎ مجھے قلیان
کشی کی میکشی کی لت برابر ہے ٭ بھرون
پیر مغان کا دم کہ ساقی کی بھرون چلمین ٭
چلن - جیم فارسی ولام ہر دو مفتوح بنون
زدہ بر دو معنی آید اول رواج درہم و دینار بود
دوم روش و وضع ہر کسے باشد نظیر معنی
اول از بحر ؎ بازار امتحان مین کیا غیر
بڑھ چلے گا ٭ کھوٹے درم کی صورت رہجائیگا
چلن مین ٭ نظیر معنی دوم از شیخ ناسخ ؎
مہندی سے ہی شعلہ قدم اوس رشک پری کا ٭
پاپوش نے سیکھا ہی چلن کبک دری کا ٭
چلنا - اول مفتوح دوم ساکن نون والف
مصدری ہر چند معنی آید اول رفتن و خرامیدن

ع مشی دوم حرکت کردن و روان شدن
چون حرکت کردن نبض و چشم و ساعت وغیرہ و
روان شدن تیر و تیغ و خنجر و کارد و مانند آن
سوم سر شدن توپ و تفنگ و مانند آن چہارم
رواج یافتن چیزے مانند ثمر نو و سکہ نو وغیرہ
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ برشکال آتے ہی مے
ڈھونڈنے ہم دور چلے ٭ آج ہم دشت مین ہین
شہر مین انگور چلے ٭ ایضاً خواجہ آتش گوید
؎ کشور دل مین مرے یار ہے فرمانروا ٭
سکہ یوسف چلے مصر کی بازار مین ٭ پنجم کنایہ از
ثابت ماندن جامہ و لباس بود تا مدتے ہنگام
استعمال آن مرزا برق میفرمایند ؎ نہین
رخت ہستی کو سر گز ثبات ٭ گلے مین یہ پوشاک
چلتی نہین ٭ ششم روانی قلم و سیاہی بر کاغذ
وغیرہ بود مرزا برق میفرمایند ؎ رقم کیا کرون
ناتوانی کا حال ٭ سیاہی بھی لکھنے مین چلتی نہین ٭
ہفتم کارگر شدن چیزے بود مانند سحر ساحران و
نقش عاملان و سخن فریب شیخ ابراہیم ذوق میگویند
؎ کیا پوچھتا ہے تو عمل بغض و محبت ٭ چلتا ہی

تعویذ ہمچو نقش درم کو ✦ جرأت گوید ؎ گردش جو ترے چشم کی کھینچے تو عجب کیا ✦ چل جائے قلم چلتے ہے بہزاد پہ جادو ✦ ہشتم کنایہ از گردش جام و ساغر شراب و دورۂ شراب بود خواجہ میر درد گوید ؎ ساقیا یان لگ رہا ہے چل چلاؤ ✦ جب تلک بس چل سکے ساغر چلے ✦ شیخ ناسخ میفرماید ؎ شراب کیون نہ چلے فصل گل ہین اے زاہد ✦ کہ نہرین جاری ہوئین موسم بہار آیا ✦

چل نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از حد ادب پا بیرون نہادن بود غالب دہلوی گوید ؎ مین اونچین چھیڑون اور کچھ نکھین پہ چل نکلے جو مے پیتے ✦

چلتو - جیم فارسی مضموم و لام مشدد بواو معروف چیزیست کہ انگشتان و کف دست را ہمچو ظرف ساختہ آب و مانند آن دران گیرند بجر گوید ؎ آب افشان لب دریا ہون جو دندان صنم کھلکے مٹھی در شہوار کی چلتو ہو جاے ✦

فصل میم

چمار - جیم فارسی مفتوح میم بالف و رای مہملہ کشیدہ کسیکہ پیشہ او چرم سازی و چرم دوزی بود ف چرم ساز ع دباغ ✦

چمٹا - اول مکسور دوم ساکن تاے ہندی بالف کشیدہ آلۂ بود آہنی کہ ازان آتش بردارند ف آتش گیر و آتش کش ع ملقاط ✦

چمٹنا - اول مکسور دوم مفتوح تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف چسپیدن ✦

چمچچڑ - اول مفتوح دوم ساکن جیم فارسی دوم مکسور جیم فارسی سوم مشدد مفتوح بہ رای ہندی زدہ کسے و چیزے را گویند کہ بدشواری لذ کسے جدا شود ✦

چمچی - اول مفتوح دوم ساکن جیم فارسی دوم تحتانی معروف چمچہ کوچک را گویند ✦

چمر بر ہے - اول و دوم مفتوح رای مہملہ ساکن سوم مفتوح رای مہملہ دوم ساکن ہاے ہوز تحتانی مجہول باران را گویند کہ در موسم سرما بارد ✦

چمڑا - اول مفتوح دوم ساکن رای ہندی بالف کشیدہ ف چرم ع جلد ✦

چمک - جیم فارسی و میم ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ

ف پرتو و فروغ ع لمع و کنایه از ترقی کردن
درد بود شاعرے گوید ؎ دل مین جو اک چمک
ہے تڑپ ہے نگاہ مین ✤ بجلی گری تھی ہم پہ تری
جلوہ گاہ مین ✤ و بضم جیم فارسی و تشدید میم
مفتوح سنگ مقناطیس بود ✤

چمکارنا - اول مضموم دوم ساکن کاف
بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری
آواز بوسہ گرفتن از لبہا برآوردن بود ✤

چمکاری - رای مہملہ تحتانی معروف بہان
معنی بود کہ مذکور شد یعنی آواز بوسہ گرفتن
ف ہیچ ہیچ ✤

چمکانا - باکسے تمسخر کردن باحرکات تمسخر آمیز
بود و تیز رفتار کردن اسپ نیز باشد شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ چمکاتے ہی جاتا ہے زمین سے
جو فلک پر ✤ سب کہتے ہین خورشید درخشان
ہے یہ گھوڑا ✤

چمک چاندنی - زنے را گویند کہ او باش ضع
بود و لباس زرق برق دربر دارد و این محاورہ
زنان ست ✤

چمکنا - اول و دوم مفتوح کاف ساکن نون
و الف مصدری ف درخشیدن ع تلالو و کنایه
از صاحب شان و شوکت و ذی قدر و فرشدن بود
مرزا برق میفرمایند ؎ گہرافشان ہے نیسان
کرم سلطان عالم کا ✤ بہار آئی جوانان چمن کی
لکھنؤ چمکا ✤ جرأت گوید ؎ گرد سے آئینہ
پاتا ہے جلا دیکھہ لو تم ✤ حسن یہ آپکا مجھہ خاک سے
چمکا ✤ و نیز کنایه از تیز رفتاری اسپ بود
مرزا برق میفرمایند ؎ ایک عالم ہے سوے
ملک عدم پا برکاب ✤ تو سن ناز ذرا ترک تگ مکر چمکا ✤
و کنایه از حرکات تمسخر کردن نیز بود ✤

چمگادڑ - اول مکسور دوم ساکن کاف فارسی
بالف کشیدہ دال مہملہ مفتوح برائے ہندی زدہ
ف شپرہ ع خفاش ✤

چمونٹا - اول مفتوح میم بواو مجہول تای ہندی بالف
کشیدہ چرم پارہ کہ موتراشان استرہ را بران مالند

فصل نون

چنا - جیم فارسی مفتوح نون بالف کشیدہ نوعے
از غلہ باشد ف نخود ع حمص ✤

چنبیلی - جیم فارسی مخلوط النون مفتوح موحده تحتانی مجہول لام تحتانی معروف گلیست مشہور ف یاسمین +

چنپا - جیم فارسی مفتوح بنون زده بای فارسی بالف کشیده گلیست مشہور +

چنپا کلی - کاف مفتوح لام تحتانی معروف زیوریست کہ زنان در گلو پوشند شیخ ناسخ سفر مانید ؎ چنپا کے پھول مین ہے نہ گل کی کلی مین بو + جیسی ترے گلے کی ہے چنپا کلی مین بو +

چنپئی - ہمزہ تحتانی معروف رنگے کہ ہند رنگ گل چنپا بود +

چنپت ہونا - جیم فارسی مفتوح بنون زده بای فارسی مفتوح بفوقانی کشیده های ہوز واو مجہول نون والف مصدری شتاب رفتن کسے از جاے باشد شیخ ناسخ سفر مانید ؎ چاندنی دالی بغل مین اور چنپت ہوگیا + رات جو آیا نظر جلوہ تمہارا چاند کو +

چنت - جیم فارسی مضموم نون مشدد مفتوح بفوقانی کشیده چین جامہ و پیراہن بود +

چنچل - ہر دو جیم فارسی مفتوح نون ولام ساکن کسیکہ چست وچالاک وشوخ وگرم باشد جرأت گوید ؎ چنچل سایہ کون ہر بر ہے + دل بر مین کھوٹ نین کھوٹ ہے +

چنچنے - ہر دو جیم فارسی مضموم نون اول ساکن نون دوم تحتانی مجہول کرم خورده خود کہ بیشتر اندرون متعد کودکان پیدا شود ع دیدان +

چند ا - جیم فارسی مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیده گرفتن یک مقدار زر از ہر یکے بطریق خیرات باشد جہت انجام دادن امرے ف دائرہ کشیدن +

چندرانا - جیم فارسی مفتوح بنون غنہ ودال مہملہ زده رای مہملہ ونون بالف کشیده دانستہ پرسیدن امرے بود ف تجاہل عارفانہ کردن +

چندوا - جیم فارسی مخلوط النون مفتوح دال مہملہ ساکن واو بالف کشیده بلندی

کلاہ را گویند ✤

چُندھا - جیم فارسی مضموم نون ساکن دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ کسیکہ ہر دو چشم او کج باشد بود ف شپرہ چشم ع اخفش ✤

چندیا - جیم فارسی مخلوط النون مفتوح دال مہملہ ساکن تحتانی بالف کشیدہ بلندی سر بود ✤

چنڈال - جیم فارسی مفتوح نون ساکن دال ہندی بالف ولام کشیدہ خسیس و ممسک را گویند ف فرومایہ ع وضیع ✤

چنڈول - دال ہندی بواو معروف و لام زدہ نام مرغیست کہ از گنجشک بزرگتر باشد و خوش آواز بود و تاج بر سر دارد ف چکاوک ع قُبرہ دیوا و مجہول نوعے از سہاری زنان بود کہ کہاران آنرا بردارند ✤

چنک - جیم فارسی مکسور و نون مفتوح بکاف کشیدہ قسمے از بٹیر بود کہ در موسم گرما پیدا آید ✤

چنگ - اول مفتوح نون و کاف فارسی زدہ چیزے بود مثل کاغذ بادی کہ بوقت شب آنرا پرانند و گوی روشن کردہ دران رشتہ بندند بجر گوید ؎ مہتاب دو بدو جو ہوا اوسکی چنگ سے ✤ دیکھی ہوائی چھوٹتی چہرے کے رنگ سے ✤

چنگا - جیم فارسی مفتوح نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ ف تندرست ع صحیح جرأت گوید ؎ گھبرا کے مرض سے مرے یوں بولے طبیب آہ ✤ چنگا نہیں ہوتا ہی یہ بیمار کریں کیا ✤

چنگا بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون با الف کشیدہ کنایہ از عاجز کردن کسے بود لاستاذ المؤلفہ ؎ جنون سے ہے بخیر مسیحا ہمارا ہے درد سر مسیحا ✤ علاج کرتا اگر مسیحا تو ہم بھی چنگا اوسے بناتے ✤

چنگاری - جیم فارسی مکسور نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف پارۂ آتش کہ کوچک تر بود ف آتش پارہ و شرارہ ✤

چنگاریاں چھوٹنا - شرارہا بیرون آمدن بود ✤

چنگھاڑنا - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و
را ے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری آواز
کردن فیل بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ چھنگھاڑتے ہین
ہین ہمارے نالۂ سوزان کے بان ❊ پیل گردون
بھاگ نکلے گا ابھی چنگھاڑ کر ❊ و آواز کردن
طاؤس را نیز گویند شاعرے گوید ؎ وہ ابر
گہر فشان کہ اک شور ❊ چنگھاڑ رہے تھے
ہر طرف مور ❊

چنگیر - ظرفے بود کہ دران گلہا نہند ف
سبد گل ❊

چُنا - جیم فارسی مضموم بنون زدہ نون و الف
مصدری بر چند معنی آید اول چیدن دانہ ہا
و گلہا و مانند آن دوم جامہ چینی کردن سوم
اشیا و اسباب را بخوش سلیقگی بجائی نہادن
شاعرے گوید ؎ ساقی نے مے کے کنٹر
رکھے نہین ہین لاکر ❊ گلدستے چن دیے ہین
رندون کی انجمن مین ❊ چہارم انتخاب نمودن
چیزے از میان اشیا خواہ منتخب کردن کسے را
از مردمان شاعرے گوید ؎ آرایشون مین
کس کے ہمنے ❊ افشان کی پھبن کو چن لیا ہے ❊

چنتنگ - جیم فارسی مکسور نون مفتوح بنون و
کاف فارسی کشیدہ سوزش و حرقت کہ در بول
و زخم باشد ❊

چنور - جیم فارسی بنون غنہ و واو بر دو مفتوح
برا ے مہملہ زدہ چیزے بود کہ از ان مگس رانی
بادشاہان کنند ف مگس ران ❊

چنوری - جیم فارسی بنون غنہ مفتوح
واو ساکن را ے مہملہ تحتانی معروف چیزی باشد
کہ از موہا ے دم اسپ سازند برا ے مگس رانی
ف مگس ران ❊

چُنّی - جیم فارسی مضموم نون مشدد تحتانی
معروف دانہ باشد کوچک تر کہ از جواہر و
آبگینہ ہا ے رنگارنگ سازند شیخ ناسخ میگوید
؎ دانے ہین انگیا کی چڑ یا کو بنت کی چنیان ❊
پلتی ہے بالی کی مچھلی ہو تیون کی آب مین ❊

فصل واو

چوا - جیم فارسی مفتوح واو مشدد با الف کشیدہ
ورق گنجفہ بود کہ چہار صفر دارد ❊

چوانا - جیم فارسی مضموم واو مجہول نون بالفہا کشیدہ ف چکانیدن ٭

چواؤ - واو بالف کشیدہ دواو مرقوم چکیدہ قند و نبات را گویند ف چکیدہ ٭

چوبدار - جیم فارسی بواو مجہول و موحدہ زدہ دال مہملہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ متعارف ست ف چوبکے در سر سنگ و سر اسنگ ٭

چوبائی - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ موحدہ بالف کشیدہ ہمزہ بتحتانی معروف بادرک کہ از چہار سو شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اپنی ہستی کو سمجھتا ہے بڑا نادان ٭ چار عنصر ہیں چھوٹکا ہے یہ چوبائی کا ٭

چوبغلا - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ موحدہ مفتوح بغین معجمہ ساکن لام بالف کشیدہ پارچہ از پیراہن مردان بود کہ زیر بغل دوزند ٭

چوبھا - جیم فارسی بواو مجہول موحدہ مخلوطا بالف کشیدہ طعامے کہ در تقریب شادی عروسی طبق آن طیار ساختہ از خانہ عروس بخانہ داماد و از خانہ داماد بخانہ عروس فرستند ف شکرانہ ٭

چوپایا - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ بائے فارسی و تحتانی بالفہا کشیدہ ف چار پایہ ع بہیمہ ٭

چوپٹ - بائے فارسی مفتوح بتاے ہندی کشیدہ ف کوروفا بنیاع اسم و افتادن بر پشت بود ف چار شانہ افتادن و فراموش کردن چیزے را نیز گویند ع سہو ٭

چوپڑ - بائے فارسی مفتوح براے ہندی زدہ بساطے بود چہار سر و چہار گوشہ کہ آنرا گستردہ نرد بازی کنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوسکا دل ہی نہ ملا جگ بیچے ٭ کھیلنا بحر سیکھو چوپڑ کا ٭ و اینجا قافیہ جڑ و کھیڑ و بھیڑ ست ٭

چوپڑ کا بازار - بازارے کہ چہار طرف آن دکانہا باشد و چہار راہ دارد ف چار بازار و چار سو ٭

چوپہل - بائے فارسی و ہاے ہوز ہر دو مفتوح بلام زدہ چیزے کہ چہار پہلو دارد ف چہار پہلو ع مربع ٭

چوپہلا - لام بالف کشیدہ نوعے از سواری بود مانند پالکی کہ آنرا کہاران بردارند ٭

چوتارا - سازیست معروف ✤

چوتالا - جیم فارسی مفتوح بواو زده فوقانی و لام بالفها کشیده نوعے از نواختن طبلہ بود ف چار ضرب ✤

چوتر - جیم فارسی بواو معروف فوقانی مفتوح براے ہندی زده ف سرین ع کفل ✤

چوتھا - جیم فارسی مفتوح بواو زده فوقانی مخلوط الہا بالف کشیده ف چہارم ع رابع ✤

چوتھائی - ہمزہ تحتانی معروف چہارم حصہ ہر چیز بود ع ربع ✤

چوتھی - فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف رسوم روز چہارم عروسی بود بخانہ پدر و مادر خود ✤

چوتھی کھیلنا - زدن فواکہ و اثمار باشد عروس و داماد را بخانہ عروس روز چہارم عروسی این رسم ہندوستانست ✤

چوٹ - جیم فارسی بواو مجہول و تاے ہندی کشیده ف کوبہ کوفت ع ضربے صدمہ کنایہ از طعن و تشنیع بود و صدمہ عشق و محبت را نیز گویند و بر حملہ جانوران موذی ہم اطلاق کنند میر وزیر علی صبا گوید ؎ مہندی ماکر ہے چوٹ مرجان پر ✤ ہاتہ لانا نگار کیا کہنا ✤

چوٹا - تاے ہندی مشدد بالف کشیده ف دزد ع سارق ✤

چوٹ آنا - سخن طعن و طنز در حق کسی گفتن بود

چوٹ اوبھرنا - الف بواو غیر ملفوظ موحده مخلوط الہا مفتوح براے مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از ظاہر شدن صدمہ کہ از ضرب بہم رسیده باشد شاعرے گوید ؎ مزے سے درد کے الفت میں ہم نہیں واقف ✤ دعا میں مانگتے ہیں دل کی چوٹ اوبھر آئے ✤

چوٹ بچانا - موحده مفتوح جیم فارسی و نون بالفہا کشیده ف ضرب خالی دادن ✤

چوٹ پڑنا - ضرب صدمہ رسیدن باشد ✤

چوٹ چپیٹ - ہمان ضرب و صدمہ بود ✤

چوٹ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از سخنان طنز یہ گفتن دو حریف بود باہم یکے دیگر را و نیز جنگیدن دو حریف باہم بود

چوٹ رہ گنا - راے مہملہ بواو مجہول و کاف زده

ون والف مصدری رد کردن ضرب حریف
رسیر بود ✤

چوٹ کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون
والف مصدری ضرب رسانیدن وحمله آوردن
به کسے باشد وکنایه از طعن وطنز نمودن نیز بود ✤

چوٹ کھانا - کاف مخلوط الما ونون بافها
شیده ضرب رسیده شدن باشد ✤

چوٹ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری ف ضرب خوردن بود ✤

چوٹی - تای هندی تجتانی معروف موے
بافته سر زنان باشند ع جعد و پرے چند
و چکتر که بر سر مرغان استاده شود وکنایه از بلندی
کوه بود ف تیغ کوه و بنی کوه ع قلّه مرزا برق
سیفرماید ؎ حسن دونا ہوگیا تیرے سر
پر نور سے ✤ زلف مشکبون طور کی چوٹی کا طرّہ
ہوگئی ✤

چوٹی کے مضمون - کاف تجتانی مجهول کنایه
از مضامین بلند بود ✤

چوچند - ف چار چند شیخ ناسخ میفرماید

؎ چڑ هگئے جو میری آهون کے شرارے رات کو ✤
آسمان پر ہوگئے چوچند تارے رات کو ✤

چوچی - جیم فارسی بوا ومعروف جیم فارسی دوم
تجتانی معروف ف پستان ع تدے ✤

چوڈھ - جیم فارسی مفتوح بوا وزده دال مهمله
بهای هوز زده عدديت معروف ف چارده
ع اربعة عشر ✤

چودھوان - جیم فارسی مفتوح بوا وودال مهمله
وهای هوز زده واو دوم بالف کشیده ونون مخفیه
ف چهاردهم ✤

چودھوین رات - واو دوم تجتانی معروف
ونون مخفیه رای مهمله بالف وفوقانی کشیده شب
چارده را گویند که دران شب ماه کامل میشود ✤

چودھوین کا چاند - ماه تمام وماه کامل را گویند

چور - جیم فارسی بوا ومجهول ورای مهمله زده ف
دزد ع سارق وکنایه بود از اندرون زخم که
به نشده باشد بجر گوید ؎ ایذا سے دم چوراتی
ہر گز نہ اہل درد ✤ نشتر لگا کے دیکھ یو زخمون
کے چور پر ✤ ونیز کنایه از رگ راختگی یکیجانب

شمع سوزان بود برق میگوید ع داغ چیچک دیکھکر عارض پہ کہتی ہے یہ خلق * کیا تماشا ہی کہ شمع ماہ نمین بھی چور ہے * ونیز کنایہ از سفیدی بود کہ در دست و پای حنا بستہ باقی میماند ف در دست حنا لاستاذ المولفہ ع تالی نمین بجاتی طمانچہ لگاتے ہین * وہ ہاتہ صاف کرتے ہین مہندی کی چور پر * ونیز کنایہ از سخن ناگفتنی کہ بر زبان نیارند و در دل پوشیدہ دارند شیخ ناسخ میفرمایند ع بی سبب آنکھین نہین مجسے چراتا وہ صنم * کچھہ نہ کچھہ میری طرف سے اوسکے دل مین چور ہے * ونیز باصطلاح گنجفہ بازان ورق گنجفہ را گویند کہ آنرا از حریف پوشیدہ دارند مرزا برق میفرمایند ع کھیل تو دیکھو وہ بچھواتا ہی لیکر ہاتہ مین * دل نہین قبضہ مین گویا گنجفہ کا چور ہے * وبواو معروف دو معنی دارد اول ظرفے کہ شکستہ ریزہ ریزہ شود شیخ ناسخ میفرمایند ع نہین بعید کہ ہو سنگ حادثات سے چور * سپہر ہی مری نظرون مین بام شیشے کا * دوم کسیکہ خراب نشہ شراب باشد شاعرے گوید ع سرشار عشق جام تہے ساقی کی بزم مین * شیشہ بھی نشہ مے الفت سے چور تھا *

چورا - جیم فارسی بواو معروف رائے مہملہ بالف کشیدہ ریزہ ہای ہر چیز بود *

چورا ہا - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ رائے مہملہ و ہای ہوز بالفہا کشیدہ جائیکہ ہر چہار طرف آن یک راہ رفتہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ع گر اہے کوئی پتلا اوس بت کافر کے صدقے کا * کہ چوراہے کو اکثر پوجنے ہندو نکلتے ہین *

چوراسی - سین مہملہ تحتانی معروف نوعے از زیور پای زنان بود ف پابرنجن ع خلخال شیخ امداد علی بحر گوید ع صید گہ ہو جائیگی محفل کسی کے رقص سے * لوہے کے چھرے ہین چوراسی کے اندر بولتے *

چور خانہ - بواو مجہول راہی باشد در قفس بخانہ دیگر و خانہ باشد در صندوقچہ *

چور دروازہ - راہی کہ غیر متعارف بود در خانہ ف بر دارہ ع غرفہ *

چورس - رای مہملہ مفتوح بسین مہملہ کشیدہ بروزن نورس ہر چیز کہ ہر جانب برابر دارد ع مربع *

چورنگ - رای مهملہ مفتوح بنون وکاف فارسی زدہ اینچہ بران تیغ آزمائی نمایند شیخ ناسخ میفرماید ؎ مجھی پر دمبدم پڑتی ہے محفل مین جواہی ناسخ ٭ مگر تیغ نگاہ یار نے چورنگ ٹھہرایا ٭ ایضاً شاعر گوید ؎ التجا چورنگ کی قاتل سے کرتا تھا مجھے ٭ چار جسکے پارچے ہوتے وہ خلعت مانگتا ٭

چورکچہری - اول بواو مجہول ورای مہملہ زدہ کاف وجیم فارسی ہر دو مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ تجتانی معروف کچہری بود پوشیدہ برای تفحص کردن احوال او باشان وبد وضعان از طرف حاکم شہر ٭

چورگلی - کاف مفتوح لام تجتانی معروف میانی پایجامہ بود ٭

چورکی داڑھی مین تنکا - کاف تجتانی معروف میم تجتانی مجہول ونون مخفیہ فوقانی مکسور نون ساکن کاف بالف کشیدہ شلیست بجای زنند کہ کسی ہیچ عیب نمودہ باشد وآنرا پوشیدہ کردن نتواند ٭

چورمحل کنایہ از زن میران باشد کہ سوای زن اصلی بود ٭

چورن جیم فارسی بواو معروف رای مہملہ مفتوح بنون معجون ہاضم را نامند ٭

چوری - رای مہملہ تجتانی معروف فا زدی ع سرقہ ٭

چوری اور سرزوری شلیست بجای زنند کہ کسے دزدی بسر کشی کند لاستاذ المؤلفہ ؎ چوری ہے اسے بت عیار کہ سرزوری ہے ٭ نقد جان کا جو محل تھا وہی کوٹھا ٹوٹا ٭

چوری چھپے - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور بای فارسی تجتانی مجہول کلمہ ایست کہ مفہوم پوشیدہ وپنہان بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ رات کو چوری چھپے پہونچا جو مین ٭ غل مچایا او نے دوڑو چور ہے ٭ جرأت گوید ؎ گئے وہ دن جو وہان جاتے تھے اور دھڑکے اوٹھاتے تھے ٭ نسیر اب نہین چوری چھپے سے بات کرآنا ٭

چوری کا گڑ میٹھا - کاف بالف کشیدہ کاف فارسی مضموم بہ رای ہندی ساکن میم تجتانی معروف تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ شلیست بجای زنند کہ کسے پوشیدہ از مردم کارے کند وبا بطبع انکار را دوست دارد ٭

چوڑا - اول مفتوح بواو زده رائے ہندی بالف کشیدہ ف پہن ع عریض ✤

چوڑاؤ - رائے ہندی بالف کشیدہ و واو ف پہناع عرض ✤

چوڑائی - ہمزہ تحتانی معروف ف پہناع عرض ✤

چوڑی - جیم فارسی بواو معروف رائے ہندی تحتانی معروف حلقہ باشد از نقرہ خواہ طلا خواہ لاک خواہ آنکہ زنان در سر دو ساعد پوشند ف دست برنجن ✤

چوڑیا - قسمی از قماش بود کہ متعارف ست ✤

چوڑیدار پائجامہ - قسمی از زیر جامہ باشد ✤

چوزا - اول بواو معروف زای معجمہ بالف کشیدہ بچہ کوچک خرد پس و ماکیان را گویند ف چوجہ ع فروج و کنایہ از کودک نوجوان آدمی نیز بود ✤

چوسر - اول مفتوح بواو زدہ بسباط بود چہار سر کہ آنرا گسترده نرد بازند ✤

چوسر باز - کسیکہ نرد باز د شیخ ناسخ میفرماید ؎
رنگ تو کیا کٹنگے رہین دیکھنے والون کے سر ✤ تیغ سی ہر چال اوس محبوب چوسر باز کی ✤

چوسنا - اول بواو معروف و سین مہملہ زدہ نون والف مصدری ف مکیدن و مزیدن ع مص ✤

چوک - اول مفتوح بواو زدہ و کاف کشیدہ بازارے بود کلان کہ چہار راہ دارد ف چار سو و بضم اول خطا کردن بود در کار و نیز چیزے باشد ترش کہ از عرق لیمو سازند و فروشند ✤

چوکا - اول مفتوح کاف بالف کشیدہ جا طعام خوردن ہنود بود و نیز چہار چیزی کہ یکسان بوند و باہم پیوستہ باشند مانند چہار تخت و چہار پارچہ جامہ و چہار دندان پیشین و قسمے از قماش گندہ بود کہ از زمان فرش مکان سازند و نیز نام دریائیست مزبور کہ میفرماید ؎ بیٹھکر رویا جہان غربت مین دریا ہوگیا چار آنسو جب گرے آنکھون سے چوکا ہوگیا ✤

و بضم اول تر و باشد کہ ترش بود ع حماض ✤

چوکڑی - اول مفتوح بواو و کاف زدہ رائے ہندی تحتانی معروف جست آہو را گویند ف گنبدا ہو و چہار پا بھی را نیز گویند ✤

چوکڑی بھرنا - سوحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری جست نمودن آہو مانند آن بود ؎ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مین ہون وہ

آہوے رم خوردہ بھری جب چوکڑی ✤ پرتو آئینہ
سان سد سکندر اوڑ گیا ✤

چوکڑی بھولنا - موحدہ مخلوط الہا بواو معروف
ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از گم شدن
ہوش وحواس باشد ف حواس باختن شیخ شیخ
میفرماید ؎ واہ کیا ہوش ربا ہیں تری آنکھیں
صیاد ✤ چوکڑی کیا کہ ہرن راہ ختن بھولگئے ✤

چوکس - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ کاف مفتوح
بسین مہملہ کشیدہ چیزے کہ کامل الوزن بود وکنایہ
از کسیکہ بسا ہوشیار ویکار خود باشد ✤

چوکسی - کاف زدہ سین مہملہ تحتانی معروف
خبرداری ونگہبانی وہوشیاری بود ✤

چوکنا - اول بواو معروف وکاف زدہ نون
والف مصدری خطا کردن کسے در کاری ونقصان
تیر برنشانہ بود بفتح اول وکاف مفتوح ونون
مشدد وبالف کشیدہ کسیکہ از امر خوفناک آگاہ
شدہ متوحش گردد ✤

چوکور - کاف بواو مجہول ورے مہملہ زدہ چیزے
کہ مربع بود ✤

چوکھا - جیم فارسی بواو مجہول کاف مخلوط الہا
بالف کشیدہ ف نیک وخوب ✤

چوکھٹ - اول مفتوح بواو زدہ کاف مخلوط الہا
مفتوح تاے ہندی کشیدہ ف چوب آستانہ ع عتبہ ✤

چوکھٹا - کاف مخلوط الہا زدہ تاے ہندی بالف
کشیدہ چہار چوب در چہار چوبے کہ گرد اگرد آئینہ ونمانند
آن نصب کنند ✤

چوکھونٹا - کاف مخلوط الہا بواو معروف ونون
غنہ تاے ہندی بالف کشیدہ چیزے کہ چہار گوشہ
دارد ف چہار گوشہ ✤

چوکی - کاف تحتانی معروف تخت کوچک بود
ف سندلی ع کرسی ومعنی پاسبانی نیز آید ✤

چوکی بٹھانا - پاسبانی نشاندن جہت پاسبانی
بود جرأت گوید ؎ یہاں ہی جاتے ہو جگھر کو تو در آج
مرے ✤ ایک بیتابی کی چوکی کو بٹھا جاتے ہو ✤

چوکی بھرنا - حفاظت چیزے کردن بود دیگرا بعد
دیگرے موافق وقت معین خود ✤

چوکیخانہ - مکانیکہ آنجا خضار دربار امرا وسلاطین
بوقت ونوبت حاضر باشی خود حاضر مانند نوبتی ✤

چوکیدار - ف پاسبان ٭

چوکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف پاسبانی کردن ٭

چوگرد - کاف فارسی مکسور بہ رائے مہملہ و دال مہملہ زدہ ف گرداگرد و بگرد گویند ؎ میری شب فراق بلائے سیاہ ہے ٭ چوگرد اپنے ہالے کا رکھے حصار چاند ٭

چوگلا - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیدہ ف گل چار برگہ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ بہار عالم امکان نہایت از حقیقت ہے ٭ عناصر کو سمجھ اک چوگلا ہے باغ فانی کا ٭

چوگنا - کاف فارسی ساکن نون بالف کشیدہ ف چار چند ٭

چوگوشیا ٹوپی - کاف فارسی بواو مجہول و شین معجمہ زدہ تحتانی بالف کشیدہ کلاہی را گویند کہ چہار گوشہ دارد ٭

چوگھرا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ ظرف مسین خواہ نقرئی خواہ طلائی کہ چہار خانہ دارد ٭

چوگھڑا - رائے ہندی بالف کشیدہ چیزیست کہ در شادی عروسی روز ساچق چہار چہار سبوی گلی یا نقرئی پر از نقل و میوہ بر سر چہار گوشہ تختہای آراستہ بستہ از خانہ داماد بخانہ عروس برند لاستاد مؤلفہ ؎ ستیا ہی چار چار ہین ایک برج مین ٭ اے رشک گل برات کی یہ چوگھڑی نہین ٭ والاچی سفید کلان را نیز گویند ٭

چول - جیم فارسی بواو معروف و لام زدہ سرجوبے را گویند کہ بچوب دیگر پیوستہ باشد ٭

چولھا - لام مخلوط الہا بالف کشیدہ ف دیگدان و اجاغ ٭

چولھے مین جانا - محاورہ از محاورات زنان باشد ٭

چولی - جیم فارسی بواو مجہول لام تحتانیہ معروف انچہ بالای دامنہای پیراہن مردان بود تا کمر ٭

چولی دامن کا ساتھ - مثل میزنند بر دو کس یا دو چیز کہ ہمیشہ یکے با دیگرے ماند و جدا نشود ٭

چولین ڈھیلی ہو جانا - کنایہ از سست شدن کسے بود بسبب زیادہ دویدن و زیادہ کار کردن ٭

چومک - اول مفتوح بواو زدہ میم مفتوح بکاف کشیدہ

چراغے کہ چہار طرف آن چہار فتیلہ روشن کنند در برائے
نذر در مساجد وغیرہ نہند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
کہون کیا سوز دل کا حال سب روشن ہی روزی سے ✤
یہ آنکھین بنتی ہین چومک جو چارا فسوں نکلتے ہین ✤
چومکھا - دستے باشد در فن چوبازی و پٹہ کہ ہر چہار
طرف چوب و پٹہ را گردانند تا از ہر جانب کہ حریف
رسد بران زنند ✤
چومنا - اول بواو معروف و میم زدہ نون
والف مصدری ف بوسیدن ع تقبیل ✤
چومنزلا - مکانے کہ چہار منزل زیر و بالا دارد ✤
چومیخا کرنا - اول مفتوح بواو زدہ میم تحتانی مجہول
خای معجمہ بالف کشیدہ نوعے از سیاست بود کہ گنہگار
را دراز کردہ ہر دو دست و ہر دو پای او در چہار
میخ بستہ زدو کوب نمایند ف چار میخ کردن ✤
چونا - جیم فارسی بواو معروف نون بالف کشیدہ
ف آہک ع کلس و بنون والف مصدری چکیدن
آب باران از سقف و مانند آن بود ✤
چونا لگانا کنایہ از معیوب و ضعیف کردن کسی باشد ✤
چونپ - اول مفتوح بواو و نون غنہ و با ے
فارسی زدہ حواس چیزی بود ع رغبت و میلان ✤
چونچ - جیم فارسی بواو مجہول و نون غنہ و جیم
فارسی دوم زدہ منقار مرغان را گویند ف نول ✤
چونچلا - لام بالف کشیدہ ف ناز و کرشمہ
ع غنج و دلال شاعرے گوید ؎ یہ چونچلے
کیجیے کہین اور ✤ دنیا مین ہین سیکڑون حسین اور ✤
چوندھیانا - اول مفتوح بواو و نون غنہ و دال
مخلوط الہا زدہ تحتانی و نون بالف کشیدہ خیرہ شدن
چشم از دیدن اشیاے تابدار بود شیخ ناسخ میفرماتے
؎ چوندھیا کر ابھی گرتے ہین فلک پر تارے ✤
کیون بدن زیر فلک کرتے ہو عریان اپنا ✤
چونڈا - جیم فارسی بواو مجہول و نون غنہ مولاے
سر کہ زنان بر سر آوردہ بندند و پرے چند کہ بر سر
مرغان بلند بود ف پوب ✤
چون کا حاکم بھی بر اہوتا ہے - جیم فارسی
بواو معروف و نون معلنہ زدہ کاف بالف کشیدہ
حاے حطی بالف کشیدہ کاف دوم مکسور بیم زدہ
موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف موحدہ دوم
مضموم رے مہملہ بالف کشیدہ شلیت کہ بر حاکم

ناکس واوتے زنند چنانکہ شاعرے گوید ؎
انکھ کیسی ہاتھ کی ڈرتا ہون اوسکے تل سے بھی ✤
یہ مثل سچ ہے بڑا ہوتا ہے حاکم چون کا ✤

چون کرنا - ہیچ عذر و تکرار کردن بود ✤

چونکنا - اول مفتوح بواو و نون غنہ نون والف مصدری ف ازخواب برجستن ✤

چونگا - جیم فارسی بواو مجہول و نون غنہ کاف فارسی بالف کشیدہ چیزے از کسے بجرب زبانی گرفتن باشد ✤

چونی - جیم فارسی بواو معروف نون تحتانی معروف ریزہاے غلہ کہ ہنگام غلہ افشانی از غلہ برآیند

چونے والی - جیم فارسی بواو معروف نون تحتانی مجہول واو بالف کشیدہ لام تحتانی معروف قسمے از زنان رقاصہ باشد کہ ہر کس را پسر پیدا شود آنجا روند و رقصند ✤

چوہا - جیم فارسی بواو معروف ہاے ہوز بالف کشیدہ ف موش ع فار ✤

چوہرا - جیم فارسی مفتوح بواو غیر ملفوظ ہاے ہوز سائن را مہملہ بالف کشیدہ چیزیکہ چہار تا باشد ✤

چوہے دنتی - ہاے ہوز تحتانی مجہول دال مہملہ مخلوط النون مفتوح فوقانی مشدد تحتانی معروف نوعے از زیور دست زنان بود کہ دران دانہ ہا مانند دندان موش باشند ✤

چویا - جیم فارسی بواو مجہول تحتانی بالف کشیدہ دہنیست تیز بوکہ از عود چکانیدہ باشند و متعارف ست ✤

فصل ہاے ہوز

چہ - جیم فارسی مفتوح بہاے ہوز زدہ انچہ کہ مانند پل از کنارہ دریا تا کنارہ کشتی بسازند تا مردم و دواب بر کشتی از آسانی سوار شوند و ہر دو سر پل را شیر گویند ✤

چھ - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بہاے ہوز زدہ عدد یست مشہور ف شش ع ستہ چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چھ لاکھ جبرئیل کے پرہین تو رشک کیا ✤ دو ہاتہ آدمی کو بھی ہین دو کروپر ✤ وگاہی در آخر این لغت بجاے ہاے مظہرہ ہاے مختفیہ آرند یعنی ہاے غیر ملفوظہ و فصیح ہمین ست یعنی بجاے ہاے مظہرہ ہاے مختفیہ خواندن ✤

چھاپا - جیم فارسی مخلوط الہا و باے فارسی بالفہا

کشیدہ بر چند معنی آید اول آلہ طبع کردن ع قالب
دوم طبع شدہ ع مطبوع سوم مانا بودن کسے
بکسے و چیزے بچیزے در انداز و صورت ع شباہت
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سرو مین رنگ ہے
کچھ کچھ تری زیبائی کا ٭ جامۂ گل مین ہے چھاپا
تری رعنائی کا ٭ چہارم بمعنی شنجون آید بچیم
نشانے بود کہ بر مال تجارت کنند کہ علامت گرفتن
محصول باشد ششم نقشے بود کہ زنان بر طباق
طعام مذبر یا دیوار خانہ بوقت صحنک از صندل زنند ٭
چھاپا مارنا - سیم بالف و رائے مہملہ زدہ نون و
الف مصدری کنایہ از شنجون زدن بود مرزا برق
سگوید ؎ بخیر قتل کیا شب کو صف شکن نے
چھپ کے فوج بت بیرحم نے چھاپا مارا ٭
چھاپنا - بای فارسی ساکن نون و الف مصدری
بر دو معنی آید اول رسیمیست کہ زنان در شادیہا
کف دست و انگشتان را بہن کردہ بصندل آلودہ
بر دیوار ہاے خانہ زنند دوم بقالب زدن
کتاب وغیرہ بود ع طبع ٭
چھاپے خانہ - بای فارسی تحتانی مجہول جایکہ
آنجا کتابہا طبع شوند ع مطبع شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ مرتسم دل مین ہوے نقش و نگار دنیا ٭
چھاپے خانے مین مرے دفتر ایجاد آیا ٭
چھاتا - جیم فارسی مخلوط الہا و فوقانی با لفہا
کشیدہ بر دو معنی آید اول سینہ کشادہ ف
سینہ باز دوم چتر زرین کلان کہ در آفتاب آنرا
پناہ چہرہ امیران کنند ٭
چھاتی - فوقانی تحتانی معروف ف سینہ
ع صدر و بر پستان نیز اطلاق کنند ٭
چھاتی بھر آنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بر رائے مہملہ زدہ الف و نون با لفہا کشیدہ کنایہ از
اندوہگین شدن بود سودا گوید مصرع ڈرتا ہون
نہ چھاتی کسی بیدل کی بھر آئے ٭ شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ ہم ایسے پراندہ او سے دار عناسی ٭
جب دفن ہوے گور کی بھی چھاتی بھر آئی ٭
چھاتی پر سانپ لوٹنا - بای فارسی مفتوح
بر رائے مہملہ زدہ سین مہملہ بالف و نون غنہ و بای
فارسی کشیدہ لام بو او مجہول و تای ہندی زدہ نون
و الف مصدری کنایہ از رنج و صدمہ باشد کہ بر دل

شاعرے گوید ؎ غیر سے سینہ لبینہ ہوے تم ٭
سانپ چھاتی پہ یہان لوٹ گیا ٭ ایضاً شیخ ناسخ
میفرماید رباعی یا ایک پری سے وصل تھا آٹھ پہر
یاد دیتے ہین رنج مجکو جن شام وسحر ٭ یا کاکل
والدار سے تھا ربط مدام ٭ یا لوٹتی ہین سانپ
مری چھاتی پر ٭

چھاتی پر مونگ دلی جانا - سیم بواو معروف
ونون غنہ وکاف فارسی کشیدہ ودال مہملہ مفتوح
لام تحتانی مجہول جیم ونون بالف ہاکشیدہ کنایہ
از عذاب کردن بر کسے بود ع تعذیب بجر گوید
؎ آسیا وار ہمین پر ہے کرم ہر دیر کر ٭ کیا
کہین مونگ وہ چھاتی پہ دلا کرتے ہین ٭

چھاتی پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح تبای ہندی کشیدہ جیم ونون بالفہا
کشیدہ شق گشتن سینہ بود وکنایہ از صدمہ عظیم
رسیدن باشد بر دل خواجہ آتش گوید ؎
کونسی شب ہے جو رو رو کے نہین کٹتی ہے ٭
شام ہوتی ہے ادھر چھاتی ادھر پھٹتی ہے ٭

چھاتی جلنا - سوزش سینہ بود میر تقی
گوید ؎ گلے اوس مہ نے لگ کر ایک دو راتہ
مہینون تک مری چھاتی جلائی ٭

چھاتی سرانہنا - ستودن تاب وتحمل کسی بود
چنانکہ سودا گوید ؎ اے لالہ گو فلک نے
دیے تجکو چار داغ ٭ چھاتی مری سراہ کہ
اک دل ہزار داغ ٭

چھاتی سے لگانا - سینہ چسپانیدن بود
کسے را از فرط محبت وشفقت میر تقی گوید ؎
سوز سینہ کا ہے دلچسپ قیامت اپنا ٭
داغ جو نکلے ہے چھاتی سے لگا نکلے ہے ٭

چھاتی کا پتھر - کاف بالف کشیدہ بای
فارسی وفوقانی مخلوط الہا مشدد مفتوح بر ای
مہملہ زدہ کنایہ از بار غم واندوہ باشد کہ بر دل
بود وکسے یا چیزے کہ بار خاطر بود دور کردنش
مشکل باشد ف سنگ سینہ بجر گوید ؎ پیسا
غم محبوب نے جب تک کہ جیے ہم ٭ یہ چھاتی کا
پتھر نہ سرکنا تھا نہ سرکا ٭

چھاتی ٹوٹنا - کاف بواو معروف وتای
ہندی زدہ نون والف مصدری دست بر سینہ

زدن باشد ف سینہ کوبی ٭

چھاتی کی سل - کاف تحتانی معروف سین مہملہ مکسور بلام زدہ کنایہ از ہمان بارغم والم باشد کہ بر دل بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ روتے ہی روتے خون جگر دم نکلگیا ٭ چھاتی کی سل یہ عشق کا آزار ہو گیا ٭

چھاتی کے کواڑ - کاف تحتانی مجہول کاف دوم مکسور واو بالف ورائے ہندی کشیدہ جانب راست وچپ سینہ بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ تیغ قاتل نے جو کھولے مرے چھاتی کے کواڑ ٭ مسرت دل کی نکلنے کو عجب در ہو گیا ٭

چھاتیوں کا اوبھار - نموی پستان بود ٭

چھاج - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ وجیم زدہ ف غلہ افشان بحر گوید ؎ قاضی کو سب سے بڑھکے تلاش معاش ہے ٭ غلہ کی آرزو ہے تو داڑھی بھی چھاج ہے ٭

چھاچھ جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ وجیم فارسی دوم مخلوط الہا زدہ دو معنی دارد اول آنچہ بعد از برآوردن روغن از ماست بماند ف دوغ ع مخیص دوم آنچہ در روغن گاو ہنگام جوشانیدن آن تہ نشین گردد ٭

چھاڑ - پارہ کان کلوخ وسنگ بود ف ڈیلا کلوخ

چھاگل - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف فارسی مفتوح بلام زدہ بر دو معنی آید اول مشکیزہ ف چگل ع کوہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ نکلی زبان خشک ہر اک خار دشت کی ٭ پہونچا جو آبلون کی مین چھاگل بھری ہوئی دوم زیوری باشد کہ زنان در پا پا پوشند ف پابرنجن ع خلخال شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نظر ڈالی جو زیور پر اوسے پامال کر ڈالو ٭ یہی آواز آتی ہے دم رفتار چھاگل سے ٭

چھال - جیم فارسی مخلوط الہا بالف ولام کشیدہ ف پوست درخت ٭

چھالا - لام بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول تبخالہ وآبلہ دوم داغی کہ در آہن شمشیر وکارد وجرم شیشہ وآئینہ باشد ٭

چھال کا کپڑا - کاف بالف کشیدہ کاف دوم مفتوح بای فارسی زدہ رای ہندی بالف کشیدہ

نوعے از قماش بود کہ از پوست درخت سازند شیخ ناسخ میفرماید ؎ سروہی باغ جہان بین وہ صنم نام خدا * ہی بجا او سکو پسند آئی جو کہیں اچھال کا *

چھالیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ فونل را گویند کہ آنرا خرد خرد کردہ ہمراہ پان خورند آہیر گوید ؎ تعریف او سکے چرب زبانی کی کیا کرون * کھائی جو چھالیا بھی تو چکنی ڈلی ہوئی *

چھانا - جیم فارسی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ خس پوش و سفالہ پوش کردن مکان بود و نیز از ہر طرف محیط شدن ابر بر آسمان باشد *

چھان بِنان - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ موحدہ مکسور بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ تحقیق امرے بود چنانکہ باید *

چھانٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و نون غنہ و فوقانی ہندی زدہ نون و الف مصدری سہ معنی دارد اول بریدن جامہ دوم بریدن شاخہای شجر و موہای سر آدمی وغیرہ جہت زیبائش و آرائش سوم انتخاب نمودن چیزی از چیزہا *

چھان مارنا - کنایہ از جستجوی کسے نمودن بہر طرف بود میر تقی مرحوم گوید ؎ مصرع مین کاوش فکر عالم کو چھان مارا *

چھانٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و نون زدہ نون و الف مصدری ف بختن و بالودن و کنایہ از گردیدن کسے بود در جستجوی کسے یا چیزی بہر طرف جرأت گوید ؎ او سکے ملنے سے کرے ہی منع ناصح مجکو تو * ایک پایا ہی جسے سارے جہان کو چھان کر شاعرے گوید ؎ مری فریاد نے دونون جہان تو خوب سے چھانے * جہان تاثیر رہتی ہی وہ کوئی اور عالم ہے * و نیز کنایہ از مشبک نمودن بدن کسے از تیرہا بود و کنایہ از تحقیق و تدقیق چیزی مجہول تر نوشتہ

چھاؤن - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و واو و نون مختفیہ ف سایہ ع ظل سودا گوید ؎ یاد کر باغ مین مجھے ساقی * روز ہم روئے شیشہ تاک کی چھاؤن * و در ینجا قافیہ گاؤن و پاؤن است و کنایہ از اندک مشابہت نیز بود چنانکہ کیف گوید ؎ ہمارے دل کی طرح سے جہان ہی روشن * ذرا سی چھاؤن تمہاری جو آفتاب مین ہے *

چھاؤنی - نون تحتانی معروف مکانہاے خس پوش و سفالہ پوش را گویند شیخ ناسخ میفرماید

ہی یاد صفِ مژہ جو دل مین ہو گویا پلکون کی چھاونی ہے ٭

چھاونی چھانا - جیم فارسی مخلوط الہا دوم ونون بالف ہا کشیدہ خس پوشی و سفالہ پوشی کردن خانہ ہا بود و کنایہ از سکن و مقام ساختن کسے بجائے بود جرأت گوید ؎ قہر ہے یہ اوسکا کہنا اپنے در پہ مجکو دیکھ ٭ جاؤ گھر کی راہ لو یان چھاونی ہے چھاؤنی

چھانا - ہندی ساکن تاے ہندی تحتانی معروف و زیرہ پوست گندم کہ از آرد جدا کنند ٭

چھپر - جیم فارسی مخلوط الہا و ہاے فارسی مشدد ہر دو مفتوح سایہ مہیا کردہ سائبانے کہ از کاہ و علف و پارہ ہاے نے سازند ٭

چھپر بند - کسیکہ سائبانی از کاہ و پارہ ہا بندد ٭

چھپر رکھنا - ہاے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بار احسان عظیم بر سر کسے نہادن بود ٭

چھپکہ - جیم فارسی مخلوط الہا و باے فارسی ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح تباے ہندی کشیدہ نوعی از پلنگ بود کہ برای خوابیدن عروس ہر دہا آراستہ کنند ف گرد کسا ع حجلہ و پلنگ خواب اسیران را نیز گویند شیخ ناسخ ؎ ہوا و ہوس پری سے شب وصل مین رکاوٹ ہو ٭ مجھے ہو ایک جنازہ ہو یا چھپکٹ ہو

چھپکا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح باے فارسی زدہ

گیسوے جانان کا ٭ چھپنا نہ بتی ہین آنکھین جو چار آنسو نکلتے ہین ٭

چھپٹی - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور باے فارسی ساکن تاے ہندی تحتانی معروف و زیرہ پوست گندم کہ از آرد جدا کنند ٭

چھپر - جیم فارسی مخلوط الہا و باے فارسی مشدد ہر دو مفتوح سایہ مہیا کردہ سائبانے کہ از کاہ و علف و پارہ ہاے نے سازند ٭

چھپر بند - کسیکہ سائبانی از کاہ و پارہ ہا بندد ٭

چھپر رکھنا - ہاے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بار احسان عظیم بر سر کسے نہادن بود ٭

چھپکہ - جیم فارسی مخلوط الہا و باے فارسی ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح تباے ہندی کشیدہ نوعی از پلنگ بود کہ برای خوابیدن عروس ہر دہا آراستہ کنند ف گرد کسا ع حجلہ و پلنگ خواب اسیران را نیز گویند شیخ ناسخ ؎ ہوا و ہوس پری سے شب وصل مین رکاوٹ ہو ٭ مجھے ہو ایک جنازہ ہو یا چھپکٹ ہو

چھپکا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح باے فارسی زدہ

چھپکا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح باے فارسی زدہ نون بالف ہا کشیدہ جانوریست زہر دار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چڑھا ہے زہر پانی کی

چھپکا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح باے فارسی زدہ نون بالف ہا کشیدہ جانوریست زہر دار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چڑھا ہے زہر پانی کی

کاف بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول زیوریست معروف
کہ زنان در موہاے سر بستہ بر پیشانی آویزند دوم دام
مانندے بود کہ کبوتر بازان کبوتر دیگرے را ازان
گرفتار کنند ۔

چھپکلی - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور ہاے فارسی
ساکن کاف مفتوح لام تحتانی معروف جانوریست کہ
بدیوارہا و درہاے خانہ چسپیدہ ماند ف چلپاسہ
ع کرفش ۔

چھپنا - اول مکسور دوم ساکن نون والف
مصدری ف پوشیدن و پنہان شدن و بالفتح
طبع گردیدن کتاب و جامہ و مانند آن بود ۔

چھت - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بفوقانی کشیدہ
ف بام ع سقف و مجازاً جامہ را نیز گویند کہ
زیر سقف بندند ع سقف ۔

چھتنا - فوقانی مشدد بالف کشیدہ بر دو معنی آید
اول سقفے کہ زیر آن گذرگاہ مردم باشد دوم
خانہ مگسان و زنبوران بود ف شان ۔

چھت بندھنا - کنایہ از توقف ابر بود ۔

چھتر - جیم فارسی مخلوط الہا و فوقانی ہر دو مفتوح
رائے مہملہ ساکن چیزے بود کہ بر سر پادشاہان
بگردانند ف چتر ۔

چھتری - رائے مہملہ تحتانی معروف بر سہ معنی
آید اول چیزے بود کہ در آفتاب آنرا پناہ چہر کنند
ف آفتاب گیر دوم چیزے بود کہ از پارہ ہاے
نے خانہ بستہ بر بلندی نصب کنند کہ بران
کبوتران کابلی پرواز کردہ مے نشینند شیخ تاسخ
میفرماید ؎ سایہ اوڑتے ہین ہماؤن کے
حمامون کی طرح ۔ چتر سلطانی ہے چھتری اونچی
کبوتر بازی ۔ سوم چیزے بود کہ از پارہ ہاے
نے بستہ کہاران بر ڈولی ہا بندند ۔

چھتیسا و چھتیسی - ہر دو فوقانی مشدد
بہر دو تحتانی معروف ہر دو سین مہملہ بالف تحتانی
معروف مرد و زنکہ آفت روزگار و مکار و فتنہ زمانہ
باشد و این محاورہ زنان بود ۔

چھٹ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی حرف استثنا دہد چنانکہ
جرأت گوید ؎ نہین آتا زبان پر آہ موزون چھٹ
کوئی مصرع ۔ مجاوس بن ہانہ مین مین مصرع ہمارا لیتا ہے

چھٹا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی

کشیده ف ششم ع سادس ✤

چھکا - اول مکسور دوم ساکن کاف بالف کشیده جائه باشد پر از نقش و نگار که بر پشت سواری زنان اندازند رشک مغفور میفرمایند
ع لوگ کہا بجرے کئی ڈوب گئے ای ہم حسن ✤
تو نے چھکا چوپنس کا لب دریا اوٹا ✤

چھکارا - اول مضموم دوم ساکن کاف و رای مهمله بالف کشیده ف رہائی ع خلاص شیخ ناسخ میفرمایند
ع بار غم سے سایۂ گیسو بنے ہے
دل کو فراغ و شام کو دیتی ہے چھکارا برگ فزود کا ✤

چھٹکنا - اول مکسور دوم مفتوح کاف زده نون والف مصدری ف پراگنده شدن ع انتشار ✤

چھٹی - چیم فارسی مخلوط الهاء مفتوح خای هندی تحتانی معروف شادی باشد که بروز ششم از ولادت فرزند کنند ف زاچ سور و بضم اول و تای هندی مشدد ف رہائی ع فرصت ✤

چھٹی کا دودھ یاد آنا - کامه ایست کر هنگام رسیدن هیچ رنج و صعوبت بر زبان آرند چنانکه اسیر گوید
ع جانب سیکده کیا وہ ستم ایجاد گیا ✤
سیکشو دودھ چھٹی کا جو تمھیں یاد آیا ✤

چھتا - چیم فارسی مخلوط الهاء مفتوح چیم مشدد بالف کشیده سقفی که در مقدم خانه سازند ف باران گریز ع طرّه ✤

چھپھا - هر دو چیم فارسی مضموم هاهای هوز اول ساکن پای هوز دوم بالف کشیده رنگ بسیار سرخ و شوخ را گویند خواجه آتش گوید
ع از رنگ پنجۂ مرجان کا چھپھا ہو رنگ ✤ وہ دل ربائی دست حنائی مشکل ہے ✤

چھپانا - چیم فارسی مخلوط الهاء اول مفتوح چیم فارسی مخلوط الهاء دوم و نون بالف کشیده ع چیچهه نمودن مرغان نوا سنج بودف چھپنا ✤

چھپھلانا - چیم فارسی مخلوط الهای اول مکسور دوم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری فتادن چیزے هر چیزے بطوریکه توقف نا کرده ازان بگذرد بحر گوید
ع اپنی نظر چھپھلتی ہوئی کیا فرہ اوٹھا
پوری پڑے نگاہ تو آدھا مساس ہے ✤

چھچھورا - چیم فارسی مخلوط الهاء اول مکسور دوم واو مجهول رای مهمله بالف کشیده کسیکه سبک و سفیه

بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ غضب ہی بجر تیرے پیٹ مین پانی نہین پچتا ٭ یہ بات ایسی نہ تھی جو بیٹھہ کر کہتا پچھو رون مین ٭

پچھو ندر - جیم فارسی مخلوط الہا اول مفتوح فارسی مخلوط الہا دوم بواو معروف ونون غنہ دال مہملہ مفتوح رائے مہملہ ساکن جانورے بود مانند موش کہ بہ شب بیرون آید ف موش کور ونوعے از آنشبازی بود ف سرشک ٭

پچھدا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم دال مشدد بالف کشیدہ الزام را گویند ٭

پچھدا رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری الزام دادن کسے را ف بچھدنا - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور دال مہملہ ساکن نون والف مصدری ف مجروح شدن وسوراخ دار گشتن ٭

پچھرا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ ریزہ آہن کہ در نیزہ وتیر پر کردہ سر کنند بضم اول ورای مہملہ بالف کشیدہ کاردکلان را گویند ف دشنہ ع ساطور

وبکسر اول وہای ہوز ساکن خال وخط مردم فرخ کہ در دفتر نوشتہ شود بحر گوید ؎ کسی قابل نرہے عشق کی سرکار مین ہم ٭ منہ نہ دکھلائین پچھری سے جو چہرا نکلے ٭

پچھر احانا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از سخنان شنیع ودشنام ہای بسیار بود کہ کسے بہ نسبت کسے گوید وکنایہ از تبرا کردن نیز باشد ٭

پچھرہرا - جیم فارسی مخلوط الہا ورای مہملہ سہ دو مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ کسیکہ کم گوشت ولاغر اندام بود لاستاذ مؤلفہ ؎ وہم شاخ نازک طوبے ہے اک اک حور کو ٭ چھنٹکے وہ شمشاد قد ایسا پچھرہرا ہوگیا ٭

پچھری - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم رای مہملہ تحتانی معروف کاردکہ چاک بود ف کارد وکزلک ع سکین ٭

پچھری پھیرنا - ہای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول ورای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از آزار ورنج دادن بود کسے را شیخ امداد علی بحر گوید

ے تقدیر چھری پھیرے تو اپنون سے نہو فیض ✤
زخمی کو دیا آب نہ زخمون کی تری نے ✤

چھری تلے دم لینا - فوقانی مفتوح لام بتحتانی مجہول دال مہملہ مفتوح میم ساکن لام دوم بتحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از صبر کردن و قرار گرفتن بود ✤

چھری تیز کرنا - کنایہ از ظلم و ستم نمودن بود بر کسے شیخ ابراہیم ذوق گوید ے کون سے دن نگہ تیز نہ خونریز رہی ✤ مجھپہ ظالم تری ہر روز چھری تیز رہی ✤

چھری چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از آزار و رنج رسیدن بود کسی را

چھری دار - جیم فارسی مکسور ہای ہوز ساکن رای مہملہ بتحتانی مجہول دال مہملہ بالف و رای مہملہ کشیدہ ہمان زر مسکوک کہ بران سکہ ماکنہ انگلستان بود ✤

چھری دینا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم رای مہملہ بتحتانی معروف دال مہملہ بتحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ذبح کردن جانور بود شیخ امداد علی بحر گوید ے صیاد قفس مین تنگ ہے مون مین ✤ اب مجکو چھری دے یار ہا کر ✤

چھری کٹاری - کنایہ از بحث مخاصمانہ و گفتگوی قصہ و فساد باشد ابہم در کوسن پاچنکس چنانکہ جرات گوید ے اوسکی مژگان کا تھا جہان مذکور ✤ بات مین وان چھری کٹاری تھی ✤

چھری روپیہ - جیم فارسی مکسور ہای ہوز ساکن رای مہملہ بواو غیر ملفوظ بای فارسی و تحتانی ہر دو مفتوح بہای مختفیہ زدہ کہ بران سکہ ملکہ انگلستان باشد لاستاذ مؤلفہ ے چھرے اتنے روپے سارے زمانی مین نہین ✤ جتنے اے کافر ترسا تری تصویرین ہین ✤

چھڑ - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بہ رای ہندی زدہ چوب نیزہ و نشان و علم و نے دراز و باریک بود ✤

چھڑا - رای ہندی بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول نوعے از پارہ برنجن بود کہ زنان در بازو ہا کنند دوم کسیکہ تنہا بود میر تقی مغفور میفرماتے ے فرہاد و قیس ساتھ تھے سب کب کے چل بسے ✤ دیکھیو تباہ کیونکہ ہو اب ہم چھڑے رہے ✤

چھڑائی - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم رای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف رای کردن کاغذ بازی

از دست بود کہ تا دیگرے آنرا کشیدہ ہروے ہوا آنرا
و بلند سازد و نیز زرکیہ صیدی بعوض کبوتر خود بدہد ٭
چھڑکاؤ - اول مکسور رائے ہندی ساکن کاف
بالف کشیدہ و واو و الف آبیاشی لمولفہ کہا ہے
لائینگے چھڑکاؤ کوی جانان کا ٭ بہشت پر جو
بہشتی غرور کرتے ہین ٭
چھڑکنا - اول مکسور رائے ہندی مفتوح کاف
ساکن نون و الف مصدری ف پاشیدن ٭
چھڑنا - اول مفتوح رائے ہندی ساکن نون
و الف مصدری ف کوفتن غلہ در ہاون ٭
چھڑی - اول مفتوح رای ہندی تحتانی معروف
بر دو بار معنی آید اول ہر چوب کہ باریک و نازک
باشد دوم عصا کہ باریک و نازک بود نزد ابرق
گویند ؎ سوکھا کر لکڑی ہوا ہون مین فراق
یار مین ٭ داغ سودا یہ نہین سر پر چھڑی مین
شام ہے ٭ سوم خطے بود راست کہ زنان از
گوکھرو و چٹکی ساختہ بر جامہا دوزند چہارم کنایہ
از زنے کہ یکہ و تنہا بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ جسوقت چلی یہ جان پیاری اپنی ٭
یارون کو ہوئی دریغ یاری اپنی ٭ دو گام دنیا
نہ چوب دستی نے ساتھ ٭ دنیا سے چلی چھڑی
سواری اپنی ٭
چھڑیون کا میلا - اول مفتوح رای ہندی
ساکن تحتانی بواو مجہول و نون مخفیہ کاف
بالف کشیدہ میم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ
متعارف ست شاعری گوید ؎ میری آہون نے
جو گاڑے چرخ پر اپنے نشان ٭ تاری نکلے
سیر کو چھڑیون کا میلا ہو گیا ٭
چھکا - جیم فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن کاف
بالف کشیدہ سوز شے کہ از آتش بہم رسد و جیم
فارسی مخلوطا لہا مفتوح کاف مشدد و بالف کشیدہ
ورق گنجفہ بود کہ در ان شش صفر باشند و باصطلاح
چوسر بازان شش صفر پاسہ انیز گویند ٭
چھکا دینا - جیم فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن
کاف بالف کشیدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون
و الف کشیدہ کسی را از آتش سوختن بود ٭
چھکارنا - رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری
چھچھہ نمودن مرغان چھچھہ سنج بود شیخ امداد علی بحر

گوید ؎ فصل گل آئی کلی کوئی نہ کوئی چٹکی ہے آج
مرغان چمن باغ مین چہکار رہے ہین ✤

چہکڑا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح کاف ساکن رائے ہندی بالف کشیدہ چیزیست کہ بران اسباب بار کنند و آنرا ارگاوان گویند ف ارابہ و گردون ع عرابہ ✤

چہکنا - جیم فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری نوا سنجی کردن مرغان خوش الحان بود و جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بکاف ساکن سیر شدن از غذا خواہ از آب خواہ از شراب بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ چہکاؤن مین تجھے رندون کو تو چھکاؤں جا یہی ہے جام سے ہر دم کلام شیشے کا ✤

چہکے چھوٹنا - کاف مشدد بتحتانی مجہول جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بانجتہ شدن ہوش و حواس بود و اصطلاحے از مصطلحات چوسر بازان نیز بود آتش گوید ؎ تختہ نرد عشق دل کھیلا جو حسن یار سے ✤ چھٹ گئے ایسے مرے چھکے کہ شیدا ہو گیا ✤

چھل - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ ف فریب ع مکر و جیم فارسی و ہای ہوز ہر دم مضموم بلام ف خوشطبعی ع مزاح ✤

چھلا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح لام مشدد بالف کشیدہ دو معنی دارد اول حلقہ بی نگین از نقرہ خواہ طلا کہ در انگشت دست و پا دارند ف کچہ دوم دیوار خانہ کہ از یکطرف نخستہ و از یک طرف خام بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خرابی لائیگا اک دن فراق اوس یار جانی کا ✤ ہمارے قصر تن مین چاہیے چھلا نشانیکا ✤

چھلا چھپتول - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور بای فارسی و واو مشدد مفتوح بلام زدہ بازی بود کہ انگشتر بے نگین را در دست ہا پنہان کنند پس ہر کہ اشارہ بہر کف و آن انگشتر از دست آنکس بر آید بازے اشارہ کنندہ مے برد ف کچہ گل کردن کچہ بازی

چھلا نشانیکا - ہمان حلقہ نقرہ خواہ طلا

که در انگشت دارند وحمت یادگاری خود کسے را زنهار
شیخ ناسخ میفرماید ؎ لکھون کیا حال مین دیوانه
اپنی ناتوانی کا ٭ بناطوق گران گردن مین چھلا شانکا ٭
چھلاوا ـ جیم فارسی مخلوط الها مفتوح لام و واو و الف
کشیده چیزے از قسم آسیب که بصورتهاے مختلف
بنظر درآید وکنایتہ شوخ وچالاک را نیز گویند شاعرے
گوید ؎ شعبده تھے یا چھلاوا لاگ یا آسیب تھے ٭
آپ بخود دیکھکر کیا جانے غائب ہوگئے ٭
چھلبدار ـ جیم فارسی مخلوط الها ولام هر دو مفتوح
موحده ساکن دال مهمله بالف ورے مهمله کشیده ذاره
نوازیست مشهور ٭
چھل بل ـ جیم فارسی مخلوط الها وموحده مفتوح
بهر دو لام زده بمعنی شوخی وچالاکی بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ کوئی معشوق گر باگرم ایسا کسنے
دیکھا ہے ٭ کیا ہے مات پریون کو بھی تمنے اپنی چھل بل آج
چھل پھل ـ جیم فارسی وهاے هوز هر دو مفتوح
بلام زده باے فارسی وهاے هوز هر دو مفتوح بلام زده
رونق وآبادی وگرمی هنگامه بود شاعرے گوید ؎
رونق وه بزم تھا وه جب تک ٭ کیا گھر مین
مرے چھل پھل تھی ٭
چھل قدمی ـ جیم فارسی وهاے هوز هر دو مضموم
لام ساکن مشی کردن جهت تفریح وغیره بود میرزا
است شیخ ابراهیم ذوق گوید ؎ خانه بهت کا ہے
صحن ہے دشت عدم ٭ روز کریجے چھل قدمی مگر
رخصت نهین ٭
چھلکا ـ جیم فارسی مخلوط الها مکسور لام ساکن
کاف بالف کشیده ف پوست ع قشر ٭
چھلکنا ـ جیم فارسی مخلوط الها ولام هر دو مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری لبریز شدن جام
وساغر ونهر وحوض وغیره از آب وشراب ومانند آن
بود شاعرے گوید ؎ زاهد اسی پھر پوچھنا شرشار
هم کیونکر ہوے ٭ پہلے چھلکنا دیکھے لے پیمانه
لبریز کا ٭ وکنایه از کلمات نخوت وغرور باندک
جاه وحشم بزبان آوردن بود برق گوید ؎
باده دولت دنیا سے بہک جاتا ہے ٭ جام کم ظرفی
کم ظرف چھلک جاتا ہے ٭
چھلنا ـ جیم فارسی مخلوط الها مفتوح لام ساکن
نون والف مصدری ف فریب دادن شیخ امداد علی

بحر گوید ؎ دل فریبی کہ بدل آتے ہین سوزنگ
اونکو ✻ آدمی کیا ہے چھلاوے کو چھلا کر آتے ہین ✻
دیکھا اول خراشیدہ شدن جلد بدن وجدا شدن
پوست از اشیاے ذی پوست بود ✻
چھلنی - اول مفتوح لام ساکن نون تحتانی معروف
آلہ پختین ف پروین ع غربال دنخل ✻
چھلنی ہوجانا - سوراخ سوراخ شدن جسم
باشد از تیر ہا و مانند آن مرزا برق گوید ؎
کاوش قرگان سے چھلنی ہوگئی پاے نظر ✻ سوزن
عیسی زبان خار صحرا ہو گئے ✻
چھلے کا گل - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح
لام مشدد تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ کاف
فارسی مضموم بلام زدہ داغے کہ از انگشتری نگین
معشوق در آتش گرم کردہ بر جسم مے دہند جہت
اظہار محبت و عشق آتش گوید ؎ گل ترے چھلے
کے اے حور ہین گلہاے بہشت ✻ دیکھنے آئی ہین
مشتاق تماشائے بہشت ✻
چھنال - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور نون بالف
و لام کشیدہ زن بدکارہ بود ف روسپی ع قاحشہ
وفاجرہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ سر تا پا شرم
وہ پری ہے ✻ لیکن ہین بڑی چھنال آنکھین ✻
چھنالا - لام بالف کشیدہ ف بدکاری ✻
چھند - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح نون و دال
مہملہ زدہ بجاورہ زنان فریب و مکر را گویند سر تقی میر
؎ نہ مجبور راہ سے ایجاے مکر دنیا کا ✻ ہزار رنگ
یہ فرتوت کوئی چھند کرے ✻
چھنکا - اول مفتوح نون زدہ کاف فارسی بالف
کشیدہ کہ یک شش انگشت دارد ف شش انگشتی ✻
چھنگلیا - جیم فارسی مخلوط الہا والنون مفتوح کاف
فارسی مضموم لا ساکن تحتانی بالف کشیدہ انگشت
کوچک ہر دو دست و ہر دو پا بود ف کلک ع خنصر ✻
چھننا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن
نون و الف مصدری سہ معنی دارد اول پختہ شدن
دوم تور ماہ و آفتاب و روشنی شمع و چراغ از پردہ
بیرون آمدن سوم مشبک شدن بدن بود از تیر یا
جرأت گوید ؎ غربال سان کسیکو فلک نے دیا نہ زرق
تیر بلا سے تاکہ سراپا نہ چھن گیا ✻ و سوراخ سوراخ
شدن جامہ را نیز گویند و کنایہ از بے تحقیق رسیدن

ہیچ سخن مجہول نیز بود ✤

چھو - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف عبارت از دم کردن دعا و افسون باشد جرأت گوید ؎ پڑھ کے چھو منتر جو کہتا تھا کسی کے منہ پہ میں ✤ سو وہ اولٹا ہو کے میرے منہ پر اب تو ناپڑا ✤

چھوت - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف و فوقانی کشیدہ سایہ مردم نجس بود کہ اگر بر کسے افتد ضرر رساند ✤

چھوت جھاڑنا - دفعیہ سایہ مردم نجس باشد از کسے کہ بر آنکس افتد ✤

چھوٹ - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی کشیدہ ف پر توسع عکس و در استعمال اہل دست و چوب بازی را گویند کہ میان دو کس کہ دران فعل کامل دارند میشود کہ ہر کس ہر جا کہ خواہد بر بدن دیگر زند و کنایہ از بسیاختہ و خوبصورت بودن چیزے نیز بود ✤

چھوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ ف خورد و کوچک ع اصغر ✤

چھوٹ پڑنا - پرتو افتادن بود شاعر گوید ؎ چھوٹ اوسکے لال لب کی جو پچاؤ میں پڑی ✤ دھوکا ہوا شراب پہ لعل مذاب کا ✤

چھوٹا کپڑا - کاف مفتوح بای فارسی ساکن رای ہندی بالف کشیدہ باصطلاح زنان سیہ تنبان و شلوار کچھ را گویند ✤

چھوٹا منہ بڑی بات - سیم مضموم بنون غنہ و ہای ہوز زدہ موصدہ مفتوح رای ہندی فوقانی معروف موصدہ دوم بالف و فوقانی کشیدہ شلیت بجای زنند کہ کسی عیب گیری اکابر و بزرگان کند بگوید ؎ نہ کہ حق ہین بزرگون کے بڑی بات ✤ کہین گر لوگ چھوٹا منہ بڑی بات ✤

چھوٹ لڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی کشیدہ لام مفتوح بر رای ہندی زدہ نون و الف مصدری جنگ بود در چوب بازی کہ از حریفان جنگند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ نگہ ناز اوسکی عاشق سے ✤ چھوٹ کس ادا سے لڑتی ہے ✤

چھوٹنا - نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول رہا شدن ع نجات دوم سر شدن بندوق و توپ و مانند آن بود ✤

چھو چھو - ہر دو جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول

زنے کہ کودکان را پرورش کند وخدمت ایشان نماید ✤

چھولی الائچی - الائچی سفید را گویند ✤

چھوٹی امت - کنایہ از مردم فرومایہ ورذیل وکم ذات بود مانند بقال وبدّال وجولاہ وغیرہ ✤

چھوٹی گولی کا روپیا - روپیہ قدیم بود کہ نقرۂ آن خالص باشد وکمیاب است ✤

چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رائے ہندی زدہ نون والف مصدری بر سہ معنی آید اوّل رہا کردن دوم سرکردن توپ وتفنگ ومانند آن سوم ترک نمودن نوکری کسے یا ترک کردن کارے ✤

چھوکرا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و کاف زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ کودک را گویند ف سادہ رو ع امرد ✤

چھوکری - رائے مہملہ تحتانی معروف دو معنی دارد اوّل دختر کہ کوچک بود دوم کنیز را گویند ف کنیزک ✤

چھونا - بنون والف مصدری دست بچیزے رسانیدن باشد ع مس ✤

چھوچھی - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف ونون غنہ جیم فارسی مخلوط الہا دوم تحتانی معروف ف ماشورہ ✤

چھوئی موئی - جیم فارسی مخلوط الہا بمیم ہر دو مضموم ہر دو واو مبدل بہمزہ تحتانی معروف درختے ست مشہور کہ ہر گاہ دست بہ برگش مس کنند پژمردہ میشود ونازکترین آنہا آنست کہ از سایہ مردم پژمردہ شود وآنرا بالگو گویند ✤

چھیھا را - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم ہاے ہوز ورائے مہملہ بالف کشیدہ ف خرماع تمر ✤

چھیب - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف وبای فارسی کشیدہ نشانہاے سفید باشند کہ بربدن جانور پدید آیند ف بھک ع بہق ✤

چھیپی - بای فارسی تحتانی معروف دو معنی دارد اوّل چاپہ گر کہ بر جامہ ہا چاپہ زند دوم چیزے بود کہ پارچہ بر سر نے بستہ کبوتران را ازان پرانند ✤

چھی جانا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف جیم ونون بالف کشیدہ شگافتہ شدن جامہ بود از جائیکہ دوختہ باشند ✤

چھیچھیڑ ا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف وجیم فارسی مخلوط الہا دوم زدہ رائے ہندی بالف کشیدہ غشا وغیرہ کہ بر گوشت باشد ٭

چھید - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و دال مہملہ زدہ ف روزن وسوراخ ع ثقبہ ٭

چھیدنا - نون والف مصدری ف سوراخ کردن ٭

چھیڑ - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف و رائے ہندی زدہ خلاف کثرت وانبوہ مردم بودو جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول ورائے ہندی زدہ فساد وکاوش وآزار دہی بود شاعری گوید ؎ دل پر درد ہی جنبش طلب مژگان دلبر ہی ٭ مرے پھوڑی نے خوداک چھیڑ پیدا کی ہی نشتر سی ٭ ونیز کنایہ از ابتدا کردن بسخنان فساد وکاوش آمیز بود ٭

چھیڑ چھاڑ - جیم فارسی مخلوط الہا دوم بالف ورائے ہندی کشیدہ بہمان معنی وہمان کنایہ بود کہ گفتہ شد ٭

چھیڑنا - نون والف مصدری بر چند معنی آید اول کاوش نمودن وآزار دادن بکسے دوم آزردہ کردن کسے بابتدای سخن درچیزے غالب دہلوی گوید ؎ ہون سراپا ساز آہنگ محبت کچھ نہ پوچھ ٭ ہے یہی بہتر کہ لوگون مین نہ چھیڑے تو مجھے ٭ شاعرے گوید ؎ برنگ آبلہ ہم پھوٹ پھوٹکر روئے ٭ کسیکا چھیڑ کے کچھ پوچھنا بھی نشتر تھا ٭ سوم نشتر زدن بر رگش وآبلہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیری ہر اک بات ہی نشتر چھیڑ ٭ پکا پھوڑا ہو نمین اے دلبر چھیڑ ٭ چہارم نواختن ساز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیری آہین یار کو ناساز ہین ٭ ساز اپنا ای دل مضطر نہ چھیڑ ٭ پنجم گرم رفتار کردن اسپ را باشد لاستاذ مؤلفہ ؎ یہ زمین ای رشک ہی روندی ہوئی ٭ تو سن طبع روان اسپر نہ چھیڑ ٭ ششم ہیچ ذکر وگفتگو آغاز نمودن خواجہ آتش گوید ؎ کہتے ہین ذکر لیلی مجنون جو چھیڑ یے ٭ چپ رہیے بس نہ گور کی مردے اوکھیڑ یے ٭

چھیلا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح تحتانی لام بالف کشیدہ کسیکہ جوان خوش پوش وخوش وضع بود ٭

چھیلنا - جیم فارسی مخلوط الہا تجتانی معروف ولام زدہ نون والف مصدری ف پوست باز کردن وخراشیدن ٭

چھین جھپٹ وچھینا جھپٹی - جیم فارسی مخلوط الہا تجتانی معروف نون بالف کشیدہ جیم مخلوط الہا مفتوح باہی فارسی زدہ تای ہندی تجتانی معروف دربودن چیزے از دست کسے وفراری شدن بود ٭

چھینٹ - جیم فارسی مخلوط الہا تجتانی معروف ونون غنہ وتای ہندی کشیدہ دو معنی دارد اول قطرہ از آب چکیدہ وافشاندہ کہ بجامہ یا بدن کسے یا بر زمین یا فرش بیفتد ف حکیرہ ع رشاشہ دوم جامہ کہ بران نقش ونگار بقلمون وبیل ہا وبوٹہ ہا طبع کنند

چھینٹا - تای ہندی بالف کشیدہ بچند معنی آید اول باریدن ابر کہ کم باشد دوم کف آب وگلاب ومانند آن کہ بر روی کسے زنند سوم کنایہ از فریب بود چہارم اندک از مدک کہ بر چلم قلیان نہادہ وبالائے آن آتش داشتہ دم کشیدن واین اصطلاح مدک نوشان ست ومدک چیزے بود کہ از افیون وبرگ تنبول سازند ٭

چھینٹا پڑنا - بای فارسی مفتوح بر سرائے ہندی ساکن نون والف مصدری اندک باریدن باران بود شاعرے گوید ؎ قصد ہی چلکے جنوں سبزۂ صحرا دیکھیں ٭ منتظر اسکے ہیں منہ کا کوئی چھینٹا پڑ جاے ٭

چھینٹا دینا - دال مہملہ تجتانی مجہول نون والف مصدری دو معنی دارد اول کف آب وگلاب ومانند آن بر روی کسے زدن دوم کنایہ از فریب وطمع دادن باشد بحر گوید ؎ یہ کیا باعث ہو تمنے ترک کی اے بحر منجدھار کی کسی واعظ نے کیا چھینٹا دیا کوثر کے پانی کا

چھینٹے چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری نوعے از بازی ولعب بود کہ دو کس اندرون آبجو یا حوض یا دریا ایستادہ باہم بر روے یکدیگر آب زنند شاعرے گوید ؎ شرمندگی کچھ اونکو تھی کچھ مجبور زور وصل ٭

چھینٹے چلا کیے عرق انفعال کے ✤

چھینٹے لڑنا - بہان معنی آید کہ بالا گذشت
شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ تیری شمشیر خون کے
چھینٹوں سے ✤ چھینٹے آب بقا سے لڑتی ہے ✤
جرأت گوید ؎ چھینٹے غیروں سے جو کل آپ
لڑے پانی کے ✤ پڑ گئے سیکڑوں بس ہم پہ
گھڑے پانی کے ✤

چھینک - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی
معروف ونون غنہ وکاف کشیدہ ف
شنوسہ ع عطسہ ✤

چھینکا - کاف بالف کشیدہ چیزے باشد
از ریسمان کہ در سقفہا آویزند وہر شئے کہ
خواہند دران نہند ف آونگ ✤

چھینکنا - نون والف مصدری ف
عطسہ زدن ع عطاس ✤

چھینتا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی
معروف ونون زدہ نون والف مصدری ف در ربودن ✤

فصل یای تحتانی

چیپ - جیم فارسی تحتانی مجہول وبای
فارسی کشیدہ ریمی کہ از جراحتہا ورطوبت از جہ
کہ از سایہ نچتہ ومانند آن دیگر ثمرہا برآید وتحتانی
معروف جزو باریک چیزی کہ ازان چیز جدا شود ✤

چیپی - تحتانی اول مجہول تحتانی دوم معروف
پیوند کاغذ بادی را گویند وکنایہ از شخص مایون نیز بود

چیتا - جیم فارسی تحتانی معروف فوقانی بالف
کشیدہ جانوریست درندہ شبیہ بشیر ف یوز ع نمر ✤

چیتتنا - جیم فارسی تحتانی مجہول فوقانی
ساکن نون والف مصدری ف ہوشیار شدن ✤

چیتیھڑا - جیم فارسی تحتانی معروف وتاے
ہندی مخلوط الہا زدہ رائے ہندی بالف کشیدہ
لتہ را گویند وآن پارچہ لباس کہنہ بود ✤

چیچا - جیم فارسی تحتانی معروف جیم فارسی
دوم بالف کشیدہ گوشت برآمدہ اندرون فرج
زن باشد کہ دران دخل کنند ✤

چیچک - آبلہا کہ در موسم گرما بر بدن اطفال
برآیند فارسیست ونزد بعضے ترکی ✤

چیخ - جیم فارسی تحتانی معروف وخای معجمہ زدہ
ف آواز سخت وفریاد ع صیحہ ✤

چینخنا - نون والف مصدری ف آواز سخت زدن وفریاد کردن ✤

چیرا - جیم فارسی تحتانی معروف رای مهمله بالف کشیده بردو معنی آید اول نوعی از دستار منقش باشد ف شاره دوم دوشیزگی ویکرزن بود سوم شگافتن ریش از نشتر ✤

چیرا توڑنا - فوقانی بواو مجهول ورای هندی زده نون والف مصدری دور کردن دوشیزگی زن بود ع ازاله بکارت ✤

چیرا دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون والف مصدری شگافتن ریش بود از نشتر ✤

چیرنا - ف شگافتن ع شق ✤

چیرے بند - رای مهمله تحتانی مجهول وحده مفتوح بنون ودال مهمله زن دوشیزه را گویند یعنی زنیکه ازاله بکارت او نشده باشد ع بکر ✤

چیرے والا - واو ولام بالفها کشیده بمحاوره زنان طبیب را گویند ✤

چیل - جیم فارسی تحتانی معروف ولام زده طائریست مشهور ف زغن وغلیواز ✤

چیلا - جیم فارسی تحتانی مجهول لام بالف کشیده ف بنده ع عبد وخدمتگار ودرویشان را نیز گویند وکسیکه بدون دادن زر خود را در بندگی کسے دارد وبفتح اول کنده هیزم سوختنی بود

چیل جھپٹا - چیزے بردن بطوریکه غلیواز گوشت میرباید ✤

چیل چلھور - صدائے طلب کردن غلیواز بود که جمع شوند وگوشت میرباینده ✤

چیلک - جیم فارسی تحتانی مجهول لام مفتوح بکاف کشیده نشانیکه برائے نظری ساختن اسمی یا لفظے یا شعرے بالائے آن از قلم کشند چنانکه بحر گویند ✤ نقطه چهرے سون صاد آنکھون سے دفترخانه خط مین ✤ همارا نام بولاجاتا تو ابرو سی چلک ✤

چین - جیم فارسی مفتوح تحتانی ونون زده ف آسایش وآرام ع راحت ✤

چینا - جیم فارسی تحتانی مجهول نون بالف کشیده غله ایست مشهور ف ارزن ع ذخن ✤

چیند - جیم فارسی تحتانی مجهول ونون غنه

و دال مہملہ زدہ بے ایمانی و ناحق پسندی و ناپسندیدن امر و اجنبی باشد در بازیہا ✤

چیونٹا - جیم فارسی مخلوط التحتانی مکسور بواو معروف و نون غنہ تاے ہندی بالف کشیدہ مورے کہ کلان بود ف مور سوار ع نمل ✤

چیونٹی - تاے ہندی تحتانی معروف مورخورد بود ف مور چرخ نمامہ ✤

چیونٹی کے پر نکلنا - کاف تحتانی مجہول ہاے فارسی مفتوح ہر سہ مہملہ زدہ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از اجل رسیدہ شدن مور بود چہ ہرگاہ مور پر برآورد عنقریب بسیر در شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کسکے گلبرگ لب شیرین پہ سبزہ آگیا ✤ چیونٹیون نے پر نکالے ہین بسان عندلیب ✤

باب حاے حطی

فصل الف

حاضری - حاے حطی بالف کشیدہ ضاد معجمہ مکسور ہاے مہملہ تحتانی معروف شیرمال و کباب و پنیر و پیاز و حلوا کہ بران نذر حضرت عباس علیہ السلام دہند و نیز ہمین شیرینیہا کہ در خانہ میت بعد دفن شدن او فرستند بحر گوید ؎ بھجواؤ گھر مین بحر کے ایجان حاضری ✤ بھوکا تمھاری دید کا کچھ کھا کے مر گیا ✤

حال آنا - حاے حطی بالف و لام زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ حالتے کہ بر مشائخ طاری شود ہنگام شنیدن راگ ف سماع ع وجد شاعر گوید ؎ کہ کی نغمہ سرائی کا جب حیال آیا ✤ رہی نہ ہوش مین صوفی کی طرح حال آیا ✤

حال کھلجانا - انچہ معلوم نباشد از ان آگہی یافتن باشد و سخن ترسانندہ نیز باشد ✤

حال لانا - لام و نون بالفہا کشیدہ ہمان در وجد آمدن باشد ✤

حامی بھرنا - اقرار کردن کاری بود کہ آن کار اندکے دشوار باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ آہین مت بھراوسے لے آتے ہین ✤ اتنی حامی نہین بھرتا کوئی ✤ مومن خان دہلوی گوید ؎ کیون مری قتل پہ حامی کوئی جلاد بھرے ✤ آہ جب دیکھ کے تجھ سا ستم ایجاد بھرے ✤

فصل جیم

حجاب ٹوٹنا - دور شدن شرم کسے بود از کسے جرأت گوید ؎ گویان کرون مین پھیرا مقصد ملے نہ میرا + جب تک حجاب تیرا پردہ نشین نہ ٹوٹے +

فصل رائے مہملہ

حرارا - گرمی را گویند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ کچھ سوز دل اپنا کسی دلسوز کے آگے + فرصت ہو تپ غم کے حرارون سے تو کہیے +

حرارا لانا - اول مفتوح ہر دو رائے مہملہ و الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ بر افروختہ شدن و گرم شدن بود خواجہ آتش گوید ؎ کیجیے برق تجلی کو شرارا اپنا + لا چکے حسن جہان سوز حرارا اپنا +

حرارا لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری بہان معنی بود کہ بالا گفتہ شد جرأت گوید ؎ نہ کیونکہ شیخ کو پھر کہیے شیخ سدوا ج + دیا جو راگ کسینے تو کیا حرارے لیے +

حرّاف - حائے حطی مفتوح رائے مشدد بالف وفائے کشیدہ زنے و معشوقے را گویند کہ شوخ دیدہ و چالاک بود خواجہ آتش گوید ؎ دلفریبی کا نہین کونسا انداز آتا + چھوڑتا جان کو عاشق کے وہ حرّاف نہین +

حرامی پلّا و حرامی موت - ف حرامزادہ ع دلدالزنا +

حرص آنا - کاریکہ دیگران کنند خواہش آن کردن بود +

حرف آنا - اول مفتوح رائے مہملہ و فا ساکن الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از منسوب بعیب گشتن کسے بود بجر گوید ؎ وضع پر حرف نہ آنے دیا وحشت مین بھی + لفظ و معنی کی طرح مین کبھی عریان نہوا +

حرف اوٹھانا - برداشتن حرف بود از کاغذ بطوریکہ نشانش بر کاغذ نماند ذوق دہلوی گوید ؎ ہر داغ معاصی مرا اس دامن تر سے + جون حرف سر کاغذ نم اوٹھہ نہین سکتا +

حرم - بروزن قدم ف کنیزک +

حرمزدگی - اول و دوم مفتوح میم ساکن

زای معجمہ مفتوح وال ساکن کاف فارسی تحتانی معروف ون نقطہ انگیزی ع شرارت +

فصل سین مہملہ

حسرت آنا - متحسر گشتن بود جرات گوید ؎ کیا کیا اوسے دیکھا تھی ہر حسرت ہمین جرات پھر آئے ہے وہان سے جو کوئی نامہ برا پنا +

حسرت بھرا - ہای ہوز مفتوح بین مہملہ ساکن رای مہملہ مفتوح بفوقانی کشیدہ موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ بکسے کہ پُر ارمان باشد جرات گوید ؎ ترے کشتہ کا رشتہ بعد مردن کیون نہ بھاری ہو کہ گیا حسرت بھرا جیسے وہ سوا امید واروں مین + شاعر گوید ؎ آئے ہین ہم بدم ہی سی حسرت بھری ہوئی + روز الست سے ہین کسی پر مرے ہوے +

حسرت ٹپکنا - ہای ہندی و باہی فارسی مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از ظاہر شدن آثار حسرت بود از گریہ کسے یا از سخنان کسے +

حسن محفل - قلیان را گویند شیخ امداد علی جہجو گوید ؎ مشہور کیا ہی حسن محفل تو قلیان کو اوسنے منہ لگا کر +

حسین بند - سای حطی مضموم سین مہملہ مفتوح تحتانی ونون ساکنہ زدہ موحدہ مفتوح ونون والف مہملہ زدہ و انگشتر بے نگین نقرہ باشد کہ در عشرہ ماہ محرم الحرام بدست اطفال پوشند و در میان آن دو انگشتر بے نگین زنجیر نقرہ ہم نصب بود جرات گوید ؎ دیکھی ہی کہین نگاہون سے آپ اپنے ہاتھ کو + پہنتا یہ ہے کسی کا نام خدا ہے حسین بند خواجہ وزیر گوید ؎ شب وصال ہوئی مجھ کو روز عاشورا + شہید دیکھ کے اوسکا حسین بند ہوا +

فصل تا دمقطوعہ

حضرت سلامت - کلمہ ایست کہ یکدیگر را کنند ہم در مرتبہ مساوی باشد گوید غالب ؎ رہا گر کوئی تا قیامت سلامت + پھر اک روز مرنا ہے حضرت سلامت +

فصل قاف

حقا - اول مضموم قاف مشدد و بالف کشیدہ

ف قلیان +

حقیقت کھلجانا - انچہ معلوم نباشد ازان آگاہی یافتن بود +

فصل لام

حلال خور - او مجہول کناس را نامند +

حلال کرنا - اول مفتوح لام بالف ولام کشیدہ کاف مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری ف کشتن و ذبح کردن ع ذبح +

حلق کا دربان - کنایہ از کسیکہ مانع خوردن یا نوشیدن چیزے بود بجرأت گوید ؎ عشاق کرین گر طلب مے تو کہی دہ + کمبخت یہ ہین حلق کے دربان ہمارے + صحفی گوید ؎ کھانے دیتے ہین کسے خون جگر + تالے میرے حلق کے دربان ہین + شاعرے گوید ؎ پینے دیتے ہین تنہا مجھے اک جام شراب + تجھے حلق کا دربان بنا کر ہی ہین +

حلوا سمجھنا - کسے را نامند حلوا البسیار نرم و ضعیف تصور کردن باشد چنانکہ میر تقی ہر موم گوید ؎ ہین جو نرمی کی تو دونا سر چڑھا وہ معاشر + کما آتی ہو دودھ دینا ہو اب سمجھے حلوا سمجھ +

حلوا سوہن - اول مفتوح دوم ساکن و الف کشیدہ سین مہملہ بواو مجہول ہاے ہوز مفتوح نون حلوائیست متعارف ف حلواے سوہان +

حلوا مغزی - میم مفتوح غین معجمہ ساکن رائے معجمہ تحتانی معروف نوعے از حلوا کہ دران مغز بادام بسیار آمیزند و مشہورست و فاریست +

حلوا نکلجانا - کنایہ از بدحال شدن کسے بود بسبب محنت بسیار +

فصل میم

حمائل - اول مفتوح میم بالف کشیدہ ہمزہ کمسور بلام زدہ قرآن مجید کو چاک تقطیع را گویند +

فصل واو

حویلی - اول مفتوح واو تحتانی مجہول لام تحتانی معروف ف خانہ ع بیت +

حیض کا لتہ - لتہ کہ زنان حائض خود را حیض بدان پاک کردہ بیفگنند و کنایہ از کسیکہ بسیار بیقدر و حقیر و ذلیل بود و کسے او را بمحبت خود جا ندہد +

باب خاے معجمہ

فصل الف

خاصا - خاے معجمہ و صاد مہملہ بالف ہا کشیدہ طعام

واسپ امیران و پادشاہان را گویند ٭

خاص بازار - بازاریکہ پیش درد ولت پادشاہان بود ٭

خاص بردار - نوعے از فرقہ سپاہ بود کہ بندوقہا بر دوش نہادہ پیش پیش سواری امیران و پادشاہان روند ٭

خاص تراش - موتراش امیران را گویند ٭

خاصی - صاد مہملہ تحتانی معروف بندوق امیران بود ٭

خاک - باصطلاح ہندیان جنی ہیچ مستعمل ست چنانکہ میر تقی مغفور گوید ؎ تربت میر پر چلے تم دیر ٭ اتنی مدت میں واں ہا کیا شیخ ناسخ میفرماید ؎ خاک سے کیوں ہے اجتناب ایسا ٭ اگر ایں نیز خاک خاک نہیں ٭

خاکا - خاء معجمہ و کاف بالف کشیدہ گردہ نقاشان بودف گردہ ٭

خاک اوڑانا - الف بواو غیر ملفوظ رائے ہندی و نون بالف کشیدہ دو معنی دارد اول خراب و تباہ آوارہ گشتن در جستجوی کسے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ ہیں نے خاک اوڑائی ہی یار تیرے لیے ٭ عجب نہیں جو فلک پر بھی موہیں پیدا ٭ دوم تباہ و برباد نمودن کسے و چیزے چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ وہ بلا ہیں جو ہوا پہ بھی آجاتے ہیں ٭ کوچۂ زلف کی بھی خاک اوڑا جاتی ہیں ٭ میر افضل علی تمر گوید ؎ گل مضمون جو کچھ تھوڑہ بالکل چن لی ہمنے ٭ اب آگر ایں زمین پر خاک اوڑائی جسکا جی چاہے ٭

خاکا اوڑانا - کاف بالف کشیدہ کنایہ از روش و انداز کسے در خود پیدا کردن بود شاعرے گوید ؎ پھرے ست تیرے سودے میں سرگشتہ ہر سو ٭ بگولوں کا سا یار خاکا اوڑایا ٭

خاک پتھر - باے فارسی و فوقانی مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ ساکن ہمان معنی ہیچ مستعمل ست

خاک چاٹنا - جیم فارسی بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از اظہار عجز و انکسار بود چنانچہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ حسن کی لات غنی لڑتے ہیں وہ چاٹ رہ خاک ٭ کیسے بھلا حسن قبول اصفہ کسیر میں ست

خاک چھاننا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ

نون زدہ نون و الف مصدری کنایہ از تباہ
شدن و جستجو و تلاش بیجہ کسے کردن بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ ہوئی یہ برباد زندگانی
رہی نہ ہستی کی کچھ نشانی ٭ صبا نے ہر چند
خاک چھانی نہ ہاتھ مشت غبار آیا ٭

خاک ڈالنا - دال ہندی بالف کشیدہ و لام
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از غیب پوشی
کسے بود شاعرے گوید ؎ کیا تعجب ہے
چھپا لے جو کفن عیبوں کو ٭ خاک شاید
مرے اعمال پہ مدفن ڈالے ٭

خاک لے ڈالنا - لام تحتانی مجہول دال
ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ نون و الف
مصدری بار بار رفتن کسے بجائے بود جہت
مطلب خود شاعرے گوید ؎ میکدہ ہی کی
خاک تک لے ڈالیے یہ دل میں ہے ٭ کس
خرابات کی مٹی اپنی آب و گل میں ہے ٭

خاک میں ملنا - میم تحتانی مجہول نون
مخففہ میم دوم مکسور لام ساکن نون و الف
مصدری کنایہ از برباد و بے نشان شدن
بود میر تقی مغفور میفرمایند ؎ ہم خاک میں
ملے تو ملے لیکن اے سپہر + اوس شوخ کو بھی
راہ پہ لانا ضرور تھا ٭

خال خال - ہر دو خای معجمہ بالف کشیدہ
و لام زدہ کنایہ از کم کم و اندک اندک بود
خواجہ آتش گوید ؎ ہوئی ہے خال رخ
یار پہ جلوہ فگن ٭ یہ چمن زنگی کو
فال خال دیا ٭

خالصہ لگنا - خای معجمہ بالف کشیدہ و لام
زدہ صاد و ہای تحتانی مجہول لام دوم مفتوح
کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری ضبط
کردن حاکم بود زمینی را بر غصب و کنایہ از
رائیگان و تلف شدن چیزی نیز بود ٭

خالو - لام بواو معروف شوہر خالہ را گویند و در
عربی برادر مادر بود ٭

خالی - لام تحتانی معروف ماہ ذیقعدہ را نامند
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خالی کا چاند آیا
فرقت میں بھر گیا ٭ اب تک نہ آئی یہ بھی مہینا گذر گیا
ایضاً شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کر گیا ہے مری آنکھوں

جانان خالی ✤ اس مہینہ کو بجا کہتے ہیں ان خالی جانا ✤
خالی جانا - جیم ونون بالف ہا کشیدہ بفیاد ن
دست چوب وغیرہ بر حریف دگر یا بہ بندوق و نشانہ
آن برزنش نہ بود چہ گویند ے خالی گئی جو یا کی
بندوق صید پر ✤ شیروان پہ نیستان سے
ہزاروں رفل چلے ✤
خالی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و
الف مصدری باصطلاح چوبازان ضرب حریف
نخوردن بود ✤
خالسامان - کسیکہ درستی امور خانگی امیران
ازو متعلق باشد ف میر سامان ✤
خانگی - خای معجمہ بالف کشیدہ ونون زدہ
کاف فارسی تحتانی معروف زنے کہ پردہ نشین
بود و مانند زنان بازاری پیشہ او زنا کاری
باشد و اجرت جماع از مردان گیرد خواجہ آتش
گوید ے دنیا سے خانگی کوئی ہوگی نہ بیوا
شوہر سے اپنے رہتے نہ دیکھی یہ زن درست ✤
خانہ جنگ - کسیکہ بہ اوسنے سخن خلاف طبع
خویش آمادہ فساد گردد ✤
خانہ جنگی - ہمان پرخاش کردن و آمادہ
بفساد شدن باشد بر سہل چیزہا ✤
خانہ خراب - کسی را گویند کہ بدو منع و آوارہ
بودن خانہ سیاہ شاعر گوید رباعی اس
زن کا جو ادل سے پر یکھا ہوتا ✤ یا تنگ کا ہیکو
سیر اسکیا ہوتا ✤ ان خانہ خراب اپنی آنکھوں
سے ہای ✤ ای کاش نہ مین نے اوسکو دیکھا ہوتا ✤
خاوند - واو مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ
ف شوہر شوہر ع زوج و بعل ✤

فصل ہای عربی

خبر آنا - ف خبر آمدن ✤
خبر اوڑنا - مشتہر گشتن خبری باشد ✤
خبر جانا - ف خبر رفتن ✤
خبر دینا - خبر دادن باشد ✤
خبر لانا - ف خبر آوردن ✤
خبر ہونا - ف خبر شدن ✤
خبر لینا - حال پرسی کسی نمودن و کنایہ از
انتقام گرفتن از کسی و بیچ آزار رسانیدن کسے
را نیز بود ✤

فصل جیم فارسی

خچر - خاے معجمہ مفتوح جیم فارسی مشدد مفتوح بر اے مہملہ زدہ جانورے کہ از خر نر و اسپ مادہ پیدا شود ف استرع بغل ✤

فصل دال مہملہ

خدا - فارسیت ع الٰہ ✤

خدا بخشے - کلمہ بود کہ ہر گاہ ذکر مردہ کنند این کلمہ بر زبان آرند چنانکہ خواجہ آتش گوید
ے خدا بخشے صنم یہ کہکے محکو یاد کرتے ہین ✤
دعاے مغفرت میرے لیے جلاد کرتے ہین ✤

خدا پر چھوڑ دینا - علاج بیمار موقوف کردن بود کلمہ بر خدا نمودہ چنانچہ برق مغفور میفرماید
ے اب مسیحائی سے کیا حاصل نہین بچنے کا مین ✤
اے صنم محکو خدا پر ہر نزدان چھوڑ دے ✤

خدا جانے - خاے معجمہ مضموم دال مہملہ با الف کشیدہ جیم بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ مفہوش ہیچ معلوم نیست بود یا نبود ناسخ میفرماید
ے دل اک بت پہ شیدا ہوا چاہتا ہے ✤ خدا جانے اب کیا ہوا چاہتا ہے ✤

خدا خدا کرنا - کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول کنایہ از توبہ و اجتناب کردن بود از امرے میر دوست علی خلیل گوید مصرع خلیل کعبے مین بت پرستی خدا خدا کر خدا خدا کر ✤
دوم کنایہ از عبادت و یاد الٰہی نمودن بود چنانکہ شاعرے گوید
ے غرور کرنے لگے زاہد و عبادت پر ✤ خودی سما گئی آخر خدا خدا کرتے ✤

خدا رکھنا - کنایہ از حق شناسی و خوف خدا داشتن بود خواجہ آتش گوید
ے سچ تو یہ ہے کہ نہین دوسرا تجھسا کوئی ✤ اے صنم جھوٹ نہ بولین گے خدا رکھتے ہین ✤

خدا سمجھے - مین مہملہ مفتوح میم ساکن جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ مفہوم بد دعا باشد چنانکہ میر تقی میر میفرمایند
ے کچھ سمجھتے نہین ہمارا حال ✤ تمسے بھی اے ستو خدا سمجھے ✤

خدا سے ڈرو - کلمہ ایست کہ بیشتر در حق

کسے بر زبان آرند +

خدا سے لڑنا - محاورہ ایست معروف شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ قسمت اوس بت سے جا لڑی اپنی + دیکھو احمق خدا سے لڑتی ہے +

خدا سے لو لگنا - کنایہ از حال نزع و دم واپسین باشد

خدا سے ملانا - سین مہملہ تحتانی مجہول میم مکسور لام و نون بالف کشیدہ کنایہ از خدا رسیدہ کردن بود شاعرے گوید ؎ جب زندگی ہی مین نہ وہ بت کام آئیگا + کیا بعد مرگ ہمکو خدا سے ملائیگا +

خدا کا گھر - مسجد را گویند ف خانہ خدا +

خدا کرے - کاف مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست مشعر بر طلب آرزوئی از خدا لاستاذ مؤلفہ ؎ تم بھی کبھی کبھی ہمین چاہو خدا کرے + ایجاد رسم و راہ وفا ہو خدا کرے + غالب دہلوی گوید ؎ بک رہا ہون جنون مین کیا کیا کچھ + کچھ نہ سمجھے خدا کرے کوئی +

خدا کو ماننا - پاس خدا کردن باشد چنانکہ سودا گوید ؎ نہ پوج سنگ و گل ای شیخ اوس صدا کو مان + مری صنم کی پرستش کر آخدا کو مان +

خدا کو یاد کرنا - یاد کردن خدا را در ہیچ مصیبے باشد جرأت گوید ؎ جو درد و بیتابی سے تیرے سامنے پہ دم ہی تو کیا الم ہے + خدا کو کر اپنے یاد جرأت کہ ایک دم مین کرار دم ہے +

آتش گوید ؎ کرم کیا جو صنم نے ستم زیادہ کیا + شب فراق مین مین نے خدا کو یاد کیا + پیر تقی مغفور مصیر ماند ؎ ناگہ جمعہ صنم ستم ایجاد آگیا + دیکھے سے اوسکے مجھکو خدا یاد آگیا +

خدا کی پناہ - کنایہ از مردن بود +

خدا کی پناہ - کلمہ ایست کہ بجای معاذ اللہ گویند

خدا کی چوری نہین تو بندہ کی کیا چوری - شلیت معروف ذوق دہلوی گوید ؎ پیتین سے آشکارا اسکو کسی سا کیا چوری + خدا کی گر نہین چوری تو پھر بندہ کی کیا چوری +

خدا کی دین - کاف تحتانی معروف دال مہملہ تحتانی مجہول و نون زدہ عطا و بخشش خناب باری بود شاعرے گوید ؎ خدا کی دین کا موسی سے

پوچھیے احوال ✽ کہ آگ لینے کو جائیں پیمبری ہو جائے ✽

خدا کی راہ کا سودا - کنایہ از اللہ کردن کارے بود شاعرے گوید ؎ دل اسیر لف ہے اک بندۂ اللہ کا ✽ کیجیے آزاد سودا ہے خدا کی راہ کا ✽

خدا کی شان ✽ خدا کی قدرت - این ہر دو کلمہ بمحل استعجاب بر زبان آرند ✽

خدا کی گھر جانا - مردن بود آتش گوید ؎ خیال سینہ کب آتا ہے دل کو کعبہ رو میں ✽ پھر اے کون جا کر آج تک اللہ کے گھر سے ✽

خدا کے گھر سے اور خدا کے یہاں سے پھرنا - کاف تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ تحتانی مجہول بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از قرب بمرگ رسیدہ زندہ گشتن بود ذوق دہلوی گوید ؎ گر ایکی پھری جیتے وہ کعبہ کی سفر ہے ✽ تو جانو پھری شیخ جی اللہ کی گھر ہے ✽ میر تقی میر گوید ؎ کعبے میں جان لب پہ تجھی ہم دور سے بتان سے بڑھ آئی ہیں پھر کر یارو ایکی خدا کی یاں سے ✽

شاعرے گوید ؎ ہزار شکر کہ زندہ ہم آج ادھر سے پھری ✽ صنم کے گھر سے پھرے کیا خدا کے گھر سے پھری ✽

خدا کی مار - کاف تحتانی معروف میم بالف رای مہملہ کشیدہ کلمہ ایست کہ چون از کسے ہیچ آزار رسد در حق او این کلمہ بر زبان آرند ✽

خدا لگتی - لام مفتوح کاف فارسی ساکن فوقانی تحتانی معروف کنایہ از سخن حق بود میر تقی مغفور میفرمایند ؎ بتوں کی جرم الفت میں زجر و ملامت ہے ✽ مسلمان بھی خدا لگتی نہیں کہتے قیامت ہے ✽ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ طعن رندوں پہ نکر شیخ خدا لگتی بول ✽ اور سکے الطاف بہت ہیں کہ گنہگار بہت ✽

خدا نکرے - کلمہ ایست مشعر بر استدعای عدم وقوع چیزے از خدا ✽

خدائی - ہمزہ تحتانی معروف خلق اللہ بود ف جہانیان ع عالم شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ای صنم تیری اگر جلوہ نمائی ہو جائے ✽ تو ہے وہ شمع کہ پروانہ خدائی ہو جائے ✽

خدائی خراب - کنایہ از کسیکہ جہان گردد و

خرابی باشد میر تقی مغفور گوید ؎ خانہ آباد کعبہ مین تھا میر ✤ کیا خدائی خراب ہی وہ بھی ✤ شاعرے گوید ؎ تیری طرف اگر تری اعمال نیک ہین ✤ زاہد خدا ہی مجھے خدائی خراب کا ✤

خدائی رات - رای مہملہ بالف و نون فوقانی کشیدہ شبی کہ دران زنان تا صبح بیداری نمایند و بسرود و سرائی بسر کنند و نذر خدا کنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیرے آنے کی جو عاما لگا کیے جاگا کیے ✤ رات بھر عالم رہا اس بت خدائی رات کا ✤

خدکا - بضم اول آلہ سائیدن بنگ باشد کہ از شاخ درخت سازند مرزا رفیع سودا گوید ؎ ہر کشمکش شراب کو جب کہ بحر نظر ✤ مسبوقت نہ دیکھیے تو ہے خدکون کے نیچے بنگ ✤

فصل رای مہملہ

خراٹا - خای معجمہ مفتوح رای مہملہ مشدد و تای ہندی بالف ما کشیدہ آوازے کہ در خواب از دہن مردم پیدا شود ف نفیر خواب ع غطیط شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سنے وہ نالہ عاشق جو کوئی دم جاگے ✤ اوسے تو شام سے

خراٹے تا سحر لینا ✤

خرادی - اول مفتوح رای مہملہ مشدد با الف کشیدہ دال مہملہ تحتانی معروف خراشندہ چوب بود ف درود گر و خراد ع خراط مرزا برق میفرماتے ہین ؎ نیک و بد صنعت صانع ہے نہین طعن کی جا ✤ چوب مجبور ہے خراد ہین خرادی سے ✤

خرانٹ - مردم پیر را گویند ✤

خربوزا - اول مفتوح دوم ساکن موحدہ بواو معروف زای معجمہ بالف کشیدہ میوہ ایست مشہور ف خربزہ ع بطیخ ✤

خربوزے کو دیکھ کے خربوزہ رنگ پکڑتا ہی - مثلیست بر کسے زنند کہ در صحبت کسے ماندہ روش و رنگ او اختیار کند ✤

خرچی - اول مفتوح دوم ساکن جیم فارسی تحتانی معروف باصطلاح ندے کہ زن فاحشہ را باجرت زنا دہند ف چرمہ ✤

فصل رای معجمہ

خراچی - خای معجمہ مفتوح زای معجمہ بالف کشیدہ

و نون زدہ جیم فارسی تجتانی معروف ف گنجینہ دارع خازن +

فصل سین مہملہ

خس - بالفتح ریشہ گیاہی کہ بدان خانہ و دیوار ہا در موسم تابستان سازند و بران آب پاشند تا ہوای سرد و خوشبو بر می آید +

خس خانہ - خانہ کہ در موسم تابستان از خس سازند و بران آب پاشند تا ہوای سرد و خوشبو بر مے آید +

خسم - خای معجمہ و سین مہملہ ہر دو مفتوح بمیم ساکن شوہر را گویند +

فصل شین معجمہ

خشکا - خای معجمہ مضموم شین معجمہ ساکن کاف بالف کشیدہ برنج نخیتہ کہ بے روغن باشد +

خشکا کھاؤ - ہر گاہ کہ کسی دخل در کار و سخن نامعلوم دہد این کلمہ در حق او بر زبان آرند و مفہوم آنست کہ خوش باشید و بروید +

خشکی - کاف تجتانی معروف آردیکہ گلوزبان را بآن آلودہ کنند تا بکفہا نچسپد ف پیمع لوانہ

و دو کہ باشد کہ زنان فرج خود را بدان دوا تنگ سازند +

فصل خای معجمہ

خضر کا ملنا - محاورہ ایست معروف چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ خوشی کے مارے کہوں آج مجکو خضر ملے + جو راہ کو چہ جاناں کا راہبر ملجاے +

فصل طای حطی

خط نکلنا - برآمدن سبزہ باشد بر رخسار امرد ان ف خط برآمدن وخط دمیدن +

فصل فا

خفگی - خای معجمہ مفتوح فا ساکن کاف فارسی تجتانی معروف ف آزردگی +

فصل لام

خلال - بازی دادن بود حریف را در گنجفہ +

خلال دینا - ہمان بازی دادن حریف را در گنجفہ باشد +

خلو - لام مشدد بواو معروف مرد احمق و مسخرہ را گویند +

فصل میم

خم ٹھوکنا - خای معجمہ مفتوح میم زدہ تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ و کاف زدہ نون والف مصدری باصطلاح کشتی گیران دست

بپا زوان زدن بود بعبث کشتی کردن ✤

خمیازہ کھینچنا - کنایہ از رنج کشیدن پشیمان شدن باشد مومن خان دہلوی گوید ؎ ستم پیشہ مرے بعد کہاں نشۂ عشق ✤ دیکھ خمیازۂ حسرت سے یہ شمشیر نہ کھینچ ✤

فصل نون

خنجری - خاے معجمہ مفتوح بنون غنہ و جیم زدہ رائے مہملہ تحتانی معروف وف کوچک بود و خطوط و نشانہاے کہ بر قماش گلبدن و شروع باشند نیز اطلاق کنند و بدین معنی بنون زدہ یعنی بروزن شکری نیز آمدہ جرأت گوید ؎ بے تیغ ذبح ہم تو ہوتے ہیں دیکھکر وہ ✤ راہین بھری اور شلوار خنجری کی ✤

خندی - بروزن بندی زن فاحشہ را گویند ✤

خنگا - مرد فربہ را گویند ✤

فصل واو

خواب - فارسیست ع رویا و در استعمال مذکر ست ✤

خواب دیکھنا و خواب ہونا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف خواب دیدن ✤

خواب کی باتیں - کنایہ از سخنان بی اصل بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ وقت پیری شباب کی باتیں ✤ ایسی ہیں جیسے خواب کی باتیں

خواصی - جاے در ہودج باشد کہ ملازمان امیران آنجا نشینند و نیز پارچہ بود کہ زنان در سینہ بندد و وزند ✤

خوبانی - خاے معجمہ بوا و معروف موحدہ بالف کشیدہ نون تحتانی معروف میوہ ایست مشہور ف زردآلو و شکر بادام ع شمشمش ✤

خوجا - خاے معجمہ بوا و مجہول جیم بالف کشیدہ خواجہ سرا را نامند ✤

خود بخود ہوئی - کلمہ ایست کہ معنی خود و خوش آید

خود منڈا - کسیکہ مرید کدام فقیر و شاگرد کدام اوستاد نباشد ✤

خوشخبری - ف مژدہ و نوید ع بشارت ✤

خوش غلاف - تنیکہ خود بخود از نیام بیفتد و کنایہ از زنی کہ باہر کس جماع کناند و معنی اول فارسیست ✤

خوگیر - نمد زین راگویند و فارسیست ✤

خوگیر کی بھرتی - خاے معجمہ بواو مجہول کاف فارسی بتحتانی معروف وراے مہملہ زدہ کاف بتحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ راے مہملہ زدہ فوقانی بتحتانی معروف کنایہ از اسباب واشیاے بیکار وزائد ومروم ناکس وفرومایہ بود جرأت گوید ؎ ہین اب کے زمانے کے سوار ایسے کہ سب زین ✤ خوگیر کی بھرتی ہین لگاتار کہین کاٹھی کہین پالان

خول - خاے معجمہ بواو مجہول ولام زدہ پیکر خالی راگویند ✤

خون خرابا - کشت وخون راگویند ✤

خون سوار ہونا - کنایہ از آمادہ شدن برکشتن وقتل کردن کسے بود خواجہ آتش گوید ؎ کج رکھہ کر وہ کلاہ جو چڑھتے ہین سپہ پہ گردن پر اونکے خون ہمارا سوار ہو ✤

خون کرنا - خاے معجمہ بواو معروف ونون زدہ کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون والف مصدری ف کشتن ع قتل ✤

خون لینا - لام بتحتانی مجہول نون والف مصدری ف رگ زدن ع فصد ✤

خون ہونا - ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری ف کشتہ شدن بہ تیغ ومانند آن

فصل یاے تحتانی

خیال - نوعے از سرود بود ✤

خیال بندھنا - موحدہ مفتوح بنون ساکنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری بہم اندیشیدن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بندھا رہے کمر یار کا خیال دلا ✤ نہ سہل دُر بخف ہو کبھی یہ بال جدا ✤

خیال پر چڑھنا - بیاد ماندن کسے باشد

خیال ہی اور ترجانا - زیادہ فتن امری بود ✤

خیال مین آنا - دراندیشہ آمدن بود ✤

خیال مین لانا - دراندیشہ آوردن باشد ✤

خیالی پلاؤ پکانا - گفتن سخنانیکہ ممکن الوقوع نباشند ✤

خیرات - تصدق راگویند ✤

خیلا - خاے معجمہ بتحتانی مجہول لام بالف کشیدہ زنے کہ بیہودہ ولغو باشد ✤

خیلا ۱۲ منہ

خیلا یا یمنچا - باے فارسی بالف کشیدہ ونون
فتحہ بہ کسور جیم فارسی بالف کشیدہ ہمان
معنے کہ بیہودہ ولغو باشد ✤

باب دال مہملہ

فصل الف

دابنا - دال مہملہ بالف کشیدہ وموحدہ ونون
ونون والف مصدری بر دو معنی آید اول بدست
نشاندن چیزے بود ع غمز - دوم پوشیدن
وپنہان کردن چیزے بود اندرون چیزے
الا غیر فصیح ست ✤

داتا - فوقانی بالف کشیدہ کسیکہ دہندہ
وبخشش کنندہ بود ف رادع سخی وجواد ✤

داتادی بھنڈاری کا بیٹا پھولا -
شلیست مشہور بجائے زنند کہ کسے را کسی
چیزے دہد واز دست کسے کہ بدہاند اورا
دادن ناگوار بود ✤

داد - دال مہملہ بالف ودال مہملہ کشیدہ
عطوست سودا وی کہ بر جلد بدن پیدا آید
ع قوبا ✤

دادا - ہر دو دال مہملہ بالفہا کشیدہ
پدر پدر بود ف نباع جد ✤

داد دینا - دال مہملہ دوم تحتانی مجہول
ونون والف مصدری بر دو معنی آید اول
بفریاد کسے رسیدن دوم تعریف ہنر وکمال
کسے نمودن بود چنانکہ باید ✤

دادرا - دال مہملہ دوم زدہ رای مہملہ بالف
کشیدہ نوعے از الفاظ غنا باشد ✤

دادکو پہونچنا - بر دو معنی آید اول
بفریاد خود یا بفریاد دیگرے رسیدن سودا گوید
ع عبث نالان ہی اس گلشن مین تو اے
بلبل نادان ✤ نہین یہ رسم یان کوئی کسیکی
دادکو پہونچے ✤ دوم بہ تعریف کمال او ہنر
خود شاد شدن ✤

دادلینا - تعریف ہنر وکمال خود از کسے
کنا نیدن بود ✤

داد نہ فریاد - محاورہ معروف ست میر تقی
مرحوم گوید مصرعہ خون کسیکا کوئی کرے داد

داد نہین فریاد نہین ٭

دادی - دال مہملہ دوم تحتانی معروف مادر پدر بوڑھ جدہ ٭

دارو غہ - ترکیست ٭

دارائی - دال مہملہ و رای مہملہ بالفا کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف نوعی از قماش ابریشمی بود و در فارسی تیر مستعمل است ٭

داڑھ - دال مہملہ بالف کشیدہ و رای ہندی مخلوط الہا زدہ دندان کلان بود وقت دندان آسیاع خرد ٭

داڑھا - رای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ریش کہ کلان تر بود ٭

داڑھ گرم ہونا - کنایہ بود از خوردن چیزی ٭

داڑھی - رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف ریش ع محاسن و لحیہ ٭

داڑھی پر ہاتھ پھیرنا - دست گردانیدن بر ریش بود مردان را و مفہومش تصدر کردن کاری باشد کہ انشاء اللہ تعالی فلان کار خواہیم کرد ٭

داڑھی پھٹکارنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی زدہ کاف بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری فشاندن ریش از دست بود مردان را و ورا ٭

داڑھی رنگنا - خضاب کردن بر ریش بود کنایہ از بتری و نفع خود خواستن و خود را بصورت خوب نمودن باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید مصرعہ کبھی نہ بدلیگا رنگ پیری ہزار داڑھی رنگا کرینگے ٭

داڑھین مارکر رونا - رای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون مخفیہ میم بالف و رای مہملہ کشیدہ کاف مفتوح بر رای مہملہ زدہ رای مہملہ بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از زار زار گریستن بود شیخ امداد علی بحر گوید رویگا داڑھی کو داڑھین مارکر ٭ محتسب رندون کو منہ چڑھا کر نہ چھیڑ ٭

داسا - دال مہملہ و سین مہملہ بالفا کشیدہ شہتیر یکہ بالای سہ درہ چوبی در مکان بہا باشد ٭

دال - دال مہملہ بالف و لام کشیدہ غلہ ایست مشہور کہ آنرا پختہ نان خورش سازند ٭

دالان - لام بالف کشیدہ و نون زدہ عمارتی کہ در صدر خانہ باشد ف بالان ٭

دال گلنا - کاف فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از ذلیل شدن کسی بہا بود ٭

دال مین کچھہ کالا - میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ

کاف مضموم بجیم فارسی مخلوط الہا زدہ کاف ولام بالہا کشیدہ کنایہ از مشتبہ شدن کسے بود از جناب کسے

داغ - امر بود از سوزانیدن کسے بآتش و سرکردن توپ و تفنگ و مانند آن و کنایہ بود از رنج و صدمہ

داغ اوٹھانا - کنایہ از رنج کشیدن بود

داغ بیل - نشانیکہ معماران جہت بنیاد عمارت بر زمین کنند و نیز نشانیکہ باغبانان از بیلچہ بر روشہاے باغ سازند

داغ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از رنج دادن باشد

داغ کھانا - مرزا برق مرحوم گوید ؎ شمعین جلتی ہین شب غم مین ۔ داغ میرے مکان تھا تی ہین

داغ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری برسہ معنی آید اول سوختن بطعام و رد یگ وغیر آن جرأت گوید ؎ اوس بادہ کش کی آج ضیافت ہی آہ گرم ۔ دل کو لگی نہ داغ کہ ہو کو لباب تلخ

دوم سوختن جامہ و کاغذ و مانند آن از جاے سوم کنایہ از عیب دار شدن کسے بود خواجہ آتش میفرماید ؎ برہنہ آیا تھا یان عدم سے برہنہ یان سے چلا عدم کو ۔ نہ بوی کافور مین فرق سونگھی نہ داغ محکو لگا کفن کا

داغنا - نون والف مصدری سوزانیدن کسے از آتش و سرکردن توپ و تفنگ و انار آتش بازی و مانند آن باشد

دامن اوٹھانا - دامن جامہ و گوشہ چادر وغیرہ بسر داشتن بود ہنگام راہ رفتن جرأت گوید ؎ خدا جانے کریگا چاک کس کس کا گریبان کو ۔ اوڑھے اوسکا چلنے مین اوٹھا لینا یہ دامان کا

دامن پکڑنا - خواستن و تقاضی چیزے از کسے شدن باشد و دامنگیر شدن

دامن جھاڑنا - کنایہ از پاک شدن کسے از محاسبہ چیزے و آزاد شدن از تعلقات دنیوی بود شیخ ناسخ گوید ؎ پھر بہار آئی نکلیے گھر سے دامن جھاڑ کر ۔ سوے صحراے جنون چلیے گریبان پھاڑ کر

دان - دال مہملہ بالف کشیدہ دو نون معانہ دو معنی دارد اول صدقہ و خیرات را گویند شیخ ناسخ میفرماید ؎ خط شب رنگ یہ کالون پہ نہین دھیان کرو ۔ ہے اجی چاند گہن بوسہ کوئی دان کرو ۔ دوم بر جہیز

دختر اطلاق کنند ٭

دانا بدلنا - نون بالف کشیدہ موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری دانہ خوراندیدن جانوران بود باہم یکدیگر را ٭

دانا پانی - بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از بود و باش و اقامت کسے بجائے بودن آب و دانہ اسیر گوید ؎ کھینچ لایا ہی قفس تک ہمین دانا پانی ٭ دیکھیے دانہ فلک بندکری یا پانی ٭

دانت - دال مہملہ بالف و نون غنہ و فوقانی کشیدہ ف دندان ع سن و دندانہ آرہ و آسیا و شانہ و مانند آنرا نیز گویند و کنایہ از رغبت و میلان کسے بود بر چیزے میر تقی مغفور میفرماید ؎ ایک عالم ہی کشتہ روس لب کا ٭ الغرض او سپہ دانت ہی سب کا ٭ مرزا برق میگویند ؎ دانتون پر اوسکے دانت ہی ساری جہان کا ٭ کہتے ہین لوگ چبانے کے ہونٹون کو ہے دانت ٭ و نیز کنایہ از دشمنی و عداوت داشتن ہے باکسے و قصد اہلاک بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ل نہ اکدن خانہ ہی عاشق مہجور کا ٭ ناتوان پر انت ہے فیل شب دیجور کا ٭

دانت کلکل - فوقانی بالف کشیدہ ہر دو کاف مکسور ہر دو لام زدہ محاورہ ایست مشہور کنایہ از جنگ و ستیز باہمی مردمان خانہ بود ٭

دانت بھینچنا - موحدہ مخلوط الہا مکسور تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری بہم پیوستن دندان بود ٭

دانت بیٹھ جانا - موحدہ مفتوح تحتانی و ہای ہندی مخلوط الہا زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ دندان بدندان نشستن بود در حالت خشمی و مانند آن ٭

دانت پر تلوار لگانا - بای فارسی مفتوح بر رای مہملہ زدہ فوقانی مفتوح لام ساکن و او و بالف و رای مہملہ کشیدہ لام دوم مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ استحان تیزی شمشیر بود بر دندان خواجہ وزیر گوید ؎ لگائی دانت پہ محبوب سبزہ رنگ نے تیغ ٭ خضر نے ناؤ چڑھائی ہی آب گوہر پر ٭

دانت پیسنا - بای فارسی تحتانی معروف و سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از دندان سائیدن بود بخشم خواجہ آتش گوید ؎ جب دیکھتا ہی یار تو ہی دانت پیستا ٭ دونون کا ہین دشمن گی

آب گھر جانے ٭

دانت سے دانت بجنا - لرزیدن دندان با دندان بسبب سرمای سخت یا تپ لرزہ ٭

دانت کاٹی روٹی - کاف بالف کشیدہ تای ہندی تحتانی معروف رای مہملہ بواو مجہول تای ہندی دوم تحتانی معروف کنایہ از یارانہ و اتحاد و انس بود باہم ٭

دانت کٹکٹانا - ہر دو کاف مکسور تای ہندی اول ساکن تای ہندی دوم و نون بالف کشیدہ ہمان دندان سائیدن بود از خشم ٭

دانت کڑکڑانا - ہر دو کاف مفتوح رای ہندی اول ساکن رے ہندی دوم و نون بالفہا کشیدہ ف دندان بہم خوردن ع اصطکاک الاسنان ٭

دانت کھٹے ہوجانا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشدد تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول جیم و نون بالف ہا کشیدہ کند شدن دندان بود از خوردن اشیای ترش و کنایہ از عاجز آمدن کسے از کسے باشد در کارے شاعر گوید ؎

تیرے خود دانتوں نے باغ میں اے گل ٭ دانت کھٹے کیے انار وں کے ٭

دانت لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خواہش و میلان کسے بر چیزے بود

دانت نکال دینا - نون مکسور کاف بالف و لام کشیدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از خندیدن و کنایہ از عاجز شدہ دندان برآوردن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎

نکال دین ترے ہنستے ہی کیوں نہ تارے دانت ٭
خدا نے عرش سے یہ نور کے اوتارے دانت ٭ ولہ ؎

تارے نہیں نکال دیے دانت چرخ نے ٭ دہشت ہے اسقدر مری شبہائے تار کی ٭

دانت نکل آنا - نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خندۂ عشرت و شادمانی بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ محکوم ہو گئے ہیں بھی جو دیتا ہی کوئی مژدۂ وصل ٭ دانت نکل آتے ہیں آنسو کی طرح ٭

دانت نکلنا - برآمدن دندان کودک باشد ٭

دانتوں پر مہیں نہونا - کنایہ از تہیدستی و افلاس بود ٭

داستون پسینا آنا - کنایہ از عاجز شدن کسی از کردن کاری کہ آن کار دشوار تر باشد ٭

داوا - دال مہملہ و واو بالف ہا کشیدہ شوہر زنیہ را گویند یعنی شوہر زنے کہ شیر دہندہ باشد ٭

داؤدی - ہمزہ بواو معروف دال مہملہ تحتانی معروف نام گلیست کہ زرد باشد و سفید ہم بود ٭

داؤن - ہمزہ بواو مجہول و نون غنہ بکشتی بود و چیزے باشد کہ ہنگام قمار بازے نشان شرط نہند و آنچہ از حصول آن بازی از حریف گیرند ف داؤ ٭

داؤن جانا - نشان شرط نہادن بود ہنگام قمار باختن ٭

داؤن لگانا - شرط بستن در قمار بود ٭

دائی - ہمزہ تحتانی معروف بر دو معنی آید اول زنے کہ کودکان را شیر دہد ف زن شیر دہندہ و دایہ ع مرضعہ دوم زنے کہ وضع حمل زنان میکراند ف بازاچ ع قابلہ ٭

دائی جنمائی - جیم مفتوح نون بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنے کہ وضع حمل میکراند ف بازاچ ع قابلہ

دائی سے پیٹ چھپانا - کنایہ از پوشیدہ داشتن راز از رازدانندہ باشد جرأت گوید ؎ رقیبہ کیوں نہو محرم ہمارا ای صاحب ٭ مثل ہے پیٹ کہیں چھپ سکا ہے دائی سے ٭

فصل ہائے موحدہ

دبانا - دال مہملہ مفتوح موحدہ و نون بالف کشیدہ ف فشار دادن و کنایہ از مغلوب و زبیر نمودن کسے نیز بود ٭

دباؤ - بدال مہملہ مفتوح و واو و موقوف زور و غلبہ کسے بود بر کسے جرأت گوید ؎ پاؤں کیوں دابے نہیں دیتے ٭ گر کسی کا تمہیں دباؤ نہیں ٭

دبکنا - دال مہملہ و موحدہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری دو معنی دارد اول ترسیدہ شدن و پوشیدہ شدن دوم پہن پہن دن تا زر و نقرہ و مانند آن ٭

دُبلا - دال مہملہ مضموم موحدہ ساکن لام بالف کشیدہ ف لاغر ع نحیف ٭

دُبلا پا - باے فارسی بالف کشیدہ ف لاغری ع نحافت

دبنا - اول مفتوح دوم ساکن نون و الف مصدری ف فرو شدن و کنایہ از مغلوب و زبیر گشتن بود از کسی

دبنگ و دبنگا - اول و دوم مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ کسیکہ تنومند و توانا و سخت دل بود

دبو چینا - دال مفتوح موحدہ بواو مجہول و جیم فارسی نون و الف مصدری کسے را در قابو خود کردن بود بطورے کہ رہا نشود ✤

دبے پاؤں چلنا - اول مفتوح موحدہ تحتانی مجہول ہای فارسی بالف کشیدہ و واو و نون مخفیہ آہستہ قدم بر زمین نہادن بود تا آواز نہ برآید خواجہ آتش گوید ؎ حسد سے جل کے دبے پاؤں اوڑ گئے اغیار ✤ ہمارے نالوں نے جب کا ربرق و باد کیا

دبیل - اول و دوم مفتوح تحتانی و لام زدہ ریسمان متعلوت

فصل تای فوقانی

ڈکارنا - لعل مضموم فوقانی ساکن کاف بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری راندن سگ و مردم ناکس بود ✤

فصل دال مہملہ

ددا - دال مہملہ اول مفتوح دال مہملہ دوم بالف کشیدہ کنیزے کہ بچگان را بپرورد ردف دوک ✤

ددوڑا - دال مہملہ اول مفتوح دال مہملہ دوم بواو مجہول رای ہندی بالف کشیدہ دانہ بہن کہ ہنگام جوشش خون بر جلد بدن پدید آید چنانکہ جرأت گوید مصرع تو ہر اک عضو تن پر کیوں نہ پڑ جائے دو دوڑا سا ✤

فصل رای مہملہ

دُر - بالضم کلمہ بود کہ مردم فرومایہ را ازان راغند شاعرے گوید ؎ سچ ہے کہ آبرو کوئی موتی کی آب ہے ✤ تمنی جو دُر کہا مری عزت بگڑ گئی ✤

درآنا - داخل شدن کسے بخانہ کسے و چیزے اندرون چیزے بود ✤

درانداز - دال مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن الف مفتوح نون ساکن دال مہملہ دوم بالف و زای معجمہ کشیدہ کسیکہ بدگوئی کردہ درمیان دو کس تفرقہ اندازد میر گوید ؎ صحبت آخر کو بگڑتی ہے سخن سازی سے ✤ کیا درانداز بھی اک بات بنا لیتے ہیں ✤

خواجہ آتش گوید ؎ بابوس کو ہر روز گیا یار کے گھر مین ✤ پٹکا کیے سر کو پس دیوار درانداز ✤

دربار - اول مفتوح دوم ساکن موحدہ بالف رای مہملہ کشیدہ مجلس پادشاہان و امیران بود ✤

دربار برخاست ہونا - کنایہ از برخاستن

حضار مجلس پادشاهان و امیران بود شیخ امداد علی
بحر گوید ع آیا زوال لٹ گئی دولت سرائے حسن ٭
برخاست لوگ ہو گئے دربار ہو چکا ٭

دربار کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف
مصدری بجلوت نشستن بادشاهان و امیران
تا ملازمان و مجرائیان در مجلس حاضر آیند ٭

دربار لگنا - حاضر آمدن ملازمان و مجرائیان
در مجلس پادشاهان و امیران بود جرأت گوید ع
کہیے کیونکر نہ اوسے بادشہ کشور حسن ٭ کہ جہان جا
وہ بیٹھا وہین دربار لگا ٭

دربار معمور ہونا - معمور بودن مجلس سلاطین
بود از حضار ٭

دربہشت - دال مہملہ مفتوح رای مہملہ زدہ موحدہ
و ہای ہوز مکسور شین معجمہ و فوقانی زدہ نوعے از حلوا
بود کہ حلوائیان سازند شیخ ناسخ میفرماید ع
غنچہ تری یاد میں ہے کیسہ بر بہشت ٭ زہر غم
فراق مزے مین ہے دربہشت ٭

درد اوٹھنا و درد ہونا - پیدا شدن درد
بود در عضوے از اعضا ٭

در در ا - ہر دو دال مہملہ مفتوح رای مہملہ اول
ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ و نیکو بع جرش
درزی - فارسیست ع خیاط ٭

درگور - اول مفتوح دوم ساکن کاف فارسی
و او مجہول و رای مہملہ زدہ کلمہ ایست کہ ہرگاہ زنان
از کسے رنجیدہ و بیزار شوند این کلمہ بر زبان آرند
و این محاورۂ زنان ست و گاہے بر زبان مردان ہم
آید چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع درگور یہ پیری ہو
ضعیفی کے مین قربان ٭ جینے کا مزہ خاک ہو دنیا کا
مزا خاک ٭ ذوق دہلوی گوید ع بعد مردن
آپکے رونے کو سنکر گور دور ٭ جیتے جی ہی کہتے ہو
صورت تری در گور دور ٭

درہا ہا - اول مفتوح دوم ساکن میم و ہای ہوز بالف
کشیدہ و ہا ہوا ع مشاہرہ ٭

دروازہ معمور ہونا - بند شدن در باشد
جرأت گوید ع چھپ کے آتا ہے تو آرات چلی جاتی ہے
لوگ سب سو گئے دروازے بھی معمور ہوے ٭

دری - اول مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف نوعے
از فرش باشد کہ گسترده بران نشینند یا خوابند ٭

دریا کا اوترنا - کم شدن آب دریا بود ٭
دریا کا چڑھنا - جوش زدن آب دریا بود ٭
دریا مین رہنا مگرمچھ سے بیر - مثلیست معروف ذوق دہلوی گوید ؎ ہو چکی دل کی اپنے عشق مین خیر ٭ رہین دریا مین اور مگرمچھ سے بیر ٭
دریا - موحدہ بالف کشیدہ جای را گویند کہ آنجا برگ تنبول فروشند ٭

فصل رائے فارسی

دڑاڑ - دال مہملہ مفتوح رای ہندی بالف ورائے ہندی کشیدہ شگاف و خصوصاً شگاف ہر چیز عموماً باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ جھانکنے کو لیے ہون جسمین دڑاڑین رکھنے ٭ ای پیر پیرو ہی مجھے ایسی ہی دیوار پسند ٭
دڑبا - دال مہملہ مفتوح رای ہندی ساکن خانہ کہ برای مالکیان سازند و گرتا نوع اُقتہ ٭
دڑبیڑا - دال مہملہ مفتوح رای ہندی اول تحتانی مجہول رائے ہندی دوم بالف کشیدہ زور روانی آب دریا و بزور بارید ن باران بود بجر گوید ؎ کہین تنکے نے بھی روکا ہی دریا کے دڑبیڑون کو ٭ بہا لیجائیگا مجکو پسینا ناتوانی کا ٭

فصل سین مہملہ

دساور - بوزن دلاور جای را گویند کہ در آنجا ہر جنس را بافراط برای فروختن جمع کنند ٭
دساوری بفتح اول و واو موقوف رای مہملہ تحتانی معروف قسمے باشد تحفہ از برگ تنبول ٭
دسینا - بای فارسی مفتوح نون بالف کشیدہ آلہ باشد کہ ازان آتش بردارند ف آتش کش ع لقاط
دست - دال مہملہ مفتوح بسین و فوقانی زدہ صطلاح اطبای ہند اجابت و اسہال را گویند ف شکم رو ٭
دستا - فوقانی بالف کشیدہ چیزی باشد کہ گرداگرد گریبان قبا دوزند شیخ ناسخ میفرماید ؎ گلہ پڑتی ہی کسکی ای فلک تیرے ستارون پر ٭ قبای یار مین جس روز سے چمکی کا دستا ہی ٭
دسترخوان - دال مہملہ مفتوح بسین مہملہ زدہ فوقانی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ خای معجمہ بواو معدولہ و الف کشیدہ و نون معلنہ فرشے کہ آنرا گسترند بران طعام خورند ف خوان پایہ ع سفرہ ٭
دسترخوان بڑھانا - موحدہ مفتوح رائے

هندی مخلوط الها و نون بالف ها کشیده کنایه از
بر دوشتن فرش اطعمه بود بعد فارغ شدن از
طعام خوردن شاعرے گوید ؎ غم بھی جی بھر کر
نہین کھانے کو ملتا ای فلک ٭ او گھگیا کیا
خوان و دسترخوان تیرا بھر گھگیا ٭

دسترخوان کرنا - کاف مفتوح رائے مهمله ساکن
نون و الف مصدری کنایه از طعام نیاز و نذر
بزرگان دین پخته مردمان را خوراندن بود
بگوید ؎ یار تجھکو کھلایا انپے ساتھ ٭ بجراب گھر
چلکے دسترخوان کر ٭

دستی - فوقانی تحتانی معروف مشعلے را گویند که مشعلچیان
بر سر چوبے بسته بالسته روغن بران انداخته در آنزا قوت
شب افروخته پیش پیش سواری امیران برند چنانکه بحر
گوید ؎ بدیبضا کی دستی آگے آگے لیچلے موسیٰ ٭ شب معراج کو
روشن ہوے حال و سکی عظمت کا ٭ و در محفل خوشی هم افروزند ٭

دسوان - واو و الف کشیده و نون مخففه و هم ع عاشر
و کنایه از فاتحه روز دهم وفات مردگان اهل اسلام نیز بود ٭
دسهرا دال مهمله و سین مهمله هر دو مفتوح های هوز ساکن
رائے مهمله یا کشیده تقریر از تقریبات هنود باشد ٭

فصل شین معجمه

دشمن زیر پا - کلمه ایست که هرگاه کسی پا پوش نو زیبا
کند این کلمه بر زبان آرند شیخ ناسخ میفرماید ؎ دو ستون
کے رونده ہی دل پہنکر کفش نو ٭ ای پری لگتا ہی
زیبا تجکو دشمن زیر پا ٭

فصل عین مهمله

دعا دینا - نیکی برای کسی از حق تعالے خواستن ٭

دعا کرنا - نیکی خواستن از جناب باری برے خود خواه
برای دیگری و کلمه بود که هرگاه کسی مزاج پرسی کند این
کلمه بر زبان آرند ٭

دعا لگنا - تاثیر کردن دعا شد میر تقی مرحوم ؎ سب
جانتے ہین یہ میر بامیر دلزده ٭ یار کسی تو دوست کی
دعا لگے ٭

دعا لینا - کسی را از خود خشنود راضی و خوشنود کردن کسی
بود تا دعا او دعا کند ٭

دعا مانگنا - همان نیکی خواستن از جناب باری بود ٭

فصل غین معجمه

دغا دینا - فریب دادن بود کسے را ٭

دغا کرنا - همان فریب دادن
بود کسے را ٭

فصل فا

دفتی - دال مہملہ مفتوح فا ساکن فوقانی تحتانی معروف متقوے خوشنویسان طالبعلمان کہ دران کاغذ ہا و اجزاے کتاب دارند ف دفتین ✤

فصل قاف

دق ہونا - دال مہملہ مفتوح قاف ساکن عاجز شدن و تنگ آمدن بود ✤

فصل کاف

دکان اٹھانا - اسباب و اشیاے دکان را از بازار برداشتن بود ✤
دکان بڑھانا - ہمان معنی بود کہ بالا گفتہ شد ✤
دکان کھنا - اسباب و اشیاے فروختنی در بازار آوردہ نہادن بود ✤
دکان کا چلنا - گرم بازاری کسی را گویند ✤
دکان لگانا - اسباب و اشیاے براے فروختن بر دکان نہادن بود ✤
دکھ - دال مہملہ مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ ف درد و آزار ع آفت ✤
دکھاؤ - بدال مہملہ مکسور و واو موقوف چیزہاے دور نظر آمدن باشد جرأت گوید ؎ ہے بہت جلوہ گاہ یار بلند ✤ دیکھیں کیا یاں سے کچھ دکھاؤ نہیں ✤
دکھ بھرنا - در رنج و اندوہ بسر کردن بود مومن خان گوید ؎ کہیں ہو جاے وصل آہ بلا سے چھوٹوں ✤ ہجر کا دکھ کوئی کب تک دل ناشاد بھرے ✤
دکھڑا - اول مضموم کاف مخلوط الہا زدہ راے ہندی بالف کشیدہ بیان اندوہ و افسانہ درد آمیز بود و محنت و کار بیمایگان را نیز گویند
دکھیا - تحتانی بالف کشیدہ زنے کہ در دمند بود ف در دمند ✤
دکھیارا - راے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ در دمند بود ف در درسیدہ ✤

فصل کاف فارسی

دگنا - دال مہملہ مضموم کاف فارسی ساکن نون بالف کشیدہ ف دو چند ع مضاعف ✤

فصل لام

دل - بالکسر فارسیت ع فواد و قلب و بالفتح برآمدگی و سطبری ہر چیز بود ع نجم اسیر گوید ؎ اہل صفا کو وضع سبک سخت عیب ہے ✤ کس کام کا وہ آئینہ جسمیں کہ دل نہیں ✤
دلاسا - فارسیت ع تسکین ✤
دلاسا دینا - فارسی تسلی دادن بود ✤

دل آنا - بکسر اول و لام ساکن و الف و نون بالف ہاکشیدہ کنایہ از عاشق شدن بر کسی بود ٭
دل اوٹھنا - کنایہ از برخاستن کسی بر اے سیر و تماشا بود برق مرحوم گوید ؎ ناتوانی سے غم ہجر کے ایسے بیٹھے ٭ اوٹھے دنیا سے مگر دل نہ ہمارا اوٹھا ٭ و کنایہ از برخاستگی خاطر نیز بود از جائے جرأت گوید ؎ کیوں صبا جو ہووے گذر یار کی طرف ٭ دل سب طرف سے آپ کے جانی سے اوٹھ گیا ٭ مرزا رفیع سودا گوید ؎ اوٹھا یا کوہ رستم زر اگر تو سخت نادان ہے ٭ اوٹھانا دل کو دنیا سے عجب کار نمایان ہے ٭
دلائی - دہانیدن زر بود کسی را از جائے ٭
دلبا - اول مفتوح بلام زدہ موحدہ بالف کشیدہ مرغیکہ مرغان را جنگانیدن بران آموزند ٭
دل بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہاز دہ نون و الف مصدری کنایہ از دل افسردگی بود خواجہ آتش گوید ؎ بے داغ عشق کیوں نہ مرا دل بجھا رہے ٭ اندھیر ہے چراغ نہیں جس کنول میں ہے ٭

دل بڑھانا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از تعریف کسے نمودن در کاری تا خوشنود شدہ آن کار را بخوبی تمام سرانجام دہد شیخ ابراہیم ذوق ؎ تیغ تو اور بھی پڑی تھی گر پڑے ہم آپ سے ٭ شاعر دل کو قاتل کے بڑھانا کوئی ہمسے سیکھ جاے ٭ گوید ؎ گھٹانا حوصلے کا حضرت ناصح کو آتا ہے ٭ کدھر وہ لوگ ہین جو عاشقون کا دل بڑھاتے ہین ٭ و نیز کسے را دلاور و جری گفتن تا در جنگ دلاوری کند ٭
دل بڑھنا - رای ہندی مخلوط الہاز دہ نون و الف مصدری کنایہ از خوشی و شادمانی بود دلاستاد مؤلفہ ؎ وہ بت ترسا جو آیا دل ہمارا بڑھ گیا ٭ گھٹ گیا ایمان کعبے سے کلیسا بڑھ گیا ٭
دل بند ہو جانا - کنایہ از انقباض خاطر بود ٭
دل بھاری ہونا - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف کنایہ از اندوہگین و ملول شدن بود بحر گوید ؎ وہ ناتوان ہون پس جاؤن ہو جو دل بھاری ٭ حباب وار

مرے سر کو ہے گران فریاد ٭

دل بھر آنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ زدہ الف ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از دیدن یا شنیدن رنج وایذای کسے اندوہگین شدہ آب در دیدہ گردانیدن بود شیخ ناسخ سیفرماید ؎ خونفشان رہتی ہین آنکھین ہوچکی جبسے شراب ٭ کیون نہ بھر آئے مرا دل شیشہ خالی ہوگیا ٭

دل بہلانا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن لام ونون بالفہا کشیدہ درکارے خواہ در سیر وتماشا مشغول شدن بود ع تفرج ٭

دل بیٹھ جانا - موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی مخلوط الہا زدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از افسردگی خاطر باشد بجر گوید ؎ قطع جب سے ہوئی امید وصال جانان ٭ اسطرح بیٹھ گیا دل کہ اوٹھایا نہ گیا ٭

دل پسیجنا - بای فارسی مفتوح سین مہملہ تحتانی معروف وجیم زدہ نون والف مصدری کنایہ از ترحم نمودن بحال کسے بود آتش گوید ؎ آتشؔ خموش دل نہ پسیجیگا یار کا ٭ بیمعنی ہے یہ مصرع سوزون آہ کاٹ ٭

دل پکڑ لینا - بای فارسی وکاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از دیدن رنج وصدمہ کسی شنیدن آہ وناله کسے تاب نیاوردن باشد شاعر ے گوید ؎ کسکو درد اپنا سناؤن کون لاسکتا ہی تاب ٭ دل پکڑ لیتی ہی بلبل بھی مری فریاد سے ٭

دل پک جانا - بای فارسی مفتوح کاف ساکن جیم ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ از آزار رسیدہ شدن دل بود خواجہ آتش گوید ؎ بتون کے ناز سے دکھہ دکھہ کے پک گئے ہین دل ٭ وہ کون ہی کہ خدا سے جو داد خواہ نہین ٭

دل پھٹجانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از بیزاری ونفرت طبع کسے بود از کسے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی نہ اونسے ملے ہم جدا ہوی جبسے ٭ پھٹا دل ایسا کہ پھر التیام ہو نہ سکا ٭

دل پھر جانا - کنایہ از ہمان بیزاری ونفرت طبع باشد جرأت گوید ؎ کوئی دل پھرتا ہی اپنا کوکرین

خوبان جفا ✽ عشق خلقت مین ہمارے آن ستمگارون کا ہے ✽
دل پھیکا ہوجانا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بوا و مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بیزاری دل باشد از چیزے شاعرے گوید ؎ پریرو تیرا آرائش سے کیون دل ہوگیا پھیکا ✽ نہ وہ لب پر لکھوٹا ہے نہ وہ ماتھے پر افشان ہے ✽

دل ٹوٹنا - تای ہندی بوا و معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رسیدن رنج و ملال بدل بود ✽ شکستگی خاطر شیخ ناسخ میفرماید ؎ دل مرا ٹوٹ گیا یاد جو آیا ساقی ✽ شیشہ سے مے کو شب ہجر مین پتھر سمجھا ✽

دلجلا - جیم مفتوح لام بالف کشیدہ کنایہ از عاشق بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ کبھی مجھ دلجلے کی تربت پر ✽ سبز ہوگا نہ جز چنار درخت ✽ ایضاً بحر گوید ؎ حرارت آج تک ہم دلجلون کی خاک بکا مین بھی ہے ✽ بگولا جب اوٹھا دھوکا ہوا آوارگا ✽

دل جلانا - نون و الف مصدری کنایہ از دلسوزی نمودن بود شاعرے گوید ؎ کسی کی آرزو مین ہم جگر پر داغ کھاتے ہین ✽ نہین معلوم دلسوز اپنے دل کو کیون جلاتے ہین ✽

دلدار - دال مہملہ مفتوح لام ساکن دال مہملہ دوم بالف و رای مہملہ کشیدہ چیز بگیرندہ و ذی حجم باشد

دلدر - دال مہملہ مفتوح لام مکسور دال مہملہ دوم مشدد مفتوح بر رای مہملہ زدہ نحوست و چیز نحس و شوم و مردم پلید را گویند ✽

دل دکھانا - اول مکسور دال مہملہ دوم مضموم کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از پوشیدہ ازار رسانیدن بکسے بود ✽

دلدل - ہر دو دال مہملہ مفتوح بہر دو لام زدہ گلابہ کہ در تہ حوض و جوے آب مانند آن باشد قولہ ؎ خلاب بحر گوید ؎ کوئی ایسا نہوگا بحر جیسے ہم مکدر ہین ✽ ہمارے عکس سے آئینے کو دریا نے امل ہے ✽

دل دھڑکنا - جنبیدن دل بود از خوف و ترس

دل دھک دھک ہونا - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح ہر دو کاف زدہ ہمان جنبیدن دل بود از ہیچ خوف و اندیشہ بحر گوید ؎ کھٹک ہے آنکھ مین میرے انکے دل کا بھی ہو رہا ہے دھک دھک ✽

نہ دیکھو ہوئی مبارک نہ راس اوسکو سنگار آیا ✤

دل دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط ہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از امتحان کسے در امرے بود پوشیدہ مرزا برق میفرمایند ؎ دل لیکر دلبری سے جو دل دیکھنے لگے ✤ رکھدون حضور یار کلیجا نکال کے ✤

دل دینا - کنایہ از فریفتہ شدن بر کسے بود شیخ ناسخ میگویند ؎ دل دیکے آگیا تری قابو مین اے صنم ✤ مین اپنے اختیار سے مجبور ہو گیا ✤

دل ڈوبنا - دال ہندی بواو معروف و موحدہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از اندوہگین شدن دل بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اے عزیز وآج میرا دل نہ ڈوبا جاہی کیون ✤ اپنے یوسف کا مجھے چاہ ذقن یاد آگیا ✤

دل رکھنا - رے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از دلداری و پاس خاطر کسے بود ✤

دل سے دل ملنا - سین مہملہ تحتانی مجہول دال مہملہ دوم مکسور لام ساکن میم مکسور لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از اتحاد و اتفاق دو کس بود با ہم گوید ؎ اے یار ملے دل سے دل ایسا کہ کہون مین ✤ یہ نگ ہی محبت کی انگوٹھی مین دو پلکا ✤

دل سے دھوان اوٹھنا - کنایہ از آہ کردن و جرأت گوید ؎ دل سے اوٹھتا ہی دھوان خاک ہو جینا اپنا ✤ پیش غم سے پھپکا جاتا ہی سینا اپنا ✤

دل سے گرنا - بمقدر شدن کسے بود پیش کسے ✤

دل کا بخار - کاف بالف کشیدہ موحدہ مضموم خاے معجمہ بالف و رے مہملہ کشیدہ کنایہ از رنج پنہان بود کہ از کسے رسیدہ باشد ✤

دل کا بخار نکالنا - نون مکسور کاف بالف لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از دفع کردن رنج پنہانی بود بغصہ نمودن بر کسے یا گریہ کردن چنانکہ میر تقی میر میفرمایند ؎ چشم سے خون ہزار نکلیگا ✤ کوئی دل کا بخار نکلیگا ✤

دل کا غبار - کنایہ از تکدر و ملال بود کہ در دل باشد چنانکہ برق مرحوم فرمایند ؎ نکلا غبار دل ہی صفائی تو ہو گئی ✤ اچھا ہوا جو خاک مین تمنے ملا دیا ✤

دل کا رکنا - آزردہ شدن دل بود غالب دہلوی گوید رباعی ؎ دکھ جی کے پسند ہو گیا ہی غالب ✤

دل رُک رُک کر بند ہوگیا ہی غالب * واللہ کہ شب کو نیند آتی ہی نہین * سونا سوگند ہوگیا ہی غالب *

دل کا کھلنا - کاف مخلوطالہا مضموم لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از کشایش وانبساط طبع بود جرأت گوید ؎ بند سا کچھ ہو رہا تھا دل جو مدت سے سو آج * لگتے ہی سینہ پر اوسکے ایک ٹھوکر کھلگیا * وکاف مخلوطالہا مکسور بلام ساکن کنایہ از نشاط وشگفتگی طبیعت باشد *

دل کو لگنا - کنایہ از خواہش دل باشد مومن خان گوید ؎ تڑپنے لوٹنے رونیکا باعث تجھپہ کھل جاتا * ترے دل کو بھی میری سی اگر اے بیوفا لگتی *

دل کھول کے کوئی کام کرنا - خاطر خواہ کردن کارے بود میر تقی گوید مصرع یعنے تنگ جو ہم آتی ہین دل کھولکے رولین ہین *

دل کی پھانس - کاف تحتانی معروف با فارسی مخلوطالہا بالف ونون غنہ وسین مہملہ کشیدہ کنایہ از رنج وتکلیفے کہ در دل بود شاعر گوید ؎ کھٹکتی ہی جو دل کی پھانس دل کو چین آتا ہی * کہ ماہی کو نہین تکلیف ہوتی خار ماہی سے *

دل کے پھپھولے پھوڑنا - کاف تحتانی مجہول باے فارسی مخلوطالہا اول مفتوح باے فارسی مخلوطالہا دوم بواو مجہول لام تحتانی مجہول باے فارسی مخلوطالہا سوم بواو معروف وتاے ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از درد دل ظاہر کردن بلغنہ وکنایہ از شاد گردیدن بود بدفع رنج وملال کہ در دل باشد خواجہ آتش گوید ؎ ہمیں ہر یار کا نہ گلہ ہمسے ہوسکا * پھوڑے نہ تھے جو دل مین یہ پھپھولے پڑے ہوے *

دل کی دل مین رہنا - کاف تحتانی معروف دال مہملہ مکسور لام ساکن ہیم تحتانی مجہول ونون مخفیہ رے مہملہ مفتوح باے ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از بر نیامدن آرزوی دلی بود شاعر گوید ؎ کسکی حسرت تھی کہ نکلی نہ تری محفل مین * رہگئی ایک فقط میری ہی دلکی دل مین *

دل کی لاگ - کنایہ از محبت وعاشقی بود چنانکہ میر تقی مغفور میفرماینید ؎ دلکی لاگ بری ہوتی ہے رونے سے لگ جاوے بھی * آئی میٹھے اوٹھ بھی گئی بیتاب ہوے پھر آئے بھی *

دل گردہ - کنایہ از تاب وطاقت وتحمل بود چنانکہ

شیخ ناسخ میفرمایند ؎ رات دن دھڑکے عذاب حشر کے ✤ زاہد اتیرا ہی یہ دل گردہ ہے ✤

دل لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول کنایہ از مشغولی خاطر بود بکارے دوم کنایہ از عاشق شدن بر کسے بود جرأت گوید ؎ دل کے لگجانے کو سو ناز و ادا ہین اوسمین ✤ وہ ستمگار فقط ایک طرحدار ہے کیا ✤

دل لگی - کاف فارسی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول مشغلہ شیخ ناسخ میگویند ؎ کرتے ہو تم قیدیون سے اپنے تو دل لگی ✤ کچھ فکر ہی مری بھی دل بیقرار کی ✤ دوم کنایہ از خوش طبعی و مزاح بود ✤

دل لگی باز - کسیکہ خوش طبعی شیوۂ او باشد

دل لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از دریافت کردن مافی الضمیر کسے باشد شاعر گوید ؎ چل کر اوس نا آشنا کا آج پھر دل لیجیے ✤ پائیے ایسا اگر کچھ بھی گلا مل لیجیے ✤

دلما - دال مضموم بلام زدہ میم بالف کشیدہ نسمے از نانخورش بود کہ گوشت را کوفتہ با پنیر و مانند آن در باد نجان و خیار و غیرہ پر کنند و پزند ✤

دل مرجانا - مردہ شدن دل بود جرأت گوید ؎ اسے چھوڑ کر تو اگر جائیگا ✤ یہ دل سفت مین یار مرجائے گا ✤

دل ملنا - میم مکسور لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از آمیزش باطنی بود باکسے شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آنکھین تو ملاتے ہو مگر دل نہین ملتا ✤ ساغر تو بہت خوب ہی مینا نہین اچھا ✤ و بمیم مفتوح کنایہ از اندوہ و قلق دل بود چنانکہ میر تقی میر گوید ؎ جسے عشق کیا ہی ہمنے دلکو کوئی ملتا ہی ✤ اشک کی سرخی زردی چہرہ کیا کیا رنگ بدلتا ہی ✤

دل مین آنا - خیال کسی یا چیزی بدل آمدن بود ✤

دل مین جگہ کرنا - جیم و کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن کاف مفتوح رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری جا کردن کسے در دل کسے بود ذکر گوید ؎ کیا اگر پائی کسی نے کسی محفل مین جگہ ✤ آدمی عرش نشین ہی جو کرے دل مین جگہ ✤

دل مین چبھنا - جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از نہایت پسندیدگی چیزے بود بجر گوید ؎ چبھ گئی ہی وہ شرہ دیکھنین

جیون یا نہ جیون ہو جان کا نکلنا انی پر ہے بھروسا کیا ہے ☆
دل مین چٹکی لینا جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن کاف تحتانی معروف لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از پوشیدہ آزار رسانیدن یکسی بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بلبلو ایسا اثر پیدا کرو فریاد مین ☆ چاہیے منقار چٹکی لے دل صیاد مین ☆

دام مین راہ کرنا - کنایہ از جا کردن در دل کسی بود میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ کعبہ سو بار وہ گیا تو کیا ☆ جسنے یان ایک دل مین راہ نہ کی ☆

دام مین گرہ پڑنا - کاف فارسی ورای مہملہ مکسور ہای ہوز ساکن یای فارسی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از دفع نہ شدن رنج وملالی کہ از جانب کسی در دل راہ یابد سالک گوید ؎ پڑ گئی تھی ہو تری دل مین گرہ ☆ وا نہوئی ہر چند مرے ناخن تدبیر کی ☆

دل مین گڑ جانا - نہایت پسندیدہ شدن چیزی بود میر تقی مرحوم گوید مصرعہ گڑ جاتی ہے دل مین ہمارے آنکھ اوسکی شرمائی ہوئی ☆

دل مین گھر کرنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از جا کردن در دل کسی بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کون ہے جسکو نہین اوس صاحب عصمت کی یاد ☆ گھر مین بیٹھے بیٹھے اک عالم کے دل مین گھر کیا ☆

دلنا - دال مہملہ مفتوح لام ساکن نون والف مصدری نوعی از سائیدن غلہ بود دو کنایہ بود از تباہ و خراب ساختن کسے ☆

دل ہاتہ مین لینا - ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از راضی داشتن و مطیع خود کردن بود کسی را چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ دل ای فقیر کا بھی ہاتھون مین دلہی کر ☆ آجائے ہے جہان مین گر کچھ لیا دیا کچھ ☆

دل ہٹ جانا - ہای ہوز مفتوح تای ہندی زدہ جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از بیزاری و نفرت باشد از چیزے یا کسے بحر گوید ؎ جنکا کہ پاس تھا مجھے دل اونسے ہٹ گیا ☆ سینے کا غار گرد کدورت سے پٹ گیا ☆

دل ہلنا - جنبیدن دل بود از ترس و بیم خواہ از

ترجم جرأت گوید ؎ کوئی سنگدل ہی جرأت تیرا سُنے جو قصہ * یکبارا وسکا دل بھی یہ داستان ہلادے *

دلیل - تجتانی مجہول باطلاح نصاری سپاہی اندک جرم کردہ را اسلحہ واسبابش برآن بار کردہ تا مدت معین گردانند کہ ہمین سزای او بود *

فصل میم

دم - بالفتح یکبار کشیدن قلیان بود *

دما - میم بالف کشیدہ مرضیست مشہور کہ نفس دران تنگی کند ع ضیق النفس *

دماغ آسمان پر ہونا - کنایہ از کبر وغرور بود چنانکہ میر تقی مرحوم میفرماید ؎ مرتے ہین ہم تو آدم خاکی کی شان پر * اللہ رے دماغ کہ ہے آسمان پر *

دماغ خالی کرنا - دماغ کسے را پریشان ساختن باگفتگوی بیہودہ بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ شیشے مین کرتا ہون خالی محتسب میرا دماغ * پنبہ مینا سے کان اپنے کرون ناچار بند *

دماغ مین خلل آنا - معروف ست کہ اختلال حواس را گویند شاعرے گوید ؎ نئی گردش ہے اسکی ہر زمان مین * خلل سا ہی دماغ آسمان مین *

دماغ نہ ماننا - بجانب کسے ملتفت نہ شدن باشد از غرور چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ نکہت زلف جسے آئی ہے * نہین ملتا ہمین دماغ اپنا *

دمانا - خمانیدن شمشیر بود ہمی امتحان تیزی وخامی آن شیخ ناسخ میفرماید ؎ یار کی ٹیڑھی نگہ بھی لطف سے خالی نہین * ہو اگر تلوار اصیل اوسکو دمانا چاہیے *

دم اٹک جانا - الف وتای ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ بازماندن نفس بود در سینہ وچشم ہا ہنگام نزع شاعرے گوید ؎ نزع مین آئے نہ وہ مین سر ٹیک کر رہگیا * راہ کھوئی کی اونھون نے دم اٹک کر رہگیا *

دم اولٹنا - ناراست شدن دم بود ہنگام نزع ومانند آن جرأت گوید ؎ نہ جانا یہ کہ جانے سے کہین کہونگر جیے گا وہ * کہ جسکا دم اولٹتا تھا میرے روٹھ جانے سے *

دم باز - کسیکہ مردم را فریب دہد جرأت گوید

ف کیا کیا دیے دم اوسنے باتین بنا بنا کر ✤ دم باز
کے تصدق اس گفتگو کے صدقے ✤

دم بخود ہونا ۔ کنایہ از خاموش شدن بود
ف دم لب تن ✤

دم بند ہونا ۔ کنایہ از خاموشی باشد
ونیز کنایہ از انقباض بود آتش گوید ف
منہ لیسپٹون مین تو دم کرو ے خیال یار بند ✤
خواب بد دیکھون اگر ہون دیدہ بیدار بند ✤

دم بھر ۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بر رائے
مہملہ زدہ ف یکدم ✤

دم بھرنا ۔ کنایہ از گفتگو و یاد کسے ہر وقت
کردن و دعوی محبت نمودن بود خواجہ حیدر علی
آتش گوید ف یہ سودائے شہادت ہے
ہمارے سر کو ای قاتل ✤ تری تلوار کا دم بھرتی
ہے جو رگ ہے گردن مین ✤

دم پر بنجانا ۔ کنایہ ایست از ہلاکت ✤

دم پھڑکنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا و رای مہملہ
ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
کنایہ از بیتاب شدن و فریفتہ گردیدن بر چیزے

یا کسے باشد خواجہ آتش میگوید ف لیے
رہتا ہے زر مٹھی مین میرے مول لینے کو ✤
وہ بلبل ہون کہ مفل غنچہ کا مجھپر ہے دم پھڑکا
شیخ ناسخ میفرماید ف ذبح وہ کرتا تو ہے
پر چاہیے اے مرغ دل ✤ دم پھڑک جائے
تڑپنا دیکھ کر صیاد کا ✤

دم ٹوٹنا ۔ بر عجز دم قادر نماندن شنا وران بود
در آب جرأت گوید ف ہاے جب بحر محبت مین
دم اپنا ٹوٹا ✤ تب تھا بل ہی تقدیر بری یا نیکی

دم توڑنا ۔ عوقانی بود و مجہول ورائے ہندی
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از جان کنی بود
ف جان کندن شیخ ناسخ میفرماید ف کیون
نہ دم توڑون کہ عجب دم کلتا ہے مرا ✤ ناسخ
ان روزون رقیبون کا وہ ہمدم ہو گیا ✤

دم ٹھہرنا ۔ تای ہندی مخلوط الہا و ہای ہوز
ہر دو مفتوح بر رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری
قرار گرفتن نفس بود ✤

دم حیرانا ۔ حیر فارسی مضموم رای مہملہ و نون
بالفہا کشیدہ نفس در دیدن مردم بود تا گمان شود

کہ مردہ است جرأت گوید ؎ بوقت نزع مجکو
دیکھہ بیدم ٭ یقین وہ بدگمان مطلق نہ لایا ٭
بسی ہی چور کے دل مین جو چوری ٭ تو کہتا ہے
اسنے دم چرایا ٭

دم چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری دم زدن
غیر طبیعی بود ٭

دُمچی - اول مضموم دوم ساکن جیم فارسی
تحتانی معروف چرمے کہ بر پس زین اسپ
بندند و زیر دم اسپ اندازند ف پار دُم ٭

دم خفا ہونا - اول مفتوح دوم ساکن
خای معجمہ مفتوح فا بالف کشیدہ ہای ہوز بواو
مجہول نون والف مصدری کنایہ از گرفتہ
شدن نفس بودع انقباض شیخ ناسخ
میفرماید ؎ عشق مے یہ ہی کہ دم میرا خفا
ہوتا ہے ٭ گھونٹتا ہی جو کوئی مت گلا مینا کا ٭

دَم دَھاگا - دال مہملہ مخلوط الہا و کاف
فارسی بالفہا کشیدہ حیلہ و حوالہ کردن و فریب دادن باشد ٭

دم دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری بر دو معنی آید اول فریب دادن خواجہ
آتش گوید ؎ شب کو دم دے دیکے لیجاتا ہی
کوے یار مین ٭ مین تو تھا ہی مجھسے بھی مرشد
مرا دل ہوگیا ٭ دوم گفتن بلاؤ وغیرہ بود ٭

دم رُکنا - رای مہملہ مضموم کاف ساکن نون
والف مصدری ہمان گرفتگی نفس بودع انقباض
جرأت گوید ؎ درد دل کی اب یہ شدت ہی کہ
آہ ٭ دم رُکا جاتا ہے جی کیا کیجیے ٭ مومن خان
گوید ؎ یان ہی کیا دنیا سے اوٹھہ جاؤن اگر کہتے
ہین آپ ٭ رُک گیا میرا بھی دم کیون اسقدر کہتے ہین آپ ٭
شاعرے گوید ؎ رُکتا ہی دم نفاق عجب جسمکے
جان کے ہین ٭ کیون اے فراق دوست یہ
جھگڑے کہان کے ہین ٭

دُم ریز - بروزن گلریز میوہ باشد کہ بدرخت
باقی ماند ف پاچین ٭

دمڑی - دال مہملہ مفتوح میم ساکن رای
ہندی تحتانی معروف چہارم حصہ پول اگویند ٭

دم سادھنا - سین مہملہ بالف کشیدہ و
دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری

کنایہ از جنس نفس بود ٭

دم طمانچا - نوع از تیغ ہندستانی ژرکوچک و گنده بود چنانچہ خواجہ وزیر گوید ؎ جان جنگی دریچہ اونکا تیغا ہوگیا ٭ شوق نظارہ مین ہر دم دم طمانچا ہوگیا ٭

دمک - دال مہملہ و میم ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ ف درخشندگی ٭

دمکنا - اول و دوم مفتوح کاف زدہ نون و الف مصدری ف درخشیدن ٭

دم کرنا - کاف مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول افسون یا دعا وغیرہ خواندہ بر کسے دم کردن شیخ ناسخ میفرماید ؎ معجزے سے مین جیا پر راست کہیے یا مسیح نام کسکا لے کے مجھپر آپ نے دم کر دیا ٭ دوم بخشتن پلاؤ و مانند آن ٭

دم کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ رنگ طعام را از دیگدان فرو آوردہ چند لمحہ نزد آتش داشتن بود و نیز کنایہ از خاموش گردیدن باشد. میر تقی مغفور گوید ؎ مرغان باغ سے نہوئی میری دلکشی ٭ نالہ کو سنکے وقت سحر دم ہی کھا رہے ٭

دم کھینچنا - کاف مخلوط الہا مکسور بنون غنہ و جیم فارسی زدہ کنایہ از حالتے کہ انسان را ہنگام نزع و مانند آن رود بہ شاعر سے گوید ؎ یا دا بر و مین سکتا ہون مین بسمل کی طرح ٭ کھنچ رہا ہے دم رگون سے تیغ قاتل کیطرح

دم گھبرانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ ساکن رائے مہملہ و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خفقان و وحشت بود ٭

دم گھٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تاے ہندی ساکن نون و الف مصدری ہمان گرفتہ شدن نفس بود ع انقباض بحر گوید ؎ زلفین رہین چہرہ یار کی برہم تمام شب ٭ گھٹتا رہا دھوین سے مرا دم تمام شب ٭

دم لبون پر آنا - لام مفتوح موحدہ بواو مجہول و نون مخفیہ باے فارسی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ ف جان بلبی ٭

دم لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا

کشیدہ ف قلیان کشیدن ٭

دم لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری نفس کشیدن بود جرأت گوید ؎ تیر مژہ وہ پار ہوا تو دم لینا دشوار ہوا ٭ سانس بھی لینا اک برچھی سی اتو ہر دم مارے ہے ٭ وکنایہ از آرمیدن باشد میر تقی گوید ؎ مرگ اک ماندگی کا قصہ ہے ٭ یعنے آگے چلیں گے دم لیکر ٭

دم مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری بر دو معنی آید اول لاف زدن و دعوی نمودن خواجہ آتش گوید ؎ آتش یہ کس کی جاہ کا دم مارتے ہو تم ٭ وہ در پہ ہے دشمن جہان دوستدار کا ٭ دوم سخن گفتن ف دم زدن جرأت گوید ؎ آہ کرنے کی بھی طاقت ہمین ہمیہات نہین ٭ آہ کیا کیجے دم مارنے کی بات نہین ٭ شاعر گوید ؎ ہنسا بولا کیا غیرون سے تو مین نے نہ کی آف تک تری محفل مین دم پر آبنی لیکن نہ دم مارا ٭

دمن - دال مہملہ و میم ہر دو مفتوح نون ساکن معشوقۂ نل بود کہ قصۂ او مشہورست ٭

دم مین آجانا - میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ الف و جیم و نون بالفہا کشیدہ بفریب کسے آمدن بود ف فریب خوردن مومن خان گوید مصرع دم مین ہمارے وہ ستم ایجاد آگیا ٭

دم مین دم آنا - کنایہ از امید زندگی شدن و تسلی یافتن بود مومن دہلوی گوید ؎ تیرے آتے ہی دم مین دم آیا ٭ ہو گئی یاس امید واری آج

دم مین دم ہونا - کنایہ از بقای حیات بود خواجہ آتش گوید ؎ دیدۂ مشتاق کو منظور تو عالم مین ہے ٭ دم ترا بھرتے ہین دم جب تک کہ اپنے دم مین ہے ٭

دم ناک مین آجانا - نون بالف و کاف زدہ میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ الف و جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از عاجز و تنگ آمدن بود ٭

دم ناک مین کرنا - کاف مفتوح را مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از عاجز و تنگ کردن کسے بود ٭

دم ناک مین لانا - لام و نون بالفہا کشیدہ

کنایہ از ہمان تنگ و عاجز کردن کسے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ زلف مشکین مجکو رہ پکڑ دلاجاتی ہے یاد + لائی ہے اب نکہت گل کیون ہوا دم ناک ہین +

دم نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ نون والف مصدری ف جان برآمدن و کنایہ از نہایت فریفتہ شدن بود بر کسے یا بر چیزے برق گوید ؎ دم نکلتا ہے تیرے ہونٹو پر + جان عاشق لبون پر آئی ہے +

فصل نون

دن - بالکسر ف روز ع یوم و مراد دن بخت و طالع نیز بود چنانکہ جرأت گوید ؎ کب اوس سے ہوگی ملاقات مین یہ پوچھون ہون + ذرا تو دیکھ منجم مرے ستارے دن +

دن بڑھنا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دراز شدن روز بود +

دن پھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از بسر کردن ایام زندگانی در رنج واندوہ بود میر تقی مرحوم گوید ؎ کچھ طرح ہو کہ بیطرح ہو حال + عمر کے دن کسی طرح بھر لو + شیخ ناسخ میفرمایند ؎ رباعی آتا نہین پاس جسپہ ہم مرتے ہین + فرقت ہی مین زندگی کے دن بھرتے ہین + ہوتا جو وصال کیون یہ ہوتا سودا + اُسکے ہین سنگسار کیون کرتے ہین + واہ ؎ جنکی آغوش کو تم بھرتے نہین + زندگانی کے وہ دن بھرتے ہین +

دن پھرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور برای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از آمدن ایام نیک و سعید بود بعد گذشتن ایام بد و نحوس جرأت گوید ؎ برنگ مہر ہے گردش ہے ہمکو سارے دن + جو تم پھر آؤ تو پیارے پھرین ہمارے دن + شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ناسخ اپنے دن پھرینگے دشت غربت مین اگر + آبلہ ہر ایک تلوے کا گھر ہو جائیگا +

دن چڑھنا - جیم فارسی مفتوح برای مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از بلند شدن آفتاب بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دمبدم ضعف بصر ایسا ہے دیدار دوست +

دن چڑھے مجھسے پڑھی جاتی نہین تحریر صحیح * ایضاً
شاعری گویدہ سو بار آئی اور قیامت گذر گئی *
فرقت کا دو گھڑی بھی ابھی دن چڑھا نہین *
دن دہاڑے - کلمہ ایست کہ مفہوش روز روشن
بود خواجہ وزیر گویدہ زلفون نے دل کو چھپین لیا
رخ کی دید مین * اوٹا ہی دن دہاڑے یہ اندھیر ہو گیا *
دن ڈھلنا - دال ہندی مخلوط الف مفتوح
لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از زوال
آفتاب بود دلاستاز مؤلفہ ہ روز محشر کی دراز
کی قسم دیتا ہون * کہ تو دے کوئی کہ دن ہجر کا
ڈھلتے دیکھا *
دن سن - بکسر سین مہملہ کنایہ از سن و سال
بود بحر گویدہ کیا ابھی دن سن ہین اوس
محبوب کی نام خدا * باڑھ پر آنے دو قد
شمشیر دم ہو جائیگا *
دنگا - دال مہملہ مفتوح نون زدہ کاف فارسی
بالف کشیدہ شور و غلغلہ و شر و فساد بود *
دن نکلنا - نون بکسور کاف مفتوح لام زدہ
نون و الف مصدری کنایہ از برآمدن آفتاب بود *

دنون سے اوتر جانا - اول بکسور نون ثانی
مجہول و نون مخففہ سین مہملہ تحتانی مجہول الف
بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ جیم و
نون بالفہا کشیدہ کنایہ از گذشتن ایام شباب
و جوانی بود شاعری گویدہ کیا جلد ان حسینون کا جاتا رہا
شباب * گذری تھی ایک شب کہ دنون سے اوتر گئی *
دنیا عجب جگہ ہی - محاورہ ایست معروف میر تقی
میر گویدہ قصر و مکان و مکین ایکنو کو سب جگہ ہی *
ایکنو کو جا نہین ہی دنیا عجب جگہ ہی *
دنیا کی ہوا لگنا - محاورہ ایست متعارف شیخ
ابراہیم ذوق گویدہ مین ہون چکر مین لگی
جس دن سے دنیا کی ہوا چال میری ہی بعینہ آسیای باو کا
دنیا ہوا اور تم ہو - محاورہ ایست معروف میر تقی
میر مرحوم گویدہ مصرع کھو گئے دنیا مین تم ہو اور
اب دنیا ہو میان * غالب دہلوی گویدہ غالب
بھی گر نہو تو کچھ ایسا ضرر نہین * دنیا ہو یارب
اور مرا بادشاہ ہو *

فصل واو

دوا - واو با لف کشیدہ و رقی گنجفہ بود کہ دو صفر دارد *

دوالا دال مہملہ مکسور واو والف بلفظہا کشیدہ زر بباد دادن ساہوکاران بود

دوالانکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیدہ و لام زدہ نون والف مصدری ظاہر کردن نقصان و خسارۃ باشد صرافان را خواہ بسبب نقصان خواہ برائے ہضم کردن زر مردم و عبارت در اصل آنست کہ چون ساہوکاران زر بباد دہند و چیزے در تہ بساط ایشان نماند چراغ در روز روشن کنند و این اشارتست بآنکہ از چراغ زر گم کردۂ خود را میجویند ✤

دوالانکالنا - نون مکسور کاف مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری ہمان ظاہر شدن نقصان و خسارت بسبب زر بباد دادن ساہوکاران را بود

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا تیرے لعل لب کو خریدیگا جوہری ✤ یعنی ہی ہین اوسکا دوالا نکلیگا ✤ و کنایہ از نقصان مطلق نیز بود جرأت گوید ؎ داغ بر دل جو ترا چاہنے والا نکلا ✤ تو چراغان دوالی کا دوالا نکلا ✤

دوالی - لام تحتانی معروف تقریبی بود از تقریبات ہنود کہ دران ایام شب ہا چراغہا روشن کنند و قمار بازند

دوب - دال مہملہ بواو معروف و باے موحدہ کشیدہ گیاہیست مشہور ✤ فرزدق شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ملگئی نوخط ستمگر اون خاک مین ✤ جا بجا ہو کیون نہ سبزہ دوب کا ✤

دوبدو - بروزن روبرو مقابل شدن یکدیگر بود خواجہ میر درد مغفور میفرمایند ؎ نہ ہاتہ اوٹھائے فلک کو ہمارے کینے سے ✤ کسے دماغ کہ ہو دوبدو کمینے سے ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مہتاب دوبدو جو ہوا اوسکے چنگ سے ✤ دیکھی ہوائی چھوٹتے چہرے کے رنگ سے ✤

دوبھاسیا - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ سین مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسے کہ دو زبان بود کہ صاحب یک زبان را بصاحب دیگر زبان بفہاند ف بچاک ع ترجمان ✤

دوبھر - بواو معروف و موحدہ مخلوط الہا مفتوح برائے مہملہ چیزے کہ بار خاطر بودن ناگوار ✤

دوبھیان - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ موحدہ مفتوح بہاے ہوز زدہ تحتانی بالف و نون غنہ تمام دوسرے راگویند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا زبردستی دوبھیر دل کے خواہان ہو گئے ✤ بازو و نپر باندھکر اسے

دوبھیان

دو بھیان ہو گئے ۔

دو پائیکا نقش - بای فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ نقشی بود مشتمل کہ نہ خانہ دارد پس از سہ خانہ بائین دو خانہ را پر کنند ہمچو خانہ ہای دیگر و یک خانہ را خالی گذارند بجر گوید ؎ مجھے ہو نسخۂ اکسیر سے سوا تعویذ ۔ چلے اگر رہ حب مین دو پائی کا تعویذ ۔

دو پٹا - بای فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ نوعے از پوشش زنان بود دوبر کمر بندند مردان نیز اطلاق کنند ۔

دو پلکا - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ بای فارسی مفتوح بہ لام زدہ کاف بالف کشیدہ نوعے از نگینہ باشد کہ تمام بود بجر گوید ؎ ای جان جہان کم سخنی ختم ہے تمپر ۔ لب بستہ دہن ہی کہ نگینہ دوپلکا

دو پہر - دال مہملہ بواو مجہول بای فارسی وہای ہوز ہر دو مفتوح بہ رے مہملہ زدہ نام ساعتی ست از ساعتہای روز ف نیم روز و باستعمال این کلمہ را مونث آرند

دو پہر بجنا - موحدہ مفتوح جیم ساکن نون والف مصدری نواختن ہمان ساعت بود گھڑیالیان را چون آن ساعت تمام شود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ای روز فراق نیم جان ہون ۔ تیری ابھی دوپہر بجی ہے ۔

دوپہر ڈھلنا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از زوال آفتاب و تجاوز کردن روز از ہمان ساعت بود کہ بالا مذکور شد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ای بحر دو گھڑی بھی چڑھا دن نہ ہجر کا ۔ ہم دوپہر کی شکل جوانی سے ڈھل چلے ۔

دو پیازا - گوشت کہ بے ترکاری پزند ۔

دوت - دال مہملہ بواو مجہول و فوقانی کشیدہ کلمہ باشد کہ سگ را ازان رانند ۔

دوتا - بواو معروف و فوقانی بالف کشیدہ مرد سخن چین را گویند و اگر زن باشد بجای الف تحتانی معروف آرند ۔

دُوت دَبک - بواو معروف کلمہ ایست برائے تنبیہ ناکسان و حقیران ۔

دوجی سے ہونا - بمجاورۂ زنان بارداشتن بچہ ۔

دو چھپریان ایک میان مین نہین رہتین -

شلیت بجائے زنند کہ گنجایش دو زن یک کس
در یک خانہ دشوار بود ٭

دودامی - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ دال مہملہ دوم
بالف کشیدہ میم تحتانی معروف نام قماشے باشد
کہ بران گلہا و بوٹہ ہا از سوزن کشند خواجہ آتش گوید
ع شکار اپنے ہمائے حسن کا شائد کہ کھیلے گا ٭
پہنتا ہی مرا صیاد دیرا ہن دودامی کا ٭

دودل راضی تو کیا کریگا قاضی شلیت
مشہور و مفہومش ہم معروف ست چنانکہ بروں مغفور
میفرماید ع دل جو راضی ہون تو قاضی کا اجارہ
کیا ہی ٭ دھر رکھی اپنی کچہری مین مچلکا اونکا ٭

دودھ - دال مہملہ بواو معروف و دال مہملہ مخلوط الہا
زدہ ف شیر ع لبن ٭

دودھارا - انچہ از تیغ و خنجر و مانند آن دود
بود جرأت گوید ع کہا جو مین نے یہ اوس شوخ سے کہا
سنا ہی آج ٭ کہ مول آپ نے خنجر کے دو دودھارے
لیے ٭ تو کیا کہون کہ وہ منہ سے تو کچھ نہ بولا پر ٭
نگاہین بولین نہ پوچھو اسے تمہارے لیے ٭

دودھاوترنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی
مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از فرود آمدن شیر در پستان زنان بود ہنگام
شیر دادن بکودکان ٭

دودھ بڑھائی - موحدہ مفتوح رای مہملہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف شادیے باشد
کہ کودکان شیر خوارہ را از شیر دادن باز دارند
ف فطم از پستان بریدن ع فطام ٭

دودھ پلائی - بای فارسی مکسور لام بالف
کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنے کہ کودکان را
شیر دہد ف دایہ ع مرضعہ ٭

دودھ پھٹنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
تای ہندی ساکن نون و الف مصدری یارہ پارہ
شدن شیر بود از آمیزش نمک و سرکہ و مانند آن ٭

دودھ کا جلا چھاچھ پھونک پھونک کے
پیتا ہی - مثلست مشہور بجائے زنند کہ ہر گاہ
کسے را از کسے ہیچ گزند رسد پس او از ہر یکے
خائف و ترسان مے ماند ٭

دودھ کا دودھ پانی کا پانی - شلیت
مشہور بجائے زنند کہ کسے با کسے یا چیزے با چیزے

نیا میزد اسیر گوید ؎ غیر او سے شکار و شیر نہونے پائے ✤ دودھ کا دودھ ہو پانی کا خدا یا پانی ✤

دودھ کی بو منہ سے آنا - کنایہ از طفلی و کم سنی و نادانی بود ✤

دودھ کے دانت - کاف تحتانی مجہول دال مہملہ بالف و نون غنہ و فوقانی کشیدہ کنایہ از دندان کودکان بود کہ بزمانہ شیرخوارگی برآرند ✤

دودھ کی مکھی - مگسے کہ در شیر افتد و آنرا از شیر بیرون کردہ بیفگنند و نیز کسے را گویند کہ از صحبت کسے باوجود دخیل بودن خارج شود و بیگانہ گردد ✤

دودھ مسہری - سیم و سین مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رائے مہملہ تحتانی معروف نوعے از قماش ابریشمی ✤

دودھوں نہاؤ پوتوں پھلو - دعائیست کہ زنان باہم یکے دیگرے را دہند ✤

دودھیا - تحتانی بالف کشیدہ قسمے از علواسونہ بود کہ بسبب آمیختن شیر نرم شود ✤

دور - دال مہملہ بواو معروف و رائے مہملہ زدہ ضد نزدیک بود و فارسیست و در محاورہ ہندیان کلمہ بیزاری و نفرت بودن کسے نیز گویند کہ بسیار دانشمند و دوراندیش باشد ✤

دور یار - بای فارسی بالف و رائے مہملہ کشیدہ کلمہ بود بمجاورہ زنان کہ ہرگاہ از کسے یا چیزے بیزار شوند این کلمہ بر زبان آرند ✤

دور پہونچنا - بای فارسی مفتوح ہای ہوز بواو غیر ملفوظ و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رسیدن بدرجہ کمال و دوراندیشی و بلند خیالی بود شاعرے گوید ؎ اک جام پیکے کرتے ہین ہفت آسمان کی سیر ✤ میخانے سے پہونچنے لگے دور دور ہم ✤

دور کرنا - جدا کردن چیزے بود از نزد خود و در گذشتن از ان رشک حرم میفرمایند ؎ جو شکوہ دل نالان حضور کرتے ہین ✤ ہم اس فساد کو پہلو سے دور کرتے ہین ✤

دور کھینچنا - کاف مخلوط الہا مکسور و نون غنہ و جیم فارسی زدہ کنایہ از نخوت و غرور کردن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دور اتنا آپکو مجھسے اے خونخوار کھینچ ✤ ایک دن اس سے تو میرے قتل کو تلوار کھینچ ✤ خواجہ آتش میگویند ؎ کھینچے دو دو یار کو

ماہ تمام سے ✤ ہمت بلند چاہیے دو ہاتھ بام ہو ✤
دور کے ڈھول سہانے ۔ مثلیت مشہور
بجائے زنند کہ کسے ذکر غائبانہ کسے بہ نیکی کند
ف او از دل از دور خوش آید ✤
دورہ ۔ بزیادت ہاف گردش ع دور دور شاید
کہ بزیادت ہا در فارسی نیز مستعمل بود ✤
دور ہو ۔ کلمہ راندن و دفع کردن باشد ✤
دور کی سوجھنا ۔ کاف تحتانی معروف
سین مہملہ بواو معروف و جیم مخلوط الہا زدہ نون
و الف مصدری کنایہ از اندیشہ بلند کردن و
سخن تازہ و نادر گفتن بود شیخ ناسخ میفرمایند
ے اوس پر پیر خسار پہ پھبتی کہی ہے حور کی ✤
سچ تو یہ ہے سوجھتی ہے کیا ہی ہمکو دور کی ✤
دوڑ ۔ دال مہملہ مفتوح بواو و رای ہندی
زدہ شتاب رفتن مردمان از طرف حاکم بود
برائے گرفتاری مجرمان بجائے و تاخت سپاہ
بر دشمنان خواجہ آتش گوید ے بخیر دلکو
کیا یون صف مژگان نے خراب ✤ دور دیکھے
کسی دن پر کوئی عامل دوڑا ✤

دوڑ دھوپ ۔ دال مہملہ مخلوط الہا بواو
معروف و باء فارسی کشیدہ دواد و دوش و سعی و
کوشش کردن درامرے بود ✤
دوڑ دھپاڑ ۔ ہمان سعی و کوشش کردن
درکارے باشد ✤
دوڑ مارنا ۔ میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون
و الف مصدری تاخت زدن و تاراج کردن و
کنایہ از دواد و دوش بود درامرے ع سعی
و کوشش ✤
دوڑنا ۔ نون و الف مصدری ف دویدن
و شتافتن ✤
دوزخ ۔ کنایہ از شکم انسان بود چنانکہ خواجہ
میر درد میفرمایند رباعی پیدا کرے ہر چند
تقدس بندا ✤ مشکل ہی کہ حرص سی ہو دل پر کہ دا
جنت مین بھی اکل و شرب ہی سب ہے نجات ✤
دوزخ کا بہشت مین بھی ہوگا دھندا ✤
دوس ۔ دال مہملہ بواو مجہول و سین مہملہ کشیدہ
الزام را گویند ✤
دوسار ہونا ۔ دال مہملہ بواو و غیر ملفوظہ سین مہملہ

بالف ورای مهمله کشیده یک سر تیر بآن طرف نشانه
گذشتن وسر دیگر باین طرف ماندن بودف
ترازو شدن تیر ✤
دوس دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون والف
مصدری ف الزام دادن لاستاذ لمؤلفه ع
قسمت اولئی ہی کیا کرون اسکو ✤ دوست دشمن
ہی دوس دون کسکو ✤
دوسرا - دال مهمله بواو معروف وسین مهمله
زده رای مهمله بالف کشیده ف دوم ع ثانی ✤
دوشاخا - دال مهمله بواو وغیر ملفوظ شین معجمه و
خای معجمه بالفها کشیده قسمی از شمعدان بود که بران
دو شمع روشن کنند ✤
دوعملہ - چیزے ومکانے که دران ملکیت
دو شریک باشند ✤
دوغلا - دال مهمله بواو مجهول وغین معجمه زده لام بالف کشیده
کسیکه پدرش مادرش از نیک قوم نباشند ف اکدرشش ✤
دوگاڑا - دال مهمله بواو وغیر ملفوظ کاف فارسی
ورای هندی بالفها کشیده دو گلوله در یک بندوق
انداخته سر کردن بود مرزا برق میفرماینده
خال روزن سے دکھائے نہین تا کا مجکو ✤
بھر کے قاتل نے تینچے مین دو گاڑا مارا ✤
دوگانا - نون بالف کشیده باصطلاح زنان
اوباش زنے را گویند که مساحقه کند یعنی آن
زن بر زن دیگر برآمده فرج خود را بر فرجش مالد
دولار - دال مهمله بواو وغیر ملفوظ لام بالف
ورای مهمله مهر ومحبت را گویند ✤
دولارا - کسیکه محبوب کسے باشد واگر زن
باشد بجای الف آخر تحتانی معروف آورده
دولاری گویند ✤
دولتی - دال مهمله بواو وغیر ملفوظ لام مفتوح
فوقانی مشدد تحتانی معروف هر دو با زدن
اسپ ومانند آن بسیار بود ف جفته زدن ✤
دولتی چھانٹنا و دولتی مارنا - لگدزدن
اسپ بود ف جفته زدن ✤
دولڑا - دال مهمله بواو وغیر ملفوظ ولام زده رای
ثقیله بالف کشیده زیور زنان باشد از دو سلک کمتر دارند
دولکھنا - دال مهمله بواو وغیر ملفوظ لام مفتوح
کاف مخلوط الها زده نون والف مصدری

ف خطاے کسے گرفتن ٭

دولکی - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ ولام زدہ کاف تحتانی معروف نوعے از رفتار اسپ بود ٭

دولھا - دال مہملہ بواو معروف لام مخلوط الہا بالف کشیدہ کسیکہ نو گنخدا بود ف نو داماد و نو شاہ ٭

دولھا کے دم کے ساتہ ساری برات -

کاف تحتانی مجہول دال مہملہ مفتوح بمیم زدہ کاف دوم تحتانی مجہول سین مہملہ بالف کشیدہ وفوقانی مخلوط الہا زدہ سین مہملہ دوم بالف کشیدہ رائے مہملہ تحتانی معروف موحدہ مفتوح رائے مہملہ دوم بالف وفوقانی کشیدہ شلیت بجا آرند کہ چند کسان وابستہ ومتعلق از یک کس باشند بطوریکہ آن کس ہر جا نشیند انہمہ نیز ہمراہ او نشینند واز ہر جا کہ برخیزد انہمہ نیز از انجا برخیزند چنانکہ شاعرے گوید ؎ جب تن سے سدھارین دل پُر الم کے ساتہ ٭ ساری برات تھی اوسی دولھا کے دم کے ساتہ ٭ شاعر دیگر گوید ؎ جب تک ہی روح جسم مین چلتے ہین ہاتہ پاؤن ٭ دولھا کے دم کے ساتہ یہ ساری برات ہے ٭

دولھن - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ لام مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ زنے کہ نو گنخدا باشد ع عروس

دولھن کا عطر - عطریات مشہور از اقسام عطریات شاعرے گوید ؎ لپٹے لحد سے جب ہم بوے عروس آئی ٭ مٹی کو اسکے سمجھے یہ عطر ہی دولھن کا

دون - دال مہملہ بواو معروف ونون زدہ ف لاف وگزاف وباصطلاح مغنیان دوبالا نمودن آواز بود در غنا ٭

دونا نون بالف کشیدہ ف دوچندع مضاعف وبفتح اول ظرفے بود کہ از برگ ہا چون برگ ڈھاک ومانند آن برائے نہادن اشیا سازند ٭

دونا باندھنا - موحدہ بالف ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ہمان ظرف ساختن از برگ ڈھاک ومانند آن برائے نہادن اشیا بود دکانداران را ٭

دونا چڑھانا - جیم فارسی مفتوح راے ہندی مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان ظرف کہ از برگ ڈھاک ومانند آن ساختہ باشند

اندران شیرینی و گلہا داشتہ بر مزار ریا و درگاہ ہا
نہادن بود مرزا برق میفرماینده بین وہ
شہید عشق ہون نامی جہان مین ٭ دونے
چڑھینگے میری لحد کے نشان پر ٭

دونا دون - ہر دو واو معروف ونون آخر
معلنہ ف چار چند ٭

دونا ماننا - دال مہملہ مفتوح میم بالف کشیدہ
ونون زدہ نون والف مصدری کنایہ از عہد
نمودن ہیچ نذر و نیاز بود شیخ امداد علی بحر گوید
دیکھنے جاتا ہون زیور کی بھین ٭ ایک اب
تیسے یہ دونا مان کر ٭

دونا مروا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن واو
بالف کشیدہ برگ نباتیست کہ در دوا بکار آید
ف مرزنگوش ع مرزنجوش ٭

دونا ہوجانا - کنایہ از خمیدہ شدن تیغ
بود از ہر طرف خود صبا گوید ؎ جان شیرین
ہمنے کس سختی سے دی پنہہ قاتل کا دونا ہوگیا

دون کی لینا - کاف تحتانی معروف لام
تحتانی مجہول نون والف مصدری لاف و
گزاف کردن و خودستائی نمودن بود لاستاذ
مؤلفہ ؎ دون کی آپ کے دمساز بجا
لیتے ہین ٭ لحن داؤد کو تانون مین ہے بالتبع ہین ٭

دونگڑا - دال مہملہ مفتوح بواو ونون غنہ و
کاف فارسی زدہ رای ہندی بالف کشیدہ یا رس
اول فصل باران را گویند ٭

دونون - دال مہملہ بوا و مجہول نون بواو مجہول
ونون مخفیہ ف ہر دو و این کلمہ را بے نون آخر
نوشتن خطاست ٭

دونون باگین کسنا - نون بواو مجہول ونون
مخفیہ موحدہ بالف کشیدہ کاف فارسی تحتانی
مجہول ونون مخفیہ کاف مفتوح بسین مہملہ زدہ
نون والف مصدری کنایہ از ہر دو جانب
خمیدہ شدن تیغ بود مرزا برق میگویند ؎
نیک و بد سب سے جھک کر ملتے ہین ٭ دونون
باگین یہ تیغ کستی ہے ٭

دونون وقت ملنا - واو مفتوح بقاف
ساکن ونون فوقانی مشدده میم مکسور لام ساکن نون
والف مصدری کنایہ از رفتن روز و آمدن شب بود

یعنی وقت شام باشد جرأت گوید ؎ ہوا سے بال زلفون کے رخ روشن پہ ہلتے ہین ٭ دل بیمار تک اوٹھ بیٹھ دونون وقت ملتے ہین ٭

دوہائی - دال مہملہ بوا وغیر ملفوظ ہای ہوز مالف کشیدہ ہمزہ تبحتانی معروف ف فریاد و اغیاث ٭

دوہائی دینا - دال مہملہ تبحتانی مجہول نون و الف مصدری فریاد کشیدن مظلومان بود ف فریاد کشیدن ٭

دوہائی کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تبحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری ہمان فریاد کشیدن مظلومان باشد ٭

دوہتڑ - دال مہملہ بوا وغیر ملفوظ ہای ہوز و فوقانی مشدد ہر دو مفتوح بر رائے ہندی زدہ ہر دو دست یکبار بر سر و سینہ خود یا بر روو سینہ کسے زدن بود ٭

دوہر - دال مہملہ بوا و مجہول ہای ہوز مفتوح بر رائے مہملہ زدہ چادر کہ دوتا بود ٭

دوہرا - دال مہملہ بوا وغیر ملفوظ و ہای ہوز زدہ بر رائے مہملہ بالف کشیدہ چیزے کہ دوتا بود ف دوتا و قسمے بود از شعر ہندی الاصل یعنی بھگا

دوہرا بدن - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح بنون زدہ ضد بدن لاغر بود خواجہ وزیر گوید ؎ بل بے شوخی دیکھتے ہین جب سراقدہ دوتا ٭ ہنسکے کہتے ہین بدن کیا انکا دوہرا ہوگیا ٭

دوہرانا - رای مہملہ و نون بالف ہا کشیدہ دوتا کردن جامہ و دوبارہ کردن کارے و دوبارہ گفتن سخنے بود ٭

فصل ہای ہوز

دھات - دال مہملہ مخلوط الہا بالف و فوقانی کشیدہ ہندی الاصل بمرد و معنی آید ا - جوہر کانی را گویند کہ گداختہ شود در آتش و آن ہشت ست آہن - ارزیز - مس - سیم - زر - اسرب - جست - سیماب - ۲ - معنی را نا مندف آب یافت ٭

دھار - دال مہملہ مخلوط الہا بالف و رائے مہملہ کشیدہ بمرد معنی آید اول فوارہ آب و خون و مانند آن شیخ ناصح میفرماید ؎ کھلوائی فصد ایرنے مین قتل ہوگیا ٭ کم تھی لہو کی دھار نہ خنجر کی دھار سے ٭ دوم دم کارد و تیغ و غیرہ بود

خواجہ آتش گوید ؎ چھیڑ سکتا ہی کوئی ابرو کو
شانہ مشل زلف ۔ نہ تا تہ پھیر سکتا ہی تیغ تیز کی کب
دھار پر ۔ و ہر دو معنی در استعمال مؤنث ست ۔
دھارا ۔ رای مہملہ بالف کشیدہ جاری جاری شدن
آب بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یاد کشتی مین جو
آیا وہ دُر دریاے حسن ۔ دھار خنجر کی مجھے
دریا کا دھارا ہوگیا ۔
دھار باندھنا ۔ بزور سحر و افسون کند کردن
دم تیغ و کارد وغیرہ بود جرأت گوید ؎ نہین
کرتی جو تیغ اوسکی اثر کچھ جسم پر میرے ۔ فسونگر
ہی کوئی دشمن کہ اوسکی دھار باندھی ہے ۔
دھارنا ۔ نون و الف مصدری آب گرم
ریختن بر عضوے بود از اعضاء تنظیل ۔
دھاری ۔ رای مہملہ تحتانی معروف خطوط
رسانا مند کہ بر قماش وغیرہ بود ۔
دھاڑ ۔ دال مہملہ مخلوط الہا بالف و رای
ہندی زدہ کلمہ ایست مجاورہ زنان کہ بر ہجوم
چند کسان اطلاق کنند ۔
دھاڑا ۔ بہان معنی بود کہ بالا گفتہ شد و
بکسر اول و یاے ہوز ملفوظ ترجمہ حالت بود ۔
دھاک ۔ دال مہملہ مخلوط الہا بالف و کاف
کشیدہ رعب و ہیبت کسے بود و در استعمال
مؤنث ست خواجہ آتش گوید ؎ مرد سے
بہتر ہے نام مرد سچ ہے یہ مثل ۔ پہلوانی
ہی سو ہے رستم کی آتش دھاک ہے ۔
دھاک بندھنا ۔ موحدہ مفتوح بنون
غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف
مصدری رعب و ہیبت مردانگی و شجاعت
کسے بر ہر یکے غالب آمدن بود ۔
دھاگا ۔ کاف فارسی بالف کشیدہ رشتہ
بود خمیر تابیدہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ساز و برگ ہنیوالی حسرت و اندوہ ہین ۔
ہی فقیروں کے لیے سیلی ہی دھاگا آہ کا ۔
کنایہ از فریب نیز بود بحر گوید ؎ یہ جاگہ والے
چاہتے تھے گاہ کا مار انہیں کر کے رکھیے ۔ دیا
نہ کس کس نے اوسکو دھاگا نہ دم مین وہ گلعذار آیا ۔
ایضاً رشک مغفور میفرمایند ؎ ہی بندوبست
حسن خط و زلف عارضی ۔ دھاگا نہ دیکھے

ہمین دام وکمند سے ٭

دھاگا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از فریب دادن باشد ٭

دھان پان - بای فارسی بالف کشیدہ نون زدہ کنایہ از کسیکہ نازک تر باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گلوری بھی جو اوٹھائی لچک گیا ہو بچا ہمارا یار نزاکت مین دھان پان ہوا ٭ ایضاً حضرت برق میفرمایند ؎ عالم ہے نازکی سے یہ اوس دھان پان کا ٭ جسم لطیف نام ہے عاشق کی جان کا ٭

دھانس - دال مہملہ مخلوط الہا بالف ونون غنہ وسین مہملہ کشیدہ بوئیکہ از تنبا کو خشک کو بیدہ ومرچہاے خشک شدہ ومانند آن سازند

دھانی - نون تحتانی معروف رنگیست سبز کہ مشہور ست شاعرے گوید ؎ سبز کنڑ نہین محفل مین مے گلگون کا ٭ دھانی جوڑا کیے ہے دختر رز زیب بدن ٭

دھاوا - واو بالف کشیدہ ف گرد آوری ٭

دھاوا مارنا - میم بالف وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری گرد آوری شہر یا مکان کسے نمودن بود ٭

دھاوت - بروزن حاجت سرکردہ کوندگان وبازاریان باشد ٭

دہائی - بروزن رسائی دہ عدد کامل راگویند ٭

دھبا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح موحدہ مشدد بالف کشیدہ ف داغ ونشان وکنایہ از عیب نیز باشد ٭

دھبا پڑنا - بای فارسی مفتوح راے ہندی ساکن نون والف مصدری ف داغ افتادن ٭

دھبا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری داغی شدن چیزے بود وکنایہ از عیب دار شدن چیزی وکسی نیز باشد آتش گوید ؎ بیداغ ہونے نے دیا رخ پر نور یار کے ٭ داغ جبین کا ماہ کو دھبا لگا دیا ٭

دھپ - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بای فارسی کشیدہ ف سرخیک ودر استعمال مونث ست ٭

دھپ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف سرخیک زدن ٭

دھپ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری بمان معنی بود کہ گفتہ شد ✤

دھت - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بفوقانی کشیدہ کلمۂ باشد کہ فیلبانان فیل را بدان رانند ✤

دھتا بتانا - سوختہ مفتوح فوقانی ونون بالفہا کشیدہ کسے را از نزد خود راندن بود و این محاورہ بازاریان ست ✤

دھج - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بجیم ف روش ع وضع ✤

دھجی - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح جیم مشدد بتحتانی معروف پارچہ از جامہ کہ بار کم عرض باشد ✤

دھجیاں اوڑنا - پارہ پارہ شدن جامہ و مانند آن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ جیب کیا دامان محشر کی اوڑینگی دھجیاں ✤ ہی یہی عالم جو اپنے پنجۂ چالاک کا ✤

دھجیاں لینا - لام تحتانی مجہول بنون والف مصدری پارہ پارہ کردن جامہ بود و کنایہ از مجروح و شرمندہ کردن کسے باشد مرزا برق مغفور گوید ؎ قطعہ ننگ آتا ہی مجھے عالم کو ✤ کس حقارت سے نام لیتے ہین ✤ کیون اوڑاؤن نہ جیب کے ٹکڑے ✤ دھجیان خاص وعام لیتے ہین ✤ شاعرے گوید ؎ پھاڑتا اپنا گریبان مرے آگے وہ اگر ✤ دھجیان قیس کی مین چاک گریبان لیتا ✤

دھچکا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح جیم فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ ف رنج ع صدمہ ✤

دھر - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بہ رای مہملہ زدہ منتہای بعد و مسافت بود میر وزیر علی صبا گوید ؎ تلاش کعبہ مقصد مین کیا کیا ٹھوکرین کھائین ✤ گرے دو دو قدم پر ہم ارادہ باندھکر دھر کا ✤

دھرا - اول مکسور ہای ہوز ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ ف تجانس ع بیت المقدم ✤

دھرانا - دال مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ونون بالفہا کشیدہ ترسانیدن کسے از سخن ترساندہ بود جرأت گوید ؎ در دل کہنا مرا شاید کہ اوسنے سن لیا ✤ ورنہ کیون محکوم دہراتا ہی بھلا اچھا کیا ✤

دھرپد - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بہ رای مہملہ زدہ بای فارسی مفتوح بدال مہملہ زدہ نوعے از سرود بود بشکل ترانہ و خیال ✤

دھرنگا - بای فارسی مفتوح بہ نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ سخن دروغ و بے اصل بود ٭

دھر دھر جلنا - شعلہ افروز شدن چیزی بود از رسیدن آتش بآن میر تقی مرحوم گوید ؎ تھا وہ بھی اک زمانہ جب نالے آتشین تھے ٭ چاروں طرف سے جنگل جلتا دھر دھر تھا ٭

دھرنا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف ف نہادن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کاوشین ابتک چلی جاتی ہین گو مین مر گیا ٭ جاے گل کانٹے مری تربت پہ ظالم دھر گیا ٭

دھروہر - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بواو مجہول ہای ہوز مفتوح بہ رای مہملہ زدہ چیزے کہ نزد کسے امانت دارند و در استعمال مؤنث شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ جا ہماری پاس سے اپنا یہ لعل داغ ٭ مدت ہوئی ہے تیری دھروہر دھری ہوئی ٭

دھریا - دال مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ منکر ذات خدا بود و دھر را حادث نگوید بلکہ قدیم گوید خواجہ آتش میگوید ؎ منکر ہین ذات صانع قدرت کی دھریے نافہمون کا عمل ہے فقط لاالہ ہے ٭

دھریان اوڑانا - بضم اول و رای مہملہ مشدد کسے را ذلیل و خوار کردن بود ٭

دھرے جانا - رای مہملہ تحتانی مجہول جیم و نون بالفا کشیدہ کنایہ از مبتلا شدن بہیچ آفت باشد خواجہ آتش گوید ؎ اسیر ہم ہوے سودا سے اسے آتش ٭ دھرے گئے دل خانہ خراب کے بدلے ٭

دھڑ - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای ہندی ف پیکر ع جسد ٭

دھڑا - رای ہندی بالف کشیدہ برابر نمودن ہر دو پلۂ ترازو بود ہنگام وزن نمودن چیزی بطورے کہ یکے از دیگرے زیر و زبر نباشد ٭

دھڑا باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ملزم کردن و تہمت نہادن بر کسے بود بیش از کردن کار ٭

دھڑا دھڑ - دال مہملہ مخلوط الہا و دوم مفتوح بہ رای ہندی آوازے کہ از بارش باران و سینہ زنی ماتم کنندگان برآید لاستاذ مؤلفہ ؎ صاف بارش کی صدا مین ہے صدا ے ماتم ٭ وقت یا مین میرا ہم

دھڑا دھڑ پانی ✤

دھڑا کرنا - همان هر دو پایه ترازو را هنگام وزن نمودن چیزے برابر کردن بود ✤

دھڑکا - کاف بالف کشیده ف بیم و ترس ع خوف ✤

دھڑکن - کاف مفتوح بنون اختلاج دل را گویند و این محاوره زنان ست ✤

دھڑکنا - رائے هندی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری ف تپیدن دل ع اختلاج قلب ✤

دھڑلا - دال مهمله مخلوط الها و رائے هندی هر دو مفتوح لام مشدد و بالف کشیده اسبوه و اژدحام مردم بود و کنایه از کردن کاری باعلان تمام نیز باشد ✤

دھڑی - رائے هندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول مالیدن مسی بود بر لبها زنان راجهت آرایش و زیب شیخ ناسخ میفرماید ؎ یه روے که شرمنده کرے اودی گھٹا کو ✤ دیکھے جو نه دم بھر تری مسی کی دھڑی آنکھ ✤ دوم وزنیست مشهور که در قصبات پنج سیر و در شهر ده سیر بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مسی کسی کے پاۓ لب پر جو تل گئی ✤ سو سن کا رتبه ایک دھڑی کچ کم سوا ✤

دھڑی جمانا - جیم مفتوح میم و نون بالفها کشیده همان مسی مالیدن بر لبها بود زنان را جهت زیب و زینت ✤

دھڑی دھڑی لوٹنا - لام بواو معروف و تاے هندی زده نون و الف مصدری کنایه از تمامه غارت کردن کسے باشد ✤

دھسّا - دال مهمله مخلوط الها مضموم سین مهمله مشدد بالف کشیده نام نوعے از لباس پشمین بود که در سرما پوشند ف شال طوس ✤

دھسنا - اول مفتوح سین مهمله ساکن نون و الف مصدری فرو شدن چیزے یا کسے در زمین بود و فرو شدن زمین نیز باشد ✤

دھاک - دال مهمله مخلوط الها مفتوح بکاف کشیده قسمے از سپش بود که خورد تر باشد ✤

دھکّا - کاف مشدد بالف کشیده کسے را از دست راندن که بجاے خود قائم نماند ✤

دھکّا دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری همان معنی بود که گفته شد ✤

دھکّا کھانا - کاف مخلوط الها و نون بالفها کشیده از جاے خود لغزیدن کسے بود از راندن کسے ف صدمه خوردن ✤

دھکا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری کسے را صدمہ رسیدن از راندن کسی بخود

دھمک دھک کرنا - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہر دو کاف کشیدہ کاف سوم مفتوح بہر اے مہملہ زدہ نون والف مصدری جنبیدن دل بود از ترس و بیم

دھک سے ہونا - جنبیدن دل بیک ناگاہ باشد از بیم و خوف

دھکم دھکا - کاف اول مشدد مفتوح بہ بیم زدہ کاف دوم مشدد بالف کشیدہ باہم راندن کے دیگرے را بود در ہجوم و ازدحام

دیکنا - دال مہملہ و ہای ہوز مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری ف افروختن آتش و گرم شدن بدن را نیز گویند

دُھکدُھکی - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مضموم کاف فارسی اول ساکن کاف فارسی دوم تحتانی معروف بر دو معنی آید اول گلو را گویند دوم زیور یست کہ زنان در گلو پوشند ف عنبریہ و استخوان سینہ یا نیز گویند جرأت گوید ؎ دُھکدُھکی او سے کلیجے سے لگی ہر غم ہر موجھاتی پہ کھدو سے مرے تھوڑی تھی

دھکڑا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی ساکن را ے ہندی بالف کشیدہ بہ مجاورۂ زنان یار زن فاحشہ را گویند

دہلا - اول مفتوح دوم ساکن لام بالف کشیدہ ورق گنجفہ بود کہ دران دہ صفر باشد

دہلنا - اول و دوم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف ترسیدن

دھما چوکڑی - دویدن اطفال و شور و غوغاے آنہا باشد

دھم دھم - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہر دو ہیم زدہ آوازے کہ از پاے کوبی مردم بر آید

دھمک - دال مہملہ مخلوط الہا و میم مفتوح بکاف کشیدہ صدمہ کہ از آواز سخت دل و دماغ را رسد و صدائے خفیف را نیز گویند و بہر دو معنی در استعمال ہست

دھما کا - میم و کاف بالف ہا کشیدہ ہمان آوازے کہ از پا کوفتن کسے بیرون آید

دھمال - جست و خیز بود میر تقی گوید ؎ نسف دماغ سے کیا پوچھے ہوا تو ہم میں حال نہیں ہے اتنا کہ کہ پیش سے دل کے سر پردہ دھمال نہیں

دھمکانا - اول مفتوح میم ساکن کاف ونون بالف نا کشیدہ ف ترسانیدن ع اشفاق +

دھمکی - کاف تحتانی معروف سخن کہ ترسانندہ باشد +

دھمکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ترسانیدن کسے از سخنان ترسانندہ بود +

دُھن - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بنون دو معنی دارد اول خیال وتصور دوم باصطلاح خنیاگران چیزی باشد در راگ +

دُھنا - دال مہملہ مضموم ہای ہوز ساکن نون بالف کشیدہ دوشیدن شیر بود از پستانہا و دوشیدن وبفتح اول دست راست باشد آتش گوید ع دونوں ہاتھوں کی ترے یار کروں کیا تعریف + بانیان دہنے سے تو ہے بائیں سے دھنا بہتر +

دھنا دینا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون مشدد بالف کشیدہ نشستن بر درکسے بہت تقاضائے چیزی بود +

دھنا سیٹھ - مفسد وسرکش را گویند +

دُھن بندھنا - دال مخلوط الہا مضموم بنون ساکن موحدہ مفتوح بنون ونقطہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری بستہ شدن خیال کسے یا چیزے بود آتش گوید ع مفلس ہون لاکھ سر پہ ہی دل کو سندھی ہے دُھن + یوسف کو قرض لیکے تقاضا اوٹھائیے +

دُھنتر - دال مہملہ مخلوط الہا ونون وفوقانی مشدد ہر سہ مفتوح بر سر مہملہ زدہ کسیکہ کش و زبردست بود +

دُھند - دال مہملہ مخلوط الہا بنون ودال مہملہ زدہ تاریکی کہ لاحق بصر مردم شود +

دھندا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ کار وازکارہای دنیوی بود چنانکہ خواجہ میر درد میگویند ربائی پیدا کرے ہر چند تقدس بندا + مشکل ہی کہ حرص ہی ہو دل پر کندا + جنت مین بھی اکل وشرب ہے کب ہی نجات یونہی کا بہشت مین بھی ہوگا دھندا + وبضم اول تراوف اندھا باشد +

دھنک - دال مہملہ مخلوط الہا ونون ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ کمان رنگارنگ کہ بیشتر در ایام بارش بر آسمان ظاہر شود ف کمان رستم وکمان شیطان ع قوس قزح ونوع از زربافت بود کہ گردا گرد جامہا دوزند +

دھنکٹی - نون ساکن کاف مضموم تای ہندی مشدد تحتانی معروف چیزے کہ بآن غلہ کوبند ف باذنک ع مدقہ وکنایہ از کسیکہ بران دکوب بسیار نمایند

دھنکار - بوبانیدن دال باشد بروغن ٭

دھننا - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بنون زدہ نون والف مصدری جنبانیدن سر بود در رنج وملال ومانند آن وکنایہ از نصیحت کردن ہم باشد ٭

دھنی - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون تحتانی معروف کسیکہ در کاری دستگاہ تمام دارد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ ما را بروے سیکڑوں کو ٭ قاتل تلوار کا دھنی ہے ٭ وکنایہ از مایہ دار نیز باشد ومنون مشدد چوبے کہ حامل سقف بود قت تیر دار بام ٭

دھینگا دھینگی - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف ونون ختمہ کاف فارسی اول بالف کشیدہ کاف فارسی دوم تحتانی معروف زور آوری وزبردستی بود ٭

دھینگا مشتی - میم مضموم شین ساکن فوقانی تحتانی معروف جنگ مشت زدن بود وکنایہ از درآویختن وزور آوری نمودن بکسے نیز باشد ٭

دہنے ہاتہ کا کھانا حرام - دال مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون تحتانی مجہول ہای ہوز بالف کشیدہ وفوقانی مخلوط الہا زدہ کاف بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا وتحتانی بالفہا کشیدہ محاورہ ایست مشہور کہ مفہومش قسم دادن باشد خواجہ آتش گوید ؎ جب تک ہلال کریے نہ مجہ بیگناہ کو ٭ قاتل کو دہنے ہاتہ کا کھانا حرام ہے ٭

دھوان اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ وتای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دود از آتش برخاستن

دھوان چھوڑنا - غلیان کشیدہ از دہن برآوردن دود قلیان باشد مومن خان گوید ؎ گر پھر بھی شک ہے تو جانون کہ عشق ہے ٭ حقے کا منہ سے غیر کی نے دھوان چھوڑ ٭

دھوان دھار - معلہ مخلوط الہا بالف وراے مہملہ کشیدہ ف تیرہ وتار وگاہی چیزے را کہ آفت خیز وفتنہ انگیز بود نیز گویند چنانکہ جرأت گوید ؎ ابرو ہین چڑھی بکھری زہین بال ابجر کے ہوے گات پیچ دیکھیے کیا اور کر دھوان دھار نکالی ٭

دھوان دھار گھٹا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ ابرے کہ تیرہ وتار بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ودآہ دل سوزان ہے

دھوان دھار گھٹا ✤ چاہیے پانی کہ بدلا ہو شرر بار گھٹا

دھوان دینا ـ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از برخاستن دود بود از چیزی کہ بآن آتش دہند ✤

دھوانا ـ نون والف مصدری دود آلودہ شدن طعام باشد ✤

دھوان نکلنا ـ ف دود برآمدن ✤

دھوب ـ دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول وموحدہ کشیدہ یکبار جامہ را شستن بود ✤

دھوب پڑنا ـ بای فارسی مفتوح بر سر مہملہ زدہ نون والف مصدری یکبار شستہ شدن جامہ بود ✤

دھوپ ـ دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف وبای فارسی کشیدہ ف آفتاب وبواو مجہول قسمے از تیغ باشد کہ راست بود ✤

دھوپ پڑنا ـ ف آفتاب افتادن ✤

دھوپ چھاؤن ـ جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ وواو ونون غنہ زدہ نام نوعے از قماش ابریشمی بود کہ مشہور ست ✤

دھوپ دینا ـ چیزے را بآفتاب نہادن بود ف آفتاب دادن ع تشمیس ✤

دھوپ کھانا ـ کاف مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ در آفتاب نشستن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ایک دم او جھل نہ نظر دن سہ ای خورشید رو بعد مدت آج میری چشم تر کھاتی ہے دھوپ ✤

دھوپ مین بال سفید کرنا ـ میم تحتانی مجہول ونون مخفیہ موحدہ بالف ولام کشیدہ سین مہملہ مفتوح فا تحتانی مجہول ودال مہملہ زدہ کاف مفتوح بر سر مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از ناکردہ کاری ونادانی پیران باشد شاعری گوید ؎ رہے ہے زلفون مین فنا رہ رخ تابان کا کیا ✤ دھوپ مین اس دل نادان نے کیے بال سفید ✤

دھوپ نکلنا ـ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری برآمدن آفتاب از افق یا از ابر بود شیخ ناسخ میگوید ؎ جلوہ رخسار جانان سے نکل آتی ہے دھوپ ✤ دل کی شب میرے ویرانے مین ہو جاتی ہے دھوپ ✤

دھورا ـ دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف

رائے مہملہ بالف کشیدہ ادویہ کہ آنرا خشک سائیدہ بر بدن مالند ✤

دھوکا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول کاف بالف کشیدہ ف غلط فہمی ع مغلطہ و اشتباہ ✤

دھوکا دھڑی - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح رائے ہندی تحتانی معروف محاورہ ایست کہ مفہومش ہمان مغلطہ و اشتباہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دھوکا دھڑی کے باغ جہان مین بہار ہے ✤ رومال گلرخون کی چھپے ہین کڑے نہین ✤

دھوکا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کسے را در مغلطہ و اشتباہ افگندن بودن غلط دادن ✤

دھوکا کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ف غلط کردن ع مغالطہ ✤

دھوکے کی ٹٹی - کاف اول تحتانی مجہول کاف دوم تحتانی معروف تای ہندی اول مفتوح تای ہوز دوم مشدد تحتانی معروف چیزے باشد کہ صیادان در محاب آن شکار مرغان کنند شاعرے گوید ؎ خط نکلنے پر بھی گیسو مین پھنسی مرغ نظر ✤ دھوکے کی ٹٹی ترے عارض کا سبزا ہو گیا ✤ و کنایہ بود از ہر صورتے کہ در اشتباہ و مغلطہ اندازد ✤

دھول - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بواو و لام زدہ ضرب دست کہ بر سر کسے زنند ف سرچنگ ذوق دہلوی گوید ؎ مقابل آ کر رخ روشن کے شمع گر ہو جائے ✤ صبا وہ دھول لگائی کہ پھر سحر ہو جائے ✤ و بضم دال مہملہ مخلوط الہا گرد و غبار را گویند شیخ ناسخ میفرماید ؎ جو ترا نقش قدم ہے پھول ہے ✤ نکہت گل رگ گدر کی دھول ہے ✤

دھولائی - دال مہملہ مخلوط الہا بواو و خیر ملفوظ لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ہوز بالف [illegible]

دھول دھپا - جنگ باہمی سرچنگ زدن بود ✤

دھول کھانا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بواو و لام زدہ کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ف سرچنگ خوردن ✤

دھول لگانا - لام دوم مفتوح کاف فارسی

ونون بالف ہاکشیدہ ف سرچنگ زدن +

دھول مارنا - میم بالف ورے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ہمان سرچنگ زدن بود +

دھولیڈی - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم لواو غیر ملفوظ لام مفتوح تحتانی ونون غنہ زدہ دال ہندی تحتانی معروف در ہنود صبح شب ہولی را گویند کہ ہنود خاک برسر اندازند +

دھوم - دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف ومیم زدہ ف آوازہ وغلغلہ ع شہرت +

دھرم دھام - دال مہملہ دوم مخلوط الہا بالف ومیم کشیدہ محاورہ ایست ہمان معنی کہ گفتہ ش میر تقی گوید ؎ دنبال بزنگاہ ہر صدکاروان سرشک + برسینہ ہے ابر چشم بہری دھوم دھام سے + بحر گوید ؎ دلوے مجھے شباب تک اپنی + اب ہماری وہ دھوم دھام نہیں

دھوم دھڑکا - دال مہملہ مخلوط الہا ورے ہندی مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ محاورہ ایست کہ مفہومش ہمان شور وغلغلہ بود شیخ امان علی سحر گوید ؎ پرسہ دینے کو مرا لوگ چلے آتے ہیں + گھر میں تو دھوم دھڑکا ہے لحد سونی ہے +

دھوم مچانا - میم مفتوح جیم فارسی ونون بالفہا کشیدہ ف غلغلہ افگندن +

دھوندلکا - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم لواو غیر ملفوظ ونون غنہ زدہ دال مہملہ دوم مفتوح لام ساکن کاف بالف کشیدہ ہنگام صبح بود کہ اندکے تاریکی داشتہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہفتی ہی نہیں روے صنم سے پسینہ رو ترشکے کو بار کھا ہے زلفوں نے دھوندلکا +

دھونس - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح لواو ونون غنہ وسین مہملہ زدہ سخن ترسانندہ بود

دھونسا - سین مہملہ بالف کشیدہ نقارہ کلان بود ف ردیہ +

دھونس دینا - ترسانیدن بود کسی را از سخن ترسانندہ

دھونکنا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری ف آتش افروختن +

دھونکنی - نون تحتانی معروف الہ بود چرمی کہ آہنگران وزرگران آتش افروزند ف

آتش افروز ع منفاخ +

دھونی - دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف نون تحتانی معروف دو دیکہ از سوختن چیزے برخیزد ع بخور +

دھونی دینا - ف بخور دادن +

دھونی رمانا - رای مہملہ مفتوح میم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از جاگزین شدن کسے بجاے بود

دھونی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان جاگزین شدن کسے بجاے بود خواجہ آتش گوید ؎ ارادہ عزم اعظم کا ہی آہ صبحگاہی کو + درفریاد رس پر چلکے اب دھونی لگانی ہے + جرأت گوید ؎ زنجیر شب اوس در پہ جو دربان نے لگائی + کیا آہون کی دھونی دل نالان نے لگائی +

دھونی لینا - ف بخور گرفتن بود +

دھوون - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول واو دوم مفتوح بنون آبے کہ در وچیزے شستہ باشند خواجہ آتش گوید ؎ عمر غفلت کی اوسکی زیادہ ہو زندگی + دھوون پیے جو یار کی زلف دراز کا +

دھوئین اوڑانا - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم واو تحتانی مجہول ونون غنہ الف بواو غیر ملفوظ راے ہندی ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از تباہ وپریشان کردن چیزے بود بجر گوید ؎ بخور مشک کا ہوتا ہی اور عنبر کا + اوڑارہا ہے دھوئین زلف پرشکن کا رنگ + ایضاً مشک مرحوم میفرمایند ؎ گرہ نار کو تپ آتی ہے + آہ سوزان دھوئین اوڑاتی ہے +

دہی مچھلی کی مٹکی - ہر دو میم مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا وتای ہندی ساکن لام وہر دو کاف تحتانی ہاے معروف سمیت کہ روز ساچق در سبوچہ گلی جغرات پر کردہ وماہی آویختہ از خانہ داماد بخانہ عروس برند واین را شگون نیک دانند +

دھیان بٹنا - موحدہ مفتوح تای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از جانبی بجانب دیگر متوجہ شدن خیال بود جرأت گوید ؎ نصیحت کرنے سے ناصح ہٹے گا + نہ دھیان اپنا یہ ماہی ٹلے گا +

دھیان بندھنا - خیال کسے آمدن باشد -

جرأت گوید ؎ ساری عالم ہی سے بیزار وہ کچھیہ بیٹھا ہے ٭ آج جرأت کو خدا جانے یہ کیا دھیان ہے ٭

دھیان پر چڑھنا - در خیال آمدن چیزی بخوبی تمام بود ٭

دھیان کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف اندیشہ کردن ع تخیل ٭

دھیان لگانا - لام مفتوح کاف فارسی نون بالف کشیدہ اندیشہ وفکر در کاری نمودن بود ٭

دہ بیٹھنا - دال مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری از ہمہ امور دنیا فارغ شدہ گوشہ گزین شدن بود ٭

دھیرا - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف رای مہملہ بالف کشیدہ جانور وحشی کہ رام شدہ باشد وکمتر غصہ اش فرو شدہ باشد ٭

دھیرا کرنا - کاف مفتوح بر رای مہملہ زدہ نون والف مصدری رام کردن جانور وحشی وفرو نمودن غصہ کسی بود بسخنان ملائم ونرم ٭

دھیما - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف میم بالف کشیدہ ضد تیز وشدید بود ف سست ونرم ع خفیف ٭

فصل یای تحتانی

دیاسلائی - سین مہملہ مفتوح لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف میلے بود کوچک از خس کہ خسرا بآب گوگرد تر کردہ خشک سازند تا باندک گرمی آتش در گیرد ٭

دیا لیا - انچہ براہ خدا دادہ شود ٭

دیدہ ریزی - غور بسیار در کردن کار بود ٭

دیدہ ہوائی ہونا - کنایہ از شوخی وچالاکی باشد جرأت گوید ؎ نکلتے ہی مری سینہ سے لوگ دون پہ جا چکی ٭ یہ برق آہ کا بھی واہ کیا دیدہ ہوائی ہے

دیدہ کی صفائی - کنایہ از بشیری وبینائی بود ٭

دیدے گھمنوں کے آگے آنا - بمجاورہ زنان کلمہ بد دعا باشد ٭

دیدے نکالنا - خشم وغصہ نمودن بود ٭

دیس - دال مہملہ تحتانی مجہول وسین مہملہ زدہ دو معنی دارد اول ولایتی کہ دران پیدا شوند دوم راگست منجملہ راگہای مشہور شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ای مغنی سن مری نالی ذرا ایدیس میں

درد ہے ایسا بھلا کاہیکو تیرے دلمیں ہین +

ویسا - سین مہملہ بالف کشیدہ فاتحہ مردگان اہل اسلام کہ بعد گذشتن سال ہر سال کنند +

ویسی - سین مہملہ تحتانی معروف چیزے کہ در وطن پیدا شود واز ولایت دیگر بنا شد +

دیکھا بھالی - دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا ومدحدہ بالفہا کشیدہ لام تحتانی معروف بغور نگریستن چیزے باشد وکنایہ از دید بازی ہم بود +

دیکھہ بھال - دال مہملہ تحتانی مجہول وکاف مخلوط الہا زدہ موحدہ مخلوط الہا بالف ولام کشیدہ محاورہ ایست کہ مفہوم شود ازین چیزے بغور باشد شاعرے گوید ؎ سینے سے تیرے تیرون کے پیکان نکالکر + دلکو الگ کیا ہے بڑی دیکھہ بھال مین +

دیکھا چاہیے - دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا وجیم فارسی بالف کشیدہ ہاے ہوز زدہ تحتانی تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بوقوع یافتن امور آیندہ بر زبان آرند ف دیدہ باید شاعرے گوید ؎ حشر پر ہے وعدۂ دیدار یار + دل مگر کہتا ہے دیکھا چاہیے +

دیکھا دیکھی - کاف مخلوط الہا دوم تحتانی معروف محاورہ ایست بجاے گویند کہ کسے را کسے در کارے دیدہ خود نیز مرتکب آن کار شود واسیر گوید ؎ سب چلے جاتے ہین کچھہ ملک عدم دور نہین + دیکھنا ہم بھی پہونچ جائینگے دیکھا دیکھی +

دیکھیے - تحتانی تحتانی مجہول کلمہ بود کہ بر وقوع امور مستقبلہ بر زبان آرند چنانکہ آتش گوید ؎ طاؤس وکبک کو ہے نکل چلنے کا خیال + چلتا ہے یار کونسی رفتار دیکھیے +

دین - دال مہملہ تحتانی مجہول ونون معلنہ بخشش وبخشش ع بذل وعطا اشاعرے گوید ؎ خدا کی ہین کا موسیٰ سے پوچھیے احوال + کہ آگ لینے کو جاتین پیمبری ہو جاے

دین لین - ہر دو کلمہ تحتانی مجہول ونون معلنہ دارد وستد را گویند +

دینا لینا - ہر دو کلمہ معنا بمعنی داد وستد ع وآمد وشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ دے اک سکیو بس اگر انسان کا چلے + پاؤن کے بدلے ہاتھ سے راہ خدا چلے +

دیوار - دال مہملہ تحتانی معروف واو بالف کشیدہ وراے مہملہ زدہ کنایہ از نابینا وتحیر بود چنانکہ شاعرے گوید مصرع آپ اندھے ہین سمجھتے ہین جو دیوار مجھے + ایضاً حضرت برق

سیفر مانید ۵ بے نور تو نے آنکھوں کو اندھا یار کر دیا ٭ پردے کے واسطے مجھے دیوار کر دیا ٭ ایضاً شیخ ناسخ گوئید ۵ شش در سا ہو گیا ہوں در یار دیکھکر ٭ دیوار سا ہو گیا ہوں میں دیوار دیکھکر ٭

دیوار اونٹھانا - بلند کردن دیوار بود ٭

دیوار کھینچنا - تعمیر کردن دیوار باشد شیخ ناسخ گوئید ۵ بھر رہا ہے کیا ہی غبار تیرے خاطر میں غبار ٭ شوق سے اب میرے اپنے بیچ میں دیوار کھینچ ٭

دیوار گیری - آنچہ آزاد بدیوار نصب کردہ بران شیشہ برای روشنی نصب کنند ٭

دیوانخانہ - مکان نشستن امرا بود و بر مکان نشستن غربا نیز اطلاق کنند ف دیوان ٭

دیوانی - نون تجتانی معروف زن دیوانہ بود و دار العدالت را نیز گویند ف دیوان ٭

باب دال ہندی

فصل الف

ڈاک - دال ہندی بالف و کاف کشیدہ بردو معنی آید اول امد و رفت مردم کہ علی الاتصال و پیہم بود برای خبر دادن و خبر بردن کسے بکسے و نگاہداشتن سوار یہا جا بجا در راہ جہت جلد آمدن کسے از جای یا زود رسیدن کسے بجائے شیخ ناسخ سیفر مانید ۵ روح ہے ہر جسم میں مشتاق اخبار اجل ٭ ہیہات یہ آمد و رفت نفس کی ڈاک ہے ٭ ایضاً بھر گوید ۵ جی چاہتا ہے کھینچے ملک عدم کی سیر ٭ دیکھے آئین دو تو دن کو اور دھر بھی جو ڈاک ہو ٭ دوم بمعنی قرب بود کہ پیہم آید

ڈاک بیٹھنا - موحدہ منقوط تجتانی و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری موجود ماندن سوار یہا جا بجا در راہ جہت زود آمدن کسے از جاے و زود رسیدن کسے بجاے و نشستن چند کسان جا بجا در راہ جہت خبر آوردن یا خبر بردن کسے نزد کسے شاعرے گوید ۵ آمد نے کی ہے دیر جو خط کے جواب کی ٭ بیٹھی ہوئی ہے ڈاک یہاں اضطراب کی ٭

ڈاک چوکی - ہمان نشاندن سواری مردمان در راہ دور و دراز باشد برائے زود آمدن مسافر و خطوط و اسباب ٭

ڈاک کا ہرکارہ - کاف بالف کشیدہ ہا بغور مفتوح برائے مہملہ زدہ کاف بالف کشیدہ رائے مہملہ دوم مفتوح بہای مختفیہ کسیکہ عہدہ او پیہم خبر آوردن و متصل خبر رسانیدن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اشتیاق نامۂ محبوب مین ۞ اب مصاحب ڈاک کا ہرکارہ ہے ۞

ڈاک لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری پیہم تے کردن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیا پیون مین ہجر ساقی مین کرگ جائیگی ڈاک ۞ پس گلو میرا بھی شیشہ کا گلو ہو جائیگا ۞ و شاعرے دیگر نیز گوید ؎ کبھی شراب جو پی لی فراق ساقی مین ۞ پچانہ اکیسی قطرہ پہ ڈاک لگتی ہے ۞

ڈاکا - کاف بالف کشیدہ کسانیکہ جہت غارتگری بخانہ کسے ہنگام شب در آیند ۞

ڈاکا پڑنا - موحدہ مفتوح برائے ہندی زدہ نون والف مصدری افتادن چند کسان جہت غارتگری بخانہ کسے بود ۞

ڈاکا مارنا - میم بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری غارتگری کردن چند کسان بود بجائے

ڈاکٹر - فوقانی مفتوح برائے مہملہ زدہ پارہ گر ع طبیب و این لغت از انگریزیست ۞

ڈاکو - کاف بواو معروف کسیکہ غارتگری مردم پیشہ او بود ۞ غارت گر تاراج زن ۞

ڈال - دال ہندی بالف ولام کشیدہ دو معنی دارد اول شاخ درخت دوم تیغ بے قبضہ ۞

ڈالا - لام بالف کشیدہ شاخ کلان کہ در درخت بود

ڈالی - لام تحتانی معروف شاخ کوچک درخت بود و کنایہ از سبزی کہ باغبانان دران گلہا و فواکہ نہادہ پیشکش امیران کنند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چمن و دولت کا صحن ہے رنگین خرامی سرو ترے جا رو بہ تیس کی ٹوکری پھولون کی ڈالی ہے ۞

ڈانٹ - دال ہندی بالف ونون غنہ وتای ہندی کشیدہ آواز سخت بود کہ بر کسے زنند جہت باز داشتن از کارے ۞

ڈانٹنا - نون والف مصدری ف نعرہ زدن و نیز کسے را از کارے باز داشتن آواز سخت زدہ ۞

ڈانڈ - دال ہندی بالف ونون غنہ ودال ہندی کشیدہ برسہ معنی آید اول عوض چیز تلف شدہ

کہ از کسے گیرند تا وان دوم چوب نیزہ سوم
نے ملاحان کہ ازان ناؤ را بدریا رانند ٭

ڈانڈا - دال ہندی دوم بالف کشیدہ سر حد
ملک بود خواجہ آتش گوید ؎ گیسوئے قرب
آئینہ روئے یار ست ٭ ڈانڈا ملا دیا ہے
طاب سے تتار کا ٭

ڈانڈ امیڈی - میم تحتانی مجہول ونون
غنہ دال ہندی تحتانی معروف دشمنی وعداوت
کہ زد دو ہمسر و دو مجتشم باشد ٭

ڈانڈ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون
والف مصدری تاوان دادن ٭

ڈانڈ لینا - لام تحتانی مجہول نون والف
مصدری تاوان گرفتن ٭

ڈانک - دال ہندی بالف وزن غنہ وکاف
کشیدہ ورقے از نقرہ وطلا ومانند آن کہ بر
نگین نہند تا معین تا پاری نگین شود
نحوہ چنانکہ آتش گوید ؎ اور ایا پان کی
تحریر نے اور اوسکے دانتون کو نگین کا
رنگ چمکا دے مقرر ڈانک کندن کا ٭

ڈانوان ڈول - دال ہندی بالف
کشیدہ ونون غنہ واو بالف کشیدہ ونون مخفیہ
دال ہندی دوم بواو مجہول ولام زدہ کسیکہ
سرگشتہ وپریشان بہر طرف میگردد وسودا گویند
؎ کہا یہ آج مین سودا سے کیون نہ ڈانوان ڈول
پھرے ہے جا کہین نوکر ہو لیگے گھوڑا مول ٭

ڈانوان ڈولی - لام تحتانی معروف
سرگشتگی وپریشانی ببرد ٭

ڈائن - ہمزہ مکسور بنون زدہ زن جادوگر
ساگویند ٭

فصل دوحدہ

ڈبہ - دال ہندی مفتوح بوحدہ کشیدہ
ظرف قابو ٭

ڈبا - دال ہندی مکسور بوحدہ مشدد بالف
کشیدہ ظرف حقہ ٭

ڈبڈبانا - ہر دو دال ہندی مفتوح موحدہ
اول ساکن موحدہ دوم ونون بالف کشیدہ
پر اشک شدن چشم بود ٭

ڈبکا - دال ہندی مفتوح موحدہ ساکن کاف

بالف کشیدہ آب تازہ کہ از چاہ کشیدہ ہمان وقت و نوشندہ

ڈبکی - دال ہندی مضموم موحدہ ساکن کاف تحتانی معروف سر فرو کردن در آب بودن غوطہ

ڈبکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف غوطہ زدن ٭

ڈبونا - اول مضموم موحدہ بواو مجہول نون و الف مصدری غرق نمودن و کنایہ از خراب و تباہ کردن کسے نیز بود چنانکہ آتش گوید ؎ بسوجہ رولاتین نہیں رکھتی کسے کے رخ یار پر آنکھو ہر سناتہ اپنے ڈبوتا ہے دکھاو ٭ غالب دہلوی گوید ؎ کی ہمنفسون نے اثر گریہ میں تقریر ٭ اچھے رہے آپ اوس سے مگر مجکو ڈبو آئے ٭

فصل با ہی فارسی

ڈپٹ - دال ہندی و بای فارسی ہر دو مفتوح تبای ہندی کشیدہ مرادف ڈانٹ بود و جنگی و حملہ بالف ف نعرہ ع مبہم ٭

ڈپٹنا - نون و الف مصدری حملہ و خشم بر کسے کردن و نعرہ زدن بالف ٭

فصل تای ہندی

ڈٹنا - دال ہندی مفتوح تای ہندی زدہ نون و الف مصدری بجا ایستادہ ماندن تا دیر بود ٭

ڈٹھیاری - رای مہملہ تحتانی معروف نوعے از چیستان بود کہ زود تر فہمیدہ شود وزنے کہ دیدہ ہا دارد ف بینا ٭

فصل سین مہملہ

ڈسنا - دال ہندی مفتوح سین مہملہ ساکن نون و الف مصدری گزیدن مار بود کسے را ع نقش بحر گوید ؎ جانتا ہون میں ترے راس و ذنب کو اے فلک ٭ میرے ڈسنے کے لیے پالا ہے جوڑا سانپ کا ٭

فصل کاف

ڈکار آنا - دال تحتیہ مفتوح کاف بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ ف آروغ برآمدن ٭

ڈکار لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف آروغ بگرفتن و آروغ زدن ٭

ڈکارنا - نون والف مصدری آواز کردن شیر بود ف همهمه آتش گوید ؎ مرد فقیه هر حق حق کرتے ہین بوریے پر ٭ شیر نہ نیستان مین آتش ڈکارتے ہین ٭

فصل کاف فارسی

ڈگ - بفتح دال ہندی وکاف فارسی کشیده ف گام ع قدم وبضم اول بزبان بازاریان مشتے که بکسے زنند وبکسر اول امرازِ بغرشیدن پاید ٭

ڈگڈگا کے پانی پینا - ہر دو دال ہندی مفتوح کاف فارسی اول ساکن کاف فارسی دوم بالف کشیده بسیار آشامیدن آب بود بیکدم وبہ یکبار ٭

ڈگڈگی - ہر دو دال ہندی مضموم کاف فارسی اول ساکن کاف فارسی دوم تبحتانی معروف آنچه آنرا میمون بازان نواخته میمون را رقصانند ٭

ڈگمگانا - دال ہندی مکسور کاف فارسی ساکن میم مفتوح کاف فارسی دوم ونون بالف کشیده طاقت ایستادن وقیام کردن بر زمین ومانند آن در کسی باقی نماندن از ضعف وناتوانی بود ٭

ڈگنا - دال ہندی مکسور کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ف لغزیدن چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رہ وفا مین قدم ڈگ گیا رقیبون کا ہے ہمارے ساتھ اونھین پائمال ہونا تھا ٭

ڈگن - دال ہندی وکاف فارسی ہر دو مفتوح بنون زده آنچه بدان شکار ماہی کنند حضرت رشک میفرماید ؎ صید عاشق کے لیے یون ہے ترا رشتۂ عشق ٭ جس طرح لوگ لگاتے ہین ڈگن دریا مین ٭

ڈگی - نقاره کوچک بر آے منادی که در عمل انگریزان نوازند ٭

فصل لام

ڈل - دال ہندی مفتوح لام زر بسیار را گویند

ڈلا - لام بالف کشیده چیزے که مجموعه بسیار حجم بود

ڈلک - دال ہندی ولام ہر دو مفتوح بکاف زده ناہمواری که در شے صاف وشفاف پدید آید

سودا گوید ؎ رنگ رخسار سے شرمندہ ہو
کندن کی دمک * آگے غضب کے خجالت زدہ سونے کی ڈلی

ڈلی - لام تجتانی معروف دو معنی دارد اول
پارۂ از ہر چیز کہ منجمد باشد دوم ثمر درختی
کہ آنرا خرد خرد نمودہ ہمراہ پان خورند
سیاری ع فوفل *

فصل نون

ڈنڈ - دال ہندی مفتوح بنون و دال ہندی
زدہ بر دو معنی آید اول نوعے از ورزش پہلوانان
بود ف شنا و شنوع سباحۃ الارض
دوم برباز و ہاے مردم اطلاق کنند شیخ
ناسخ میفرماید ؎ جہان میں جتنے ہیں جن
و پری سب تجھ پہ مرتے ہیں عبث تعویذ تو نے
ڈنڈ پر اے جان جان باندھا * و بضم اول
درخت بے برگ و بار کہ خشک شدہ باقی ماند *

ڈنڈ پیلنا - بای فارسی تجتانی مجہول و لام زدہ
نون و الف مصدری ہمان ورزش نمودن
پہلوانان بود کہ بالا گفتہ شد *

ڈنڈ کرنا - کاف مفتوح را ے مہملہ زدہ نون
و الف مصدری ہمان معنی بود کہ گذشت *

ڈنڈی - دال ہندی دوم تجتانی معروف ہمان
معنی دارد اول شاخ گل دوم دستہ بعض
آلات کہ آنرا در دست گرفتہ کار کنند سوم
چوب راست تراز و کہ بہر دو جانب آن ہر دو پلہ
آویختہ باشند ف شاہین چہارم کنایہ
از آلہ تناسل بود *

ڈنڈے بجانا - دال ہندی دوم تجتانی
مجہول سوحدہ مفتوح جیم و نون بالف کشیدہ
دو چوب گندہ باشند کہ آنرا نوعے از فقیران
در بازار بر سر دکان استادہ بہم میزنند و ہیچ نمیخواہند

ڈنڈر - دال ہندی مخلوط النون مفتوح بر اے
ہندی زدہ مرادف لفظ ڈنڈ بود شیخ امداد علی بحر گوید
؎ شیر کے سامنے ہاتھی کی حقیقت کیا ہے *
ڈنڈر بھجو نیز نگرے کوئی بد اطوار گھمنڈ *

ڈنکا - کاف بالف کشیدہ کوسی کہ پیش پیش
سواری پادشاہان نوازند کوس ع نقارہ *

ڈنکا دینا - دال مہملہ تجتانی مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از اعلان سخنے و کارے بود *

ڈنکا ہونا - نواختہ شدن کوسے کہ پیش پیش سواری بادشاہان بود +

ڈنک مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری گزیدن زنبور و کژدم بود ف نیش زدن ع بسے و کنایہ از آزار رسانیدن یکسے بود بہر طور کہ باشد شاعرے گوید ؎ ساکن کعبہ بھی ہین کشتہ ابروے صنم + ڈنک کافر نے کہان مارا ہی بچھو کیطرح +

ڈنکے کی چوٹ - کاف تجتانی مجہول کاف دوم تجتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول و تاے ہندی کشیدہ کنایہ از گفتن سخنے یا کردن کارے باعلان تمام باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اک بادشاہ حسن کی نالش خدا سی ہی + ڈنکے کی چوٹ عرش پہ شور فغان گیا +

فصل واو

ڈوب - دال ہندی بواو مجہول و موحدہ کشیدہ یکبار قلم را در سیاہی تر کردن و جامہ در رنگ یا در آب انداختن و عرق از بدن متواتر آمدن بود چنانکہ حضرت رشک میفرماید ؎ میری چشم تر سے ابر تر یہ شرمندہ ہوا + بہ گئے دریاے بے پایان عرق کے ڈوب ہی +

ڈوب دینا - دال مہملہ تجتانی مجہول نون و الف مصدری یکبار جامہ در رنگ کشیدن بود +

ڈوبتے کو تنکے کا سہارا بہت ہوتا ہی دال ہندی بواو معروف و موحدہ زدہ فوقانی تجتانی مجہول کاف بواو مجہول فوقانی دوم مکسور بنون زدہ کاف دوم تجتانی مجہول کاف سوم بالف کشیدہ سین مہملہ مفتوح ہاے ہوز در آخر مہملہ بالفہا کشیدہ موحدہ مفتوح ہاے ہوز منضوم بفوقانی کشیدہ ہاے ہوز بواو مجہول فوقانی بالف کشیدہ ہاے ہوز مفتوح تجتانی زدہ مثلیت بجاے زنند کہ کسے در ہیچ مہلکہ گرفتار شدہ ناامید از نجات بود و در آن حال در اتوانائی خفیف از حمایت کسے حاصل شود شاعرے گوید ؎ تری مژگان کا دم گر یہ اشارا ہی بہت + ڈوبتے کے لیے تنکے کا سہارا ہی بہت +

ڈوب مرنا - دال ہندی بواو معروف و موحدہ کشیدہ میم مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری

غرق شدن کسے بدریا وچاہ بود از غیرت و
حیا یا از زندگانی تنگ آمدہ آتش گوید ؎
بحر الفت کی بھی اللہ رے طوفان خیز ہے *
ڈوب مرتے نہین دو چار شنا ور کسان *

ڈوبنا - دال ہندی بواو معروف وموحدہ
زدہ نون والف مصدری غرق شدن در آب
ومانند آن بود وکنایہ از غروب شمس آفتاب
وماہ واختر نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ڈوبے کنوئین مین وہ صفت ماہ بخش * دیکھی
کبھی جو چاہ زنخدان یار چاند * ایضاً خواجہ وزیر
گوید ؎ یہ روئے بزم مین جام شراب ڈوب گیا
نہان وہ مہ جو ہوا آفتاب ڈوب گیا * ایضاً
میر تقی گوید ؎ ڈوبے او چھلے ہی آفتاب ہنوز *
کہین دیکھا تھا تمکو دریا پر * وکنایہ از مفقود و
معدوم شدن نیز بود چنانکہ جرأت گوید مصرع
رسم الفت ہی الٰہی یہ کہین جائے ڈوب *

ڈور - دال ہندی بواو مجہول ورائے مہملہ زدہ
رشتہ تابدادہ را نامند ونیز رشتہ تابیدہ کہ
بران کاغذ بادی را پرانند صبا گوید ؎
حرص ہوا مین رہتا ہی برباد آدمی * اوڑتا ہی
یہ تنگ رگ جان کی ڈور پر * وکنایہ از نزع وقت
وغلبہ چیزے بر چیزے نیز بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ خود بخود دل کو پہونچتی ہی خبر
محبوب کی * تار برقی پر بھی یہ الفت کا رشتہ ڈور ہی

ڈورا - رای مہملہ بالف کشیدہ ف شتع
خیط ومجازاً بر چند معنی دیگر ہم آید اول کنایہ
از مائل ساختن کسی بجانب خود کسے را از دین
نظر محبت چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎
ثابت ای رشک قمر ڈورا تمہارا ہو گیا * رشتہ
شمع تجلی آشکارا ہو گیا * دوم کنایہ از سرخی
چشم بود کہ در خمار یا ہنگام بیدار شدن از
خواب پدید آید سوم کنار مسلم یعنی پوست را
گویند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عدن ہی پوستی کا
کھیت افیونکی آنکھون مین * لالی سیبیون مین
ہین نہین خشخاش ڈورون مین * رشک
مغفور میفرمایند ؎ ڈوری ہین تیری آنکھون کے
یا رشتہ حیات * اورون کی آنکھین پوست کے
ڈورون سے کم نہین * چہارم کنایہ از دم شمشیر بود

وسندیش درباب تای فوقانی مع اللام ورایغت تلوار
گذشت پنجم کنایہ از خطے کہ بمیل سرمہ آلودہ در چشم
کشند ف تدسر شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خدا
کے واسطے بیمار ہون میری طرف دیکھو ✦ تمھارے
سرمے کا ڈورا مجھے گنڈا ہے افسون کا ✦ ششم
رشتہ پیمایش گردن و بازو و ران کہ بروخواجہ حمید علی
آتش گوید ؎ بخوش اسلوب جسم اوس نوجوان کا
ہے جو ناپین تو ✦ برابر ہے ڈورا اوس کمر کا اور
گردن کا ✦ وجنبیدن گردن معشوقان را نیز گویند
جرأت گوید ؎ تری گردن کے ڈورے جو کہ دیکھے
بت کافر ✦ تو پہونچے کیون نہ اوسکے رشتۂ زنار
گردن تک ✦ شیخ امانی سفیر ماند ؎ مثل گلدستہ ہے
چہرہ اوس سہی قد کا اگر ✦ صاف یہ گردن کا ڈورا
رشتۂ گلدستہ ہے ✦ ایضاً بحر گوید ؎ کوتہی کی
زلف رہزن نے جو میرے قتل مین ✦ پھانسی دینے
کے لیے گردن کا ڈورا بڑھ گیا ✦ واین در اصل
اصطلاح رقاصان باشد کہ جنبش گردن را صاف
را گویند کہ در رقص بود ہفتم قدرے روغن بالائے
برنج پختہ انداختن بود طبا خان را واین اصطلاح

باور چیان ست ✦
ڈوری ۔ رای مہملہ تحتانی معروف بر چہار معنی
آید اول رشتہ تابیدہ ابریشم و مانند آن کہ زنان
در شانہا کچہ دوزند دوم رسنے باشد از ابریشم و مانند
آن کہ بر سر چہار پایہ پلنگ ببندند در فرش آن
شکنہا نیفتد سوم ریسمانے بود کہ از ان آب از چاہ
کشند چہارم طناب رانا مند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
منزل قریب ہوگئی راہ بعید کی ✦ ڈوری کھینچی سفر
مین جو مبل اور یدکی ✦
ڈوریا ۔ تحتانی بالف کشیدہ کہ یکہ دارند و سگ
بودف سگبان و نام نوعے از قماش باریک
لطیف نیز باشد کہ دران خطہا باشند ✦
ڈوری چھوٹنا ۔ سرخی چشم در خمار یا ہنگام بیدار
شدن از خواب پدید آمدن بود جرأت گوید ؎
نبضین مری چھٹ جاتی ہین یاد آتے ہین جب آہ
چھوٹے وہ تری چشم غضبناک کے ڈورے ✦
ڈورے ڈالنا ۔ رای مہملہ تحتانی مجہول دال
ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ نون و الف مصدری
انگندن رشتہ ہا در جامہ پنبکی بود تا پنبہ بجای خود نماند

وکنایہ از مامل و راغب کردن کسے را بچیزے
خود سخن محبت و نظر ہای مہر شیخ امداد علی بحر گوید
ع کھلا یہ راز بھی ہم پر لگاوٹ کی نگاہوں سے
کہ آنکھوں نے بھی دورے ڈالنا سیکھا ہے کاجل سے

ڈول - دال ہندی مفتوح بواو ولام زدہ
ف انداختن ع طور و بضم دال ہندی و واو مجہول
ف دول ح زدہ

ڈولا - دال ہندی بواو مجہول لام بالف کشیدہ
عبارتی ست مشہور کہ زنان دران سوار شوند
ف محاقبہ

ڈولا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و
بالف مصدری کنایہ از دختر خود را بامیر آن دادن
بود بہ آنکہ عقد و سوم کردہ شوہر برد

ڈولنگا لنا - نون مکسور کاف بالف کشیدہ
ولام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رخصت
کردن عروس بود بخانہ داماد

فصل ہای ہوز

ڈھاتا - دال ہندی مخلوط الہا و تای ہندی
بالف کشیدہ پارچہ جامہ کہ گرداگرد دہان بندند

ڈھارس - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
رائے مہملہ مفتوح بسین مہملہ زدہ ف دلداری ع
تسلی و تسکین

ڈھارس دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون
و الف مصدری دلداری کردن و تسلی دادن بود
شاعرے گوید ع لیگیا فرقت کی شب کون ہے
استقلال کو جسنے ڈھارس دی ہے اکثر وقت
مشکل کیا ہوا

ڈھاک کے تین پات - کاف دوم تحتانی
مجہول فوقانی تحتانی معروف ونون زدہ بائے
فارسی بالف وفوقانی کشیدہ مثلیست بر کسے
زنند کہ ندارد مفلس باشد و ہیچ چیز ندارد و خود ندارد

ڈھال - دال ہندی مخلوط الہا بالف ولام کشیدہ
سہ معنی دارد اول سپر ع جنہ و ترس دوم نشیب
و پستی مزار رفیع السودا مصرعہ دوڑے اودھر ہی
آب جدھر ہو زمین پہ ڈھال

ڈھالنا - نون والف مصدری چیزے در قالب
ریزان باشد خواجہ آتش گوید ع اوس شمع رو کا
واہ رے جسم گداز و صاف ۔ الشعر نہ بنایا ہی

سانچے مین ڈھالکے * وکنایہ از طرز کردن بر کسے نیز بود جرأت گوید ؎ وقت اظہار وفا محفل مین اوسکی جس سے آنکھ * ملگئی تو بس وہ سب باتین اوسی پر ڈھالنا شاعرے گوید ؎ سنے سینہ سپر کیا نہ کبھی * آج قاتل یہ ہمپہ ڈھال گیا *

ڈھالوان - واو بالف کشیدہ ونون مخفیہ صحن خانہ وسقف کہ یکطرف نشیب وپستی دارد تا آب باران ازان بآسانی گذرد *

ڈھانا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ نون والف مصدری منہدم کردن عمارت بود خواجہ آتش گوید ؎ اوٹھا نقاب چہرۂ زیبائے یار سے * دیوار درمیان جو تھی اوسکو ڈھا گئے ونزد بعضے درین لغت ابدال الف اول ہای ہوز ساکن نیز بود چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ میرے دل کے توڑنے کو مشق اگر منظور ہے کھود کعبہ ڈھاہ مسجد خانۂ خمار توڑ *

ڈھانپنا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون غنہ وبای فارسی زدہ نون والف مصدری پوشیدن چیزے بچیزے بود جرأت گوید ؎ دیکھیون تو یون وہ کہلے لگے منہ کو ڈھانپنے * کمبخت پھر لگا مجھے نظرون مین بھانپنے *

ڈھانچ - دال ہندی مخلوط الہا بالف ونون غنہ وجیم فارسی زدہ پلنگ وکرسی ومانند آن کہ منہوز آنرا بافتہ نباشند *

ڈھانکنا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری پوشیدن چیزے از چیزے بود جرأت گوید ؎ ہوا ہے ابتو یہ قشاتر سے بیار ہجران کا * کہ جسنے کھولکر منہ اوسکا دیکھا بس وہین ڈھانکا *

ڈھب - دال ہندی مخلوط الہا بموحدہ کشیدہ ف روش ع اسلوب *

ڈھٹ - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح بتای ہندی کشیدہ جامہ سنگین را مانند *

ڈھٹائی - دال ہندی مخلوط الہا مکسور تای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تجتانی معروف بشرم وبے حیائی بود *

ڈھچر - دال ہندی مخلوط الہا وجیم فارسی ہر دو مفتوح بہمہ زدہ سامان درستی

چیزے را گویند ۔

ڈھڈو ۔ دال ہندی مخلوط الہا مفتوح دال ہندی دوم مشدد بواو مجہول ز کہن سال را گویند ۔

ڈھڈھا ۔ ہر دو دال ہندی مفتوح ہای ہوز اول ساکن ہای ہوز دوم بالف کشیدہ رنگ کہ بسیار زرد بود

ڈھڈھانا ۔ نون والف مصدری شگفتن گلہا بود چنانکہ شاعرے گوید مثنوی سبزی کا کہین وہ لہلہانا ۔ لالے کے پین کا ڈھڈھانا

ڈھڑا ۔ دال ہندی مخلوط الہا مفتوح رائے مہملہ مشدد بالف کشیدہ ف ر بکندر ع شل ع عام چنانکہ اسیر گوید ؎ لوگ کثرت سے روانہ ہیں سو پاک قدم ۔ آگے کم چلتا تھا جو رستا وہ ڈھڑا ہوگیا ۔ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ کوچہ عشق ہے وہ ڈھڑا کہ مٹگیا میرے دل کا غرا ۔ سوارہ کفر کا وہ ذرا جو تھا ستارہ سپہر دین کا

ڈھکانا ۔ اول مفتوح ہای ہوز ساکن کاف ونون بالفہا کشیدہ نمودن چیزے و ربودن آں بود خواجہ وزیر گوید ؎ اوسنے ڈھکا کے مجھے غیر کو ساغر جو دیا ۔ ساقیا رکھی ہم انکھین پیکر آنسو ۔

ڈھکوسلا ۔ دال ہندی مخلوط الہا مفتوح کاف بواو مجہول و سین مہملہ زدہ لام بالف کشیدہ کار نغو و سخن مہمل و بیکار بود ۔

ڈھلت ۔ دال ہندی و لام ہر دو مفتوح بفوقانی کشیدہ ساخت چیزے بود کہ آنرا قالب زدہ باشند ۔

ڈھلکنا ۔ دال ہندی و لام ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری فرو آمدن چیزے از بالا بود و بضم دال ہندی مخلوط الہا غلطیدن چیزے باشد ۔

ڈھلنا ۔ بضم دال ہندی مخلوط الہا و لام زدہ نون والف مصدری مائل شدن چیزے بجائے بود میر تقی گوید ؎ مرے پاس اوسکی خاک پا کو بیماری مین رکھنا تھا ۔ نہ آتا سر ہرابالین پہ اودھر جو گیا ڈھلکر ۔ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ راحت کہان نصیب مریض فراق کو ۔ سر تکیہ پر سے بھی تو گردن ڈھلی رہی ۔ و قافیہ ہر دو شعر گل و بلبل و اینجا گلے و بلبلے ست و کنایہ از متوجہ شدن بسمتے باطرف کسے تیز بود و بفتح دال ہندی بمعنی زوال چیزے آید

مانند زوال آفتاب و آخر شدن روز و زوال جوانی
و حسن و جمال و تاب و توان و مانند آن شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ آغاز خط ہی ہو چکی دو دن کی چاندنی
جوبن سے اونکے چاند سے رخسار ڈھل چلے ۔ شیخ
گوید ؎ چمکا یا کہ حسن نے ہم غم سے ڈھل گئے
تم بھی کچھ اور ہو گئے ہم بھی بدل گئے ۔ شیخ
قلندر بخش جرأت گوید ؎ ڈھل گئے دل اور جگر
خون ہو کے آنکھون سے وہ ۔ ہجر کا دن گیا
قیامت ہی کر ڈھلتا ہی نہین ۔ روان شدن
اشک و مانند آن از چشم شاعر گوید ؎ مانون
ضبط نے اشک آنکھ سے ڈھلنے نہ دیا ۔ پھر جو
نظرون سے گرایا تو سنبھلنے نہ دیا ۔ و بقالب زدہ
شدن چیزی نیز بود بحر گوید ؎ جواہل درد کی
دنیا مین جوہری ہوتے ۔ یہ اشک سیم کے
سانچہ مین بحر ڈھل جاتے ۔ و کنایہ از درست
بستہ شدن مضامین و اشعار نیز بود خواجہ آتش
گوید ؎ لعل لب کے جب سے مضمون ڈھالے فکر
اسکی ہی ۔ ان نگینون کو ترا شا جنے وہ حکاک تھا
و لہ بس قلم صفحہ ہستی سے اوٹھا اب آتش
ڈھل چکے شعر جو تھے فکر سے ڈھلنے والے ۔

ڈھلیت - اول و دوم مفتوح کسیکہ سلاح بند باشد ۔

ڈھنڈورا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ زدہ دال ہندی دوم بواو مجہول رے مہملہ
بالف کشیدہ دہل طلبادی کہ از حکم حاکم شہر جہت
اعلان امرے نوازند تا ہر یک ازان امر آگاہ شود
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پاؤن سے راز کھلا دیتے
پہائی کا ۔ جو پھولا تھا ڈھنڈورا ہوا سو ایکا

ڈھنڈورا پیٹنا - بای فارسی تحتانی معروف
و ہای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از
منادی کردن باشد ۔

ڈھنڈوریا - ہای مہملہ ساکن تحتانی بالف
کشیدہ کسیکہ نقارہ منادی از حکم حاکم شہر زند ۔

ڈھنگ - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ و کاف فارسی کشیدہ و روش و طرز ۔

ڈھنگ ڈالنا - کارے شروع کردن بود ۔

ڈھولا - لام بالف کشیدہ سفینہ و ابلہ را گویند ۔

ڈھولنا - لام زدہ نون و الف مصدری چیزی
بود کہ دو مدور کہ از نقرہ خواہ طلا سازند و بتار ہای

ابریشم آنرا بافتہ در گلو اندازند ٭

ڈھولی - دو صد برگ تنبول خواہ زیادہ باشند کہ یکجا کردہ بستہ بفروشند ٭

ڈھیجانا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح تحتانی زدہ بجیم و نون بالف ماکشیدہ افتادہ شدن مکان و دیوار و مانند آن بود و نزد بعضے درین لغت بجای تحتانی ہای ہوز باشد جرأت گوید ؎ اشک روان نے ڈھاہا یہ خانہ دل ابتو ٭ پر رفتہ رفتہ سارا یہ ملک دل ڈھے گا ٭ و لہ یہ جوش اشک نے طوفان اوٹھایا ہے کہ ای جرأت ٭ کہ ہے کشور تن مین تو کوئی دم کو ڈھتا ہون ٭ و بنای این ہر دو شعر بر قافیہ رہی و کہی و بھی و رہ و کہ و بھ است استاذ مؤلفہ ؎ اچھی نہین شکستگی خاطر اے پیو ٭ دل کا یہ انہدام نہین کعبہ ڈھ گیا ٭ و بنای این شعر نیز بر قافیہ شہ و مہ و رہ است ٭

ڈھئی - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح ہمزہ تحتانی معروف بجای نشستہ بازا زانجا بر نخاستن بود و نزد بعضے درین لفظ بجای ہمزہ حرف دوم ہای ہوز باشد ٭

ڈھئی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف جاگزین شدن آتش گوید ؎ سائے نے دی ڈھئی جو ترے آستانے پر ٭ در سے اوٹھا کے ہم پس دیوار لیچلے ٭

ڈھیٹ - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف و تای ہندی کشیدہ کسیکہ بے شرم و بیحیا بود ٭

ڈھیر - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ انبار چیزی بود و کنایہ از مدفن فقیران باشد جرأت گوید ؎ کترا کے چلا تا کرے خاک بھی پابوس ٭ دیکھا جو سر راہ مرا ڈھیر کسیئے شیخ ناسخ میفرماید ؎ الفت قامت مین کھینچا ہی یہ ماتھے پر الف ٭ ڈھیر بھی ہو سرو کے سائے مین مجھ آزاد کا ایضاً رشک مغفور میفرماید ؎ تھا آپکے دیوانہ گریان کا جہان ڈھیر ٭ صحرا نظر آیا کبھی دریا نظر آیا ٭

ڈھیرا - رای مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ چشم اوبچ بود یکے را دو بیند ف کاژع احول ٭

ڈھیل - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف و لام زدہ ف سستی و درنگ شیخ ناسخ میفرماید ؎ کھینچ رہا ہے وہ اگر کھینچ رہنے دو ٭ اپنی جانب

بھی ابتو ڈھیل ہے ✤

ڈھیلا - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ پارہ از گل بودف کلوخ وکنایہ از ہیبت مجموعی چشم نیز بود و دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف ضد چست و تنگ باشد وکنایہ از کسیکہ سست و کاہل بود ✤

ڈھیل دینا - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف ولام زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری بر دو معنی آید اول مہلت دادن دوم رشتہ کاغذ بادی را زود زود از دست رہا کردن بود تا کاغذ بادی بروی ہوا بلند شود

ڈھینڈا - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف ونون غنہ دال ہندی دوم بالف کشیدہ بار زنان باردار بود ع حمل ✤

فصل تحتانی

ڈیڑھ اینٹ کی مسجد بنانا - الف تحتانی معروف ونون غنہ وتای ہندی کشیدہ کاف تحتانی معروف میم مفتوح سین مہملہ ساکن چشم مکسور دال مہملہ زدہ موحدہ مفتوح ہر دو نون بالہا کشیدہ مثلیث بجای زنند کہ کسی کار را دنے کردہ حوصلہ دلی برآرد ✤

ڈیل ڈول - انداز و قد و قامت کسے بود ✤

ڈینگ - دال ہندی تحتانی معروف ونون غنہ وکاف فارسی کشیدہ ف لاف وگزاف

ڈینگ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف لاف زدن ✤

ڈینگیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ لاف و گزاف کند ✤

ڈیوڑھی - رای ہندی مخلوط التحتانی بواو زدہ رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف ہر شش گوشہ کہ آنرا یک نیم کردہ باشند و کنایہ از آستانہ دروازہ خانہ نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ڈیوڑھی پر بیٹھے کبھی بستر پہ لیٹے کبھی ✤ تیرے وعدے پر رہا اے یار کیا کیا اضطراب ✤

باب ڈال معجمہ

فصل الف

ڈاٹ - ڈال معجمہ بالف وتای فوقانی کشیدہ

ف نژاد ع قوم ✤
ذکر آنا و ذکر چلنا و ذکر نکلنا ہیچ گفتگو کسے درمیان آمدن باشد بحر سلمہ گوید ؎ جلے پروانے شمعین پانی پانی ہو گئین ✤ میر اتیرا ذکر چلکر انجمن مین رہگیا ✤

باب را مہملہ

فصل الف

راٹھی ـ را مہملہ ہندی تجتانی معروف چیزیکہ باش مانند سرشیر کہ از شیر سازند ✤
رات بھاری ہونا ـ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ را مہملہ تجتانی معروف ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از درازی شب اندوہ و وبال شدن شب بر بیمار بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ یون نہ کٹے سے گران ہے سرمہ چشم یار کو ✤ جس طرح ہو رات بھاری مردم بیمار کو ✤
رات تھوڑی سو انگ بہت مثلیست کہ بر فرصت قلیل کسے کثرت کار ہا پیش زند چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ بن جو کچھ بن سکے جوانی مین ✤ رات تھوڑی سی ہے بہت ہے سوانگ ✤
راج ـ را مہملہ بالف وجیم کشیدہ ف پادشاہی ع سلطنت بحر گوید ؎ ہم عاشقون سے ظلم تبان کچھ نہ پوچھیے ✤ ان کافرون کا آج زمانے مین راج ہے ✤ معمار انیر گوید راجا اندر کا اکھاڑا ـ الف مکسور نون ساکن دال مہملہ مفتوح را مہملہ زدہ کاف الف کشیدہ الف مفتوح کاف مخلوط الہا و را ہندی بالفہا کشیدہ انجمن عیش و نشاط کسے راجا بودہ کہ مشہور و متعارف ست شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کرتے ہین پریون سے کشتی پہلوان عشق ہین ✤ ہمکو ناسخ راجا اندر کا اکھاڑا چاہیے ✤
راج کرنا ـ را مہملہ بالف وجیم کشیدہ کاف مفتوح بہ را مہملہ زدہ نون والف مصدری ف پادشاہی نمودن و کنایہ از خوش بودن باشد ✤
راس ـ را مہملہ بالف و سین مہملہ کشیدہ ف سازکار ع موافق ✤

راس آنا

راس آنا - الف ونون بالفا کشیدہ ف
سازگار آمدن ع موافقت آتش گوید ؎
نازک مزاج جو سے بھی میرا مزاج تھا ٭ راس
آئی اس حسینہ کی نہ آب وہوا مجھے ٭

راس بٹھانا - موصدہ مکسور تاے ہندی
مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کسی را پیغوانده
ولیعہد خود کردن بود ٭

رستا - سین مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ
ف راہ ع طریق بحر گوید ؎ حصار آسمان
کرتا ہے تنگی کس طرح نکلوں ٭ بلا سے گور کا رستہ
کوئی تو راستا نکلے ٭

راستا دیکھنا - انتظار کردن بود ف
چشم براہ داشتن ٭

راکس - کاف مفتوح بین ہملہ کشیدہ کسیکہ
نہایت محنت کش وجفاکش باشد ٭

راگ - سراے مہملہ بالف وکاف فارسی کشیدہ
ف سرود ع نغمہ ٭

راگ رنگ - کنایہ از سامان عیش ونشاط بود ٭

راگ لانا - لام ونون بالفہا کشیدہ کنایہ
از آزردگی بیجا بود برق مرحوم میفرماید ؎
رکتا نہیں ہے نالہ جوانے ہو راگ تم ٭
ٹپایہ اے پری ہے تمہارے خیال کا پھبا
گوید ؎ راگ لانا ہی فقیروں سے زمانہ پس
مرگ ٭ بیجا عرس وگریہ سر مدفن کیا ٭

راگ مالا - میم ولام بالفہا کشیدہ حال مختلف
مردمان باشد وگنتا بے کہ دوران آئین وصول
راگ نوشتہ باشند ٭

راگنی - کاف فارسی زدہ نون تحتانی معروف
شعبہ کہ از راگ برآید ٭

رال اور مرزا - شیخ ابراہیم فوق گوید ؎
ابر برسوں رو چکا پر سوز غم سے اب تلک ٭
خاک میرے دھیر کی اور نے میں جیسے رال ہے ٭

رال بہنا - موصدہ مفتوح ہاے موز ساکن
نون والف مصدری جاری شدن آب از
دہن فلان بود ٭

رال ٹپکنا - تاے ہندی وباے فارسی مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری آب از دہن
چکیدن بود وکنایہ از خواہش ورغبت نمودن

بر کسے یا چیزے نیز باشد خواجہ آتش گوید
ع وہ حسن جوانی ہے ترا طفل کے مانند دیکھی
ہو تجھے رال لب پیر سے ٹپکے ✤ ایضاً شیخ
امداد علی بحر گوید ع اتنا بھی بقرار نہ ہوتا تھا
بحر کو ✤ اوس شمع رو پہ رال جو ٹپکی ٹھہر گیا ✤
رامجنی ۔ جیم مفتوح نون تحتانی معروف زن
بازاری ہنود را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ع
ہم کاسہ رہا کرتی ہے ہندو بسیروں سے ✤
شک دختر رز پر ہے مجھے رامجنی کا ✤
رامدانا ۔ دال مہملہ ونون بالفہا کشیدہ دانہ
ایست مشہور خواجہ وزیر گوید ع اوس بت
کافر کا زاہد نے بھی نام ایسا جپا ✤ دانۂ تسبیح
ہر اک رامدانا ہو گیا ✤
رام رام ۔ تکرار باہم سلام کردن ہنود بود ✤
رام کلی ۔ راگنی بعد از سی و شش راگنی مشہور ✤
رام کہانی ۔ سرگذشت طولانی جرأت گوید
ع درد دل اوس بت سے کہیے تو کہی ✤
جا کے یہ رام کہانی تو سنا اور کہیں ✤
رانجھا ۔ جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ نام شخصی
بود از عشاق کہ ہیر معشوق او بود ✤
رانڈ ۔ رائے مہملہ بالف کشیدہ ونون غنہ ودال
ہندی زدہ زنیکہ شوہرش بمیرد بیوہ ✤
رانڈکا ساندھ ۔ کاف بالف کشیدہ سین مہملہ
بالف کشیدہ ونون غنہ ودال ہندی زدہ کودے
را گویند کہ بے پدر باشد و تن و توش داشتہ باشد
واز فکرہا و غمہا آزاد بود چرا کہ سانڈھا نور ہرا
گویند کہ مشرکان در راہ معبودان خود آنرا
آزاد نمایند ✤
راوٹی ۔ رائے مہملہ بالف کشیدہ واو زدہ
تائے ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول
نوعے از بالاخانہ بود دوم قسمے از خیمہ باشد
کہ از چار قطعہ مرکب کردہ باشند و چار طاق ✤
راہ بتانا ۔ کنایہ از پیش خود راندن بود
کسے را چنانکہ حضرت برق میفرمایند ع تو نے
آوارہ کیا خضر کو صحرا صحرا ✤ نوح کو راہ بتا کر
لب دریا مارا ✤
راہ پر آنا ۔ کنایہ از گمرہی براہ راست آمدن و
نیک شدن باشد خواجہ آتش گوید ع کوچہ سے

یار کے نہ صبا دور پھینک اسے * مدت کے بعد
آئی ہے خاک اپنی راہ پر *

راہ پر لانا - باے فارسی مفتوح بر سر مہملہ زدہ لام و نون بالف کشیدہ کنایہ از رہنمائی و رہبری گمراہ باشد میر تقی مغفور میفرماید ؎ ہم خاک مین ملے تو ملے لیکن اے سپہر * اوس شوخ کو بھی راہ پہ لانا ضرور تھا *

راہ تکنا - فوقانی مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری ف چشم براہ داشتن ع انتظار جرأت گوید ؎ دسبدم مرگ وقضا کیون نہ کہین راہ مری * آہ تکتا ہون مین اک شوخ ستمگار کی راہ *

راہ چلتا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن فوقانی بالف کشیدہ ف رہرو و رہگیر و کنایہ از کسیکہ از روے شناسائی و تعارف نبود چنانکہ جرأت گوید ؎ دل اپنا لیگیا اک راہ چلتا ہی اب اوسکو * مین کس سے پوچھون اور کون اوسکے گھر کی راہ بولا و محمد چنانکہ شاعر گوید ؎ بس اپنا کچھ نہین اب آہ چلتا * کہ دل کو لیگیا اک راہ چلتا *

راہ چلنا - نون والف مصدری ف رہ نوردی

راہدار - کنایہ از قماش خطوط دار باشد *

راہ دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول وکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ف چشم براہ داشتن ع انتظار جرأت گوید ؎ دیکھتے دیکھتے اوس شوخ ستمگار کی راہ * کر گئی جان سفر دیدۂ بیدار کی راہ * شاعر ے گوید ؎ پڑے ہین کوچہ جانان مین نقش پا کی طرح * شانے والی کی ہر وقت راہ دیکھتے ہین *

راہ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف راہ دادن *

راہ رکھنا - رسم ملاقات داشتن بود *

راہ روکنا - سد راہ گشتن کسے باشد کسے را *

راہ کا پھیر - کجی راہ بود چنانکہ میر درد گوید ؎ شیخ کعبے ہو کے پہونچا ہم گنشت دل مین ہو * در و منزل ایک تھی ٹک راہ کا ہی پھیر تھا *

راہ کاٹنا - کاف بالف کشیدہ وتاے ہندی زدہ نون والف مصدری بر دو معنی آید اول یک راہ را قطع کردہ براہ دیگر رفتن بود اسیر گوید ؎ کوئی قاتل مین ملا جادہ شمشیر مجھے * کاٹ کر

راہ کہ بر لیگئی تقدیر مجھے ❊ دوم مانع راہ رفتن
کسے شدن در راہ بود کسے یا چیزے را آتش گوید
ے زلف حائل ہمچو گاہ خسار جانان پر ندال ❊ ہر
شکون بد ولا جب سانپ کاٹے راہ کو ❊

راہ کٹنا - کاف مفتوح تا ہندی ساکن نون
والف مصدری کنایہ از قطع شدن ہیچ مسافت بود ❊

راہ کرنا - کاف مفتوح بر سے مہملہ زدہ نون و
الف مصدری کنایہ از رسم ملاقات پیدا کردن
بود میر تقی گوید ے گھاس ہی میخانون کی بہتر
ان شیخون کے مصلے سے ❊ پاؤن نہ رکھہ سجادہ پر
انکے اس جادے سے راہ نکر ❊ اسیر گوید ے
خدا کا سجدہ جو رکھا ہی سنگ پر جائز ❊ یہ اہل
شرع بتون سے بھی راہ کرتے ہین ❊

راہ کھوٹی ہونا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول
تاہی ہندی تجتانی معروف کنایہ از باز ماندن
کسے از راہ رفتن بود آتش گوید ے کھینچی لی آہ
تو گاڑی مین تامل نکرو ❊ کھوٹی ہوتی ہے
عبث آپکی تلوار کی راہ ❊

راہ کی بات - کنایہ از سخن شایستہ باشد ❊

راہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون الف
کشیدہ کنایہ از رہنمائی کردن بود شیخ ناسخ گوید
ے دل نے جس راہ لگایا مین اوسی راہ چلا ❊
وادی عشق مین گمراہ کو رہبر سمجھا ❊

راہ لینا - کنایہ از راہ رفتن بود ❊

راہ مارنا - میم بالف و رے مہملہ کشیدہ نون و
الف مصدری ف رہزنی ❊

راہ نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ
نون والف مصدری کنایہ از پیدا شدن اسباب
وسیلہ بود جہت حصول مقاصد شاعر
گوید ے ای مشوق باغ ہوگئے جاک قفس کھلا ہنا
اب چھوٹنے کی راہ کوئی تو نکال دے ❊

راہی بیل - گلیست معروف از قسم بیلا ❊

راہیتا - ہمزہ مکسور فوقانی بالف کشیدہ چیزے
باشد کہ مین از دوغ و خرد ل وغیرہ سازند و
آنرا نان خورش کنند ف مکیسہ ع ملجیہ ❊

راہے مُنیا - نوعے از دست برنجن رنگین باشد
کہ زنان در دست دارند ❊

راہ ہونا - کنایہ از محبت و دوستی و معاملہ شدہ ❊

فصل موحدہ

ربانا - رائے مہملہ مفتوح موحدہ و نون بالف کشیدہ نوعے از مزامیر بود کہ دران جلاجل تعبیہ کنند و بصورت دف کوچک باشد ٭

ربڑ - رائے مہملہ و موحدہ ہر دو مفتوح بر رائے ہندی زدہ رہروی مسافت بعیدہ بود ٭

ربڑ مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ و نون و الف مصدری بے حصول کار از جا بانا بان بود

فصل فوقانی

رت - رائے مہملہ مضموم بفوقانی کشیدہ زمانہ و فصل ہر چیز بود ٭

رت بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری تغیر فصل و موسم بود آتش گوید ؎ چمنستان کی گئی نشو و نما پھرتے ہی ٭ رت بدلتی ہی کوئی دن مین ہوا پھرتے ہی ٭

رت پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور بر رائے مہملہ وہ نون و الف مصدری بازگشتن موسم و فصل بود بچہ گوید ؎ نہ تو وہ پھول نہ سبزہ نہ وہ کلیان نہ بہار ٭ رت کے پھرتے ہی چمن زار کا تختا اوٹا ٭

رت جگا - رائے مہملہ مفتوح فوقانی ساکن جیم مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ ف شب بیداری و کنایہ از شبے کہ زنان بشغل سرود و غنا آنرا بسر نمایند بحر گوید ؎ ہی شب وصل خوشی مین ہو بسر آج کی رات ٭ رت جگا کیجیے اے شمع فروزاں آج کی رات ٭

رتوندی - رائے مہملہ و فوقانی ہر دو مفتوح بواو زدہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف مرضے بود از امراض چشم کہ آدمی ہنگام شب نابینا شود ف شب کوری ع عشاء ٭

رتیلا - اول مکسور فوقانی تحتانی معروف لام بالف کشیدہ چیزے کہ دران ریگ آمیختہ باشد

فصل تائے ہندی

رٹ - رائے مہملہ مفتوح تائے ہندی کشیدہ ذکر کسے دمبدم و پیہم نمودن بود شیخ ناسخ مے فرمایند ؎ کرے وہ ذکر خدا ہے صنم بھلا کسو قت ٭ جسے کہ اٹھ پہر تیرے نام کی رٹ ہو ٭

فصل جیم

رجا پجا — آباد و معمور را گویند ٭

رجھانا — رای مہملہ مکسور جیم مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ف خوش کردن ٭

فصل جیم فارسی

رُچ — رای مہملہ مضموم بجیم فارسی کشیدہ ف خواہش ع رغبت ٭

رُچنا — نون و الف مصدری ف خواہش کردن ع میلان و بفتح اول برسہ معنی آمدہ از بوی چیزے خوشبو شدن چیزے باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ کوئی سر رکھ کے اسپر سو گیا تھا خواب مین اک دم ٭ رچی ہے مکمت زلف معنبر میرے زانو مین ٭ ۲ رنگ بستن حنا و دست و پا بود ۳ ببر باشد سامان شادی کتخدائی درخانہ کسے بود شاعرے گوید ؎ تو اگر عطر دولھن کا لے شادی رچ جاے ٭ خود بخود بجنے لگے طبلۂ عطار ابھی ٭

فصل حا

رحمت ہے — کلمہ ایست کہ بجاے تحسین و مرحبا گویند چنانچہ میر تقی مغفور فرمایند ؎

کبھی سدرمہ بگوئے کا کبھی صرصر کی زحمت ہے ٭
ہماری خاک یون اوڑتی پھرے ای ابر رحمت ہے ٭

فصل خاے منقوطہ

رخنہ ڈالنا — حارج گردیدن در کار کسی بود ٭

رخنہ نکالنا — حیلہ و حوالہ نمودن و عذر کردن بود در کارے ٭

فصل دال مہملہ

رد — رای مہملہ مفتوح بدال مہملہ ف قع استفراغ ٭

ردّا — رای مہملہ مفتوح دال مہملہ مشدد بالف کشیدہ صف دیوار را گویند ف ردہ تجنیس دال مہملہ و در آخر ہاے مخفیہ ٭

ردّی — دال مہملہ مشدد بتحتانی معروف کاغذے کہ بیکار و ناقص شدہ باشد ٭

فصل زاے معجمہ

رنڈ کا کیڑا — کنایہ از انسان باشد جرأت گوید ؎ جو رنڈ کا کیڑا ہو ملے کیون نہ اوسے رنڈ ٭ رزاق سے پاتا ہے غذا سنگ مین کیڑا ٭

فصل سین مہملہ

فصل سین مهمله

رساول - رای مهمله مفتوح سین مهمله بالف کشیده واو مفتوح بلام زده نوعے از طعام شیرین بود که برنج راورعصاره نیشکر پزند ٭

رسم - باصطلاح هندیان بازی بود که شخصے از دیگرے پرسد که چه خوردی او بجوابش آنچنان طعام یا شیرینی یا میوه گوید که دران حرف راو سین مهمله ومیم آید واگر اینچنین لفظ هر کسے از هر دو کسان نیاید مات شود ٭

رسنا - رای مهمله مکسور سین مهمله ساکن نون والف مصدری ف تراویدن ٭

رسّی - اول مفتوح سین مهمله مشدد تحتانی معروف ف ریسمان ورسن ع حبل وکنایه از مار نیز بود واین محاوره زنانست ٭

رسیا - آشنائی زن فاحشه ومرد بامزه را گویند

رسی جل گئی بل نہین نکلا - جیم مفتوح لام ساکن کاف فارسی مفتوح همزه تحتانی معروف موحده مفتوح لام دوم ساکن نون مفتوح های هوز تحتانی معروف ونون مختفیه نون دوم مکسور کاف ساکن لام سوم بالف کشیده مثلیت بر کسے زنند که غرور وسرکشی او بعد سزا وتعزیر یافتن هم نرود اسیر گوید ؎ پیدا ایشی جو عیب ہی ہوتا نہین وہ دور انیٹھن بجای کوئی جلائے رسن هزار ٭

رسّی دراز ہونا - دال مهمله مفتوح رای مهمله بالف وزای معجمه کشیده های هوز بواو مجهول نون والف مصدری کنایه از طول رشته حیات بود شاعرے گوید ؎ گھٹتے نہین ہین جور وستم آسمان کے ٭ ظالم کی رسی خلق مین کتنی دراز ہے ٭ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ پہونچا ہے شب کمند لگا کر وہان رقیب ٭ سچ ہے ہر اک رسی دراز ہے ٭

رسیلا - رای مهمله مفتوح سین مهمله تحتانی معروف لام بالف کشیده قسمے که شیرین و بامزه بود وکنایه از کسیکه شیرین کار وشیرین ادا باشد

رسیلی آنکھہ - الف بالف ونون مضمومه وکاف مخلوط الهاز ده صفتی از صفات چشم خوبان باشد ٭

فصل شین معجمہ

رشتہ - رای مہملہ مکسور شین معجمہ ساکن فوقانی مفتوح بہای مختفیہ ف خویشی و برادری ع قرابت ✤

فصل ضاد معجمہ

رضائی - رای مہملہ مفتوح ضاد معجمہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف پوششے ست مشہور کہ در سرما پوشند و وجہ تسمیہ اش آنست کہ محمد رضا نام شخصے در ہندوستان موجد و مخترع آن بود حضرت برق میفرمایند ؎

سرد مہری ہی موسم سرما ✤ پنبۂ داغ کی رضائی ہی ✤

فصل عین مہملہ

رعنا ریبا - نام نوعے از نقاش ابریشمی بود ✤

فصل فا

رفل - رای مہملہ و فا ہر دو مفتوح بلام نوعے از بندوق بود آتش گوید ؎ اتنی شکارگاہ جہان مین ہی آرزو ✤ ہم سامنے ہون اور تمہارا رفل چلے ✤

رفو چکر ہونا - سرگردان و حیران شدن کسے باشد ✤

فصل قاف

رقم - ہر جنس کہ بود خصوصاً جواہر رقعہ کاغذ کہ برای کتخدا شدن کسے حسب و نسب او نوشتہ میفرستند ✤

فصل کاف

رکاؤ و رکاوٹ - اول مضموم کاف بالف کشیدہ واو بفوقانی کشیدہ بازماندن آب و اشک وغیرہ از روانی باشد و کنایہ از آزردگی بود شیخ ناسخ مغفور میفرمایند ؎ جو اوس پری کو شب وصل مین رکاوٹ ہو ✤ ہمین ہے ایک جنازہ ہو یا چھپر کھٹ ہو ✤

رکنا - رای مہملہ مضموم کاف ساکن نون و الف مصدری بازماندن چیزے از روانی و خود را بازداشتن کسے بود از کردن کارے و کنایہ از آزردہ شدن کسے از کسے نیز بود جرأت گوید ؎ سنے ہی جسم گلی مین اپنی وہ فتنہ گر ✤ شور و شر ہمارا ✤ تو دل مین رک رک کے وہ کہی ہی نہین ہے کچھ اسکو ڈر ہمارا ✤

رکھائی - رای مہملہ مضموم کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ف روگردانی

ع اعراض خواجه آتش گوید ؎ وه نهین ہون
کہ رکھائی سے مین ٹلجاؤنگا ٭ آج جاتا تھا
تری ضد سے تو کل جاؤنگا ٭

رکھائی بتانا و رکھائی بدلنا - بزرگی ظاہر
کردن باشد جرأت گوید ؎ رکھائی اوسکے
بتلانے سے کیون اتنا تڑپتے ہو ٭ اوسے پروا
نہین کچھ تلملاؤگے تو کیا ہوگا ٭

رکھ رکھاؤ - نگہداشت چیزے بود
بموقع نگاہداشتن آن ٭

رکھنا - رای مهمله مفتوح کاف مخلوط الہاز ده
نون و الف مصدری معنی نہادن و داشتن
و کنایه از شب باش کردن زن بود نزد خود ٭

فصل کاف فارسی

رگ پھڑکنا - کنایه از خبردار گشتن برامر
شدنی باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جذبۂ
وحشت نے دکھایا اثر مقناطیس ٭ رگ
پھڑکتے نہ لگی دیر کہ فصاد آیا ٭

رگڑ - رای مهمله و کاف فارسی ہر دو مفتوح
بر رای ہندی زده سودن چیزے بچیزے

بودع اصطکاک ٭

رگڑا - رای ہندی بالف کشیده ہمان سودن
چیزے بچیزے بود ٭

رگڑا جھگڑا - فساد و نزاع باشد ٭

رگیدنا - رای مهمله مفتوح کاف فارسی
تحتانی مجہول و دال مهمله زده نون و الف
مصدری گزیدن کسے بود بحر گوید ؎
وہ آنکھین یاد آئین ہین مجھے جب دشت
وحشت مین ٭ غزالون کو رگیدا ہے
شکارون کو کھدیڑا ہے ٭

رگیلا - بیای معروف تماشے باشد کہ تا رہا شد
معلوم شود و خوب بود و برگ و بان کہ رگہای
گنده و نمایان ندارد ٭

فصل میم

رمنا - رای مهمله مفتوح میم ساکن نون بالف
کشیده صحرائیکہ پادشاہان دران جانوران
وحشی سرد ہند برای سیر و شکار روند کنایه از
جائیکہ آمد و رفت کسے آنجا ہمیشہ باشد
گوید ؎ یار کی آنکھین پھر آئی ہین

ای جنون ✤ ان غزالون کا مرا ویرانہ رنما ہوگیا ✤

فصل نون

رن - بفتح اول و جنگ و جنگاہ ع جدل و معرکہ و مقتل ✤

رن بولنا - موحدہ بواو مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری محاورہ ایست مشہور اسیر گوید ؎ رعب اوس ترک کا غالب ہے عجب کشتون پر ✤ اب بھی رن بول رہا ہے کہ وہ جلاد آیا ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎ نشتنی ہین مجرم الفت یہ آتی ہے صدا ✤ اور سینے بولتا ہے رن بھی قاتل کیطرف ✤

رن پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ کنایہ از واقع شدن قتال و جدال بود ✤

رنجک - رای مہملہ مفتوح نون ساکن جیم مفتوح بکاف کشیدہ چاشنی باروت کہ در سوراخ تفنگ ریختہ سر دہند اسیر گوید ؎ اوڑ چلا اوڑ تر احسن دم زیب او ترک ✤ رنگ پان آگ کا شعلہ ہے مسی رنجک ہے ✤

رند - رای مہملہ مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ روزنے کہ در دیوار قلعہ دار اندوازان تفنگ را سر دہند شیخ ناسخ میفرماید ؎ گھر مین بیٹھے کھیلتے ہو تم شکار ✤ روزن دیوار جو ہے رند ہے ✤

رندھنا - رای مہملہ مضموم بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف دل گرفتگی ع انقباض میر تقی گوید مصرعہ ابر نبط خفگی سے اوس بن جی بھی رُندھا دل بھر آیا ✤ صبا گوید ؎ تری قہار سے دل کا عجب احوال تھا ✤ رُندھا گیا پس گیا مٹی ہوا پامال ہوا ✤

رنڈاپا - رای مہملہ مفتوح بنون غنہ دال ہندی و بائے فارسی بالفہا کشیدہ زمانہ کہ زن را در حال بیوہ شدن گذرد ✤

رنڈسالا - رای مہملہ مفتوح بنون غنہ و دال ہندی زدہ سین مہملہ و لام بالفہا کشیدہ لباسے کہ زن را در حال بیوہ شدن در ماتم شوہرش پوشانند ✤

رنڈی - رای مہملہ مفتوح نون ساکن دال ہندی

تھانی معروف ہر زن را گویند عموماً و زن بازاری را خصوصاً ✤

رنڈی باز - موحدہ بالف و زای معجمہ کشیدہ مرد عیاش را نامند ف زن بارہ ✤

رنگ - بمعنی معروف فارسیست ع نون و در ہندی بسبب معنی آید اول امر بود از رزیدن شیخ ناسخ میفرماید ؎ کسکی ہولی جشن نوروزی ہے آج ✤ سرخ مے سے ساقیا دستار رنگ ✤ دوم ہر ہشت بازی گنجفہ را نامند سوم بر ہشت نرد چوسر نیز اطلاق کنند بحر گوید ؎ مقدر کا پاسا بدلتا نہین ہے ✤ فلک رنگ کی نرد چلتا نہین ہے ✤

رنگ اوڑنا - الف بواو غیر ملفوظ و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری پیرہن رنگ بود از چہرہ و جامہ و مانند آن شیخ ناسخ میفرماید ؎ اوڑ گیا ہی ہجر جانان مین مرے چہرے کا رنگ ✤ قطرۂ خون جو بدن مین تھا وہ آنسو ہو گیا ✤

رنگ اوکھڑنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا مفتوح بہ رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بیرنگی کسے بود در ہیچ بزم و انجمن شاعرے گوید ؎ اُف رے تری شوخی کہ بنا کھیل بگڑ جائے ✤ اللہ رے تلون کہ جما رنگ اکھڑ جائے ✤

رنگ بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری متغیر شدن رنگ چیزے بود مثل حرباو مانند آن ع تلون شیخ ناسخ میفرمایند

قطعہ ہجر جانان مین ٹھہرتا ہی نہین ✤

کیا ہی میرے منہ سے ہے بیزار رنگ ✤ کیا ہی گرکٹ آسمان کے سامنے ✤ بدلے ایک اک دم مین سو سو بار رنگ ✤ و کنایہ از تبدیل روش و وضع نیز باشد خواجہ آتش گوید ؎ ہم بھی کشتے تری نیرنگی کے ہین یاد رہے ✤ او زمانے کے رنگ بدلنے والے ✤

رنگ بندھنا - موحدہ بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رونق گرفتن کسے بود بجا ہر نیرنگی

بحر گوید ؎ ہمارے داغ چمک کر ابھی مٹا دیتی ❊
بندھا ہوا ہی ترے ہاتھ نورتن کا رنگ ❊

رنگ بگڑنا — موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از سبزگی و بیرونقی کسے بود چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ نیرنگ آسمان سے جمی کا قضا کا رنگ ❊ بگڑیگا خاک و آتش و آب و ہوا کا رنگ ❊

رنگ بھرنا — کار نقاشان و مصوران بود مومن خان دہلوی گوید ؎ دمبدم رنگ سے تغیر مرا حیران ہے ❊ رنگ کیا پھر مری تصویر میں بہزاد بھرے ❊

رنگ پکڑنا — بای فارسی و کاف مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از رونق گرفتن بود آتش گوید ؎ سنتے تیرے روے رنگین کے ❊ لالہ و گل نے بھی نہ پکڑا رنگ ❊

رنگ چھوٹنا — نمایان شدن رنگ از یک طرف بطرف دیگر بود برق مرحوم میفرماید ؎ دم میکشی پھوٹ نکلا یہ رنگ ❊ صراحی تمھارا گلا ہو گیا ❊

رنگ پھیکا ہونا — بای فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از بیرونقی اشیای رنگین بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ دیکھا ہی ترے لعل بدخشان کو جو ہی ❊ پھیکا ہی پیش لعل شکربار یار رنگ ❊

رنگت — کاف فارسی مفتوح بفوقانی کشیدہ ف رنگ ع لون شیخ ناسخ میفرماید ؎ اسقدر ہی شوخ زنگت روی آتشناک کی ❊ شعلۂ آتش ترے آگے دھواں ہو جائیگا ❊

رنگترا — رای مہملہ مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زدہ فوقانی مفتوح رای مہملہ دوم بالف کشیدہ ثمریت معروف و آنرا سنگترا نیز گویند ❊

رنگ جل جانا — سیاہی مائل شدن رنگ چہرہ کسے از رسیدن گرمی آتش و تاب آفتاب بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو ہی وہ آفتاب جو پرتو پڑے ترا ❊ جل جائے لالہ زار کا ای گلعذار رنگ ❊

رنگ جمانا - جیم مفتوح میم ونون بالف کشیدہ رنگ بستن بود آتش گوید ؎ مستی عشق کیف مے لالہ گون نہین ٭ اس رنگ پر جما نہین سکتا خما رنگ ٭

رنگ روپ - بواو معروف آے تاب بود ٭

رنگریز - رائے مہملہ مفتوح نون وکاف فارسی زدہ رائے مہملہ دوم تحتانی مجہول وزائے معجمہ زدہ بروزن رستخیز کسیکہ جامہ ورنگ کشد ٭ رنگرز رنع ٭ صباغ واین لغت بنون غنہ بروزن گلریز نیز آمدہ چنانچہ خواجہ آتش میگوید ؎ مضمون سنبد ٭ دبین بو قلمون روی یار کے ٭ رنگریز ننگے فکر نے رنگے ہزار رنگ ٭

رنگ فق ہو جانا - بریدن رنگ رو بود بخوف یا شرم چنانکہ شاعرے گوید مصرعہ سحر ہے دور مرا رنگ فق ابھی سے ہے ٭

رنگ کا پکا ہونا - کاف بالف کشیدہ بائے فارسی مفتوح کاف مشدد ودوم بالف کشیدہ ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری عبارت از پختگی وثبات رنگ بود ٭

رنگ کا کچا ہونا - کاف دوم مفتوح جیم فارسی مشدد وبالف کشیدہ عبارت از بے اعتباری وبے ثباتی رنگ چیزے باشد مرزا برق میفرماید ؎ مہر تابان ماہ تابان ہو گیا تیرے حضور ٭ رنگ کچا دھوپ سے اے مہر انور اڑ گیا ٭

رنگ کٹنا - کاف مفتوح تاے ہندی زدہ نون والف مصدری جدا وبریدہ شان رنگ بود از چیز ہاے رنگین بحر گوید ؎ سلاح باندھ کے اتنا ترش نہو دیکھو ٭ کٹے کہین نہ گھٹاؤ سے بانکپن کا رنگ ٭ وکنایہ از شرمندگی وخجالت نیز باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہوتے ہین تیرے آگے گل سرخ یاسمن ٭ کٹتا ہی مارے شرم کے بے اختیار رنگ ٭

رنگ کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از زیبائش رنگ بود بر چہرہ ودیگر اعضا وجامہ ومانند آن صبا گوید ؎

کہتے ہین لوگ پنجۂ مژگان کی پھبتیان کھلتا ہی
دست یار مین کتنا حنا کا رنگ * برق مغفور میفرماینده
کیون نہ اے برق کہے خلق اوسے سرخ و سفید
رنگ گورا ہی بہت جامۂ گلنار کھلا * ایضاً خواجہ
آتش گوید رنگریز کی دکان مین بھری ہون
ہزار رنگ * طرہ وہ ہے جو یار کی دستار پر کھلے *
رنگ کھیلنا و رنگ ڈالنا - کاف مخلوط لہا
بتحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری
رنگ انداختن یکی بر دیگرے بود در جشن ہا و دیہا
شاعرے گوید یہ جشن باغ مین ہی کسکی آمد آمد کا
کہ خوب کھیلین ہین آپسمین لالہ و گل رنگ *
شیخ ناسخ میفرمایند غیر سے کھیلی ہی ہولی یار نے
دوانے بھیجے دیدۂ خونبار رنگ *
رنگ لانا - لام و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از
نمودن خود با وضاع مختلفہ بود شیخ ناسخ میفرمایند
اکے ہولی مین رہا بیکار رنگ * اور ہی لایا
فراق یار رنگ * ولہ جسمن سے ہے
گلال اور انیکا تجکو شوق * تیرے شہید ناز کا
لایا غبار رنگ *

رنگ مٹنا - سیم مکسور تہتانی ہندی زدہ نون
و الف مصدری کنایہ از بیرنگی و بیرونقی کسے بود
بجای بحر گوید ملا ہوا ہے تعصب کا چہرہ منیر
روغن * مٹا سکا نہ کوئی شیخ برہمن کا رنگ *
رنگ مین دو بنا - سیم تحتانی مجہول و نون غنہ
دال ہندی بواو معروف و موحدہ زدہ نون و الف
مصدری غرق شدن در رنگ بود و کنایہ از جوش
عیش و نشاط باشد شاعرے گوید بوے
گل پھرتی ہے اترائی ہوئی گلشن مین * رنگ
یہ رنگ مین ڈوبا ہی کہ اللہ اللہ *
رنگنا - رای مہملہ مفتوح و نون و کاف فارسی
زدہ نون و الف مصدری رنگ کردن جامہ و مانند
آن بود و رزیدن چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
کسکی ہولی جشن نوروزی ہی آج * رنگ مے
سے ساقیا دستار رنگ * و این لغت بہ رای
مہملہ مفتوح و نون غنہ و کاف فارسی زدہ ہم آمدہ است
چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند میرے تن زار سے
ہوئے نار * رنگ لی جو وہ طفل برہمن زرد * خواجہ آتش
گوید کپڑے رنگے جو خون احبا سے یار نے *

مرغ چرخ گشتہ پیدا ہوگیا ✤

رنگیلا - رائے مہملہ مفتوح بنون غنہ کاف فارسی تحتانی معروف لام بالف کشیدہ کسیکہ رنگین لباس وزنگین مزاج باشد واگر زن رنگین لباس یا رنگین مزاج بود بجای الف تحتانی معروف آرند ✤

فصل واو

رو - بفتح اول خیال رہروی راہ اندیشہ رہ نوردی باشد شاعرے گوید ؎ آنکھوں سے تھمے آکر نہ مژگان پر روکے آنسو ✤ چلے جب اپنی رو میں پھر یہ کس کا تھمنا ✤

روا - واو بالف کشیدہ قسمے از آرد گندم باشد کہ جریش بود ✤

روپ - رای مہملہ بواو معروف وبای فارسی کشیدہ شکل وصورت ووضع کسے یا چیزے بود ودر استعمال ندکرست شیخ ناسخ میفرماید ؎ صبح فرقت نے دکھایا روپ سارا شام کا ✤ آفتاب صبح کو سمجھا میں تارا شام کا ✤ وکنایہ از آب وتاب وآب ورنگ نیز بود آتش گوید ؎ جب نہ دیکھے کچھ اور ہی عالم ہے تمھارا ✤ ہر بار عجب رنگ ہے ہر بار نیا روپ ✤

روپ بدلنا - موحدہ ودال مہملہ مفتوح لام ساکن نون بالف مصدری کنایہ از تغیر صورت ووضع بود بجر گوید ؎ روپ بدلا یار نے زیور سے جوبن ہوگیا ✤ کان کے پتے سے سنہ کا رنگ کندن ہوگیا ✤

روپ بھرنا - موحدہ مخلوط الما مفتوح برای مہملہ زدہ نون بالف مصدری عبارت از تغیر صورت ووضع بود ✤

روپھلا - رای مہملہ بواو غیر ملفوظ بای فارسی مفتوح ہای ہوز زدہ لام بالف کشیدہ چیزے کہ نقرئی باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ جب روپہلا چوٹی میں موباف ڈالا یار نے ✤ بستان میں گل شبو نظر آیا مجھے ✤

روپہلی - لام تحتانی معروف ہمان چیز یکہ نقرئی بود واں چیز مؤنث باشد خواہ مذکر ✤

روپیا - رای مہملہ مضموم بواو غیر ملفوظ بای فارسی مفتوح تحتانی بالف کشیدہ زر سکہ زدہ را گویند ع درہم خواجہ آتش گوید ؎ لیکے دلکو

چار بوسون پر دیا اک بار نے ✤ ہمنے یہ سمجھا
روپے کے ہاتھ چار آنے لگے ✤

روتی صورت - رائے مہملہ بالواو مجہول فوقانی
تحتانی معروف کنایہ از کسے کہ ہر وقت اندوہگین
وملول باشد جرأت گوید ؎ خفا ہین وہان تو
سب مجھ روتی صورت سے دلاپاؤن ہین اور
بزم طرب مین کس طرح سے بار رونیکا ✤

روٹ - رائے مہملہ بالواو مجہول وتای ہندی
کشیدہ نان کلانتر وگندہ تر بود بجر گوید ؎
جوع البقر ہی مگس خوان اغنیا ہے مین کم غذا
ہون مجکو تو پھلکا بھی روٹ ہے ✤

روٹھنا - رای مہملہ بالواو معروف وتای ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ف
رنجیدن وآزردن ✤

روٹی - رای مہملہ بالواو مجہول تای ہندی تحتانی
معروف ف نان ع خبز وکنایہ از طعامیکہ
روز چہلم مردگان اہل اسلام پختہ تقسیم نمایند ✤

روٹیان لگنا - کنایہ از ادبار وشامت باشد ✤

رودار - جوان وجیہ را گویند ✤

روڑا - رای مہملہ بالواو مجہول رای ہندی بالف
کشیدہ ریزہ خشت بود وخواجہ وزیر گوید ؎
قبر کا ساتھ پس مرگ چھوڑے پتھر ✤ بہتر
انسان سے رفاقت مین ہین روڑے پتھر ✤

روزگار - رای مہملہ بالواو مجہول وزای معجمہ
زدہ کاف فارسی بالف ورای مہملہ کشیدہ ف
نوکری ✤

روزہ - فارسیست ع صوم ✤

روزہ توڑنا - ف روزہ شکستن شیخ ناسخ گوید ؎
جس طرح توڑتے ہین شیشہ مے کو پتھر پہ شیشہ
مے نے یونہین روزہ ہمارا توڑا ✤

روزہ رکھنا - ف روزہ داشتن ✤

روزہ کھانا - کنایہ از روزہ نداشتن بود
در ایام صیام ف روزہ خوردن ✤

روزہ کھولنا - ف روزہ کشادن ع افطار ✤

روزہ معاف کروانی گئے تھے نماز گلے
پڑی - مثلیست مشہور بجاے زنند کہ کسے
از کسے عذر کارے کند وآنکس او را سوائے انکار بکارے
دیگر نیز مامور کند ✤

روشنائی - رای مہملہ مفتوح بواو و شین معجمہ زدہ نون بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف سیاہی کہ از آن کتاب نویسند ف مرکب ع مداد *

روک - رای مہملہ بواو مجہول و کاف کشیدہ حاصل بالمصدر از باز داشتن و منع نمودن بود *

روک ٹوک - تای ہندی بواو مجہول و کاف کشیدہ بہمان معنی بود کہ گفتہ شد جرأت گوید ؎ جی جسکا چاہے آئے کہ صحرا نشین ہین ہم * کچھ روک ٹوک یان نہین دیوار و در نہین *

روکڑ - رای مہملہ بواو مجہول کاف مفتوح بر رای ہندی زدہ مال و متاع بود کہ از جای بجای فرستند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مال میت بھی جو نکلا تو لیا و اعظ نے * کچھ بھی وکڑ سے نہ قزاق کو غافل دیکھا *

روکنا - نون و الف مصدری بردو معنی آید اول باز داشتن کسے از کار ع ممانعت دوم سپر نمودن بود چیزے را *

روکھا - رای مہملہ بواو معروف کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ طعامی کہ بے روغن بود در کنایہ از کسیکہ خشونت در مزاج او باشد *

روکھی روٹی - کاف مخلوط الہا تحتانی معروف رای مہملہ بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف نان کہ بے نانخورش بود *

روکھے ہونا - کنایہ از خشونت مزاج خود بر کسے ظاہر کردن بود *

روگ - رای مہملہ بواو مجہول و کاف فارسی کشیدہ ف آزار ع مرض *

روگ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از عدم زوال مرضی بود کہ لاحق شدہ باشد خواجہ آتش گوید ؎ دل کو لگا ہی روگ محبت کا بیطرح * جان آج بچ گئی تو یقین ہے کہ کل تمام *

روگی - کاف فارسی تحتانی معروف ف بیمار و آزاری ع مریض *

رولا - رای مہملہ مفتوح انبوہ مردم کہ بارادہ فساد آیند و جمع شوند جرأت گوید ؎ الٰہی خیر تجھ سے دل جگر کے بیطرح اب تو * غم و اندوہ و درد و رنج کا سینہ مین رولا ہے *

رولنا - رای مہملہ بواو مجہول و لام زدہ نون و الف

مصدری فراہم کردن چیزے بود
شیخ امداد علی بحر گوید
کشتکاری خیر کی ۞ ہمیں
رحمت مانگنا ۞

رومال — بمعنی پارچہ کہ از
دستمال را خشک کنند فارسیست
کہ از مشاطہ خود دارد گرفتہ
از مرہٹہ نخوت کی فقیروں سے
رومال ۞ ایسا نہ رومال سے
پشمینہ کہ آنرا سہ گوشہ ساختہ
سر را بپوشند نیز ہندیست شیخ ناسخ میفرماید
کہ کمین رومالن سے ناز کنز
بندھنا سیر ستم ہے شال کے رومال کا ۞

رونا — رای مہملہ بواو مجہول نون والف مصدری
بر سہ معنی آید اول گریستن دوم کنایہ از مصیبت
خود پیش کسے بیان نمودن چنان کہ مرزا رفیع
گوید ۞ ترے را سر خنجر سے خالی
کوئی ۞ شمع بھی آگے مرے اپنا ہی رونا رویٔ ۞
سوم رنج کردن بر تلف شدن چیزے چنانکہ

شیخ امداد علی بحر گوید ۞ ضبط بکا محال ہے
یعقوب کی طرح ۞ آنکھوں کو روئیے جو بقدر
دکھائے رنج ۞ مومن دہلوی گوید ۞ نہ منہ
سنکے نالۂ بلبل کا ۞ مجکو رونا ہی خندۂ گل کا ۞

رونا دھونا — دال مہملہ مخلوط الہا بواو
مجہول نون والف مصدری محاورہ ایست کہ
مفہوم نمی جان گریستن باشد شیخ امداد علی بحر
گوید ۞ صبر کر اپنے مقدر کے لکھے پر اے بحر
سونے دھونے سے بھلا ہو گی یہ تحریر سفید ۞

روندنا — رای مہملہ مفتوح بواو و نون غنہ و دال
مہملہ زدہ کسانیکہ از طرف حاکم شہر برائے نگہبانی
اہل شہر بوقت شب بیدار سوگشت مے کنند
ہندی صیغہ امر ۞

روندنا — نون والف مصدری غنہ
پامال کردن ۞

رونگٹا — رای مہملہ بواو مجہول و نون غنہ
و کاف فارسی زدہ تای ہندی بالف کشیدہ موئے
نرم و خورد کہ بر جلد بدن انسان باشد شیخ ناسخ
میفرماید ۞ تمام رونگٹے مقرگان ہی شب و عدہ

سر ایک داغ بدن چشم انتظار ہوا ۔
رونگٹے کھڑے ہونا ۔ تای ہندی تحتانی مجہول کاف مخلوط الف مفتوح رائے ہندی تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون والف بصری
موے تن برخاستن بود ہنگام ترس و خوف
ع اقشعرار بجر گوید ۔ رونگٹے تن پر کھڑے ہوے ہین کانٹون کی طرح ۔ شیر پنجاتی
ہین ساہی میر اصحرا دیکھکر ۔ شیخ ابراہیم ذوق گوید ۔ جسکی آواز سے ہون رونگٹے سوہان کے کھڑے ۔ وہ محبت نی دیا سلسلہ پاہمکو ۔
رواان ۔ رای مہملہ بواو مجہول الف بالف کشیدہ ونون غنہ ہمان موی خورد کہ بر جلد بدن انسان وحیوان باشد وخواب مخمل و مانند آنرا نیز گویند شیخ ناسخ میفرماید ۔ شکم صاف کے قرین ہے کمر ۔ یا ہے مخمل پہ رواان مخمل کا ۔
روئی ۔ رای مہملہ وہمزہ بواو وتحتانی ہر دو معروف ونبیہ ع قطن شیخ ناسخ میفرماید ۔ پانی نازک اوسنے جب رکھی ہماری قبر پر ۔ پارہ ہای سنگ مرمر روئی کے گالے ہوی ۔
واین لغت بواو غیر ملفوظ وہمزہ بہ تحتانی معروف بروزن فعل نیز آمدہ چنانکہ خواجہ میر علی آتش میگوید ۔ کیا کاٹے کا پھوڑا ہے مرے دل کا بہت سخت ۔ زائیدہ روئی کا ہے یہ تیزاب کا پچایا ۔
رویان ۔ رای مہملہ بواو مجہول تحتانی بالف کشیدہ ونون غنہ ہمان موی خورد کہ بر جلد بدن انسان وحیوان باشد وخواب مخمل و مانند آنرا نیز گویند شیخ ناسخ میفرماید ۔ ہے کہین وہین سے نازکتر تر اسوے کمر ۔ باندھنا اسپر ستم ہے شال کے رومال کا ۔ بجر گوید ۔ نسبت اوسکی بدن سے دیتے ہم ۔ روئین ہوتے اگر نہ مخمل ہین ۔ وفی زماننا کنایۃ وتلفظاً ہمین مستعمل ست ۔
رویان میلا ہونا ۔ میم مفتوح تحتانی زدہ الم بالف کشیدہ کنایہ از ہیچ رنج وملال آیدن بود شاعر گوید ۔ بیم رہے لحد مین کشتہ تری ادا کے ۔ میلا ہوا نہ قاتل

رویان کبھی کفن کا ✤

روئین کھڑے ہونا - رائے مہملہ بواو مجہول ہمزہ تحتانی مجہول ونون مخفیہ کاف مخلوط الہا مفتوح رائے ہندی تحتانی مجہول ہائے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری مؤی تن برخاستن بود از بیم و ترس شاعر گوید ؎ ایسے خونخوار ہین اوس ترک کے موے مژگان ✤ کہ تصور سے یہان روئین کھڑے ہوتے ہین ✤

فصل ہائے ہوز

رہجانا - رائے مہملہ مفتوح ہائے ہوز ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ ف رفتن وکنایہ از بیکار وشل گشتن دست وپا بود ونیز کنایہ از خطا نمودن در امرے وکمی کردن در کارے باشد حضرت برق میفرماید ؎ جس طرح چاہو مجھے پیسکے پامال کرو ✤ نہین ممکن کہ کسی چال مین بندا رہجاے ✤

رہکلا - رائے مہملہ وہاے ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن لام بالف کشیدہ ارائہ بود کہ تو پہا بدان کشند ف گردون وتوپ کو چک را نیز گویند ✤

رہنا - رائے مہملہ مفتوح ہائے ہوز ساکن نون والف مصدری ف ماندن وکنایہ از شب باش ن مرد نیز وزنے بود ✤

رہے نام اللہ کا - محاورہ ایست بجاے گویند کہ کسے فنا ومعدوم گردد یا زوال خیرے شود چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ گیا حسن خوبان بدراہ کا ✤ ہمیشہ رہے نام اللہ کا ✤

فصل تحتانی

ریت - رائے مہملہ تحتانی معروف ونوقانی کشیدہ ف آئین ع رسم وتحتانی مجہول ف ریگ ع سراب ورمل ✤

ریتنا - رائے مہملہ تحتانی مجہول ونوقانی زدہ نون والف مصدری ف سوہان کردن ✤

ریتی - نوقانی تحتانی معروف ف ریگ ع رمل وسوہان را نیز گویند ✤

ریجھ - خو وعادت بود وجرأت گوید ؎ بیٹھے بیٹھے روٹھ جانا بے سبب ہے اوسکی یہ ریجھ

اور غضب یہ ہے کہ ہم اوسکو منا سکتے نہیں ✤

ریخ - رای مہملہ تحتانی مجہول و خای معجمہ زدہ نشان رنگ مسی و سرمہ کہ در شگاف مابین دندان ہای مردم بود و تحتانی معروف طاقت و توانائی و خواہش باشد

ریخین ڈھیلی ہونا - کنایہ از بیطاقت و بیحواس شدن باشد از دہشت و خوف ✤

ریختہ - غزل و اشعار کہ در زبان اردو ی معلے گفتہ شود چنانکہ جرأت گوید ؎ کہ غزل اوراک انداز کی جرأت استو ✤ ریختی جیسی کہ اگلی تری مشہور ہی

ریختی - نوعانی تحتانی معروف غزل و اشعار کہ بزبان اردو ی معلے مشتمل محاورات زنانہ گفتہ شود

ریز کرنا - رای مہملہ تحتانی مجہول و زای معجمہ زدہ سخن سرائی مرغان نغمہ سنج بود ✤

ریشم - رای مہملہ تحتانی مجہول شین معجمہ مفتوح بمیم زدہ ف ابریشم ✤

ریلا - رای مہملہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ انبوہ مردم کہ از راندن مردمان بطرفی آید و آب بسیار کہ بزور روان شود بجائے ✤

ریل پیل - بای فارسی تحتانی مجہول لام زدہ کنایہ از زیادتی و افراط ہر چیز بود ✤

رینگنا - رای مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و کاف فارسی زدہ نون و الف مصدری رفتار حشرات الارض مانند سپش و مور و غیرہ بود ف آہستہ آہستہ رفتن ✤

رینڈی - رای مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ دال ہندی تحتانی معروف تخم بید انجیر را گویند کہ ازان روغن کشند ع حب الخروع و بزرگتر ازان خربزہ کہ از اندرون خربزہ برآیند نیز اطلاق کنند

رینی - رای مہملہ مفتوح تحتانی زدہ نون تحتانی معروف رنگے از رنگہزان از گل کاجیرہ و غیرہ چکانیدہ ازان جامہ رزند جرأت گوید مصرع نوک مژہ سے خون کی رینی مجکو بھی ٹپکانے دو ✤ بجرگوید ؎ دیکھیلے اوسکا رخ رنگین تو ایسا ہو خجل رنگ رینی کی طرح ٹپکے گل شاداب کا ✤ و مرغے کہ شبہا آواز دہد از تعلیم ✤

رینی لبلبل - ہر دو موحدہ مضموم بہر دو لام زدہ ہزار رانا مند کہ بشب ترانہ سنجی نماید ✤ شب آہنگ میر دوست علی خلیل گوید ؎ نالان ہر رات بجہ

دل اوس گل کی انجمن مین ✤ کیا بولتا ہے
یعنی بلبل مراجمین مین ✤

رینی ٹپکنا - تای ہندی وبای فارسی ہر دو مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری ہمان چکیدن
رنگ از گل کا جیرہ بود ✤

ریوڑی - رای مہملہ مخلوط التحتانی بواو زدہ رائے
ہندی بتحتانی معروف نوعے از شیرینے بود کہ
شکر را بقوام آوردہ بصورت قرص کوچک
سازند وکنجد بران ریزند ✤

ریوڑی کا پھیر - متعارف ست ✤

باب زای معجمہ

فصل موحدہ

زبان - فارسیست ع لسان ✤

زبان اولٹنا - الف بواو غیر ملفوظ لام
مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری
کنایہ از گردیدن وحرکت کردن زبان در سخن گفتن
بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ بیان حالتِ دل
پیش یار ہو نہ سکا ✤ زبان کبھی نہ دمِ عرض مدعا اولٹی ✤

زبان بدلنا - نون زدہ موحدہ ودال مہملہ مکسور
مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از سخن
گفتہ انکار آن سخن نمودن باشد شاعرے
گوید ؎ دل لینے کا مقر بھی ہے منکر بھی ہے وہ
شوخ ✤ سو مرتبہ زبان کو دلبر بدلگیا ✤

زبان بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح
بر سر مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از دشنام
دادن وسخت گوئی کردن بود آتش گوید ؎
لگے منہ بھی چڑھانے دیتے دیتے گالیان صاحب ✤
زبان بگڑی تو بگڑی تھی خبر لیجے دہن بگڑا ✤

زبان بند ہو جانا - موحدہ مفتوح بنون ودال
مہملہ زدہ کنایہ از خاموش شدن باشد شیخ
ناسخ سیفر ماید ؎ شب فرقت مین ہم پھرتی ہین
نالان ✤ زبان ہوتی نہین مثل جرس بند ✤ ونیز
کنایہ از سلب قوت گویائی بود ہنگام مرگ واحتضار
شاعرے گوید ؎ کیسی زبان بند دم واپسین
ہوئی ✤ حسرت رہی کہ یار سے کچھ بات کیجیے ✤

زبان پکڑنا - بای فارسی وکاف مفتوح رائے
ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از

گرفت کردن در سخن کسے بود ف زبانگیری شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تاب کیا حاسد کی جو پکڑے کبھی میری زبان ٭ شمع ہی لیکن اسے گلگیر کی حاجت نہین ٭ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ کیونکر نکالون منہ سے مین حرف وصال یار ٭ جو دانت ہی زبان پکڑتا ہی ہجر مین ٭

زبان چلنا - کنایہ از جلد جاری سخن گفتن بود اسیر گویند ؎ زبان ضعف پیری مین چلتی رہی سحر ہوگئی شمع جلتی رہی ٭

زبان دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از اقرار و وعدۂ امرے کردن بود ف زبان دادن بحر گویند ؎ جو کچھ کہ منہ سے کہا ہی اوسے بنا ہو بحر ٭ زبان دی چکی اب کیا ہی گفتگو باقی ٭

زبان روکنا - باز داشتن زبان از بند گفتن کسے باشد ٭

زبان سمجھنا - فہمیدن محاورات اور روزمرہ کسی بود ٭

زبان کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از گویا شدن انسان در عہد طفلی بود آتش گویند ؎ حیوان پر آدمی کو شرف نطق سے ہوا ٭ شکر خدا کرے جو زبان کھلے ٭ و نیز کنایہ از سخنان ناشایستہ و سخت گفتن بود کسے را جرأت گوید ؎ شور افغان ہی پہ بس اپنی زبان کھلتی ہے ٭ آنکھ کمبخت یہ سوتے مین جہان کھلتی ہے ٭

زبان گھسنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری محاورہ ایست بجائے گویند کہ کسے بسیار سخن گفتہ باشد چنانکہ مرزا برق گویند مصرعہ زبان گھس گئی اپنی خدا خدا کرکے ٭

زبان ہارنا - اقرار امری نمودن بود چنانکہ شاکر گوید ؎ ہم وہ جان باز نہین ہین کہ پھرین جیتے جی ٭ تجھسے جس بات مین ہاری زبان ہاری ہے ٭

زبان ہلانا - سخن گفتن بود ٭

فصل تای ہندی

ٹل - زای معجمہ و تای ہندی ہر دو مفتوح بلام زدہ گفتگوی یاوہ و لغو بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ مضمون حسن و عشق نہین کس غزل مین ہی ٭ سنیے اگر تو لطف ہماری ٹل مین ہی ٭

فصل جیم فارسی

زچ کرنا - زای معجمہ مکسور بجیم فارسی زدہ کاف

مفتوح بہ رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری
تنگ و عاجز کردن بود کسے را ٭

فصل خائے معجمہ

زخم اچھا ہونا - بہ شدن زخم بود ٭
زخم بھر جانا - التیام پذیرفتن زخم بود ٭
زخم کھانا - زخم خوردن باشد برق مرحوم گوید
ع تیغ ابرو کے سامنے جا کر ٭ زخم منہ پر جوان کھاتے ہیں ٭
زخم لگنا - مجروح شدن کسے بود از تیغ و تیر وغیرہ ٭

فصل رائے مہملہ

زرا - زائے معجمہ مفتوح رائے مہملہ بالف کشیدہ کلمہ بود
کہ فائدہ معنی لفظ اندک دہند اندک ع قلیل و
کسانیکہ این لغت را بذال معجمہ نویسند نزد مولف
ہیچ ازان خطاست ٭
زردا - نام نوعے از طعام بود و بجاورہ اہل دہلی
تنبا کوی خوردنی را نیز گویند ٭
زرد ہو جانا - زرد شدن بود خواہ از خوف
و اندیشہ خواہ از ہیچ رنج و صدمہ خواہ از طول مرض
خواہ از عشق کسے میر تقی گوید ع پھر کہیں کیا
دل لگایا میر جو ہے زرد تو ٭ منہ پر آیا ہی ترے
دو چار دن سے نورنگ ٭ شیخ ناسخ میفرمایند ٭ ہو گیا
کیوں زرد ناسخ کیا کہوں ٭ ہی زمانے کا عجب آیا رنگ ٭
زرغل - اول بکسور دوم ساکن سوم مفتوح بلام زدہ
ہر چیز ناکارہ را گویند ٭
زری - نوعے از قماش زرتار بود ٭
زرق برق - زائے معجمہ و موحدہ ہر دو مفتوح
بہر دو رائے مہملہ و ہر دو قاف زدہ کرد و فر و سامان
عیش کہ بافراط باشد و بفارسی آب و تاب چیز پیرا گویند ٭
زرگری - زائے معجمہ مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ کاف
فارسی مفتوح رائے مہملہ تحتانی معروف زبان ساختہ
رانا مند کہ جمعی با ہم گفتگو کنند و با ہم فہمند و دیگری
نہ فہمد و آنچنان بود کہ در ہر کلمہ بعد ہر حرف زائے
معجمہ آرند و کنایہ از زر ہم نہفتہ بود تو را ٭

فصل رائے تقیلہ

زڑ - زائے معجمہ بکسور بہ رائے تقیلہ گفتگوی بسیار
بیفائدہ بود ف یاوہ ع اقاعیل تفاعیل ٭

فصل فا

زفیل - زائے معجمہ مفتوح فائے تحتانی معروف و لام
آواز یکہ سر انگشت ہا در دہان کردہ برآرند ٭ صفیر ٭

زنبیل

رفیلنا - نون و الف مصدری سر انگشتها در دهان کرده آواز بر آوردن بود و ف شفلیدن *

فصل کاف

زک - زای معجمه مفتوح بکاف کشیده ذلت و الزام را گویند *

زک اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای هندی مخلوط الها و نون بالفها کشیده سبک و ذلیل و ملزم شدن باشد *

زک دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری سبک و ذلیل و ملزم کردن بود کسے را *

فصل میم

زمین - بمعنی معروف فارسیست و بمعنی رنگ اصلی قماشے و کاغذے که بران نقوش رنگارنگ طبع کرده یا نگاشته باشند ظاهر اسندیست شاعرے گوید ؎ خط سے قماش عارض جانان پہ ہے بہار * اس چھینٹ کی نقوش ہین سبز اور زمین سرخ * و بر ماده هر عطر که عطر صندل بود و بر قافیه ورديف و وزن غزل نیز اطلاق زمین کنند *

زمین آسمان ایک کردینا - الف تحتانی مجهول و کاف کشیده کاف دوم مفتوح بر سر ے مهمله زده دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری کنایه از نهایت جستجو و تلاش کسے یا چیزے نمودن بود شاعرے گوید ؎ خاک اوڑاتی تھی یہانتک جستجوے وصل مین * ایک ہوجاتے زمین و آسمان کوسے دوست *

زمین آسمان کا فرق محاوره ایست مشهور چنانکه جرات گوید ؎ ہی زمین آسمان کا یار و * فرق ہین اور آفتاب مین فرق * میر تقی مغفور میفرمایند ؎ خوبی کو اوسکے چہرے کی کیا پہنچے آفتاب * ہے زمین اور اسمین فرق زمین آسمان کا

زمین آسمان کے قلابے ملانا - تدبیرها و فکرهای بسیار در کار کردن بود شیخ ابراهیم ذوق گوید ؎ قلابے آسمان و زمین کے ملاتے تو * اوس مہروش کے ملنے کی ناصح بتا صلاح *

زمین اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ و تای هندی مخلوط الها زده نون و الف مصدری کنایه از کشتکاری و زراعت و سرسبز شدن زمین بود خواجه آتش گوید ؎ آسمان سے کسے امید ہے

سر سبزی کی رہ ہوں وہ افتادہ زمین جو نہ اوٹھے
رہتا ان سے ۔

زمین بیٹھنا ۔ موحدہ مفتوح تحتانی و ہائے
ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از فرو رفتن زمین بود شاعرے گوید ؎ دوش
احباب ہی پر کچھ یہ غضب بارہ تھی پوشاک کھی گئی
میری تو زمین بیٹھ گئی ۔

زمین پر پاؤن نہ رکھنا ۔ بای فارسی مفتوح
برائے مہملہ زدہ بائے فارسی دوم بالف کشیدہ و او
زدہ و نون غنہ نون نافیہ و رائے مہملہ ہر دو مفتوح
کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از ناز یدن بود بر امرے ع تجنتر خواجہ آتش
گوید ؎ اب پاؤن رکھے وہ نہیں چلتے زمین پر
ایک ایک کرسی کے ساتھ ہین دو دو چھڑی ہوے ۔

زمین پکڑنا ۔ بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح
برائے ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از
جا گرفتن بود بطور استقلال خواجہ آتش گوید ؎
زمین پکڑی تو پھر ہرگز نہ چھوڑی اے مجنون تو
نشان دے مجنون رہگیا صحرا کے دامن پر ۔

زمین چیرھنا ۔ جیم فارسی مفتوح بہ برائے مہملہ
مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از
خرامیدن اسپ و مانند آن بود بر زمین بطور یکہ
مثلاً روز اول یک کروہ یا زیادہ خرامد و روز دوم
دو کروہ یا زیادہ رود پس ہمین سان آہستہ
آہستہ و بتدریج مشق تک و تاز آن افزون شود
و بسیار راہ رفتن آموزد و استاذ مولفہ ؎
بجبین ہے اسپ ناز و ادا تازہ مشق ہین ۔
ای جریخ ابھی زمین پہ گھوڑے چڑھے نہین ۔

زمین سخت آسمان دور ہے ۔ سین مہملہ مفتوح
بجای معجمہ و فوقانی زدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی
ساکن الف بالف کشیدہ و سین مہملہ زدہ میم
بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ دال مہملہ بواو معروف
و رائے مہملہ زدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی ساکن
شلیت مشہور بجای زنند کنایہ از زندگانی بر کسے
دشوار باشد و بجان دادن آمادہ بود میر تقی
گوید ؎ کرے کیا کہ دل بھی تو مجبور ہے میر زمین
سخت ہے آسمان دور ہے ۔ شیخ ناسخ میفرماید
؎ تری فرقت مین مرے اشکون ہے اور آہون سے

اب زمین سخت نہین اور فلک دور نہین ✤

زمین کا پاؤن کے نیچے سے سرک جانا - کنایہ از ہمہ ہی ناکردن ہیچکس بود در وقت بد بحر گوید ؎ میدان عشق مین نہ کوئی ساتھ دیسکا ✤ طبقہ زمین کا پاؤن تلے سے سرک گیا ✤

زمین کا گز ہو جانا - کاف بالف کشیدہ کاف فارسی مفتوح بہ رائے معجمہ زدہ کنایہ از بسیار رہ نوردی کردن بود اسیر گوید ؎ زہی تماش غرور لیلی کہ اپنے خیمے سے بھی نہ نکلی ✤ یہ دشت وحشت مین راہ نا پی کرین گیا قیس گز زمین کا

فصل نون

زناخی - زاے معجمہ مفتوح نون بالف کشیدہ خاے معجمہ بتحتانی معروف باصطلاح زنان اوباش زنے کہ بازن دیگر زناخ شکستہ ہمراز و ہمدم او شود و زناخ آستخوان سینہ مرغ و کبوتر و غیرہ کہ دو شاخ باشد بود ✤

زنانا - زاے معجمہ مفتوح ہر دو نون بالفہا کشیدہ مردے را گویند کہ روش زنان اختیار کند

زنجیر کرنا - پا بزنجیر کردن کسے باشد جرأت

گوید قطعہ جنون عشق سے جرأت کا یہ احوال پہونچا ہے ✤ بھلا اب تم بھی یارو اوسکی کچھ تدبیر کرو دیکھو ✤ کوئی کہتا ہے مرتا ہے اب اوسکی حق مین بہتر ہے ✤ کوئی کہتا ہے دیوانہ ہے پہ زنجیر کرو دیکھو ✤

زنجیری - زاے معجمہ مفتوح نون زدہ جیم تحتانی معروف نوعے از گلولہ توپ و تفنگ باشد کہ دران زنجیر نصب بود شاعرے گوید ؎ جان جاے طائر وحشت مگر اور مرنے نپاے ✤ گولے اسے قاتل لگانا کوئی زنجیری مجھے ✤

زنخا - زاے معجمہ مفتوح نون ساکن خاے معجمہ بالف کشیدہ مردے کہ روش زنان دارد ✤

زنگی ہڑ - زاے معجمہ مفتوح نون زدہ کاف فارسی تحتانی معروف ہاے ہوز مفتوح بہ رائے ہندی زدہ بلہیلہ سیاہ را نامند ✤

فصل واو

زور - بمعنی توانائی فارسیست و بمعنی عجیب و شخص عجیب محاورہ ہندیان ست سند ہر دو معنی از شیخ ناسخ ؎ خاک سر رہ ہمرہ و ہمراہ و مال ✤ اے فلک زور انقلاب ہوا ✤ ؎ میکشی منجسی چھوڑتا ہی نہ زور ✤ ساقیا زاہد بھی کوئی زور ہی ✤

زور چلنا - مومن خان دہلوی گوید ؎ جو بجز اوس بیوفا سے تو جانون ؎ کہ دلپر نہین زور چلتا کسیکا ؎

زور شور - شین معجمہ بواو مجہول و راے مہملہ زدہ جوش و خروش چیزے بود و اگرچہ این ہر دو لفظ فارسی ہستند لیکن معاً استعمال شان در فارسی یافتہ نمیشود پس محاورۂ ہندیانست شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اُمڈے ہین اپنے اشک برسے زور شور پر ؎ پانی نہ پھیرو تم کہین دریاے شور پر ؎ ایضاً اسیر گوید ؎ شرمندہ میرے دیدۂ گریان نے کر دیا ؎ کچھہ بن نہ آئی ابر سے اس زور شور پر ؎

زور مارنا - سعی و کوشش بسیار در کاری کردن خود ؎

زور و سر چڑھنا - شیخ ناسخ گوید ؎ کیا ہی زور و سر چڑھا ہی ان دنون اپنا جنون ٹکڑے ٹکڑے شام تک ہو جاتی ہی زنجیر صبح ؎

زوف - بروزن صوف کلمہ بود کہ مفہوش قریب بہ نفرین و لعن باشد ؎

فصل ہاے ہوز

زہر - بمعنی مشہور فارسیست ع سم و بمعنی چیزے کہ ناگوار خاطر باشد ہندیست چنانکہ شیخ ناسخ گوید ؎ فراق یار مین سیر چمن ہی زہر مجھے ؎ کھلا گئی ابھی افیون کو کنار کی شاخ ؎

زہر اوگلنا - الف بواو و غیر ملفوظ کاف فارسی مفتوح بلام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آفت انگیزی و فتنہ خیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ سانپ کا زہر وہ گیسو ہین اوگلنے والی ؎ آہو سے چشم جھلاؤن کو ہین چھلنے والے ؎ نیز کنایہ از سخنان آفت انگیز و فتنہ خیز باشد جرأت گوید ؎ زبسکہ مرتے ہین اک بوسہ رنگ پر جرأت ؎ یہ شعر کہتے نہین زہر ہم اوگلتے ہین ؎ مرزا برق میفرمایند ؎ رقم کر رہا ہون مضامین زلف ؎ زبان قلم زہر اوگلتی نہین ؎

زہر باد - موحدہ بالف و دال مہملہ کشیدہ علتی بود کہ مادۂ شش سمی باشد ؎

زہر چھیکنا - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور تاے ہندی مفتوح کاف زدہ نون و الف مصدری پراگندہ شدن اثر زہر بود در بدن مسموم شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پھر یاد آگئی مجھے ناگن سی زلف یار ؎ پھر زہر عشق سا رگ و پے مین چھک گیا

زہر دینا - ذال معجمہ بتحتانی مجہول نون و الف مصدری زہر خوراندن بود کسے را ٭

زہر کھانا - کنایہ از جان دادن باشد میر تقی گوید ؎ بوسہ تا ہی بہار نہ کی خط ٭ میر مین اب سپہ زہر کھاؤنگا ٭

زہر مار کرنا - کنایہ از خوردن و نوشیدن چیزے بود کہ آزردہ شدہ بہ نسبت خود یا دیگرے میگویند سودا گوید ؎ قطعہ سودا جو مے پرست جہان کے ہین او نسے تو مت کر طلب شراب کی ہر جا خمار ہے او سکو بیشل دانہ انگور دین گرہ ٭ قطرہ بچے انہون کے اگر زہر مار ہے ٭

فصل یای تحتانی

زیر پائی - قسمے از پاپوش بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یہ ترقی پر ہی ہر دم حسن اوس محبوب کا ٭ ماہ کامل زیر پائی کا ستارا ہو گیا ٭

زیل - نامی معجمہ بتحتانی معروف و لام کشیدہ آوازی کہ شبیہ بآواز کودکان باشد ٭

باب سین مہملہ

فصل الف

سا - سین مہملہ بالف کشیدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ مانند و مثل و مد چنانکہ درین شعر مومن خان دہلوی ؎ نجاؤنگا کبھی جنت مین مین نجاؤنگا ٭ اگر ہوئیگا نقشہ تمھارے گھر کا سا ٭ و کلمہ بود کہ فائدہ معنی نہایت و بسیار بخشد چنانکہ درین شعر شیخ ناسخ میفرمایند ؎ فرقت محبوب مین اندھیر سا اندھیر ہے ٭ دن شب تاریکی پوچھو نہ ظالم رات کا ٭

ساتا روہن - نوقانی بالف کشیدہ رای مہملہ بواو مجہول ہای ہوز مفتوح بنون زدہ حملہ آوردن ہفت گرگ باشد ہر کسے از ہر جانب در صحراف گرگ بندی و کنایہ از گرد آمدن مردم نیز بود بر یک کس از چہار طرف جہت آزار دہی ٭

سات پانچ - نوقانی ساکن بای فارسی بالف و نون غنہ و جیم فارسی کشیدہ کنایہ از مکر و فریب بود

سات سُر - سین مہملہ مضموم بہ رای مہملہ زدہ ہفت لحن موسیقی ہندیان باشند ٭

سات سنگار - سین مہملہ مکسور بنون غنہ

کاف فارسی بالف و رائے مہملہ کشیدہ ہفت آرایش
زنان باشد و آن انیست حنا مالیدن سرمہ کشیدن
پان خوردن مسی مالیدن مؤہای سر آراستہ کردن
افشان چیدن زیور پوشیدن و ہر ہفت ✤
ساتہ - سین مہملہ بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا
زدہ بر دو معنی آید اول ہمراہی ع معیت و رفاقت
دگا ہی فائدہ معنی ہمراہ دہد ع مع دوم کبوتران
چند را گویند کہ بالتفاق می پرند مرزا برق میفرماید
؎ اسی صورت سے ہر دم ہم جو خط شوق بھیجینگے
اوڑیگا ساتہ دروازے پر اوس گل کی کبوتر کا ✤
ساتہ چھوٹنا - شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو بھی
غضب ہی تفرقہ انداز ای اجل ✤ دم بھر مین چھوٹ
جاتے ہین سو سو برس کے ساتہ ✤
ساتہ دینا - دال مہملہ تجتانی مجہول نون و الف
مصدری ف ہمرہی نمودن و کنایہ از شریک شدن
در رنج و راحت باکسے بود ✤
ساتھی - فوقانی مخلوط الہا تجتانی معروف
ف ہمرہی کنندہ ع صاحب و رفیق شاعرے
گوید ؎ امید صبر و تحمل سے دل کو بیچا تھی ✤
نہ ساتہ دے سکے فرقت مین چل دیے ساتھی ✤
ساجھا - سین مہملہ و جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ
شرکت نمودن در تجارت و مانند آن بودع شرکت ✤
ساجھی - جیم مخلوط الہا تجتانی معروف کسے کہ
شرکت کنندہ باکسے بود در تجارت و مانند آن ع شریک
سارنگ - رای مہملہ مفتوح بنون و کاف فارسی وہ
نام راگنی دیپک ست و نوعے از مگس نیز باشد ف
زنبور عسل بحر گویدع ؎ دل او سکی زلف مین او جھا
ہی میرے سر پہ چھیڑا ہی ✤ الٰہی الامان سارنگ کے
چھتے کو چھیڑا ہے ✤
سارنگی - کاف فارسی تجتانی معروف سازیست
مشہور مطربان را ف ع چاک ✤
ساری - رای مہملہ تجتانی معروف نوعے از پوشش
زنان ہنود باشد ف شارح شیخ امداد علی بحر گوید ؎
کیا ہی شب فراق صنم خوفناک ہی ✤ ساری سیاہ
اوڑھے نکلی ہی کالکا ✤ و درین لغت بجای رای مہملہ
رای ہندی ہم مسموع ست ✤
ساڑھو - سین مہملہ بالف کشیدہ رای ہندی مخلوط الہا
برادر معروف شوہر خواہر زن را گویند ف ہمزن و ہمدان

ساغری - مقعد اسپ را گویند و مجازاً مقعد انسان را نیز گویند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پیتا ہوں ساغر مے ساقی جو مین پیالے ۔ صد حیف اس لب و سیہ زاہد کی ساغری ؎

ساقی - کہ یکہ قلیان و تنباکو گرفتہ کوچہ بکوچہ پھرد قلیان کشاند و اجرت گیرد ؎

ساقن - قاف مفتوح بنون زنیکہ دکان قلیان نہد و بنگ فروشد ؎

ساکھہ - سین مہملہ بالف کشیدہ و کاف مخلوط الہا زدہ اعتبار را گویند ؎

ساکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ یکبار اتفاق شدن چند کس بود بر کاری چون جنگیدن از حریف و مانند آن ف یکدلی ع اتفاق ؎

سالو - لام بوا و معروف تماشی بود سرخ رنگ ؎

سامان بندھنا - آثار مہیا شدن چیزے پدید آمدن بود جرأت گوید ؎ بس توانائی و طاقت کی دلیری گئی کھل ۔ عشق اور حسن مین جب جنگ کا سامان بندھا ؎

سامان کرنا - مہیا کردن اسباب کسی چیزی باشد

سامنا کرنا - کاف منقوط بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف روبرو شدن ع مقابلہ ؎

سامنے ہونا - ہاے ہوز بوا و مجہول نون و الف مصدری ف دوچار شدن ع مواجہہ ؎

سان - سین مہملہ بالف کشیدہ و نون ملحقہ زدہ چیزے بود بین و مسدس کہ آنرا بگردش آورده بران شمشیر و کارد وغیرہ تیز کنند ف فسان شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تیز ہر دم کرتی ہی تیغ نگاہ یار کو ۔ چشم کی گردش ہوئی ہے سان اس تلوار کو ؎

سان پر چڑھنا - ہاے فارسی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ جیم فارسی مفتوح بہ رائے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری تیز گشتن شمشیر و کارد و مانند آن بود بر فسان مرزا برق میفرمایند ؎ آنکھون کی گردشون سے یہ جوہر عیان ہوے ۔ تیغ نگاہ یار بھی چڑھتی ہی سان پر ؎

سانپ کا تماشا - تماشاے کہ مارگیران نمایند خواجہ آتش گوید ؎ وہ کالے سانپ وہ گیسو ہین جنکے ۔ تماشے مین ہوے ہین گنج زر خرچ ؎

سانپ کا سونگھہ جانا - سین مہملہ بوا و معروف و نون غنہ و کاف فارسی مخلوط الہا زدہ جیم و نون

بالفہا کشیدہ کنایہ از گردیدن مار بود شاعرے گوید
ع شمیم کاکل پیچاں سے مین جو اونگھ گیا تو
ہنسکے کہنے لگے اوسکو سانپ سونگھ گیا ٭
سانپ کا کاٹا رسی سے ڈرتا ہے - ہر دو کاف
وتای ہندی بالفہا کشیدہ رای مہملہ مفتوح سین مہملہ
مشدد وتحتانی معروف سین مہملہ دوم تحتانی مجہول
دال ہندی مفتوح برای مہملہ ساکن فوقانی بالف
کشیدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی زدہ شلیست بر کسے
زنند کہ او را از دشمن قوی ہیچ گزند رسیدہ باشد
پس از دشمن ضعیف کہ شل و شبیہ او باشد نیز
ترسد کہ مبادا این ہم گزند رساند مار گزیدہ
از ریسمان متیرسد جرأت گوید ع چمپین مین دیکھون
کیا سنبل کو ہون اوس زلف کا مارا ہوا شل ہے
سانپ کا کاٹا ہوا رسی سے ڈرتا ہے ٭ ایضاً
شاعرے گوید ع سمجھتے ہین خیال زلف کو بھی
زلف سودائی ہ ہمین کاٹا ہی جب سے سانپ نے
رسی سے ڈرتے ہین ٭
سانپ کی لکیر - نشانیکہ از فتن نادیدہ
افتد شیخ ناسخ سفر مایند ع مانگ سب کی ہین
جسکو سانپ کی ہی وہ لکیر ٭ کیچلی سو بات ہی اور
اوسکی چوٹی مارہے ٭
سانپ مرے نہ لاٹھی ٹوٹے - شایست بجائے
زنند کہ کار از کسے بآسانی بر آید یعنی نہ آنکہ را
ہیچ ضرر رسد نہ ہیچ نقصان خود گردد ٭
سانپ نکل گیا لکیر کو پیٹا کرو - نون مکسور
کاف مفتوح لام ساکن کاف فارسی مفتوح تحتانی
بالف کشیدہ لام مفتوح کاف دوم تحتانی معروف
وای مہملہ زدہ کاف سوم بواو مجہول ہای فارسی
تحتانی معروف تای ہندی بالف کشیدہ کاف بار
مفتوح رای مہملہ بواو مجہول شایست بجای زنند کہ
وقت کردن کاری از دست کسے رفتہ باشد پس از روے
تاسف ذکر آن کنند ٭
سانپ والا - واو و لام بالفہا کشیدہ کسیکہ مار
نزد خود دارد برای تماشا نمودن مرزا برقی گوید ع
تمہاری زلفون سے ہمکو ضرر نہین ہرگز نہ کہ پاس
رکھتے ہین ہر وقت سانپ والے سانپ ٭
سانپھنی - سین مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ وتای
ہندی مخلوط الہا زدہ پیوستن رشتہ بود برشتہ دیگر

باین طور کہ معلوم نشود ✤

سانٹھہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالف کشیدہ ہمان پیوستن رشتہ برشتہ دیگر بود ✤

سانچا - سین مہملہ بالف کشیدہ ونون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ قالب چیزے بودن کالبد ✤

سانڈ - سین مہملہ بالف کشیدہ ونون غنہ ودال ہندی زدہ جانورے کہ مشرکان در راہ بتان خود آنرا آزاد ویلہ سازند ونرگاویکہ برای جفت گاہ دارند وکنایہ از کسیکہ توانا بود واز فکرہا وغمہا آزاد باشد ✤

سانڈنی - دال ہندی زدہ نون تحتانی معروف شتر تیز رفتار را گویند ع جمازہ ✤

سانڈنی سوار - ف شتر سوار ✤

سانس اوکھڑ جانا - الف بواو غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا مفتوح بہ رائے ہندی زدہ کنایہ از سوء تنفس باشد کہ در نزع بود شاعرے گوید ع دم جان بلب ہجر کا ٹوٹے گا نہ ای موت ✤ بیمار کی یہ سانس نہیں ہے کہ اوکھڑ جاوے ✤

سانس پھولنا - کنایہ از سوء تنفسی کہ از برداشتن بار گران یا از شتاب روی ومانند آن لاحق شود ✤

سانس چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دم زدن غیر طبعی باشد ✤

سانس رُکنا - رای مہملہ مضموم کاف ساکن نون والف مصدری تنگی نمودن دم بود ع ضیق النفس

سانس لینا - کشیدن نفس بود ✤

سانگ - سین مہملہ بالف وکاف فارسی کشیدہ حربہ از حربہا باشد مانند نیزہ ✤

سان گمان - یعنی وہم وخیال باشد ✤

ساون بھادون کا ملنا - میم مکسور لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از تمام شدن ساون وشروع شدن بھادون بود ✤

ساونت - واو مفتوح بنون زدہ وفوقانی کشیدہ ف بہادر ع شجاع شاعرے گوید ع ایک ایک سے دبتا نہیں لڑتے ہین برابر ✤ آنکھ اوسکی ہی ساونت تو دل میرا حریف ہے ✤

ساون ہرے نہ بھادون سوکھے - ہای ہوز مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول نون مفتوح بہای مختفیہ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ

دال مہملہ بواو مجہول ونون مخفیہ سین مہملہ بواو معروف
کاف مخلوط الہا تجتانی مجہول مثلیست بر کسی زنند
کہ حال او در ہر زمانہ یکسان ماند ✤
ساونی - واو زدہ نون تجتانی معروف انچہ
در ماہ ساون از خانہ داماد بخانہ عروس فرستند
وگلست معروف کہ در ماہ ساون می شگفد بحر گوید
ے جب ڈوپٹا سرخ رنگوا تا ہی ساون مین وہ شوخ ✤
ساونی پر اوس پڑجاتی ہے ہر برسات مین ✤
ساہ - سین مہملہ بالف کشیدہ وہاے ہوز زدہ
مہاجن را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ے ساہون
کی عاشقی مین دوالے نکل گئے ✤ جم ہوگیا فقیر
پیالا اوٹھالیا ✤
ساہی - ہاے ہوز تجتانی معروف جانوریست
مشہور کہ خارہا بر پشت دارد مانند دوک ف
خار پشت ع قنفذ شاعرے گوید ے وہ دل
رکھتے نہین عاشق جو اون پلکون سے ڈر جائے ✤
کہین شیرون کی بھی آنکھ آج تک جھپکی ہے
ساہی سے ✤ و قافیہ ایخبار اہی و ماہی ست ✤
سائی - ہمزہ تجتانی معروف بخیتر دادن قیمت
چیزے بکسے بود و نیز زریکہ پیش از رقص و سرود
بمطربان و رہندف پیش دادع سَلَم ✤
سایا - سین مہملہ و تحتانی بالفہا کشیدہ اصطلاح
مصوران تیرگی و سیاہی بود کہ جا بجا در مرقع
تصویر باشد شیخ امداد علی بحر گوید ے بجز از رنگ
جہان کا نہ تماشائی ہو ✤ جنکا سایا ہی بلا اسمین
وہ تصویرین ہین ✤ و نیز پوشاک زنان انگریزان
را گویند و بانیمعنی لغت انگریزیست ✤
سایا اوترنا - دفع شدن آسیب باشد ✤
سایا پڑنا - بای فارسی مفتوح بر سر ہاے ہندی زدہ
نون و الف مصدری ف سایہ افتادن ✤
سایا ہوجانا - ہاے ہوز بواو مجہول جیم و نون
بالفہا کشیدہ ف آسیب زدہ شدن ✤
سائین - ہمزہ تجتانی معروف و نون غنہ گدا را گویند ✤
سائین سائین - ہر دو ہمزہ تجتانی مجہول و
نون غنہ آواز وزیدن باد بود ✤

فصل باے موحدہ

سبزا - زاے عجمہ بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول
اسپیکہ سفیدیش مائل بسیاہی بود ف سبزہ فلک

دوم زیور گوش زنان کہ رنگ سبز دارد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پھر کسی کان کے سبزی سی اڑی آنکھ اپنی ✤ پھر ہرا ہو گیا زخم جگر اچھا ہو کر ✤

سبز قدم ۔ کسے را گویند کہ قدمش منحوس بود ف سبز پا ✤

سبزی ۔ زای معجمہ تحتانی معروف برگیست مشہور کہ آنرا با آب سائیدہ بیاشامند فشہ آرد ف بنگ ع قنب کیف گوید ؎ اندوہ نشتین سے ساقی امان دے ✤ سبزی بھی تھوڑی بادہ گلگون مین چھان دے ✤

سبورا ۔ سین مہملہ مفتوح بواو معروف رای مہملہ بالف کشیدہ آلہ چرمین بود کہ بدان زنان دفع خارش فرج خود سازند ف مچا چنانے کیر کا شی ع صابورہ ✤

سبھا ۔ سین مہملہ مفتوح موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ف بزم و انجمن ع محفل حضرت بحر میفرمایند ؎ آبرو بخشی سبھا مین منہ کو اوجالا کیا ✤ طرۂ زر اپنا دے گلگیر کو نذرانہ شمع ✤

سبیتا ۔ سین مہملہ مضموم موحدہ تحتانی معروف فوقانی بالف کشیدہ فرصت، وقت و اطمینان خاطر را گویند ✤

سبیل ۔ سین مہملہ مفتوح موحدہ تحتانی معروف ولام زدہ آبیکہ اکثر در ایام محرم در رہگذرہا دارند تا رہروان ازان سیراب شوند ف آب سبیل شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رونا ہمارا دیکھ کے رہتے ہین اہل دل ✤ کیا تعزیت ٹپکتی ہے اپنی سبیل سے ✤

سبیل پلانا ۔ بای فارسی مکسور لام و نون ہر دو بالف ہا کشیدہ آب نوشانیدن در رہگذرہا بود رہروان را ✤

سبیل رکھنا ۔ رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری آب نہادن در رہگذرہا بود برای نوشیدن رہروان شیخ ناسخ مغفور رباعی فرمودہ اند کہ مصراع آخرش انیست مصرعہ رکھی تھی قضا نے آب آہن کی سبیل ✤

فصل بای فارسی

سپاٹ ۔ بالفتح ف ہموار ✤

سپاٹا ۔ مراد ف سپاٹ باشد ✤

سپیڑ دائی - کسیکہ بار قاصہ مزا میر نوازد ف قرشمال *

سپیاری - سین مہملہ مضموم بای فارسی ساکن تحتانی بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف چیزیست کہ آنرا پارہ پارہ کردہ باپان خورند ف پویل ع فوفل وکنایہ از سرد کریمی خشفہ نیز بود *

فصل تای فوقانی

ست - سین مہملہ مفتوح بفوقانی کشیدہ بر دو معنی آید اول جوہر دوا دوم توانائی و طاقت میر تقی گوید ؎ ہم عشق مین کیا کیا ہوے اب آخر آخر ہو چکے * بے مت ہوے بے ست ہوے بیخود ہوے میت ہوے * شاعر گوید ؎ افتادہ ہجر یار مین مردہ صفت رہا * او تھگر مین بیٹھتا کبھی اتنا نہ ست رہا *

ستا - اول مفتوح فوقانی مشدد بالف کشیدہ ورق گنجفہ بود کہ دران ہفت صفر باشد و ہفت صفر یا سہ و ہفت خرمہرہ پچیسی کہ واژگون افتد *

ستا - سین مہملہ مکسور فوقانی بالف ورای مہملہ کشیدہ ساز یست مشہور ف ستارہ وستا *

ستارا - رای مہملہ بالف کشیدہ چیزی باشد مدور کہ از آرزر و نقرہ سازند و بر جامہ و کلاہ و پاپوش دوزند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ انگیا کی ستارے ٹوٹتے ہین * پستان کے انار چھوٹتے ہین * شیخ ناسخ میفرماید ؎ تھا فلک حیرت مین یہ ثابت ہین یا سیارہ ہین * تیرے جوتی کے جو کل چمکے ستارے رات کو *

ستارا چمکنا - یاور و مساعد شدن بخت بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ بام پر وہ ماہ کرتا ہے نظارہ صبح کا * آج بارے خوب چمکا ہے ستارہ صبح کا *

ستاری - رای مہملہ تحتانی معروف ستار کوچک بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ اس طرح بول نکلتے نہ سنے تھے ہمنے * صاف کرتی ہے صنم تیری ستاری باتین *

ستانا - سین مہملہ مفتوح فوقانی ونون بالفہا کشیدہ ف آزار دادن *

ست چھوڑ دینا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی زدہ دال مہملہ تحتانی

مجہول نون والف مصدری کنایہ از سہت کارے
و رگذشتن وقاصر شدن بود ✤

ستھکھنڈا - سکاف مخلوط الہا مفتوح نون زدہ
دال ہندی بالف کشیدہ مکانیکہ ہفت منزل دارد
یک الاے دیگر ست ✤

ستنجا - سین مہملہ مفتوح فوقانی ساکن نون
مفتوح جیم بالف کشیدہ ہفت غلہ بریان کردہ وہم
آمیختہ را گویند شیخ ✤

ستونسا - اول مفتوح دوم ساکن شادی نگذشتہ
ہفت ماہ باشد حمل زن را وطفلیکہ بعد ہفت ماہ از
شکم برآید ✤

ستھرا - سین مہملہ مضموم بہ فوقانی مخلوط الہا
زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ف خوب و نیک ✤

ستھراؤ ہونا جانا - سین مہملہ مفتوح بفوقانی
مخلوط الہا زدہ رای مہملہ بالف و واو کشیدہ افتادن
و منہدم شدن مکانہای بسیار و عمارات بیشمار بود
میر تقی مغفور میفرماید ؎ خون کے سیلاب مین
ڈوبے ہوونکا کیا شمار ✤ تک ہی وہ جدول شمشیر
تو ستھراؤ ہو ✤

ستھرائی - سین مہملہ مضموم بفوقانی مخلوط الہا
زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف خوش
سلیقہ گی و صفائی طبع بود و کنایہ از جواب نیز باشد ✤

ستیاناس - اول مفتوح فوقانی مشدد مکسور
تحتانی بالف کشیدہ نون بالف کشیدہ و سین مہملہ
زدہ ف تباہ ع خراب و کالعدم باشد مجاورہ زبان
کہ مفہوش بد دعا بود و گاہی بر زبان مردان ہم آید

ستی - زنے کہ بعد مردن شوہر خود را در آتش سوزانند

ستی ہونا - سین مہملہ مفتوح فوقانی تحتانی
معروف ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری
طریقہ زنان ہنود باشد کہ در فراق شوہر خود را
در آتش انداختہ سوختہ شوند شیخ امداد علی بحر گوید
؎ ستی شمع پروانے کے ساتھ ہوگی ✤ جلائیگا
اوسکو جلانا ہمارا ✤

فصل تای ہندی

ستاپا - سین مہملہ و موحدہ ہر دو مفتوح
ہر دو تای ہندی مشدد بالف کشیدہ بمعنی
فریب و دغا بود ✤

سٹپٹانا - اول مفتوح دوم ساکن با ہای ہوز

مفتوح تاے ہندی دوم ونون بالفہا کشیدہ حیران شدن درکارے بود +

سٹک - سین مہملہ وتاے ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ نوعے از پیچان بود ف قلیان +

سٹکنا - نون والف مصدری ف فرار شدن جرأت گوید ؎ مرگ شکستہ پانہ بغیر اوسکے آئے اور صبر گریز پا تو کبھی کا سٹک گیا + میر تقی مغفور میفرمایند ؎ جانے نہ کوئی دیکھا اوس تیغ کے منہ پر سے + واں میان سے وہ لے ہے یاں یار سٹکتے ہیں +

سٹھورا - اول مفتوح تاے ہندی بواو مجہول رائے مہملہ بالف کشیدہ خورد نی بود از خرد نیہاے زنجہ +

سٹھیانا - سین مہملہ مفتوح تاے ہندی مخلوط الہاے دہ تحتانی ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ از اختلال حواس بود در سن پیری ف فوت شدن +

فصل جیم

سج - آراستگی وروش وانداز بود میر تقی مرحوم گویند ؎ آنکھ کچھ اپنی ہی اوسکے سامنے ہوتی نہیں + جسنے وہ خونخوار سج دیکھی دہل کر رہگیا +

سجاوٹ - سین مہملہ مفتوح جیم وواو مفتوح بالف وتاے ہندی کشیدہ ف آراستگی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بناؤ ختم ہے تمپر تمھاری سر کی قسم + دولھن کو بھی یہ سلیقہ نہیں سجاوٹ کا +

سج دھج - سین مہملہ ودال مخلوط الہا ہر دو مفتوح بہر دو جیم زدہ آراستگی وروش وانداز کسے بود وباستعمال ہوئے ست شیخ امداد علی بحر گوید ؎ واہ کیا نام ضد سج دھج ہے کیا انداز ہے + آدمی دیکھا نہیں اس قد کا اور اس گات کا +

سجل - سین مہملہ مکسور جیم مفتوح بلام زدہ چیزے کہ آراستہ ودرست بود +

سجنا - سین مہملہ مفتوح جیم زدہ ونون والف مصدری آراستن مکان وآراستن ہر چیز باشد ف آراستن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیا آمد محتسب ہے ساقی + مندیل جو شیشہ نے سجی ہے +

سجھانا - اول مضموم جیم مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ آگاہ نمودن بود کسے را از امرے نامعلوم +

سجیلا - اول مفتوح جیم تحتانی معروف لام بالف کشیدہ کسیکہ آراستہ وپیراستہ باشد +

فصل جیم فارسی

سچا - جیم فارسی مشدد بالف کشیدہ ف راست گو ع صادق و کنایہ بود از جوہرے کہ اصلی باشد +

سچا موتی - میم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف کنایہ از گوہر اصلی بود +

سچ مچ - میم مضموم بجیم فارسی زدہ کلمہ ایست بمحاورہ کہ بمعنی راست و صدق باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کھنچ گیا آخر کو جذب حسن سے سچ مچ اے ناسخ تو اب محبوب ہے +

فصل دال مہملہ

سدا - سین مہملہ مفتوح دال مہملہ بالف کشیدہ ف ہمیشہ ع دائم شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہو مبارک تا صد و سی سال چتر سلطنت + سایہ افگن ہو سدا رایت علم بردار کا + والحال این لفظ متروک است

سدا بہار - بنا تیست دوائی کہ ہمیشہ سبز و خرم باشد ف ہمیشہ بہار ع حی العالم و گل ہمیشہ را نیز گویند +

سدا سہاگ و سہاگن - سین مہملہ مضموم ہای ہوز بالف و کاف فارسی کشیدہ و در دوم کاف فارسی مفتوح بنون زدہ قسمے از گل باشد قسمے از درویشان بود کہ مانند زنان شوہر دار ہمیشہ لباس رنگین پوشند و چوڑی ہا در دست دارند و مسی مالند +

سدا گلاب - کاف فارسی مضموم لام بالف و موحدہ کشیدہ قسمے از گلاب باشد کہ ہمیشہ می شگفد ف گل آتشی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بہار حسن خداداد کو زوال نہیں + سدا گلاب کے دو پھول ہیں یہ گال نہیں +

سدھ - سین مہملہ مضموم بدال مہملہ مخلوط ہا زدہ بر دو معنی آید اول راست و درست دوم ہوش و آگاہی چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تھا نرگس سیگوں سے زمانہ بدمست + سدھ کسی بندہ کو کب خانۂ خمار کی تھی +

سدھ بدھ - ہمان ہوش و آگاہی بود جرأت گوید ؎ ہم دونوں کو کچھ اوس بن سدھ بدھ نہیں ہے جرأت + دل ہمسی بخبر ہے ہم دلسی بخبر ہیں +

سدھارنا - سین مہملہ مکسور دال مہملہ مخلوط ہا بالف و رے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری ف

بدرود شدن ع وداع و رخصت میر تقی مرحوم گوید ؎ بیتابی ہے دلوں کو بنجوابی ہے شبوں کو ✤ آرام و صبر دونوں مدت ہوئی سدھارے ✤ شیخ ناسخ میفرماید ؎ کیا چراغ زندگانی بھی سدھارے اونکے ساتھ ✤ میرے گھر سے جب وہ اپنے گھر سدھارے رات کو ✤ و کنایہ از مردن نیز باشد ✤

سدھانا - اول مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ تعلیم کردن و آموختن جانوران وغیر آن باشد ✤

فصل دال ہندی

سدھ دال - چیز خوبصورت را گویند ✤

فصل رائے مہملہ

سر - بکسر سین مہملہ ف سر بفتح سین مہملہ ع راس و بضم اول آواز نغمہ باشد کہ بنای غنا بران ست و آن ہفت است سمت الحان و بفتح اول اطلاق بود از معظم آلات سنجیدہ بازان و آن آغاز نغمہ بازی باشد ✤

سرا - رای مہملہ بالف کشیدہ آغاز چیزی بود ع ابتدا و بفتح سین مہملہ جائیکہ مسافران در انجا فرود کشوند ف مہمانسرا و مہمان خانہ ✤

سرانا - بالکسر بدریا انداختن یا دفن کردن ضریح و اسباب نذر باشد مثل گلہا و حنا وغیرہ ✤

سر آنکھوں پر بٹھانا - کنایہ از کمال اعزاز و قدردانی باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کوئی سر پہ بٹھاتا ہی اب نہ آنکھوں پر ✤ ہمارے اوٹھ گئے دنیا سے قدردان کیا کیا ✤ ف بسر و چشم نشانیدن ✤

سر آنکھوں سے - سین مہملہ تجنبانی مجہول کلمہ ایست کہ ہرگاہ بزبان آرند مفہومش بجا آوری کار کسے باشد برضا و رغبت ف بسر و چشم ع بالرأس و العین ✤

سر اوٹھانا - الف بواو و غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ف سر برداشتن و کنایہ از سرکشی و غرور بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ دشمن سر نہ نہی گردن کشی مانند شمع ✤ افسر زر دوختہ سے رکھ سر پہ نہ آنا سر اوٹھا ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سر اوٹھایا جو بگولے نے پریشان ہوا ✤ خاک کے پتلے کو سر اوٹھنا

سراوڑانا - الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از سر بریدن بود بضرب تیغ و مانند آن مرزا برق سیگوید ؎ سراوڑانا جو ترے پاؤن سے چھو جائے سر ٭ ہاتہ لگ جاے اگر ہاتہ لگانا مجکو ٭

سراہنا - سین مہملہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ وہای ہوز زدہ نون والف مصدری ف ستودن شاعرے گوید ؎ جو دور ہین اونھین ترچھی نگہ کی تاب نہین ٭ جگر سراہیے ظالم ترے قریبون کا ٭

سر باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری باصطلاح اسپ تازان عنان اسپ بطورے در دست گرفتن بود کہ سر اسپ در رفتار راست ماند و بجانبے مائل نشود ٭

سر بیچنا - موحدہ تحتانی مجہول وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری از سر خود در گذشتن بود ف سر فروشیدن خواجہ آتش گوید ؎ وہ سودا ہی تری زلفون کا جسکو ہاتہی ہین سر بیچکر ملون ٭

سر پاؤن - بای فارسی بالف وواو زدہ ونون مخفیہ کنایہ از آغاز و انجام ہر چیز بود ٭

سر پیٹ - سین مہملہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ بای فارسی مفتوح بفوقانی کشیدہ گیا ہی باشد نرند راست و دراز کہ ازان چھپر و پر چھپتی وغیرہ سازند مؤلفہ ؎ جسے سر کی لگائی کھیل مین نیزہ اوسے مارا ٭ سروہی بنگئی جب ہاتہ مین قاتل نے سر پیٹ لی ٭

سرپٹ - بای فارسی مفتوح تبای ہندی کشیدہ تیز رفتاری اسپ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پیچھے رہنے کا نہین میرا غبار ٭ چھیڑیے گھوڑے کو سرپٹ دیکھیے ٭

سر پٹکنا - کنایہ از سعی و کوشش بسیار در کارے کردن باشد ٭

سر پر رکھنا - کنایہ از تعظیم چیزے بود جرأت گوید ؎ ہاتہ جرأت کے جو کل سنگ در یار لگا ٭ کبھی چھاتی سے لگایا کبھی سر پر رکھا ٭

سر پر موت کا کھیلنا - سین مہملہ مکسور بای فارسی مفتوح و رای مہملہ زدہ میم مفتوح

بواو دفوقانی زدہ کاف بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا
تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ
از آمدن مرگ بر سر کسے بود آتش گوید ع آج کل
ہوتا ہی سوز عشق سے جل جلکر خاک ٭ کھیلتی ہے
شمع سان سر پر ترے اے دل قضا ٭ جرأت
گوید ع گئے جب اوسکے گھر تو چاہیے کیا قتل
ہونے کو ٭ اجل یاں کھیلتی ہی سر پہ دان تیغ آزمائی کے
سر پر ہاتھ رکھ کے رونا ۔ سعرون ست ذوق
گوید ع ای ذوق وقت نالہ کے رکھ لے جگر پہ ہاتھ ٭
ورنہ جگر کو روئیگا تو دھر کے سر پہ ہاتھ ٭
سر پر ہاتھ رکھنا ۔ سرگند سر کسے خوردن باشد
برق دہلوی گوید ع نام اسکا ہی زاکت کہ قسم
کھانیکو ٭ ہاتھ سر پر جو رکھا یاد ن آوے کا اوٹھا ٭
سر پھیرنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا مکسور برای
مہملہ زدہ نون والف مصدری گردیدن سر بود
خواہ از علت دوران خواہ از ضعف خواہ از
گفتن وشنیدن سرگذشت طولانی کسے
برق دہلوی گوید ع حال کچھ کہتے ہین جب کہتا ہے
وہ ٭ شک پری ٭ سر ہمارا سنتے سنتے کہانی
پھر گیا ٭ وکنایہ از بیخبری ودیوانگی کسے نیز
باشد حضرت برق صیفر ماینده ع زمین پر ٹھوکرین
کھاتا پھریگا رہگذارون کی ٭ مرا پیر وہوا ہے
سر پھرا ہے چرخ گردان کا ٭
سر پھوٹنا ۔ مجروح شدن سر بود از ضرب
سنگ وخشت وچوب ٭
سر تا بر تا ۔ سین مہملہ وموحدہ ہر دو مفتوح
ہر دو برای مہملہ ساکن ہر دو فوقانی بالفہا کشیدہ
سراسر انجام دادن کارے بود ٭
سر ٹکرانا ۔ کنایہ از جستجو وتلاش بسیار کردن بود ٭
سر جھکانا ۔ جیم مخلوط الہا مضموم کاف بالف
کشیدہ نون والف مصدری ف فرو کردن سر
وکنایہ از شرمندگی وانفعال بود ٭
سر چڑھانا وسر چڑھنا ۔ جیم فارسی مفتوح
برای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
کنایہ از گستاخ وبیباک کردن وشدن بود میر تقی
میر گوید ع طوف مشہد کو ہین جاؤنگا ٭ تیغ
قاتل کو سر چڑھاؤنگا ٭ جرأت گوید ع جاوان
دلاچکی ہی ترے سر اگر قضا ٭ تیوری چڑھائے

وہ بت بیداد گر ہے آج ۔ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سر نہ چڑھ نالہ کشون کے نہ کہین صور پھنکے ۔ سب نکلجائینگا اے چرخ ستمگار گھمنڈ ۔

سرخ ۔ سین مہملہ مضموم برائے مہملہ وخای معجمہ زدہ وزنیست مشہور کہ ہشتم حصہ یکماشہ باشد ع حبہ ۔

سرخا ۔ خای معجمہ بالف کشیدہ رنگ باشد آپ را چنانکہ شاعر گوید ؎ سبز اکیکا سائے کے نیچے نہال تھا ۔ سرخا کیکا دھوپ کی شدت سے لال تھا ۔

سرخاب کا پر ۔ کنایہ از شے نادر و نایاب ۔

سرخ بادا ۔ موحدہ ودال مہملہ بالف ہا کشیدہ جوشتے بود سرخ رنگ کہ بیشتر بر اندام کودکان پدید آید ف سرخچہ وعلت سرخ ۔

سردا ۔ اول مفتوح دوم ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ نوعے از خربزہ قیمتی بود کہ شیرین تر و دراز تر باشد ۔

سردئی ۔ رنگے بود مانند رنگ مغز سردا کہ مذکور شد ۔

سردھننا ۔ اول بکسر دوم ساکن دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بنون زدہ نون والف مصدری جنبانیدن سر بود در خشم وغضب یا در حسرت وافسوس چنانکہ صبا گوید ؎ شب فراق مین سر دھن رہا ہون روتا ہون ۔ اور اس صورت شمع سرمزار ہونمین ۔

سردھونا ۔ دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از شستن موہا سر بود شاعرے گوید ؎ دن جو خیال زلف مین ایسی اوڑائی خاک ۔ دھونے کے قابل آج سر شام ہو گیا ۔ وسین مہملہ مفتوح برائے مہملہ ودال مہملہ زدہ وہای ہوز بواو مجہول ونون بالف مصدری کنایہ از مردن وجان دادن بود شیخ ناسخ میفرماید مصرعہ جب گرم ہوا یہ تڑکے مین ہوا سرد ۔

سردینا ۔ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف سر دادن ۔

سرڈوب ۔ اول مفتوح دال ہندی بواو موحدہ کشیدہ کسی چیزے کہ غرق باشد در ہیچ کیفیت

یا ہیچ رنگ +

سر ڈھانکنا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری ف سر پوشیدن وباصطلاح زنان بازاری کہ پیشہ ایشان اجرت جماع گرفتن از مرد است ازالہ بکر نمودن زن راگویند +

سرانا - ہر دو سین مہملہ مفتوح رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم ونون بالفہا کشیدہ بر دو معنی آید اول آواز کردن آب دیگ در جوشیدن دوم آہستہ آہستہ رفتن ہیچ کرم خورد بر جسم +

سرسنگار - سین مہملہ اول مضموم بر رای مہملہ زدہ سین مہملہ دوم مکسور بنون غنہ کاف فارسی بالف ورای مہملہ کشیدہ سازیست مشہور +

سرسون پھولنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از پدید شدن ہیچ کیفیت بود در نظر +

سرسہلانا بھیجا ٹھانا - سین مہملہ اول مکسور سین مہملہ دوم مفتوح ہای ہوز ساکن لام ونون بالفہا کشیدہ سوحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول جیم مخلوط الہا زدہ الف بواو وغیر ملفوظ فوقانی شلیت بجای زنند کہ کسے ظاہر ا بر مکاشفت نماید وبباطن ضرر رساند +

سرسے چلنا - سین مہملہ مکسور بر رای مہملہ زدہ سین مہملہ دوم تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از تعظیم راہ بودن شیخ ناسخ میفرماید ؎ نقش پای یار کہیے بھلا کیونکر قدم + سرسے چلنے کی ہے کوے یار میں عادت ہمیں +

سرسے کھیلنا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از جنبانیدن سر بودنانند آسیب زدگان ذوق دہلوی گوید ؎ ڈسا ہو کالی نے جسکو کافر تو وہ فسون کے اثر سے کھیلے + دہان وگیسو کا تیرے مارا نہ منہ سے بولے نہ سر سے کھیلے +

سرشار - مست وبیخود راگویند +

سرکا بوجھ اوترنا - سین مہملہ مکسور بر رای مہملہ زدہ کاف بالف کشیدہ موحدہ بواو مجہول وجیم مخلوط الہا زدہ الف بواو وغیر ملفوظ فوقانی

مفتوح بر رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ
از تقاضای کسے فارغ وسبکبار شدن بود مرزا برق
میفرماید ؎ ہمتو حاضر ہوے لیکن نہ کیا تو نے
قتل ✦ تن سے اوترا جو نہ سر بوجھ تو سر کا اوترا ✦
سر کار ـ سین مہملہ مفتوح بر رائے مہملہ زدہ کاف
بالف ورائے مہملہ کشیدہ دار الریاست را گویند وبزرگان
رئیسان نیز اطلاق کنند وبفارسی بمعنی کارفرما و
کارخانہ چیزے بود ✦
سر کا نہ پاؤن کا ـ بکسر اول ورائے مہملہ ساکن
درمحاورہ ہمرے وسخنے را گویند کہ آغاز وانجام
ندارد وف بسر وپا ✦
سر کھپانا ـ فکر بسیار نمودن درکاری بود غالب
گوید ؎ فکر دنیا میں سر کھپاتا ہوں ✦ میں کہاں
آخرت یہ وبال کہاں ✦
سر کھجانا ـ کنایہ ایست کہ در حق نادان و
فرومایگان گویند ومفہومش آن باشد کہ باز خواہش
پاپوش خوردن میدارد ✦
سر گریبان میں ڈالنا ـ کنایہ از فکر نمودن
درکارے بود ف سر بگریبان فرو بردن تشبیہ ناخ
میفرماید ؎ فکر سے میں نہیں خالی غم جانان میں
کبھی ✦ کبھی انو یہ مرا سر ہے گریبان میں کبھی ✦ غالب
گوید ؎ ہے فکر وصل مشوری کرتا ہوں دل سے میں ✦
سر کو شب فراق گریبان میں ڈال کے ✦ وکنایہ
از شرمندہ شدن نیز بود چنانکہ میر تقی گوید ؎
کیا نظر گاہ ہے کہ شرم سے گل ✦ سر گریبان میں
ڈال لیتے ہیں ✦
سر کم ـ سین مہملہ مفتوح بر رائے مہملہ زدہ کاف
فارسی مفتوح بمیم زدہ باصطلاح جنیاگران ہفت سر
را گویند ✦
سر گوندھنا ـ سین مہملہ مکسور بر رائے مہملہ
زدہ کاف فارسی بواو معروف ونون غنہ ودال
مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ
از بافتن موہاے سر زنان بود ✦
سر نارنا ـ میم بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری کنایہ از کوششہا وتدبیرہاے
بسیار در امرے نمودن بود ذوق دہلوی گوید
؎ پاؤں پر اثر نہ کہیں رات بھر پھرے ✦ سر مارتے
یہ آہ سپہر کہن کے ساتھ ✦

سر مغزن - میم مفتوح غین معجمہ ساکن زائے معجمہ مفتوح بنون زدہ فکر و تردد بسیار در امرے نمودن باشد ٭

سر مکھ ہونا - اول مفتوح رائے مہملہ ساکن میم مضموم کاف مخلوط الہا زدہ ہائے ہوز بواو مجہول نون بالف کشیدہ روبرو شدن و مقابلہ نمودن باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوسکی ابرو سے جو سر مکھ ہو ہلال ٭ پھینک دے تلوار یوہا مانگ ٭ و در محاورہ متقدمین بجائے سر مکھ سنمکھ است یعنی بجائے رائے مہملہ نون چنانکہ خواجہ میر درد مغفور میفرمایند ؎ کل اگر سنمکھ ہو بعضے بھید کچھ کہکر گئے سو بلبلو کتنے ہی غنچے را دل تہ کر گئے ٭ مرزا رفیع سودا گوید ؎ سنمکھ صف قشون پر خزان آئی جس گھڑی ٭ ہو کر اوتارے کیجے میدان مین کارزار ٭ جرأت گوید ؎ نگاہ شرگین نے مجکو ہاے مین دیکھون ہون ٭ کر جب سنمکھ ہوتم آنکھین لڑاؤ گے تو کیا ہوگا ٭

سرنگ - سین مہملہ مضموم رائے مہملہ مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ دو معنی دارد اول نقب ف آہون شیخ امداد علی بحر گوید ؎ میری جگہ ہو دل مین تو ہو پنجون مین اس طرح ٭ جیسے لہو روان ہو رگون کی سرنگ سے ٭ دوم اسپ سرخ رنگ بود ٭

سرنگ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف نقب زدن ٭

سرود - سین مہملہ مفتوح رائے مہملہ بواو مجہول و دال مہملہ زدہ سازیست متعارف ٭

سرودیا - دال مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسے سرود نوازد ٭

سروہی - ہائے ہوز تحتانی معروف قسمے از تیغ بود کہ راست باشد ف تیغ ہندی ع حسام

سر ہاتہ پر رکھنا - ہائے ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن رائے مہملہ دوم مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آمادہ بقتل شدن بود ف سر بکف داشتن خواجہ آتش گوید ؎ معرکہ مین عشق کے سر ہاتھ پر رکھے ہوے ٭ واپسین دم تک تو مجھسے پیشتر کوئی نہ آیا

سرہانا - اول مکسور رائے مہملہ مخلوط الہا و نون

بالفہا کشیدہ ف بالین خواجہ آتش گوید ؎ عشق
ہی آنکھون کو تلوون سے مجھے ملنے کا ✤ پائینتی
یار کے ہو میرا سرہانا شب وصل ✤

سرہلنا - سین مہملہ مکسور رائے مہملہ زدہ ہائے
ہوز مکسور بلام ساکن نون و الف مصدری جنبیدن
سر بود از پیرانہ سری یا در تعریف کسے یا حمت
از کارامے ✤

سری - رای مہملہ تحتانی معروف سر جانوران
مذبوح بود مانند گوسپند و گاؤ کہ آنرا پختہ
نان خورش سازند و تصدق کنند و نام راگے
ست از شش راگ مشہور و بفتح اول گزیر راگویند چنانکہ
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ لکھتا ہون وصف مژگان ترکش
ہوا قلمدان ہ نوک قلم ہی پیکان نا ے قلم سری ہی ✤

سری ٹیک - سین مہملہ مکسور تای ہندی تحتانی
مجہول ہندی باشد در فن کشتی کہ سر بزمین نہادہ
واژگون استادہ مانند و کنایہ از عجز و خوشامد ہم آمدہ ✤

سریلا - اول مضموم رای مہملہ تحتانی معروف لام
بالف کشیدہ کسیکہ خوش گلو باشد ✤

سریلا گلا - کاف فارسی مفتوح لام بالف

کشیدہ گلوے کہ مناسبت بہ نغمہ سرائی دارد ✤

سریلی آواز - لام تحتانی معروف آوازے
کہ مناسب بسرود سرائی بود ✤

فصل رائے ہندی

سڑا - سین مہملہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ
ف بوگرفتہ ع عفن و بکسر اول ف دیوانہ
ع مجنون ✤

سڑا گلا - اول مفتوح رای ہندی بالف کشیدہ
کاف فارسی مفتوح لام بالف کشیدہ ہمان بوگرفتہ
ع عفن بود ✤

سڑا ہنڈ - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ
و دال مہملہ زدہ ف بدبوی ع عفونت ✤

سڑک - سین مہملہ و رای ہندی مفتوح بکاف
کشیدہ راہ راست بود ف شاہراہ ع شارع ✤

سڑن - سین مہملہ مکسور رائے ہندی مفتوح
بنون زنیکہ دیوانہ بود ع مجنونہ شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ ملے سواری یوسف وہ راہ اودی سے
سڑن ہوئی ہے نیچا کہان بھٹکتی ہے ✤

سڑنا - سین مہملہ مفتوح رای ہندی ساکن

نون والف مصدری ف بوگرفتن ع تعفن
و باصطلاح چوسر بازان بازی نبردن کسے
از جانبین بود ٭

سڑی سین مہملہ مکسور رائے ہندی
تحتانی معروف کسیکہ دیوانہ بود خواہ مرد
باشد خواہ زن ٭

فصل سین مہملہ

ستانا نون والف مصدری ف
آرام گرفتن ع استراحت جرأت گوید ؎
ہم تو کہتے تھے دم آخر ذرا ستانا ٭ اب چلے
ہم جہان سے مختار ہے اب جانا ٭

ستے چھوٹنا فوقانی تحتانی مجہول
جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف دتاے
ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از
رہائی یافتن بمواخذہ قلیل بہرانہ خفیف
بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ دل اوسے
مفت بھی ہے مہنگا ٭ ہم خوش ہین نہین
کہ سستے چھوٹتے ہین ٭

سسکنا سین مہملہ اول مکسور دوم مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری ف جان
کندن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ منہ مین
پانی نہ چوآؤ جو سسکتے دیکھو ٭ کیا کہون
یار عداوت کبھی ایسی تو نتھی ٭

سسکی سین مہملہ اول مکسور دوم ساکن
کاف تحتانی معروف زیر لب آہ آہ کردن بود
زنان را ہنگام جماع وغیر آن و نفس کشیدہ
گریستن اطفال و دردمندان بود جرأت گوید
؎ موسم سرما مین لگ چلنا پھر اونسی صبح دم ٭
ساتھ سسکی کے عجب بنتی ہی چتون ای صبا ٭

سسکیان بھرنا موحدہ مخلوط الہا
مفتوح بہ رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری
ہمان زیر لب آہ آہ کردن و نفس کشیدہ گریستن بود

ستی سین مہملہ اول مفتوح سین مہملہ
دوم مشدد تحتانی معروف معشوقہ بود کہ ہندو نام
شخصے بر و عاشق بودہ چنانچہ افسانہ ستی
و پتوز مشہور ست ٭

فصل فا

سفید ہو جانا سکنایہ از پریدا کردن رنگ

چہرہ کسے بود خواہ از خوف خواہ از غم شیخ ناسخ میفرماید
ع گلعذارون کی جو محفل مین گیا وہ گل تر ہو گئی
زرد جو دو چار تو دو چار سفید ٭

سفیدی - اہک کہ بر دیوارہای خانہ مالند شیخ ناسخ
میگوید ع شب جو اولٹی اوسنے روی حیرت افزا
سے نقاب ٭ چاندنی بنکر سفیدی رہگئی دیوار پر ٭
غالب گوید ع نہ چھوڑی حضرت یوسف نے یان
بھی خانہ آرائی ٭ سفیدی دیدۂ یعقوب کی پھرتی
ہے زندان پر ٭

فصل کاف

سکت - سین مہملہ و کاف ہر دو مفتوح بفوقانی
کشیدہ ف توانائی ع طاقت و باستعمال کونت
ست چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ع انگشت
آرزو سے دوا آج لت ہوئی ٭ بارے مرین چشم
مین اتنی سکت ہوئی ٭

سکڑنا - سین مہملہ مضموم کاف مفتوح بہ رائے
ہندی ساکن نون و الف مصدری درہم کشیدہ
شدن بود چنانکہ از رسیدن گزند سرما کسے
درہم کشیدہ شود ٭

سکوڑ - اول مکسور کاف واو مجہول و رائے
ہندی زدہ ف درہم کشیدگی ٭

سکتہ بیٹھنا - سین مہملہ مکسور کاف مشتاہ مفتوح
بہای مختفیہ موحدہ مفتوح تحتانی و نون و ہندی مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از جاکم شدن و
عملداری کسے بجای بود شیخ امداد علی بحر گوید ع
سکے بیٹھائے ہین بت ترسا کے دانع نے یہ جھنڈا
گڑا ہے کشور دل مین صلیب کا ٭

سکپال - سین مہملہ مضموم بکاف مخلوط الہا
زدہ بای فارسی بالف و لام کشیدہ نوعے از سوار
بود کہ زنان اسیران وران سوار شوند ٭

فصل کاف فارسی

سگا - سین مہملہ مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ
ف برادر و خویش ع قریب ٭

سگھڑ - سین مہملہ مضموم کاف فارسی مخلوط الہا
مفتوح بہ رائے ہندی زدہ کسیکہ خوش سلیقہ بود و مرد
باشد خواہ زن ٭

فصل لام

سلاخ - اول مفتوح لام بالف و نای معجمہ کشیدہ

سیخ آہن خواہ نقرہ خواہ طلا بود ف سلاک ٭

سلام کرنا - دست بسر شدن بود و کنایہ از احتراز و اجتناب کردن نیز باشد چنانچہ میر تقی مرحوم فرماید ؎ ترے کوچے کے رہنے والون نے ٭ بہین سے کعبہ کو سلام کیا ٭

سلام لینا - جواب سلام دادن بود ٭

سلامی - اول مفتوح لام بالف کشیدہ میم تحتانی معروف بر دو معنی آید اول سر کردن تو پہا چند بار برای تعظیم سلاطین و امرا باشد ف شلک دوم چیزے و نقدیکہ در شادی عروسی داماد و عروس را بابت سلام کردن دہند چنانکہ شاعرے گوید رباعی

عباس کو تھا علم غلامی مین ملا ٭ کو فر اکبر کو تشنہ کامی مین ملا ٭ نوشہ نے کیا جو وقت رخصت مجرا ٭ گلزار بہشت کا سلامی مین ملا ٭

سلائی پھیرنا - میل کشیدن بود برائے نابینا کردن

سلپٹ - اول مکسور دوم ساکن با ہای فارسی مفتوح تباہی ہندی کشیدہ پول و روپیہ و اشرفی و غیرہ کہ نقوش آن محو و بے نشان شدہ باشند ٭

سلجھنا - اول مضموم لام مفتوح جیم مخلوط الہاز ہ نون و الف مصدری از ہم گشودہ شدن رشتہ و موہاے برہم شدہ بود و کنایہ از فیصل شدن مقدمات باریک و دقیق تر بود ٭

سُلفا - اول مضموم لام ساکن فا بالف کشیدہ تنباکو کہ ریزہ ریزہ نمودہ در چلم نہادہ بران آتش گذاشتہ در قلیان کشند ٭

سلگنا - اول مضموم لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری ف افروختہ شدن آتش و کنایہ از برافروختہ شدن کسے از رشک و حسد وغیرہ نیز بود ٭

سلما - اول مفتوح لام ساکن میم بالف کشیدہ نوعے از تار زر و نقرہ باشد کہ تابیدہ بود و آنرا بر جامہ ہا و پاپوش ہا دوزند ٭

فصل میم

سم - سین مہملہ مفتوح بمیم کشیدہ باصطلاح اہل موسیقی ضرب آخر ہمہ ضربہای تال بود کہ نغمہ بران تمام شود ٭

سمان - سین مہملہ مفتوح میم بالف کشیدہ و نون مخففہ کیفیتے بود جرأت گوید ؎ مے ہی ساقی ہے

...NIA UNIVE...

ہوا ہی ابر ہی لیکن ہمیں ہے اوس گلرو کی بن کچھ یہ سیان بھائی نہیں ٭
سمان بندھنا - موحدہ مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری محو شدن اہل محفل بود از کیفیت رقص و سرود و مانند آن چنانکہ شاعرے گوید ؎ لب جو کسنے ای رشک پری ایسا سمان باندھا ٭ کہ تو نے دو ترانے گائے اور آب روان باندھا ٭

سمائی - ہمزہ تحتانی معروف ف گنجایش مزا برق سیگوید ؎ تنگ ہستی کی طرح جائے عدم میں بھی رہا ٭ دونوں عالم میں کہیں میری سمائی نہوئی ٭

سمپٹ - اول مفتوح دوم ساکن باے فارسی مفتوح تباے ہندی کشیدہ ظرفے باشد آہنین خواہ مسی خواہ نقرئی کہ موسان دران ادویہ نہادہ زیر آن آتش افروزند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ موس ہون جو نکلے روح بھی سمجھون یہی ٭ میری سمپٹ سے کوئی پارے کا جوہر اوڑ گیا ٭

سمٹی - سین مہملہ مکسور میم ساکن تاے ہندی تحتانی معروف نام قماشیست مشہور چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ جہاں وہ جاتی ہین پوشاک بیونتوانے کو ٭ حیا لیے ہوے سمٹی کے تھان جاتی ہے ٭

سمجھ - سین مہملہ و میم مفتوح جیم مخلوط الہا زدہ ف دانش ع فہم ٭

سمجھ پر پتھر پڑنا - کنایہ از کار بیخردانہ کردن بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ سمجھے ای سنگدل آرام جان مبتلا سمجھے ٭ پڑیں پتھر سمجھ پر ایسی ہم سمجھ پر تو کیا سمجھ

سمجھانا - ف فہمانیدن و نصیحت کردن نیز بود کسے را ٭

سمرن - سین مہملہ مضموم میم ساکن راے مہملہ مفتوح نون زدہ سبحہ کوچک بود ٭

سموسا - سین مہملہ مفتوح میم بواو مجہول سین مہملہ دوم بالف کشیدہ دو معنی دارد اول نانی باشد سہ گوشہ کہ دران اشیاے دیگر پر کردہ در روغن بریان کنند ف سنبوسہ دوم دوتا نمودن جامہ بود بطوریکہ آن جامہ دوتا سہ گوشہ پیدا نماید ٭

سمونا - سین مہملہ مفتوح میم بواو مجہول نون و الف مصدری آب گرم و آب سرد را بہم آمیختن بود و کنایہ از دو چیز مختلف رنگ و مختلف مزاج را یکجا

باعتدال آوردن نیز بود خواجہ میر درد گوید ؎
آیا نہ اعتدال پہ ہرگز مزاج دہر ٭ مین گرچہ گرم و سرد زمانہ سمو گیا ٭

سمیت - سین مہملہ و میم ہر دو مفتوح تجتانی زدہ و فوقانی کشیدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی ہمرہی و معیت میدہد لاستاذ مولفہ ؎ انتہا عشق حقیقی کی بھی ہر رنگ قمر ٭ تم جہان آئے ہو دیکھا ہی تمہین یار سمیت ٭

سمیٹ - بنای ہندی دوائے باشد کہ فراخی گلو زنان را تنگ کند ٭

فصل نون

سن - سین مہملہ مفتوح نون بمعنی سال ع سنہ بفتحتین و در آخر تای موقوفہ و بضم سین مہملہ عضوے کہ بحرکت شدہ باشد و امر بود از شنیدن ٭

سناٹا - سین مہملہ مفتوح نون مشدد و تای ہندی بالف کشیدہ خاموشی و حیرت مردم و خالی بودن مکان از مردم و آواز ہیچ کس از جائے نیامدن بود شاعرے گوید ؎ نہین معلوم کہان ہے دل نالان اپنا ٭ آج کچھہ کوچۂ محبوب مین سناٹا ہے ٭

سنانی - سین مہملہ مضموم نون بالف کشیدہ نون دوم تجتانی معروف خبر مرگ را گویند کہ از سفر آورند مرزا برق میفرمایند ؎ انتظار خط مین پہلے خط سے مین نے جان دی ٭ نامہ بر آیا تو وہ لیکر سنانی پھر گیا ٭

سنبھالا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ موحدہ مخلوط الہا و لام بالف ہا کشیدہ کنایہ از افاقہ کہ بیمار را قریب بمرگ رود ہدشاعرے گوید ؎ کہین بیمار محبت بھی ہوے ہین اچھے ٭ دھوکے دیتا ہے طبیبون کو سنبھالا میرا ٭

سنبھالا لینا - افاقہ یافتن بیمار قریب بمرگ بود از مرض ذوق دہلوی گوید ؎ بیمار محبت نے لیا تیرے سنبھالا ٭ لیکن وہ سنبھالے سے سنبھل جاے تو اچھا ٭

سنبھالنا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ و لام زدہ نون و الف مصدری نگاہداشتن کسے را از پا لغزیدن و کنایہ بود از درست نمودن چیزے کہ نادرست باشد ٭

سنبھالنا

سنبھالنا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بلام ساکن نون والف مصدری کنایہ از درست فعال شدن کسے بود و نیز کنایہ از درست شدن طبیعت بیمار و افاقہ یافتن از مرض باشد شاعرے گوید ؎ جب سے عیادت دل بیمار تم نے کی ۔ او ظالم بیٹھتے ہین آپ سے اتنا سنبھل گئے ۔ مومن خان گوید ؎ دم لینے کی طاقت ہی بیمار محبت ہی ۔ اتنا بھی غنیمت ہے ہوتن کا سنبھل جانا ۔

سنپولیا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ باے فارسی بواو مجہول لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ بچہ مار را گویند ۔

سنپیرا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ باے فارسی بتحتانی مجہول رے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ مار فسون گیرد ف مارگیر ع حوا ۔

سنجاف - سین مہملہ مکسور نون ساکن جیم بالف و فاے کشیدہ انچہ بر اطراف جامہ دوزند ف تراز و فراوینس ع سنجاف و عطف رشک سفور میفرماید ؎ دامن وادی دل وہ ہی کہ سنجاف لگے ۔ میری سرحد سے اگر قیس کی سرحد ملجاے ۔

سنجوگ - بفتح اول و سکون دوم ملاقات را گویند ۔

سنڈا - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ کہ یکہ ترہ و توانا بود ۔

سنڈ مسنڈ - بسیار شخص فربہ را گویند ۔

سنسان - سین مہملہ مضموم بنون ساکن سین مہملہ دوم بالف کشیدہ و نون ملحقہ جاییکہ آباد نباشد از مردم و دیگر حیوانات ف ویرانہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ سنسان مثل وادی غربت ہے لکھنؤ ۔ شاید کہ ناسخ آج وطن سے نکل گیا ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ باغ سنسان نکر انکو پکڑ کر صیاد ۔ بعد مدت ہوے ہین مرغ خوش الحان سیر

سنسنانا - ہر دو سین مفتوح نون اول ساکن نون دوم و سوم بالفہا کشیدہ کیفیت ضعف و سستی درست و پاے مردم پیدا شدن بود خواجہ آتش گوید ؎ کبھی سو جاتے ہین کبھی سنسناتے ۔ گاہ تھراتے ۔ ترے کوچے مین پاے رہرواں کیا کیا پیرتے ہین ۔

سنساہٹ - اول مفتوح دوم ساکن سوم مفتوح نون بالف کشیدہ ہاے موز مفتوح تاے مثنا

زدہ کیفیتی بود کہ ہنگام طاری شدن ضعف در دست و پای مردم پیدا شود ✤

سنسنی - نون دوم تحتانی معروف ہمان کیفیتی باشد کہ از رو دادن ضعف در دست و پای مردم پدید آید ✤

سن سے نکل جانا - سین مہملہ دوم تحتانی مجہول نون مکسور کاف مفتوح الف ساکن جیم و نون دوم بالفہا کشیدہ بیرون رفتن چیزی از جای بود با و از آنجا کہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دم بلبل اسیر کا تن سے نکل گیا ✤ جھونکا نسیم کا جو ہین سن سے نکل گیا ✤

سنک - بر وزن فلک ف دیوانگی ع خبط ✤

سنکر - سین مہملہ مضموم نون ساکن کاف مفتوح بر رے مہملہ زدہ کسیکہ میوہ ہا فروشد ف میوہ فروش ع فاکہانی ✤

سنگار - سین مہملہ مکسور بنون غنہ کاف فارسی بالف در رے مہملہ کشیدہ ف آرائش ع تزئین ✤

سنگاردان - دال مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ ظرفے کہ در ان زنان اسباب آرائش دارند ✤

سنگت - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح الفوقانی کشیدہ ف ہمرہی ع معیت ✤

سنگر - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح بر رے مہملہ الخ پناہ فوج و لشکر بود مانند دیوار و پشتہ وغیرہ و فارسیست شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خط جو نکلا تو اوٹھے آئینہ رخ سے نقاب ✤ سنگر نے جلبی فوج کا سنگر توڑا ✤

سنگن - پوشیدہ شنیدن سخن راز کسی باشد چنانکہ میر تقی میر گوید ؎ ہماری جان لبون پر سے سو ی گوش آئی ✤ کہ اوسکی آنے کی سنگن کچھہ اب بھی یان پائی ✤

سنگن لینا - ہمان پوشیدہ سخن راز کسے شنیدن باشد ✤

سنگین - سین مہملہ مفتوح نون زدہ کاف فارسی تحتانی معروف و نون معلنہ آلہ از آلات حرب باشد لاستاد مؤلفہ ؎ نکلا ہی تری مردک چشم سے لہرا ✤ سنگین مگر اے بت خونخوار ہین پلکین ✤

سنہرا - اولی مضموم نون مفتوح ہای ہوز زدہ

رای مہملہ بالف کشیدہ چیزیست کہ زر اندودہ باشد
ف طلائی ع مذہب چنانکہ میر علی اوسط رشک
مغفور میفرمایند ؎ یہ طلائی رنگ جسم یار گہرا
ہوگیا ٭ جو انگرکھا چھو گیا تن سے سنہرا ہوگیا ٭
ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ نے کی تکلیف نکیونکر
کرین اون آنکھون کے جام ٭ مے سراسر سیہ
برق سنہرا تعویذ ٭

سنہری - رای مہملہ تحتانی معروف ہمان چیزیست
کہ زر اندودہ بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎
سورج تو بنا سنہری اوگی ٭ سورج کی کرن
کرن بنی ہے ٭ و نیز نام رنگیست کہ طلائی باشد
چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وصف جب
مین نے کیے تیرے سنہری رنگ کے ٭ خود
بخود ہر صفحۂ دیوان مذہب ہوگیا ٭ و ایجا لفظ
سنہری را بیای مجہول یعنی امالہ سنہرا خواندن
خطاست چراکہ سنہری کہ نام رنگیست خواہ منسوب
بشئے مؤنث بود خواہ بشئے مذکر ہر دو طور آنرا
بیای معروف باید خواند بر قیاس رنگ بسنتی
و اگرئی و دھانی و چنپئی وغیر آن ٭

سُن ہونا - اول مضموم و ہم ساکن
ہای ہوز بواو مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ بمعنی
حرکت شدن عضوے بود مانند دست و پا ع
خدر و کنایہ از خاموشی و حیرت زدہ شدن
نیز بود شنیدن خبر حیرت زا جرأت گوید ؎
گلی مین اوسکے جب جاتا ہون مین تب اک نہ اک
چیز جا ٭ کچھ ایسا سنکا آتا ہون کہ بس و ان سے
سُن آتا ہون ٭

سنیچر - اول مفتوح نون تحتانی معروف
جیم فارسی مفتوح ہر سہ مہملہ ستارہ زحل را
نامند کہ از تاثیرش نحوست پیدا میشود و منجمان
روز شنبہ را نیز گویند کہ آن روز منسوب
بستارہ زحل بود و کنایہ از نحوست باشد ٭

فصل واو

سو - سین مہملہ مفتوح بواو عدد یست معروف
ف صف ع مائۃ و قبل این عدد ہر گاہ عدد
دیگر آید بجای واو تحتانی ہم آرند چنانکہ
میر حسن در مثنوی گوید ؎ سخاوت یہ اوسکی
اوس شہ کی ہے ٭ کہ اکدن دو شالی دیا سات سو

و سین مہملہ بواو مجہول کلمہ بود کہ برای ربط کلام آرند چنانکہ درین قطعہ میر درد مغفور قطعہ ہم یہ کہتے تھے کہ نادان ہین جو دل دیتے ہین ۔ دیکھین تو چھین لے دل ہمسے وہ کون ایسا ہے ۔ سواب اک شخص کے ہی زیر قدم سر اپنا ۔ سچ کہا ہی کہ بڑے بول کا سر نیچا ہے ۔

سوانگ ۔ سین مہملہ بواو غیر ملفوظ و الف و نون غنہ و کاف فارسی کشیدہ بروزن باغ شعبدہ و تماشا بود چنانکہ شیخ اسد علی بحر گوید ؎ معشوق کیا بنے گا بناوٹ سے ۔ خشک مغز ۔ ایک سوانگ ہی جو کاٹ کے پیلی سنورگئی ۔

سوانگ لانا ۔ لام و نون بالف کشیدہ شعبدہ نمودن بود از مکر و فیلسوفی و نمایندہ خود را بابر بار بصورت دیگر نمودن نیز باشد جرأت گوید ؎ یاد کر کے مجھ تک لاتے ہین ۔ کیا کیا سوانگ آہ وہ پیاری پیاری شکل ۔ اے پیارے تمھاری رات ہم ۔ خواجہ آتش گوید ؎ گو تیر بنتی ہی کبھی خنجر کبھی سنان ۔

لائی ہے سوانگ یار کی ترکان سنئے نئے ۔

سوانگیا ۔ تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ شعبدہ سازد ف شعبدہ گر ۔

سوایا ۔ سین مہملہ مفتوح و او و تحتانی بالفہا کشیدہ یک و چہارم جمعہ کردہ شدہ بود ۔

سوت ۔ سین مہملہ بواو مجہول آبے کہ از دریا برآمدہ بطرفے رفتہ باشد و آبے کہ از چاہ و تالاب میجوشد ف شاخابہ ع خلیج و بفتح سین مہملہ زنے کہ بزرن اول آرند ف ابناغ ع کثرہ ۔

سوتا ۔ سین مہملہ بواو مجہول فوقانی بالف کشیدہ آبے کہ از چاہ و تالاب جوشد و شاخ آبے کہ از دریا برآمدہ بطرفے رود ف شاخابہ ع خلیج ۔

سوتیا پا ۔ سین مہملہ مفتوح بواو زدہ فوقانی و یای فارسی بالف کشیدہ عداوتے کہ مابین دو زن یک مرد باشد ۔

سوت پھوٹنا ۔ سین مہملہ بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ روان شدن آب از یا و چاہ

بود بجاے دیگر برآمدہ چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید
ع رہتے ہین عشق ذقن مین اشک آنکھون سے
روان ✤ دیکھنا پھوٹے ہی سوت اگر کہان اس
چاہ کی ✤

سوتنا - سین مہملہ بواو معروف و فوقانی
زدہ نون و الف مصدری دست مالیدن چیزے
یا بر عضوی بود بنوعی کہ دست را از بالا بفرو آرند

سوتی بھیڑ جگانا - کنایہ از بر پا کنانیدن
شور و غوغا و فتنہ و فساد باشد شیخ ابراہیم
ذوق گویند ع جو سوتی بھیڑ باعث غوغا
جگائے پھر ✤ دروازہ گھر کا اوس سانے نیا
سے بھیڑ تو ✤

سوتیلا - سین مہملہ مفتوح بواو زدہ فوقانی
تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ فرزندے کہ
از زن دیگر کہ بعد زن اول کسے پیدا شود و
برادرے کہ از مادر غیر حقیقی پیدا شدہ باشد
و پدرے کہ غیر حقیقی بود ✤

سوتیلی - لام تحتانی معروف دخترے کہ
از زن دیگر کہ بعد زن اول کسے تولد شود
و خواہرے کہ از مادر غیر حقیقی تولد شدہ باشد
و مادرے کہ غیر حقیقی بود ✤

سوجی - سین مہملہ بواو معروف جیم
بتحتانی معروف قسمے از آرد گندم بود ✤

سوچ - سین مہملہ بواو مجہول و جیم فارسی
زدہ ف اندیشہ ع فکر ✤

سوخت - سین مہملہ بواو مجہول و خاے
معجمہ و فوقانی زدہ نوعے از قماش بود کہ از اورا
گنجفہ بازند ✤

سوختی - فوقانی تحتانی معروف ف
رنج ع غم ✤

سودا کرنا - خرید و فروخت کردن مرزا برق
میفرمایند ع کیون نقد دل اے جان جہان
مفت مین کھوئین ✤ دیکھو انہین آپ سے
سودا نکرینگے ✤

سور - سین مہملہ بواو معروف و رائے مہملہ
زدہ بر دو معنی آید اول بہادر و جری شیخ ناسخ
میفرمایند ع گو محتسب آیا ہی مگر شیشے ہین
سرکش ✤ ہوتی نہین خم سر کے مین سور کی گردن

دوم تابینا و کور را گویند و اول مضموم و واو مفتوح
بر سر مہملہ زدہ ف خوک ع خنزیر و کلمہ عتاب
و خشم و غضب نیز باشد کہ در حق کسی گویند ٭
سورما - سین بالف کشیدہ ہمان بہادر و جری بود
سورما چنا بھاڑ نہین پھوڑتا سین
بالف کشیدہ جیم فارسی مفتوح نون بالف کشیدہ
سومہ مخلوط الہا بالف و رائے ہندی کشیدہ
نون مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف و نون مخفیہ
ہای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رائے ہندی
زدہ نون قافی بالف کشیدہ مثلیست بجای زنند
کہ ہر یک بہادر ہجوم چند کسان در جنگ باشد
یا ہر یک کس ہجوم چند کار دشوار بود ٭
سورج مکھی - کاف فارسی و ہای ہوز مفتوح
بنون زدہ ف گرفتگی آفتاب ع کسوف
شاعرے گوید ؎ پھیلی جو داغ عشق کی محشر مین تیرگی ٭ چلائے اہل حشر کہ سورج گہن مین ہے
سورج مکھی - میم مضموم کاف مخلوط الہا
تحتانی معروف بر دو معنی بود اول گلیست
کہ رو با آفتاب دارد و موافق گردش آفتاب گردد
ف آفتاب پرست ع آذر یون شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ حسن یکرنگی کہان ہی عاشق و
معشوق مین ٭ کب ہوا سورج مکھی پر احتمال
آفتاب ٭ دوم چیزے بود کہ چہرہ را از پرتو
آفتاب بران نگاہدارند خواجہ آتش گوید ؎
کھینچتا ہی آپ کو کیون اسقدر دور آفتاب ٭
سایہ کیا سورج مکھی کا ہے کسی رخسار پر ٭ شاعرے
گوید ؎ اللہ رے نازکی کہ شب ماہتاب
مین ٭ سورج مکھی ہی یار کے منہ پر لگی ہوئی ٭
سوز - سین مہملہ بواو مجہول و رائے معجمہ الخ
مرثیہ خوانان در آغاز مرثیہ خوانند شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ نوحہ خوان ہی ساز مطرب ہجر
مین ٭ راگ محکوم مرثیہ کا سوز ہے ٭
سوزنی - نون تحتانی معروف بر دو معنی
آید اول نوعے از پیراہن مردان کہ بران کار
سوزن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عاشق
ہین جو سوزنِ مژہ کے ٭ اپنی چپکن بھی سوزنی
ہے ٭ دوم نوعے از فرش کہ بران کار سوزن
باشد و آنرا گسترده نشینند و باین معنی فارسی ٭

سوسنار کی ایک لہار کی - سین مہملہ مفتوح بواو زدہ سین مہملہ دوم مضموم نون بالف وراے مہملہ کشیدہ کاف تحتانی معروف الف تحتانی مجہول وکاف کشیدہ لام مضموم ہاے ہوز بالف وراے مہملہ کشیدہ کاف تحتانی معروف مشلیست بجاے زنند کہ دو کس باہم بجنگ مشت ولگد جنگند ویکے ضعیف باشد ودیگرے قوی پس ہر کہ ضعیف بود ضرب آن بمنزلہ ضرب زرگر قرار دہند وہر کہ قوی بود ضربش مانند ضرب آہنگر تصور نمایند ٭

سوکھنا - سین مہملہ بواو معروف وکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری خشک شدن اشیاے تر ورطوبت ناک باشد ٭ خوشیدن وکنایہ از لاغر وزار شدن دم بود ٭

سوکھکر کانٹا ہوجانا - لاغر وزار شدن کسے بود شاعر ے گوید ؎ پھر کلیجے سے نہ نکلی پھانس چھپکر عشق کی ٭ اس قلق نے سوکھکر مجھ کو کانٹا ہوگیا ٭

سوکھے کا آزار - سین مہملہ بواو معروف کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ مرض مشہور ست ٭

سوکھے گھاٹ اوترنا - کاف فارسی مخلوط الہا بالف وتاے ہندی کشیدہ الف بواو وغیر ملفوظ فوقانی مفتوح بہ راے مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از بے نیل مقصود ماندن بود بحر گوید ؎ وای محرومی نہ پہونچے چشمہ مقصود تک ٭ سوکھے گھاٹوں تشنہ کامون کا اوتارا ہوگیا ٭

سوگ - یعنی ماتم مشترک ست در ہند ہی و ناہی و

سوگ اوتارنا - الف بواو وغیر ملفوظ فوقانی بالف وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری رسمیست در ہند کہ زنان در ماتم مردگان کہ تا چہل روز ترک پان خوردن وحنا ومسی مالیدن ولباس رنگین پوشیدن ومانند آن نمایند بعد چہل روز مرتکب این ہمہ شوند ٭

سوگ رکھنا - راے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ہمان ترک نمودن زنان پان ومسی وحنا ولباس رنگین وچوڑی نمودن

آزاد ماتم مردگان تا چہل روز بود ✤

سوگی - سین مہملہ بواو مجہول کاف فارسی تحتانی معروف تختہای کاغذ و ابرک کہ بران گلہا و شجرہا و صورتہاے کاغذ و ابرک از لاک رنگا رنگ نمودہ نصب کنند و در شادیہاے ہنود پیشاپیش برند و در مسلمانان این را آرایش نامند ✤

سولہ بگھی - موحدہ مفتوح کاف فارسی مخلوط الہا مشدد و مکسور تحتانی معروف نوعی از بازی قمار بود کہ نشانہاے چند بر زمین نشانند و خانہا سازند و اندران خانہا سفال ریزہ ہا یا خرمہرہ ہا نہند و بیازند ف سہ دہ و سہ دہ ✤

سولہ سنگار - سین دوم مکسور نون غنہ کاف فارسی بالف و رائے مہملہ کشیدہ جملہ آرایش زنان بود ف ہر سہ ✤

سولہی - بواو غیر ملفوظ و لام ساکن و تحتانی معروف قماری باشد کہ بشانزدہ خرمہرہ بازند ✤

سولی چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف بردار بالا شدن شاعرے گوید ؎ چڑھا منصور سولی پر پکارا عشقبازون کو ✤ یہ اوکھا بام کا زینہ ہے آئے جسکا جی چاہے ✤

سولی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف بردار کشیدن بود ✤

سون - سین مہملہ بواو معروف و نون معلنہ کنایہ از دم و نفس باشد ✤

سون کھینچنا - دم بخود شدن بود ف خاموشی ع سکوت ✤

سونا - نون بالف کشیدہ مکانیکہ از مکین خالی باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ گھر مرا فرقت مین سونا ہوگیا ✤ گنج مدفن کا نمونا ہوگیا ✤ و سین مہملہ بواو مجہول ف طلا ع ذہب و خفتن ع نوم ✤

سونا سگند - طلاے خوب و خالص بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ سونا سگند کیون نہ کہون تجکو اے پری ✤ رنگت سنہری اوسپہ یہ خوشبو بدن مین ہے ✤

سونا مکھی - دوائیست معروف کہ ہندی

مرقشیشاست چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو وہ سونے کا تپلا ہے اگر میٹھے کوئی مکھی ✤ وہین ہو سونا مکھی کی طرح اے یار سونے کی ✤

سونٹھ کی ناس لینا - کاف تحتانی معروف نون بالف وسین مہملہ کشیدہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری مثلیست کہ مفہوم مش خاموش شدن بود ✤

سوندھا - ظرف گلی ناآب رسیدہ باشد کہ بوے خوش دارد وچیزی باشد مرکب از چند اشیای خوشبودار جرأت گوید مصرعہ پوشاک مین بالکل بانکپنا سوندھی کی مہک پھر ویسی ہی ✤

سونلانا - سین مہملہ مفتوح بواو ونون غنہ لام ونون بالفہا کشیدہ تیرہ شدن رنگ رو بود در آفتاب ✤

سونے کا نوالا - سین مہملہ بواو مجہول نون تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ نون مکسور واو ولام بالفہا کشیدہ کنایہ از نعمت بود وف تقمہ زر برق مغفور میفرمایند ؎ کہتے ہین دیکے بوسہ طلائی جبین کا ✤ سونے کا مین نے تجکو نوالا کھلا دیا ✤

سونے کی چڑیا - سین مہملہ بواو مجہول نون تحتانی معروف جیم فارسی مکسور برای ہندی ژ وہ تحتانی بالف کشیدہ کنایہ از کسیکہ مالدار بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ای پری تو نے جو پہنی ہے سنہری انگیا ✤ آج آئی ہے نظر سونے کی چڑیا مجکو ✤

سوہا - سین مہملہ بواو معروف ہای ہوز بالف کشیدہ قماشے بود سرخ رنگ کہ در شادی عروسی ازان لباس عروس سازند وراگنی ست از راگنی ہاے مالکوس ✤

سوہلا - سین مہملہ بواو غیر ملفوظ وہای ہوز زدہ لام بالف کشیدہ نوعے از سرود بود کہ زنان در تقریب شادی عروسی میسرایند ✤

سوہن - سین مہملہ بواو مجہول ہای ہوز مفتوح بنون ف سوہان ✤

سویرا - سین مہملہ مفتوح واو تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ اول وقت راگویند ✤

فصل ہای ہوز

سہارا - سین مہملہ مفتوح ہای ہوز در رای مہملہ بالفہا کشیدہ ف توانائی ع قوت ✤

سہارا پانا - قوت یافتن بود ✤

سہارا ڈھونڈھنا - قوت جستن باشد ٭

سہارا دینا - تقویت دادن و امیدوار کردن بود کسے را ٭

سہارنا - رای مهمله ساکن نون و الف مصدری گوارا نمودن هیچ رنج بود ع تحمل بجر گوید ٭ شراب عشق کی حدت سہارے کیونکر ٭ یہ حال نشہ کا ہے کھوپری چٹکتی ہے ٭

سہاگ - سین مهمله مضموم های هوز بالف و کاف فارسی کشیده بر چهار معنی آید اول زمانه که زن را در زندگی شوہر گذرد و محبت شوہر و زن که باهم بود جرأت گوید ٭ پاؤن پر ہاتہ مین رکھا تو کہا ٭ کچھ بہت کرنے تم سہاگ لگی ٭ دوم ناز و نیاز که زن را با شوہر باشد سوم نام عطریست مشهور لاستاذ مؤلفه ٭ گالی نہیں ہے عطر لگانا سہاگ کا ٭ جو چاہیے سنائیے مجکو سہاگ مین ٭ چہارم نوعے از سرود است که آنرا زنان در تقریب شادی عروسی میسرایند ٭

سہاگ پڑا - بای فارسی مضموم را ہندی بالف کشیده چیزیست که خوشبوهای چند در کاغذ کلان بسته از خانه داماد بنجانه عروس در شادی وی برند

سہاگن - کاف فارسی مفتوح نون زده زنی که شوہر او زنده بود ٭

سہال سین مهمله مضموم های هوز بالف کشیده و لام زده نانے بود تو بر تو که در روغن بریان کنند ٭

سہالگ سین مهمله مفتوح های هوز بالف کشیده لام مفتوح بکاف زده گرم بازاری اہل حرفه بود در ایام تقریبات شادی یا مانند آن ٭

سہانا - اول مضموم های هوز و نون بالف کشیده وقت خوش و خوب بجر گوید ٭ ہمین تو فصل ستان بہت خوش آتی ہے ٭ وہ ٹھنڈی ٹھنڈی ہوا اور وہ سہانی وقت ٭

سہانے سایے ڈھلنا - نون تحتانی مجہول سین مهمله بالف کشیده همزه تحتانی مجہول الهندی مخلوط الها مفتوح بلام زده نون و الف مصدری کنایه از هنگامے که قریب غروب آفتاب باشد ٭

سہتا سہتا - آب و شیر مانند آن که نگرم بود ٭

سہرا - سین مهمله مکسور های هوز ساکن رای مهمله بالف کشیده رشته که دران گلها یا مروارید ها کشیده خواه تارهای طلا و نقره بر سر عروس و داماد بندند ف شوہر ع سلک نیز سرودی که هنگام

شادی نکاح آنرا مطربان میسرایند و نقش عروسی
سهنا - سین مهمله مفتوح های هوز و میم هر دو ساکن
نون و الف مصدری ف ترسیدن +
سهنا - سین مهمله مفتوح های هوز زده نون و الف
مصدری گوارا نمودن هیچ رنج و تکلیف بود ع تحمل +
سهی - سین مهمله مفتوح های هوز تحتانی معروف
کلمه بود که بمعنی متنعم دانستن چیزے آید چنانکه در
شعر ع بوسه دے محکو نه ساقی کوئی دشنام سہی
جام شربت کی عوض زہری کا جام سہی +
سهیلی - سین مهمله مفتوح های هوز تحتانی مجهول
لام تحتانی معروف زنے که مصاحب نے بود +

فصل تحتانی

سیانا - نون بالف کشیده ف هشیار و دانا شیخ
امداد علی بحر گوید ع جب بات بناتا هون تو کهتا هے
مرا دل + ہے یار سیانا کوئی فقرا نه چلے گا +
پرخوان و عامل را نیز گویند جرأت گوید ع
اور بهی بهڑکے ہے دل مین آتش دیوانگی + آه
جو لاجون پهونکتے هین آنکر سیانے مجهے +
سیاہا - اول مکسور تحتانی و های هوز بالف کشیده
نوعے از دفتر حساب بود که آنرا روزنامچه نیز گویند
سیاہا دکهانا - سین مهمله مکسور تحتانی و های
هوز بالف کشیده کنایه از نمودن کثرت سیاه
و لشکر بود ع سیاهی لشکر نمودن شاعرے گوید
ع ہمارا دل وہ رستم ہے که آنکهه اسکی نه جهپکے گی +
دکهائین ترک چشم او سکی سیاہا فوج مژگان کا +
سیاہی فالیز - های هوز تحتانی معروف
کنایه از مردم هیچکاره و بیکار باشد +
سیاہی کا دبانا - دال مهمله مفتوح موحده و
نون بالف کشیده کنایه از ترسیدن مردم و غیره
بود چیز سیاه را دیده خواهد آتش گوید ع دهیان
اوس کا کاجل مشکین کا جو آیا مجکو + خوابون مین گی
سیاہی نے دبایا مجکو +
سیپ - سین مهمله تحتانی معروف در بحر
فارسی گشیده برسه معنی آید اول صدف بود ف
گوش ماهی دوم ثمر انبه را گویند سوم لاغری
جانوران پرنده باشد +
سیپ لگنا - کنایه از لاغر شدن جانوران
پرنده باشد +

سیت - سین مہملہ تحتانی معروف و فوقانی کشیدہ عربی کہ از کف دست و پای مردم در ایام گرما برآید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سیت ہاتھوں سے جو ٹپکی تو یہ خوشبو پھیلی ✤ عطر گویا کف رنگین نے حنا کا کھینچا ✤

سیٹھا - سین مہملہ تحتانی معروف و تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ف بے مزہ ع تفہ ✤

سیج - سین مہملہ تحتانی مجہول و جیم زدہ فرش گلہای تازہ کہ بالای فرش خواب گسترانند بحر گوید ؎ بچھایا کمرے مین فرش جھٹ پٹ درست کی سیج کی سجاوٹ ✤ سنی جو مین نے کسیکی آہٹ گمان گذرا کہ یار آیا ✤

سیجبند - سین مہملہ تحتانی مجہول و جیم زدہ موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ ریسمان ابریشمی کہ بالای فرش پلنگ بر سر چہار پایہ بندند تا شکن در فرش نیفتد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مجال کیا جو ہم اونکے پلنگ پر بیٹھین ✤ ہمارے واسطے درّے ہین سیجبند نہین ✤

سیدھ - سین مہملہ تحتانی معروف و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ ف راستی ع استقامت ✤

سیدھا - دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ف راست ع مستقیم و دست راست و پای راست را نیز گویند ✤

سیدھا بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بالف کشیدہ کنایہ از سزا دادن بود سرکشان را شاعر گوید ؎ خم جب سے قد راست مین آیا بنجل گئی سیدھی بنے ہم ایسے کہ سب بل نکل گئے ✤

سیدھا سادھا - کسیکہ سادہ و راست طبع و بے فساد بود ✤

سیدھا گھر خدا کا مثلیست معروف ✤

سیدھی اونگلیون گھی نہین نکلتا جب ٹیڑھی نکیجے - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف الف بواو غیر ملفوظ و نون غنہ و کاف فارسی زدہ لام مکسور تحتانی بواو مجہول و نون مختفیہ کاف فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف و نون مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف و نون مختفیہ نون مکسور کاف مفتوح بلام زدہ فوقانی بالف کشیدہ جیم مفتوح موحدہ ساکن فوقانی مفتوح کاف ساکن تای ہندی

تحتانی مجهول رسے هندی مخلوط الها تحتانی معروف
نون مفتوح کاف تحتانی معروف وجیم زده تحتانی
تحتانی مجهول مثلیست بر کسے زنند که بلطف وزمی
کردن از و کار نه برآید تا وقتیکه سختی نکنند +

سیدهی آنکهه - کنایه از نظر لطف بود +

سیدهیان سنانا - دشنام هاداون بود
چنانکه میر تقی مغفور گوید ؎ کجی او سکی جوئین
جتانے لگا + مجهے سیدهیان وه سنانے لگا +

سیدهی چال - کنایه از طریق نیک بود شیخ
ناسخ میفرماید ؎ خیریت چاهے تو سیدهی چال
چل او مال مست + گرتے هین نشے مین چلتے هین
اگر میخوار کج +

سیر دیکهنا - تماشا کردن چیزے باشد +

سیر کرنا - تماشا کردن وبرائے تماشا کردن بجائے
رفتن بود +

سیسا - سین مهمله اول تحتانی معروف سین
مهمله دوم بالف کشیده جوهریست کانی که ازان گلوله
تفنگ سازند ف اُسرب ع آنک +

سیسر - سین مهمله تحتانی مجهول سین مهمله دوم
مفتوح برائے مهمله ریسمان کمان باشد که دران تیر
نهاده اندازند ف جلّیه ترکی +

سیکڑا - یکصد را گویند +

سیل - سین مهمله تحتانی معروف ولام زده
تری بود ف نم وکنایه از شرم وحیا ومروت نیز
باشد چنانکه گویند آنکهون مین سیل نهین وتحتانی
مجهول سوی بروت اطفال باشد که رویند وبزبان
بهاکا نیزه کوچک را گویند ف سل بالکسر +

سیلا - سین مهمله تحتانی مجهول لام بالف کشیده
بافته ایست که بر سر بندند مانند دستار چنانکه
رشک مغفور میفرماید ؎ دشت جنون مین ننگی
خلعت برهنگی + سیلی حادثات کو سیلا سمجهه گیا +

سیل کا کونڈا - سین مهمله تحتانی مجهول لام
زده کاف بالف کشیده کاف دوم بواو معروف و
نون غنه دال هندی بالف شادیے بود که چون سیل
بروت کودکان نمایان شوند زنان این شادی کنند +

سیلی - سین مهمله تحتانی مجهول لام تحتانی معروف
چیزے بود که از رشته ها وتارهای ابریشم ومانند
آن سازند وفقیران درگاه انداز زند ومعشوقان نیز

جہت آرایش در ہر دو دست وگاو دارند شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ ساز و برگ بینوائی حسرت
واندوہ ہین ✤ ہم فقیرون کے لیے یہی ہو دھاگا آہ کا
وکنایہ از موہاے شکم مردم کہ مابین حلقہ شکم و طول
باشند نیز بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎
موج عنبر ہے کہ سیلی ہو شکم پہ یار کے ✤ ناف ہے
یا چشمہ کافور سر اہن مین ہے ✤

سیمابی و سیمابیا ۔ سین تحتانی معروف
میم بالف کشیدہ موحدہ تحتانی معروف و در دوم
موحدہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ رنگ از رنگہاے
کبود تر باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہین یہ بیتابی کے
مضمون کہ کسی رنگ کا ہو ✤ نامے کے بندھتی ہی سیمابی
کبوتر سو جاے ✤

سینہ لگانا ۔ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف
کشیدہ ف نقب زدن ✤

سینکیا ۔ سین مہملہ تحتانی معروف و نون غنہ
و کاف زدہ تحتانی بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ در صفت
بعض قماشہا مانند کلبدن و شروع و شالہا ن آید ✤

سینگیان کھینچنا ۔ ف شاخہا کشیدن ✤

سینگیان لگانا ۔ ہمان شاخہا کشیدن
حجامان بود در دست و پاے مردم ✤

سینگی والی ۔ واو بالف کشیدہ لام تحتانی
معروف زنے کہ شاخ کشد ✤

سینے کا اوبھار ۔ نون تحتانی مجہول کاف
بالف کشیدہ الف بواو غیر ملفوظ موحدہ مخلوط ہا
بالف و راے مہملہ کشیدہ کنایہ از نمودی پستان زنان شابہ ✤

سیوتی ۔ سین مہملہ تحتانی مجہول و واو زدہ
فوقانی تحتانی معروف گلیست مشہور ف نشستن
ع نسترن آتش گوید ؎ مارا پڑا ہون دیکھکے
اک سیوتی سا رنگ ✤ لازم جریدہ تین کو ہے نسترن
کی شاخ ✤ و این لغت تحتانی مخلوط التلفظ نیز آمدہ ✤

باب شین معجمہ

فصل الف

شاخ ۔ فارسیست و در ہندی بر سہ معنی آید اول
منسوب شدن کسے بچیزے چنانکہ خواجہ آتش گوید
؎ نظارہ تیرے بوٹے سے قد کا لگا ہے کس کس
نہ ہوشیار کو دیوانہ پن کی شاخ ✤ ایضاً شاعر گوید ؎

عریان ہی مجکو زیر زمین دفن کرنا تھا ✤ یہ دوستون نے اور لگادی کفن کی شاخ ✤ دوم امر یکہ باعث فخر و مباہات کسے بود خواجہ آتش گوید ؎ چشم و کمر سے تیری چشم و کمر ملائین ✤ چیتے مین کیا تکلف کیا شاخ ہے ہرن مین ✤ ایضاً شاعر گوید ؎ چارون مین رنگ شل بو سوا ہو جائیگا ✤ کونسی وہ شاخ ہی جسپر چمن کو ناز ہے ✤ سوم قسمے از شیر بنی بود کہ از خمیر میدہ و شکر شبیہ بشاخ ساختہ در روغن بریان سازند و این مختص بلکھنو ست ✤

شاخ زعفران - در عرف ہند بر چیز غریب و نادر اطلاق کنند ✤

شاخشانہ - شین معجمہ دوم بالف کشیدہ فارسیست و در ہندی بمعنی آوردن وجوہ و شوق در امری بود

شاخ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ منسوب نمودن بود کسے را بامرے و نظیرش بالا نوشتہ شد ✤

شاخ نکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیدہ و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ہیچ عیب پیدا کردن بود در کسے یا در چیزی خواجہ آتش گوید ؎ مصرع سر و مین لاکھون ہین نکالون شاخین ✤ باندھون مضمون جو قدیا کی کی عنایت سے لگا شاخین ✤

شاخین لگانا - مجمہ ہا کشیدن بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ بیار چشم دلبر آہو نگاہ کو ✤ شاخین بھی گرنگائین تو لیکر ہرن کی شاخ ✤

شادی - رسم کتخدائی را گویند ✤

شاشتر - شین معجمہ بالف کشیدہ و شین معجمہ دوم زدہ فوقانی مفتوح بر سر مہملہ بزبان سنسکرت نام علم فقہ ہنود بود ✤

شاگرد پیشہ - لفظیست مستعمل در افاتر سلاطین ہندوستان ف عملہ ✤

شالباف - شین معجمہ بالف کشیدہ و لام زدہ موحدہ بالف و فای کشیدہ نوعے از قماش سرخ رنگ بود ✤

شام - چیزے بود از آہن و مس و برنج و نقرہ و طلا کہ بالا و پائین عصا نصب کنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اگر سونیہ آکے نوک مژہ پر تھما نہین ✤ سونٹے پہ آبنوس کے چاندی کی شام ہے ✤ ایضاً مرزا برق گوید ؎ خط نگاہ یار کی ہی آنکھ سے بہار ✤ نرگس کا پھول بہر عصا شام ہو گیا ✤

شاما - سیم بالف کشیدہ مرغیست معروف کہ خوش آواز بود و مردم آنرا پرورند ٭

شامت آنا - آثار خرابی کسے ظاہر شدن باشد ٭

شامت کی مار - خراب حالی بسیار را گویند ٭

شام سے مُردے کو کب تک روئیے - مثل مشہورست بر کسے و چیزے زنند کہ اندوہ و غمش دائمی باشد جرأت گوید ؎ تیرہ بختی مین دل زار نے دی جان تو آہ ٭ روئے کب تک رہین مُردے کے تئین شام کے ہم ٭

شان مین جھٹا لگنا - کم شدن شان کسے بود ٭

شان مین جھٹہ آنا - کسرا از چیزے ننگ و عار آمدن بود جرأت گوید ؎ زیست سے جو ہاتھ دھو بیٹھا ہے گر اوس پاس بھی ٭ آبھروے گے تم کیا جھٹے پڑینگے شان مین ٭

شانہ بچھڑ گنا - کنایہ از دوستی باشد ٭

شانہ ہلانا - کنایہ از بیدار کردن کسے از خواب بود مومن خان گوید ؎ خیال خواب راحت ہے علاج اس بدگمانی کا ٭ وہ کافر کو رہین مومن میرا شانہ ہلاتا ہے ٭

شاہ دریا - باعتقاد زنان اسم جن بود و مشہور ست چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ کیا فقط روتی ہین پریان اوس پری کے عشق مین ٭ شاہ جنّہ ایسا رویا شاہ دریا ہوگیا ٭

شامی - سیم تحتانی معروف قسمی از کباب بود کہ مشہورست و فارسیست ٭

فصل ہاے موحدہ

شبنم - شین معجمہ مفتوح موحدہ ساکن نون مفتوح بمیم زدہ نوعے از قماش باریک و لطیف تر بود کہ امیران ارزان پیراہن سازند خواجہ وزیر گوید ؎ آفتاب داغ سودا کو جو دیکھا اڑ گیا ٭ جامۂ تن اسے جنون شبنم کا کرتا ہوگیا ٭

فصل فوقانی

شترنجی - شین معجمہ مفتوح فوقانی ساکن رائے مہملہ مفتوح نون ساکن جیم تحتانی معروف نوعے از فرش بود کہ معروف ست ٭

فصل دال مہملہ

شد - آغاز و ابتدا ے کار ے ٭

شد بُد - اندک سواد نوشت و خواند ٭

فصل رائے مہملہ

شرابور و شوربور — اول شین معجمہ مفتوح و رائے مہملہ بالف کشیدہ و موحدہ بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ دوم شین معجمہ بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ موحدہ بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ کسیکہ از آب یا شراب و مانند آن سراپا تر باشد شیخ ناسخ سفر مانید ؎ خیمہ سبز برسات ہمین اس درجہ ہوا جوش شراب ہوگئی بادہ گلگون ہمین شرابور گھٹا و این محاورہ اہل لکھنوست ایضاً میر تقی مغفور سفر مانید ؎ رنج تیری گلی سے ظالم سیر ہمین شوربور آیا ہے و ظاہرا این محاورہ اہل دہلی ست ؎

شربت پلائی — شین معجمہ مفتوح بر رائے مہملہ زدہ موحدہ مفتوح بلفوقانی کشیدہ بای فارسی مکسور لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف نام رسمیست در ہندوستان کہ در انجمن شادی عروسی ہر یکے را شربت نوشانند و ہر کہ شربت نوشد ہیچ نقد بدہد ؎

شربتی — فوقانی تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول نام رنگیست کہ سرخ خفیف باشد دوم نام قماشیست کہ باریک و لطیف بود کہ ازان سراپا میں سازند سوم قسمے از فالسہ باشد کہ ثمر رخصتیست و مزہ اش ترش مائل بشیرینی بود بحر گوید ؎ یہ آب آب خال لب یار سے ہوے ؎ شکری جو تھی وہ شربتی اب خالسے ہوے ؎

شرط باندھنا — فوقانی شرط بستن بود من خان گوید ؎ اوہ ڈبو دیوے زمین یا ہم ڈبوین نو فلک ؎ آجاے تو رد تے ہین ہم شرط ابر ترسے باندھکر ؎

شرط بدنا — ہمان شرط بستن بود ؎

شرمانا — شین معجمہ مفتوح بر رائے مہملہ زدہ میم و نون بالفہا کشیدہ و فوقانی شرمندہ شدن ع خجلت ؎

شرم رہجانا — باقیماندن آبرو و عزت کسی بود ؎

فصل فا

شفق پھولنا — نمودار گردیدن شفق بود در آسمان

فصل کاف

شکر پارا — شین معجمہ و کاف مفتوح بر رائے مہملہ زدہ بای فارسی و رائے مہملہ بالف ہا کشیدہ نوعے از شیرینی بود کہ حلوائیان سازند و شکر برگ و شکر برہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ واہ کیا یار کے

ہونٹون کی مین تعریف کرون ٭ جان پیار نہین
جنسے وہ شکر پارے ہین ٭

شکر رنجی - رای مہملہ دوم مفتوح نون ساکن جیم تحتانی معروف رنجش قلیل راگویند ف شکر آب ٭

شکری - رای مہملہ تحتانی معروف قسمے از انفاسہ بود کہ مزہ آن شیرین باشد ٭

شگن - شین معجمہ وکاف فارسی ہر دو مضموم نون زدہ فال گرفتن بود ف شگون ٭

شگوفہ - فارسیست ع زہرہ وہندی کنایہ از ظہور امر عجیب بود چنانکہ آتش گوید ؎ گل پھولے سماتے نہین ہین جامے مین اپنے ٭ اودنے یہ شگوفہ ہے نسیم سحری کا ٭

شگوفہ پھولنا - بای فارسی مخلوط الما بواو معروف ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از پدید شدن امر عجیب وغریب بود خواجہ آتش گوید ؎ کیا باغ کوے یار ہے سیر اسکی کیجئے ٭ آتش شگوفے پھولتے ہین یان نئے نئے ٭

شگوفہ چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الما بواو مجہول ورای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از سخن فتنہ انگیز وعجب خیز گفتن بود شاعر گوید ؎ دیکھہ صیاد بھڑکنے لگے مرغان قفس ٭ باغ سے آکے صبا نے وہ شگوفا چھوڑا ٭

فصل لام

شلوکا - شین معجمہ مضموم لام بواو معروف کاف بالف کشیدہ نوعے از پیراہن بود کہ تا کمر باشد وآستین دارش تا آرنج بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہجر مین لاغر بدن حد سے زیادہ ہوگیا ٭ جو شلوکا تھا ہمارا وہ لبادا ہوگیا ٭

فصل میم

شمسا - شین معجمہ مفتوح میم ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ علاقہ تسبیح راگویند کہ علاقہ بندان میباشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ زاہد مین پڑھون آیہ جو نام اپنے صنم کا ٭ خورشید ابھی ہون تری تسبیح کے شمسے ٭

شملا - شین معجمہ مفتوح میم ساکن لام بالف کشیدہ نوعے از دستار بود کہ از اختراع اہل ہند ست چنانچہ مرزا برق میفرمایند ؎ زیب وزینت رنج وغم وابستہ گیسو کو ہین پیچ جو سر پر پڑا شملا ہمارا ہوگیا ٭

فصل واو

فصل واو

شوالا - شین معجمہ مکسور و واو و لام بالف کشیدہ نوعے از تنجانہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مقیم کوی خرابات ہون سنو ای بحر ؎ نہ مسجدون کا ہون خادم نہ مین شوالون کا ؎

شوشہ - سخن فساد انگیز را گویند ؎

شوشہ چھوڑنا - سخن فساد انگیز گفتن بود ؎

فصل ہائے ہوز

شہ دینا - شین معجمہ مفتوح بہای ہوز اندک اندک و آہستہ آہستہ گذاشتن رشتہ کاغذ یا ہوا در ہوا بود و بمعنی اعوا کردن کسے نیز باشد برائے فساد ؎

شہانا - شین معجمہ مفتوح ہائے ہوز و نون بالف ہا کشیدہ را گنی ست از راگینہائے مشہور ؎

شہدا - شین معجمہ مضموم ہای ہوز ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ مردم بازاری و بد وضع را گویند ؎

شہر مین اونٹ بدنام - مثلیست برکسی زنند کہ بہیچ عیب مشہور خلائق بود ؎

شہنائی - شین معجمہ مفتوح ہائے ہوز ساکن نون بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ف شہنا

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جام نقارۂ شادی ہی مجھے ای ساقی ؎ قلقل شیشہ مے نغمۂ شہنائی کا ؎

فصل تحتانی

شیخی بگھارنا - شین معجمہ مفتوح تحتانی خای معجمہ تحتانی زدہ معروف موحدہ مفتوح کاف فارسی مخلوطا الہا بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از اظہار بزرگی خود نمودن و لاف و گزاف کردن بود کسے را چنانکہ آتش گوید ؎ دم دے انھین بھی کوئی انکا بھی دل بکاوے ؎ زاہد کمال اپنی شیخی بگھارتا ہین ؎

شیخی خورا - کسیکہ لاف زند ؎

شیخی کرکری ہوجانا - شین معجمہ مفتوح تحتانی زدہ خای معجمہ تحتانی معروف ہر دو کاف مکسور رائے مہملہ اول ساکن رائے مہملہ دوم تحتانی معروف کنایہ از سبک و خفیف شدن کسے پیش کسے بود شاعرے گوید ؎ خاک مین ملکی بھی زاہد کو ہی رندون سے غرور ؎ کرکری ہوگئی شیخی وہ تیری شیخی

شیخی مارنا - سیم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از اظہار بزرگی خود نمودن و

لاف وگزاف کردن بود ٭

شیخی مین آنا - بزرگی وعظمت خود ظاہر کردن
برکسے بود ٭

شیر برنج - شین معجمہ تحتانی معروف ورای مہملہ
زدہ موحدہ مکسور رائے مہملہ مفتوح نون وجیم زدہ
طعامیست کہ شیر وبرنج وشکر را باہم آمیختہ پزند ٭

شیر بچہ - نوعے از تفنگ بود ٭

شیر بکری شین معجمہ تحتانی مجہول ورائے مہملہ زدہ
موحدہ مفتوح کاف ساکن رائے مہملہ دوم تحتانی
معروف نام بازی ست معروف ٭

شیر دہان - صورتے کہ مانند کلہ شیر بر حوض
ونہرہا سازند تا آب از دہانش ریزد ٭ شیر

شیر ہونا - کنایہ از دلیر وقوی شدن کسے بود
بود خواجہ آتش میفرماید مصرع گلی مین اپنے
توکتا بھی شیر ہوتا ہے ٭

شیش محل - شین معجمہ تحتانی معروف وشین
معجمہ زدہ میم وحای حطی ہر دو مفتوح بلام زدہ مکان
پادشاہان وامیران بود کہ از آئینہ ہا سازند شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ ای دختر رز نشانی تبلا ہمکو

ہی چرخ بریں نام ترا شیش محل کا ٭

شیشی - ہر دو شین معجمہ بہر دو تحتانی معروف
شیشہ کوچک را گویند ع قارورہ ٭

شیشی مین اوتارنا - شین معجمہ دوم تحتانی
مجہول ونون مخففہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی
بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ
از تغیر کردن کسے بود شیخ ناسخ میفرماید ؎
دل سے دھیان اوس چاند کے ٹکڑے کا جاتا نہیں
مثل گردون ہمنہ شیشے مین اوتارا چاند کو ٭ انشا
خواجہ آتش گوید ؎ اک پری کو بھی نہ شیشے
مین اوتارا مین نے ٭ یاد کیا آئیگا اس گنبد نیلی کا

شیطان سر پر چڑھنا - کنایہ از خشم وغصہ
آمدن ونیز مغرور ومتکبر شدن بود شیخ ابراہیم
ذوق گوید ؎ نشۂ دولت کا بدا خمار وجس آن
چڑھا ہے سر پہ شیطان کے ایک اور بھی شیطان چڑھا ہے

شیطان کی آنت - الف بالف ونون غنہ وفوقانی
کشیدہ کنایہ از چیزے کہ دراز باشد بود شیخ ناسخ
میفرماید ؎ باعمی ہر چند ہون پیرا اور سر پر ہے
اصل ٭ اس پہ نہین پیٹ کے سوا فکر عمل کا ہے

رشته عمر مختصر سا لیکن ✤ شیطان کی آنت سے مراد طول امل ✤

شیطان کے کان جھرسے - کنایه ایست بمحاوره زنان که هنگام شنیدن خبر بد یا آمدن ذکر مرگ کسے این کلمه بر زبان آرند و مقصودش آن باشد که خدا این خبر را یا این ذکر را دفع کند ✤ **شیطانی لشکر** - کنایه از جمعیت کودکان شریر و بد بچاے ✤

باب صاد مهمله

فصل الف

صاحب سلامت - بندگی و سلام باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ کھڑا ہوتا نہیں وہ رہزن دل پاس عاشق کے ✤ موافق رسم کے اک دور کی صاحب سلامت ہے ✤ جرأت گوید ؎ میرے اور اوس شوخ کے صاحب سلامت جو ہوئی ✤ صبر و طاقت نے کہا تو نہ تو مجرا کیا ✤

صاد کرنا - مهمل کردن بر لفظے یا حرفی یا اسمے یا شعرے بود که آن علامت پسندیدن قبول کردن شنونده

صاد ہونا - مقبول و پسندیده شدن چیزی بود ناسخ مغفور میفرماید ؎ مصحف کا کب ازل سے چہرہ ترا صاد ہو گیا ✤

فصل موحده

صبح کا بھولا شام کو آئے تو اوسے بھولا نہیں کہتے - مثلیست بر کسے زنند که از فراموشی کار وقتی را بوقت دیگر کند مرزا محمد تقی خان ہوس میگوید ؎ ہو نہیں باشند و عدم کا مجھے بھولا نکہو ✤ صبح بھولا تو گھر اپنے میں سر شام آیا ✤

صبر پڑنا - ظاهر شدن تاثیر صبر و خاموشی ستم رسیدگان باشد جرأت گوید ؎ کیا اوس گھر میں چرچا جنے میری آہ و را رہا ✤ الٰہی صبر اوسکی جان پر اس بیقراری کا ✤

صبر کرنا - تامل و توقف نمودن در کارے بود و تحمل جور و ستم را نیز گویند و بر یاس و نا امیدی چیزے هم اطلاق کنند ✤

فصل حاے حطی

صحبت اوٹھانا - در صحبت کسی مانده تعلیم یافتن

صحبت برآر ہونا - از کسی موافقت آمدن بود
صحبت کرنا - کنایہ از مقاربت باشد یعنے جماع
صحن - نوعے از قماش لطیف بود
صحنچی - صاد مہملہ مفتوح بر حاے حطی و نون زدہ جیم فارسی تحتانی معروف مکان کوچک بود کہ در اطراف خانہ تعمیر کنند
صحناک - صاد مہملہ مفتوح حاے حطی ساکن نون مفتوح بکاف کشیدہ طبق طعام و میوہ ہا کہ نذر جناب فاطمہ صلوات اللہ علیہا کردہ باشند و آنرا از زنان سادات خورند

فصل دال مہملہ

صدا کرنا - آواز کردن فقیران بود بردر کسے میر تقی مرحوم گوید ؎ فقیر بستی مین تھا تو ترا زیان کیا تھا ؎ کبھو جو آن کلتا کوئی صدا کرتا
صدقہ - عربیست و بسکون دوم خواندن تصرف ہندیانست
صدقے اوتارنا - اول مفتوح دال مہملہ ساکن قاف تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری چیزے یا کسے را گرد کسی گردانیدن بود
صدقے کرنا - تصدق کردن چیزی بر کسی باشد
صدقے ہونا - ہاے ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری گرد گردیدن کسے بود

فصل رائے مہملہ

صراحی - بضم اول پارچہ جامہ کہ مخروطی شکل قطع نمودہ زیر سر دو بغل سیراہن دوزند
صراحی دار گردن - دال مہملہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ کاف فارسی مفتوح بر رائے مہملہ ساکن دال مہملہ مفتوح بنون صفتی از صفات گردن معشوقان بود جرأت گوید ؎ دُر اشک اپنی آنکھون سے نکل پڑتے ہین یکباری ۔ نظر جاتی ہے جب اوسکی صراحی دار گردن تک
صراحی دار گھنگرو - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم بنون غنہ و کاف فارسی دوم زدہ رائے مہملہ بواو معروف قسمے از زنگلہ خلخال بود کہ ساخت آن بشکل صراحی باشد
صراحی دار موتی - سیم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف گوہرے کہ بصورت صراحی باشد

خواجہ آتش گوید ؎ آنکھ سے دیکھا سنا کرتی تھی
صحبت کا اثر ✤ تیری گردن مین صراحی دار
گوہر ہوگیا ✤

فصل فا

صفائی - ہمزہ تحتانی معروف ف صاف شدن ع صفا ✤

صفین اولٹنا - برہم و درہم شدن صفہای معرکہ کارزار و نیز صف ہای اہل بزم تہ و بالا شدن چنانکہ میر تقی گوید ؎ وہ پھریرے پلکین اولٹتی ہین صفین اک آن مین ✤ اب لڑائی ہند ہین سب اس سیہ پلٹن پہ ہے ✤ آتش گوید ؎ مگر اسکو فریب نرگس مستانہ آتا ہی ✤ اولٹتی ہین صفین گردش مین جب پیمانہ آتا ہے ✤

فصل لام

صلواتین سنانا - صاد مہملہ مفتوح لام ساکن واو بالف کشیدہ فوقانی تحتانی مجہول و نون مخففہ سین مہملہ مضموم ہر دو نون بالف کشیدہ باصطلاح اہل ہند دشنام ہا دادن و بد گفتن بود جرأت گوید ؎ شب کی صحبت پوچھتے کیا ہو دیکھہ کے اوسکا حسن ملیح ✤ جون جون زبان پہ درد ادھر تھا وون وون ادھر صلوات رہی ✤ ایضاً بجر بر عایت ہمین معنی گوید ؎ تجسا نہین ہی کوئی زمانے مین خوش کلام ✤ صلوات ہی صنم تری دشنام کا جواب ✤

فصل نون

صنم آمد و صنم کا کھیل - صاد مہملہ و نون ہر دو مفتوح بمیم زدہ کاف بالف کشیدہ کاف دوم مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ بازیے بود کہ دو کس باہم مشغلہ کنند باین طور کہ یکے گوید صنم آمد و دیگرے پرسد از کجا آمد چنانکہ جرأت میگوید ؎ پیری ہی مین کچھہ داغ جوانی نہین چمکا ✤ طفلی مین بھی ہم کھیل جو کھیلے تو صنم کا ✤

فصل واو

صور پھونکنا - دمیدن صور بود ✤

فصل تحتانی

صید - صاد مہملہ مفتوح تحتانی و دال مہملہ زدہ جنگ باہمی کسانیکہ یک کار و یک پیشہ

کنند مانند جنگ باہمی کبوتر بازان و بٹیر بازان و تینگ بازان وغیرہ ✤

صیدمی - دال مہملہ تجتانی معروف کسیکہ سر جنگ باہم پیشہ گان خود دارد ✤

باب ضاد معجمہ

فصل دال مہملہ

ضد - اصرار و استبداد کہ بر کارے کنند ✤

ضد کرنا - اصرار و استبداد بر کارے کردن بود ✤

ضدی - اصرار و استبداد کنندہ را گویند ✤

باب طاے حطی

فصل موحدہ

طبیعت آنا - راغب شدن طبیعت بود بر کارے و کنایہ از عاشق گردیدن بر کسے باشد ✤

طبیعت لڑجانا - رسائی کردن طبیعت بود در حل معانی باریک و مقدمات دقیق شیخ ابراہیم ذوق ؎ واہ کیا طبیعت اپنی بھی لڑتی ہے عشق مین امید اسے لڑتی ہے ✤

طبیعت لگنا - مشغولی طبیعت بود در کارے ✤

فصل راے مہملہ

طرح - اول و دوم ہر دو مفتوح حاے حطی زدہ انداز و روش و وضع بود ✤

طرحدار - دال مہملہ با الف و راے مہملہ کشیدہ و نون و نعدار ✤

طرح دینا - دال مہملہ تجتانی مجہول نون و الف و صاد مہملہ رد کردن و نمودن و اعراض کردن بود از امرے ✤

طرز اوڑانا - انداز و روش کسے و خود پیدا کردن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہر ادا مین ہے نرالی اپنی سو مکڑی جگہ بیٹھی ہے بابل ✤ آسان ہے یہ طرز اوڑانی مرے دل کے ✤

طرہ - طاے مہملہ و راے مہملہ مشدد مفتوح و ہاے مخفیہ کنایہ از چیزے کہ زائد باشد بر چیز دیگر یا نکہ آتش گوید کہ چون نہ پھانسی عاشقون کے دل وہ طرہ پر پیچ ✤ طرہ ہے گردن کا ڈورا دوش کے زنار کا ✤ و جرعہ از جنگ کہ بالاے تاج کنند ✤

فصل لام

طلسم باندھنا - چیزے عجیب و غریب بظہور آوردن باشد ✤

طلسم توڑنا - طلسم شکستن بود ✤

فصل واو

فصل واو

طوالف - اول مفتوح واو و ہمزہ مکسور لف وفای کشیدہ باصطلاح ہندیان زنان بازاری را گویند کہ پیشہ اوشان رقصیدن و سرائیدن باشد ٭

طوفان - در ہندی بمعنی بہتان بود ٭

طوفان آنا و طوفان اوٹھنا - سیل آمدن و باد تند وزیدن باشد ٭

طوفان اوٹھانا - بہتان کردن بود شاعر گوید ؎ روتا ہون جو مین کرتے ہو بہتان ہزارون دو آنسوون پر اوٹھتے ہین بہتان ہزارون ٭ مومن خان گوید ؎ مین تو بولا ہی نہین کچھ کیا ہی شکوہ ٭ جھوٹ طوفان نہ اوٹھا حیر ہے برہم مت ہو ٭

طوفان جوڑنا و طوفان لگانا و طوفان لینا - معنی ہر سہ تہمت بستن بر کسے بود ٭

طوفان شیطان - ہمان تہمت و اتہام بود ٭

طومار - بمعنی نامہ و مکتوب عربیت و بمعنی سخنان دروغ ہندیست ٭

طومار باندھنا - دروغ گوئی باشد چہ گوید ؎ شنوی بحر نے لکھی مرے افسانے کی ٭ کیون پڑھا حرف محبت جو یہ طومار بندھے ٭

باب عین مہملہ

فصل الف

عالم - بمجاورہ اردو زبانان بمعنی کیفیت آید چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید مصرع خط کے آنے پر بھی اک عالم رہا ٭

فصل رائے مہملہ

عرس - عین مہملہ مضموم بہ رائے مہملہ و سین مہملہ زدہ مجلس طعام فاتحہ بزرگان کہ بعد ہر سال کنند و دران رقص و سرود وغیرہ ہم میباشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی تو فاتحہ دلواتے پھولون پر احباب ٭ کبھی تو عرس ہمارا بہار مین ہوتا ٭

عرش پر جھولنا - بیم نخلوط الہا بود و معروف ولام زدہ کنایہ از ترفع و تعلی چیزے بود چنانکہ گویند اونکی تلوار عرش پر جھولتی ہے یا اونکی شکوہ عرش پر جھولتی ہے ٭

عرش کے تارے توڑنا - کنایہ از کردن کار عظیم بود آتش گوید ؎ آبلے پاؤن کی کیا ہوئے ہمارے توڑے ✤ خار صحرای جنون عرش کے تارے توڑے ✤

عرصہ - اول مفتوح رای مہملہ ساکن صاد مہملہ مفتوح بمعنے زدہ ف دیر ع تاخیر میر وزیر علی صبا گوید ؎ آنکہ یار نے عشاق سے ایسا کھینچا ✤ حشر تک وعدۂ دیدار نے عرصا کھینچا ایضاً شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہوگئی بالکل ہماری عمر غفلت مین بسر ✤ عرصہ اپنی زندگانی کا مگر اک خواب تھا ✤

عرضی - اول مفتوح رای مہملہ ساکن ضاد معجمہ تحتانی معروف عرض حاجات خود کہ بذریعہ تحریر از امیران کنند ع عرضہ اسیر گوید ؎ تحریر یار نے نہ پڑھی میری مدتون ✤ رکھی ہی رکھے طاق پہ عرضی گذر گئی ✤

فصل شین معجمہ

عشق اللہ - سلام فقرا باشد میر تقی گوید ؎ عشق اللہ صبا او نہین کہیو جن لوگون نے کیا ہے عشق ✤

فصل طای مہملہ

عطر کی روئی - پنبۂ عطر آلودہ باشد کہ آزمودہ کاران در گوش نہند چنانکہ شاعرے گوید ؎ واہ کیا اگر گل تر تیری ملائم ہین سن ✤ عطر کی روئی ہوئی عاشقون کے کانون مین ✤

عطر کی سینک - شاخ باریک کہ عطاران بدان پنبۂ عطر آلودہ پیچیدہ برای بوئیدن مکیسے رسند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جو کوئی سونگھے وہ سمجھے عطر کی یہ سینک ہے ✤ کوئی تنکا پھیر لے گردہ سمیسر کان مین ✤

فصل قاف

عقبے بنانا - کنایہ از چنان کاری نمودن بود کہ ازان باعث درستی آخرت گردد ✤

عقل کے چراغ گل ہو جانا - کنایہ از زوال عقل بود ✤

عقل کا چرخ مین آنا - کنایہ از حیران و شیدا شدن باشد ✤

عقل کا چرنے جانا - عبارت از کار بیخبرانہ کردن بود ✤

عقل کی مار - ہمان بیعقلی و بیخردی باشد +
عقل کے ناخن لینا - کلمہ بود کہ ہرگاہ کسی حماقت و بیخردی کند این کلمہ بزبان آرند +

فصل لام

علی بند - زیورے بود از طلا و نقرہ کہ در گجرات و ہند دست دارند +

فصل میم

عمر دراز - دعائیست کہ بزرگان خردان را بوقت سلام کردن دہند +
عمل بیٹھہ جانا - متعارف ست مرزا برق میفرماید ؎ کشور عشق مین جرأت سے عمل بیٹھہ گیا +
اوٹھہ گئے غیر جو مین بزم مین کل بیٹھہ گیا +

فصل نون

عنقا - عین مہملہ مفتوح نون ساکن قاف بالف کشیدہ کنایہ از ہر شئے کہ نادر و نایاب باشد چنانکہ آتش گوید ؎ سایہ کرتی ہین ہما اوپر بدن سے انکے + تیرے خسار سا دیکھے عنقا ہی دور خ +

فصل واو

عورت عین مہملہ مفتوح بواو زدہ رای مہملہ مفتوح بفوقانی کشیدہ ف زن ع امراۃ +

فصل ہاے ہوز

عہد کرنا - قرار دادن امرے باشد کہ چنین خواہم کرد +
عہد کینا - وعدہ امرے از کسے گرفتن بود +

فصل تحتانی

عید کا چاند - کنایہ از کسے باشد کہ بعد مدتے و مرور ایام او را دیدہ باشند +
عیدی - معروف ست +

باب غین معجمہ

فصل الف

غالیچا - غین معجمہ بالف کشیدہ لام تحتانی معروف بیم فارسی بالف کشیدہ بساطیست مشہور ف قالیچہ +
غمازا - عین معجمہ و زاے مہملہ بالف کشیدہ نام گیتیست از راگہانے مشہور +
غارت گیا - کلمہ ایست مجاورہ زنان کہ گاہ از کسے بزار شوند این کلمہ بزبان آرند +

غارت ہونا - تباہ وفنا وہلاک شدن بود
مومن خان گوید ؎ سیماب ہر پہلو مین مرے
دل تو نہین ہے اس دل نستا یا مجھے غارت ہوا کہین یہ

فصل موحدہ

غبارا - غین معجمہ مضموم موحدہ و رای مہملہ بالف ہا
کشیدہ قسمے از آتشبازیست کہ چیزہای مدور و مجوف
از کاغذ ساختہ و دود آتش دران پر کردہ و چراغ
اندران روشن نمودہ در ہوا میرانند شاعرے
گوید ؎ سوز دل بعد فنا بھی آشکارا ہو گیا
جب غبارا اوٹھا ہمارا اک غبارا ہو گیا ۔ و درین
لغت بعضے باے موحدہ را مشدد و بہم آوردہ اند
چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوڑ رہا گنبد
افلاک تک غبارا ۔ جو سیری آہ جہان سوز کا
دھوان پہونچا ۔ الاحق آنست کہ اول فصیح است
و دوم غیر فصیح بلکہ غلط ۔

غبارا اوٹھنا - بلند شدن خاک بود از زمین ۔

فصل با ے فارسی

غپ و غپ شپ - غین معجمہ و نون معجمہ
ہر دو مفتوح بہر دو با ے فارسی کشیدہ سخنان
بیہودہ و لغو را گویند ۔ ف گپ ۔

فصل تای ہندی

غٹ - غین معجمہ تای ہندی کشیدہ بمعنی
ہجوم مردم بود ۔

غٹ پٹ - غین معجمہ با ے فارسی ہر دو
مفتوح بہر دو تای ہندی کشیدہ کلمۂ بود کہ بر
در آویختن کسے با کسے و بہم آمیختن مردم در جنگ
اطلاق کنند ۔

غٹ غٹ - ہر دو نین معجمہ مفتوح بہر دو تاے
ہندی آوازی کہ در آشامیدن آب و شراب
مانند آن از گلوی مردم بر آید ۔

فصل رای مہملہ

غرا - غین معجمہ مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ
نکردن کاری بود کہ آن کار را ہر روز کنند ۔

غرانا - موحدہ مفتوح فوقانی و نون بالف
کشیدہ کنایہ از زنا مدن کسے بجاے و ندادن
چیزے بکسے و نکردن کاری بود کہ ہر روز آید یا باید
یا کند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ روز وصال یار
مہینون نہین نصیب ۔ غرانا ہی ہین بار بار جانا

غُرّا کرنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از شیفتہ و فریفتہ شدن بود بر کسے یا چیزے ف غش کردن مرزا برق میفرماید ؎ بند جلوے سے تری چشم تمنائی ہو بغش کرے موسیٰ عمران جو تماشائی ہو +

غرّا کرنا - نون والف مصدری غرّیدن سگ و شیر گرزہ بود +

غُرفش - اول مضموم رائے مہملہ ساکن فا مکسور شین معجمہ کشیدہ ہمان غرّیدن سگ گربہ و شیر بود با شد + و تکرار و گفتگوے لایعنی و سخنان غصہ آمیز مردم نیز

غرقی - لتہ کم عرض کہ ازان ستر عورت کنند بدین صورت کہ آلت و خصیہ ہا و کوان را بپوشاند و شیرین را نہ پوشاند +

غریب - ضد امیر یا ضد شریر ظاہر اہر دو محاورہ ہندیانست

غریب خانہ - محاورہ ایست معروف میر تقی گوید ؎ کب تو سویا تھا میرے گھر آکر یہ جاگے طالع غریب خانے کے +

غریبوں نے روزے رکھے تو دن بڑے ہو گئے - مثلیست مشہور میر تقی گوید ؎ گردش دن کی کم نہوئی کچھ کمی ہوے + روزے رکھے غریبوں نے تو دن بڑے ہوے +

فصل شین معجمہ

غش - نون معجمہ مفتوح شین معجمہ کشیدہ فارسیست ع غشی +

غش آنا - الف و نون بالفہا کشیدہ ف بیہوش شدن +

غش کرنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از شیفتہ و فریفتہ شدن بود بر کسے یا چیزے ف غش کردن مرزا برق میفرماید ؎ بند جلوے سے تری چشم تمنائی ہو بغش کرے موسیٰ عمران جو تماشائی ہو +

غش کھا کے گرنا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف تحتانی مجہول کاف فارسی مکسور رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری بیہوش شدہ افتادن +

غش لانا - بیہوش شدن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ محفل سے اوٹھانیکا جب قصد کیا اونے + دانستہ میں غش لانا تزویرا سے کہتے ہیں +

فصل ضاد منقوطہ

غضب - محاورہ ہندیان افادہ معنی فتنہ و فساد و آفت نیز کند چنانکہ گویند غضب کی آگ

غضب کی چال۔ غضب کا حسن۔ غضب کا انداز ٭
غضب آنا و غضب ٹوٹنا ہیچ آفت آمدن بود ٭
غضب ڈھانا ہیچ آفت بر پا کردن باشد ٭
غضب کرنا ۔ بد کردن در حق کسے خواہ در حق خود بود ٭
غضب میں پڑنا و غضب میں گرفتار ہونا ۔ مبتلا شدن در ہیچ آفت و بلا باشد ٭
غضب نازل ہونا ۔ ہیچ آفت آمدن بر کسے باشد ٭
غضب ہونا ۔ واقع شدن امرے بود کہ باعث خرابی کسے باشد ٭

فصل لام

غل ۔ غین معجمہ مضموم بلام کشیدہ مراد دشمن بود ٭
غلّا ۔ لام بالف کشیدہ گلولہ گلین را نامند ٭
غلام گردش ۔ مکانیکہ گرداگرد مکانے تعمیر کنند و در ولایت دیوارے باشد حائل میان حرم سرا و دیوانخانہ و در رباعات ولایت پیش حجرہا برآرند ٭
غلطی ۔ غین معجمہ و لام ہر دو مفتوح طاے مہملہ تحتانی معروف نہ صحت بود **ف** غلط **ع** غلط ٭
غلک ۔ غین مضموم لام مشدد مفتوح بکاف کشیدہ ظرفے بود کہ در ان زر آمدنی محصول و غیرہ انداختہ جمع کنند ٭
غلیل ۔ اول مضموم لام تحتانی مجہول و لام دوم زدہ کمانے کہ در ان گلولہ گلین نہادہ بر شانہ زنند **ف** غلولہ کمان ٭

فصل میم

غم کھانا ۔ غم خوردن و نیز ضبط غصہ کردن و در گذ نمودن بود ٭

فصل نون

غنچا ۔ اول مضموم نون ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ چند کس کہ باتفاق یکجا نشستہ باشند شاعر میگوید ؎ ہزار جان بسے شیدا ہین ہم حسینون کے ٭ کہ عندلیب ہین غنچے مین نازنینون کے

فصل واو

غوطہ ۔ غین معجمہ بواو مجہول و طاے مہملہ زدہ فرو آمدن کاغذ بادی بود از بالا در ہوا و بجاے غشی و بیہوشی نیز استعمال این لفظ کنند ٭
غول ۔ غین معجمہ بواو مجہول و لام زدہ **ف** گروہ **ع** جمعیت ٭
غون غان ۔ غین معجمہ اول بواو معروف و نون

مخفیه غین معجمه دوم با الف کشیده و نون مخفیه گویائی و تکلم کودکان شیرخواره بود ❊

باب فا

فصل الف

فاتحه - عربی ست و در استعمال هندیان نیز همین لفظ ست چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ فاتحه تھا کس شہید عشق کا ❊ رات بھر درگاہ میں ماتم رہا ❊

فاتحه پڑھنا - بای فارسی مفتوح بر سر آ هندی مخلوط الما زده نون و الف مصدری کنایه از سوره محمد و قل هو الله بر مردگان و قبر ایشان خواندن بود ❊

فاتحه دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری خواندن سوره محمد و قل هو الله و درود بود بر چیزے که نذر خدا و رسول و ائمه و دیگر بزرگان دین و مردگان اهل اسلام کنند ❊

فارسی بولنا - کنایه بود از سخنانیکه نفهمیده نشوند چنانکه جرأت گوید ؎ کیا جانیے کہ بولینگے کیا وان کی فارسی ❊ جرأت کہے جو شعر ترے صفہان کو

فال - عربی ست ف شگون و در استعمال هندیان نیز همین لفظ ست ❊

فال دیکھنا - ف فال دیدن ❊

فالسائی - همزه تحتانی معروف نام رنگ ست که سرخیش مائل بسیاهی باشد بحر گوید ؎ کیا کہنا مرے ساقی رنگین مزاج کا ❊ کنٹر ہے فالسائی گلابی گلاس ہے ❊

فال کھولنا - کاف مخلوط الها بواو مجهول و لام زده نون و الف مصدری ف فال گشودن ❊

فال لینا - لام تحتانی مجهول نون و الف مصدری ف فال گرفتن ❊

فال نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری ف فال برآمدن ❊

فالوده - لام بواو معروف دال مهمله بها مختفیه کشیده چیزے باشد که از نشاسته و بیخ وغیره سازند و بر شربت قند وغیره انداخته در موسم گرما آشامند و فارسیست ❊

فصل فوقانی

فتح پیچ - فا مفتوح بفوقانی و حای حطی زده بای فارسی تحتانی مجهول و جیم فارسی زده نوعے از

چیدن مو ہائے سر زنان بود ہنگام با فتن نوحہ
آتش گوید ؎ مہندی سے تیرے ہاتھوں کو گل
ضرب دست کھائے ؎ چوٹی کے فتح پیچ سے سنبل
شکست کھائے ؎

فتوحی - فا مفتوح فوقانی واو مجہول حاء حطی
تحتانی معروف قسمے از پیراہن بود کہ آستین ہا
ندارد و تا کمر باشد ؎

فصل رائے مہملہ

فراشی پنکھا - فا مفتوح رائے مہملہ مشدد بالف
کشیدہ شین معجمہ تحتانی معروف ہائے فارسی مفتوح
بنون زدہ کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ نوعے از
بادکنہ کہ کلان بود و از السقف خانہ آویزند و کشند ؎
فرد - کاغذیکہ محرران دفتر بران حساب نویسند
و این اصطلاح ارباب دفاتر ہند و ستان کہ ایرانی ہا عجم
فردی بوٹی - نشان کوچک کہ علحدہ علحدہ بر اقمشہ
اندازند کہ یکے با دیگرے نہ پیوندد ؎
فرزول - فا مفتوح رائے مہملہ ساکن زائے معجمہ بواو
معروف و لام زدہ آلہ بود از آلات بندوق چنانکہ
اسیر گوید ؎ آہ پیچان کے لیے دل چاہیے ؎

کیا چلے پیچک جو بے فرزول ہو ؎
فرشتہ خان - کنایہ از مردم با ہیبت و سطوت باشد ؎
فرنگی محل - نام مقامیست در لکھنؤ ؎
فرنی - فا مکسور رائے مہملہ ساکن نون تحتانی
معروف نوعے از شیر برنج باشد کہ بس لطیف بود ؎
فروہی - فائدہ و حاصل را گویند کہ در کار ہا شود
و آنچہ حقوق دارو غگی باشد ؎
فریاد کرنا - نالش کردن و نیز نالہ کردن باشد ؎
فریاد دلانا - شکوہ ظلم و جور کسی پیش کسی آوردن بود
سودا گوید ؎ گیا نہ کوئی ترے شہر کہنے میرا ہے
کہ میر کے پاس نہ لایا ہوا رمغان فریاد ؎
فریب - فارسیست و باستعمال ہندیان مذکر ست ؎
فریب دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری ف فریب دادن ؎
فریب کرنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و
الف مصدری ف فریب کردن ؎
فریب کھانا - ف فریب خوردن ؎
فریبیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ فریب بردم دہد
ف دغا باز ع مکار و محیل ؎

فریم - فا مفتوح راے مهمله تحتانی مجهول و میم کشیده جها پیوبے کہ گرد آئینه نصب کنند و آنرا چوکهٹا نیز گویند لاستاذ مؤلفه ۵ فریم اپنا دل روشن ہے تصویر تصور کا ٭ چراغ چشم مین روغن ہے تصویر تصور کا ٭

فصل صاد مهمله

فصد کهولنا و فصد لینا - ف رگ زدن ٭

فصد مین امینا - کنایه از علاج جنون خوی کردن شتر ٭

فصل ضاد معجمه

فضا - کیفیت و بهار را گویند ٭

فصل قاف

فق - فا مفتوح بقاف کلمه ایست کہ بر تغیر رنگ روی مردم اطلاق کنند شیخ ناسخ میفرماید ۵ کہ گل کا منه تجهن مین ترے آگے فق نهین ٭ یه رنگ گل اور ہے افق پر شفق نهین ٭

فقره - سخن فریب را گویند ٭

فقره بتانا - فریب دادن بود ٭

فقره چلنا - کارگر شدن سخن فریب بود ٭

فقره دینا - فریب دادن باشد ٭

فقره کرنا - بفریب آوردن بود کسے را ٭

فصل لام

فلانا - در اصطلاح هندیان عفو تناسل را گویند ٭

فصل واو

فوطه - خصیه را گویند ٭

فصل تحتانی

فیل - فا مفتوح تحتانی و لام زده ف فریب ع مکر ٭

فیلسوف و فیلیا - تحتانی بالف کشیده کسیکه فریب و مکر کند شیخ امان علی سحر گوید ۵ یه عاشق فیلیے ہوتے ہین کیا صورت بناتے ہین ٭ مهینون خط نهین بنتا نه کپڑے بدلے جاتے ہین ٭

باب قاف

فصل الف

قاب قابنا - الف و موحده کشیده ظرفی از چینی کہ دران طعام و مانند آن دارند ترکیست و در اردو مستعمل ٭

قابو - ترکیست و در اردو مستعمل ٭

قابو پر چڑهنا - در اختیار کسی شدن بود شیخ

ابراہیم ذوق گوید ؎ عشق کی ڈھب پہ نہ کوئی بجز انسان چڑھا ۔ اسکے قابو پہ چڑھا تو نہ کبھی دان چڑھا ۔

قابو چلنا ۔ ذی اختیار شدن بود ۔

قابو سے نکل جانا ۔ در اختیار کسے نماندن کسی بود مومن خان گوید ؎ اے دل جو وہ یاں آیا کیا کیا ہمین ترسایا ۔ تو نے اوسے سکھلایا قابو سے نکل جانا ۔

قابو مین آنا ۔ در اختیار کسے آمدن بود ۔

قابو مین لانا ۔ در اختیار خود آوردن بود کسے را

قاق ۔ قاف بالف و قاف دوم کشیدہ ترکیست و دارد و مستعمل ف لاغر و نزد اشیخ ناسخ بیفر ہا نیز ؎ وادی وحشت مین ہین اپنی ہر چوشم وحشی ہا قاق جنبش کہان و ہین کہ مجنون قاق ہے

فصل موحدہ

قبولی ۔ قاف مفتوح موحدہ بواو معروف لام تحتانی معروف قسمے از پلاؤ باشد کہ دال نخود با برنج آمیختہ پزند و فارسیست ۔

فصل فوقانی

فتلا ۔ قاف مفتوح فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ تراشہ گرد و مدور بود کہ از چیزی بر لیدہ و تراشیدہ باشند ۔

فصل دال مہملہ

قدم ۔ قاف و دال مہملہ ہر دو مفتوح بمیم کشیدہ در ہندی بر دو معنی آید اول دختیست مشہور بجر گوید ؎ کسیکا کشتۂ رفتار ہون عجب کیا ہے قدم کا پیڑ ہو میرے مزار سے پیدا ۔ دوم نوعی از رفتار اسپ بود کہ بے لنگان باشد چنانکہ رشک گوید ؎ صرصر و البق رایم کا دم نہ کیا جب چلا تو سن نازبت دلدار قدم ۔

قدم اوٹھانا ۔ شتاب روی بود ذوق ہ گوید ؎ آتی ہے صدا جرس ناقۂ لیلی ۔ صد حیف کہ مجنون کا قدم اوٹھ نہین سکتا ۔

قدم بھاری ہونا ۔ کنایہ از نامبارکی قدم کسے بر کسے بود آتش گوید ؎ قدم بھاری ہمارا ہوگا ہمیشہ باغ عالم مین ۔ وہ ٹہنی پھٹ پڑیگی جس پر اپنا آشیان ہوگا ۔

قدم قدم چلنا ۔ آہستہ آہستہ رفتن باشد ۔

قدم لینا ۔ کنایہ از پای بوسی باشد صبا گوید ؎ خط اوتکا لیکے پڑھا پیچھے ہمنے سر نامہ ۔

بڑھا کے ہاتھ قدم پہلے نامہ بر کے لیے ایضاً آتش
گوید ؎ چال ابر کی چلا جو گلستان مین جھوم کر ٭
طاؤس نے قدم ترے رہوار کے لیے ٭ وکنایہ
از انزام دادن نیز باشد ٭

قدم مارنا - ف قدم زدن آتش گوید ؎
عرصۂ جنگ سے خونریز زمین ہی یان کی ٭ پیشۂ عشق
مین مردون کی طرح مار قدم ٭

قدمون سے لگے رہنا - گاہی حد انشدن
کسے از کسے بود جرأت گوید ؎ کسیکہ تو قدمون
سے دور سکی جا لگے اگر رنگ حنا نہ مین کچھ اثر ہوتا ٭ شیخ
ابراہیم ذوق گوید ؎ نیرنگ کفک ہون نہ تراشندہ
باہون ٭ مین کچھ نہین لیکن ترے قدمون سے لگا ہون ٭

قدمون لگے بلا - معروف ست ٭

قدمون کو چھوڑنا - جا شدن کسے از کسے بود ٭

فصل رائے مہملہ

قرار داد - وعدہ امرے باشد ٭

قرآن اوٹھانا - اول مضمون دوم ساکن
الف ممدودہ بنون معلنہ کنایہ از سوگند خوردن
بود بکلام الٰہی درست گرفتن ع حلف خواجہ وزیر

گوید ؎ مصحف رخ کی قسم مین ہے مزہ ٭ ہمسے
قرآن یہ اوٹھوائیے گا ٭

قرآن پر ہاتھ رکھنا - ہمان کنایہ از سوگند
خوردن بکلام الٰہی باشد ٭

قرآن درمیان - دال مہملہ مفتوح رائے مہملہ
ساکن میم مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون معلنہ
کلمہ ایست بمجاورہ زنان کہ ہرگاہ زندہ را بمردہ
در ہیچ امر نسبت دہند این کلمہ بر زبان آرند ٭

قرآن کا جامہ پہننا - بای فارسی و ہای ہوز
ہر دو مفتوح بنون زدہ نون و الف مصدری
کنایہ از نہایت پارسا و نیک ساختن بود خود را
چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید ؎ مت مانیو کہ
ہوگا یہ بید رد اہل دین ٭ گر آئے شیخ پہنکے
جامہ قرآن کا ٭

قرق - بانضم و سکون دوم ترکیست و در اردو
مستعمل ف باز داشتن ع منع ٭

قرمساق - کسیکہ زن خود را بدیگران دہد ترکیست

فصل سین مہملہ

قسم - عربیست ف سوگند ٭

قسم اوتارنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از شکستن عہد ترک جہت کردن یا نکردن کاری نموده باشند ✤

قسم دینا - قاف وسین مہملہ مفتوح بمیم کشیدہ ف سوگند دادن ✤

قسم کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ ف سوگند خوردن ✤

قسم لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری ف سوگند خواستن ✤

فصل لام

قلعی کھل جانا - قاف مفتوح لام ساکن عین مہملہ تحتانی معروف کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از عیان شدن عیب پوشیدہ کسے بود مقابلہ کسے خواجہ آتش گوید ؎ ہوگا کبھی جو اوس رخ روشن کا سامنا قلعی کھلے گی آئینۂ مہر و ماہ کی ✤

قلقاری - بر وزن دلداری خندہ با آواز طفلان باشد ✤

قلم - قاف ولام ہر دو مفتوح بمیم کشیدہ شاخیکہ از درخت بریدہ علیحدہ بر زمین نشانند و موہای کوتاہ کہ زیر زلف و کاکل بالاے رخسار ہا نہند و بہر ہر دو معنی فارسیست و در ہندی بر چہار معنی آید اول مینای خرد و دراز کہ دران شراب پر کنند شاعر گوید ؎ ہی جام مے کہ پھول کھلا ہے گلاب کا ✤ نرگس کی شاخ ہی کہ قلم ہے شراب کی ✤ دوم شاخ تراشیدہ بلور و مانند آں لاستاذ مؤلفہ ؎ ہیرے کی ہین ہتیلیاں تیری ✤ اونگلیاں ہین بلور کی قلمین ✤ سوم نوعے از آتشبازی ست چہارم استخوان ساق حیوانات مانند گاؤ و گوسپند بود و ہر چہار معنی مؤنث ست در استعمال ✤

قلمتراش - چاقو و کارد را گویند کہ بدان قلم تراشند رشک غفور میفرماید ؎ میری لیکر تراش رہی ہی سر قلم ✤ کرتی ہی ہاتھ صاف تمہاری قلمتراش ✤

قلم کرنا - کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون والف مصدری ف بریدن ع قطع ✤

قلمی آم - میم تحتانی معروف الف بالف و میم کشیدہ قسمے از انبہ بود کہ شاخ درخت آنرا باشاخ

درخت انبہ دیگر پیوستہ باشند ونمو کند وثمر دہد
و بسیار شیرین وخوش ذائقہ باشد ✤
قلمی شورہ - شورہ ایست مشہور ✤
قل ہو جانا - قاف مضموم لام ساکن ہائے
ہوز بواو مجہول حیم ونون بالفہا کشیدہ فاتحہ
اموات درویشان کہ بعد ہر سال آید وکنایہ از
خاتمہ کسے یعنی مردن نیز باشد شیخ ناسخ میفرماید
ع وصل کے ایام میں وہ شور قلقل ہو گیا ✤
ابتو ساقی کی جدائی میں مرا قل ہو گیا ✤
قلیا تمام ہونا - ہمان کنایہ از آخر و تمام
شدن کسے بود مرزا برق میفرماید ع
کیا فائدہ جو قلقل مینا کا دور ہے ✤ اپنی فراق
یار نے قلیا تمام کی ✤

فصل میم

پیچی - ترکیست ف تازیانہ

فصل نون

قندلئے گولون پر مہر - شلیست بجا بزنند
کہ کسے شئی بیش قیمتی خود بکسے نخشد و در دادن
چیز کم بہا مضائقہ کند ✤

فصل واو

قوال - قاف مفتوح واو مشدد و بالف و
لام کشیدہ ف ضیاگر ع مغنی ✤
قورما - قاف مفتوح بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ
میم بالف کشیدہ گوشتے کہ در روغن میان دیگ
بریان کردہ نان خورش سازند و ترکیست ✤
قول دینا ولینا - عہد کردن وعہد کہ از کسے یا
جرأت گوید ع قول آنیکا دیکے راہ میں تم ✤
راہ خوب آئے وعدہ گاہ میں تم ✤ وله ع خدا ہی
ہی جو آئے شب کو بھی وعدہ پہ تو اپنے ✤ عبث
میں قول تجھسے اے بت عیار لیتا ہوں ✤
قول کا چھلا - زنجیری سازند مانند دو پنجہ
دست کہ یکے در دیگرے باشد ✤

فصل ہائے ہوز

قہاقا - قاف مفتوح ہائے ہوز و قاف بالفہا
کشیدہ خندۂ کہ با آواز بود ف قہقہہ چنانکہ حضرت
برق میفرمایند ع مسکرایا جو نظر آئے دہن
غنچون کے ✤ کبک کی چال جو دیکھی تو قہاقا مارا ✤
قہر ٹوٹنا - نازل شدن آفت بود بر کسے ✤

فصل تحتانی

قیامت - بمعنی معروف عربیت ف رستخیز ر بمعنی بسیار شور و فتنه انگیز و آفت خیز مجاوره هندیانست چنانکه گویند قیامت کی آنکھ قیامت کی چال قیامت کا جلوه +

قیامت آنا و قیامت اوٹھنا - فتنه برپا شدن باشد +

قیامت اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای هندی مخلوط الها و نون بالفها کشیده ف فتنه انگیختن +

قیامت کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری ف فتنه برپا کردن +

قیف - چیزیست لوله دار که بر دهن شیشه نهاده گلاب و مانند آن در شیشه پر کنند و سر کیپ +

قیمه - قاف تحتانی معروف میم مفتوح بهای مختفیه گوشت خرد خرد کرده را گویند ف قاریست +

قیمه کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری خرد خرد کردن گوشت و مانند آن بود +

قینچی - قاف مفتوح تحتانی زده و نون غنه جیم فارسی تحتانی معروف آلهٔ بود آهنین که بدان کاغذ و مانند آن از ان قطع کنند ف گازر ع مقراض و نیز سیخهای آهنین چوبهائیکه گرداگرد مکانی زنند جهت محافظت آن مکان و آن جای کج و محرف نصب کنند چنانکه خواجه زر گویدیه کی سگ جانان کی خاطر ہمیں کی احتیاط + قینچیان ترجمه به لگدائین همان کے واسطے + و بغیر نون غنه بمعنی اول تر رکی ست +

باب کاف

فصل الف

کا - کلمه بود که فائده معنی اضافت دهد در جائیکه لفظ مضاف مذکر باشد و لفظ مضاف الیه مذکر بود خواه مؤنث چنانکه درد دل کا ترجمه درد دل بود و درد آنکھ کا ترجمه درد چشم باشد +

کاٹ - کاف بالف و تای هندی کشیده برش تیغ را گویند و بمعنی دشمنی و عداوت نیز آید +

کاٹ چھانٹ - جیم فارسی مخلوط الها بالف و نون غنه و تای هندی کشیده کتابه از قطع و برید باشد +

کاٹنا - نون والف مصدری برسہ معنی آید اول بریدن وقطع نمودن چیزے از کارد وتیغ ومقراض ومانند آن دوم گزیدن چیزے از دندان سوم گزند رسانیدن جانوران نیش دار از نیش مانند عقرب وزنبور ✤

کاٹو تو لہو نہیں - محاورہ ایست بجائے باشد معروف کنند کہ کسے از تحیر خاموش وساکت ماندہ

کاٹھ - بردو معنی آید اول چوب مطلق ع خشک دوم کندہ چوب کہ آنرا سوراخ کردہ دریاے مجریان اندازند تا کشتی روکندہ یا ع مقطر ✤

کاٹھ کباڑ - کاف مفتوح موحدہ بالف ورائے مہملہ کشیدہ کنایہ از اسباب وآشیاے خانہ بود ✤

کاٹھی - ہاے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف برسہ معنی آید اول بنام شمشیر ع قراب دوم زین اسپ کہ چوبین باشد سوم کنایہ از پیکر مردم بود چنانکہ گویند اس شخص کی کیا اچھی کاٹھی ہے ✤

کاٹے تلوار نام سپاہی کا - مثلیت مشہور شیخ امداد علی بحر گوید رباعی روشن تمسے ہے خوش نگاہی کا نام ✤ ان دونوں بھوؤں سے جھکلاہی کا نام ✤ ابرو نے کیا ہے تمکو قاتل مشہور ✤ کاٹے تلوار ہو سپاہی کا نام ✤

کاٹے کٹے نہ مارے مرے - مثلیت بر کسے زنند کہ نہایت سخت جان باشد چنانکہ شاعر گوید ؎ نہ کاٹے کٹے جو نہ مارے مرے ✤ وہ نازوادا پر تمہارے مرے ✤

کاجل - کاف بالف کشیدہ جیم مفتوح بلام زدہ وہ دودہ ✤

کاجل پارنا - باے فارسی بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری دودہ چراغ در ظرفے گرفتن بود ✤

کاجل دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری دودہ چراغ در چشم کشیدن بود ✤

کاجل کاتل - کاف دوم بالف کشیدہ فوقانی مکسور بلام زدہ خالیکہ معشوقان از دود چراغ بر رخسار ہا سازند مرزا برق میفرمایند ؎ تیرہ بختوں نے بڑھایا حسن دو بالا یار کا ✤ کاجل کی گل رخسار لالا ہو گیا ✤

کاجل کی کوٹھری - کاف تحتانی معروف

کاف دوم بواو مجہول و تای ہندی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ تجتانی معروف مکانیکہ دودہ چراغ دران جمع شود ٭

کاجل گھلانا - کنایہ از دودہ چراغ در چشم کشیدن بود ٭

کاجل لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ دودہ چراغ در چشم کشیدن بود ٭

کاغذ - فارسیست ع قرطاس و بمعنی نامہ و مکتوب نیز فارسیست الا بر قبالہ و تمسک و مجلکا وغیرہ کہ اطلاق کاغذ کنند ظاہر و محاورہ ہندیانست ٭

کاغذ کے گھوڑے دوڑانا - کاف تجتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجہول رای ہندی تجتانی مجہول دال مہملہ مفتوح بواو زدہ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ارسال خطوط و مکتوبات بود جا بجا چنانکہ خواجہ وزیر گوید ؎ خط پہ خط لکھیگا اے شاہ سوار ٭ گھوڑے کاغذ کے بھی دوڑائیگا ٭

کاغذی ناؤ - کاف تجتانی معروف نون بالف کشیدہ و واو کنایہ از شئے بے اعتبار و بے ثبات بود از سہی بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ علم سفینہ او سکو تجھے علم سینہ بحر ٭ تو پل پر اور شیخ ہی کاغذی ناؤ پر

کاغذی ناؤ آج نہ ڈوبی کل ڈوبی - مثلیست کہ بر شئے بے اعتبار و بے ثبات زنند ٭

کاغذی - یعنی دفتری و سیاقدان بحاورہ ہندیانست

کاغذی بادام - قسمے از بادام بود کہ پوست بیرون آن باریک مانند کاغذ باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ کھینچکر تصویر چشم یار مانی نے کہا ٭ باغ عالم مین کب ایسا کاغذی بادام ہے

کاغذی لیمو - قسمے از لیمو باشد کہ پوست آن باریک بود ٭

کافور ہو جانا - کنایہ از گرختین کسی ناپدید و زائل گشتن چیزے بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ سکھتے ہی پھاہا جو اوٹھا شعلہ میرے داغ کا ٭ ہو گئی کافور سردی مرہم کافوری کی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ بال کھولے ہوے چڑھ گئے جو کوٹھے پر ٭ فلک سے ہو گئی کافور مشکناب گھٹا ٭

کافی - فا بتجتانی معروف الف بود از سہی

وشش راگنی مشہور ٭

کاگ - کاف بالف وکاف فارسی کشیدہ بندد ہان شیشہ راگویند شاعرے گوید ؎ کپسی بہار مین ہے سیہ مست عندلیب ٭ بوتل کا میکشون کی مگر کاگ ہوگئی ٭

کال - کاف بالف ولام کشیدہ قحط غلہ بود خصوصاً وقحط ہر چیز عموماً ودر استعمال مذکر ست آتش گوید ؎ زمانہ عاشق ومعشوق سے نہین خالی ٭ گلون کا قحط نہین بلبلون کا کال نہین ٭

کالا - لام بالف کشیدہ ف سیاہ ع اسود ونیز کسے کہ سیاہ رنگ بود وکنایہ از مار سیاہ نیز باشد آتش گوید ؎ تریاق کا ہی کو ہر اس جسم سخت جان مین ٭ کالا بھی کاٹتا تو مجکو اثر نہ ہوتا ٭

کالا پانی - بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف جزیرہ ایست از جزائر دریاے شور کہ انگریزان مجرمان را دران دائم الحبس دارند وکنایہ از آب دریاے شور نیز بود کہ سیاہ مینماید اسیر گوید ؎ تر پسینے سے ہوا ہی جو وہ گیسوے سیاہ ٭ نا پنپی جائینگے عشاق بھی کالا پانی ٭ وشراب را نیز گویند

ف آب سیاہ ٭

کالا چور - جیم فارسی بواو مجہول وراے مہملہ کشیدہ کنایہ از زر د فرضی باشد ٭

کالا دانہ - بر دو معنی آید اول حب النیل را گویند کہ دواے مسہل ست دوم تخمیست کہ آنرا جہت دفع نظر بر در مجمر سوزند ف سپند خیانکہ آتش گوید ؎ پھوٹین وہ آنکھین نگاہ بد سے جو دیکھین تجھے ٭ آتشین رخسار مجمر خال کالا دانہ ہے ٭

کالا مُنہ - روی سیاہ رنگ بود شیخ ناسخ گوید ؎ ہی سحر اب اپنی نورانی دکھا صورت ہمین ٭ کب سے کالا مُنہ دکھاتی ہے شب فرقت ہمین ٭ وکلمہ نفرت ہم باشد مومن گوید ؎ چل پری ہٹ مجھے نہ دکھلا مُنہ بلاے شب ہجر تیرا کالا مُنہ ٭

کالا مُنہ نیلے ہاتھ پاؤن - کلمہ ایست کہ چون زنان از کسے آزردہ وبیزار شوند این کلمہ بر زبان آرند ٭

کالا مُنہ کرنا - کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از مرتکب نا شدنی بود

شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ باقی ہی شیخ کو ابھی حسرت گناہ کی ٭ کالا کریگا منہ بھی جو ڈاڑھی سیاہ کی ٭

کالا منہ ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از رسوا و بدنام شدن بود بحر گوید ؎ داغ رسوائی غدار یار سے لالا ہوا ٭ اوس دہن کے سامنے گھنگچی کا منہ کالا ہوا ٭

کال پڑنا - باے فارسی مفتوح بہ رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری قحط افتادن غلہ بود بسبب خشک سالی ٭

کالک - لام مفتوح بکاف کشیدہ ف سیاہی مع سواد و کنایہ از رسوائی و عیب بود ٭

کالکا - کاف بالف و لام زدہ کاف دوم بالف کشیدہ نام معبد ہنود بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا ہی شب فراق صنم خوفناک ہی ٭ ساری سیاہ اوڑھکی نکلی ہے کالکا ٭

کال کا مارا - سیم وراے مہملہ بالفہا کشیدہ کنایہ از کسیکہ در قحط غلہ اورا غلہ بہم نرسد ٭

کالی - لام تحتانی معروف انچہ از مؤنثات کہ سیاہ باشد و نام یکے از معبودان ہنود نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ زلف کی عشق مین کیون لوگ ہین زنار بدوش ٭ پوجین کالی کو مسلمان نہ ہندون کی طرح ٭

کالی آندھی - الف بالف کشیدہ و نون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف باد گرد آلود و تیرہ و تار را گویند ٭

کالی آنکھ - صفتے از صفات چشم معشوقان بود ف چشم سیاہ خواجہ آتش گوید ؎ یہی اشارہ ہے اون کالی کالی آنکھون کا ٭ شکار شیر نہ کھیلین تو ہم غزال نہین ٭

کالے بال - لام تحتانی مجہول موحدہ بالف و لام کشیدہ باصطلاح موہای سیاہ را مانند

کالی بلا - لام تحتانی معروف موحدہ مفتوح لام دوم بالف کشیدہ ف بلاے سیاہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ جو دن ہی سو ہی دو سفید اپنی نظر مین ٭ جو رات ترے ہجر مین ہی کالی بلا ہی ٭

کالی جمعرات - کنایہ از روز یا شب فرخی بود

کالے کوس - لام تحتانی مجہول کاف بواو مجہول و سین مہملہ زدہ کنایہ از مسافت دور و دراز

بود و شیخ ناسخ میفرماید ؎ باعی دیکھی نہ کسی نے میری غربت افسوس ✤ کانٹے کرتے ہین ہر قدم پر پامالوں ✤ اس روز سیاہ پر یہ اندھیری رات ✤ چلنے پر سے کالی رات مین کالے کوس ✤

کالے کے آگے چراغ نہین جلتا - مثلیست مشہور بجاے زننده کسے بمقابلہ کسے کہ از و غالب و فائق و در امرے بود رونق نگیرد چنانکہ اسیر گوید ؎ داغ دل کیون نہ مٹے جب وہ دکھائی گیو ✤ سامنے کالے کے جلتا نہین زنہار چراغ ✤

کالی گھٹا - لام تنجانی معروف کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی بالف کشیدہ ابر سیاہ رنگ را نامند ✤

کام - ف کار ع شغل و کنایہ از عہدہ و خدمت و کار زردوزی وغیرہ نیز بود و بزبان اہل ہند شہوت جماع را گویند ✤

کام آنا - الف ونون بالفہا کشیدہ ف بکار آمدن و کنایہ از کشتہ شدن کسے در کارزار باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ دل ہمارا بھی اوسی جا ہو خدا خیر کرے ✤ کوے قاتل مین نہ نکلے ہر کہ کوئی کام آیا ✤

کام بگڑنا - نادرستی کارے باشد ✤

کام بند ہونا - کنایہ از معطلی بود و غالب گوید ؎ اوسکی امت مین ہون مین میرے رہین کیون کام بند ✤ واسطے جس شہ کے غالب گنبد بے در کھلا ✤

کام بننا - درست آمدن کارے باشد ✤

کام تمام کرنا - کنایہ از جان ستانی باشد میر تقی مغفور میفرماید ؎ اولٹی ہوگئین سب تدبیرین کچھہ نہ دوانے کام کیا ✤ آخر اس بیماری دل نے اپنا کام تمام کیا ✤

کام تمام ہونا و کام آخر ہونا - کنایہ از جان دادن بود جرأت گوید ؎ ہوگئے وصل کا ہم سنتے ہی پیغام تمام ✤ کام دل کچھہ نہ برآیا کہ ہوا کام تمام ✤ شاعرے گوید ؎ لاکھہ قدم اوٹھائیگا زندہ کبھی نہ پائیگا ✤ گھر سے وہ جبتک آئیگا کام یہان تمام ہے ✤ میر تقی مغفور گویند ؎ دیکھتا ہون تو کام میرا سیر ✤ اول عشق ہی مین آخر ہے ✤

کام چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف کار روائی میر گوید ؎ مصرعہ کام کچھہ چلتا نہین اس تھوڑی سی مہلت مین یہان ✤

کامچور - کسیکہ حیلہ و بہانہ در کردن کاری کند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جی عبادت سے چُرانا اور جنت کی طلب ✤ کامچور اس کام پر کس مُنہ سے اُجرت کی طلب ✤

کامدار - کاف بالف کشیدہ و میم زدہ دال مہملہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ کنایہ از جامہ و دوشالہ و کلاہ و پاپوش و مانند آن باشد کہ بران کار زردوزی وغیرہ بود و کسیکہ امیران و پادشاہان ہیچ عہدہ و خدمت او را دہند ✤

کامدانی - نون تحتانی معروف قماشے بود کہ بران از تارہای زر و نقرہ گلہا و بوٹہ ہا و بیلہا دوزند شیخ ناسخ میفرماید ؎ دکمتا ہی جو کُندن سا بدن ایک ایک حلقے سے ✤ تری جالی کی کُرتی مین ہی عالم کامدانی کا ✤

کام دینا - بکار آمدن بود و نیز ہیچ خدمت و عہدہ بکسے دادن باشد ✤

کام دیو - دال مہملہ تحتانی و واو مجہول کنایہ از قوت باہ و خواہش جماع بود ✤

کام کاج - در آخر جیم تازی ہر دو لفظ معاً مستعمل میشوند بمعنی کار و شغل ✤

کام کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف شغل کردن و کنایہ از کار نمایان کردن نیز باشد چنانکہ میر تقی منفور میفرمایند ؎ کام پل مین مرا تمام کیا ✤ غرض اوس شوخ نے بھی کام کیا ✤

کام لینا - کار خود گرفتن از کسے بود و ہیچ خدمت و عہدہ کار گرفتن نیز باشد ✤

کام نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول کار برآری چنانکہ مومن خان دہلوی گوید ؎ کیون کام طلب ہی مرے آزار سے گردون بنا کام سے دیکھا ہے کہین کام نکلتا ✤ دوم باز ستانیدہ شدن عہدہ و خدمتی کہ امیران و پادشاہان بکسی داده باشند ✤

کامنی - نون تحتانی معروف زن نازک اندام را گویند ✤

کام ہو جانا - کنایہ از جان بحق تسلیم شدن بود میر تقی مرحوم گوید ؎ تیغ نا کامون پر نہ ہر دم کھینچ ✤ اک کرشمہ مین کام ہوتا ہے ✤ شاعرے گوید ؎ آخر کیا اس آپ کی تاخیر نے ہمین ✤ کس کام مین رہے کہ یہان کام ہو گیا ✤

کان - کاف بالف کشیدہ و نون معلنہ بر سہ معنی آید اول گوش ع آذن دوم نام زیور گوش زنان

سوم افزونی یک گوشه جامه مربع یا یک گوشه چارپائی که از سه گوشه قدرے افزون باشد چنانکه شاعرے گوید ؎ کیا باتین کیجیے شب وصل اونسی راز کی ۔ ڈرہے ہین کہ کان نہ سن لینگ کانا ۔ نون بالف کشیدہ کسیکہ یک چشم دارد ع اعور و پیر شمرے کہ کرم خوردہ باشد نیز اطلاق کنند چون شمردخت کنا و مانند آن ۔

کانا پردہ ۔ پردہ ناقص را گویند ۔

کانا پھوسی ۔ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف سین مہملہ تحتانی معروف سخن را زدر گوش کسے گفتن بود ف سرگوشی ۔

کان اومیٹھنا ۔ الف بواو غیر ملفوظ میم تحتانی مجہول و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف گوشمال دادن ۔

کان بجنا ۔ موحدہ مفتوح جیم ساکن نون و الف مصدری کنایہ از شنیدن آوازے یا سخنے کہ بے اصل بود یعنے آن آواز کسے نادادہ باشد و آن سخن نگفتہ بود شاعرے گوید ؎ خیال صبح کے ہونے کا ہے بہت شب وصل ۔ ہمارے کان نہ بجنے لگین گجر کی طرح ۔

کان بھرنا ۔ بسیار شنیدن سخنے باشد و کنایہ از طرف کسے بد گوئی کردن بود پیش کسے میر تقی مرحوم گوید ع مصرع دونون کان بھرے ہین اپنے بے تہ یان کے فسانے سے ۔ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ کوئی غماز نہین میری طرف سے اے ذوق ۔ کان اوسکے مری فریاد ہی بھر دیتی ہے ۔

کانپ ۔ کان بالف و نون غنہ و بای فارسی کشیدہ پارۂ نے خم دادہ کہ در کاغذ بادی باشد و قسمے از آنہا بود کہ عمدہ و صاف تر باشد و امر بود از ارزیدن

کان پر جون نہ رینگنا ۔ نون نافیہ مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و کاف فارسی زدہ نون و الف مصدری ہمان کنایہ از بیخبری محض بود اسیر گوید ؎ فریاد قیس کتنی ہی اے سارباں ضعیف جون رینگتی نہین کبھی لیلی کے کان پر ۔

کان پڑی آواز نہ سنائی دینا ۔ بای فارسی مفتوح رای ہندی تحتانی معروف الف بالف کشیدہ و او بالف و رائے معجمہ زدہ نون نافیہ بہائے مختفیہ سین مہملہ مضموم نون بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی

معروف دال مہملہ تجتانی مجہول نون والف مصدری
کنایہ از ہیچ نشنیدن در شعور و غوغا بود شیخ ابراہیم
ذوق گوید ؎ گاہ تھی خلق اوس در پہ حیران پڑی
آواز نہ تھی ؎ گاہ یہ غل کہ سنائی دیتی کان پڑی آواز نہ تھی
کان پکڑنا ۔ بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح رائے
ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از قائل
شدن بکمال یا حسن و جمال کسی بود اسیر گوید ؎
حضور چشم نرگس پر گھڑے پانی کے پڑتے ہی ؎
ترے کانون کے آگے کان گل اکثر پکڑتے ہین ؎
ایضاً رشک مغفور میفرمایند ؎ پھول آگے ترے
پکڑتے ہین کان ؎ نرگس آنکھین اگرچہ اتی ہی ؎
وکنایہ از اجتناب نمودن از کسے نیز باشد شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ کان پکڑیگا زمانہ ترے
نکتہ چینون سے ؎ دیگی خفت تجھے یہ تیری جفا
میرے بعد ؎

کانپور ۔ بای فارسی بود و معروف و رائے مہملہ زدہ
نام جائیست مشہور و این لغت بواد غیر ملفوظ
نیز آمدہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یوسف ثانی
مرا ہے وہ خود فروش ؎ کانپور ہی مصر گنگا نیل ہے

کانٹا ۔ کاف بالف کشیدہ و نون غنہ تای ہندی
بالف کشیدہ بر چند معنی آید اول خار ع شوک
دوم ترازو کوچک آہنین کہ در ان زر و جواہر
وغیرہ مے سنجند میر دوست علی خلیل گوید ؎ ثمرہ
اشک کے جمنے کا عقدہ آج کھلتا ہی ؎ گران قیمت
ہے ہوتی اسلیے کانٹے مین تلتا ہے ؎ سوم
آہنے باشد سر کج کہ بدان ماہی را شکار کنند ف
شست ع قلاب شیخ ناسخ میفرمایند ؎
لگا ے کانٹی مین ٹکڑا کوئی مرے دل کا ؎ جو چارہ
چاہیے اے گلعذار مچھلی کا ؎ چہارم آہنے بود
کہ در ان چند آہن سر کج مانند قلاب آویزان باشند
و آنرا بر سن بستہ دلو وغیرہ کہ در چاہ افتادہ باشد
بیرون آرند ف چاہ جو بحر گوید ؎ ڈوبے ہم چاہ
زنخدان مین اون آنکھون کے حضور ؎ نہ تھی ورنہ
رسن زلف مین کانٹا باندھا ؎ پنجم چند خار آہنین
مانند سوزن در دستہ چوب نصب کردہ باشند کہ
آنرا در بعض ثمرہا مانند آملہ و انبہ و بلغم وغیرہ خلانیدہ
سوراخ سوراخ کنند تا شکر و نمک وغیرہ اندران
خوب در آید ششم استخوانی باشد در پای خروس جنگی کہ

آنرا خار خروس نیز نامند مرزا برق گوید ؎ ایک ادنے سی یہ کاوش ہے کہ جسنے دیکھا ✦ یار کی مرغ نظر نے اوسے کانٹا مارا ✦ ہفتم مرضے بود کہ بمرغان عارض شود و آن پارۂ از گوشت بود کہ بالای دم طائران برآید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا تڑپ کر یہ اسیران قفس کہتے ہین ✦ مار ڈالے ہمین کانٹا کہ چمن یاد آیا ✦ ہشتم کنایہ از کسی یا چیزے کہ بسا ناگوار خاطر باشد شاعرے گوید ؎ یارون کو کھٹکتے ہین وطن مین نہ رہین گے ✦ کانٹا ہی جو ٹھہرے تو چمن مین نہ رہینگے ✦ نہم کنایہ از کسیکہ لاغر و نزار شدہ باشد خواجہ آتش گوید ؎ کانٹا سکھا گئے ہجر نے ہر چند کر دیا ✦ وہ گلبدن ملے تو نہ پھولا سماؤن مین ✦ دہم نشۂ مہلک شراب را گویند کہ بافراط شراب نوشی آن حالت بہم رسد یازدہم استخوان باریک گوشت ماہی باشد ✦

کانٹا چبھنا ـ جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط بالہا ساکن نون و الف مصدری ف خار خلیدن و خار شکستن ✦

کانٹا گڑنا ـ کاف فارسی مفتوح رائے ہندی ساکن نون و الف مصدری ف خار خلیدن ✦

کانٹا لگنا ـ لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری ف خار خلیدن و کنایہ از لاغر شدن مرغان بود شاعرے گوید ؎ کانٹا لگا ہی گا چمین کس مرغ کو چمن مین ✦ پھولے نہین سماتے گل اپنے پیرہن مین ✦ و نیز کنایہ از زیادتی نشۂ شراب بود کہ ہلاک کند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ساقی رہی بہار نہ گلزار رہگیا ✦ کانٹا لگا نہ پھول کا یہ خار رہگیا ✦

کانٹا مارنا ـ سیم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از خار پازدن خروس جنگی بر خروس جنگی ہنگام جنگ بود و سندش بالا گذشت ✦

کانٹا نکلنا ـ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از لاغر شدن مرضے بود بمرغان شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یارب اوس گل کی محبت مین دم اپنا نکلے ✦ جان بھولے سے جو بچ جاے تو کانٹا نکلے ✦

کانٹون پر کھینچنا ـ تای ہندی مفتوح و واو مجہول و نون مخفیہ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن

کاف مخلوط الہا مفتوح تجتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از گنہگار کردن بود و آزار رسانی و تکلیف دہی نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جو کوئی فاتحہ کو آئے تمام نہ لے بہار کا ✤ کانٹون پہ کھینچیگا مجھے سبزہ مرے مزار کا ✤

کانٹون پر لوٹنا - لام بواو مجہول وتاے ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از رنج وتکلیف کشیدن بود آتش گوید ؎ بے یار فرش گل مری آنکھون مین خار تھا ✤ لوٹا کیا مین کانٹون کے اوپر تمام رات ✤

کانٹے بونا - تاے ہندی تجتانی مجہول وحدہ بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از بد کردن کسے در حق خود یا در حق دیگران بود خواجہ آتش گوید ؎ شگفتہ سبزۂ خط کا نہوا سے دل ہرگز ✤ بے شعور اپنے لیے آپ نہ بو تو کانٹے ✤ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بدن پر نیش فرقت مین بجاے مو نکلتے ہین ✤ ترے بوے ہوے کانٹے یہ اے گلرو نکلتے ہین ✤

کانٹے پڑنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کنایہ از آثار خشکی بود کہ از غلبۂ تشنگی در کام و دہان وزبان پدید آید جرأت گوید ؎ پڑ گئے منہ مین جو مجھ سوختہ تن کے کانٹے ✤ تھے یہ بوئے ہوے اوس غنچہ دہن کے کانٹے ✤ شیخ ناسخ میفرماید ؎ آئی بہار تشنہ دہون پر پلا دے پھول ✤ اے میفروش پڑ گئے کانٹے زبان مین ✤

کان جھنّانا - جیم مخلوط الہا مفتوح ہر دو نون بالف کشیدہ کنایہ از ناگوار گشتن آواز سخت بود گوش را صبا گوید مثنوی ؎ وہ تاشون کی پھٹ پھٹ کہ پھٹتا ہین کان ✤ وہ جھانجون کی جھن جھن کہ جھنّاتے ہین کان ✤

کانچ - کاف بالف ونون غنہ وجیم فارسی کشیدہ نوعے از آبگینہ بود کہ ازان دست برنجن ہا سازند و مرضے باشد از امراض کہ دکان اجلاف کہ مقعد برمے آید ✤

کانچ نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از علت

برآمدن مقصد بود و این علامت بیشتر بکودکان اطلاق عارض شود ✤

کاندھا - کاف بالف کشیده ونون غنه دال مهمله مخلوط الها بالف کشیده وف دوشاخ کنف ✤

کاندھا بدلنا - از دوشے بر دوشے نهادن چوب پالکی ومانند آن بود کهاران را ✤

کاندھا دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون والف مصدری دوش زیر تابوت کسے نهادن بود شاعرے گوید ؎ قبر میں پہنچہ ہماری نہ لگے گی ہرگز ✤ یار نی آکے جو تابوت کو کاندھا نہ دیا

کاندھی دیجانا - دال مهمله مخلوط الها تحتانی معروف دال مهمله دوم تحتانی مجهول جیم ونون بالفها کشیده کنایه از حیله نمودن درکار ها بود ف پہلو تهی ✤

کان رکھکے سننا - رای مهمله مفتوح کاف مخلوط الها ساکن کاف دوم تحتانی مجهول سین مهمله مضموم بنون زده نون والف مصدری کنایه از سخن کسے بگوش دل شنیدن بود ف گوش نهادن سودا گوید ؎ غیرون کی بات پر نکہون کان مت رکھو ✤ لیکن کبھی تو میری بھی فریاد کی طرف ✤

کانس - کاف بالف کشیده نون مفتوح سین مهمله کشیده ف لب بام شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نارسائی دیکھنا اوتا ہے جب میرا غبار یار کے کوٹھے کی کانس سے پھسلتی ہے ہوا ✤

کان کا پردہ - ف پرده گوش ✤

کان کاٹنا - کاف بالف کشیده وتای هندی زده نون والف مصدری کنایه از فریب دادن کسے را بود ✤

کان کا میل - میم مفتوح تحتانی ولام زده ف چرک گوش ✤

کان کھڑے ہونا - کاف مخلوط الها مفتوح رای هندی تحتانی مجهول های هوز بواو مجهول نون والف مصدری کنایه از هیچ سخن شنیده اندیشه ناک ومتوحش شدن بود خواجه آتش میگوید ؎ نالون سے میرے لگی ہے دل نگین اوڑے دہر ✤ بلبل کی سنکے کان گلون کے کھڑے ہوے ✤

کانکھنا - کاف بالف کشیدہ ونون غنہ وکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری آوازے کہ ہنگام بار برداشتن ومانند آن از دہن مردم برآید ٭

کان کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ ونون والف مصدری کنایہ از خبردار وآگاہ نمودن کسے را بود از امرے میر تقی مغفور گوید ؎ نہ سنے گا فغان مری پھر تو ٭ مین ترے کان کھول رکھتا ہون ٭ مرزا رفیع سودا گوید ؎ جب اپنے بند قبا تمنے جان کھول دیے ٭ صبا نے باغ مین جا گل کے کان کھول دیے ٭ ایضاً لاستاد مؤلفہ ؎ پردے پردے مین صبا کھول گئی کان مگر ٭ بابلون سے گلون کی ناشنوائی ہی وہی ٭

کان لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالف کشیدہ کنایہ از سخن کسی شنیدن بتوجہ تمام بود حزیں گوید ؎ گلشن مین جو وصف اوسکا کہون ٭ ہیچ کان لگا کر ٭ ہر گل تری باتون کو سنے کان لگا کر ٭

کان مڑوڑنا - میم مفتوح رای ہندی بواو مجہول ورای ہندی دوم زدہ نون والف مصدری ف گوشمال دادن ٭

کان میلیا - میم مفتوح تحتانی ولام زدہ تحتانی دوم بالف کشیدہ کسیکہ چرک از گوش مردم بر آورد ٭

کان مین پھونکنا - میم تحتانی مجہول ونون مخفیہ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از سخن اغوا در گوش کسی گفتن بود تا ہیچ مغرور ومتکبر گمراہ گردد خواجہ آتش گوید ؎ فرشتے ذی نہین پھونکا ہی کان مین کسکے ٭ وہ سر ہی کونسا جسپر کہ کج کلاہ نہین ٭ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ الٰہی کان مین کیا اوس صنم نے پھونک دیا ٭ کہ ہاتھ رکھتے ہین کانون پہ سب زبان کے لیے ٭

کان مین تیل ڈالنا - فوقانی تحتانی مجہول ولام زدہ دال ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہیچ نہ شنیدن بود شاعرے گوید ؎ بلبل کا ایک نالہ سوزان نہین سنا ٭ کیا ان گلون نے ڈال لیا تیل کان مین ٭

کانون پر ہاتھ رکھنا - کنایہ از ہیچ ندانستن و ناآگاہی بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ غم مین ال

ہوش اے چیارے ❊ ہاتہ کانون پہ رکھہ گئی سارے ❊
غالب دہلوی گوید قطعہ گو ایک بادشاہ کے سب
خانہ زادہین ❊ دربار دار لوگ ہم آشنا نہین ❊ کانون پر
ہاتہ دھرتے ہین کرتے ہوے سلام ❊ اس سے
ہو یہ مراد کہ ہم آشنا نہین ❊

کانون کان خبر نہونا - نون بوا و مجہول و نون
مخفیہ کاف بالف کشیدہ و نون بہ علامت ہاے معجمہ
موحدہ ہر دو مفتوح را ے مہملہ ساکن نون نافیہ
مفتوح ہاے ہوز بوا و مجہول نون و الف مصدری
کنایہ از ہیچ آگاہی نیافتن باشد شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ میری اگر سنو تو کبھی شور و شر نہو ❊
الفت کی کانون کان کسیکو خبر نہو ❊

کانون مین اونگلیان دینا - میم تحتانی
مجہول و نون مخفیہ الف بوا و غیر ملفوظ و نون
غنہ و کاف فارسی زدہ لام مکسور تحتانی بالف
کشیدہ و نون مخفیہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون
و الف مصدری انگشتان در ہر دو گوش نہادن
بود جہت نہ شنیدن آواز کسے چنانکہ خواجہ آتش
گوید ؎ اونگلیان کانون مین دیتا ہے
دم رفتار یار ❊ ہر قدم پر آتی ہے آواز شیون زیر پا ❊

کان ہونا - کنایہ از آگاہ و خبردار و متنبہ
شدن از امرے بود میر تقی مرحوم گوید ؎ گوش
دیوار تک تو جا نالے ❊ اسمین گل کو بھی کان متقی ہین ❊

کانے چوٹ کنوندے بھینٹ - مثلے زنند
بجاے کہ کسے را ملاقات از کسے مناسب وقت نباشد
و ازان گریز کند و یکایک از ہمان کس ملاقات شود ❊

کاوا - کاف و واو و بالف ہا کشیدہ گردیدن آب
بود حلقہ بشکل مانند دائرہ شاعرے گوید ؎ وسعت
نہین آفاق کی تیری یہ جولانگاہ ہے ❊ گردش
ہے ہفت افلاک کی کاوا ترے شبدیز کا ❊

کاہی - قسمیست از رنگ سبز کہ مائل بہ یاہی باشد ❊

کاہیکو - کاف بالف کشیدہ ہاے ہوز تحتانی
مجہول کاف دوم بوا و مجہول کلمہ بود کہ فائدہ
معنی لفظ چون و چرا دہد ❊

کایا پلٹ - تحتانی بالف کشیدہ باے فارسی و لام
ہر دو مفتوح تباے مثناۃ کشیدہ از قالب بقالب
دیگر آمدن یعنی تناسخ را گویند ❊

کائنات - بمحاورہ ہندیان یعنی سرمایہ می آید

شیخ ناسخ میفرماید ؎ ترک دنیا ہین سوچ کیا ناسخ
کچھ بڑی ایسی کائنات نہین ٭

کائی پھٹنا - ہمزہ تحتانی معروف بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن نون و الف مصدری منفصل شدن سبزی کہ بر آب ایستادہ جمع گردد

کائی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری سبزی بر آب ایستادہ پدید آمدن بود ف جل بستن آب ٭

کائیان - مرد دغاباز و خود غرض را گویند ٭

فصل موحدہ

کب - کاف مفتوح موحدہ مشدد ف کے ٭

کبت - کاف مفتوح موحدہ مکسور بفوقانی مشدد قسمے از شعر ہندی الاصل بود ٭

کبتک - فوقانی مفتوح بکاف مشدد ف تک کے ٭

کبڑا - کاف مضموم موحدہ ساکن رای ہندی بالف مشدد کسیکہ کوزہ پشت بود ٭

کبڑن - کاف مفتوح موحدہ ساکن رای ہندی بنون زدہ زنیکہ کوزہ فروشد ٭

کبڑیا - کاف و موحدہ ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ ف کوزہ فروش ٭

کبھو - کاف مفتوح موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول ف گاہ و گاہی و این روزمرہ متقدمین بود و فصحای این زمان ترک نمودہ اند چنانکہ میر تقی مغفور فرمودہ اند ؎ دل ہی شوق نے نکلنے نہ گیا ٭ جھانکنا تاکنا کبھو نہ گیا ٭

کبھی - کاف مفتوح موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف ف گاہ و گاہے ٭

کبھی رات بڑی کبھی دن بڑا - مثلیست مشہور کہ بر دو زنگی زمانہ و انقلاب دہر گویند شیخ ناسخ میفرماید رباعی ہر چند ہر اک امیر مومن ہی بڑا ٭ پر حق تو یہ ہی امیر محسن ہی بڑا ٭ احسان کرو اعتماد دارمارت پہ نہین ٭ ہے رات کبھی بڑی کبھی دن ہے بڑا ٭

کبھی ناؤ گاڑی پر کبھی گاڑی ناؤ پر - مثلیست مشہور کہ مفہومش گاہی چنین و گاہے چنان باشد ٭

کبیر - کاف مفتوح موحدہ تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ کلمات فحش و دشنام را باشند

کہ ہنود در موسم ہولی آن را بر زبان آرند و سرائند
کبیشر - شین معجمہ مضموم بہ رائے مہملہ کسیکہ بزبان
ہندی لا اصل نظم گوید ٭

فصل ہائے فارسی

کپاسی - رنگے باشد کہ از گل درخت پنبہ مشابہ باشد
کپٹ - کاف و ہائے فارسی ہر دو مفتوح تبای ہندی
کشیدہ کینہ را گویند ٭
کپڑ گند - کاف و ہائے فارسی ہر دو مفتوح رائے
ہندی ساکن کاف فارسی مفتوح بنون و دال مہملہ
بوی کہ از سوختن جامہ آید ٭
کپڑون سے ہونا - کاف مفتوح ہائے فارسی ساکن
رائے ہندی بواو مجہول و نون غنہ سین مہملہ تحتانی
مجہول ہائے ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ
از حائض شدن زن بود ٭
کپڑے اوتارنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف
و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از تبدیل
لباس بود **ف** رخت از تن برکندن ٭
کپڑے بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام
ساکن کنایہ از تبدیل لباس بود ٭
کپڑے پہننا - ہائے فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون
زدہ نون و الف مصدری **ف** رخت پوشیدن ٭
کپکپی - کاف مفتوح ہائے فارسی ساکن کاف دوم
مفتوح ہائے فارسی دوم تحتانی معروف **ف** لرزہ رعد ٭
کپتی - کاف مضموم ہائے فارسی مشدد تحتانی معروف
بر سہ معنی آید اول ظرفے چرمی بود کہ شعلچیان دران
روغن سوختنی دارند دوم ہمان ظرف چرمی بود
کوچکتر کہ روغن خوشبو دران نگاہدارند سوم ظرفے
بود مسی یا برنجی کہ سیاہیان دران باروت پر کنند

فصل فوقانی

کتا - کاف مضموم فوقانی مشدد بالف کشیدہ
جانوریست معروف کہ پیہم بشب ہا آواز کند و شدید بجوع
بود و رفیق مردم باشد **ف** سگ ع کلب و آلہ باشد
از آلات تفنگ و دربان دروازۂ امیران را نیز
گویند چہ اگر از حاضر شدگان دربار ہر روز چیزے
میخواہد و اگر ندہند مزاحم او شان شود و کنایہ
از مردم فرومایہ و ناکس نیز بود چنانکہ میر تقی متخلص
میفرمایند ٭ غیر نے ہمکو ذبح کیا نے طاقت ہی
نے یارا ہے ٭ اس کتے نے کر کے دلیری صید حرم کو

مارا ہے * وکنایہ از شکم آدمی نیز باشد کہ ہر وقت
مانند سگان چیزے برائے خوردن می طلبد و بالفتح
نوعے از شمشیر بود کہ آخر آن پہنا باشد و دو دمہ بود *
کتارا - کاف مفتوح فوقانی و رائے مہملہ بالف کشیدہ
تمر تمر ہندی را گویند و قسمے از نیشکر نیز باشد اسیر گشتہ
ے ختم ہے شیر ہیں ادائی اوس ستم ایجاد پر * تا
مین نیزہ لیا جسد م کتارا ہو گیا *
کترانا - کاف مفتوح فوقانی ساکن رائے مہملہ
و نون بالفہا کشیدہ ف کج خراسیدن جراحت گوید
ے کترا کے چلا تا کہ نہ خاک بھی پا بوس * دیکھا
جو سر راہ مرا ڈھیر کسی نے *
کتر - بروزن مشر تراشہ جامہ را گویند *
کتر بیونت - اندازہ بریدن و قطع کردن جامہ بود *
کترن - کاف مفتوح فوقانی ساکن رائے مہملہ مفتوح
نون زدہ تراشہ کاغذ و جامہ را گویند *
کترنی - نون تحتانی معروف ف گازرع متقارب
و کنایہ از زبان مردم نیز بود کہ جلد جلد سخن گوید *
کترنی چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون
و الف مصدری روانی متقارض بود در جامہ ماند
آن و کنایہ از جلد جلد سخن گفتن زبان مردم بود *
کتنا - کاف مکسور فوقانی ساکن نون و الف مصدری
ف چہ قدر *
کتھک - کاف و فوقانی مخلوط الہا ہر دو مفتوح
بکاف کشیدہ رقاصے را گویند کہ از ہنود بود *
کتی - کاف مفتوح فوقانی مشدد تحتانی معروف
قسمے از شمشیر راست باشد لاستاذ مؤلفہ خلاف
ے جو کھینچی میرے جسم مین ٹھہری * کہان رہی
تری کتی میانسی باہر *
کتیا - کاف مضموم فوقانی زدہ تحتانی بالف کشیدہ
سگ مادہ بود ف سگ لاس *
کتے کی دم - کسے را گویند کہ ہر چند او را افہامش
کنند گاہے براہ راست نیاید چنانکہ شیخ ناصح میفرماید
ے ہین کجی مین مردم کج طبع ہے کتے کی دم * راست
انکو کیجیے سو بار ہو سو بار کج *

فصل تای ہندی

کٹا - کاف مفتوح تای ہندی مشدد و بالف کشیدہ
کسیکہ سنگدل و قسی القلب بود و پیش کلان را نیز گویند
کٹار - کاف مفتوح تای ہندی بالف و رائے مہملہ کشیدہ

سلاحیست مشہور کتارہ و در سیستعا اندکست +
کٹاری - رای مہملہ تحتانی معروف ہمان سلاح کہ کوچک بود و
نوعی از خطہا و نشانہای خمدار کہ در قماش گلبدن و شروع باشند
و آنرا خنجری نیز گویند لاستاذ موکفہ ؎ چشم بلبل کا کمر بند ہے
گل سی کمر + گلبدن کی تمھین نیا ہی کٹاری رکھنا +
کٹر - کاف مفتوح تای ہندی مشدد مفتوح بر را مہملہ زدہ
کسیکہ بے رحم و سنگدل باشد +
کٹرا - کاف مفتوح تای ہندی ساکن را مہملہ بالف کشیدہ پارہ از زمین آبادو بود
کٹکنا - کاف مفتوح تای ہندی ساکن کاف اردو
مفتوح نون بالف کشیدہ حرفے کہ بر تختہ مشق طفال
بے سیاہی نویسند و کنایہ از خود عادت کسی نیز باشد
چنانکہ شاعرے گوید ؎ آگاہ کٹکنوں سے نہیں
کس حسین کے ہم + اک عمر تختہ مشق جفا تیرے ہے
کٹکتا - جوان توانا و مست را گویند میر گوید
؎ پیری میں بھی جوان رکھا ہے دختر تاک کی صحبت نے
یعنے پی پی مے انگوری میرے کٹکتی ہو +
کٹنا - کاف مفتوح تای ہندی ساکن نون و
الف مصدری بریدہ شدن چیزے و مقتول شدن
کسے باشد و کنایہ از انفعال و شرمندگی مونث بود
میر تقی مغفور میفرمایا ہے ؎ سنبل تمھارے
گیسوون کے غم مین لٹ گیا + ابرو کی تیغ دیکھ
مہ عید کٹ گیا + و نیز کنایہ از قطع شدن راہ
بود شاعرے گوید ؎ ہماری حلق پہ چلتا ہے
رک کے خنجر یار + یہ راہ دیکھیے کس طرح اس سے
کٹتی ہے + و نیز کنایہ از تمام شدن چیزے
مانند زندگی و ماہ و سال و روز و شب و غیر آن
بود خواجہ آتش گوید ؎ گویا زبان شمع جو ہوتی
تو پوچھتے + کٹتی ہے ہجر یار مین کیونکر تمام رات
جرأت گوید ؎ تنگ آئے ہین جرأت اہل اسلام
الٰہی کفر یہ کسدن کٹے گا + و نیز کنایہ از جدا شدن
کسے از ہمرہی کسے بود بجر گوید ؎ ہمراہ میرے
کون چڑھا کوہ عشق پر + فرہاد ایک تیشہ مین
رستے سے کٹ گیا + و بضم کاف کوبیدہ شدن
چیزے بود و کسیکہ زنان را با مردان و مردان
را با زنان آورد ف میانجی و اگر زنان این
پیشہ کند بجاے الف تحتانی معروف آوردہ
کٹنی گویند ف میانجی ع دلالہ +
کٹنا پا - کاف مضموم تای ہندی ساکن نون

و بای فارسی با الفها کشیده پیشه دلالی بود ✤

کٹورا اسکاف مفتوح تای هندی بواو مجهول رای مهمله بالف کشیده ظرفی بود مدور از مس و نقره و مانند آن که دران آب و مانند آن آشامند ف جام و ساغر مشربه و کنایه از چشم و هر گل شگفته باشد چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ لبریز او سکے ہاتھ مین ساغر شراب کا ✤ عکس رخ سے کٹورا گلاب کا ✤

کٹورا کھنکنا و کٹورا بجنا - هر دو کنایه از گرم بازاری باشد ✤

کٹوری - رای مهمله بتحتانی معروف بر چهار معنی آیه اول ظرف مدور کوچک بود از مس و نقره و مانند آن که دران آب وغیره نوشند ف فنجان دوم پارچه از سینه بند زنان که بر پستان ماند سوم کنایه از چشم و هر گل شگفته باشد چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ٹھنڈی ہوا ہے آج چلو باغ مین پئین ✤ بھر کر گلابیون سے کٹوری گلاب کی ✤ چهارم سر حلقه قبضه شمشیر بود چنانکه خواجه وزیر گوید ؎ آب شمشیر پلا دوئے احمر کی عوض ✤ بھر دو قبضے کی کٹوری کبھی ساغر کی عوض ✤

کٹھالی - کاف مضموم تای هندی مخلوط الها بالف کشیده لام تحتانی معروف بوته زرگرانا مانند شیخ ناسخ میفرماید ؎ رنگل ہے گداز اے شعله رو یہ تیرے پرتو سے ✤ کہ جو گل ہی جمین میں ایک سونے کی کٹھالی ہے ✤

کٹھپھوڑا - کاف مفتوح تای هندی مخلوط الها ساکن بای فارسی مخلوط الها بواو مجهول رای هندی بالف کشیده مرغیست که چون بر درخت نشیند منقار بر شاخها زند و سوراخ کند جمع قرقف

کٹھرا - کاف و تای هندی آخر دو مفتوح ها ی هوز ساکن رای مهمله بالف کشیده چوبهای که گرد اگرد مکانها جهت حفاظت نصب کنند و قفس چوبین که شیران را دران نگاهدارند و کاف مفتوح و تای هندی مخلوط الها ساکن ظرف چوبین بود که پنهان و زرف تر باشد ✤

کٹھن - کاف و تای هندی مخلوط الها هر دو مفتوح بنون زده ف دشوار ع مشکل ✤

گٹی - کاف مضموم تاہی ہندی مشدد تحتانی معروف کبوتر ے کہ آنرا کبوتر بازان پرورد م بریدہ و دست گرفتہ کبوتران پریدہ را ہر بار مے نمایند و جنبش دہند تا کبوتران پریدہ آنرا دیدہ بمقام خود بیایند خواجہ آتش گوید ؎ پرزے خط کے نہین کرتا وہ شنگرف کسدن ✤ گٹی نبتی نہین نامے کی کبوتر کسدن ✤ و نیز آنچہ صحافان بدان جلد کتاب سازند و بالاے آن چرم چسپانند ✤

فصل ثانی مثلثہ

کثرت - ورزش و مشق را گویند ✤

فصل جیم

کجاوئی - چیزے باشد از طلا خواہ نقرہ خواہ مس وغیرہ کہ دران کاجل کرا زدود چراغ سازند ✤

کجلی بن - صحراے ماندن بیلان بود ✤

فصل چیم فارسی

کچ - کاف مضموم بچیم فارسی کشیدہ سرپستان زنان را ماند بجرات گوید ؎ اظہار کرنے ہی ہی اوبھری کچون کا عالم ✤ سینہ مین دلکو میرے کیا کیا دکھا گیا ہے ✤

کچالو - کاف مفتوح چیم فارسی بالف کشیدہ لام بواو معروف انچہ در تراشہ ہاے بعض اثمار مانند امرود وغیرہ نمک و فلفل آمیختہ و بلیمون وغیرہ ترش کردہ بخورند ✤

کچاہند - کاف مفتوح چیم فارسی بالف کشیدہ ہاے ہوز مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ زدہ بوے خام ماندن شے خوردنی بود کہ آنرا در روغن بریان کردہ باشند ✤

کچ دلا - کسیکہ تاب در دو رنج و کار مشکل ندارد ✤

کچلنا - کاف مضموم چیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری ف نیکوب کردن چیزے و کنایہ از ضرب لکد و چوب کسے را زدن بود ✤

کچلی - کاف مضموم چیم فارسی ساکن لام تحتانی معروف دندان نوکدار را مانند ف دندان پشک ع ناب ✤

کچھ - کاف مضموم چیم فارسی مخلوط الہا ساکن کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ہیچ دہد ف ہیچ

کچھار - کاف مفتوح چیم فارسی مخلوط الہا

بالغ تر ۔ ۴ ۔ مہملہ کشیدہ گیاہ و نے وغیرہ بود کہ متصل لب دریا روئیدہ باشند ۔

کچہری ۔ کاف و جیم فارسی ہر دو مفتوح ہاے ہوز ساکن رائے مہملہ تحتانی معروف جاے نشستن حاکم و عامل بود ۔ ف عمل خانہ و دفتر خانہ ۔

کچھ کھا لینا و کچھ کھا کر مر جانا ۔ کاف مخفف والف ما بعد کشیدہ کاف تحتانی مجہول ہیم مفتوح رائے مہملہ ساکن ہیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از زہر خوردن بود ۔ ح ؎ بجز او گو مبین بجرگ اے جان حاضری و جھوکا تمہاری دید کا کچھ کھا کے مر گیا ۔ جرأت گوید ؎ کیا اکیلے ترے بن جایئے اور سو رہیے ۔ تو نمونہ کا تو کچھ کھایئے اور سو رہیے ۔

کچھ ہو رہنا ۔ ہیچ قابلیتی پیدا کردن باشد ۔

کچے دن ۔ ایام حمل زنان باشد تا ہشت ماہ و ازین ما وراء زنان ست ۔

کچی رنڈی دستر خوان کا ضرب المثل ۔ مشہور بجاے زنند کہ کسے نادان و ناتجربہ کار و بے بصیرت و نا یافتہ کاران راہ یابد کہ از شرکت آن خوف انشاے راز و مانند آن باشد ۔

کچے گھڑے پانی کے بھرنا ۔ کنایہ از زفاف بر دختر باکرہ و اطاعت کسے بود و جرأت گوید ؎ اشک بھر لائے نہ دل دیکے میان جرأت تم ۔ ابھی بھرنے ہین تمہین کچے گھڑے پانی کے ۔ ۱۲ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی ہوا نہین کچے گھڑی بھرین پانی ۔ ہزار شکر کسی سے نہ چاہ کی ایسی ۔

کچے گھڑے کی چڑھنا ۔ مست شدن کسے از نشہ شراب و تاڑی وغیرہ بود و کنایہ از افلاس بر دیوانہ کہ سودائے خام دارد نیز میکنند ۔

فصل دال ہندی

کڈھب ۔ کاف مضموم دال ہندی مخلوط ہا مفتوح بموجدہ کشیدہ کامہ بود کہ منقوش مطبوع نباشد ۔ میر تقی گوید ؎ پامال عاشق کو منظور رکھی جانا ۔ پھر چال کڈھب چلنا ٹھوکر نہ لگانا بھی ۔

فصل رائے مہملہ

کر ۔ کاف مفتوح بہ رائے مہملہ کاری کہ کردنش ہمیشہ کسے بر خود لازم گرداند ف خوے عادت ۔

کرارا ۔ کاف مفتوح ہر دو رائے مہملہ بالف کشیدہ بر سہ معنی آید اول ضد شیرمردہ بود شاعرے گوید ؎

آشنا گر لب جان بخش تمہارے ہو جائین ✤ پان
مرجھائے ہوے ہون تو کرارے ہو جائین ✤
دوم چیزے کہ آنرا در روغن بریان کردہ خستہ
کنند سوم نام قسمے از شیرینی بود چنانکہ امیر
گوید ؎ خط مین جب ہمنے لکھوا دیکے لب
شیرین کے وصف ✤ مکتبیان نقطے بنے کاغذ
کرارا ہو گیا ✤ و کنایہ از کسے کہ دلیر و جری باشد
نیز بود ✤

کُراہ - کاف مضموم رائے مہملہ بالف کشیدہ و
ہاے ہوز زدہ راہے کہ خلاف راہ راست باشد
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کسے خبر ہے کہ منزل
قریب ہے کسکی ✤ خبر نہون جو کوئی راہ یا کُراہ چلے ✤

کراہنا - کاف مفتوح رائے مہملہ بالف کشیدہ
وہاے ہوز زدہ نون والف مصدری آہ آہ کردن بود

کر باندھنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن موحدہ
مفتوح بالف ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الیا زدہ
نون والف مصدری خوگر شدن امری باشد بحر گوید
؎ مجرا کر لیگیا دلکو پڑے ہین جان کے لالے ✤
لہین دزد حنا اب دست بردی پر نہ کر باندھی ✤

کرتب - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن فوقانی
مفتوح موحدہ کشیدہ کاری کہ عجیب و غریب بود
ف شعبدہ کاری شیخ امداد علی بحر گوید ؎
حسن کے نشہ سے گو مست ہین آنکھین پر کین ✤
اپنے کرتب مین ہے ہشیار یہ چتون پہ نظر ✤

کرتبیا - تحتانی بالف کشیدہ ف شعبدہ گر

کُرتی - کاف مضموم رائے مہملہ ساکن فوقانی
بتحتانی معروف پیراہن زنان بود مانند شامہ

کرچ - کاف مکسور بہ رائے مہملہ وجیم فارسی زدہ
ریزہ و خردہ ہر چیز بود و قسمے از شیشہ نیز بود ✤

کُرکُرا - ہر دو کاف مضموم ہر دو رائے مہملہ
بالفہا کشیدہ چیزے کہ آنرا در روغن بریان
کردہ باشند ف خستہ و بریان و مکسر سر دو
کاف طعامے کہ دران آمیزش خاک بود ✤

کرکری - نوعے از قماش زرتار بود شیخ ناسخ
میفرماید ؎ نظر آتا ہے یہ اوسکی شعاع حسن کا
عالم ✤ کہ سب کہتے ہین پردہ کرکری کا اوسی چلمن کو ✤

کرکریخانہ - مکانے کہ دران آب کنند ہیزان باشد

کرم - بمحاورہ زنان بخت و نصیب را گویند ✤

کرم کرنا - عنایت و مہربانی نمودن بود ف
کرم کردن جرأت گوید ؎ اوسکی تعریف جو کرتا ہون
تو کیا کہتا ہے ؎ چپکے بس سہی کرم کیجئے مجھ پر اپنا ؎
کرمل - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن میم مضموم
بلام کشیدہ و رے کہ در زیر بنا گوش مردم و متصل
آن بر رخسار ہا پدید آید ؎
کرن - کاف مکسور رائے مہملہ مفتوح بنون زدہ بر دو
معنی آید اول شعاع آفتاب دوم تارہائے زر
و نقرہ کہ گرد اگرد جامہ و کلاہ و پاپوش دوزند ؎
کرنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف
مصدری ف کردن و بکسر اول رخنہ دار شدن
شمشیر و کارد و مانند آن بود شاعر گوید ؎
سخت جانی اسکو کہتے ہین کہ میرے حلق پر ؎
خنجر اوس سفاک کا مڑ مڑ گیا کر کر گیا ؎
کرن پھول - کاف و رائے مہملہ مفتوح بنون
زدہ بای فارسی مخلوط الہابوا و معروف و لام کشیدہ
نوعے از زیور گوش زنان بود آتش گوید ؎
کانون ہین ترے دیکھہ کے سونے کے کرن پھول ؎
اے سرو روان بھول گئی مرغ چمن پھول ؎
کرنجا - کاف و رائے مہملہ ہر دو مفتوح نون ساکن
جیم بالف کشیدہ کسیکہ سیاہی چشم او مائل بکبودی
یا زردی باشد ف گربہ چشم ع ارزق العش
گوید ؎ ای صنم تیری کرنجی آنکھہ سے ثابت ہوا
رنگ اوڑ جاتا ہی روئے مردم بیمار کا ؎
کرنی - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون تحتانی
معروف آلتی ست کہ معماران ازان گل و آہک را
بر دیوار مالند ف اندایہ و بمعنی کردن کارے
نیز آمدہ ؎
کروٹ - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن واو و مفتوح
بتای ہندی کشیدہ ف پہلو ع جنب ؎
کروٹ بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح
لام ساکن نون و الف مصدری از یک پہلو بہ پہلوے
دیگر خفتن بود و کنایہ از انقلاب نیز بود مومن خان
دہلوی گوید ؎ جون نکہت گل جنبش ہی جی کا
نکل جانا ؎ ای باد صبا میری کروٹ تو بدل جانا ؎
شاعرے گوید ؎ یار ہمسے نہ کبھی آکے ہوا ہمبستر
کروٹ ایسی نہ زمانے کو بدلتے دیکھا ؎
کروٹ لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف

مصدری ف بہ پہلو خفتن ع اضطجاع و کنایہ از انقلاب نیز بود بجز گویدے یار ستوا نہیں منہ کر کے ہماری جانب ✤ کبھی کروٹ نہیں لیتا ہے مقدر اپنا ✤

کریال - کاف مضموم رائے مہملہ ساکن تحتانی بالف ولام کشیدہ خاریدن وصاف نمودن پرہائے خود بود مرغان را ✤

کریب - کاف مفتوح رائے مہملہ تحتانی مجہول وموحدہ کشیدہ نوعے از قماش از ابریشم کہ باریک ولطیف تر بود ✤

کریدنا - کاف مضموم رائے مہملہ تحتانی مجہول ودال مہملہ زدہ نون والف مصدری ف کاویدن ✤

کریدنی - نون تحتانی معروف آلۂ کاویدن بود ✤

کریز - کاف مضموم رائے مہملہ تحتانی معروف ورائے معجمہ پرہائے کہنہ ریختن وپرہائے نو برآوردن مرغان بود ومشترک ست در ہندی و فارسی

کریز چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الما بواؤ مجہول ورائے ہندی زدہ نون والف مصدر یعنی مرغان را در پنجرہ ہا گذاشتن بود تا پرہائے کہنہ زیند و پرہائے نو برآرند ✤

کریلی ہندی - کاف مضموم رائے مہملہ مشدد تحتانی معروف استخوان نرم را گویند ع نضرف ✤

فصل رائے ہندی

کڑا - کاف مفتوح رائے ہندی بالف کشیدہ ہر پنج معنی آید اول سخت وکرخت دوم نوعے از زیور دست وپا کہ دوکان وزنان کرا از نقرہ وطلا باشد ف دست برنجن وپا برنجن سوم عمارتے کہ از آہک وخشت وسنگ بنا کنند و دخل چوب دران نباشد چون بنای سقف و گنبد وقبر ف قالب کاری چہارم حلقہ آہنی بود پنجم کنایہ از کسیکہ دلاور وشجاع باشد ✤

کڑاہن - بای فارسی مفتوح بنون ف سختی و کرختی وکنایہ از دلیری وشجاعت بود ✤

کڑاڑا - کاف مفتوح ہر دو رائے ہندی بالف کشیدہ لب دریا کہ آنجا کشتی ہا استادہ شوند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیوں نہ روئیں بیٹھکر ہم قصر جانان کے تلے ✤ دیدۂ تر اسے دریا ہیں کڑاڑا چاہیے ✤

کڑا کا - نخوردن غذا باشد بالکل یعنی فاقہ شود ٭

کڑا لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیدہ عمارتے از خشت وسنگ بنا کردن بود بے دخل چوب ٭

کڑاہ - کاف مفتوح رائے ہندی بالف کشیدہ وہائے ہوز زدہ ظرفی بود آہنین ومسین کہ مدور وژرف وکلان باشد وبکار حلوائیان آید ٭

کڑاہی - ہائے ہوز تحتانی معروف ہمان ظرف بود کہ کوچک باشد ٭

کڑبڑی داڑھی - کاف مفتوح رائے ہندی ساکن موحدہ مفتوح رائے ہندی دوم تحتانی معروف دال مہملہ بالف کشیدہ رائے ہندی سوم مخلوط الہا تحتانی معروف ریشے کہ در ان موہائے سیاہ وسفید ہر دو باشد ف ریش ومو ٭

کڑک - کاف ورائے ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ بر دو معنی آید اول آواز برق را گویند دوم دستی بود در چوب بازی کہ بر جانب چپ پای راست حریف زنند وبضم اول ماکیانیکہ از تخم دادن باز ایستد ف کُرک ٭

کڑکا - کاف اول مفتوح رائے ہندی ساکن کاف دوم بالف کشیدہ آواز کردن نقیبان در میدان جنگ وپیش پیش سواری پادشاہان وامیران باغد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نہ بادل لڑینگے مری چشم تر سے ٭ کسی اپنا کڑکا سناتی ہے بجلی ٭ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ عجب محبوب بانشوکت ہے اے بادبہاری تو ٭ صدائے خندۂ گل ہے سواری کا ترے کڑکا ٭

کڑکڑاتا جاڑا - سرمائے سخت را گویند ٭

کڑکڑانا - ہر دو کاف مضموم رائے ہندی اول ساکن رائے ہندی دوم ونون بالفہا کشیدہ آواز کردن ماکیان بود ف کراچیدن وبفتح ہر دو کاف گرم کردن روغن بود بر آتش ٭

کڑکنا - کاف ورائے ہندی ہر دو مفتوح کاف دوم ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول آواز کردن برق بود دوم صیغہ زدن دم بود وبضم اول شق شدن بعضے از قماش ہا مانند مخمل واطلس وغیرہ از جا بجا بود ٭

کڑکیت - کاف مفتوح رائے ہندی ساکن کاف

دوم مفتوح تحتانی وفوقانی کشیدہ کسیکہ پیش پیش سواری پادشاہان وبمیدان رزم آوازکند ف چاوش ع نقیب ٭

کڑگا - کاف ورائے ہندی ہر دو مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ کسیکہ سخت گو وسخت کلام وتوانا وقوی بود ٭

کڑوا - کاف مفتوح رائے ہندی ساکن واو بالف کشیدہ ف تلخ ع مرّ وکنایہ از کسیکہ بدمزاج ودرشت خو بود ٭

کڑوا کریلا نیم چڑھا - کاف دوم مفتوح رائے مہملہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ نون تحتانی معروف ومیم کشیدہ جیم فارسی مفتوح رائے ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ مثلیت بر کسے زنند کہ باوجود بدمزاج بودن اورا مرے باعث افزونی بدمزاجیش گردد ٭

کڑوا ہونا - ہاے ہوز واو مجہول نون والف مصدری کنایہ از بدمزاجی کردن ودرشتی نمودن بود چنانکہ خواجہ وزیر گوید ؎ وای محرومی کہ پر رنگیا چلکر مرے ٭ منہ ہوا خجر کا میٹھا جب وہ کڑوا ہوگیا ٭

کڑوڑ - کاف مفتوح رائے ہندی نواو مجہول ورائے ہندی دوم زدہ ف صد لاکھ ع ماتہ ماتہ الف میر تقی متغفور گوید ؎ لاکھون جتن کیے نہی ضبط گریہ لیک ٭ سنتے ہی نام آنکھ سے آنسو گرے کڑوڑ ٭ وایخجا قافیہ جوڑ وموڑ ست مومن خان گوید ؎ آئینہ خانہ نہ بگیا دل توڑنا تھا ٭ یعنے اب ایسے جلوہ نما ہین کڑوڑ دیکھہ ٭ واین لغت بہر دو رائے مہملہ نیز آمدہ لاستاذ مؤلفہ ؎ فائق ہزار چند ہون داغون مین مور پر ٭ ایسے ہین میری طائر جان کے کروڑ پر ٭

کڑوڑا - رائے ہندی دوم بالف کشیدہ کسیکہ حاکم بود بر حاکمان دیگر جرأت گوید ؎ کڑوڑون کیون نہ بیٹھین ملک دل مین رنج کے تھانے ٭ کہ درد عشق ہے یان سارے دوانے کڑوڑا سا ٭ و ایخجا قافیہ تھوڑا وجوڑا وکوڑا است ٭

کڑوی روٹی - کاف مفتوح بہ رائے ہندی ساکن واو تحتانی معروف رائے مہملہ بواو مجہول تاے ہندی

تحتانی معروف کنایہ از طعامیکہ بعد مردن کسے پختہ مردم را خورانند ٭

کڑوی نگاہ - کنایہ از نگاہ خشم آلود بود ٭

کڑھنا - کاف مضموم بر سر ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری اندوہگین و ملول شدن باشد

کڑھی - کاف مفتوح رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف انچہ از آرد نخود و ماست و زردچوبہ پزند و آنرا نانخورش سازند ٭

کڑی - کاف مفتوح رای ہندی تحتانی معروف برچند معنی آید اول چوب سقف و تیر بام دوم حلقہ زرہ و زنجیر سوم سختی و صعوبت و رنج و صدمہ بسیار چہارم استخوان سینہ حیوانات چون بز و گوسپند و مانند آن پنجم سخن سخت و بضم اول کلیہ بود کہ ماکیان را زنان رانند ٭

کڑی آنکھ - کنایہ از چشم قہر و غضب باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ سودا ہوئی زلف کا اے جان ہی مجکو ٭ ہر حلقہ زنجیر کی پڑتی ہی کڑی آنکھ

کڑی اوٹھانا - بفتح اول برداشت سختی و صعوبت بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کڑی اوٹھا لین نزاکت شعار مشکل ہی ٭ بدن تو کیا نہ رہی آہنین حصار مین روح ٭

کڑی جھیلنا - جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ہمان برداشت سختی و صعوبت بود خواجہ آتش گوید ؎ عشق کے معرکے مین کونسی جھیلی نہ کڑی ٭ سر کیا سامنے پر قلعہ فولاد آیا ٭

کڑی کا بولنا - موحدہ بر او مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری آواز کردن چوب سقف خانہ بود و گویند کہ این امر مدہوشی باشد برای صاحب خانہ ٭

کڑی کمان کا تیر - ناوکے کہ از کمان سخت بجہد غالب دہلوی گوید ؎ چال جیسے کڑی کمان کا تیر ٭ دل مین ایسی کہ جا کرے کوئی ٭

کڑیل - کاف مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی مفتوح بلام کشیدہ کسیکہ جوان زورآور باشد ٭

فصل سین مہملہ

کس - کاف مفتوح سین مہملہ کشیدہ زور و طاقت و استحکام بود و خمیدہ کردن شمشیر نیز باشد و

کاف مکسور سین مہملہ مکسر شیدہ کلمہ بود کہ ہر گاہ مابعد آن کلمہ دیگر مانند کاد کو و سنہ و سے و سین بیاورند معنی کاف کد امیہ و استفہامیہ اید چنانکہ درین ہر دو شعر سعدی پیشتر حشر سے ہوتی ہے قیامت برپا ✽ جو چلین چلتے ہین خوشہ کہ یہ چلین ہے کسکا ✽ شعلہ عشوہ کرشمہ ناز ادا ✽ ایک دل کسکو دون نہ دون کسکو ✽

کسا جانا - کاف مفتوح سین مہملہ و جیم و نون بالف بالکشیدہ بدلعلم شدن طعام از سہرایت کردن اثر ظرف مسی و برنجی بود کہ قلعی دار نباشد ✽

کسالا - کاف مفتوح سین مہملہ و لام بالف مکشیدہ کسی کہ دل بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بعد فنا ہوئی ہے جہان گرد میری خاک ✽ دم کیا نکلگیا کہ کسالا نکلگیا ✽

کسانا - کاف مفتوح سین مہملہ و نون بالف مکشیدہ بر چہار معنی آید اول آزمودن زر بود بر سنگ محک دوم آزمودن تیغ بجم دارون سوم جنگانیدن طیور ہا بود باہم بر ہے آزمودن چہارم آزمودن انسان در کار ہاے دشوار ✽

کسائو - کاف مفتوح سین مہملہ بالف مکشیدہ و واو اثر ظرف مسی و برنجی کہ از نہادن شے ترش ازان جدا شود ✽

کس بل - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن موحدہ مفتوح لام ساکن چم و خم شمشیر بود و کنایہ از توانائی و قوت و آنکہ کار نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چاہیے کس بل بشر مین تیغ جوہر دار کا ✽ مرد کو ہوتے ہین کے اسکے قوت بازو نہین ✽

کسبی - کاف مفتوح لام ساکن موحدہ تحتانی معروف زن بازاری را گویند ف لوامع قحبہ ✽

کس شمار مین ہی کس قطار مین ہی - مفہوم ہر دو معروف ست چنانکہ میر گوید مصرعہ ناقہ ہے ایک لیلی کا سو کس قطار مین ✽

کسک - کاف و سین مہملہ ہر دو مفتوح بکاف مکشیدہ ف درد بحر گوید ؎ مزاج پوچھا کسیکا تو اونکا منہ دکھا ✽ کسک سی ہاتہ مین آئی اگر سلام لیا ✽

کسگر - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن کاف فارسی مفتوح را مہملہ ساکن کسیکہ ظروف گلی سازد ف کاسگر

کس مرض کی دوا ہو - یعنے ملاقات شما چہ فائدہ دارد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ کس مرض کی ہین یہ دوا

یہ لب جان بخش ترے ✤ جان بلب ہین ترے آزار محبت والے ✤

کسمسانا - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن میم مفتوح سین مہملہ دوم ونون بالف ہا کشیدہ جنبیدن وحرکت نمودن بقصد کارے باشد جرکت گوید ؎ غضب ہے جیتے ہی آغوش مین ہمارے ✤ وہ اوسکا سانس لینا کسماکے ✤

کسنا - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن نون بالف کشیدہ ف محکم بستن ونیز پارچہ کہ اندران خوان طعام وغیرہ نہادہ محکم نبندند وبالاے آن خوان پوشش اندازند ونیز آزمودن زر بر سنگ محک وآزمودن تیغ بخم دادن وآزمودن انسان در کارہاے دشوار وجنگیدن بٹیرہا باہم بود ✤

کسوٹی - کاف وسین مہملہ ہر دو مفتوح بواو زدہ نامی ہندی تجنانی معروف سنگ کہ بران آزمایش خالص وغیر خالص بودن زر کنند ف سنگ زرکش ع محک شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کھوٹ کھرے کا حال نہ عشاق مین کھلا ✤ افسوس بت نبی نہ کسوٹی کے سنگ سے ✤

کسیکے ہو رہنا - والبتہ کسے شدن بود ✤

کسیکے سر ہونا - کنایہ از زدہ کسے شدن بود در انجام کارے را ✤

کسیلا - کاف مفتوح سین مہملہ تجتانی مجہول لام بالف کشیدہ ف زمخت ع عفص وتجتانی معروف انچہ مضبوط ومستحکم بود ✤

فصل شین معجمہ

کشتی - فارسیست ع مصارعت ✤

کشتی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری باہم در آویختن دو کس وکیدیگر پر ابزر مین کوفتن بود ف کشتی کردن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کرتے ہین پریون سے کشتی پہلوان عشق ہین ہمکو ناسخ راہ اندر کا اکھاڑا چاہیے ✤

کشتی لڑنا - لام مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری ہمان باہم در آویختن دو کس بود ف کشتی کردن خواجہ آتش گوید ؎ مجکو مجنون سے بھی جسوقت کہ لاغر پایا ✤ کشتی لڑکی ہوئی باد بہاری تیار

کشمیرا - جامہ پشمینہ کم قیمت بود کہ از کشمیر آرند ✤

فصل فا

کف لانا - کاف مفتوح بفاے کشیدہ لام ونون

بالفها کشیده کنایه از بدمزاج و خشمناک شدن بود
خواجه آتش گوید ع خفا دم چاہنے والون کے
ہونگے غوطے کھا کھا کر + بہت کف لائیگا وہ طفل
خوش اسلوب دریامین +

کفن چور - کاف و فا ہر دو مفتوح بنون زده
جیم فارسی بواو مجہول و رے مہملہ ف کفن دزد ع
کفن کھسوٹ - کاف مخلوط بالها مفتوح سین
مہملہ بواو مجہول و تای ہندی کشیده ف کفن کش
ع نباش و کنایه از مال مردم خورنیز بود +
کفنی - نوعے از جامه فقرا فارسیست +

فصل کاف

ککڑ - کاف مفتوح کاف دوم مشدد مفتوح بہ رے
ہندی زده قسمے از تنبا کو نمی کشیدنی بود کہ تنبا کو تر
و تنبا کوے خشک را باہم آمیخته در قلیان کشند
چنانکہ خواجه آتش گوید ع سبک سمجھو نہ آہ عاشق
کشیدا کو سمجھ رد و + اگر کی بو دھوان دیتا ہے
اس قلیان کے ککڑ کا +
ککڑ والا - واو و لام بالفها کشیده کنایه پیشه
قلیان کشانیدن بمردم بازاری بود +

ککڑون کون - کاف مضموم کاف دوم ساکن
رای ہندی بواو و نون مخفیه کاف سوم بواو و نون
مخفیه آواز کردن خروس بود ف بانگ زدن خروس
ککڑی - کاف مفتوح کاف دوم ساکن رای ہندی
تبحتانی معروف ف خیار ع قثاء و بضم کاف اول
گروہ رشته خام بود +

فصل کاف فارسی

گگر - کاف و کاف فارسی ہر دو مفتوح بر رے مہمله
زده کناره ہر چیز و ہر ظرف را گویند +

فصل لام

کل - کاف مفتوح بلام کشیده بر چہار نمی آید
اول روز گذشته و روز آینده بود ف دیروز و فردا
ع امس و غد دوم آرام و راحت باشد سوم آله
کارے بود کہ بے اعانت و مدد کسے انکار انجام
دہد چہارم خانه باشد بر دو قفس کہ دران طائران را نگہدارند
و کلہ کاف بزبان بازاریان مشت را گویند +
کلا - بکاف مفتوح و اژون شدن بازیگران باشد
ف سکندری +
کلا بازی - کاف مفتوح لام بالف کشیده موحده

بالف تراشے عجبہ تجنبانی معروف حرکتے بود کہ بازیگران
مے کنند۔ و رنجنان بود کہ سر فرو کردہ و سر دو پا بلند
نمودہ خود را منقلب بنیا میند ف معلق زدن و
کلابزبان بھاکا ہمین حرکت را گویند کہ گفتہ شد +
کلابتون ۔ ترکیست +
کلال ۔ کاف مفتوح لام بالف ولام کشیدہ ف
شراب فروش ع خمار صبا گوید ۔ مجو مست
کہ ہین حال بہ کیا کیا عنایتین + ساقی کا ئین
غلام ہین بندہ کلال کا +
کلانچ ۔ کاف مضموم لام بالف کشیدہ ونون بنجمہ
وجیم فارسی زدہ ف جست ع طفرہ +
کلانچ مارنا ۔ سیم بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری ف جست کردن +
کلانوت ۔ کاف مفتوح لام بالف کشیدہ ونون
بنجمہ واو مفتوح بقوقانی کشیدہ ف فنیگر ع مغنی +
کلائی کرنا ۔ کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون
والف مصدری ورزشیست کہ ساعد خود را بساعد
حریف نہادہ از پنجہ دست افشردن بود چنانکہ
بگرگویند + پنجہ دندان تری کنگھی نے موئے نہ نکالے گا

کرکے گیدڑ نے کلائی ہاتھ توڑا سانپ کا +
کل بگڑجانا ۔ موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح
رائے ہندی ساکن جیم ونون بالف ہا کشیدہ نادرست
وبیکار شدن آلہ بود کہ جہت کردن کاری مقرر ساختہ باشند
وکنایہ از نادرستی وناسازی ہر چیز بود چنانکہ شیخ
امداد علی بحر گوید ۔ ع انتظار آنکہ کی کیا کل بگاڑ دے
اب بھی بجتا نہین یہ گھڑی اکیل پل ہے +
کل پر پھیرنا ۔ باء فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن
باء فارسی دوم مفتوح الف ما مکسور بر رائے مہملہ زدہ نون
والف مصدری گرد انیدن چیزے بدو انگشت گرد انیدن
کلبلانا ۔ کاف مضموم لام ساکن موحدہ مضموم
لام دوم ونون بالف ہا کشیدہ ف باہستگی جنبیدن
کلپنا ۔ نون والف مصدری آمیش ورنج نجستہ بر جانہا
مالیدن بود گاز زدن را و کنایہ از بد دعا کردن شخص
را نیز بکسے باشد +
کلپانا ۔ کاف مفتوح لام ساکن جیم مکسور موحدہ
مشددہ وبالف کشیدہ کسی را گویند کہ بد دعاے او
اثر کند ف سیہ زبان +
کلچک ۔ جیم مضموم ہکاف فارسی کشیدہ روزگار

و زمانہ بد را نامند ٭

کلچا - کاف مضموم لام ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ نان خمیری سیدہ بود وف کلیجہ ٭

کلس - کاف و لام ہر دو مفتوح سین مہملہ کشیدہ سرگنبد را نامند ف شمسہ ٭

کلغی و کلگی - غین معجمہ و کاف فارسی تحتانی معروف پری چند از مرغ مخصوص کہ پادشاہان بر سر دستار و کلاہ نہند ف کلگی بتشدید لام مفتوح و کل شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اشک مالا موتیون کا دود کلغی شعلہ تاج ٭ رکھتی ہے تخت لگن مین شوکت شاہانہ شمع ٭ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ کون تجسا پادشاہ حسن ہے ای مہروش ٭ تاج زرین سر ہے کلگی کہکشان بالاے سر ٭

کلکا لڑکا - کاف بالف کشیدہ لام مفتوح رائے ہندی ساکن کاف دوم بالف کشیدہ کنایہ از طفلی کہ در زمان قریب پیدا شدہ باشد ٭

کل کل - ہر دو کاف مفتوح بہر دو لام زدہ جنگ باہمی مردمان خانہ بود و مشترک ست در ہندی و فارسی

کل کی بات - کاف تحتانی معروف موحدہ بالف و فوقانی کشیدہ کنایہ از امرے کہ در زمان قریب واقع شدہ باشد ٭

کل لگانا - لام مفتوح کاف فارسی دو نون بالف کشیدہ آلہ کار را بر کردن کارے آمادہ نمودن بود ٭

کلمونہا - سیہ فام را گویند ٭

کلمہ پڑھنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط ہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از فرمانبرداری و اطاعت کسے بود جرأت گوید ؎ کلمہ پڑھتی ترا بھی دیکھے جو اک نظر ٭ کافر اثر ہے یہ تری کافرنگاہ کا ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کلمہ پڑھون مین یار کا بعد وفات بھی ٭ طوطی ہو میری گور کا سبز اسیطرح ٭

کلمے کی اونگلی - سیم تحتانی مجہول کاف تحتانی معروف الف بواو غیر ملفوظ و نون غنہ و کاف فارسی زدہ لام تحتانی معروف ف انگشت شہادت ع سبابہ و مسبحہ ٭

کلنک - کاف و لام ہر دو مفتوح بنون و کاف زدہ ف رسوائی و بدنامی و عیب الزام ٭

کلنک کا ٹیکا - کاف بالف کشیدہ تای ہندی تحتانی معروف کاف دوم بالف کشیدہ ف دفع رسوائی

کلوار - کاف مفتوح لام ساکن واو بالف کشیدہ و
رائے مہملہ زدہ ف سیفروش ع خمار ٭

کلول ٹلنا - بمجاورۂ زنان رو شدن آفت و بلا
بود میر تقی مرحوم گوید ؎ ہمین غش آگیا تھا وہ بدن
دیکھہ ٭ بڑی کلول ٹلی ہے جان پر سے ٭

کلہ دراز - کسیکہ ہر وقت شور و غوغای بیہودہ کند ٭

کلھیا مین گڑ پھوٹنا - کنایہ از پوشیدہ نشدن سخن یا
شدت

کلی - کاف مفتوح لام تحتانی معروف بر چہار معنی
آید اول غنچہ ع زہر دوم پر مرغان کہ خرد و کوچک
باشد و در ابتدای بر آید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھری رہی
یہ پر و بال مین ہوا کے بہار ٭ کلی کلی مین شگفتہ یہان
گلاب رہا ٭ سوم پارچہ از پارچہای مثلث کہ در پیرہن
مردان و پائجامہ زنان باشند ف تریز شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ گلبدن ایسا زمانے مین ہوا تو
پیدا ٭ پائجامے کی بھی کلیون سے ہے خوشبو پیدا ٭
چہارم نوعے از قلیان باشد و بضم کاف و لام مشدد
تحتانی معروف آنیکہ بدہن گرفتہ بفگنند ع
مضمضہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوسکے دانتونکا
یہ عالم ہے جو مسکا کی کبھی ٭ موتیون نے آب

یہ پائی کہ دریا بڑھگیا ٭

کلیا - کاف مضموم لام ساکن تحتانی بالف کشیدہ
خانہ تنگ و کوچہ تنگ را گویند ٭

کلیجا - کاف مفتوح لام تحتانی مجہول جیم بالف
کشیدہ ف جگر ع کبد و کنایہ از دلیری و جرأت
و ہمت کسے نیز بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ نہ خوف
آہ بتون کو نہ ڈر ہے نالون کا ٭ بڑا کلیجا ہے ان
دل دکھانے والون کا ٭

کلیجا اولٹ جانا - الف بواو و غیر ملفوظ لام
مفتوح تای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ
کنایہ از تہ و بالا شدن دل بود شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ اقرار وصل کرکے پھرا انکا ظلم ہے ٭ تم
کیا پلٹ گئے کہ کلیجا اولٹ گیا ٭

کلیجا بڑھجانا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا
ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از وفور خوشی و
جوش مسرت بود بحر گوید ؎ یار کے آنے کی شادی
مرگ مجکو ہوگئی ٭ بحر سینہ پھٹ گیا ایسا کلیجا بڑھگیا ٭

کلیجا پکڑ لینا - بای فارسی و کاف مفتوح رای ہندی
ساکن لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از

رسیدن پیچ صدمہ والم بدل بود ٭

کلیجا پک جانا - بای فارسی مفتوح کاف ساکن جیم ونون بالف کشیدہ کنایہ از آزار رسیدہ شدن دل کسے از سخنان آزار دہندہ کسے بود جرأت گوید ؎ دل اپنا یان تلک اس عشق کے ہاتھون سے پکا ہے ٭ کہ تار اشک بھی جون سلک گوہر آبلہ یا ہے ٭ شاعرے گوید ؎ گر میان بھی ہو کرے یار تو ایسی ہمسے ٭ دل سوزان سے دھوان اوٹھے کلیجا پکجائے

کلیجا پھٹ جانا - کنایہ از صدمہ رسیدن بود

کلیجا ٹوٹنا - محاورہ معروف ست میر تقی گوید ؎ کبھی میرا اس طرف آکر جو چھاتی کوٹ جاتا ہے ٭ خدا شاہد ہے اپنا تو کلیجا ٹوٹ جاتا ہے ٭

کلیجا ٹھنڈا ہونا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از راحت و آرام یافتن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تم لگ سے لگ گئے ٹھنڈا کلیجا ہو گیا ٭ میرے دل مین جو پھپھولا تھا وہ اولا ہو گیا ٭ جرأت گوید ؎ راکھہ جلکر یہ ہوا تا ہو کلیجا ٹھنڈا ٭ دل سوزان کو

مین تشبیہ دون کس اخگر سے ٭

کلیجا چھن جانا - ناگوار شدن سخنان طعن وتشنیع بود جرأت گوید ؎ بس نا صحا یہ تیر ملامت کہان تلک ٭ باتون سے تیرے آہ کلیجا تو چھن گیا

کلیجا سلگنا - کنایہ از رنج دلی باشد جرأت گوید ؎ یہ کہکے شب وصل مین سلگا نہ کلیجا ٭ ہے ہے نہ لیٹ مجھسے کہ ٹھنڈا ہے ترا گرم ٭

کلیجا کھرچنا - کنایہ از اشتہای صادق بود ٭

کلیجا کھلانا - کاف مخلوط الہا مکسور لام ونون بالف کشیدہ کنایہ از کمال خاطر ومدارات نمودن ونہایت دوست وعزیز داشتن کسے بود شاعر گوید ؎ شاد ہو ہو کے کھلاتا ہون کلیجا اپنا ٭ غم بھی کیا یاد کریگا کہ مدارات نہ کی ٭

کلیجا منہ کو آنا - میم مضموم بنون غنہ وہای ہوز زدہ کاف بواو مجہول الف ونون بالف کشیدہ کنایہ از قلق وبیتابی دل باشد آتش گوید ؎ فرقت یار مین بیتابی دل کیا کہیے ٭ کب کلیجا نہین منہ کو دم فریاد آیا ٭

کلیجا ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون والف

مصدری کنایہ از قلق دل بود شیخ امان علی سحر گوید
ع رنج فرقت کو پہونچتی نہین ایذا کوئی * دل مین
بیٹھا ہوا ملتا ہے کلیجا کوئی *

کلیجی - جیم تجتانی معروف جگر حیوانات را گویند
ف جگر ع کبد *

کلیجے کا ٹکڑا - جیم تجتانی مجہول کاف بالف
کشیدہ تای ہندی مضموم کاف ساکن رای ہندی
بالف کشیدہ ف دلبند *

کلیجے پر گھونسا لگنا - کنایہ از صدمہ عظیم
رسیدن بدل بود جرأت گوید ع کہکے غصہ مین
بھرا آیا اور بھی چلتے ہوے * ایک گھونسا سا
کلیجے پر لگا جاتے ہو تم *

کلیجے سے دھوان اوٹھنا - کنایہ از بزرگی
وسوختگی بسیار بود جرأت گوید ع لگائی آگ گنج
میرے گھر کو * دھوان سا کچھ تو اوٹھتا ہی جگر سے *

کلیجے مین ہاتھ ڈالنا - کنایہ از جا کردن در دل
بود میر تقی مرحوم گوید ع حنا سے یار کا پنجہ نہین ہے
گل کے رنگ * ہمارے اوسنے کلیجے مین ہاتھ ڈالا ہے *

کلی کرنا - کاف مضموم لام مشدد تجتانی معروف
کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری
آب بدہن گرفتہ بزمین انداختن بود ف مضمضہ *

کلیل - کاف مضموم لام تجتانی مجہول لام کشیدہ
برجستن اسپ بود *

فصل میم

کمانا - کاف مفتوح میم ونون بالفہا کشیدہ ف
کسب کردن ع اکتساب و برداشتن فضلہ آدمیان
را نیز گویند و بسیار محنت و مشقت کردن بر آہن و
چرم وغیرہ نیز بود *

کمانی - نون تجتانی معروف نام آلہ آہنی بود
کہ آنرا در چانپ بندوق دارند *

کمائی - ہمزہ تجتانی معروف نوکری کسے نمودہ
یا ہیچ تجارت کردہ مال وزر اندوختن بود مرزا رفیع
میفرمایند ع دولت عشق سے غنی ہون برق
نقد داغ جگر کمائی ہے *

کمٹھا - کاف مفتوح میم ساکن تای ہندی مخلی طا بالف
کشیدہ کمان چوبین بود کہ پاسبانان نزد خود دارند *

کمخاب - کاف مفتوح میم ساکن خای معجمہ بالف
وموحدہ کشیدہ نوعے از قماش بود کہ از تار ہاے

ابریشم و تارہاے زر و نقرہ بافند ف کمخاب +

کمر - فارسیست و میان نیز گویند ع قطن +

کمرا - کاف مفتوح میم ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ نوعے از مکان بود شاعرے گوید ؎ سج گیا پیر تو رخسار سے کمرا اونکا + جابجا نصب ہے آئینے دیوارون مین +

کمر باندھنا - موحدہ بالف و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف کمربستن و کنایہ از آمادہ و مستعد شدن بکاری بود چنان کہ خواجہ آتش گوید ؎ پوچھتا ہی طنز سے کیا باندھی ہی کس پر کمر + باندھی اسپر کر کھولون ترا شلوار بند +

کمر ٹوٹنا - تاے ہندی بوا و معروف و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف کمر شکستن و کنایہ از ہیچ صدمہ جان کاہ رسیدن نیز بود جرأت گوید ؎ نازک کمر جب اپنی تو نے سفر پہ باندھی + کیونکر کمر کسیگی اے نازنین نہ ٹوٹے +

کمر کرنا - اندازے از انداز ہاے پرواز کبوتران بود باصطلاح کبوتر بازان شیخ ناسخ میفرماید ؎ کیا ہی اے طفل تری تاب کمر کا ہے اثر + تیری ٹکڑی کے کبوتر بھی کمر کرتے ہین +

کمر کھہ - کاف مفتوح میم ساکن رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ ثم ریست ترش مزہ +

کمر کھولنا - کاف مخلوط الہا بوا و مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ف کمر بند از کمر کشادن و کنایہ از ترک کردن سعی و کوشش امرے باشد شاعرے گوید ؎ کھول ڈالی قتل کر کے ہمکو قاتل نے کمر + آج ترکش بھر گیا خالی تپنچا ہو گیا +

کمری - بسکون دوم مرضی باشد مر اسپ را کہ راہ رفتن دشوار باشد +

کملی پوش - بسکیہ گلیم پوشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ چاند پر یہ خاک ہے یا اوسکے چہرے پر بھبوت + بدلی مین سورج ہے یا محبوب کملی پوش ہی +

کملی کتھری کرنا - کاف مفتوح فوقانی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ تحتانی معروف کاف مفتوح بر رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از رخت و اسباب خانہ بستن بود +

کمنگر - کاف و میم ہر دو مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کسیکہ استخوان از حلقہ

دست و پا را باز بجا بیش آورد ✤

کمہاری - رای مہملہ تحتانی معروف حانوریست خزندہ برابر زنبور کہ متعارف ست وزن کاسہ گر را نیز گویند ✤

کمکھانا - کاف مضموم میم ساکن لام مخلوط ہا ونون بالف ہاکشیدہ ف پژمردن وکنایہ از افسردہ وغمگین بودن مردم نیز بود ✤

کمیلا - کاف مفتوح میم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ جای کہ قصابان بزرگوسپند وگاو را ذبح کنند ومیم تحتانی معروف دوائیست مشہور ع قبیل ✤

کمینڈ - کاف مضموم میم تحتانی مجہول ونون غنہ ودال ہندی زدہ فریب ودغا بود ✤

کمینڈیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ فریب کنندہ ودغاباز باشد ✤

فصل نون

کنّا - کاف مفتوح نون مشدد بالف کشیدہ بردو معنی آید اول رشتہ کہ در بالا و پائین کاغذ بادی سوراخ نمودہ بندند ودران رشتہ رشتہ دیگر بستہ در ہوا پرانند ملا استاذ مؤلفہ ع لیجیے رشتہ حیات مرا

رہین کنے اسکے تکل مین ✤ دوم کنارہ پنجہ یا پوش را نامند ✤

کنارا - کاف مفتوح نون ورای مہملہ بالف ہا کشیدہ با فتہ پشمین خواہ ابریشمین خواہ زرین بود کہ گرداگرد دوشالہ وچادر ومانند آن دوزند میرزا ابرق سیفرماید ع اطلس کی عوض شملی مین ہے اطلس گردون ✤ بجلی جسے کہتے ہین کنارا ہی زرکا ✤

کناری - رای مہملہ تحتانی معروف قسمے از زرباف بود دوکم عرض باشد کہ گرداگرد جامہ ہا دوزند میرزا برق میفرماید ع شب وصال مین بجلی نشان عشرت ہے ✤ لگاکے آئی ہے دامن مین کیا ری رات ✤

کنکھیون سے دیکھنا - کاف مفتوح نون ساکن بگوشہ چشم نگریستن باشد بسوی کسے میر تقی گوید ع کیا نیچی آنکھین دیکھو ہو تلوار کی طرف ✤ دیکھو کنکھیون ہی سے گنہگار کی طرف ✤

کنائی کاٹنا - راہ گذرگاہ بریدہ براہ دیگر رفتن باشد ✤

کمنبا - کاف مضموم نون ساکن موحدہ بالف کشیدہ ف خویشاوند ع قبیلہ ✤

کنپا - کاف مفتوح نون ساکن بای فارسی بالف

کشیدہ آلہ صید کردن مرغان بود کہ صیادان ازان شکار مرغان کنند و آن چوبے باشد کہ دران سرشیش آلودہ درنے نصب کردہ در پر طائران لیسانند کہ گرفتار شوند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نہ ہاتہ آئیگی اوس انگیا کی چڑیا بحر رونے سے ✤ مثرہ کنپا بنے لاساہو آنسو ہو نہیں سکتا ✤

کنپا مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری گرفتن مرغان بود صیادان را ازہمان آلہ صید کردن مرغان مرزا برق گویند ؎ نالہ جب پار گیا چرخ کی بولے یہ ملک طائر سدرہ کو صیاد نے کنپا مارا ✤

کنپٹی - کاف مفتوح نون ساکن بای فارسی مفتوح تای ہندی تحتانی معروف جائیکہ میان گوشہ ابرو و گوش بود ع شقیقہ وصدغ ✤

کنٹر - کاف مفتوح نون ساکن تای ہندی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نوعے از شیشہ باشد کہ دران شراب و مانند آن نگاہدارند بحر گوید ؎ جب بہار آئی ہوا اس درجہ مینو ہو رونکا جوش ✤ بوتلین کانون کی دل گورون کی دل کنٹر بنے ✤

کنٹوپ - تای ہندی بواو مجہول و بای فارسی کشیدہ کلاہ کلان بود کہ تا ہر دو گوش مردم بپوشد ✤

کنٹھ - کاف مفتوح بنون و تای ہندی مخلوط الہا زدہ برآمدگی استخوان گلو باشد ✤

کنٹھا - تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بردو معنی آید اول پارچہ مدور شکل ہلال کہ بر دو گریبان دوزند **ف** کجک صبا گوید ؎ یہ تو اوتر اہوا کنٹھا ہی ترے کرتے کا ✤ ہاتہ آیا مہ نو کی یہ گریبان کیونکر ✤ دوم سبحہ سی و سہ دانہ گذیدہ را نامند ✤

کنٹھا اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از قسم خوردن صحبہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہمسے نہو غبار یہ یاد نہیں ہمیں گومنے خاک پاک کا کنٹھا اوٹھالیا ✤

کنٹھ پھوٹنا - آواز جوانی برآمدن باشد ✤

کنٹھ مالا - تای ہندی مخلوط الہا زدہ میم و لام بالفہا کشیدہ وزیست کہ بر گلو بدیدہ آید ع خنازیر ✤

کنٹھیا - کاف مفتوح بنون غنہ تای ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ آہنے باشد سہ گوشہ کہ

بدان شکار ماہی کنند ف شست ع قلاب ✤

کنجل - اول مضموم سوم مفتوح میل کلان و قوی الجثہ راگویند ✤

کنجوس - کاف مفتوح نون ساکن جیم بواو معروف وسین مہملہ زدہ کسیکہ بخیل باشد ف زفت خواجہ آتش گوید ؎ بوسہ جب مانگون تو منہ کو پھیر لیتے ہین یہ بت ✤ صورت انکی ہی سخی کی دل مگر کنجوس ہے ✤

کنجن - کاف مفتوح نون ساکن جیم فارسی مفتوح بنون ف زرع ذہب و کنایہ از کسیکہ در خانہ اش لولیان باشند و معاش او بر ایشان بود ✤

کنجن برسنا - موحدہ و رے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از افراط زر باشد ✤

کنجنی - نون تحتانی معروف زن بازاری راگویند ف لولی شیخ ناسخ میفرماید ؎ اوس پردہ نشین سے کیا ہی نسبت ✤ زہرہ تو ایک کنجنی ہے ✤

کُندا - کاف مضموم بنون زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ پارچہ کہ آنرا زنان دریا یجامہ بمقام بُن ران دوزند و چوبے کہ در تفنگ باشد آنرا نیز گویند و گوشہ از ہر دو گوشہ کاغذ بادی کہ در عرض باشند نیز بود ✤

کُندن - کاف مضموم نون ساکن دال مہملہ مفتوح بنون زدہ زر خالص بود ✤

کندھا - دوش و کتف بود ✤

کُندی - کاف مضموم نون ساکن دال مہملہ تحتانی معروف چوبے کہ ازان گاز ران جامہ را گویند

کُندی کرنا - جامہ کوفتن بود گازران را از چوب

کُنڈ - کاف مضموم بنون و دال ہندی زدہ سنگاکے کہ در ان آب عمیق بود اسیر گوید ؎ ڈوبکر جیاہ زنخدان مین نہ اوبھرا کوئی ✤ ہی عجب طرح کا اس کُنڈ مین گہرا پانی ✤

کُنڈل - اول مضموم دوم ساکن دال ہندی مفتوح بلام دائرہ راگویند کہ بر زمین کشند و غرائم خوانان دران نشستہ چیزے خوانند و دائرہ بازی طفلان و ہالۂ ماہ را نیز نامند ✤

کنرس - کاف مفتوح نون ساکن راے مہملہ

مفتوح

مفتوح بسین مهمله کشیده آشنا بودن گوش کسے
بآواز را گمان بود یعنی آنکس سر ایذدن نداند و فهم
غنا داشته باشد +

کنسلائی - کاف مفتوح نون ساکن سین مهمله مفتوح
لام بالف کشیده همزه تحتانی معروف کرے باشد از
حشرات الارض ف گوش خرگ و هزار پا +

کنکنا - آبکیه درمیان گرم و سرد باشد ف نمکین +

کنکوا - کاف مفتوح نون ساکن کاف دوم
مفتوح واو مشدد و بالف کشیده کاغذ بادی را مانند

کنکی - کاف مفتوح نون ساکن کاف دوم تحتانی
معروف ریزهای برنج بود که غله ایست مشهور +

کنگال - کاف مفتوح نون زده کاف فارسی
بالف و لام کشیده ف نادار ع محتاج و مفلس
صبا گوید ؎ مجسے فضول خرچ کے پیسے جو چرچ گیا
دو دن مین آسمان بھی کنگال ہو گیا +

کنگرا - کاف مضموم بنون غنه و کاف فارسی
ساکن رے مهمله بالف کشیده کسیکه فربه و توانا باشد +

کنگلا - کاف مفتوح بنون غنه و کاف فارسی
ساکن لام بالف کشیده ف نادار ع محتاج +

کنگن - کاف مفتوح بنون زده کاف فارسی
مفتوح بنون نوعے از زیور دست زنان بود
ف دست برنجن و دستینه +

کنگنا - کاف مفتوح بنون غنه و کاف
فارسی زده نون بالف کشیده پارچه که بران
کار چوب نموده زنگیر و اسپند و مانند آن دران
آویخته بدست نوشاه و عروس در ابتدا ے
شادی عروسی بندند +

کنگھی - کاف مفتوح بنون زده کاف فارسی
مخلوط الها تحتانی معروف بر دو معنی آید اول
شانه که بموهای سر کنند ع مشط دوم گیاهیست
مشهور ف درخت شانه خواجه آتش گوید ؎
اولجھا ہے دل بتون کے گیسوے پرشکن مین +
اوگتی بے جاے سبزه کنگھی مرے چمن مین +

کنگھی چوٹی - جیم فارسی بواو مجهول تاے
هندی بتحتانی معروف کنایه از آرایش و تزیین
زنان بود لاستاذ مولفه ؎ وای اندھیر
کٹنگئی شب وصل + کنگھی چوٹی مین سبھی کا دل اٹک گیا

کنگھی کرنا - کاف مفتوح راے مهمله ساکن نون

و الف مصدری ف نشانہ در موزون ۔

کنوان ٹوٹنا ۔ کاف ونون ہر دو مفتوح بواو معروف و تائے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از کم شدن آب چاہ بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ سفلہ ہو جاتا ہے وقت امتحان بے آبرو ۔ ہے دلیل اس ادعا پر ٹوٹ جانا چاہ کا ۔

کنوتی ۔ کاف ونون ہر دو مفتوح بواو زدہ فوقانی تحتانی معروف گوش اسپ را گویند ۔

کنوتیان ہلانا ۔ کاف ونون ہر دو مفتوح بواو زدہ فوقانی مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخفیہ کنایہ از ہر دو گوش استادہ کردن اسپ بود ۔

کنول ۔ کاف مفتوح بنون غنہ واو مفتوح بلام کشیدہ بر سہ معنی آید اول کلیست کہ در تالاب ہا میشگفد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ بہار آئے کبھی روتے ہوئے ہنسنے لگیں ۔ حوض کا فوارہ بنجائے کنول تالاب کا ۔ دوم ظرف آبگینہ بود کہ دران شمع افروزند بحر گوید ؎ چشم بد دور آپکا کیا رنگ ہے سرخ و سفید ۔ روئے تابان ہے کہ روشن ہے کنول بلور کا ۔ سوم گل کاغذی بود کہ دران چراغ روشن کنند ۔

کنول گٹا ۔ کاف فارسی مفتوح تائے ہندی مشدد و بالف کشیدہ تخم کنول بود کہ گفتہ شد ۔

کنوین جھانکنا ۔ کاف مضموم بنون غنہ واو تحتانی مجہول و نون مخفیہ جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از افگندن کسے بود خود را در چاہ بارادہ جان دادن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ جگہ وہ ہے فرشتوں نے کنوین جھانکی ہین ۔ پاک آلایش دنیا سے بشر کیا ہوگا ۔

کنوین مین بولنا ۔ میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ مخلوط بواو مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از سخن گفتن کسے بآوازی کہ نہایت ضعیف بود ۔

کنھیا ۔ کاف ونون مخلوط الہا ہر دو مفتوح تحتانی مشدد و بالف کشیدہ نام شخصے بود از معبودان ہنود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ طرۂ حسن اوس صنم کے سر پہ زیبا ہو گیا ۔

زلف کالی نگیے جوڑا کنھیا ہوگیا ۔ وکنایہ از حسین وخوبصورت بود بجر گویند ہوا دھوپ میں بھی نہ کم حسن یار کنھیا بنا وہ جو سونا لاگیا ۔

کنیا - کاف مضموم نون غنہ تحتانی مشدد وبالف کشیدہ چاہ کوچک را مانند وبفتح کاف ونون مشدد مکسور وتحتانی بالف کشیدہ دختر نا کتخدا را گویند ونام برج سنبلہ نیز بود

کنیادان - دال مہملہ بالف کشیدہ ونون زدہ انچہ کہ برای کتخدا کردن دختر از مصروفان طلبند ۔

کنی - کاف مفتوح نون تحتانی معروف بروزن معنی آید اول رنیزۂ الماس را گویند شیخ ناسخ میفرمایند کیونکر یہ جاوے دیکھیے ضبط ۔ جو اشک ہے سیری کی کنی ہی چودھویں خام ماندن برنج وغیرہ در نخیتن بود دونون مشدد بافتہ بود تشمین بسیار کم عرض کہ زرگران برکنارۂ رومال ہای شالی ودوپلہ ہا دوزند

کنیانا - کاف مفتوح نون ساکن تحتانی ونون بالفنا کشیدہ مائل گشتن کاغذ بادی در ہوا البطرفی وجانبی باشد وکنایہ از ششدر ومتعجب شدن کسی از سخن کسی بود ۔

فصل واو

کو - کاف بواو مجہول کلمہ بود از کلمات روابط کہ فائدہ معنی لفظ را دہد ۔

کوا - کاف مفتوح واو مشدد وبالف کشیدہ ف زاغ ع غراب گوشت پارہ کہ اندرون حلق آویختہ میباشد آنرا نیز گویند ف ملازہ ع لہات ۔

کوا ہنس کی چال چلا اپنی راہ بھی بھولا - مثلیست معروف جرأت گوید رقیب اب اوسکے گھر کی راہ مت سیری طرح تو لے چلے گر چال کوا ہنس کی تو اپنی بھی بھولے ۔

کوار پتا - بای فارسی مفتوح فوقانی بالف کشیدہ کنایہ از زمانہ نا کتخدائی زن بود ۔

کواری - رای مہملہ تحتانی معروف زنے کہ نا کتخدا باشد ف زن دوشیزہ ع بکر ۔

کواڑ - کاف مکسور واو وبالف ورای ہندی کشیدہ تختہ در بود ع مصرع الباب شیخ ناسخ میفرمایند تیغ قاتل نے جو کھولے مرے چھاتی کے کواڑ حسرت دل کے نکلنے کے لیے در ہوگیا ۔

کواڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ہمان تختہ در بود ع مصرع الباب شیخ ناسخ میفرمایند اور تختوں کی ہماری قبر میں حاجت نہیں ۔ خانۂ محبوب کا کوئی کواڑا چاہیے ۔

کواڑی - رای ثقیلہ تحتانی معروف پارچہ بود

از قیاکہ در سہ رو طرف سینہ ماند *

کوپل پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف مصدری برآمدن برگہا از درخت بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ بڑھنا اوس طفل کا دلاتا ہی یاد * پھوٹنا شاخ گل سے کوپل کا *

کوتل - کاف بواو مجہول فوقانی مفتوح بلام کشیدہ مرکب سواری خاص میران راگویند ف کوتل بواو معدولہ خواجہ آتش میفرماید ؎ عرش ہے اوس بادشاہ حسن کا تخت روان * وہ صنم کوتل کبود جرخ کو دوڑائیگا *

کوتھمیر - کاف بواو مجہول وفوقانی مخلوط الہا زدہ میم بتحتانی معروف ورای مہملہ کشنیز سبز را گویند

کوتھی - کاف بواو مجہول فوقانی مخلوط الہا بتحتانی معروف آہنے کہ پائین نیام شمشیر وکارد نصب کنند ع نعل *

کوٹ گشتی - کاف بواو مجہول وتای ہندی کشیدہ کاف فارسی مفتوح بشین معجمہ زدہ فوقانی بتحتانی معروف گردیدن مردمان حاکم گرد شہر بود جہت دریافت نمودن بد افعالی اہل شہر چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎ چھپکے ملنے کی بھی کیفیت اونھین کھلجائے * کوٹ گشتی مین لگے گولی جو پر جہا اونکا *

کوٹھا - کاف بواو مجہول تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بر سہ معنی آید اول بام وبالاخانہ دوم مکانیکہ اندرونش خزانہ ومال ومتاع امیران مانند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دیکھنا کیا حسن کی دولت کا کوٹھا تو ترے * مکلی ہین سر پہ لیے دو بدرہ زر چھاتیان * سوم کنایہ از سینہ بود

کوٹھی - کاف بواو مجہول تای ہندی مخلوط الہا بتحتانی معروف برچہا معنی آید اول ظرفے کہ از گل مانند خم بزرگ سازند دغلہ دران نگاہدارند ف کندو دوم حلقہ گلین یا چوبین باشد کہ چاہ کنان اندرون چاہ جہت استحکام آنرا فرو آرند چنانکہ اسیر گوید ؎ چوڑیون کا دھیان ہے کیا دیدۂ تر خشک ہو * کوٹھیان جسمین پڑین وہ چاہ کیونکر خشک ہو * سوم خزانہ بند وق راگویند کہ دران بارود مانند چہارم مکانیکہ مہاجنان برائے معاملات زر وتا جران برائے نہادن

اسباب و فروخت آن سازند و مکان بود و باشر
با دشاهان و امیران نیز باشد شاعرے گوید ؎
تلاش اوس بادشاہ حسن کو ہی شاہ منزل کی ٭
پسند آئے تو حاضر ہے نئی کوٹھی مرے دل کی ٭

کوٹھیاں پڑنا - ہمان حلقہ ہاے چوبین خواہ
گلین اندرون چاہ فرود آوردن بود چاہ کنان را ٭

کوچ - کاف بواو معروف و جیم فارسی عصبی سطبر
کہ بالاے پاشنہ پا باشد **ع** عُرقوب و درین
لغت بعد واو نون غنہ ہم مسموع ست و بواو مجہول
جاے باشد در بگہی کہ مشی بگہی باشد و بلند تر بود
و بران کوچوان نشیند ٭

کوچے کاٹنا - جیم فارسی تحتانی مجہول کاف
بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری
ہمر دو پاے کسے از بالاے پاشنہ بریدن باشد
ف بے کردن شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو نے
جس روز سے قاتل مری کوچے کاٹی ٭ بوالہوس نے
ترے کوچے کا گذر چھوڑ دیا ٭ بجر گوید ؎
کوچہ گردی سے کسی صورت قدم رکتے نہیں ٭
کاٹ ڈالوں اپنی کوچے ہی یہی تعزیر پا ٭

کوچینا - کاف بواو مجہول و جیم فارسی زدہ نون
و الف مصدری از سوزن یا نیشتر یا خار ہاے
آہنین خستہ کردن کسے یا چیزے بود **ف** آجیدن ٭

کور - کاف بواو مجہول و رے مہملہ زدہ ریشہ
ناخن و بن گرد اگرد ناخن دست و پا بود **ف**
قورو فور لفظ ترکیست و شتہ رنگین بود کہ دور ادور
جامہ و غاشیہ دوزند **ف** زنجیرہ و قیطون ٭

کورا - رای مہملہ بالف کشیدہ ظرف گلی کہ آب
نادیدہ و جامہ نو کہ ناشستہ بود و کاغذ کہ بران
نوشتہ نباشند نیز اطلاق کنند و کنایہ از کسیکہ
بسبب نادانی خود در ہیچ امر و ہنر دخل نہ داشتہ باشد
و در ہیچ سخن بحوث عنہ پرسیدہ نشود ٭

کوردبنا - دال مہملہ مفتوح میم ساکن نون
و الف مصدری کنایہ از عاجز و مغلوب شدن بود ٭

کوڑ - کاف بواو معروف و رے ہندی زدہ
کسیکہ بے سلیقہ و بے عقل بود ٭

کوڑا کرکٹ - کاف بواو معروف رای ہندی
بالف کشیدہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ ساکن
کاف سوم مفتوح تاے ہندی کشیدہ ہمان

خاکروبہ وخس وخاشاک بود ٭

کوڑا کرنا - کاف بواو معروف جمع کردن خس وخاشاک ومانند آن بر فرش وصحن خانہ بود وبواو مجہول تازیانہ زدن بر اسپ باشد صبا گوید ؎ تو سن طبع کو کرتا ہون مین کوڑا کیا کیا ٭ ایک اک گام پہ پٹتا ہی یہ گھوڑا کیا کیا ٭

کوڑ مغز - کسان ابلہ احمق وبے سلیقہ وجہل وخر را گویند ٭

کوڑھ - کاف بواو مجہول وراے ہندی مخلوط الہا زدہ علتے ست کہ بدن مردم سفید شود وقس عربی برص ٭

کوڑھ ٹپکنا - تاے ہندی وہاے فارسی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از شدت برص بود در بدن مردم خواجہ آتش گوید ؎ دیکھنے گھر سے جو عیسے نفسون کو ٭ کوڑھی کی طرح شوق تقدیر سے ٹپکے ٭

کوڑھی - راے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف کسیکہ صاحب برص بود وقس عربی ابرص ٭

کوڑی - کاف مفتوح بواو زدہ راے ہندی تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول خرمہرہ ف یلچی ع ودرع دوم گوے باشد مردم را پائین استخوان سینہ سوم لوک گندہ کنار را مانند وکنار را از اسلحہ است بہر دو معنی اخیر شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کس سے کہون خلش غمزۂ آبدار کی ٭ کوڑی کے وار پار ہے کوڑی کٹار کی ٭ وکاف بواو مجہول بست عدد ہر چیز را گویند ٭

کوڑیالا - کاف مفتوح بواو وراے ہندی زدہ تحتانی ولام بالفہا کشیدہ بر دو معنی آید اول نوعے از گیاہ بود کہ در دشت وکوہ میروید دوم قسمے از مار باشد کہ سفید وسیاہ بود مرزا برق سیفر ماند ؎ دو چند حسن ہوا گیسوون کا جھالون سے ٭ کہ موتیون سے بنے ہین یہ کوڑیالے سانپ ٭ وکنایہ از شخص زوار ومتمول بود ٭

کوڑی پھیرنا - راے ہندی تحتانی معروف باے فارسی مخلوط الہا مکسور براے مہملہ زدہ نون والف مصدری متفق گردیدن چند کسان بر امرے بود واین اصطلاح سپاہ پیادگان وشکریان ست ٭

کوڑی کا ہو جانا - کاف دوم بالف کشیدہ باے بواو مجہول جیم ونون بالف ہاکشیدہ کنایہ از ہیچکار شدن چیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ ہی جب سے اوسکے ہاتہ مین ساغر شراب کا ٭ کوڑی کا ہو گیا ہی

کشور اگلاب کا +

کوڑی کے تین تین ہوجانا - کاف تحتانی مجہول ہر دو فوقانی تحتانی معروف ونون زدہ ہا ہوز بواو مجہول جیم ونون بالف کشیدہ کنایہ از کمال بیقدر شدن مردم ونہایت ارزان گشتن چیزہا بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ کوڑی کے سب جہان مین نقش و نگین ہین + کوڑی نمو تو کوڑی کے پھر تین تین ہین +

کوڑیون کے مول بکنا - تحتانی بواو مجہول ونون مخفیہ کاف تحتانی مجہول وسیم بواو مجہول ولام کشیدہ موحدہ مکسور کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از نہایت ارزان فروختہ شدن چیزے باشد خواجہ آتش گوید ؎ محبت کوڑیون کے ہو اگر مول + بنی آدم نہ لے یہ درد سر مول +

کوس - کاف بواو مجہول وسین مہملہ کشیدہ بر دو معنی آید اول حد معین از مسافت راہ بود وآن تردد بعضے چہار ہزار گز ونزد بعضے سہ ہزار گز باشد وہر گز دو ذراع وہر ذراع ہشت گرہ بود ف کروع سہیل دوم پارچہ کہ در آستین ہای پیراہن دراز وصل کنند تا آستین ہا بلغزانیدہ برابر دست شوند شاعرے گوید ؎ وحشت اک ہوتی ہے اس سے کیون نہ پھاڑون پیرہن + کوس سے ہر آستین صحرا کا دامن ہوگئی +

کوسنا - نون بالف کشیدہ دو معنی دارد اول دعاے بد ونفرین کردن دوم بد دعا ونفرین +

کوک - کاف بواو معروف وکاف دوم کشیدہ آواز بلند بود وفارسیست ع صدا وبواو مجہول نام کتابی ست کہ دران انواع مجامعت واقسام زنان لطیف کردہ اند

کوکابیلی - کاف بواو مجہول کاف دوم بالف کشیدہ موحدہ تحتانی مجہول لام تحتانی معروف گلیست مشہور ف نیلوفر +

کوکنا - نون والف مصدری بر دو معنی آید اول ذی اصوات نمودن سازہا بود شاعرے گوید ؎ شور سوروں کا ہے یا بانسریون کی آواز + کوک کوئل کی ہے یا کوک دیا ہے ارگن + دوم بمعنی فریاد وفغان نمودن وآواز کردن بود میر تقی میر میفرماید ؎ اوس آستان سے کس دن پر شور سر نہ پٹکا + اوسکی گلی مین جاکر کس رات مین نہ کوکا +

کوکھ جلی - جیم مفتوح لام تحتانی معروف زنی که اولاد مرده یا فرزند سیه باشد *

کولا - کاف بواو معروف لام بالف کشیده جائی بستن شلوار بود ع حقهٔ آتش گوید ؎ طرهٔ زلف ہے زیبا نہیں رخسار کے پاس * خوشنما کتنے ہیں کوئے کمر یار کے پاس * ونقیع کاف واو ساکن ہر دو معنی آید اول نوعے از نارنج بود و بسیار خوش مزه باشد دوم پارهٔ دیوار اندرون خانه را گویند *

کولی - کاف بواو مجہول لام تحتانی معروف سیاہی کہ در دست عنابستہ بعد خضاب بتن بدید آید رشک منظور سیفر ماینید ؎ کولی تری مہندی کی نظر میں ہے مرے لال * مشہور ہے نام حبشی رکھتے ہیں مرہان * وتنکیه قماش ہا کہ گنده تر باقد و قوم عیسیٰ ارذل ونقیع کاف دواو زده آغوش را نامند جرأت گوید ؎ لوں آوے کولی میں اگر ہیں تو عجب کیا * بیلے مرے ہم ابھی نخم مرے دل کا بھر آئے *

کون - کاف مفتوح بواو ونون زده کلمهٔ باشد کہ فائدهٔ معنی لفظ کدام وکاف استفہام دہد *

کوندا - کاف مفتوح بواو زده دنون غنه دال مہمله بالف کشیده کنایه از شیر نیی نذر ونیاز ائمه علیہم السلام ودیگر بزرگان دین بود کہ آنرا در توے از ظرف گلی برشته مومنین را سیخورانند وظرف گلی کہ ذرف وکارآن ومدور باشد *

کوئی - کاف بواو مجہول ہمزه تحتانی معروف کلمه بود کہ فائدهٔ معنی لفظ سیچکس دہد واین لغت بواو غیر ملفوظ بروزن فعل نیز آمده *

کویا - کاف بواو مجہول تحتانی بالف کشیده ف گوشه چشم ع ماق ودانه کنهل را شیر گویند *

کوئلا - کاف بواو مجہول وہمزه مکسور لام بالف کشیده ف انگشت ذرکال ع فحم شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خال مشکین نے دل ایسا ہی جلایا ہے کہ بس * کوئلوں پر بھی یہ دھوکا ہے کہ انگارے ہیں * ایضاً خواجه آتش بالف کشیده درخشندگی چیزے مانند برق را نامند کہ آواز ندارد بجز گوید ؎ پکارے ہے کہ وہ کوندا لگا وہ سینہ آیا * پڑی ہے دھوم مرے اشک وآہ کی ایسی *

کوندنا - کاف مفتوح بواو ونون غنه ودال مہمله زده نون والف مصدری ف درخشیدن برق بود *

کوندا - کاف بواو معروف ونون غنه دال ہندی

سیگو ندید ؎ نگہ بد سے تجھے دیکھے تو اے عالم نور ٭ کوئلے سے ہو سوا روی ہو سناک سیاہ ٭ و این لغت بدون ہمزہ نیز آمدہ چنان کہ شاعرے گوید ؎ تاثیر آخر آتش ضبط فغان نے کی ٭ کوئلون کی طرح داغ جگر کے سلگ چلے ٭ ایضاً ذوق دہلوی گوید ؎ جلکر اگر بجھا بھی دل سوختہ مرا ٭ تو پھر جلیگا جیسے کوئلا بجھا ہوا ٭ ایضاً مرزا رفیع السودا در مثنوی ہجو فیل گوید ؎ ہلاتا یون ہے یہ کانون کو ہر بار ٭ کہ دھونکین پنکھون سے کوئلون کا انبار ٭ و نزد مولف ہیچدان صحیح ترہمین ست ٭

فصل ہاے ہوز

کھاری کنوان - جاہے کہ آبش شور بود ٭

کھاری کنوین مین ڈال دینا - کاف مضموم بنون غنہ و او تحتانی مجہول و نون مخفیہ میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از در گذشتن بود از چیزے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ قناد اگر سنے تری شیرین دہن کو وصف ٭ کھاری کنوین مین قند کے کوزون کو ڈال دے ٭

کھال کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری نوعے از سزاے مجرمان بود ف پوست کشیدن خواجہ آتش گوید ؎ آسمان جو کچھ کہ ایذا دے اوسے کم جانیے ٭ کھال کھنچتی ہے ہمیشہ خانہ قصاب مین ٭ ایضاً شاعرے گوید ؎ شانہ کبھی جو اوسکی زلفون کے بال کھینچے ٭ مشاطہ کی وہ بیشک غصے مین کھال کھینچے ٭

کھان - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون معلنہ ف کان ع معدن و کاف مفتوح ہاے ہوز بالف کشیدہ و نون مخفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ کجا دہند

کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ف خوردن و خورش ع اکل و طعام و ضرب تیغ و سنگ و چوب و لکد و تازیانہ وغیرہ خوردن و رنج و غم خوردن نیز بود ٭

کھانڈا - دال ہندی بالف کشیدہ قسمے از تیغ راست دو دمہ بود ٭

کھاوت - کاف مفتوح ہاے ہوز بالف کشیدہ و او مفتوح بفوقانی کشیدہ ترجمہ مثل بود ٭

کھٹا - کاف مخلوط الہا مفتوح موحدہ مشدد بالف کشیدہ کسیکہ کار بدست چپ کند **ف** چپ دست ٭

کھٹنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای فوقانی مشدد بالف کشیدہ جائیکہ چیزی در انجا مانند غلہ وغیرہ جمع کردہ نگاہ دارند ٭

کھٹنی کاف مخلوط الہا مضموم نوقانی مشدد تحتانی معروف دولت وخزانہ را گویند ٭

کھٹ - بازی طفلان باشد کہ ناخن انگشت ابہام در دندان بالا نہادہ آواز بر آرند و ترک بازی باہم کنند وکنایہ از ترک ملاقات باشد ٭

کھٹا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشدد بالف کشیدہ **ف** ترش **ع** حامض وقسمے از میوہ کلان باشد وچار پائی کلان را نیز گویند ٭

کھٹاپٹی - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ بای فارسی مفتوح تای ہندی تحتانی معروف رنجشے ونزاعے کہ درمیان دو کس باشد ٭

کھٹاس - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف وسین مہملہ کشیدہ **ف** ترشی **ع** حموضت ٭

کھٹا ہوجانا - ترش شدن بود وکنایہ از بیزاری وبیدلی وافسردہ شدن طبیعت نیز بود ٭

کھٹائی - ہمزہ تحتانی معروف قاش خشک ساختہ

کھنبا - کاف مخلوط الہا مفتوح موحدہ مشدد بالف کشیدہ کسیکہ کار بدست چپ کند **ف** چپ دست ٭

کھنبنا - کاف مخلوط الہا مضموم موحدہ ساکن نون والف مصدری درآمدن چیزے در نظر بود ٭

کھپت - کاف مخلوط الہا وبای فارسی ہر دو مفتوح نوقانی کشیدہ صرف شدن چیزے در چیزے باشد **ف** گنجایش ٭

کھپرا - کاف مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ قسمے از سفال بود کہ از ان مکان را پوشند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید **رباعی** ہے

بیچ مین گھر چار طرف ہے صحرا ٭ والان او جاڑہ ہے سڑا ہے چھپر ٭ دروازون مین زنجیر کی جا مار سیاہ ٭ کھپریل کا کھپرا جو ہے وہ بس کھپرا ٭

کھپریل - کاف مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن رای ہندی مفتوح تحتانی ولام زدہ قسمے از مکان بود کہ سفالہ پوش باشد ٭

کھپنا - کاف مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن نون والف مصدری صرف شدن چیزی در چیزے بود وکنایہ از شرمندگی وانفعال نیز باشد ٭

انبہ خام بود کہ ازان اطعمہ را ترش کنند و در سرکہ
انداختہ آچار سازند ٭

کھٹائی مین پڑجانا - میم تحتانی مجہول و نون
مختفیہ بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون
بالف کشیدہ کنایہ از عدم حصول چیزے بود از کسے
کہ وعدہ ہای دروغ بدادن آن چیز کند اسیر گوید ؎
وہ بوسے دیتے دیتے یکایک ترش ہوے ٭ کیسا
مقدمہ یہ کھٹائی مین پڑ گیا ٭ ایضاً میرزا والا جاہ
مرحوم میفرمایند ؎ لبون پر جان آئی ہے تمھاری
ترش روئی سے ٭ کھٹائی مین پڑے رہتے ہین
جیتے ہین نہ مرتے ہین ٭

کھٹراگ - کاف مخلوط الہا مفتوح تبای ہندی زدہ
رای مہملہ بالف و کاف فارسی کشیدہ سخنان پوچ و یاوہ
و دروغ بود مبالغہ گویند ؎ پڑے ہین عشق نے
کھٹراگ مین ہم اے مطرب ٭ کسے خیال ہے
دھرپد ترانے تروٹ کا ٭

کھٹک - کاف مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح
بکاف کشیدہ ف خار خار و خلش شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ تعلق کو نہین رکھتا کسی حد اشتمال سے
مگر داغ محبت کی کھٹک جاتی نہین دل سے ٭

کھٹکا - تای ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ بر چہار
معنی آید اول اندیشہ و خوف و خلجان دوم پارہ نی
یا چوبے دیگر کہ باغبانان بدرخت بار دار جہت
حفاظت اثمار بندند و دران رسن کلان بستہ دارند
تا ہر طائر خورندہ اثمار کہ بران درخت نشیند چوب را
بدان رسن جنبانند کہ بر دو نشستن نیاید بہر دو
معنی خواجہ آتش گوید ؎ فزون ہوتا ہی جمعیت سے
زیر آسمان کھٹکا ٭ درخت بار ور مین باندھتا ہے
باغبان کھٹکا ٭ سوم آواز پا وغیرہ کہ شنیدہ شود
و نوعے از آواز خوش مغنیان نیز بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ سنائی اپنے گمک باد بون نے ہی ساقی
صراحیون کے گلے کا بھی مین سنون کھٹکا ٭ چہارم
چیزے بود اندرون قفل کہ بست و کشاد قفل
موقوف بران باشد ٭

کھٹکنا - کاف مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح
کاف ساکن نون و الف مصدری بر سہ معنی آید اول
خلیدن خار وغیرہ در عضوی و ناگوار شدن بسبب
بود دوم خار خار داشتن کسے از کسے یا خواجہ آتش گوید

ع ہ: ہی کس روز اوس گارونے شرط دوستی بجسے ✽
ہنوز آنکھون مین دشمن کی مین کانٹا سا کھٹکتا ✽
سوم ترسان وخائف بودن از کسے بود آتش گوید ع
نقل مین ہے کہ یوسف کو اکیلا دانسے گذرا مین قدیم
لکھتے ہوے جس راستے مین کاروان کھٹکا ✽ ونیز کاف
مخلوط الہا تخم خربزہ وغیرہ را زردنان گزیدن بود
تا پوست آن دور شود ✽

کھٹکی - کاف مخلوط الہا مضموم تای ہندی ساکن
کاف تجتانی معروف رشتہ را زدندان گزیدن بود
تا قطع شود ✽

کھٹکھٹانا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن
میم مکسور تای ہندی مشدد بالف کشیدہ میوہ کہ ترش
وشیرین باشد ف میخوش ع مز ✽

کھٹانا - کاف مخلوط الہا مضموم جیم ونون بالف کشیدہ و
کھجلانا - بسکون جیم وزیادت لام بعد آن
ف خاریدن ع حک ✽

کھجلی - کاف مخلوط الہا مضموم جیم ساکن لام تجتانی
معروف ف خارش ع حکہ ✽

کھجور - کاف مخلوط الہا مفتوح جیم بواو معروف
وای مہملہ زدہ بر دو معنی آید اول تمر درختیست ف
خرما دوم نوعے از شیرینی بود کہ میدہ وشکر را باہم
آمیختہ ازان چیزی مانند خرما ساختہ در روغن بریان سازند

کھجوری چوٹی - رای مہملہ تجتانی معروف جیم
فارسی بواو مجہول تای ہندی تجتانی معروف
از بافت موہای سر زنان بود کہ بسوتاری بافند
شیخ امداد علی بحر گوید ع کھجوری چوٹی کے قربان
واہ کیا کہنا ✽ نثار پٹریون کے موہ پہ شکن کیا خوب

کھچڑا - کاف مخلوط الہا مکسور جیم فارسی ساکن
رای ہندی بالف کشیدہ آشی کہ از نخود وغیرہ پزند
واکثر بر فقرا ومساکین بروز عاشورا در ماہ محرم
تقسیم نمایند ف آش خیر وآش عاشورا ✽

کھچڑی - رای ہندی تجتانی معروف بر سہ معنی
آید اول طعامے بود کہ دال وبرنج را باہم آمیختہ می پزند
ف کچری دوم بہار درخت کنار را مانند سوم
بیعانہ خفیا گران ورقصان را گویند وکنایہ از ہر دو
چیز باہم آمیختہ نیز بود مانند روپیہ واشرفی ومعنی سیاہ
وسفید ✽

کھچڑی پکنا - کنایہ از مصلحت کردن مردم بود برائے

گارے و اخفاع شوری داشتن ✤

کھیر یرنا - کاف مخلوط الہا مفتوح وال سہملہ تحتانی مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف گریز انیدن ✤

کھرا - رای مہملہ مشدد و بالف کشیدہ ف درشت و سخت ع خشن و کنایہ از کسیکہ درشت خو و سخت کلام باشد و بفتح اول مکتوب دراز بود ع طومار جنانک اسیر گوید ؎ پڑھ سکیگا کون محشر مین یہ کسکو ہی دماغ ✤ لکھتے لکھتے نامۂ اعمال کھرا ہو گیا ✤ و بفتح اول و تخفیف رائے مہملہ بالف کشیدہ زر جید را نامند ف سرہ و کنایہ باشد از کسیکہ خوش معاملہ بود و بضم کاف و سکون ہای ہوز و رائے مہملہ بالف کشیدہ بخارے کہ در ایام سرما پیدا آید ✤

کھراکرنا - کاف مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری سرہ کردن زر بود ع انتقاد ✤

کھرام - کاف مضموم ہای ہوز ساکن رائے مہملہ بالف و میم کشیدہ نوحہ و فریاد کردن بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ زندان مین تھا کون جو مجھ بیقرار کی

صاف روشن کرنا ✤ طوق کے باندھا حلقہ مانند پیرہون کے کام لیا ✤

کھرج - کاف مخلوط الہا و رائے مہملہ ہر دو مفتوح بجیم زدہ باصطلاح اہل موسیقی سُر اول را نامند ✤

کھرچن - کاف مخلوط الہا مضموم رائے مہملہ ساکن جیم فارسی مفتوح نون زدہ ف تہ دیگی ✤

کھرچنا - کاف مخلوط الہا مضموم رائے مہملہ مفتوح جیم فارسی ساکن نون و الف مصدری زدہ ف چیزے از چیزے بردن ✤

کھرکھرا - ہر دو کاف مخلوط الہا مضموم رائے مہملہ اول ساکن رائے مہملہ دوم بالف کشیدہ ف درشت ع خشن ✤

کھرکھوج - کاف مخلوط الہا مفتوح بر رائے مہملہ زدہ کاف مخلوط الہا دوم بواو مجہول و جیم تباہ و خراب کردن

کھرکھوج کھونا و سٹانا - خراب کردن و تباہ ساختن چیزے بود و این محاورہ زنانست ✤

کھرل - ظرفے بود از سنگ کہ میانش خالی کردہ دران ادویہ و جواہر میسایند ف سنگ صلایہ ع سحقہ ✤

کھرنجا - کاف مخلوط الہا و رائے مہملہ مفتوح نون

ساکن جیم بالف کشیدہ خشتہا کہ در رگندہ ہا گستردہ باشند تا راہ ہموار ماند ✤

کھرنڈ - کاف مخلوط الہا مضموم رائے ہندی مفتوح نون ودال ہندی زدہ خشکی کہ بر روے زخم ہنگام پر شدن پیدا آید شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اگر ہو ہا پر سمندد یقین ہے ہو شاک دم میں جلکر کھرنڈ ہو آفتاب محشر کھرنڈ ہے داغ آتشین کا

کھرنی - کاف مخلوط الہا مکسور رائے مہملہ ساکن نون تحتانی معروف ثمر درختیست کہ شیرین و خوش مزہ بود ✤

کھروا - رقص کہاران بود ✤

کھرہرا - کاف مخلوط الہا ورائے مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ آہنے بود رخنہ دار کہ ازان جلد ستور را خارند تا صاف گردد ف شانہ ستور خار ✤

کھرسی - کاف مخلوط الہا مضموم رائے مہملہ تحتانی معروف کردہ چرم زیریں پاپوش کہ بمقام پاشنہ دوزند ✤

کھڑکھڑانا - کسے را خائف گردانیدن واز سخنان مہیب تنبیہ دادن بود ✤

کھڑکنا - کاف مخلوط الہا ورائے ہندی مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری آواز کردن دیگ طعام و برگ خشک شدہ درخت و مانند آن بود ✤

کھڑکی - کاف مخلوط الہا مکسور بر رائے ہندی زدہ کاف تحتانی معروف ف دریچہ شیخ امداد علی مجمر گوید ؎ آنکھیں نہ جینے دینگی تری بیوفا مجھے ✤ آن کھڑکیون سے جھانک رہی ہر تمنا بچھے

کھڑکی دار پگڑی - قسمے از دستار بود و حالا رائج نیست متروک ست ✤

کھڑی کھاٹ کپڑے دھلوانا - بدریا و تالاب وغیرہ رفتہ لباس خود را از گازر شویانیدن بود

کھس پھس - کاف مخلوط الہا وہای فارسی مخلوط الہا ہر دو مضموم بہر دو سین مہملہ سخنانی کہ دو کس باہم آہستہ آہستہ گویند بطوریکہ سامع شنیدہ ادراک آن نتواند کرد ✤

کھسر - کاف مخلوط الہا وسین مہملہ ہر دو مفتوح برائے مہملہ زدہ عیب و نقص چیزے بود ✤

کھسرا - کاف مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ قسمی از چیچک بود کہ دانہای آن خرد تر و کوچکتر باشند ع حصبہ ✤

کھکھا - کاف مخلوط الہا مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ کسیکہ نزد او از زر و مال ہیچ باقی نبود ف نادار ع مفلس ✤

کھکھیڑ - کاف مخلوط الہا مفتوح کاف مخلوط الہا دوم تحتانی مجہول و رای ہندی زدہ ہیچ رنج و مصیبت را گویند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ آداب گی سے کوی محبت کے ہاتہ اوٹھا ✤ اے ذوق یہ اوٹھا نہ سکیگا کھکھیڑ تو ✤

کھسیانا - کاف مخلوط الہا مکسور سین مہملہ ساکن تحتانی و نون بالف ہا کشیدہ کسیکہ شرمندہ و خجالت زدہ بود ع خجل ✤

کھسکنا - کاف مخلوط الہا مکسور سین مہملہ مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری ف یکسو شدن ✤

کھلاڑ - کاف مخلوط الہا مکسور لام بالف و رای ہندی کشیدہ زنے کہ روباہ باش بود ✤

کھلاڑی - رای ہندی تحتانی معروف کسیکہ در قمار باختن کامل بود و کنایہ از کسیکہ دخل تمام در کارہا دارد شیخ ناسخ میفرماید ؎ کوئی کیا جانے کھلاڑی کھیلتے ہو کیسے تم ✤ بازی اس گنجفہ کو تمنے برہم کر دیا ✤

کھلائی - کاف مخلوط الہا مکسور لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنے کہ خدمت کودکان کند و کودکان را مشغول بلہو و لعب دارد

کھلکھلا کر ہنسنا - ہر دو کاف مخلوط الہا مکسور لام اول ساکن لام دوم بالف کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن ہای ہوز مفتوح نون غنہ و سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بسیار خندیدن بود بحر گوید ؎ بلبل چو فغان مین مجہے بجتی ✤ ہنسنے لگے پھول کھلکھلا کر ✤

کھل کھیلنا - کاف مخلوط الہا مضموم بلام زدہ کاف مخلوط الہا دوم تحتانی مجہول لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آنستکہ از کردن کارے بود جرأت گوید ؎ گا سیان دیکھ لگے نام مرا لینے تم ✤ کچہ مری چاہ کی کھل جاتی ہے کھل کھیلتے تم ✤

کھل کے کوئی کام کرنا - آشکارا و دلخواہ کردن کار سے باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ جون صبح اس چمن مین نہ ہم کھلکے ہنس لیے ٭ وحشت رہی سو میر یہی اک نفس رہی ٭

کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن نون والف مصدری ف کشادہ شدن ع انفتاح و عیان شدن امر نہان و افشا گشتن سخن راز نیز باشد جرأت گوید ؎ ابر غم ای چشم گریان جب برسکر کھلگیا ٭ راز سربستہ ہمارا آہ سب پر کھلگیا ٭ و نیز کنایہ از زیبائش جامہ و رنگ مانند ان بر کسی و چیزے بود اسد اللہ خان غالب گوید ؎ منہ نہ کھلنے پر ہے نیفہ عالم کہ دیکھا ہی نہین ٭ زلف سے بڑھکر نقاب اوس شوخ کے منہ پر کھلا ٭ جرأت گوید ؎ لپٹی تو نے جو دستار سجی نام خدا ٭ کیا ترے منہ پہ یہ اے رشک بتان کھلتی ہے ٭ آتش گوید ؎ رنگریز کی دکان مین بھری ہون ہزار رنگ ٭ طرّا وہ ہے جو یار کی دستار پر کھلے ٭ و نیز کنایہ از خاموشی بسخن آمدن بے تکلف شدن بود غالب گوید ؎ ہمسے کھلجاؤ بوقت مے پرستی ایک دن ٭ ورنہ ہم چھیڑینگے کھلکر عذر مستی ایک دن ٭ جرأت گوید ؎ چڑھا اک ساغر مے کچھ تو آنکھون مین لگا کہنے ٭ پیے ایک اور دو ساغر جو وہ مینوش کھلجائے ٭ و نفتح کاف مخلوط الہا ناگوار شدن چیزے بود چنانکہ رشک بغفور میفرماید ؎ ہجر جانان مین کہین جینے سے مرنا بہتر ٭ زندگانی کے مزے کو ہم نہین کھلتے دیکھا ٭ و بکسر کاف مخلوط الہا شگفتن غنچہ و گل و نور افشان شدن ماہتاب و شق شدن دیوار مکان و گنبد و قبر وغیرہ بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تم جو دو پھول چڑھا دو تو خوشی کے مارے ٭ قبر کھلجاے یہ پھولی تن لاغر اپنا ٭ غالب دہلوی گوید ؎ برشکال گریۂ عاشق ہے دیکھا چاہیے ٭ کھلگئی مانند گل سوجا سے دیوار چمن ٭ و کنایہ از شادمان و خندان گشتن کسے نیز بود ٭

کھلنڈرا - کاف مخلوط الہا مکسور لام مفتوح نون غنہ و دال مہملہ زدہ رای ہندی بالف کشیدہ کسیکہ مشغول لہو و لعب و بازی ماند ٭

کھلنا

کھلونا - کاف مخلوط الہا مکسور لام مفتوح بواو زدہ نون بالف کشیدہ پیکر گلی خواہ چوبی خواہ کاغذی خواہ مسی خواہ نقرئی خواہ حلالی بود کہ کودکان بآن بازند شیخ ناسخ میفرماید ؎ فرصت نہین دم لینے کی اک طفل کے غصے ؎ معدوم کھلونے کی طرح حس ہوئی ہمسے ؎ و پیکرے از شکر ہم سازند و آنرا میخورند و این لغت بضم لام و واو نہول نیز آمدہ چنانکہ خواجہ سید رعلی آتش میگوید ؎ بازیچۂ ہستی مین وہ مجنون ہون ؎ اطفال سمجھتے ہین کھلونا مرے دلکو و اینجا قافیہ رونا و ہونا و دھونا است لیکن بدانند کہ تصحیح اول ست ؎

کھلی - کاف مخلوط الہا مکسور لام مشدد و تحتانی معروف ف نقاہت زنی ریم مزاج چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شرم اس نگہ کو ہی تیری دہن سے ورنہ ؎ کھلیان مین اوس اک گل خندان لیتا ؎ ایضاً شیخ ناسخ میفرماید ؎ باغ مین اوس گل کو لیجا کر ہنسایا چاہیے ؎ کھلیان مین عندلیبون کو اوڑایا چاہیے ؎

کھلے بند - کنایہ از شخص بے تکلف باشد چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید قطعہ کہا صبحدم مین نے غنچے سے جاکر ؎ کھلے بند مرغ چمن سے لڑاکر ؎ تو بولا کہ فرصت یہان اک تبسم ؎ سو وہ بھی گریبان مین منہ کو چھپاکر ؎

کھلے بندھن - کاف مخلوط الہا مضموم لام تحتانی مجہول موحدہ مفتوح نون زدہ دال مہملہ مخلوط الہا نون زدہ کنایہ از کسیکہ آزاد باشد و پابند چیزے و کسے نبود ؎

کہنا - کاف مفتوح ہاے ہوز ساکن نون و الف مصدری ف گفتن و شعر گفتن را نیز گویند ؎

کھینچاؤ - کاف مخلوط الہا مکسور نون مضمہ جیم فارسی بالف کشیدہ و واو و وقوف کشیدگی چیزے باشد ؎

کھینچنا - جیم فارسی ساکن نون و الف مصدری کشیدہ شدن چیزے باشد و کنایہ بود از کم ربطی کسے از کسے بوجہ آزردگی خاطر بسبب دیگر غالب دہلوی گوید ؎ خدایا جذبۂ دل گر مرا شیرا ولی ہے ؎ کہ جو تجھسے کھینچتا ہون او کھنچا جاے ہے مجھسے ؎

کھندانا - کاف مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال مہملہ و نون دوم بالف کشیدہ رخنہ کہ در چوب و دیوار و شمشیر

وکار دو مانند آن اشتر ف وندانه ٭

کھنڈ - کاف مخلوط الها مفتوح بنون ودال ہندی زده خانه ومکان راگویند وسرودے که گازران می سرایند

کھنڈت - دال ہندی مفتوح بفوقانی کشیده بمعنی خلاصه

کھنڈت پڑنا - بای فارسی مفتوح به رائے ہندی نون والف مصدری خلل افتادن درکاری باشد ٭

کھنڈر - کاف مخلوط الها مفتوح بنون غنه دال ہندی مفتوح به رائے مهمله زده مکانیکه ویران وشکسته بود

کھنکار - کاف مخلوط الها مفتوح بنون زده کاف بالف ورائے مهمله کشیده آوازے که از درہم ودینار در سره کردن برآید ٭

کھنکنا - کاف مخلوط الها ونون مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری آواز کردن درہم ودینار بود هنگام سره نمودن یا شمار کردن وآواز کردن ظروف گلی وغیره را نیز گویند که ازظرف دیگر متصل شده آواز کند ٭

کھنکھار - کاف مخلوط الها مفتوح بنون زده کاف مخلوط الها بالف ورائے مهمله کشیده آوازے که مردم جهت صاف کردن گلو برآورند ٭

کھنکھنا - هر دو کاف مخلوط الها مفتوح نون اول ساکن نون دوم بالف کشیده آوندگلی که دران شکنے افتاده باشد وقتیکه بران دست زنند آواز کند ٭

کھنگالنا - کاف مخلوط الها مفتوح بنون غنه کاف فارسی بالف کشیده ولام زده نون والف مصدری جامه را در آب شستن وآب را در آوند انداخته جنبانیدن تا آوند پاک وصاف گردد چنانکه شاعرے گوید ؎ ہوا ہے شوق چمن میں کسی صبوحی کا ٭ پیالۂ گل کے جو شنبم کھنگالا کھتی ہے

کھوا - کاف مخلوط الها مفتوح واو بالف کشیده استخوان شانه بود ٭

کھوپری چٹکنا - جیم فارسی وتای ہندی هر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری شق شدن کاسه سر بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شراب عشق کی حدت سے اے ریے کیونکر ٭ یہ حال اشک کا ہے کھوپری چٹکتی ہے ٭

کھوٹ - کاف مخلوط الها بواو مجهول وتای ہندی کشیده کنایه از بدی بود جرأت گوید ؎ گر میں کہوں کہ ہمسے تو کھوٹی کی تہ جان ٭ تو کس ادا سے بولے ہے

ہان ہم مین کھوٹ ہے ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
یک رنگ آشنا نہین ہمنے پرکھہ لیا ✤ مُنہ پر کھرے
ہین آپ کے دل مین کھوٹ ہے ✤

کھوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ زر غیر خالص بود
ف ناسرہ وکنایہ از کسیکہ بدوزشت باشد خواجہ
آتش گوید ؎ بازار مصر مین چل یوسف کا سا نہ
کھوٹے کھڑے کا پردہ کھل جائیگا چلن مین ✤
کھوٹے پیسے کا کام آنا - مثلیست بجای زند
کہ گاہی چیز ناکارہ کسے بکار کسے آید شیخ ناسخ میفرماید ؎
چیز مثل ہے کبھی کام آتا ہے کھوٹا پیسا ✤ صنم دیر
ہوے ہے ایمان ہمسے ✤

کھوج - کاف مخلوط الہا بواو مجہول وجیم زدہ ف
جستجو وتلاش ع تفحص ✤

کھوجرے پیٹا - رای ہندی تحتانی مجہول
بای فارسی تحتانی معروف تای ہندی بالف کشیدہ
کلمہ ایست بجاورہ زنان کہ مفہومش بد دعا باشد ✤

کھوجنا - کاف مفتوح ای مہملہ ساکن نون
والف مصدری ف جستجو کردن ع تفحص ✤

کھوجا لگانا - یافتن کسے یا چیزے لبد جستجو بود

شیخ ناسخ میفرماید ؎ نہ اوس نور مجسم کا لگا کھوج ✤
پھرے ایسے کہ ہارے چاند سورج ✤

کھوجی - جیم تحتانی معروف ف جوینده و متفحص ✤

کھوررُول نا - فساد بجا کردن باشد ✤

کھوسا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول سین مہملہ الف
کشیدہ کسیکہ ریش وبروت او برنیاید ف کوسہ ✤

کھوسٹ - کاف مخلوط الہا بواو معروف سین مہملہ
مفتوح تای ہندی کشیدہ ف چغدع بوم وکنایہ
از کسیکہ منحوس وکم مال بود وخاصیت چغد دارد ✤

کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ
نون والف مصدری ف کشادن ع فتح وحل
وکنایہ از بے تکلف کردن وسخن در آوردن بود کسے را
وبفتح کاف مخلوط الہا سخت گرم شدن آب وغیرہ
بود بر آتش ف جوشیدن ✤

کھونپ - بواو مجہول ونون غنہ وبای فارسی کشیدہ
قسمے از درخت باشد ✤

کھونٹی - تای ہندی تحتانی معروف میخ کوچک
چوبین بود وکنایہ از بن موی سر وریش بعد ستردن
نمودند وقد اسپ وغیرہ باشد ✤

کھوسنچ و کھونچا - بواو مجہول و نون غنہ و جیم فارسی دریدن و چاک شدن جامہ بود کہ از درآویختن بخار و میخ آہن وغیرہ دریدہ شود ✤

کھونچیر - جیم فارسی مفتوح بر زبان ہندی کسی را گویند کہ بد سرشت و مفسد و بد باطن بود ✤

کھونڈا - کہ یہ دندان پیشین او شکستہ باشد ✤

کھونسنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ و سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری فرو کردن چیز سے اندرون چیزے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بال زلفون کے دیے کھونس اوسنے جو ٹوٹی ہوئے سانپ کی بانبی مین سمجھا خنہ دیوار کو ✤

کھوے جانا - حیران شدن بسبب کار بود

کھی بدی - اقرار و عہد و پیمان چیزے کہ میان دو کس باہم شدہ باشد ✤

کھیت - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و فوقانی کشیدہ ف کشت ع مزرع و کنایہ از کارزار و میدان کارزار بود ف جنگ و جنگاہ ع قتال و جدال و معرکہ سودا گوید ؎ جو کہ ظالم ہے وہ ہرگز پھولتا پھلتا نہین ✤ سبز ہوتے کھیت دیکھا ہے کبھی شیشہ کا ✤ خواجہ اتش گوید ؎ کاٹ کر کوچے قدم رکھہ سر زمین عشق پر ✤ کھیت ہاتہ اوسکے ہے بھاگا جو نہ میدان چھوڑ کر ✤ و جائے پیدائش اسپ و اصل و نژاد را نیز گویند و برآمدن و گسترده شدن روشنی ماہتاب نیز بود ✤

کھیت پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از واقع شدن کارزار بجائے بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی تو سبزۂ شمشیر امتحان دیکھین ✤ کبھی تو کھیت پڑے کشت دل ہری ہو جاے ✤

کھیت رہنا - رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ہ اکن نون و الف مصدری کنایہ از کشتہ شدن در جنگ بود میر تقی گوید ؎ کیا نذر تیغ عشق سر سبز ہین کیا اس معرکہ مین کھیت بہت خستہ جان رہے ✤ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مانند دانہ خاک مین ہم خال پر ملا نکلا جو اوسکا سبزۂ خط کھیت اب رہے ✤

کھیت کرنا - کنایہ از برآمدن ماہ باشد سہ گام شب

کھیتی - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول فوقانی تحتانی معروف ف کشت زار ع زراعت ✤

کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون بخنہ وچیم فارسی زدہ نون والف مصدری بر چند معنی آید اول کشیدن چیزے بجانب خود باشتیاق جذب دوم کشیدن تصویر ونقوش وخطوط بر کاغذ وچوبے مانند آن بود سوم کشیدن روغن وعطر بود از اشیاے ذی دہن وخوشبو شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کہ رہا ہے ان دنون میری طرح ہر گلعذار ؛ عطر او سے کفش کے گل کا اب اے عطار کھینچ ؛ چہارم کشیدن عرق چیزے چون گلاب وشراب ومانند آن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آ گئی مستی مین چشم وابروے ساقی کی یاد ؛ عین مسجد مین شراب صاف او خمار کھینچ ؛ پنجم کشیدن آہ ونالہ ورنج واندوہ وغیر آن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہجر ساقی مین لبے سے ہو گئی جلکر کباب جاے قلقل اے صراحی آہ آتشبار کھینچ ؛ مومن ہاوی گویند ؎ ہے دوا میری وہی سو نہین ممکن کہ ملے ؛ چارہ گر رنج ومصیبت بے تدبیر نہ کھینچ ؛ بحر گوید ؎ مصرع رنج کھینچا کبھی تلوے سے نہ کانٹا کھینچا ؛ واین لغت بکسر اول وتحتانی معروف ہم مسموع ست ؛

کھینسے نکالنا - سین مہملہ تحتانی مجہول ونون بکسر کاف بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از خندۂ دندان نما بود ؛

کھیل - کاف مخلوط الہا تحتانی معروف ولام زدہ غلہ وچیز دیگر کہ بریان شدہ شگفتہ گردد وکاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام ف بازی ع لعب وکنایہ از کار آسان تر نیز باشد اسد اللہ غالب گوید ؎ قطرہ مین دجلہ دکھائی ندے اور جزو مین کل ؛ کھیل لڑکون کا ہوا دیدۂ بینا نہوا ؛ شاعر گوید ؎ یہ نہ معلوم تھا کہ جائیگی جان ؛ کھیل سمجھے تھے عشقبازی کو ؛

کھیلنا - نون والف مصدری ف باختن وبازی کردن وآسیب زدگان را اعضاے خود جنبانیدن نیز بود ؛

کھین - کاف مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف ونون مخفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی جاے ووقتے وہیچ جا وہیچ وقت دہد ؛

کھینا - راندن ناؤ باشد در دریا ؛

فصل تحتانی

کی - کاف تحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی

انصافت دہد و ہمالیکہ مضاف مؤنث باشد و
مضاف الیہ مؤنث باشد خواہ مذکر چنانکہ درین شعر
ے نہ فقط سیاہ مجھے قامت دلدار کی تھی پشل
منصور زمانے کو ہوس دار کی تھی + و کاف
مفتوح تحتانی زدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ خیز
دہد و کاف مفتوح ہمزہ تحتانی معروف کالمہ بود کہ
ان مرادف لفظ چند باشد چنانکہ درین شعر
چھپتے نہیں گواہ جو سوز نہان کے ہیں + چند
اشک گرم ہیں کئی چھالے زبان کے ہیں +

کیا - کاف مخلوط التحتانی بالف کشیدہ کلمہ بود
کہ تعجب لفظ چیز باشد +

کیا اونھیں کے سر ٹیکا ہے -

کیا اونھیں کے سر سہرا ہے مفہوم
ہر دو محاورہ آنست کہ آیا سرانجام و دادن
فلاں کار منحصر و موقوف بر فلاں ست +

کیا بات ہے - کیا پوچھنا ہے - کیا ذکر ہے -
کلمہ تحسین و آفرین بود غالب دہلوی گوید ے
تم ہو جو کہو یہ سو کہو + کیا بات ہے تمہاری شراب کی +

کیا جانے ہے - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی ہیچ دانستن

بخشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ے تن سے کیا جان
کہ جان اپنی نکلنے پاوے + ہو بشرطے ترا آنیکا بھروسا مجکو +

کیا جانے - جیم بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول
کلمہ بود کہ بمقام لاعلمی امرے بزبان آرند چنانکہ
درین شعر ے ہماری قتل میں کیا جانے کیا ہو آپس میں مشت
کھنچے وہ تیغ کی مورت + کے سپر کی طرح +

کیا خوب - ہمان کلمہ تحسین بود ف چہ نوش +

کیا درزی کا کوچ کیا مقام مثل میزنند
بر مرد مفلس کہ تردد سفر ندارد +

کیا کچھ - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی بسیار دہد چنانکہ
ہر تقی مرحوم گوید ے منکر بھی میری جان سے بہت
نہیں کبھی وہ + کیا جانوں اوسکے جی میں ہے کیا کچھ
کیا کچھ + جرأت گوید ے میں نے بوسہ کل کہا یہ آپ
وان نجائیے گا + دل ساری رات آجا کیا کچھ کہا کیا +

کیا کہنا - کاف مفتوح ہای ہوز ساکن نون و الف
مہملہ ی ہمان کلمہ آفرین و تحسین بود چنانکہ صبا گوید ے
مہندی لگی ہے چوٹ مرجان پہ + ہاتھ لانا
نگار کیا کہنا +

کیا گذری - کلمہ ایست کہ ہرگاہ کسے بمصیبتے مبتلا

دیگران در حال پرسی او این کلمه بر زبان آرند چنانکه
شاعرے گوید ؎ ہم تو مر مر کے جیے یون شب یلدا
گذری ✤ تمنے اتنا بھی نہ پوچھا کہ کہو کیا گذری ✤
کیا مال ہے - کلمہ ایست کہ در نسبت اشیاے
کم قدر و حقیر استعمال کنند چنانکہ شیخ ناسخ گوید ؎
احبت مین مال تو ہی کیا مال ✤ ہی جان سے فدا تے اصدیار ✤
کیا منہ ہی - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی چہ مجال و تاب
و طاقت بخشد چنانکہ مومن خان گوید ؎ سنگ
اسود نہین ہی چشم بتان ✤ بوسہ مومن طلب کرے کیا منہ ✤
کیتکی - گلیست مشہور در متعارف ✤
کیچڑ - کاف تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح
بر زبان ہندی زدہ زمین گناک کہ پا در آن بماند
و آب و گل کہ در راہہا باشد **لای** ع خلاب
و وحل و در استعمال مؤنث ست خواجہ آتش گوید ؎
یہ مست دیوانے کی زنجیر سے آواز آتی ہے ✤ وہ
کیچڑ مین پھنسا ہی جو ہی آب گل کی زندان مین ✤
و کنایہ از چرک گوشہاے چشم نیز بود ع مرض ✤
کیڑا کتاب کا - کرمیکہ کاغذ کتاب را تباہ کند
و کنایہ از کسیکہ ہر وقت مصروف کتاب بینی ماند ✤

کیڑا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
و الف مصدری کرم خوردہ شدن کتاب و
جامہ و پشمینہ و مانند آن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎
کیون بال خورے کا ہی خط یار مین گمان ✤
ہمسے سنو لگا ہی یہ کیڑا کتاب مین ✤ ایضاً خواجہ آتش
گوید ؎ روے گل پر دیکھکر شبنم کو کہتا ہی وہ گل ✤
کیا ہی پھبتی ہی کہ کیڑا لگ گیا بانات مین ✤
کیڑی - رے ہندی تحتانی معروف کرم سیاہ بود
آبی کہ خون جلد بدن سیمکدف زنوع **علق** ✤
کیڑے پڑنا - کرم افتادن در چیزے بود و کلمہ
نفرین نیز باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ کیڑے پڑین
اس کوہ کنی مین ترے فرہاد ✤ شیرین نے
کہا اسلیے ہے سنگ مین کیڑا ✤
کیل - کاف تحتانی معروف و لام زدہ بر چہار
معنی آید اول میخ آہنی دوم زیورے از زر و سیم مانند
قرنفل باشد کہ آنرا زنان در سوراخ پرہ بینی آویزند
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آبلے پھوٹین اوتارو
کان سے موتی کہین ✤ دل مین چبھتی ہی نکالو
کیل اپنے ناک سے ✤ سوم پارہ از زریم کہ بر سر

دانہ و دہن ریش پدید آید چنانکہ شاعرے گوید
ے دیکھے جو آئینہ بھی شباب اوس جمیل کا ✤ دلمین
چھبے او بھار مہاسون کی کیل کا ✤ چہارم منیخ کوچک
بود از مس خواہ نقرہ خواہ از پارہ فوفل کہ بر سر
بیرۂ پان خلانیدہ دہند تا بیرہ پان کشادہ نشود ✤
کیل کا کھٹکا - کاف تحتانی معروف ولام
بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا مفتوح تبای ہندی زدہ
کنایہ از اندیشۂ خفیف بود چنانکہ بحر گوید ے
درد دہن کے لیے خامشی مناسب ہی ✤ یہی ہے
قفل نہین جسمین کیل کا کھٹکا ✤
کیلنا - نون والف مصدری علمیست مشہور کہ
عاملان و افسون گران جہت دفع آسیب و رفع
گزند مار و موذی کنند چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ے چھوا کسی نے جو دل لگی سے تو زہر
چھٹکا گیا وہ جی سے ✤ کبھی نہ کیلا گیا کسی سے
وہ سانپ ہی زلف عنبرین کا ✤
کیلی - کاف ولام ہر دو تحتانی معروف نفے
از فنون کشتی بود ف پیش قبض و بندے کہ
بدان کار دو شمشیر از دست مردم بستانند ✤

کیلی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف
مصدری پیچ کردن کشتی گیران در کشتی بود بر حریف ✤
کیلی والا - واو ولام بالفہا کشیدہ کسی را گویند
کہ در باغ جہت آبیاری درختان آب از چاہ کشد ✤
کیلی والا لال - لام بالف ولام کشیدہ صدائے
کہ آبکش باغ ہنگام آب کشیدن از چاہ برآرد
و نغمہ کہ میسراید ✤
کین - کاف مفتوح تحتانی و نون معانہ فریب را گویند
کینیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ فریب دہد کسے را
ف فریبندہ ✤
کینچلی - کاف تحتانی مجہول و نون غنہ و جیم
فارسی زدہ لام تحتانی معروف ف پوست مار
ع سلخ الحیہ شیخ نامخ میفرمایند ے مانگ ب
کہتی ہین جسکو سانپ کی ہی وہ لکیر ✤ کینچلی سوانپ
ہے اور اوسکی چوٹی مار ہے ✤
کینچلی جھاڑنا - جیم مخلوط الہا بالف و رای
ہندی کشیدہ نون والف مصدری دور نمودن مار پوست را از جسم خود ✤
کینچلی کا لچکا - لام مفتوح جیم فارسی ساکن کاف

فصل الف

گاجھہ کاف فارسی بالف کشیدہ وسوحدہ مخلوط الہا زدہ بار شکم گاو وگوسفند وغیرہ بودقت حمل +

گاجھڑا النا - دال ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری باشکم افگندن گاو وگوسفند وغیرہ بود +

گابھن سوحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ گاو وگوسفند وغیرہ راگویند کہ آبستن باشند ف گشن +

گابھنی کا گابھہ دانا - کنایہ از شدت خوف ورعب کسے وہشت ناک شدن باشد +

گات - کاف فارسی بالف وفوقانی کشیدہ ہر دو پستان زنان رانامند ووضع واسلوب وخوشنمائی معشوقان نیز باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ مجھ سے جرأت ہی بھلا دست درازی کی کہان + دیکھکر مجکو چھپا لیتے ہو تم گات عبث + شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نہ تری بات بری ہی نہ تری گات بری + نظر آئی نہ مجھے تیری کوئی بات بری +

گاتی - فوقانی بتحتانی معروف نوعے از پوشیدنی

باب کاف فارسی

بالف کشیدہ قسمے از لچکہ بود کہ ہرگاہ آنرا بکشند وطول بیفزاید چنانکہ پوست مار یعنی کینچلی از کشیدن افزون شود واین امر از کثرت آتو بود کہ بر لچکہ باشد +

گینڈا - کاف مفتوح بتحتانی زدہ ونون غنہ دال ہندی بالف کشیدہ نمونہ چیزے بود +

گینگڑی - سازی بود فقیرانرا کہ آنرا نواز ندوگدا کنند +

گیون - کاف مخلوط التحتانی بواو مجہول ونون مخفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ چون وچرا نجشد وہنگام پرسیدن ہیچ سخن از کسے نیز این کلمہ بر زبان آرند +

گیونکر - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن کلمہ بود کہ افادہ معنی لفظ چگونہ وچسان دہد +

گیون نہو - نون مفتوح ہای ہوز بواو مجہول کلمہ تحسین وآفرین باشد چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ عالم تمام اوسکا گرفتار گیون نہو + وہ نازنین ایک ہے عیار گیون نہو + ایضاً شیخ ناسخ میگویند ؎ کون سے طرز سخن ہی جو اسے آتے نہیں + گیون نہو شاگرد ہے ناسخ ہر اک اوستاد کا +

چادر و دوشالہ بود مردم را چنانکہ جرأت گویند ✦
اک خلق کو گر جوگی بنائین تو عجب کیا ✦ وہ گاتی دوشالے کی چمکتے ہوے بالے ✦ ایضاً خواجہ آتش گویند ✦ پہنے کوہ آتش شید اکی گاتی باندھکر ✦ دلربائی ختم کی اوس جان جان نے گات مین ✦

گاچ - کاف فارسی بالف وجیم فارسی کشیدہ نوعی از قماش باریک ابریشمین بود ✦

گاد - کاف فارسی بالف ودال مہملہ کشیدہ آبگیدہ کثیرہ باشد ف شہاب وانچہ در مائیات تہ نشین گردد وغلیظ بود ف دُرد ع راسب ✦

گاڑہ - کاف فارسی بالف کشیدہ ورای ہندی مخلوط الہا زدہ ہیچ دشواری و مشکل بود ✦

گاڑھا - رای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بر چہار معنی آید اول ضد رقیق ع غلیظ دوم ہر چیز گرفتہ بود ف سفت ع سفیق سوم نام نوعے از قماش بود کہ گفتہ بتر و ارزان تر باشد کہ غربا ازان لباس خود سازند چہارم بیل جنگی و مت گویند

گاڑہ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری ہیچ مصیبتی و مشکلے بر کسے افتادن بود ✦

گاڑھی چھننا - رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ نون والف مصدری کنایہ از دشنام ہای مغلظہ دادن بایکدیگر بود ✦

گاری بان - موحدہ بالف کشیدہ ونون معلنہ کسیکہ گاوان ارابہ را براند ف ارابچی ✦

گالا - لام بالف کشیدہ پنبہ ندف کردہ وفراہم آوردہ را گویند ع مُندفہ ✦

گالی دینا - ف دشنام دادن ✦

گالی کھانا - ع دشنام خوردن ✦

گالی گفتا وگالی گلوچ - باہم دشنام دادن بود ✦

گانا - نون بالف کشیدہ ف سرودن وسرائیدن وبر سرود ونغمہ نیز اطلاق کنند ع غنا وکنایہ از سخنان بیہودہ ولغو نیز بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید

رباعی کیا اوج دوروزہ ہی تو کیا گاتا ہے ✦
پھر سوے حضیض آسمان لاتا ہے ✦ تنکا جو ہوا سے اوڑکے ہوتا ہے بلند ✦ آخر وہ زمین پر ضرور آتا ہے ✦

گانٹھ - کاف فارسی بالف کشیدہ ونون غنہ وتای ہندی مخلوط الہا

مخلوط الہا زدہ ف گرہ ع عقدہ و گرہ نگشتان دست و پا و گرہ نیشکر را نیز گویند ✤

گانٹھ کا پورا - بای فارسی بوا و معروف رائے مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از کسیکہ در گرہ خود زر نقد دارد ف مالدار ✤

گانٹھنا - نون و الف مصدری سوای معنی معروف گرفتن کسے نیز بود بطور یکہ رہا نشود و کنایہ از متفق نمودن کسی با خود نیز باشد و ضرب حریف را چیزے گرفتن و بر خود آمدن ندادن باشد ✤

گانڈو - نون غنہ و ال ہندی بوا و معروف کسیکہ از مردان اغلام کراند ف کونی ✤

گانڈو ہاتھی اپنی فوج کو مارتا ہے مثلیست مشہور بر کسے زنند کہ از حریفان در جنگ بگریزد و از جانب یاران خود بجنگد و او شان را بکشد ✤

گانڑ پھٹنا - کنایہ از بسیار ترسیدن از کسی یا شے ✤

گانسی - کاف فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ سین مہملہ تحتانی معروف پیکان تیر بود ✤

گاہنک - کاف فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ ہای ہوز بفتوح بکاف کشیدہ کسیکہ خواہندہ چیزے بود ف خریدار ع مشتری ✤

گاؤتکیہ - کاف فارسی بالف کشیدہ و واو تکیہ کلان و طولانی کہ ارباب دول بر سند نشستہ پس پشت گذارند ✤

گاؤدی - کاف فارسی بالف کشیدہ و واو ورد و دال مہملہ تحتانی معروف کنایہ از کسیکہ بخرد بود ع احمق ✤

گاؤ کھپ - ہمزہ بوا و معروف مردم دغاباز و مال مردم خوار را گویند ✤

گائن - ہمزہ بنون زدہ زن ضنیا گر بود ع مغنیہ و مطربہ ✤

فصل موحدہ

گبرو - کاف فارسی مفتوح موحدہ ساکن رائے مہملہ بوا و معروف مرد یکہ نوجوان و نوخیز بود ✤

گتبھا - کاف فارسی مفتوح موحدہ مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ نوعے از بساط بود کہ پنبہ دار و نرم باشد ✤

فصل بائے فارسی

گپ - کاف فارسی مفتوح بہای فارسی کشیدہ

سخنان دروغ رنگین و دلچسپ را گویند و مشترک
ست در فارسی و ہندی ٭

گپتی - کاف فارسی مضموم با ی فارسی ساکن
فوقانی تحتانی معروف عصاے را گویند کہ بظاہر
عصا بود و بباطن شمشیر **ف** عصا شمشیر کنایہ
از زوال پوشیدہ نیز بود ٭

گپ چپ - خاموشی را گویند ٭

گپھا - کاف فارسی مضموم با ی فارسی مخلوط الہا
مشدد و بالف کشیدہ چیزے بود کہ از تارہاے
ابریشم خواہ تارہاے زر و نقرہ سازند و در
کلاہ آویزند و در بوٹ کہ قسمے از پاپوش ست
نیز بندند ٭

فصل تاے فوقانی

گت - کاف فارسی مفتوح بفوقانی کشیدہ
بر سہ معنی آید اول حال و شان و وضع کسے بود
چنانکہ میگویند کہ اونکی بُری گت ہوئی دوم نوعے
از انواع رقص باشد سوم قسمے از اقسام
نواختن ساز ہا مانند ستار و سارنگی وغیرہ بود

گت بجانا - موحدہ مفتوح جیم و نون بالفہا
کشیدہ بر دو معنی آید اول ایجاد کردن در
نواختن ساز ہا بود نوازندہ ساز را چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی جو باجے کی
لہر آئی تو ہوش اوڑ ائے وہ شے بجائی ٭
فسون کے بو بو نپہ گت بنائی مچھلا و انبار ستار
آیا ٭ دوم کنایہ از حال خراب و ساختن
وضعی بود کہ مردم بران خندہ زنی کنند چنانکہ
شاعرے گوید ؎ دکھا کر ناچ اپنا خود ہی دیوانہ
کیا ہمکو ٭ ہمن سے پوچھتے ہو پھر کہ یہ کیا
گت بنائی ہے ٭

گت ناچنا - نون بالف کشیدہ و جیم فارسی
زدہ نون و الف مصدری رقص کردن قوالان بود ٭

گتکا - آلہ چوبازی باشد کہ چوب نے را مانند
تیغ ساختہ قبضہ چوبین نصب کنند و غلاف چرمین
پوشانند و بدان مشق شمشیر زنی کنند و کسانیکہ
این لغت را بجاے تا بدال مہملہ خوانند غلط خوانند

گتھنا - کاف فارسی مضموم فوقانی مخلوط الہا

زده نون و الف مصدری در آویختن و کوشش با در جنگ

گتھی - کاف فارسی مضموم فوقانی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف در ہمی و بہم پیوستگی رشته و تار بود که گره در گره گردد +

گتھی پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری پیچ در پیچ شدن رشته بود و کنایه از پیچ در پیچ گشتن مقدمات و معاملات نیز شده +

فصل تای ہندی

گتا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیده بر چہار معنی آید اول بند دست و پای و ممتنع دوم بند نیچه قلمیان سوم نخی از مروارید الماس وغیره که کلان و گنده باشد چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ترے پنجه نے یکدست اونگلیان توڑی ہین میں جان کی + کلائی نے ترے الماس کا گتا او کھیڑا ہے + چہارم قسمے از شیرینی باشد که اطفلان علوائیان در بازار ہا فروشند +

گتکا - مہوۂ طلسمے بود که آنرا در دہن داشته پرواز کنند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جان ہوا ہوئی اوس غال کا بوسه لیکر + جیسے اوڑ جائے وہن مین کوئی گتکا لیکر +

گتکی - کاف فارسی مکسور تای ہندی ساکن کاف مکسور رای مہمله تحتانی معروف آوازیکه پیچیده از گلوی مغنیان ہنگام غنا برآید ف مرغوله و تحریر شیخ ناسخ میفرمایند ؎ گتکاری ہر گلے مین کافر کے + دیکھیے جب ہے تان ہونٹون پر +

گٹھر - کاف فارسی و تای ہندی مخلوط الہا مشدد مفتوح بر رای مہمله زده جامه بند کلان بود ف پشتاره جامه چنانکه شاعرے گوید ؎ اوٹھے والون پہ منعم کی لاش بھاری ہے + مری پر آپ گٹھر بنا دوستا مون کا +

گٹھری - کاف فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا ساکن رای مہمله تحتانی معروف جامه بند خرد که دران جامهای دیگر بسته نگاہدارند ف جامه بند ع زرمته الثیاب و کنایه از بسیارے جرائم و گناه باشد +

گٹھا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا مشدد بالف کشیده پشتاره کاه و پشتاره ہیزم سوختنی وغیره بود +

گٹھ کٹا - کسیکہ گرہ بستہ مال وزر بر دیگرے وزدیدن ف گرہ پر وکیسہ بر ع طرار *

گٹھلی - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تای ہندی مخلوط الہا ساکن لام تحتانی معروف برسہ معنی آید اول خستہ ثمر ہا بود ع عجام دوم گرہیکہ در نیشکر گاہ واعضای مردم برابر خواہ از درد عضو دیگر پیدا شود ف باغرہ ع غدہ سوم ستدہ کہ در اسہال برآید *

گٹھی - کاف فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف گرہ پیازہا مانند

گٹھیا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ علتیست کہ در تمام مفاصل اعضای مردم درد پیدا شود ع وجع المفاصل وچیزے کہ دران غلہ بستہ باشند ف خربا ع کارہ *

فصل جیم

گجبگ - کاف فارسی مفتوح بجیم ساکن موحدہ بالف وکاف فارسی کشیدہ انچہ پیلبانان پیل را ازان رانند گج در ہندی الاصل بمعنی پیل ست وباگ بمعنی عنان *

گجر - کاف فارسی وجیم سر دو مفتوح بہ رای مہملہ مکرر نواختن ساعات باشد چنانکہ در ہندوستانی بعد یک پاس دو پاس وسہ پاس وچہار پاس ودر انگریزی بعد چہار گھنٹہ وہشت گھنٹہ ودوازدہ گھنٹہ مکرر نوازند در شب وروز *

گجرا - کاف فارسی مفتوح جیم ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ نوعے از زیور گل باشد کہ گلہا در رشتہ سفتہ زنان در سر دوش عدد بندند

گجھا - کاف فارسی مفتوح جیم مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ زر ومال کہ بسیار بود *

گجھی گرمی - کاف فارسی مضموم جیم مشدد مخلوط الہا تحتانی معروف گرمی کہ دران جلیس ہوا باشد ودل را آزار دہد وبظاہر آنچنان معلوم نشود

فصل جیم فارسی

گچھا - کاف فارسی مضموم جیم فارسی مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ چند ثمر کہ در یک شاخ درخت باشند وچند دانہ کہ بر جلد بدن یکجا بر آیند *

فصل دال مہملہ

گد - کاف فارسی بکسور بدال مہملہ پرندہ ایست معروف کہ گوشت جانوران مردہ میخورد و گرگس ع نسر و قسمے از کاغذ بادی باشد کہ مانند آن سازند و پرانند ٭

گدر - کاف فارسی و دال مہملہ مشدد مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ ثمر نیم پختہ و نیز خام را مانند نارس گدرانا - اول مفتوح دوم ساکن رائے مہملہ و نون بالف کشیدہ نیم رسیدہ شدن اثمار بود کنایہ از فربہ شدن نیز بود جرأت گوید ؎ یاد آتا ہے تو کیا پھرتا ہوں گھبرایا ہوا چنپئی رنگ اور بدن اوسکا وہ گدرایا ہوا ٭

گدرخیل - زن بدنما و کم ظاہر باشد ٭

گدڑی - کاف فارسی مضموم دال مہملہ ساکن رائے ہندی تجتانی معروف بر دو معنی آید اول جامہ کہ از رقعہ ہائے رنگارنگ و کہنہ دوختہ باشند و آن جامہ فقرا باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دریغ و دنیا ترے لگایا بہ ہمارے فقر کو ٭ اپنی گدڑی مین بھی اک پیوند ہے کمخواب کا ٭ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ وہ لعل لعل لب ہمرے شاہ حسن کا ٭ سودا کرے مین جسکے بکتی ہے گدڑی فقیر کی ٭ دوم بازاریکہ دران اسباب انواع و اقسام دوختہ کہنہ و دیرینہ برائے فروخت آویزند ٭

گدگدا - ہر دو کاف فارسی مضموم دال مہملہ اول ساکن دال مہملہ دوم بالف کشیدہ لب نرم را گویند ٭

گدگدانا - نون و الف مصدری انگشت بدن مردم زدہ بخندہ آوردن بود ؎ نہ گدگدائے اتنا کہ آدمی رووے تجھے ہنسی ہے یہان میری جان جاتی ہے ٭ و نیز یابا در شکم اسپ رسانیدہ جنبانیدن باشد تا در جست و خیز در آید ٭

گدگدی - دال مہملہ دوم تجتانی معروف انگشت زدن در بدن کسے بود تا بخندد ٭

گدگدی دل مین ہونا - کنایہ از خود بخود خندیدن و مائل شدن طبیعت بخندہ زنی و شوخی بہ صبا گوید ؎ شرمگین آنکھون کے

بوسے لیے گستاخی سے ٭ گدگدی دل میں ہوئی
اونکی حیا سے پیدا ٭ مومن خان کو بدگمانی کے
ہنسنے کا تصور ہے شب و روز کریوں ٭ گدگدی
دل میں کوئی آٹھ پہر کرتا ہے ٭

گدگدی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن
نون و الف مصدری انگشت در بدن مردم زدہ
خندانیدن بود ٭

گدنا - اول مضموم دوم ساکن نون بالف
کشیدہ آنچہ زنان روستا سر دو دست و دیگر
اعضا را برای آرایش و زینت از نیشتر و سوزن
وغیرہ خستہ کردہ دران نیل پر کنند تا نقش
نظر آیند ٭

گدھا - کاف فارسی مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ حیوانیست مشہور ف خرع حمار
و کنایہ از کسیکہ بیخرد و احمق بود ٭

گدھی - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف
ف مادہ خر و کنایہ از زنیکہ بیخرد و احمق باشد

گدی - کاف فارسی مفتوح دال مہملہ مشدد
تحتانی معروف بر چند معنی آید اول سنبوہ چار
حکومت کہ امرا و سلاطین بران نشینند و حکمرانی
کنند دوم پارچہ تو بتو کہ بر زخم نہادہ بران عصابہ
بندند ع رفادہ سوم لتہ کہ زنان تہ برتہ کردہ
مانند بالش کوچک سازند و در ایام حیض اورون
بفرج نہند ف شلغ ع کرسف و بضم کاف
فارسی بیخ پس گردن بود ع قفا چہارم گوشت
بالای کف دستہا بود کہ اگر آن بریدہ شود آدمی
بمیرد پنجم پارچہ دوتا دوختہ اندرون پنبہ نہند
و در قبضہ چوب چوبازی و مانند آن دارند ناصر
چوب بدست نرسد ششم ہمان پارچہ پنبہ آگندہ
کہ در سپر دارند ہفتم توشک مانند کہ بنیہ دار کہ
بر پشت پیلان بندند و بران سوار شوند ٭

گدی سے زبان کھینچنا - سین مہملہ
تحتانی مجہول زای معجمہ مفتوح بای موحدہ بالف
کشیدہ و نون زدہ کاف مخلوط الہا مفتوح
تحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف
مصدری سزای مجرمان بود کہ زبان از پس سر کشند

فصل دال ہندی

گڈا - کاف فارسی مضموم دال ہندی مشدد

بالف کشیدہ بمعنی کہ از کرباس بصورت مرد ساختہ بدان دختران بازی کنند ✤

گڈا بنانا - کنایہ از رسوا کردن بود ✤

گڈ بڈ - باہم آمیختہ شدن چیزہا باشد ✤

گڈی - کاف فارسی مفتوح دال ہندی مشدد تبخانی معروف دستہ تروہا و دستہ کاغذ وغیرہ را گویند و بضم اول استخوان را گویند و پیچیدن ہر دو بازوی طائران بود باہم تا پرواز نکنند ✤

فصل ذال معجمہ

گذارا - بروزن خدارا موافقت و ماندن در خانہ کسے و رفتن بجاے و گذشتن از مکانے بود ✤

گذارنا - اول مضموم ذال معجمہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری ف گذاشتن ✤

گذرانا - اول مضموم دوم ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ و نون زدہ نون و الف مصدری ف گذراندن ✤

گذرنا - کاف فارسی مضموم ذال معجمہ مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف گذشتن و مردن ✤

فصل رائے مہملہ

گر - کاف فارسی مضموم بہ رائے مہملہ بزبان بچگا قاعدہ و ضابطہ را گویند و در اصل قاعدہ باشد در حساب کہ بدان فرق در حساب نیفتد ✤

گراپ - بکسر اول و بای فارسی در آخر گلولہ توپ بود کہ از زال مانند آن بندند و بر حراف زنند تا لشکر مقابل را تباہ کند ✤

گراپڑا - بمقدر و بحقیقت باشد ✤

گرج - کاف فارسی و رائے مہملہ ہر دو مفتوح بجیم زدہ آواز رعد را گویند ✤

گرجا - کاف فارسی مکسور رائے مہملہ ساکن جیم بالف کشیدہ عبادتخانہ نصاری بود ف کلیسا ع صومعہ و ظاہرا این لغت انگریزیست ✤

گرجا ہوا صوتی - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن جیم بالف کشیدہ ہای ہوز مضموم و او بالف کشیدہ میم بوا و مجہول نون قافی تبخانی معروف کنایہ از گوہر شکستہ بود ✤

گرجنا - اول و دوم ہر دو مفتوح جیم ساکن نون و الف مصدری آواز کردن ابر بود ع رعد شیخ ناسخ میفرمایند ✤ کیا مزہ ہوا گر گرجنے سے ✤ تجکو سننے ندے گجر بدلی ✤

گردان - کاف فارسی مفتوح رای مهمله ساکن دال مهمله بالف کشیده ونون معلنه کبوتر پرانیدنی باشد که بهر طرف پرواز کرده باز بخانه خود آید وسوای خانه خود جای دیگر ننشیند شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہی کبھی کوچۂ جانان مین بدن مین ہی کبھی ہی طائر روح ہی گردان کبوتر اپنا ؞

گرد اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ وتای ہندی مخلوط الہا زده نون والف مصدری کنایه از بلند شدن غبار بہوا بود ف گرد برخاستن شاعر گوید ؎ مکدر آئے مکدر چلے گلی سے ترے ؞ غبار بنکے جو بیٹھے تو گرد ہوکے اوٹھے ؞

گرد بیٹھنا بروزن مفتوح تحتانی وتای ہندی مخلوط الہا رده نون والف مصدری ف گرد نشستن خواجه آتش گوید ؎ سمجھ ناتوان کی خاک جو اوسمین ہوئی شریک ؞ اوٹھ اوٹھکے بیٹھ بیٹھ گئی گرد راہ کی ؞

گرد کو نہ پہونچنا - کاف بواو مجہول نون ہاء هوز بواو غیر ملفوظ ونون غنه وجیم فارسی زده نون والف مصدری کنایه از بہیچ طور مقابل نشدن چیزے باچیزے باشد سود آگوید ؎ غرض وہ گرم عنان ہوکے جب چمکتا ہی ؞ نہین پہونچتی ہی برق اوسکے گرد کو زنہار ؞

گرد ہوجانا - کنایه از بیرونق وہیچ شدن چیزے پیش چیزے بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ بے ہوا سرگشته ہے میرا غبار ؞ سامنے اسکے بگولا گرد ہے ؞

گردن - فارسیست ع عنق ؞

گردنا - نون بالف کشیده گردن فربه را گویند ؞

گردن اوٹھانا - ف گردن بلند کردن ؞

گردن جھکانا - جیم مخلوط الہا مضموم کاف ونون بالفها کشیده گردن خم کردن بود وکنایه از شرمنده شدن وعاجز شدن وزیر احسان کسی بودن نیز باشد ف سرنگون شدن ؞

گردن مارنا - میم بالف ورای مهمله بالف کشیده نون والف مصدری قتل کردن بود ف گردن زدن میر تقی مغفور میفرمایند ؎ صورت اوسکی میری جھینچی تھی گلے لگتے ہوے ؞ سو جفا کار نے تڑپتا گرد ن مارا

گردن مین ہاتھ دینا - کنایه از دست بگردن کسی

واده از جاے بیرون کردن بود ✤

کردن نا پنا - نون بالف کشیده ونون غنه وبای فارسی زده همان کنایه از دست بگردن کسے افگنده از جاے بیرون کردن بود ✤

گردنی - نون تحتانی معروف بالا پوش اپ بود ✤

گرست - کاف فارسی ورای مهمله هر دو مکسور سین مهمله وفوقانی هر دو ساکن کسیکه فضول خرچ ومسرف نباشد وضروریات واسباب خانه مهیا داشته باشد ✤

گرستی - فوقانی تحتانی معروف متاع واسباب خانه را گویند ✤

گرگا - کاف فارسی مضموم برای مهمله مردم بدکار وبدوضع را گویند ✤

گرگابی قسمے از کفش بود مانند موزه که درین زبان رواج دارد ✤

گرم وگرماگرم - کاف فارسی مفتوح رای مهمله ساکن میم بالف کشیده کاف فارسی دوم مفتوح برای مهمله ومیم زده کنایه از کسیکه شوخ وشنگ بود جرات گویند اللہ رے شرارت تری اللہ رے شوخی ✤ ایسا تو کوئی ہمنے نہ دیکھا نہ سنا گرم شیخ

امداد علی بحر گوید تو وہ گرماگرم ہی بہلا دا گر کھینچے شبیہ ✤ سایہ بنجائے دھوان روغن جلے تصویر کا ✤

گرمانا - کاف فارسی مفتوح رای مهمله ساکن میم ونون بالف کشیده ف گرم شدن جرات گویند ہوا اب آہ کی گرمی سے رونا چشم کا ظاہر ✤ کہ برسے ہے نہایت ابر دریا بار گرما کر ✤ وکنایه از غصه نمودن نیز بود ✤

گرم مسالا - انچه لذا مازیر دطعام برای خوشبو کردن اندازند ومسالا درین لغت مهتد مصالح ست ✤

گرم ہونا - ف گرم شدن وکنایه از غصه کردن بود شیخ ناسخ مرحوم میفرمایند مصرع وہ صنم ہوتا ہی مجھ پر دن مین سو سو بار گرم ✤

گرمی - میم تحتانی معروف کنایه از علت آتشک بود ✤

گرمی دانے - دال مهمله بالف کشیده نون تحتانی مجهول دانهاکه در موسم گرما بر جلد بدن پدید آیند ✤

گرمی کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری کنایه از شوخی نمودن بود شنگ مرحوم گوید مجھسے گرمی بھی وہ کرتا ہی تو دھری گرمی ✤ خود جلانا مجھے خود آگ بیولا ہونا ✤ لمؤلفه ✤ رغبت باده بڑھانی کو کھٹائین آئین ✤ گرمیان کرتی ہیں

ٹھنڈی ہوا ئین آئین ✤

گرنا - کاف فارسی مکسور رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف افتادن ع سقوط و کنایہ از انتہای حرص و طمع و طلب و خواہش چیزے بود چنانکہ جرأت گوید ؎ حقا کہ تو وہ جنس ہی بازار حسن مین ✤ بے اختیار جس پہ خریدار گر پڑے ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎ مدت کے بعد منہ سے لگی ہی جو چھوٹکر ✤ توبہ بھی مے پہ گرتی ہی کیا ٹوٹ ٹوٹ کر ✤

گرو - کاف فارسی مضموم رائے مہملہ بواو معروف بزبان ہندی الاصل اوستاد را گویند و درویش کامل را نیز گویند و مرید انش را چیلہ نامند ✤

گرہ - بکسر تین فارسیست ع عقدہ و ہندی کنایہ از رنج و ملال و پیچ مشکلی بود ✤

گرہ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری ف گرہ افتادن و کنایہ از رنجش و عداوت کہ از جانب کسے در دل کسی بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ نہ کھلی پڑ گئی تھی یار کے دل مین جو گرہ ✤ سعی ہر چند مری ناخن تدبیر نے کی

گرہ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف گرہ زدن و حیلہ بود کہ جہت یاد داشتن کارے کنند یعنی در بند پیراہن وغیرہ گرہ دہند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ذکر فقیر آگے اوس بت کے بھولتا ہی ✤ اپنے گرہ مین دونگا زنار برہمن کی

گرہ کٹ - کاف فارسی مفتوح تبای ہندی کشیدہ کسیکہ از گرہ کسے بطور دزدی چیزی ببرد ✤

گرہ کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ف گرہ کشادن ع حل و کنایہ از مشکل کشائی نیز باشد ف عقدہ کشائی ✤

گرہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفا کشیدہ ف گرہ دادن ✤

گرہ باندھنا - سر حدہ بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از چیزی را در قابوی خود کردن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اسقدر ہی اہل دنیا مین دنائت کا رواج ✤ بس ہو تو مثل صدف باندھین گرہ مین آب کو ✤

گرہ مین کچھ ہونا - کنایہ از زر و مال بودن کسی را

گریبان پکڑنا - بای فارسی وکاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از خواستن ومتقاضی چیزے گشتن از کسے بود ف گریبان گیر شدن ✦

گریبان پھاڑنا - بای فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ورای ہندی نون والف مصدری ف گریبان دریدن وکنایہ از دیوانہ شدن نیز باشد چنانکہ شیخ ماسنخ میفرمایند ؎ پھر بہار آئی نکلے گھر سے دامن جھاڑ کر ✦ سوی صحرا ے جنون چلیے گریبان پھاڑ کر ✦

گریبان مین منہ چھپانا - سیم مضموم بنون غنہ ودہای ہوز زدہ جیم فارسی مخلوط الہا مکسورہ بالف فارسی ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از شرمندہ شدن بود از کسے میر تقی مغفور میفرمایند قطعہ کہا صبحدم مین نے غنچہ سے جاکر ✦ کھلا بندرغ چمن سے ملاکر ✦ تو بولا کہ فرصت یہان اک تبسم ✦ سو وہ بھی گریبان مین منہ کو چھپاکر ✦

گریبان مین منہ ڈالنا - سیم مضموم بنون غنہ ودہای ہوز زدہ دال ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری ہمان کنایہ از شرمندگی و انفعال کسے بود خواجہ میر درد مغفور میفرمایند رباعی ؎ موند آنکھہ سدا کب تئین دن ٹالیے گا ✦ غفلت کے تئین بغل مین یون پالیے گا ✦ ای دردِ مراقبہ تو کرتے ہو ولے ✦ تک اپنے گریبان مین منہ ڈالیے گا ✦ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب اپنے گریبان مین منہ ڈالکے دیکھا ✦ دل سے نہ زیادہ کوئی دشمن نظر آیا ✦

گریبان مین ہاتہ ڈالنا - کنایہ از تقاضا نمودن چیزے از کسے بود ✦

فصل رائے ہندی

گڑبڑ - اول وسوم مفتوح بہ رائے ثقیلہ تردد وتفکر وتشویش باشد ودر میان مردم بمعنے کار شوا یہ

گڑبھرا ہنسیا نہ نگلتے بن پڑتا ہے نہ اوگلتے مثلیست بجای زنند کہ چارہ در کردن کارے باشد ونہ در نکردن آن کار ✦

گڑدیے جو مرے تو دیے نہ اوسکو زہر دیجیے مثلیست مفہومش آن باشد کہ تا وقتیکہ بلطف ومدارات از کسے کار برآید بدرشتی پیش آمدن نشاید ذوق دہلوی گوید ؎ بے نگاہ مہر سے دل مت بچشم قہر دیکھ ✦ گڑدیے سے جو مرے تو دیے نہ اوسکو زہر دیکھ ✦

گڑکھانا گلگلون سے پرہیز شلیست بجای زنند کہ کسے کاری کند از مثل آن کار پرہیز دہد ✤
گڑگرانا - ہر دو کاف فارسی مکسور رای ہندی اول ساکن رای ہندی دوم و نون بالفہا کشیدہ ف زائی کردن ع الحاح ✤
گڑجانا - کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ ہر سہ معنی آید اول خلیدن خار و نشتر وغیرہ در جسم بود دوم فرو رفتن چیزے بزمین باشد سوم دفن شدن مردگان زیر زمین بود چہارم کنایہ از شرمندہ و خجل گشتن کسے پیش کسے بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ گڑ گئے گلشن چمن مین شرم سے تیرے حضور ✤ ابر زر گل صاف قارون کا خزانا ہو گیا ✤ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ دیکھا تجھے جو خون شہیدان سے رنگ پوچھ ✤ گڑ خاک زمین مین خجالت سے گڑ گیا ✤
گڑگڑی - ہر دو کاف فارسی مضموم رای ہندی اول ساکن رای ہندی دوم تحتانی معروف نوعے از قلیان کہ کوچک تر باشد میرزا برق میفرماید ؎ آگے مرے جو غیر کو دی اوس نے گڑگڑی ✤ چیز کی طرح چہرہ کی رنگت بدل گئی ✤
گڑت - کاف فارسی و رای ہندی مفتوح بنون و فوقانی زدہ انچہ افسونگران و عزائم خوانان بران ہیچ اسم خواندہ در زمین دفن کنند ✤
گڑہا - رای ہندی بالف کشیدہ ف گو و مغاک ع تھر و کنایہ از گور نیز بود چنانکہ ناسخ مغفور گوید ؎ مردہ غریب تو ہی گڑھے مین پڑا ہوا ✤ کیا فائدہ جو رو منہ ہی اے مہربان بلند ✤
گڑھنا - کاف فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ظروف و زیور ساختن زرگران بود ع صنوع و کنایہ از ساختن ہیچ سخن نیز گڑھی فتح کرنا - گرفتن قلعہ باشد از حریف و کنایہ از ازالہ بکارت بود ع زفاف ✤
گڑیان کھیلنا - تحتانی بالف کشیدہ و نون مخففہ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری بازیدن و خوشان از اعتبان کریاسی باشد ✤
گڑیون کا میلا - روزے بود در سال کہ آن روز اطفال ہنود بعبت ہای پارچہ رنگین از خانہا برندازند زنند و ہجوم و مجمع مردم شود و ہمان روز کشتی گیران باہم

کشتی نیز کنند ✤

فصل زای معجمه

گز - فارسیست ع ذراع ✤

گزک - زای معجمه بکاف کشیده انچه شراب خواران بعد نوشیدن شراب خورند فارسیست ع نقل الا انچه افیونیان بعد آشامیدن افیون خورند و آنرا نیز گزک گویند ظاهرا محاوره هندیانست ✤

گزی - زای معجمه تجتانی معروف قماشی بود گنده تر ف پلاس ✤

فصل سین مهمله

گستانگ - مردم بی شعور و نادان و بیخبر را گویند

فصل شین معجمه

گشائین - بضم کاف فارسی نوعی از گدایان هنود بود ✤

فصل لام

گل - کاف فارسی مضموم بلام کشیده بر سه معنی آید اول داغ که از سوختن با آتش بر جسم افتد ع دوم قرص سوخته تنبا کوی کشیدنی که در قلیان گذارند سوم چرمی بود که بجای پاشنه در کفش دوزند و بفتح کاف فارسی بزبان انگریزی دار را گویند ع صلیب ✤

گلا آنا - الف ونون بالفها کشیده کنایه از استرخا ملازده کودکان باشد ✤

گلا اوٹھانا - الف بواو وغیر ملفوظ تای هندی مخلوط الها ونون بالفها کشیده ملازده مسترخی کودکان را بجای خود آوردن باشد و این کار را قابله خوب میداند

گلا پھٹنا - موحده مفتوح تجتانی و تای هندی مخلوط الها زده نون والف مصدری کنایه از گرفتگی آواز بود ✤

گلاب - گل سرخ را گویند ع ورد و معنی عرق گل فارسی ست ع ماء الورد ✤

گلاب پاش - ظرفیکه گلاب دران پر کرده بر مردم افشانند ف گلاب افشان و گلاب زن ✤

گلابی - رنگ را گویند که مشابه بگل سرخ بود ✤

گلابی جاڑا - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیده موحده تجتانی معروف جیم ونون بالفها کشیده سرمای اندک و خفیف و با اعتدال که در آخر فصل زمستان و آغاز موسم بهار باشد ف سرما گل ✤

گلا پڑ جانا - ف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از گرفتہ شدن آواز بود شاعرے گوید ؎ نہ فریاد بلبل گلون نے دسنی ٭ گلا پنجتے پنجتے پڑ گیا ٭

گلا بگڑنا - باے فارسی وکاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کاو گرفتن بود تنبا کوی کشیدنی بود ہنگام قلیان کشیدن ٭

گلا دبانا - دال مہملہ مفتوح موحدہ ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از مانع آمدن کسے را از سخن گفتن وآواز بر آوردن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سواے صبر کیا چارہ جو دہ بیداد کرتے ہین ٭ گلا غیرت دبائی ہے اگر فریاد کرتے ہین ٭

گلاس - کاف فارسی مکسور لام بالف وسین مہملہ کشیدہ ظرف رجاجی بود کہ دران آب وشراب وغیرہ نوشند ونیز روغن دران پر کردہ فتیلہ روشن کنند شاعرے گوید ؎ یہ تو پائیگا ساقی کسے تمام سبو ٭ کہ رستمین سے کھو دینگے دو گلاس مجھ ٭

گلا کاٹنا - ف گلو بریدن وکنایہ از زدن کسے بجبر گرفتن بود ٭

گلا گھونٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا بواو معروف ونون غنہ وتاے ہندی زدہ نون والف مصدری ف گلو افشردن شیخ ناسخ میفرماید ؎ عشق مے یہ ہے کہ دم میرا خفا ہوتا ہے ٭ گھونٹتا ہے جو کوئی مست گلا مینا کا ٭

گلا ہلانا - ہاے ہوز مکسور لام ونون بالفہا کشیدہ گردانیدن آواز بگلو مغنیان را در نغمہ سرائی بود ٭

گلال - کاف فارسی مضموم لام بالف ولام کشیدہ چیزے بود سرخ رنگ کہ ہنود در ایام ہولی باہم بر یکدیگر اندازند ع حوجم وحوجمہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ جس دن سے ہے گلال اور انے کا تجکو شوق ٭ تیرے شہید ناز کا لایا غبار رنگ ٭

گلائی - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف تدویر شے مدور را گویند ٭

گل بندھنا - کاف فارسی مضموم لام ساکن موحدہ مفتوح بنون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از نیک افروختہ شدن آتش در فتیلہ شمع وچراغ بود ف گلک بستن آتش ٭

گل پھڑا - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی

بالف کشیدہ گنج دہن بود ٭

گل پھول - مفہوم ہر دو یکیست و ہر دو را معناً استعمال کنند چنانکہ میر تقی مغفور میفرماینـد مصرع گتے ہین بہار آئی گل پھول نکلتے ہین ٭

گل پھولنا - باء فارسی مخلوط الہا بواو معروف و لام زدہ نون و الف مصدری شگفتہ شدن گل و کنایہ از عیان گردیدن امر عجیب و غریب بود ف گل شگفتن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شاخین خالی جاتی ہین اب بات بات مین ٭ دو چار دن مین دیکھیے کیا گل پھلائے رنج ٭

گلتکیا - کاف فارسی مفتوح لام ساکن فوقانی مفتوح کاف ساکن تحتانی بالف کشیدہ بالشی کہ وقت خفتن زیر خسارہا نہند ف گریہ بالش شیخ ناسخ میفرماینـد ؎ مین وہ بلبل ہون کہ ای گل ترے تکیے سے ٭ بوسے لیتے کو نکالینگے مرے پر باہر ٭

گلتھی - کاف مضموم لام مفتوح فوقانی مخلوط الہا مشتد و تحتانی معروف طعامیست کہ آنرا انبیار نیز گویند

گلٹی - کاف فارسی مکسور لام ساکن تاء ہندی تجتانی معروف گرہ کہ در گرہ پیچ در پیچ شدن تار و رشتہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مجھے بھاتا ہے نکلانا تمہارا دہن گل کی کلی ہے گلٹیری بات ٭ و کنایہ از ناشگفتگی خاطر و انقباض طبیعت و گرہ ملال کہ در دل افتد نیز باشد میر تقی مغفور میفرماینـد ؎ واشد نہ شود نہ بلبل اپنی بہار مین بھی ٭ کیا جانے کہ جی مین کیسی گلٹیری ہے ٭ سودا گوید ؎ گرہ لاکھون ہی غنچہ کی صبا اک دم مین کھولی ہے ٭ نہ سلجھین تجھسے اے آہ سحر اس دل کی گلٹیریان ٭

گل چلا - کاف فارسی مضموم لام ساکن جیم فارسی مفتوح لام بالف کشیدہ کسیکہ بر نشانہ زدن گلولہ تفنگ قادر بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ خال مشکین سے شکار اہل قلم کو کیجے ٭ گل چلے شیر سے کرتے ہین نیستان خالی ٭

گل چھرے اوڑانا - جیم فارسی مخلوط الہا تجتانی معروف گرہ کہ بسبب کیلام عارضہ و عفونت مردم منتدع غدہ

مفتوح رای مهمله مشدد تحتانی مجهول الف بواو غیر ملفوظ رای هندی ونون بالفها کشیده کنایه از عیش وعشرت کردن وخرج نمودن بوده اسیر گوید ؎ پائی دولت مال مارا قتل کیا مجکو کیا ✤ خوب گلچھرے اوڑاتا ہی تنیچا یار کا ✤

گلچپ - گفتگوے رنجش آمیز ومباحثه بیجا که که باهم در دوکس میشود ✤

گل دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون والف مصدری سوختن عضوے باشد از اعضاے مردم بآتش ف داغ دادن باکاف فارسی مفتوح بلام زده برداشتن بود لاستاذ مؤلفه ؎ گلے لگیے بتِ فرنگی کے ✤ واجب القتل ہین تو گل دیگا

گلڈانک - کاف فارسی مضموم لام ساکن دال هندی بالف ونون غنه وکاف کشیده نوعے از سگ شکاری بود ✤

گل کاٹنا - کاف بالف کشیده وتاے هندی زده نون والف مصدری سر فتیله شمع از متقراض بریدن بود ف گل چیدن وسر بریدن ✤

گل کترنا - گل از کاغذ وقماش وغیره تراشیدن بود وکنایه از عیان

شدن ف

گل کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری کنایه از کشتن وخاموش کردن چراغ وشمع بود ع اطفاء ✤

گل کھانا - کاف مخلوط الها ونون بالفها کشیده کنایه از داغ کردن دست وسینه باشد از زنگیر معشوق ومعنے از دست برتن زنان معشوق دست وسینه را داغ میکنند وداغ خوردن بالاے شقیقه برای بند کردن آب نزول نیز بود ع کے چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ جانتی ہین شاخ گل مجھه ناتوان کو بلبلین ✤ کیا ہی خوش اسلوب ہین نے اپنے تن پر کھائے گل ✤

گل کھلنا - کاف مخلوط الها مکسور بلام زده نون والف مصدری شگفته شدن گل بود وکنایه از عیان

شدن امر عجیب نیز باشد چنانکہ مرزا برق میفرماتے
ع نچھوٹے تا قیامت گل کھلے طرفہ تماشا ہو ✤
لہو سے تیغ قاتل پر چمن بنجائے جوہر کا ✤

گلگلا - ہر دو کاف فارسی مضموم لام اول ساکن لام دوم بالف کشیدہ چیزیست کہ آرد و شکر را باہم خمیر کردہ قرصہائش در روغن بریان نمایند ✤

گلگیر - فارسیست ✤

گل لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری سر فتیلہ شمع از گلگیر و مقراض جدا کردن و بریدن بود

گل موچھا - کاف فارسی مفتوح ہا و لام ساکن میم بواو غیر ملفوظ جیم فارسی مشدد و مخلوط الہا بالف کشیدہ موہا کہ مردم بر رخسارہا گذارند ✤

گلوری - کاف فارسی مکسور لام مفتوح بواو زدہ رای مہملہ تحتانی معروف چند برگ پان مصالح نہادہ و پیچیدہ را گویند کہ سہ گوشہ بود و خوشنما باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع بنوا لڑے غیر سے گلوری ✤ بیڑا مرے قتل پر اوٹھا کر ✤

گلی - بضم اول و لام مشدد تحتانی معروف چوب کوچکے کہ از بالا و پائین نوکدار بود و کودکان ازان بازی کنند چوب کلان بران زنند ع قافہ دچوب خوشہ جوار را نیز گویند ✤

گلھیا - اول مضموم لام ساکن تحتانی بالف کشیدہ رنگریز را گویند کہ جامہ ہا ابریشمی و ابانات وغیرہ مے زند ✤

گلے باز - کاف فارسی مفتوح لام تحتانی مجہول موحدہ بالف و زای معجمہ کشیدہ کہ یا خوش گلو و خوش آواز باشد ✤

گلے باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از پا تمام کردن چیزے یکسے بود میر تقی مغفور میفرمایند ع وہ صفت لکھنے جو اپنی تیغ کی بیان آگیا ✤ ہنسکے اوس پر چے کو میرے ہی گلے بندھوا گیا ✤

گلے پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری بیرضا و خواہش آمدن چیزے و یافتن چیزے بود شیخ امداد علی بحر گوید ع تجھہ ایسی گلے پڑ گئی ابرو کی محبت تیرا کڈورا رگ گردن نظر آیا ✤

گلی ڈنڈا - کاف فارسی مضموم لام تحتانی معروف دال ہندی مفتوح بنون زدہ دال ہندی دوم بالف کشیدہ نام بازی اطفال بود دران دو چوب باشد یکے کوچک و دیگرے دراز ع قامہ و مقابلہ ف چالیک ❊

گلے کا ہار ہونا - کاف فارسی مفتوح لام تحتانی مجہول کاف کشیدہ ہاے ہوز بالف و رای مہملہ کشیدہ ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از در آغوش کسے بودن چنانکہ بمشکل از دو جدا شود جرأت گوید ؎

تر چپا ہون گلے کا ہار کر کہون کوئی لاوے ❊
مزہ سے کروٹین جس بستر گل پر وہ گاوے ❊

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مین نام پھول کا لیکر
گنا ہگار ہوا ❊ شراب جان کے واضح گلے کا ہار ہوا ❊

گلے لگانا - چیزے بے خواہش طالب بکسے دادن باشد ❊

گلے لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری ف ہم بغل شدن ع معانقہ ❊

گلے ماننا - میم مکسور لام ساکن نون و الف مصدری ہمان ہم بغل شدن بود ع معانقہ ❊

فصل میم

گمک - کاف فارسی و میم ہر دو مفتوح بگاف کشیدہ باصطلاح مطربان و مغنیان آوازیکہ گران و گندہ از گلو برآید و آواز سازے را نیز گویند کہ آنرا در ہندی پکھاوج و باسان نامند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سنائی اپنی گمک بادلون نے دی ساقی ❊ صراحیون کے گلے کا بگی مین ہونون کھنکا ❊ سودا گوید ؎ نہ ترے گھر مین کبھی ناچ مین ہوتے دیکھا ❊ نہ ترے در پہ سنی آکے پکھاوج کی گمک ❊ ایضاً شاعرے گوید ثنوی - صدا جاتی ہے دور تک نائین کی ❊ فلک سن رہا ہے گمک نائین کی ❊

فصل نون

گون - کاف فارسی مضموم نون بر دو معنی آید اول ہنر و کردار و روش ع فعل دوم رسن کہ بدان ناؤ را بسوی خلاف دریا کشند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نالہ ہو بادبان کر آہون کی گون کھینچین ❊ حسرت ہی بحر پار ہو بیڑا کسیطح

وبکسر اول امر بود از شمردن ✤

گنج - کاف فارسی مفتوح نون وجیم زده بر چار معنی آید اول نه روئیدن مو بر سر مردم بود دوم بازار یکه آنجا غله فروشان غله جمع نموده بدست مردم فروشند سوم زمینے که دران مردم را آباد کنند چهارم چند چیز از چاقو و مقراض وظروف که در یکجا چیز جمع کنند ✤

گنجا - جیم بالف کشیده سکیه مو بر سر مرد ف کل ع اقرع ✤

گنج ڈالنا - دال هندی بالف کشیده ولام زده نون والف مصدری ساختن وآباد نمودن بازار یکه دران غله فروشان غله را اندوخته وجمع کرده بدست مردمان فروشند واین بنا باعث ناموری وشهره مردم میگردد شیخ امداد علی بحر گوید ؎

عدم کی راه مین اک گنج ڈالتے اے بحر ✤ ہمارے پاس نه قارون کا خزانه ہوا ✤

گنجلک - کاف فارسی مضموم بنون غنه وجیم ساکن لام مفتوح بکاف تازی ناصافی مقدمات ومطالب را گویند که بخوبی در فهم نیایند ✤

گنجے کو خدا ناخن ندے - مثلیست مشهور بر کمینه زنند که هیچ زور وقوت داشته باشد ✤

گنند - کاف فارسی مفتوح نون ودال مهمله زده ف ناپاکی ع نجاست وباستعمال مؤنث ست خواجه آتش گوید ؎ نهاکر سر کے مین آتش آب تیغ قاتل سے ✤ خدا چاہے تو پاکیزه اس نندگی کی گندگی دے

گندا - کاف فارسی مفتوح نون ساکن دال مهمله بالف کشیده ف ناپاک ع نجس ✤

گندگنٹنا - فرصت یافتن از رنج ومشقت چیزے بعد

گندم بہار - بارانی که در سرما بارد ف باران سرما ✤

گنڈا - کاف فارسی مفتوح نون ساکن ڈال هندی بالف کشیده چند معنی دارد اول رشته نیلگون که تا بیده بر دست وپا بندند دوم رشته سفید خواه رشته نیلگون گره ها داده عاملان وعزائم خوانان چیزے بران دمیده برائے دفع چشم بد در گلوی کودکان اندازند ونیز بیماران بربازو خواه در دست ویا خواه در گلو دارند چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ کھینچے جلاد اجل خط مری گردن پہ کہین ✤ یاد آیا ہے اب اوس طفل کا گنڈا مجکو ✤ خواجه آتش گوید ؎ سرمه منظور نظر ٹھہرا ہے چشم یار کو ✤ نیلگون گنڈا

پنہا یا مردم بیمار کو * وچہار چیز را مانند چہار پول و چہار خرمہرہ وچہار روپیہ وچہار اشرفی نیز گویند و نیز ساز اسپ را باشد کہ در گردن اسپ بندند وکاف فارسی مضموم نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ شخص بد وضع وسر سنگ را گویند *

گنڈلی مارنا - لام تحتانی معروف میم بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری نشستن مار بود حلقہ زدہ جرأت گوید ؎ رخ پہ یون اوس سمیر کے زلف پیچان ہے کہ جون * گنج پر مار سیہ بیٹھے ہے گنڈلی مارکے * وخوابیدن مردم بود خود را درہم کشیدہ *

گنڈیری - پارہ بندہای نیشکر را گویند *

گنڈیری دار - چیز یکہ رنگ مختلف در رنگہا دارد

گنگا اوٹھانا - الف بوا وغیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از سوگند خوردن ہنود بدریای گنگ بود اسیر گوید ؎ چاہے قسم جو یار تو کیا کیا اوٹھائیے * قرآن سر سے آنکھون سے گنگا اوٹھائیے *

گنگا جمنی - جیم مفتوح میم ساکن نون تحتانی معروف چیزے کہ بر وکار طلا ونقرہ ہر دو باشند *

گنگنانا - آہستہ آہستہ سرائیدن باشد کہ آواز بر آید والفاظ مفہوم نشوند *

گنونتا - مردی کہ کارہای بسیار داند وف ہنرمند

فصل واو

گوپھن - کاف فارسی بوا ومجہول بای فارسی مخلوط ہا مفتوح مضمون چیزے باشد از رسن خواہ رشتہ خواہ ابریشم کہ سنگ دران نہادہ واز انگشتان گردانیدہ بر حریف اندازند وف فلاخن *

گوٹ - کاف فارسی بوا ومجہول وتای ہندی کشیدہ بر دو معنی آید اول پارچہ ہای کہ گرد اگرد دہانہ وسیر اہن وچادر دوزند وف فراویز دچوبہ کہ گرد اگرد تختہا وصندوقچہا پیوندند دوم نرد کہ ازان قمار بازند *

گوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول بافتہ کم عرض بود کہ از تارہای نقرہ وطلا وتارہای ابریشم بافند دوم انچہ از فولاد والایچی ومغز نارجیل ولیتہ وبادام وتخم کشنیز بریان وغیرہ باہم مرکب ساختہ در ایام عشرہ محرم شریف ودیگر ایام غم بجاے پان خورند *

گوچنا - کاف فارسی بوا ومجہول وجیم فارسی زدہ

نون والف مصدری بدستها گرفتن چیزی بود بر روی
هوا که بر زمین نیفتد ✤

گودبھرنا - کاف فارسی بواو مجهول ودال مهمله زده
موحده مخلوط الها مفتوح برای مهمله زده نون والف
مصدری شادی باشد که زنان آغوش عروس حامله
وآغوش زچه را از میوه ها و مانند آن پر کنند ✤

گودپھیلانا - باء فارسی مخلوط الها مفتوح تحتانی
زده لام ونون بالفها کشیده ف آغوش کشادن ✤

گودی - دال مهمله تحتانی معروف بمعنی آغوش یعنی
مزید علیه گود بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو وه حسین
ہے دیکھ لے گر طفل بھی سمجھے ✤ گودی مین چین
اوسے ہو نہ آرام دوش پر ✤

گودڑ - کاف فارسی بواو معروف دال مهمله مفتوح
برای هندی زده جاهای کهنه وبیکار را گویند وگرانی
خواب وخمار را که در چشم های مردم باشد نیز مانند ✤

گودڑ کا لعل - کنایه از کسیکه شریف ونجیب بود
در عسرت وکلفت مبتلا باشد خواجه آتش گوید ؎
روا رکھه کلفت ایام مین بھی قدر نیکون کی پھٹے
کپڑون مین بھی اونکو سمجھے لعل گودڑ کا ✤

گودنا - کاف فارسی بواو مجهول ودال مهمله زده
نون والف مصدری خسته کردن چیزے مانند انبه
وغیره از نشتر وسوزن ومانند آن بود ف
آزردن وکنایه از سخنان طعن وتشنیع مشابه نمودن
دل کسے را نیز باشد ✤

گودہ - شاخ پر ثمر کیاه باشد ✤

گورا - کاف فارسی بواو مجهول رای مهمله بالف
کشیده کسیکه رنگش سفید باشد ع صبیح وفرنگی را
از قسم عوام آن هم گویند ✤

گورک دھندا - رای مهمله مفتوح بکاف مخلوط الها
کشیده دال مهمله مفتوح بنون زده دال مهمله بالف
کشیده چیزے باشد از آهن که چند حلقه آهنین
دارد وبستن وکشادن آن خالی از اشکال نبود
ف قفل وسواس وکنایه بود از هر چیزیکه مردم را
در دقت واشکال اندازد ✤

گورکنارے - کنایه از کسے که قریب بمرگ
رسیده باشد جرأت گوید ؎ جرأت یقین ہے
تو بھی کنارہ کرے وہ شوخ ✤ گر مرے اوس کے
گورکنارے مین جا لگون ✤

گور کے مردے اوکھیڑنا - کاف تحتانی مجہول سیم مضموم بہ رائے مہملہ دال مہملہ تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ کاف مخلوط الیا تحتانی مجہول ورائے ہندی زدہ نون والف مصدری وکنایہ از ذکر گذشتگان نمودن وسابقین را یاد کردن بود خواجہ آتش گوید ؎ کہتے ہین ذکر لیلی ومجنون جو چھیڑیے پھر چپ سی ہو بس نہ گور کے مردے اوکھیڑیے ✦

گور گڑھا - سامان گور وکفن بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ سنا ہی حال ترے کشتگان بیداد کا سوا نہ گور گڑھا اون ستم کے ماروں کا ✦

گوری کا جوبن چٹکیون مین جانا - مثلیست بجائے زنند کہ حسن کسے یا خوبی چیزے عبث وبیگانہ شود ✦

گوڑی - رائے ہندی تحتانی معروف کنایہ از زوال ومتاع بود کہ کسے را بے محنت ومشقت از جائے دستیاب شود ✦

گوشت سے ناخن جدا کرنا - مثلیست بجائے زنند کہ کسے در دو قریب یا دو حبیب ارادہ تفرقہ اندازی کند غالب گوید ؎ دل سے تمنا تری انگشت حنائی کا خیال ✦ ہو گیا گوشت سے ناخن کا جدا ہو جانا ✦

گوکھرو - کاف فارسی بواو مجہول وکاف مخلوط الہا زدہ رای مہملہ بواو معروف مبرسہ معنی آید اول نوعی از خار صحرائے باشد ف خسک ع خسک و اینچہ از آہن سازند کہ خار ہا دارد ودر راہ اندازند دشمن اندازند دوم خاری کہ در کف پای مردم برآید ودر راہ رفتن ایذا وتکلیف دہد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بچکے کانٹون سے چلے ہمنے یہ کی تدبیر پاپوش گوکھرو تلوون مین نکلوا ہی ری تقدیر ✦ سوم چیزے بود کہ زنان از تار ہای زر ونقرہ خواہ از بافتہ تار ہای زر ونقرہ شبیہ بخار خسک سازند واز انگشتان شکن ہا پیچش ہا در ان اندازند وگرد اگرد جامہ ہا دوزند چنانکہ شاعرے گوید ؎ کام زیبائش سے کیا ای وادے وحشت مجھے میرے دامان قبا مین گوکھرو ٹانکا نکر ✦

گول - کاف فارسی بواو مجہول ولام کشیدہ ف گرد ع مدور وکنایہ بود از کسیکہ مجہول الحال باشد وکنایہ از سخنیکہ بخوبی فہمیدہ نشود نیز باشد ✦

گولا - لام بالف کشیدہ بر چند معنی آید اول گلولہ

را گویند دوم بر رشته پیچیده کاغذ بادی اطلاق کنند سوم قالب دستار را نامند و آن گوی کلان باشد که دستار بندان بران دستار بندند چهارم نوعے از کبوتر بود خلاف کابلی که پر آرند پنجم ریحی و بادی که مدور شده در شکم مردم گردد و رنج دهد ششم چوب کلان که پهلو ندارد و ازان سقف سازند ✤

گولا اوٹھانا - نوعے از قسم خوردن بود که گلوله آهن را در آتش گرم کرده بر صداقت خود بردارند پس اگر قسم خورنده صادق ست آن گلوله در دستش هیچ اثر نکند یعنے نسوزاند ✤

گولر کا پھول - کاف بالف کشیده بای فارسی مخلوط الها بواو معروف و لام زده کنایه بود از چیزے که نایاب باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیرے مریض لب کی دوا جب تلاش کی ✤ گولر کا پھول باغ مین عناب ہوگیا ✤

گولر کباب - قسمے از کباب بود که گوشت را جوشانیده بر از پنیر و پودینه و ادرک و فلفل سرخ وغیره کرده بریان کنند و خورند ✤

گول گول کہنا - هر دو کاف فارسی بواو مجهول و لام زده کاف مفتوح های هوز ساکن نون و الف مصدری کنایه از سخن مبهم گفتن بود ع ندیدہ ✤

گول مول - چیزے که مدور و بے پهلو باشد و نیز مردم سمین و فربه و کوتاه قامت را گویند ✤

گولندار - لام مفتوح نون زده و الف مهمله بالف و زاے معجمه کشیده کسیکه توپ را سر کند توپچی ✤

گولی - لام تحتانی معروف بر چهار معنی آید اول بندقه تفنگ باشد دوم بمعنی حب بود چون حب افیون و حب ادویه سوم حبه از لاک سازند مانند بندقه تفنگ که کودکان بدان بازی کنند چهارم حبه از آرد سازند و دران سم ذات نهاده بدریا اندازند ✤

گولی بچانا - کنایه از کناره کردن از کار دشوار و مشکل باشد بحر گوید ؎ کیا کیا فریب کر کے مزے لوٹتے ہین ہم ✤ گولی بچا گئے کبھی گولا اوٹھا لیا

گولی لگانا و گولی مارنا - بندقه تفنگ زدن بر نشانه و جانب شکار و حریف بود ✤

گومڑا - کاف فارسی بواو معروف و میم زده را هندی بالف کشیده و بلندی که از صدمه ضرب در سر

و دیگر اعضای مردم پدید آید ٭

گون - کاف فارسی مفتوح بواو زده ونون مخففه ترجمه مطلب و غرض و پسند بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یار ہمکو دل نہین دینے کا بے بوسہ لیے ٭ تم جو اپنی گون کے ہو مین بھی ہون اپنی گھاتیکا ٭

و کاف فارسی دواو ہر دو مفتوح بنون زده نام گیاہیست کہ بانواع رنگہا آنرا طبع کنند و این از صنایع انگریزان ست ولغت انگریزی نیست ٭

گونا - کاف فارسی بواو معروف نون بالف کشیده رو غنیست طلائی کہ بر غلاف شمشیر و غیره و تحته و آئینه وغیره کنند شیخ ناسخ میفرماید ؎ کیا سنہری رنگ ہے جو عکس ہے صاف آئینہ پہ گونا ہوگیا ٭

گونج - کاف فارسی بواو معروف ونون غنه و جیم زده برسه معنی آید اول مرحلقه را گویند کہ زنان در بینی و گوش خود دارند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نہ اوسکی نوک مژه ہے نہ گونج بالیکی ٭ وہ کیا چبھی ہوئی ہے دل مین جو کھٹکتی ہے ٭

دوم آواز کردن شیر بود در بحر اسوم آواز کبوتر را گویند

گونجنا - نون والف مصدری برسه معنی آید اول آواز کردن شیر بود در بحر گوید ؎ آئی مستی کے دن ایام بہاری آئے ٭ شیر کی طرح لگا گونجنے صحرا سر پر ٭

دوم آواز کردن کبوتر در مستی سوم پر آواز شدن سکان بود بسبب صداہاے بلند مردم ٭

گوندھنا - کاف فارسی بواو معروف ونون غنه و دال مهمله مخلوط الماز ده ونون والف مصدری برسه معنی آید اول موہاے سر زنان بافتن زنانرا دوم آرد را با آب سرشتن جہت نان پختن سوم مروارید و گلکاری وغیره در رشته کشیدن ع تسمیط ٭

گوندی - کاف فارسی بواو مجہول ونون غنه دال مهمله تحتانی معروف تمر در حقیقت مشہور کہ سانبکے بعد دال نون آورده گوندنی گویند غلط ست ٭

گونگے کا خواب - کنایه از حال پوشیده و سخن مبہم بود کہ فہمیدنش دشوار باشد اسیر گوید ؎ پوشیده دل کا حال ہے کیا سوچیے مآل ٭ تعبیر کیا کہے کوئی گونگے کی خواب کی ٭

گونگیرا - کسبکه کار برائے غرض خود کند و ہرگاه حاجت نماند بے اعتنائی نماید ٭

گوّیا - کاف فارسی دواو ہر دو مفتوح تحتانی مشدده

بالف کشیدہ ف را مشکر ع مغنی ٭

فصل ہائے ہوز

گہ - بالفتح چیزیکہ در قبضہ تیغ و مانند آن بندند تا گفتہ بار اہ مانند جرأت گوید ؎ مجکو مارا ہی تری تیغ تغافل ہی نے جان ٭ قتل کرنے کو مرے تیغ کا ست قبضہ گہ ٭

گھات - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و فوقانی کشیدہ ف کمین و معنی قالبو و اختیار نیز باشد ٭

گھاتا - فوقانی بالف کشیدہ چیزے را نگر گرفتن بود ہر چیزے کہ خریدہ باشند ٭

گھاتیا - فوقانی بکسور تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ در کمین کسے یا چیزے باشد ٭

گھاٹ - کاف فارسی بالف و تاے ہندی کشیدہ بر سہ معنی آید اول کنارہ دریا بود دوم جاے در تشیر کہ آنجا خم شمشیر زدہ باشند و آن را ہمین شمشیر بود سوم گریبان سینہ بند زنان بود و سند ہر دو معنی اخیر در سابق گذشت ٭

گھاٹا - تاے ہندی بالف کشیدہ ف زیان ع نقصان

گھاٹ گھاٹ کا پانی پینا - کنایہ از جاندیدگی و کار آزمودگی و سیاحت باشد ٭

گھاٹی - تاے ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول راہ بلندی کوہ را گویند دوم بر گلوہ جامہ کہ

گھار - کاف فارسی مضموم ہاے ہوز بالف و را مہملہ کشیدہ جماعتی از مردم کہ برای جنگ فراہم آیند ف جریگ ٭

گھاس - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و سین مہملہ کشیدہ ف کاہ و گیاہ ع تبن لاستاذ

سوکھنا نمود خطے او ڑی غیر بن پڑی میرزا کہ بوٹی ہو گئی اکسیر کی یہ گھاس مجھے ٭ و اینجا تازہ پاس و رس و پیاس ست و نوعے از نقاش ابریشمی نیز بود کہ ازان لباس سازند و درین لغت بعد الف نون غنہ ہم مسموع ست یعنے بعضے گھانس گویند ٭

گھاس کاٹنا - کاف بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری ف کاہ بریدن و کنایہ از کردن کارے بود کہ از بے سلیقگی و بیدلی کنند ٭

گھاگ - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و کاف کشیدہ مرد کہنہ و کار آزمودہ بود ٭

گھاٹر - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ میم مفتوح بر اے ہندی زدہ کسیکہ بسلیقہ و ناکردہ کار

وبجیر دو دانگ باشد ٭

گھان - کاف مخلوط الہا بالف ونون معلنہ آنچہ یکبار در روغن بریان کنند وبرآورند ٭

گھانجنی - کاف فارسی مضموم ہای ہوز بالف کشیدہ ونون غنہ وجیم زدہ نون تحتانی معروف درہیکہ بصورت جو بر کنارہ چشم مردم پیدا آید ع شعیر

گھاؤ چلنا - کنایہ از رسوائی وخرابی کسی بود ٭

گھائل - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ مکسور بلام زدہ ف زخمی وفگار ع مجروح شیخ ناسخ میفرماید ٭ اضطراب دوری محبوب سے معذور ہوں ٭ کیوں نہ تڑپے اسقدر قاتل سے گھائل دور ہے ٭ ونوعی از رنگ کاغذ بادی نیز بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ٭ دمبدم پڑتی ہے اے ناسخ جو شمشیر نگاہ ٭ جو تپنگ اوسنے اوڑایا بس وہ گھائل ہوگیا ٭ وبنای قافیہ این ہر دو شعر کہ در سند ہر دو معنی این لغت نوشتہ شد بر دل وسہل است وجناب شیخ امداد علی بحر مغفور کہ یکے از ارشد تلامذہ جناب شیخ ناسخ مرحوم واز مشاہیر سخنوران واہل زبان بود ند این لغت را بالفتح تحتانی صحیح میگفتند ودر قافیہ صندل ومخمل آوردہ اند لیکن اتفاق جمہور فصحا بر کسرہ تحتانی ست ٭

گھائی - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کنارگی میان دو تنگشت بود ضربے خفیف بود معین در چوبازی کہ بدان باہم مشق کنند ٭

گھبراہٹ - ہای ہوز مفتوح تبای ہندی کشیدہ ف بیجواسی ع اضطرار ٭

گھٹا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ ف ابر ع سحاب وتبای ہندی مشدد ونشانیکہ از کثرت سجود بر پیشانی وازکثرت کار ہا در دست ویا افتد ٭

گھٹا اوٹھنا - نمایان شدن ابر بود بر آسمان از جانبے ٭

گھٹاٹوپ - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی دوم بواو مجہول وبای فارسی کشیدہ پوششی بود کہ در بارش باران بالای سوار ہا مانند پنس وسکھپال وہودج وغیرہ اندازند

تا زتر شدن محفوظ ماند شیخ ناسخ میفرماید ؎
لازم اوس سہ کی سواری مین گھٹنا ٹوپ بھی ہے ؎
نہ بھگودے کہین سکھپال کاسب تو رکھلے ؎
گھٹ بڑھ - کمی و زیادتی چیزی باشد ہنگام ہمایش آن
گھٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تاے
ہندی ساکن نون بالف کشیدہ بمعنی شدن رم و
تنگی نمودن نفس مردم بود در جاے تنگ و تاریک
و کنایہ از خاموش ماندن نیز باشد جرأت گوید ؎
چپ رہی سے تیرے مجھے یہ خوف ہی جرأت کہ گھٹ
گھٹ کے کہین تجکو کچھہ آزار نہو جاے ؎ و نیز نام
عضوی از اعضاے مردم بود ف چشم زانو ع رکبہ
و تاے ہندی مفتوح و نون مشدد نوعے از زیر جامہ بود
گھٹنیون چلنا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم
تاے ہندی ساکن نون مکسور تحتانی بواو مجہول و
نون مخففہ جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و
الف مصدری خرامیدن کودکان و مردم شل
بہر دو دست و ہر دو زانو بود ؎
گھسور - کنیز یکہ بکار کردن سستی کند ؎
گھسی - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تاے
ہندی مشدد و تحتانی معروف ادویہ کہ کودک
نوزائیدہ را دہند ع زقہ آتش گوید ؎
گھسی مین دی ہے دایہ نے محبوب شراب ناب ؎
مین آشنای دختر رز ہون مدام سے ؎
گھیچ پیچ - کاف فارسی مخلوط الہا و یاے فارسی
ہر دو مکسور بجیم فارسی زدہ چیزہاے بسیار و مردم
بسیار کہ بہم پیوندند سبب ابنوہ و وفور و تحریر بکار
در آوردہ و گنجان بود ؎
گھر - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح براے مہملہ
ف خانہ ع بیت و کنایہ بود از خانہ ہا کہ
در بساط چوسر و شطرنج باشند اسیر گوید ؎
کسطرح دین وہ جگہ خانۂ دل مین محبوب نرد کو
بھی نہین چوسر مین جو گھر دیتے ہین ؎ و کنایہ
از نقوش تعویذ کہ دران اعداد اسماے الٰہی نویسند
نیز باشد و خانہ آئینہ و عینک و گنجفہ و غیرہ را
نیز گویند و باصطلاح بردستان سراے مرغ دستان
سرا چون بلبل و مانند آن نیز اطلاق کنند چنانکہ
شاعرے گوید ؎ باغ سے جاؤنگا سیدھا
مین بیابان کی طرف ؎ عاشق وحشی ہون

بیل گھر سناتی ہے کسے ❊

گھرا - کاف فارسی مفتوح ہاے ہوز ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ ف ژرف ع عمیق وکنایہ از چیزے کہ بسیار بود چنانکہ گویند گھرا پردہ گھرا رنگ گہری ملاقات وکاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ بردو معنی آید اول دوائے دافع آشوب چشم را گویند دوم آوازیکہ ہنگام جاندادن از گلوے مردم برآید ع حشرجہ وغرغرہ بہردو معنی اسیر گوید ؎ کیوں نہ ہو بچنے نزع کی نوبت یہاں گھرالگی ❊ آنکھیں آئیں یار کی طیار گھرا ہوگیا

گھرا پردہ - حجاب بسیار را گویند کہ کسی از کسی کند

گھرا رنگ - کاف فارسی مفتوح ہاے ہوز ساکن رنگ بسیار جامہ را گویند ❊

گھرالگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری از گلو برآمدن آوازیکہ ہنگام جان دادن مردم برآید چنانکہ رشک مغفور میفرماید ؎ آنکھیں تری جو آئیں تو بیمار چشم کو ❊ مرنے کے انتظار میں گھرالگا رہا ❊

گھرانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ونون بالفہا کشیدہ ف خاندان ودودہ وتبار

گھربار - موحدہ بالف ورای مہملہ کشیدہ عبارت از خانہ ومتاع خانہ وعیال بود میر تقی گوید ؎ ہوں پریہی ہر لحظ آہ شرر بار ❊ بلا ہی پڑا ہے ہمارا تو گھر بار ❊ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گھر بار لٹا بیٹھے ہیں تیرے لیے عاشق ❊ غارت عالم تراجو ہیں نظر آیا ❊

گھربنانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن موحدہ مفتوح ہر دو نون بالفہا کشیدہ ف عمارت ساختن ع تعمیر وکنایہ از تزویج واقامت افگندن بجائے بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ گھر بناؤں خاک اس وحشی کے ❊ ہیں ناصحا ❊ آئے جب مزدور مجکو گورکن یاد آگیا ❊

گھربولنا - موحدہ بواو مجہول ولام مفتوح ونون والف مصدری کنایہ از دستان سرا بلبل مانندآن باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آتش گلزار جب بھڑکی تھی لازم تھا یہی ❊ دخانہ صیاد میں قفس کا ہم گھر بولتے ❊

گھربیٹھنا - موحدہ مفتوح تحتانی وتای مہملہ

مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ترک نوکری کردہ خانہ نشین شدن بود ٭

گھر بھونک کر تماشا دیکھنا تمثیلیت برکسے زنند کہ بر تباہی و بربادی خانہ خود خوشنود و مسرور گردد و اسیر گوید دل جلا کر رخ محبوب کا جلوہ دیکھا ٭ یعنے گھر بھونک کے کیا خوب تماشا دیکھا

گھر جانا - درمیان فوج و دشمن آمدن و کنایہ از مبتلا شدن برنج و الم نیز ہست ٭

گھر جلے کسیکا تاپے کوئی تمثیلیت مشہور بجائے زنند کہ رنج کسے باعث راحت دیگران شود چنانکہ شاعر گوید ؎ آنکھیں سینکے کوئی باغبان دل میں لگی بابل کے آگ ٭ گھر کسیکا باغ عالم میں جلے تاپے کوئی ٭

گھر چڑھکر لڑنا - شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ مری خیال بہ دہ پیشہ فتنہ گر چڑھکر پایہ خانہ تک بے آتی ہے لڑنے گھر چڑھکر ٭

گھر دیکھ لینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مخلوط الہا زدہ لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از ابار بار رفتن کسے در خانہ کسے برای ہیچ حاجتے و ضرورتے بود چنانکہ شاعر گوید مصرع ملک الموت نے گھر دیکھ لیا ٭

گھر کا بھیدی لنکا ڈھائے - مشہور بر کسے زنند کہ محرم اسرار خانہ کسے شود و دزدی کناند و باعث تباہی و خرابی خانہ او گردد ٭

گھر کرنا - کاف فارسی مفتوح را و ہملہ ساکن و نون و الف مصدری کنایہ از گنجائیش خود کردن در جائے بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ یوں تیر دل میں چبھتی ہے دلبر کی اوسکی تاب ٭ ہیرے کی جوں کنی کوئی گوہر میں گھر کرے ٭ و کنایہ از ازالہ کردن خانہ بود زن را چنانکہ ہیچ [illegible] دنیا کی نکرتو فرہنگ [illegible] نہ گرگا ٭ آخانہ خرابی اپنی [illegible] اس سے گھر نہ ہوگا ٭

گھر کنا - کاف فارسی مخلوط الہا [illegible] جملہ مفتوح کاف ساکن نون و الف [illegible] سخن درشت و سخت کسے گفتن بالا [illegible]

گھر کی - کاف فارسی [illegible] مہملہ زدہ کاف تحتانی [illegible]

کلام سخت باآواز را گویند ٭

گھرکی جھڑکی - ہمان سخن سخت باآواز باشد

گھرکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری سخن درشت کسے را گفتن باشد

گھر کی طرح رہنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف طای حطی رای مہملہ ہر دو مفتوح حای حطی ساکن رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از بے تکلف شدہ بخانہ کسے ماندن بود چون خانہ خود چنانکہ رشک گوید ؎ ادھر او دھر پھرتے ہو کیا نظر کیطرح جو آئے ہو تو رہو میرے گھر مین گھر کیطرح ٭

گھر کی کھیتی - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول فوقانی تحتانی معروف کنایہ از روئیدن موہائے ریش و بروت بود کہ بعد تراشیدن باز برآیند چنانکہ شاعرے گوید ؎ سر منڈوائی ای زاہد اگر ہے ریش کو منڈوا ٭ نکل آئیگی پھر داڑھی کہ یہ تو گھر کی کھیتی ہے ٭

گھر کے لوگ - کاف تحتانی مجہول لام بواو مجہول

وکاف فارسی کشیدہ کنایہ از زوجہ بود ٭

گھر کی مرغی دال برابر - سیم مضموم رای مہملہ ساکن غین معجمہ تحتانی معروف دال مہملہ بالف ولام کشیدہ موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ موحدہ دوم مفتوح بہ رای مہملہ زدہ مثلے نیرزند کہ ہر چہ نزد خود ست قدر آن نیست ٭

گھر گھالنا - تاراج کردن خانہ کسے باشد کسے را جرأت گوید ؎ ابھی تو تمنے پردہ ہی مین اک عالم کا گھر گھالا ٭ مجھے یہ فکر ہے صورت دکھاؤ گے تو کیا ہوگا ٭

گھر گھوڑا نحاس مول - مثلیست مشہور کہ مفہوش ہم متعارف ست ٭

گھر مین ڈالنا - سیم تحتانی مجہول ونون مخفیہ دال ہندی بالف کشیدہ لام زدہ نون والف مصدری کنایہ از نشانیدن زن بازاری بود مردان را اندرون خانہ خود بہت خانہ آبادی چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ فاحشہ خانہ برانداز ہر جائی ہے ٭ گھر مین دنیا کو جو ڈالو تو گھر کیا ہوگا

گھر والا - واو ولام بالفہا کشیدہ مرد یکہ صاحب خانہ

گھروالی - لام تحتانی معروف زنیکہ صاحب خانہ بود ٭
گھروندا - کاف فارسی مخلوط الہا و رای مہملہ بر دو مفتوح بواو زدہ و نون غنہ دال مہملہ بالف کشیدہ خانہ کہ طفلان از خاک ساختہ ازان بازند و باز آنرا بے نشان سازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎

خانہ برباد کیا عشق نے طفلی سے ہمین ٭ کہ بنا بیٹھے گھروندے کی طرح گھر اپنا ٭

گھریا - تحتانی بالف کشیدہ ظرف کوچکے کہ از گل سازند و دران طلا و نقرہ گدازند ف بوتہ ع بوتق ٭

گھریلو - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول لام بواو معروف چیزے کہ در خانہ ساختہ شود و طائرے کہ در خانہ پیدا شود یعنی بازاری نباشد ف خانگی ٭

گھڑنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بر رای ہندی زدہ نون و الف مصدری ساختن زیور و ظروف از نقرہ خواہ طلا خواہ مس خواہ آہن و مانند آن بودف زرگری و آہنگری ع صوغ رشک گوید ؎ ڈھالے ہوے ہین

سانچے مین یہ بھی بدن کی طرح ٭ ہرگز سنار نے ترے زیور گھڑے نہین ٭ و قافیہ اینجا چھڑے و گھڑے و جھڑے است ٭

گھڑویچی - کاف فارسی مخلوط الہا و رای ہندی ہر دو مفتوح بواو زدہ و نون غنہ جیم فارسی تحتانی معروف چیزے بود چوبین کہ بران چند سبوی آب نہند ٭

گھڑی - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول پارہ از روز یا شب ف ساعت دوم آلہ بود کہ ازان حال ساعات روز و شب معلوم گردد و آنرا در صندقچہ و کمر نگاہدارند ف وقت و ساعت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شب وصال مین کھٹکا رہا یہی تا صبح ٭ گھڑی کمر کی نہ بجنی لگی گجر کی طرح ٭

گھڑیال - رای ہندی ساکن تحتانی بالف و لام کشیدہ بر دو معنی آید اول تابہ باشد بر نجی کہ آونجیتہ دارند و ہر گاہ کہ ساعتے از روز یا شب بگذرد بران ضربے زنند تا آواز ازان بر آید

دوم جانورے دریائی بود چون نہنگ بہر دو معنی
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وصل کی شب ہو چکی اے
اشک بجتا ہے گجر ٭ نہ شین گھڑیال اب ہو پانی
کے گھڑیال کا ٭

گھڑیالی - لام تحتانی معروف کسیکہ گھڑیال را
مینوازد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وصل کی شب
ہو چکی احسان کر ٭ اک گھڑی گنتی مین گھڑیالی گھٹا ٭

گھڑیان گننا - انتظار کسے نمودن بود بجرات
گوید ؎ وعدے پر کوئی تیرے لیے شام سے
سے تک ٭ آہین بھرا کیا ہے گھڑیان گنا کیا ہے ٭

گھڑے پانی کے پڑنا - رای ہندی تحتانی
مجہول بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف
کاف تحتانی مجہول بای فارسی دوم مفتوح رای
ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از تر
شدن و عرق انفعال بود اسیر گوید ؎ ترے
کانون کے آگے کان گل کثر بکڑتے ہین ٭ حضور
شرم نرگس پر گھڑے پانی کے پڑتے ہین ٭

گھڑی ساعت ہونا - کنایہ از قریب تر
ہلاکمندن باشد چنانکہ ولی نعمی نواب محمد کلب علیخان
بہادر دام اقبالہم تخلص بہ نواب میفرمایند ؎
ترے کوچے مین مدت سے ہے ہمپر نزع کا عالم ٭
گھڑی ساعت کا نقشا ہمنے دیکھا ہے یہین سر پر ٭

گھڑی مین گھڑیال - کاف فارسی مخلوط الہا
مفتوح رای ہندی تحتانی معروف میم تحتانی
مجہول ونون مخفیہ کاف فارسی مخلوط الہا
مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی بالف ولام
کشیدہ کنایہ از دگرگون شدن حال زمانہ باشد
بیک ساعت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ باعی ہر دقت
دگرگون ہے زمانے کا حال ٭ دن سے جو مہینا
تو مہینے سے ہے سال ٭ امید ترقی کی تنزل مین
رہی ٭ اے کشتہ یاس ہے گھڑی مین گھڑیال ٭

گھس پس کی اوتر نا - سزاوار بودن کسے
بود کسے را و این محاورہ زنانست ٭

گھسنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ
مکسور نای ہندی نون والف مصدری کشیدہ شدن
چیزے و کسے بود ٭

گھس گھدا - کنایہ از مردم دان و احمق و ابلہ
و ناکارہ باشد ٭

گھسن لگانے کو نہونا - بجاورہ زنان در مقامے گویند کہ چیزے نباشد *

گھسنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ ساکن نون والف مصدری ف سودن ع سحق و ہر کہنہ شدن جامہ نیز اطلاق کنند و بضم کاف فارسی مخلوط الہا ف درآمدن *

گھسن پٹی - زدوکوب را گویند *

گھسیارا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ ساکن تحتانی و رای مہملہ بالفہا کشیدہ ف کاہ فروش ع علاف *

گھسکنا - کاف فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری بآواز تند سخن گفتن بود *

گھگھیانا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی ساکن تحتانی و نون بالفہا کشیدہ بسیار الحاح و زاری کردن باشد *

گھگھی بندھنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی مخلوط الہا دوم مشدد تحتانی معروف گرفتہ شدن دوم از شدت گریہ یا گرفتہ شدن آواز از ترس و خوف بود *

گھلنا - ف گداختن *

گھلنا ملنا - خوب آمیختن بود *

گھما گھم و گھما گھمی - ہر چہار ہای ہوز ساکن کلمہ ایست کہ بر رونق و گرمی بازار اطلاق کنند *

گھمسان کی لڑائی - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح میم ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ و نون زدہ کاف تحتانی معروف لام مفتوح رای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف جنگ کشمکش و انبوہ بود ف جنگ مغلوبہ کہ در دو لشکر واقع شود شاعرے گوید مثنوی خوب گھمسان کی لڑائی ہے * دیکھیے اب کسطرف صفائی ہے *

گھمنڈ - کاف فارسی مخلوط الہا و میم ہر دو مفتوح نون و دال ہندی زدہ ف پندار ع غرور *

گھن - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح نون آہن سطبر بود با دستہ چوب کہ بدان آہن وزر و نقرہ وغیرہ را سیگویند ف پتک ع مطرقہ و بضم کاف فارسی مخلوط الہا کرمیکہ چوب را بخورد ف سیسۃ ع سوس و بکسر کاف فارسی مخلوط الہا کراہت نمودن طبع از شے مکروہ بود و بفتح کاف فارسی

های هوز هم مفتوح گرفتگی ماه وخورشید بود ع خسوف وکسوف

گهنا - کاف فارسی مفتوح های هوز ساکن نون بالف کشیده وف زیور ع حلی وحلیه وکاف فارسی مخلوط الها مفتوح صورتے کہ شاخهایش کثیر ومتصل بیکدیگر باشند وبر متصل وبهم پیوسته بودن چیز های دیگر نیز اطلاق کنند چنانکه گویند گهنی بال گهنی داڑهی ٭

گهنانا - کاف فارسی مفتوح های هوز ساکن هردو نون بالفها کشیده گرفته شدن ماه وخورشید بود ٭

گهنایا هوا پاؤن - نون وتحتانی بالفها کشیده نوعے از پای مردم کہ خلقی باشد وراه رفتن ازان شبیه ببرد بود

گهن پڑنا - کاف فارسی وهای هوز هردو مفتوح نون زده های فارسی مفتوح رای هندی ساکن نون والف مصدری گرفته شدن ماه وخورشید بود وکاف فارسی مخلوط الها مفتوح بنون زده افتادن تپک برزر ونقره باشد ٭

گهن لگنا - کاف فارسی های هوز هردو مفتوح بنون ساکن لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری گرفته شدن ماه وآفتاب بود ع خسوف وکسوف وکاف فارسی مخلوط الها مضموم بنون ساکن کرم خورده شدن چوب بود وکنایه از لاحق شدن هیچ فکر وغم جانکاه بمردم

گهنٹ - چیزے کہ در گلوے گاؤ وشتر قافله اندازند کہ صدا دهد ف درا ٭

گهنٹا - کاف فارسی مخلوط الها مفتوح نون ساکن تای هندی بالف کشیده برد ومعنی آید اول را گویند ع جرس دوم بزبان انگریزی یک ساعت نجومی را نامند ٭

گهنٹی - تای هندی تحتانی معروف چیزے بود کہ در گردن اسپ وشتر وگاو اندازند درے کوچک بود ف زنگله ع جلجل ٭

گهن چکر - گردیدن باشد ف گردش ٭

گهنگرو - کاف فارسی مخلوط الها مضموم بنون غنه وکاف فارسی زده رای مهمله بواو معروف چیزیست کہ رقاصان در هردو پا بسته رقص کنند وازان آواز برآید ودر خلخال وپاپوش زنان هم آویزند تا هنگام رفتار آواز کند واز زیور پاے کودکان نیز بود ف زنگله ع قلقله وهر زیور که هنگام جان کندن مردم از گلو برآید نیز اطلاق کنند ٭

گھنگرو بولنا - موحده بواو مجهول ولام زده نون
والف مصدری آواز کردن زنگله یا بود وکنایه از
آواز دم زدن کرمردم را وقت احتضار وجان کنی
لاحق شود نیز بود چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎
جان کنی کے وقت مجکو دیکھنے آیا جو تو * شور گھنگرو
سے ہوا پیدا مبارکباد کا *

گھنگھور گھٹا - کاف فارسی مخلوط الها مفتوح
نون زده کاف فارسی دوم مخلوط الها بواو مجهول وراے
مهمله زده کاف فارسی سوم مخلوط الها مفتوح تا رسیده
بالف کشیده ابر غلیظ وتیره وتار باشد که در ایام
بارش برخیزد وبسیار بارد چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎
اگ برسے تو نہین جاے عجب فرقت مین * ہر
مہ دود دل سوزان نہین گھنگھور گھٹا *

گھنگنیان - کاف فارسی مخلوط الها مضموم بنون
غنه وکاف فارسی دوم زده نون مکسور تحتانی
بالف کشیده ونون مختفیه گندم ونخود وغیره که در
آب جوشانیده نمک انداخته سازند وخورند *

گھنگولنا - کاف فارسی مفتوح بنون غنه کاف
فارسی دوم بواو مجهول ولام زده نون والف مصدری
دست در ظرف پر آب ومانند آن انداخته جنبانیدن
ودرهم وبرهم کردن بود تا خراب شود *

گھنگنا - کاف فارسی مخلوط الها مضموم نون ساکن
نون دوم والف مصدری کرم خورده شدن غله و
چوب بود ونفتح کاف مخلوط الها متصل وبهم پیوسته
بودن چیزها باشد *

گھوان رنگ - کاف فارسی مکسور های هوز ساکن
واو بالف کشیده ونون مختفیه رنگ مردم که گندمی بود *

گھورا - کاف فارسی مخلوط الها بواو معروف راے
مهمله بالف کشیده جائیکه خاکروبه وخس وخاشاک و
نجاست اندازند ع دمن وکناسه *

گھورنا - راے مهمله زده نون والف مصدری تیز
نگریستن کسے را خواه بنظر فساد وجنگ خواه بنظر
محبت باشد چنانچه خواجه آتش گوید ؎ شریف
کعبه کو کعبه مبارک ہم تو اے آتش * بتون کے
گھورنے کو جاتے ہین دیر برہمن مین *

گھوڑا - کاف فارسی مخلوط الها بواو مجهول راے
هندی بالف کشیده فرس توسن واسپ ع فرس
وتیز آله از آلات بندوق باشد *

گھوڑا اوٹھانا - الف بواو وغیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از تاختن اسپ بود خواجہ آتش گوید ؎ خامہ سے کام لیجیے ہنگام فکر شعر ✤ میدان کارزار مین گھوڑا اوٹھائیے ✤

گھوڑا پھینکنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہمان اسپ تازی بود ✤

گھوڑ چڑھا - کسیکہ بر اسپ خوب نشیند ف سوار کارع فارس ✤

گھوڑ چڑھی - تفنگ کہ بر اسپ سوار شدہ آزا مر کنند

گھوڑ دوڑ - کاف فارسی مخلوط الہا بواو وغیر ملفوظ ورای ہندی زدہ دال ہندی مفتوح بواو ورای ہندی زدہ دو اسپ تاختن دو کس بود کہ شرط بستہ میدوانند پس ہر کسیکہ بر اسپ دیگرے پیش قدمی نماید بازی آنکس مے رباید وجائیکہ آنجا اسپان را گرو بستہ مے دوانند ✤

گھوڑی - کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجہول رای ہندی تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول اسپ مادہ دوم چیرے بود چوبین کہ حجامان ہنگام ختنہ کردن نیزہ گودکان را ازان در گیرند سوم نوعے از سرود بود کہ آنرا زنان در شادیہاے سرایند چنانکہ میر حسن در مثنوی گوید ؎ ادھر کا تو یہ رنگ تھا اور راگ ✤ محل مین اودھر گھوڑیان اور سہاگ ✤

گھوڑی بنیچ کے سونا - رای ہندی تحتانی مجہول موحدہ تحتانی مجہول ونون غنہ وجیم فارسی زدہ کاف تحتانی مجہول سین مہملہ بواو مجہول ونون والف مصدری شلیت بر کسے زنند کہ از فکر کارے فارغ شدہ باطمینان تمام بخوابد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب تھکی اوسکی سواری دوڑکر یون سوئے ہم ✤ جیسے سوداگر کو گھوڑی بیچکر آتی ہے نیند

گھوڑی چڑھانا - ہمان آلہ چوبین بر نیزہ اطفال نہادہ ختنہ کردن باشد ختنہ گران را ✤

گھوڑے گھوڑے لڑین موچی کا زین ٹوٹے شلیت بجائے زنند کہ دو کس باہم جنگند وہیچ نقصان دیگرے نشود ✤

گھولے مین پڑنا - درکارے مصروف شدن کہ تمام نشود ✤

گھولے مین ڈالنا - کسے را در کارے انداختن

کہ ازان برنیاید و دہ اینیدن شخصے را برو عدہ کارے ✤
گھومنی - نون تحتانی معروف در آخر را گویند ✤
گھون - کاف فارسی مکسور ہای ہوز بوا و معروف
ونون مخفیہ بروزن نگون غلہ ایست مشہور ف
گندم ع حنطہ و بعضے این لغت را بروزن بیرون
میخوانند چنانکہ شیخ امراد علی بحر گوید ؎ فریب
رزق بین دانا بھی ہے تو منہ کی کھاتا ہے ✤
کہ باغ سبز ہے ہر آدمی کو کھیت کیہون کا پکین
فصیح بروزن نگون باشد ✤
گھونا - کاف فارسی مخلوط الہا بوا و معروف نون
بالف کشیدہ کسیکہ پختہ کار و ہوشیار باشد چنانکہ
حضرت رشک میفرمایند ؎ بچنے سے اوسنے
سیکھا پکپنا ✤ بھولا بھولا ہو کے گھونا ہو گیا ✤
گھونٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا بوا و مجہول و
نون غنہ بردو معنی آید اول مہرہ کشیدن بر کاغذ
و مانند آن دوم سائیدن چیزے از دستہ آہن
یا دستہ چوب بود در ہاون و سنگ ✤
گھونٹوانا - تراشیدن موہای ریش باشد بطوریکہ
کہ اثر بن نماند ✤

گھونگھٹ - کاف فارسی مخلوط الہا بوا و معروف
ونون غنہ کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تمام کشیدہ
پردہ روے عروس را گویند ع برقع ✤
گھونگھٹ اوٹھانا - الف بوا و غیر ملفوظ تاے
ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ بحجاب
شدن عروس بود ✤
گھونگھٹ اولٹنا - الف بوا و غیر ملفوظ لام
مفتوح تاے ہندی ساکن نون و الف مصدری
حجاب دور کردن عروس بود ✤
گھونگھٹ کھانا - کاف مخلوط الہا و نون
بالفہا کشیدہ کنایہ از روگردانیدن فوج بوقت ارادہ
گریختن از میدان کارزار در جنگ حریف چنانکہ
جرأت گوید ؎ جون نقاب اپنا اولٹ اوسنے
لڑائی ہمسے آنکھ ✤ فوج صبر و تاب و طاقت و دین
گھونگھٹ کھا گئے ✤ برق مرحوم در مرثیہ میفرمایند
؎ غصہ سے جو بل زلف سیہ فام نے کھایا ✤
سو مرتبہ گھونگھٹ سپہ شام نے کھایا ✤
گھونگھٹ نکالنا - نون مکسور کاف بالف
ولام کشیدہ نون و الف مصدری روپوشیدن

عروس بود در حجاب *

گھونگھٹ کی دیوار - دیوارے کہ اندرون باغ وخانہ مقابل درآمد و شد کشند تا نظر مردمان راہ باندرون خانہ نیفتد *

گھونگرو والے بال - کاف فارسی مخلوط الہا بواو معروف ونون غنہ کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن واو بالف کشیدہ لام تحتانی مجہول موحدہ بالف ولام کشیدہ نوعے از موہای سر کہ گرد درگرد پیچ در پیچ باشند در غول ع جعد *

گھونگی - کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ کاف فارسی تحتانی معروف نوعے از سفال باشد کہ ازان مکان را پوشند *

گھیر - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ورای مہملہ زدہ گرداگرد ہر چیز عموماً و دور پیراہن وقبا خصوصاً بود مرزا برق سیفر مایند ؎ ترے آنے سے جہان اک گل ہوا ہی باغ باغ * دامن بہار پیرہن کا گھیر ہے *

گھیرنا - نون والف مصدری درمیان گرفتن کسے بود وکنایہ از گرد یدہ شدن بکسے نیز باشد

گھیتلا - کاف فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول فوقانی زدہ لام بالف کشیدہ قسمے از پاپوش بود کہ آنرا زن و مرد ہر دو پوشند *

گھی کا کیا لنڈھنا - در محاورہ مہاجنان مرون رئیس کلان وحاکم ممالک شاہ کہ بدین کلمہ مشہور ہستند

گھی کہان گیا کھچڑی مین - مثلیست مشہور بجای زنند کہ زر یا مال کسے بتصرف غریبان او در آید *

گھی کے چراغ جلانا - جیم مفتوح لام ونون بالفہا کشیدہ رسمیست کہ ہر گاہ ہیچ مراد کسے حاصل شود و مطلبے بر آید روغن گاو در چراغہا پر کردہ بر مزارہا و درگاہہا روشن کنند چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎ آنکھین مری کب جو منور جمال یار * گھی کے چراغ طور کے اوپر جلاؤن مین

ایضاً بجرگوید ؎ جو مرے رہون مین شب ہجر مین یہ جی خوش ہو * چراغ گھی کے جلائے مرے مزار مین روح *

گھیل - کسیکہ لغو و مہمل بود و چیزے کہ خراب و ناکارہ باشد *

فصل یاء تحتانی

گیا - کاف فارسی مفتوح تحتانی بالف کشیده نام سبزه و پرستشگاه هندوست

گیا گذرا - کلمه ایست که هر مردم و اشیای معدوم و مفقود و از کار رفته اطلاق کنند رشک مرحوم گوید

ع آتش عشق جا بجا لگے ہین * جلگیا بجھگیا گیا گذرا * میر لقی مغفور گوید ع کو چہ یار سے نجا نیگے * کیسے ہی ہونگے ہم گئے گذرے *

گیان - کاف فارسی مضموم تحتانی مشدد بالف کشیده و نون مخفیه کلمه ایست که بزنان همدم و همنشین خود بدان خطاب کنند *

گیا وقت پھر نہین آتا - شلیت بجای زنند که کسے وقت کاری را از دست ندهد غالب گوید ع مہربان ہوکے بلالو مجھے چاہو جسوقت * مین گیا وقت نہین ہون کہ پھر آبھی نسکون *

گیت - کاف فارسی تحتانی معروف و فوقانی کشیده نوعے از سرود باشد مانند دھرپد و خیال

گیدڑ بھبکی - کنایه از حمله آوردن کسے بر کسے بود مانند شغال شیخ ناسخ میفرماید ع تا کجا اعدا کی گیدڑ بھبکیان * الغیاث ای شیر یزدان الغیاث *

گیرو - رای مہمله ساکن و او بالف کشیده لباسے کہ آب گل ارمنی زنند *

گیگلا - مرد احمق و طفل مزاج را گویند *

گئی - کاف فارسی مفتوح همزه تحتانی معروف درگذشتن را گویند *

گئی گزرنا - کاف فارسی مفتوح همزه تحتانی معروف کاف مفتوح رای مہمله ساکن نون و الف مصدری دانسته نکردن کاری و تغافل نمودن بود چنانکه رشک مرحوم میفرماید ع عشق کیا صبر و تحمل کی اگر بات گئی * ظلم مین تو بھی نکراوے بذات گئی * شاعرے گوید ع اونکے ستم کی چاہیے فریاد کچھ نہ کچھ * روز جزا ہی آج تو ای دل نکر گئی *

گمبد - کاف فارسی تحتانی مجہول و نون غنه و دال مہمله زده بر چند چیز اطلاق کنند اول گوئے کہ کودکان ازان بازی کنند دوم سرگل رشک گوید ع بتا ہی ترے واسطے کاغذ ہادی آسمان * گنبد ہی تیرے کھیل کا یہ کرۂ زمین نہین * دوم گونبکہ دستار ہا بران نہادہ نگاہ دارند مانند

ماند سوم گوئیکہ آنرا بیفروزند ✤

گیند دھڑکا - دال مہملہ مخلوط الہا در اے ہندی ہر دو مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ نام بازی بود کہ کودکان از گوی بازند ✤

گیندے کی ڈھال - دال ہندی تحتانی مجہول کاف تحتانی معروف دال ہندی مخلوط الہا بالف ولام کشیدہ سپری کہ از پوست کرگدن سازند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ موذی کو بعد مرگ بھی آرام ہی محال ✤ کسطرح زیر تیغ نہ گینڈے کی ڈھال ہو ✤

باب لام

فصل الف

لات - لام بالف وفوقانی کشیدہ پاے مردم بود ف لگد ✤

لات مارنا - میم بالف ورا مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف لگد زدن وکنایہ از بیزار و متنفر شدن از چیزے بود چنانکہ جرأت گوید ؎ سوا ہون جسکے لیے مین ہنر حیف وہ شوخ کبھی نہ لات بھی آکر مزار پر ماری ✤ معنی شعر انست کہ در عشق کسے کہ جان دادہ ام او گاہی آمدہ بر قبر من لگد ہم نمیزند یعنے اظہار بیزاری وتنفر خود نیز از من نمیکند شاعرے گوید ؎ مع قارون زمین مین دھنس گیا گنج زر قارون ✤ کسی نے دولت دنیا پر ایسی لات ماری تھی ✤

لات گھکی - میم مضموم کاف مشدد تحتانی معروف جنگ لگد ومشت را گویند کہ باہم مردم میشود ✤

لاتون کے دیو باتون سے نہین مانتے - تشلیث بر کسے زنند کہ سرتابی وسرکشی او بلطف ومدارا نرود تا وقتیکہ از و بدرشتی وسخت گیری پیش نیایند ✤

لاٹ - ستون مانندی بود کہ ہنود از سنگ خارہ خشت سازند تا کہ یادگار ماند ✤

لاٹھی یا ٹھی ولاٹھی پونگا - عبارت از زدوکوب باشد ✤

لاٹھی مارنے سے پانی جدا نہین ہوتا - تشلیث بجائے زنند کہ کسے میان دو عزیز و دو قریب قصد تفرقہ اندازی نماید ✤

لاج - لام بالف وجیم کشیده ف شرم ع حیا *

لادی - دال مهمله تحتانی معروف پشتاره گازران را گویند *

لاڈ - لام بالف ودال هندی کشیده ف ناز ع دلال

لاڈلا - لام بالف کشیده ف نازپرورده *

لاڑھیا - ڑ هندی مخلوط الهاز ده تحتانی بالف کشیده شخصے که کالای زبون رانیکو ساخته بفروشد و کسیکه در معاملات دنیا فریب وحیل از مردمان کند *

لاش - لام بالف وشین معجمه کشیده جسد مرده را گویند و ترکیست ف لاشه *

لاف مارنا - لاف زدن باشد *

لاکھ - بکاف تازی مخلوط الهاز ده برسه معنی آید اول عدد یست معروف ف لک وصد هزار وسلام ع مائة الف دوم صمغے بود که بر درخت کنار وغیره منجمد باشد ف لاک ع لک سوم کلمه ایست که فائده معنی چند دهد چنانکه مرزا برق گویند ؎ لاکھ وعدے کرو نمانیگا * برق کے دل کو اعتبار نہیں *

لاکھا - کاف مخلوط الها بالف کشیده رنگ پان بود که آنرا بهر دولب منجمد گردانند واین از آرایش و تزئین زنان باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اونهم لاکھے کا شکوه کیا کریں ہم دل جلے * قشقه صندل کا بھی ہم پر شعله ور ہونے لگا *

لاکھا جمانا - جیم مفتوح میم ونون بالفها کشیده منجمد گردانیدن سرخی پان بود زنان را بسر دولب

لاگ - لام بالف وکاف فارسی کشیده بر سه معنی آید اول چیزے از صنعت سازند که ازان چیزهای نادر نمایند وحقیقت آن در عقل نیاید چنانکه شاعر گوید ؎ پانی کبھی ہوئی تو کبھی آگ ہو گئی * اے شوخ واه دل کی لگی لاگ ہو گئی * دوم وابستگی ع تعلق شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عشق کو کسکے دل سے لاگ نہیں * کونسا گھر ہے جسمیں آگ نہیں * سوم دشمنی وعداوت که کسی را با کسے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دوست سے اندنون لگا ہے جو دل * کسی دشمن سے مجکو لاگ نہیں *

لاگ ڈانٹ - دال هندی بالف کشیده ونون غنه وتای هندی زده کنایه از همان دشمنی وعداوت ونزاع باطنی باشد که با هم در دو کس بود در استعمال مؤنث است

لاگو - کاف فارسی بواو معروف کسیکه در پے کسی میماند

وپرسان حال را نیز گویند ✤

لال - لام بالف ولام کشیده برچند معنی آید اول رنگ سرخ وبا همین معنی مشترک ست در هندی وفارسی ع احمر دوم گوهر سرخ رنگ ف ع لعل شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شعائی سوتیون کی آب اور سکے دانتون نے ✤ اور اوياليب رنگین نے رنگ لانوکا واینجا قافیه کمالون وبلالون وملالون هست وکار دیف سوم مرغیست سرخ رنگ وسرخ منقار که کوچک تر از کنجشک بود ولقاط سفید دارد وخوش آواز ست وسخن سنجی نماید ومردم آنرا پرورند مرزا برق میفرماید ؎ نبگیا سر پر دوپٹا جال جالی لوٹکا ✤ لال انگیا کی نهین چڑیا قفس مین لال ہے ✤ چهارم فرزندا گویند واین محاوره زنان ست ؎ پنجم حساب باشد در بازی چالیک که اطفال میشمارند ✤

لالا - هر دو لام بالف نهاکشیده کلمه بود که ازان به پسر خطاب نمایند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وضع رکھتا ہے سپاہی کی وہ خال ہندو ✤ سیرزائی یہ کمر باندھی ہے لالا سوکر ✤

لال بوجھکڑ ؎ شخص احمق را گویند ✤

لال بیگ - کرمیست سرخ رنگ وپردار ونام پیشوائے خاکروبان وکناسان ست ✤

لال پردہ - پردہ بود سرخ رنگ که بر در دولت بادشاهان آویخته باشند خواجه آتش گوید ؎ بادشاہ وقت ہی حسن جوانی نے کیا ہے لال پردہ ہے لٹکتا اونکے در پر اندنون ✤

لال پری - پای فارسی مفتوح رای مهمله تحتانی معروف کنایه از شراب گلرنگ بود چنانکه شاعرے گوید ؎ روز شنبه مین اوترتی ہے یہان لال پری ✤ ساقی انجمن عیش بھی عامل ٹھہرا ✤

لالٹین - لام دوم زده تای هندی مفتوح تحتانی ونون معقده فانوس زجاجی را گویند که در ان شمع وغیره روشن کنند ولغت انگریزیست ✤

لالچی - لام دوم زده جیم فارسی تحتانی معروف کسیکه طامع بود خواجه آتش گوید ؎ آشنا ہوتے ہین مفلس کے کہان یہ لالچی ✤ زر کی خواہش ان حسینون کو ہے زیور سے غرض ✤

لال ہونا - کنایه از خشمناک وبرغضب شدن بود ف سرخ شدن چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ منه

کھانے کی علامت ہی شفق کا پھولنا * لال وہ مچھیر ہوئی رونا بھی کم ہو جائیگا *

لالی - لام دوم تحتانی معروف ف سرخی ع حُمرت و تحتانی مجہول کلمہ بود کہ بجائے نا امیدی جہت استعمالش کنند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تجھیر اے رشک چمن نرگس اگر بیمار ہے * باغ مین لالی کو اپنے زرد ہونے کے لالے ہوے *

لالے پڑنا - بای فارسی مفتوح ہ را ے ہندی ساکن نون و الف مصدری ہر چیزے کہ امیدش نباشد اطلاق کنند میر تقی گوید ؎ کسے قید قفس مین یاد گل کی * پڑے ہین اب تو چینے ہی کی لالی * خواجہ آتش گوید ؎ کچھ اور لب یار کی تعریف کرون کیا وہ لعل کہ دیکھے سے پڑین جان کے لالے *

لام بندھنا - لام بالف و میم کشیدہ موحدہ مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری فراہم شدن فوج و سپاہ انگریزی بیکجا بود برا ے جنگیدن از حریف چنانکہ اسیر گوید ؎ چڑھائی ہو خطا پر یا خطن پر دیکھیے کیا ہو * کئی دن مین بندھا ہی لام اوس زلف پریشان کا *

و این لغت بدین معنی ظاہرا انگریزیست *

لام کاف - کنایہ از سخن دشنام و حرف تشنیع باشد ذوق دہلوی گوید ؎ کب وہ گذرتے ہین سر لاف و گزاف سے * جنکی کہ آشنا ہی زبان لام کاف سے *

لاہی - ہاے ہوز تحتانی معروف نوعی از قماش ابریشمی بود کہ باریک تر و لطیف تر باشد *

فصل موحدہ

لب بند ہو جانا - معروف ست مومن خان گوید ؎ کیونکہ پوچھے حال تلخی عاشق دلگیر سے * ہو گئے ہین بند لب شیرینے تقریر سے *

لبنجا - کسیکہ آوارہ و بد وضع باشد ف لوا لوا *

لب لگانا - آب دہن بر چیزے مالیدن شاہ *

ابدی - لام مضموم موحدہ ساکن دال مہملہ تحتانی معروف آنچہ آنرا در آب و مانند آن سائیدہ باشند یکجا کنند و تفعل رنگ را نیز گویند *

لبڑ دھون دھون - لام و موحدہ ہر دو مفتوح را ے ہندی ساکن ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بواو و نون مخففہ زدہ کلمہ ایست کہ مفہوش نافہمی و بے انتظامی مردم در امور دنیا بود *

لب معشوق ہونا - باضافت لب تا سوفار در آید تیر باشد اندر نشانہ ✤

لبھانا - لام مضموم موحدہ مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ف فریفتن ع اعجاب خواجہ آتش گوید
ے لبھاتا ہی نہایت دل کو خط رخسار جانان کا ✤
کھسیگا کھنچے کا نٹون مین سبزہ اس گلستان کا ✤

لبیدا - کوچک تر از عصا باشد کہ چوگنہ بود ✤

فصل ہای فارسی

لپا پیا - در دروغ گو را گویند جرأت گوید ے کسکا ہی کوئی عاشق جھوٹے ہین لپاٹیے سب ✤ کہتے ہو یہ تم صاحب بندے کے سنانے کو ✤

لپٹ - لام و ہای فارسی ہر دو مفتوح تای ہندی کشیدہ بوی گل کہ بدستیاری ہوا از جمینا آید ع شمیم خیانکہ انشاء اللہ خان انشا گوید ے سحر بہار کی خوشبو مین آگئی یہ لپٹ ✤ کہ صاف چاند سے مکھڑون کر فصل گئے گھونگھٹ ✤

لپٹنا - لام مکسور ہای فارسی مفتوح تای ہندی ساکن نون و الف مصدری ف پیچیدہ شدن و ہم آغوش گشتن و چسپیدن و کنایہ از گرویدہ شدن کسے با کسے نیز بود ✤

لپ جھپ - لام و جیم مخلوط الہا ہر دو مفتوح بہر دو ہای فارسی کشیدہ ف چالاکی ✤

لپٹر - طپانچہ را گویند ✤

لپٹرسی - آردبار و خن آمیختہ گلولہ بستہ بر بدن اطفال اندازند تا بدن اطفال از چرک صاف شود و بکسر اول بمجاورہ بازاریان دستار را گویند ✤

لپک - لام و ہای فارسی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ حرارت شعلہ آتش باشد کہ از دور بسوزاند و ام آنچہ از شتافتن ✤

لپکا - لام مفتوح ہای فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ ف خوع عادت چنانکہ خواجہ وزیر گوید
ے چشم بسلی کو یہ لپکا تھا نظر بازی کا ✤ پشت مین قیس کو دیکھہ آتی تھی آہ ہو کر ✤

لپک جھپک - چالاکی و چابکی باشد ✤

لپیٹ - لام مفتوح ہای فارسی تحتانی مجہول و تای ہندی کشیدہ حاصل بالمصدر از پیچیدن باشد و کنایہ از فریب و مکر بود چنانکہ خواجہ آتش گوید
ے وصل کی شب تہین عاشق سے سزا وار لپیٹ نہین

حیلہ نکرمنہ کو نہ اے یار لپیٹ * ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جوڑے کو یہ لپیٹ نہ آتی تھی جانجان * زلف دوتا کو بیچ مین لانیکا ڈھب نہ تھا *

لپیٹنا - نون والف مصدری ف پیچیدن ع لفّ وکنایہ از فریفتہ نمودن کسے بر خود باشد. خواجہ آتش گوید ؎ چاند سے منہ پہ دیکھا ابر سیہ سی زلفین * کہک وطاؤس کو بھی اپنی طرف یار لپیٹ *

فصل فوقانی

لت - لام مفتوح بفوقانی کشیدہ ف خو ع عادت میر تقی مرحوم گوید ؎ پاؤن میر اکلمۂ اخر مین اب رہتا نہین * رفتہ رفتہ اوس طرف جانے کی محکو لت ہوئی *

لتاڑنا - لام مفتوح فوقانی بالف و رائے ہندی کشیدہ نون والف مصدری سرزنش وملامت کردن کسے را و خراب نمودن چیزے را بود چنانکہ شیخ ناسخ فرمایند ؎ تنگ اس وحشتکدے مین ہون مین ایجوش جنون * عرش کی سقف محمد کی لتاڑا چاہیے *

لتاپتا - لام وبای فارسی ہر دو مفتوح ہر دو فوقانی مشدد وبالف کشیدہ کسے را گویند کہ زار ونزار بود *

لت پت ہونا - لام وبای فارسی ہر دو مفتوح بہر دو فوقانی کشیدہ کنایہ از خراب حالی بود *

لترا - لام مضموم فوقانی ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ سخن راز کسے شنیدہ پیش مردم گوید ف سخن چین ع غمّاز *

لت کرنا - لام مفتوح بفوقانی کشیدہ کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری سرشتن چیزے بچیزے بود از انگشت دست ومانند آن حضرت رشک مسیفرمایند ؎ انگشت آرزو سے دوا آج لت ہوئی * بارے مریض چشم مین اتنی سکت ہوئی *

لت روندن - لام مفتوح بفوقانی کشیدہ رائے مہملہ مفتوح بواو ساکن ونون غنہ دال مہملہ مفتوح بنون زدہ ف پائمالی *

لتی لینا - لام مفتوح فوقانی مشدد بتحتانی مجہول لام دوم بتحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ملامت وسرزنش نمودن وتنگ وعاجز کردن کسے را باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کس شوخ بدمزاج سے وصلت ہوئی نصیب * لتے لیو مرے

جو دوپٹا مسک گیا ✤ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ آفریں صد آفریں دست جنون ✤ خوب ہی اتری ہے دوپٹہ شاک کے ✤

لتیا - کسیکہ خوگر چیزے باشد ✤

فصل تای ہندی

لٹ - لام مفتوح تای ہندی کشیدہ چند موے پیچیدہ و دراز را گویند ف شاخ گیسو شیخ ناصر فرماید ؎ نہ میرے پاؤن ہون نہ زنجیر سے کبھی شائی ✤ جو اوسکی کاکل پیچان کی لٹ مین لٹ ہو ✤

لٹ بہر - مردان و اسباب و دواب و سامان سبار کہ ہمراہ کشند را گویند ✤

لٹپٹی پگڑی - لام مفتوح تای ہندی ساکن بای فارسی مفتوح تای ہندی دوم تحتانی معروف دستارے کہ کج و واکج بود و پیچ آن کشادہ و بہر جانب سر آویزان باشند خواجہ آتش گوید ؎ لٹپٹی پگڑی سے اوس قاتل کی کیا تشبیہ دون ✤ داغ کا دھبا لگا ہی لالے کی دستار مین ✤

لٹر - بفتحتین مرد بیہودہ را گویند ✤

لٹک - لام و تای ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ ربایش و ناز و ادا و وضع و طرح سودا در صفت لف گویند ؎ ناگنی پیچ مین آ اوسکے نہ مانگے پانی ✤ کھیل ہی لٹک ہے وہین کا لاجوڈسے اوسکی لٹک ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گیا شباب مگر زلف کی لٹک نگئی ✤ ابھی ہر حسن دل آویز سو بمو باقی ✤

لٹکا - کاف بالف کشیدہ چیزے کہ اصلے ندارد و عجیب تر بود ع شعبدہ سودا گوید ؎ نہ آنکھون مین ترے جادو نہ ہرگز سحر زلفون مین ✤ یہ دل جسکا ہی دیوانہ محبت کا ہی وہ لٹکا ✤ صبا گوید ؎ ہمارے ڈسنے کو مار سیاہ بنتی ہی ✤ تمھاری زلف کا اودنے یہ ایک ہے لٹکا ✤

لٹک کر چلنا - بناز و ادا خرامیدن معشوقان باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ سرو و قمر و دونون پھر آپ مین نہ آئے ✤ گلزار مین جلا تھا وہ شوخ تاک لٹک کے ✤

لٹکن - لام مفتوح تای ہندی ساکن کاف مفتوح نون ساکن بر دو معنی آید اول چیزے کہ بران سبوے آب بندند دوم آنچہ زنان در حلقہ طلائی بینی آویزند کہ از قسم زیور بود ✤

لٹکنا - نون و الف مصدری ف آویختہ شدن ع تعلق و کنایہ از امید وار چیزے از کسے ماندن بود چنانچہ میر تقی مغفور میفرماید ؎ تو طرہ جانان

چاہیے ہے ابھی مقصد + برسون سے پڑے ہمتو
اے میر ٹکتے ہین + وکنایہ از زار و نزار شدن
نیز باشد +

لٹنا - لام مضموم تای ہندی ساکن نون و الف
مصدری ف غارت و تاراج شدن و بفتح اول زار
و لاغر شدن باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ نہین
پہچانتے ہم اپنے تئین آپ + زیادہ کیا کوئی اس سے
لٹے گا + اسیر گوید ؎ شرم قامت موزون
سے کٹگیا + سنبل ہوا گیسوے پیچان مین لٹگیا +

لٹیرا - لام مضموم تای ہندی تحتانی مجہول سای
مہملہ بالف کشیدہ ف غارتگر ع غمام +

فصل جیم

لجانو - لام مفتوح جیم بالف کشیدہ لام دوم
بواو معروف ترہ باشد کہ ہرگاہ دست ببرگش
مس کنند بجز دمس نمودن پژمردہ شود چنانکہ
اسیر گوید ؎ شرم حسن ایسی ہے مین ہاتھ لگاؤن
جو کبھی + دامن اوس گل کا سمت جاے لجاوے کر

لجانا - لام مفتوح جیم و نون بالف کشیدہ ف
شرمگین شدن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عاشق
سے جھپکتی ہین لجائی ہوئی آنکھین + باہر وہ
کبھی شرم کے مارے نہین آتے +

لجھی - چیزے کہ بعد فشردن آب آرد خمیر کردہ
بماند و آن بسبوس آرد بود کہ دران اثر آرد نماند
وکنایہ از چیز کار رفتہ نرم شدہ باشد +

فصل چیم فارسی

لچا - لام مضموم چیم فارسی مشدد بالف کشیدہ
کسیکہ بد وضع بود +

لچر - لام و چیم فارسی ہر دو مفتوح بہ رای مہملہ
چیزے و کسیکہ پوچ و مہمل بود +

لچکنا - لام و چیم فارسی ہر دو مفتوح بکاف
کشیدہ لرزیدن چیزے باشد بسبب نزاکت
ف چیم و خم +

لچکا - لام مفتوح چیم فارسی ساکن کاف
بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول نوعے از دریا بافت
بود کہ بیرامون جامہ بادوزند مرزا بیرق میفرماتے
؎ کیا عجب جوش جوانی مین یہ جوبن چمکے +
پٹھا پٹھا تن پر نو مین لچکا ہے + دوم چیدن
کہ معشوقان نازنین را گویند کہ در رفتار و غیرہ

حضرت بحر سفیر مانید ۵ لباس ناز کی آہستہ ہی اوسکو قامت پر ۴ کمر مین کیون نہ لچکا اگر دامن مین پیک ہو

لچلچا - ہر دو لام مفتوح جیم فارسی اول ساکن جیم فارسی دوم لف کشیدہ ناخوشی بو دمانند گوشت و بعض تر یا کہ چون آنرا در روغن بریان کنند نہ شور باوارند نہ محض خشک گذارند ۴

لچنا - لام مفتوح جیم فارسی ساکن نون والف مصدری ق فروتنی ۴

لچھا - جیم فارسی مخلوط الہا مشدد و بالف کشیدہ تار ورشتہ کہ پیچیدہ و مسلسل باشد و کنایہ از ہر چیز پیچیدہ و مسلسل نیز باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ۵ کرنے لگتا ہون مین فرقت مین مسلسل نالے ۴ لچھے یاد آتے ہین مجکو جو تری تا نون کے ۴

لچھمی - لام مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ میم بتحتانی معروف دولت و مال و ثروت بود شیخ امداد علی بحر گوید ۵ دولت ہمارے یار کی قدمون کے ساتھ ہے ۴ لچھمی وہان گئی یہ جہان میہمان گیا ۴

لچھمن - لام و جیم فارسی مخلوط الہا مشدد ہر دو مفتوح نون زدہ ف انداز و کردار بحر گوید ۵ بخشے گا خدا بحر کو کس حسن عمل پر ۴ ہمکو تو نہ اچھا کوئی لچھمن نظر آیا ۴ و اقبال رانیز گویند ۴

لچھمن جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح ہر ای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از آمدن ادبار و بیرونقی بہرۂ کسے بود خواجہ آتش گوید ۵ روز وصال آنکھون کو اپنے دکھا گیا ۴ روئے شب فراق کے لچھمن جھڑے ہوے ۴

لچھے کا ازار بند - لام مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد و تحتانی مجہول نوعے از شلوار بند زنان باشد شیخ امداد علی بحر گوید ۵ ازار بند کے لچھے کا داؤ ہے عالم ۴ گدا از زانون پہ پاجامہ کی شکن کیا خوب ۴

لچھی - لام مضموم جیم فارسی مفتوح تحتانی زدہ نانے باشد کوچک و تنک و مدور کہ آنرا در روغن بریان کنند و بسیار نرم باشد ۴

فصل دال مہملہ

لداؤ - لام مفتوح دال مہملہ بالف کشیدہ و واو بارے کہ بر کسے یا بر چیزے بار کنند ۴

لدھڑ - ہر چہ گندہ و بدقماش بود و ہر چہ گران تر و بمقدار و معمول خود باشد ۴

فصل ال ہندی

لڈو قسمی از شیرینی مدور باشد کہ حلوائیان میسازند ٭

فصل رائے مہملہ

لُر - لام مضموم بہ رائے مہملہ کسیکہ بے خرد و بے تمیز باشد و فارسیست ٭

لرزنا - ف لرزیدن ٭

فصل رائے ہندی

لڑ - لام مفتوح بہ رائے ہندی کہ تار سن و رشتہ و مانند آن باشد ف تاہ و کنایہ باشد از ہیچ وسیلہ و تعلق کسی کہ بجای بود و امر بود از جنگیدن ٭

لڑاکا - رای ہندی و کاف بالف کشیدہ کسیکہ بسیار از مردم ستیز و فساد کننده باشد ع مفسد ٭

لڑائی - ہمزہ تحتانی معروف جنگ باشد خواہ با تیغ و چوب و لکد بود خواہ بگفتگوی خشم و غصہ ف جنگ و ستیز ع نزاع ٭

لڑائی بگڑ جانا - شکست خوردن از حریف در جنگ بود ٭

لڑائی بھڑائی - ہمان جنگ و ستیز بود ٭

لڑائی ڈالنا - ف جنگیدن ٭

لڑائی مارنا - شکست دادن حریف را در جنگ باشد چنانکہ میر تقی مرحوم گوید رباعی حیرت کی جگہ یہ معرکہ ہے بارے ٭ کیا پوچھتے ہو مرتے ہین عاشق سارے ٭ مشہور ہے عشق نے لڑائی ماری ٭ اسپر کہ گئے لوگ سب اوسکے مارے ٭

لڑائی مول لینا - میم بواو مجہول و لام زدہ لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری محاورہ است کہ مفہومش خواہ مخواہ از کسے جنگیدن بود خواجہ آتش گوید ع ہواصف بند ہی مژگان ہی ظاہر ٭

لڑائی لین وہ آنکھین ڈھونڈ کر سول ٭

لڑت - انداز جنگ کردن را گویند ٭

لڑکپن - اول و دوم مفتوح کاف ساکن بای فارسی مفتوح بنون زدہ ف کودکی ع طفولیت ٭

لڑکوری - لام مفتوح رای ہندی ساکن کاف بواو مجہول رائے مہملہ تحتانی معروف زنانہ بچہ دار بود ٭

لڑکھڑانا - لام مفتوح رای ہندی ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح رای ہندی و نون بالف کشیدہ بغزش پا کہ از ضعف خواہ از مستی بود قوع آید شیخ ناسخ میفرماید ع ہین وہ میکش کہ لڑکھڑا نہ گئے

اگر مستی مین ہم ۞ دستگیر اپنا وہین دست و سبو ہو جاگا ۞

لڑ لگانا - لام مفتوح رای ہندی ساکن لام دوم مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از وسیلہ و تعلق بجاے پیدا کردن بود ۞

لڑ مرنا - از کسے خبگ کردہ کشتہ شدن بود ۞

لڑنا - لام مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری ف جنگیدن خواہ با تیغ و چوب و لکد باشد خواہ بگفتگوے مخاصمانہ ع نزاع و کنایہ از متصل شدن و روبروے آوا ز کردن آن ہر دو نیز باشد چنانکہ شاعرے گوید ۞ بہم عراق مین لڑتی ہین شیشہ و شاعر ۞ کنایہ قیاسہ ساقی نے اس لڑائی کا و مقابل شدن دو چیز را نیز گویند کہ در ہیچ صفت متحد باشند ۞

لڑھکنا - لام مضموم رای ہندی مخلوط الہا مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری غلطیدن چیزے بود و کنایہ از مردن کسے نیز باشد ۞

لڑی - لام مفتوح رای ہندی تحتانی معروف گوہرے چند کہ برشتہ در کشیدہ باشند ع نظم الخ و کنایہ از تسلسل چیزے نیز بود چون متا ہم

باریدن اشک ہا از چشم و مانند آن ۞

لڑے فوج نام سردار کا - لام مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول اشباعیت مشہور چنانکہ اسیر گوید ۞ قتل کرتی ہے مژہ غمزہ ہے چشم یار کا ۞ خبگ کرتا ہے سپاہی نام ہے سردار کا ۞

فصل سین مہملہ

لسمر کا - لام و سین مہملہ ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن کاف بالف کشیدہ واسطہ و سبب و علاقہ باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ۞ تعلقات جہان قطع کر چکا ہون مگر ہنوز الفت احباب کے سر کے ہین ۞

فصل شین معجمہ

شش پش ہونا - ماندہ شدن در کار ہا یا در سفر کہ طاقت نماند ۞

شتم پشتم - لام و بای فارسی و ہر دو فوقانی مفتوح ہر دو شین معجمہ و ہر دو میم ساکن محاورہ ایست کہ مفہومش بہر حال و بہر طور باشد ۞

فصل عین مہملہ

لعنت کا مارا - مردود و خلائق را گویند ۞

لعل لگ جانا - کنایہ از ممتاز شدن و بر تبہ عالی

رسیدن چیزے باشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎
بوسہ کے مانگتے ہی پھیرنے چتون کو لگے ۔ ایسے کیا
لعل لب عشرت گلشن کو لگے ۔

فصل فا

لفافا - سامان ظاہری را گویند ۔
لفافا کھلجانا - لام مکسور ہر دو فا بالفہا کشیدہ کنایہ از ظاہر شدن عیب پوشیدہ بود
خواجہ وزیر گوید ؎ حسن عارض عارضی تھا
کھل گیا ۔ خط کے آنے سے لفافا کھل گیا ۔

فصل قاف

لقلقا - ہر دو لام مفتوح قاف اول ساکن
قاف دوم بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ بر طلاقت لسانی
و قوت بیانی کسے اطلاق کنند ۔
لقمہ دینا - خریطہ باروت و گلولہ را دون باشد
توپ را و سخنے در مقدمہ کسے از کسے گفتن کہ خارج
حصول مدعا آنکس گردد ۔
لقندرا - مرد یاوہ و ہرزہ را گویند ۔

فصل کاف

لکٹی - لام مضموم کاف ساکن تاے ہندی
تجتانی معروف ہیزم نیم سوختہ بود ۔
لکڑ و لکڑا - چوب کلان را گویند ۔
لکڑہارا - لام و کاف ہر دو مفتوح رای ہندی
ساکن ہاے ہوز و رای مہملہ بالفہا کشیدہ کسیکہ ہیزم
سوختنی از صحرا آوردہ بدست مردم فروشد ف
خارکش ع حطاب ۔
لکڑی - لام مفتوح کاف ساکن رای ہندی
تجتانی معروف ف چوب و ہیزم و ہیمہ ع
خشب و حطب ۔ چوبدست را نیز گویند ع عصا ۔
لکڑی پھینکنا - چوبازی کردن بود ف
چوب بازی ۔
لکھنا - لام مکسور کاف مخلوط الہاے مشدد و مخفف
بالف کشیدہ کنایہ از امرے تقدیری و شدنی بود
ف سرنوشت چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎
لکھے کی یہ خبر تھی یہ کون جانتا تھا ۔ لیلی کی کتاب
پڑھکر مجنوں خراب ہوگا ۔
لکھنپیڑا - باغ باشد کہ بسیار درخت ہا دارد
و اکثر اطلاق آن بر باغ انبہ کنند ۔
لکھوٹا - لام و کاف مخلوط الہا مفتوح ہلاوزدہ

تای سندھی بالف کشیدہ رنگ پان کہ زنان بہ دو
لب آنرا برای زینت سنجد سازند خواجہ آتش گوید
گاہ مسی کی دھڑی ہے گہ لکھوٹا پان کا ۔ رنگ
عاشق سے تمھارے لعل لب لانے لگے ۔ ونہار ک
را نیز گویند شیخ ناسخ میفرمایند ۔ وان لب
گوہر فشان پر پان کا لالکھا نہین ۔ ہے حفاظت
کو لکھوٹا درج مروارید پر ۔

لکھی - اسپے وہیلی کہ بصد ہزار روپیہ خریدہ باشند
لکھے موسی پڑھے خدا - مثلیست مشہور
شیخ ناسخ میفرمایند رباعی تصویر صنم مین کمر
ای کلک ازل ۔ پنہان ہے نگہ سے یا نگہ کا ہے
خلل ۔ جز عالم غیب کون جانے یہ راز ہے
موسے پڑھے خدا سچ ہے مثل ۔

لکیر کا فقیر - لام مفتوح کاف تحتانی معروف
درے مہملہ زدہ کاف دوم بالف کشیدہ کنایہ از
کسیکہ پیرامون کسے باشد و والہ و شیدا بر ہیچ
نشان و اثر محبوب بود چنانکہ شاعر گوید
ب تو شکن مین زلف صنم کے اسیر ہین ۔ ہم
مانگ کی لکیر کے ای دل فقیر ہین ۔ ایضاً
رشک مغفور میفرمایند ۔ کیا خط مستقیم ہے
ناک اوس شریر کی ۔ خوشبوئیان فقیر ہوئین
اوس لکیر کی ۔

فصل کاف فارسی

لگا - لام مفتوح کاف فارسی مشدد بالف کشیدہ
نے دراز رانا مند و تعلق دوستی کہ کسے را با کسے
باشد جرأت گویند ۔ بزم خوبان مین وہ اک دم
جو ہین آنکلا تو بس ۔ لگے والے جتنے تھے سب کو
لگا کر لیگئے ۔ و نسبتی کہ درمیان دو چیز بود چنانک
شیخ ناسخ میفرمایند ۔ ہجر مین گرم ہے اوس
داغ سے پہلو اپنا ۔ جس سے لگا نہین دوزخ
کے بھی انگارون کو ۔ ایضاً خواجہ آتش گویند ۔
سرو کو لگا نہین قامت دلچسپ سے ۔ یار کی خیاباں
گل نہین گلزار مین ۔

لگاتار - لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ
فوقانی بالف و درے مہملہ زدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی
لفظ پیاپے و پیہم دہد ۔

لگا رکھنا - داشتن چیزے برای کار آمدن
واسیدوار داشتن کسے نیز بود ۔

لگا لانا — لام ونون بالف نا کشیدہ کسے را گرویدہ خود کردہ ہمراہ خود آوردن باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ وحشی وہ ہین کہ ہمکو لگا لائی بوے گل ✤ پوچھی بہار مین نہ کسی سے چمن کی راہ ✤ ونیز آوردن حیوانات ہمجنس خود را تا در دام صیاد افتد

لگا لگانا — آغاز کردن کاری بود جرأت گوید ؎ کیونکہ جرأت لگائین ہم گا ✤ کہ فرشتے کا وان لگاؤ نہین ✤

لگان — لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ ونون معلنہ جائیکہ کشتی تا بدریا استادہ شوند ف کشتیگاہ ع ساحل ✤

لگا لینا — کسے را بطرف خود متوجہ ومخاطب کردن جرأت گوید ؎ ہے لگا لینے کو وہ فتنہ دوران تو بلا ✤ پر طبیعت بھی غضب ہے ہمری لگا جاتی کو

لگانا — بدگوئی کردن از طرف کسے بودار کسے تا در دل آن فرق افتد چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ بالعکس آج اوسکے سارے سلوک دیکھے ✤ کیا جانون دشمنون نے کل اوس سے کیا لگائی ✤ جرأت گوید ؎ گر لگایا نہین کچھ اوس سے کسنے تو بھلا ✤ دم مین آزردہ دہ سو بار ہوا کس باعث ✤

لگانا بجھانا — بہان معنی آید جرأت گوید ؎ لگا آتش جگر کو سوز الفت اب رولاتا ہے ✤ لگانا اسکو کہتے ہین بجھانا اسکو کہتے ہین ✤

لگاؤ — لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ وواو بر دو معنی آید اول تعلق طبیعت کہ با کسے شدہ باشد ف سازش دوم اتصال مکانیکہ با مکان دیگر بود جرأت گوید ؎ وصل بننے کا کچھ بنا و نہین ✤ وان لگاؤ دل جہان لگاؤ نہین ✤

لگاوٹ — واو مفتوح بتای ہندی کشیدہ کنایہ از مائل نمودن کسے بطرف خود بود معشوقان را با اندازہای سازش وسخنان آمیزش چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ نہ لگ چلون مین یہی اپنے دل مین ٹھانی ہے ✤ تری طرف سے ہزار اے پری لگاوٹ ہو ✤

لگائی بجھائی — لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف سوحدہ مضموم جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کنایہ از بدگوئی کردن از طرف کسے بکسے بود

تا در دل آن دو کس فرق افتد ز آتش افروزی

لگ بھگ - لام و موحدہ مخلوط الہا ہر دو مفتوح بہر دو کاف فارسی کشیدہ کلمہ باشد کہ فائدہ معنی لفظ نزدیک و قریب دہد ٭

لگ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از رسم و ملاقات پیدا کردن و اختلاط نمودن از کسے بود میر تقی مرحوم گوید ؎ خطر کر تو نہ لگ چل ہے صبا اوس ربعہ سے اتنا ٭ بلا آئیگی تیری سر جو اوسکا ایک مو ٹوٹا ٭ خواجہ آتش گوید ؎ صبا کی طرح ہر اک غیرت گل سے ہین لگ چلتے ٭ محبت ہی سرشت اپنی ہمیں یارانہ آتا ہے ٭

لگنا - نون و الف مصدری پیوستہ شدن چیزے با چیزے بود و فہ چسپیدن و شروع شدن چیزے نیز بود چنانکہ گویند دن لگا رات لگی و ترجمہ معلوم شدن نیز باشد چنانکہ گویند یہ چیز بری لگتی ہے یا بھلی لگتی ہے و کنایہ از جماع کردن نیز باشد ٭

لگوار - آشنا و یار بود چنانکہ جرأت گوید ؎ اتفاقاً اوسکے کل ساتھ ساتھین بھی ٭ لیکر جو مے وہ کیفی سر شار گھر سے نکلا ٭ تو چپکے سے پھر اوس سے کہنے لگا یہ کوئی ٭ پیچھے لگا یہ اچھا لگوار گھر سے نکلا ٭

لگّو بندھو - دوست و آشنا و یار بود ٭

لگور - بواو مجہول بوزن کرور یعنی آشنا و یار بود و کنایہ از کسیکہ فائدہ نہ انداز کسے شاید باشد و ہمچنان طمع با او و یار باشد ٭

لگی - لام مفتوح کاف فارسی تحتانی معروف کنایہ از کمال خواہش و آرزوی چیزے یا کسے باشد جرأت گوید ؎ جی کے لگ جانے کا کچھ پتا یا دلا تو نے مزہ ٭ ہم نہ کہتے تھے بری ہوتی ہے دل لانے لگی ٭ شاعرے گوید ؎ دل زلف مین ہے جھانکتی ہین ہم چہ ذقن ٭ اندھا بشر کو کرتی ہے اکثر لگی ہوئی ٭

و لام مفتوح کاف فارسی مشدد تحتانی معروف چوب دراز سر کج کہ بان میوہ از درخت چینند و بمعنی

لگسی - بلام مفتوح و کاف فارسی و سین مہملہ ہم مسموع ست ف کلاک ٭

لگی بجھنا - موحدہ مخلوط الہا مضموم بجیم فارسی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از

فروشدن آتش شوق و آرزو بود جرأت گوید ؎
غرض یہ آتش دل اور بھی بھڑکے ہے نالہ سے ۔ لگی کو
گرچہ اشک چشم کتنا ہی بجھاتے ہین ۔ شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ سوز فراق یار کہون کس کفیل سے ۔
میری لگی نہ بجھے گی نہ ہرگز خلیل سے ۔

لگی رکھنا - رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہاء و
نون و الف مصدری کنایہ از تمامہ نکردن کار و
نگفتن سخنے بود چنانکہ ذوق دہلوی گوید ؎ ہر
تیرے کان زلف معنبر لگی ہوئی ۔ رکھی گی یہ نہ بال
برابر لگی ہوئی ۔

فصل لام

للت - ہر دو لام مفتوح بفوقانی کشیدہ رانگنیت
مشہور از راگنیہاے ہندول ۔

للجانا - لام مفتوح بلام ساکن جیم فارسی و نون
بالفہا کشیدہ آرزومند چیزے شدن بود ۔

للکار - لام مفتوح بلام ساکن کاف بالف و رای
مہملہ کشیدہ آواز سخت بود ف نعرہ ع صیحہ ۔

للکار لینا و للکارنا - نون و الف مصدری
آواز سخت زدن بود ف نعرہ زدن ع صیاح ۔

للو - بواو مجہول بجاورہ زنان کنایہ از زنان باشد

للو پتو - سخنان خوشامد و چاپلوسی باشد
ف سخن سازی ع تملق ۔

للو پتو کرنا - لام مفتوح لام دوم مشدد بواو
مجہول با ہاے فارسی مفتوح فوقانی مشدد بواو مجہول چاپلوسی
و خوشامد کردن بود ف سخن سازی ع تملق ۔

للی - لام مفتوح لام دوم تحتانی معروف جوانی
کہ بر جماع قادر نباشد ف ہیز ع عنین ۔

فصل میم

لم - بکسر لام وجہ و سبب و عیب و تہمت باشد

لمجھڑ - کنایتہ دراز قد را گویند ۔

لم لگانا - کسے را بعیب نسبت دادن بود ۔

فصل نون

لنبا - لام مفتوح بنون زدہ موحدہ بالف
کشیدہ ف دراز ع طویل و دراز قد را نیز گویند
و در تلفظ این لفظ بجاے نون میم ظاہر میشود ۔

لنبا و لنبائی - درازی بود ۔

لنبیان کرنا - رفتن جانوران پریدنی و اسپ و
پریدن و دویدن بہ درازی بحدیکہ از نظر غائب شوند ۔

لبنے ہونا - سوصدہ تجتانی مجہول ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری ف دراز شدن وکنایہ از گرنجیدن کسے از جائے بود چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ قیامت شہرہ سے بالاے موزون کی بلندی کا ہے طوبے جو اوسکو گلشن جنت سے لنبا ہو ٭

لنجا - لام مضموم بنون زدہ جیم بالف کشیدہ کسیکہ پاہا دارد واز رفتار عاجز بود ف لنج ع لنجن ٭

لنجھاڑا - تعلقات واسباب دنیا را گویند ف ساماں ٭

لنڈا - لام مضموم نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ حیوانیکہ دم بریدہ بود ف کلتہ دم ع ابتر وکنایہ از بیزاسپے کہ دامنہا کوتاہ دارد نیز بود ٭

لنڈ منڈ - لام ومیم ہر دو مضموم بہر دو نون وسہ دو دال ہندی زدہ کسیکہ موہاے سر وریش وبروت او تمامہ سترده وتراشیده باشند ٭

لنڈورا - لام مفتوح بنون غنہ دال ہندی بواو معروف رائے مہملہ بالف کشیدہ مرغ دم بریدہ را گویند ٭

لنڈھنا - لام مضموم بنون غنہ ودال ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ف ریختہ شدن آب ومانند آن از غلطیدن ظرف بزیر بود شاعرے گوید ؎ لنڈھتی ہے کوئی یار مین زاہد بجا شراب ٭ جنت مین کیون نہ چشمہ کوثر روان رہے ٭

لنکا - لام مفتوح بنون زدہ کاف بالف کشیدہ نام شہریست مشہور در حدود مشرق کہ آن بنگاہ پریان وسکن دیوان بود ونیز بزعم ہنود مکان زن رام بود در دریاے شور ٭

لنکا مین جسے دیکھا وہ باون گز کا - مثلیست مشہور بر مقامے وانجمنے زنند کہ ہمہ مردم آن مقام وانجمن درنخوت وغرور یکانند آن بدیگر امور بیک وتیرہ باشند چنانکہ شاعرے گوید ؎ کسے سرکش نیا یاں تبان سر وبالا مین ٭ جسے دیکھا نظر آیا وہ باون گز کا لنکا مین ٭

لنگارا - مرد بیحیا وبے شرم ورند لاابالی بود ٭

لنگوٹ - لام مفتوح بنون غنہ کاف فارسی بواو مجہول وتاے ہندی کشیدہ پارچہ بسیار کم عرض کہ

ازان ستر عورتین نمایند و انچه فقیران و نزرگران
بندند ف قیزه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا
چھپین لیگا ہمسے جو پھر جائیگا فلک ✦ دولت
فقیر کی کفنی ہے لنگوٹ ہے ✦

لنگوٹا - تای ہندی بالف کشیده بہمان معنی
بود کہ گفته شد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہمنے جب
قطع علائق سیر ارادا باندھا ✦ پھاڑ کر خلعت شاہی
کو لنگوٹا باندھا ✦

لنگوٹی - تای ہندی تحتانی معروف ہمان پارچه
بسیار کم عرض کہ ازان ستر عورتین کنند ف قیزه ✦

لنگوٹیا - تای ہندی بکسور تحتانی بالف کشیده
زنگی از رنگہاے تینگ باشد کہ پاره کاغذ دراز
بزنگ دیگر بپائین آن چسپانند ✦

لنگوٹیا یار - تای ہندی بکسور تحتانی بالف
کشیده تحتانی دوم بالف و رائے مہمله کشیده کسیکه
از زمانه طفلی با و یارانه بود ف یار دیرین و آشنای قدیم ✦

لنگور - لام مفتوح بنون زده کاف فارسی بواو
معروف و رائے مہمله زده جانوریست از قسم بوزنه ✦

لنگی - لام مضموم بنون زده کاف فارسی تحتانی
معروف جامه کہ مردان کمر تا ہر دو زانو بندند
ف لنگ ع فوطه ✦

فصل واو

لو - لام بواو مجہول کلمه بود زائد کہ برای تحسین
کلام بیشتر در کلام آرند جرأت گوید ؎ کہی ہے جب
وہ محفل مین کہ تو اب گھر کو جاتا ہون ✦ تو مین ایک
ایک کو کیا کیا اشارون سے جتاتا ہون ✦ و لام
تحتانی معروف بادے کہ گرم و زد ف باد گرم ع
حرور و سموم چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
پھر گئی رت چمن اب سیر کے قابل نرہا ✦ وہ کہان
ٹھنڈی ہوائین کہ سوئی لو پیدا ✦ و قافیه در ینجا
بو و گیسو و شبو و گلرو ہست و در کلام متقدمین
این لفظ بزیادت نون مخففه بعد واو یافته
میشود چنانکہ کسے از شعرای متقدمین گوید ؎ شوق
لگے جلنے پتھر چلی ایسی لون ✦ لگے جوش کھانے
جوانون کے خون ✦ و لام مفتوح بواو زده بر چهار
معنی آید اول نرمه گوش ف نرمه گوش و بناگوش
ع شحمه دوم زبانه آتش ع شعله و شواظ
سوم شعله شمع و چراغ ف زبان شمع و چراغ

چہارم امید و تعلق خاطر باشد برائے امرے ✻

لوا - لام مفتوح واو بالف کشیدہ مرغیست معروف ف در ترجیع ع سُتوی ✻

لوتھڑا - رای ہندی بالف کشیدہ پارچہ گوشت را گویند ع مُضغہ ✻

لوٹ - لام بواو معروف و تای ہندی کشیدہ ف یغما و تاراج ع غنیمت واسر ہم باشد از تاراج کردن و بواو مجہول غلطیدگی و کنایہ از کسیکہ بخواہش چیزی یا کسے بیقرار شود ✻

لوٹا - لام بواو مجہول تای ہندی کشیدہ ظرفے بود کہ دران آب پر کردہ بدان وضو و آبدست وغیرہ کنند ف آبریز ع ابریق ✻

لوٹ پوٹ ہو جانا - عبارت از طپیدن بناگاہ باشد و کنایہ از مردن و عاشق شدن بر کسے بود ہرآت گوید ؎ اک چاند کی جھلک سی جو یہ پیٹ کی اوٹ ہے ✻ کیونکر ادھر نہ دیکھوں کہ دل لوٹ پوٹ ہی ✻

لوٹنا - نون و الف مصدری ف تاراج کردن و لام بواو مجہول و تای ہندی زدہ و نون و الف مصدری ف غلطیدن و کنایہ از حسن و خوبی کسے یا چیزے دیدہ بیقرار و بے اختیار شدن و بوجد آمدن بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ یون تو تڑپا کیے سب مقتل مین ✻ مین یہ تڑپا کہ قضا لوٹ گئی ✻ ایضاً برق مغفور ہیفرماید ؎ لوٹ جاتی جو مجھے دیکھتی آکر لب بام ✻ رقص بسمل کا سر کوچہ تماشا ہوتا ✻

لوٹھا - لام مفتوح واو ساکن تای ثقیلہ مخلوط الہا بالف کشیدہ مجاورہ زنان مرد جوان فربہ و توانا را گویند ✻

لوٹ ہو جانا - کنایہ از فریفتہ شدہ بر حسن و خوبی کسے یا چیزے بیقرار شدن بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہر دم کراہتا ہون جگر مین وہ چوٹ ہے ✻ دل ہی وہ بیقرار کہ بسمل بھی لوٹ ہی ✻

لوچ - لام بواو مجہول و جیم فارسی زدہ نزاکت و حسن و خوبی کسے و جنبیدن چیزے سبب نرمی بود ✻

لوری - لام بواو معروف رای مہملہ تحتانی معروف زن بازاری را گویند و این محاورہ بازاریان ست و مشترک ست در ہندی و فارسی و لام بواو مجہول خطاب زنان وقت خوابانیدن کودکان سیگویند ف نانو ✻

لوز - قسمے از شیرینی بود کہ محرف تراشند ف لوزینہ و بعربی بادام را گویند ✻

لوزات کی گوٹ - معروف ست *

لوکا - لام بواو معروف کاف بالف کشیدہ شعلہ آتش بود ف زبانۂ آتش *

لوکا لگانا - سوختن و شعلہ کردن کسے باشد *

لوگ - لام بواو مجہول و کاف فارسی کشیدہ ف مردم ع ناس *

لوگن - لام بواو معروف لام بالف کشیدہ کسے کہ ہر دو پا قابل راہ رفتن ندارد *

لولگنا - لام مفتوح بواو زدہ لام دوم مفتوح کاف فارسی ساکن و نون بالف کشیدہ امید و یاد و خیال و تصور کسے یا چیزے تصل و پیہم داشتن بود. چنانکہ جرأت گوید ؎ لو لگی تھی مجھے اے شمع تری نام کی آہ * خامشی میں بھی تو یہ ذکر فراموش نہ تھا * پھر گوید ؎ ہر دم چراغ دل کی ادھر لو لگی رہی * ہم اپنی یادگار سے غافل ہوے تو کیا *

لولو - ہر دو لام بہر دو واو معروف باصطلاح ہندیان شئے مہیب را گویند و بیشتر این کلمہ را ہر زبان آوردہ کودکان را ترسانند و بہر دو واو مجہول نرہ طفل باشد ف نرہ *

لون - لام بواو مجہول و نون سعلہ ف نمک ع ملح و کسانیکہ در ہند ے بجاے لام نون آورد و ہر زبان آرند غلط ست و بواو معروف و نون مختفیہ ہم بعضے کہ در ہوس گریاوزد و انسان را کشد ع سموم *

لونبر - لام بواو معروف و نون غنہ و موحدہ مفتوح بر ے ہندی نوعے کہ کیہ دراز قد و احمق بود *

لوند - لام مفتوح بواو و نون غنہ و دال ہندی نام ماہ زائد از سال ست کہ در ہر سال سیم بحساب شمسی حاصل شود ف کبیسہ *

لونڈا - لام مفتوح بواو زدہ و نون غنہ دال ہندی بالف کشیدہ کودکے کہ ریش و بروت نہ برآوردہ باشد ف نوجمع امرد *

لونڈھا یا - دال ہندی زدہ ہاے ہوز دو تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ از کودکان صحبت دارد *

لونڈی - دال ہندی تحتانی معروف ف کنیز ع امت و جاریہ *

لونڈے باز - دال ہندی تحتانی مجہول موحدہ بالف و زاے معجمہ کشیدہ کنایہ از کسیکہ امرد پرست بود ف شاہد پرست و بچہ باز ف غلام ع غلم و لوطی

لونڈی بچا - دال ہندی تحتانی معروف موحدہ مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ کسیکہ زادہ کنیز بود ف پرستار زادہ ✤

لونگ چڑا - جیم فارسی مکسور رائے ہندی بالف کشیدہ قسمے از کباب بود کہ گوشت و آرد نخود و آرد عدس وغیرہ باہم آمیختہ ازان کباب ساختہ در کڑاہ بریان کنند و این مختص بلکھنؤ باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ آج کل زیر فلک گرم ہے مطبخ اوسکا ✤ بیچتا لونگ چڑے تھا جو سڑی پانی کے ✤ شاعرے گوید مثنوی وہ لونگ چڑے تھے زعفرانی ✤ جو دیکھے بھر آئے منہ مین پانی ✤

لونی - لام بواو مجہول نون تحتانی معروف خاک نمناک کہ از دیوارہای خام جدا شدہ بیفتد و دیوارہا را بنیداز دونمک ازان برآرند و شورہ ازان سازند ✤

لونیا - نون مکسور تحتانی بالف کشیدہ ترہ ایست معروف کہ شور مزہ بود ف خرفہ کوچک ع لقلۃ الحمقا چنانکہ بحر گوید ؎ ایسی ہی ملاحت اوسکے منہ پر ✤ جسا - کا سبزہ لونیا ہے ✤

لوہا برسنا - موحدہ ورائے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تیغ باری و کشت و خون بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھوین بالون سے ہین شمشیر ابری ✤ کہین عشاق مین لوہا نہ برسے ✤

لوہا ٹھنڈا کرم لوہی کو کاٹتا ہی مثلیت مشہور بر ان دو کس زنند کہ یکے از ان بر دیگرے متحمل بود و دیگرے خشمناک و بر غضب باشد پس ہر کہ در و تحمل خشم و غضب بود در انجام ہمان کس فتحیاب شود و غالب آید چنانکہ اسیر گوید ؎ خشم اعدا نہین رہنے کا تحمل سے مری ✤ آہن گرم کو کاٹے گا یہ لوہا ٹھنڈا ✤

لوہار - لام بواو غیر ملفوظ ہای ہوز بالف و رائے مہملہ کشیدہ ف آہنگر ع حداد ✤

لوہا لاٹ - چیز سخت را گویند ✤

لوہا ماننا - میم بالف کشیدہ و نون زدہ نون دوم و الف مصدری کنایہ از قائل شدن بہادری و شجاعت و سخت دلی کسے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رہی سینہ سپر ہر دم یہ جوہر ہی محبت کا کبھی لوہا نہ مانا یار کی تیغ عداوت کا ✤ ایضاً شاعرے گوید

ع وحشت دل کیون نہ چہ موان ہاتہ مین حداد کی
ہاتہا ہی قیس بھی لوہا مری زنجیر کا

لوہے کے چنے - ہای ہوز تحتانی مجہول کاف تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح نون تحتانی مجہول کنایہ از کار ہی کہ دشوار تر و صعب تر باشد

لوہے کے چنے چبانا - جیم فارسی دوم مفتوح موحدہ و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از کردن کار ہی کہ دشوار تر و صعب تر بود چنانکہ خواجہ آتش فرماید

ع یاس و حرمان ہون جو لوہے کے چنے بھی تو چبا جاؤن

نعمت عشق کے قابل لب و دندان مانگون

فصل ہای ہوز

لہر - لام مفتوح ہای ہوز ساکن موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ بر دو معنی آید اول نے دراز را گویند

ف نشان ع رایت دوم نوعے از قوتی بود کہ بہندی انرا توتا مندوان دراز قد بود

لہر - لام مفتوح بہای ہوز و رای مہملہ زدہ بچند معنی آید اول موج آب دریا

ف اپہ ع سلسلۃ الماء دوم آمدن یاد کسے در دل و خیال ہر چیز مرغوب مسموم اثر زہر مار کہ در بدن مار گزیدہ پراگندہ و منتشر گردد و بدان سبب اعضا را بجنباند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید

ع فرقت ساقی مین یہ موج شراب + سانپ کے کاٹے کی ناسخ لہر ہے + چہارم انچہ زنان از گوشہ و لچکہ ساختہ بر جامہ ہا کج و واکج دوزند

لہرا - رای مہملہ بالف کشیدہ آواز نواختن سازیکہ آنرا سارنگی گویند شیخ امداد علی بحر گوید

ع جان قالب مین نہ ٹھہری رقص جانان دیکھکر + مجکو گھنگرو اوسکی سارنگی کا لہرا ہو گیا

لہرانا - رای مہملہ زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از مائل شدن طبیعت بطرفے و آمدن خیال چیزے بود خواجہ آتش گوید

ع وہ بحر حسن جب فرقت کی شب مین یاد آتا ہے + یہی لہر آتی ہے دل مین کہ چلکر ڈوب دریا مین + جرأت گوید

ع بہ چلا چشم سے یکبار جو اک دریا سا + بیٹھی بیٹھے مجھے کیا جانے یہ لہر آئی کیا

لہرانا - رای مہملہ و نون بالفہا کشیدہ بر سہ معنی آید اول موج زدن آب بدریا و آبجو وغیرہ دوم مائل گردیدن طبیعت بجانبے شیخ امداد علی بحر گوید

ع نشاط و عیش جہان پر ہے بحر لہرانا + کباب

گلستان ہوا و سراب شراب ✤ سوم جنبیدن چیزے
چون جنبیدن سبزہ در ہوا و جنبیدن زلف بر روے
معشوق و جنبیدن و برفتار آمدن مار و مانند آن
چنانکہ جرأت گوید ؎ ساقیا خالی نہ رکھہ جام زمرد فاختہ
سبزۂ صحن چمن کس کس روش لہرائے ہے ✤ خواجہ
آتش گوید ؎ روئے صبیح پر نہیں لہرا رہی ہے
زلف ✤ بوے سمن کو پا کے ہے بے اختیار سانپ ✤
لہر چڑھنا - جیم فارسی مفتوح بر اے ہندی مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از اثر زہر مار متاثر
شدن و جنبانیدن اعضا بود مار گزیدہ را ✤
لہر لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری
موج زدن آب دریا بود ✤
لہریا - تحتانی بالف کشیدہ نقاشے کہ متواتر و
پیاپے بصورت مثلث کشند و تماشے بود کہ بران
نقاشان نہایج و دوایج باشند ✤
لہرین گننا - کنایہ از بیکاری و بیشغلی بود شیخ
ناسخ میفرماید ؎ آجاے اوسکو لہر ادھر آنے کی کہیں
لہرین گنا کرون مین کہان تک کنار گنگ ✤
لہسنیا - تحتانی بالف کشیدہ نوعے از جواہر بہا

بود کہ مشابہ بسیر و چشم گربہ باشد ع عین الہر ✤
لہکنا - لام و ہاے ہوز مفتوح کاف ساکن نون
و الف مصدری جوش سرسبزی و نموے سبزہ و ریاحین
بود کہ چشم را خوش آید شیخ امداد علی بحر گوید ؎
بہار کا ہے جو موسم آیا لہک رہی ہر ایک شاخ
گلاب کی ڈالیون پہ کیا کیا چہک رہی ہین ہزار بلبل
لہلوٹ - لام مفتوح ہاے ہوز ساکن لام دوم
بواو مجہول و تاے ہندی کشیدہ کسیکہ چیز ہرا دیدہ
بیتاب و بیقرار شود و بہر طور کہ دستیاب شود خواہ
بفریب خواہ بحیلہ آنرا نگذارد و قیمتش ندہد ✤
لہلہانا - ہر دو لام مفتوح ہاے ہوز اول ساکن
ہاے ہوز دوم و نون بالف کشیدہ ہمان جوش سرسبزی
و شادابی و نموے سبزہ و ریاحین باشد ✤
لہنا - لام مفتوح ہاے ہوز ساکن نون بالف کشیدہ
حصہ و بہرہ بود ف بخت ع نصیب چنانکہ میر درد
مغفور میفرماید ؎ باغی کسکا ہے کون کیا کسی سے
کہنا ✤ اپنا اپنا ہر ایک کا ہے لہنا ✤ گذری ہے
اب اس طرح سے اپنی ای درد ✤ رونا چپکے پڑے
اکیلے رہنا ✤

لہو بگر جانا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح راے ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از فساد خون باشد ٭

لہو پانی ایک کرنا - باے فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف محاورہ ایست کہ مفہوش برنج وغصہ آوردن بود کسے را چنانکہ شاعرے گوید ؎ ایک کرنے سے لہو پانی کہیں ہوتا ہے ایک ٭ قطرہ خون جگر ہے اور آنسو اور ہے ٭

لہو پانی کرنا - ہمان محاورہ بود کہ گفتہ شد خواجہ آتش گوید ؎ رولاتا ہے وصال یار کا شوق ٭ فراق اپنا لہو کرتا ہے پانی ٭

لہوے - باے فارسی مکسور تحتانی تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بجاے قسم استعمال کنند چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید ؎ فضا دخون فساد پہ ہے مجھے اندنون ٭ نشستہ تو لگائے تو میرا لہوپیئے ٭

لہو تھوکنا - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف وکاف زدہ نون والف مصدری ف خون از دہن افگندن بود خواجہ آتش گوید ؎ عشق کہتے ہیں اسے نیچہ ابرو کا ٭ صورت زخم لہو تا دم آخر تھوکا

لہو خشک ہوجانا - کنایہ از رنج وصدمہ متاثر شدن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ خشک ہوجاتا ہے حاسد کا لہو سننے کے ساتھ ٭ کوئی ناسخ کا جو مجکو شعر تر آتا ہے یاد ٭

لہو دینا - برآمدن خون بود از رگ ہا ہنگام کرب دن

لہو ڈالنا - دال ہندی بالف ولام زدہ نون و الف مصدری ہمان خون از رہن افگندن بود ٭

لہو رونا - راے مہملہ بواو مجہول نون والف مصدری ف خون گریستن ٭

لہو سفید ہونا - کنایہ از بیمہری بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ کیون ہو بجاے اہل جہان کا لہو سفید ٭ الفت کا کر گیا ہے جہان سے فرار رنگ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آدمی مادر ایام کا شکوہ نکرے ٭ اس ضعیفہ کا لہو ہے صفت شیر سفید ٭

لہو کا پیاسا - کنایہ از کسیکہ دشمن جانی بود ف تشنہ خون ٭

لہو کا جوش - کنایہ از ولولہ مہر ومحبت باشد چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎ دم نکلجاتا ہے میرا دیکھکر ایذاے غیر ٭ آدمی سب ایک ہیں

یہ بھی لہو کا جوش ہے ٭

لہو کا ہلکا ہونا - ہای ہوز مفتوح لام ساکن کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از سامان جنگ وکشت وخون وغیرہ دیدہ تر سیدن وعیش گردیدن بود واین در اصل محاورہ زنانست شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوس سرخ دوپٹے کی طرف دیکھ نہ اے دل ٭ ناحق سبکی ہوگی لہو تیرا ہے ہلکا ٭

لہو لگا کے شہیدون مین ملنا مشہور بر کسے زنند کہ در رنگ کسے شامل گردد وصورت ووضع او اختیار کند چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ ناخن سے بوا لہو کا لگا کٹوا شہیدون مین چھل گیا ٭ وہ بھی لہو لگا کے شہیدون مین مل گیا شاعرے گوید ؎ کھانے سے پان کے اب ہان بخشش چھل گئی ٭ عیسی لہو لگا کے شہیدون مین مل گئے ٭

لہو لہان - لام مضموم ہای ہوز بالف کشیدہ ونون معلنہ چیزے کہ سیکہ آلودہ بخون بود ومومن خان گوید ؎ آغوش گور ہوگئی آخر لہو لہان ٭ آسان سنین ہو آپ کے بسمل کا تھا منا ٭

لہو لینا - برآوردن خون کسے بود بہ رگ زدن ٭

فصل تحتانی

لے - لام مفتوح تحتانی آواز موزون کہ بعنا برآورند وبکسر لام وتحتانی مجہول امر بود از گرفتن وستاندن ف بگیر ٭

لے بھاگنا - لام تحتانی مجہول موحدہ مخلوط بالہا بالف کشیدہ وکاف فارسی زدہ نون والف مصدری ف دررمیدن ٭

لے پالک - بای فارسی ولام مفتوح بالف وکاف کشیدہ پسر یا دختر کسے کہ اورا ازان کس بفرزندی گرفتہ پسر پرورند ف پسر خواندہ ع متبنی وتبنیہ سودا گوید ؎ رائج اتنی ہی مروت کہ غزالہ کو پلنگ ٭ اسطرح سمجھے کہ فرزند گویا لے پالک ٭ اسیر گوید ؎ خودستکاری جو کریں اوسکی نسب مین شک ہی ٭ دخت رز پیر خرابات کی لے پالک ہی ٭

لیپنا - لام تحتانی معروف وبای فارسی زدہ نون والف مصدری گل ومانند آن را در صحن خانہ ودیوار مالیدن بود وکنایہ بود از فراموش کردن

گودکان انچہ خواندہ باشند ✤

لیٹ جانا - لام تحتانی مجہول وتای ہندی زدہ ف دراز شدن وکنایہ از عجز وانکسار کردن کسے پیش کسے نیز بود ✤

لیچڑ - شخص بد معاملہ وناد ہندہ را گویند ✤

لے دے - لام ودال مہملہ ہر دو تحتانی مجہول کنایہ از ملامت وسرزنش بود ع زجر و توبیخ ✤

لے دے کرنا - کاف مفتوح بر رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از ملامت و سرزنش کردن بود ✤

لے ڈوبنا - دال ہندی بواو معروف و موحدہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہمراہ خود دیگرے را ہم تباہ کردن بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ خدا آنکھوں سے سمجھے دل کو بھی ساتھ اپنے لے ڈوبیں ✤ نہیں تو پار تھا بیڑا غریق بحر الفت کا ✤

لیزم - لام تحتانی مجہول زای معجمہ مفتوح بمیم زدہ کمانیکہ چلہ اش از آہن بود پہلوانان آنرا میکشند ف کبادہ وکمان فولاد ✤

لیس - لام مفتوح تحتانی وسین مہملہ زدہ ف آمادہ ع مستعد وقسمے از تیر بود کہ یکانہ نشانہ را میشکافد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بیت اول بر عایت معنی دوم تیر مژہ بھی لیس رہی میرے قتل پہ ابرو کی تیغ نے تو ہے بیڑا اوٹھا لیا ✤

لیکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ معاملہ حساب باشد میر در مغفور میفرمایند رباعی اے درد بہت کیا پر کیھا ہمنے ✤ دیکھا یہ عجب جہان کا لیکھا ہمنے ✤ بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھ جب آنکھ کھلی تو کچھ نہ دیکھا ہمنے ✤

لے مرنا - لام تحتانی مجہول میم مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از تہمت وبہتان کردن بر کسے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا قہر ہے جو ہمکو کفن بھی ہوا نصیب وہ لے مرے کہ میرا دوپٹا اوڑھا لیا ✤

لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری ف گرفتن وستاندن ✤

لین دین - لام ودال مہملہ ہر دو تحتانی مجہول ونون معلنہ ف دادوستد ✤

لینڈی - تجتانی معروف براز آدمی بود و قسمی از سگ باشد کہ قابل شکار نیست ✤

لینے کے دینے پڑنا - محاورہ است معروف ✤

لیے - لام مکسور تحتانی تجتانی مجہول کلمہ باشد کہ فائدہ معنی لفظ برائے دہد ✤

باب میم

فصل الف

مات - مغلوب شدن در بازی شطرنج و بیت بازی باشد ف بازی دادن و بر زنگ و بیرونق شدن چیزے نیز باشد ✤

ماتا - ف مست ع سکران چنانکہ میر تقی مرحوم گوید مصرع میڑھی کر کے کلاہ آتے تھے مے ناخوردہ ماتے تھے ✤

مات کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بازی در شطرنج از حریف بردن بود و کنایہ از مغلوب کردن کسے را در امور دیگر نیز باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید کوئی معشوق گرمگر م ایسا کستی دیکھا ہے ✤ کیا ہے مات پریوں کو بھی تمنے اپنی چھل بل سے ✤

ماتھا ٹھنکنا - تای ہندی مخلوط الہا و نون ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری کنایہ از آگاہ شدن بر امر ے قبل از وقوع آن امر بود چنانکہ میر تقی مرحوم فرمانید ؎ جس دن کہ تجھ کو دیکھ کے آئے تھے ہم نکل ✤ اوسدن ہی تمھیں دیکھ کے ماتھا مرا ٹھنکا تھا ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎ مؤثر جبہہ سائی بھی نہوگی در پر اوس بت کے ✤ وہاں بیکار ہے سجدہ مرا ماتھا ٹھنکتا ہے ✤

ماتھے جانا - عائد شدن ہیچ امر قبیح بود بر فرد کس ✤

ماتھو - تای ہندی مخلوط الہا بواو معروف مردم سخرہ و مضحکہ را گویند ✤

ماخولیا - مردم مجنون و ابلہ و سفلہ را گویند ✤

مار - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ ضرب لکد و دست و چوب و تازیانہ و مانند آن بود ف زدو کوب و امر اہم باشد از زدن ✤

مار اپڑنا - رای مہملہ بالف کشیدہ بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری ف کشتہ شدن خواجہ آتش گوید ؎ مار اپڑا میں

جنبش ابرو ی یار سے ۔ رتبہ شہید کا تری شمشیر سے ہوا
مارا مار ۔ میم دوم بالف وراے مہملہ کشیدہ کلمہ بود کہ
مفہومش زدوکوب وجور وجفا بود کہ از ہر جانب
بر کسے شود چنانکہ رشک منعم میفرمایند ۔ کوچہ
گیسو مین کیون جاؤن مین سودائی نہین ۔ پیچ مین
اندھیر ہین غوغا ہے مارا مار ہے ۔
مارا وتارنا ۔ الف بواو وغیر ملفوظ فوقانی بالف
وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف کشتن شیخ
امداد علی بحر گویند ۔ کاکل نے مجکو مارا وتارا کمند سے
کھینچی سمرو ہی ابرو خمدار رہگیا ۔
مار پڑنا ۔ بای فارسی مفتوح راے ہندی ساکن
نون والف مصدری مورد زدوکوب شدن بود کسیرا ۔
مار دلوانا ۔ از کسے زدوکوب کسے دیانیدن باشد ۔
مار دھاڑ ۔ ف زدوکوب ع زجر ۔
مار دینا ۔ ف زدن ۔
مارڈالنا ۔ دال ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ
نون والف مصدری ف کشتن وخون کردن ۔
مار کھانا ۔ کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ بمان
مورد زدوکوب شدن کسے را از دست کسی بود ۔

مارنا ۔ نون والف مصدری ف زدن ع ضرب
کنایہ از فعل شنیع کردن مردان را یا امردان بود ع
اغلام و در اصطلاح کبوتر بازان گرفتن کبوتر دیگر را
گویند چنانکہ حضرت برق میفرمایند ۔ پنجہ فکر سے
چھوٹا نہ دہن کا مضمون ۔ کیا کبوتر کی طرح ہاتھ سے عنقا مارا
ماری ۔ راے مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ فائدہ معنی
سبب وباعث دہد چنانکہ شیخ ناسخ گویند ۔ نہ مارے
بہول کے اب قبر مین بھی چین آئیگا ۔ سنا ہے خلق حشر مین بار دگر پیدا ۔
ماری مارے پھرنا ۔ متعارف ست چنانکہ سرتقی
مرحوم میفرمایند ۔ جو مری ہین اوسپر اونکا نہین
ٹھکانا ۔ کیا جانیے کہان وہ پھرتے ہین مارے مارے ۔
ماس کبار ۔ حساب تمام ماہ باشد کہ در آخر ماہ
درست کردہ دارند ۔
مال ۔ میم بالف ولام کشیدہ رشتہ کہ زنان از دوک
گذرانیدہ در دست گیرند کہ بر چوبہاے دوکہان تنیدہ باشد
بستہ وہنند تا بسبب آن رشتہ دوک در گردش آید ۔
مالا ۔ لام بالف کشیدہ بر سہ معنی آید اول دانہاے
رشتہ کشیدہ کہ بران ذکر الٰہی کنند ف تسبیح ع سبحہ

سودا گوید ؎ جون شمع مجھے شرم ہی زنار کی اے شیخ ✤
مالا نہ جبون ات کو بے اشک فشانی ✤ دوم رشتہ کہ
وران دانہای مروارید مانند آن کشیدہ باشند و آنرا
ہار نیز گویند ف مالہ و سلک مروارید و گلوبند ع
حائل و وشاح چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ہر بار شبہہ ہی ترے دانتون کے عکس پر ✤ مالا
گلے کا ٹوٹ کے موتی بکھر گئے ✤ سوم نشانی بود بہر و
طرف تیغ فولادی و شمشیر ہندی چنانکہ شیخ ناسخ
میفرماید ؎ تیرا مالا موتیون کا قتل کرتا ہی مجھے ✤
اے پری مالا سروہی کا یہ مالا ہو گیا ✤

مال تال - فوقانی بالف ولام کشیدہ کلمہ بود کہ
بمعنی مال و متاع آید میرزا برق میفرماید ؎ راہ عدم
ہین کوئی کسیکا نہین ہمعین ✤ خالی ہین مال تال
سے ہر مسافر کے ہاتھ ✤

مال چکھنا - جیم فارسی مفتوح کاف مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از خرچ کردن زر
کسے بود کسے را در خورد و نوش چنانکہ شاعری گوید
؎ باقی ہی نہ دلکا کوئی ٹکڑا نہ جگر کا ✤ چکھا غم
یار نے سب مال ہمارا ✤

مال زادی - زای معجمہ بالف کشیدہ دال مہملہ تحتانی
معروف باصطلاح ہندیان زن بازاری را گویند
و دشنامے باشد کہ بزنان دہند ✤

مال مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف
مصدری کنایہ از زر و مال کسے بفریب در تصرف خود
آوردن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ سامنے
آنکھون کے پھرون ہی بٹھایا یار کو ✤ مال مارا ہمنے
لوٹا دولت دیدار کو ✤

مامتا - میم بالف کشیدہ و میم زدہ مہر و محبت مادری
بود چہ اکہ ام در فارسی مادر را گویند و تا در ہندی
کلمہ نسبت باشد ✤

مامون - میم دوم بوا و معروف و نون مخففہ برادر
مادر را گویند ف کاکو و خالو ع خال و بمحاورہ زنان
ماررا گویند چنانکہ میر انشاء اللہ خان در رختی گوید ؎
اوہی ممانی جان نگوڑا دھڑکا دل مین بیٹھہ گیا ✤ اتنا جیسا
سوٹا سارا مامون بل مین بیٹھہ گیا ✤

مامی پینا - میم دوم تحتانی معروف بخمر و عرق کسے
گفتن کہ مشعر بر طرفداری و جنبہ او بود و این محاورہ ننا
مان - میم بالف کشیدہ و نون مخففہ ف مادر و مام و الدہ

مانجنا - سیم بالف کشیده ونون غنه وجیم زده نون والف مصدری ظروف مسین وغیره را از زنگ صاف کردن بود ونیز رشته تابیده را از پارچه ترکرده صاف نمودن باشد وکنایه از مشاق بودن در هنرے وعلمے وکارے بود ✤

مانجھا - سیم بالف کشیده ونون مخفیه جیم مخلوط الها بالف کشیده بر دو معنی آید اول لباسے بود زرد رنگ که داماد وعروس را در ابتدای شادی عروسی می پوشانند دوم آنچه از شیشه کوبیده وتیج وگیرو وغیره بر رشته کاغذ بادی ضماد آن کنند که تیز وبران شود تا رشته کاغذ بادی حریف را ببرد ✤

مانجھی - جیم مخلوط الها تحتانی معروف کسیکه کشتی را بدریا راند ف کشتیبان وناخدا ع ملاح چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ بتاؤ ما نجھیو تمکو قسم ہے گنگا کی ✤ کدھر وہ کھیل رہے ہین شکار مچھلی کا ✤

ماند - سیم بالف کشیده ونون غنه ودال مهمله زده چیزے که بیرونق شده باشد وآب وتاب درخشندگی ندارد ✤

ماندا - سیم بالف کشیده ونون غنه دال مهمله بالف کشیده ف بیمار ع سقیم ✤

مانڈا - دال هندی بالف کشیده بر دو معنی آید اول علتے ست که پرده سفید بر مردمک چشم مردم کشیده شود ع غشاوه دوم نوعے از نان تنک وکلان باشد ✤

مانع آنا ومانع ہونا - منع کردن بود ✤

مانگ - سیم بالف ونون غنه وکاف فارسی کشیده بر دو معنی آید اول راهے ونشانیکه در وسط موهای سر مردمان بود وآن راست باشد ف گیوار بر فرق دیوار ع فرق ومفرق چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہمنے دی تیری مانگ سے جو مثال ✤ رتبه کهکشان بلند ہوا ✤ دوم امر باشد از خواستن وطلبیدن ✤

مانگ اوجڑنا - الف بوا وغیر ملفوظ جیم مفتوح رای هندی ساکن نون والف مصدری کنایه از بے شوہر شدن زن بود ✤

مانگ نکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیده ولام زده نون والف مصدری همان نشان راست در وسط موهای سر پیدا کردن بود زنان ومعشوقان را برای زیب وزینت چنانکه شاعرے گوید ؎ زلفون مین عجب سیر دکھاتی ہے تری مانگ ✤ کیا چین مین سیدھی سڑک اے یار نکالی ✤

مان مان - زنے کہ برای کار و بار زنان نوکر دارند

ف پرستار ع خادمہ ✤

مان مان بختریان - تاہناکہ زنان از محل امیران برای فرزندان خود فرستند ✤

مان مہمت - قدر و منزلت باشد ع تعظیم ✤

مانتا - میم بالف کشیدہ و نون زدہ نون دوم و الف مصدری **ف** پذیرفتن ع قبول و کنایہ از کسیکہ بسبب ضرب پایا دست در رفتار و مانند آن دیگر کارہا دل دزد و کاہلی کند و کنایہ از بزرگ داشت و پاس خاطر کسے نمودن و اقرار کردن بہ ہنر و کمالیت کسے و ندر داشتن برای ارواح بزرگان و ائمہ خود بود ✤

مان نہ مان میں تیرا مہمان - تسلیمیت بجاے زنند کہ کسے بے خواستگاری و استرضای کسے شریک محفل او گردد ✤

مانگیوں بیٹھنا - میم بالف کشیدہ و نون غنہ ہمزہ مکسور تحتانی بواو مجہول و نون مخفیہ موحدہ مفتوح تحتانی و تاے ہندی مخلوط الہاز دہ نون و الف مصدری نشستن عروس و داماد لباس عروسی در بر کردہ در خانہ خود ہا در ابتداے شادی عروسی بود ✤

ماوا - میم و واو و بالف ہا کشیدہ عطر صندل اگو نیند و این مصطلح عطارانست ✤

ماہی پشت - نوعے از کار چوب ہا کہ مشابہ بہ پشت ماہی بود ✤

ماہی توا - فوقانی مفتوح و او بالف کشیدہ **ف** ماہی تابہ ✤

ماہی مراتب - میم مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ نشانہا کہ پیش پیش سواری پادشاہان برند ✤

فصل باے موحدہ

مبارکباد دینا - کسے را تہنیت شادی دادن بود

مبارک سلامت - باہم تہنیت شادی گفتن شنید ✤

فصل فوقانی

مست - میم مفتوح بفوقانی کشیدہ برد و معنی آید اول خرد و عقل بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ اولٹی ہو مست اونکی تجھے بوسہ ہی ملیگا ✤ آتش حرکت قابل دشنام کہی جا ✤ دوم کلمہ نفی بود برای منع کردن از کارے **ف** نہ ع لاچنانکہ میر تقی مغفور میفرماید ؎ میرے تغیر حال پر مت جا ✤ اتفاقات ہیں زمانے کے ✤ لیکن با ہیمعنی نزد متاخرین شعر امتروک الاستعمال ست ✤

متلی - میم مفتوح فوقانی ساکن لام تحتانی معروف تقاضاے طبیعت برای دفع کردن غذا یا خلط سودی

از عدہ بود ف دلشوری ع غشیان ٭

متوالا - سیم مفتوح فوقانی ساکن واو ولام بالفہا کشیدہ کسیکہ نشہ مے در سر دارد ف مست وخراب ع سکران واگر زن مست شراب باشد بجای الف خر تحتانی معروف آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎

جھومتی آتی ہے متوالی گھٹا ٭ ہے سیہ مست آج کی کالی گھٹا ٭ ونیز متوالا سنگ گرد کلان کہ راز کوہ غلطانند برائے دفع دشمن ف فندیرہ چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎

میکشو خوب آج متوالی لگانا چاہیئے محتسب آتا تو ہے ذرہ لیے تعزیر کو ٭

متوڑا - شخصیکہ بر فرش خواب بول کند ع بوال ٭

فصل تای ہندی

مٹاپا - سیم مضموم تای ہندی وبای فارسی بالفہا کشیدہ ف فربہی ٭

مٹرگشت - گردیدن بیفائدہ وبیہودہ باشد ٭

مٹکانا - نون والف مصدری باکسے تمسخر کردن بود باحرکات تمسخر آمیز ف رندیدن ع استہزا ٭

مٹک چٹک - چم وخم کرباتمسخر بود ٭

مٹکنا - سیم وفوقانی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری حرکات تمسخر آمیز کردن بود و بر ناز وادای معشوقان نیز اطلاق کنند ٭

مٹکو - بواو مجہول زن کہ ہمیشہ ناز خرامد ٭

مٹنا - سیم مکسور تای ہندی ساکن نون والف مصدری ف بے نشان ومحو شدن وکنایہ از مستعد وآمادہ شدن کسے بر کارے بود ٭

مٹھا - تای ہندی مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول جغرات رقیق کہ بعد برآوردن مسکہ ماند ف دوغ ع مخیص دوم کسے را گویند کہ سست گفتار وسست کردار بود وبضم سیم کاغذہای چند ومانند آن کہ یکجا کردہ باشند وچیزے گندہ کہ آزار دوختہ بر بازوہا دارند تا بازوہا فربہ وخوشنما بنظر آید واین شیوہ ورزش کنندگان وجوانان وزنان ومعشوقان ست ٭

مٹھاس - سیم مکسور تای ہندی مخلوط الہا بالف وسین مہملہ کشیدہ ف شیرینی ع حلاوت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بوسہ لیا تھا خواب مین مدت ہوئی اسے ٭ اب تک لبون مین اونکے لبون کی مٹھاس ہے ٭

مٹھو - میم مکسور تای ہندی مخلوط الہا مشدد بر او معروف توتی ہندوستان را گویند سبز رنگین خرد و بزرگ باشد و خوشگو و نقال بود ✤

مٹھو سا - کسیکہ ساکت ماند و حال دل خود با کسے نگوید ✤

مٹھو سے مارنا - از دست آلت تناسل مالیدہ سنزل شدن بود ✤ حلق زدن ✤

مٹھیا - زیورے بود از طلا و نقرہ مانند کڑا کہ دران تعویذ نہادہ بر بازو بندند ✤

مٹھیانا - در دست گرفتن چیزی بود عموماً و آلہ تناسل را خصوصاً ✤ حلق زدن ✤

مٹھی بھر - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بر آرے مہملہ زدہ چیزے کہ بمقدار یک کف دست باشد ✤

مٹھی - میم مکسور تای ہندی تحتانی معروف ف خاک ع تراب و کنایہ از کسیکہ مردہ دل و افسردہ طبیعت و چیزے کہ از کار رفتہ باشد نیز بود جرأت گوید ؎ وہ اس زمین سے نکالوں در تحتانی او زر ✤ کہ جسکے آگے مخالف کا ہو سخن مٹی ✤

مٹی پکڑنا - با ہوا رسی و کاف ہر دو مفتوح

رای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از جاگزین بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ فنا ہو کر بھی کوچہ یار سے اٹھنا نہ تھا لازم ✤ ہمین مٹی پکے کر شیشہ دیوار ہونا تھا ✤

مٹی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری انداختن مشت خاک اندرون قبر بوقت دفن کردن مردگان بود شیخ ناسخ مرثیہ ؎ کل نہ دیگا کوئی مٹی بھی اونکے تین ✤ آج زر جو کہ دیا کرتے ہین ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دو لشکر ہزار کی تعمیر ہو گئی ✤ مٹی جو اوسنے دی مجھے اکسیر ہو گئی ✤

مٹی خراب ہونا - کنایہ از تباہی و خرابی چیزے و کسے بود خواجہ آتش گوید ؎ زلال نوش ہون مین مست دور مین میرے ✤ رہو گی درد کی مٹی خراب شیشہ مین ✤ ایضاً بحر گوید ؎ پاؤن کو کیا روئیے گردش مین ہے مٹی خراب ✤ کاسۂ سر مین ہی عالم کوزہ گر کی چاک کا ✤

مٹی عزیز کرنا - کنایہ از شریک دفن مردہ کسے شدن و بدست خود دفن نمودن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ قبول خاطر مردم ہو تو تیاگی کی طرح ✤

عزیز تیری کریں شیخ و برہمن مٹی +

مٹی کا عطر - عطریست مشہور +

مٹی ہو جانا - کنایہ از افسردہ طبیعت و مردہ دل شدن کسے و بیکار و بوسیدہ گردیدن چیزے بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ربتہ سنبل کو بہم پہونچا خس و خاشاک کا + پیشیں زلفت یار مٹی مشک و عنبر ہو گیا ؎ ایزدا ہے خدا کے واسطے اے آسمان جا کر + دیکھ ذرے سے کہیں ہو مہر اکفن مٹی +

فصل جیم

مجرا - بیم مضموم جیم ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول سلام و تعظیم با ادب کردن باشد دوم رقص کردن و سر انیدن رقاصان بطریان و لولیان بود در محفل شادی و طرب شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بجرا کر جمکا ستارہ عشق کا + لو لیر گردون کا مجرا دیکھیے +

مجرائی - ہمزہ تحتانی معروف درباریداران و سلام کنندہ امیران باشند و سلام کہ در نظم میگویند خود را مجرائی ائمہ و شہدا قرار دادہ اند و این ہر دو لفظ یعنی لفظ مجرا و سلامی ہندیست +

مجلس - باصطلاح اہل ہند انجمن عزاے سید الشہدا شہید دشت کربلا امام حسین علیہ السلام را گویند +

مجلس حیران - میم مفتوح جیم ساکن لام مکسور بسین مہملہ کشیدہ حاے حطی مفتوح تحتانی زدہ رائے مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ نام نوعے از مسی بود کہ زنان بر لبہا مالند +

مجھہ - میم مضموم بجیم مخلوط الہا زدہ کلمہ ایست کہ بر نفس خود اطلاق کنند و ہر گاہ با کلمہ دیگر بیامیزد بغیر ہاے مخلوط التلفظ نیز خواندن و نوشتن آن جائز بود چنانکہ محکو و مجسے و مجمین بغیر ہاے مخلوط التلفظ نیز نویسند +

مجھے - جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ مرا بخشد +

مجیرا - میم مفتوح جیم تحتانی معروف رائے مہملہ بالف کشیدہ اپنچہ ہمراہ سازہا ہنگام رقص مردم آنرا بہر دو دست گرفتہ بہم زنند +

فصل جیم فارسی

مچا پارہ کلان گوشت باشد +

مچان - میم مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ ونون معلنہ تختہ ہا وچوب پارہا کہ از زمین بلند کردہ در دیوارہا نصب کنند ومتاع واسباب خانہ بران گذارند ✤

مچلکا - میم مضموم جیم فارسی مفتوح لام ساکن کاف بالف کشیدہ عہدنامہ نکردن کارے بود ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ افسوس ہمی خط غلامی دہی او ✤ لکھوا لیا نہ اوس سے مچلکا رقیب کا ✤

مچلکا دینا - عہدنامہ نکردن کارے بحاکم دادن بود ✤ مرزا برق میفرمایند ؎ مین نہ ملنے کو لکھون یار سے لاحول ولا ✤ جان دون اپنی مگر دون نہ مچلکا اونکا ✤

مچلکا لینا - عہدنامہ نکردن کارے از کسے گرفتن بود ✤ حاکم را مرزا برق میفرمایند ؎ ایکیا عاشق ہو تو فریاد کرون حاکم سے ✤ کون لے سارے زمانے سے مچلکا اونکا ✤

مچمچانا - پر شہوت ومست شدن مرد خواہ زن بسبب زور جوانی بود ✤

مچھلی - میم مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ لام تحتانی معروف برسہ معنی آید اول ماہی ع حوت وسمک دوم گوشت اندرون بازو ساعد وکف دست مردم را گویند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہماری آنکھون سے دریا یہ اشک ہے جاری ✤ خیال ہے ترے بازو کی یار مچھلی کا ✤ ایضاً ؎ دونون حنائی ہاتہ دہکتے ہین آگ سے ✤ مچھلی کف صنم مین سمندر سے کم نہین ✤ وبرگوشت ساق حیوانات چون گوسپند وگاؤ نیز اطلاق کنند سوم زیور گوش زنان بود از طلا کہ بصورت ماہی ساختہ ومرصع کردہ در حلقہ گوش آویزند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بوسے لیتی ہے ترے بالی کی مچھلی اے صنم ✤ ہے ہمارے دل مین عالم ماہی بے آب کا ✤

مچھلی کا کانٹا - کنایہ از استخوان ماہی بود ث خار ماہی ✤

مچھندر - میم مضموم جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال مہملہ مفتوح بر سہ مہملہ مرد یاوہ ومسخرہ ودیوث را گویند ✤

مچھی - میم مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف ث بوسہ وماچ ع قبلہ ✤

فصل حای مہملہ

محرم - میم و رای مہملہ ہر دو مفتوح پارچہ از شاخ
کہ بر پستان زنان ماند و آن گرد و مدور بود ✤

محمودی - نام قماشیست کہ بس لطیف باشد ✤

فصل دال مہملہ

مد - میم مفتوح بدال مہملہ ف مستی ع سکر و در
اصل دال مہملہ درین لفظ مخلوط الہاست ✤

مدار - میم مفتوح دال مہملہ با الف و رای مہملہ کشیدہ
در خستیت صحرائی و نام فقیریست کہ باعتقاد جہلا
صاحب کرامات بود ✤

مدار کی بڑھیا - چیزیست مشہور کہ اکثر
در ہوا می پرد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ اوڑا
یون ہوا و ہوس مین ہین شیخ جی ✤ جس طرح
اوڑتی پھرتی ہی بڑھیا مدار کی ✤

مداری - کسے را گویند کہ میمون و خرس و مار ہا
با خود دارد و در بازار ہا گرد و گدائی کند ✤

مدار یا - تحتانی با الف کشیدہ قسمے از قلیان باشد
و نوعی از درویشان بود کہ سلسلہ خود بمدار در رویش
مذکور میرسانند چنانکہ میر زاتقی ہوس گوید ؎
یون بیٹھے اوسکے در پہ تو مقصود دل ملے ✤
جیسے مچلتے ہین سر دکان مدار ہے ✤

مدک - میم و دال مہملہ ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ
چیزیست کہ برگ تنبول را از مقراض پارہ پارہ
کردہ و رافیون مقطر انداختہ بپزند و جبہ ہا بقدر
تخود بہ خشک کنند و ہر گاہ خواہند چون تنباکو
در چلم قلیان داشتہ آتش بران نہادہ کشند ✤

مدکن بان - گلیست مشہور از قسم بیلا ✤

مدھم - میم و دال مہملہ مشدد مخلوط الہا ہر دو
مفتوح بیم زدہ کاملہ بود کہ فائدہ معنی لفظ کم و
خفیف و بیرونق دہد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید
؎ تیرے ناخن کے برابر ہو سکین کیا ماہ و
حسن مین کرتا ہی مدھم یہ ستارہ چاند کو ✤ و
باصطلاح اہل موسیقی نام سر بود از ہفت سر مشہور

مدھ ماتا - کسے را گویند کہ در نشہ شراب خواہ
در نشہ جوانی مست باشد ✤

فصل دال ہندی

مُدھ - شخص معمر و کہنہ سال را گویند ✤

مُدھا - میم مضموم دال ہندی مشدد مخلوط الہا

بالف کشیدہ سر کاغذ بادی را نامند ✤

مڈھ بھیر - میم مضموم بدال ہندی مخلوط الہا زدہ موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول و رائے مہملہ زدہ ملاقات دو کس باشد در اثنای راہ ف دو بدو شدن و درین لغت بجای دال ہندی تائے ہندی ہم مسموع ست چنانکہ میر تقی گوید ؎

کب کر گر بیٹھے راہ میں مشتاق علف سے ✤ مڈھ بھیر اگر ہو گئی اوس تیغ بکف سے ✤

فصل رائے مہملہ

مرانا - میم مفتوح رای مہملہ و نون بالف کشیدہ اعلام کنانیدن مردان از مردن بود ✤

مرجھوکا - کسیکہ از طعام سیر نشود ف شکم خوار ع اکول ✤

مرتا کیا نکرتا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ کاف مخلوط التحتانی بالف کشیدہ نون نافیہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ دوم ساکن فوقانی دوم بالف کشیدہ مثلیست مشہور بر کسے زنند کہ از زندگانی خود نا امید شدہ ہر چہ خواہد بکند ✤

مرجیا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن جیم مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ مردہ دل و نہایت ضعیف و سست و کاہل بود چنانکہ میر تقی مغفور گوید مصرع ہنایاں کار عشق ہیں ہم مرجیے ہوے ✤

مرجلنا - مردن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎

مرجلا یا دل لب جاں بخش سی ✤ الغیاث اے آبجیوان الغیاث ✤

مرچیا دیو - دیو خرد و پست قدر را گویند ✤

مرچین سی لگنا - بسا ناگوار شدن سخنی بود ذوق دہلوی گوید ؎ لگتی مرچین سی کبا بون کو ہین کہا کیا سنکر ✤ دل بریان ہی مرے سوز محبت کی مزہ

مُرچنگ - میم مضموم رای مہملہ ساکن جیم فارسی مفتوح نون زدہ و کاف فارسی کشیدہ سازیست کہ از دہن مینوازند ف چنگ دہن ✤

مُردار - زنیکہ نہایت حقیر و ذلیل چون کنیز و نہند آن بود در حق او این کلمہ بر زبان آرند میر در مغفور میفرمایند ؎ دنیا وہ فاحشہ ہے کسو سے نہیں بچی ✤ دیکھا جسے تو اوسکے یہ مردار ساتھ ہے ✤

مُردار سنگ - سنگیست معروف ف سنگ مردار ع مرد اسنج ✤

مردار سنگ

مرد آدمی ۔ شریف را گویند ۔

مرد امردی ۔ ف زبردستی ۔

مرد انا ۔ رفتن زنان خانہ در پردہ و آمدن مردان نامحرم اندرون خانہ بود ۔

مرد مانس ۔ ہمان مرد بود و این محاورہ زنان است ۔

مرد نگ ۔ میم مکسور سے مہملہ ساکن دال مہملہ مفتوح نون زدہ و کاف فارسی کشیدہ بر دو معنی آید اول سازیست مشہور سودا گوید ؎ یاں تلک شیخ و برہمن ہیں طرب میں مصروف ۔ دیر میں بجتی ہے مردنگ حرم میں ڈھولک ۔ دوم نوعے از فانوس آبگینہ بود چنانکہ مرزا برق منظر ہ گوید ؎ شمع روشن پر تو رخسار ہے اللہ ری حسن ۔ آئینہ بھی کم نہیں اے شعلہ رو مردنگ سے ۔

مردنگی ۔ کاف فارسی تحتانی معروف ہمان فانوس آبگینہ باشد ۔

مُردنی ۔ آثار و علامت مرگ بود کہ بر روی کسے آشکار شود ۔

مُردنی پھر جانا ۔ علامت و نشان مرگ بر روے کسے ظاہر گردیدن بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ بزم میں سے اب تو چل اے رشک صبح و شمع کہ منہ پر پھری ہے مردنی ۔ جرأت گوید ؎ یہ جب یقین ہو تجھے اوس پہ کوئی مرتا ہے ۔ تو میرے منہ پہ نکیوں مردنی نہیں پھر جاے ۔

مردوا ۔ میم مفتوح رائے مہملہ ساکن دال مہملہ مضموم و او و بالف کشیدہ بجاورہ زنان مرد را گویند ۔

مُردوں کی ٹہیاں اوکھیڑنا ۔ میم مضموم رائے مہملہ ساکن دال مہملہ بواو مجہول و نون مخفیہ کاف تحتانی معروف ہاے ہوز مفتوح دال ہندی مشدد مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخفیہ و الف بود و غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از تتبع گذشتگان و سابقین نمودن و سخنہاے گفتہ شدہ ایشان گفتن و مضامین کہنہ بستن بود ۔

مُردہ شو لیجائیں ۔ کلمہ ایست کہ ہرگاہ زبان از کسے آزردہ شوند این کلمہ در حق او بر زبان آرند و گاہی بر زبان مردان ہم آید چنانکہ میر تقی مغفور گوید ؎ کام اوسکے لب کا کہیں مجھے بت الغیب کیا ۔ ہے اب زندگی بھی تو یجاے مردہ شو ۔

مر رہنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن رای مہملہ دوم مفتوح بہای ہوز زدہ نون والف مصدری کنایہ از خفتن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ہمیشہ شام سے ہمسائے مر رہے آتش ٭ ہمارا نالۂ دل گوش کو فسانہ ہوا ٭

مرزا پھوہا - کنایہ از کسیکہ بسیار آسایش و آرام طلب و نازک باشد ٭

مرزائی - میم مکسور رای عجمہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف بزرگی و منش را گویند و نوعے از پیراہن مردان بود کہ تا کمر باشد غم جامہ ٭

مرغجی والا - کنایہ ایست کہ مفہوم بیش قریب بدشنام

مرکھنا - ستورے کہ شاخ زندش سرون زدن ٭

مرکی - میم مضموم رای مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف جزوی از اجزای گوش کہ متصل بگوش بود و زیور گوش را نیز گویند جرأت گوید ؎ صبح کا تارہ خجل ہو دیکھ بندے کی لٹک ٭ دیکھ سورج یہ جڑاؤ مرکیاں تھرائے ہے ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خوش آب ہین تری کانون کی مرکیاں کیا خوب ٭ صدف سے ہونگے نہ ایسے دُر ثمین پیدا ٭

مرگ چھالا - میم مکسور بر رای مہملہ و کاف فارسی زدہ جیم فارسی مخلوط الہا و لام بالفہا کشیدہ پوست سودار آہو بود کہ بران نشینند و عبادت کنند و بیشتر درویشان دارند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ غم ہوا اسد رہ مجھ وحشی کی صورت دیکھکر ٭ جو ہرن تھا خشک ہوکر مرگ چھالا ہوگیا ٭

مرگ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری رسمیت متعارف کہ در شادی پیدا شدن فرزند نیز روز ششم آن پدر ش تیر و کمان پیوستہ بر پلنگ زچہ استادہ سقف خانہ را ہدف سازد ٭

مرگھٹ - میم مفتوح رای مہملہ ساکن کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بتای ہندی کشیدہ جائیکہ ہنود مُردگان را برہ در آتش سوزند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جلا و غیرون کو مجسے جو گرمیان کرکے ٭ تمھارے کوچے مین تیار ایک مرگھٹ ہو ٭

مرمٹنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن میم دوم مکسور تای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از معدوم و بے نشان شدن بود خواجہ آتش

گوید کوئی کوئی جو نشان مزار باقی ہے ✤
یہ مرمٹو فگاتری یادگار باقی ہے ✤

مرنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری بر چند معنی آید اول مردن دوم پژمردن وافسردہ شدن بعض نباتات چنانکہ گویند پان مرگئے پھول مرگئے سوم خشک شدن بعض اشیا چنانکہ گویند چونا مرگیا چہارم کنایہ از شیفتہ وفریفتہ وعاشق گردیدن کسے بر کسے یا چیزی بود چنانکہ سودا گوید کسیکے مرگ پر ایدل نہ تیجے چشم تر ہرگز ✤ بہت سارویئے اونکو جو اس جینے پہ مرتے ہین ✤ مرزا خانی نوازش گوید مرنیکے وہ کیا جو زبانی ہین مرتے ✤ جیے تو دکھا دینگے مرجانے والے ✤ پنجم کنایہ از ادعای امرے نمودن چنانکہ شاعرے گوید مصرع جلا سکتے نہین ہمکو مسیحائی پہ مرتے ہین ✤ ششم کنایہ از خواہیدن بود کہ آزردہ شدہ درحق خود یا دیگرے گویند سو اگوید سودا تری فریاد سے آنکھون مین کٹی رات ✤ ہونے کو سحر آئی ہے تک تو کہین مر بھی ✤

مرنے جوگا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن نون تحتانی مجہول جیم بوا و مجہول کاف فارسی بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ ہرگاہ زنان از کسے آزردہ شوند این کلمہ بزبان آرند واین محاورہ زنان ست ✤

مُری - میم مضموم رای مہملہ مشدد وتحتانی معروف پیچ وگرہیکہ ہنگام تابیدن در تار وریشتہ افتد شیخ امداد علی بحر گوید ہم بھی کم ملتے تھے جتک جبین بل رکھتے تھے تم ✤ اب وہ مُری کھل گئی الفت کا ڈورا بڑھگیا ✤ وبالفتح وای مہملہ مخفف ف مرگ ع اجل ✤

مری جان - کلمہ ایست کہ از فرط محبت کسے گویند جرأت گوید رہے چپ جان مری مت دل بیمار نکال ✤ کچھ تو اب منہ سے مری جان تو بسکار نکال ✤ غالب دہلوی گوید بیگانگے خلق سے بیدل نہو غالب ✤ کوئی نہیں تیرا تو مری جان خدا ہے ✤

مَرَیل - کسیکہ نہایت ضعیف وزار باشد ✤

فصل رائے ہندی

مڑوڑا - میم مفتوح رای ہندی بوا و مجہول رای ہندی دوم بالف کشیدہ پیچش شکم بود ع مغص ✤

مڑوڑی - تابیدہ آرد بود کہ در پختن نان اگاندت

و انگشتان جدا کنند و همچنین چیزی که بدن و مانند آنرا بچسپیده اند اختن بود ٭

فصل زای معجمہ

مزہ آنا - لذت یافتن بود ٭

مزہ اوٹھانا و مزہ پانا و مزہ چکھنا و مزہ ہونا معنی این هر چهار کلمه نیز لذت یافتن باشد و کنایه از حوض یافتن و بنه ای کار بدرستیدن و رنج برداشتن بود ٭

مزہ اوڑانا - کنایه از عیش و عشرت کردن و لذت یافتن از نعمات دنیوی بود میر تقی مرحوم گوید مصرع خوبی با کل کا مزہ خوب اوڑایا ہمنے ٭

مزہ پڑنا - خوگر شدن مزه چیزے باشد ٭

مزہ دینا - لذت دادن چیزے بود ٭

مزہ لینا - لذت یافتن از چیزے بود ٭

مزیدار - خوب و خوش بود ٭

مزے دیکھنا - دیدن عیش دنیا و سیر زمانه باشد ٭

مزے کرنا - کنایه از عیش کردن بود ع تجھ بن ٭

مزے لوٹنا - لذت یافتن از چیزے باشد شیخ ناسخ گوید ؎ خواب مین ساری مزے وصل کے ہم لوٹتے ہین ٭ بند آنکھین ہین مگر بند کوئی کام نہین ٭

فصل سین مہملہ

مَسّا - سیم مفتوح سین مہملہ مشدد و مخفف بالف کشیده خال کالان که بر جسم مردم نمایان شود و فرق و بهی بو اسیر را نیز گویند ع ثو لول ٭

مسالا - سیم مفتوح سین مہملہ و لام بالف ها کشیده ضروریات تیاری هر شے عموماً و ایازیر مصلحه طعام خصوصاً ع مصالح ٭

مسان - با علان نون بروزن مکان عمل سفلی باشد که بدان روح خبائث و شیاطین را در قابو کنند ٭

مَستان - با علان نون مرد مست و لاابالی گویند ٭

مَستانی - زن مست و خواهشمند مرد را گویند ٭

مَستک - بروزن دستک پیشانی بیل بود ٭

مَستول - سیم مفتوح سین مہملہ ساکن فوقانی بواو مجهول و لام کشیده چوب راست که در کشتی نصب بود و قد تیر کشتی ٭

مُسٹنڈا - مرد بسیار فربه را گویند ٭

مسکا - سیم مفتوح سین مہملہ ساکن کاف بالف کشیده روغن گاو کره تازه و خوشبو بود و باصطلاح کیمیا گران سیماب بسته را گویند که از او دو یسته سازند چنانچه

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دل ترے آنے سے ٹھہرا عاشق بیتاب کا ٭ کان کے چھے سے سکا نکلیا سیماب کا

مسکنا - میم وسین مہملہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری اندک دریدہ شدن جامہ بود چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کس شوخ بہ مزاج سے وصلت ہوئی نصیب ٭ لتے لیرے ہو دوپٹا مسک گیا ٭ وکسے را در آغوش خود چسپانیدن نیز باشد ٭

مسکوٹ - بزبان انگریزی مشورہ و مصلحت بود ٭

مسلّم - تختہ چوب بود باریک کہ مکانہای پختہ را سقف ازان سازند ٭

مسلمانی - میم بمعنی سین مہملہ مفتوح لام ساکن میم دوم بالف کشیدہ نون تحتانی معروف بریدن غلاف نرہ گو دکان بود و ختنہ کردن ہم چنان ٭

مسلنا - میم وسین ہر دو مفتوح لام ساکن مالیدن چیزے از دست بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھلا ہوا نہ ہوا شوق تمکو گانے کا ٭ کہ چٹکیوں میں ہزاروں کے دل مسل جاتے ٭

مسوسنا - میم مفتوح سین مہملہ بواو مجہول و سین مہملہ دوم زدہ ف افشردن و نیز اندوہ و رنج در دل داشتن و در دل رنج و غم خوردن بود ٭

مسہری - میم وسین مہملہ ہر دو مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ تحتانی معروف نوعے از پلنگ باشد کہ امیران بران خوابند و آن پردہ دار بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اجل کے آتے ہی سونا پڑا ہی خاک میں غافل ٭ پس اگر دم بین مسہری ہو گئی بیکار سونے کی ٭ ایضاً شیخ امان علی سحر گوید ؎ وصل کی بعد مرگ ٹھہری ہے ٭ اس لیے قبر پر مسہری ہے ٭

مسی - میم مکسور سین مہملہ مشدد تحتانی معروف سنونیکہ زنان جہت زیب و آرایش بر دندان مالند و لب مالند ف مسی تخفیف سین مہملہ و اصطلاح زنان بازاری یعنی طوائف شادیے بود کہ روز آغاز مسی مالیدن اوشان باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ ہمکو عاشق لب و دندان کا سمجھکر اوسنے ٭ قرعہ بھیجا ہے کہ ہو آج ہماری مسی ٭

مسی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیدہ مسی مالیدن بود ٭

مسی ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری مسی مالیدن بود ٭

مسین - میم مفتوح سین مہملہ تحتانی مجہول و نون مخففہ سوی بروت بود کہ شروع بروئیدگی کنند خواجہ آتش گوید ؎ چہرہ رنگین کوئی دیوان رنگین ہی مگر حسن مطلع ہین مسین مطلع ہی صاف ابروے دوست ✤

مسین بھیگنا - موحدہ مخلوطالہا تحتانی معروف وکاف فارسی نردہ نون والف مصدری شروع برآمدن سوہای بروت باشد برلب مردان ف سبزہ آغاز شدن رشک گوید ؎ پڑگئین آہین ہماری وہ مسین بھیگتی ہین ✤ چار بوسے ندی اس سے ہوا ابرو

فصل شین معجمہ

مشاطہ - زنے کہ نسبت مردان بزنان ونسبت زنان بمردان کند و بدنمعنی محاورہ ہندیان ست چہ اکہ در عربی وفارسی بمعنی زن شانہ کش وزنے کہ عروس را بیاراید مستعمل ست ✤

مشروع - میم مفتوح شین معجمہ ساکن راے مہملہ واو معروف وعین مہملہ نردہ نوعے از قماش عمدہ بود کہ از تارہای ابریشم ورلیسمان بنیہ بافند واز ان زیر جامہ سازند ف قطنی وآن جائز الصلوٰۃ نیست

مشکین - میم مضموم شین معجمہ ساکن کاف تحتانی مجہول ونون مخففہ مراد از ہر دو شانہ یا ہر دو بازو باشد ✤

مشکین باندھنا - ہر دو شانہ یا ہر دو بازوے گناہگاران ومجرمان از رسن بستن بود بر پشت دوش ہولوی گوید ؎ خطا تو دل کی تھی قابل بت سی مار کھاے تری زلفون نے مشکین باندھکر مار اتو کیا مارا ✤

مشکین کسنا - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری ہمان معنی بود کہ بالا گفتہ شد ✤

فصل صاد مہملہ

مصری - شیرینی بود معروف ف نبات ✤

فصل طای حطی

مطلع صاف ہونا - کنایہ از خالی بودن جای از حریفان ومدعیان بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ رات کو ہر راہ وش محفل مین گرم لاف تھا ✤ صبح وہ خورشید رو نکلا تو مطلع صاف تھا ✤

فصل عین مہملہ

معمور کرنا - بستن دربود ✤

فصل غین معجمہ

مغزی - میم مفتوح غین معجمہ ساکن زاے معجمہ تحتانی معروف قسمے از گوشت بود کہ بر کنارہ جامہا دوزند ✤

فصل قاف

مقسوم - بخت و نصیب را گویند ٭

مقیش - میم مضموم قاف مشدد مفتوح بتحتانی وشین معجمه زده تار ہای زر و نقره را گویند شیخ ناسخ میفرماید ؎ چاہیے مقیش اوس مہ رو کی چولی کی جس چرخ گردان پر اب ای خورشید زرین تار کھینچ ٭

فصل کاف

مکٹ - بزبان اصلی ہند کلاہ و تاج داماد باشد که روز عروسی بر سر نہند ٭

مکر چاندنی - معروف ست شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ ریش سفید سے ہے عیان ظلمت فریب ٭ اس مکر چاندنی مین نکرنا گمان صحیح ٭

مکرانا - میم مفتوح کاف ساکن رای ہندی ونون بالفہا کشیده کنایه از سرتابی نمودن بود ٭

مکڑائی - ہمزه بتحتانی معروف سرتابی و سرکشی نمودن کسے از کسے بود ٭

مکرنا - میم مضموم کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری اقرار کاری کرده انکارش نمودن بود چنانکه شاعرے گوید ؎ بوسہ لیکر جو مکرتا ہون تو کہتا ہے وہ شوخ ٭ شاعری کا ہے اثر جھوٹ کی عادت نکلی ٭

مکری - میم مضموم کاف ساکن رای مہملہ بتحتانی معروف الفاظے باشد که اول اشاره دران الفاظ بچیزے کرده بعد ازان انکار کرده در ہمان الفاظ چیزے دیگر ثابت کنند که صدق الفاظ اول بران ہم آید ٭

مکڑی - میم مفتوح کاف ساکن رای ہندی بتحتانی معروف عنکبوت کوچک بود ف کلاش ع عنکبوت ٭

مکھڑا - میم مضموم بکاف مخلوط الہا زده رای ہندی بالف کشیده ف چہره و رو و دہن ع وجہ وفم ٭

مکھی - میم مضموم کاف مخلوط الہا بتحتانی معروف کبوتر یکه سیاه یا سبز یا سرخ یا کاسنی باشد و سر و یک یک دو دو پر از بالا و ہا سفید بود و بفتح اول و کاف مخلوط الہا مشدد بتحتانی معروف ف مگس ع ذباب ٭

مکھیان اوڑانا و مکھیان مارنا - کنایه از کاہ و بازاری بود ٭

مکی - میم مضموم کاف مشدد بتحتانی معروف مشت ف ٭

مکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیده مشت زدن بر پای آقای خود بود خدمتگاران

وغلامان را تا خواب و آرام آید ✤

فصل کاف فارسی

مگ - میم مفتوح بکاف فارسی کشیده کبوتر یکه برنگارت پخته رفته مادهٔ های کبوتر صحرائی بخانه خود آورد و این قسم کبوتر طیار کرده میشود ✤

مگدر ہلانا - های ہوز مکسور لام ونون بالف کشیده ازہمان چوب سنگین ورزش نمودن پہلوانان بود بجنبانیدن بروشی که بالای شانه آورده گردش کنند تا در بغل آیند و راست شوند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تو نے مگدر ہلائے کیون نکرین ✤ باغ عالم مین افتخار درشت

مگرا - میم مفتوح کاف فارسی ساکن رای مہمله بالف کشیده کسیکه مغرور و متکبر بود و سخن کسی نشنود و لکار کردن کاہلی کند ✤

مگر مچھہ - میم مفتوح بجیم فارسی مخلوط الہاء زده نہنگ بود

فصل لام

مل - میم مضموم بلام کشیده حرف استثنا بود ✤ مگر چنانکه شیخ ناسخ برعایت ہمین معنی میفرمایند ؎ واہ کیا پیر مغان کا ہے تصرف میکشو ✤ محتسب کا اب سخن تکیه ہے مل مل سو گیا ✤

ملاپ - میم مکسور لام بالف و باہی فارسی کشیده آمیزش یکدیگر بود ✤ **آشتی** ع اتفاق و کنایه از ہم آوازی سازہای یکدیگر نیز باشد ✤

ملازم - بمعنی نوکر آید ✤

ملا کی دوڑ مسجد تک - تشبیہ بجائی زنند که رسائی کسے تا حدے بود که تجاوز نمودن ازان صعب ممکن نباشد ✤

ملاگیری - میم مفتوح لام بالف کشیده کاف فارسی ورای مہمله ہر دو تحتانی معروف نگیست خوشبو که شبیه به رنگ صندلی باشد چنانکه سید محمد خان صاحب بند میفرمایند ؎ اگر گی کاہی گمان شک ہی ملاگیری کا ✤ رنگ لایا ہی دوپٹا ترا میلا ہو کر ✤

ملائی - میم مفتوح لام بالف کشیده ہمزهٔ تحتانی معروف پوستے که بر شیر بسبب جوش دادن پدید آید و پوستے که بر جغرات نشیند ✤ **سر شیر و شکمرو** نیز آنرا بالائی بموصده والف کشیده گویند غلط است ✤

ملائیاں کھانا - کنایه از مال کسے خوردن بود ✤

ملتا ہوا روپیا - میم مفتوح لام ساکن فوقانی بالف کشیده رای مہمله بواو غیر ملفوظ باہی فارسی مفتوح

تحتانی بالف کشیده زریکه سوده نقش بود یعنی
سکه اش محو شده باشد +
ملجی - مرد مسخره و مهمل را گویند +
مل چلنا - میم مکسور لام ساکن جیم فارسی مفتوح
لام دوم ساکن نون و الف مصدری کنایه از
رسم و راه ملاقات از کسے پیدا نمودن باشد.
میر تقی مرحوم گوید مصرع غیرون سے مل چلے ہو
مست شراب ہو کر + خواجه اتش گوید ؎ مل
نہین چلتے ہین کج طبعون سے اکثر راست باز +
چین پیشانی سے باہر ہے الف آزاد کا +
ملغوبا - خس و خاشاک و مورد که در چیزے باشد
و چیزہاے کہنہ و مندرس و شکستہ که در مکان و خانه بود +
ملگجا - میم مفتوح لام ساکن کاف فارسی مفتوح
جیم بالف کشیده جامه چرک و غبار آلوده را گویند
چنانکه برق مغفور میفرمایند ؎ گلشن دہر مین
سمجھے اوسے پیراہن گل + ملگجا کوئی اگر جسم
سے ہمارا اوترا + و اگر آن جامه چرک و غبار آلود
در استعمال مؤنث باشد بجاے الف تحتانی معروف
آرند چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پھاہا ہو
ہماری داغ دل پر + ٹوپی جو تمھاری ملگجی ہے +
ململ - ہر دو میم مفتوح بہر دو لام زده نوعے از
قماش باریک و لطیف بود ف نرمه چنانکه شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ دو دوپٹا تم اپنا ململ کا + ناتوان
ہون کفن بھی ہو ہلکا +
ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری
ف ملیدن و بکسر اول بر چند معنی آید اول آمیختن
دوم برخوردن و ہم بغل شدن و ملاقات کردن
سوم دستیاب گردیدن و بہم رسیدن چیزے
بکسے چہارم کنایه از ہم آوازشدن سازہا
بیکدیگر بود پنجم کنایه از سازش کردن کسے
با کسے باشد +
ملنسار - میم مکسور لام مفتوح نون ساکن سین
مہمله بالف و راے مہمله کشیده کسیکه آمیزش کننده
و ملاقی شونده و نرمی و مدارا دارنده با مردمان بود
ف خوشخو +
ملو - میم مضموم لام مشدد و واو مجہول مرغے که
پاہاے پش بستہ در دام گذارند تا مرغان دیگر آنرا دیده
در دام افتند ف پائدام +

ملولا - ف افسوس ع تاسف سودا گوید
ع باغ جہان مین آکر کچھ ہمنے پھل نپایا ایک
دل ملا کہ جسمین ہین سیکڑون ملولے ٭

ملھو - بروزن آہو میمون نر را گویند ف حمدونہ ٭

ملیدا - میم مفتوح لام تحتانی معروف دال
مہملہ بالف کشیدہ خورشیست مشہور کہ نان از
آرد گندم وغیرہ پختہ از دست مالیدہ شکر و روغن
گاو اندران آمیختہ میخورند ف مالیدہ و انگشتر ٭

فصل میم

ممولا - میم مفتوح میم دوم بواو مجہول لام بالف
کشیدہ مرغیست برابر گنجشک کہ آنرا بعربی
صعوہ نامند ف سریچہ ٭

فصل نون

من - میم مفتوح بنون زدہ برسہ معنی آید اول
دل ع قلب و فواد دوم وزنیست مشہور
کہ چہل سیر میباشد سوم مہرہ مارا نامند ٭

منانا - کسیکہ رنجیدہ باشد او را از خویشتن
رضامند کردن بود ٭

من اوگلنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف
فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری بمعنی
آوردن مہرہ بود مار را از دہن چنانکہ مرزا برق
میفرمایند ع دل نکلتا ہے اوسکی زلفون سے ٭
ناگنی دیکھو من اوگلتی ہے ٭

من بھر - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ
زدہ چیزے کہ در وزن بقدر چہل سیر باشد ٭

منت - میم مکسور نون مشدد مفتوح بفوقانی
کشیدہ ف خوشامد و زاری ع تملق و تضرع و
بفتح اول بمعنی نیاز و نذر بود چنانکہ شیخ امداد علی
بحر گوید رباعی اسکے نے دکھلائے وہ پیارے
رخسار ٭ شادی سے ہین قمقمے ہمارے رخسار ٭
اے یار تم آئے کیا مراد ین آئین ٭ منت کے
چراغ ہین تمہارے رخسار ٭

منت کرنا - خوشامد کردن بود ٭

منت ماننا - نذر داشتن بود جرأت گوید ع
کیا عشق نے یہ مانی تھی منت بان شمع ٭ روشن
جو کر دیا مرے ہر استخوان کو ٭

منتر - میم مفتوح نون ساکن فوقانی مفتوح رای مہملہ
ساکن سخنہاے افسون و جادو آمیز را گویند چنانکہ

شیخ ناسخ میفرماید ؎ باندھون اوس زلف کا
مضمون جو مین سحر بیان ہی یقین شعر وہین
سانپ کا منتر ہو جاے ٭

منٹ - میم مکسور نون مفتوح تباے ہندی کشیدہ
پارہ از ساعت بود ع دقیقہ چنانکہ مرزا برق
میفرماید ؎ منٹ ہی پہر فرقت یار مین ٭
گھڑی بھی شب غم مین چلتی نہین ٭

منجدھار - میم مفتوح بنون غنہ وجیم زدہ
دال مہملہ مخلوط الہا بالف ورے مہملہ کشیدہ میان
دریا بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کس
موج مین ہو بحر ذرا اپنی خبر ہو ٭ منجدھار مین
جاتے ہو کنارے نہین آتے ٭

منجنا - میم مفتوح بنون غنہ وجیم زدہ نون
والف مصدری صاف شدن ظروف مسین وغیرہ
بود از زنگ ومانند آن وکنایہ از عشق ہیچ
ہنر وعلم وفن نیز بود کسے را تا آن علم وفن در آبدیدہ
منجھا - میم مفتوح نون ساکن جیم مخلوط الہا
بالف کشیدہ باصطلاح سوز خوانان مصراع
سوم مرثیہ مسدس را گویند ٭

منجھولا - میم مفتوح بنون غنہ جیم مخلوط الہا
بواو مجہول لام بالف کشیدہ انچہ میانہ ومتوسط باشد
منجھولی - لام بتحتانی معروف قسمے از بہل باشد
کہ نازک وخوبصورت بود وبران زنان سوار شوند
وانچہ از مؤنثات میانہ ومتوسط بود ٭
منجھیلا - میم مفتوح بنون غنہ جیم مخلوط الہا
بتحتانی مجہول لام بالف کشیدہ در نگ وتعویق کہ
در کارے افتد ع مجملہ ٭
منجھیلا ڈالنا - دال ہندی بالف ولام زدہ
نون والف مصدری کارے را در درنگ وتعویق
افگندن باشد ٭

منچلا - میم مفتوح نون ساکن جیم فارسی مفتوح
لام بالف کشیدہ کسیکہ دلیر وجری بود چنان کہ
جرأت گوید ؎ لگا جاتا ہی جرأت اوس بت
خونخوار سے ہیچ ہے ٭ وہی دم عشق کا مارے
جوانی منچلا ہووے ٭ شاعرے گوید ؎
بے کلیجے تو سب آما جگہ یار مین ہین ٭ منچلا ہی
وہی ٹبر ہکر جو نشانا ہو جاے ٭

مندر - میم مفتوح نون ساکن دال مفتوح

رای مہملہ ساکن پرستشگاہ ہنود بوزن تجارع بالصنم
منڈرا - میم مضموم بنون غنہ و دال مہملہ زدہ رای مہملہ
بالف کشیدہ نوعے از زیور گوش بود کہ گرد و مدور باشد
چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہوگیا جوگی وہ قاتل پر مرے
خونریزی وہی * بدے مندرونکی پڑی رہتی ہین چکر کاٹے
منڈا - میم مضموم نون ساکن دال ہندی بالف
کشیدہ کسیکہ سرش سترده باشد و قسمے از پاپوش بود
کہ نوک ندارد و نوعے از فرقہ سیاہ آنرا پوشد *
منڈ چیرا - میم مضموم بنون غنہ و دال ہندی زدہ
جیم فارسی بکسور رای مہملہ بالف کشیدہ قسمے از درد
باشد کہ سر و پیشانی خود را از استره و مانند آن
مجروح نموده از ہر دکاندار در بازار چیزی بستاند
خواجہ آتش گوید ؎ قبر پر لیجائیے شیر نہی اگر
انصاف ہے * منڈ چیرا شاگرد ہووے کو ملکن استاد کا
منڈ لانا - میم مفتوح بنون غنہ و دال ہندی
زدہ لام و نون بالفہا کشیدہ گرد آمدن زاغ و زغن
وغیرہ بر گوشت و استخوانہای حیوانات و مردم بود
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ منڈلا رہے ہین کیون
یہ ہما جیل کیطرح * شاید وہان سگ ہی مرا استخوان گرا
منڈلی - زنیکہ موہای سر ندارد *
منڈو - بواو مجہول کلمہ بود کہ زنان در حق خود یا
حق زن دیگر بگویند *
منڈھا - میم مفتوح بنون غنہ دال ہندی مخلوط ہا
بالف کشیدہ سائبان کرپاسے کہ در شادی عروسی
اندرون خانہ تنند ف بگیرہ و اگر کوچک باشد
بجای الف تحتانی معروف آورده منڈھی گویند و
آن مکان ماندن فقیران بود *
منڈی - میم مفتوح نون ساکن دال ہندی
بتحتانی معروف بازار کلان کہ در ان ہر شے بافراط
آمدہ فراہم شود و بضم میم نام قسمے از پاپوش بود
کہ آنرا بوٹ نیز گویند و نیز ثمر بناتیست کہ بہ دوا کار آید
منکا - میم مفتوح نون ساکن کاف بالف کشیدہ
بر دو معنی آید اول مہرہ کہ فقیران در گلو آویزند چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کہو کچھ ای بحر حال اپنا
فقیر کرتے تمہین بنایا * جبین پہ قشقہ کمر مین تسمہ
بغل مین سیتا گلے مین منکا * دوم مہرہ گردن را
گویند ع فقرہ *
منکا ڈھلنا و ڈھلکنا - دال ہندی مخلوط ہا

مفتوح بلام زده و دال هندی مخلوط الها و لام مضموم و مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری کنایه از مائل شدن گردن مردم بیک طرف ترتیب مرگ بود چنانکه اسیر گوید ؎ اسیر امید اب باقی نهین ہے اوسکے آنے کی * اودھر ڈھلنے لگا دن اور ادھر ڈھلنے لگا منگا * ایضاً میر تقی مغفور میفرمایند ؎ گئی کب یاد اوسکی نزع مین بھی میر کے دل سے * اوسیکے نام کی سمرن تھی جب منگا ڈھلکتا تھا * **منگنا** - اون مخالفت و ستر تابی کردن بود * **منگل** - میم مفتوح بنون زده کاف فارسی مفتوح بلام کشیده روز یست از هفته ف سه شنبه ع یوم الثلثاء و کنایه از خوشی و جشن و سامان عیش و نشاط نیز باشد چنانکه گویند جنگل مین منگل ہو گیا **منگلا مکھی** - ارباب نشاط را گویند که مغنیان رقاصه باشند *

منگنی - میم مفتوح بنون غنه و کاف فارسی زده نون تحتانی معروف رسمیست که پیش از شادی عروسی زن را نام نهاد و مرد و مرد را نام زن میکنند و بعد ازان سر انجام شادی عروسی مینمایند

ف شیرینی خوران *

منگیتر - میم مفتوح بنون غنه کاف فارسی تحتانی مجهول فوقانی مفتوح بر سر ہے مهمله زده زن که نام نهاد مرد و مرد که نام نهاد زن باشد یعنی باهم گفتگوی عقد قرار یافته باشد **ف** نامزد *

مینہ برسنا - موحده در سر مهمله زبر و مفتوح سین مهمله ساکن نون و الف مصدری **ف** باریدن باران *

مینہ کھلنا - کاف نخله طا الها مضموم لام ساکن نون و الف مصدری کنایه از موقوف شدن باران بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مینہ کے کھلنے کی علامت ہے شفق کا پھولنا * جاہل وہ مجھیر ہوی رونا بھی کم ہو جائیگا

منہنال - چیزیست که بر سر نے قلیان نهاده حقه کشند **ف** سرپوش * و انچه که بر سر نیام پیش قبض از مس و برنج و نقره وغیره باشد **ف** سر نعل *

فصل واو

موا - میم مضموم واو بالف کشیده بر دو معنی آید اول ماضی مُردن چنانکه خواجه آتش گوید ؎ موا مین تو ہے قسمت کا قصور اے قاتل * ہاتھ کمزور نہ تلوار تری بھاری ہے * دوم کلمه بود که زنان

ہنگام آزردگی و بیزاری از کسے این کلمہ بر زبان آرند جرأت گوید قطعہ رکھا جو قدم اوسنے مری قبر پر آکر اور سنگ سے تربت کے ہوے تکلف باگرم ✤ تو کیا کہون کس ناز سے اُن کر کے وہ بولا ✤ اللہ قیامت ہے یہ ابتک ہے مواگرم ✤

موتنا - شاشیدن و کنایہ از توجہ کردن بسوی چیزے باشد ✤

موتیا - تحتانی بالف کشیدہ گلیست مشہور برابر گوہر کلان ✤

موتیا بند - موحدہ مکسور بنون و دال مہملہ زدہ علتیست کہ آب در پردہ چشم فرود آید و بینا گرداند ف آب گوہر ✤

موتی پرونا - باے فارسی مکسور رائے مہملہ بواو مجہول نون و الف مصدری ف گوہر بر رشتہ کشیدن و کنایہ از کردن کارے بخوش سلیقگی و سخنان دل آویز گفتن نیز بود اسد اللہ خان غالب گوید ؎ وان خود آرائی کو تھا موتی پرونے کا خیال ✤ یان ہجوم اشک میں تار نگہ نایاب تھا ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎ ہمیشہ لکھے وصف دندان یار ✤ قلم اپنا موتی پرو یا کیا ✤

موتی جھیل - میم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف جیم مخلوط الہا تحتانی معروف ولام زدہ نام آبجوئیست در لکھنؤ واقع عیش باغ چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ جسے ہے پنہان نظر سے عیش باغ ✤ چشم گوہر بار موتی جھیل ہے ✤

موتی چور - نوعے از چشم کبوتران کابلی باشد ✤

موتی چور کالڈو - قسمے از شیرینی بود ✤

موتی رولنا - فراہم کردن دانہ ہاے گوہر بود ✤

موتی کی سی آب - کنایہ از آبرو بود میر تقی مرحوم گوید ؎ گر گرا اوسکی گلی کی خاک مین صفت ✤ اشک کی موتی کی سی آب گئی ✤

موتی کی لڑی - لام مفتوح رای ہندی تحتانی معروف نظم گہر را گویند ع عقد لآلی ✤

موتی محل - قصر مروارید باشد ✤

موتیون سے مُنہ بھرنا - میم بواو غیر ملفوظ و نون غنہ مخلوط الہا زدہ موحدہ مخلوط الہا مفتوح برا مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بخشش و عطای کسے بہ نسبت کسے بود چنانکہ سودا گوید ؎ ثنا مین کسکے غنچون نے دہن کھولا تھا اے شبنم ✤

گلون کا موتیون سے مُنہ ترے قطرے جو بھرتی ہین +
مومن خان گوید ؎ اشک دیتے ہین مری نالہ سوزان کا
صلہ + موتیون سے دہن زخم گلو بھرتے ہین + شاعر
در مدح بخشش و عطای ممدوح گوید ؎ جسکی دریا دلی
ایسی کہ ثنا خوانون کے + موتیون سے بھری جاتی ہین
صدف وار دہن +

موتیون کا نوالا - بمعنی لقمہ مروارید باشد چنانکہ
شیخ امان علی سحر گوید ؎ عشق دندان مین دل زار
توانا نہوا + موتیون کا بھی نوالا نہ مری انگ لگا +

موٹا تازہ - مرد فربہ را گویند +

موٹا جھوٹا - لباس گندہ وسطبر باشد +

موٹھ - بمعنی بواو معروف وتای ہندی مخلوط الہا
زدہ بر سہ معنی آید اول قسمے از سحر ساحران باشد
چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ نہ پہونچا کبھی یار تک
دست وہم + یہان موٹھ ساحر کی چلتی نہین +
دوم بہ دو دست داشتن بٹیران بود بٹیر بازان را
تا قابل جنگیدن شوند و رام گردند سوم قبضہ کمان
و قبضہ مگدر را گویند +

موٹھ چلنبا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون
والف مصدری مؤثر شدن سحر ساحران بود بجای
چنانکہ نظیرش بالا گذشت +

موٹھرا - سیم بواو مجہول وتای ہندی مخلوط الہا
زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول زنجیرہ
از کار طلا و نقرہ کہ بر قبضہ تیغ و کٹار و گلہای آہن سپر
سازند و نوعے از ساخت زیور و مانند آن بود کہ بران
صنعت سازند چنانکہ حضرت رشک میفرمایند
؎ پاتے ہی تشبیہ تہ ماہ نو کا بڑھگیا + موٹھرا
اوسنے جو بنوایا سپر کے چاند مین + دوم قسمے از
بافت جامہ و قماش باشد +

موٹھ کرنا - سیم بواو معروف وتای ہندی
مخلوط الہا زدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف
مصدری بدست داشتن بٹیران بود بٹیر بازان را
جہت جنگانیدن و رام کردن +

موٹھ مارنا - بر کسے سحر کردن بود جرأت گوید
؎ دل پہ یون زخم نہان تیغ نگہ نے مارا + موٹھ
جیسے کہ کسی پر کوئی دشمن مارے +

موجین کرنا - عیش و عشرت کردن باشد +

موچ - سیم بواو مجہول وجیم فارسی زدہ صد مہ کہ

در راه رفتن بپای رسد ف چپ شدن پا ٭

موچ آنا - صدمہ رسیدن بپا در راہ رفتن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ع چل نہین سکتی کاہگز تیری انگھیلی کی چال ٭ پاؤن مین موچ آئیگی کبک ایسی ٹھوکر کھائیگا ٭

موچنا - میم بواو مجہول وجیم فارسی زدہ نون بالف کشیدہ آلہ کہ ازان موچینند ف موچینہ ع منقاش ٭

موچھو نپر تاو دینا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول ونون مخفیہ فوقانی بالف کشیدہ وواو زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری تاب دادن ومالیدن بروت بود از دست برای قہر یا بقصد کار بزرگ چنانکہ بحر گوید ع تاو موچھو نپہ دیا کرتی ہین زاہد کے حضور ٭ تیری رحمت پہ جور کھتے ہین گنہگار گھمنڈ ٭

موڈی - میم بواو مجہول دال مہملہ تحتانی معروف غلہ فروش را گویند ع بدّال وکنایہ از کسے کہ دمان را نوکر دارد ٭

موڈی کا چنگل - کنایہ از چیزے کہ در قابو کے آن آمدہ رہائی مشکل باشد ٭

مور - میم مفتوح بواو ورائے مہملہ زدہ گل درخت انبہ را نامند ومیم بواو مجہول ورائے مہملہ زدہ طاؤس را گویند ٭

مور نکھی - بای فارسی مفتوح بنون زدہ کاف مخلوط الہا تحتانی معروف نوعے از کشتی بود کہ بصورت طاؤس باشد ٭

مورت - میم بواو معروف رای مہملہ مفتوح بفوقانی کشیدہ ف پیکر ع تمثال جرأت گوید ع عبث کعبے مین سجدے کرنے والے سر پٹکتے ہین ٭ صنم خانے کی ہر مورت سے یان سودل اٹکتے ہین ٭

مور چا - میم بواو مجہول ورائے مہملہ زدہ جیم فارسی بالف کشیدہ مخاکے کہ جہت گرفتن قلعہ در اطراف سازند ف مور چال وفوجے را نیز گویند کہ در انجا برای جنگ آمادہ ومستعد ماند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع لشکر غم کی چڑھائی ہے خبردار اے دل ٭ مور چا ٹوٹنے پائے نہ شکیبائی کا ٭

مور چال - راہ رفتن بر ہر دو دست باشد کہ پاہا بالا کردہ روند ونوعے از رقص بود ف چترطاؤس ٭

مور چھل - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ انچہ از پرہاے دم طاؤس ساختہ بر سر بادشاہان

ازان مگس رانی کنند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جوکہ آدمی بین خوشامد سے وہ اعلے ہوتے ہین ؎ مور چھل افسر سے ہوتا ہے دم طاؤس کا ؎

موٹر - میم بوا و مجہول و رائے ہندی زدہ جانیکہ زدہ از جانبے بجانب دیگر برگردد چنانکہ شاعر در تعریف کوچہ دلدار شہر گوید ؎ شنوں ہر اک راہ پیچ گیسو کی طرح ؎ ہر اک موڑ دلکش ہے ابرو کیطرح ؎

موسل - میم بوا معروف سین مہملہ مفتوح لام کشیدہ کوبہ بود کہ ازان غلہ وغیرہ کوبند ؎

موسلا دھار - باران کہ بزور و شدت تمام ببارد

موسنا - میم بوا و معروف و سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف دزدیدن ؎

موگرا - میم بوا و مجہول و کاف فارسی زدہ راے مہملہ تالف کشیدہ گلیست معروف ؎

مول تول - بمعنی واو مجہول ہمان بہا و قیمت ہر چیز بود ؎

مول چکانا - جیم فارسی مضموم کاف و نون بالف کشیدہ قیمت چیزے فیصل کردن بود ؎

مول لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف خریدن ؎

موسری - میم مفتوح بوا و لام زدہ سین مہملہ مکسور راے مہملہ تحتانی معروف در ختمیت مشہور بوسری بمعنی دہ مفتوح و تماشے بود کہ بران گلہا شبیہ بگل موسری از تار یا دوزند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ طرفہ چمن حسن ہین ہر نخل ترا قد کرتا ہے جواے سرو روان موسری کا ؎

موم روغن - روغنے بود کہ روغن خوشبورا گرم کردہ دران موم اندازند در لہبہا کہ چاک چاک شود کانند ؎

موم کی ناک - کنایہ از کسیکہ ہر چہ کسے گوید بران عمل کند و از قول اول خود برگردد ؎

موم کے ہوجانا - کنایہ از نہایت نازک بودن کسے باشد ؎

مونڈن - ستراندیدن سر ہا سر اطفال بود ؎

مونڈنا - میم بوا و مجہول و نون غنہ و دال مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف ستردن ع حلق و کنایہ از دست بردی و فریب دہی بود و نیز کسے را شاگرد کردن مراد و استاد ان را و کسے را شاگرد و مرید خود کردن بود در رویشان کہن سال را ؎

مونڈھا - میم بواو مجہول ونون غنہ ودال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول شانہ ف دوشش ع کتف دوم انچہ برای نشستن مردم از پارہای نے ساختہ بران ریسمان تنند یا از پوست بافند رشک مغفور میفرماید ؎ بجا کاتب اعمال کے لکھنے بیٹھے * کہ مونڈھا ہی ایک ایک مونڈھا ہمارا *

مونڈھونکے فرشتے - کنایہ از فرشتگان کاتب اعمال بود چنانکہ رشک مغفور میفرماید ؎ جو بیٹھے تو فرشتے ہمارے مونڈھون کے * ابھی تو عرش سے کرسی اوتار لیتے ہین *

مونڈی کاٹنا - کلمہ بود بجاورہ زنان کہ گاہ کسے سخنے خلاف طبع ایشان گوید این کلمہ در حق او بر زبان آرند *

مونگیا - کاف فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ ریگیست معروف وآن رنگ سبز باشد ف ماشی *

مونہہ میم بواو غیر ملفوظ ونون غنہ وہای ہوز زدہ بر دو معنی آید اول دہن ع نوہ وفم دوم روو وجہ ع وجہ وکنایہ از پاس ولحاظ بود چنانکہ مومن خان دہلوی گوید ؎ مرگ نے ہجر ان مین چھپایا ہی مونہہ * لو مونہہ اوسے پردہ نشین کا کیا * وبمعنی سبب ووجہ نیز آید چنانکہ گویند کس مونہہ سے کہتے ہو یا کس مونہہ سے مانگتے ہو چنانکہ جرأت گوید ؎ تیری صورت کو کہون تصویر سا کس مونہہ سے مین * ہین کہان یہ گرسیان یہ شوخیان تصویر مین * وکنایہ از دہم شمشیر وکارد نیز بود ومومن زخم وناسور را نیز گویند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ جتنے جوپٹی بنائی ہی سر سے موباف کی * نافہ مشکین ہوا ہی مونہہ ہر اک ناسور کا

مونہا مونہہ - ہای ہوز اول بالف کشیدہ ف لبالب چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ بھر جاہی اگر بادہ مونہا مونہہ نکروں بس * میخواری مین ہے ظرف مرا خم سے زیادہ *

مونہہ آنا - الف ونون بالفہا کشیدہ بر دو معنی آید اول کنایہ از جوشش وہان بود ع قلاع میر مرحوم گویند ؎ بھری تھی آگ تیری رو دل مین میر ایسی کچھ * کہ کہتے روبرو اوس شوخ کے قاصد کا مونہہ آیا * دوم کنایہ از خطاب طنز آمیز بسوی کسی نمودن بود

مونہہ اوتر جانا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن کنایہ از آثار رنج وملال از روے

شدن بود چنانکه صبا گوید ؎ تیری شب چہاردہم کے بناؤ سے ✤ دو دن مین ماہتاب کا کچھ مونہہ اوتر گیا ✤

مونہہ اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تاے ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از راہی شدن کسے بطرفے بود میر تقی گوید ؎ جاے عبرت ہے خاکدان جہان ✤ تو کہان مونہہ اوٹھاے جاتا ہے ✤ آتش گوید ؎ جوش جنون مین دیکھیے پیچھے نہ مڑکے پھر ✤ مونہہ جسطرف کو صورت دریا اوٹھاے ✤

مونہہ بگاڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی بالف و رائے ہندی کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از زخمی کردن روے کسے و سزا دادن بکسے بود بر ہیچ جرم ✤

مونہہ بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح راے ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تغیر صورت و ہیئت روے کسے بود ف ترش کردن ع عبّاس چنانکہ اسیر گوید ؎ غنچہ کا رو برو ے دہن مونہہ بگڑ گیا ✤ دیکھا وہ قد تو خاک مین شمشاد گڑ گیا ✤

مونہہ بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بالفہا کشیدہ کنایہ از زور ہم کشیدن رو بود ف روے ترش کردن چنانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ اوسے جب نہ تب ہمنے بگڑا ہی پایا ✤ یہی اچھے مونہہ کو بنا جانتا ہے ✤ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مونہہ بنائے کیون ہی قاتل پاس ہی تیغ نگاہ ✤ باغ مین ہنستی ہین گل تو مونہہ بگاڑا چاہیے ✤

مونہہ بند ہونا - کنایہ از سخن نکردن و خاموش شدن کسے بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تیر سے نالے نکلتے ہین پیاپے ہجر مین ✤ مونہہ مرا ہوتا نہین مثل لب مسواک بند ✤ و کنایہ از مندمل شدن زخم نیز باشد ✤

مونہہ بہوانا - موحدہ مفتوح نون ساکن و او و نون بالفہا کشیدہ محاورہ ایست کہ مفہوم خود را لائق کارے و سزاوار امرے ساختن باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ تری صورت سے ہنسنا تھا نہ لازم ✤ گلون نے مونہہ کو بہوایا تو ہوتا ✤

مونہہ بولا بھائی - کسیکہ او را برادر خود از زبان گفتہ باشند ف برادر خواندہ و اگر زن را خواہر خود گفتہ باشند مونہہ بولی بہن گویند چنانکہ میر تقی

مرحوم گوید ؎ دیکھے کے دست و پای نگارین چھکی سی
رہجائے نہ کیون ٭ مونہہ بولی ہی یا رو گویا مہندی
اوسکی رچائی ہوئی ٭

مونہہ بھرائی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
رای مہملہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کنایہ
از رشوت دادن بود کسے را ف دہان بندی
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ زبان کیلئے کا نقش
مونہہ بھرائی ہے ٭ دہان غنچہ کو رکھتا ہی مشت زر
خاموش ٭

مونہہ پر چڑھنا - باے فارسی مفتوح رای مہملہ
ساکن جیم فارسی مفتوح بہراے ہندی مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری کنایہ از مقابلہ کردن بود
خواجہ میر درد گوید ؎ بے ہنر دشمنی اہل ہنر سے
اکثر ٭ مونہہ پہ چڑھتے تو ہین پر جی سے اوتر جاتے ہین ٭
ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ تمہاری تیغ کی زخمون
کے ماسوا کوئی ٭ بہادرون کے جو مونہہ پر چڑھی
مجال نہین ٭

مونہہ پر رکھنا - سخنے بر روی کسے گفتن یعنی
بو اجہہ گفتن باشد چنانکہ میر تقی مغفور میفرماید

؎ خط مت رکھو کہ اسمین بہت ہین قباحتین ٭
رکھین تمہارے مونہہ پہ تو تمکو برا لگے ٭

مونہہ پر قفل لگجانا و مونہہ پر مہر لگجانا -
کنایہ از سکوت و خاموشی باشد جرأت گوید ؎
آکے آواز اپنی جب در پر سنا جاتے ہو تم ٭ مونہہ پر
میرے مہر خاموشی لگا جاتے ہو تم ٭ شیخ ابراہیم ذوق
گوید ؎ مینے بھرے ہوے ہین خم کی طرح
ہم ٭ پر کیا کرین کہ مہر ہے مونہہ پر لگی ہوئی ٭

مونہہ پر ہوائی چھوٹنا - کنایہ از پریدن
رنگ چہرہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آہ سوزان
دل پر داغ سے کھینچون ہین اگر ٭ اک ہوائی
ابھی مہتاب کے مونہہ پر چھوٹے ٭

مونہہ پھٹ - باے فارسی مخلوط الہا مفتوح
تباے ہندی کشیدہ کسیکہ شیوہ او در سخن گفتن
بے تہذیبی بود یعنے ہر چہ در دہن آید بگوید دہن دریدہ ٭

مونہہ پھر جانا - باے فارسی مخلوط الہا
بکسور برای مہملہ زدہ جیم و نون بالف کشیدہ
مائل گردیدن روے کسے بجانبی بود ہنگام توجہ
التفات یا از ضرب تپانچہ وغیرہ و کنایہ از عدم خواہش

چیزے نیز بود چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎
ایسی شیرینی کبھی قند بکار مین نہین ۔ بوسہ ہای
لب سے مونہہ اے یار جانی پھر گیا ۔

مونہہ پھوڑنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول
ورای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از شرمسار
شدہ سخن گفتن باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ پاوے کچھ تو اس خمیازہ کش میخوار کو
ساقی ۔ طلب کرتا ہی یہ مونہہ پھوڑ کر اپنا جاہی ہی ۔
ذوق دہلوی گوید ؎ تو نے گل کو سر پہ رکھا جب
چمن مین تو ڑ کر ۔ مین بھی حاضر ہون کہا غنچہ نے
یہ مونہہ پھوڑ کر ۔

مونہہ پھیرنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا بتحتانی
مجہول ورای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف
روگردانیدن ع اعراض وکنایہ از بیمروتی و
بے اعتنائی بود خواجہ آتش گوید ؎ نہ ہم پھیرگی
ہزار آپ ہمسے مونہہ پھیرین ۔ تمھین ہی سہل
ہمین بیوفائی مشکل ہے ۔

مونہہ پھیلانا ۔ بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
بتحتانی زدہ لام ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از خواہش
وطمع چیزے بود ۔

مونہہ تھتھانا ۔ فوقانی مخلوط الہا مضموم
فوقانی مخلوط الہا دوم ونون بالفہا کشیدہ فروہشتن
لب وصورت ناراض ساختن بود ۔

مونہہ جھٹک جانا ۔ جیم مخلوط الہا وتای ہندی
ہر دو مفتوح کاف ساکن جیم دوم ونون بالفہا
کشیدہ کنایہ از آثار ناتوانی وبیماری بر چہرہ ہویدا
شدن بود چنانچہ آتش گوید ؎ کسی کی سر پہ
ہوا در دمیرا ۔ مونہہ جھٹکا ۔ کسیکے پاؤن مین موچ
آئی مین نے سر پٹکا ۔

مونہہ جھوٹا لنا ۔ اندک خوردن یا شد ف نہارپان

مونہہ چڑانا ۔ جیم فارسی مکسور رای ہندی ونون
بالفہا کشیدہ دہن مانند دہن کسے ساختن برای
خندہ مردمان لب خود را فروہشتن و دہن کج وآکج
ساختن ف روی خمانیدن آتش گوید ؎ پری سے
چہرے کی اوپر نہین ہین لہراتی ۔ یہ مونہہ چڑاتی
ہین گیسوے یار گھونگھٹ کا ۔

مونہہ چڑھا ۔ جیم فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ کسیکہ از ادب وستاخ از کسی بود ۔

مونہہ چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ابراد و گستاخ شدن کسے از کسے بود چنانکہ صبا گوید
ے میری طرح اسی بھی ملادے نہ خاک ہین ٭
آئینہ اوس صنم کے بہت مونہہ چڑھے نہین ٭

مونہہ چھپانا - ف روپوشی میر تقی مغفور گوید
ے کوئی نا امید انہ کرے تجھ سے گاہ ٭ سو تم ہمسے مونہہ ہی چھپا کر چلے ٭

مونہہ چھونا - کسے را برای کردن کارے گفتن کہ نہ خود را بدل منظور باشد نہ از و توقع کردن آنکار بود مؤلف گوید ے بھلا وہ اور دیتا بوسہ لب فقط چھونا تھا تمہکو یار کا مونہہ ٭

مونہہ خشک ہوجانا - حالتی باشد کہ در ترس وخوف رو دہد مومن خان دہلوی گوید ے
تر وہ ہین مرے مومن کہ ہنگام جواب ٭ خوف سے مونہہ اور زبان ہر سخنور خشک ہو ٭

مونہہ در مونہہ - ف دوبدو ٭

مونہہ دکھانا - روبرو شدن باشد میر تقی مرحوم گوید ے وصل مین رنگ اڑ گیا میرا ٭
کیا جدائی کو مونہہ دکھاؤنگا ٭

مونہہ دکھائی - دال مہملہ بکسور کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ بتحتانی معروف نقدے کہ روے کسے دیدہ باو میدہ ہندوف روشنائی میر تقی مغفور میفرماید ے آنا سن ناداری سے ہمنے جی دنیا ٹھہرایا ہے ٭ کیا کہیے اندیشہ بڑا تھا اوسکے مونہہ دکھلائی کا ٭ لیکن فصیح اولست ٭

مونہہ دھو رکھنا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری محاورہ ایست کہ مفہومش یاس و ناامیدی از چیزے و بے نیل مقصود ماندن بود چنانکہ جرأت گوید ے کوئی دل مانگے تھا تو کہتے تھے ہم مونہہ دھو رکھو ٭ سو یہ کہتے کہتے اب اشکون سے مونہہ دھونا پڑا ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ے ای بحر رحم کھائے گا وہ رونے پر ضرور ٭ دھو رکھیے اپنے مونہہ کو ذرا چشم تر سے آپ ٭

مونہہ دیکھنا - دال مہملہ بتحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری بوقت صبح از خواب بیدار شدہ روی کسے دیدن بود چنانکہ

بحر گوید ؎ اللہ نے جمال دکھایا حبیب کا ✤ مونہہ دیکھکر اوسکے تھے کسی خوش نصیب کا ✤ ایضاً شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جس جگہ بیٹھے ہین بادیدۂ نم اوٹھے ہین ✤ آج کس شخص کا مونہہ دیکھکے ہم اوٹھے ہین ✤ کنایہ از ناامیدی و یاس نیز باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ اپنے پہلو سے وہ جب اوٹھکے چلا ای جرأت ✤ کیسے مونہہ دیکھہ کے بس رہگئے مجبور سے ہم ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بقبول کوئی عرض گنہگار کی نہین ✤ مونہہ دیکھتی ہین میری دعائین مجیب کا ✤

مونہہ دیکھی بات ۔ سخن بموجبہ باشد کہ بارعایت گفتند میر تقی مرحوم گوید ؎ آرسی آرسی ہی وہ ہی وہی ✤ یہ نہ مونہہ دیکھی کی سی مین نے کہی ✤ ایضاً سودا مغفور گوید ؎ نہ بھول ای آرسی گر یار کو تجسے محبت ہے ✤ بھروسا کچھ نہین اوسکا یہ مونہہ دیکھی کی الفت ہے ✤

مونہہ دینا ۔ کنایہ از توجہ باشد ✤

مونہہ ڈھانکنا ۔ گریہ کردن زنان بریت باشد بحر گوید ؎ نہ کہتا تھا مین اوسپر جان بھی دونگا تو کیا ہوگا ✤ ہوا غم کسکو میرا کون رویا کسنے مونہہ ڈھانکا ✤

مونہہ زرد ہوجانا ۔ کنایہ از خجل شدن بود و شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ سینہ مین بوالہوس کے بھی تھا آہ مگر ✤ نشتر کا نام سنتے ہی مونہہ زرد ہوگیا ✤

مونہہ زور ۔ زای معجمہ بواو مجہول و رای مہملہ زدہ بر دو معنی آید اول کنایہ از کسیکہ بہ یار گویا و طیق بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ دم بخود صور قیامت ہو جو نالان ہون مین ✤ پر یہ چپ رہتی نہین ہے بڑی مونہہ زور گھنٹا ✤ دوم کنایہ از آنچہ کہ چالاک تر باشد و ہنگام باز داشتن از رفتار باز نہ ایستد شیخ ناسخ میفرماید ؎ پیچ مین رکتا نہین زنہار جز ملک عدم ✤ تو سن عمر رواں بھی کسقدر مونہہ زور ہے ✤

مونہہ سرخ ہوجانا ۔ سرخ شدن روی مردم بود از شدت غصہ و غضب ✤

مونہہ سے بات لے لینا ۔ کنایہ از سخنی بود کہ کسے ارادۂ گفتن آن سخن کردہ باشد و ہنوز گفتہ نبود کہ دیگرے بگوید و سخن از دہن کسے گرفتن ✤

مونہہ سے بات نکلی اور پرائی ہوئی مثلیست مشہور خواجہ آتش گوید ؎ یہ صدا آتی ہے خموشی سے کہ مونہہ سے نکلی ہوئی پرائی بات ✤

مونہہ سے پھوٹنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا بود از دہن

وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از سخن
کردن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کھلتی نہین کل کی
بدمزاجی ✤ غنچے نہین منہ سے پھوٹتے ہین ✤

مونہہ سے پھول جھڑنا - کنایہ از رنگین سخنی و
خوش کلامی بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ پھول جھڑتے
ہین ترے منہ سے جو ای رنگین بیان ✤ نکتہ چین
آیا تری محفل مین گلچین ہوگیا ✤

مونہہ کالا کرنا - کنایہ از بزنا کردن بود ✤

مونہہ کا نوالا - کنایہ از کار آسان تر و سہل تر بود ✤

مونہہ کرنا - آمادہ شدن زخم بود بصحت انجامد ✤

مونہہ کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ
نون والف مصدری کنایہ زبان درازی کردن و بد
گفتن کسے را باشد مومن خان دہلوی گوید ؎ بات پوری
بھی منہ سے نکلی نہین ✤ آپ نے گالیون پہ منہ کھولا
جرأت گوید ؎ دیکھہ ادھر کو مین نے کہا تھا غیرون کو
تم آنے دو وہ چپکے ہو منہ کھلواؤ نہ میرا بلے دو بس جانے دو ✤

مونہہ کی کھانا - کاف بتحتانی معروف کاف مخلوط الہا
و نون بالف کشیدہ کنایہ از الزام خوردن و مورد ملامت
شدن از کردن کارے بود چنانکہ مرزا برق میفرماید

؎ نہ گیا دل ہی شوق بوسۂ لب ✤ بار ہا اس سے منہ
کی کھائی ہے ✤

مونہہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف
کشیدہ کنایہ از توجہ و التفات نمودن بجانب کسی بود
چنانکہ سودا گوید قطعہ عجب احوال کو سودا تم سے
تیرے ہو پہنچا ہے ✤ کوئی معشوق بھی عاشق پہ یہ
پیدا کرتا ہے ✤ بیان نے ترے ہاتھون سے ہی حالات
اوسکو پاتے ہین ✤ کوئی تک مونہہ لگاتا ہی تو وہ فریاد
کرتا ہی ✤ میر تقی گوید ؎ کیا حرف دلنشین ہون مرے
مثل خط مدام ✤ اغیار روسیاہ ترے مونہہ لگا کیے ✤
خواجہ آتش گوید ؎ سبو و شیشہ و خم کسکی نہ پاپوشی
کسینے مونہہ نہ لگایا مجھے سوائے قدح ✤

مونہہ مارنا - سیم بالف و رے مہملہ کشیدہ نون والف
مصدری مکرر دندان زدن سگ شکاری باشد بر صید
و منقار زدن مرغان جنگی باہم مانند مرغ و بٹیر گویند
اسپ و شتر و زدوخوردن جانوران دانہ را باشد
و کنایہ از بند نمودن و سن کسے بود تا ہیچ نگوید و ہیچ
خوردن نتواند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خوش
نعمت سے کبھی حظ نہ اوٹھائینگے بخیل ✤ مال کھاکر

تقدیر نے سونہہ مارے ہین ٭

سونہہ موڑنا - سیم بواو مجہول و رائے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از روگردانی و بازگشت بود از کسے صبا گوید ؎ سونہہ موڑنا بتان حسین سے حرام ہے ٭ موقوف یہ نماز نہین ہے سلام پہ ٭

سونہہ میٹھا کرنا - سیم تحتانی معروف تاے ہندی مخلوط الہا با الف کشیدہ کاف مفتوح رائے ہندی ساکن نون و الف مصدری شیرینی خوردن بود خواجہ آتش گوید ؎ حسرت ہی بوسۂ لب شیرین کی رہگئی ٭ میٹھا نہ سونہہ کو تیرے نمکخوار نے کیا ٭ و کنایہ از دادن چیزے نیز بود کسے را جرأت گوید ؎ سبھی انعام نت پاتی ہو اے شیرین دہن تجسے ٭ کبھی تو ایک بوسے سے ہمارا سونہہ بھی میٹھا کر ٭

سونہہ مین پانی بھر آنا - کنایہ از انتہاے خواہش و رغبت چیزے بود ف آب بدہان گردیدن خواجہ آتش گوید ؎ بھر آئے دیکھ کے سونہہ مین کسطرح پانی ٭ تمھاری ناف سا چشمہ ذقن سا چاہ نہین ٭

سونہہ مین دانت نہ پیٹ مین آنت رشل میزنند بر کسیکہ بسیار کہنہ سال بود ٭

سونہہ مین زبان نہونا - کنایہ از خاموشی بود خواجہ آتش گوید ؎ تجسا کوئی زمانے مین بیجربیان نہین ٭ آگے ترے مسیح کے سونہہ مین زبان نہین ٭

سونہہ مین گھنگنیان بھر جانا - کنایہ از خاموشی و ہیچ نگفتن باشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ نہ ڈال آبلے اے گرمے فغان سونہہ مین ٭ کہ چپکا بیٹھ رہون بھر کے گھنگنیان سونہہ مین ٭

سونہہ ہی سونہہ مین کہنا - سخن گفتن بطوریکہ بخوبی تمام فہمیدہ نشود جرأت گوید ؎ سونہہ ہی سونہہ مین کہتے ہین ہم وہ دہان تنگ دیکھ ٭ ہاے لب سے لب ملا کیونکر مزا لیجائیے ٭

سونہی - سیم بواو مجہول و ہاے ہوز زدہ نون تحتانی معروف صورت خوب و پسندیدہ را گویند و بمعنی تسخیر ہم آمدہ کہ بدان کسے را در قابو خود آورند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ دیکھا جسے ہو گیا وہ عاشق ٭ تیری آنکھون مین سونہی ہے ٭ و این لغت بدون واو یعنے سُہنی ہم مسموع ست الا اصح اول ست ٭

موئی بچھیا با مھن کے نام شہرت مشہور بجاے زنند کہ کسے شئے ناقص بیکار را کہ کارخود نیاید

بدیگرے دہد ٭

موسیا - پیچک رشتہ خام دوستار پیوستہ کہ زنان بطرز معین سازند ٭

موے پرسوزے - مثلیت بجائے زنند کہ کسے در مصیبتے مبتلا بود و مصیبتے دیگر او را رو دہد ٭

فصل های هوز

مہا - میم مفتوح های هوز بالف کشیدہ بزبان ہندی الاصل بمعنی کلان و بزرگ بود چنانکہ گویند مہاراج و مہادیو و مہاجال ٭

مہاسا - میم مضموم های هوز و سین مہملہ بالف کشیدہ نوعے از دانہ بود کہ در عہد شباب بر روی مردم پدید آید چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ دیکھکر آئنہ بیزار نہو صورت سے ٭ ہوتے ہین جوش جوانی مین مہاسے پیدا ٭

مہاوٹ - واو مفتوح تای ہندی کشیدہ باران کہ در موسم سرما بارد و چون بیکبارہ بپتا پیش سقف سفالین یا سقف پختہ دارند تا روی چوبہا کہ بعرض سقف اند بہتاسی دود

مہتاب - نوعے از آتشبازی بود و در فارسی ہمین مستعمل ست

مہتالی - مرحدہ تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول مہتی بارہ سے کلان تر و مغز دار بود کہ از پوست آن مربا سازند دوم ہمان نوع از آتشبازی بود سوم عمارتے بلند کہ بالای زینہ بام خانہ یا پیش ایوان یا در صحن باغ برای سیر مہتاب سازند ٭ معنی فارسیست ٭

مہتر - میم مکسور های هوز ساکن فوقانی مفتوح برائے مہاراز وہ بمجاورہ اہل ہند کناس را گویند ٭

مہرا - میم مفتوح های هوز ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ افسر کہاران را نامند کہ نپس و ڈولی وغیرہ بردارند ٭

مہرا آنا - کنایہ از ہیچ سخن طنز بکسے گفتن بود چنانکہ اسیر گوید ؎ شب رہون کہ ہے مہر دہن کیمی شی ٭ مہرا بھی کبھی وہ ما نور نہین آتا ٭

مہراوٹھنا - جدا شدن مہر بود بعد چسپانیدن کاغذ ٭

مہر کرنا چسپانیدن مہر بود بر کاغذ ٭

مہری - میم مضموم رای مہملہ تحتانی معروف روزنے کہ آب اندرون خانہ ازان بدر رود و در موری و سر آستین را گویند کہ قریب تر دست باشد و پائین ازار را کہ قریب پا باشد نیز گویند ٭

مہک - میم و های هوز ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ ف خوشبو ٭

مہکنا - نون و الف مصدری بمعنی گندہ شدن خوشبو

مہندی - سیم مکسورہای ہوز مخلوط النون ساکن یا سیم مخلوط النون مکسورہای ہوز ساکن دال مہملہ تحتانی معروف برسہ معنی آید اول برگیست سبز کہ آنرا سائیدہ در دست و پا مالند تا سرخ گرداند ف حنا ع خانبون مشدد دوم رسیم حنا بندی را گویند کہ یک روز قبل از شادی عروسی باشد سوم انچہ بتاریخ ہفتم ماہ محرم از کاغذ رنگین ساختہ بہر چہار گوشہ آن شمع ہا افروزند ✤

مہندی رچنا - رای مہملہ مفتوح جیم فارسی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از رنگ بستن حنا در دست و پای مردم بود چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رچی ہی ہاتہ مین مہندی چھوڑو نہ زلفون کو ✤ دھوان کر کے نہ کہین آتش حنا پیدا ✤

مہندی کی ٹٹی - کاف تحتانی معروف تای ہندی اول مفتوح تای ہندی دوم مشدد تحتانی معروف کنایہ از ہجوم درختہای حنا بود شیخ ناسخ بیفرماید ؎ نچہ گلگون چمن کو اب دکھایا چاہیے ✤ رشک سے مہندی کی ٹٹی کو جلایا چاہیے ✤ خواجہ آتش گوید ؎ ابر کرم کے فیض نے ایسا کیا ہری ✤ مہندی کی ٹٹی ہوگئی دیوار باغ کی ✤

مہندی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف حنا بستن ✤

مہندی ملنا - سیم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری ف حنا مالیدن ✤

مہنگی - کاف فارسی تحتانی معروف گرانی غلہ را گویند ف خشک سالی ع قحط ✤

مہنت - سیم و ہای ہوز ہر دو مفتوح بنون زدہ و فوقانی کشیدہ قسمے از درویشان ہنود باشد چنانکہ مرزا تقی ہوس گوید ؎ کیا شرح خاکساری دل کیجیے ہوس ✤ جیتے جی یہ مہنت تو مٹی مین گڑ گیا ✤

مہیسر - سیم مفتوح ہای ہوز تحتانی مجہول سین مہملہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نام یکے از اوتار ہنود باشد و پرستشگاہ اوشان را نیز گویند ✤

مہین - سیم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف و اخفای نون کلمہ باشد کہ فائدہ معنی حصر بذات خود بخشد و بنون معلنہ ف باریک و تنگ ع دقیق ✤

مہینا - نون بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول ماہ ع شہر دوم ملموع ہاشمی ہرہ

فصل تحتانی

میان - سیم مخلوط التحتانی بالف کشیدہ و نون معلنہ

نیام تیغ وکارد را گویند ف میان تحتانی ملفوظ
شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہر تصور مجو سر دم ابروے
خمدار کا ✦ دل نہیں گویا بغل میں میان ہے تلوار کا ✦
ومیم مکسور تحتانی بالف کشیدہ ونون مخفیہ بروزن زنان
بر چند معنی آید اول بجاورہ زنان شوہر را گویند دوم
کسے را نامند کہ مالک چند زن بازاری یعنی چند طوائف
بود سوم کسے را گویند کہ در فن موسیقی کامل باشد چہارم
کلمہ بود کہ خواجہ سرایان را ازان خطاب کنند پنجم
کلمہ باشد کہ آنرا برای تعظیم مصدر تخلص شاعران
نمایند ششم کلمہ بود کہ اہل مساوات را ازان خطاب
کنند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ دہن میں آپکے
البتہ ہمکو محبت ہے ✦ کمر کا بھید جو پوچھو میاں نہیں معلوم ✦
وبا نیمعنی بمیم مخلوط التحتانی ہم آوردہ اند چنانکہ میر تقی
مغفور میفرمایند ؎ فقیرانہ آئے صدا کر چلے ✦ کہ میاں
خوش رہو ہم دعا کر چلے ✦ ہفتم کلمہ ایست کہ نوکر و غلام
وکنیز آقا را ازان خطاب کنند ہشتم لفظیست کہ در
محل لطف وشفقت فرزندان وخوردان را گویند
میانا - قسمے از سواری باشد کہ دران زن ومرد
ہر دو سوار شوند کہارا ن بردارند ✦

میان بی بی - شوہر زن را گویند ✦
میانجی - میم مکسور تحتانی بالف کشیدہ ونون مخفیہ
جیم تحتانی معروف معلم را گویند کہ بودکان را تعلیم
کند ف اخوند ✦
میان سے لینا - میم مخلوط التحتانی بالف کشیدہ
ونون زدہ سین مہملہ تحتانی مجہول لام تحتانی مجہول
نون والف مصدری کنایہ از تیغ کشیدن بود میر تقی
گوید ؎ دیکھیں ذکی وہم میں کیونکر تیغ ہوا وہکی
بلند ✦ گویا خونریزی اوسنے میان سے دلی ہے ابھی ✦
بحر گوید ؎ ملک گیری پر اگر میان سے جانان لیتا
سورچہ تیغ کا اقلیم سلیمان لیتا ✦
میان مٹھو - میم مکسور تاے ہندی مخلوط الہا
بالف کشیدہ معروف کلمہ بود کہ تولی را ازان خطاب نمایند ✦
میانی - نون تحتانی معروف پارچہ کہ در میان ہر دو
پارہ شلوار دوزند ف خشتک ✦
میٹھا - میم تحتانی معروف تاے ہندی مخلوط الہا
بالف کشیدہ بر چند معنی آید اول ہر چیز شیرین بود
ف شیرینی ع حلوہ وحلوا را نیز گویند کہ در شب برات
بزنان نہادہ فاتحہ اموات دہند یا در محرم بر اے نذر

امام حسین سازند دوم بیموشیرین را مانند سوم نام
قماشے باشد ف شیرین بات چہارم کنایہ ازکسے
کہ گفتگو وروش ووضع زنان دارد پنجم بمعنی طمع وفائدہ
آید چنانکہ بحر گوید ؎ ناز خاطر ہین ہی انداز طبیعت
مین ہے + زہر ہین کھاؤن جو اوسپر مجھے میٹھا کیا ہی
ذوق دہلوی گوید ؎ حرف تلخ اوس لب شیرین ہی
ہر اک بات پیارہ + ناصحا سنتے ہین ہم کچھ تو ہے
میٹھا چاہیے +

میٹھا برس - نادرہ زنان عبارت از سال ہزدہم
عمر کودکان باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید مصرع
بڑھا میٹھے برس سے سن تو سب کچھ ذ حلاوت ہی +

میٹھا پانی - باء فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی
معروف کنایہ از آب خوش مزہ باشد ف آب شیریں

میٹھا تیل - فوقانی تحتانی مجہول ولام کشیدہ
روغن کنجد بود +

میٹھا زہر - قسمے از سم بود شیخ ابراہیم ذوق
گوید ؎ اک حلاوت ہی عداوت مین بھی اوس
ظالم کے + کہ اگر زہر بھی دیتا ہی تو میٹھا ہی کو +

میٹھا کدو - کدو کہ گرد را گویند کہ زنان حلوا
سازند و در گوشت ہم بزنند +

میٹھا منہ - کنایہ از تیزی خفیف شمشیر و کارد
بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تلخی مرگ کا
ہرگز مجھے اندیشہ نہین + میٹھے منہ پر ہے
مرے یار کی تلوار بہت +

میٹھا میٹھا درد - کنایہ از درد خفیف باشد
چنانکہ جرأت گوید ؎ طبیعت اوس شیرین کی
جو مجکو تمنا ہے + تو دل مین ہی کہ یا کہون اک
میٹھا میٹھا درد ہوتا ہے + رشک منعم میفرسند
؎ کیون نہ اوسے میٹھا رشک کے سینہ مین میٹھا
میٹھا درد + اک بت شیرین ادا کی یاد ہی میٹھا
میٹھا تیان +

میٹھی باتین - موحدہ بالف کشیدہ فوقانی
تحتانی مجہول ونون مخففہ کنایہ از سخنان
خوش ودلچسپ بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید
؎ میٹھی باتین نہ تو کیا کر + مر جائیگا کوئی
زہر کھا کر +

میٹھی باڑھ - تای مہندی مخلوط الف تحتانی
معروف موحدہ بالف کشیدہ ورای ہندی

مخلوط الہا زدہ کنایہ از تیزی خفیف تیغ و کارد یعنی کندی آن باشد ٭

میٹھی پوئی - بای فارسی بواو مجہول ہمزہ تحتانی معروف قسمے از رفتار اسپ بود چنانکہ خواجہ فریدگوید کس فرسے سے جاتی ہے یاد لب شیرین مین جان ٭ میٹھی پوئی چل رہا ہو تو سن خوش گام روح ٭

میٹھی چھری - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم را مہملہ تحتانی معروف کنایہ از کسیکہ بظاہر دوست و بباطن دشمن بود ٭

میٹھی زبان - کنایہ از شیرین سخنی باشد ٭

میٹھی نگاہ - کنایہ از نگاہ بلطف و محبت بود ٭ شیخ ناسخ میفرماینید میٹھی نظرون سے وہ کیا دیکھتے ہیں مجھے ٭ اوس پری کی آنکھ مین ہین بادام تلخ ٭

میچھ - جیم فارسی بواو معروف میخ کوبا گویند ٭

میر - در تقدیر اول گنجفہ باشد کہ بران آغاز گنجفہ بازی کنند ٭

میرا - سیم تحتانی مجہول و رای مہملہ الف کشیدہ کار بود کہ بر نفس خود اطلاق کنند ٭

میر بحر - بدون اضافت آروغ آب دریا را گویند بخلاف میر آب باضافت ٭

میر فرش - بدون اضافت سنگے کہ بر فرش گذارند بخلاف سنگ قالین ٭

میری - سیم و رای مہملہ ہر دو تحتانی معروف کسیکہ در کارے بر کسے گوی سبقت برد ٭

میرے دونون میٹھے - سیم و رای مہملہ ہر دو تحتانی مجہول دال مہملہ بواو مجہول نون بواو مجہول و نون مختفیہ سیم تحتانی معروف تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول مثلیت بر کسے زنند کہ دو کس یا دو چیز را کیسان دوست دارد و جدائی ہیچ یکے از ان ہر دو گوارا نکند ٭

میزان پٹنا - کنایہ از موافقت آمدن بود ٭

میکا - سیم مفتوح تحتانی زدہ کاف بالف کشیدہ خانہ پدر و مادر زن بود ٭

میل - سیم تحتانی مجہول و لام کشیدہ دو معنی دارد اول آمیزش مردم با مردم ع اتفاق دوم آمیختن چیز کم بہا در شئے بیش بہا چون سرمہ وغیرہ کہ در زر و نقرہ بیامیزند ع نخش و با استعمال مدرک

وبفتح میم چرک بدن مردم بود ع دکنس چنانچه
رشک مغفور میفرمایند ؎ یار شکین خط کا آتی
بات مین سارا ہی وصف ✤ گیسوون کا میل چھپکر
عنبر اشہب بنی ✤ وکلمه بود که فیلبانان فیل را ازان
کلمه رانند ✤

میلا - لام بالف کشیده هرچه مکدر وچرک آلوده
بود مانند آب مکدر وجامه چرک وغبار آلوده ع
کدر ومیم تحتانی مجهول لام بالف کشیده انبوه و
هجوم نمودن خلائق بجای معین برای سیر وتماشا
بود شیخ امان علی سحر گوید ؎ ہمین کیا جو تربت
پہ میلا رہے ✤ یہ سب کچھ ہوا ہم اکیلے رہے ✤

میلا لگنا - جمع شدن مردمان باشد برای
سیر درجائے بروز معین ✤

میل جول - ہمان آمیزش بود ✤

میلخورا - میم مفتوح تحتانی ولام زده خای
معجمه بواو مجهول رای مهمله بالف کشیده جامه که
خاکستری رنگ باشد ع ادکن ✤

مین - بالفتح ونون مخفیه کلمه ایست که بر نفس خود
اطلاق کنند ومیم تحتانی مجهول کلمه بود که فائده
معنی ظرفیت دہد ✤

مینا - میم تحتانی معروف کارسنبر که بر شیشه و
آلات نقره کنند وبمیم مفتوح تحتانی زده مرغیست
خوشگو وسیاه رنگ وشارک ✤

مینا بازار - میم تحتانی معروف نون وبای
موحده بالفها کشیده زای معجمه بالف ورای مهمله کشیده
زنانه بازار را گویند وبازاری که برای سیر باد شاهان
مهیا میکنند دران اشیای گوناگون جمع شوند ✤

میندنی - میم تحتانی مجهول ونون غنه ودال
مهمله زده نون تحتانی معروف مردمان که برای
سیر تماشاگاه روند چنانکه خواجه آتش گوید ؎
وای قسمت کبھی پھونچے بھی جو ہم کم طالع ✤ میلے
سے میندنی کے پھرنے کی تیاری تھی ✤

مینڈکی کو زکام ہونا - مثلیست بر کسیے
زنند که لائق کردن کارے نبود وارادہ آن کار کند

مینڈھا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیده
میش نر که شاخدار وجنگی بود ف فوچ ع کبش
وکنایه از موجیکه از شدت باد بدریا برخیزد چنانکه
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دریای اشک بڑھکر

پہونچیگا جب فلک پر ✤ مینڈھے کی بھی نہ ٹکر
بیل سحاب ہوگا ✤

مینڈھا اوچھلنا - الف بواو غیر ملفوظ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از برخاستن موج دریا بود از شدت باد بجر گوید
ے بحر غم نے کھائی ٹکر ایسی موج اشک کی ✤ ہر بھنور چکرا گیا مینڈھا اوچھلکر رہگیا ✤

مینڈھی - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف چند موی سر زنان کہ بافتہ باشند ✤

مینڈھیاں گوندھنا - تحتانی بالف کشیدہ ونون مخففہ چند چند موے سر جدا جدا بافتن بودن زنان
مینک - بروزن اینک مرد ک چشم را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ے اگر روغن رخ محبوب کی تل کا اوسے پہونچے ✤ چراغ گل سے روشن دیدۂ مینو کی مینک ہو ✤

مینے کا کام - میم تحتانی معروف نون تحتانی مجہول نقاشی کہ بر طلا و نقرہ با بگینہ رنگین کنند
ف کار مینا شیخ ناسخ میفرمایند ے رنگ پان سے سبز سونا بنگئے کندن سے گال ✤ تبدل تشبیہ ہے سونے پہ مینا ہوگیا ✤

باب نون

فصل الف

نا - کلمہ ایست کہ در آخر اسما و افعال آمدہ فائدہ معنی استحکام و استواری دہد غالب دہلوی گوید ے کیا فرض ہے کہ سب کو ملے ایک سا جواب ✤ آؤ نا ہم بھی سیر کریں کوہ طور کی ✤

ناب - نون بالف موحدہ کشیدہ نشانیکہ در وسط شمشیر از متصل نوک شمشیر تا قبضۂ آن باشد و در استعمال مؤنث ست ✤

ناپ - نون بالف و باے فارسی کشیدہ پیمانۂ ہر چیز بود و امراز پیمودن نیز باشد ✤

ناچ گھر - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بر سرا مہملہ زدہ متعارف ست ✤

ناچ نچانون آنگن ٹیڑھا - شلیت بر کسے زنند کہ دخل در کاری ندارد و در کردن آن اظہار بیدخلی نکند بلکہ ہیچ مکر و حیلہ در میان آرد ✤

ناچ نچانا - نون مفتوح جیم فارسی و نون بالفا

کشیده کنایه از سرگشته و حیران کردن کسی بود ✤
ناچنے نکلے تو گھونگٹ کیسا - مثلیست بجای زنند که کسے ارادهٔ هیچ عیب نمودن کند و دران حال شرم دامنگیر او شود ✤
ناخن لینا - افتادن اسپ بود هنگام رفتار بصدمه سنگ و مانند آن که بپای اسپ رسد ف شکوخیدن و یعنی ناخن چیدن نیز آمده ✤
نادری - بدال مهمله زده ورق گنجفه که قابل داشتن در گنجفه بازی نباشد ✤
نادهنده - دال مهمله مکسور های هوز مفتوح بنون و دال مهمله زده کسیکه چیزے از کسے وام گرفته ندهد ✤
ناراض - کسیکه ناخوش باشد چنانچه مزا برق مرحوم میفرمایند ؎ طالب سجده وه بت ہے مجھے معلوم ہوا ✤ اب یہ منظور ہی ناراض خدا معلوم ہوا ✤
ناڑا - نون و رای هندی بالف کشیده رشته های خام رنگین که رنگرزان رزیده در محرم فروشند چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جلد رنگ ای دیده خونبار اب تار نگاه ✤ ہے محرم اوس پری پیکر کو ناڑا چاہیے ✤

نازاوٹھانا - ف ناز برداری ✤
نازبو - گلے ست معروف ف شاہ مسفم ع ریحان ✤
نازکبدن - زای معجمه مضموم کاف ساکن دوعے از درخت کنار بود که ثمرش بسیار شیرین و تناک پوست باشد چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مین مرگیا ہون اوسکی نزاکت پہ دوستو ✤ جاے جرید تین ہو نازکبدن کی شاخ ✤
نازکرنا - ف ناز کردن و ناز دیدن ✤
ناس - نون بالف و سین مهمله کشیده تنباکو و جز آن که در بینی دمند یا بوینید ع سعوط و شموم و تباهی و فنای چیزے و کسے نیز بود ✤
ناس لینا - لام تحتانی مجهول نون و الف مصدری دمیدن چیزے در بینی بود ✤
ناس ہونا - های هوز بواو مجهول نون و الف مصدری کنایه از تباه و فنا شدن چیزے یا کسے بود
ناشپاتی - نون بالف کشیده و شین معجمه زده بای فارسی بالف کشیده فوقانی تحتانی معروف میوه ایست مشهور مشابه بامرود ✤
ناشتا - طعامیکه بوقت صبح خورند ف

چاشت و نہاری ٭

ناف - فارسیست ع مُرّہ ٭

ناف ٹلجانا - تای ہندی مفتوح لام ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ بجاے خود نماندن عضلات و عضلات ناف بود ف ناف افتادن چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ کھینچکر تیغ کمر سے کسی دکھلائی جو ناف معشوق نہیں ہوں کہ میں ٹلجاؤنگا ٭

ناقوس پھونکنا - درمیدان ناقوس بود ٭

ناک - نون بالف و کاف کشیدہ عضویست از عضاے چہرہ ف بینی ع الف و کنایہ از شرم و غیرت و آبرو نیز بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ آگے اوس گل کے دعوے خوشبو ٭ باغبان گل کے منہ پہ ناک نہیں ٭

ناکا - نون و کاف بالفہا کشیدہ سکہ معنی دار دا ول مدہ شہر ف در بند دوم مہور اخ سوزن ف چشم سوزن ع ستم الخیاط سوم جانور ست دریائی کہ مردم را فرو برد ف نہنگ ع تمساح ٭

ناک بہنا - رطوبتے از بینی بیرون برآمدن باشد ٭

ناک بھون چڑھانا - کاف ساکن موحدہ مخلوط الہا مفتوح بواو زدہ و نون مخفیہ کنایہ از آزردہ شدن بود ف چین بر ابرو افگندن شیخ ناسخ میفرماید ؎ مین گیا جب اوسکے گھر ایسی چڑھائی ناک بھون ٭ سو نہ ممسک کی یہ صورت روی مہمان دیکھکر ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عاشق سے ناک بھون نہ چڑھا اوکتاب رو ٭ ہم درس عشق مین یہ الف بے پڑھی نہیں ٭

ناک پر مکھی نہ بیٹھنے دینا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن میم مفتوح کاف مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف کنایہ از شرمندہ احسان خفیف کسے ہم نشدہ بود ٭

ناک رگڑنا - رای مہملہ و کاف فارسی ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از الحاح و زاری کردن بود ٭

ناک چنے چبوانا - کنایہ از عاجز کردن باشد کسی را

ناک چوٹی گرفتار رہنا - جیم فارسی بواو مجہول فوقانی ہندی تحتانی معروف کنایہ از آزردگی و ترش روئی و بد مزاجی و خرد ماغی زنان بود و این محاورہ زنان ست ٭

ناک چھنکنا - ف بینی افشاندن ٭

ناکڑا - بینی کلان را گویند و سر غدیست کہ ریشے اندرون بینی پیدا میشود و آن مرض مہلک ست ✤

ناک کا بال - کاف بالف کشیدہ موحدہ بالف ولام کشیدہ کنایہ از کسیکہ نہایت تقرب کسے بود ف موے بینی ✤

ناک کا تنکا - فوقانی مکسور نون ساکن کاف بالف کشیدہ کنایہ از خسے کہ دختران دہقانی ہا از بینی ناکتخدائی دارند خواجہ وزیر گوید ؎ گہر بافتہ بر بینگا جذب میرا رنگ زرد ✤ دیکھیے گھہرے وہان کس طرح تنکا ناک کا ✤

ناک کٹنا - کاف مفتوح تاے ہندی ساکن نون والف مصدری بریدہ شدن بینی بود و کنایہ از ذلیل و خوار و خفیف و سبک شدن کسے پیش کسے باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ بینی یار سے دعوے ہے گل زنبق کو ✤ بیحیائی سے مگر ناک نہیں کٹتی ہے ✤

ناک مین دم آنا و ناک مین دم ہونا کنایہ از تنگ و عاجز شدن باشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ ہے نکہت ریحان کا دماغ اب کسے تحفہ کہن ✤ آتا ہے مرا ناک مین دم اور زیادہ ✤

ناکند - نون بالف کشیدہ کاف مفتوح نون و دال مہملہ زدہ باصطلاح اسپ تازان آنرا گویند کہ یک سانہ باشد چنانکہ شاعری در مدح آپ ممدوح گوید ؎ فلک کو سرعت جولان سے اسکی کیا نسبت ✤ کبود چرخ کہن سال یہ ابھی ناکند ✤

ناگن - کاف فارسی مفتوح نون زدہ ہاے ہوز مادہ مار بود

ناگنی - نون بتحتانی معروف ہمان مادہ مار بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نتیجہ ہی ازدہا وہ یہ بنتی ہی ناگنی ✤ ہمسر ہی شاخ زلف بھی جو ہے کلیم سے ✤

نال - نون بالف ولام کشیدہ بر سہ معنی آید اول ناف ع مژہ چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ نال گرفتا ہی کبھی اور لاش گرتی ہی کبھی ✤ جو زچہ خانہ ہے وہ اک روز ماتم خانہ ہے ✤ دوم چیزے دراز مجوف کہ بندوق و تمنچہ بدان سازند سوم چیزے کہ از سنگ یا چوب گندہ بود کہ آنرا زور آور بردارند لیکن بہ بینی فارسیست و نعل بعین مہملہ است یعنے بعد نون عین ست الف نسبت کذا فی غیاث اللغات

نالا - لام بالف کشیده جای جاری شدن آب باران بود ✦

نال کاٹنا - کاف بالف و تای هندی زده نون والف مصدری ناف بریدن کودکان هنگام زادن

نالکی - نوعے از سواری بود که کهاران بردارند این سواری زنان امیران ست ✦

نال گڑنا - کاف فارسی مفتوح رای هندی ساکن نون والف مصدری مدفون شدن ناف بریده کودکان بود بجائیکه پیدا شده باشند ✦

نالہ کرنا - ف نالہ کردن ✦

نالہ کھینچنا - ف نالہ کشیدن ✦

نالی - لام تحتانی معروف سناک کوچک و دراز را گویند که اندران آب جاری باشد و حوضکے باشد که کنند و دست ها بر سر دو کنارهٔ آن نهاده ورزش کنند بدین صورت که سینه ازان گذرانند ✦

نام - فارسیست ع اسم ✦

نام اوٹھنا - مهر کسے بر کاغذ چسپانیده باز از کاغذ جدا کردن بود تا نامش روشن گردد حضرت برق میفرمایند ؎ مین هون وه سوخته افتاده که جب مهر هوئی ✦ داغ کاغذ کو لگا نام نه میرا اوٹھا

نام خدا - کلمه ایست که برای برکت و محفوظ ماندن کسے از آسیب چشم بد و در محل تحسین و آفرین بر زبان آرند جرأت گوید ؎ ٹک منه ادهر کو کیجیو قربان جاؤن هاے ✦ کیا هی بهار نام خدا آپ پر هے آج ✦ و در فارسی هم بدین معنی مستعمل ست ✦

نام ڈبونا - دال هندی مضموم موحده بواو مجهول نون والف مصدری کنایه از بدنام شدن یا دیگری را بدنام کردن بود چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خدا کے فضل سے اوسکو بهی آج رو بیٹهے ✦ رهی تهی نام ڈبونے کو آبرو باقی ✦ ایضاً مؤلف گوید ؎ بهانه ڈهونڈهتی تهی چشم تر جدا ئیکا ✦ اسے تو نام ڈبونا تها آشنائی کا ✦

نامرد - میم مفتوح رای مهمله و دال مهمله هر دو ساکن کسیکه بر انزال بکر زن قادر نباشد و هیچ عضو عضیز و کسیکه در جنگها گریزد و مقابله کسے نکند ذلیل و جبان

نام رکھنا - رای مهمله مفتوح کاف مخلوط الها زده نون والف مصدری هیچ نام کسے نهادن و کنایه از عیب نهادن بر کسے یا بر چیزے نیز بود و عرف عامه

چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ جو ترسے لب سے کام رکھتے ہین ٭ یمنی کو وہ نام رکھتے ہین ٭ جرأت گوید ؎ گر ننگ سے اور نام سے گذریگا نہ جرأت ٭ تو فرقہ عشاق مین سب نام رکھین گے ٭

نام روشن کرنا - کنایہ از نیکنام شدن و آفاقی بودن

نام کرنا - کان مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری نسبت کاری بکسی کردن و کنایہ از بلند نامی نیز بودن نام برآوردن ٭

نام لینا - نام بردن باشد ٭

نام لیوا - باقیماندہ وارث کسے بود ٭

نام مٹنا - گم نام شدن کسے باشد ٭

نام نکلنا - مشہور شدن بود میر تقی مرحوم گوید مصرع عنقا کی طرح اپنا عزلت سے نام نکلا ٭

نان پاؤ - بای فارسی بالف کشیدہ و واو قسمے از نان بود کہ تنکدہ ترو نرم باشد و لغت انگریزیست چنانکہ رشک مغفور میفرمایند ؎ میرے کھانے سے کیون فلک ہی کباب ٭ پاؤ روٹی ہی نان پاؤ نہین ٭

نان خطائی - قرصے بود کوچک کہ از خمیر میدہ و شکر ساختہ خورند و عن بیان کنند و فارسیست ٭

نانبد - نون بالف و نون غنہ و دال مہملہ زدہ گردانند را گویند و آوند گلین بود کہ کلان تر و ژرف تر و دہن کشادہ و مدور باشد ف آغاز سفالین ٭

ناندھنا - نون بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری آغاز کردن کارے باشد مانند آغاز کردن کشیدہ زنان را و کنایہ از آغاز کردن افسانہ و داستان نیز بود ٭

ناندھیا بیل - نرگاویکہ فقیران بر جل آن مجمر بسیار دوختہ در بازار با گرو انند و گدائی کنند ٭

نانگھنا - نون بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف فارسی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری بگذشتن از چیزے کہ در رہگذر مائل بود ٭

ناو خضر کا ڈبونا - شلیست بجائی زنند کہ ہنما در ہر کسے باعث تباہی و خرابی او گردد چنانکہ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ وہ مثل ہی ناؤ یہ کسنے ڈبوئی خضر نے ٭ لیگیا خط ذقن دل کو سو گرداب کھینچ ٭ نواب مرزا حجو صاحب ہندی تخلص میفرمایند ؎ خط نے رخ کی بہار کھوئی ہے ٭ ناؤ یہ خضر کی ڈبوئی ہے ٭

ناؤ کا خشکی مین چلنا - شلیست بجائی زنند کہ

کسے از اہل دول بے داد و دہش و فیض و کرم مسرور شدن خواہد چنانکہ مرزا برق سیفر مایند ؎ ضروری ہے دریا دلی بہر نام ٭ کبھی ناؤ خشکی مین چلتی نہین ٭

ناؤ کھینا - کاف مخلوط الہا بتحتانی مجہول نون و الف مصدری رانند کشتی بدریا بود ناخدایان را ٭

ناؤ مین خاک اوڑنا - میم بتحتانی مجہول و نون مخففہ خاے معجمہ بالف و کاف کشیدہ الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از دروغ صاف صاف گفتن بود ٭

نائک - ہمزہ مکسور بکاف کشیدہ یک کہ اوستاد و کامل در فن غنا و موسیقی بود ٭

نائکا - کاف بالف کشیدہ زنے کہ مالک چند زنان بازاری بود ٭

فصل ہاے موحدہ

نباہ - نون مکسور موحدہ بالف کشیدہ و ہاے ہوز زدہ رسانیدن کارے بود بحد آن ٭

نباہ دینا - دال ہمہ بتحتانی مجہول نون و الف مصدری ہمان رسانیدن کارے باشد بحد آن و بسر بردن ٭

نباہ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ہمان ہمرہی کسے کردن باشد در کارے چنانکہ اسیر گوید ؎ بتون کے عشق مین لازم جگر ہی پتھر کا ٭ وہ کیا بشر ہین جو انسے نباہ کرتے ہین ٭

نباہنا - نون و الف مصدری ہمان معنی بود کہ گفتہ شد یعنے بسر بردن ٭

نبچنی - نون مکسور موحدہ مفتوح خاے معجمہ ساکن فوقانی بتحتانی معروف کلمہ ایست مجاورہ زنان کہ ہرگاہ از زنے بیزار شوند این کلمہ بر حق او بر زبان آرند ٭

نبھڑنا - نون مکسور موحدہ مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری بپایان رسیدن چیزے بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ فرقت کی شب مین زیست نے اپنی وفا کی ٭ قبل سحر چراغ ہمارا نبھڑ گیا ٭ الا بروزمرہ فصحاے این زمان این لغت مستعمل نیست ٭

نبض دیکھنا - دست بر دست بیمار نہادن طبیب را بود ٭

نبضون کا چلنا - کنایہ از حرکت زود از دو نبض بود ٭

نبضون کا نہ چلنا - کنایہ از نامحسوس شدن حرکت نبض ہا باشد ٭

نبضین چھوٹنا - کنایہ از ساقط شدن نبض ہا باشد جرأت گوید ؎ احوال کچھ نہ پوچھو کہ کل نبض پر مری ٭

رکھتے ہی ہاتھ چھٹ گئین نہ نہین طبیب کی * بجز گوید
جوڑا کچھ اس ادا سے کھلا ہم تو مر گئے * نہ نہین تھین
جو بال کسیکے بکھر گئے *

نبل - کم زور باشد *

فصل ہاے فارسی

نپت - نون و باے فارسی ہر دو مفتوح بفوقانی کشیدہ ف پیمانیش *

فصل فوقانی

نت - نون مکسور بفوقانی کشیدہ ف ہمیشہ ع دائم چنانکہ شاعرے گوید سینہ پر رہتی ہو نت تصویر یار * دل نے جب چاہا اوٹھائی دیکھ لی * آلا این روزمرہ قد ابو دفی زماننا متروک الاستعمال ست *

نت نیا - چیز کہ ہمیشہ نو باشد چنانکہ جرأت گوید قیس اور فرہاد کو ہی دکھاؤ دشت دکھہ * عشق بکلفت نیا کام عزا تا راہ چنانکہ گوید مبتلاے نئی آفت ہین ہمارا دین * دوست اسکی ہی ہنسی ہی نیا جانا ہے *

فصل تاے ہندی

نٹ - نون مفتوح بتاے ہندی کشیدہ بازیگر را گویند ف رسن باز و نام راگنی بود از سی و شش راگنی مشہور *

نٹ کھٹ - کاف مخلوط الما مفتوح بتاے ہندی کشیدہ کنایہ از کسیکہ عیار و رود غا باز بود و میر تقی میر گوید کیا لڑکے دلی کے ہین عیار اور نٹ کھٹ * دل لین ہین یون کہ ہرگز ہوتی نہین ہی آہٹ *

فصل جیم

نج - نون مکسور بجیم کلمہ بود کہ فائدہ معنی انتہاے کار بخشد

نجانے - بنون مفتوح و تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بحل معلوم نیست بر زبان آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ بتو قتل تم تو کیا چاہتے ہو * نجانے خدا کیا کیا چاہتا ہے * الا فصحاے متاخرین این کلمہ یاور کلام خود نمے آرند پس گویا متروک الاستعمال ست *

فصل چیم فارسی

نچلا - نون مکسور چیم فارسی ساکن لام بالف کشیدہ کسیکہ دست و پاے او را قرار و سکون بیکجا نبود ف شالستہ چنانکہ جرأت گوید ؎ بنوعے وہ بھی ہے بیتاب گر مجکو ہی بیتابی * نہین ممکن کہ اب نچلا ذرا وہ داستان بیٹھے * حضرت رشک میفرمایند ؎ وحشت ہی تو مرقد مین ٹھہرنیکے نہین پاؤن * نچلے نہین رہنے کے مرے ہاتھ کفن مین *

نچنت - نون مکسور جیم فارسی مفتوح بنون و فوقانی زدہ کسیکہ بجای خویش سکون و قرار دارد و مطمئن بود چنانکہ سودا گوید ؎ حلم کا بار گر نہو تیرا ✦ ارض شکل سمار ہے نہ نچنت ✦

نچوڑ - نون مکسور جیم فارسی بواو مجہول و رائے ہندی زدہ کنایہ از نہایت کار و انجام کار باشد میر تقی مغفور گوید ؎ جیب اور آستین سے رونے کا کام گذرا ✦ سارا نچوڑ ابتو دامن پہ آرہا ہے ✦

نچوڑنا - نون و الف مصدری ف افشردن و کنایہ از فشار دادن کسے را نیز بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ دل مین تھے قطرۂ خون چند سو مانند انار ✦ نزہی وہ بھی جب الفت نے نچوڑا ہمکو ✦

نچھاور - نون مکسور جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و او مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ ف نثار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بے نقاب اک دن جو وہ کا روے انور ہوگیا ✦ مشت زر مہر و خشان کا نچھاور ہوگیا ✦

فصل خای معجمہ

نخاس - نون مفتوح خای معجمہ مشدد و بالف و سین مہملہ کشیدہ بازاریکہ دران سپان فروختہ شوند و بدین معنی لغت ترکی ست کہ در اردو مستعمل ست و در فارسی بہ سودا گر اسپ و اشتر وغیرہ و برده فروش اطلاق کنند کذا فی بہار عجم ✦

نخرا - نون مفتوح خای معجمہ ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ حرکات و سکنات معشوقانہ زنان معشوقان باشد ف نازع غنج ✦

فصل دال مہملہ

ندیدہ - نون مفتوح دال مہملہ تحتانی معروف دال مہملہ دوم بہای مختفیہ کنایہ از کسیکہ او را ہیچ مصیبت نشدہ باشد و ہیچ ندیدہ باشد و فارسیت شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ اس شکل سے ہوا وہ طلبگار دیدہ یار ✦ صاف آئینہ کا دیدہ ندیدہ نہین ملگیا ✦

فصل دال ہندی

نڈر - نون مکسور دال ہندی مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ کسیکہ بیخوف باشد ✦

نڈھال - نون مکسور دال ہندی مخلوط الہا بالف و لام کشیدہ کسیکہ سست و کسلمند بود و قریب غشی باشد جرأت گوید ؎ ابتو بستر پہ پڑ گئی ہم آہ ✦ دل کے لگتے یہ جی نڈھال ہوا ✦

فصل رائے مہملہ

نرا - نون مکسور رائے مہملہ بالف کشیدہ ترجمہ خالص و محض و خالص باشد ٭

نرالا - چیز عجیب باشد ٭

نرسنگا - اول مفتوح دوم ساکن سین مہملہ مکسور نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ ف کرنای ع صعود ناقوس

نرماہٹ - نون مفتوح بہ رای مہملہ میم بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح تبای ہندی ف نرم ع ملائمت ٭

نری - نون مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف ف چرم ع جلد ٭

فصل سین مہملہ

نسکٹا - کاف مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ کنایہ از خواجہ سرا باشد ٭

فصل شین معجمہ

نشہ - نون مفتوح شین معجمہ ساکن ہمزہ مفتوح بہای موقوفہ بیخودی و مستی کہ از آشامیدن شراب و بنگ و استعمال دیگر مسکرات حاصل آید و فارسی است ع کیف و سکر ٭

نشہ آنا - الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بیخود شدن از آشامیدن شراب مانند آن بود ٭

نشہ اوترنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری مراد از خمار باشد و کنایہ از بہوش آمدن کسی از بیخودی و غفلت نیز بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یہی وظیفہ ہے دن رات مجکو مستی ہین ٭ چڑھاؤن جام کوئی نشہ کا اوتار ہوا ٭ خواجہ آتش گویند ؎ دکھا کر آنکھ ہیوشون کو وہ ہشیار کرتے ہین ٭ ترش روئی سے اونکے نشے مستون کے اوترتے ہین ٭

نشہ پانی - ہای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از نوشیدن شراب بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تہ شمشیر وقت آیا جو اسنے نشے پانی کا ٭ چڑھایا زخم سے ساغر شراب غوری کا

نشہ چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مجہول ہا ملفوظ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از مست و بیہوش شدن بود از نوشیدن شراب و غیرہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چومتے ہی لب میگون کے جو لپٹا تجسے ٭ رکھیو معذور مجھے نشہ چڑھا یوسہ کا ٭

نشہ ہرن ہوجانا - ہای ہوز و رائے مہملہ ہر دو مفتوح بنون زدہ ہای ہوز دوم بواو مجہول جیم و نون

بالفہا کشیدہ کنایہ از بیہوشی و غفلت بہوش آمدن کسے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چشم جانان وہ بلا ہے جو شرابی دیکھے ✦ نشہ ہو جائے ہرن آنکھ خماری ہو جائے ✦

نشے کا اوتارنا - ہمزہ تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف و رائے مہملہ کشیدہ کنایہ از زوال مستی شراب بود ع خمار شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یہی دلیفہ ہے دن رات بجکو مستی ہین ✦ چڑھاؤن جام کوئی نشے کا اوتار ہوا ✦

نشے کے ڈورے - دال مہندی بواو مجہول رائے مہملہ تحتانی مجہول کنایہ از سرخی چشم بود کہ از نشہ شراب پدید آید شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نشے کے سہین یہ لال ڈورے ✦ ہیں طائر دلکو جال آنکھین ✦

نشیلی آنکھ - نون مفتوح شین معجمہ و لام ہر دو تحتانی معروف الف بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف مخلوط الہا زدہ کنایہ از چشم مست بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آنکھین یاد جو رونے مین نشیلی آنکھین ✦ اشک پیکے مری آنکھون سے سیہ لال سفید ✦

فصل ظائے معجمہ

نظر - عربیست ف نگاہ و بمعنی چشم بد و عین الکمال ظاہر المحاورہ ہندیانست ✦

نظر ا - نون مفتوح ظائے معجمہ ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ در شناختن اشیا مہارت تمام دارد ع مُبصر ✦

نظر آنا - نون و ظائے معجمہ ہر دو مفتوح رائے مہملہ ساکن الف و نون بالفہا کشیدہ ف نظر آمدن ✦

نظر اوتارنا - دفعیہ ضرر چشم زخم باشد متصدق دادن وغیر آن ✦

نظر اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تائے ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ کنایہ از نگریستن بالا بود ✦

نظر باز - کسیکہ در شناختن زنان وغیرہ مہارت تمام دارد ✦

نظر بھر کر دیکھنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح ہر رائے مہملہ زدہ کاف مفتوح ہر رائے مہملہ ساکن کنایہ از غور تمام بطرف کسے یا چیزے دیدن بود ✦

نظر پر چڑھنا - بای فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن جیم فارسی مفتوح ہر رائے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از معتبر و مقتدر شدن

کسے در نظر کسے بود مرزا برق میفرماید۔
چڑھکے نظرون پر ملا رتبہ دوبالا حق یہ ہے +
نصرت اللہ سے منصور آنکھین ہوگئین +

نظر پڑنا - ف نگاہ افتادن +

نظر پھسلنا - باے فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری محاورہ ایست کہ ہنگام نگریستن اشیاے صاف و شفاف استعمال کنند چنانکہ آتش گوید
صفاے آئینہ کی وہ چہرۂ شفاف رکھتا ہے + پھسلتی ہین نگاہین یار کے رخسار پر کیا کیا +

نظر جلانا - سوزانیدن اللہ سیاہ کردہ از سیاہی تابہ روغن مالیدہ باشد در شہار و بر روے بیمار تا دفع ضرر چشم بد شود و این از مخترعات زنان ہند

نظر جمنا - جیم مفتوح میم ساکن نون والف مصدری کنایہ از قائم شدن نگاہ بود بر چیزے

نظر جھاڑنا - تدبیر دفع کردن ضرر چشم زخم باشد با فسون و انواع دیگر +

نظر سے اوترنا - سین مہملہ تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح راے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از پایۂ اعتبار افتادن بود
ف از نظر افتادن شاعرے گوید
مد تون ضبط نے اشک آنکھ سے ڈھلنے نہ دیا + پھر جو نظرون سے گرایا تو سنبھلنے نہ دیا +

نظر کا کھا جانا - کاف مخلوط الہا و جیم فارسی نون بالف کشیدہ کنایہ از ضرر رسیدہ شدن کسے از چشم بد کسے بود +

نظر لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری کنایہ از ضرر رسیدہ شدن کسے بود از چشم بد کسے ف چشم زخم رسیدن
ع عین الکمال چنانکہ حضرت غالب دہلوی

سیفر ماینده ۵ کمین نظر نه لگا اونکے دست
و بازو کو ✤ یه لوگ کیون مرے زخم جگر کو دیکھتے ہین ✤
نظر مین جچنا - کنایه از نهایت پسندیده شدن
چیزے باشد در نظر چنانکه میر تقی میر سیفر ماینده
۵ تری پلکین جچتی نظر مین بھی ہین ✤ یه کانٹے
کھٹکتے جگر مین بھی ہین ✤

نظر مین سمانا - میم تحتانی مجهول و نون مخفیه
سین مهمله مفتوح میم و نون بالفها کشیده کنایه در آمدن
کسے در چشم کسے بود شاعرے گوید ۵ جب خ یار نے دیکھا
نظر آیا پھر کیا ✤ وه نه نظرون مین سمایا تو سمایا پھر کیا ✤

نظر ہا یا - ہاے ہوز و تحتانی بالفها کشیده کسیکه
نظرش بمردم ضرر رساند ف شور چشم ع عیون ✤

نظر ہو جانا - ہاے ہوز بواو مجهول جیم و نون
بالفها کشیده کنایه از ضرر رسیدن از چشم بد بود ✤

نظر مین چڑانا - نگاه در دیدن بود ✤

فصل فا

نظر انا - نا کس مرد مایه ف نظر ✤

فصل قاف

نقال - نون مفتوح قاف مشدد و بالف و لام
کشیده کسیکه در انجمن رقص و سرود همراه مغنیان
سخنان مضحک میگوید و حرکات و امور خنده آور مینماید
نقره - بالضم رنگے از رنگهاے اسپ بود ف
نقره خنگ چنانکه خواجه آتش گوید ۵ خون مین
نہانا کے شہیدون کے لائیگا ✤ نقره ترا کمیت کا
اے شہسوار رنگ ✤

نقش - نوعے از قمار بود که بهاوراق گنجفه
بازند و نوعے از سرود بود که قوالان سرایند ✤

نقشا - شین معجمه بالف کشیده ف بیرنگ
ع مثال ✤

نقشا اوتارنا - الف بواو غیر ملفوظ و قاف
بالف و راے مهمله کشیده نون و الف مصدری ف
طرح برداشتن برق مرحوم میفر ماینده ۵ یه چشم و
بینی و رخسار و گوش مه مین کهان ✤ نه آسمان کو نقشا
ترا اوتار آیا ✤

نقشا کھینچنا - کاف مخلوط الها مفتوح تحتانی
و نون غنه و جیم فارسی زده نون و الف مصدری
ف تصویر کشیدن ✤

نقش بٹھانا - سوحده مفتوح تحتانی و قوقانی

نخلوا الما زدہ نون والف مصدری کنایہ از جا کردن
کسے در دل کسے باشد برزا ابرقم رحوم میفرمایند ؎ یارے
دصل ہوا نقش امل بیٹھ گیا ؎ وہ عمل میں نے کیا جس سے
عمل بیٹھ گیا ؎ غالب گوید ؎ اوسکی بزم آرائیاں سنکر
دل رنجور یاں ؎ مثل نقش مدعائے غیر بیٹھا جاے ہے ؎

نقل اوتارنا ۔ کتابے از کتابے نوشتن وصورت
محمود الصورت کسے مشابہ ساختن باشد در سخن ؎

نقل کرنا ۔ نون مفتوح بقاف ولام ساکن کاف
مفتوح رائے مہملہ ساکن نون والف مصدری بر سہ معنی آید
اول نوشتن کتابے از کتابے ؎ نقل گرفتن ونقل
برداشتن دوم حکایت وذکر کسے نمودن سوم سخنان
وحرکات مضحک وامور خندہ آور در انجمن رقص و
سرود بہمراہ مغنیان ساختن بود نقالان را ؎

نقل لینا ۔ کتابے از کتابے نوشتن بود ؎ نقل گرفتن ؎

فصل کاف

نکاٹوپی ۔ نون مضموم کاف مشدد بالف کشیدہ
کلاہیکہ آنرا بلند نمودہ بر سر دارند ؎

نکتوڑا ۔ نون مفتوح کاف ساکن فوقانی پواو
مجہول رائے ہندی یالف کشیدہ احسان ومنت وسخن

رنجش وآزردگی وناز وادائے معشوقان را گویند
چنانکہ سودا گوید ؎ نہ مل کمظرف سے ہرگز بقول
آبرو سودا ؎ کسے برداشت ہی ناحق اوٹھائے کون
نکتوڑا ؎ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اک روز ما دا
نکتوڑے یار کے ؎ بینی کاتل مرہی تیر تفنگ ہے ؎

نکٹا ۔ نون مفتوح کاف ساکن تاے ہندی بالف
کشیدہ کسیکہ بینی او بریدہ باشد وکنایہ از کسیکہ بے غیرت
وبیحیا باشد نیز بود ونوعے از عنا باشد ؎

نکٹی ۔ تاے ہندی تحتانی معروف زنے کہ بینی بریدہ
وبے غیرت وبیحیا باشد وبمحاورہ زنان گربہ را نیز گویند ؎

نکچڑھا ۔ کسیکہ از غرور چین بر جبین ماند ؎

نکڑ ۔ نون مضموم کاف مشدد مفتوح بر اے ہندی
زدہ جائیکہ بجائیک راہ تمام شدہ راہ دیگر آغاز شود ؎

نکسیر ۔ بروزن تقصیر خونی کہ از بینی برآید ؎ رعاف

نکسیر پھوٹنا ۔ نون مفتوح کاف ساکن سین
مہملہ تحتانی معروف وراے ہندی زدہ بای فارسی مخلوط الہا
بواو معروف وتاے ہندی زدہ نون والف مصدری
برآمدن خون از بینی بود ؎ رعاف خواجہ آتش گوید
؎ زندہ جاوید ہیں تو بانیان تیغ عشق ؎ سر کا

کٹنا جانتے ہین پھوٹنا نکسیر کا ٭

نکل چلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن جیم فارسی مفتوح لام دوم ساکن نون والف مصدری کنایہ از حد خود یا بیرون نہادن و گستاخ شدن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ مری طرف سے صبا کہیو میرے یوسف سے ٭ نکل چلی ہے بہت پیرہن سے بو تیری ٭

نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری بر چند معنی آمدن اول برآمدن و بیرون شدن ع خروج و برآمدن آرزو و ارمان و حسرت و حوصلہ و ہوس وغیرہ از دل کسی نیز بود دوم پیش قدمی و سبقت نمودن کسے بر کسے در راہ رفتن چنانکہ شاعرے گوید ؎ فرہاد و قیس و ونوں ابھی پیرے ساتھ تھے ٭ بیچ میں پھر رہگیا وہ کچھ آگے نکل گئے ٭ سوم رد کردن و نہادن و نا فرمانی و انکار نمودن از امرے چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎ جب تو نے اپنے گھر سے نکالا نکل گیا یہ کس روز تیرا جانے والا نکلیا ٭ چہارم افزونی و زیادتی چیزے بر چیزے یا کسے بر کسے چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بدن جھٹکا ہے ایسا ٭ یک لیلی کی محبت ہین ٭ مری رانون سے مجنون کے کہین بازو نکلتے ہین ٭ پنجم باز ستانیدہ شدن ہیچ عہدہ و خدمت از کسے بود چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ پیدل عوض سوارون کے ہین بعد مرگ ساتھ ٭ پلٹن ملی جو ہمسے رسالہ نکلگیا ٭ ششم از دست رفتن چیزے یا وقت کاری باشد چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ زندہ رہے فراق مین وصلت مین جان دی ٭ اوسدن چلے یہان سے کہ چالا نکلگیا ٭ ہفتم دریدہ شدن پیرہن و جامہ بود چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎ ایسی وحشت نہین دل کو کہ سنبھل جاوینگا ٭ صورت پیرہن تنگ نکل جاوینگا ٭ ہشتم کنایہ از ایجاد شدن امرے و رواج یافتن چیزے از کسے باشد ٭

نکلے ہوے دانت پھر نہین بیٹھتے ضلیت معروف بجائے زنند کہ ہرگاہ افشای راز کسے گردد یا اخراج کسے از جائے شود ٭

نکما - نون مکسور کاف مفتوح میم مشدد و الف کشیده ف ہیچکارہ چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ پہاو مین چھپکے آنکھون سے لیتا ہی کار دیدہ دل بھی شریک ہے تو نکما شریک ہے ✦

نکھار - نون مکسور کاف مخلوط الہا بالف و رائے مہملہ کشیدہ ف آرایش ع تزئین ✦

نکھٹو - تای ہندی شدد بوا و معروف بجاورہ زنان مردنا لائق و ہیچکارہ را گویند ✦

نکھرنا - نون مکسور کاف مخلوط الہا مفتوح بہ رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف آرایش کردن چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عاشق کی خوبصورتی اندوہ و غم مین ہے ✦ رنگت جو زرد ہو گئی چہرہ نکھر گیا ✦

نکھ سکھ سے درست ہونا - کنایہ از سراپا زیب بودن کسے باشد چرا کہ نکھ سکھ بفتح نون و کسر سین مہملہ و ہر دو کاف مخلوط الہا بمعنی سراپا آید کما فی نفس اللغی جرأت گوید ؎ نکھ سکھ کی درستی ہو تو زیبندہ ہو گرمی ✦ کیا لطف ہے ای جرح جو خورشید ہو اگرم ✦

نکیل - چوبے کہ در بینی شتر اندازند آنرا بدان بر سن بندند و شتر را بدان کشند ف مہار ✦

نکیلا - نون مضموم کاف تحتانی معروف لام بالف کشیدہ آنچہ نوک دار بود و کنایہ از کسیکہ وضعدار باشد جرأت گوید ؎ اوس نکیلے سے جو تو سن پہ کوئی آنکھ لڑائے ✦ وہین للکار کے وہ تیغ و سپر لے اوترے ✦ و اگر شئے نوکدار مؤنث باشد یا زن وضعدار بود بجاے الف تحتانی معروف آوردہ نکیلی گویند ✦

نکی موٹھ - قسمے از قمار باشد ✦

فصل کاف فارسی

نگ - نون مفتوح بکاف فارسی کشیدہ ف نگین ع فص ✦

نگ جڑنا - جیم مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری نگین بحلقہ انگشتر وغیرہ نشاندن بود ✦

نگوڑا - نون مکسور کاف فارسی بوا و مجہول رای ہندی بالف کشیدہ کلمہ ایست بجاورہ زنان کہ بر کسیکہ خلاف طبع ایشان بود یا کسیکہ مصیبت زدہ باشد

اطلاق کنند جرأت گوید ؎ یہ بھی بولا نہ وہ مجھ پر ستم طفلان دیکھ ؎ پھینکتے کیوں ہیں دوانے یہ نگوڑے پتھر ؎

فصل لام

نل - نون مفتوح بلام کشیدہ بر دو معنی آید اول نے میان تہی و آنچہ مانند نے میان تہی باشد ؎ **ف** نال دوم نام شخصے کہ عاشق زمن بود و قصۂ او مشہور ست ؎

نلا - لام بالف کشیدہ عصبے باشد مانند نان کہ ہر گاہ دران خلل واقع شود مردم بیمار شوند ؎

نلوہ - نون مکسور لام بواو مجہول و ہای ملفوظ بے بوشہ و بے گزند و بے آسیب ؎

نلی - لام تحتانی معروف نے میان تہی بود آنچہ قصب و استخوان ساق را نامند ؎

فصل میم

نمدا - نون مفتوح میم ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ **ف** ندع لبد ؎

نمش - نون مفتوح میم مکسور شین معجمہ کشیدہ کف شیر بود کہ قند آمیختہ آنرا بانوعے از نان تنک خورند **ف** نمشک ؎

نمک چکھنا - چشیدن طعام باشد برائے یافتن کمی و بیشی نمک ؎

نمکحرام - کسیکہ بد خواہ آقائے خود باشد **ف** کور نمک ؎

نمک حلال - کسیکہ خیر خواہ آقائے خود باشد ؎

نمکولی - نون مکسور میم ساکن کاف مفتوح بواو زدہ لام تحتانی معروف ثمر درخت نیم بود و این لغت بنون مکسور و موحدہ بواو مجہول و لام تحتانی معروف نیز مسموع ست الا این زبان اہل دہلی ست ؎

فصل نون

ننانوے - نون مکسور نون دوم مشدد بالف کشیدہ و نون زدہ و او تحتانی مجہول عددیت مشہور **ف** نود و نہ ع تسع و تسعون و کسانیکہ بجای نون سوم را ثقیلہ درین لغت خوانند غلط خوانند ؎

ننا وان - کسیکہ ببیخ ست و بری او نباشد نبرند و مرض ہیضہ را نیز گویند و این محاورہ زنانست

نند - نون مفتوح بنون و دال مهمله زده بمجاوره زنان خواهر شوهر را گویند ✤

نندوئی - دال مهمله بواو مجهول همزه تحتانی معروف بمجاوره زنان شوهر خواهر شوهر را گویند ✤

ننگا - نون مفتوح بنون زده کاف فارسی بالف کشیده ف برهنه ع عریان وکنایه از کسیکه بیشرم وبیحیا باشد ✤

ننگی تلوار - کاف فارسی تحتانی معروف نوقانی مفتوح لام ساکن واو بالف وراء مهمله کشیده کنایه از کسیکه هیچ شرم وحجاب وخوف در گفتگو وما نند آن از مردم نکند ✤

نشها - نون مفتوح نون دوم مشدد مخلوط الها بالف کشیده انچه خورد وکوچک بود ✤

فصل واو

نوا ڑا کھیلنا - راء هندی بالف کشیده کاف مخلوط الها تحتانی مجهول ولام زده نون والف مصدری برنا و سوار شده سیر دریا کردن بود ✤

نو تیرهی - نون مفتوح بواو زده نوقانی تحتانی مجهول راء مهمله مخلوط الها تحتانی معروف قماریست که از پاسه ها باز ندف نه سیزده ✤

نوح - نون مفتوح بواو وجیم زده کاهه بود بمجاوره زنان که مفهومش سبا دا باشد ✤

نوچ کھسوٹ - نون بواو مجهول وجیم فارسی زده کاف مخلوط الها مفتوح سین مهمله بواو مجهول وتای هندی کشیده کنایه از زدوخوردی وغارتگری باشد ✤

نوچنا - نون بواو مجهول وجیم زده نون والف مصدری برکندن چیزے بود ✤

نوچندی - نون مفتوح بواو زده جیم فارسی مفتوح بنون زده دال مهمله تحتانی معروف پنجشنبه آخر ماه را گویند که دران روز مردم بزیارت مزارهای بزرگان دین وائمه علیهم السلام روند ونیز فاتحه اوشان برطعام وشیرینی وغیره داده بمومنان تقسیم کنند ✤

نوچی - نون مفتوح بواو زده جیم فارسی تحتانی معروف زنیکه دختر یا کنیز زن بازاری بود وپیشه او اجرت جماع گرفتن از مردان باشد

نورتن - نون مفتوح بواو زده راء مهمله نوقانی

ہر دو مفتوح بنون زدہ زیورے را گویند کہ دران نہ نگینہ نہ جواہر باشند و آنرا زنان امیران بر بازو بندند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لخت جگر سے میرے قیمت مین بڑھ چلے تھے * چھوٹے بڑے نگینے سب اوسکے نورتن مین *

نور چھٹنا - نور ماہ و خورشید و روشنی شمع و چراغ از پردہ بیرون آمدن باشد *

نور کا تڑکا - کنایہ از اول وقت صبح بود چنانکہ برق مغفور میفرماید ؎ مانند صبح یار مین جلوا ہے نور کا * کہتے ہین لوگ چہرۂ کو تڑکا ہی نور کا

نو سکھ - نو آموز را گویند *

نو سے چوہے کھا کے بلی حج کو چلی - شایت مشہور و متعارف *

نوک - فارسیت و در ہندی کنایہ از پاس وضع بود چنانکہ میر تقی گوید ؎ ہے مؤذن جو برا مرغ سحر کی * مستون سے نوک ہی کی بات چلی جاتی ہے * مرزا برق میفرماید ؎ جب اکبر کرد نے دیکھا زخم دلمین بڑ گئے * عاشقون کو نوک کا ہونا کٹاری ہو گیا *

نوک جھونک و نوک چونک - جیم مخلوطا لہا بواو مجہول و نون غنہ و کاف کشیدہ و در دوم جیم فارسی بواو مجہول و کاف زدہ کنایہ از سخنان طنز و طعن بود *

نوک کی لینا - کاف تحتانی معروف لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از پاس وضع نمودن بود اسیر گوید ؎ کبھی جو سامنے میرے کسینے نوک کی لی * کھٹک گیا مجھے کانٹے کا نوک کا احتمال ہوا *

نوگٹی - اول مفتوح دوم ساکن کاف فارسی مضموم تاے ہندی مشدد تحتانی معروف بازی بود کہ خانہا بر زمین نقش کردہ اندران سفال ریزہا یا خرمہرہا نہادہ بازند *

نونگا - نون مفتوح بواو زدہ نون دوم نیز مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ زیوریست کہ دران نہ نگین میباشند و آنرا زنان بر بازو بندند

نونی - نرہ کودکان را گویند *

فصل ہاے ہوز

نہار مونہہ - نون مفتوح ہاے ہوز بالف و رے

مهملہ کشیدہ میم بواو وغیر ملفوظ و نون غنہ مخلوط الہا زدہ کسیکہ از بادہ و چیزے نخوردہ باشد فہ نہاری - رای مهملہ تحتانی معروف نوعے از شوربا گوشت کہ بشب پزند و صبح نانخورش سازند ✦

نہال - نون مکسور ہاے ہوز بالف و لام کشیدہ کسیکہ شاداں و مسرور بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند

ع سرو ہے وہ گل چمنستان دہر ہیں شاداب ✦ دیکھا کر سرو سا قامت کیا نہال نے

مجھے ہمور فارسی ہم مستعمل ست لیکن نزد مؤلف بسیدان تحقیق ہمین ست کہ بمعنی مذکور مستعمل ست شاعرے گوید ع پڑیگا صبر عادل کا باغباں پہ ضرور ✦ درخت چھانٹ کے خالم نہال کیا ہوگا ✦

نہالچا - جیم فارسی بالف کشیدہ نوعے از بستر کوچک بود ف نہالین ✦

نہان غسل کردن را گویند ✦

نہان کا میلا - بجمع ہنود را گویند کہ برای غسل کردن بر لب دریا جمع شوند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع جو تجکو دیر لگے اے صنم نہانے مین ✦ تو پھر نہان کا میلا ہو غسل خانے مین ✦

نہتھا - نون مکسور ہاے ہوز مفتوح فوقانی مخلوط الہا مشدد و بالف کشیدہ کسیکہ ہیچ سلاح از اسلحہ بوقت جنگ در دست ندارد چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ع تیغ ادا بھی پاس ہے تیر نگاہ بھی ✦ کچھ آپ ناز پردہ نہتھی چڑھے نہین ✦

نہلا - نون مفتوح ہاے ہوز ساکن لام بالف کشیدہ ورق گنجفہ بود کہ دران نہ نقش باشد ✦

نہوڑانا - نون مکسور ہاے ہوز مخلوط الواو ساکن رای ہندی و نون بالف کشیدہ ف سرنگون کردن چنانکہ خواجہ آتش گوید ع تواضع دشمن جان کی زیادہ قتل کرتی ہے ✦ خم شمشیر معشوقون کا نہوڑانا ہے گردن کا ✦ لیکن فی زماننا متروک الاستعمال ست ✦

نہین - نون مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف و نون مختفیہ کلمۂ انکار بود ف نہ دنیا لا ✦

نہین تو - کلمہ ایست کہ فائدۂ معنی دگر نہ دہد جز ابرام گوید ع شکل دکھلائیے کہ مین تو نہین ✦ ذبح کر جائیے نہین تو نہین ✦

فصل تحتانی

نے - نون تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ برای ربط کلام

مے آرند چنانکہ درین شعر ؎ رات بھر کیا کیا جگایا نالۂ شبگیر نے ✤ ایسی سوتی تھی کہ کروٹ تک نہ لی تقدیر نے ✤

نیا ریا - نون مکسور تحتانی بالف در ای مہملہ کشیدہ تحتانی دوم بالف کشیدہ کہ یکہ زرع خاک پیدا کند ف ریگ شور شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یہ رنگت اوسکی سنولی ہوگر نہانے کبھی ✤ نیا رہے کریں حمام سے بھی زر سپید ✤ و درین لغت تحتانی اول مخلوط التلفظ ہمہ آمدہ چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ طالع جنہیں رکھتی ہے دنیا ذلیل و خوار ✤ زر کی طمع مین چھانتے ہین خاک نیا رہے ✤ و کنایہ از کسیکہ لبیب ہوشیار و دانا بود نیز باشد ✤

نیا کرنا - کاف مفتوح ای مہملہ ساکن نون و الف مصدری میوہ نو رسیدہ خوردن بود ف نو برکردن ✤

نیا نویلا - آنکہ نو کار باشد کہ گاہی کار کردہ باشد ✤

نیبو - نون تحتانی معروف سوختہ بواو معروف ثمر درختیست کہ ترش بود ف لیمو ✤

نیچی نگاہ - نون تحتانی معروف جیم فارسی تحتانی معروف کنایہ از نگاہ شرمگین بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کوئی ان نیچی نگاہون سے نہوگا پامال ✤ انکھڑیون مین نہ رہیگی یہ حیا میرے بعد ✤

نیکی اور پوچھ پوچھ - مثلیست مشہور بجائے زنند کہ کسے برای نیکی کردن از کسے بپرسد ✤

نیکی بدی کے فرشتے - کنایہ از فرشتگان کاتب اعمال باشد ✤

نیگ - نون تحتانی مجہول و کاف فارسی کشیدہ رسمیست کہ در شادی ہا و سی خواہران نوشاہ پیش از نوشاہ طلب کنند و گرفتہ در تصرف خود آرند ✤

نیل - نون تحتانی معروف و لام زدہ نشان نیلگون کہ بر بدن مردم از صدمہ ضرب و غیر آن افتد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ لون ابتر ہو سوق سے پنہان ہر نیل ✤ مستی لگا کر پاؤن نے مجکو دکھائے ہونٹ ✤

نیلام - لام بالف و میم کشیدہ فروختن اسباب و اشیا بود بیکجا نہادہ و ظاہر ازین لغت آنکہ نیلام ہست

نیل پڑنا - باے فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری نشان نیلگون بر عضو ضرب خورد کا افتادن بود ✤

نیل ڈھلنا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از برآمدن اشک کہ ہنگام نزع و احتضار از چشم برآید چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جمال یار کے بدلے اجل کی دید ہوئی ✤ کہ نیل ڈھلتے ہوئے انتظار مین دیکھا ✤ مومن خان گوید ؎ کیا رہون خیرہ چشمی بخت سیاہ کو ✤ وان شغل سرمہ ہے ابھی یان نیل ڈھل گیا ✤

نیل کا ماٹ بگڑنا - کاف بالف کشیدہ میم بالف کشیدہ و ہای ہندی مخلوط الہا زدہ موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری شامیست کہ بر شہرت امر دروغ و بے اصل زنند ف نیل نبیان رفتن و در محاورہ متقدمین این مثل بدون لفظ ماٹ نیز مستعمل بودہ چنانکہ آتش گوید ؎ راہ پلائے ہین جب گرہ ہوا ہے آسمان ✤ بیشتر سمجھے بنا ہے ہو گیا نیل ہے ✤ الا نصحای متاخرین نیل کا ماٹ بگڑ گیا استعمال میکنند چنانکہ اسیر گوید ؎ باندھی ہے سب نے زیر فلک جھوٹ پہ کمر ✤ شاید بگڑ گیا ہے کہین ماٹ نیل کا

نیل کی سلائیان آنکھون مین پھیرنا - کنایہ از کور و نابینا کردن کسے بود ف میل در چشم کشیدن چنانکہ شاعرے گوید ؎ مشتاق ہین تمہین جلوہ چشمہ کہیل کی ✤ پھر تین سلائیان بھی جو آنکھون مین نیل کی ✤ و این محاورہ بحذف کلمہ نیل نیز بکلام قدما مستعمل ست چنانکہ میر تقی منفور میفرماید ؎ شہان کہ کحل جواہر تھی خاک پا جنکی ✤ اونھین کی آنکھون مین پھرتی سلائیان دیکھین ✤ الا فی زماننا بدون کلمہ نیل مستعمل نیست ✤

نیل گائے - جانوریست صحرائی کلان تر گوزن ف نیلہ و نیل گاو ✤

نیلم - جوہریست نیلگون و فارسیست ✤

نیلے پیلے ہونا - نون و یای فارسی ہر دو تحتانی معروف ہر دو لام تحتانی مجہول ہای ہوز بر او مجہول نون و الف مصدری کنایہ از خشمگین شدن بود جرأت گوید ؎ کل تلک جو گھر تھا اپنا گھر سواد سکی در پر آج ✤ نیلا پیلا دیکھکر کیا کیا مین دربان ہوا ✤

نیلی گھوڑی - تصویر اسپکہ ڈفالیان از کاغذ و مانند بساختہ شبہا زیر ران داشتہ بروشنی چراغ انبازہای خود دوانند و گریہ کنند ✤

نیم - نون تحتانی معروف و میم کشیده درختیست مخصوص بهند که برگ و ثمرش بسیار تلخ میباشد ٭

نیما - میم بالف کشیده پیراهنی که کوتاه دامن و کوتاه آستین بود و ف نیمچه خواجه وزیر گوید ؎ جسم کیسا یان لباس جسم آدھا ہوگیا ٭ جامۂ تن گھٹگیا ایسا کہ نیما ہوگیا ٭

نیم رنگ - کنایه از رنگے که سبک و خفیف باشد و فارسیست ٭

نیند آنا - الف و نون بالفها کشیده و ف آمدن خواب

نیند اوچٹ جانا - الف بواو غیر ملفوظ جیم فارسی مفتوح تبای هندی زده جیم و نون بالفها کشیده کنایه از بیخوابی کہ بیشتر در عین خواب واقع میشود بسبب ہیچ شور و غلغله وغیره چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سوتے سوتے جب بکا اوٹھتا ہوں اپنے یار کو ٭ مرقدوں کے سونے والوں کی اوچٹ جاتی ہے نیند ٭

نیند اوڑ جانا - الف بواو غیر ملفوظ در اے هندی زده جیم و نون بالفها کشیده کنایه از بیخوابی شب بود چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ رہائی غیر نے پائی کوئی فتنہ نہ برپا ہو ٭ مری نیند اوڑ گئی شوق اونکو ہے جب سے کہانی کا ٭

نیند بھر کے سونا - سوحده مخلوط الہا مفتوح رای مهمله ساکن کاف تحتانی مجهول سین مهمله بواو مجهول نون و الف مصدری کنایه از حسب عادت خود خفتن بود چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پھونکا کرینگے صور جو نالے اسیطرح ٭ سوئینگے نیند بھر کے نہ عالم تمام رات ٭

نیند کا ماتا - کاف و میم و فوقانی هر سه بالف ها کشیده کسیکه خواب آلوده بود و جرأت گوید ؎ رات دن اوسکی جو بیخوابی کا مجکو ہے خیال ٭ تو یہ حالت ہے کہ گویا نیند کا ماتا ہوں نہیں ٭

نین سکھ - نون مفتوح تحتانی و نون زده سین مهمله مضموم بکاف مخلوط الہا زده نام قماشیست کہ باریک و لطیف باشد ٭

نینو - نون مفتوح تحتانی زده نون دوم بواو معروف قماشیست کہ دران گلها و بوٹه ها و بیلها بافند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جسم ایسا دلکشا ہے کہ کپڑے چمک اوٹھے ٭ نینو کو ترے حسن نے

کمخواب بنایا ٭

نیو - نون تحتانی و واو مجہول بروزن دیو بنیاد دیوار خانہ بود ف بنیاد ع اساس حضرت رشک سفیر مایند ؎ پھیلی جو آمد آمد رشک شکستہ پا ٭ دیوار قلعہ نیو سی بیٹھی پراگ مین ٭

نیوڈالنا - نون تحتانی و واو مجہول دال ہندی بالف با و لام کشیدہ نون و الف مصدری طرح دیوار خانہ افگندن بود ٭

نئی جوانی مانجھاؤ چیلا - نون مفتوح ہمزہ تحتانی معروف جیم مفتوح واو بالف کشیدہ نون تحتانی معروف میم بالف کشیدہ و نون غنہ جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف لام بالف کشیدہ شلیست بر کسے زنند کہ در شباب و جوانی مانند پیران اظہار ضعف قوے و ناتوانی کند ٭

نئے سر سے - کلمہ ایست کہ بمعنی از سر نو آید جرأت گوید ؎ دیکھے اوس گل کو جو شعلہ سا جگر مین چمکا ٭ کیا مراد اغ کہن پھر نئے سر سے چمکا ٭

باب واو

فصل الف

وار - واو بالف و رائے مہملہ کشیدہ ضرب تیغ و خنجر و مانند آن کہ بر حریف در جنگ زنند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ کچھ جو غیرت ہے تو اے سفاک اک وار اور بھی ٭ زخم اوچھے ہنستے ہین سنہ پر تری تلوار کے ٭ و نیز کلمہ بود کہ فائدہ معنی اینطرف نبخشد چنانکہ شیخ ناسخ مینرماید ؎ بھاگا دریا یہ میرا شکون سے ٭ ہو گئے وار تھے جو پار درخت ٭

وارا - خلاف نقصان بود ف سودمند نفع چنانکہ میر تقی گوید ؎ وفاداری نے جی مارا ہمارا ٭ اسیمین ہو گا کچھ وارا ہمارا ٭

وارا نیارا - واو و ہر دو رائے مہملہ و نون مخلوط التحتانی بالفہا کشیدہ فیصلہ و انفصال را گویند ٭

وار پار ہونا - رائے مہملہ اول زدہ ہائے فارسی بالف و رائے مہملہ دوم کشیدہ ہائے ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری یک سر تیر و نیزہ و مانند آن بآن طرف چیزے گذشتن و یک سر شش اینطرف ماندن بود ف ترازو شدن چنانکہ جرأت گوید ؎ دل اوس نگاہ سے جو لڑ رہا ہے کیا کہیئے

ہمیشہ تیر کلیجے کے وار پار رہا ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کس سے کہوں خلش مژۂ آبدار کی کوڑی کے وار پار تھی کوڑی کٹار کی ✤

وارادات - آفت ناگہانی و یکایک را گویند ✤

وار چلانا - ضرب تیغ وغیرہ بر کسے افتادن بود ✤

وار لگانا - ضرب تیغ وغیرہ بر کسے زدن باشد جرأت گوید ؎ اور بھی وار لگائے اور ہمیں لگتا ہے جو کہ زخموں پہ نہ مرہم بھی لگانے دے مجھے ✤

وارنا - واو بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف قربان کردن و گرد گردانیدن چنانکہ شیخ ناسخ گوید ؎ ذبح کر اوس غیرت گلشن پہ خنجر وار کر ✤ بس ہی صیاد سے ہے التجائے عندلیب ✤

واری - رائے مہملہ تحتانی معروف کلمہ بود بمجاورہ زبان کہ مفہومش قربان شوم باشد ✤

والا - واو و لام بالف ہا کشیدہ کلمہ بود کہ ہر گاہ بعد فعل آید فائدہ معنی فاعل دہد چنانکہ مرنے والا گذرنے والا و ہر گاہ ما بعد اسم آید فائدہ معنی صاحب بخشد چنانکہ آنکھوں والا گیسوؤں والا

گھر والا و اگر زن فاعل امرے باشد جز چیزی بود بجای الف آخر تحتانی معروف آوردہ والی گویند ✤

وان - واو بالف کشیدہ و نون مختفیہ کلمہ نسبت بود کہ در آخر بعض کلمات آید چنانکہ دردھالوان و لہیٹوان و مانند آن و گاہ ہر فائدہ معنی دارندہ و صاحب دہد و باعلان نون استعمال یابد چنانکہ در چیوان و بھاگوان ✤

واہ - کلمہ تحسین و آفرین بود و مشترک ست در فارسی و ہندی ✤

واہ رے - رائے مہملہ تحتانی مجہول کلمہ تحسین و آفرین باشد ✤

واہ وا - واو بالف کشیدہ کلمہ تحسین و آفرین بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہتکڑی بیڑی کو توڑ کر ایک جھٹکے مین کیا ✤ زور ہی جوش جنون ہے واہ وا رے ہاتھ پاؤن ✤

فصل رائے مہملہ

وردی - واو مفتوح بہ رائے مہملہ ساکن دال مہملہ تحتانی معروف ف تمغاع علامت ✤

وردی بجانا - موحدہ مفتوح جیم و نون بالف

کشیده کنایه از نواختن تاشه و دهل و طنبور وغیره بودکه صبح و شام بر در شاهان نوازند ✤

وردی بولنا - سوحده بواو مجهول و لام زده نون و الف مصدری کنایه از خبر وقوع امرے پیش کسے بود چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎

کیا رموز عشق کہتا مین فرشتے ساتھ تھے ✤
بحر وردی کل یہ ہر کارے مقرر بولتے ✤

ورغلانا - واو مفتوح رای مهمله ساکن غین معجمه مفتوح لام بالف کشیده و نون زده نون دوم و الف مصدری کسے را بر جنگ و ستیز و غیره آماده کردن بود ف جرغلانیدن ع اغوا ✤

ورہونا - واو مفتوح بر رای مهمله غالب شدن باشد بحر گوید ؎ کبھی دیکھے جو رنگ بدن تو ہر ایک گل ہو داغ چمن ✤ وہ خدا نے دی ہے اوسکو یھبن کبھی حور خلد و رنہ ہوئی ✤

ورے - واو مفتوح رای مهمله تحتانی مجهول کلمه باشد که فائده معنی از طرف دیگر چنانکه خواجه آتش گوید ؎ آتش خدا نے چاہا تو دیا ہے عشق مین ✤ کودے جو اب ہم تو وری ہے پرے ہے ✤ و این محاوره قدما بود و حالا متروک الاستعمال ست ✤

وریان - کلمه بالاگردان باشد که زنان مغنیه بامبیران گویند ✤

فصل صاد مهمله

وصلی - بروزن اصلی دو کاغذ بهم پیوسته بود که برآن مشق نوشتن حروف مفرده و قطعات کنند شیخ ناسخ میفرماید ؎ لگ گئی پیچھے مری ہجر مین یون تبسم جس طرح وصلی مین کاغذ سے ہو چسپان کاغذ ✤ ف چسپانده ✤

فصل ضاد معجمه

وضو ٹوٹ جانا - ف وضو شکستن شیخ ناسخ میفرماید ؎ دیکھ لینا کہ ترا ہم بھی وضو توڑینگے محتسب تو نے اگر شیشہ ہمارا توڑا ✤

وضو ٹھنڈی ہو جانا و ڈھیلے ہو جانا - کنایه از سست شدن اراده باشد ✤

فصل عین مهمله

وعده برابر ہونا - آمدن مرگ و تمام شدن مدت زندگانی باشد ✤

وعدہ ٹلنا - خلاف شدن وعدہ باشد ٭

وعدہ کرنا - اقرار امرے کردن بود ٭

وعدہ لینا - وعدہ گرفتن بود ٭

فصل قاف

وقت برابر ہونا - تمام شدن مدت زندگانی بود جرأت گوید ؎ وقت جب اپنا برابر ہو سدھارو اوسو وقت ٭ عرض کرتے ہین یہ بادیدہ تر تبسم ہم ٭

وقت نہین رہتا بات رہجاتی ہے - مثلیست معروف ٭

فصل ہاے ہوز

وہ - واو مضموم ہاے ہوز اسم اشارہ بعید بود ف آن و کلمہ صفت نیز بود کہ فائدہ معنی چنان دہد چنانکہ درین شعر ؎ وہ مین نہین تری دیدار سے ہو یاس مجھے ٭ جواب بعد قیامت بھی دے نہ آس مجھے ٭ درین کلمہ ہر دو معنی بہاے مختفیہ نیز آید ٭

وہان - واو مفتوح ہاے ہوز بالف کشیدہ و نون مختفیہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی آنجا دہد ف آنجا درین لفظ بہاے مخلوط التلفظ نیز آید ٭

وہی - واو مضموم ہاے ہوز تحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ ہمان دہد ٭

وہین - واو مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف و نون مختفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی ہمانجا و ہماندم ہم دہد ٭

فصل تحتانی

وئی - واو مضموم تحتانی تحتانی معروف کلمہ ایست بحسب اورہ زبان کہ بیشتر بمحل استعجاب و مانند آن بر زبان آرند ٭

باب ہاے ہوز

فصل الف

ہا - ہاے ہوز بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ ہنگام افسوس و تاسف چیزے باکسے بر زبان آرند جرأت گوید ؎ مین نے جو کہا ایک تو بوسہ تو مجھے دے ٭ بولا وہ زبان اپنی کو تو تھام ارے ہا ہا تھ - ہاے ہوز بالف و فوقانی مخلوط الہا زدہ بر چند معنی آید اول دست ع یہ دوم انچہ بمقدار یک ارش بود و ارش از آرنج تا سر انگشتان دست باشد ع ذراع چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎

اونچا ہونا کنایہ از بلند ہمتی ۔ ہاتھ بلند ہونا کنایہ از دست
ترے قد کا ہزار ہاتھ ۔ سوم باری و حمایت چنانکہ
شاعر ے گوید ؎ کہتی ہیں ہم یہ عشق بتان سے
اوٹھا کے ہاتھ ۔ شرم اپنے ہاتھ اوٹھانیکی
ہے اب خدا کے ہاتھ ۔ چہارم سبب و ذریعہ و واسطہ
شیخ ناسخ میفرماید ؎ قتل کی فکر ہا کرتی ہے اعدا کو
عبث ۔ موت لکھی ہے ہماری اوسی جلاد کے ہاتھ ۔ پنجم
ضرب تیغ و چوب باشد و این لغت بے ہاہی مخلوط تلفظ
کہ بعد نون قافیست نیز آمدہ یعنے با قافیہ رات و بات
ولات وغیرہ ہم یافتہ میشود الا اول کثیر الاستعمال است ۔
ہاتھا پائی ۔ مرکب فارسی مخلوط الہا و ہای فارسی بالفہا
کشیدہ ہمزہ فتحانی معروف کنایہ از جنگ و ستیز
کہ ہر دو دست و ہر دو پا بود ۔
ہاتھ آنا ۔ الف و نون بالفہا کشیدہ ف دستیاب
شدن چیزے ۔
ہاتھ اوٹھانا ۔ الف بواو و غیر ملفوظ نای ہندی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از دست بردار
شدن از کارے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید
؎ راز پوشی سے کبھی ہاتھ اوٹھایا نہ گیا ۔ نبض
دکھا کی مرض اپنا بتایا نہ گیا ۔ و نیز کنایہ از دست
فاتحہ و دعا بدرگاہ جناب باری بلند کردن بود چنانکہ
ذوق دہلوی گوید ؎ قاتل کبھی نہ تو نے اوٹھائے
ہزار حیف ۔ اگر مزار کشتہ تیغ نظر پہ ہاتھ ۔ شاعر ے
گوید ؎ دعا نہ کو گی شہیدوں کی مغفرت کی قبول
وہ ہاتھ اوٹھاؤ جو تھا تیغ آزمائیگا ۔
ہاتھ باندھنا ۔ موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا ماندہ نون و الف مصدری
کنایہ از دست ادب پیش کسے بستن بود ۔
ہاتھ بھر ۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح ہمزہ ای مہملہ
زدہ چیزے کہ بمقدار یک ارش باشد ۔
ہاتھ بھر کا دل ہو جانا ۔ کنایہ از افزایش
دل بود از خوشوقتی و سرور ۔
ہاتھ بھر کی زبان ہو جانا ۔ کنایہ از زبان
درازی باشد ۔
ہاتھ پاؤں پھولجانا ۔ ہای فارسی بالف کشیدہ
و واو زدہ و نون مخففہ ہای فارسی مخلوط الہا ے دوم بواو
معروف و لام زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از
بیحواس شدن باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ ابھی

باتین ہی ہین اور دست و پا پھولے مرے یارو +
یہ دھڑکا ہے جب اوس مگر دکو لاوگے تو کیا ہوگا +
شیخ ناسخ میفرماید ؎ تیرے آنے کی خبر دیتا ہے
جب پھریرہ صبا + کیا بجا آگ پھولجاتی ہین ہمارے
ہاتھ پاؤن +

ہاتھ پاؤن توڑنا - تای ہندی بواو معروف
تای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از عجز
شکستی بود کہ درآمد تب باشد شیخ ناسخ میفرمایند
؎ محتسب نے میکدہ مین کیا کوئی توڑا ہی خم +
ٹوٹتے ہین آج ساقی کچھ ہمارے ہاتھ پاؤن +

ہاتھ پاؤن چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن
نون والف مصدری کنایہ از کار آمدن دست پا
بود چنانکہ میر کلوعرش گوید ؎ نہ گریبان چھٹے
نہ دامن دشت + جبتلک ہاتھ پاؤن چلتے ہین +

ہاتھ پاؤن کی کاہلی موئے مین موجھین جائے
شلمیت مشہور بجائے زندگی کسے در کردن کارے
سستی و کاہلی نماید و آن سستی و کاہلی در وقت مکسر
غرب بنا شد +

ہاتھ پاؤن مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری بردو معنی آید اول کنایہ از بیقراری
و اضطراب بوقوف دست و پا زدن شیخ ناسخ میفرمایند
؎ دیکھ پائے گورے گورے جو تمھارے ہاتھ پاؤن
زیب بھر مانند بسمل کیون نہ ماری ہاتھ پاؤن دوم
کنایہ از سعی و کوشش نمودن در امرے باشد چنانچہ
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کشتے خنے نے لگا یا پار اترا
ساقیا + مدتون دریائے غم مین ہمنے ماری ہاتھ پاؤن +

ہاتھ پاؤن نکالنا - تونمند و جوان شدن بود +

ہاتھ پاؤن ہلانا - ہای ہوز مکسور لام و نون بالفہا
کشیدہ کنایہ از سعی و کوشش کردن در امرے بود
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ پہونچے تڑپ تڑپ
کے بھی جلاد تک نہ ہم + طاقت سے ہاتھ پاؤن زیادہ
ہلا چکے +

ہاتھ پتھر کے تلے دب جانا - بای فارسی فوقانی
مخلوط الہا مشدد ہر دو مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کاف
تحتانی مجہول فوقانی مفتوح لام تحتانی مجہول الف
مہملہ مفتوح موحدہ ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ
کنایہ از ناچار و مجبور شدن بود چنانکہ خواجہ آتش
گوید ؎ دل دوستی بت کافر پابند ہو یارب +

دشمن کا بھی دب جانا نہ پتھر کے تلے ہاتھ ✤ جرأت گوید
ے عشق سے اوس سنگدل کے ہو رہا ہے کسوٹی پہ کیا کسن
ہم دب گیا ہاتھ اتبو پتھر کے تلے ✤ میر تقی مرحوم گوید
فریاد ہاتھ تیشہ پہ ٹک رہ کے ڈالنا ✤ پتھر تلے کا ہاتھ
ہے اپنا نکالنا ✤

ہاتھ پر ہاتھ رکھکر بیٹھنا - باہی فارسی مفتوح
رای مہملہ ساکن ہای موز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا
زدہ کنایہ از بے شغلی و تعطل بود چنانکہ خواجہ حیدعلی
آتش گوید ے دودن سے پاؤں جو نہیں دبوائے
یار نے ✤ بیٹھے ہیں ہاتھ ہاتھ کے اوپر دھری ہوئی ✤

ہاتھ پر ہاتھ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ
نون و الف مصدری کنایہ از شرط بستن و قول
دادن و وعدہ امر سے نمودن بود چنانچہ خواجہ آتش
گوید ے وعدۂ وصل کی شادی سے فنا دم ہوگا
قتل کر ہا" نیرا اپنے نہ ضم مار کے ہاتھ ✤

ہاتھ پکڑنا - باہی فارسی و کاف ہر دو مفتوح رای
ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از دستگیری
کسے بود خواجہ آتش گوید ے عجب نا آشنا ہین
آشنا اس بحر ہستی کے ✤ ڈبو دیتے ہین اوسکو
ہاتھ پہ جسکا پکڑتے ہین ✤

ہاتھ پھیلانا - باہی فارسی مخلوط الہا مفتوح
بہ تحتانی زدہ لام و نون بالف کشیدہ کنایہ از دست
سوال دراز کردن بود ✤

ہاتھ تلنا - فوقانی مفتوح لام ساکن نون و الف
مصدری نوعے از سزای مجرمان بود کہ روغن اگرم
کردہ دست مجرمان را دران اندازند تا سوختہ شود
چنانکہ رشک مغفور میفرماید ے کوے قاتل مین
یہ پکوان ہے یہ کھانا ہے ✤ بھونتے دیکھے جگر
ہاتھون کو تلتے دیکھا ✤

ہاتھ جگر پر یا دل پر رکھ لینا - نون بمقدار
شدن کسے از درد دل بود جرأت گوید ے کھینچکر
آہ جو مین ہاتھ جگر پر رکھا ✤ دامن اوسنے بھی اوٹھا
دیدۂ تر پر رکھا ✤ وہ حال تجھ بن ہے یہ ہے شوخ
بستگر اپنا ✤ کہ جو دم لیتے ہین تو ہاتھ ہے دل پر اپنا ✤

ہاتھ جوڑنا - جیم بواو مجہول و رای ہندی زدہ
نون و الف مصدری کنایہ از دست ادب بستن بود
حضرت رشک میفرماید ے پاؤن انکے مین تو اتنا
کہون ہاتھ جوڑکر ✤ کیا ملگیا تمھین دل مشتاق توڑکر ✤

ہاتھ جھولانا - جیم مخلوط الہا مضموم لام و نون بالف کشیدہ مبنا بندن دست بود در رفتار ٭

ہاتھ جھلائی - زرے بود کہ مردمان حاکم زمینداران در راہ از مسافران گیرند ٭

ہاتھ جھول پڑنا - دست زخمی شدہ از مفصل آویختن بود کہ ناکارہ شود ٭

ہاتھ جھوٹا ہو جانا - جیم مخلوط الہا بواو معروف ہای ہندی بالف کشیدہ کنایہ از صدمہ والم رسیدن بدست بود ہنگام ضرب زدن بر چیزے یا کسے چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مچھر کی جھونک سے بیکل کالائی ہو گئی ٭ مین نے کہا یا زخم اوسکا ہاتھ جھوٹا ہو گیا

ہاتھ چلنا - کنایہ از مقدرت و توانگری بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جنون کی جیب دری پر ہین خوب چلتے ہاتھ ٭ سلوک سینہ سے بھی کچھ تو کرلے چلتے ہاتھ ٭

ہاتھ چمکانا - جیم فارسی مفتوح میم ساکن کاف و نون بالف کشیدہ کنایہ از دستہا بلند کردہ بہم کردن انگشتان بود زبان را چنانکہ حضرت رشک گوید ؎ سیفر ہا ہیں کھولکر زلف کہا اثر در سو سی کیا ہی ٭ ہاتھ چمکا کے وہ بولے یہ بیفیا کیا ہے ٭

ہاتھ چومنا - جیم فارسی بواو معروف و میم زدہ نون و الف مصدری ف دست بوس شدن ٭

ہاتھ چھوڑنا - دست تیغ بر کسے زدن بود و مزاق میفرماید ؎ رشک قتل غیر سے تن مین لہو کھاتا ہی جوش ٭ ہاتھ مجھپر بھی کوئی اسے مہربان چھوڑ دے ٭

ہاتھ دھونا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از در گذشتن از چیزے بود جرأت گوید ؎ اشک خونین کا یہی جوش ہے جرأت تو بس آہ ٭ ہاتھ دامن ہی سے دھو بیٹھینگے دھوتے دھوتے ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ دیکھ بیکلی تو نے کہ دل مین ہی یہی کل سے ٭ مین دھو کر زندگی سے ہاتھ پوچھون تیرے آنچل سے ٭

ہاتھ دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ بر دو معنی آید اول دست نگر کسے شدن باشد کسے را چنانکہ شاعرے گوید ؎ یار کیا ملے مہندی خود سوا اوسکی جب سرخی ٭ ہاتھ دیکھنے والے پنجہ نگارین کا دوم خطہاے کف دست کسے دیدہ حال گذشتہ یا آیندہ او بیان کردن بود کاہنان را چنان کہ جرأت گوید ؎ لکانے ہاتھ وہ پردہ نشین نہ پردے سے

ہزار رشتے نخوتی کہون دکھاؤ ہاتھ ۔ خواجہ آتش گوید ؎ کہتے ہین ہاتھ دیکھ کے اوس بت کا برہمن ۔ تم عاشقون کو قتل کروگے حجاب سے ۔

ہاتھ رکھہ لینا ۔ رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از باز ماندن از کارے بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ تا چند کریگا رقم سوز دل آتش ۔ رکھہ ہاتھ نکلتا ہے دھوان مغز قلم سے ۔

ہاتھ سے جانا ۔ سین مہملہ تحتانی مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ از دست رفتن چیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ زہر کھاتے ہین طلبگار شہادت قاتل ۔ ہاتھ سے تیرے ترے بسمل پہ جایا جائے ہے ۔

ہاتھ کا میل ۔ کاف بالف کشیدہ میم مفتوح تحتانی ولام زدہ کنایہ از زر ہم و دینار وغیرہ بود

ہاتھ کنگن کو آرسی کیا ۔ مثلیست مشہور مفہومش آنست کہ آنچہ ظاہر و عیان ست پرسیدنش و بیان کردنش چہ ضرور بود ۔

ہاتھ کھینچنا ۔ کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از ترک نمودن امور دنیوی باشد چنانکہ شیخ ناصح سیفرماید ؎ خاک مین ملجائیگا خار بیابان کی طرح ۔ ہاتھ اپنا کاوشون سے اے غریب آزار کھینچ ۔ خواجہ آتش گوید ؎ ہے نشاط اہل دولت سے فقیرون کا نہ دور ۔ ہاتھ کو جو کھینچ لیگا پاؤن کو پھیلائیگا ۔

ہاتھ کی پیٹ دانتون سے کاٹنا ۔ کاف تحتانی معروف باے فارسی تحتانی معروف و تاے ہندی کشیدہ دال مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ فوقانی بواو مجہول و نون مخفیہ سین مہملہ تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از رنج و غصہ نمودن بود بر چیزے کہ از دست رود خواجہ آتش گوید ؎ دامن چھوڑا کے جب سے گیا ہے وہ بیوفا ۔ دانتون سے کاٹتا ہون مین بے اختیار ہاتھ ۔

ہاتھ لانا ۔ لام و نون بالفہا کشیدہ کلمہ ایست کہ در تعریف و مدح کسے بر زبان آرند چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ مہندی ملکر ہے چوٹ مرجان پر ۔ ہاتھ لانا نگار کیا کہنا ۔

ہاتھ لگانا و ہاتھ مارنا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ضرب تیغ بر کسے زدن بود چنانکہ مرزا برق سیفرماید ؎ سر جاے تو جاتا رہے در دسر عاشق ✦ صندل کی عوض ہاتھ لگایا نہین جاتا ✦ ذوق دہلوی گوید ؎ کمینچکر عشق جفا پیشہ نے شمشیر جفا ✦ پھاک ہاتھ مجھی پر تھا ازل مین مارا ✦

ہاتھ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری کنایہ از دستیاب شدن چیزی بود ✦

ہاتھ ملانا - میم مکسور لام ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ملاقات نمودن دو کس باہم دست گرفتہ بود ع تصافحہ ✦

ہاتھ ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از افسوس نمودن بود ✦ کف افسوس مالیدن ع تاسف خواجہ آتش گوید ؎ یاد آگئے چمن مین وہ مہندی کے لگے جو بہاؤن مین ہنسی کے پیر دیکھ کے ہم ہاتھ مل چلے ✦

ہاتھ مین ہاتھ دینا - میم تحتانی مجہول ونون مختفیہ ہاے ہوز بالف کشیدہ وفوقانی مخلوط بہا زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از سپرد نمودن کسے را بکسے بود ونیز دستور ست کہ ہنگام وجد وشادمانی دست بدست کسے مے دہند جرأت گوید ؎ گر ملون مین کف افسوس تو ہنستا ہی وہ شوخ ✦ ہاتھ مین ہاتھ کسی شخص کو دیکر اپنا ✦

ہاتھ نکالنا - دست چوبہ بازی وبانک وپیچہ و ذخیرہ باندازے کہ آموزندہ برآوردن بود جرأت گوید ؎ کیکے شعر او یہی جرأت غزل چار مین ✦ چوکھی کے سے تو ہاتھ اور بھی دو چار نکال ✦

ہاتھون کی لکیرین مٹانا - لام مفتوح کاف تحتانی معروف را دہ مہملہ تحتانی مجہول ونون مخففہ میم مکسور تاے ہندی ونون بالفہا کشیدہ شلیت کہ مفہوش حق پوشی کردن باشد یعنی برکسے زنند کہ حق پوشی خویشاوندان و قریبان کند ✦

ہاتھون ہاتھ لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری دست بدست گرفتن چیزے بود جرأت گوید ؎ مسکن کیا تھا دل نے جو پہلوے یار مین ✦ سو شانہ ہاتھون ہاتھ اوسی ہیات لے گیا ✦

ہاتھی - فوقانی مخلوط الہا بتحتانی معروف ف پیل ع فیل ✤

ہاتھی دانت - دال مہملہ بالف ونون غنہ وفوقانی کشیدہ ف دندان پیل ع عاج ✤

ہاتھی نکالگیا دم رہگئی - شلیت بر کارے زنند کہ قریب باختتام رسیدہ در تعویق افتند ✤

ہاتھی ہزار لٹی پھر لاکھ ہین کا - ہای ہوز مفتوح زای معجمہ بالف ورائے مہملہ کشیدہ لام مفتوح تای ہندی بتحتانی مجہول ہای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رائے مہملہ زدہ لام بالف کشیدہ وکاف مخلوط الہا زدہ یہ مفتوح نون ساکن کاف بالف کشیدہ شلیت بر منعمی دزدیا یہ زنند کہ نادار ومفلس شدہ باشد ✤

ہار - ہای ہوز بالف ورائے مہملہ کشیدہ گل یا مروارید ومانند آن کہ بر رشتہ در کشیدہ باشند ع عقد و شاح وحمائل وامر بود از در باختن ✤

ہار سنگار - کلیت معروف ✤

ہارنا - نون والف مصدری ف در باختن و کنایہ از ناچار وعاجز شدن نیز باشد چنانچہ جرأت گوید ؎ جب پیک اشک جانسکا یار تو آوے ✤ آخر گلے پڑا وہ ہمارے ہی ہار کر ✤

ہان - ہای ہوز بالف کشیدہ ونون مخففہ کلمہ ایست کہ برای اقرار واقبال امرے بر زبان آرند ف بلے ع بلی بفتح لام والف مقصورہ ✤

ہانپنا - ہای ہوز بالف ونون غنہ وبای فارسی زدہ نون والف مصدری گسستہ شدن دم از دویدن وشتاب رفتن وبار برداشتن ومانند آن ✤

ہانڈی - ہای ہوز بالف ونون غنہ دال ہندی بتحتانی معروف دیگ گلی را گویند وبر نوعے از ظرف آبگینہ کہ دران روشنی کنند نیز اطلاق نمایند ✤

ہان ہان - تکرار کلمہ بود کہ جہت تنبیہ ومنع کردن کسے از کارے بر زبان آرند ✤

ہان ہون - ہمان کلمہ ایجاب وقبول بود جرأت گوید ؎ حقیقت کیا کہون اب جرأت بیمار کی تجھے ✤ بہت او سکو پکارا ہین نہ نکلا منہ سے کچھ ہان ہون ہاے - تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ محل افسوس یا در شدت درد از زبان بر آید وفارسیست ✤

فصل موحدہ

ہبڑا - ہای ہوز مفتوح موحدہ ساکن رائے ہندی بالف کشیدہ کسیکہ دندانش کلان باشند ✤

فصل ہاے فارسی

ہپ - ہاے ہوز مفتوح باے فارسی کشیدہ کلمہ ایست کہ مفہوم آن فرو بردن چیزے از حلق باشد ٭

ہپتا - باے فارسی مشدد و بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ اطلاقش بر طعام کودکان نمایند ٭

ہپٹو - باے فارسی مشدد و بواو معروف بمجاورہ زبان حب افیون کہ باطفال خورانند ٭

فصل فوقانی

ہت ترے کی - کلمہ ایست کہ مفہوم آن قریب بدشنام باشد ٭

ہتھا - ہاے ہوز مفتوح فوقانی مخلوط الہا بالف کشیدہ ف دست ع ید ٭

ہتھا و ہاتھ صاف کرنا - امتحان کردن کارے کہ مشق آن کردہ باشند ذوق دہلوی گوید ؎
چھوڑا نہ دل مین صبر نہ آرام نہ شکیب ٭ تیری نگہ نے صاف کیا گھر کے گھر پہ ہاتھ ٭

ہتھا مارنا - کنایہ از گرفتن چیزے بدزدی بود چنانکہ برق مضمون سیدرا بندہ ؎ نقد دل لیکے نبگیر کیا برق مجھے ہاتھ سے ہی تو نے ہتھا مارا ٭

ہتھہ پھول - اول مفتوح فوقانی مخلوط الہا ساکن باے فارسی مخلوط الہا بواو معروف ولام کشیدہ نوعے از آتشبازی بود کہ در دست دارند آتش او از ہوا زان گلہا ریزند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شوخیان اوس طفل آتش باز کی لکھ دیکھیے ٭ ہاتھ مین ہتھہ پھول کاتب کا قلم ہو جائیگا ٭

ہتھہ پھیری - باے فارسی مخلوط الہا بتحتانی مجہول راے مہملہ بتحتانی معروف کنایہ از مساس بود یعنے دست از بدن معشوق مس کردن چنانکہ صبا گوید ؎ سندل سی وہ کلائیان اپنے گلے مین ہون ٭ ہتھہ پھیریان نصیب ہون چندن سی ران پہ ٭

ہتھہ چھٹ - کسیکہ ضرب او خالی نرود ٭

ہتھہ کھنڈا - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون ختنہ دال ہندی بالف کشیدہ اندازا فعال مردم بود ف ع عادت غالب دہلوی گوید ؎ خستگی کا شکوہ کیا یہ تو ہتھہ کھنڈا ہے ٭ چرخ نیلی فام کے ٭

ہتھنال - نون بالف ولام کشیدہ توپ کوچک بود کہ آنرا بر پشت پیل برند ٭

ہتھنی - نون بتحتانی معروف مادہ فیل را گویند ٭

ہتھواسنا - واو بالف وسین مہملہ کشیدہ شمشیر بدست داشتن باشد کہ در تسمہ ندارند **ف** دست و بقبضہ نون

ہتھیا - تحتانی بالف کشیدہ نام چند ایام بارش بود **ف** فیلباران ❊

ہتھیار - تحتانی بالف و رای مہملہ کشیدہ آلات حرب را گویند **ف** ساز جنگ **ع** سلاح ❊

ہتھیار بند - موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ کسیکہ آلات حرب بستہ باشد **ف** سلحشور ❊

ہتھیانا - تحتانی و نون بالفہا کشیدہ چیزے از کسے گرفتہ در قابوے خود نمودن بود ❊

ہتھے چڑھنا - فوقانی مخلوط الہا مشدد تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از بدست و بقابو آمدن چیزے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ قبضہ پہ ہاتھ رکھتی ہین وہ بات بات مین ❊ کیا نیچہ ہے یار کے ہتھے چڑھا ہوا ❊

ہتھیلی پر سرسون جمانا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ دوم بواو مجہول ونون مختفیہ جیم مفتوح میم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از جلد کردن کار بود سیر تقی مغفور گوید ؎ نہ ای رشک بہار آنکھین اوٹھا پیٹ پاسے تو ❊ **ہتھیلی پر اگر سرسون ترے آگے جماؤن مین**

ہتھیلی پر سر لیے پھرنا - کنایہ از سر بکف گرفتن برائے کشتہ شدن بود ❊

ہتھیلی کا پھپھولا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی مخلوط الہا دوم بواو مجہول لام بالف کشیدہ آبلہ کف دست بود و کنایہ از رنج و ایذائے ظاہری نیز باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آجکل جسنے ذرا چھیڑا مجھے مین رو دیا ❊ غم کے ہاتھون دل ہتھیلی کا پھپھولا ہو گیا ❊ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ پھینک کر شیشۂ دل ہاتھ سے کہتا ہے وہ مست ❊ کیا بنایا تھا ہتھیلی کا پھپھولا ہمکو ❊

ہتھیلی کھجلانا - علامت دستیاب شدن زر بود ❊

ہتیا - خون کسے بر کسے شدن بود کہ بر کسے جان دادہ گناہ نہند ع مظلمہ ❊

ہتیارا - آنکہ خون و مظلمہ کسے بر او باشد ❊

ہتیاری - اول مفتوح فوقانی مشدد مکسور تحتانی بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف زن کہ

خون و مظلمہ کسے بر خود گیرد ٭

فصل تای ہندی

ہٹ - ہای ہوز مفتوح تبای ہندی کشیدہ اصرار و استبداد کہ بر کاری کنند چنانکہ ضبا گوید ؎ منا سکین کہ نہ ہرگز مرے فرشتے بھی ٭ مین خوب جانتا ہون حال آپ کی ہٹ کا ٭ و امیر بود از جاہلی کہ دین

ہٹا کٹا - ہای ہوز و کاف ہر دو مفتوح ہر دو تای ہندی مشدد و بالف کشیدہ کسے را گویند کہ تندرست و توانا بود ٭

ہٹتال - ہای ہوز مفتوح تای ہندی ساکن فوقانی بالف و لام کشیدہ بند شدن دکانہای بازار بود بسبب ظلم حاکم ف در ہندوان چرا کہ ہٹ بزبان بھاکا یعنی بازار و تال یعنی قفل ست چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بیچین کہان دسامال یعقوب کا ہے مقال ٭ جنس و فا کا ہی کال کنعان مین ہٹتال ہے ٭ و درین لغت بجای تای ثقیلہ رای مہملہ ہم آید چنانکہ برق مغفور میفرماید ؎ مین وہ دیوانہ ہون ہر تال رہی جیتے جی ٭ مر گیا مین تو مرے شہر کا بازار کھلا ٭

ہٹ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری استبداد نمودن بر کاری بود ٭

ہٹ دھرم - دال مہملہ مخلوط الہا و رای مہملہ ہر دو مفتوح بمیم کشیدہ کسیکہ بے ایمان و سخن بر ہٹ گوید

ہٹ دھرمی - رای مہملہ ساکن میم تحتانی معروف بے ایمانی و سخن پروری ٭

ہٹنا - اول مفتوح دوم ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول جا تہی کردن دوم اصرار و استبداد بر امرے نمودن چنانکہ مرزا رفیع میفرماید ؎ زلفین یون بکھری ہوئین چہرے پہ ماگین تحسین دل ٭ جس طرح ایک کھلونے پہ ہٹین دو بالک ٭ برق مغفور گوید ؎ فاقہ کش وہ ہین کہ جسوقت ہٹے بھوک مین ہم ٭ من و سلوا تو ہے کیا خاک ہی کا سا اوترا ٭

فصل جیم

ہتجے - ہای ہوز مکسور جیم مشدد تحتانی مجہول حرف را با حرف آمیختن تا لفظ گردد ٭

ہتجے کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بہان معنی بود کہ گفتہ شد ٭

ہچے لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفہا کشیدہ ہمان حرف را با حرف آمیختہ لفظ ساختن بود۔

فصل جیم فارسی

ہچر مچر کرنا - ہای ہوز وہیم ہر دو مکسور ہر دو جیم فارسی مفتوح بہر دو رای مہملہ زدہ پس و پیش نمودن کسے در کارے باشد۔ ف پس و پیش کردن۔

ہچکچانا - ہای ہوز مکسور جیم فارسی ساکن کاف مکسور جیم فارسی ونون بالفہا کشیدہ سستی و کاہلی و تامل نمودن در کردن کارے بود جرأت گوید ؎ اگر دل آپکا دل سے ملا ہی جرأت کے ۔ تو ہچکچاتے کیوں لب سے لب ملانے کو ۔

ہچکولا - صدمہ تکان بہل و مانند آن باشد۔

ہچکی - ہای ہوز مکسور جیم فارسی ساکن کاف تحتانی معروف بادے کہ از سینہ بر آید وحالتے کہ وقت نزع وجانکنی واقع شود۔ ف ہچکی ع فواق

ہچکی آنا - الف بالف کشیدہ نون والف مصدری ف فواق آمدن ۔

ہچکی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری حالتے کہ وقت جانکندن پدید آید ونیز کیفیتے کہ در شدت گریہ بہم رسد ف گریہ بگلو گرہ شدن چنانکہ شاعرے گوید ؎ جب نے یار بزم مے مین چھکتے ہین اشک جام ۔ ہچکی ہے بوتلون کو برابر لگی ہوئی ۔

ہچکی لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری ف فواق گرفتن ۔

فصل دال مہملہ

ہدف مارنا - ہای ہوز ودال مہملہ ہر دو مفتوح بفا کشیدہ میم بالف ورای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از کردن کارے کہ از دیگران نشود چنانکہ شاعرے گوید ؎ تیر جو ایک اس طرف مارا ۔ تمنے گویا ہر ادہ مارا ۔

فصل دال ہندی

ہڈی بٹھانا - استخوان از جا رفتہ را باز بجای آوردن بود ۔

ہڈیون کا مالا - تحتانی بواو مجہول ونون مخفیہ کاف بالف کشیدہ میم ولام بالفہا کشیدہ کنایہ از جسمیکہ از انتہائے لاغری استخوان او بیرون آمدہ باشند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎

جدا کیا اپنے دم سے بحر مین ہوتا تن لاغر * یہ بالا
ہڈیون کا بھی گلے کا ہار ہونا تھا *

فصل رائے مہملہ

ہرا - ہاے ہوز مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ انچہ
سبز باشد ف سبزع اخضر و کنایہ بوذاز زجمی کہ
تازہ باشد چنانکہ بحر گوید ؎ پھر کسی کان کے
سبزے سے لڑی آنکھ اپنی * پھر ہرا ہو گیا زخم
جگر اچھا ہو کر * و کنایہ از تازگی و توانائی مردم
نیز باشد چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎ دو دن کی
زندگی مین رہے ہم مرے ہوے * جوش جنون
نے زرد کیا جب ہرے ہوے *

ہرا بھرا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ
بالف کشیدہ کنایہ از سرسبز و شاداب باشد چنانکہ
خواجہ آتش گوید ؎ ہرا بھرا رہے ای باغبان
ترا گلزار * دماغ تازہ رہے نکہت بہاری سے *

ہرا ہند - بوی خامی قابل باشد کہ در گوشت
اندازند و خوب بریان نکنند مانند سیر و پیاز خام *

ہر بر نجاننا - کسیکہ فرق میان دو چیز نکند
و قوت ممیزہ نداشتہ باشد *

ہر بابی - موحدہ بالف کشیدہ موحدہ دوم
تحتانی معروف کسیکہ بہر کسے گریدہ شود
و ہر جا رود میر گوید ؎ در بدر و رسوا و
عاشق شاعر شاغل کامل میر * گر کعبہ مین دیر مین
گاہے کیا کافر ہر بابی ہے *

ہر بونگ - موحدہ بواو مجہول و کاف فارسی
کشیدہ ناپرسانی حاکم شہر از احوال رعایا بود
تا ہر چہ خواہند بکنند *

ہر پھیر - ہاے ہوز و بای فارسی مخلوط الہا
ہر دو مکسور سر دو رای مہملہ ساکن کلمہ ایست کہ
مفہومش بار بار کردن کارے باشد چنانکہ
جرأت گوید ؎ نہ بولے یا اوٹھائے یا کرے
بحرمت ای جرأت * وہین جا بیٹھنا ہر پھیر کے
یکمو وہ جہان بیٹھے * شیخ امداد علی بحر گوید ؎
مجھیکو گردشین دیتا ہی ہر پھیر کر زمانے مین *
بنا ہے میری مٹی کے لیے کیا چاک گردون کا *

ہرتال - ہاے ہوز مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی
بالف و لام کشیدہ نوعے از سم بود ف زرنیخ
و بند کردن دکانہا و بازار باشد بسبب ظلم حاکم

ف در ہندی ان ✦

ہرکارہ - فارسیست ع جاسوس ✦

ہرنا - ہای ہوز مفتوح رای مہملہ ساکن نون بالف کشیدہ برآمدگی وبلندی کہ پیش زمین اسپ باشد ونیز درہا ختن چیزے در قمار بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہم جان پر بھی کھیل کے جیتے نہ یار سکے ہینے یہ داؤن ہر بھکر لگا یا تھا ہر گیا ✦

ہرن کا دھوپ مین کا لا ہونا - سیاہ شدن آہو در آفتاب بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ ہو گیا چشم سیاہ یار پہ سودا ہین ✦ شکل آہو پھرتے پھرتے دھوپ مین کالے ہوے ✦ ایضاً مرد ابرق گویند ؎ ای پری چشم سیاہ ورخ تابان ہے دلیل ✦ دھوپ وہ پڑتی ہے جس سے کہ ہرن کالا ہے ✦

ہرن کا دھوپ مین کا ہلا ہونا سست وکاہل شدن آہو از شدت گرمی آفتاب بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ گرمے رخسار سے بیمار ہوگی چشم یار ✦ دھوپ کی شدت سے آہو کا ہلا ہو جائیگا ✦

ہرن ہو جانا - کنایہ از رمیدن وفرار شدن بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پھر ہرن ہو گئی مری وحشت ✦ پھر وہ رعنا غزال آ ہو نچا ✦

فصل رای ہندی

ہڑ - بالفتح دوائیست معروف ف ہلیلہ ع ہلیلج ونیز انچہ در ہا رگوٹہ وازار سبد وغیرہ از تارہاے زر ونقرہ وتارہای ابریشم ورشتہ شبیہ بہ ہلیلہ علاقہ بندی کردہ بندند وچیزے در ہا رگیر نیز بود چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ تری بدھی ہے پھلی پھولی ہوئی بیل کی طرح ✦ پھل زرد کے ہڑین ہین پر پ الماس کے پھول ✦

ہڑ بڑانا - بیقرار وبیحواس شدن بود ✦

ہڑپ - خوردن چیزے بیک دفعہ کہ ہمہ اش در دہن اندازند ✦

ہڑدنگا - ہای ہوز مضموم رای ہندی ساکن دال مہملہ مفتوح نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ جست وخیز کودکان را گویند ✦

ہڑک - ہای ہوز مضموم رای ہندی مفتوح کاف کشیدہ نوعے از مزامیر بود کہ آنرا کہاران نیوازند

ہڑکنا - نون والف مصدری رنج و تاسف چیزے یا کسے کودکان را نمودن بود ۔

ہڑ ہڑ اجانا - ہر دو ہاے ہوز مکسور رائے ہندی اول ساکن رای ہندی دوم و جیم و نون بالفها کشیده بمعنی اس و مضطر شدن بود ۔

فصل رائے معجمہ

ہزار - عدد یست مشہور و مشترک ست در ہندی و فارسی و بمعنی ہر چند نیز آید چنانکہ گویند ہزار سمجھا یا مگر نہ سمجھا ۔

ہزارا - رای مہملہ بالف کشیده بر دو معنی آید اول گل صد برگ را گویند یعنے گلے کہ بسیار برگہا داشتہ باشد اسیر گوید ؎ داغ کھا کھا کر ہزارا ہو گیا بسکہ میں نے جان دی ۔ جو اوگا گل میری تربت پر ہزارا ہو گیا ۔ دوم فوارہ را نامند چنان کہ شیخ ناسخ سفر مایند ؎ ہر تصور نوک مژگان کا جو ہر دم سامنے ۔ دیدۂ گریان ہمارا اب ہزارا ہو گیا

ہزار گلا - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیده ہمان گل صد برگ بود کہ گفتہ شد ۔

ہزار منہ ہزار باتیں - تشلیث مشہور چنانکہ اسیر گوید ؎ غنچہ ترے دہن کو کہیں لوگ تو کہیں ۔ آفاق میں ہزار ہیں باتیں ہزار منہ

فصل شین معجمہ

ہش - ہاے ہوز مضموم شین معجمہ کشیده کلمہ ایست کہ شتربانان شتر را ازان زنند ۔

ہشت - کلمہ ایست کہ در حق مردم ناکس و راندن گربہ و سگ وغیرہ نیز بزبان آرند سودا گوید ؎ کیفی ایسا ہی کہ انداز سخن میں جسکے ۔ کسیکو ہشت کہا اوٹھنا کسیکو دوت دیکھ

ہشت مشت - جنگ مشت و لکد را گویند

فصل فا

ہف - کلمہ بود کہ برای دفع چشم زخم گویند و ہمین محاورہ زنان ست غالب دہلوی گوید قطعہ کلکتہ کا جو ذکر کیا تو نے ہمنشین ۔ اک تیر میرے سینہ میں مارا کہ ہاے ہاے ۔ وہ سبزہ زار ہاے مطرہ کہ ہے غضب ۔ وہ نازنین بتان خود آرا کہ ہاے ہاے ۔ صیاد ازماوداد نگاہیں کہ ہف نظر ۔ طاقت ربا وہ اونکا اشارا کہ ہاے ہاے ۔ وہ میوہ ہاے تازہ و شیریں کہ واہ واہ ۔ وہ باد ہاے نابگوارا کہ ہاے ہاے

ہفتہ - روزیست کہ بعد جمعہ آید شنبہ
ع یوم السبت چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎
طفلی ہین بھی شادی متوحش ہے ہمسے ۔ چھٹی
نہ ملی جمعہ کو بھی ہفتے کے غم سے ۔

ہفتہ گانٹھنا - دستہای حریف بطرف پشت
کشیدن بود پہلوانان را ۔

فصل کاف

ہکا - صدمہ باشد کہ بدان بر حریف غالب آیند ۔

ہکا بکا - ہای ہوز و موحدہ ہر دو مفتوح ہر دو
کاف مشدد و بالف ماکشیدہ کسیکہ حیرت زدہ بود ۔

ہکلا - ہای ہوز مفتوح کاف ساکن لام بالف
کشیدہ کسیکہ زبانش در سخن کردن گرفتہ شود ع الکن ۔

فصل کاف فارسی

ہگاس - ہای ہوز مفتوح کاف فارسی
بالف و سین مہملہ کشیدہ حاجت برآوردن را گویند ۔

ہگ دینا و ہگ مارنا - کنایہ از خوف کسے
بیحواس شدن بود ۔

فصل لام

ہلا - لام مشدد بالف کشیدہ حملہ و رشدن سپاہ
حریف بر سپاہ حریف در جنگ بود ۔

ہلا چلی - ہای ہوز مفتوح لام بالف کشیدہ جیم
فارسی مفتوح لام دوم تحتانی معروف گریز اگرنہ
در واروی بود ۔

ہلکجان - اول مفتوح دوم ساکن رسمیست
معروف کہ زنان بعد ہر شادی کنند ۔

ہلچل - ہای ہوز و جیم فارسی ہر دو مفتوح ہر دو
لام ساکن گریز اگریز و رواروی مردم بود چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ برگشتہ نصیبوں کو
کہیں چین نہیں بحر ۔ پردیس ہیں ہلچل ہے
تزلزل ہے وطن ہیں ۔

ہلدیا - دال مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ
زہریست کہ در زرد چوب یافتہ شود چنان کہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لیتے ہی بوسہ اوس
لب شیریں کا مر گیا ۔ اے بحر ہلدی پیلی
گرہ تھی رطب نہ تھا ۔

ہلدی کی گرہ لیکے پیساری بن جانا
تبلیت بجائے رسند کہ کسے ناقص خود را
ہمہ چیز علم و فن کامل داند ۔

ہلڑ - ہای ہوز مضموم للمشدد و مفتوح بر اے ہندی زدہ شور و غلغلہ انبوہ مردم بود چنان کہ شاعرے گوید ؎ ہم سویرے حشر مین چلکر سمجھ لینگے یار سے ✦ کون پھر سنتا ہے جب ہلڑ سوا ہو جائیگا ✦

ہلکا - اول مفتوح دوم ساکن کاف بالف کشیدہ ف سبک ع خفیف و کنایہ باشد از کسیکہ سبک وضع و سبکبار بود ✦

ہلکا پھلکا - بای فارسی مخلوط الہا مضموم بلام زدہ کلمہ ایست در محاورہ کہ بمعنی سبک آید ✦

ہلکا رنگ - رنگ کم کم را گویند کہ در جابہ بود ✦

ہلکان - در آخر نون معلنہ بمعنی ہلاک بود جرأت گوید ؎ دونون طرف جولذت پیغام دی رہای ✦ ہلکان اب ہمارے کیا کیا پیامبر ہین ✦

ہلکا ہونا - کنایہ از سبک و خفیف و کم حقیقت شدن کسے پیش کسے بود چنان کہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا ہی ہمچشمون مین محبوب عشق نے ہلکا کیا ✦ جنبش دامان قرگان ہی مین اکثر اوڑ گیا ✦

ہل کے پانی نہ پینا - کنایہ از سستی و کاہلی باشد چنانکہ کیفی گوید ؎ پیوگے ہل کے نہ پانی بھی یار سیری مین ✦ جو کیف حال تمہارا ابھی شباب مین ہے ✦

ہل ملجانا - رام شدن کودکان و مردمان از کسے باشد ✦

ہلنا - ہای ہوز مکسور لام ساکن نون و الف مصدری ف جنبیدن ع اہتزاز و رام شدن کودکان و جانوران وحشی بکسے نیز بود ✦

فصل میم

ہم - ہای ہوز مفتوح بمیم کشیدہ کلمہ ایست کہ تعظیماً خود را گویند ف ما ع نحن و ضمیر متکلم مع الغیر نیز باشد ✦

ہمارا - میم و رای مہملہ بالف کشیدہ کلمہ بود کہ ہرگاہ چیزے را بخود یا مع دیگران منسوب نمایند این کلمہ از برای تعظیم یا برای جمع بر زبان آرند ف از ما ✦

ہماہمی - میم بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح میم دوم تحتانی معروف عبارت از خود پسندی و خودستائی بود ف ما و من ع انانیت ✦

ہمجولی - ہای ہوز مفتوح میم ساکن جیم بوا و مجہول لام تحتانی معروف ہمسن و ہمعمر را گویند ہمزولی +

ہمرنگ کی دون - ہای ہوز مفتوح میم ساکن رای مہملہ بنون و کاف فارسی زدہ کاف تحتانی معروف دال مہملہ بوا و معروف و نون معلنہ زدہ دو چیز یکہ بیک رنگ باشند جرأت گوید کیون نہ وہ ہمرنگ کی دونین کرے ہر آن مین + ایک تو ہی سبزہ رنگ اور تس پہ سبزے کان مین +

ہمکارا - ہای ہوز مضموم میم ساکن کاف و رای مہملہ بالف کشیدہ آواز یکہ شعر بر اقرار و اقبال امری بود

ہمکنا - اول مضموم دوم مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری بر جستن کودکان از جای خود بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید رسائی اوسکی دامن تک نہین انکے مقدر مین + یہ طفل اشک کیون آغوش مژگان ہی ہمکتے ہین +

ہمین - ہای ہوز مفتوح میم تحتانی مجہول و نون مخففہ کلمہ بود کہ ہرگاہ چیزے از کسے طلب کنند یا خطاب بذات خود نمایند این کلمہ بزبان آرند و تحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی حصر بذات خود یا بذات خود ہا بخشد +

فصل نون

ہُن - ہای ہوز مضموم نون بمعنی زر و زیور بود

ہُن برسنا - موحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون و الف مصدری بارید زر بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید رولتا موتی جو کرتا تشنکاری خیر کی + ہُن برستا مین اگر باران رحمت مانگتا +

ہنڈنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و دال ہندی زدہ نون و الف مصدری ف تشہیر شدن +

ہنڈولا - ہای ہوز مکسور بنون غنہ دال ہندی بوا و مجہول لام بالف کشیدہ چیزے بود مانند بالیچ کہ دران کودکان را نشانیدہ در ہوا بگردانند و گردش آن از پائین ببالا و از بالا ببائین باشد چنانچہ خواجہ آتش گوید روز و شب چو خ ہنڈولے کی طرح پھرتا ہی + کس طرح سے نہ ناچتا وہ بالا ہووے

ہنڈوی و ہنڈی - ہای ہوز مکسور بنون غنہ و دال ہندی زدہ وا و تحتانی معروف و دوم بضم ہا

وبدون داو کاغذی بود کہ زرمعین بران نوشتہ از شہرے بشہرے فرستند کہ آنجا وصول شود و ازین کار مہاجنان وتاجران ست ف کاغذ زر نوشتہ ع سفتج ہندوی پٹنا - وصول شدن زر فرستادہ کسے باشد معرفت مہاجن +

ہنس بولکر لب کرنا - جرأت گوید ؎ ہنس بولکر جو اپنی اوقات کاٹتے ہین + کیا کام اونسے ہمکو ہم اپنے نوحہ گر ہین +

ہنستی پیشانی - کنایہ از خندہ روئی مردم بود چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ وہ پیشانی تری ہنستی ہوئی اب یاد آتی ہے + نہ کیون مُنہ دیکھکر رویا کرون مین صبح خندان کا +

ہنستے گھر بسنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ فوقانی تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ ساکن موحدہ مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری شہلیت مشہور بجاے زنندگی کسے بر کسے براہ طنز خندہ زنی کند چنانکہ ذوق دہلوی گوید ؎ سینہ و دل پہ مرے زخم جگر ہنستے ہین + ہنسنے دو جارہ گرو ہنستے ہی گھر بستے ہین +

ہنسلی - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ لام تحتانی معروف بر دو معنی آید اول طوق گلوے کودکان بود دوم استخوان چنبر گردن باشد +

ہنسلی جانا - بیجا شدن استخوان زیر گردن اطفال شیر خوار باشد +

ہنسمکھ - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ میم مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ کسیکہ خندہ رو بود +

ہنسنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ نون والف مصدری بر سہ معنی آید اول خندیدن دوم بر جمال یا وضع کسے خندہ زنی نمودن ف ریشخند ع استہزا چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خود ہنستے ہو اغیار سے ہنسواتے ہو مجکو + یہ روز ہنسی ہے کہ رولا جاتے ہو مجکو + سوم نوعی طبعی نمودن جرأت گوید ؎ دو گلعذار جب کہ ہنسین بیٹھکر بہم + وہ لطف ہو کہ باغ مین جون گل کے گل ہنسے +

ہنسنا بولنا - کنایہ از خوشدلی و خوش طبعی بود جرأت گوید ؎ گر باغ مین مراوہ تجمل سے گل ہنسے + بلبل نہ گل سے بولے نہ بلبل سے گل ہنسے +

ہنسوڑ - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ سین مہملہ بواو مجہول و رای ہندی زدہ کسیکہ شیوہ او خوشطبعی و مزاح باشد ٭

ہنسی - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ سین مہملہ تحتانی معروف چہار معنی دارد اول خندہ دوم خوشطبعی سوم کنایہ از کار آسان تر بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ تھمتے تھمتے تھمین گے آنسو ٭ رونا ہی یہ کچھ ہنسی نہین ہے ٭ چہارم خندہ زنی کردن کسے بر وضع و حال کسے بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ کہتا ہی کون میر کہ بے اختیار رو ٭ ایسا تو رو کہ روئی تیرے ہنسی نہو ٭

ہنہنانا - ہر دو ہای ہوز مکسور نون اول ساکن نون دوم و سوم بالفہا کشیدہ آواز کردن اسپ بود ف شیہہ ع صہیل ٭

فصل واو

ہوا - ہای ہوز مفتوح واو مشدد بالف کشیدہ صورت مہیب را گویند و تخفیف واو کنایہ از مساعدت بخت و اقبال و موافقت زمانہ بکسے بود چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎ پھری وہ ہمسے توسنہ پھر گیا زمانے کا ٭ رجوع خلق خدا خلق ہین ہوا پر ہے ٭

ہوا بدل جانا - دگرگون شدن ہوا باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ آتی جاتی ہے جا بجا بدلی ٭ ساقیا جلد آ ہوا بدلی ٭

ہوا بگڑ جانا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از فساد ہوا بود و کنایہ از ناموافق شدن روزگار از کسے نیز باشد میر تقی مرحوم میفرماید ؎ واشد کچھ آگے آہ سے ہوتی تھی دلکی تئین ٭ اقلیم عاشقی کی ہوا اب بگڑ گئی ٭

ہوا بندھنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوطا لہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ناموری و اعتبار و شہرت کسے بود در امرے چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بندھگئی ہر تے جوبن کی ہوا دنیا مین ٭ گل ترے آگے چراغ مہ کنعان ہوگا ٭ مومن خان دہلوی گوید ؎ کون کہتا ہے دم عشق عدو بھرتے ہین ٭ کہ ہوا باندھنے کو آہ کبھو بھرتے ہین ٭

ہوا پھانکنا - بای فارسی مخلوط الہا بالف ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہیچ نخوردن وسیر شدن بہوا بودہ

ہوا پر سوار ہونا - کنایہ از شتاب رفتن کسی بود

ہوا پر ہونا وہوا پر آنا - کنایہ از تعلی بود چنانکہ مرزا بیدل میفرماینده ہماری خاک کی بد نظر ہے ہوا دی مزاج یار بہت اندنون ہوا پر ہے وله وہ بلا ہین جو ہوا پر کبھی آجاتے ہین کوچہ زلف کی بھی خاک اوڑا جاتے ہین

ہوا پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ بازگشتن ہوا از جائے بجانب دیگر بود جرأت گوید ؎ مزاج سیر چمن سے جو یار کا پھر جاے گلون کا اور ہی کچھ رنگ ہو ہوا پھر جاے

ہوا چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف وزیدن باد وکنایہ از رواج یافتن امرے درہمہ عالم بود

ہوادار - نوعے از سواری امیران باشد شیخ ناسخ میفرماینده نکلے جو ہوادار پہ وہ برق تجلی کیونکر نہو عالم کو گمان تخت پر یکا

ہوازدگی - زای معجمہ مفتوح دال مہملہ ساکن کاف فارسی تجتانی معروف علت زکام رانامند

ہوا سے لڑنا - معروف ست شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ شعلہ بھڑکے نہ کیونکہ محفل مین شمع تجمہ ہوا سے لڑتی ہے

ہوا کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از سوار شدہ برای سیر وتفریح بباغہا وسبزہ زارہا وغیرہ رفتن بود ونیز از کسے متنفر وبیزار شدہ این کلمہ بر زبان آوردن باشد چنانکہ میر تقی مرحوم میفرماینده صبا سے مین جو آگ چلکر گیا وان ہوا کھائے کہا آنے بنائے جرأت گوید ؎ چل ہوا کھا یہانسے تو ہو جائیگی ورنہ سموم باغ دل ہم جلتے بلبلون کا ہے گلشن اے صبا

ہوا کی روٹی - رای مہملہ بواو مجہول تای ہندی تجتانی معروف ف نان ہوا

ہوا کے گھوڑے پر سوار ہونا - کنایہ از شتاب رفتن کسے از جای بود وکنایہ از غرور وتکبر نیز باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ پیادہ پا جو

چمن مین بہار کو دیکھا ✤ ہوا کے گھوڑے کے اوپر خزان سوار ہوئی ✤

ہوا مین گرہ دینا - کنایہ از کردن کاری کہ محال باشد ✤

ہوائو - ہای ہوز بکسور واو بالف کشیدہ و واو دلیری و جرأت باشد ✤

ہوا ہو جانا - کنایہ از یک طرفۃ العین از نظر کسے نا پدید و غائب شدن بود چنانکہ ذوق دہلوی گوید ؎ آہون مین دو دو دل مین لگا لون تو وہ کہے ✤ ای تفتہ جان ہوا ہو یہان ہو دھوان نکر ✤ جرأت گوید ؎ آہ یہ باد خزان یارب ہو دنیا سے ہوا ✤ دم مین نقشہ اور ہی کچھ ہو گیا بستان کا ✤

ہوائی - ہمزہ تحتانی معروف قسمے از آتشبازی ست و آن تیرے بود کہ از بارود پر کنند و آتش دران زدہ بہوا سر دہند ف تیر ہوائی و تیر چرخ و نیز ورق ہاے پستہ و بادام وغیرہ کہ باریک و تنک تراشیدہ بالای شربت کنند وغیرہ پاشند ✤

ہوائی چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الما بواو معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری سرشدن ہمان قسمے از آتشبازی بود و کنایہ از پریدن رنگ و بیحواس شدن باشد چنانکہ بجر گوید ؎ مہتاب دو بدو جو ہوا اوسکی چنگ سے ✤ دیکھی ہوائی چھوٹتی چہرے کے رنگ سے ✤

ہُو بہُو - فارسیت ع ہُو بہُو و بعینہ ✤

ہوتے ساتے - کلمہ ایست کہ مفہوش موجود و عین چیزے بود میر تقی گوید ؎ صورت سے ہم آئینہ کے ظاہر فقر نہین کرتے ✤ ہوتے ساتے روٹی پانی اسنے منہ سے لگائی خاک ✤

ہُوتے سُوتے - کلمہ ایست کہ بر خوشیان و یگانگان کسے اطلاق یابد ✤

ہوٹ - بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ قسمے از توپ مانند غبارہ کہ کوتاہ بود و دہان کشادہ دارد ✤

ہوق - ہای ہوز بواو معروف حای حطی مفتوح بقاف کشیدہ کنایہ از شکوہ و طمطراق و کر و فر باشد و شور و غوغا و نعرہ ہای مستانہ رندان نیز بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ مدت العمر ہے اک چشم زدن کا وقفہ ✤ کریں ہوق یہ خرابات نشین تھوڑی سی ✤

ہوس بجھنا - رفع شدن ہوس بود ✤

ہوش - ہای ہوز بواو معروف وشین معجمہ کشیدہ کسیکہ از آدمیت خارج بود وحرکاتش ناشایستہ باشند +

ہوش آنا - ہای ہوز بواو مجہول وشین معجمہ کشیدہ الف ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہشیار شدن بود +

ہوش اوڑنا - الف بواو غیر ملفوظ وراے ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہوش باختہ شدن بود چنانچہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تیری محفل وہ چمن ہے جسمین ای رشک چمن + عاشقون کے ہوش اوڑتے ہین بجاے عندلیب +

ہوش بجا ہونا - کنایہ از درستی ہوش وخواستن بود +

ہوش جانا و ہوش گم ہوجانا - کنایہ از بیحواس شدن باشد +

ہوک - ہای ہوز بواو معروف وکاف کشیدہ صدمہ درد یکہ توقف کردہ برخیزد در دع الم چنانکہ جرأت گوید ؎ سانس لے سکتے نہین ایسی اوٹھی ہے ہوک دل مین ہوک + کچھ تو ای غافل ہماری درد کا درمان کر شاعر گوید مثنوی پاؤن اوٹھا بھی تو جی بیٹھ گیا دل مین اک ہوک اوٹھی بیٹھ گیا +

ہوکھا - ہای ہوز مفتوح بواو زدہ کاف مخلوط بالف کشیدہ خواہش وہوس چیزی وحرص طعام کہ بے انتہا بود +

ہو کا مقام - ہای ہوز بواو معروف کاف بالف کشیدہ جاے خوفناک ووحشت آگین را گویند کیف گوید ؎ اندری شوق دل کو اوس بت کی جستجو کا + کعبہ بھی دیکھے آئے تھا اک مقام ہوکا +

ہولا - ہای ہوز بواو مجہول نخوت وخام بریان را گویند +

ہول جول - تردد واضطراب وتوجہ در کار را بود +

ہول کھانا - ترس وبیم خوردن بود برائے مہیب وضرورتے ف ترسیدن +

ہولنا - ہای ہوز بواو معروف ولام زدہ نون والف مصدری راندن بیل بود بیلبانان را +

ہولی - ہای ہوز بواو مجہول لام تحتانی معروف تقریبے بود از تقریبات ہنود کہ دران باہم رنگ بازند وجشن کنند وبفتح اول وہای مجہول ف آہستہ میر تقی گوید ؎ عشق آدم مین نہین کچھ چھوڑتا + ہولے ہولے کوئی کیا جانا ہی جی +

ہولی بنانا - سوختہ مفتوح ہر دونون بالفہا کشیدہ چند سخن کہ متضمن بسامان ہولی باشند

آنرا مستحق نمودن بود جهت سرائیدن ✤

ہولی جلانا - جیم مفتوح لام ونون بالفها کشیده سوختن کُندہ ہائے هیزم بود ہنود در شب ہولی ✤

ہولی کا بھڑوا - موحده مخلوط الها مفتوح برائے ہندی زده واو بالف کشیده کسیکه بران چند کسان ببروز ہولی متفق شده رنگ اندازند و مسخره سازند ✤

ہولی کھیلنا - کاف مخلوط الها تحتانی مجهول لام زده نون والف مصدری کنایه از رنگ باختن بود در ہولی چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ طرفه ہولی کھیلتا ہی باغ مین وه رشک گل ✤ ہی گلال اوسکو اوڑاتا روے گل سے رنگ کا ✤

ہولی گانا - کاف فارسی ونون بالفها کشیده سرائیدن همان سخنان مستحق که متضمن بسامان ہولی باشند مطربان را بود ✤

ہولی منانا - میم مفتوح هر دو نون بالفها کشیده کنایه از درست نمودن سامان ہولی بود ✤

ہوم - بروزن موم آنکه برہمنان و جادوگران آتش افروزند و روغن زرد و چیز هاے دیگر دران سوزند و چیزے میخوانند ✤

ہون - هاے هوز بواو معروف ونون مختفیه کلمه بود که براے اقرار و اقبال امرے بر زبان آرند چنانکه میر تقی مغفور میفرمایند ؎ بات اپنے ڈھب کی کوئی کرے وه تو کچھ کہون ✤ بیٹھا خموش سامنے ہون ہون کرون ہون مین ✤ وضمیر متکلم زمانه حال هم بود چنانکه درین شعر ؎ صنم کو جیه ترا ہی اوڑ مین ہون ✤ یه زندان وفا ہی اوڑ مین ہون ✤

ہونا - ف شدن و بودن و کنایه از منزل شدن بوقت جماع بود ✤

ہونٹ چاٹنا - جیم فارسی بالف و تاے هندی زده نون والف مصدری زبان بر لبها گردانیدن بود و کنایه از یاد کردن مزه چیزے باشد چنانکه مرزا برق میفرمایند ؎ دانتون په اوسکے دانت ہی سارے جہان کا ✤ کہتے ہین لوگ چاٹ کے ہونٹون کو ہاے دانت ✤

ہونٹ چبانا - جیم فارسی مفتوح موحده و نون بالفها کشیده لب از دندان گزیدن از غصه یا از حسرت و رنج بود چنانکه خواجه آتش گوید ؎ تو نے سنه پھیر اسوال بوسه پر مجھسے جو یار ✤ ہونٹ

اپنے اپنے دانتون سے چبا کر رہ گیا ✤ ایضاً
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اے گل جو تونے پان
چبا کر دکھائے ہونٹ ✤ حسرت سے کیا ہی غنچہ
گل نے چبائے ہونٹ ✤

ہونٹ ہلانا - ہای ہوز مکسور لام ونون بالفہا
کشیدہ کنایہ از سخن گفتن بود ✤

ہونس - بواو معروف ونون غنہ وسین مہملہ زدہ
ف چشم زخم وبدخواہی ع حسد ✤

ہونسنا - نون والف مصدری حسد کردن بر
مال وجاہ وکثرت اولاد کسے بود ف بدخواستن ✤

ہونکنا - ہای مفتوح بواو ونون غنہ وکاف
زدہ نون والف مصدری آواز کردن شیر بود ف
ہمہمہ چنانکہ مرزا رفیع السودا میفرمایند ؎ جس
دشت مین باجے دہل جرم زیانکار ✤ ہیبت سے
اودھر آنکے ہونکے نہ کبھی شیر ✤

ہون ہان - ف آرے بلے ✤

ہونہار - ہای ہوز بواو معروف ونون زدہ کسیکہ
نصیب ورباشد ✤

ہووے - واو اول وتحتانی مجہول کلمہ ایست
کہ فائدہ معنی شود وبا شد مے دہد لیکن نزد فصحای
این زمان متروک الاستعمال ست وبجای آن فقط
کلمہ ہو بواو مجہول آرند ✤

فصل یای تحتانی

ہے - ہای ہوز مفتوح تحتانی زدہ کلمہ بود
کہ فائدہ معنی لفظ ہست وہست دہد ومشترک ست
در ہندی وفارسی دری ومکسر ہای ہوز وتحتانی
معروف کلمہ ایست در ہندی کہ در آخر کلمات آمدہ
فائدہ معنی انحصار دہد ✤

ہیٹا - ہای ہوز تحتانی مجہول تای ہندی بالف
کشیدہ کسیکہ کمی کنندہ در امرے بود ✤

ہیٹی ہوجانا - ہای ہوز تحتانی مجہول تای
ہندی تحتانی معروف کنایہ از سبک وخفیف
شدن کسے بمقابلہ کسے باشد ✤

ہیجڑا - ہای ہوز تحتانی معروف وجیم زدہ
رای ہندی بالف کشیدہ کسیکہ اعضای تناسلی او
ہریدہ باشد ف آختہ ع مجبوب وخصے ✤

ہیر - ہای ہوز تحتانی معروف ورای مہملہ زدہ
جوہر وخلاصہ ہر چیز بود ونام معشوقہ

را نجھانا نام داشت وافسانہ او مشہور ست چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سنکے میری سرگذشت
احباب یہ کہنے لگے ✤ بحر کا قصہ بھی افسانہ ہے
رانجھا ہیر کا ✤

ہیر پھیر - ہاے ہوز تجتانی مجہول وراے مہملہ زدہ
یاے فارسی مخلوط الہا تجتانی مجہول وراے مہملہ کشیدہ
ف گردش ع انقلاب چنانکہ جرأت گوید ؎
ہم گئے واں تو یہاں وہ آیا واہ ✤ خوب قسمت
نے ہیر پھیر رکھا ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
جو گردشین ہمین دکھائین اوسکی آنکھون نے ✤
یہ ہیر پھیر نہ لیل ونہار مین دیکھا ✤

ہی ظالم - ہاے ہوز مفتوح تجتانی زدہ کلمہ
ایست بجاورہ کہ بمقام حسرت وافسوس بر زبان
آرند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ پھر سکی میرے
گلے پہ نہ چھری ہے ظالم ✤ ورنہ گردون سے
ہوے کارنمایان کیا کیا ✤ ایضاً شیخ ناسخ
میفرمایند قطعہ کیا ہی دہباز ہے وہ شمن
جان ہے ظالم ✤ آج آتے ہی جو بڑھب
مرے تیور سمجھا ✤ ہنسکے بولا کہ ہی کچھ کام
ابھی آتا ہون ✤ اور انپر دل بیتاب کو دم بھر سمجھا ✤

ہی غضب - کلمہ ایست کہ بمحل رنج وافسوس
بر زبان آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خط
کے لانے مین اگر پیک صبا نے دیر کی ✤ ہی غضب
آنے مین کیون پیک قضا نے دیر کی ✤

ہیک - ہاے ہوز تجتانی معروف وکاف کشیدہ
بوے راگویند کہ ناگوار طبع بود ✤

ہیکڑ - ہاے ہوز تجتانی مجہول کاف مفتوح
راے ہندی زدہ ف زبردست ✤

ہیکڑی - کاف زدہ راے ہندی تجتانی معروف
ف زبردستی ✤

ہین - ہاے ہوز مفتوح تجتانی ونون مختفیہ
بر سہ معنی آید اول کلمہ بود کہ جہت تنبیہ ومانعت
کسے از کارے بر زبان آرند چنانکہ شاعر در
مثنوی گوید ؎ ہین ہین اجی اپنے ہوش مین نہ
کچھ خبط ہوا ہے دشمنون کو ✤ دوم کلمہ بود کہ
بمحل استعجاب بامرے گویند چنانکہ شاعرے
در مثنوی گوید ؎ بولے غمزہ جتا کے وہ نوخیز ✤
ہین کیا خوب ہوش ہین آؤ ✤ سوم ترجمہ

صیغہ جمع لفظ ہمہ ست وکلمہ تعظیم نیز بود برائے بودن کسے باشد ف اند ٭

ہیولا - کسیکہ از آدمیت خارج باشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جنون سے میرے مجنون بھاگتا جیسے بگولا ہے ٭ کہ ہین صورت ہوں وحشت کی وہ یوہین اک ہیولا ہے ٭

باب یای تحتانی

فصل الف

یا - تحتانی بالف کشیدہ کلمہ ایست در ہندی کہ ہرگاہ در آخر صیغہ امر آید آنرا فعل ماضی کند چنانکہ در آیا و پایا و کھایا و دکھایا و امثال آن وگاہی در آخر اسما برای علامت تانیث و تصغیر آید چنانکہ در انگیا و ڈبیا و چڑیا و گڑیا و ٹیا و مانند آن وگاہی افادہ معنی صفت و نسبت و فاعلیت کند چنانکہ در بڑھیا و گھٹیا و تیلیا و مونگیا و سنگیا و موتیا و چالیا و ٹوہیا و فریبیا و غیر آن ٭

یا اللہ - کلمہ تعظیم و اذن کسے بود چنانکہ خواجہ میر درد مرحوم میفرماینده ؎ درد درویش ہون مری تعظیم ٭ لوگ کرتے ہین کہکے یا اللہ ٭

یابو - نوعے از اسپ بود و ترکیست ٭

یا دالله - کلمہ بود کہ بجای بندگی و سلام علیک بر زبان آرند چنانکہ شاعرے گوید ؎ عشق کی بندگی ہین ڈھب ہے سب سے رسم و راہ کا ٭ طور کچھ اوس بت سے بھی رہتا ہے یا دالله کا ٭

یاد فراموش - کلمہ قرارداد بود کہ باہم در دو کس یا چند کسان قرارداده شود کہ ہرگاہ یکے بدیگرے ہیچ چیز دہد او گوید کہ یاد ست و اگر لفظ یاد نگوید این کس لفظ فراموش بر زبان آرد و بازی ببرد چنانکہ جرأت گوید ؎ اس تری یاد فراموش نے بھوش کیا ٭ غیر سے یاد بدی مجھکو فراموش کیا ٭ حضرت رشک میفرمایند ؎ یاد آتی ہے تجھکو وہ تری یاد فراموش ٭ سب تو نے کیا اے ستم ایجاد فراموش ٭

یاوکرنا - طلب کردن کسے را باشد چنان کہ برق مرحوم گوید ؎ کہتا ہون تصور مین محبان عدم سے ٭ ہم مرتے ہین کس دن ہمین تم یاد کرو گے ٭ و نیز کنایہ از یاد کردن رفاقت و محبت و وفاداری

کسے بود چنانکہ برق مغفور گوید ؎ جب اور یہ اس طرح کی بیداد کروگے * جانباز کو تم اپنے بہت یاد کروگے * و نیز طلب کردن سلاطین و امیران بود ملازمین خود را بہ دربار خویش *

یار باش - معروف ست جرأت گوید ؎ کیون کہ سہین یہ ظلم و جور کیونکہ ملاپ کا ہو طور * غیر عشق ہمکو اور آپ ہین یار باش ہے *

یاہو - نوعے از کبوتران باشد کہ آواز یاہو دہند و فارسی ست *

فصل لام

یل - تحتانی مفتوح بلام کشیدہ کلمہ بود کہ چون در آخر صیغہ امر یا کلمہ دیگر بیارند افادہ معنی فاعلیت بخشد چنانکہ گویند اڑیل تڑیل سڑیل کڑیل بمعنی اسپیکہ در راہ رفتن از جانبنبد و کسیکہ بجای ایستاد نخیزد و چیزیکہ بدبود ارد و جوانے کہ زور آور و قوی باشد *

فصل واو

یون - تحتانی بواو مجہول و نون مخفیہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ تحتین دہد *

یوہا - تحتانی بواو معروف ہای ہوز بالف کشیدہ مارے را گویند کہ ہرگاہ ہزار سالہ یا زیادہ شود آنرا قدرتے دست دہد کہ بہر شکلے کہ خواہد متشکل گردد خواہ بشکل حیوانی باشد خواہ انسانی و حکایات آن مشہور ست چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ موذی کو چاہتا ہے قوی آسمان دون * یوہا بنایا کرتا ہی یہ بدشعار سانپ * ایضاً بحر گوید ؎ کیونکر ہو سیر نعمت دنیا سے آدمی * یوہا بنے ہی دل مین بلائے ہوا و حرص *

یوہین - ہای ہوز تحتانی معروف و نون مخفیہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ہمین بسان بخشد و بواو غیر ملفوظ نیز آید چنانکہ مؤلف گوید ؎ دن پھرے ہی نہین کسی فرقت نصیب کے * کیا اے سپہر مورتر اب یوہین رہا *

فصل ہای ہوز

یہ - تحتانی مکسور بہای ہوز اسم اشارہ قریب بود ف این و نیز کلمہ صفت سے کہ فائدہ معنی چنین بخشد چنانکہ درین شعر ؎ لڑکپن سے یہ تھی سرگشتگی اپنے نصیبون مین * ہنڈولے مین تماشا دیکھتے تھے چرخ گردان کا * و این کلمہ بہر دو معنی

به ہاے مختفیہ نیز آید ✦

یہان - تحتانی مفتوح ہاے ہوز بالف کشیدہ ونون مختفیہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ایجاد ہد واین کلمہ بہ ہاے مخلوط التلفظ نیز آید چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ چال ہی مجھہ ناتوان کی مرغ بسمل کی تڑپ ✦ ہر قدم پر ہے گمان یان رگیا واں رگیا ✦

یہانتک - فوقانی مفتوح بکاف کشیدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ ہمین جا بخشد ✦

کہ فائدہ معنی لفظ انیقدر دہد چنانکہ درین شعر ؎ جنت تو نر کھتے ترے کوچے ہی کے قابل ✦ بھیجے گئے دوزخ مین غنیمت ہے یہانتک ✦

یہی - تحتانی مفتوح ہاے ہوز بتحتانی معروف کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ہمین دہد ✦

یہین - ہاے ہوز بہ تحتانی معروف ونون مختفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ یہین جا بخشد ✦

قطعہ

قطعہ تاریخ اختتام تالیف کتاب ہذا از سید غلام حسنین قدر بلگرامی شاگرد مرزا غالب دہلوی

میر ضامن علی جلال حکیم	وہ جو ہین شعر و طب کے ماسن فیض
اصطلاحات ہندو نھون نے لکھے	سال ہجری بتا یا گلشن فیض
قدر نے سال فارسی یہ کہا	گہر پاکباز دامن فیض
رد لی فصلی یہ پھر در تاریخ	ہی عجائب یہ نکلی معدن فیض
دیدہ افروز پھر ہے شمسی سال	ہے یہ نادیدہ مہر روشن فیض
عیسوی سال کا جما پھر رنگ	ہوا گلبیز و اہ خرمن فیض
پھر زر سال پر کہے سنبت مین	ہے سراپا کلید مخزن فیض

قطعہ ہاے تاریخ طبع کتاب ہذا

قطعہ تاریخ از نتایج افکار دربار جناب نواب فضل علیخا صاحب بہادر عرف لاڈلے مرزا شوق شاگرد مرزا غالب دہلوی

گر دیا چو طبع گلشن فیض	بکشادہ علم چہ دامن فیض

سائلش اے شوق ہاتف غیب | مجموعۂ فیض گفت ولاریب
۱۲۹۷ھ

ایضاً

طبع چون گردید این نادر کتاب دلپذیر | مشورِ تحسین چار سو پیدا شدہ از ہر دہن
سال تاریخش چنین اے شوق گلکن من نوشت | نسخۂ بے مثل - یا گلدستۂ ساز سخن
۱۲۹۰ھ ۱۲۹۶ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج طبع سرآمد سخنوران مشاہیر شاعر بے نظیر منشی سید اسمٰعیل حسین صاحب منیر اللہم اغفر

نادر نعتے کہ جامعش ہست جلال | مطبوع شد چو جلوہ گر شد حالا
سال طبعش چنین رقم کرد منیر | سرمایۂ ہند ہست کتاب والا
۱۲۹۰ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج فکر سخنور والاشان محب جفی وجلی علی محمد خان صاحب تخلص ولی ارشد تلامذۂ نواب ظفر یاب خانصاحب راسخ

گلشن فیضے کہ از تالیف مولانا جلال | طبع شد سوئش عنان اشہب دل تافتم
جستجوئے گوہر تاریخ شد چون اے ولی | نسخۂ بے مثل - بہر سال ہجری یافتم
۱۲۹۰ھ

ایضاً در صنعت توشیح

زہے کتاب گزین از مؤلفات جلال | صفائے ہر ورقش ہمچو روئے بدر کمال
رہ سنین نماید ولی بہ نہج شگرف | غریب از سر ہر مصرع ار بگیری حرف
۱۲۹۰ھ

قطعۂ تاریخ از فکر عالی یادگار شعرای ماسلف منشی اشرف علی صاحب اشرف شاگرد رشید مرزا نسیم دہلوی

طبع گردید نسخۂ نادر | چشم دل از نظارہ اش روشن
اشرف نکتہ سنج تاریخش | زد رقم مصدر رموز سخن
۱۲۹۰ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج افکار سخنور والاشان جناب منشی احمد حسن خان صاحب عروج سلمہ

چونکہ جلال باکمال مورد لطف ذوالجلال | داشت بدل زماہ و سال قصد صفائے رخنیۃ

کرد در اصطلاح حال جمع کتاب بے مثال | یافت کمال بے زوال نور وضیاے ریختہ
شد چو ز عہد طبع و سال از من بے نوا سوال | گفت عروج خستہ بال زیب بناے ریختہ

قطعۂ تاریخ از نتایج افکار سخنور والاشان جناب مرزا خیرات علیخان صاحب نجم تخلص

سیر مناسن جلال حکیم | ضبط قانون وقاعدہ فرمود
وضع تدوین این کتاب نوی | طالبان را ہدایتے آمود
گلشن فیض نام تاریخیست | خوش بہارست کامدہ بوجود
طبع شد ہمچو نسخۂ نادر | پاے کلکم بسال او فرسود
نجم تاریخ گفت از منقوط | گلشن فیض را بہ چاپ نمود

۱۲۹۷ھ از خروف منقوط

قطعۂ تاریخ از نتایج افکار سخنور بے عدیل ونظیر جناب منشی امیر احمد صاحب امیر شاگرد رشید جناب منشی مظفر علی صاحب اسیر سلمہا اللہ القدیر

بنوشت لغات ہند فرزانہ جلال | نام نامیش گلشن فیض بود
از کلک امیر ریخت سال طبعش | مطبوع زمان ومعدن فیض بود

۱۲۹۷ھ

قطعۂ تاریخ از نتایج فکر سلیم شیخ امیر اللہ صاحب تسلیم شاگرد رشید مرزا نسیم مرحوم

طبع شد چون در اودھ اخبار این نادر کتاب | چار سو گردید نور فیض او عالم فروز
در دل تسلیم شد تاریخ طبعش جلوہ گر | مہر تحقیق جلال آمد باوج نیمروز

۱۲۹۷ھ

قطعۂ تاریخ از نتایج طبع والاے مؤلف سراپا کمال حکیم سید ضامن علی صاحب جلال

طبع شد چون گلشن فیض از عنایات خدا | ہر سخن آراے اردو را نمودہ فیضیاب
مصرع سالش جلال از سبدۂ فیاض یافت | تحفۂ اردو زبانان وکتابے لاجواب

۱۲۹۷ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج طبع نقاد سخنور شیوا مقال حکیم میر کاظم علی صاحب متخلص برادر خردہ شاگرد مؤلف مدظلہ العالی

جبذا اوج کمالات جلال والا — جبذا فکر رسایش کہ رسد فوق سما
مثل او نیست محقق بہ ہمہ ہند کسے — از فصیحان جہان کیست کہ گردد ہمتا
در میان آید اگر ذکر زبانداني او — ہمہ را ساکت و خاموش کند از فصحا
جان استاد جہان برق و نشان ناسخ — رتبۂ شاعریش بین کہ رسیدست کجا
لغت جامع اردوے معلے چہ نوشت — ہمہ جا مثلہ آورد ز اشعار جہا
طبع گردید چو آن گفت **مثال** این تاریخ — حل تدقیق زبان ہمہ ہیچ است بجا

۱۲۹۲ھ

ایضاً

جلال این کتاب بے چہ تالیف کردہ — سفید از پئے خاص واز بہر عام ست
ز طبع **مثال** آمد این سال طبعش — ہمین مایۂ شعر و جاہ کلام ست

۱۲۹۲ھ

ایضاً

لغتے کرد چو تالیف جلال — چشم من دید چہ نادر نسخہ
سال طبعش بنوشت ست **مثال** — طبع گردید چہ نادر نسخہ

۱۲۹۲ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج افکار شاعر والا دودمان مرزا مہدی حسن خان صاحب رفعت شاگرد مؤلف مدظلہ العالی

شدہ نادر کتاب گلشن فیض — ز تالیفات اوستادم چو مطبوع
سنین طبع آن بنوشت رفعت — کتاب عمدہ زیبا خوب مطبوع

۱۲۹۲ھ

قطعۂ تاریخ از نتیجۂ فکر شاعر ذی منش حکیم مرزا فدا احمد صاحب

دانش شاگرد مؤلف مدظلہ العالی

عجب علاج نوشتہ جلال کامل فن — برائے سقم اہل زبان درین نسخہ
سنین طبع رقم کرد دانش کم گو — دوائے سقم اہل زبان درین نسخہ ۱۲۹۰ھ

ایضاً

این کتاب ست ز تصنیف جلال کامل — عالم و عامل و یکتا و وحید دوران
قاصرم در صفتش نیست مجال گفتار — عاجزم او ہمہ دانست و منم ہیچ دان
این ندانیم کہ در فن سخن او چہ قدر — مثل او نیست بدانیم مگر در امکان
گفت دانش پے تاریخ کتاب ہذا — طبع گردیدہ بلے صیقل شمشیر زبان ۱۲۹۷ھ

ایضاً در معجمہ

این کتاب اندر لغت تالیف فرمودہ جلال — خانۂ تحقیق آن صاحب ہنر آباد باد
سال طبعش گفت دانش با حروف لفظ دار — گلشن فیض جلال نامور آباد باد ۱۲۹۷ھ

قطعۂ تاریخ از نتیجۂ افکار شاعر عالی خاندان محمد مرزا خان صاحب متخلص بہ شوکت شاگرد مؤلف

این کتاب جناب استادے — گلشن فیض بہر احباب ست
ہر بہاریست کان خزان دارد — این گلستان ہمیشہ شاداب ست
کلک شوکت سنین طبع نوشت — نسخۂ لاجواب و کمیاب ست ۱۲۹۰ھ

قطعۂ تاریخ از نتیجۂ افکار شاعر نازک خیال مرزا عاشق حسین صاحب بزم تخلص اولاً شاگرد جناب منشی میر صاحب مغفور حالاً شاگرد مؤلف

جلال با کمال و ذی ہنر نے — لکھی ہے کیا کتاب فیض آگین — زہے تحقیق استاد محقق
ہوا اہل زبان ہین شور تحسین — سنین طبع لکھی بزم نے خوب — بہار گلشن تحقیق آئین ۱۲۹۷ھ

تقریظ کتاب گلشن فیض از سخنور خاقانی مراتب جناب محمد احسن اللہ خان صاحب ثاقب شاگرد رشید نواب اسد اللہ خان صاحب غالب متوطن اکبر آباد

ہان وہان ای ثاقب دردمند باین دو دلی واز خود رفتگی کہ تو داری بد انسانی کہ دانی نہ زبان را بسلسلہ سخن پیوندی ونہ بر دل از آرایش سخن وچشم انگیزی بندی ست آن دمادم فرو رفتن معانی ہای بلند وبندش ہای دل پسند در نہان خانہ دل وبر آمدن ازان ناردن بدرخشانی معانی ہای بنتیش افزا وجلوہ یافتن پیش فرزانگان دانا ادا کو وآن فراہم آمدن خیالہای نازک وفروختن شمع حسن مضمون در کاشانہ سخن ومایہ روای یافتن در بازار گیتی وتحسین شنودن از نکتہ سنجان کجا بالجملہ زمانے بود فرخے بار آور وشگفتگی چمن چمن جلوہ گستر زبان ہا سخن ہمزبان ودل در معنی سنجی نازکنان انچہ از خامہ بورق سپارد مے بسر رشتہ یام در دہلی کہ آفرینش گاہ من ست بامور گار یگانہ رشک خاقانی وطالب نواب اسد اللہ خان غالب فرستادے بسیاری را از آنہا ہمچنان بمایہ آفرین یافتن واندی را از حک واصلاح زیبا وخوشتر گرفتن آئین من ودین من با آنکہ چرخ کجباز ہنر سوز ہنر گرد آور نانواز شگفت ریز خیز ی بر انگیخت ومسانحہ عجبے از شاد روان این میلگون پرندبان پہنای کہ پیداست بر سر فرو ہشتہ بر روے کار آمد زمانہ بکاردنیستی نقش ہستیش از صفحہ ہند بستر دو در تاریک خانہ گور جاداد گیتی آشوب شیون وفغانہا از نہاد دانا دلان سر بر زد وشگفت برہم ساز عمے از دل ہوشمندان فراز آمد ہنرہا رخت بست و بے ہنری ہا روائی یافت من ہم خویش را بآنہا کم کردہ نشانیدم وترک سخن گرفتم عمرے گذشت ومدتے پایان پذیرفت کہ دست با خامہ آشنائے سخنم مایہ روائی نیافت تا اندرین سال باز دل را بسخن آویزشے پیدا آمد وہمان شوق دیرینہ بال خورشیدی کشاد خامہ بکف گرفتم ودر نورد سہ ماہ آتش بے دود بے آمیزہ تازی بر سر دوہا در زبان دری بر نگاشتم نخستے ازان آسایش نیافتہ بودم وسر ہبالش نگذاشتہ کہ می گفت مہین خواجہ تا شانم سخن سنج سخنور نوازد او ربارائے وہوش اخی مفخمی والاجاہ نواب علاء الدین احمد خان بہادر

سرورے آ ... دہا رو برای نگارش حاشیہ اصطلاب خلل مرود افگند و باز بباور ق و خامہ کار افتاد چون
یدون ازان یکدلی دست بہم داد تقریظ نگاری مصطلحات گلشن فیض شورش عجم در سر انداخت و نگارش
این چند حرف ریزہا در کشید زہے جلال سخن گستر کہ تحقیق را بانہادش آن مایہ نزدیکی و گرم دلی کہ موج را با دریا
و سخن از معانی ہای نازک آنقدر درخشان کہ سر بر آرای چارمین سپہر بضیاد خہے مصطلحات گرد آورد اش
کہ ہر حرفش با تحقیق ملا جلال سر فراز و معنیش باعث فخر و ناز میرزا ہد معانی نواز یار بدل ہوش سنجان
از گلگشت این گلشن رشک فردوسش تازہ و ساز سخن آرائیش بلند آوازہ باد ✣ ✣

تقریظ از شاعر الانشا دام اوہ میرزا صاحب شمشاد شاگرد و مولف

سجدہ بخلاق بہ محمد سلام | ہدیۂ شمشاد بپیشگاہ امام

اما بعد چنین گوید ✣ بان ای دل بلاکش ما از فلک منال ✣ خود کردۂ بہ رد و دار ا کمن خیال ✣ شاد ا
و سرسبزی مادام بہ بہر مندان زیر گنبد نیلوفری چہ ے کہ بخشیش مانند خار میخلند و تر و تازگی مازان معا
سنجان بفرو دین جہان می ثبر دہی کہ از نا ہموارش بر نگ کاہ مے کاہند تا کجا این سوز و سازہ و تا
غم نشیب و فراز ✣ شگوفہ گاہ شگفت ہست و گاہ خوشیدہ ✣ درخت گاہ برہنہ ہست و گاہ پوشیدہ
پس دست ہوا و ہوس وا گذار و پردۂ غفلت از نرگس سرمست خواب بردار ✣ غنیمت شمر صحبت دوستان را
گل پنج روزست در بوستان ✣ حریفان بتو فرمانش ساختہ تقریظ گلشن فیض بر نگاشتند و بر ریاد گار
بمزرعہ چار انجیم در کاشتند۔ تو ہم از خامۂ بے برگ و خشک چند حروف بر نگار۔ و بر خاطر پژمان بار مشمار
زہے جلال سخن آرا کہ نکہت ریاض تحقیقش معطر کن دماغ فرزانگان و خہے محاورات و مصطلحات گلشن
فیضش کہ رایحہ اش نضارت و تراوت بخش مشام دانا دلان ست بلبل نغمہ سرا گفتنش روے از ترقی
بہ تنزل آوردن۔ و طوطی شکر خا انکاشتن اصل را با فرع یکسان شمردن ست سخن دل پسند ا با دا رائیست
کہ گل را از شمیم و مضامین بلند را از موزنیا لیشیست کہ غنچہ را از نسیم گلگشت این خزان مصون دسیر این بوستان

بهار مقرون دلفریب دانشوران روزگار باد بر سبیل الدوام

قطعه تاریخ طبع

شاعر شیوا بیان قدوهٔ اهل زبان
فکر چو شمشاد کرد یافت دو تاریخ طبع

چون بنوشت این زمان یکه لغت مستند
باغ بهار بدیع گلشن فیض ابد

۱۲۹۲ ۱۲۹۲

خاتمة الطبع از گهر ریزی طبع نقاد سباح محیط بلاغت سیاح ابتدای فصاحت جناب سید ذاکر حسین صانه الله عن کل شین المتخلص به یاس لکهنوی

سپاس بیقیاس زبان آرائی را که شاهدان نوآئین لغات را بحلیه قبول آراسته و حمد بیحد سخن پیرائی را که عروسان رنگین ادائی الفاظ را به پیرایهٔ معانی پیراسته و نعت قدسی اساس آن سرور والانسب عالم امی لقب که بی تحصیل علوم ماهر جمله السنه و لغات ماضی و حال و جامع جمیع علم و کمال بوده صلوات الله و سلامه علیه و آله و اصحابه اجمعین

سپس میگوید بیحدان کج مج زبان زله ربای مائده اهل هنر و خوشه چین خرمن سخنوران بلاغت گستر بدتر دارین سید ذاکر حسین بن مایه و اساس متخلص به یاس لکهنوی که سخنوران بیمثال را فرده و اردو زبانان شیوه مقال را نوید که در این زمان فرخنده فال کتاب لاجواب و عدیم المثال که آفتاب عالمتاب افاضتش بی زوال و لمعهٔ انوار افادتش روشن ساز عیون ارباب کمال ست از مطلع فیض منبع لکهنؤ طلوع نموده اطراف و اکناف هند را به تنویر خویش منور گردانید یعنی لغت جامع جمله محاورات و کنایات و مصطلحات و مشتیر لغات و اکثرے از امثال زبان اردو موسوم باسم تاریخی گلشن فیض از تالیفات ناظم ملک فصاحت و شیوا زبانی منتظم کشور بلاغت و زباندانی شمع شبستان سخنوری چراغ دودمان معنی پروری بهترین پایه گزین ملیه یگانهٔ روزگار یکتا آموزگار شاعر نازک خیال سخنور عدیم امثال کاشمس فی النجوم و راقران و امثال فخر محققین ماضی و حال سرآمد اهل کمال جناب اوستاذے المعظم و ملاذے المکرم حکیم سید ضمان علی صاحب جلال لکهنوی سلمه الله المتعال رشید تلامذهٔ جناب فتح الدوله بهادر بخشی الملک مرزا محمد رضا برق شفیع

شاگرد رشید جناب شیخ امام بخش ناسخ مبرور که در ایام همایون ملازمت بامداد و اعانت گونا گون بندگان
والای جناب نواب فیضمآب هلال مکاب گردون قباب مظهر مراحم ایزد لایزال مصدر جود و نوال رافع اعلام شوکت
و اقبال ناصب رایات فقر و اقبال مستجمع کمالات علوم شریفه معدن فیوضات فنون لطیفه خسرو اقلیم معانی
شهریار ملک سخندانی سحبان زمان حسان دوران مجمع اوصاف حمیده مرجع محامد برگزیده داوران داور فریدون
سکندر پاسبان دارا دربان حاج الحرمین الشریفین فرزند دلپذیر دولت انگلشیه مشیر قیصر هند نواب
محمد کلب علیخان صاحب بهادر دلاور اعظم طبقه اعلای ستاره هند فرمانروای دارالریاست
مصطفی آباد معروف بدرام پور لازالت شموس دولتهم بازغة الی یوم النشور دام اقبالهم و ضاعف اجلالهم
تالیف نموده بود ایدون در مطبع نامی و گرامی اودهه اخبار جناب منشی نولکشور صاحب از حسن انتظام کارپردازان
مطبع بماه دسمبر سنه ۱۸۹۰ عیسوی مطابق ماه محرم الحرام سنه ۱۳۰۸ هجری بمقام لکهنؤ محل حضرت گنج خلعت گرانبهای طبع
پوشیده در چار دانگ عالم شهرت پذیرگردید آفریدگار تعالی این فروزنده گوسر را به خشانی و فروغانی همچو
مهر گیتی آرا گرداناد در نظر جوهر شناسان آفاق پیرایه برگزیدگی و حسن پذیرائی بخشاد و از خاطر تابا خترپایه سوائی دماد

قطعات تاریخ طبع در معجمه

ای یاس جلال نام آور	کرده بزبان خود چو تحقیق	در معجمه سال طبع گفتم	از فهم محقق است تحقیق ۱۲۹۷ھ

ایضاً صوری و معنوی

جلال قبله سخن مکرم و ملاذ من	نعت چو بهر طبع داد از سر اخلاص	نوشت پاسال او ز صوری و ز معنوی	البته زود و صد فزود و یافت طبع ۱۲۹۷ھ

ایضاً در صنعت زبر و بینات

گلشن فیض طبع شد ای یاس	گر سراپا ز فیض مملو هست	سالش آمد به بینات و زبر	همه حل زبان اردو هست ۱۲۹۷ھ

لغات ۔ دو جلد مین ۱ ۔ جلد
ہمزہ سے طاے مطبقہ تک ۲ ۔ جلد طاے
تازی سے ثناۃ تحتیہ تک مصنفہ مولوی عبدالرحیم بن احمد سور
لغات المبتدی ۔ ردیف وار لغت کا
بیان حرف اول و آخر کی رعایت ترتیب
حروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی
غیاث اللغات ۔ مع نقد کردہ مصنفہ
مولوی غیاث الدین مع چراغ ہدایت مصنفہ
اصطلاحات فارسی مصنفہ سراج الدین علیخان آرزو
ایضاً ۳ کالم کی ۔
برہان قاطع مع تتمہ ۔ لغات و اصطلاحات
فارسی مین بحری سندی کتاب مصنفہ مولوی
محمد حسین ۔ دو جلد ۔
۱ ۔ جلد ۔ ہمزہ سے زاے فارسی تک ۔
۲ ۔ جلد مین سین مہملہ سے یاے مثناۃ
تحتانیہ تک ۔
ایضاً ۔ برہان قاطع بطرز جدید کہ ہر لغت
آغاز سطر سے ہے ۔ ۳ کالم مین
بہار عجم ۔ لغات و اصطلاحات فارسیہ مین
تیکچند بہار کی مشہور کتاب ہے جسکو برعایت
ترتیبی حروف تہجی بعنوان برہان قاطع مولوی
ہادی علی نے بکمال متانت اصل مسودہ دستخطی
مصنف سے نقل بلفظ مطابق کیا اور کتاب بصحت

۲ جلدون ۔
متانت قابل ۔ فرہنگ رشحات جامع لغات
و اصطلاحات و استعارات فارسی انتہا درجہ
کی کتاب ہے جسکی سات جلدین ہین جلد اول سے
چھہ جلد تک لغات و مصطلحات کا بیان ہے
بترتیب حروف تہجی خوشخط اور ہر لغت آغاز
سطر سے بقلم نستعلیق ہے کہ ناظرین کو نکالنے لغت
کی بہت آسانی ہو اور جلد ہفتم صنائع لفظی اور
معنوی کی حاوی ہے جملہ اقسام صنائع مع امثلہ
کا بیان ہے کہ کوئی صنعت فروگذاشت نہین
ہوئی سابق مین یہ کتاب بمطبع شاہی عہد دولت
ابوالمظفر غازی الدین حیدر شاہ غازی بطرز
خزانہ بیشمار باہتمام و ترتیب مولوی قبول محمد
چھپی تھی فی الحال بنظر خواہش خریداران
بطرز پسندیدہ سات جلد یکجائی ہو کر بصحت
طبع ہوئی ۔
نصاب صبیان ۔ ہر قسم کے لغت منظوم
ہین مصنفہ ابونصر فراہی ۔
شرح نصاب صبیان بہت ستند
شرح ہے مشہور بشرح دشت بیاضی
شارح مولوی کریم الدین دشت بیاض ۔
فرہنگ گلستان لغات عربی و فارسی
گلستان کی ردیف وار با تشریح اور اوسکے

معانی کا بیان ہے مصنفہ مولوی عبد اللہ۔
فرہنگ جہانگیری۔ مولفہ جمال الدین حسین
انجو ملقب بعضد الدولہ دو جلد۔
۱۔ جلد۔ باب ہمزہ سے فا تک۔
۲۔ جلد۔ باب کاف فارسی سے یا
تحتانی۔
فرہنگ سکندر نامہ جسمین لغات و محاورات
مخصوصہ سکندر نامہ ردیف وار ہین یہ فرہنگ
جدید الترتیب کاشف مطالب سکندر نامہ ہے
مولفہ سید ابن حسن لاہوری مطبع۔
لطائف اللغات۔ فرہنگ لغات و
مصطلحات خاص مثنوی مولانا روم مصنفہ
مولوی عبد اللطیف۔
مخزن الادویہ۔ مع تحفۃ المومنین۔
کہ جسمین ہر دوا کی ماہیت۔ طبیعت مضرات
مصلحات۔ بدل قدر شربت۔ افعال و
خواص۔ مشرح لکھے ہین اور اسکے ساتھ
تحفۃ المومنین حاشیہ پر بالاستیعاب و تمام و کمال
بعنوان پسندیدہ چڑھی ہے تصنیف حکیم
سید محمد حسین علوی۔
ناصر المعالجین۔ یہ ملخص ہے مخزن الادویہ
کا جداول مین نام دوا کا اردو فارسی
عربی بشرح ماہیت و طبیعت و افعال
و خواص ایسے ایجاز اور اختصار کے ساتھ
لکھے ہین کہ اطبا کو ایسی کتاب سفر و حضر
مین ساتھ رکھنے کے لئے لایق ہے مولفہ
حکیم ناصر علی غیاثپوری۔
مفردات ناصری۔ بصفت بالا اور
مزید علیہ یہ ہے کہ اسمین ایک تکملہ بڑہایا ہے
مصنفہ ایضاً
اختیارات بدیعی۔ مفردات طبیہ اور
مرکبات مین بڑی معتبر کتاب ہے۔
۱۔ مقالہ۔ مین مفردات ادویہ کا بیان
مع اسکی ماہیت طبیعت افاعیل خواص اور
مقدار شربت کا پتہ۔
۲۔ مقالہ۔ مین مرکبات طبیہ کے مجربات نسخے
مصنفہ حکیم علی بن الحسین الانصاری۔
معدن الشفاء سکندر شاہی ہمقالب طب
یونانی دبیدک ہے ہر دوا سفر دکی ماہیت
طبیعت مضر و مصلح و بدل مقدار شربت
افعال و خواص بہ تطبیق بیدک لکھے ہین
اور جن دواؤ کا نام عربی فارسی مین نتھا
خاص ہندی زبان مین لکھا ہے یہ کتاب
بحکم سکندر شاہ حکیم بہوہ خان نے
تالیف کی۔